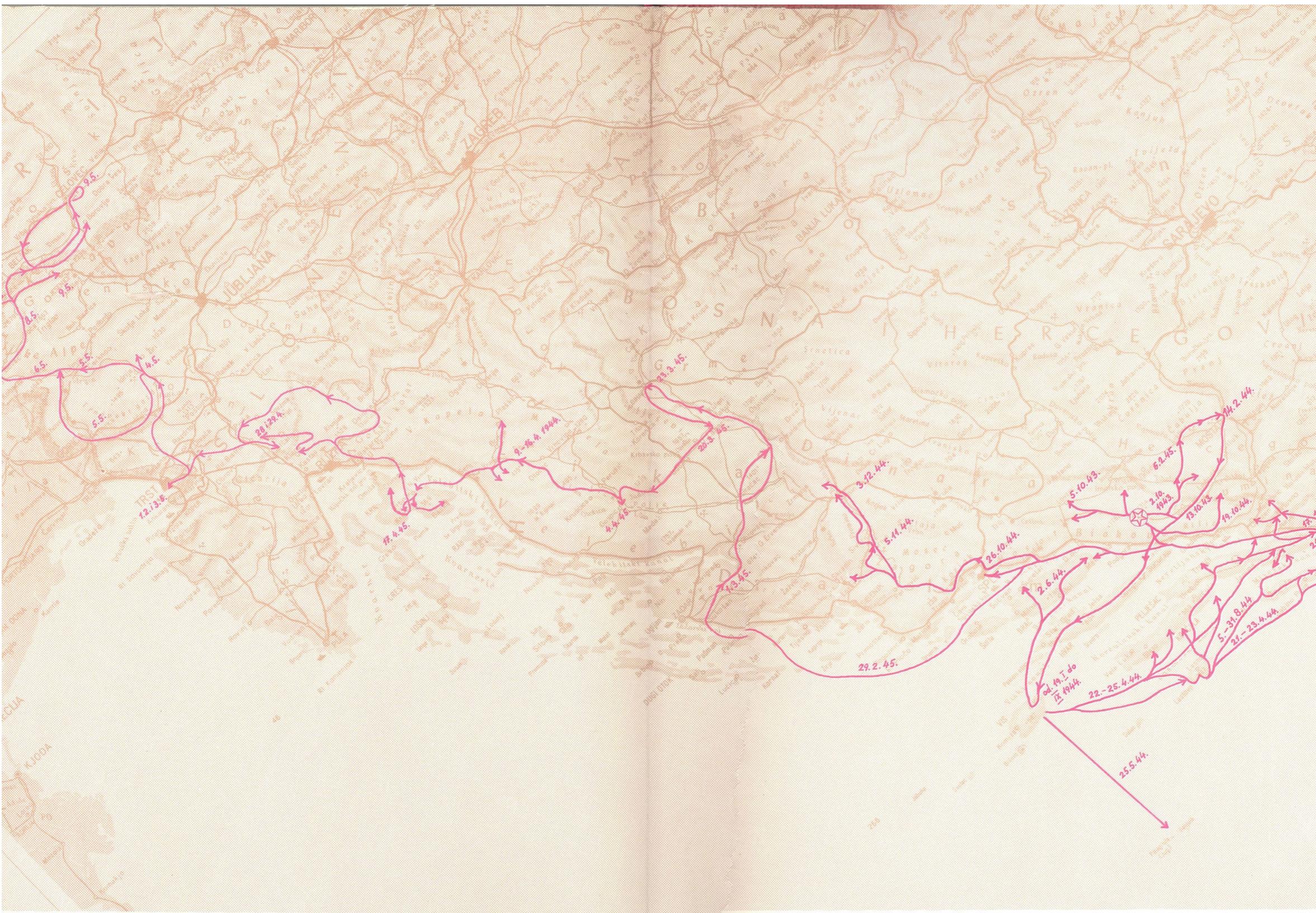

MILAN RAKO
SLAVKO DRUŽIJANIC

JEDANAESTA
DALMATINSKA
UDARNA
BRIGADA

BORBENI PUT

XI. dalmatinske udarne brigade

Ratujući po jugoslavenskim bojištima u trajanju od 601 ratnog dana brigada je prešla
dužinu puta 4.219 kilometara od čega: 2.150 km pješke, 627 km na kamionima i 778 milja ne
brodovima.

Borbeno kretanje je započelo datumom prvog zajedničkog postrojavanja 2. oktobra 1943. g. u Kozici
pod legendarnim partizanskim Biokovom i završeno 25. maja 1945. g. u Jesenicama ispod Karavanki.

BIBLIOTEKA MONOGRAFIJE

8

Ure iva ki odbor

Ljubo Barbari , pukovnik, Ivo Benevoli, Miroslav Curin, profesor, Ivo Ferenca,
kapetan fregate, Ante-Ton i Oluji , pukovnik, Ivan Pervan, dr Branko Petkovi ,
pukovnik, Aleksandar Stojkovi , Branko Škovrlj, general-major

Glavni i odgovorni urednik
prof. MIROSLAV URIN

Recenzenti
NIKOLA ANI ,pukovnik
ANTE BIO IC , general-major
MARTIN GABRI EVI

MILAN RAKO
SLAVKO DRUŽIJANI

JEDANAESTA
DALMATINSKA
(BIOKOVSKA)
BRIGADA

INSTITUT
ZA HISTORIJU RADNI KOG POKRETA DALMACIJE
SPLIT, 1987.

*Nikla si na vrletima Biokova strmog,
Na hridinama surim koje oplakuje Jadran val
Srasla si s mesom i krvljtu heroja, ljudi,
Kroz borbu i pjesmu - koju pjevaše rafal.*

*Borci tvoji, unuci, slavnih pre a,
Neretvanskih gusara i Ivani a puk,
Pošli su opet preko gora i me a,
Uz jeku pušaka i lopata gvoždeni zvuk.*

*Oni su krenuli trnovitim putem
Putem borbe grudi u grudi,
A bolan pla prekovaše u gvožden ma
Pokazaše svijetu da i »barbari« mogu biti ljudi.*

*Danas, kad sunce slobode baca ve svoj plam
Borci, heroji Jedanaeste kre u,
Iz mrkle no i, oluja i patnja,
Kre u, trnovitim putem u novi dan.*

KOŠTA UGRICA
Vis, august 1944. god. komesar prate e ete

*U SPOMEN POGINULIM BORCIMA
JEDANAESTE DALMATINSKE
BRIGADE*

Vrhovni komandant maršal Tito u pratnji komandanta 26. divizije pukovnika Bože Božovića vrši smotru postrojenih jedinica divizije u Visu, 12. septembra 1944. godine

PREDGOVOR

Historiografija narodnooslobodila ke borbe i socijalisti ke revolucije u Dalmaciji još uvijek je u zaostatku za nekim krajevima i podrujima u SR Hrvatskoj. Istina, u posljednjih sedam-osam godina rad na znanstvenoj obradi mnogobrojnih tema iz NOB-e intenziviran je dugoro no planiranim aktivnostima Instituta za historiju radni kog pokreta Dalmacije uz veoma zna ajnu suradnju autora kao vanjskih suradnika Instituta.

Jedno od najznačajnijih tematskih područja istraživa kog rada Instituta jeste upravo rad na monografskoj obradi brojnih jedinica NOVJ koje su osnivane u Dalmaciji ili van njenog teritorija, a koje su bile nominirane dalmatinskim. U krug tog tematskog okvira istraživanja uključene su, prije svega, ove jedinice: 48 narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, 17 brigada (ne računajući brigade u sastavu 8. korpusa), 4 divizije, 8. korpus, Mornarica NOVJ, jedinice partizanske avijacije, brigada KNOJ-a i mnoge druge manje i veće borbene ili vojno-pozadinske jedinice (etere, bataljoni, grupe odreda, komande mjesto i područja, ete za vezu, sanitet i dr.).

Od navedenih jedinica znanstveno su obraćene u obliku monografija dva odreda (Mosorski partizanski odred i Prvi Šibenski partizanski odred), šest brigada: Prva dalmatinska brigada, Druga dalmatinska brigada, Četvrta dalmatinska (Split-ska) brigada, Osma dalmatinska (Šibenska) brigada, Deveta dalmatinska (Trogirska) brigada, Deseta dalmatinska (Cetinska) brigada i Dvanaesta dalmatinska (1. otočka) brigada, te Devetnaesta dalmatinska divizija i Mornarica NOVJ. U pripremi za štampanje nalaze se rukopisi za Prvi splitski odred i Sjevernodalmatinski odred, te za Treću dalmatinsku brigadu (prvog i drugog sastava). Institut planira da se do 1990. godine izrade monografije nekoliko odreda i jedan zbornik o svim partizanskim odredima, monografije Sedme, Trinaeste i četrnaeste dalmatinske brigade, te Devete, Dvadesete i Dvadesetšeeste divizije i 8. korpusa.

Jedanaesta dalmatinska brigada, popularno zvana Biokovska, jedna je od sedamnaest brigada koliko ih je osnovano u toku NOB u Dalmaciji.

Poznato je da je po vojnoj nomenklaturi bilo etarnaest dalmatinskih brigada, ali po sastavu ih je bilo sedamnaest budući da su Treća, Četvrta i Peta brigada dvoput osnivane.

Rad na monografiji Jedanaeste dalmatinske brigade dugo je trajao iz razloga koje djelomično opisuje u svojoj riječi i autor ove knjige Milan Rako.

Prvobitna ideja bila je da monografija o ovoj brigadi bude djelo kolektiva autora. U tu svrhu bio je konstituiran i autorski kolegij od trinaest članova koji su trebali izraditi po jedno poglavlje prema idejnemu projektu monografije koju je izradio profesor Miroslav Urin, a usvojio tadašnji Urednik i odbor. Međutim, tako zamišljen rad sporo se realizirao jer su samo dva-tri autora dala u predviđenom roku prihvatljive rukopise. Ni nakon višestrukog urgiranja i davanja metodoloških uputstava autoricama od strane Instituta rad na tekstovima nije dao odgovarajuće rezultate. Iz tih razloga Urednik i odbor je odlučio da se pisanje monografije povjeri jednom autoru, pukovniku u mirovini Miljanu Raku, bivšem borcu i starješini 11. dalmatinske brigade, a izrada popisa boraca i struktura starješinskog kadra s osnov-

nim biografskim podacima preuzeo je Slavko Družijani, tako er bivši borac 11. brigade. Istovremeno financiranje cijelog projekta preuzela je Skupština opine Vrgorac a djelimi no i Institut za historiju radni kog pokreta Dalmacije. Od tada rad se intenzivirao i autori su za nepunu godinu i po dana dostavili radne verzije tekstova. Milan Rako obradio je u dvanaest poglavlja historijat borbenog puta brigade a Slavko Družijani sa inio veoma dobar selektivni popis svih boraca, poginulih boraca i komandnog kadra.

Ocjenu obaju rukopisa dali su recenzenti koje je izabrao Institut. Recenzenti, Nikola Ani, pukovnik, viši nau ni suradnik Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, Ante Bio i, generalmajor i bivši na elnik Štaba 26. dalmatinske divizije i Osmoga korpusa NOVJ i Martin Gabri evi, bivši ambasador SFRI i ratni pomo nik kome-sara 11. brigade, ocijenili su veoma povoljno domete i kvalitet rukopisa i preporuili ih za objavljanje. Posebno treba istaknuti veoma stru nu i opsežnu recenziju Nikole Ani a, koji je pored povoljne generalne ocjene rukopisa Milana Rake dao mnoge korisne detaljne primjedbe za poboljšanje dijelova teksta.

Autori su u suradnji s glavnim i odgovornim urednikom Miroslavom Curinom prihvatali sve relevantne primjedbe i pripremili kona nu verziju obaju rukopisa.

Kao glavni i odgovorni urednik s posebnim zadovoljstvom pratio sam nastanje historijske biografije ove veoma zna ajne jedinice NOVJ. Na kraju, kada je nakon višegodišnjeg rada rukopis predat u štampariju konstatirao sam da su autori, iako nisu profesionalni historiari i do sada se nisu ogledali na ovako krupnom historiografskom radu, dali historiografiji narodnooslobodila ke borbe i socijalisti ke revolucije u Dalmaciji veoma zna ajan, vrijedan i zreo plod. Još jednom sam spoznao da autori (kažem još jednom: iako nisu historiari) koji su i bili ratnici »svoje« brigade imaju dimenziju »sluha« više nego školovani povjesni ari.

Milan Rako kao autor historijata borbenog puta brigade vrlo uspješno se »nosio« s ogromnom arhivskom gra om i literaturom i stvorio monografsku cjelinu o brigadi uz upotrebu komplettnog nau nog aparata. Opisati borbeni put brigade od Kozice do Trsta i Koroške, dug 4219 kilometara i 20 mjeseci života, krupan je stvarala ki akt. Izuzetnom voljom i htijenjem i nemjerljivim trudom Milan Rako dao je doprinos historiografiji NOB-e na kojemu mu mogu zavidjeti mnogi profesionalni historiari.

Slavko Družijani, autor priloga o personalnoj legitimaciji brigade, tako e je iskazao veliki entuzijazam i znala ki je sa inio prilog koji monografiji daje obilježje komplettnog djela. Prema njegovim istraživanjima kroz brigadu je prešlo oko 4500 boraca, a dosad je dat popis za 3462 borca. Borac brigade i italac e s interesiranjem listati stranice ovoga popisa da na e sebe, svoga druga, roditelja, brata ili sestru i da spozna kolika je bila snaga ljudskog faktora u toj slavnoj dalmatinskoj brigadi.

Sa zadovoljstvom konstatiram te injenice i zahvaljujem autorima na stvorenom radu i suradnji.

Knjiga je ilustrirana znatnim brojem dokumentarnih fotografija koje je mahom sakupio Milan Rako i to više od pojedinaca nego iz muzeja, arhiva i sli nih ustanova. Tekst djela je oboga en i brojnim skicama glavnih borbi brigade.

Izdavanjem ove edicije historiografija NOB-e i socijalisti ke revolucije u Dalmaciji bogatija je za još jedno zna ajno saznanje.

Izdava duguje "zahvalnost Skupštini opine Vrgorac i njezinom predsjedniku drugu Josipu Gašparu što je imala razumijevanja i osigurala najve i dio financijskih sredstava za objavljanje monografije.

Glavni i odgovorni urednik
Prof. Miroslav urin

PRVI DIO

MILAN RAKO

BORBENI PUT BRIGADE

RIJE AUTORA

Prije dvadesetak godina, u jednom razgovoru u Beogradu s generalima Antonom Baninom i Fabijanom Trgom (neposredno po završetku rata obavljali su funkcije komandanta i politkomesara 26. dalmatinske divizije, u njem je sastavu tokom rata bila i 11. dalmatinska brigada) sugerirano nije da se prihvati rada na monografiji 11. brigade. U na elu sam tu ideju prihvatio. Budući da sam tada živio u Zagrebu a za obradu monografije trebalo je prikupiti svu moguću arhivsku građu i ostvariti suradnju s mnogobrojnim suborcima, zaključio sam da nemam potrebne uvjete kako bih obavio tako opsežan posao.

Dugo vremena poslije toga, kada sam preselio u Split u kome živi preko dvije stotine boraca iz 11. dalmatinske brigade, prilikom formiranja Sekcije boraca 11. dalmatinske brigade Opštinskog odbora SUBNOR-a na osnivačkoj skupštini zaključeno je između ostaloga da se pristupi izradi monografije brigade. Ubrzo je formiran uređaj koji odbor i dogovoren s direktorom Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije profesorom Miroslavom Šurinom da se monografija radi u zajednici s Institutom. Sa injeničkim programom po poglavljima i određeni pisci za svako poglavlje pa je tako monografija trebala biti rađena kao djelo više autora.

Za ovaj rad obezvana je puna podrška od strane Skupštine opštine Vrgorac i Domicilnog odbora 11. brigade u Vrgorcu. Iz Vojnoistorijskog instituta iz Beograda zatražena je i dobijena odgovarajuća arhivska građa.

Zajednički rad na pojedinim poglavljima odvijao se sporo i nesinhronizirano radi teže je na jednom od sastanaka uređaja kog odbora zaključeno da se pisanje monografije povjeri meni, osim dijela spiskova poginulih i preživjelih boraca koje je povjerenio Slavku Družijani.

Prihvatio sam se posla s puno ljubavi u želji da dam što vjernije svjedočanstvo o brigadi i njenim ljudima u ratnim naporima od dana prvog postrojavanja u Kozici do završetka ratnih borbenih dejstava na zapadnim granicama naše domovine u Koruškoj.

Sažimanjem prikupljene historijske građe i kazivanja pojedinih učesnika, kroz poglavljajuće knjige data je obrada dejstava brigade i njenih dijelova kao sastavnog dijela 26. dalmatinske divizije 8. dalmatinskog korpusa i kasnije 4. jugoslavenske armije. Da li sam sve događaje i ljudi koji su u njima učestvovali podjednako vrednovao u datom tekstu i pored najbolje volje da se da što objektivnije sliku to jednostavno nije bilo moguće iz prostog razloga što za sve događaje ne postoji ili nije pronađena odgovarajuća historijska građa a isto tako nije bilo moguće prikupiti sve iskaze neposrednih učesnika.

Koliko sam uspio neka to ocijene itaoci i javna i stručna kritika.

Radeći na monografiji konzultirao sam velik broj boraca brigade, a posebno lanove sekciju brigade u Splitu, Zagrebu, Beogradu, Novoj Gorici, Vrgorcu, Makarskoj, Metkovici, Kardeljevu, Imotskom i drugdje. Oni su dali niz korisnih i konstruktivnih primjedbi i tako omogućili da monografija dobije na kvaliteti.

Pri ovome moram posebno istać i pruženu pomoć i davanje relevantnih primjedbi na sadržaj djela recenzentima: generalmajoru Anti Bio i u, ratnom načelniku Štaba 26. divizije i Štaba 8. korpusa, ambasadoru Martinu Gabrićevi u, ratnom načelniku komesara 11. brigade i Nikoli Anićevi u, pukovniku, višem naučnom suradniku Vojnoistorijskog instituta, Beograd, te konzulantu za dejstva brigade u Tršćanskoj operaciji i u Koruškoj pukovniku Zdravku Klanjićevi u, vanrednom profesoru univerziteta u Ljubljani. Dužan sam zahvalnost za pruženu pomoć u odabiru i pronalaženju dokumentacije u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu pukovnicima Pjeru Božinoviću i Tomislavu Pašaliću te kapetanu bojnog broda Anti Bogdani u.

Posebnu zahvalnost dugujem drugu dru Branku Petkoviću, sanitetskom pukovniku u mirovini, koji je bio referent Saniteta 11. dalmatinske brigade na veoma dobrom prilogu u ovoj knjizi o Sanitetu brigade.

Takođe se zahvaljujem Miljanu Čekiću, potpukovniku geodetske službe iz Hidrografskog instituta JRM na tehničkoj obradi shema.

Autor

PRVA GLAVA

OSNIVANJE BIOKOVSKЕ BRIGADE

S otpo injanjem partizanskih dejstava u južnom dijelu Dalmacije planina Biokovo predstavlja pogodan prostor za prikupljanje, organizaciju, smještaj, planiranje i izvo enje borbenih dejstava za partizanske jedinice. U po etnom periodu na Biokovo dolaze borci iz naselja koja neposredno gravitiraju Biokovu. Kasnije razvojem NOB-e, Biokovo se pretvara u partizansku osnovicu i za šire podruje srednje i južnodalmatinskih otoka te dijela dubrova kog kotara. Tu je na prostorima primorskih padina Biokova i srednjedalmatinskog oto kog podruja ve u 1942. godini do i do formiranja partizanske ratne mornarice.

U krajevima koji su gravitirali Biokovu (opine: Imotski, Makarska, otoci: Bra, Hvar, Šolta, Vis, Korula, Lastovo i Mljet, te poluotok Pelješac) po etkom rata živjelo je oko 170.000 stanovnika."

FORMIRANJE PARTIZANSKIH JEDINICA 1941-1943. GODINE

U uvjetima žestokog okupatorskog i ustaškog terora nad stanovništvom, zahvaljuju i izvanrednom radu organizacija KPJ neprekidno raste razvoj oružane borbe, koji se ogleda kroz sve ve i dolazak pojedinaca i itavih grupa u partizanske jedinice na Bokovu. Prve partizanske grupe formirane su u drugoj polovini 1941. godine.²⁾ Prva partizanska eta formirana je marta 1942. g.³⁾ Sestog juna 1942. g. Štab 4. operativne zone naredio je da se od dotadašnjih jedinica i grupa na Biokovu formira bataljon »Josip Jurčević«.⁴⁾ Neposredno prije toga, krajem maja 1942. godine, brojno stanje jedinica koje su ušle u sastav bataljona iznosilo je 350 boraca.⁵⁾ Brojno stanje bataljona neprekidno raste i sredinom jula iznosi oko 700 boraca.⁶⁾ Krajem augusta 1942. godine glavnina bataljona (jedna eta je oko 150 boraca ostala je na Biokovu) po nare enju Štaba Operativne zone preba enaje na Livanjsko podruje. Bataljon je na tom prostoru iz svog sastava formirao bataljon ja ine od oko 250 boraca i uputio ga u sastav 1. dalmatinske

^ 1) Miroslav Ujdurović, Biokovo u NOB i socijalisti koj revoluciji 1941-1945, Split, 1983, str.

2) Dragan Granić, Prve partizanske grupe i akcije na Biokovu, Biokovo u NOB i socijalisti koj revoluciji 1941-1945, Split, 1983, str. 246.

3) Miroslav Ujdurović, Biokovsko-neretvansko podruje u NOB-i i socijalisti koj revoluciji, Split 1983. g. str. 85.

4) M. Ujdurović, n.d., str. 104.

5) Isto

6) Arhiv Vojnoistorijskog instituta (u daljem tekstu AVII), k. 1490, reg. br. 19-2/4, M. Ujdurović, n.d. str. 125-135.

brigade koja se formirala 6. septembra u selu Dobro kod Livna. Istovremeno je upu eno za popunu 1. proleterske brigade oko 150 boraca. Od preostalog ljudstva (oko 320 boraca) formiranje bataljon koji je ušao u sastav novoformiranog Trećeg narodnooslobodila kog partizanskog odreda (u ovom su odredu još i dva bataljona- 1. livanjski i 2. duvanjski). Od ljudstva, koje je ostalo na Biokovu formiranje 4. bataljon navedenog odreda. Ovaj odred je imao zadatku da djeluje na prostoru od rijeke Neretve isto no do rijeke Cetine zapadno i sjeverno do linije: Posušje-Duvno-Buško blato-Kamešnica.⁸⁾ Na ovom prostoru odred djeluje do po etka novembra 1942. godine, kada je rasformiran. Njegov biokovski bataljon (treći) ušao je u sastav 10. hercegovačke brigade. Jedan dio ljudstva sa Biokova iz ovog odreda upu en je za pupunu 5. crnogorske brigade. Četvrti bataljon odreda ostao je na Biokovu i sredinom novembra dobio je naziv bataljon »Vid Mihaljević«⁹⁾ i neposredno je pod komandom Štaba 4. operativne zone.

Prema odluci i na zahtjev Vrhovnog štaba NOV i POJ, da se na Biokovu formira jedna udarna brigada, Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju i Okružni komitet KPH za Makarsku uputili su sredinom decembra kotarskim komitetima na biokovskom području i partijskim rukovodstvima Brača, Hvara i Pelješca da pristupe mobilizaciji novog ljudstva za formiranje nove jedinice.¹⁰⁾ Ubrzo, zatim 7. januara, dolazi do formiranja 4. dalmatinske brigade u Šoši ima na Biokovu ije brojno stanje iznosi oko 550 boraca, a pošto je mobilizacija bila još u toku, brojno stanje po etkom februara popelo se na 822 borca.¹¹⁾ Brigada je ušla u sastav 9. dalmatinske divizije, koja je formirana 13. februara u Imotskom,¹²⁾ u čijem je sastavu krenuti prema Neretvi.

Polovinom novembra 1942. iz bataljona »Vid Mihaljević« upu en je jedan vod vojnika od kojih je formiran Prvi mornarički vod 1. decembra 1942. godine, a zatim 23. januara 1943. godine u Podgorici je formiran Odred ratne mornarice jačine oko 150 mornara-partizana. Tako su u podnožju partizanskog Biokova udareni temelji novom vidu partizanske oružane sile iz koje će se razviti suvremena ratna mornarica.¹³⁾

Odred ratne mornarice po etkom marta 1943. godine je rasformiran (osim jednog voda koji je i dalje nastavio dejstvima na moru), njegovo ljudstvo prešlo je u sastav novoformiranog Biokovskog partizanskog odreda (u daljem tekstu BPO), koji je formiran u Šoši ima 10. marta 1943. g. Brojno stanje BPO pri formiranju iznosilo je oko 450 boraca svrstanih u tri partizanska bataljona. U aprilu brojno stanje Odreda popelo se na 550 boraca i u tom momentu predstavlja najjaču u partizansku jedinicu u Dalmaciji.¹⁴⁾

Za popunu Grupe udarnih bataljona i Grupe triljskih bataljona, po etkom augusta 1943. upu en je 1. bataljon Biokovskog partizanskog odreda, a po etkom narednog mjeseca i drugi bataljon (1. u Grupu udarnih a 2. u Grupu triljskih bataljona). Tako je u sastavu Biokovskog odreda ostao njegov 3. bataljon. U tom istom vremenu na Biokovu su oformljena još dva bataljona malog brojnog sastava, međutim oni su ubrzo narasli dolaskom novih boraca. Najprije se na isto nom dijelu Biokova, gdje su od ranije postojale Pasička i Neretvanska četa,

8) M. Uđurović, n.d., str. 141-142.

9) M. Uđurović, n.d., str. 147.

10) Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, izdanje Voinoistoriiskog instituta (u daljem tekstu, Zbornik), tom V, k. 9, dok. 14. - A VII, mikroteka, CK SKH, film 28/52

11) Zbornik, tom V, k. 12, dok. 41.

12) Arhiv VII, k. 1490. - A, reg. br. 25-1. i Arhiv VII, k. 105, reg. br. 15.

13) Arhiv VII, k. 105, reg. br. 9-1, Zbornik, tom VIII, k. 1, dok. 1.

14) ^ Arhiv VII, k. 1101 ~ Arheologija - 28-1/11, Jovan Vasiljević, »Dejstva na Jadranu u narodnooslobodilačkom ratu, Beograd 1957. g., str. 82.

ve krajem juna 1943. pripremalo formiranje bataljona, a krajem augusta iste godine u Zagvozdu je došlo do formiranja Imotske partizanske ete. Sastavi tih eta ve po etkom septembra nazivaju se bataljonima - Neretvanski i Imotski. Navedene ete i bataljoni djeluju u sastavu Biokovskog partizanskog odreda i praktično - odlaskom njegova dva bataljona - u Odredu i dalje dejstvuju tri bataljona.

Kako je Biokovski partizanski odred 17. septembra dobio zadatak od Štaba 4. operativne zone da na sektoru Biokova, Neretve, srednjodalmatinskih otoka, Pelješca i Dubrovnika oformi ja e jedinice na Biokovu i Neretvi, a na otocima i poluotoku Pelješcu po jedan ja i bataljon, to je Štab odreda dobijeni zadatak shvatio kao daje njemu namijenjena uloga kakva je istim nare enjem bila uloga Imotskog, Sinjskog i drugih sektora u Dalmaciji, jer ovi sektori prvenstveno su imali ulogu operativnog karaktera. Radi ovog se u dokumentaciji tog vremena esto brkaju Štab Biokovskog sektora i Štab Biokovskog partizanskog odreda, koji stvarno djeluje sve do formiranja Biokovske brigade.

Na sastanku Štaba Biokovskog partizanskog odreda i Okružnog komiteta KPH za Makarsku, koji je održan 19. septembra, odlu eno je da se na Biokovu neposredno pod komandom Biokovskog sektora formiraju tri partizanska odreda svaki ja ine od po dva bataljona. Ve sutradan, 20. septembra, formiraju se Imotski, Neretvanski i Makarski partizanski odred.

Imotski partizanski odred formira se iz dotadašnjeg Imotskog bataljona ije je brojno stanje toga dana iznosilo 365 boraca.^{14a)}

Neretvanski partizanski odred formiran je iz Neretvanskog bataljona »Jure Gali «.¹⁵⁾

14a) Komandno mjesto odreda je bilo povremeno u Zagvozdu, Medovu Docu i Raki ima. Nakon se je zadržalo u Raki ima. Rukovode i kadar u Štabu odreda bio je: prvi komandant Ivan Ga e, a po odlasku Ga e u Štab novoformirane Biokovske brigade Marko Turi -Markan, prvi politkomesar Ante Su ur i ubrzo ga je zamjenio Dane Vilovi , zamjenik komesara Ante Deak (došao nešto kasnije iz Neretvanskog partizanskog odreda) intendant Salamon Finci i referent saniteta Joško Musafija.

Odred je držao položaje na sjevernim padinama biokovskog masiva, koji su se protezali linijom Slivno-Krstatice-Krivodol-Lokvi i -Studenci. Na toj liniji je odred sprije avao prodor neprijatelju u pravcu Biokova i ujedno vršio ofanzivna dejstva u pravcu Imotskog polja. Istovremeno je odred sprije avao prodor i kretanje jakih neprijateljskih kolona koje su se probijale ili kretale pravcima Imotski-Split i obrnuto.

Pri formiranju Odred je imao dva bataljona, 1. bataljon iji je komandant Miljenko Patrlj i politkomesar Marko Mustapi i 2. bataljon komandant Karlo Martini i politkomesar Mate Bulat. Odlaskom 1. bataljona u sastav Biokovske brigade Štab odreda ponovo formira dva bataljona tako da je dotadašnji drugi bataljon preimenovan u prvi. U tom je bataljon ostao i dalje raniji rukovode i kadar, a na elu »novog« Drugog bataljona postavljeni su za komandanta Marijan Lubić, politkomesara Mate Rako, zamjenika komandanta Nikola Marinovi i referenta saniteta Ivan Bošnjak-Cuco. Nešto kasnije dužnost politkomesara ovog bataljona primio je Milan Rako, a Mate Rako je primio dužnost zamjenika komesara bataljona.

15) Pri formiranju Odred je imao dva bataliona: bataljon »Petar Bogunovi », koji je držao položaje na prostoru Gradac-Ba inske jezera, bataljon »jure Gali «, držao je položaje u širem rajonu Pline na liniji Trkla-Plava (k. 418)-Gradina (trg. 340). Tako je odred zatvarao prodor neprijatelju iz doline Neretve prema Biokovu i Makarskom primorju i ujedno izvodio napadna dejstva po neprijatelju u dolini Neretve.

Komandno mjesto Štaba odreda nalazilo se u selu Ostoji i. Na rukovode im dužnostima u Štabu bili su komandant Drinko Toli , politkomesar Žarko Despot, zamjenik komandanta Mate Mateljak i zamjenik komesara Ante Deak.

Na rukovode im dužnostima u bataljonima su bili: u bataljonu »Jure Gali « komandant Mile Gabri -Carkaš, a politkomesar Grga Marki , u bataljonu »Petar Bogunovi « komandant Stanko Mrevi -Prpi i politkomesar Ivan Giljevi . Bataljoni su u svom sastavu imali po tri ete, a neposredno pred povla enjem s Biokova bataljon »Petar Bogunovi « formirao je i etvrtu etu.

Za formiranje biokovske brigade Odred je u njen sastav uputio bataljon »Jure Gali «, koji je ulaskom u Brigadu imenovan tre im bataljonom brigade. I tako je na tom prostoru po odlasku bataljona »Jure Gali « odred ostao s jednim bataljom. (AVII k. 1101 A. br. reg. 1-13).

Makarski partizanski odred formira se od ljudstva iz 3. bataljona Biokovskog partizanskog odreda.¹⁶

Neprekidne akcije partizanskih snaga sa Biokova po neprijateljskoj živoj sili, saoora aju i drugim objektima na širem biokovskom području i makarskorn akvatoriju natjerale su neprijatelja na poduzimanje odgovaraju ih ofanzivnih dejstava radi uništenja partizanskih jedinica na ovom prostoru, pri čemu su poduzimali žestoke mjere odmazde (zatvaranje, mučenje i ubijanje) narođeno ito prema nezašti enom civilnom stanovništvu.

Na području Biokova u vremenu od 1941. godine do kapitulacije Italije povremeno su vršile operacije slijedeće neprijateljske jedinice ili njihovi dijelovi -talijanske: dijelovi divizija »Bergamo«, »Cacciatori del' Alpi«, »Messina« i »Murge« iz 6. i 18. korpusa, dijelovi ratne mornarice i avijacije, dijelovi specijalnih jedinica - karabinjerske i slične; ustaško-domobranske: 4 do 8 bataljona, nekoliko grupa seoske ustaške milicije i jedinice žandarmerije i finansijske straže NDH; etničke: povremeni upadi etnika u zajednici s Talijanima u nekoliko navrata jačine od 1.200 do 2.800 vojnika, njemačke: jedan SS bataljon iz sastava 7. SS divizije u julu 1943. godine.

Od značajnih neprijateljskih akcija na Biokovo treba istaći i daje neprijatelj za izvođenje svoje operacije »Albia« na Biokovo augusta 1942. g. upotrebio oko 10.000 vojnika protiv 720 boraca bataljona »Josip Jurčević«, a za operaciju Biokovo-Mosor u drugoj polovini jula 1943. g. protiv Biokovskog partizanskog odreda, a tadašnje oko 550 boraca upotrebio je oko 15.000 vojnika. I jedna i druga operacija je pretrpjela poraz, ako se izuzme ubijanje nedužnog civilnog stanovništva i pljačka i paljevina, što je neprijatelj obilato primjenjivao.¹⁷

Prva organizirana akcija biokovskih partizana izvedena je januara 1942., napad na žandarmerijsku stanicu u Gracu, a prva veća akcija izvedena je 15. augusta, kada je napadnut neprijateljski garnizon u Vrgorcu i tom prilikom oslobođeno prvo općinsko središte u Dalmaciji. Bataljon »Josip Jurčević« istakao se u svojim prodorima prema Imotskom, u uspješnim borbama u toku izvođenja neprijateljske operacije »Albia« i probijanjem kroz neprijateljski obranu u pravcu Livanjskog polja. Etrvrtalj dalmatinska istakla se u ofanzivnim akcijama u pravcu Imotskog, a Biokovski partizanski odred uspješno je dejstvovao na sjevernim padinama Biokova u pravcu Imotskog i Aržana. Tako je odred vještoto izvodio partizansku taktku ratovanja. Zadnja, po broju angažiranih snaga najjača i tal-

16) Makarski partizanski odred je formiran 20. IX od ljudstva iz dotadašnjeg 3. bataljona. Odred je u svom sastavu imao dva bataljona, a ovi po tri partizanske e-te. Prvi bataljon je razmješten na prostoru Makarskog primorja od Brela do Graca, kontrolira taj prostor i drži u opsadi ustaški garnizon u Makarskoj. Drugi bataljon je raspoređen na središnjem dijelu bikovskog masiva. S ovog prostora povezuje dejstva Neretvanskog odreda u dolini Neretve i Imotskog odreda koji dejstvuje prema sjeveru u pravcu Studenaca i istovremeno nedozvoljava prudor neprijatelju prema Biokovu iz Pravca Vrgorca i Slivnica.

Štab odreda bio je u Turopolju. Na rukovode im dužnostima u Štabu odreda bili su: komandant Ivan Dragičević-Iko, politkomesar Nediljko Marinović, zamjenik komandanta Jozef Bilić, intendant Miše Mendeš i referent saniteta medicinar Vlado Mikulić.

Na rukovode im dužnostima u bataljonima bili su u 1. bataljonu: komandant Vito Sumić, politkomesar Ante Bogdanić, pomoćnik komesara Ante Gojak-Tončić i intendant Josip Kvokal-Bepo. Vito Sumić je ubrzo ranjen kod Makarske i njega je zamjenjen Ivan Prodan; u 2. bataljonu: komandant Petar Dodig-Pešo, politkomesar Mirko Vučović, zamjenik komandanta Ante Tabain.

Po odlasku 2. bataljona u sastav novoformirane Biokovske brigade u odredu je ostao 1. bataljon, koji je imao tri e-te. Dvije e-te su blokirale Makarsku a jedna je kontrolirala Makarsko primorje od Turopolja do Graca. Ovaj bataljon je imao još i prateći i vod, koji je u svom sastavu imao dva teška mitraljeza i jedan minobaca kalibra 81 mm.

Brojno stanje odreda iznosilo je oko 200 boraca.

Kako je Štab 26. divizije, ije je komandno mjesto bilo u Podgori nekoliko puta predviđeno da napad na Makarsku i njeno oslobođenje to je i Makarski PO trebao u estovovati u planiranom napadu, no kako je u međuvremenu dolazio do nepredviđenog angažiranja jedinica divizije na Pelješcu, Braču, Biokovu, napad je odgađan a sam odred nije imao dovoljno snage da ugrozi ili napadne ustaški garnizon u Makarskoj.

Ovi podaci su dati prema izjavama Vite Sumića i Ante Bogdanića u arhivi autora, a izjava Ante Gojaka se nalazi u arhivi Muzeja NOB-a biokovskog područja u Makarskoj.

17) Više o ovome u knjizi Mladenka Coli u navedenom djelu Biokovo u NOB-u..., str. 426.

janska ofanziva na Biokovu, udarila je u »prazno«. Dejstva partizanske ratne mornarice natjerale su suvremeno opremljeni talijansku ratnu flotu da saobraćaj svojih plovnih brodskih jedinica svede samo na dnevnu plovidbu uz obilnu zaštitu ratnih brodova i avijacije.

VOJNO-POLITIKA SITUACIJA NA PODRUČJU BIOKOVA U VRIJEME KAPITULACIJE ITALIJE

Nakon velikih poraza osovinskih snaga na Istočnom frontu i Africi, te uspešno izvedenog desanta saveznika na Siciliju 10. jula 1943. godine sve se jasnije ocrtava perspektiva poraza osovinskih snaga. To se naročito odnosilo na Italiju, koja je neposredno ugrožena od savezničkih trupa. Mussolini je 24. jula poražen u Velikom fašističkom vijeću, a 30. naelo talijanske vlade postavljen je maršal Badoglio, koji je dao izjavu da nastavlja rat, ali je pripremao pregovore sa saveznicima.

Nijemci otkrili kapitulaciju Italije i u vezi s tim izradili su plan »Achse« po kojem je predviđeno i zaposjedanje jadranske obale i razoružanje talijanske vojske na tom prostoru. Tih dana je za komandanta 2. oklopne armije postavljen general Lothar Rendulic s titulom glavnokomandujućeg za zapadni Balkan (Hrvatska, Crna Gora i Albanija - tadašnje granice). Njemu su potinjene i oružane snage NDH. Taja armija imala u svom sastavu sedam divizija. Njezin 15. brdski armijski korpus po navedenom planu predviđen je da sa svoje dvije divizije - 114. lovački i 7. SS »Prinz Eugen«, posjeduje jadransku obalu od Karlobaga do Grude, da razoruže Talijane i pripremi obranu obale od eventualnog savezničkog iskrcajanja. U okvirima zadatka 15. brdskog korpusa 114. divizija je planirala da zaposjedne obalu od Karlobaga do Šibenika, a 7.SS-divizija »Prinz Eugen« od Splita do Grude (Dubrovačko primorje)¹⁷³¹

Sudionici Okružne partiskske konferencije KPH u Podgori, proljeće 1943. godine

Prije kapitulacije Italije Nijemci su pokušali da nagovore Talijane da krenu skupa u zajednicu ofanzivu na partizane u Dalmaciji. Talijani su prihvatali razgovore, ali za po etak ofanzive izgovarali su se potrebom da dobiju suglasnost maršala Badoglia.

17a) Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945, Zbornik dokumenata IHRPD (u dalmatinskom tekstu ZIHRPD), knj. 8, str. 766-767.

Za ustaško-domobranske snage, koje su i dalje ostale u svojim garnizonima, moglo se o ekivati da e se pridružiti Nijemcima.

Predvi aju i povoljan razvoj doga aja u Dalmaciji Vrhovni štab NOV i POJ uputio je iz centralne Bosne 1. dalmatinsku brigadu u Dalmaciju. Ubrzo zatim došlo je do ponovnog formiranja 3. dalmatinske brigade (od Grupe udarnih bataljona) i Štaba 9. divizije. Tako er je oformljen i Štab 4. operativne zone, koji je na podru ju Dalmacije preuzeo ponovo komandu nad jedinicama.

U o ekivanju kapitulacije Italije naše snage u Dalmaciji ra unale su na mogu nost brzog oslobo enja teritorija kojeg su držali Talijani te se u vezi s tim upu uju pozivi Talijanima da se pridruže otporu Nijemcima ili da nam predaju opremu i naoružanje (direktiva GŠH Štabu 4. OZ od 8. IX. 1943. godine). Talijanima u slu aju kapitulacije Italije preostala je mogu nost brzog povla enja u Italiju, ali je za to bio potreban veliki brodski prostor i potrebno vrijeme. Za fa šisti ke jedinice (legije crnih košulja) moglo se o ekivati da e na i zajedni ki jezik s Nijemcima, kao i jedan dio oficirskog kadra koji je ve na djelu pokazao suradnju s Nijemcima, pa otuda u slu aju brzog prodora Nijemaca Talijani im ne e dati ozbiljniji otpor i teško e se odlu iti da predaju našim snagama naoru žanje ili da zajedni ki pruže otpor Nijemcima.

Ilanovi Štaba Biokovskog partizanskog odreda s ilanovima Okružnog komiteta KP i Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju. Stoe s lijeva na desno: Marinko Bori , Drago Gizdi -Marko, Vice Srzi -Gabro i Bogdan Pecot . Sjede s lijeva na desno: Toni Jurlina, Martin Veii , Drinko Toli , Zvonko Raos i Niko Srzi ne posredno prije formiranja brigade

Kako je grad Split u tom vremenu bio najve i grad i pomorska luka na našem dijelu obale, a istovremeno i privredni i administrativni centar Dalmacije, i kako su se u njemu nalazile jake snage talijanske vojske, to se sa sigurnoš u moglo o ekivati da e Nijemci u pravcu Splita ubaciti jake snage i pokušati da što prije u u grad. Najpogodniji pravac za brz prodor u Split predstavljale su ceste koje se iz doline Neretve pružaju prema Splitu, a kako se u zahvatu tih komunikacija nalazi biokovsko podru je to je trebalo o ekivati da je pitanje samo dana kada e naše jedinice na Biokovu do i do direktnog sudara s njema kim snagama.

Kapitulacija Italije objavljena je 8. septembra u popodnevnim satima.

Jedinice 4. operativne zone pristupile su prema svojim mogu nostima pregovorima i razoružanju Talijana. Ve sutradan 9. septembra u Splitu je izbio masovni ustanak i partizani su preuzeли vlast, a s talijanskim komandama se pregovara.

Odlaskom dvaju bataljona iz Biokovskog partizanskog odreda po etkom augusta i septembra u Grupu udarnih, odnosno Triljskih bataljona, na Biokovu u sastavu Odreda ostalo je oko 250 boraca (120 - Biokovski, 80 - Neretvanski i 50 boraca Imotski bataljon)^{17b)} i te su snage sa ekale kapitulaciju Italije. U tom momentu jedinice Biokovskog odreda morale su pristupiti pregovorima i razoružanju Talijana u garnizonima: Makarska, Podgora, Zaostrog, Gradac, Ploče, Rogotin, Opuzen, Kula, Metkovići i Vrgorac i istovremeno sprijeiti prodor njemačkim jedinicama koje su iz pravca Mostara nadirale prema Splitu na pravcu Imotski-Krivodol-Grabovac.

*Drinko Toli , komandant
Neretvanskog partizanskog odreda*

Jedinice Neretvanskog bataljona krenule su odmah u dolinu Neretve i uspjele djelimično razoružati Talijane (već dio se povukao iz luke Ploče) i oslobođiti sva mesta od Metkovića nizvodno do Ploče.

Biokovski bataljon, iako se glavnina nalazila iznad Makarske i Podgore preduhitren je od dviju ustaških bojna iz Makarske, tako da su ustaše razoružale Talijane u Makarskoj i Podgori, dok su se Talijani neometano povukli iz Zaostroga i Graca u Ploče. U ovoj situaciji griješi Okružni komitet KP, koji u tom momentu upućuje komandanta Odreda Bogdana Pecota na Korčulu da tamо pregovara s Talijanima, pošto kao Korčulani poznaje dobro tamošnje prilike.

17b) Vidi ZIHRPD, knj. 8, str. 117-120 i str. 146.

Kako u blizini Vrgorca nije bilo nijedne partizanske jedinice to su iskoristili ustaše i Nijemci i neometano razoružali talijanski garnizon.

Imotski partizanski bataljon je angažiran na spre avanju prodora Nijemaca cestom Imotski-Krivodol-Cista.

Nijemci su prema ranije razra enom planu 9. septembra u 4 sata krenuli na zaposjedanje dalmatinske obale. Iz Mostara i Trebinja 7. SS-divizija »Princ Eugen¹⁸ brzim prodom prema Splitu i Dubrovniku trebalje ovladati i zaposjeti obalu od Splita do Dubrovnika. Prema Splitu su prodirali dijelovi 13. a prema Dubrovniku 14. SS puka oja ani tenkovima i artiljerijom.

Istovremeno iz gornjeg toka rijeke Une krenula je u prodor 114. lova ka divizija osnovnim pravcem Knin-Šibenik s ciljem da zaposjedne dalmatinsku obalu od Velebita do Splita.

Prvi komandant Makarskog partizanskog odreda Vito Sumi (sjedi u sredini), po etkom oktobra 1943.

S Nijemcima su se kretale i sadejstvovalo ustaško-domobranske i etni ke snage.

Po nare enju Vrhovnog štaba NOV i POJ sredinom septembra na podru je srednje Dalmacije stigle su 1. proleterska (15. IX) i 4. krajiška divizija (zadnja je stigla na Dinaru 20. IX) i stavljene na raspolaganje Štabu 4. operativne zone kao jaka manevarska grupa.

Štab 4. operativne zone 17. septembra-u cilju organizacionog i operativnog sre ivanja dotadašnjih i novoformiranih jedinica po pojedinim operativnim pravcima - izdaje naredbu, po kojoj privremeno obrazuje komande sektora i je-

18) 7. SS divizija »Prinz Eugen«, formirana je marta 1942. godine od pripadnika njema ke narodnosti s teritorija Jugoslavije. Neposredno po formiranju brojala je oko 20.500 vojnika. U svom sastavu je imala 1. i 2. puk (Nijemci su pukovima davali i druge brojne oznake, tako u vremenu kada prodiru prema Splitu pukovi nose oznake 13. i 14), 7. artiljerijski puk i druge divizijske jedinice.

dinica. Za širi prostor na kome djeluju jedinice Biokovskog partizanskog odreda određeno je da se formiraju sektori:¹⁹

- Biokovski, kojeg sa injavaju: Biokovski i partizanski odredi na otocima Korčuli, Mljetu i Lastovu, te odred na poluotoku Pelješcu. Komandant sektora je Bogdan Pecotić, a politkomesar Marinko Borić;

- Imotski, sastava: 10. dalmatinska brigada (Cetinska), talijanski bataljon »Garibaldi«, Omiška grupa bataljona i Imotski partizanski bataljon (iz sastava Biokovskog PO). Komandant je Ivan Vulin i politkomesar Fabijan Trgo.

Rukovodioци Makarskog partizanskog odreda koji je ušao u sastav brigade. S lijeva na desno: Ante Bogdani, komesar 1. bataljona, Nedilko Marinović, komandant odreda i Ante Gojak-Ton i, zamjenik komandanta odreda

Jedinice sektora uspješno su danima pružale otpor prodoru neprijateljskih snaga na pravcima, koji su iz Mostara izvodili preko Imotskoga ka Splitu. Na ovom pravcu su angažirani i dijelovi 1. proleterske divizije. Njemačke snage uputene iz Mostara i Trebinja u pravcu Dubrovnika nastupaju i dolinom Neretve, i pored efikasnijeg otpora koji je pružao malobrojni Neretvanski odred ovladale su Pločama (danas Kardeljevo) i obalom do Dubrovnika. Na Stonskoj prevlaci suprotstavio im se Pelješki PO i tako spriječio prodor na poluotok.

Kako su jedinice 7. SS-divizije sporo prodirale ka Splitu, Nijemci su na taj pravac iz doline Neretve ubacili i kompletan 92. motorizirani puk.²⁰

Nakon devetnaestodnevnih borbi Nijemci su ušli u Split (27. septembra), ali su naše jedinice i dalje držale obalu od Splita do Ploče i izuzev ustaško-domobranskih garnizona u Omišu i Makarskoj.

Ceste koje iz doline Neretve preko Imotskog izvode ka Splitu i dalje su ostale pod neposrednim udarima jedinica Imotskog i Biokovskog sektora, kao i dijelova 1. proleterske divizije.

19) Pavle Babac i Andrija Božović : »Splitska operacija 1943. godine«, Znanje, Zagreb 1958, str. 57, Arhiv VII, k. 1491, reg. br. 16/1.

20) 92. motorizirani puk stigao je u sastav 7. SS divizije 19. septembra i ubrzo ušao u borbu.

OSNIVANJE BIOKOVSKЕ BRIGADE

Nakon odlaska 9. divizije s Operativnom grupom Vrhovnog štaba NOV i POJ u pravcu Neretve, Hercegovine i Crne Gore, na teritoriju Dalmacije djeluju i neprekidno ja aju partizanske jedinice pod rukovodstvom Štaba Grupe partizanskih odreda Dalmacije.²¹⁾ One djeluju nesmanjenom žestinom izvode i svakodnevne udare po neprijatelju. Partizanski odredi iz dana u dan rastu. Ustanak protiv okupatora i doma ih izdajnika ima neprekidni uspon. Formiraju se nove e te i bataljoni. Kapitulacijom Italije ustanak se još više razbuktao dolaskom novih boraca s podru ja itave Dalmacije.

Sa uvani dio fotografije grupe partizanskih rukovodilaca s Biokova. S lijeva na desno stoje: Ante Tomi , Marinko Bori , Vinko Splivalo i Drinko Toli . u e s lijeva na desno: Kruso Marijani, nepoznati borac i Niko Srzi

Priliv boraca zahtijevao je formiranje novih jedinica, novih brigada na tlu Dalmacije. Ponovo su formirane brigade, koje su rasformirane u toku 4. i 5. ofanzive. Popunjena je Prva dalmatinska, koja se vratila iz 5. ofanzive sa malim brojnim stanjem. Upu ena je nova popuna za 1. proletersku diviziju. Tako su u tom vremenu formirane 5, 3,4, 6,7, 8,9, 10,11, 12 i 13. dalmatinska brigada.²²⁾ Što zna i da je na teritoriju Dalmacije od augusta do po etka oktobra formirano jednaest brigada. Me utim, to formiranje u svim krajevima Dalmacije nije išlo podjednako, jer su uvjeti borbenih dejstava, priliv boraca, kadrovske mogu nosti i sli no odre ivali vrijeme formiranja.

Štab 4. operativne zone 22. septembra naredio je Štabu Biokovskog partizanskog odreda da formira Biokovsku brigadu u iji e sastav u i po jedan ba-

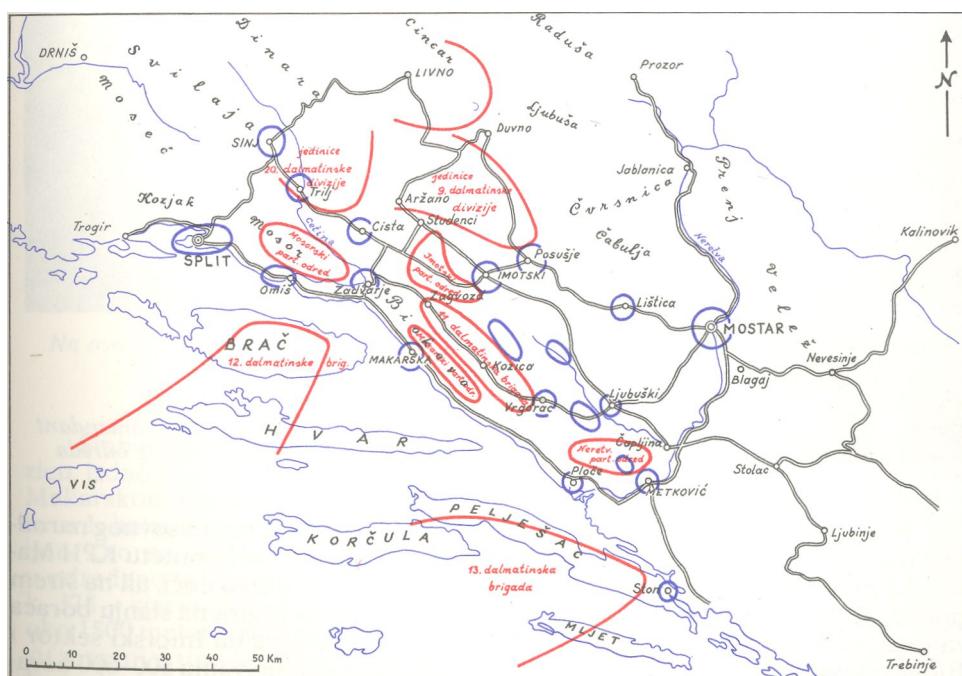
21) Na teritoriju Dalmacije tada je ostalo oko 600 boraca pod komandom Štaba Grupe partizanskih odreda Dalmacije. - Vojna enciklopedija, knj. 2, str. 366.

22) Vojna enciklopedija, knj. 2, str. 62-64 i 369-372.

taljon iz Imotskog, Neretvanskog i Makarskog partizanskog odreda, da se dodatašnji Štab Biokovskog partizanskog odreda, preimenuje u Štab Biokovske brigade, da više ne postoji Biokovski sektor i da se pod neposrednu komandu Štaba Biokovske brigade stavljaju partizanski odredi na Biokovu. Dalje se u narenenju precizira, da ja ina brigade ne treba da bude veća od 500 do 550 boraca, da odredi budu *manje ja ine* (podvukao pisac) od po 100 boraca i da se za popunu 1. proleterske brigade uputi ne manje od 300 do 400 boraca.²³¹

Tih dana sve vojno-političke strukture na biokovsko-neretvanskom području i području srednjodalmatinskih i južnodalmatinskih otoka kao i poluotoka Pelješca, uporno rade na prikupljanju novih dobrovoljaca za NOVJ. Istovremeno se sprovodi i opća mobilizacija na svim otocima i poluotoku Pelješcu, te na slobodnom teritoriju na području općina Makarska i Vrgorac. Pored njih dolaze i borci koji su tih dana došli iz Splita. Najveći broj među novodošlim borcima su mlađi i djevojčice koji nemaju nikakvo borbeno iskustvo. Manji je broj onih koji su ranije odslužili bivšu vojsku pa posjeduju izvjesnu vojnu spremu naučenu u vojsci, no ni oni nemaju borbenog iskustva. Svu tu masu trebalo je dobro organizirati i pripremiti za borbenih dejstava, a vremena je za to bilo malo, jer je neprekidno trebalo raunati na mogućnost nove neprijateljske ofanzive prema slobodnom teritoriju.

Okružni komitet KPH Makarska od 24. IX daje uputstvo kotarskim i općinskim komitetima za političku djelatnost te između ostalog se kaže: »Danas u redove naše vojske dolaze mase koje je donio val vremena, a koje su politički malo

Obostrani raspored naših i neprijateljskih snaga na širem prostoru srednje Dalmacije, dijela Bosne i Hercegovine i srednjodalmatinskih otoka u oktobru 1943.

231) Arhiv Instituta za historiju radnog pokreta Dalmacije u Splitu (u daljem tekstu Arhiv IHRPD), k. 29, br. 1833 i ZIHRPD, knj. 8, str. 293 i 298.

ili nikako izgraene. Mi moramo s našim politi kima radom te sirove mase provokovati i stvoriti jednu vrstu vojnički i politički vojsku. Rad u vojsci danas je jedan od najvažnijih zadataka naše Partije...« Dalje se navodi da »na našem okrugu postoje tri odreda koji treba da prerastu u brigade a brigade u diviziju našeg okruga...« Precizira se i uloga političkih komesara u usklađivanju zajedničke djelatnosti organa vlasti i vojske i u tom smislu se navodi: »Pomoći nici komesara odreda su i članovi kotarskih komiteta KP, a politkomesari odreda su članovi plenuma Kotarskog NOO. Pomoći nici komesara u bataljonu su analogno članovi opštinskih komiteta KP, a politkomesari bataljona članovi plenuma opštinskih NOO. Isto tako su pomoći i politkomesar sektora članovi odgovarajućih političkih tijela u okrugu.«²⁴

*Turi Marko-Markan, komandant
Imotskog partizanskog odreda*

Prednje pismo puno je optimizma, a optimizam je rezultat masovnog narodnog ustanka u primorskom dijelu i na otocima. U Okružnom komitetu KPH Makarska predviđaju formiranje divizije. Do formiranja će ubrzo doći, ali na širem području. Tih dana Štab 4. operativne zone neprekidno urgira na slanju boraca za popunu 1. proleterske brigade. Tako se 30. IX zahtijeva da Imotski sektor i Biokovski partizanski odred izvrše ranije naređene o upućivanju 500-600 boraca u 1. proletersku brigadu i daje to njima moguće bez potrebe da se rasformira bilo koja njihova jedinica. Iako će partizansko Biokovo nakon godine dana ponovo uputiti svoje borce u sastav ove naše elitne jedinice.

24) AIHRPD, 31/847.

Zajedno s borcima istovremeno se s otoka i iz doline Neretve gdje je došlo do razoružanja talijanske vojske neprekidno prebacuje ratni materijal, oprema i hrana za vojsku na Biokovo.

Dok traje priprema za formiranje brigade sva tri odreda aktivno dejstvuju na svojim rajonima: Imotski - zatvara pravce koji od Imotskog vode ka Lovre u i Studencima,²⁵⁾ Makarski - drži u okruženju ustaško-domobranski garnizon u Makarskoj, Neretvanski odred sprije ava neprijatelja iz doline Neretve ka Biokovu i ujedno izvodi aktivna dejstva u dolini Neretve.

Na ovom prostoru prvi put se postrojila Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada, 2. oktobra 1943. godine

Štab Biokovskog partizanskog odreda, koji je prethodnog dana stigao u Kozicu, izdao je 30. IX nare enje o formiranju brigade. Tom naredbom je naredio Makarskom partizanskom odredu da uputi u sastav brigade svoj 2. bataljon i 3. etu 1. bataljona, a Imotskom i Neretvanskom odredu da upute po jedan bataljon. Zborno mjesto bilo je u Kozici 1. oktobra 1943. godine. Bataljoni su došli u odre eno vrijeme. Sutradan, 2. X, izvršeno je sve anot postrojavanje u rajonu k. 375 - sjeverozapadno od raskrsnice ceste Makarska-Kozica na udaljenosti oko 1500 metara. Brigada je postrojena na zaravni uz cestu Kozica-Župa. Takve su zaravni u tom kraškom predjelu punom kamenjara i malo vrta a zaista rijetke i tako pogodan prostor nije mogu e prona i uokolo na nekoliko kilometara.

Strojevi poredak brigade - oko 700 boraca, postrojio se sjeverozapadno od ceste udaljenosti na nekoliko metara. Red postrojavanja - svaki bataljon u kari

²⁵⁾ Prema operativnom izvještaju Imotskog sektora od 6. oktobra, Imotski partizanski odred je od 12. do 30. septembra bio pod operativnom komandom Imotskog sektora, AIHRPD, fascikla 4. operativne zone.

S lijeva na desno 1,2. i 3. bataljon. Pozadi bataljona postrojena su: odjeljenje veze, komora i prate a eta (3 minobaca a i 2 brdska topa).²⁶⁾ Jugoisto no za stotinjak metara u pravcu Vrgorca uz cestu s desne strane smjestila se kuhinja i intendantura.

Prvi komandant Jedanaeste dalmatinske (biokovske) brigade Bogdan Pecot

Dežurni oficir brigade sa crvenom trakom na rukavu Petar Dodig - popularni Pešo - komandant 2. bataljona, predao je raport ispred stroja od oko 700 boraca komandantu brigade Bogdanu Pecotu, koji je iza toga u pratnji dežurnog oficira izvršio smotru postrojenih jedinica brigade. Nakon togaje položena sve ana zakletva. Poslije smotre i polaganja zakletve komandant i komesar bri-

²⁶⁾ Prema podacima iz pisma Jakova Maškovića, kasnijeg komesara prateće 11. brigade, u arhivi autora.

gade Marinko Bori održali su postrojenim borcima s improvizirane tribine govore. U ime Komunisti ke partije Jugoslavije brigadu je pozdravio i održao govor iro Dropulji,²⁷⁾ lan Okružnog komiteta KPH Makarska. Govornici su es- to prekidani freneti nim aplauzom odobravanja postrojenih boraca.

Vremenske prilike su izvanredne - vedro i toplo vrijeme. I dok je brigada stala u stroju pojavila su se dva neprijateljska aviona tipa »roda«. Na datu komandu »Neprijateljski avioni! Ne pokre ite se!« stroj je ostao nepomi an. Neprijateljski avioni nisu primijetili stroj i produžili su dalje. Tog momenta postrojena bri- gada je predstavljala idealnu metu neprijateljskim avijati arima, koji sui te kako mogli vatrom mitraljeza i bacanjem bombi da nanesu ozbiljne gubitke. Dicipli- niranje izvršenje komande o naletu neprijateljskih aviona pri emu je stroj ostao nepokretan, neprijatelj nije primijetio ništa za njega sumnjivo.²⁸⁾

Marinko Bori , prvi politikomesar brigade i Vice Srzi -Gabro, sekretar Okruž- nog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog podru ja

Štab 4. operativne zone odredio je da dotadašnji Štab Biokovskog PO pre- uzme funkcije štaba brigade i da predloži Štabu 4. operativne zone rukovode i kadar odreda i bataljona.

Dva dana nakon postrojavanja novoformirane Biokvske brigade njen Štab izvještava Štab Zone o formiranju brigade. U izvještaju se navodi daje dotadašnji Štab Biokovskog odreda preuzeo funkcije Štaba Biokvske brigade, no kako je bilo upražnjeno mjesto komesara brigade, a zamjenik komandanta Drinko Toli

27) iro Dropulji , borac španjolskog gra anskog rata 1936-39, rodom iz Prološca, kod Imotskog. Poslije kapitulacije bivše Jugoslavije došao u zemlju i 1941. godine se stavio na raspoloženje CK KPH u Zagrebu, odakle je krenuo u partizane na Žumberak. Sa Žumberka prešao u Slavoniju, gdje je preuzeo dužnost komandanta Prvog slavonskog bataljona u decembru 1941. godine. U jesen 1943. godine došao je na Biokovo.

28) Operativni dnevnik 11. brigade Arhiv Vojno istorijskog instituta u Beogradu (u daljem tek- stu A VII), k. 1101-A, br. reg., 28-1/11. Izvještaj Štaba Biokvske brigade od 4. oktobra 1943. g., IH- RPD, k. 29 - prema fotokopiji iz AVII.

bio je fizi ki nesposoban za pokret, to je uz saglasnost ire Dropuli a, lana Okružnog komiteta KPH, druga Karla Mrazovi a, lana CK KPH i ostalih²⁹¹ za Štab brigade odre eno je da prime funkcije: komandant Bogdan Pecot , dotadašnji komandant Biokovskog PO, zamjenik komandanta Ivan Ga e, dotadašnji komandant Imotskog PO, politikomesara Marinko Bori , lan Okružnog komiteta KPH i zamjenik politikomesara Biokovskog odreda a za zamjenika komesara predvi en je Zvonko Raos, koji još nije došao na dužnost.³⁰ Umjesto Zvonka Raosa poslove oko organiziranja partijskog rada u brigadi privremeno je obavljao Dane Vilovi . Dužnost operativnog oficira Štaba brigade preuzeo je or e Paut, aktivni oficir bivše jugoslavenske vojske.³¹

U dalnjem tekstu izvještaja poimeni no se predlaže rukovode i kadar u štabovima bataljona i štabovima odreda:

Štab 1. bataljona (Imotskog): komandant Miljenko Patrlj politikomesar Marko Mustapi , zamjenik politikomesara Miljenko Koki .

Štab 2. bataljona: komandant Petar Dodig-Pešo, politikomesar Mirko Vukovi , zamjenik komandanta Ante Tabain.

Štab 3. bataljona: komandant Mile Gabri , politikomesar Grga Marki , zamjenik komandanta Andrija Krili .

Štabovi odreda:

a) Imotski partizanski odred: komandant Marko Turi , politikomesar Ante Šu ur.

b) Makarski partizanski odred: komandant Niko Srzi , politikomesar Nedjeljko Marinovi , zamjenik komandanta Danijel Vilovi .

c) Neretvanski partizanski odred: komandant Drinko Toli , politikomesar Žarko Despot, zamjenik komandanta Mate Mateljak, zamjenik politikomesara Ante Deak.

Prvi zamjenik komandanta brigade Ivan Ga e (sjedi desno) i Marko Turi -Marjan (stoji u sredini), komandant IV bataljona

29) Odnosi se na lanove Okružnog komiteta KP i Okružnog NOO.

30) IHRPD, k. 29 - fotokopija iz AVII, Beograd.

31) Isto

Uz naprijed navedena imena rukovode eg kadra Štaba brigade, štabova odreda i štabova bataljona u brigadi je izvršen izbor i ostalog rukovode eg kadra (desetari, vodnici, vodni delegati, rukovode i kadar u etama, referenti i ostali rukovode i kadar pri Štabu brigade). Kompletan rukovode i kadar za dan formiranja brigade preuzeo je svoje dužnosti i nastavio da ih obavlja bez posebnih postavljenja.

U izvještaju se još navodi, da je u brigadi i u odredima 80% novodošlih boraca (mobiliziranih i dobrovoljaca), da me u njima ima i onih koji ranije nisu bili raspoloženi za NOB, daje rukovodstvo neiskusno i daje radi toga potreban brzi tempo rada na u vrš enju i obuci vojske.

Za brojno stanje se kaže, da je u duhu uputstva Štaba 4. operativne zone i da se upu uje ljudstvo u sastav 1. proleterske brigade.

Brigadna kolona na maršit preko Biokova, jesen 1943. godine

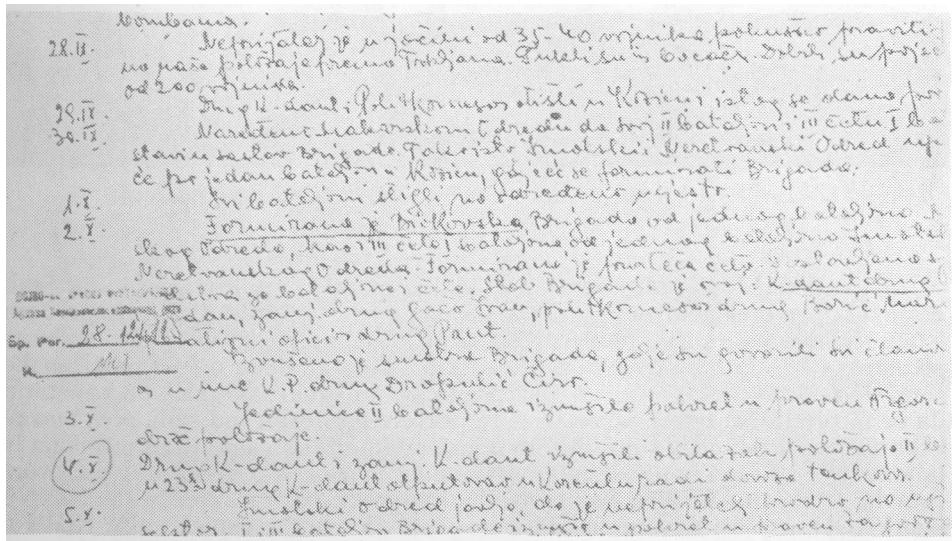
Istog dana, 4. X., politkomesar brigade uputio je i politi ki izvještaj Štabu Zone u kojem daje analizu politi kog stanja u novoformiranoj brigadi, pri emu isti e teško e koje su karakteristi ne za pristigne borce, koji nemaju borbenog iskustva i koji se trebaju uklopiti u teško e koje name u uslovi partizanskog rata. No i pored tih teško a, on ipak izvodi optimisti ki zaklju ak pa konstatira, da e to biti dobri borci, ali da je za to potreban uporan rad svih, posebno politkomesara. Radi ega su poduzete mjere i data uputstva politkomesarima bataljona. Navode se i konkretna tematska pitanja iz oblasti politi kog djelovanja i stavljaju se akcenat na obradu slijede ih pitanja: ciljevi i karakter NOB-e, AVNOJ i ZAVNOH, uspjesi Crvene armije i savezni kih armija, uspjesi naše NOVJ na elu s Vrhovnim štabom NOV i POJ i na teritoriji Hrvatske GŠH, pogubnost za naše narode politika okupatora i njihovih trabanata, raskrinkavanje reakcionarnog rukovodstva bivših politi kih partija, isticanje pripadnika bivših politi kih stranaka koji su prišli NOP-u (kao što su: Vladimir Nazor predsjednik ZAVNOH-a, Stanko Škare, Pavao Krce pripadnici HSS i drugi), isticanje uloge KPJ u borbi

protiv okupatora, itd. Posebno se isti e zna aj kulturno-prosvjetnog rada uz potrebe formiranja kulturno-prosvjetnih sekcija po jedinicama, izdavanje zidnih novina, pa ak i izdavanje etnih novina. U izvještaju se dalje piše o potrebi suradnje izme u vojske i NOO, kao i o inicijativi politkomesara za formiranje NOO u mjestima gdje ih još nema. O toj vezi vojske i naroda navodi se daje politkomesar 2. bataljona organizirao narodni zbor u Kozici.

O materijalnom obezbje enju brigade navodi se, da su slabo odjeveni borci koji su došli s otoka, jer im je tamo re eno »da e na Biokovu dobiti sve«, iako se to moglo u initi na otocima jer su tamo imali dosta zaplijenjene odje e od talijanske vojske. Hrane je na Biokovu malo, posebno nedostaje ulja, a naro ito nema mesa kojeg borci nisu danima jeli. U ovom pogledu bolje stoji Imotski PO.

Kako je tu nestaćicu u pogledu ishrane, odje e i obu e ocjenjivao bora ki i rukovode i kadar u brigadi, kao ilustracija može poslužiti jedan od primjera koji se je odigrao tih dana. Marin Tomaševi , predratni lan KPJ, rodom iz Baine podno Biokova, komesar 2. ete 3. bataljona, pošto je njegova eta od intendanture bataljona dobila manju koli inu odje e i obu e za podjelu najlošije odjevenim ili obuvenim borcima, postrojio je etu, donio dijeljenu odje u i obu u, a zatim saop io postrojenim borcima, da se to dijeli i tko ima pravo prvenstva, pa oni koji smatraju da ispunjavaju navedene uvjete neka istupe iz stroja pojedina no i pristupe izboru »izložene« obu e i odje e. Me utim, nakon saop e-nja stroj ostaje nepokretan, nitko ne izlazi. Komesar i po drugi put objašnjava i poziva da se pristupi izboru, no stroj ostaje i dalje nepomi an. Nakon kratke stanke i tišine jedan od boraca iz stroja javlja se za rije i kaže: »Druže komesare, pa na tebi je red da ti prvi to u iniš, jer ti si najlošije obu en i obuven u eti i tek pošto to ti u iniš onda tek drugi iz stroja mogu do i na red«. Takav odnos i takav moral tih dana bio je uobi ajen.³²¹

Po završetku formiranja Biokovske brigade i triju partizanskih odreda biokovsko-neretvansko podru je ini i u politi kom i u vojnem pogledu jednu cje-

Faksimil dijela Operativnog dnevnika Biokovskog odreda iz kojeg se vidi datum i na formiranja Biokovske brigade

32) Prema sje anju Vicka Švaguše, pomo nika komesara ete u brigadi - izjava data autoru 1985. godine.

linu. Vojno komandiranje je objedinjeno u Štabu Biokovske brigade. Neposredno prije ovoga Imotski partizanski odred, a prije toga Imotski partizanski bataljon, izvjesno vrijeme su dejstvovali pod komandom Imotskog sektora, od 12. do 30. IX.³³

Na širem biokovskom podruju ju neprijatelj drži jedino Makarsku. Na istoku je ovlađao naseljima u dolini Neretve. Sa sjeveroisto ne strane ima ja e snage u Vrgorcu, Ljubuškom i Imotskom. Na sjeveroisto nim padinama biokovskog masiva u naseljima koja se poklapaju sa linijom: Borovci-Dusina-Veljacici-Kozi - ka Poljica-Slivno-Podbablje organizirana je seoska ustaška milicija.

Nijemci su izvršavaju i ofanzivni plan »Achse« izbili u ve e gradove Dalmacije (Zadar, Šibenik, Split i Dubrovnik) zarobili i razoružali ve i dio talijanske vojske. U ovom momentu nemaju dovoljno snaga ni kopnenih ni pomorskih da nastave daljnje ofanzivne akcije. Njima pristižu još dvije divizije: 118. i 264. kao i pomorske snage. Po njihovom pristizanju oni e krenuti u ofanzivu da naše snage izbace s obale i otoka i da na taj na in dalmatinsku obalu osiguraju od eventualnog savezni kog iskrcajanja i istovremeno sprije e neposrednu vezu i sadejstvo izme u NOVJ i savezni kih armija na jugu Italije.

Do prelaska u nove ofanzivne akcije njema ke snage nastoje da održe u svojim rukama komunikacije koje iz doline Neretve vode preko Imotskog i Sinja ka Splitu, i sa sjeverozapada iz doline Une preko Knina na pravcima prema Zadru, Šibeniku i Splitu.

Poslije završenih borbi za Split u cilju uspostave svrshodnije vojne organizacije na teritoriju kojeg je do tada pokrivala 4. operativna zona Vrhovni štab NOV i POJ svojom odlukom od 7. X rasformira 4. operativnu zonu, a umjesto nje formira 8. korpus NOVJ. Istom odlukom pored dotadašnje 9. dalmatinske divizije, formiraju se i 19, 20. i 26. divizija.

Vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa je pukovnik Pavle Ili , a politkomesar Ivo Kuko i na elnik Štaba Maks Ba e.

Komandant 26. dalmatinske divizije je major Niko Martinovi , politkomesar Vojin Popovi i na elnik Štaba Stanko Parma³⁴.

Štab 8. korpusa u organizacionom pogledu nastavio je da obavlja sve one funkcije koje je do tada obavljao Štab 4. operativne zone, dok su štabovi divizija u proširenom obimu preuzeli funkcije dotadašnjih štabova sektora kao viši i primjereni oblik organizacije.³⁵

Biokovska brigada po naprijed navedenoj odluci po prvi put se spominje kao 11. dalmatinska brigada. Isto tako brigade u okviru 26. divizije dobine su naziv: 1. oto ka na otoku Bra u - 12. dalmatinska brigada, a Južno almatinska na poluotoku Pelješcu 13. dalmatinska brigada.

Kod vojno-politi kog rukovodstva u Dalmaciji u tim momentima prisutno je uvjerenje da e se na teritoriju Dalmacije prebaciti 3. bataljon 1. dalmatinske brigade, koji je poslije Pete ofanzive ostao u Hercegovini i u i u sastav svoje brigade. To je bataljon koji je formiran iz Biokovskog bataljona »Josip Jur evi « u jesen 1942. godine i ušao u sastav novoformirane 1. dalmatinske. U vezi s ovim, Štab 4. operativne zone poslao je nare enje Neretvanskom partizanskom odredu 4. oktobra, obavještavaju i ga da se isto no od donjeg toka Neretve nalazi taj bataljon i da se odred s njim poveže i da sadejstvuje njegovom prebacivanju na Biokovo.³⁶

33) Operativni izvještaj Imotskog sektora od 6. oktobra 1943. godine, IHPRD, k. 29, fotokopija iz A VII, Beograd.

34) Pavle Babac i Andrija Božovi , »Splitska operacija 1943.« - »Znanje«, Zagreb 1959. g. str. 112 (fotokopija Naredbe Vrhovnog štaba NOV i POJ od 7. oktobra 1943. godine).

35) Brojno stanje 8. korpusa u decembru 1943. godine bilo je oko 13.000 boraca. Od težeg oružanja - artiljerije i minobaca a, korpus je imao 46 komada. - Operacijski izvještaj 8. korpusa od 7. decembra 1943. g., AVII, k. 105, dok. br. 33-3/3.

36) AVII, k. 1101 A, br. reg. 1-13.

Svojom direktivom po etkom oktobra GŠH je odredio slijedeće zadatke 8. korpusu:

1. Da zadrži u svojim rukama otoke i pojedine luke na obali i da aktivnim dejstvima onemogu i neprijateljski saobraćaj na obali i od obale prema kopnu;
2. da poja i dejstva na komunikacije koje iz Like izvode u Dalmaciju, i
3. da aktivnim dejstvima na istavom operacijskom prostoru izolira neprijateljska uporišta, postepeno svlačujući i njihove posade do kona nog oslobođenja Dalmacije.³⁷¹

Izvršavajući i ove direktive 8. korpus je precizirao zadatke svojim divizijama koje razvijaju aktivna dejstva, i to:

9. dalmatinska na prostoru: Posušje, Raško polje, Aržano, Trilj, Cista, Lovre ;

Vojni rukovodioци u drugom bataljonu Jedanaeste brigade na Biokovu u jesen 1943. godine

20. dalmatinskoj diviziji da dejstvuje na prostoru zapadno od ceste Split-Sinj, na Mosoru i donjem toku rijeke Cetine;

19. dalmatinskoj diviziji da dejstvuje u sjevernoj Dalmaciji;

26. divizija, da dejstvuje na planinskom masivu Biokova, srednje i južnodalmatinskim otocima i na poluotoku Pelješcu.

Ovakvim rasporedom 26. divizija je dobila zadatak da aktivno djeluje na prostoru preko kojeg u tom momentu izvode putevi od obale (Podgora-Lovre -Aržano-Livno) prema jugozapadnoj Bosni gdje su se nalazile operativne snage VŠ NOV i POJ. Taj prostor je od strategijskog interesa za VŠ NOV i POJ radi uspostavljanja neposredne veze sa zapadnim saveznicima preko Jadrana, od kojih se u tom momentu o ekivalo sadejstvo i materijalna pomoć.

U izvršavanju ovog zadatka važnu ulogu igra 9. dalmatinska divizija razmještena na prostoru sjeverno od 26. divizije i tako povezuje snage na obali s našim snagama na Livanjskom i Duvanjskom polju. (Nešto ranije, 2. X, jedinice 1. proleterske i 4. krajške divizije oslobođene su Livno i Duvno).

37) Pavle Babac i A. Božović, n. dj., str. 131.

U vrijeme osnivanja brigade na širem prostoru koji drže 26. i 9. divizija djeluju: 7. SS divizija, 92. motorizirani njemački puk. 1. domobranska pukovnija (oko 2.500 vojnika na prostoru Imotski, Vrgorac, Omiš i Ljubuški), dijelom 2. prometnog ustaškog zdruga u Makarskoj (oko 900 ustaša), 5. ustaški zdrug na širem području Imotskog i Posušja (1.7. i 20. bojna) te 25. bojna na području Slivno-Drinovci, i 26. bojna u Omišu. Ovim snagama treba dodati jedinice ustaške milicije po selima neretvanske doline, doline Trebižata i na široj prostoru jugoistočno od Imotskog. U Ljubuškom je s nekim svojim dijelovima smješten Stab 6. ustaško-domobranske divizije.³⁸

Ove snage neprijatelja imaju zadatku da drže garnizone Split, Sinj, Omiš, Makarska, Imotski, Vrgorac, Ljubuški, Ploče i Metković i da među njima uspostave komuniciranje osnovnim cestovnim saobraćajnicama, pri čemu naročitu pažnju posve ujmu saobraćajnicima koja iz doline Neretve izvodi preko Imotskog i Sinja ka Splitu.

Situacija na jadranskoj obali zabrinjava njemačku Vrhovnu komandu. Na savjetovanju održavanim 24. IX komandant Jugoistoka feldmaršal von Wechs i komandant mornarice admirал Denitz prema zapisniku s tog savjetovanja, u točki 6. izražavaju situaciju slijedeći im stavom: »Veoma je slab naš položaj u Grčkoj i susjednim područjima na Jadranskem i Egejskom moru. Naše snage na Balkanskom poluotoku neprekidno su zauzete sprečavajući partizanski dejanja i teško je moći da spriječi pokušaj nasilnog iskrcavanja.³⁹ Takav njihov zaključak proistiće iz saznanja da na srednjodalmatinskim otocima i poluotoku Pelješcu i na planinskome masivu dejstvuju jedinice 26. divizije koje mogu ili privlati iskrcavanje savezničkih snaga ili dejstvujući i na tom prostoru primiti materijalnu pomoć u hrani i ratnoj opremi i uklopiti se u jedinstveni front sa saveznicima snagama u Italiji. Nijemci su u svojim procjenama imali to u vidu i radi toga poduzimaju odgovarajuće mjeru da spriječi takav razvoj situacije i da izbace naše snage s otoka i od obale. Postojeće snage nisu im bile za to dovoljne, pa će ubrzo na ovaj prostor dovesti i još 118. diviziju.

BORBE BRIGADE NA BIOKOVSKO-NERETVANSKOM PODRUČJU JU

Ukupna snaga - brojno stanje brigade neposredno po formiranju zajedno s partizanskim odredima na Biokovu moglo je približno iznositi oko 1.300 boraca svrstanih u sedam lakih partizanskih bataljona.

Brigada je razmještena na cesti Vrgorac-Grabovac i kao osnovna udarna snaga na Biokovu spremna za intervencije u svim pravcima. Odredi koji dejstvuju pod neposrednom komandom brigade razmješteni su i dejstvuju:

- Imotski, na sjeverozapadnim padinama Biokova - spriječiti prodor neprijatelju cestom Imotski-Krivodol-Grabovac-Cista;
- Neretvanski, drži isto ne padine Biokova i spriječiti prodor neprijatelju iz doline Neretve dublje prema Biokovu;
- Makarski, raspoređen oko Makarske drži u blokadi ustaški garnizon u Makarskoj.

Pored navedenih zadataka odredi istovremeno na svojim pravcima izvode aktivna dejstva po neprijateljskom rasporedu u zavisnosti od date situacije.

Sutradan po formiranju brigade, njen štab je prema Vrgorcu uputio 2. bataljon sa zadatkom, da posjedne položaje na Rebinim glavicama i da zatvori pravac Vrgorac-Kozica, aktivno dejstvujući i izvođenjem manjih prepada patrolama i vatrom prema neprijateljskom garnizonu u Vrgorcu.

38) Arhiv IHRPD dokumenta 331, 1081, 1082, 1083, 1084 i 1087. - Izvještaji Pavia Loze i obavještajca Slavka.

39) ZIHRPD, Split »NOB u Dalmaciji 1941-1945.« str. 884.

Tih dana Štab brigade neprekidno dobija izvještaje o pokretima ja ih neprijateljskih kolona na pravcu Imotski-Studenci-Cista-Zadvarje i Cista-Trilj i obrnuto. Naročito je jak neprijateljski garnizon u Imotskom u kojem ima oko 600 njemačkih vojnika, koji raspolažu sa devet topova, velikim brojem minobaca a i tenkovima, istovremeno tamo pristiže još jedna njemačka motorizirana kolona iz Vitine. U Imotskom se nalazi i 1. domobranska dobrovoljačka pukovnija.⁴⁰⁾ Na prostoru Studenici-Lovre 5. oktobra stigao je 92. motorizirani njemački puk, kome je 7.SS divizija dala u zadatku da o isti taj prostor od partizanskih snaga⁴¹⁾ na kojem su djelovale jedinice Cetinske brigade. Dva bataljona Splitske brigade i Splitski posadni bataljon probijaju i se iz Mosora prema Dinari napadnuti su u rajonu Lovre a, pa su se po dijelovima probijali prema Dinari i Biokovu.⁴²⁾

Istovremeno je Imotski partizanski odred, koji je u tom vremenu kontrolirao cestu Lovre -Studenci 5. X obavijestio Stab brigade daje neprijatelju prodro u njegov sektor.

Borci 1. ete Prvog bataljona (makarskog) izvode vježbu na Biokovu iznad Makarske, studeni 1943. godine

U ovakvoj situaciji Štab brigade se je odlučio da u pravcu Lovre i uputi 1. i 3. bataljon i da napadne neprijatelja u Lovre. Bataljoni su pred Lovre stigli krajem dana 5. X, dobili zadatku da u toku noći 5.X, 1. bataljon napadne neprijatelja u Lovre u s isto ne strane, a Treći i s juga. Kako se nije znala jačina neprijatelja u Lovre u to su bataljoni trebali izvesti demonstrativni napad otvaranjem jake streljače vatrenje. Napad je u određenom vremenu izveden. Neprijatelj je odgovorio snažnom vatrom iz itavog naoružanja. Pred zoru naši bataljoni su se povukli u pravcu Medova Docu i tu se smjestili 6. oktobra.

Tokom narednih dva dana bataljoni su ostali u Medovom Docu. Neprijateljski avioni (domobranci rode) bacili su nekoliko bombi po prostoru razmješ-

40) IHRPD, K. P., 33/1081, 1082 i 1087.

41) ZIHRPD, knj. 8, str. 884

42) Mate Salov, Četvrta dalmatinska splitska brigada, IHRPD, Split, str. 60-61.

taja brigade, no žrtava nije bilo. Kod Vrgorca su tukli naše položaje artiljerijskom i minobaca kom vatrom.

Zaplijenjena dva tenka od talijanske vojske na Kor⁴³¹ u li bili su preba eni na Biokovo, gdje su stigli u Kozicu 7. oktobra.

Štab 4. operativne zone svojom naredbom od 8. oktobra naredio je Štabu Biokovske brigade, da u roku od tri dana po prijemu nare enja napadne neprijateljske snage u Vrgorcu.⁴⁴¹

Po prijemu ovog nare enja Štab brigade je izdao nare enje bataljonima da krenu u pravcu Vrgorca. Osiguravaju i sa sjevera cestu Turija-Kozica od eventualnog napada ustaša iz pravca Slivna borbeno osiguranje 1. bataljona na položajima u Gornjem Rašanima u rajonu zaseoka Kovačevi i napadnuto je od ustaša oko 13 sati 9. oktobra. Vod koji je bio u osiguranju bio je prisiljen na povla enje. Štab bataljon je reagirao upu ivanjem dijelova 1. i 3. ete. Neprijatelj je ubrzo zaustavljen i natjeran na povla enje. U toku ove borbe ubijen je jedan neprijateljski vojnik a 5 ih je ranjeno. Naši su imali jednog poginulog a dvojica su se predala neprijatelju.⁴⁵¹ Iz Vrgorca je neprijatelj izveo u toku dana prepad na položaje 2. bataljona u rajonu Rebinih glavica. Do ekan jakom vatrom povukao se u svoje uporište.

Da bi skrenuo pozornost neprijatelju od našeg napada na Vrgorac, Štab brigade je izdao nare enje Neretvanskom odredu da no u 11. oktobra napadne neprijatelja s dvije ete u Novim Selima.⁴⁶¹

NAPAD NA VRGORAC

Prije kapitulacije Italije u Vrgorcu su bile smještene talijanske i ustaško-domobranske snage. U tom momentu u blizini Vrgorca nema naših snaga. Neposredno nakon objave kapitulacije, ujutro 9. septembra uslijedila je intervencija Nijemaca, koji su došli iz pravca Vitine i zajedno s ustaško-domobranskim snagama u Vrgorcu, nakon manjih prepucavanja, pristupili su razoružavanju Talijana. Nijemci su poveli zarobljene Talijane a u Vrgorcu je ostala 1. bojna 1. domobrovoljka ke domobranske pukovnije.

Istog dana je predsjednik Okružnog NOO Biokovsko-neretvanskog podru - ja Ante Domandžić (u blizini ne postoji naših snaga) napisao ultimativno pismo zapovjedniku bojne satniku Josipu Maltari u u kojem ga upozorava daje krajnje vrijeme da predaj bojnu partizanima i istovremeno odre uje mu rok najdalje do 13. septembra. Malteri je odgovorio da odbija predaju, navode i kako oni (ustaše i domobrani) štite interes hrvatskog naroda dokazuju i to kako su oni razoružali Talijane u Vrgorcu i dolini Neretve osim Plo a.⁴⁸¹

Nakon kapitulacije Italije brojno stanje ustaško-domobranskog garnizona u Vrgorcu je uveano. Oni sada raspolažu i s artiljerijom koju su preuzele od Talijana, kao i svim fortifikacijskim objektima koje su Talijani izgradili. Zapadno od Vrgorca iz sela Stilja povukli su 4. bojnu u naselja nešto prema sjeveru, u pravcu Vitine i Klobuka.

Neposredno pred napad na Vrgorac u mjestu se je nalazila 1. bojna 1. domobransko-dobrovoljka kog puka oja ana s dijelovima jedne od ustaških jedini-

43) Tenkove je s Kor ule doveo komandant brigade Bogdan Pecot .

44) IHRPD, Split, arhiv 4. operativne zone, za oktobar 1943. g.

45) Prema Operativnom dnevniku 11. brigade i kazivanju Jure Zeca, tada komandira voda u 1. bataljonu autoru u jesen 1984. godine.

46) Prema Operativnim dnevnicima 11. brigade i Neretvanskog partizanskog odreda.

48) Na dan kapitulacije Italije, 8. septembra u 22 sata iz Vitine je u Vrgorac došlo oko 200 Ni^{12. aca u} kamiona i kada su se uvjerili da su domobrani razoružali Talijane povukli su se natrag. Prilikom razoružanja ustaše i domobrani su iskalili bijes nad svojim dotadašnjim gospodarima - neke su i ubili. - IHRPD, Split, NOB u Dalmaciji 1941-1945, knj. 8, str. 885.

ca na ijem je elu bio ustaški satnik Mate Primorac. U neposrednoj blizini Vrgorca ū selima prema Hercegovini - Dusini, Podprologu, Veljacima, Šipova i i Orahu stacionirale su jedinice seoske ustaške milicije sa manjim domobranskim dijelovima. Iz ovih sela u slu aju našeg napada na Vrgorac mogla se o ekivati intervencija u cilju pomo i napadnutom garnizonu. Na udaljenosti 15-20 kilometara od Vrgorca u Hercegovini na prostoru Ljubuški-Vitina nalazili su se: Štab 6. ustaško-domobranske divizije, Štab 1. dobrovolja kog domobranskog puka i 1. bataljon 14. lova kog domobranskog puka.⁴⁹

Naprijed navedenim neprijateljskim snagama treba dodati i mogu nasti intervencije njema kih jedinica, koje su tih dana neprekidno saobra ale na putu Ljubuški-Imotski, udaljenom 10-15 kilometara od Vrgorca.

Ve ina u esnika napada na Vrgorac suglasni su u ocjeni daje u samom Vrgorcu neposredno pred napad bilo oko 800 neprijateljskih vojnika.

Prema izgra enim objektima fortifikacija Vrgorac je predstavlja dobro ure eno utvr eno uporište kojeg su sa injavali povezani objekti stalne i poljske fortifikacije. Najve i dio ovih radova izveli su Talijani, a ustaško-domobranski garnizon to je još dogradio i dopunio.⁵⁰

Linija fortifikacije protezala se od Vrška (k. 507) na kojoj su bila tri betonska i desetak kamenih bunkera, koji su bili pokriveni crijeponom. Bunkeri su me u sobno bili povezani ja om kamenom suvozidinom s izra enim puškarnicama u kombinaciji rovova. Ispred zida nalazile su se djelimi no ži ane i minske prepreke.

Od Vrška do kapele Sv. Ivana u itavoj dužini prema Maškari i osloncem na istu, protezao se kameni zid u kombinaciji sa rovovima i puškarnicama i na pojedinim lakše prohodnim dijelovima zemljišta postavljene su minske i ži ane prepreke. Na ovom potezu bilo je nekoliko betonskih bunkera u Borov evo ulici, na groblju i kod kapele Sv. Ivana.

Sama Maškara bilje utvr ena kao i k. 507, s tim što su se isticala etiri ve a betonska bunkera na kat i imala je ure ene vatrene položaje za artiljeriju, koju su inile haubice kalibra preko 100 mm (jedna baterija).⁵¹

Od Maškare do Lajkove ku e kombinacija bunkera i rovova u neprekidnoj liniji s betonskim bunkerima i to: na odvojku puta za Vinu, na samom izlasku iz grada kod Jerkuši a ku e i u pravcu Plane kod Martin eve ku e, ispred fratarske kule na putu za Koteze i na putu Vrgorac-Rav a kod Lajkove ku e. Ispred linije bunkera i rovova postavljene su ži ane prepreke i djelimi no minska polja.

Od Lajkove ku e do Gradine proteže se okomita litica pa tu nije bilo potrebno izvoditi zapre avnje. Na samoj Gradini stare zidine i kule bile su pretvorene u fortifikacijske objekte. Tu je bio i jedan dvokatni bunker. Posada na Gradini je raspolagala s minobaca imala kalibra 81 mm i mitraljezima. Teško prohodni teren izme u Gradine i Vrška neprijatelj je kontrolirao dobro organiziranom vatrom.

Pored navedenih fortifikacijskih objekata neprijatelj je pojedine zgrade u gradu pretvorio u prave bunkere.

Odlukom Štaba 4. operativne zone od 8. oktobra brigadi je nare eno, da u roku od tri dana po prijemu nare enja napadne Vrgorac. Napad na Vrgorac uklapao se u ideju Štaba zone, po kojoj je 9. divizija dobila zadatku da na lijevom krilu glavnih snaga Zone izvodi napad na pravcu Buško Blato-Posušje a na desnom krilu Biokovska brigada s Imotskim i Neretvanskim partizanskim odre-

49) Za približan broj neprijateljskih vojnika pisac je za osnovu uzeo podatke date u Operativnom dnevniku 11. brigade za dan 1. novembra, a kako od dana napada do 1. XI nije bilo zna ajnih izmjena u razmještaju jedinica, dati podaci se mogu smatrati kao najvjerojatniji.

50) Prema sje anju Drage Gali a, tadašnjeg obaveštajnog oficira brigade i Branka Markoti a, terenskog politi kog radnika sa Biokova. Sje anje iznešeno autoru 1980. godine.

51) Ova artiljerijska oru a zaplijenjena su od Talijana. Domet im je iznosio oko 15 kilometara.

dom vrše pritisak u pravcu Imotskog i Vrgorca s južne strane, izvode i na taj na- in dvostrani obuhvat šireg prostora oko Imotskog s perspektivom spajanja oba krila, što bi dalo dobre izglede za opkoljavanje i uništenje neprijateljskih jedi- nica na širem prostoru Imotske krajine, pa i ako se ne ostvari spajanje krila, ova- kav napad može natjerati neprijatelja da odvoji svoje snage prema krilima na- pada jedinica 4. operativne zone i na taj na in oslabi svoje snage, koje su anga- žirane na osiguranju ceste Imotski-Sinj. Sve bi to omogu ilo ve u sigurnost ši- reg prostora u zahvatu komunikacijskog pravca: Podgora-Aržano-Livno, koji u tom momentu predstavlja bitnu komponentu operativnog zna aja za naše sna- ge. Idejaje realna. Me utim, iz teksta nare enja može se zaklju iti, da Stab Zone nije zauzeo decidiran stav, da li izvesti napad sa svom odlu noš u, jer vjerojatno nije bio siguran, kod ocjene mogu nosti Biokovske brigade kao novoformirane jedinice da e njen napad dati odgovaraju e rezultate. Radi toga je u nare enju, i data formulacija... »Ukoliko smatraste likvidaciju Vrgorca mogu om... «a u na- stavku se dalje navodi: »Imajte u vidu da ovaj napad treba smatrati kao pomo - nu akciju u sklopu operacije koje se vode na liniji Aržano-Brišnik (operaciju iz- vodi 9. divizija - pr. autora) i da e on dati dobre rezultate i onda ako napad na Vrgorac ne bi imao za posljedicu likvidaciju tog uporišta«.

Po prijemu nare enja Stab brigade je pristupio izvo enju nare enja Štaba Zone i naredio jedinicama da krenu ka Vrgorcu. Istovremeno je naredio štabo- vima Imotskog i Neretvanskog odreda da napadnu neprijatelja. Neretvanski od- red u Orepku na putu Metkovi -Vrgorac, a Imotski odred u Podbablju na prav- cu Zagvozd-Imotski, kako bi se kod neprijatelja stvorio utisak da naše snage na- padaju na itavoj dužini linije Metkovi -Vrgorac-Podbablje.

Brigada je u napadu na Vrgorac mogla ra unati isklju ivo na vlastite snage. Ako se odbiju pozadinski nebora ki dijelovi onda je brigada mogla ubaciti u na- pad oko 600 ljudi, s tim što je od toga broja trebalo odvojiti dio snaga za osigu- ranje i to iz pravca Dusine i Podprologa i iz pravca Oraha i to na svaki pravac snage u ja ini do jedne ete. Tada ispada da je brigada mogla angažirati u ne- posrednom napadu oko 400 boraca. Ako je neprijateljski utvr eni garnizon bro- jio oko 800 vojnika, onda je prednost bila o ito na strani branjoca.

Snagama 11. brigade treba pribrojiti terenske politi ke radnike s podru ja Vrgorske krajine, koji su se stavili na raspoloženje kao dobri poznavaooci zem- ljišta u neposrednoj blizini Vrgorca i dalje kao poznavaooci objekata fortifikacije, kao i svih prilika u samom Vrgorcu (ku e, ulice, javne zgrade, stanovništvo i sli - no). U jedinicama brigade bilo je preko 60 Vrgor ana, a svi su oni dobro pozna- vali sve objekte napada. U samom gradu su organizirane grupe terenskih rad- nika - pretežno omladinci - koje su doobile zadatak da se stave na raspolađanje prvim partizanskim komandirima koji u u u grad, kako bi im mogli pokazati sve one objekte od interesa za izvo enje uspješnog napada. Brojno stanje tih grupa iznosilo je oko 30 ljudi.⁵²»

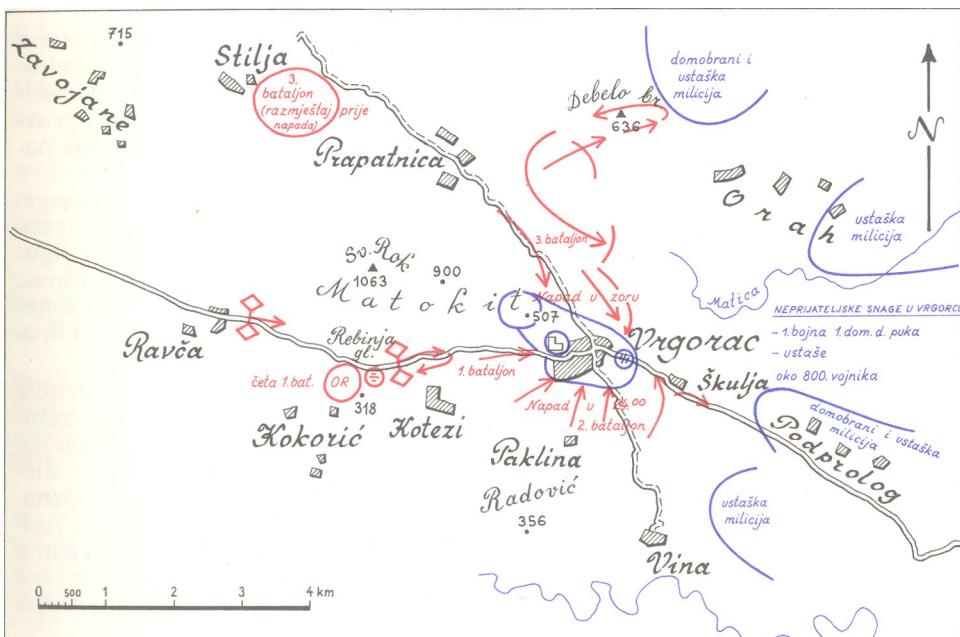
Brigadaje pored pješadijskih jedinica još u svom sastavu imala prate u etu koja je raspolađala s tri minobaca a 81 mm i dva topa manjeg kalibra, i tenkov- sku jedinicu koja je raspolađala s tri tenka (Fiat, manje tonaže). Jedan tenk je ra- nije zarobljen na Grabovcu i dovezen u Šoši e, a vozio ga je Vlado Klari i . U mehani arskoj radionici u Šoši ima tenkovska kupola je dora ena, tako da je dobila i vertikalni prorez, pa se iz tenka moglo ga ati topom po horizontali i po vertikali. Dva zaplijenjena talijanska tenka dovezao je komandant brigade Bog- dan Pecoti nekoliko dana ranije s Kor ule. Tenkovi su pred napad imali neke kvarove motora, ali su brzo popravljeni. Pronašla se i odgovraju a koli ina ben- zina. Za voza e tenkova odre eni su dotadašnji šoferi kamiona, jer nije bilo kva- lificiranih voza a tenkova, a ovi se nisu za tako kratko vrijeme mogli ospo-

52) Prema pismu Branka Markoti a (u arhivi autora).

sobiti. Isti je bio problem i s ostalim lanovima posade (artiljeri i puškomitraši), jer i za to nije bilo uvježbanog ljudstva. Prije početka napada tenkovi su prebačeni u opekuju i rajon u Dubravi.

Ako se pravi usporedba između ovih naših snaga (artiljerije i minobaca a) i neprijatelja, tu je prednost na strani protivnika. Na našoj strani prednost predstavljaju tenkovi, no radi neuvježbanosti posada, ta prednost je bila više moralnog značaja.

Neposredno pred napad na Vrgorac iz naših jedinica dezertiralo je 6 vojnika i predalo se ustašama u Vrgorcu.⁵³⁾ Jedan od tih dezerterima imao je brata popa u Vrgorcu. Radilo se, naime, o vojnicima koji su mobilizirani na otocima, a još nisu bili vrsto na strani NOB-a pa se je u prvima danima moglo računati na njihovo kolebljivo držanje koje se tom prilikom ispoljilo. Nekoliko dana prije toga nestala su još dva vojnika prilikom demonstrativnog prepada na Lovre i borbi s ustašama u Gornjem Rašanu. Sigurno je da se neprijatelj koristio njihovim iskazima o stanju i namjerama 11. brigade i iz tog izvukao zaključak da se priprema napad.

Napad 11. brigade na Vrgorac 13. oktobra 1943. godine

Naši terenski radnici uspostavili su vezu s domobranskim garnizonским ljevitom dr. Dragom Ikiem,^{53a)} koji je obećao da će organizirati i pripremiti uspavljajuće sredstva koja je trebalo ubaciti u vreme obroka neprijateljske vojske neposredno pred napad. Ovu mogunost Stab brigade smatrao je kao realno izvodivom, nadajući se da će dati odlične rezultate. Dakle i vrijeme napada podešeno prema nostima da se ova radnja izvede.

53) Opinski odbor SUBNOR Metković, Dokumenti NOR-a 1941-1945, knj. I. str. 247. Branko Markotić iznosi da su bila trojica dezertera, u svom pismu o fil. dalmatinskoj u arhivu autora.

53a) Prema pisanju Branka Markotića, u arhivu autora

Sve u svemu, kod procjene situacije mogao se izvesti zaklju ak da je prednost na strani neprijatelja, osim u borbenom moralu i raspoloženju naroda u samom gradu i u selim na pravcima napada, ra unaju i pritom i na mogu nosti iznena enja koje je pružao no ni napad uz iskustvo komandnog kadra brigade vi nog no nim borbama.

Dva do tri dana neposredno pred napad, Stab brigade je organizirao niz manjih nasilnih izvi anja s ja im patrolama na pravcu Rebina glavica-Vrgorac i Bunnina-Vrgorac. ili nasilnog izvi anja bio je da se otkrije sistem neprijateljske vatre. Na svaku akciju naših izvi a kih grupa neprijatelj je otvarao jaku vatru, a naši su za to vrijeme u zaklonima uzimali odgovaraju e elemente iz sistema neprijateljske vatre.

Nakon provedene pripreme Štab 11. brigade je odlu io da napadne Vrgorac, ubacuju i ja e snage pješadije na krilima koje su trebale da obuhvate grad i spoje se na njegovoj sjevernoj strani, uz istovremeno osiguranje bokova iz pravca Dusine na desnom i iz pravca Oraha na lijevom krilu. Na centru uz cestu Dragljanje-Vrgorac dejstvuje jedan bataljon bez jedne ete koja je ostavljena u brigadnoj rezervi na pravcu nastupanja centralnog bataljona.

Gotovost za napad odre enaje za 12. X u 24 sata. Bataljoni su dobili zadatke: na desnom krilu napada 2. bataljon pod komandom komandanta Peše Dodiga i politkomesara Mirka Vukovi a sa zadatkom, da likvidira neprijatelja u bunkerima na pravcu prema s. Vini, na Maškari i na cesti Vrgorac-Metkovi kod ka pele Sv. Ivana. Za osiguranje iz pravca Dusine bataljon je odvojio jednu etu.

Na centru u zahvatu ceste Dragljanje-Vrgorac napada 1. bataljon pod komandom Miljenka Patrlja i politkomesara Marka Mustapi a, sa zadatkom da probije neprijateljsku obranu na tom pravcu i da upadne u centar grada.

Na lijevom krilu napada 3. bataljon oja an jednim odjeljenjem minobaca a 82 mm pod komandom komandanta Mile Gabri a i politkomesara Grge Mar ki a. Jednom etom osigurava lijevi bok iz pravca Golog brda, drugom napada na Vršak, tre om u pravcu Borov eve ulice.

Prate a eta: sa pojednim minobaca em 82 mm oja ani su bataljoni na Bunnini sa zadatkom da tuku minobaca kom vatrom Gradinu, Maškaru i Režiju duhana.

Vatreni položaji artiljerije ispred Rebinih glavica sa zadatkom da tuku artiljerijskom vatrom Gradinu, Kulu i Maškaru.

Brigadno previjalište u Dubravi.

Štab brigade na cesti Vrgorac-Vina, gdje' izlazi put za Radovi .

Zapovijest jedinicama za napad upu enaje po kuririma u popodnevним satima 12. X. Nare enje za napad u Štabu 3. bataljona koji se nalazio u selu Vukmiri, primljeno je u 22 sata. U Štabu su odmah ocijenili da e biti teško na vrijeme krenuti u napad. Naime, toga dana jedna ustaško-domobranska jedinica⁵⁴, u ijem su naoružanju bili minobaca i 82 mm, vršila je izvi anja u pravcu Prapatnice. Izvješten o toj situaciji Štab bataljona je samoinicijativno u tom pravcu uputio 1. i 2. etu. Ustaše koje su vjerojatno primijetile približavanje jedinica 3. bataljona povukle su se prema Debelog brdu (trg. 636) a zatim s Debelog brda prema Pekuši i Krstini, tako da su ete bez borbe izbile na Debelo brdo.

Zamjenik komandanta bataljona Andrija Krili kada je dobio nare enje o napadu, odmah je uputio kurira komandantu obavještavaju i ga o dobivenom nare enju.⁵⁵

Kurir koji je upu en komandantu Gabri u bilo je potrebno no u po lošem putu i izrazitom kamenjaru udaljenosti oko 6 kilometara oko sat i po, te kada se tome doda potrebno vrijeme komandantu da obavijesti komandire eta i da

54) Zapovjednik ustaške satnije bio je izvjesni Luka Prskalo, prema sje anju Ivana Dragi evi a, koji je tada bio odbornik u Orahu, pismena izjava u arhivi autora.

55) Prema sje anju Andrije Krili a, tada zamjenika komandanta bataljona, izneseno autoru krajem 1982. godine.

one krenu, onda ispada da su ete 3. bataljona mogle krenuti u podilaženje tek onda kada je trebao da uslijedi juriš na prednji kraj neprijateljske obrane.

Nedovoljno iskustvo u rukovo enju komandnog kadra u Štabu brigade i Štabu 3. bataljona osnovni je uzrok zakašnjenja 3. bataljona. Naime, Štab brigade je imao mogu nost da blagovremeno dostavi nare enje za napad. Pogotovo bi dobro došlo daje nare dobijeno dan-dva ranije, kako bi se omogu ilo Štabu 3. bataljona da u toku vidnog vremena izvede izvi anje objekata napada zajedno s komandirima eta pa i vodova koji bi na licu mjesta primili zadatke i detaljno sami pripremili kompletnu organizaciju napada. Ovakvu mogu nost trebali su koristit i druga dva bataljona.

U toku organiziranja napada Štab brigade je s odgovaraju im organima društveno-politi kih organizacija Vrgorske krajine, detaljno isplanirao upotrebu pratileaca-vodi a. Za pratioce-vodi e odre eni su Vrgorani koji su izvanredno poznavali zemljiše i fortifikacijske objekte neprijatelja. Tako su štabovi bataljona, komande eta pa i vodova na istaknutim pravcima imali pratioce-vodi e.

Na desnom krilu i centralnom pravcu podilaženje ka prilaznim položajima teklo je bez zastoja. Juriš na prednji kraj obrane neprijatelja uslijedio je jednovremeno u 24 sata.⁵⁶⁾

Dруги баталјон нападао је преко Радови а, Паклине и Плана. Борбени поредак постројење у линију с оријентацијом главнине ка Мајшвару. Тре а eta под командом командира Крсте Вилови а⁵⁷⁾ и политкомесара Мате Еле佐ви а имала је задатак да напада у првцу Шкуља уз истовремено осигуранje desnog бока баталјона од eventualног напада усташке милиције из правца Вина, Дусине и Подпролога.

Напад се одвијао према плану. Левокрилна и централна eta преши су минска поља, направиле пролазе у њи аним препрекама, ликвидирале бункере и напале ватрене положаје neprijateljske artiljerije на Мајшвару. Тре а eta избила је изнад Шкуља и врши боји напад с истока у Мајшвару.

На централном борбеном поретку баталјона нападала је 1. eta oja ana s vodom iz 3. ete под командом командира Мирка Boži a i politomesara Jakše Deletisa, a na lijevom krilu 2. eta под командом командира Marka Buklijaša i politomesara Marina Tomaši a. Централна je eta na svom pravcu likvidirala bunker, направила пролаз у њи аној препреци, upala u grad i napala artiljerijsku bateriju na Mašvaru. U borbenom поретку ове ete kre u se komandant bataljona i zamjenik, Peša Dodig i Ante Tabain. Левокрилна eta Marka Buklijaša дјелили no se je uklinila u neprijateljske положаје na svom pravcu.

Prvi bataljon (bez 2. ete) напада првцем Koteza-Stankovi i centar Vrgorca. Борбени поредак је у линији. На desnom krilu напада 3. eta под командом командира Mirka Jur evi a i politomesara Luke Kristi a, првцем Stankovi i-centar grada. Desno организира садејство s etom 2. bataljona. На lijevom krilu напада 1. eta под командом командира Ante Drlje i politomesara Dane Gudelja, neposredno уз cestu Rav a-Vrgorac sa zadatkom probijanja prednjeg kraja obrane i ovladavanja Gradinom.

U prvom naletu ete su uspjеле na nekoliko mjesta svladati њи ане препреке i nekoliko bunkera, te su upale i u nekoliko ku u jugozapadnom dijelu grada.

Tre i bataljon - komandant bataljona je po prijemu nare enja krenuo s 1. i 2. etom prema prednjem kraju neprijateljske obrane, a zamjenik komandanta

56) Prema izvještaju upravitelja Kotarske oblasti u Vrgorcu, napad je otputovan u 11.30 sati 12. oktobra. To se može uzeti kao ta an podatak, jer su u tom momentu otvorili vatru naša artiljerija i minobaca i. Op inski odbor SUBNOR Metkovi a, Dokumenti NOR-a 1941-1945, knj. II, str. 247.

57) Za ovu etu smatralo se da e imati najteži zadatok, jer se o ekivao jak boji protivnapad ustaša iz pravca Dusine, u vezi ega je komandant brigade smatrao za potrebno, da komandiru ete Krsti Vilovi u skrene pažnju na to. Sje anje K. Vilovi a iznešeno autoru 1984. g.

Krili s ostatkom bataljona krenuo je u susret 1. i 2. eta i iz šireg rajona Prapatnice bataljon je krenuo u koloni ka prednjem kraju neprijateljske obrane. Bataljon napada u borbenom poretku, na desnom krilu 3. eta pod komandom komandira Ive Dugan i a-Šube i politkomesara Ljube Barbari a, sa zadatkom napasti i ovladati s Vrškom. Na lijevom krilu napada preko Borov evih ku a 2. eta pod komandom komandira Petra Mijo a i politkomesara Petra Jerkovi a sa zadatkom da upadne u sjeverni dio grada.

Na lijevom krilu bataljona napadala je 1. eta (komandir Marin Tomaševi i politkomesar Jure Talaji - toga dana Tomaševi se povrijedio pa je komandu nad etom preuzeo Talaji), sa zadatkom da na tom pravcu (neposredno uz cestu Orah-Vrgorac) upadne u grad i da se lijevo poveže s 2. bataljom. Ova eta je dio snaga uputila na osiguranje u pravcu Oraha. ete koje su krenule ka prednjem kraju neprijateljske obrane kretale su se po teško prohodnom kamenjaru sjeverozapadnim padinama Matokita koji je u tom momentu bio u mjesecu evoj sjeni, tako da je i to predstavljalo dodatnu teško u. I tako, dok su se te no i u navedenim okolnostima ete prikupile u širem rajonu Prapatnice i dalje krenule po teško prohodnom zemljiju, mada je ljudstvo tralo, napad je mogao uslijediti tek oko 3 sata 13. X 1943. godine.

Artiljerija i minobaca i pod komandom Riste Odovi a tukli su neprekidno s vatrenih položaja koje su posjeli neposredno pred napad. Ukupno je izba eno oko 80 mina.⁵⁸ Artiljerici su u po etku dobro ga ali, dok se nisu oru a uslijed trzanja pomjerila, jer su elementi za ga anje uzeti za vrijeme vidljivosti, a kasnije radi slabe obu enosti posada, topovske granate su podbacivale i padale u Podprolog i Banju.

Branko Markoti u esnik napada, iznose i svoja sje anja, toga dana piše (u arhivi kod autora):

»Kona an napad utana en je 12. X u 24 sata. S mrakom je sve krenulo. Teški baca (minobaca 82 mm - p. a.) na Trnovom povjerenje drugu Zvonku Živkoviu. Teški baca na livadi ikici Mati u. Na topovima su bila bra a Ljubo i Mile Bobanac iza Glavareve ku e. Branko Markoti je predvodio 1. bataljon (pratilac-vodi uz Štab bataljona - p.a.).

Od Rebinih glavica preko Koteza, Vladinovi a, Dugoševine strane do linije Lajkova ku a-Munivrane-Peine-Grahovica do urkušine ku e i ku e Mi e Torkara. Na putu, od momenta pokreta do položaja, stalno su nas tukli topovi i baca i s tempirnim granatama, koje su se rasprskavale nad našim glavama (šrapneli - p.a.). Drugi bataljon je pošao od Rav e kroz Kokori e, Curevicu, preko Bunine, Radovi a, Bašinovca na isto ni dio Vrgorca, Maškaru, Pazar, Groblje. Predvodnici 2. bataljona su: Boško Raos i Nikica Toljak (pratioci-vodi i bataljona - p. a.).

Tre i bataljon napada sa sjeverne strane na Poljanice, Gradinu i Gali e. Predvodnik je Stanko Borovac (pratilac - vodi Štaba bataljona - p. a.) a s bataljonom je i pomo nik komesara Vrgor anin Zvonko Raos.

Prije dolaska na polazne položaje (jurišni položaj - p. a.). Zapravo, na hridine s južne strane Vrgorca u bodljikave žice sve naokolo neprijatelj je otvorio vatru na nas. Borba ie po elu u 24 sata. Provaljivali smo žice i napadali na bunkere i položaje iza zidova. Na pe ini sam našao druga Branka Martinca i Radu Raosa. Kada se razvila borba prebacili smo se uz hridi ka grobnicama ia, Branko Martinac i mitraljezac Ribarevi . Kroz kišu topovskih i minobaca kih granata primjetio sam Antu Miljka kako se prebacuje uz brdo. Tu smo napadali bunker na Marti evu guvnu s isto ne strane u kome je bio teški mitraljez i odakle su stalno sipali ru nim bombama na naše položaje. Uspjeli smo ušutkati mitraljez, ali se bunkeru nismo mogli približiti od jake vatre iz obližnjih zidova i ku a na tom brisanom prostoru.

58) Jakov Maškovi , Artiljerija u U. brigadi, pismo u arhivi autora.

Mi tada nismo znali daje 3. bataljon zakasnio do i na položaje, pa je umjesto u 24 sata 12. X. došao tek u 3 sata 13. X. U po etku borbe naši topovi su dobro ga ali, pa je nekoliko granata palo oko njihovih topova. Drugi bataljon je uspio zauzeti i zapaliti jedan veliki bunker na Maškari. Ve ih je na po etku uhvatila panika (misli se na neprijatelja - p.a.) i po eli su se spremati za bijeg. Ali, kako sa sjeverne strane 3. bataljon nije napao na vrijeme, neprijatelj je dobio vremena, sredio se i prebacio dio snaga na pravac 1. i 2. bataljona i na taj na in se pojavalova vatrica neprijatelja prema južnom pravcu.

Branko Martinac se prebacio na Pe inu kod Miljkovih pojata da traži poja anje. Kako se nije brzo povratio, krenuo sam da ga tražim i našao kod Miljkovih pojata u zaklonima grupu od etrdesetak boraca, ve ina ih je pušila (vjerljivo jedinica u rezervi - p. a). Uokolo su padale granate. Galamio sam. Svanu e je, što da se radi? U tom momentu s Radovi a se pojaviše tri crvene rakete, što je ranije naš ugovoren znak za povla enje. Iza toga ujem komandu da se otvori brza paljba iz svih oružja po neprijateljskim položajima i brzo iza toga otpo e povla enje. Koliko je bilo teško po no i i kamenjaru i bespu u do i s jedinicom pod vatrom neprijateljskih topova, minobaca i mitraljeza, sada je daleko teže po svjetlosti dana koji se tek ra ao uz prve zrake sunca izdržati neprijateljsku kanonadu koja je ubita nom vatrom s nadvisuju ih položaja tukla naše jedinice u povla enju preko ravne Bunine. To je važilo i za 3. bataljon na njegovu pravcu.

Za vrijeme borbi u našem bataljonu (Prvom - primj. autora) koliko ja znam poginula su tri borca, jedan za zidom na Pe ini, drugi borac-proleter s Neretve i Sutjeske koji je u brigadi samo nekoliko dana (Jure Pruž iz Zagvozda - prim, autora) poginuo je ispod Mušanovih ku a, a još jedan borac je zalutao u povljenju i poginuo na Muminovcu. U 2. bataljonu je poginuo jedan borac neposredno ispred bunkera na Maškari. Nešto kasnije komandant bataljona Pešo Dodig i njegov zamjenik Ante Tabajin, vode i borce najuriš kroz grad, poginuli su pred bunkerom na Pazaru».

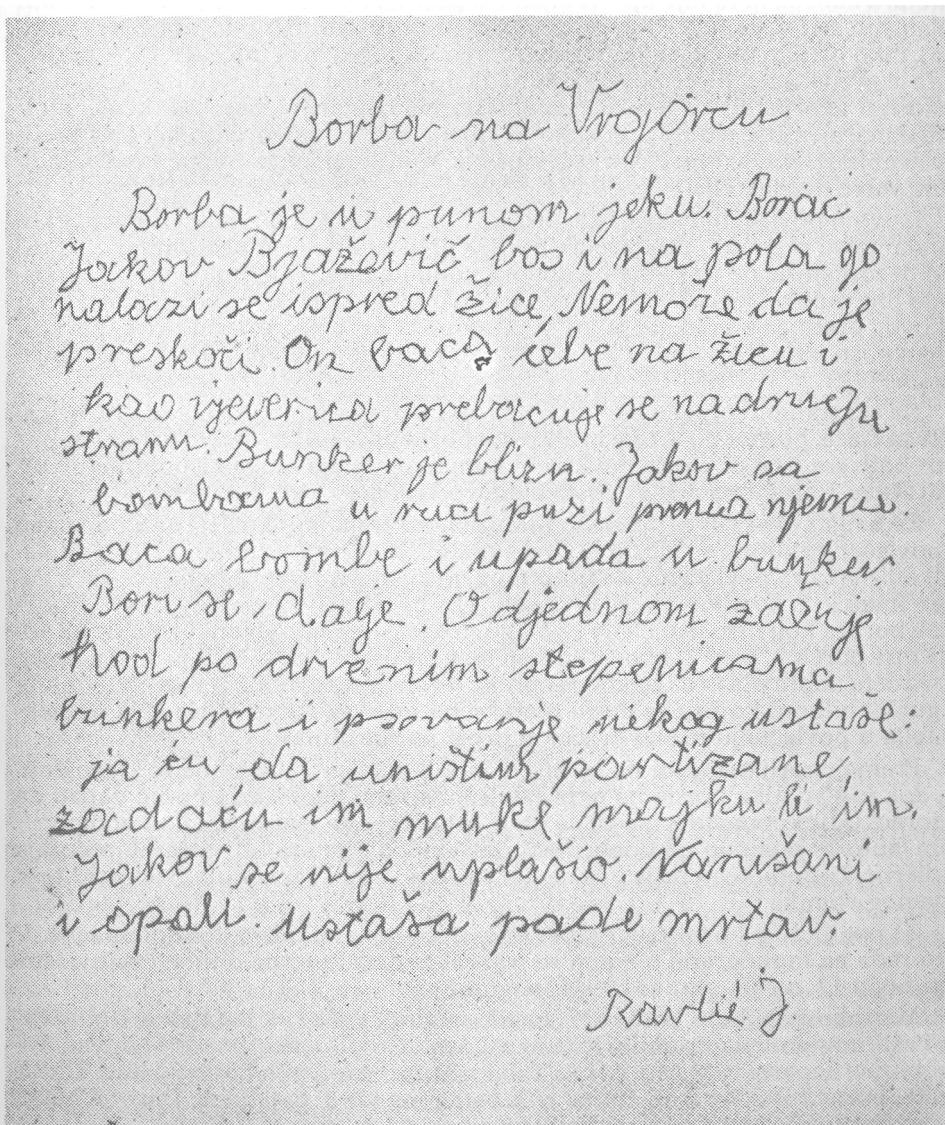
Tenkovi su ostali na o ekuju em položaju i samo je jedan krenuo u napad. Tenk je vozio Vlado Klari i došao je do prednjeg kraja neprijateljske obrane cestom preko Rebinih glavica. Ubrzo mu se zaglavila kupola i morao se povu i. Neprijatelj je bio obaviješten o mogu nosti upotrebe naših tenkova i zato je očjenjuju i da e vjerljivo do njihove upotrebe do i uz cestu Dragljanje-Vrgorac, unaprijed pripremio zapre nu artiljerijsku vatru na dionici puta Dragljanje-Rebina glavica, i tu je dionicu neprekidno tukao.

O ekivanje Štaba brigade da e dr. Iki u uspjeti ubaciti u hranu uspavljuju a sredstva nisu se ispunila, navodno radi toga što su usuta u vru u hranu, pa je radi toga izgubljen efekat. Me utim, ova tvrdnja je ostala u sferi naga anja, jer to naknadno nije provjeroeno, ali ostaje injenica da od toga nije bilo ništa.

Iznevjerila su i o ekivanja i efikasnost dejstva organiziranih omladinskih grupa koje je pripremila skojevska organizacija. U tim grupama su bili mla i omladinci, jer su se stariji nalazili u jedinicama naše vojske. Oni su o ekivali brz upad naših jedinica u grad, a pošto je to samo djelimi no uspjelo na pravcima 1. i 2. bataljona, grupe i pojedinci u drugim dijelovima grada ostali su odsje eni i tako je onemogu eno njihovo angažiranje s prodiru im jedinicama, pa je uspjeh ovih grupa ostao bez rezultata.

Neblagovremeni napad 3. bataljona u svim dokumentima koja tretiraju neuspjeh 11. brigade, ozna enje kao osnovni uzrok neuspjeha. Svakako daje napad 3. bataljona otpo eo u 24 sata kada je otpo eo napad druga dva bataljona, najvjerojatnije je da bi se situacija razvijala povoljnije za brigadu. No, i pored ove konstatacije koja nesumnjivo stoji, nebi bilo na odmet razmotriti i drug iju mogu nost upotrebe ovog bataljona.

Naime, kako se zna, po odluci Štaba brigade bataljon je dobio zadatak da napadne jednom etom Vršak (k. 507), jednom etom u pravcu Borov eve ulice i da jednom etom osigurava lijevi bok iz pravca Debelog brda. Na ovaj na in snage 3. bataljona su raspore ene u tri jednakna dijela, tako da nigdje nije raspolođen snaga izražen klju ni objekat na kojem bi trebalo ostvariti nadmo nost, srušiti ga kao preduslovza izvršenje zadatka. Taj klju ni objekat bio je Vršak koji je i u neprijateljskom borbenom rasporedu inio jedan od dva glavna vora obrane. Vršak je trebalo napasti sa snagama ja im od dvije ete, a za osiguranje iz

Faksimil lanka borca Jozeta Ravlića iz brigadnog lista u kojem opisuje dio borbe za Vrgorac

pravca Oraha dovoljan je bio i jedan vod. I u ovakvom rasporedu etu je trebalo blagovremeno dovesti po grupama daju i prednost onima koji bi se spuštali grebenom Matokite od kote 900 ka koti 507. Obaranjem Vrška, a 2. bataljon je ve bio pred obaranjem Maškare, to bi predstavljalo zauzimanje oba osnovna vora obrane, tako bi neprijatelj bio protjeran u gradske ulice i poznaju i brzu demobilizaciju domobrana, vjerojatno bi ubrzao uslijedili kolebanje i predaja.

Komandant brigade je s komandne osmatra nice iznad Pakline pratilo tok napada. Njegova sredstva veze bili su jedino kuriri koji su poruke prenosili pješke. On nema ni telefona ni radio-stanicu (iako su postojala dva telefona s 5 kilometara kabela, ni to nije upotrebljeno, a postojala je mogu nost nabave malih talijanskih radio-stanica - no, ni za jedno ni za drugo nije bilo obu enog ljudstva), tako da nije bio u stanju blagovremeno ispoljiti svoj utjecaj na tok borbe. Kada je pred svetu e ve postalo jasno da do svetu a ne e biti mogu e, ako ne likvidirati neprijateljsko uporište, a ono barem ostvariti uvjete za likvidaciju u toku dana, njemu je jedino preostalo da ispaljivanjem ugovorenih signala naredi povla enje, izvu e jedinice, koriste i još no radi smanjenja mogu nosti od ubita ne vatre neprijatelja.

U ovom povla enju najgore je prošao 2. bataljon. Komandant i zamjenik komandanta su poginuli, dvadesetak boraca je ostalo do svetu a unutar žice uslijed dezorganizacije izazvane pogibjom komandanta. Ta grupa boraca jednostavno nije mogla blagovremeno prona i otvore kroz žicu koji su u injeni u toku njihovog prodora u grad, jer je još bilo tamno, a kada se razdanilo više nije bilo mogu nosti izvla enja, opkoljeni od daleko ja eg neprijatelja pali su u zarobljeništvo.

Na centralnom pravcu napadom je rukovodio zamjenik komandanta brigade Ivan Ga e, poznat po svojoj hrabrosti i borbenom iskustvu u nizu bitaka. Bez potrebnih sredstava veze ni on, kao ni komandant, nije mogao ispoljiti puni utjecaj. Tako i brigadna rezerva ostaje itavo vrijeme izvan upotrebe.

Za napad ovakvih razmjera u intenzivnom trajanju oko šest sati do znaka za povla enje, gubici su zaista bili minimalni. Me utim, ozbiljniji gubici su nastali od znaka za povla enje do potpunog odvajanja od neprijatelja. Najve e gubitke imao je 2. bataljon na ijem je elu pao neustrašivi Pešo, tu je onih dvadesetak boraca koji nisu uspjeli da se blagovremeno izvuku. Ovom broju treba dodati i tri borca 2. ete 2. bataljona koji se nisu uspjeli povu i iz prodora kojeg je ova eta napravila kroz ži ane prepreke u Borov evoj ulici. Dalje, nešto manji su gubici bili oni koji su se desili u vremenu od svetu a do odvajanja od neprijatelja u povla enju preko brisanog prostora na Buriini.

Prema neprijateljskim podacima⁵⁹¹ naši gubici su 21 zarobljen i 25 poginulih, dok je 6 vojnika prešlo na neprijateljsku stranu neposredno pred napad na Vrgorac. U tim podacima iznosi se da je Ante Tabajin (zamjenik komandanta - prim, autora) poginuo na udaljenosti od samo 20 metara od vatrene položaja artiljerije. Za gubitke neprijatelja navodi se da su imali 3 poginula, 5 lakše i 1 teže ranjenog vojnika.

Za poginule u borbi za Vrgorac nije prona ena nikakva dokumentacija. U toku rada na monografiji o njima su traženi podaci i prema dobijenim izvještajima no u 12. na 13. oktobra 1943. poginuli su:

Marinkovi Nikola, borac i Pruze Jure vodnik voda iz 1. bataljona, Dodig Petar-Pešo, komandant, Franulovi Drago, borac, Grego Jerko, borac, Padovan Anton, borac, Šeparovi Marin, borac, Tabain Antun, zamjenik komandanta, Tudor Dinko, borac i Bokši Ivan, borac iz 2. bataljona i iz 3. bataljona: Dorotij Mate, borac, Sesardi Jakov, borac i Šain Jure borac.

59) Opinski odbor SUBNOR Metkovi , Dokumenti NOR-a 1941-1945, knj. I str. 247.

Poslije kapitulacije Italije 11. dalmatinska brigada u drugoj dekadi oktobra nalazila se u po etno fazi u vrš ivanja i osposobljavanja za složene zadatke.

Moral rukovode eg kadra u cjelini bio je provjeren i visok, a bora kog pun zanosa, ali ga je još trebalo kroz manje i uspješne akcije, zasjede, prepade, napade na manje posade i manje utvr ene položaje, u vrstiti i uvježbati za sadejstvo, kako izme u jedinica, tako i izme u rodova, prvenstveno u rukovanju i upotrebi svoje opreme i naoružanja.

No ni napad je vrlo pogodan za napade radi iznena enja i smanjene mo i upotrebe neprijateljske tehnike no u. Jedinice koje ga izvode moraju biti dobro izvježbane u takvom na inu ratovanja. Ra unanje na ratne varke i podvale (uspavljivanje posada sijanjem praška u jelo), elan i želja omladinskih nenaoružanih grupa da pomognu u napadu, komponente su procjene moralnog inioca, ali se na taj faktor nije smjelo ozbiljnije osloniti kod donošenja odluke o napadu.

Vrgorac je bio dobro utvr en. Dalmatinske kamene ku e s malom prepravkom, sve su u stvari bunker. Tenkovi s neobu enom posadom, artiljerici isto tako, malo su tu mogli pomo i, osim što su svojom pojavom oja ali moral naših boraca. Sredstva veze u to vrijeme i nisu se mogla bolje koristiti, ali priprema kurira (vodi a) je mogla i moralna biti daleko bolja i blagovremeni. Jedinice su morale dobiti ranije zapovijest za napad, i pored toga što su štabovi bataljona bili upoznati da se pripreme za napad. Štab 3. bataljona morao je prije prijema zapovijesti za napad izviditi sve pravce napada i izvršiti njihovu procjenu za svaki slu aj.

Štab brigade je trebao daleko više pažnje posvetiti sadejstvu jedinica i rodovala, kao i vremenu po etka i prekida napada u slu aju neuspjeha. Trebalo je ranije dati znak za povla enje, kako bi se jedinice pod zaštitom no i odvojile od neprijatelja.

Nare enje Štaba Zone (u pogodbenom tonu) dobro usaglašeno s dejstvom 9. divizije, moralno je biti odre enje u odnosu na 11. brigadu i postaviti joj zadatak radi vezivanja snaga, a ne zauzimanja ovako utvr enog uporišta.

Brza pogibija komandanta 2. bataljona i njegova zamjenika odmah po upadanju u grad, a poslije po etnog uspjeha i probajakutv enog prednjeg položaja obrane, stvorila je pometnju i nesigurnost me u mladim borcima.

Bez obzira što napad na Vrgorac nije uspio, on je ipak pokazao da su borci bili spremni na najteže žrtve i samoprijegor, što je i bilo zalog budu ih uspjeha 11. brigade.

DEJSTVA BRIGADE NA BIOKOVU OD 13. X DO 17. XI 1943.

Dok je trajala priprema za napad na Vrgorac, Štab 8. korpusa svojom naredbom od 11. X⁶⁰⁾ naredio je Štabu 26. divizije da preuzme organizaciju i rukovo enje sa svim partizanskim odredima na liniji Kamešnica-Mosor-Biokovo-Neretva-Pelješac i svim srednjodalmatinskim otocima. Omišku grupu bataljona preformirao je u Mosorski partizanski odred i stavio pod komandu 26. dalmatinske divizije.

Istom naredbom za komandanta 11. dalmatinske brigade imenovan je kapetan Milan Atlagi , za politkomesara Zvonko Grahek,⁶¹⁾ za zamjenika komandanta Ivan Ga e, za na elnika Štaba Vilko Fiuman i za pomo nika politkomesara Slavko Bori⁶²⁾ (Marinko - p.a.).

60) ZIHRPD, knj. 8, str. 514.

61) Zvonko Grahek je kasnije došao na dužnost lana politodjela 26. divizije i autoru ovih re daka izjavio 1984. godine, da nikada nije znao da je postavljen na navedenu dužnost.

62) Marinko Bori , prema izjavi viceadmirala Petra Bogunovi a, datoj autoru 1984. godine.

Brigada je ovom naredbom dobila novog komandanta i na elnika Štaba. Novi komandant ostaje na ovoj dužnosti do kraja ljeta slijedeće godine, a naelnik Štaba do kraja rata. Dotadašnji komandant Bogdan Pecotić prekomandovan je u 13. dalmatinsku brigadu.

Novi komandant brigade Milan Atlagić prije dolaska na ovu dužnost bio je komandant bataljona u 3. krajškoj brigadi. On je upućen zajedno s grupom rukovodilaca iz proleterskih brigada, koje su se tada nalazile uz VŠ NOV i POJ. Ova grupa iskusnih rukovodilaca upućena je da preuzme vojne rukovodeće dužnosti u 11. i 12. brigadi. Iz Livna, odakle su krenuli, stigli su u Zadvarje, odakle je jedna grupa krenula za Brač u 12. dalmatinsku brigadu a druga u Kozicu uli. brigadu, gdje je stigla 2-3 dana poslije napada na Vrgorac. S Atlagićem i Fiumanom naelnikom Štaba došli su i Dominik Antunović, koji je preuzeo dužnost komandanta 2. bataljona umjesto poginule Peše Dodiga i Pero Bogunović, koji je preuzeo dužnost zamjenika komesara 1. bataljona. Poslije ove grupe iz istih jedinica ubrzo je stigla u brigadu i druga grupa nižih vojnih rukovodilaca, koja je raspoređena po jedinicama brigade.⁶³

Partizanski odredi na Biokovu - Imotski, Makarski i Neretvanski po navedenoj naredbi potpali su pod djelokrug rukovoda ene Štaba 26. divizije.

Njemački plan »Achse« o brzom izbijanju na jadransku obalu, zahvaljujući i snažnom otporu naših jedinica, sporo je napredovao. Njemačko komandiranje i dalje teži da ovlada jadranskom obalom i otocima, kako bi spriječilo iskrcavanje saveznika na dalmatinsku obalu, kao i mogućnost dotura materijalnih potreba partizanskim jedinicama preko Jadrana. Iz navedenih razloga oni će dovući i još dvije divizije u Dalmaciju (264. i 118), izvršiti potrebnu pregrupaciju, a zatim nastaviti ofanzivna dejstva radi ostvarivanja ranije postavljenog cilja.⁶⁴

Do izvršenja ove pregrupacije Nijemci će se aktivnim dejstvima zadržati na dostignutim linijama u toku operacije »Achse«, a po pregrupaciji uslijedit će njihova ofanziva.

BORBENA DEJSTVA BRIGADE OD 14. DO 23. OKTOBRA 1943.

Nakon napada na Vrgorac Štab brigade je izvukao svoje snage i razmjestio ih, tako je 2. bataljon zatvarao pravac iz Vrgorca s jednom etonom na Rebinim glavicama, jednom etonom na Stiljima i jednom u Ravni. Ostale snage povlače u Kozicu i sutradan upućujuće 3. bataljon da osigura pravac Šestanovac-Grabovac, a 1. bataljon upućuje na Stazu u brigadnu rezervu. Štab brigade i prištapske jedinice razmještaju se u Kozici.

U rajonu Slivno, Gornje Rašteane i Poljica ustaška milicija i 25. ustaška bojna, jačine preko 300 vojnika, još uvek neaktivna, ali obzirom na njihovu blizinu čestit Kozica-Zagvozd predstavljaće su neposrednu opasnost od udara u bok našim snagama koje su neprekidno saobraćale cestom Podgora-Kozica-Zupa-Zagvozd i dalje prema Bosni. Radi ove opasnosti 16. X Štab brigade je povukao 3. bataljon u Kozicu (zaseok Ravlići), odakle je mogao biti upotrijebljen i prema Slivnu i prema Vrgorcu i Zagvozdu. U toku ovog dana oko 6 sati ujutro neprijatelj je izveo ispad iz Vrgorca (snage od oko 40 domobrana i 30 ustaša) uz neposrednu artiljerijsku podršku. Ove snage su se probile do sela Kotezi, gdje ih je sa ekala eta 2. bataljona i nakon trosatne borbe prisilila ih na povlačenje u Vrgorac.

U toku 15. i 16. X 3. bataljon 1. SS puka 7. SS divizije iz doline Neretve,⁶⁵ s linije Ploče-Rogotin izvodi aktivna dejstva uz podršku artiljerije prema položaju.

63) Prema izjavi Pere Bogunovića a datoj autoru 1984. godine.

64) Arhiv VII, njemački dokumenti, NAV-NT-314, br. 5320/43.

65) Izvještaj Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 15. i 16. oktobra 1943. godine. A VII, njemački dokumenta NAV-NT-314, br. 5320/43

jima koje drži Neretvanski partizanski odred. U toku ova dva dana savezni ka avijacija je bombardirala Ploče,⁶⁸⁾ a na zahtjev Neretvanskog odreda artiljerija 13. brigade s Pelješca tako je tukla neprijatelja u Pločama.⁶⁹⁾ Tako je ovom artiljerijskom vatrom uspostavljena vatrema veza između naših snaga u dolini Neretve i na Pelješcu.

Obaviješten o dolasku ovih njemačkih snaga u Ploče, Štab 26. divizije ocijenio je da će one krenuti u napad u pravcu Graca i zato je naredio Štabu 11. brigade da odmah uputi 1. bataljon na Stazu, s tim da jednu etu hitno uputi brodom prema Pločama.

Narednog dana, 18. X u pravcu Graca uputio je etav 1. bataljon, a 3. bataljon je povučen od Šestanovca u Kozicu sa zadatkom da isturi neposredno osiguranje na liniju Panžići-k. 904-Ravlići i ne dozvoli prođor neprijateljskih snaga iz Slivna i Poljica ka Kozicu.

U 23 sata 2. bataljon je izveo nočni prepad na Vrgorac. U prepadu je u estovao jedan vod pješadije, dva puškomitrailjeza, jedan teški mitraljez i jedan minobacač 82 mm. Prepad je trajao oko jedan sat. Neprijatelj je reagirao otvaranjem jake vatre mitraljeza, minobacača i artiljerije. Naše jedinice nisu imale gubitaka.

Iz doline Neretve i iz pravca Velikog i Malog Prologa njemačko-ustaško-domobranske snage napale su položaje našeg 1. bataljona i Neretvanskog partizanskog odreda. Neprijatelj je zaustavljen na svim pravcima.

Jedinice Neretvanskog partizanskog odreda i našeg 1. bataljona 19. X uspješno su zaustavile sve pokušaje neprijatelja na liniji: Dobrogoš - Krušev-Resna kosa-Družjani - Gnjilane.

Na Staševici istakla se 2. eta 1. bataljona. Nijemci su krenuli iz doline Neretve prema Staševici gdje je položaje držala 2. eta. Neposredno prije toga odražavala se etna konferencija i kada su izvještaji primjetili njemački streljački stroj, 2. eta je vrlo brzo posjela položaje i otvorila vatru na odstojanju 20-30 metara. Naročito se istakao puškomitrailjezac zvan Bunker, raniji radnik u splitskom brodogradilištu. Nijemci su natjerani na povlačenje, a među njima je bilo poginulih i ranjenih.⁷⁰⁾

O ekujući da bi neprijatelj mogao i dalje nastavljati pritisak iz doline Neretve dublje u Biokovo, Štab 11. brigade je naredio 2. bataljonu da sa svojih dosadašnjih položaja uputi jednu etu na Radovića sa zadatkom da se poveže s jedinicama Neretvanskog partizanskog odreda i našeg 1. bataljona.

NAPAD NA SLIVNO

Štab brigade je dobio narečenje od Štaba 26. divizije, da napadne Gornje Raščane (zaseoci: Šelak, Prgomet, Erceg, Nuići i Pandžići) i da istovremeno izvrši pretres sela iz kojih ustaška milicija otvara vatru na naše patrole.

Po dobijenom narečenju Štab brigade je odlučio, da u sadejstvu s Imotskim partizanskim odredom napadne Slivno i razbije dijelove 25. ustaške bojne, a da zatim po povratku izvrši pretres zaseoka u Gornjim Raščanima po narečenju Štaba divizije. Nema podataka daje Štab 26. divizije naknadno da narečenje o napadu na Slivno, a isto tako nema podataka daje Štab brigade tražio suglasnost od Štaba divizije za ovaj napad. Najvjerojatnije je daje Štab brigade ocijenio da postoje realne mogućnosti za uspješan napad na Slivno, pa su tako na posredan način stvoreni preduvjeti za eliminaciju 25. ustaške bojne koja je predstavljala

68) Isto

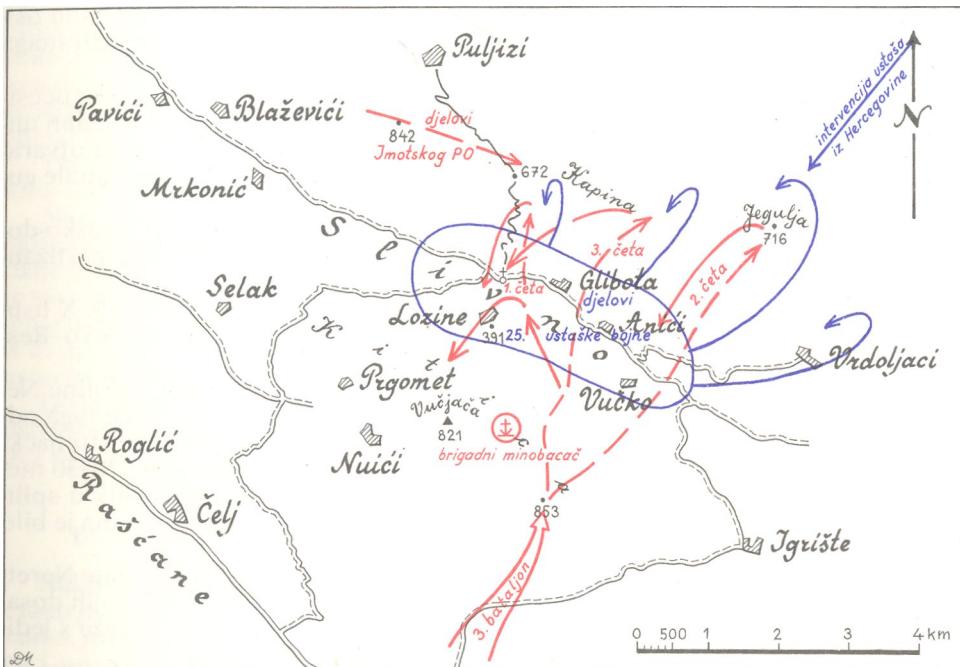
69) Operativni dnevnik Neretvanskog partizanskog odreda, A VII, k. 1101 A, br. reg. 1-13.

70) Kazivanje Ranka Petrovića, politkomesara, ete iz 1. bataljona autoru krajem 1983. godine u Splitu.

neprekidnu opasnost, jer je mogla efikasno napadati na cestu Kozica-Župa i na taj na in sprije iti neometano odvijanje transporta izme u Podgore i Livna.

Za izvršenje napada donijeta je odluka po kojoj 3. bataljon napada Slivno s južne i jugoisto ne strane, obuhvataju i ga s istoka izbijanjem preko s. Juki a na Jegulju (k. 716), a jedinica Imotskog partizanskog odreda sa sjeverne strane izbjija na Kapinu (k. 672 i k. 647) radi zatvaranja toga pravca, i zatim pristupaju uništenju neprijateljskih snaga u Slivanjskoj dolini.

Po etak napada u 23,00 sati 20. oktobra.

Napad 3. bataljona 11. brigade na Slivno 21. oktobra 1943. godine

Ovako zamišljen no ni manevar trebao je da stvori paniku kod neprijatelja, a brzo izbijanje na nadvisuju e brdske obronke, mogu nost opkoljavanja, zatim uništenja i zarobljavanja neprijateljskih snaga u Slivnu.

Nare enje za napad Imotskog PO poslano je u 13 sati istog dana.⁷⁰

Tre i bataljon oja a vodom minobaca a iz prate e te brigade krenuo je iz Kozice u 18 sati pravcem Kozica-Poljanica-Ravli -Rudež-k. 853-Vu ko. Izbi-

71) Prema podacima iz Operativnog dnevnika 11. brigade, nare enje za napad Imotskom partizanskom odredu upu eno je 20. oktobra u 13 sati. Štab Imotskog odreda nalazio se u Raki im, koji su udaljeni od Kozice preko 30 kilometara. Nare enje poslano sigurno po kuriru i najvjerojatnije pješke (radio i tt veza izme u brigade i odreda u tom vremenu ne postoji), pa je pješaku potrebno oko 8 sati da pređe nare enje, a što zna i da je Štab odreda mogao dobiti nare enje negdje oko 21 sat. I dok se je Štab odreda pripremio i obavijestio jedinice, vjerojatno je do pokreta jedinica prošlo oko 2 sata, što zna i da je pokret mogao uslijediti oko 23 sata. Nakon polaska trebalo je do Kapine savladati 12 kilometara pretežno teško prohodnog zemljista i to no u, te prema tome potrebno je još 3 sata, tako se odred na Kapini mogao pojaviti tek oko 2 sata narednog dana i otpo eti napad, dok je napad 3. bataljona otpo eo u 21 sat. Imotski odred je uputio jedinicu, ali ona nije stigla na vrijeme i tako je propuštena mogu nost opkoljavanja neprijatelja u Slivnu.

janjem u selo Vu ko Štab bataljona daje zadatke etama i upu uje ih u napad na Slivno pravcima: 2. etu na desnom krilu da napada pravcem selo Vu ko-selo Marini odakle produžava na Jegulju (k. 716) gdje organizira položaje sa zadatkom da onemogu i izvla enje neprijatelja iz Slivna i njegovog eventualnog protivnapada iz pravca Drinovaca; 3. eta napada pravcem selo Katavi i-selo Glibote-selo Lozine-k. 647 sa zadatkom razbijanja ustaške milicije u centru slijanjskih zaseoka, a po izbijanju na k. 647 sprije ava eventualni protivnapad neprijatelja iz pravca Runovi a; 1. eta napada na lijevom krilu u pravcu crkve sa zadatkom da likvidira bunkere na tom prostoru. Minobaca ki vod je dobio zadatak da tu e vatrom prostor oko škole gdje su se nalazile ustaše.

Napad je otpo eo vatrom minobaca a. S nekoliko mina pogo ena je škola i prostor oko nje. Neprijatelj je potpuno iznena en i nakon prvih pucnjeva minobaca a i ostalog strelja kog naoružanja dao se u bijeg prema sjeveru i sjeveroistoku. ete su naišle na napuštene bunkere i produžile gonjenje prema sjevernim i sjeveroisto nim visovima iznad Slivanjske doline. Izbijanjem na te visove, koje se je poklopilo prema dobijenim zadacima, ete su stale i pristupile organizaciji obrane. Ustaše su se tada oglasile s vatrom i mogao se o ekivati njihov op⁷²⁾ i protivnapad, jer su u me uvremenu dobili poja anja iz pravca Drinovaca.

Jedinica Imotskog odreda, koja je trebala izbiti na Kapinu i napasti sa sjeverne strane prema selu Marinovi i nije izbila na vrijeme, tako je ispuštena mogu nost sprije avanja izvla enja ustaša na tom pravcu. Daljnja posljedica bila je da su te ustaše dobine mogu nost da se srede iza Kapine i na tom pravcu krenu u protivnapad.

Komandant brigade kapetan Milan Atlagi prati tok napada i razvoj situacije. Pošto se jedinica Imotskog odreda nije na vrijeme pojavila na Kapini do 20 sati 21. X, a kako su ustaše uspjele da se uspješno izvuku i dalje daju organiziran otpor zaklju io je da je mogu e da neprijatelj sa svitanjem dana izvrši protunapad s daleko ja im snagama od snaga koje su bile u napadu, pa je u 2,30 sati donio odluku o povla enju. Izdato je nare enje Štabu 3. bataljona da odmah otpo - ne s povla enjem. Štab bataljona (»nije se dobro snašao« - izraz u Operativnom dnevniku brigade) nije uspio blagovremeno uputiti kurire komandama eta, te je nakon dobijenog nare enja, negdje oko 5 sati uslijedilo povla enje. Ubrzo nakon pola sata, sa samim svitanjem dana, uslijedio je protunapad ustaša. Sa sjevera i sjeveroistoka. Oko 6 sati u rajon s. Glibote komandant brigade je dao ne posredno zadatak komesaru 3. ete Ljubi Barbari u i komesaru 2. ete Petru Jerkovi u da ostanu tu u centru sela i da sa ekaju dijelove jedinica koje su se povla ile sa sjevernih obronaka iznad Slivna u mjesto. Oni su krenuli prema crkvi u Slivnu i u momentu dolaska do crkve primijetili su ustaški stroj koji je s Kapine uz pucnjavu ulazio u selo. U tom momentu još se nije bila izvukla jedna desetina (patrola) iz 3. ete koja je bila negdje oko zaselka Lozina. Patrola je zakasnila i u povla enju naišla na ustašku zasjedu u Slivnu.

Bataljon je nastavio s povla enjem preko Kitice i Radovana i preko Prgometa i Kova i a povukao se u Kozicu.⁷³⁾

Prema podacima iz Operativnog dnevnika brigade 3. bataljon je imao 4 ranjena borca od jedne neprijateljske minobaca ke granate i jednog od slu ajnog

72) Jedinica Imotskog odreda izbila je pred zoru na Kapinu, kada tamо nije bilo neprijatelja i uputila kurira Petra Juki a komandantu brigade. Kurir je u svanu e naišao na ustašku zasjedu, pobjegao i priklju io se jedinici 3. bataljona koja je bila u povla enju. Izjava Petra Juki a u arhivi autora.

73) Napad na Slivno je obra en prema kazivanjima Ljube Barbarica, tadašnjeg komesara ete Jakova Maškovi a politkomesara prate e ete i Vicka Švaguše, tada kurira Štaba bataljona autoru 1980. godine.

ranjavanja. Neprijatelj u svojim dokumentima navodi da su u ovoj borbi bila 22 mrtva naša vojnika i da su zaplijenili 16 pušaka.

Stvarno je stradala desetina iz 3. ete o kojoj je naprijed re⁷⁴⁾ eno, a ona je brojila 8 vojnika. Ustaše su ih ubili na licu mjesta.

U napadu na Slivno iz 3. bataljona poginuli su borci: Baničević Luka, Pecot Miljenko, Rončević Ilija, Tomić Jašo i Vučetić Vladimir-Branko. Prema izjavama nekolicine učesnika ovog napada broj poginulih je veći, no kroz provjeru organiziranu prikupljanjem pojedinačnih podataka, podaci su dobijeni samo za navedene.

Ideja napada je dobro zamišljena, a isto tako je izvanredna i odluka što je potvrdio tok napada. Međutim, ponovio se propust iz napada na Vrgorac, jer jedinica Imotskog partizanskog odreda koja je trebala sadejstvovati sa sjeverozapadu kasni uslijed objektivnih razloga i tako je onemogućen potpun uspjeh napada i na kraju dovodi do nepotrebnih žrtava (patrole). Neprijateljski gubici 6 ubijenih i 10 ranjenih vojnika-ustaša.⁷⁵⁾

Na napadnom pravcu 9. divizije no⁷⁶⁾ u 19/20. X 1. dalmatinska brigada ponovo je upala u Posušje i protjerala neprijatelja u pravcu Imotskog. U protunapad su 20. X krenule ustaše i 7. protutenkovski bataljon 7. SS divizije »Prinz Eugen«. U izveštaju 15. brdskog armijskog korpusa Komandi 2. oklopne armije o situaciji kod Posušja navodi se daje odbijen i napad neprijatelja srednje jačine s jugozapadne strane na Imotski.

U toku 21. X Imotski partizanski odred je napao i natjerao ubjegstvo neprijateljsku posadu u rajonu Perinuše (k. 268) koja je udaljena 3 kilometra od Imotskog. Dejstvima jedinica 9. divizije sjeverno od Imotskog i jedinica 11. brigade i Imotskog partizanskog odreda s juga, tih dana stvorena je nesigurnost osobito kod ustaško-domobranksih jedinica u rajonu Imotskog izražen padom borbenog morala, pa su bili dovoljni i manji udari naših jedinica da ih natjeraju u ubjegstvo. Narod Krajine tog vremena, očekuje da će Imotski biti ponovo oslobođen.

Poslije napada na Slivno Štab 11. brigade pristupa organizaciji izvođenja još jednog demonstrativnog napada s istočnih padina Biokova u pravcu doline Neretve i Trebižata. Za ovaj napad trebalo se odlučiti za jedan od tri neprijateljska uporišta Nova Sela, Mali Prolog ili Veliki Prolog.

Ocjenjujući svrsishodnost napada odlučeno je da to bude neprijateljsko uporište u Novim Selima. U tom uporištu bilo je, prema podacima Štaba 26. divizije⁷⁷⁾, 70 domobrana, 120 pripadnika ustaške milicije, 17 žandara i 15 njemačkih vojnika - ukupno 272 vojnika, a prema Operativnom dnevniku 11. brigade - 130 ustaša i domobrana, 17 žandara i 15 Nijemaca.

Ovo uporište u neprijateljskom rasporedu osiguravalo je saobraćaj neprijateljskim snagama iz Metkovića ka Ljubuškom i Imotskom i obratno, i ujedno u neprekidnoj gotovosti za izvođenje ispreda u bok našim jedinicama koje su spriječavale prodror neprijatelja iz doline Neretve na slobodan teritorij Biokova.

Prije izvođenja napada u toku 21. X naređeno je 1. bataljonu da svoje dodatačne položaje predlaže Neretvanskom partizanskom odredu i da posjedne liniju: Crni Hum (k-110)-Staševica-Draževitići-Umanka. Bataljon je ojačan s jednom etonom iz 2. bataljona koja je s Radovićima ušla u njegov sastav u s. Umanka.

74) Prema izjavi Ljube Barbarica, tadašnjeg politkomesara 3. ete, autoru juna 1983. godine. ZIHRPD, knj. 9, str. 1051.

75) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 20, dok. 15. - Operativni izveštaj 26. divizije od 28. novembra 1943. godine.

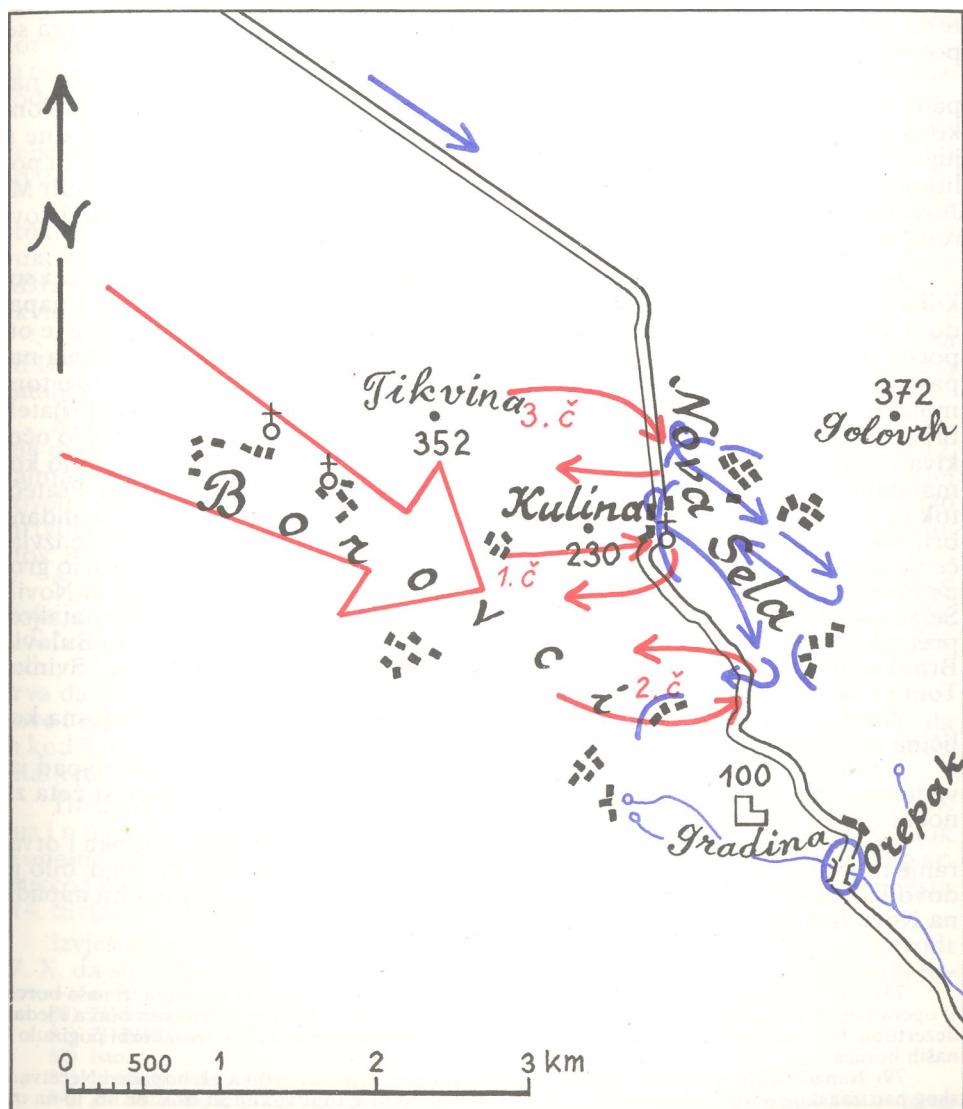
76) Izveštaj Komande njemačkog 15. BAK Komandi 2. OA. - A VII, njemačka dokumenta br. 5320/43.

77) ZIHRPD, knj. 8, str. 649.

Istovremeno je naređeno Štabu Neretvanskog partizanskog odreda da sa-dejstvuje napadu 1. bataljona na Nova Sela, s tim što će uputiti jedan vod u rajon Orepak i da tu poruši most, te ne dozvoli prođor neprijatelju iz Metkovića u pravcu Novih Sela.

NAPAD NA NOVA SELA

Po dobijenom naredenju za napad na Nova Sela, Štab 1. bataljona odlučio je da noću u 22/23. oktobra napadne neprijateljsko uporište sa tri etape, a na dotadašnjim položajima ostavio je etu iz 2. bataljona kojom je bio ojačan prethod-

Napad 1. bataljona 11. brigade na Nova Sela 23. oktobra 1943. godine

nog dana. Minobaca ko odjeljenje iz prate e ete brigade zadržao je u rajonu Staševice i dao mu zadatak da te no i tu e minobaca kom vatrom neprijateljsko uporište u Malom Prologu kako bi kod neprijatelja stvorio uvjerenje da se napad izvodi i na Mali Prolog, odvra aju i ga na taj na in od eventualnog upu ivanja poja anja napadnutom uporištu u Novim Selima. Istovremeno je zamjenik komandanta brigade Ivan Ga e prenio zadatak Neretvanskom odredu da iste no i uputi jedan vod u Orepak, da tu sruši most i da sprije i eventualnu intervenciju neprijateljskih rezervi iz Metkovi a u pravcu napadnutog uporišta u Novim Selima.

Bataljon je prema Novim Selima krenuo pravcem Staševica-Puljan-Tikvina-Nova Sela. Marš je izведен no u po teško prohodnom zemljištu koje je pretežno pokriveno gustim šibljem makije i krševito (puno kamenja) radi ega se pokret odvijao usporeno.

• Iz pokreta bataljon je razvio borbeni poredak u liniji, tako da je težište napada usmjeroj ka centru. Na desnom krilu napadalaje 2. eta (komandir D. Tonkovi i politkomesar A. Oluji) koja je dobila zadatak da Nova Sela napadne s jugoisto ne strane. U centru je napadala 1. eta (komandir M. Gudelj-Bigi i politkomesar Dane Gudelj). S jugozapadne strane napadalaje 3. eta (komandir M. Jur evi i politkomesar L. Kristi). ete su prema planu napada trebale istovremeno izbiti na jurišni položaj i krenuti u no ni juriš.

Istovremeno su napale 1. i 3 eta, dok je 2. eta radi nešto dužeg puta i sukoba s neprijateljskim osiguranjem zakasnila i nije otpo ela na vrijeme s napadom. Ovaj napad iznenadio je neprijatelja. Otpor je bio minimalan i on se je otputo eo u neredu da izvla i u pravcu sjeveroistoka i u pravcu gdje je trebala napasti 2. eta. Ubrzo je na svom pravcu napada otvorila vatru i 2. eta, no to u tom momentu nije moglo dati ve eg efekta. O ito je postalo jasno da je neprijatelj brzo po eo sre ivati svoje redove, jer je otvarao jaku vatru i tada se moglo o ekivati da e on sa svanu em krenuti u protunapad. S bataljom se nalazio komandant brigade kapetan Atlagi i on je praktički rukovodio s napadom. Prate i tok napada i o ekuju i da e neprijatelj u zoru pre i u protunapad, komandant brigade je naredio da se napad prekine i otpo ne s izvla enjem. Pošto je izvlaenje otpo elo sa zakašnjnjem (ve se svanjivalo) neprijatelj je brzo uo io grupe boraca koje su se peniale uz strme padine Tihovine, jugozapadno od Novih Sela i po njima je osuo jaku mitraljesku i minobaca ku vatru od koje je bataljon pretrpio osjetne gubitke - 7 poginulih i 8 ranjenih boraca.⁷⁸ Poginuli su Bulovi Branko, Josipovi Frane, Matkovi Jure, Svili i Ivan, Svili i Pavao, Svinko Toma i Tomaš Vinko. Svi iz 1. bataljona.

Zarobljena su 4 ustaška milicionera i zaplijenjeno 7 pušaka, te izvjesna kolici ina strelja ke municije.

U toku ovog napada ponovili su se nedostaci navedeni za no ni napad izведен na Vrgorac, i to slao sadejstvo me u jedinicam, neuvježbanost eta za no ni napad i zakašnjelo povla enje.

Istovremeno dejstvo voda iz Neretvanskog odreda u rajonu Orepka i otvaranje minobaca ke vatre po neprijateljskom uporištu u Malom Prologu, bilo je dovoljno da stvari zabunu u neprijateljskom rasporedu i tako on u toku napada na Nova Sela ne intervenira svojim rezervama u tom pravcu.⁷⁹

78) U operativnom dnevniku 11. brigade navodi se da su u ovoj borbi poginula tri naša borca. U operativnom izvještaju 26. divizije od 28 XI navedeno je da su poginula dva naša borca i jedan dezertirao. Prikupljaju i podatke za ovu monografiju ustanovljeno je da je u ovoj borbi poginulo 7 naših boraca.

79) Napad na Nova Sela obra en je po osnovu operativnih dnevnika 11. brigade i Neretvanskog partizanskog odreda, dokumenti iz A VII, Zbornik NOR-a, tom V, knj. 30, dok. br. 15, te na osnovu sje anja neposrednih u esnika: Miljenka Patrlja tadašnjeg komandanta bataljona, Luke Kristi a tada politkomesara 3. ete i Riste Odovi a tadašnjeg komandira prate e ete brigade. Navedeni su svoja sje anja iznijeli autoru 1983. godine.

Sredinom oktobra razmatrana je u Štabu 26. divizije mogunost napada na Makarsku, prema zadatku dobijenom od Štaba 8. korpusa, a u sklopu držanja srednjodalmatinskih otoka i biokovskog područja, radi održavanja veze sa saveznicima i mogunosti dopreme materijalnih potreba za jedinice u Bosni preko Podgorje prema Livnu. Dovu ena su i tri topa sa Hvara u Podgoru, ali divizija nije imala dovoljno snaga da napadne Makarsku, te je on odgođen za pogodniji trenutak.

Neprijatelj na području južne Dalmacije još nije doveo nove snage, već s postojanje im snagama, nakon pregrupiranja, planira da ovlada pojasom jadranske obale od Splita do Stona i poluotokom Pelješcom.

Komanda 2. oklopne armije 21. oktobra dostavlja 15. brdskom armijskom korpusu dopunu plana za izvođenje pojedinačnih operacija na obalnom području od Splita do Stona. Prema ovoj dopuni pojedine operacije trebale su da se izvode:

- Operacija »Herbstgewiter« (Jesenska oluja). Cilj zauzimanje poluotoka Pelješca. Snage dva ojačana bataljona. Izvodi je 7. SS divizija. Vrijeme izvođenja od 22-25. X.

- Operacija »Seeräuber« (Morski razbojnik) Cilj zauzimanja istočnog dijela otoka Brača. Izvodi je jedan ustaški bataljon iz Makarske. Komanduje ustaški pukovnik Vokić (Ante Vokić nakon toga imenovan je za ministra obrane vlade NDH i pred kraj rata radi učestvovanja u putovanju protiv Pavelića i Lorkovića likvidiran - p.a.). Vrijeme izvođenja od 20-22. oktobra.

- Operacija »Landsturm« (Zemaljski juriš)-Cilj je istočno obalnoj pojasa od Omiša do nasuprot istočnog dijela otoka Hvara i Biokova. Snage tri ojačana bataljona. Izvodi 7. SS divizija. Vrijeme izvođenja od 24. X do 4. XI.⁸⁰⁾

Nijemci i ustaše pristupili su izvođenju planiranih operacija. Ustaše su uspjeli da se iskrcaju 22/23. X u Milni na Braču. Usljedila je brza intervencija 12. dalmatinske brigade. Ustaše su bile dovedene u tešku situaciju ali su iduće noći i doveli pojam na njima su uspjeli izvući i blokirane snage uz velike gubitke (40 mrtvih i 15 zarobljenih).⁸¹⁾ Istog dana Nijemci su otpočeli s napadom na poluotok Pelješac na kome je 13. dalmatinska brigada pružala otpor.⁸²⁾

Štab 26. divizije, nakon iskrcavanja i prodora uzduž Pelješca jedinica 7. SS divizije, ocijenio je da 13. brigada ne može i duže zadržavati prodor Nijemaca, radi čega je zatražio od Štaba 8. korpusa da na Pelješac uputi 1. dalmatinsku brigadu, koja je bila u sastavu 9. divizije. S ovim traženjem Štab korpusa se složio. Prva dalmatinska je krenula iz Raškog polja prema Podgorici, ukrcala se na brodove i iskrcala se na Pelješcu 27. X ujutro, krenula prema Nijemcima i zadržala ih kod Trpnja. Slijedeći dan naše snage na Pelješcu su krenule u protivnapad i natjerale Nijemce na povlačenje.⁸³⁾

Tih dana komandu nad 7. SS. divizijom preuzeo je 5. SS brdski armijski korpus i u njegovoj je nadležnosti⁸⁴⁾ obalno područje od Splita do Dubrovnika, dok je obalno područje zapadno od Splita ostalo i dalje u nadležnosti 15. brdskog armijskog korpusa koji je na taj dio obale doveo 264. grenadirsku diviziju umjesto 114. divizije, koja se pomjerila prema sjeveru.

Izvještavajući komandu 2. armije komandant 5. armijskog korpusa navodi 27. X. da su nastale teške snage na Pelješcu, a da će do 30. oktobra jedinice 15. br-

80) ZIHRPD, knj. 8, str. 905, 906.

81) ZIHRPD, knj. 8, str. 912. - Operativni izvještaj 26. divizije.

82) Isto.

83) Jovan Vasiljević, Dejstva na Jadranu u NOR-u, str. 91.

84) Tih dana izvršena su razgraničenja između njemačkih 5. brdskog SS korpusa i 15. brdskog armijskog korpusa. Područje istočno od Splita potpaljeno je pod nadležnost 5. brdskog SS korpusa, a zapadno od Splita pod komandu 15. BAK. To je razgraničenje ostati do konačnog oslobođenja Dalmacije.

dskog korpusa preuzeti Split nakon ega e otpo eti iš enje ob^le prema ju-
goistoku od strane grupe »Peterson« (»Landsturm«).⁸⁵¹

Nijemci su se u svom planiranju o ito prebacili. Oni nisu o ekivali tako jak
otpor. Sve tri njihove operacije kasne, jednaje ve propala, druga je zastala a tre-
a nije još ni po ela.

Da bi ubrzali izvo enje svojih operacija na ovom dijelu Jadranske obale, od
Splita do Dubrovnika Nijemci u zadnjem tjednu oktobra i prvom tjednu novem-
bra prebacuju na ovaj prostor 118. diviziju,⁸⁶¹ koja je do tada bila u Albaniji i di-
jelu Crnogorskog primorja. U tim danima vrši se pregrupiranje snaga 7. SS i 118.
divizije.

Tih dana i savezni ka avijacija dejstvuje na ovom prostoru. Tako su savez-
ni ki avioni nadlijetali Split no u 19/20. oktobra kada su bacili letke, a 25. X u
16 sati 10 savezni kih bombardera tuklo je njema ke jedinice na Pelješcu u lu-
kama Osobljava i Dra e.⁸⁸¹

DALJNJE BORBE S NIJEMCIMA

Poslije napada na Nova Sela 1. bataljon se povukao na prethodne položaje.

Jedna eta 3. bataljona izvršila je 26. X pretres zaselaka Gornjih Raš ana.
(Selak, Prgomet, Erceg, Kova evi i i Panži i). Nekolicina ustaških milicionera
koji su se tamo nalazili pripucali su iz pušaka i pobegli prema Slivnu. Me utim,
sada kao i 21. X nije na ena nikakva vojna oprema ni oružje. Iako nije ništa na-
eno, ovaj pretres je predstavljao u stvari nužnu preventivnu mjeru, jer u tim su
selima ustaše iz Slivna imale svoje jatake, pa se s te strane moglo neprekidno
o ekivati na iznenadne prepade neprijatelja.

U narednim danima 3. bataljon je preuzeo položaje 2. bataljona (Stilja, Rav-
e, Rebine glavice), 2. bataljon je preuzeo položaje 1. bataljona (Om ane, Draže-
viti i, Staševica), a 1. bataljon se razmjestio u Kozici kao brigadna rezerva.

U tim oktobarskim danima snabdjevenost jedinica na Biokovu hranom, od-
je om i obu om bila je slaba. Tako komandant 26. divizije Niko Martinovi u
svom izvještaju, izme u ostalog navodi: »11. dalmatinska brigada i svi odredi su
bos i bez odje e... ishrana slaba i jednoli na. Nema mogu nosti da se do e do
gove e kože za opanke. Trebal bi bar krompira i bar nedjeljom jednom gove-
eg mesa.«⁸⁹¹

Izvještaji naših obavještajaca u tom vremenu puni su podataka o pokretima
jakih neprijateljskih kolona iz pravca Splita prema dolini Neretve i iz doline Ne-
retve preko Ljubuškog u pravcu Imotski-Studenci-Cista-Trilj.

Iz navedenih izvještaja vidi se da Nijemci pregrupiraju svoje jedinice, koje
su upotrijebljene za zauzimanje Splita i sada ih prebacuju u dolinu Neretve. 4.
XI iznose se podaci za Imotski u kojem ima oko 1.000 Nijemaca, 15 tenkova i
15 topova.⁹⁰¹

Ubrzo iza toga, kroz nekoliko dana, uslijedit e pokreti njema kih jedinica
iz doline Neretve ka Imotskom. Ve 30. X u Operativnom dnevniku brigade za-
bilježeni su podaci o neprijatelju u kojima se iznosi da na prostoru apljina,
Imotski, Ljubuški, Posuđe stiže jedna nepoznata njema ka divizija ije su namje-
re nepoznate.

85) A VII, njema ka dokumenta NAV-NT-314, br. 5320/43.

86) Njema ka 118. lova ka divizija u svom je sastavu imala 750. i 738. lova ki puk, 668. arti-
ljerijski puk, bataljon veze, izvi a ki bataljon, 118. inžinjerijski bataljon, dopunski bataljon i divizion
lovaca tenkova. A VII, k. 73 A, reg. br. 1/3 i 9/3, k. 73 B, br. reg. 3/3. Knjiga »Der Weg Der 118 Jäger
Division« - Zbornik NOR-a, tom V, knj. 25, str. 249.

88) A VII, Zbornik NOR-a, tom V, knj. 30.

89) IHPRD, Split, dokumentacija 4. operativne zone za 1943. g. br. 33/1098.

90) A VII, k. 516 A, br. reg. 29-1/3.

U neposrednoj blizini razmještaja brigade, na liniji Prolog-Dusina-Vrgorac-Puteševica-Poljica-Slivno, broj arojake ustaške i domobranske jedinice stacioniraju u pojedinim uporištima, Prologu i Dusini oko 150 domobrana i oko 200 pripadnika ustaške milicije, Vrgorcu soko 300 ustaša i oko 350 domobrana. Orah (zaseok Jelavi a) oko 60 ustaša i domobrana, Šipova a jedna satnija (oko 90 vojnika - dobrovolja ka protukomunisti ka milicija), Velja i iste snage kao i u Šipova i, Poljica oko 30 i Putiševi ima 84 pripadnika ustaške milicije, te u Slivnu i dalje 25. ustaška bojna ja ine oko 250 ustaša.

Ove snage neposredno ispred sjevernog fronta brigade, prema napred navedenim podacima, broje preko 1.600 vojnika, a to zna i da su broj arojake više nego dvostruko brojniji od 11. brigade. No, i pored toga što su one broj arojaka e, njima su Nijemci u tom momentu namijenili ulogu borbenog osiguranja pokreta njihovih (njema kih) kolona, a kada oni krenu u napad, onda e upregnuti i njih u svoja kola.

Obaviješten o pokretima neprijateljskih jedinica, Štab 11. brigade ve 30. X poduzima odgovaraju e mjere. On u tom momentu želi imati jedinice grupirane na užem prostoru sa koga bi u datom momentu bilo mogu e efikasnije ispoljiti dejstvo u ovisnosti kojim e pravcem ili pravcima neprijatelj ispoljiti svoja dejstva. Tako je toga dana naredio 2. bataljonu da skrati front koji je dotele držao (linija Staševica-Draževiti i-Um ane) i da se rokira lijevo i posjedne front na liniji Um ane-Kokori i-Kutac. Istovremeno je naredio Neretvanskom partizanskom odredu da posjedne svojim snagama front koji je dotele držao 2. bataljon.

Brigada je 5. XI dobila oko 100 boraca koji su upu eni iz 13. brigade sa Pelješca kao popuna. Prethodno je bilo predvi eno da se oformi i 4. bataljon brigade borcima koji e do i s otoka. Me utim, kako je uslijedila ofanziva neprijatelja na Pelješac, ta popuna radi formiranja još jednog bataljona je iz razumljivih razloga izostala, jer je trebalo popunjavati jedinice 13. brigade koje su vodile danono ne borbe na Pelješcu.⁹¹

U Štabu 26. divizije ne odustaju od zamisli napada na Makarsku - u ostalom u tom pogledu obavezivalo gaje i nare enje 8. korpusa. Tako je 4. XI predvi eno da se Makarska napadne s dva bataljona 1. dalmatinske, dva bataljona 11. dalmatinske, jedinicama Makarskog partizanskog odreda, jednim bataljom 12. brigade i 1. bataljonom 3. brigade i postoje im artiljerijskim oru ima prevezem s otoka.⁹²

Istovremeno je predvi eno da 12. brigada uputi jedan svoj bataljon na Pelješac u zale e neprijatelja. Me utim, u tom momentu Štab divizije je odustao od napada, a dalji razvoj doga aja onemogu it e 26. diviziju da taj napad izvede. To e definitivno diviziji pasti u dio tek za jednu godinu dana kasnije - u drugoj polovini oktobra 1944. godine.

Ve 2. XI u 17.30 sati stigli su dijelovi 750. puka 118. lova ke divizije u Ston i sutradan krenuli u nastupanje,⁹³ da bi oja ali napad jedinica 7. SS divizije.

Na pravcima od Šibenika i Drniša prema Splitu 26. X krenule su ja e nema ke snage u nastupanje. Njima su uspješno pružale otpor jedinice 20. divizije. U Štabu 8. korpusa je ocijenjeno da 9. dalmatinskoj brigadi, koja je zatvarala prodor cestom Šibenik-Split, prijeti mogu nost da bude naba ena na more, radi ega je 30. X nare eno 20. diviziji da 9. brigadu prebac na otok Bra s perspektivom da je upotrijebi u napadu na Makarsku u sastavu 26. divizije.⁹⁴

91) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 20. Operativni izvještaj 26. divizije.

92) U tom vremenu 3. bataljon je bio formacijski u sastavu 3. dalmatinske brigade, jer se još uvijek o ekivalo da e 3. bataljon 1. dalmatinske, koji je u toku Pete ofanzive ostao u sastavu 10. hercegova ke brigade povratiti u svoju brigadu, no kako do toga nije došlo ovaj bataljon pod komandom Ilije Antunovi a u i e ubrzo u formacijski sastav 1. dalmatinske brigade.

93) IHRPD, Split, njema ka dokumenta za novembar 1943. godine.

94) ZIHRPD, knj. 9, str. 63, 284 i 626.

Njema ka borbena grupa »Petersen« - sastava 1, 2. i 4. bataljon 1. puka 7. SS divizije s oja anjima po etkom novembra otpo elje s nastupanjem iz Splita uzduž Mosora prema Biokovu. Njoj je pružao snažan otpor Mosorski partizanski odred.

U dolini Neretve i na isto nim padinama Biokova Neretvanski odred i neprijateljske snage izvodili su obostrana aktivna dejstva. Neretvanski partizanski odred je uz izvo enje pojedina nih ispada u dolini Neretve uspješno odolijevao svim neprijateljskim pokušajima da se probije dublje u Biokovo.

Imotski partizanski odred je aktivno dejstvovao i uspješno je branio liniju Osoje-Vilenjak, napadaju i neprijateljske jedinice na širem prostoru južno od Imotskog uz istovremeno osiguranje sadejstva s jedinicama 9. divizije na prostoru Lovre -Studenci.

Makarski partizanski odred držao je u neprekidnoj blokadi neprijateljski garnizon u Makarskoj.

Neprijatelj je 6. X doveo ja e snage iz Imotskog (oko 3.000) u rajon Studenaca i Lovre a. On istovremeno snažno napada preko Mosora i iz pravca Trilja i Omiša prema položajima Mosorskog odreda. U ovoj situaciji Stab 26. divizije cijeni da bi Mosorski odred mogao biti odsje en (neprijateljske snage iz pravca Lovre a su krenule prema Zadvarju) radi ega 6. X nare uje 9. brigadi,⁹⁵⁾ koja se je sa Bra a prebacila u Bašku Vodu radi pripreme napada na Makarsku, da krene prema Zadvarju i Rogoznici gdje e se povezati s Mosorskim odredom i sprije ti dalji prođor neprijatelja ka moru.

Istovremeno je naredio Štabu 11. brigade da odmah uputi jedan bataljon u Grabovac sa zadatkom udara u bok neprijateljskim snagama koje se probijaju prema Zadvarju da uspostavi vezu s desnim krilom 9. brigade i lijevim krilom Imotskog odreda.

Štab 11. brigade po primljenom nare enju uputio je 1. bataljon da zatvori pravce prema dobijenom nare enju Štaba 26. divizije. Istovremeno je naredio 3. bataljonu da i dalje drži položaj prema Vrgorcu (Štilja-Rebine glavice-Radovi i), a 2. bataljon je povukao u brigadnu rezervu u Kozici.

Izbijanjem u rejon Grabovca 1. bataljon je 7. XI zaposjeo za obranu položaje na liniji Vilenjak-Orlja a-Srednja gora. Borbeno osiguranje je isturio na liniju Sida a-Zeževica.

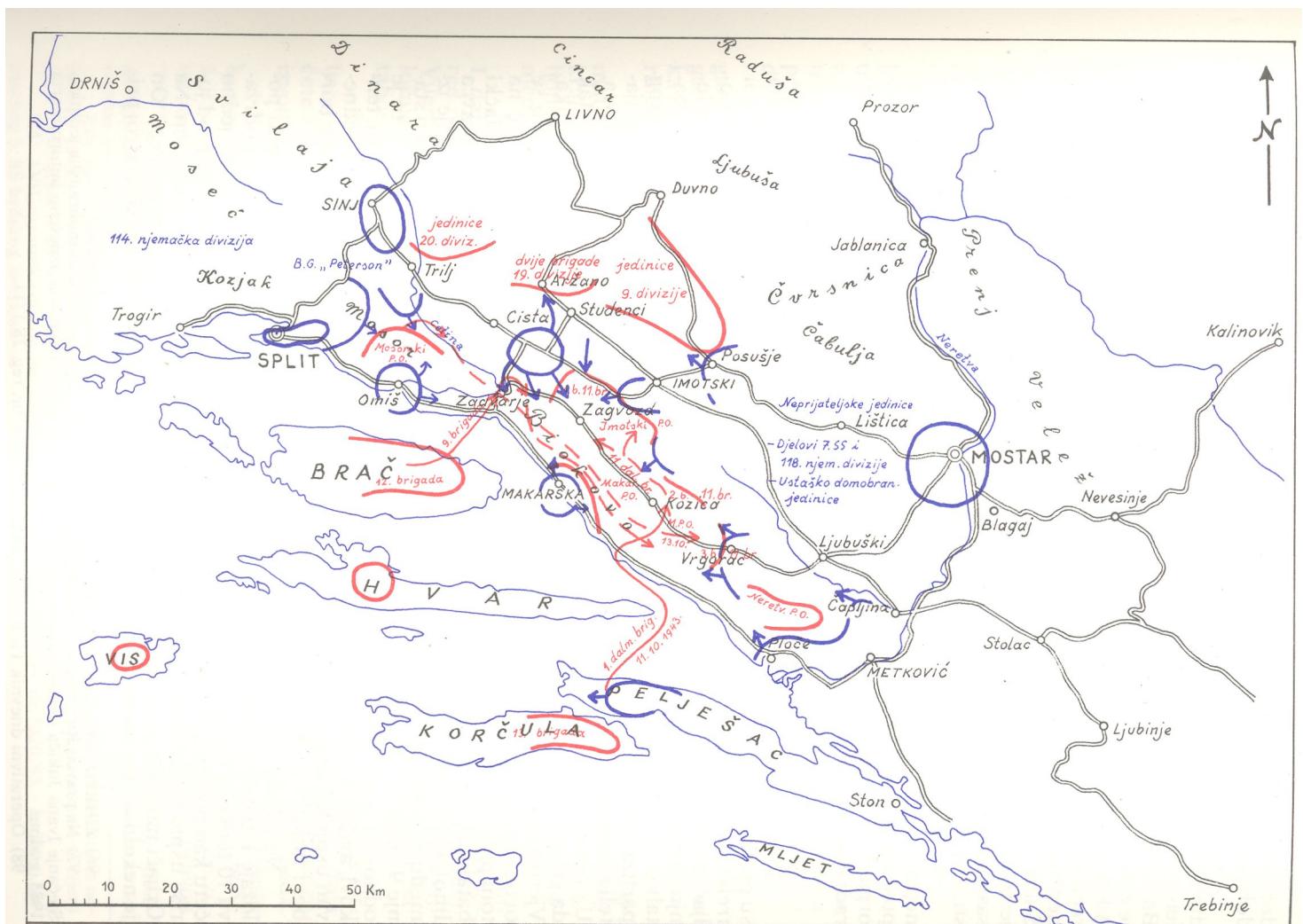
Na desnom krilu na zapadnim padinama Vilenjaka položaje je posjela 1. eta (komandir M. Gudelj-Bigi i politkomesar Dane Gudelj). U centru na zapadnim padinama Orlja e položaje je posjela 2. eta pod komandom komandira Dušana Tonkovi a i politkomesara Ante Oluji a. Na lijevom krilu na zapadnim padinama Srednje gore položaje je posjela 3. eta pod komandom komandira Mirka Jur evi a i politkomesara Luke Kristi a.

Prate i vod bataljona oja an jednim minobaca em iz prate e ete brigade, rasporedio je prate a oružja na spoju 2. i 3. ete, u zahvatu ceste Grabovac-Zagvozd.

Front bataljona iznosio je oko 10 kilometara radi ega je izvršeno grupno posjedanje, s tim što se široki me uprostori tuku unakrsnom vatrom.

Bataljonom komanduje zamjenik komandanta Milan Banjac i politkomesar Ante Su ur.

Istovremeno, dok su jake snage neprijatelja nadirale pravcem Imotski-Studenci-Lovre iz pravca Imotskog krenuli su izvi a ki dijelovi neprijatelja prema Runovi u i Slivnu. U samom Slivnu nalazila se 25. ustaška bojna. Ovaj podatak bio je dovoljan da Štab 11. brigade zaklju i da se i iz toga pravca može o ekivati napad u pravcu Kozice, radi ega je odlu io da na pravac prema Slivnu uputi 2. bataljon sa zadatkom da posjedne položaje na Kitici i sprije i eventualni pro-

Obrambene borbe na Biokovu i Mosoru sredinom novembra 1943. godine

dor neprijatelja na pravcu Kozice i Župe. Drugi bataljon je krenuo na izvršenje dobijenog zadatka i 7. X posjeo položaje na Kitici.

Nadiru i prema Zadvarju-Dupcima i Brelima⁹⁶, i pored snažnog otpora jedinica 9. brigade i Mosorskog odreda, Nijemci su u toku 7, 8,9. i 10. oktobra uspjeli potisnuti naše snage zadržavaju u inicijativu u daljem prodiranju u pravcu Baške Vode i preko planinskog masiva Biokova. Prvi bataljon 11. brigade uspio je 8. X uspostaviti vezu s dijelovima 9. brigade na sjevernim padinama Biokova. A kako su jake njemačke snage nastupale iz pravca Šestanovca i iz pravca Lovre a prema Grabovcu to je Štab bataljona procijenio daje nemoguć udar u bok neprijateljskim snagama na pravcu Cista-Zadvarje, kako je bio dobio zadatak od Štaba brigade, radi toga je pristupio organizaciji obrane. Idući dan bataljon je izgubio vezu s 9. brigadom, a 10. ujutro 105. izviđački bataljon, vjerojatno iz sastava 118. divizije, uz podršku jedne baterije otpočeo je s napadom na predstražne položaje 1. bataljona na Sida i.

Štab 26. divizije budno prati razvoj događaja. U toku 10. XI zaključio je da neprijatelj nadire jakim snagama na Biokovo i radi toga traži od Staba 8. korpusa da se napusti Pelješac i da 13. brigadu povuče na Korčulu sa zadatkom da organizira obranu otoka Korčule, a 1. dalmatinsku brigadu povuče na Biokovo radi ojačanja obrane bikovskog područja.

Štab 8. korpusa složio se s ovim zahtjevom Štaba 26. divizije.

No u 10/11. XII. dalmatinska je napustila Pelješac i prebacila se u Podgoru.

Prema ranijem njemačkom planu za izvođenje operacije »Landsturm« bila su predviđena samo 3 ojačanja bataljona u sastavu grupe »Petersen«. Ovoj grupi trebalo je dodati ustaško-domobranske jedinice iz Omiša (dvije bojne iz 1. dobrovoljaca ustaško-domobranske pukovnije). Snagama grupe »Petersen« u izvođenju operacije »Landsturm« priključuju se od 10. XI i ojačanja 105. izviđački bataljon. Iz prednjeg proizilazi da se u tom momentu ispred jedinica Mosorskog partizanskog odreda, 9. brigade i 1. bataljona 11. brigade nalaze snage neprijateljaja u 6 bataljona, ojačanja s odgovarajućim dijelovima artiljerije i tenkova. U operativnom izvještaju 26. divizije od 28. XI 1943. godine navodi se podatak dajući na neprijatelja koji nastupa na tom pravcu 7. XI iznosi oko 3.000 vojnika. Vjerojatno je taj podatak izведен iz jačina grupe »Petersen«. Međutim, ako se ovom broju dodaju ustaško-domobranske jedinice koje su upotrijebljene na tom pravcu i dodaju snage upotrijebljene 10. XI iz pravca Lovre a (105. izviđački bataljon), uz upotrebu ustaško-domobranskih jedinica dovedenih iz pravca Imotskog,⁹⁷ tada neprijateljske snage na ovom pravcu iznose najvjerojatnije između 5 i 6.000 vojnika prema 1.400 boraca koliko je ukupno iznosilo brojno stanje 9. brigade, Mosorskog odreda i 1. bataljona 11. dalmatinske brigade, a to je odnos 7:1 u korist napada. Ako se ovom odnosu dodaju njihova artiljerija, tenkovi, avijacija, motorna vozila, dobra ishranjenost i obuhvatnost, onda je višednevni uspešan otpor neprijatelju mogao dati samo vojska koja je imala visok borbeni moral i riješenost da istraže u borbi.

Narednog dana, pošto je ovladao Sida, neprijatelj uporno napada položaje 1. bataljona. Neprijateljsku jedinicu koja napada na ovom pravcu podržava 10 tenkova i 15 topova.⁹⁸ Štab brigade naredio je 2. bataljonu da uputi jednu etu kao pojačanje 1. bataljonu. Za kratko vrijeme neprijatelj je u jednom od južnih uspjeha djelimično došao do se uklini na Orljaču, ali je protunapadom odbranjen. Na Orljaču i naročito se isti će prateći i voditi bataljona pod komandom Stipe Peze. On je nekoliko puta s teškim mitraljezima ekakao da neprijateljski strelja na stroj pri-

96) ZIHRPD, Split, knj. 9, str. 254-257 i 715. Operativni dnevnik 11. brigade.

97) Na pravcu Rimski put - Medov Dolac djelovala je jedna ustaško-domobranska jedinica. Sjećanje Ivana Jukića, a tadašnjeg zamjenika komandira 1. bataljona, iznešeno autoru marta 1983. godine.

98) Operativni dnevnik 11. brigade. AVII, k. 1101 A, br. reg. 28 1/11.

e na odstojanje od 40-50 metara, a onda bi uslijedila ubita na vatru. Snabdijevanje municijom i hranom izvo eno je samo no u, jer su u toku dana odbijani neprekidni juriši neprijatelja.

Na desnom krilu bataljona neprijatelj je krenuo u napad na pravcu Imotski-Poljica-Zagvozd gdje je položaje držao Imotski partizanski odred. Ovo su bile mješovite njema ko-ustaško-domobranske snage, oja ane tenkovima i artiljerijom.⁹⁹ Napad je otpo eo u ranim jutarnjim satima jednovremeno na itavom frontu, kojeg su držala dva bataljona Imotskog partizanskog odreda - od Gradine (trg. 868) na desnom krilu preko Peline Jame (k. 727) - Vardiši a i Rašeljke na lijevom krilu. Neprijatelju je naro ito stalo da se probije cestovnim pravcem Lozi i Gudelji-Zagvozd i Krivodol-Kljenovac. I na jednom i na drugom pravcu neprijatelj upotrebljava tenkove. I pored snažne artiljerije iza koje su slijedili juriši ka prednjem kraju jedinica Imotskog partizanskog odreda, na kraju dana neprijatelj je odustao od napada i glavninu snaga no u 12/13. XI s ovog pravca povukao u Imotski.

Deveta dalmatinska brigada i Mosorski partizanski odred u toku 11. XI uslijed snažnog neprijateljskog pritiska, napustili su Zadvarje i položaje na lijevoj obali rijeke Cetine, uz gubitke od 30 poginulih i 40 ranjenih boraca.¹⁰⁰ Istovremeno su naše snage na cesti Rogoznica-Dupci isti dan uništili dva neprijateljska tenka. Brigada i Odred naro ito su usmjerili svoje snage za probijanje iz obru a preko ceste Zadvarje-Dupci i nakon probroja na cesti Zadvarje-Dupci idu eg dana 12. XI su se probili u pravcu Baške Vode.

Po dolasku 1. dalmatinske brigade u Podgoru Štab 26. divizije naredio je brigadi da krene pravcem Podgora-Kozica-Zagvozd i da zajedno sa Štabom 11. brigade, u zavisnosti od situacije, dogovori na in sprije avanja prodora neprijatelja ka Zagvozdu. U toku 12. XI jedan bataljon 1. dalmatinske brigade stigao je u Lovrin evi e, gdje se razmjestio kao rezerva 11. brigade.

Kako su preko Turije pristizali bataljoni 1. dalmatinske, Štabovi 11. i 1. dalmatinske nakon procjene nastale situacije u toku 12. XI odlu ili su da prednji kraj Imotskog partizanskog odreda i 1. bataljon 11. brigade oja aju s dva bataljona 1. dalmatinske. Prema toj odluci izvršena je pregrupacija snaga na prednjem kraju obrane s izrazitim težištem u zahvatu ceste Grabovac-Zagvozd.

Na desnom krilu, na frontu Gradina (trg. 868)-Pelinajama (k. 727) bataljon 1. dalmatinske smjenio je 2. bataljon Imotskog odreda. Imotski partizanski odred rokirao se u lijevo i zaposjeo položaje na liniji Vardiš e, Rašeljka (trg. 784), Vilenjak, Tišin vrh (k. 693). Na desnom krilu na k. 693, Vardiši u i Rašeljki položaje je posjeo 2. bataljon Imotskog odreda, a na Vilenjaku do granice s 1. bataljonom 11. brigade, 1. bataljon Imotskog partizanskog odreda.

Front obrane 1. bataljona 11. brigade skra en je i sada njegove ete drže Orlja u i Srednju goru s osloncem na masiv Biokova. Neponredno iza ovih položaja ete 3. bataljona 1. brigade raspore ene su tako da prema razvoju situacije mogu izvoditi protunapade prema dejstvu neprijatelja kojeg e ispoljiti u toku napada.

Prema njema kim dokumentima u tom momentu u Grabovcu se nalazilo komandno mjesto lijeve grupe.¹⁰¹ Najvjerojatnije je daje to dio snaga borbene grupe »Petersen« koja je dijelom snaga napadala na pravcu Grabovac-Zagvozd, uz istovremeno upuivanje drugog dijela snaga preko masiva Biokova u pravcu

99) Pravcem Poljica-Zagvozd napadao je s tri tenka i oko 400 vojnika, a pravcem Krivodol-Kljenovac s dva tenka i pješadijom. Arhiv IHRPD, Split dokumenta 4. operativne zone za novembar 1943, br. 33/1107.

100) Pavle Babac i A. Božovi , n. d. str. 154. Arhiv IHRPD, Split, njema ka dokumenta za novembar 1943. g. - Nijemci tvrde da su gubici naših snaga iznosili 53 mrtva (izbrojano), a da se cijeni da je 95 ubijeno, te da je zaroobljeno naših 10 boraca.

101) AVII, njema ka dokumenta za novembar 1943, NAV-ANT-314, br. 5320/43, - Izvještaj njema kog 5. SS brdskog korpusa.

Sv. Jure, kako bi na ovom pravcu dijelom snaga sprije io izvla enje jedinica 9. brigade ka Zagvozdu nabacuju i ih na južne padine Biokova, a drugim dijelom izmanevrirao naše snage na Orlja i i Srednjoj gori i tim putem izbio u Zagvozd.

Ovim snagama treba pribrojiti 105. izvi a ki bataljon i jednu ustaško-domobransku jedinicu, koja je nastupala na njegovom lijevom krilu. Tako su se na prednjem kraju 1. bataljona mogle o ekivati snage približne ja ine oko dva bataljona - najvjerojatnije 1500-2000 vojnika, prema 450 naših boraca, a što u ljudstvu iznosi približno 4:1 u korist napada a.

Tokom 13. XI neprijatelj nije ponovio napad iz prethodnog dana. On u to vrijeme vrši pregrupiranje snaga, a to koriste naše jedinice tako daje i naše pregrupiranje izvršeno po prethodnoj zamisli.

U najtežoj situaciji u toku ovog dana nalaze se 9. brigada i Mosorski partizanski odred, koje je neprijatelj nabacio na južne padine Biokova. Istovremeno je aktivirao ustaško-domobranske snage iz Makarske. Tako su ove naše jedinice prisiljene da se izvla e po teško prohodnom zemljisu južnih hridina Biokova u pravcu Podgore.

U Štabu 26. divizije, koji se nalazi u Podgori, tog momenta postoji optimizam u pogledu obrane bikovskog podru ja. Tako 11. XI Krasna Nola, Ian Okružnog komiteta KPH Makarske obavještava Kotarski komitet KPH Makarska, da je neprijatelj doveo poja anja u Split, Omiš, Sinj, Imotski, apljinu i Metkovi , i daje otpo eo s ispadima, ali da ne treba o ekivati ve u ofanzivu, jer ne raspolažu s dovoljno jakim snagama. U Štabu 26. divizije kazali su, da e dati jak otpor i da ne e dozvoliti neprijatelju prodor na slobodni teritorij. U tom smislu treba i narodu objasniti postoje u situaciju. Štab divizije dobio je dopis od Op inskog NOO Gradac,¹⁰² u kojem Odbor moli za pomo u slu aju kriti ne situacije.

Sjeverno na prostoru Zagorje, Vinica, Studenci, Svib-Cista ovih dana jedinice 9. divizije neprekidno napadaju neprijateljske kolone, koje saobra aju cestom Imotski-Studenci-Lovre . No u 12. na 13. XI 3. bataljon 4. splitske brigade prodro je u rajon Ljube i u pravcu Prološca, odakle se morao povu i uslijed protunapada jakih neprijateljskih snaga iz pravca Imotskog. Istovremeno 2. bataljon iste brigade napao je Studence, ali nije uspio izbaciti neprijatelja.

Prema nare enju Štaba 8. korpusa, 4. splitska brigada i Imotski partizanski odred trebali su koordiniranim akcijama napasti neprijatelja na cestama koje iz Imotskog vode ka Sinju, kako bi sa uvali slobodni teritorij u zahvatu puteva Zagvozd-Lovre -Studenci-Aržano-Livno kojima saobra aju naše snage u Bosni prema Jadranском moru i obratno.

Tako 12. XI izvještavaju i Štab 8. korpusa, Štab 9. dalmatinske divizije izme u ostalog piše: »Kanal za vezu sa 26. divizijom imamo. Možete uputiti druga De-dijera, mi emo ga provesti sa pratnjom«. Taj kanal je uspostavljen s Imotskim-partizanskim odredom.¹⁰³

U toku no i 12. na 13. XI pravcem Aržano-Zagvozd komandir 1. ete 4. bataljona 4. splitske brigade File Radi proveo je s jednim vodom grupu upu enu iz Vrhovnog štaba NOV i POJ koju je predvodio Vladimir Dedijer, a s grupom su bili britanski kapetan Kenneth Syers, Palestinac Rose, Marija Novak i Dušan Kotoraš.¹⁰⁴ Taj doga aj Vladimir Dedijer opisuje u svom »Dnevniku« (III knj. str. 14): »Došao je najteži dio puta. Svaki minut-dva zastali bismo i osluškivali. Sada treba iza i iz njema kih linija i pro i kroz front u partizanske linije. Kako emo izbjeg i kad budemo prolazili kroz njihov front, da nas Nemci ne primete i isprate vatrom, kako emo izbe i da nas partizani opet ne do ekaju vatrom kada se bu-

102) Arhiv IHRPD, Split, dokumenta 4. operativne zone za novembar 1943. g., br. 31899.

103) Pavle Babac i A. Božovi , n. d., str. 156 i Arhiv VII, Beograd, k. 516, br. reg. 19-4.

104) Mate Šalov, etvrti splitska brigada, IHRPD, Split, 1980. str. 76.

demo približiti njihovim linijama? No je, ne e nas u mraku poznati. Misli e da smo Nijemci i da se služimo lukavstvom.«

Ova je grupa imala sre u, jer je ušla preko položaja koje je držao Imotski odred u rajonu Medova Doca. To se poklapalo s vremenom kada su na tom dijelu fronta Nijemci momentalno odustali od daljeg napada i ve i dio snaga povukli u Imotski.

Da bi zadržao podruje Biokova i olakšao situaciju na položajima, koje je branila 26. divizija, Štab 8. korpusa je isplanirao dovo enje 5. i 6. dalmatinske brigade u rajon Aržana s kojima bi uz sadejstvo jedinica 9. divizije (3. i 4. brigada) i 10. brigade 20. divizije 14. novembra izveo udar u sjeverni bok neprijateljskih snaga osnovnim pravcem Aržano-Studenci-Lovre, dok bi snage 26. divizije istovremeno krenule pravcem Zagvozd-Šestanovac u susret snagama koje bi prodirale iz pravca Aržana.

Za izvo enje ovog protivudara Štab 26. divizije odredio je 1. i 11. brigadu i Imotski odred. Da bi omoguio grupiranje ovih snaga Štab divizije je 14. XI uputio Mosorski odred iz Podgore da smijeni bataljone 11. brigade ispred Vrgorca i ispred Slivna. 9. brigadi, koja je još vodila borbu između Velikog brda i Basta dao je zadatak da s Makarskim odredom blokira neprijatelja u Makarskoj.¹⁰⁵¹

Dok su naše jedinice pripremle protivudar neprijatelj je takođe izvršio pregrupiranje svojih snaga u toku 13. novembra i već 14. ujutro krenuo u napad prema Zagvozdu s polukružne osnovice Grabovac-Rimski put-Krividol-Poljica-Podosoje. Na pravcu koji je zatvarao Imotski odred i 2. bataljon 1. dalmatinske Nijemci su uveli 2. bataljon 738. puka iz 118. divizije oja an sa 7. baterijom 7. art. puka¹⁰⁶, i tenkovima uz neposredno sadejstvo domobransko-ustaške jedinice. Ja inačica ovih snaga iznosila je oko 1500 vojnika, prema 450 naših boraca.

Sa svanjem 14. XI otpoela je snažna neprijateljska artiljerijsko-minobaca ka priprema na itavoj liniji obrane naših jedinica. Iza artiljerijsko-minobaca kevatre uslijedili sujuriši neprijateljske pješadije. Tako to traje od 7 sati ujutro do kasnih popodnevnih sati. Neprekidno se smjenjuje artiljerijska vatra i sujuriši neprijateljske pješadije u valovima. Naš borbeni poredak ne popušta. Vatra naše pješadije, onemoguava neprijatelja da krene ni metar naprijed.

Narođenito snažan otpor daju dva bataljona Imotskog odreda i 1. bataljon 11. brigade, koji je takođe nešto pred mjesec dana ušao u sastav 11. brigade kao 1. bataljon Imotskog partizanskog odreda. U ovim bataljonima je veliki broj Imotana koji poznaju svaku stopu zemlje na ovim položajima. Oni se fanatično bore, jer je to njihov rodni kraj. Daju i ovakvu ocjenu o Imo anima, to ne umanjuje hrabrost i odlučnost svih drugih boraca koji su se toga dana borili protiv daleko nadmoćnog neprijatelja, no u borcima koji se bore na rođenoj grudi postoji još i jedna dodatna snaga, koja se u ovim momentima ispoljava.

Ocjenjujući da su neprijateljske snage daleko nadmoćnije, Štab divizije je odlučio da sa padom no i 14. XI naše snage odvoje od neprijatelja i skrati front povlačenja na nove položaje, na liniju Turija-Gornje Raške-Sibenik.

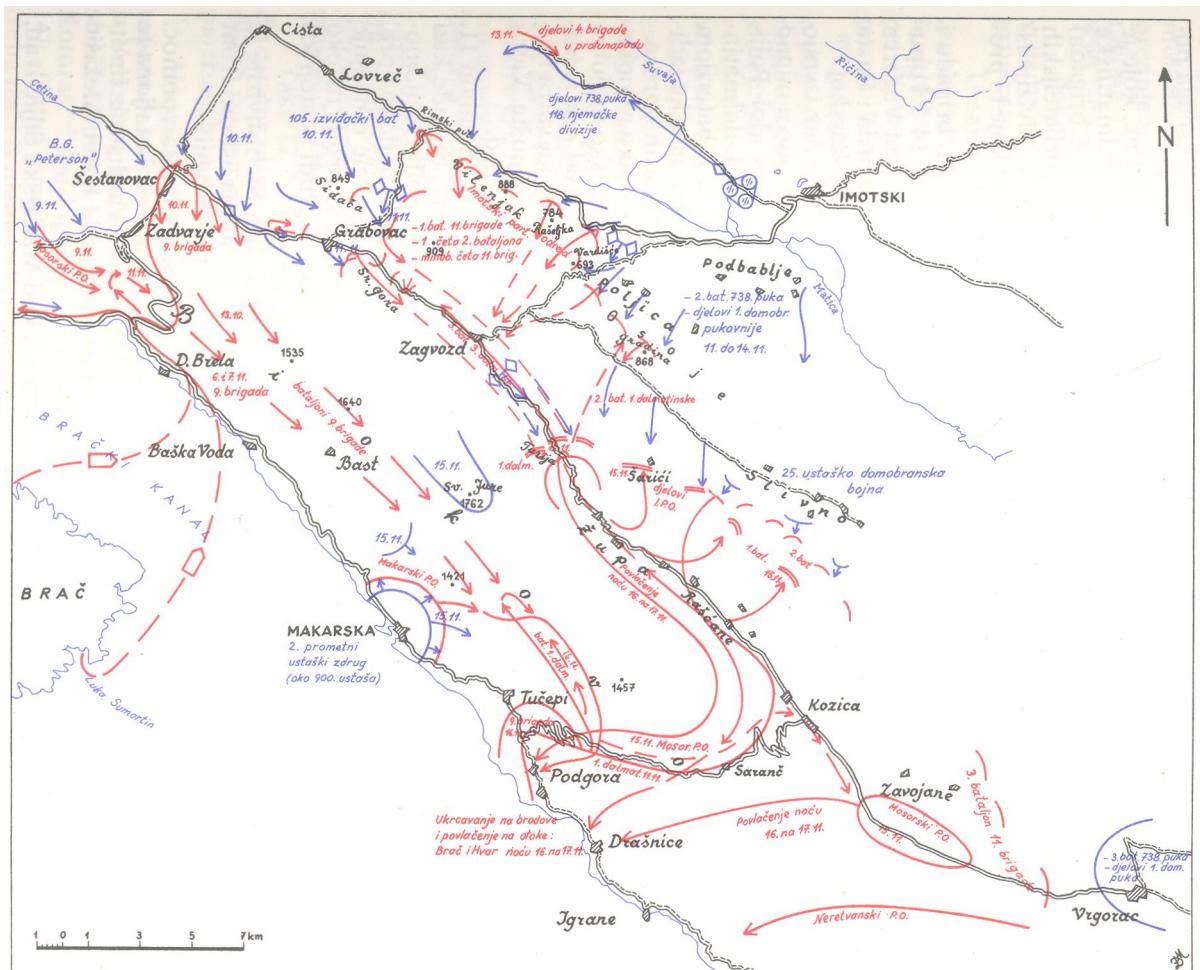
Do povlačenja na ove linije poginuli su na Orlja i: Felenda Silvestar, pomoćni komesara 3. ete, Stanojević Ante, borac i Tuli Andrija, borac iz 1. bataljona te Prizmi -Kremežić Petar, borac iz 2. bataljona, a na Vilenjaku i Vardištu iz Imotskog odreda neposredno pred ulazak odreda u sastav brigade borci: Mekiši Jako, Papi Josip, Rimac Paško i Zanelo Zdenko.

U tim danima je iz Imotskog odreda teško ranjen kod Makarske Šilji Ivan, borac koji je umro odmah po prebacivanju na Hvar.

Tokom ovog dana Mosorski partizanski odred nije uspio smijeniti 2. i 3. bataljon 11. brigade, zbog čega su oni i dalje ostali na svojim položajima kod Slivna

105) ZIHRPD, Split, knj. 9, str. 261-263.

106) ZIHPRD, Split, knj. 9, str. 726

Obrambene borbe na Biokovu i povla enje na Hvar i Bra jedinica 26. divizije i oja anja od 11. do 17. XI 1943.

i Vrgorca. Njema ka 118. lova ka divizija pored u eš a u navedenim borbama preuzeila je 14. novembra pozadinsko osiguranje prostora Ljubuški, Imotski Trilj.¹⁰⁷ »

Tokom no i, 14. na 15. XI po kišovitom vremenu, jedinice 11. brigade, 1. dalmatinske i Imotskog odreda odmarširale su cestom Zagvozd-Turija-Župa i za posjede slijede e položaje:

- na desnom krilu 1. bataljon 11. brigade na liniji Nui i-Erceg-Prgomet s osloncem na desnom krilu na 2. bataljon 11. brigade koji je i ranije držao te položaje i sprije avao prodor neprijatelja iz pravca Slivna;

- Imotski partizanski odred je posjeo položaje na liniji Vran (k. 748)-k. 578 s 1. bataljonom na desnom i 2. bataljonom na lijevom krilu;

- prevoj Turiju posjela su dva bataljona 1. dalmatinske brigade. Dijelovi 1. dalmatinske upu eni su kao poja anje našim snagama ispred Vrgorca u rajon sela Dragljane.

Dok je Štab 26. divizije planirao izvo enje protivudara i prikupljao jedinice na prostoru od Turije do Vrgorca, neprijatelj je u toku 15. XI nastavio da prodire i dalje s vrlo jakim snagama iz svih pravaca i na taj na in prisilio diviziju na obrambena dejstva.

Na sjevernom pravcu krenule su no u 15. na 16. XI u kontraudar jedinice 9. i 19. divizije na planiranim pravcima, ali nisu imale vidnijeg uspjeha.

Narednog dana neprijatelj je krenuo u napad na svim pravcima. Iz Makarske je nastavio napade prema Podgori, gdje su mu otpor pružile jedinice Makarskog partizanskog odreda i dijelovi 9. dalmatinske brigade. Nastupaju i preko Biokova izbio je na najviši vrh ove planine - Sv. Juru (trg. 1762). Iz pravca Vrgorca u prodor je krenuo 3. bataljon 738. puka, s ustaško-domobranskim jedinicama iz Vrgorca u pravcu Kozice.¹⁰⁸ Ja om tenkovskom kolonom, uz sadejstvo artiljerije i pješadije, nadirao je cestom Zagvozd-Župa i u popodnevnim satima prisilio na odstupanje bataljone 1. dalmatinske brigade, a zatim je ova kolona upala u Zupu. S nekoliko manjih kolona pješadije po teško prohodnom zemljištu nastupao je iz pravca Krstatice i Slivna u pravcu Zupe i Raš ana, gdje su otpor pružali 1. i 2. bataljon 11. brigade i bataljoni Imotskog partizanskog odreda.

Štab 26. divizije 15. XI našao se u nezavidnoj situaciji. U tim momentima jasno se mogla uo iti namjera neprijatelja. Ubacivanjem u borbu jakih snaga, on je uspio suziti operativnu osnovicu divizije na Biokovu i stvarao mogu nost opkoljavanja naših jedinica na malom prostoru kojima u bliskoj budu nosti predstoji odsudna bitka pod vrlo nepovoljnim uvjetima. Za izlaz iz ovako nepovoljne situacije pružale su se samo dvije mogu nosti: prvo, probor ka sjeveru ka glavnini 8. korpusa, i drugo, mogu nost povla enja na otoke, s izgledom organizacije daljnje obrane na otocima.

Prva mogu nost iziskivala bi velike žrtve, radi ega se druga mogu nost na me e kao prihvatljivije rješenje.

U Štabu divizije grozni avo se traži izlaz iz nastale situacije. Na biokovskom prostoru u tom momentu se nalaze tri brigade i etiri partizanska odreda. Navedenim jedinicama treba pribrojiti civilni zbjeg, jer veliki broj stanovnika, naro ito iz Makarskog primorja želi da se povu e s vojskom, kako bi izbjegao progone, glad i uništenje koje se o ekivalo od Nijemaca i usataša. U traženju izlaza iz ove situacije Štab divizije usko sura uje sa Lanovima Oblasnog NOO i Oblasnim komitetom KPH za Dalmaciju, kao i s Okružnim NOO i Okružnim komitetom KPH za biokovsko-neretvansko podru je.

107) Isto

108) Isto

U 12,30 sati, 15. novembra Štab divizije izvještava Štab Mornarice NOVJ, da je neprijatelj ušao u Bašku Vodu, da od Grabovca prodire ka Zagvozdu, da su odba ene 1. i 11. brigade na liniju Vjetrenik-Krstatice-Lukovac-Kitica, daje situacija vrlo ozbiljna i da Mornarica treba pripremiti brodove, te da ih na već upute u Podgoru i Igrane. U 22,40 sati Štab divizije ponovo obavještava Štab Mornarice i navodi daje situacija i dalje kritična i daje donio odluku da otpočne s prebacivanjem jedinica na otoke i zato traži da se upute već i brodovi u Podgoru, jer da treba prebaciti 5000 ljudi.

Sutradan Štab 26. divizije i Štab Mornarice NOVJ formiraju Operativni štab za obranu otoka u koji ulaze na čelnik Štaba 26. divizije Stanko Parma i na čelnik Štaba Mornarice Uroš Mardešić. Ovaj štab je odmah poduzeo odgovarajuće mjeru i uputio svim raspoloživa pomorska sredstva za prevoženje vojske i zbjega. Rano ujutro Štab divizije traži od Operativnog štaba da zatraže pomoć od savezničkih pomorskih jedinica.¹⁰⁹ Međutim, rezultata nije bilo. Saveznička pomorska jedinica koja je u tim momentima stacionirala u Jadranu posredno je utjecala, jer zato vjerojatno Nijemci raunaju i na tu mogunost, ne interveniraju svojim pomorskim jedinicama u području srednjeg Jadrana.

Štab Mornarice NOVJ uputio je u 20 sati 11 brodova u Podgoru, Igrane i Drašnice, kamo su trebali stći oko pola noći 15/16. XI 1943.

Kao borbeno osiguranje ovih brodova upućeni su prema Podgori naoružani brodovi NB-5 »Ivan« i NB »Biokovac«.¹¹⁰

U toku dana donijeta je definitivna odluka po kojoj jedinice pružaju otpor neprijatelju do pada noći 16. na 17. XI a zatim kreću na ukrcajna mjesta u Makarskom primorju, gdje ih prihvataju brodovi i prevoze na otoke Hvar i Brač uz zaštitu jedinica Ratne mornarice.

Odred ene su luke ukrcavanja: Podgora, Drašnice, Igrane.

Luke iskrcavanja su sve raspoložive luke na sjevernom dijelu otoka Hvara, a na Braču u Sumartin -i Bol.

Odvajanje od neprijatelja izvedeno je po strahovito jakom nevremenu. Te noći nadalje Biokovom i na moru u Makarskom primorju padala je jaka kiša, uz jake udare juga.

S Biokova se povlače sve brigade i glavnina partizanskih odreda (Mosorski, Makarski, Imotski i Neretvanski).

Kod donošenja odluke o povlačenju naših snaga na otoke, Štab divizije je u zajednici s organima narodne vlasti i KP odlučio da na Biokovu i dalje ostanu partizanski odredi manjeg brojnog stanja, kako bi mogli i dalje na tom području razvijati borbenu dejstva.¹¹¹ Odredima je upućeno odgovarajuće naređenje. Postupajući po navedenom naredjenju Neretvanski partizanski odred na isto nom dijelu Biokova ostavio je 1. etu bataljona »Petar Bogunović« jačine oko 60 boraca; komandant Imotskog odreda Marko Turić naredio je 16. XI na već u Šošićima imao komandantu i pomoćniku politkomesara 2. bataljona Imotskog odreda Marijanu Lubiniću i Mati Rakiću da ostanu na Biokovu i da prikupe zaostale borce kao i jedan vod iz bataljona koji je ostao u okruženju u rajonu Župe, a zatim da preuzmu dužnost komandanta i politkomesara Imotskog partizanskog odreda i da nastave s partizanskim dejstvima na Biokovu.¹¹²

Makarskom odredu je izdano naredjenje da svoj bataljon uputi u pravcu Sv. Jure (najviši vrh Biokova) sa zadatkom da tamo smijeni 1. bataljon 1. dalmatinske i da spriječi i prodiranje Nijemaca prema istočnom dijelu Biokova, a potom

109) Arhiv VII, Zbornik NOR-a, tom VIII, knj. str. 431.

110) Hvarske zbornike, br. 1, Izvještaj pukovnika Milana Dorotke, str. 74 i 75.

111) Prema sjećanju Dragi Galica tadašnjeg obavještajnog oficira 26. divizije, iznešeni autoru po etkom 1984. godine.

112) Prema sjećanju autora koji je u tom vremenu bio na dužnosti politkomesara 2. bataljona Imotskog partizanskog odreda.

da se u odstupanju prema isto nom dijelu Biokova povla i pravcem Sv. Jure-Vošas-La ane-Staza-Šoši i, a po izbijanju u Šoši e dobija vodi e i probija se u pravcu Rili a. U pokretu prema Sv. Juri bataljon je u rajonu La ane-Vošac susreo bataljon 1. dalmatinske koji je bio u povla enju prema Podgori. Oni su ih izvijestili da su Nijemci ve izbili na Sv. Juru. Ubrzo je uspostavljen vatreni kontakt s neprijateljem. Na putu prema Rili u bataljon je pred svanu e stigao u Šoši e i tamo nije naišao na naše jedinice. Tako er tu nisu bili ni vodi i za Rili , a nije bilo nare enja novog za pokret prema Rili u, kako je to bilo predvi eno prethodnim nare enjem. Obaviješten je da su jedinice s Biokova krenule prema Podgori i Drašnicama radi prebacivanja na otoke. Kako nisu dobijana naknadna nare enja o daljem djelovanju, to se njegov štab odlu io da krene prema Drašnicama. Tamo su požurili koliko se brže moglo i rano ujutro našli su u luci jedan trabakul, ukrcali se u njega i produžili za Bristovu na Hvaru.¹¹³¹ Tako, u tom momentu Makarski odred nije u cijelini izvršio dobijeno nare enje, ali e ubrzo s Hvara biti upu eno ljudstvo iz ovog bataljona na Biokovo da ponovo formira Makarski partizanski odred.

Luka ukrcavanja 11. brigadi odre ena je Drašnice. Sve jedinice brigade i tri partizanska odreda s Biokova ukrcali su se (brigada, Imotski i Makarski partizanski odred u Drašnicama, Neretvanski u Drveniku) u brodove i po uzburkanom moru uz jako jugo, kišu i velike valove iskrcali se u sjevernim lukama otoka Hvara - Su urju i Bristovi. Prevoženje jedinica 11. brigade i odreda osiguravao je NB-5 »Ivan«.

Dok traje ova dramati na situacija na podruju Biokova veze izme u Štaba 8. korpusa i Štaba 26. divizije loše funkcioni raju.¹¹⁴ U Štabu korpusa neznaju što se dešava u tim momentima na tom dijelu fronta, pa tako upu uju depešu Štabu divizije 17. novembra u 15,30 sati u kojoj nare uje, da divizija s mornaricom branii otoke i Makarsko primorje dok je to mogu e, a odmah iza toga šalje i drugu depešu kojom nare uje da divizija (1. i 9. brigadu) i Mosorski partizanski odred odmah prebaci u Su uraj na Hvaru, a odatle u Stari Grad, da ih popuni i potom prebaci u Biograd.

Dakle, ta se nare enja šalju diviziji na izvršenje, a jedinice se ve nalaze na otocima. I sutradan u Štabu korpusa neznaju pravu situaciju, pa tako u 16,30 sati, 18. XI Korpus šalje depešu diviziji kojom nare uje da Štab divizije sli. brigadom, Makarskim i Neretvanskim odredom mora braniti Makarsko primorje, i zato mora biti na obali a ne na otocima. Ostale jedinice: 1, 9, 12. i 13. brigada i Mosorski partizanski odred da brane otoke pod komandom Mornarice NOVJ.¹¹⁵

Štab korpusa je prema svojim mogu nostima blagovremeno poduzimao sve mjere da održi slobodnu teritoriju na potezu Podgora-Livno. Me utim, nema ke snage su bile daleko nadmo nije od naših snaga upotrebljenih za izvršenje korpusnog zadatka. Tako su snage Korpusa na dijelu fronta na Biokovu (divizija i Mornarica NOVJ) ostale odsje ene od glavnine i dovedene u situaciju da samoinicijativno donose odluke, iju e ispravnost bliska budu nost obilato potvrditi.

Sibe Kvesi u svojoj knjizi »Dalmacija u NOB«, na strani 739. o prebacivanju na otoke 16. na 17. XI piše: »Prebacivanje preko kanala vršeno je u no i 16. na 17. novembra. Tih dana vladalo je nevrijeme i more je bilo strahovito uzburkano,

113) Prema sje anju Ante Bogdani a, tadašnjeg politkomesara bataljona Makarskog partizanskog odreda, izneseno autoru po etkom 1984. godine.

114) Radio-stanica 26. divizije nije bila sposobljena za rad u pokretu, i kako je Štab 26. divizije krenuo na novo komandno mjesto u Hvar, veze izme u korpusa i divizije bile su u prekidu do sticanja Štaba divizije u Hvar, kada je veza uspostavljena. Prema sje anju Zvonka Bezinovi a, tadašnjeg radiotelegrafiste Štaba 26. divizije, izneseno autoru po etkom 1984. g. u Splitu.

115) Arhiv VII, Zbornik NOR-a, tom VIII, knj. 1, str. 431.

što je još više otežavalo i onako tešku situaciju. Kako je izbjeglo stanovništvo za-uzelo veliki dio brodskog prostora, gotovo svo teško naoružanje, vozila i komore bili su uništeni ili ba eni u more. Putevi u Makarskom primorju ostali su zakr-eni pobijenim konjima, razlupanim vozilima i ošte enim oružjem. Sve to, te po-bješnjelo more i nebo zastrto tmastim oblacima pružalo je jezivu sliku i unosilo još ve u bol u ljude, ve inom žene koje su s maramama preko le a i djecom u naru aju ulazile u trabakule i bracere, napuštaju i rodni kraj i ku no ognjište.«

Publicist Frane Juri , tada pripadnik Mornarice, u svojoj knjizi »Osmorica sa drvenog razara a«, slikaju i u prozi doga aje tih dana u Podgori izme u os-talog piše.

»... Rakete iz pravca Makarske. Kao da je to ve kod Tu epa, na domak same Podgore.

I to nesnosno prokleti jugo. Pa dokle e!

Mu e se stari trabakuli, logeri, ta pomorska drvenarija, velike i dragocijene igra ke, prastare bracere i po neki vitki mladi brod.

ekaju nas dalmatinske brigade: Prva, Deveta i Jedanaesta. I etiri odreda: Mosorski, Neretvanski, Imotski i Makarski. Pa tisu e ljudi, nebora kog stanov-ništva, sve sami starci, žene i djeca«.

Te i ranijih no i iz luka u Makarskom primorju preba enaje brodovima voj-ska i zbjeg u luke na Bra i Hvaru. Prema ranije objavljenim podacima, ukupno što vojske što zbjega preba eno je preko 15.000 osoba. Prema kasnije objavlje-nim podacima taje brojka osjetno manja. Po tim podacima ukupno je preba e-no oko 4500 zbjega, od ega oko 2000 osoba iz jugoisto nog dijela Makarskog pri-morja.¹¹⁶ Ukupno brojno stanje brigada i odreda iznosilo je oko 3500 boraca. Iz prednjeg proizlazi da je ukupna brojka oko 8000 ljudi. Ovaj broj se može uzeti kao realan.

ZAKLJU AK

Formirana od bataljona Biokovskog partizanskog odreda, koji su ratno vat-reno krštenje prošli prije kapitulacije Italije, s jezgrom ustani kog kadra s Bio-kova, postrojena brigada u Kozici 2. oktobra ve je predstavljala iskusnu bor-be-nu formaciju.

Ovaj novi vojni organizam - partizanska brigada, za razliku od partizanskog odreda trebalo je u uvjetima ratne zbilje na Biokovu - uigrati i ospособiti kao udarnu snagu u izvo enju ve ih i kompleksnijih borbenih radnji.

Kod mase novih boraca trebalo je upornim radom lanova KP, SKOJ-a i os-talih patriota podi i moralno-politi ki nivo koji e uz istovremeno sticanje bor-benog iskustva predstavljati borbeni organizam visokih vrijednosti.

Izvode i borbena dejstva u proteklih 45 dana - napadi na Vrgorac, Slivno, Nova Sela, demonstrativni napadi na Lovre i Vrgorac, obrana položaja na is-to nim padinama Biokova (Ba ina-Plina), uspješnim obrambenim dejstvima protiv daleko ja eg neprijatelja na frontu Vilenjak-Orlja a-Srednja gora u prvoj fazi neprijateljske ofanzive i u drugoj u obrani linije Kitica-Vran, te spre avanje neprijateljskog prodora na pravcu Vrgorac-Kozica - brigada je uspješno izvela sve zadatke uz relativno male gubitke, s izuzetkom napada na Vrgorac (ve i gu-bici u živoj sili).

Vode i teške borbe u meteorološki nepovoljnim uvjetima (kiše i hladno a u novembru) uz nedovoljnu ishranu i vrlo lošu odje u i obu u, borbena vrijed-nost brigade je iz dana u dan rasla. Masa novodošlih boraca brzo je ukomponi-

rana u solidan borbeni stroj siguran za izvršenje borbenih zadataka u uvjetima koje je nametala tadašnja situacija na Biokovu i otocima.

Ovdje treba ista i istovremeno djelovanje partizanskih odreda na Biokovu, uzajamno sadejstvo na tom prostoru pod zajedni kom komandom Štaba 11. brigade ili kada odredi dejstvuju pod komandom Štaba 26. divizije, kao i za neko vrijeme dok je Imotski partizanski odred djelovao u sastavu Imotskog sektora - i tada su bili upu eni na zajedni ko sadejstvo. Povla enjem brigade i odreda na Hvar i uklju ivanjem odreda u brigadu logi ni je nastavak zajedni kog djelovanja na Biokovu.

DRUGA GLAVA

BRIGADA NA HVARU

Izbijanjem jakih neprijateljskih snaga na obalno podruje od Splita do Stotina i na poluotok Pelješac, postalo je jasno da će neprijatelj ubrzo pokušati da ovlada i sa srednje i južnodalmatinskim otočjem, kako bi osigurao pomorske i priobalne komunikacije na istočnom dijelu Jadranskog mora, u pravcu Albanije i Grčke i obrnuto, i ujedno otklonio opasnost od iskrcavanja savezničkih snaga na ovom dijelu Jadrana.

Nasuprot neprijatelju, 8. dalmatinski korpus na ovom prostoru težio je da i dalje zadrži otočko podruje, kako bi održavao vezu sa saveznicima snagama u Italiji i u pogodnom momentu organizirao napad na dalmatinsku obalu.

Neposredno pred povlačenjem naših snaga sa Biokova za obranu otočja područja, formiran je 16. XI Operativni štab na čijem su čelu bili Stanko Parma, načelnik Štaba 26. divizije i Uroš Mardešić, načelnik Štaba Mornarice NOVJ. Nekoliko dana iza toga ovu ulogu su preuzele Štab Mornarice NOVJ¹²⁷⁾ i Štab 26. divizije¹²⁸⁾.

Grupa kursista pri Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju u Hvaru, decembra 1943. godine. U sredini komesarete iz 11. brigade Milan Rako

127) VŠ NOV i POJ postavio je 24. XI svojom naredbom komandanta, pomoćnika komandanta i načelnika Štaba Mornarice NOVJ i Komandu Mornarice potinjio Štab 8. korpusa. Komandi Mornarice potinjene su sve pomorske jedinice od Trža (Monfalcone) do Bojane, raspoređene u pet pomorsko-obalskih sektora. U ovom naređenju po prvi put se spominje, službeni naziv Komanda Mornarice. Zbornik NOR-a, tom 8, knj. 1. str. 126.

128) Jovan Vasiljević, »Dejstva na Jadranu u NOR-u« str. 93.

Ve 18. XI Operativni štab za obranu otoka poduzima prve organizacione mjere. Oto ko podru je Štab dijeli na tri operativna sektora:

1. Bra -Šolta koga zaposjedaju 12. dalmatinska brigada, Bra ko-šoltanski partizanski odred i artiljerija na otoku Bra u (6 topova);

2. Hvar-Vis¹²⁹⁾ koga zaposjedaju 11. dalmatinska brigada i Hvarsко-виški partizanski odred (dva bataljona na Hvaru i jedan na Visu) i

3. Korula-Lastovo-Mljet koga zaposjedaju 13. dalmatinska brigada i Korulanski partizanski odred.

Štab U. dalmatinske brigade s lije načima bolnice 8. korpusa pred zgradom Štaba brigade u Jelsi, decembra 1943. S desna na lijevo: Branko Petković, referent saniteta, Vilko Fiuman, Čelnik Štaba Milan Atlagić, komandant brigade, ing. Zimić iz Štaba 26. divizije, supruga dr Jovanovića, dr Rudi Herc, kirurg i dr Niko Jovanović

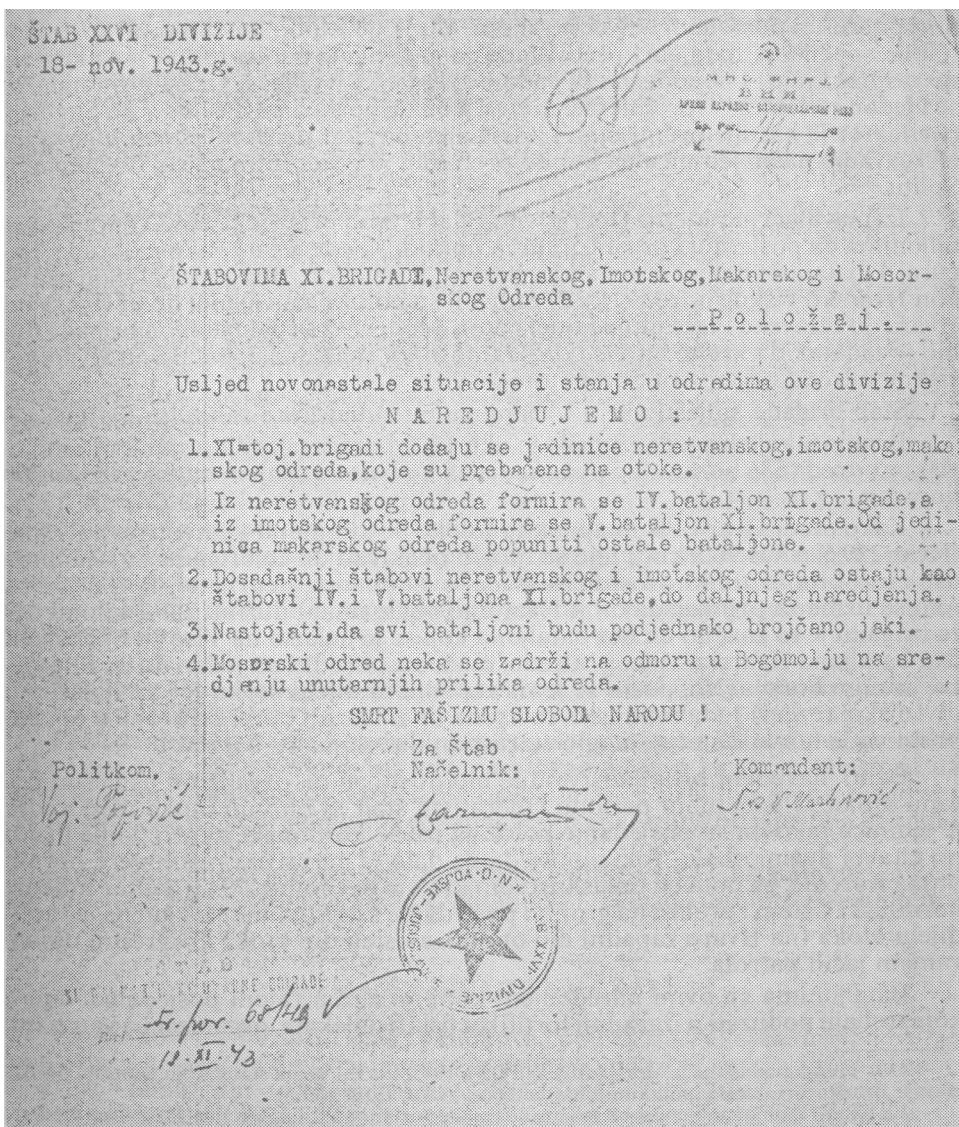
Uz op u divizijsku rezervu odre ena je 1. dalmatinska brigada s razmješta-
jem na zapadnom dijelu otoka Hvara, sa zadatkom da bude u gotovosti za even-
tualne intervencije ukoliko neprijatelj pokuša izvo enje desanta na oto ko pod-
ru je. Pomorsko osiguranje otoka Hvara izvodili su Hvarska i Primorska flotila,

129) Hvar spada u grupu srednjodalmatinskih otoka. Površina mu iznosi 299,6 etvornih kilometara, dužina morske obale 245,2 kilometara, srednja zimska temperatura zraka iznosi 9,1°C. Uzduž otoka proteže se greben od rta Pelegrin na zapadu do Sv. Jurja na istoku, s najvećom nadmorskog visinom vrh Sv. Nikole (626 m) na zapadnom dijelu. 1948. godine otok je brojio 12.896 stanovnika. Prije rata na Hvaru je bila jaka organizacija KPJ s oko 110 članova. Organizirani otpor protiv okupatora i domaćih izdajnika počeo je 1941. godine. U NOR-u u jedinicama NOV i POJ u estovalo je 2.120 stanovnika otoka, od kojih je 418 poginulo širom Jugoslavije. Pomorska enciklopedija, izdanje Leksikografskog zavoda Jugoslavije, II izdanje, knj. 2, str. 698.

a otoka Visa Viška Rotila. Ove pomorske jedinice pripadale su 4. pomorsko-obalnom sektoru (POS). Pod komandom ovog sektora bile su i obalske baterije, a neko vrijeme i partizanski odredi na otocima.

Operativni štab se smjestio u Hvaru.

Za rukovo enje operativnim sektorom Hvar-Vis odre eni su komandant i polikomesar 11. brigade Milan Atlagi i Vinko Maglica, te komandant Hvarskeviškog odreda Sibe Dul i .

Faksimil naredbe Štaba 26. divizije od 18. novembra 1943. godine o organizaciji brigade nakon prelaska na otok Hvar

Osim navedenih mjera Štab 26. divizije je naredio 11. brigadi da od partizanskih odreda s Biokova odmah formira bataljone. Tako je od Imotskog formiran 4. bataljon brigade, od Neretvanskog 5. bataljon, dok je Makarski partizanski odred rasformiran tako daje jedna eta upu ena za popunu 1. dalmatinske, a ostale za popunu 11. brigade, koja od tih snaga jedan dio treba da pripremi za prebacivanje na Biokovo.

Na širem rajonu Su urja, kojeg je posjedao 4. bataljon još ranije na vatrenim položajima u rajonu Sv. Nikole (k. 108) razmještena je artiljerijska baterija. Ova baterija organizaciono pripada 4. POS-u. Ona ima dva brdska topa¹³⁰, 75 mm s ubetoniranim postoljem i dva mitraljeza. Municije je bilo dovoljno, ali su granate bile specijalne namjene, predvi ene za ga anje brodova (puna zrna koja se ne rasprskavaju) i nepodesne za ga anje zemaljskih ciljeva. Uz bateriju nalazio se i jedan reflektor¹³¹, promjera 2 metra, a bio je postavljen u rajonu rta Su uraj. (Reflektor je kasnije premješten i postavljen u rajon rta Ston ica na Visu, a po iskrcajanju naših jedinica na kopno preba en je i montiran na rtu Sustjepan u Splitu.¹³²)

Izvršavaju i nare enje Operativnog štaba, Štab brigade je 20. XI naredio bataljonima da posjedu i organiziraju za obranu slijede e šire rajone obrane: Su uraj 4. bataljon, Poljica 5. bataljon, Rudine 1. bataljon, Brusje 3. bataljon. Bataljon Hvarsко-viškog odreda (1. i 2) zadržali su položaje na južnoj obali Hvara od Hvara do Pitovske Plaže uklju uju i i otok Š edro.¹³³ Drugi bataljon brigade dobio je zadatak da krene na Vis i da s tamošnjim snagama 3. bataljona Hvarsko-viškog odreda organizira obranu otoka Visa.

Štab brigade smjestio se u Vrbanju, a intendantura i sanitet u Svir u.

Brojno stanje brigade iznosilo je oko 1200 boraca, a brojno stanje Hvarsko-viškog odreda 536 boraca (od ovog broja na Visu u tamošnjem bataljonu oko 200 boraca).

Kako otoci Hvar i Vis imaju ukupno oko 50 kilometara etvornih površine (Hvar 229,6, a Vis 90,3 km²) nije se moglo o ekivati da e brigada s oja anjima uspješno braniti toliki prostor za slu aj eventualnog neprijateljskog desanta. Ako se uzme za primjer da otok Hvar ije obale imaju dužinu 245,2 kilometra, za brigadu je to zna ilo da bez bataljona koji se je nalazio na Visu i s oja anjem dva bataljona Hvarsko-viškog odreda, može rasporediti na jedan dužni kilometar samo 6 boraca. No, pošto se je na zapadnom dijelu otoka Hvara nalazila u divizijskoj rezervi 1. dalmatinska, to i kada bi se njezini borci pribrojili u op em broju na jedan kilometar, moglo se rasporediti samo 10 boraca.

O ito, navedeni broj ljudstva nije bio dovoljan da organizira uspješnu obranu otoka. U po etnom periodu Operativni štab za obranu otoka rasporedio je jedinice tako da su posjedanje položaja izvele kordonski, skoro podjednako po itavoj dužini obale. Takvo posjedanje dalo je negativne rezultate u obrani otoka Kor ule, pa pou en tim iskustvom krajem decembra 1943. godine mijenja kordonski sistem i prelazi na grupno posjedanje s izraženim težištem najednom dijelu otoka (na Hvaru zapadni dio otoka), a ostali dio otoka kontrolira upu i vanjem ja ih patrola.

Bataljonima su ovim nare enjem konkretizirani rajoni posjedanja, mjere koje trebaju poduzeti u izgradnji fortifikacijskih objekata, organizacija vatre, itd.

130) Prema podacima iz Monografije 4. POS-a 1943-1983. - Vojna štamparija Split, str. 54. Kazivanje Branka Utrobi i a, politkomesar baterije, autor, 1984. godine.

131) Reflektor je zaplijenjen od talijanske vojske poslije kapitulacije Italije. Posadu su inili talijanski vojnici koji su ostali u NOVJ. Za rukovodioca reflektorskog odjeljenja iz 4. bataljona odre eni su Ivan Ujevi i Mate Lasi gdje su ostali do povla enja na Vis.

132) Zbornik NOR-a, tom 8, knj. 1, str. 532.

133) Isto, str. 532.

Odmah po prijemu nare
enja sve jedinice brigade krenule su u rajone koji su im odre
eni.

Drugi bataljon se istog dana ukrcao u luci Bristova i otplovio na Vis, gdje je stigao u toku no
i 20/21. novembra.

ORGANIZACIJA OBRANE NA VISU

Po dolasku 2. bataljona na Vis, 21. XI formiranje Operativni štab za obranu otoka Visa, u kome su se nalazili komandant Luka Radiši, zamjenik komandanta Hvarsко-viškog odreda, zamjenik komandanta Dominika Antunovića, komandant 2. bataljona 11. brigade, politkomesar i zamjenik politkomesara Mirko Vučković i Jerko Milić na istim funkcijama u 2. bataljonu 11. brigade.

Na Vis je 28. studenog povla
e i se ispred njema ke ofanzive s podru
ja sjeverno-dalmatinskih otoka, došao Sjeverno-dalmatinski oto
ki partizanski odred ja ine 426 boraca i uklju
o se u obranu Visa.¹³⁴⁾

Operativni štab je izradio plan obrane otoka. Prema tom planu isto ni dio otoka i mjesto Vis posjeo je i organizirao za obranu 2. bataljon, a zapadni dio i mjesto Komižu 3. bataljon Hvarsko-viškog partizanskog odreda.

Operativni štab za otok Vis odredio je etne i bataljonske rajone obrane. Isti ni dio otoka Visa s mjestom Vis zaposjeo je 2. bataljon. Njegove ete su raspore
ene tako da jedna zaposjeda širi rajon mjesta Vis koja pored zadatka obrane mjesta Visa kontrolira i isto
nu obalu otoka, 2. eta zaposjeda širi rajon sela Podstržje, dok 3. eta s prate im vodom se smješta u Podselju kao rezerva Operativnog štaba.

Na zapadnom dijelu otoka, ete 3. bataljona Hvarsko-viškog odreda raspore
ene su: jedna eta u Kostimi odakle kontrolira sjevernu obalu Visa, jedna eta u Komiži koja kontrolira zapadnu obalu otoka i otok Biševo i jedna eta u Podhumlju sa zadatkom da kontrolira južnu obalu otoka Visa.

Istim planom date su detaljne upute o razmještaju puškomitrailjeza, protutenkovskih pušaka, lakih minobaca a i minobaca a 81 mm (dva minobaca a), kao i posjedanje istaknutih zemljinih objekata po manjim grupama, desetinama i vodovima.

Operativni štab se smjestio u Visu.

Brojno stanje je bilo oko 400 boraca (ete 2. bataljona su brojile svaka po
oko 60, a ete Hvarsko-viškog bataljona po oko 65 boraca).

Posjedanjem skoro svake pristupa ne uvale i rta otoka Biševo, pa
ak i vrha brda Hüm (trg. 587), jedinice su bile razvune na vrlo širokom prostoru uz
malu rezervu. Takav na
in posjedanja otoka imao je ozbiljnu manu u slu
aju eventualnog ja
eg neprijateljskog desanta, jer bi efikasnost obrane bila ozbiljno dovedena u pitanje.

Ovakav raspored je ostao do iskrcajanja jedinica 1. i 12. brigade na Vis krajem prosinca 1943. godine, kada je 2. bataljon 11. brigade dobio zadatak da posjedne otok Biševo.

NJEMA KE SNAGE NA OBALI

Poslije povla
enja naših snaga s Biokova i poluotoka Pelješca to je podru
je zaposjela 118. lova ka divizija. (Podru
je Pelješca njen 750. puk, a šire podru
je Biokova - obalni dio od rijeke Neretve do Stobre a kod Splita 738. puk). Ta je divizija pripadala 5. SS brdskom korpusu. Dalje prema zapadu od Stobre a do

134) Nijemci su s jakim pješadijskim i pomorskim jedinicama 21. XI otpo
eli s ofenzivom na Zadarske otoke i tom prilikom Sjevernodalmatinski oto
ki odred je bio prisiljen na povla
enje na otok Vis. - Jovan Vasiljević, navedeno djelo, str. 88 i 89.

rijeke Zrmanje zaposjedanje obalskog dijela Jadrana izvršila je 264. pješadijska divizija, koja je pripadala 15. brdskom korpusu. Oba ova korpusa su pod neposrednom komandom 2. oklopne armije.

Na aerodromima u Mostaru i Sinju bile su razmještene njemačke eskadrile aviona odakle su vršile podršku svojim trupama.

Njemačke pomorske snage na Jadranu pripadale su 11. diviziji za osiguranje¹³⁵, (11. Sicherungsdivision) koja je u svom organskom sastavu imala nekoliko flotila. Štab divizije bio je u Trstu. Divizija je neposredno potinjena Admiralu Jadrana, ije je sjedište bilo, najprije pri Komandi 2. oklopne armije, kasnije prelazi u Mostar (u vremenu kada se izvode desanti na srednjodalmatinske otoke), a odatle u Opatiju. U studenom 1943. godine te snage od značajnih pomorskih jedinica imaju 3 torpiljarke, 5 eskortnih brodova, 25 patrolnih amaca, 1 pomočnu krstaricu, 1 protuavionsku krstaricu, 4 minopolagača¹³⁶, i divizion torpednih amaca. Najveći dio ovih brodova sastojao se od zaplijenjenih talijanskih brodova i nekoliko brodova dopremljenih kopnenim putem iz Njemačke. U sastavu brodskih posada Nijemci su, pošto nisu imali dovoljan broj pomorskog kadra, ostavili dosta Talijana u koje sami nisu imali dovoljno povjerenja. Ujedno su se Nijemcima stavili na raspoloženje malobrojni dijelovi posada tzv. Hrvatske mornarice, koji su se od 1941. godine nalazili kao legionari u sastavu njemačkih pomorskih snaga na Crnom moru.

Već 19. XI 5. SS brdski korpus zatražio je od Admirala Jadrana da predviđe brodove za desant na srednjodalmatinske otoke. Ovaj mu je odgovorio da tog momenta ne dolazi u obzir, jer su pomorske snage predviđene da u estviju uši enju otoka ispred Zadra.¹³⁷

Nakon ovladavanja obalnim područjem u Dalmaciji, Nijemci je potreban predah radi sređivanja i popune jedinica, a za daljnje iskrcavanje na srednjodalmatinske otoke potrebno im je i dovođenje pomorskih jedinica, bez kojih je nemoguće izvesti planirane desante na otoke. Njihove pomorske komande opet nemaju toliko snaga da ih odmah upotrijebi na području srednjodalmatinskih otoka i radi toga se planiranje desanta na to područje odgađa.

NA HVARU

Dolaze i na otok Hvar, naši borci su se osjećali kao u svome rodnom kraju, jer je narod Hvara bio listom na strani NOB-e. Kakvo je raspoloženje tih dana bilo najbolje je to izrazio Josip Kirigin u »Hvarske zborniku« broj 1. str. 83, u kom je zapisano: »Nikad moj Hvar nije bio toliko nabijen svijetom, iako je prije ovog rata poznavao turističke sezone. Kao da se cijelo Biokovo na njega preselilo. Ranci, torbice, kante s uljem, puške, mitraljezi, bijele bolni arke, oficiri, operari, moći drugovi agitpropovci i tehničari, odbornici, proleteri, borci 1. i 11. biokovske, kulturni radnici, pisci, slikari...«

Otkud svi ovamo do oše?

Moj gradić odjednom postade 'internacionalan'. I svi se u njemu dobro snađe. Snađe se i partizani dobro. Tko tu pita odakle si? Zašto si došao? Kamo odlaziš? Odjednom svi su postali jedni drugima bliski. Postali su svoji. Ovaj ratini ono što do sada nijedan nije učinio. Ujedinjuje ljudi... Jučer sam na prolazu kroz Brusje, koje je bilo puno izbjeglica, uoči da Brušani odlaze u polje i ostavljaju ključeve od kuća i konoba svojim gostima, 'To ćete vina koliko hoćete. Komodajte se kao da ste domaći.'«

135) Jovan Vasiljević, navedeno djelo, str. 277.

136) Operativni dnevnik Admirala Jadrana, prijevod originala, Muzeji JRM u Splitu.

137) Isto.

Najednoj od priredbi krajem prosinca koju su organizirali 4. bataljon i NOO u selu Poljicima, a na kojoj su u estvovali borci i narod, nakon pozdravne rije i politkomesara bataljona Dane Vilovića, za riječ se javio Jakov Matković predsjednik Mjesnog NOO i u lokalnom hvarskom dijalektu rekao:

Obrambeni položaji 3. ete 3. bataljona decembra 1943. godine na Hvaru, u uvali Veliki Pokrivenik

»Pozdravljan sve prisutne borce i rukovodioce, i ljudi iz zbjega i mišane. Fola i vami i svima onima koji se sa puškom u ruci boridu za zajedničku slobodu, i slava svima onima koji su pali u ovoj našoj velikoj borbi. Mi smo i dosad, a tako smo i daje dovat sve za NOB. Vidite i somi da su svi naši mladi pod puškom, a ostalo je ovde somo ovo dice i storih, a to je kroz koji don hodi at u zbjeg. A kako se lavuro don i no, to bome svi vidimo. Zajednički sve inimo, gradimo bunkere, u i se ske eve i pisme i piše zidne novine. I jimo svi skupa iz jednoga kazana. A ovo konob je otvoreno i a u njima ima sve je zajedničko, jerbo nijedan ston ni zaključen. Kako vidimo, naše mesto živi od kada ste vi u njemu, kao u komunizmu, svak lavura koliko može i zo je sposoban, a svijimo iz jednoga kazana. A a se ti je neprijatelja, ode ga ni bilo, i nikad niko nikoga ni špijo. Svima nam je puno drogo i to a u ovoj brigadi ima mladosti iz naših mesta i to je ovome našemu jedinstvu i jubavi dolo posebni timbar. Jer, i somi vidite kako svak želi da do svoj doprinos ovoj našoj borbi. Vidite, niko nikoga ne pita ni aje, ni kako je, nego svaki i a može i koliko može.«¹³⁸⁾

Poslije ovih riječi Jakova Matkovića održana je priredba, a potom nastavljeno svenarodno veselje, uz ples i kola do kasno u noć.

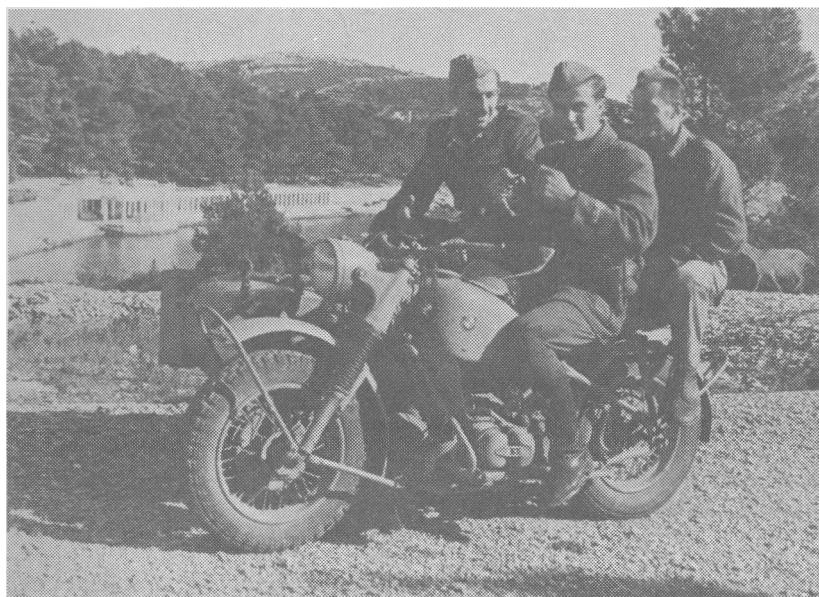
U Hvaru je od 2. X. 1943. godine bilo sjedište Komande Flotile naoružanih brodova. Tu se nalazio i Štab Mornarice NOVJ, iz koga je 29. X. 1943. godine¹³⁹⁾,

138) Izvod iz pisma Mate Matkovića, komesara 3. ete u 4. bataljonu u arhivi autora.
139) Zbornik NOR-a tom 8, knj. 1, str. 532.

izdvojen dio starješina i formiran Štab Splitskog pomorsko-obalnog sektora sa sjedištem u Hvaru, koji je kasnije preimenovan u Stab 4. POS-a. Na Hvaru se nalazila i Hvarska flotila sa šest brodova.

U Stari Grad se nakon evakuacije iz Splita prebacio i Odsjek za pomorski saobraćaj Komande Splitskog područja i tu nastavio raditi na prikupljanju i mobilizaciji brodova i ribarica na obali i otocima srednje Dalmacije.

U Vrboskoj je od po etka listopada 1943. godine počelo raditi partizansko brodogradilište, u kojem su se popravljali, opremali i naoružavali leuti, koji i jedrenjaci. Kasnije se ovo brodogradilište sa svim alatom i opremom prebacuje na Vis gdje nastavlja s radom.

Drago Gali, obaveštajni oficir 26. divizije i Veljko Kadijević, kasnije zamjenik komesara 26. divizije, na Hvaru u novembru 1943.

Kada se imaju u vidu svi ovi navedeni elementi, tada je jasno daje i zadatak naše brigade, kao i ostalih jedinica koje su branile otok Hvar, bio i te kako od velikog zna aja, kao i odgovornost svakog borca i starješine.

Štab 26. divizije 28. XI vrši djelomične izmjene u organizaciji obrane otoka Hvara. Po ovoj izmjeni Štab divizije za obranu zapadnog dijela otoka angažira dva bataljona 1. dalmatinske brigade, koji će zaposjeti dotadašnje položaje 1. i 3. bataljona 11. brigade, ali 1. brigada je dobila zadatak da s dva bataljona ojača obranu istočnog dijela otoka Hvara.

Izvršavajući naređenu izmjenu Štab 11. brigade daje 3. bataljonu zadatak da posjedne dio južne obale Hvara - od Pitovske Plaže do Milne, a 1. bataljon da se smjesti u rajon sela Svirče kao brigadna rezerva. Ovim pomjeranjem 1. i 3. bataljona Štab brigade je pojačao svoju rezervu (dotad je bio Hvarsко-viški odred) kojom može brzo intervenirati na eventualno jačanje ugroženim pravcima u slučaju neprijateljskog iskrcavanja i ujedno ojačati dio južne obale otoka gdje su i dalje ostale jedinice Hvarsко-viškog partizanskog odreda. Štab brigade se smjestio u Vrboskoj.

VEZE S BIOKOVOM I UPU IVANJE BORACA ZA FORMIRANJE I POJA ANJE PARTIZANSKIH ODREDA NA BIOKOVU

Na Hvaru u Štabu 26. divizije neprekidno se razmišlja o potrebi popune partizanskih odreda na Biokovu, pogotovo što taj zadatak nije u cijelini ispunjen u vremenu kada je divizija napustila Biokovo, jer se cjelokupan Makarski odred povukao na Hvar, dok je u Imotskom odredu ostao mali broj boraca (prepostavljalo se da se vođe koji je zaostao u povlačenju neće probiti do Drašnica, te se mislilo da će on ići u središte odreda, međutim, vod se uspije probiti i prebaciti na Hvar, pa je novoodređenom komandantu i komesaru odreda preostalo da prikupljaju nove borce). Zadatak je jedino ispunio Neretvanski odred koji je ostavio jednu etu (komandir te je bio Jovo Bajić) kako mu je bilo naređeno.

Pored ranijeg opredjeljenja za ostavljanje manjih odreda na Biokovu, u Štabu divizije na Hvaru žive u uvjerenju da divizija neće dugo ostati na Hvaru, već da predstoji prebacivanje na kopno, i za to se nameće potreba upućivanja grupa boraca na prostor Biokova koje bi poslužile kao prethodnica koja treba da osigura prihvatanje naših jedinica za iskrcavanje koje treba ubrzo da uslijedi. Taj zadatak su mogli najbolje pripremiti partizanski odredi. I ukoliko nebi došlo do iskrcavanja, odredi su trebali nastaviti partizanska dejstva na biokovsko-neretvanskom području.

Navedeno rezonovanje je prisutno i u Štabu 8. korpusa, pa korpus požuruje istim depešama Štab 26. divizije da popune Makarski, Imotski i Neretvanski partizanski odred.¹⁴⁰

Ovaj zadatak Štab divizije je dao 11. brigadi. U naređenju 11. brigadi od 23. XI precizira se da brigada odmah uputi 50 boraca iz bivšeg Makarskog odreda, i 10 boraca iz Imotskog odreda na Biokovo za formiranje Makarskog partizanskog odreda.¹⁴¹ Dalje se određuju zadaci odredu na Biokovu. Dva dana kasnije se požuruje upućivanje boraca u Makarski partizanski odred. Istim naređenjem za komandanta Makarskog odreda određen je Ivan Prodan, a za komesara Nikola Batinić. Za komandanta Neretvanskog odreda Stanko Marević-Prpić i politkomesara Žarko Despot ili Bulat (otisao je Žarko Despot - p.a.) Marević u se daje da po svom izboru izabere 10 boraca koji će s njim poći u Neretvanski partizanski odred.¹⁴²

Ovo ljudstvo se prikupilo i noć u 28/29. XI iz Jelse se prebacilo na Biokovo.

Po dolasku brigade na Hvar izvršeno je nekoliko kadrovske promjene u Štabu brigade i štabovima bataljona. Tako je iz Štaba brigade otisao politkomesar brigade Marinko Borić, a na njegovo mjesto je došao Vinko Maglica. Za komandanta 1. bataljona postavljen je Branko Škovrlj, za komandanta 3. bataljona Karlo Martinić. Kod formiranja 4. i 5. bataljona, za komandanta i politkomesara 4. bataljona postavljeni su Marko Turić i Dane Vilović, a za komandanta i komesara 5. bataljona postavljeni su rukovodioци Neretvanskog partizanskog odreda. Pošto su oni ubrzo otišli na Biokovo to su umjesto njih na te dužnosti postavljeni Andrija Krilić i Marko Mustapić.

140) Zbornik NOR-a, tom VIII, knj. 1 depeša 26. divizije od 28. XI 1944.

141) Usmeno kazivanje autoru 1983. Milana Odovića a komandira grupe Imo ana i Drage Galija obavještajnog oficira 26. divizije.

142) S. Marević eme je otislo 9 izabranih boraca s područja Šibenika i Ljubuškog i dvojica s područja Metkovića. Upućivanjem boraca s područja Hercegovine vjerojatno se imala u vidu potreba širenja utjecaja NOP-a na tom području.

POMJERANJE JEDINICA PREMA ISTO NOM DIJELU OTOKA

U cilju ja anja obrane isto nog dijela otoka Hvara, 30. XI Štab 11. brigade ponovo vrši izmjene u svom borbenom poretku.

Po ovoj izmjeni bataljonima su odre eni umanjeni rajoni obrane:

- 4. bataljon (komandant Marko Turi i politkomesar Dane Virovi) dobio je rajon na sjevernoj obali od Su urja do Divlje i na južnoj obali od Su urja do Prapatne. Štab bataljona u Su urju, artiljerijsku podršku vrši baterija 75 mm Splitskog pomorsko-obalnog sektora razmještena u rajonu Su urja, kojoj sadejstvuje reflektor na rtu Su urja;

- 1. bataljon (komandant Branko Škovrlj i politkomesar Ante Šu ur) dobio je rajon na sjevernoj obali, od Didine do Zavale, i na južnoj obali od Prapatne do Pelinovika. Štab bataljona u Bogomolju;

- 3. bataljon (komandant Karlo Martini i politkomesar Grga Marki) dobio je rajon na sjevernoj obali, od Rakovine do Pokrivenika, i na južnoj obali od Smrske do arvanja. Štab bataljona u Gdinju;

- 5. bataljon (komandant Andrija Krili i politkomesar Marko Mustapi) dobio je zadatok da organizira za obranu ili, kako u Operativnom dnevniku brigade stoji, »da kontroliše« obalu od Kruševe luke do Vrboske;

- bataljoni Hvarsко-viškog odreda i dalje drže položaje na južnoj obali otoka;

- brigadna bolnica u Jelsi.¹⁴³

Pomorsko osiguranje ovog dijela otoka vršili su u po etnom periodu Hvarska flotila, a kasnije Primorska flotila, pošto je Hvarska flotila preba ena da osigurava zapadni dio otoka Hvara. U sastavu ovih flotila djeluje NB-6 »Napredak« i NB-9 »Biokovac« te P -54 »Turist«. Primorskem flotilom komandovao je Ljubinko Vodanovi . Za isto ni dio Hvara flotile su bazirale u luci Su uraj, odakle su patrolirale Hvarskim i Neretvanskim kanalom. Baterija i reflektor na punti Su urja neprekidno su na istim položajima.

Iz ovakvog rasporeda dade se zaklju iti daje Štab brigade, vjerojatno uz suglasnost i nare enje Štaba divizije (jer konkretnih dokaza nema), pošao od pretpostavke da je isto ni dio Hvara radi svoje geografske blizine kopnu uklješten izme u kopna i poluotoka Pelješca, gdje su se nalazile jake snage neprijatelja, najugroženiji dio otoka. S druge strane, blizina kopna na tom prostoru, davalio je najbolje izglede za eventualni desant naših snaga na kopno.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE SISTEMA OBRANE

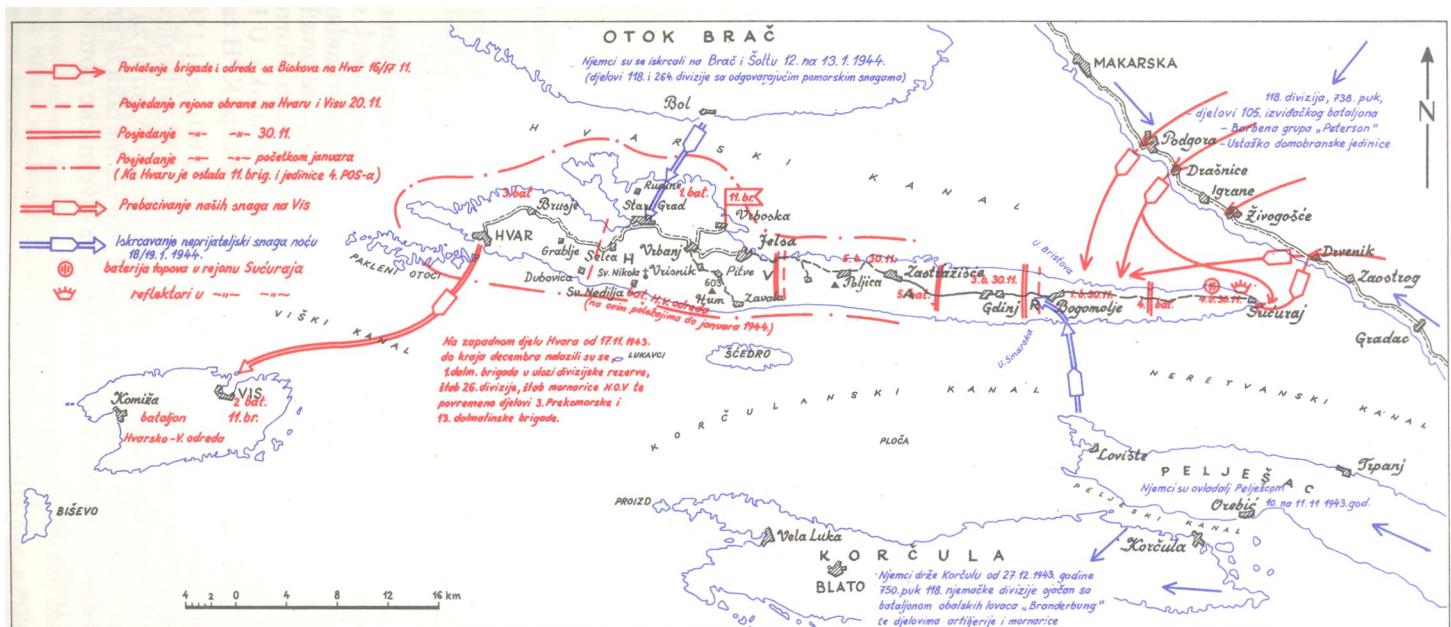
O organizaciji i sistemu obrane otoka, Štab 26. divizije dostavio je operativni izvještaj Štabu 8. korpusa 16. XII 1943. godine.¹⁴⁴ Prema tom izvještaju sistem obrane su karakterizirali slijede i bitni elementi:

- obrana bazira na principu neprekidne aktivnosti pa je organizacija postavljena tako da se može iz obrane povremeno prelaziti u izvo enje manjih ili ve ih desantnih prepada na pojedina uporišta neprijatelja na obali;

- sistem posjedanja otoka Hvara (kao i drugi otoci, jer je svuda primijenjen isti metod) posjednut je neprekidno linijski po itavoj dužini obale. Ovaj na in pokazat e se kao loš u prvom sudaru s neprijateljem, koji e se odigrati krajem decembra na Koruli. Pošto se neprijatelj ubacivanjem vrlo jakih snaga na izabranom dijelu otoka mogao uspješno iskrpati, i na taj na in ugrozi itav sistem obrane, jer nije bilo potrebnih rezervi koje bi blagovremeno intervenirale i spri-

143) A VII, Beograd, k. 1101 br. reg. 1/2 - Operativni dnevnik 11. brigade.

144) Zbornik NOR-a, tom V, k. 22, str. 244.

Jedanaesta brigada na Hvaru i Visu od novembra 1943. do januara 1944. godine i povla enja na otok Vis

je ile prodor i odbacile ga. Neposredno na liniji obale postavljena su predstražna odjeljenja, koja su u slučaju neprijateljskog iskrcavanja trebala dejstvovati kao zasjede. Glavna linija obrane protezala se 1-2 kilometra od obale koju su posjele ete i bataljonske rezerve;

- fortifikacija: odmah po iskrcavanju na otok jedinice su po ele s izgradnjom bunkera, koji su građeni u suhozidini od kamena koga je bilo dovoljno na tom terenu. Rovova je bilo zanemarujuće malo, jer za to nije bilo odgovarajućih alata obzirom na kamenito područje, a i slabu obuhvatnost ljudstva u izgradnji objekata poljske fortifikacije. Kameno-zemljani bunker su izgrađeni u lukama koje su bile prikladne za iskrcavanje neprijatelja, kao i na glavnoj liniji obrane. Pojedini bunkeri u kojima su bila smještena automatska oružja i minobaca i, izgrađeni su s odgovarajućim pokrívakama radi zaštite od padavina. Živane prepreke kao i bunkeri postavljeni su u uvalama pogodnim za iskrcavanje. Radi nedovoljne količine minsko-eksplozivnih sredstava protupješadijske mine postavljene su ispod etaka uglavnom na jugoistočnoj obali Hvara. U izvještaju se napominje, da su od saveznika zatražene mine i da bi se one također mogle uputiti jedinicama na Biokovu;

- naoružanje: isti će se da nedostaje automatskog oružja (mitraljezi i puškomitraljezi), minobaca i topova, pa će i to zatraženo od saveznika;

- vatreni sistem: za obranu pojedinih pristupa njihovih uvala postavljeno je po nekoliko mitraljeza i puškomitraljeza za gađanje unakrsnom vatrom. Ova vatra se dopunjava vatrom minobaca i, protuoklopnim puškama i raspoloživom artiljerijom;

- sistem veza: uspostavljena je živana veza između Štaba brigade i štabova bataljona, kao i između Štaba divizije i Štaba brigade. Kurirske veze postoje i s jedinicama na Biokovu. Ove veze su dopunjene sistemom signalnih veza;

- rezerve: divizija na Hvaru ima u opoziciji rezervi dva bataljona 1. dalmatinske brigade za eventualne intervencije na otocima. (Ta rezerva brzo biti upotrebljena na Korčuli). U izvještaju se navodi, da nema dovoljno kamiona za eventualnu brzu upotrebu rezervi na ugrožene pravce, pa su i kamioni zatraženi od saveznika (zatraženo je 10 kamiona);

- obuka ljudstva: itavovo vrijeme po sistemu takmičenja odvijala se obuka ljudstva na položajima u rukovanju svim vrstama naoružanja.

Operativni izvještaj Štaba 26. divizije od 16. XII vjerno odražava situaciju na otocima koje drži 26. divizija (Brač, Šolta, Hvar, Vis, Korčula, Lastovo i Mljet) u vremenu od 17. XI do 16. XII, dakle za jednomjeseci period.

Na otoku Hvaru su ove mjere najintenzivnije, jer oni su i mu otočke obrane. Njega su zaposjeli dvije najjačije brigade - 1. i 11, pri čemu je 1. dalmatinska najiskusnija i po borbenim kvalitetama u to vrijeme najjača brigada u Dalmaciji. Pored navedenih brigada na Hvaru su još smješteni: dva bataljona Hvarske viškog odreda, Štab 26. divizije s prištapskim jedinicama i Štab Mornarice NOVJ s 4. POS-om, te Komanda područja srednjodalmatinskih otoka. U Hvaru je sjedište i Oblasnog NOO, Oblasnog NOF i Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju.

Brojno stanje ljudstva i opreme 11. brigade 11. XII bilo je: 1.158 boraca (na licu 1004 i u rashodu 154), pušaka 936, puškomitraljeza 33, mitraljeza 32, teških minobaca 4, lakih minobaca 8, protuoklopnih pušaka 6, mina za teške minobace 517, metaka za puške i puškomitraljeze 114.632 i metaka za protuoklopne puške 339.¹⁴⁵⁾ Tih dana brigadna intendantura je iz saveznika dobrila 400 parova cipela i 400 uniformi.

145) Zbornik NOR-a, tom VIII, k. 1, str. 532.

AKTIVNOST NEPRIJATELJA I PROTUMJERE NAŠE OBRANE

Neprijateljska aktivnost u ovom periodu ograničena je na osiguranje pomorske plovidbe od Splita do Ploče a koja je zahvaljujući i neprekidnom patroli, ranju naoružanih brodova naše Ratne mornarice, uz efikasno sadejstvo artiljerije s Brača i Hvara (s rta Sušurja), svedena na noćno kretanje.

Nešto je aktivnija njegova avijacija, koja po danu s aerodroma Mostar i Sinj napadima na pojedine luke i brodove prisiljava naše jedinice na poduzimanje odgovarajućih protumjera (kamuflaže brodova, plovidba noću, sidrenje brodova u povoljnijim lukama). U to vrijeme naše jedinice ne raspolažu s efikasnim protuavionskim naoružanjem, pa otuda neprijatelj esto i s pojedinim avionima napada naše luke i brodove. Nešto veće u aktivnost neprijateljska avijacija je ispoljila 8., 9. i 10. XII kada je u nekoliko navrata bombardirala i mitraljirala Sušuraj i vatrene položaje artiljerije u rejonu Sveti Nikola (isto ni dio otoka Hvara). U luci Sušuraj potopljen je jedan leut, žrtava nije bilo.

Bombardiranje baterije i reflektora u rajonu Sušurja neposredno je tražio od avijacije Admiral Jadrana (njegovo je sjedište tada u Mostaru), uz obrazloženje da se omogući i nesmetan saobraćaj cestom Metković-Makarska i brodovima Split-Ploče i obrnuto. Komandant avijacije gaje obavijestio depešom od 12. XII daje bombardiranje izvršeno i da su ciljevi neutralizirani.¹⁴⁶¹

Naoružani brodovi naše mornarice »Biokovac«, »Turist«, »Napredak« i dva patrolna amca ispred položaja koje drže jedinice 11. brigade u Hvarskom kanalu u toku dvije noći 8/9. i 9/10. XII napali su i zarobili ustaško-domobranske brodove m/j »Jadro« prvu noć i druge noć m/j »Sv. Nikola«.¹⁴⁷ Dok su naši brodovi noć u napadali neprijatelja, reflektor s punte Sušurja efikasno je osvjetljavao neprijateljske brodove i tako omogućio uspješno gađanje našim brodovima po protivniku. Među neprijateljskim zarobljenicima bio je jedan žandarmerijski potpukovnik, jedan mornar i jedan poručnik, dva podoficira, 10 mornara, 30 žandarma i jedan Nijemac. Ovi brodovi su dovedeni najprije u Sušuraj gdje su bili zadržani preko dana i preuzeti zarobljenici. Naredne noć zaplijenjeni brodovi su otplovili prema Hvaru i uključeni su u sastav partizanske mornarice.

Povodom zarobljavanja ovih neprijateljskih brodova u dnevniku Admirala Jadrana za 12. XII 1943. godine između ostalog je zabilježeno: »Izvještaj o zarobljavanju m/j »Jadro« vrlo se nepovoljno odražio na više rukovodstvo u ratnoj mornarici, pošto se ono pribrojava daje to na itavo stanovništvo na obali imalo za posljedicu u pogledu smanjenja povjerenja u vođenju rata na moru, kako NDH Hrvatske, tako i Njemačke i nastavlja dalje »sa m/j »Jadro« izgubljen je i posljednji brod NDH koji je redovno održavao brodsku liniju između Splita i Metkovića«.¹⁴⁸

Neprijateljska artiljerija iz Drvenika otvarala je vatru na naše brodove, te je tako 11. XII tukla vatrom naš brod NB-8 »Kornat« u Hvarskom kanalu, kojom prilikom je jedan mornar ubijen i jedan ranjen. 12. XII neprijateljska artiljerija iz Igrane tukla je vatrene položaje naše baterije u Sušurju.

DIVERZANTSKI PREPADI NA OBALU

Polazeći i od ranije prihvjeta enog principa aktivnih dejstava s otoka, sredinom prosinca Operativni štab za obranu otoka odlučio se da izvede diverzantske prepade na neprijateljska uporišta na obali u rajonima Drvenik i Makarskom primorju i Dugi Rat u blizini Omiša, te na neprijateljska uporišta na otoku Šipanu.

146) Operativni dnevnik Admirala Jadrana, prijevod originala. Muzej JRM - Split.

147) Zbornik NOR-a, tom knj. V, 22, str. 622 i knjiga 23, str. 232.

148) Operativni dnevnik Admirala Jadrana, prijevod originala. Muzej JRM - Split.

Ovi diverzantski prepadi, pored ostalih, imali su zadatak podizanje morala kod stanovništva, koje je ostalo na okupiranom području s koga su se povukle naše jedinice uslijed snažne ofenzive neprijatelja u novembru 1943. Ovaj zadatak Štab 26. divizije povjerio je 11. brigadi da sa jednom etom napadne Drvenik, 1. i 12. brigadi da sa po jednom etom uz sadejstvo Mornarice NOVJ i saveznika, napadnu Dugi Rat i 13. brigadi da napadne neprijatelja na otoku Šipan.^{149>}

Štab brigade je 16. XII naredio 5. bataljonu, da uputi jednu etu u Su uraj gdje će dobiti zadatak za izvođenje desantnog prepada. Ova eta pod komandom Andrije Bogunovića i splovljena je iz Suurja no u 18/19. XII prema Drveniku. Prije ukrcavanja eta je dobila zadatak da se po iskrcajanju u Drveniku poveže s jedinicom Neretvanskog partizanskog odreda koja će je sa ekati u rajonu Drvenika i da napadne njemačko uporište. eta je neposredno po iskrcajanju napala neprijatelja koji se žilavo branio iz kamenih kuća u kojima se ranije utvrđio. Naši borci su u ovom napadu naročito efikasno upotrebljavali zapaljive benzinske boce. eta je uporno napadala, ali kada je neprijatelju stiglo pojačanje iz pravca Omiša, ona je odstupila u masiv Biokova i otišla u sastav Neretvanskog odreda.

U ovoj borbi neprijatelj je imao 20 mrtvih i 20 ranjenih vojnika. Naši su imali dvojicu poginulih i jednog ranjenog borca.

Istovremeno s ovim napadima no u 18/19. XII izveden je desantni prepad jednog našeg kombiniranog odreda iz 1. i 12. brigade uz sadejstvo jedinice Mornarice NOVJ, te pomorskim jedinicama saveznika s Visa na neprijateljsko uporište u Dugom Ratu. Neprijatelju su nanijeti izvjesni gubici. Potopljena je jedna dobro naoružana maona i tri broda koje je maona vukla. Potopljene su i dvije torpede i jedan naoružani brod.¹⁵⁰

PLANNOVNI NEPRIJATELJA

Krajem novembar dijelovi 11. divizije za osiguranje i divizionala borbenih armata, te specijalni odred obalskih lovaca »Brandenburg«¹⁵¹ uglavnom su završili borbena dejstva u širem rajonu zadarskog otočja i mogli su se upotrijebiti za desant na srednjodalmatinskim otocima.

Operativno odjeljenje 5. SS armijskog korpusa izradilo je i dostavilo Komandi 2. oklopne armije 11. XII plan za zaposjedanje otoka. Po tom planu nemaće snage u cilju zaposjedanja srednjodalmatinskog otočja izvele bi slijedeće operacije:

- »Herbstgewitter II« napad na Korčulu izvodi ga 750. lovački puk 118. njemačke divizije, ojačan bataljonom obalskih lovaca »Brandenburg« kao i drugim ojačanjima (artiljerija, tenkovi, brodovi). Po etaku napada 22. XII;

- »Herbstgewitter III« napad na Mljet. Izvodi ga 1. bataljon 750. puka. Po etaku napada 24. XII;

- »Herbstgewitter IV« napad na istočni dio otoka Hvara. Izvodi ga 2. bataljon 750. puka i dijelovi 738. lovačkog puka 118. lovačke divizije. Po etaku napada 3. I 1944. godine;

- »Herbstgewitter V« napad na Brač. Izvode ga dva bataljona koji su u estovali u napadu na Hvar i dijelovi 738. lovačkog puka, te ustaše s obale. Po etaku napada 9. I;

- »Herbstgewitter VI« napad na Šoltu organizira 264. divizija u čijoj se zoni dejstva nalazi. Ova divizija je pod komandom 15. brodskog armijskog korpusa ali je izvođenje desanta stavljeno u nadležnost 5. SS korpusa, radi čega je i plan za

149) Zbornik NOR-a, tom V, 22, str. 622 i knjiga 23, str. 232.

150) Isto.

151) A VII, mikroteka R-3/306/344. Operativni dnevnik Admirala Jadrana, prijevod originala, Muzej JRM - Split.

Šoltu sa injen u Komandi 5. SS korpusa, a predviene snage za ovaj desant su iz 264. divizije.

Prema ovom prijedlogu plana za otoke Vis i Lastovo se kaže, da će biti izvedeni ako bude dovoljno pomorskih snaga.¹⁵²¹

NAPAD NEPRIJATELJA NA KOR ULU

Neposredno pred napad na Korulu, na ovom otoku su se nalazili 13. dalmatinska brigada (bez dvije ete, od kojih je jedna bila na Mljetu, a druga na Lastovu) i 1. prekomorska brigada,¹⁵³ Korulanski partizanski odred i mornari ka jedinica 5. POS-a. 13. brigada je u tom momentu pripremala prepad na Pelješac sa tri bataljona, a emu je preduhitrena od neprijatelja. Napad Nijemaca je uslijedio u ranim jutarnjim satima (04,30) 22. XII. U napadu u estviju 750. lovačkih i 118. lovačkih divizija, ojačan bataljonom obalskih lovaca »Brandenburg«, jačkom artiljerijom, tenkovima, uz sadejstvo oko 20 naoružanih brodova raznih veličina (za prevoženje i vatrenu podršku) i avijacija.

Ove desantne snage, uz neposrednu artiljerijsku pripremu sa Pelješca, i posred snažnog otpora jedinica 13. brigade, uspjela se iskrcati na Korulu na obalnom rubu od Korule do Rača, odakle su nastavljeni prodori prema Koruli i centralnom dijelu otoka.

Štab 26. divizije ocjenjuju i da je na Koruli situacija vrlo kritična naredio je Štabu 1. dalmatinske brigade u Hvaru, da odmah uputi dva bataljona na Korulu. Bataljoni 1. dalmatinske uslijed jakog nevremena no u 22/23. XII nisu se uspjeli ukrcati, već su to učinili no u 23/24. XI, tako da su bataljoni 1. dalmatinske stigli u područje Smokvice 24. XII ujutro, odakle su krenuli u protunapad u pravcu Care. Krajem dana 24. XII jedna eta desantne grupe neprijatelja iskricala se u uvali Karbun na južnoj obali Korule i tako izbila izale našim glavnim snagama. Odmah iza toga, teško ranjeni komandant 26. divizije Niko Martinović¹⁵⁴ da bi izbjegao okruženje, izdao je narene enje za povlačenje na Hvar i Vis. Najprije je evakuiran civilni zbjeg a poslije toga jedinice. Prebacivanje je izvedeno no u 25/26. i 26/27. XII. Neke grupe su se povukle i kasnije.

Iza toga izdano je narene enje jedinicama na Mljetu (eta iz 13. brigade i Orjenski partizanski odred) da se prebace na kopno između Stona i Dubrovnika. Međutim, oni su se 28. XII prebacili na Vis i usput imali velike gubitke od napada neprijateljske avijacije kod otoka Sušca.¹⁵⁵ Nijemci su se na Mljet iskrcali 31. XII sa zakašnjenjem i tamo nisu naišli na otpor, pošto su naše jedinice već bile na Visu.

Kao razloge za veliki gubitak u ljudstvu i materijalu u borbama na Koruli Štab 26. divizije opširno je obrazložio u svom operativnom izvještaju. Kao najhitnije razloge istakao je kordonski raspored naših snaga, borbeno neiskustvo jedinica, slab rad sistema veze i snalaženje komandnog kadra od brigade na niže.

152) A VII, njemačka dokumenta za decembar 1943. (5. SS BAK).

153) Formirana 20. X 1943. godine u Italiji pretežno od ljudstva iz naših krajeva koje je bilo zatvoreno ili internirano u Italiju kao i jednog broja Istrana i Primorskih Slovenaca. Na formiranju J? imala etiri bataljona sa 1886 boraca. Brigada se po etkom decembra iskricala na Korulu i Hvaru. Od ljudstva na Hvaru formirana je 2. prekomorska brigada. Tako je ja ina 1. prekomorske na Koruli iznosila preko 1000 boraca. - VE, knjiga 7, str. 393.

154) Komandant divizije N. Martinović podlegao je ranama sutradan na Hvaru gdje je sahranjen. Martinović je rođen 1915. u Bajicama kod Cetinja. Završio je vojnu akademiju bivše Jugoslavenske vojske. Zarobljen u aprilskoj kapitulaciji 1941. Bježi iz morskog zarobljeništva i vrati se "Crnu Goru gdje se pod kraj 1941. godine priključio partizanima. Obavljao je dužnosti u partizanskim jedinicama od komandira ete do komandanta divizije. 1952. godine proglašen je narodnim herojem.

155) Zbornik NOR-a, tom V, k. 23, dokument 24.

REORGANIZACIJA SISTEMA OBRANE I ORIJENTACIJA ZA POVLA ENJE NA VIS

Po završetku borbi za Kor ulu, 26. II održan je sastanak izme u Operativnog štaba i Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, na kome je analizirana postope je a situacija nakon borbe na Kor uli. Pou eni iskuštvom kordonskog rasporeda s Kor ule, zaklju eno je da se odbaci postoje i linijski sistem obrane na Hvaru. Po tom zaklju ku odre eno je da samo jedan bataljon 11. brigade kontrolira isto ni izduženi dio Hvara - od Poljica do Su urja, a ostale snage brigade organiziraju obranu na centralnom i zapadnom dijelu otoka Hvara. Odre ene su linije obrane: prva preko sela Poljica, druga Sv. Juraj, k. 193, tre a masiv Humac-Za arbina-Selca-Brusje-rt Pelegrin. Posljednja linija mostobrana luka Hvar.¹⁵⁶»

Po dobivenom nare enju Štaba 26. divizije, 28. XII Štab 11. brigade pristupa izmjeni svog dotadašnjeg borbenog rasporeda. Novim postrojavanjem odre eni su rajoni razmještaja i dati odgovaraju i zadaci jedinicama:

- 1. bataljon raspore uje jednu etu u Poljicima, jednu u Zastržiš u, a jedna eta ima zadatak da patrolira na prostoru od Gdinja do Su urja. Artiljerijska baterija i reflektor na Su urju ostaju na istom položaju, a u slu aju povla enja uništavaju oru a i reflektor. Štab bataljona u Poljicima;

- 5. bataljon organizira za obranu rajon od Jesle do Rudine. Štab bataljona u Vrboskoj;

- 3. bataljon organizira za obranu južnu obalu Hvara - od Milne do Ravnog doca. Štab bataljona u Sv. Nedjelji;

- 4. bataljon u brigadnoj rezervi razmješta se u Pitvama;

- Štab brigade i intendantura u Vrbanju, a brigadna bolnica u Svir u.

Iz ovoga rasporeda vidljivo je da su na isto nom dijelu Hvara ostavljene male snage koje uslijed ja eg neprijateljskog napada vode manevarsку obranu i povla e se ka centru otoka. To je najbolje izraženo u Operativnom dnevniku brigade u kome se kaže: »Zadatak brigade je pametna obrana otoka, tj. nanositi neprijatelju gubitke i organizirano se povla iti.« Dakle, skupo pla eno iskustvo kordonskog rasporeda na Kor uli prisililo je naše komandovanje na poduzimanje odgovaraju ih takti kih mjera, koje su se odmah po ele primjenjivati.

U toku 28. i 29. XII jedinice brigade su došle u navedene rajone. U toku ovih dana naro itu aktivnost ispoljava neprijateljska avijacija. 26. XII bombardiran je Hvar, 28. XII Stari Grad, Jelsa, Vrboska i Pitovska Plaža, a na Bra u Postire.

Cijene i novonastalu situaciju nakon napuštanja Kor ule na elnik Štaba 8. korpusa donio je odluka o napuštanju otoka Šolte i Bra a i povla enje glavnih snaga na otok Vis. Otok Hvar i dalje zadržava i na njemu ostavlja 11. brigadu, dok je Štab Mornarice u Hvaru i dalje zadržao Štab 4. POS-a i glavninu njegovih snaga. Situacija toga momenta data je kroz sadržaj operativnog izvještaja 26. divizije od 28. XII u kojem, izme u ostalog stoji: »Neprijateljska avijacija aktivna i stalno izvi a gdje držimo brodove. Obzirom na veliki gubitak brodova od strane djelovanja neprijateljske avijacije, da se nebi ponovio slu aji Kor ule, donijeta je odluka od strane druga Mili a (Maksa Ba e, na elnika Štaba 8. korpusa) da se 1. dalmatinska, 12. i 13. brigada sa Štabom divizije prebace na Vis.« Zadatak je 11. brigade da sre uje položaje i gradi barikade na cestama, miniraju i iste.¹⁵⁷

Tih dana i Glavni štab Hrvatske (30. XII) uputio je Štabu 8. korpusa depešu u kojoj stoji, izme u ostalog: »Pou ite se gorkim iskustvom Kor ule, iako nema izgleda da e vam Englezi pomo i prebacivati trupe s otoka na kopno.¹⁵⁸ To je

156) Zbornik NOR-a, tom V, k. 23, str. 239.

157) Isto, str. 241

158) Isto, knjiga 22, str. 579.

zna ilo da je i u Glavnom štabu prevladalo uvjerenje o nemogu nosti obrane otoka i da je zato potrebno da se brigade sa istih što prije prebace na kopno.

Izvršavaju i dobiveno nare enje, Štab 11. brigade u ijem je sastavu ostao 2. bataljon Hvarsко-viškog odreda¹⁵⁹, (3. bataljon je povu en na Vis) pristupio je ponovnoj reorganizaciji obrane otoka Hvara, s tim što je povla enjem 1. dalmatinske brigade na Vis dobio u zadatak obranu itavog otoka. Brigada je po toj osnovi postrojila borbeni poredak po slijede em:

- 1. bataljon s 1. etom patrolira isto nim dijelom otoka Hvara, od Poljica do Su urja, 2. eta je u Jelsi, a s 3. i prate om etom u Pitvama, gdje je i Štab bataljona;

- 5. bataljon jednu etu u rajonu Vrboske, a drugu na prostoru Stari Grad-Rudine;

- 4. bataljon preuzima položaje 2. bataljona 1. dalmatinske i raspore uje 1. etu u Starom Gradu, 2. u Selcima i 3. u Brusju;

- 3. bataljon posjeda položaje na južnoj obali otoka Hvara, od sela Zara a do Hvara;

- 2. bataljon Hvarsko-viškog odreda u brigadnoj rezervi u Brusju;

- Štab brigade, intendantura i brigadna bolnica u Brusju.

U toku 30. i 31. XII jedinice brigade zaposjele su otok Hvar prema prethodnoj odluci Štaba 11. brigade. U Hvaru je sli. brigadom i dalje ostao Štab 4. POS.

Jedinice Mornarice NOVJ u vremenu od 27. do 31. XII prebacile su iz luka na Hvaru, Bra u i Šolti na Vis oko 4.200 boraca pripadnika 1., 12. i 13. dalmatinske, dijelova 1. i 2. prekomorske brigade, te pripadnika mornari kih i drugih jedinica, 170 ranjenika i preko 300 osoba civilnog zbjega koji se povla io s vojskom na Vis, što je ukupno oko 7.400 ljudi.

Odluku o prebacivanju brigada na otok Vis podržao je Oblasni komitet KPH za Dalmaciju. Me utim, Štab 8. korpusa je tražio da se Vis brani samo s jednom brigadom koja bi u slu aju ja ih neprijateljskih snaga napustila otok Vis. Ostale brigade je trebalo što prije povu i na kopno. I pored inzistiranja 8. korpusa o prebacivanju brigada na kopno, povla enje brigada na Vis je nastavljen, a na Hvaru je zadržana 11. brigada.

Na kraju 1943. godine, 31. XII brojno stanje brigade iznosilo je:

- 1. bataljon 192 borca

- 2. bataljon 221 borac

- 3. bataljon 212 boraca

- 4. bataljon 192 borca

- 5. bataljon 175 boraca

- prate a eta 56 boraca

- Štab i prištapska jedinica 63 borca

Ukupno: 1111 boraca.¹⁶⁰

U ovom pregledu nije naveden Hvarsko-viški partizanski odred s kojim je bila oja ana brigada po svom dolasku na Hvar. U izvještaju brigade dostavljenom Operativnom štabu za obranu otoka od 1. januara navodi se, daje 3. bataljon bivšeg Hvarsko-viškog odreda razmješten u selu Brusje i daje njegovo brojno stanje 156 boraca. Kako je 2. bataljon brigade bio neprekidno na Visu to je

159) Hvarsko-viški odred formiran je polovinom studenoga 1943. godine. U svom sastavu imao je dva hvarska bataljona (1. i 2) i jedan viški (3. bataljon). Komandant odreda bio je Sibe Dul i , politkomesar Grga Lav evi i zamjenik komandanta Luka Radiši . Hvarske bataljoni su ispo etka locirani na Hvaru, a Viški na Visu. Ukrzo je došlo do zamjene 1. hvarskeg i Viškog bataljona, tako daje viški stigao na Hvar i posjeo položaj od Pitovske Plaze do Sv. Nedjelje, a Hvarske povratinim transportom otplovio na Vis. Odred je brojio 536 boraca. - Milan Dorotka, Bataljon »Matija Ivani « Prve oto ke brigade - Hvarske zbornik 1977. i dr Veseljko Hulji , Vis 1941-1945. str. 201. Prema Zborniku NOR-a VII, str. 308. Hvarsko-viški partizanski odred u prosincu broji oko 600-700 boraca, od ega je 45 lanova KP, 31 kandidat i 48 skojevac.

160) Operativni dnevnik 11. dalm. brigade, A VII, k. 1101, br. reg. 1/1.

ukupno brojno stanje brigade i oja anja na Hvaru variralo obzirom na brojno stanje oja anja (Hvarsко-виški odred), i pored toga brojno stanje je iznosilo stalno preko 1000 boraca, a na dan 1. januara 1944. godine bilo je prema naprijed navedenom izvještaju ukupno u brigadi na Hvaru 1046 boraca spremnih da brane otok.

NJEMA KI PLANOVI ZA ZAUZIMANJE BRA A, ŠOLTE I HVARA

U me uvremenu nakon predloženog plana 5. SS korpusa pod nazivom »Herbstgewiter«, Nijemci prave izmjene u pogledu iskrcavanja na Bra , Šoltu i Hvar. Komanda 2. armije dalaje 31. XII nare enje 5. i 15. korpusu da se izvrše pripreme za napad na Bra i Šoltu. Prema odabranom planu desant se izvodi pod komandom 5. SS korpusa i u njemu u estvuju jedinice 264. i 118. divizije. Admiral Jadrana sutradan je obavijestio Komandu 5. SS korpusa da brodovi stoje na raspoloženju. Iz Komande armije je nare eno da je gotovost za napad 10. januara u 00,00 sati. Ova operacija dobila šifru »Morgenwind« (jutarnji vjetar), za desant na Bra »Morgenwind I«, a za Šoltu »Morgenwind II«. Operaciju organizira i izvodi Štab 118. lova ke divizije, a za oja anje je dobio jedan bataljon iz 264. divizije koji e izvesti desant na Šoltu, te bataljon obalskih lovaca »Brandenburg« koga e 118. divizija upotrijebiti po svome naho enju. Operaciji izvoenja desanta na otok Hvar data je šifra »Walzertraum« (ubita ni valcer) a imala se izvesti poslije desanta na Šoltu i Bra .

Kako je krajem prosinca s Bra a i Šolte povu ena 12. dalmatinska brigada, na tim otocima su ostale malobrojne jedinice Bra ko-šoltanskog odreda, koje su doble zadatak da na otocima sa ekaju desant i nastave partizanske borbe u mjestima okupacije.

Nijemci su se 12. I 1944. uz manji otpor naših snaga iskrcali na Šoltu, dok je iskrcavanje na Bra kasnilo za jedan dan, jer su engleski razara i napali nje ma ke brodove u Makarskoj, koji su se pripremali za desant, a prethodnog dana ih je napala i savezni ka avijacija. Iz tih razloga desant na Bra je odgo en za 13. januara rano ujutro. Tako su Nijemci i pored zakašnjenja od jednog dana izvršili iskrcavanje na Bra i tamo udarili u prazno.¹⁶⁰

DJELOVANJE BRIGADE NA HVARU DO POVLA ENJA NA VIS

U prvoj polovini januara 1944. godine brigada drži položaje na Hvaru uz manje naknadne izmjene, tako je 15.1. u vremenu kada se Nijemci nalaze na Bra u, 5. bataljon prebacio je etu u Jelsu iz Rudine, a 1. bataljon etu iz Jelse u Rudinu, a eta iz Vrbanja u Dol. Peti bataljon¹⁶²⁾ je s dvije ete posjeo obalu od Pitovske Plaže do Sv. Nedjelje. 16.1 izvršena su još neka manja pomjeranja. Brigadnoj bolnici je nare eno da bolesnike uputi na Vis, a sama bolnica se smješta u Brusju. Neprijatelj ispoljava naro itu artiljerijsku aktivnost, tuku i vatrom iz rajona Ig rana i Zivogoš a Su uraj i vatrene položaje baterije u tom rajonu.

Na Su uraj je 3.1 1944. godine ispaljeno 15 haubi kih granata, od egaje ranjen komandir baterije. Dva dana kasnije (5.1) na Su uraj je ba eno 30 granata, a 6.1 oko 15 granata. Naša baterija na Su urju je odgovarala na protivni ku vat

161) Dnevnik Admirala Jadrana, prijevod originala - Muzej JRM - Split.

162) U Operativnom dnevniku brigade 6. bataljon se spominje prvi put 15. i 16.1 1944. Hvarsко-виški odred navodi se u Operativnom dnevniku brigade zadnji put 30. XII kao rezerva 11. brigade na Hvaru. Odred je rasformiran 25. XII 1943 godine, a od njegovog 2. bataljona formirala svoj 6. bataljon. Za Komandanta 6. bataljona postavljen je Josip Dul i Sibe, AVII k. 2022, 7 11, reg. br.

ru, ali je bila preslaba da bi ušutkala neprijateljsku artiljeriju na kopnu. Nijemci su vrlo esto danju i no u tukli Su uraj. Najgore je bilo 9. januara kada su njema ki topovi tukli Su uraj. Bombardiranje je nastavljeno i sutradan.¹⁶³¹ Tada je zatražena pomo od saveznika. Saveznici su tih dana bombardirali podru je od Makarske do Metkovi a. Me utim, njema ka artiljerija u Živogoš u i Podacama nije bila neutralizirana. Radi toga je 11.1 s otoka Visa-upu ena u Su uraj jedna britanska topovnja a koja je bombardirala njema ke baterije. Sutradan su brodom »Sv. Ante« u Su uraj stigli predstavnici britanskih pomorskih snaga. Saveznici su 11/12.1 kod Makarske potopili dva njema ka broda i jednu splav. No, i pored savezni ke akcije, Nijemci su u Makarskom primorju i dalje nastavili s bombardiranjem Su urja. Svakodnevno bombardiranje Su urja, zauzimanje Kor ule, Šolte, Bra a i Pelješca, bilo je jasno da je pitanje dana kada e se Nijemci iskratiti na otok Hvar.

Na Vis je 10. sije nja došao britanski general Miles i zatražio da se na Vis iskrca 150 britanskih vojnika za obranu otoka Visa i za napade na neprijateljske luke. Taj zahtjev je Operativni štab uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ na odobrenje odakle je došao odgovor 13. I u kome se odobrava traženo iskravanje, s tim da na Visu ostaje civilna i pozadinska vlast u našim rukama.¹⁶⁴¹

Poslije zauzimanja Šolte i Bra a Nijemci su izvršili pregrupiranje svojih snaga i pripremali izvo enje operacije »Walzertraum«. Odre eno je da se desant na Hvar izvede sa dvije grupe 18.1. U me uvremenu je došlo do odga anja zajedan dan radi nekih kvarova koji su se dogodili na brodskim sredstvima veze (izvještaj Pomorskog komandanta Dalmacije).¹⁶⁵¹

Poslije iskravanja Nijemaca na Bra i Šoltu, Operativni štab za obranu oto ka mogao je o ekivati iskravanje na Hvar svakog momenta. Zato on 17.1 upu uje depešu 8. korpusa u kojoj moli da mu se dozvoli obrana otoka Visa. Sutradan u 12.30 sati Vrhovni štab depešom nare uje da se snage s Hvara evakuiraju na kopno, da bi se izbjegla mogu nost ponavljanja situacije koja se u prosincu dogodila na Kor uli. U drugoj depeši istog dana u 13.30 sati nare uje da se dvije brigade prebace na kopno (I. i II). U ovim dramati nim trenucima Operativni štab za obranu otoka i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju na elu s Vic-kom Krstulovi em nastoje da uvjere Štab 8. korpusa i Vrhovni štab NOV i POJ, da je mogu a obrana otoka Visa.¹⁶⁶¹ Radi ega 19.1 u 8 sati upu uju depešu Vrhovnom štabu koja glasi: »Hvar napuštamo, molimo javite nam vašu definitivnu odluku o Visu. Naše je uvjerenje da su mogu a dva rješenja - organizirati upornu obranu, ili im prije otok napustiti. Za upornu obranu potrebne su jake snage, najmanje 3000-4000 boraca, tj. tri naše brigade. Mi smo izvršiti sve pripreme za eventualnu evakuaciju, ali pošto nam neprijatelj može uništiti ve inu brodova pri samom napadu, može nam se nametnuti borba na život i smrt, i zato ostavljanje manjih snaga ispod nužno potrebnog, zna i najve u opasnost. U tom sluaju najbolje je otok blagovremeno napustiti. Mi Vis svakog dana sve bolje utvr ujemo, moral je dobar i predlažemo da nam naredite da sa tri brigade obranimo Vis.«

Vrhovni komandant je ovaj prijedlog prihvatio i u svojoj depeši od 20.1 na re uje, da se Vis utvrdi i njegova obrana organizira u sadejstvu sa savezni kim snagama,¹⁶⁷¹ te da se jedinice NOVJ evakuiraju samo u slu aju nužde.

163) Nijemci navode za 9. I da »Su uraj na krajnjem dijelu otoka Hvara predstavlja glavnu bazu partizanskih brodova, a navodno i za engleske torpedne amce radi blokiranja prolaza izme u otoka i kopna« (Dnevnik Admirala Jadrana, kao i naprijed).

164) Zbornik NOR-a, tom VIII, knj. 1, str. 341.

165) Operativni dnevnik Admirala Jadrana, prijevod originala - Muzej JRM - Split.

166) Zbornik NOR-a, tom VIII, knj. 1. str. 525.

167) Jovan Vasiljevi , n. dj. str. 99.

U me uvremenu, dok se obostrano izmjenjuju depeše izme u štabova na Visu, 8. korpusa i Vrhovnog štaba, Štab 26. divizije se odluo na brzu evakuaciju Hvara i zato je 18.1 naredio 11. brigadi da se u toku no i 18/19.1 prebaci na otok Vis, s tim da na Hvaru ostavijednu etu sa zadatkom da spreava uspostavu okupatorske i ustaške vlasti na otoku.

Štab brigade na osnovu primljenog nareenja svojim jedinicama je naredio da istog dana prikupe svoje bataljone i otpo nu s ukrcavanjem, i to:

- 4. 5. i 1. bataljon, Štab brigade i prate a eta ukrcavaju se u mjestu Hvar, 3. bataljon (bez druge ete), bolnica i intendantura u uvali Milna, a 6. bataljon ukrcava se u uvali Sv. Nedjelja.

Neposredno borbenu zaštitu prevoženja vršio je NB-9 »Biokovac«.

Iste veeri sve jedinice brigade prebaene su našim brodovima u luku Vis i krenule za Dra evo polje gdje su se razmjestile.

Tre i bataljon je ostavio svoju 2. etu na Hvaru sa zadatkom da ne dozvoli uspostavljanje ustaške vlasti u Hvaru do dolaska Nijemaca.

Me utim, odmah sutradan po dolasku brigade na Vis, Štab brigade je prema dobijenom nareenju od Štaba divizije 19.1 1944. godine naredio eti na Hvaru, da se na veer 19. I prebaci na Vis.

eti je nareeno da hranu koju je dobila za 10 dana uzme sobom i predajednoj desetini¹⁶⁸⁾ iz 6. bataljona koja e do i iz Visa iste veeri u sastav Hvarskog odreda na Hvaru. Tako er je nareeno da stupi u vezu s brodom »Deva« koji se nalazi na Paklenim otocima i na njega ukrcava kamione s 30-40 konja i isteveeri otplovi za Vis.

Posada baterije na Su urju skinula je i ponijela sobom nišanske sprave i zatvara e s topova i na taj na inih onesposobila. Municipiju, oko 200 granata zatrpana je u jednu obližnju peinu, a sobom je ponijela reflektor. Iza toga se no u 18/19.1 prebacila brodom, plove i s južne strane otoka u Hvar, a naredne no i produžila na Vis. Za svo vrijeme dok je ova baterija djelovala (vrijeme dok jeli. brigada bila na Hvaru) nije imala gubitaka u ljudstvu, osim ranjavanja komandira baterije Miroslava Vran i a, madaje neprijatelj esto tukao bateriju svojom artiljerijom i avijacijom.

ISKRCAVANJE NIJEMACA NA HVAR¹⁶⁹⁾

Za iskrcavanje na otok Hvar (»Walzertraum«) Nijemci su predvidjeli dvije desantne grupe iju su osnovnu snagu inila dva pješadijska bataljona oja ana sa specijalnim jedinicama obalskih lovaca (iz bataljona »Brandenburg«), a za artiljerijsku podršku odredili su 612. mornari ki artiljerijski divizion. Brodski sastav za prevoženje i zaštitu desanta pripadao je njemačkoj Pomorskoj komandi za Dalmaciju u Splitu. Dan X - dan izvoenja desanta, odre en je 18. siječnja. Ovaj sastav je podijeljen na dvije grupe i to sjevernu i južnu, u ovisnosti s kojeg se pravca organizira iskrcavanje. Sastav i zadaci grupa bili su:

- južna grupa-ja ina oko 700 vojnika, formira je 750. puk. Komandant grupe je komandant bataljona 750. puka Stockei. Polazna luka je Korcula. Isplov-ljenje u 1,30 sati. Iskrcavanje na južnoj obali Hvara (predio Bogomolje) u 4,30 sati. Artiljerijska podrška se izvodi iz rajona Lovišta (zapadni rt poluotoka Pelješca);

- sjeverna grupa-ja ina 860 vojnika. Izvodi je 3. bataljon 738. puka. Polazna luka je luka Povija na Bra u. Isplovljava se u 1,30 sati. Iskrcava se na sjevernu

168) Ovu desatinu sa injavalo je ljudstvo s otoka Hvara. Ona je po iskrcavanju ukljuena u Hvarski partizanski odred koji ostaje na Hvaru i dejstvuje na okupiranom podruju.

169) Operativni dnevnik Admirala Jadrana. Prijevod originala iz Muzeja JRM - Split.

obalu otoka Hvara, južno od Bola na Bra u. Artiljerijska podrška se izvodi s otočka Bra a.

U toku priprema nekoliko plovnih sredstava određeni za grupu u Korčuli zakasnilo je (nije stigao na vrijeme telegram - brodski sastav gaje primio u 7,50 sati i radi toga nije mogao na vrijeme isploviti i sti u Korčulu) radi čega je general Kühler, komandant 118. njemačke divizije odgodio desant za slijedeći dan.

Naredne noći Nijemci su se ukrcali u Povljima i Korčuli i brzinom od 5 milja na sat krenuli ka Hvaru. Vrijeme je bilo povoljno, vjetar slab, a kroz oblake povremeno je izbjigala mjeseca ina.

Sjeverna grupa zaplovila je uz istočnu obalu Brača i skrenula ka Hvaru. Njemačka artiljerija je izvela vatrenu pripremu po mjestima iskrčavanja. Kako s obale nije dobijena vatra, to brodovi nisu otvarali vatru iz brodskih oružja. Iskrčavanje je izvršeno u 4,30 sati na obalu između uvale Duboke i Ključa. Jedan desantni amac obalskih lovaca naišao je prilikom iskrčavanja na minu, i tom prilikom je poginuo 21 njemački vojnik. Na obali je grupa podijeljena na dvije kolone koje su nastavile s nastupanjem, jedna prema Starom Gradu a druga Vrbnju.

Južna grupa zaplovila u 1,50 sati uz zapadnu obalu poluotoka Pelješca. Kod Lovišta se iskrcao komandant 750. puka major von Ruthenow i tu uspostavio komandno mjesto. Kada je plovni sastav doplovio naoko 800 metara od obale Hvara otvorena je artiljerijska vatra po mjestima iskrčavanja. Kako s obale nije bilo otpora, iskrčavanje je izvedeno u južnim uvalama između Bogomolja i Selaca, odakle je zorom nastavljeno nastupanje.

Nijemci oprezno nastupaju preko otoka. Tako je južna grupa tek 20.1 stigla u Zastrazišće (glavnina ove grupe vratila se na Korčulu 23. I), a sjeverna je nastupajući preko Grablja tek treći dan (21.1 u 6 sati) ušla u mjesto Hvar.

Slučaj je htio daje istovremeno 11. brigada krenula na Vis kada su i njemačke desantne jedinice isplovile iz Povija i Korčule i krenule prema Hvaru. Da su se Nijemci iskrčali dan prije, kako je bilo planirano, došlo bi do borbe.

Nijemci su nakon duže pripreme i uz izvođenje artiljerijske pripreme u prazno iskrčali se na Hvar uz 21 poginulog vojnika od mine koju su postavile naše jedinice.

Uoči dolaska Nijemaca na otok narod se sklonio po šumama, poljskim kućicama i špiljama, a neki dio otišao u zbijeg na Vis. Prolazeći kroz otok Hvar Nijemci su ulazili u pusta sela, bez ijednog ovjeka u njima. Oni su ulazili u kuće pljačkali i uzimali sve do čega su došli. Neprijatelj je svoje položaje uspostavio iznad Poljica i kod Selaca blizu Bogomolja. Njegovo stalno patroliranje i upadanje u sela nije sprječilo ostatak stanovništva da nastavi rad u ilegalu i da i dalje šalje svoje sinove i kćeri u redove NOVJ. Narod prihvata savezničke pilote koji padaju na otok, ponekad i u blizini neprijatelja, krije ih i s prvom vezom upućuje na Vis.

U dvomjesečnom boravku na otoku Hvaru 11. dalmatinska brigada je ispunila svoj dug i obavezu, kako prema dobijenim zadacima, tako i prema narodu. Ona se za vrijeme boravka na Hvaru zbijila s narodom i stvorila takvo povjerenje i ljubav da su mnogi borci koji su se nalazili na Hvaru i poslije rata održavali dobre odnose i prijateljstvo koje je skovano u ovim teškim danima. Borci i rukovodnici 11. brigade bili su svjesni svoje odgovornosti, kako prema ovom narodu, tako i prema nekoliko hiljada pripadnika zbijega što je s Biokovskog primorja i iz drugih krajeva zemlje išli preko Hvara za Vis.

TRE A GLAVA

BRIGADA NA VISU

Nakon dolaska na Vis,¹⁷⁰ jedinice 11. brigade krenule su u centralni dio otoka i smjestile se na prostoru Plisko polje i Dračev polje, drugi bataljon koji je bio od ranije na Visu, poslije dolaska glavnih snaga divizije na Vis, posjeo je otok Biševo.

Idu ih dana (20.1) rasformiranje 6. bataljon, a s njegovim ljudstvom popunjeni su ostali bataljoni. Brigada je po naredbi Štaba 26. divizije određena u

Grupa boraca i starješina na Visu u decembru 1943. godine. Sjede s lijeva na desno: Ljubo Rakić, komandir ete, Vito Sumić, raniji komandant Makarskog partizanskog odreda i Mate Majić, zamjenik komandira ete

170) Vis je najistureniji veći srednjodalmatinski otok u Jaranu, površine 90,3 km². Prije rata imao je oko 8.000 stanovnika. Smješten u središnjem dijelu Jadran skog mora predstavlja je kroz historiju značajan vojni prostor oko koga su se optimali razni osvajači. Od Hvara je odijeljen Viškim kanalom širokim oko 6,5 nautičkih milja a od talijanskog kopna udaljen je oko 60 nautičkih milja.

op u divizijsku rezervu na otoku Visu. Nakon ovog nare enja, Štab brigade je odredio rajone razmještaja bataljona. Po tom nare enju 4. bataljon je razmješten u Pliškom polju, a ostale jedinice u zaseocima Podšipje i Duboka. Štab brigade se smjestio u zaselak Podšipje. Jedini ama su postavljeni zadaci da organiziraju osmatranje šireg prostora i da budu u gotovosti za borbu u slu aju izvo enja neprijateljskog zra nog desanta.

Dana 21.1 nare eno je 3. bataljonu da se pomjeri u pravcu rta Stupiš e. No u izme u 20 i 22 sata nad Visom su se pojavili neprijateljski avioni.

Štab brigade je od Štaba divizije upozoren da postoji realna mogu nost iskravanja neprijateljskog zra nog desanta na otok Vis. Radi toga je Štab brigade 22. januara 1944. godine pozvao komandante bataljona s kojima je razmotrena organizacija protudesantne obrane brigadnog rajona. Na kraju je bataljonima nare eno da:

- 1. bataljon sjednom etom kontrolira prostor Vinopolje-Volujak-Sv. Vid i dalje prema Podselju;
- 3. bataljon kao i 1. bataljon s jednom etom kontrolira prostor Borovik-Žena glava-Dra evo polje;
- 4. bataljon neka uputi jednu etu na okuču ceste gdje se odvajala staza za Zlopolje i Borovo polje, i od te okuke da upu uje patrole u pravcu Zlopolja, Borova polja i Tihobra e polja;
- 5. bataljon patrolira u pravcu Podšipja, Duboke i Podhumlja. Ujedno na tom prostoru kontrolira i cestu Vis-Komiža.

Jutarnje ustajanje za cijelu brigadu je regulirano u 6 sati.

Sve jedinice brigade 25. januara, osim 2. bataljona koji je bio na Biševu, položile su zakletvu uz prisustvo lanova Štaba 26. divizije. Poslije zakletve u Štabu brigade održan je sastanak s komandantima bataljona na kome je razmotrena postoje a situacija, nakon ega su bataljoni od Štaba brigade dobili dopunske zadatke. Tom prilikom Štab brigade je odlu io da smijeni 2. bataljon na Biševu, a da na njegovo mjesto uputi 1. bataljon.

Smjena je izvedena 26. i 27.1. Drugi bataljon se 27/28.1 prebacio sa Biševa na Vis i smjestio u zaselak Podhumlje.

Odlukom Štaba 26. divizije od 31. januara¹⁷², kojom divizija vrši pregrupiranje jedinica na Visu 11. brigada dobila je zadatak da posjedne južnu obalu Visa od rta Zaglav na lijevom krilu do rta Stupiš a na desnom, a da na otoku Biševu ostavi jednu etu, koja ima zadatak da organizira obranu Biševa, a u slu aju ja eg napada neprijatelja povukla bi se na Vis. Prema toj odluci obalu posjedaju dva bataljona, dok dva bataljona ostaju u divizijskoj i jedan u brigadnoj rezervi.

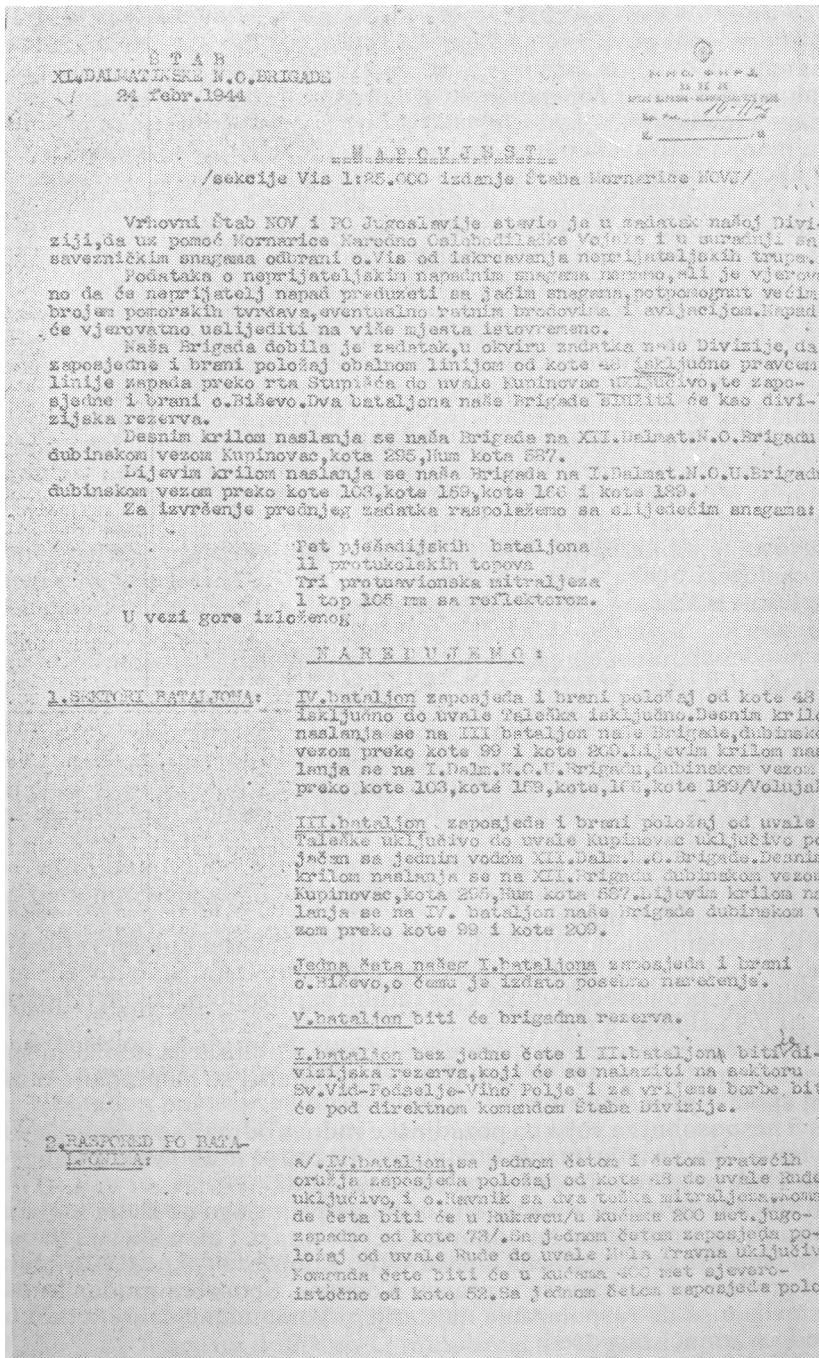
Na lijevom krilu brigade položaje je posjela 1. dalmatinska brigada, a na desnom 12. dalmatinska.

Izvršavaju i divizijsku odluku bataljoni brigade su posjeli slijede e položaje:

- 4. bataljon smijenio je 3. bataljon (Biokovski) 1. dalmatinske brigade na obalnoj liniji Zaglav-Talješka;
- 3. bataljon je smijenio 3. bataljon 12. brigade na obalnoj liniji Talješka-Stupiš e;
- 1. bataljon bez 2. ete (drži položaje na Biševu), razmješta se u Dra evu polju u ulozi brigadne rezerve;
- 2. i 5. bataljon razmještaju se u rajonu Plisko polje-Podhumlje (5. u Pliškom polju, a 2. bataljon u Podhumlju) i ine divizijsku rezervu.

Ovakav raspored brigade doživjet e manje izmjene do 8. marta, kada e brigada dobiti stalni odsjek obrane i ne e se mijenjati za itavo vrijeme boravka brigade na Visu.

172) A VII, Beograd, k. 1100, br. reg. 1/3

Prva strana faksimila zapovijesti Štaba 11. brigade o rasporedu snaga brigade za obranu otoka Visa

Prilikom povla enja naših snaga s otoka Kor ule krajem decembra 1943. godine uporedo su povu ene i snage koje su se nalazile na otoku Lastovu. Od tog vremena pa dalje na otoku je neprekidno bila neizvjesna situacija. Naime, o ekivalo se je da e se Nijemci svakog momenta iskrcati na Lastovo, otuda su naše snage organizirano povu ene na Vis, dok je propušteno da se prije toga organizira manji partizanski odred, koji bi imao zadatka da ostane na Lastovu i u slu aju ako se Nijemci iskrcaju. Komandi ete iz 2. bataljona (komandir Krsto Vilovi i politkomesar Krsto Covi) i zamjeniku komesara 2. bataljona Mili i u saop eno je daje na otoku Lastovu situacija neizvjesna, da oni tamo kre u s etom, da e s njima krenuti i Ivan Mor in-Crni, lan Pokrajinskog komiteta KP za Dalmaciju i da u zajednici s njim na Lastovu srede situaciju organiziraju i privremeno obranu otoka. eta se ukrcala na brod u Visu u 18 sati i otplovila na Lastovo 2. februara gdje se 3. ujutro iskrcala. Stanovištvo otoka, koje je živjelo u neizvjesnosti i o ekivalo iskrcavanje Nijemaca izvanredno je do ekalo etu, a kako i nebi kada se zna daje u 11. brigadi bio prili an broj boraca s Lastova, a nekolicina njih je došla i u sastavu ove ete. Mor in je odmah prionuo na sreivanju prilika oko organizacije vlasti i politi kih organizacija. Na kraju je donesena odluka da se oformi Lastovsko-mljetski partizanski odred ja ine 15 boraca, koji su izabrani od ljudstva iz 3. ete na elu s Matom Majstorovi em komandirom voda. Taj vod je (sada partizanski odred) ostao na Lastovu sa zadatkom djelovanja na Lastovu i Mljetu. Istovremeno komandi ete prijavilo se je 35 boraca-dobrovoljaca s Lastova, da stupi u etu. Dobrovoljci su primljeni i nakon uspješno izvršenog zadatka eta je otplovila na Vis u sastav brigade.¹⁷³

OTOK - VIS RATNI GARNIZON

Iako su poduzete sve mjere za organizaciju obrane otoka, na Visu se je i dalje nalazilo civilno stanovništvo i zbjeg. Ukoliko bi došlo do neprijateljskog desanta na otok stanovništvo i zbjeg bilo bi izloženo ratnim stradanjima. A kada je Štab Mornarice NOVJ 15. februara dobio depesu od VŠ NOV i POJ, u kojoj se obaveštava da je dobijena obavijest iz Kaira da Nijemci tih dana spremaju napad na Vis i ujedno se upozorava na naro itu spremnost no u i kod lošeg vremena.¹⁷⁴ U Štabu divizije i Štabu Mornarice su zaklju ili da je neophodno poduzimanje odgovaraju ih mjera.

Da bi se onemogu ilo stradanje stanovništva i zbjega i ujedno efikasno angažirano sve što je sposobno da u estvuje u obrani otoka, Štab divizije je 22. II donio odluku o proglašenju otoka Visa ratnim garnizonom. Ovom odlukom na re ene su još i slijede e mjere:

- objavljena je *posljednja* (podvukao autor) mobilizacija pod koju spadaju svi sposobni gra ani od 15-50 godina starosti (odnosi se na gra ane muškog i ženskog spola - prim, autora);

- svi nesposobni za vojsku i pozadinske radove odmah se prikupljaju za od lazak u Italiju. Za uvanje imanja (imovine onih koji se evakuiraju u Italiju - p.a.) narodna vlast e za to odrediti potreban broj ljudi;

- u slu aju da napad neprijatelja otpo ne prije nego se izvrši mobilizacija i evakuira zbjeg, predvi eni su odgovaraju i postupci, i to: u slu aju da nisu direktno napadnuti ve a naseljena mjesta - Vis i Komiža, u roku od 30 minuta nesposobni gra ani evakuiraju se u pravcu Kostime. Sposobni gra ani muškarci i žene stavljaju se na raspolaganje najstarijem komandantu mjesta od koga e dobiti odgovaraju i raspored;

173) AVII, Beograd, k. 1101, br. reg. 28-1/11. Kazivanja Krste Vilovi a, komandira te ete autoru 1980. godine.

174) AVII, Beograd, k. 1101, br. reg. 9/2.

- u slučaju da napad otpođe na naseljeno mjesto, sposobni građani se stavljaju na raspolaganje najstarijem komandantu, a nesposobni se sklanaju u podrumе, skloništa i prizemne prostorije.

U naređenju se podvlači potreba da se ne dozvoli da neprijatelj zarobi civilno stanovništvo, jer bi ga mogao koristiti za pravljenje prolaza kroz minska polja, a to bi dovelo do većih žrtava kod istog.

Za građanstvo u drugim naseljenim mjestima predviđen je isti postupak, a za njegovo povlačenje predviđeni su pravci: iz istočnog dijela otoka ka Vinovu polju, a iz zapadnog dijela ka Kostimi.

Kretanje građanskog stanovništva zabranjuje se od 20 sati uveče do 6 sati ujutro. Dalje se napominje da su u posljednje vrijeme pokidane žičane veze radi čega se poziva građanstvo da učestvuje u hvatanju »pete kolone«.

U izvodu naređenju ovog naređenja oko evakuacije građana angažirane su sve vojnopožadinske ustanove, organi NOO i komande svih vojnih jedinica. Narod je disciplinirano primio naređenje o evakuaciji. Građani su svoju imovinu ostavljali svojoj vojsći bez bojažničke biti uništena ili otuđena. Kako se zna da je otok Vis izrazito vinogradarsko područje, a u to vrijeme tu su se nalazile velike količine vina, to su vlasnici konoba sami pozivali vojsku da to vino piće bez ikakve naknade.

Sve mjere predviđene ovim naređenjem su kroz kratko vrijeme sprovedene.

Razmatrajući stanje u Ličko-senjskoj brigadi uz prisustvo časnika Štaba 11. brigade, 27. februara u Štabu 26. divizije donešena je odluka da se radi malobrojnosti ljudstva u bataljonima rasformira jedan bataljon i da se njegovim ljudstvom popune drugi bataljoni. Istovremeno je odlučeno da se izvrši izmjena u borbenom poretku brigade s tim što se između 4. i 3. bataljona na obalu ubacuje 1. bataljon. Četa 1. bataljona sa Biševa povlači se u njegov sastav, a umjesto te čete 3. bataljon upućuje jednu svoju četu na Biševo da smijeni četu 1. bataljona.

Sutradan se pristupilo realizaciji donešene odluke. U Štabu brigade je odlučeno da se rasformira 2. bataljon i da 5. bataljon preuzme naziv 2. bataljona. Tako od tog dana 5. bataljon, koji je formiran iz Neretvanskog partizanskog odreda na Hvaru, nosiće ime 2. bataljona 11. brigade. Ljudstvo iz rasformiranog bataljona raspoređeno je po jedinicama brigade i od ovog datuma do jula, kada će dobiti još jedan bataljon s Bliskog istoka u sastav brigade, samo 11. brigada ima u svom sastavu četiri bataljona, ije se brojno stanje pojedinačno kreće oko 300 boraca. Izvode i izmjene u borbenom poretku prema prethodnoj odluci Štaba 26. divizije novim rasporedom bataljoni su posjeli slijedeće položaje:

- 4. bataljon obalu od Brđuča na lijevom do uvale Rude na desnom krilu s dvije čete neposredno na obali i jednom po dubini.

- 1. bataljon položaje od uvale Rude do uvale Duboka na desnom krilu. Na obali raspoređuju dvije čete.

- Trećem bataljonu ovom odlukom front je skraćen, ali zato je jednu četu uputio na Biševo, a pošto mu je na desnom krilu front proširen do uvale Kupinove, gdje je položaje držao jedan vod iz 12. brigade, to je taj vod stavljen pod komandu 3. bataljona.

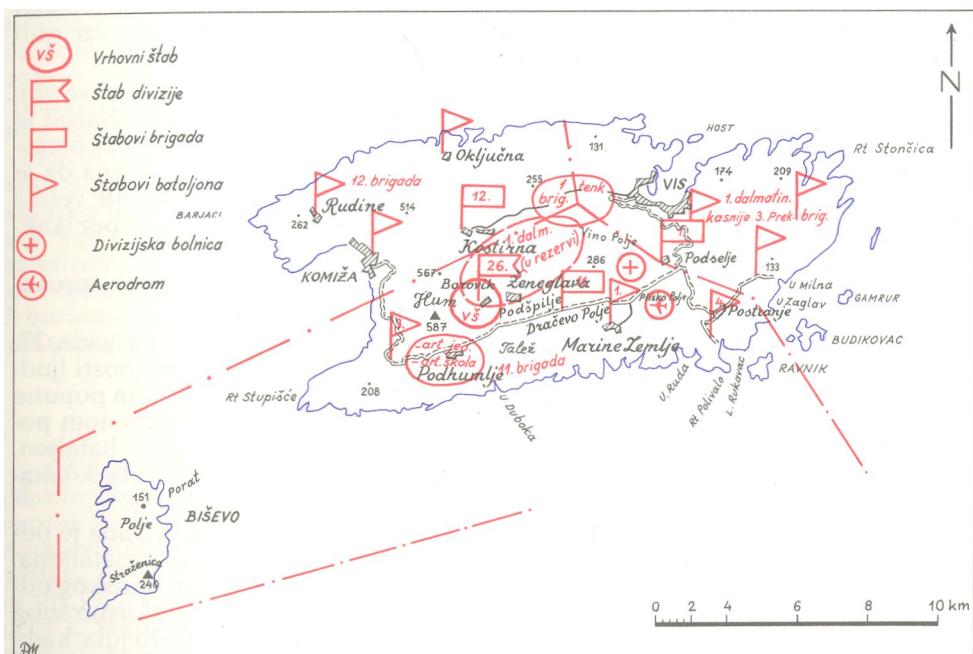
- 2. bataljon (ranije Peti) posjeda rajon Pliskog polja u ulozi divizijske rezerve.

- Minobaca četa na vatrenim položajima u Dubokoj.

Kako je 25. februara dobijeno 12 minobaca a i 42 teška mitraljeza u brigadi se prišlo reorganizaciji prateće čete brigade i prate ih vodova bataljona. Prateća četa brigade je preimenovana u minobaca četu, koja sada u svom sastavu ima šest minobaca a kalibra 81 mm, a novoformirane prateće čete bataljona po-

punjene su s teškim mitraljezima, protivtenkovskim puškama i po dva minobaca a kalibra 81 mm.¹⁷⁵⁾

Brigada je 28. februara obaviještena od Štaba divizije da će ubuduće nositi naziv 2. brigada 26. divizije, isto, važi i za 12. brigadu, koja je preimenovana u 3. brigadu 26. divizije. Ova preimenovanja izvedena su za sve brigade u 8. korpusu i nosit će te nazive do 26. juna kada se brigadama vraćaju raniji nazivi. Iz praktičnih razloga u daljem tekstu Monografije bit će navođeni nazivi brigada koje su dobile u početnom periodu formiranja (11. dalmatinska, 12. dalmatinska i t.d.).

Razmještaj jedinica 26. divizije i ojačanja na otoku Visu. Granice među brigadama ostale su skoro neizmijenjene s time što je dolaskom 3. prekomorske brigade - ova preuzeila položaje 1. dalmatinske, koja je iz tog razmještena na centralnom dijelu otoka kao rezerva

Štab 11. brigade,¹⁷⁶⁾ je na osnovu detaljno dobijenih zadataka od Štaba 26. divizije izradio 3. marta zapovijest kojom određuje zadatke svim dijelovima svog borbenog poretka. Ova zapovijest polazi od situacije, da je i dalje zadatak jedinica na Visu da sprječi iskrcavanja neprijatelja na otoku Vis i Biševo, sa pretpostavkom da će neprijatelj poduzeti napad na Vis s juga im pješadijskim i pomorskim snagama uz učešće padobranciških jedinica i avijacije, te da se iskrcavanje može otkivati istovremeno na više mjesta.

Za organizaciju obrane otoka Visa i Biševo, Štab 26. divizije je obranu podijelio na tri sektora, određujući jedinice za posijedanje istih.

- 1. sektor Vis: sjeverni i sjeveroistočni dio otoka od uvale Zaglav do Velog vrha, posjeda i brani 1. dalmatinska brigada s ojačanjima;

175) AVII, Beograd, k. 1101, br. reg. 28-1/11. (Operativni dnevnik brigade).

176) AVII, Beograd, k. 1101, br. reg. 13/2.

- 2. sektor Komiža: sjeverni i sjeverozapadni dio otoka od Velog vrha do uvale Kupinovo posjeda i brani 12. brigada s oja anjima i

- 3. sektor Rukavac: isto ni i južni dio otoka Visa i otok Biševo posjeda i brani 11. dalmatinska brigada oja ana s 11 protivoklopnih topova, 2 topa kalibra 105 mm s reflektorima i 2 protivavionska mitraljeza. Na obalnom dijelu mora ispred 11. brigade patroliraju brodovi Hvarske flote (5 patrolnih amaca).

Brojno stanje brigade iznosilo je 1310 boraca.¹⁷⁷

U okviru obrane Visa 11. brigada je posjedala obalu od k. 48 (isklju no) na lijevom do uvale Kupinovac na desnom krilu te otok Biševo.

Obrambeni odsjek brigade na Visu po dubini organiziran je u tri linije koje je trebalo urediti fortifikacijski i posjeti pojedinicama. Te linije bile su: obalna, glavna i prihvatna. Obalna linija protezala se neposredno uz obalu a posjedale su je ete i vodovi.

Glavna linija protezala se po dubini oko 1,5 km neposredno od obalne crte, od k. 103 preko Marine Zemlje do Podhumlja, prihvatna linija protezala se po dubini na oko 2,5 do 3 km od obale, od k. 190 na lijevom krilu preko Žene glava do Huma (trg. 587).

Neposredno ispred obalne crte protezala se predstražarska linija na kojoj su patrolirali brodovi Hvarske flote.

Artillerija je u operativnom pogledu potpadala neposredno pod komandu Štaba brigade, odnosno pod komandom Štaba 4. bataljona (oru a koja su se nalazila u njegovom rajonu obrane). Za slu aju borbe vodovi nisu smjeli napuštati položaje bez odobrenja Štaba bataljona a ete bez odobrenja Štaba brigade.

Zapovješ u su bili razra eni detalji oko organizacije protivavionske obrane kao i protupadobranksih desanata neprijatelja.

Na in obrane odvijao bi se po slijede em planu:

a) naoružani brodovi iz predstražarske linije imali su zadatku da blagovremeno otkriju približavanje neprijateljskih brodova. O tome bi hitro signalnim raketama obavještavali osmatra e i obalsku liniju. U slu aju ja eg nadiranja neprijateljskih snaga naoružani brodovi bi se povukli u najbliže luke odakle bi prihvatali borbu, a u slu aju neprijateljskog iskrcavanja posade brodova bi prešle u sastav pješadijskih jedinica koje se nalaze na tim položajima. Naprotiv, u slu aju sukoba sa slabijim neprijateljem, kao što su usamljeni brodovi, prihvatali bi borbu na otvorenom moru;

b) s obalne linije i me usobno povezanih otpornih ta aka trebalo je tu i neprijatelja im se približi obali. U toj fazi borbe došla bi do izražaja artillerija, minobaca i, PT topovi i automatska oružja, dok bi dejstvo pješadije došlo do izražaja kada neprijatelj pristane uz obalu. U momentu iskrcavanja obala je morala biti tu ena sa svim raspoloživim sredstvima, tako da bi se na samoj obali stvorio vatreni zastor, tj. zapre na vatru, koja bi neprijatelja prisilila na odstupanje;

c) glavna obrambena linija koja je bila izgra ena u dubini na prirodno dominantnim ta kama, omogu avala je podršku vatrom obalne linije i upotrebu rezerve.

S glavne linije nije se moglo odstupiti bez izri itog nare enja prepostavljenih;

d) prihvatnu liniju tako er je sa injavalo niz dominantnih otpornih i utvr enih ta aka, s kojih bi se u datom momentu sprije ilo neprijatelja da manevrom prodre u pozadinu i dezorganizira sistem naše obrane. Zauzimanjem tih ta aka neprijatelju bi bilo omogu eno, da presje e otok i da se spoji s dijelovima eventualnog padobranskog mostobrana. S druge strane, s tih položaja bilo bi

177) AVII, Beograd, k. 522, br. reg. 2-1/2.

mogu e braniocu da blagovremeno izvrši protunapad radi zaustavljanja i odbacivanja prodiru ih snaga neprijatelja.

Izvršena je i popuna jedinica s potrebnom municijom. Svaki borac dobio je za pušku 150 metaka na položaju i po 150 metaka u bataljonskoj, odnosno brigadnoj rezervi, te 5 ru nih bombi na položaju i 3 u bataljonskoj rezervi. Posada teškog mitraljeza raspolagalaje s 5.000 metaka, od ega na položaju 3.000, a 2.000 u bataljonskoj ili brigadnoj rezervi. Za puškomitraljez bilo je predvi eno 2.500 metaka, od ega na položaju 1.000, a u bataljonskoj rezervi 1.000 i brigadnoj 500 metaka. Teški minobaca raspolagao je sa 600 mina. Na položajima je bilo 300 kompletih granata s osnovnim i dopunskim punjenjem, a u bataljonskoj i brigadnoj rezervi po 150 mina.

Borcima je izdata na ruke suha hrana za šest dana.

Brigadna intendantura i bojna komora brigade razmještene su u Podšilju, a brigadno previjalište u Dra evu polju.

Stab brigade se smjestio u Dra evu polju u ku i Vicka Ivi evi a. U ovoj ku i on e ostati itavo vrijeme do 2. oktobra, kada e krenuti na Kor ulu i razmjestiti se u selu Žrnovu.

Poslije ovako donesene i u detalje razra ene zapovijesti za obranu, u jedinicama brigade uslijedili su još intenzivniji radovi na utvr ivanju njihovih položaja. Teren se istio radi preglednosti i efikasnosti vatre. Izgra ivani su bunkeri, zemunice, zakloni za strijelce, obrambeni zidovi, mitraljeska gnijezda, vršilo se miniranje obale, postavljanje bodljikave žice, kopani su rovovi i saobraćajnice.

Radovi na utvr ivanju otoka Visa po eli su odmah po dolasku naših jedinica na otok. Me utim, intenzivniji radovi zapo eli su 1. februara, kada je brigada dobila nare enje od Štaba divizije da izgra uje bunkere na prihvatznoj obrambenoj liniji: k. 286, k. 308, k. 473, k. 495.

O poduzetnim mjerama na organizaciji obrane Štab brigade je 14. marta obavijestio Štab divizije o posjedanju položaja, izvedenim radovima kao i o radovima koji su u toku. U izvještaju se navodi da su radovi na obalnoj liniji, uglavnom završeni, pri emu se isti e da se i dalje pojedini fortifikacijski objekti dora uju. Sve uvale su minirane, a minirani prostori ograničeni bodljikavom žicom, dok su na oto i u Ravniku i rtu Pohvalu izgra eni rezervoari za benzin.¹⁷⁸ Glavna linija obrane je u izgradnji na kojoj su ve dovršeni bunkeri, a ostali radovi (rovovi, minske i žane prepreke) su u toku. Na prihvatznoj liniji radovi su otpo eli a izvode ih jedinice 2. bataljona.

Na svim poljima na obrambenom odsjeku brigade - Dra evo polje, Plisko polje, Zri ica polje, Voš ica polje i drugi rajoni pogodni za zra ni desant nepri-

178) Neposredno uz obalu postavljena su razna zapaljiva sredstva za stvaranje vatrene prepreke. Od saveznika su dobijene ve e koli ine ba ava napunjene naftom i benzonom. Te su ba ve bile uglavnom raspore ene uz obalu tamo gdje se je o ekivalo iskrcavanje neprijatelja. Na brigadnom sektoru najviše je ba ava raspore eno u Rukavcu. U sluaju pokušaja neprijateljskog iskrcavanja ba ve bi se eksplozivom upalile, nafta i benzin razlili u goru em stanju, pa bi tako bila stvorena vatra zavjesa od goru eg goriva neposredno na obali.

Na osjetljivim mjestima za iskrcavanje bio je izra en i plan elektri nog zapre avanja. Po tom planu predvi eno je postavljanje žane ograde u koju bi bila uklju ena elektri na struju visokog napona. Ovaj plan je pod rukovodstvom Stanka Parma a, na elnika Štaba divizije izradila i pripremila posebna grupa u kojoj se je isticao oficir Crvene armije, elektro-inženjer poru nik Vladimir Ljepškin. (Ljepškin je ranije bio njema ki zarobljenik, zarobljen kod Lenjingrada, pobegao iz zarobljeništva negdje izme u Zidanog Mosta i Maribora krajem 1943. godine i priklu io se partizanima. Odatile je došao na Vis i raspore en u 1. dalmatinsku brigadu). Od saveznika je dobijeno nekoliko agregata za proizvodnju struje i pomo u njih je predvi eno uklju ivanje struje u žane ograde. Ova elektrifikacija je bila predvi ena i pripremljena u lukama Visa i Komiže, Barjacima, Oklju noj, Milni i Rukavcu.

AVII, Beograd, k. 1101, br. reg. 1-1/3 i kazivanje Drage Gali a tadašnjeg obavještajnog oficira 26. divizije autora 1983. godine.

jateljskih padobranaca postavljena su kolja i druge prepreke (burad napunjena benzинom, gomile kamenja kao prepreka za sruštanje jedrilica i sl.).

Uz navedeni izvještaj priložen je i plan vatre. U tom planu ozna eni su zadaci i zone vatre za 40 teških mitraljeza, 39 puškomitraljeza, 8 protivoklopnih pušaka, 5 lakih minobaca a, 10 minobaca a 81 mm. Svo ovo oružje raspore eno je na obalnom odsjeku brigade od k. 48 do Stupiš a.

Za tadašnje prilike na brigadnom odsjeku obrane (bez otoka Biševa) širokom oko 15 km raspore en je impozantan broj oružja. Na svakih 200 dužnih metara dolazio je po jedan puškomitraljez i teški mitraljez, a na širini oko 900 metara jedan minobaca od 81 mm. Ovim oružjima treba dodati još i 11 protivoklopnih topova i 2 topa 105 mm, koji su bili raspore eni uglavnom na položajima koje je držao 4. bataljon. Najguš i raspored navedenih oružja bio je u rajonu 4. bataljona. Ovaj bataljon se nalazio na težištu obrane brigade, koje je bilo predodre eno svojom konfiguracijom zemljišta - obale na ovom dijelu otoka, pošto je nudilo eventualnom napada u najbolje uvjete za iskrcavanje s mora. To je i bio osnovni razlog da su i Štab divizije i Štab brigade u procjeni situacije ocijenili da na tom rajonu treba ostvariti težište obrane pa su kod postrojavanja borbenog poretka odredili odgovaraju e snage i sredstva. Tako je na prostoru Rukavca 4. bataljon s dobrim oja anjima dobio front širine oko 2,5 km, a preostalih 13,5 kilometara fronta posjednuto je s dva bataljona. Pored snaga koje su održale Rukavac, na tom pravcu je bila predvi ena i upotreba divizijske rezerve.

Neposredno iza rajona obrane 4. bataljona bio je raspore en 43. britanski komando u selu Podselje, a njegova 2. grupa ja ine od oko 120 vojnika bila je razmještena uz put Lokva-Rukavac. I taje grupa u svom sastavu pored ostalog naoružanja imala dva teška minobaca a.

Štab 26. divizije 2. marta izdao je posebno nare enje o posjedanju i fortifikacijskim radovima na otoku Biševu. Po tom nare enju naro ito se utvr uju k. 240 i 151 na kojima se ure uju otporne ta ke koje posjedaju po 30 boraca, miniraju sve uvale i luke i postavlja 4-6 minobaca a, teški mitraljezi i protivoklopni topovi, te se izvode zapre ni radovi uz punu upotrebu mina i bodljikave žice.

Istovremeno su savezni ke jedinice u rajonima njihovog razmještaja izvodile fortifikacijske radove. Na oto i u Ravniku ispred Rukavca zajedni ki su izvodili radove 4. bataljon i savezni ka jedinica, koja je raspolagala odgovaraju om inžinjerijskom opremom (kompresori, pikameri i drugo). Radovi na Ravniku su otpo eli 7. marta i nastavljeni kroz itav mart i april.¹⁷⁹⁾

Od dolaska brigade na Vis treba nавести nekoliko kadrovskih promjena u Štabu brigade i štabovima bataljona. Tako je 31. januara na dužnost politkomesara brigade došao Ivan Romac, koji je do tada bio politkomesar bataljona u 1. dalmatinskoj brigadi, umjesto Vinka Maglice koji je ranjen nesretnim slu ajem 30. decembra i otišao na lije enje u Bari. Krajem februara Romca e na toj dužnosti zamijeniti Ante Deak, koji je do tada bio zamjenik komesara 4. bataljona. Deak e na dužnosti ostati do novembra 1944. godine. Dva dana ranije dužnost pomo nika politkomesara brigade preuzeo je Benko Matuli , do tada na dužnosti sekretara Okružnog komiteta KP za srednjodalmatinsko oto ko podru je. On e na toj dužnosti ostati do januara 1945. Dotadašnji pomo nik politkomesara brigade Zvonko Raos otišao je za pomo nika politkomesara Mornari ke baze u Bariju. U 3. bataljonu ponovo je nakon dolaska s kursa preuzeo dužnost komandanta bataljona Mile Gabri - arkaš. Po etkom marta nastale su izmjene i u Štabu 4. bataljona. Dužnost komandanta primio je Miljenko Patrlj, politkomesara Milan Rako i pomo nika politkomesara Ante Batisti . Dotadašnji komandant i politkomesar bataljona Marko Turi -Markan i Dane Vilovi otišli su na dužnost komandanta i politkomesara oficirskog kursa koji je formiran pri Štabu divizije.

179) AVII, Beograd k. 110/A br. reg. 28-1/11 (Operativni dnevnik brigade).

OBUKA BORACA I STARJEŠINA

Obuci boraca i starješina, pored pripreme za obranu otoka, poklanjala se dosebna pažnja. Težilo se da se u tom pogledu boravak na otoku i slobodno vrijeme što bolje iskoristi.

Svakodnevno se vježbalo. Izvodila se i strojeva i taktika obuka. Obučeno se u rukovanju s lakiom i teškim naoružanjem. Kroz sve to nastojalo se da se kod ljudstva stvori što bolja fizika i kondicija. Povremeno su vršene i smotre jedinica. Između desetina, vodova i eta unutar bataljona, kao i između u bataljona vršila su se takmičenja.

Radi obuke mladih starješina bio je organiziran podoficirski kurs pri Štabu brigade. Kurs je trajao za svaku grupu po mjesec dana. Nastojalo se da se što više boraca osposobi za zvanje desetara i vodnika. Na tom planu postignuti su solidni rezultati.

Posebna pažnja je posvećena rukovanju naoružanjem. Postojalo je i stalno takmičenje u obuci, posebno u kompletnom rukovanju, rastavljanju i sastavljanju te otklanjanju kvarova kod naoružanja po sistemu zavezanih oружаних ију. U to vrijeme u izveštaju politkomesara 26. divizije od 22. III 1944. godine komesaru 8. korpusa navodi se da u 11. brigadi od ukupnog ljudstva zna rukovati: s puškomitrailjezom 465 boraca, talijanskim puškomitrailjezom 744 borca, »šarcom« 408, teškim mitraljezom »švarcloze« 46, francuskim mitraljezom 36, talijanskim teškim mitraljezom »breda« 682, protuokloškim puškama 453, lakiom talijanskim bacima 429, teškim talijanskim minobacima 82 mm - prim, autora), 224 i s teškim engleskim bacima 61 borac.¹⁸⁰

Ako se zna daje u to vrijeme brojno stanje brigade iznosilo oko 1.300 boraca tada su gornje brojke zaista impozantne. A to nije nepojmljivo kada se zna da je mladi borci koji kadar pun entuzijazma radio i u to dan i noć. Prema naprijed navedenom izveštaju u brigadi je bilo svega 23 nepismena, a od ovih trojica su naučila pisati, dok ostali neznavaju sva slova, s njima se radi i brzo i oni biti opisani menjeni.

Obuka na navedenim oružjima uglavnom je izvedena u vrijeme od iskrcavanja na Hvar, a to znači za oko tri i pol mjeseca.

Jedinice brigade također su izvodile razne vježbe. Težište je bilo na maršu, borbi u susretu i napadu na utvrđene rajone i naseljena mjesta, upoznavajući pri tome borce i starješine s karakteristikama organizacije obrane kod Nijemaca.

Za političke i vojne rukovodioce jedinica 26. divizije organiziran je u maju 1944. godine u selu Marine Zemlje srednjepartijski kurs koji je počeo u poljubom okružju oko 40 slušalaca. Na tom kursu bilo je i nekoliko rukovodilaca iz naše brigade. Jedan od njih bio je i tadašnji komandant brigade, kapetan Milan Atlagić.

LETE A OTOČAKA CETA IZ SJEVERNE DALMACIJE

Po etkom marta iz sjeverne Dalmacije na otok Vis upućena je Lete a otočka koja je brojala 60-75 boraca. Ova eta je dejstvovala na otocima Ugljanu, Dugom otoku, Pašmanu i na priobalnom pojusu između Zadra i Biograda. Etu je uputio Štab Sjevernodalmatinskog partizanskog odreda. Eta je stigla na Vis 12. III, javila se u Štab divizije i raspoređena u 1. brigadu, a Štab brigade uputio je u svoj 2. bataljon kao 5. etu. Komandir ete bio je Dinko Mirković a politko-

180) AVII, Beograd, k. 1101, br. reg. 28-1/11.

mesar Eva Banina. eta je u aprilu na Mljetu u estvovala u borbama u sastavu 2. bataljona. Desetak dana poslije (po etkom maja) komandir i komesar ete upu eni su na nove dužnosti u sjevernu Dalmaciju, a eta je rasformirana i borci raspore eni po bataljonima brigade.¹⁸¹

PRISTIZANJE NOVIH JEDINICA I ORGANIZIRANJE ARTILJERIJE NA VISU

Pored 1. i 12. dalmatinske brigade, koje se zajedno sli. brigadom od po etka 1944. godine nalaze na Visu, u me uvremenu pristizale su nove snage iz Italije, intenzivno se prešlo na organizaciju i formiranje artiljerijskih jedinica, jedinica Mornarice NOV-e i izgradnji aerodroma.

Tre a prekomorska brigada je formirana u decembru 1943. godine u Gravini u južnoj Italiji. Tadaje njeno ukupno brojno stanje iznosilo oko 1.880 boraca. Pretežan broj toga ljudstva inili su Primorski Slovenci i Istrani, koji su služili u talijanskoj vojsci. Ostalo ljudstvo inili su ranjenici koji su se lije ili u savezni kim bolnicama i internirci Jugoslaveni koji su poslije kapitulacije Italije izišli na slobodu ili su sa podru ja Italije kojeg su okupirali Nijemci pobjegli iz logora i stupili u partizanske jedinice, pa su kasnije stigli u Gravinu. Pored toga bilo je i Talijana koji su se kao antifašisti prijavili u brigadu da s njom krenu u borbu u Jugoslaviju. Od ukupnog broja bilo je Slovenaca 1.120, Hrvata 450, Talijana 150, Crnogoraca 125, Srba 15 i ostalih 20.

Brigada se od 4. do 13. marta 1944. godine prebacila na Vis, a 17. marta, po nare enju Štaba 26. divizije, razmještena je na centralnom dijelu otoka Visa kao op a divizijska rezerva, uz istovremeni zadatak organiziranja protudesantne obrane toga prostora. Od 3. maja brigada je preuzeila obrambeni rajon 1. dalmatinske brigade pošto je ova odre ena u op u rezervu divizije.¹⁸²

U po etnom periodu kada su brigade 26. divizije pristupile organizaciji obrane otoka Visa, od artiljerijskih oru a na otoku je bilo: top 105 mm M-28 talijanski, dva topa 75 mm M-28, nekoliko protutenkovskih engleskih topova 40 i 57 mm i nekoliko talijanskih PA topova 20 mm. Odmah je oformljen Stab artiljerije na elu s pukovnikom Karelom Levi nikom.

Ubrzo je, po etkom februara, dobijeno iz Italije od savezni kog ratnog plijena 12 haubica kalibra 100 mm M-14/19, od kojih su formirane baterije »A«, »B« i »C«, a 19. marta prispjelo je prvih 6 brdskih topova kalibra 75 mm. U narednim mjesecima od primljenih savezni kih i zarobljenih u borbama na otocima artiljerijskih oru a formirat e se na Visu nekoliko artiljerijskih diviziona.¹⁸³

NAŠE POMORSKE I ZRA NE SNAGE NA VISU

Poslije napuštanja srednjodalmatinskih otoka i povla enja na otok Vis od strane naših snaga, na Vis su se istovremeno povukli Štab Mornarice NOV i jedinice 4. POS-a. Štab Mornarice NOV je s Visa rukovodio i s ostalim pomorskim sektorima (2,3. i 5), a 4. kao najja i bazirao je na Visu i tada predstavljao osnovnu snagu Mornarice NOV.

etvrti POS u svom »viškom periodu« sa injavali su: Štab flotila naoružanih brodova (NB), tri (Bra ka, Hvarska i Viška) flotile patrolnih amaca (P), dopunska eta, osmatra ke stanice, lu ke kapetanije i zastupništva, transportni brodovi, brodgradilišta i radionice. Kasnije su oformljene 1. i 2. flotila desantnih

181) Prema pismu Dinka Mirkovi a o toj eti - u arhivi autora.

182) Albert Klun, »Brigada bratstva i enotnosti«, Ljubljana 1981. g., str. 130-134.

183) Karel Levi nik, »Artijerci prekomorci«, Nova Gorica 1968. g., str. 16^12.

splavi (brodovi dobijeni od saveznika), bataljon pomorske pješadije i eta za vezu. Brojno stanje 4. POS-a u po etnom viškom periodu iznosilo je oko 1200 boraca, a u oktobru 1944. godine 1638 boraca.¹⁸⁴⁾

U vrijeme kada naše snage drže srednje i južnodalmatinske otoke, VŠ NOV i POJ je 19. XII 1943. godine uputio depešu Štabu Mornarice NOVJ u kojoj traži da se na Visu i Lastovu urede aerodromi, gdje bi se spuštali naši avioni. Štab Mornarice je ovaj zadatak povjerio Komandi mesta Vis, a ova je predložila da se to radi na centralnom dijelu otoka.

Poletno-sletna staza izgra ena je od zemlje na koju je položena specijalno izra ena mreža koju su sa injavale rešetkastometalne plo ice. Ovu specijalno izra enu mrežu dopremili su saveznici. Dužina staze iznosila je 850 metara, sa sigurnosnim produženjima od po 150 metara sa svake strane po dužini, a širina oko 140 metara. Ure ena su i pomo na letjelišta za avione za vezu i stajanke na Pliskom i Velom polju.

Za neposrednu potivavionsku zaštitu postavljene su dvije baterije PA topova 75 mm, koje su imale radarske nišanske sprave.

Kako su tekli radovi na aerodromu, tko ga radi i kapaciteti aerodroma, najbolje je izraženo u izvještaju koji je Štab 26. divizije uputio Štabu 8. korpusa 13. aprila, a u kome stoji: »Ovih dana po elo je s izradom aerodroma koji e biti gotov do 25. ovog mjeseca. Na aerodromu e se preko dana stalno nalaziti tri eskadrile po 12 aviona, dok e po no i ostajati samo 4 aviona patrolne službe. Aerodrom rade zajedno naši, engleski i ameri ki vojnici.¹⁸⁵⁾

Aerodrom i aerodromski objekti izgra eni su na prostoru koji je bio pod najkvalitetnijim viškim vinogradima.

Prvi savezni ki lova ki avion sletio je na aerodrom 1. maja 1944. godine, i od toga datuma zapo inje njegova ratna upotreba. 25. augusta iz 1. eskadrile NOVJ stigla su 4 aviona tipa »Spitfire« koji stalno baziraju na aerodromu. U toku augusta sovjetska komanda iz Barija uputila je na viški aerodrom 4 aviona U-2 na kojima se obu avaju naši piloti. Kasnije e se od ovih aviona i aviona prebjeglih iz domobranstva formirati eskadrila za vezu. U daljem toku ratnih dejstava na ovaj aerodrom e sti i ostali avioni 1. eskadrile i avioni 2. eskadrile NOVJ koji u to vrijeme, prema ranijem sporazumu sa saveznicima, dejstvuju pod neposrednom operativnom komandom RAF-a.¹⁸⁶⁾

Viški aerodrom pove ao je akcioni radius naših i savezni kih aviona za njihove udare po neprijateljskim objektima na teritoriju Jugoslavije za 300 kilometara (150 u odlasku i 150 u povratku).

Aerodrom se nalazio u rajonu kojeg je branila 11. brigada za itavo vrijeme dok je bila na Visu. Otuda u svim planovima obrane koji su ra eni u Štabu brigade predvi ala se i obrana aerodroma, kao i sadejstvo borbenih dijelova na aerodromu s jedinicama brigade, koje su u neposrednoj blizini aerodroma držale položaje.

NJEMA KI PLANNOVI ZA ZAUZIMANJE VISA

Kako Nijemcima nije uspjelo da poslije kapitulacije Italije, zauzmu otoke Vis i Lastovo, oni i dalje u svojim planovima to predvi aju.

Planiranje napada na otok Vis u okviru njema kog komandovanja spadalo je u nadležnost:

a) kopnenih snaga - 2. oklopna armija, a u njenom sastavu 5. SS korpus i njegova 118. lova ka divizija u ijoj se zoni nalazio otok Vis;

184) »IV. POS 1943-1983«, Vojna štamparija Split 1983. g., str. 20.

185) AVII, Beograd, k. 1000, br. reg. 3-1/5.

186) Dr Veseljko Hulji , n. d., str. 352

b) pomorskih snaga - Komanda mornari kih grupa »Jug«, a u njenom sastavu mornari ke snage na Jadranu pod komandom Admirala Jadrana sa sjedištem u Opatiji i njezina Pomorska komanda Dalmacije u Splitu, u ijoj se zoni nalazio otok Vis.

Štab 2. oklopne armije predložio je 21.11944. godine da se izvede zajedni ki desant, a da zatim Vis drže pomorske snage. S ovim prijedlogom nije se složila Mornarica navode i da za to nema odgovaraju ih snaga. Dogovoren je da se plan nazove »Freischütz« (slobodna zaštita) i da se desant izvede polovinom februara za vrijeme tamnih no i (od 20. II do 1. III).

U Mostaru su se 14. februara sastali predstavnici 5. SS korpusa, 118. lova ke divizije, 750. puka, Pomorske komande Dalmacije i avijacije. Dogovoren je da se napad na Vis izvede 21. II. Me utim, pošto su u me uvremenu savezni ki brodovi na Jadranu potopili nekoliko njema kih plovnih objekata predvi enih za desant i iskrse potrebe za upu ivanje dijela brodova prema Gr koj (pomorska operacija pod nazivom »Frehdaks« - Drski jazavac), to je izvršenje desanta na Vis odgo eno i sazvano novo savjetovanje o tom problemu za 21. II.

Novo savjetovanje održano je 21. i 22. II navedenih komandi kod Štaba 2. armije u Vrnja koj Banji. Tom prilikom je odre eno da se za desant na Vis upotrijebi slijede e snage: 750. puk (bez jednog bataljona), 1 inžinjerijska eta, 1 brdska baterija, jedno odjeljenje artiljeraca za poslugu na zaplijenjenim topovima,¹⁸⁷⁾ 771. inžinjerijski desantni bataljon, odjeljenje obalskih lovaca »Brandenburg«, 5 torpiljarki, 3-4 torpedna amaca, 14 desantno-jurišnih amaca, 4-6 desantnih tenkonosaca, 40 lova kih aviona, 10-12 jurišnih aviona, 30 transportnih aviona »JU-52« s 25-30 transportnih jedrilica i 500. padobranci SS-bataljon ja ine oko 660 vojnika. (To je isti bataljon koji e biti upotrijebljen u zra nom desantu na Drvar i napadu na V.Š., krajem maja 1944. godine).

Prema planu napada pomorsko-zra ni desant bi se odvijao ovako: Nekoliko dana prije napada njema ka bi avijacija bombardirala Vis, a dotle bi se prikupljali brodovi u najbliže luke radi u eš a u desantu. Desantne kolone plovile bi uz sjevernu obalu Kor ule i produžile do jugoisto ne obale Visa. Glavne snage desanta iskrcale bi se izme u pola no i 2 sata u predjelu Rukavca, odakle bi krenule prema Visu i Komiži. Obalski lovci bataliona »Brandenburg« trebali su se iskrati, prerušeni u partizane, u motornim jedrenjacima u višku Tuku i sadejstvovati jedinicama 750. puka u zauzimanju Visa. Sa svitanjem spustilo bi se oko 300 padobranaca u predjel Dra eva polja, a zatim i oko 200 padobranaca s jedrilicama. Ove snage trebale su sadejstvovati u zauzimanju Komiže.¹⁸⁸⁾

Dalje planiranje stavljen je u nadležnost 5. SS korpusa, iji se štab nalazio u Lištici (kod Mostara). Za komandanta desanta odre en je Komandant 750. puka. Napad je trebalo izvesti 17. III, a najdalje do 31. III 1944. godine.

Radi ponovnih gubitaka njema ke mornarice na Jadranu, Admiral Jadrana je bio prisiljen da izvijesti Štab 2. oklopne armije da se desant ponovo odgodi za 14 dana. Tako je odlu eno da se »Freischütz« izvede najprije 4. IV, a zatim 10. IV. Iza toga nastaje natezanje izme u njema kih komandi, i najzad Štab 2. armije odlaže operaciju za po etak maja.

BOMBARDIRANJE OTOKA VISA

Prva pojava neprijateljskih aviona nad položajima koje je držala brigada bila ie 21. sije nja 1944. godine izme u 20 i 22 sati. U vezi s tim u jedinicama brigade bila je nare ena stroga pripravnost.

187) Nijemci su u ovom planu bili predvidjeli zapljenu naših topova na Visu, koje bi odmah upotrijebili radi ega su odredili da se povedu obu ene posade, kako bi one preuzele artiljerijska oru a i odmah stupile u dejstvo.

188) Dr Veseljko Hulji , »Vis 1941-1945«, IHRPD, Split 1979. g., str. 273-279.

Dana 22. III 1944. godine u 6 sati nad otokom su se pojavila dva neprijateljska lova ka aviona. Jedan od njih, preletjevši Plisko polje, mitraljirao je šatore savezni kih vojnika.

Istog dana u 18,30 sati pojavilo se ponovo 7 neprijateljskih aviona. Avioni su bacali bombe i mitraljirali. Na sektoru naše brigade bombardirana je k. 178. Dva borca su ranjena a jedan poginuo. U dejstvo je stupila i savezni ka PA obrana. Nedaleko Komiže oborenna su dva neprijateljska aviona. Oba aviona su se srušila u more i potonula.

Poginuli borac Tomislav Tomi sahranjen je 23. III 1944. godine u Komiži. Jedan vod iz 2. bataljona odao je posmrtnu po ast poginulom.

Neprijateljska avijacija je 17. IV 1944. godine u 4 sata ponovo bombardirala otok Vis. Nekoliko neprijateljskih aviona bacilo je desetak bombi i na položaje jedinica naše brigade. Ovog puta žrtava nije bilo.

Ponovo su 11. V 1944. godine oko 2 sata neprijateljski avioni bombardirali otok Vis i višku luku, ali na položaje naše brigade nije pala nijedna bomba.

SAVEZNI KE JEDINICE NA VISU

Polovinom oktobra 1943. g. na inicijativu PK KPH za Dalmaciju iz Bola na Bra u upu ena je grupa teških ranjenika i zbjeg brodom »Bakar« u luku Bari u Italiju u koju je nešto ranije ušla savezni ka vojska.¹⁸⁹ Brod je plovio s jugoslavenskom zastavom na kojoj je bila crvena zvijezda petokraka, kao simbol nove Jugoslavije. Na brod se ukrcala delegacija partizana koja je trebala da uspostavi vezu sa saveznicima. Ranjenike i zbjeg saveznici su primili, a u povratku broda na Vis upu ena je prva pomo i hrani. Ukrzo iza toga 29. X Vrhovni štab NOV i POJ delegaciju kojaju došla s brodom »Bakar« u Bari službeno je proglašio svojim predstavništvom. Od tada je postojala neprekidna veza sa saveznicima na liniji Vis-talijanska obala. Zatim su slijedile isporuke hrane i vojne opreme. Savezni ka avijacija i mornari ke snage, mada u skromnom broju, pojavili su se i na isto nim obalama Jadrana.

Tadašnji šef angloameri ke vojne misije pri Vrhovnom štabu, britanski general Fitzroy Maclean sredinom oktobra 1943. godine sporazumio se s predstavnicima NOV i POJ o doturanju savezni ke pomo i preko Visa, kao i o privremenom baziranju manjih plovnih jedinica britanske flote u lukama Visa i Hvara.

Po etkom januara na Vis je stigao britanski general Miles, komandant specijalne jedinice (Force 133) u pratinji potpukovnika Jacka Churchillia, komandanta 2. komandoa.

Prva savezni ka jedinica iskrcala se u Komižu 16. januara. Do 12. februara na Vis je stigao kompletan 2. komando i ameri ka operacijska borbena grupa (120 vojnika i 12 oficira). Ukupno je pristiglo 576 vojnika i starješina. Komandant ovih snaga je J. Churchill, komandant 2. komandoa.

Dana 28. februara iskrcao se i 43. mornari ki komando (štob ovog komandoa - komandant Simens - smjestio se u Podselju). Ja ina komandoaje 420 ljudi. Komando ima ulogu mobilne rezerve. Iz njegovog sastava druga grupa (ja ine oko 120 ljudi) smjestila se uz cestu Lokve-Rukavac, kod k. 166 s dvj teška minobaca a i dva teška mitraljeza u ulozi sektorske rezerve Rukavca. Štab 4. bataljona uspostavio je neposrednu vezu s ovom grupom u cilju zajedni kog planiranja obrane sektora Rukavac, kojeg je neposredno posjeo 4. bataljon. 15. III Štab britanske 2. brigade za specijalnu namjenu (komandant ove brigade bio je pukovnik Tomy Churchill (brat J. Churchill), koji je istovremeno preuzeo dužnost komandanta savezni kih snaga na Visu. (Oni nisu u srodstvu s W. Churc-

189) Jovan Vasiljevi , »Dejstva na Jadranu u NOR-u« str. 108-109.

S P A D
XIV DIVIZIJE NOVJ
Br. 86/44
4 marta 1944.

86

ŠTABU I. II. i III. N.O. BRIGADE, ŠTAB ARTILJERIJE,

P O L O Z A J .

Stavlja se da zmanja da je na crck Vis došao 43. Komandos u jačini od 420 ljudi, pod komandom gosp. Šimona.

Štab Komandosa nalaziće se u Podselju.

Komandosi imaju zadatku mobilne rezerve.

Uz štab biti da smješten 81 vojnik sa petri Vikers mitraljeza i sa više malih bacalja.

I. Grupa od 180 ljudi nalazi se sjeverno od Podselja sa dva teška bacala.

II. Grupa od 120 ljudi smještena je na cesti Lokvica-Rukavac kod kote 166 sa dva teška bacala i dva teška mitraljeza. Ovo je sektorska rezerva Rukavca, i ostaje na raspodjeljenju Komandosu.

III grupa od 60 ljudi u Visu.

II grupe držati će položaj reda protiv parazitista od Vele Polje do Sv. Vida. Time prestaje zadatak I. Brigade osiguranja protiv parazitista.

Osnaka 43. Komandosa nosi se na bljemu /kacigi/ kao i maskirna mreža sa kropicama.-

I. Brigada održavati će taku vezu sa komandosima.

Ista će se postarati za jednog engleskog furnača.

Štab II. Brigade povoziti će se Komandosima preko grupe koja je na kote 166.

43. Komandos stoji pod komandom pukovnika gospodina Čerčila.-

SMRT PAŠIMU - SLOBODA NARODU !

Politkomesar:

Vojo

v.d. komandanta, p.pukovnik:

Lj. L. C.

št. fvr. 86/44
Vis, 4. III. 44

Faksimil obavijesti Štaba 26. divizije o pristizanju savezni kog 43. komandoa i njegovog rasporeda na otoku

hillom tadašnjim premijerom vlade Velike Britanije, kako je u to vrijeme tvrdila njema ka propaganda). Do 5. maja na Vis je iskrcan i 40. komando, tako da u tom momentu brojno stanje na Visu iznosi oko 2.000 savezni kih vojnika i starješina.

I poslije ovog datuma brojno stanje savezni kih jedinica se pove avalo. Tako general Wilson, u svom izvještaju britanskom premijeru Churchillu, povodom dolaska maršala Tita na Vis po etkom juna 1944. godine, iznosi ja inu savezni kih snaga na Visu. Prema tome izvještaju na Visu se nalazi:

- 2. SS brigada (tri jedinice komandosa - 2, 40. i 43);
- 2. HLI planinski bataljon (HLI je kratica za Highland Light Infantry, škotski pješa ki puk - p. a.);
- 111. poljski pješadinski puk;
- dio pomo nog udarnog puka (invazione jedinice).

Ove snage podržavaju 24 haubice 105 mm (u originalnom izvještaju stoji da pješadijske jedinice podržava 24 s projektilima od 11,5 kg, radi ega autor smatra da se najvjerojatnije radi o haubicama navedenog kalibra, jer je njihova težina zrna izme u 10 i 15 kg), te 8 topova 75 mm.

Pored pješadije i specijalnih jedinica otok Vis su štitile još i protuavionske jedinice s oru im: 24 topa od 94 mm, 54 topa od 40 mm, 18 protuavionskih mitraljeza od 13 mm, te 20 topova od 20 mm (topovi od 20 mm imali su partizansku posadu, što zna i da su bili u sastavu naših jedinica. Dobijeni su od saveznika - p. a.).

Pored navedenih snaga s viškog aerodroma povremeno su dejstvovalo dežurne eskadrile aviona, a iz luke Komiža odred torpednih amaca. Plovna sredstva (brodovi) sa injavali su: torpedni amci (Motor Torpedo Boats - skr. MTB), motorne topovnja e (Motor Gun Boats - skr. MGN), patrolni amci (Motor Launches - skr. ML), desantnojurišni amci (Landing Crafts - skr. LC: LC Sssault - op e namjene; LC Infantry - za prijevoz pješadije; LC Dun - za prijevoz artiljerije; LC Tank - za prijevoz tenkova; LC Vehicle - prijevoz vozila). Navedena plovna sredstva povremeno su bazirala u lukama Komiže i Visa, a povremeno su ih koristile i naše jedinice za dejstva na otocima i kasnije pri iskrcavanju na kopno. Ovim snagama povremeno su sadejstvovali i savezni ki razara i iz talijanskih luka.

Ukupno brojno stanje ovog sastava iznosilo je oko 5.000 vojnika.⁹⁰⁾

U julu 1944. godine savezni ke snage po ele su postepeno napuštati Vis. Tako su 2. i 40. komando otplovili za Italiju 15. VII, sredinom augusta Štab 2. SS brigade, a 13. oktobra i 43. komando.⁹¹⁾ »

Neposredni kontakt izme u savezni kih jedinica i naše brigade najprije je ostvaren na sektoru 4. bataljona u Rukavcu. Ispred Rukavca na oto i u Ravnik otpo eli su zajedni ki radovi na utvr ivanju (savezni ke jedinice su raspolagale suvremenom mehanizacijom i eksplozivom).

Izme u naših i savezni kih komandi na Visu uspostavljena je stalna suradnja. Zajedni ki su dogovoreni rajoni razmještaja i sve mjere sadejstva u slu aju napada neprijatelja, kao i kasniji planovi desanta na otoke i kopno.

Osim vojne suradnje organizirana su sportska takmi enja, zajedni ke pri redbe, me usobne posjete izme u naših i savezni kih jedinica.

190) Dr Dušan Biber, »TitoChurchill«, u izdanju Arhiva Jugoslavije i »Globusa« iz Zagreba, str. 175.

191) Dr Veseljko Hulji , n. d. str. 273-279.

PRIPREME ZA OFENZIVNA DEJSTVA S VISA

Vrhovni štab NOV i POJ je 25. marta 1944. godine uputio direktivu Štabu 26. divizije kojom ga informira, da na otok Vis dolazi jedan lan Vrhovnog štaba radi u estvovanja u izradi plana za napade jedinica 26. divizije na otoke koje je zaposjeo neprijatelj. Istovremeno je prema toj direktivi trebalo, pored ostalog, izvršiti sve pripreme jedinica na Visu prije dolaska lana VŠ, kako bi napadi poteli što prije.¹⁹²⁾

Pripremaju i se za izvršenje dobijene direktive Štab 26. divizije dostavio je 11. IV instruktivna nare enja štabovima 1, 11. i 12. brigade u kojem ih obavještava, da će se narednih dana održati konferencija u Štabu divizije kojoj će prisustvovati lan VŠ NOV i POJ general-lajtnant Sreten Žujović. Štabovima brigada će nare eno da se pripreme za ovu konferenciju, pri emu mogu ra unati da će 1. brigada dejstvovati na otoku Braču, 11. na otoku Hvaru, a 12. brigada na Korčuli i Mljetu. U vezi s ovim nare eno je obavještajnim oficirima divizije i brigada da odmah poduzmu sve potrebne mjere oko prikupljanja informativnih podataka o neprijatelju, pri emu za nasilna izviđanja mogu upotrijebiti snage do jedne ete. Za navedena dejstva brigade mogu upotrijebiti najviše jedan do dva bataljona uz prethodnu suglasnost Štaba divizije. Bataljoni mogu dejstvovati za vrijeme od dva dana. Kroz ove napade treba ra unati daje moguće osloboditi dio područja - otoka upotrebo snaga jedne do dvije brigade.

Iz prednjeg se može zaključiti da Štab divizije obazrivo planira upotrebu samo dijela snaga, jer radi eventualne sigurnosti nije se smjelo ostaviti otok Vis s malim snagama, a isto tako limitiraju u upotrebu snaga ograničavale su mogunosti brodskog prostora za prijevoz jedinica, kao i osiguranje pomorskih puteva prevoženja od eventualnog napada neprijateljske ratne mornarice i avijacije, pri emu je neprijatelj bio u neuporedivo boljem položaju.

Istovremeno se navodi da jedinice u vezi mjesec nog takmičenja u okvirima GŠH uvedu taku »tko će bolje podatke prikupiti o neprijatelju i više akcija izvršiti na određena područja«.

Nekoliko dana nakon poslanog instruktivnog naređenja brigadama održanje zajedničke konferencije s štabovima brigada. Njoj je prisustvovao i lan Vrhovnog štaba general-lajtnant Sreten Žujović. Na tom sastanku štabovi brigada su iznosili podatke o opštem stanju u jedinicama, ljudstvu, moralu, naoružanju i drugim pitanjima. Zaključeno je da brigade trebaju uvježbavati napadna dejstva, a kod boraca razvijati borbeni duh.

Preko obavještajnih oficira brigada, a u suglasnosti s obavještajnim oficirima divizije, brigade su trebale još organiziranije i intenzivnije prikupljati podatke o neprijatelju, njegovoj jačini, rasporedu, sastavu, naoružanju, kvalitetu vojnika, njihovoj narodnosti, kao i osigurati blagovremeno saznanje o svim promjenama koje kod neprijatelja uslijede.

U vezi gore iznijetih mjeru, u jedinicama divizije, odnosno brigada, bila su organizirana takmičenja.

Poslije konferencije došlo je do priprema jedinica za »vježbu« i novog vremenog razmještaja. Za »vježbu« je bilo predviđeno u ešte naše 1. brigade te dva bataljona 12. brigade. Ostale jedinice trebale su zaposjeti napuštene obrambene položaje onih jedinica koje u estvaju u »vježbi«. Jedinice koje su bile određene da u estvaju u »vježbi« ostavljale su nesposobno ljudstvo za pokret na položajima kao posade i straže. Tim pripremnim mjerama izvršena su potrebna uvježbavanja jedinica za po etak pomorskih desanta na pojedine otoke.¹⁹³⁾

192) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 26, str. 291.

193) »Hronologija oslobođenja i borbe naroda Jugoslavije 1941-1945.«, str. 719.

Povla enjem naših jedinica na Vis nisu prekinuti kontakti s partizanskim odredima koji su ostali da dejstvuju na otocima. Naprotiv, dejstva po neprijatelju su i dalje nastavljana. Neposredna nare enja za dejstva odreda upu ivana su s Visa na kome su se nalazile Komanda Mornarice NOVJ, Komanda 26. divizije, te Oblasni NOO za Dalmaciju i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju.

U ova dejstva uklju uju se i savezni ke jedinice s Visa. Ispo etka se izvode manji diverzantski napadi mješovitih grupa - partizana i komandosa koji kasnije prerastaju u desantne prepade, a ovi u napade ve eg desantnog obima.¹⁹⁴

Interesantno je da je i 11. brigada sredinom marta dobila zadatak da izvede desantni prepad na mjesto Hvar. Brigada je za ovaj prepad odredila 3. bataljon, a Štab 3. bataljona je izdao zapovijest za napad koji je trebao uslijediti 29. III, s tim daje vrijeme ukrcavanja u brodove u Visu odre eno u 16 sati istoga dana. Me utim, od ovog napada se odustalo.

DESANT 26. DIVIZIJE NA KOR ULU I MLJET

Nakon navedenog sastanka u Štabu divizije, pristupilo se planiranju desanta na otoke Kor ulu i Mljet. Sa Štabom Mornarice planirano je prevoženje i zaštita konvoja. U me uvremenu je Ian Vrhovnog štab NOV i POJ Sreten Žujovi regulirao i definirao organizaciju komandovanjana Visu, tako daje ukinuo Operativni štab, a Štab Mornarice je operativno pot inio 26. diviziji.¹⁹⁵

Na Kor uli su se nalazila dva oja ana bataljona njema kog 750. puka 118. lova ke divizije, raspore enih na utvr enim položajima u rajonu Vela Luke, Blata, Smokvice, Pupnata, Kor ule i Lumbarde. Glavnina ovih snaga nalazila se na zapadnom dijelu otoka u rajonu Blata, dok su se na Mljetu nalazile dvije oja ane ete iz istog puka 118. divizije, raspore ene na utvr enim položajima u širem rejonu Babina Polja.¹⁹⁶

Nakon svestrane procjene situacije u Štabu 26. divizije iskristalizirana je osnovna operativna zamisao operacije, po kojoj glavne snage divizije trebaju naijeti glavni udar na zapadni dio otoka Kor ule s ciljem uništavanja i zarobljavanja neprijateljskih snaga, a pomo nim snagama s istim ciljem napasti neprijateljske snage na otoku Mljetu jedan dan ranije, kako bi kod neprijatelja stvorili utisak o iskrcavanju na Mljet i samim tim odvukli njegovu pažnju i rezerve s otoka Kor ule.

Najve a teško a u izvo enju ove operacije bila je u nedostatku odgovaraju eg brodskog prostora za prevoženje i odgovaraju ih brodova za zaštitu prevoženja. Naše komandovanje zatražilo je pomo od saveznika. Oni su smatrali da je izvo enje ove operacije nerealno i odbili su da u estvuju. Dalja teško a i-nilje udaljenost otoka Mljet do kojeg je, s obzirom na udaljenost i brzinu naših brodova (oko 8 milja na sat), bilo potrebno dvije no i radi ega je snage trebalo uputiti na Mljet dva dana ranije, s tim da jedan dan predane na otoku Lastovu.

Istovremeno je trebalo izdati nare enje partizanskim odredima na Kor uli i Mljetu da blagovremeno pripreme mjeseta iskrcavanja. Me utim, partizanski odred na Mljetu je bio razbijen, radi ega je Štab brigade s Visa jednim leutom no u uputio obavještajnog oficira Antu Bogdani a da ispita situaciju na Mljetu. Bogdani se iskrcao na Mljet, uspostavio vezu s terenskim radnicima i ispitao

194) Diverzantski prepadi organizirani su zajedni ki sa saveznicima, ili ponaosob sami saveznici ili samo naše jedinice. Izvedeni su: 27/28. januara Hvar, 3/4. februara Velo Grable na Hvaru, 19/20. februara Milna na Hvaru, 20/21. februara Nereziš e na Bra u, 25. februara Vrboska na Hvaru, 2/3. marta Pu iš e na Bra u - Jovan Vasiljevi n. d. str. 116.

195) Prema sje anju Ante Bio i a, na elnika Štaba 26. divizije - izneseno autoru 1982. g.

196) Jovan Vasiljevi , n. d., str. 118.

situaciju na otoku.¹⁹⁷ Poslije toga Štab divizije je 16. IV uputio jednu partizansku grupu na Mljet koju je predvodio operativni oficir divizije Bogdan Pecot i radio-stanicom sa zadatkom da pripremi iskrena mjesta.¹⁹⁸ Ova grupa se iskrcala na sjeverozapadnom rtu Mljeta i likvidirala njemačku osmatračnicu i neke vojne postrojbe. Pecot je zatim obavijestio Štab divizije o situaciji na otoku i predložio mjesto iskrcavanja.¹⁹⁹

U operaciji, osim jedinica Mornarice, artiljerije i drugih divizijskih dijelova predviđeno je da u estviju kompletne 1,1,1,²⁰⁰ i djelomično 12. brigade. U to vrijeme te su snage predstavljale vrlo jak pomorski desant i za naše prilike velik broj članova sastav, pa ako se zna da su u tom momentu Nijemci u Jadranu imali jak flotni sastav koji su inili najsuvremeniji brodovi (razarači, torpedni amfibi, jurišni amfibi) lako je zaključiti da bi naš desant mogao doživjeti velike gubitke ukoliko bi Nijemci saznali za naš desant i upotrijebili svoje ratne brodove. Ovoj situaciji treba dodati otežavajuću u okolnost od mogućnosti efikasnog dnevнog dejstva neprijateljske avijacije po našem konvoju i iskrenim jedinicama.

Sreten Žujović, tadašnji član VŠ dolaskom na Vis, pored ostalog, imao je i zadatak da provjeri bojevu sposobnost jedinica 26. divizije kroz borbene akcije. U službu su slabe borbene i bojeve sposobnosti Vis bi bio napušten od 26. divizije i branjen manjim snagama koje bi se u službu potrebe izvukle. Kada mu je načelnik štaba Ante Bio i referirao o dobroj obveznosti i borbenosti divizije, i kao dokaz naveo da im Nijemci nisu bili prijetnja do tada, malo je s podsmjehom dodao: »Da, do sada ste Vis odbranili, jer nije bio ni napadnut«. Kada zbog nevremena jedinice nisu mogle ispoloviti u određeno vrijeme (17. IV) na zadatak, smatrao je da nismo sigurni u izvršenje plana i ukrcao se na jedan brod i pokušao plovidbu. Tek tada se uvjerio u nemogućnost izvršenja plana.

Poslije uspješno izvršene operacije na Mljet i Korčulu, posmatrajući zarobljenu kolonu Nijemaca i primajući i raport o našim žrtvama, zahvalio je borcima i rukovodiocima na hrabrosti i umještosti, te dodao: »Slava palim drugovima!« To je za nas u tom momentu bilo najveće priznanje za ovaj uspjeh.²⁰¹

Prilikom planiranja desantne operacije na Korčulu i Mljet, Štab divizije na Visu zadržava kompletну 3. prekomorskiju i polovicu 12. brigade. Jedinicama koje su predviđene za učešće u desantu naređeno je da na položajima na Visu zadrže svoje dopunske jedinice i fizički slabije ljudstvo koje bi teško moglo izdržati napore desanta.

Zaposjedanje ispravnih položaja 1. i 11. brigade naređeno je 3. prekomorskoj da s dva bataljona posjedne položaje 1. brigade, s jednim bataljonom položaje 11. brigade, a jedan bataljon da zadrži u divizijskoj rezervi na Visu. 12. brigada s dva bataljona koji ostaju na Visu zadržala je i dalje svoje položaje.

Naređenje gornjeg sadržaja, upućeno je iz Štaba divizije 19. IV u kojem radi tajnosti priprema nema ni riječi o izvođenju desantne operacije, već se jedinicama naređuje da prikupe svoje bataljone radi izvođenja vježbe i ujedno da za vrijeme dio svojih položaja predaju 3. prekomorskoj brigadi.²⁰²

197) Sjećanje Ante Bogdanića - izneseno autoru po etkom 1984. godine.

198) Na otoku Korčulu nalazio se Korčulanski odred, a na otoku Mljetu istoimeni odred, tj. oko 20 ljudi, a na otoku Pelješcu 7 ljudi - Zbornik NOR-a, tom V, knj. 26, str. 257.

199) Sjećanje Jozeta Olujića, tada komandira prateće divizije, koji je neposredno u estvovanju u toj grupi - izneseno autoru po etkom 1984. g.

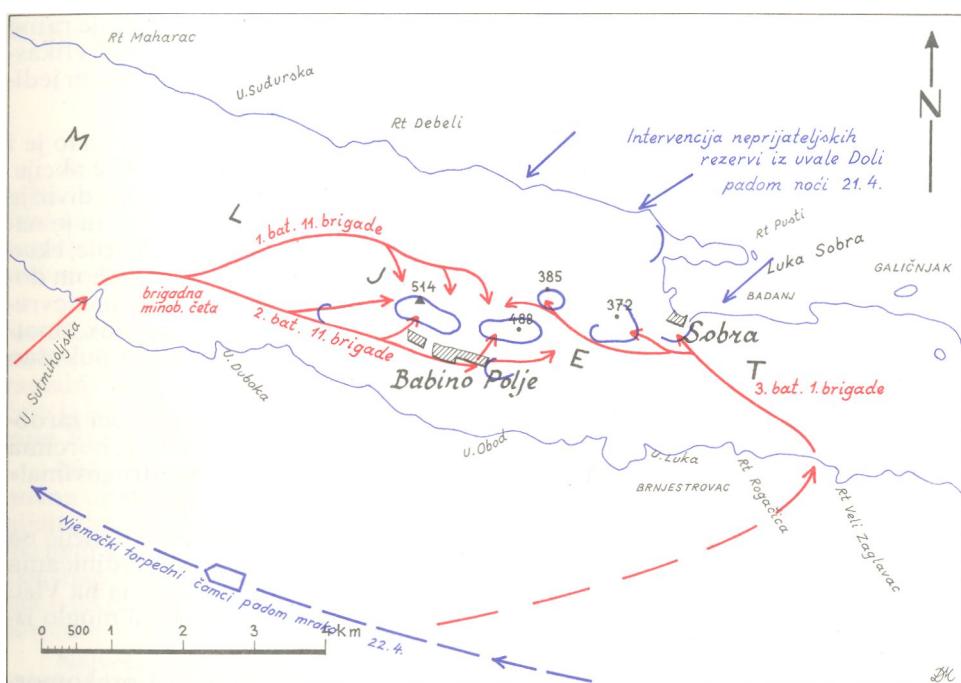
200) U jedinicama 11. brigade nalazilo se: 352 borca s otoka Korčulu, Mljeta 51, poluočotoka Pelješca 92 i s otoka Lastova 46 boraca. Svi su oni izražavali želju da se na tom prostoru bore.

201) Sjećanje Ante Bio i dr., na članika Štaba 26. divizije u recenziji za ovo djelo - u arhivu autora.

202) A VII, Beograd, k. 1101. br. reg. 22/2.

DESANT NA MLJET

Prema prethodno prikupljenim podacima, na Mljetu su se nalazile dvije grupe neprijateljskih vojnika iz 2. bataljona 750. puka raspoređene na položajima u središnjem dijelu otoka - oko sela Babino Polje i pristaništa Sovra.²⁰³ Neprijatelj je utvrdio i posjeo položaje po otpornim tačkama sjeverno od Babinog Polja, k. 465, k. 514 (V. Grad), k. 488 (M. Grad), k. 385 (V. Osoj). U Velijem Dolu raspoređeno je komandno osoblje i komora, a na k. 372 (Straževac) raspoređen je jedan vod koji osigurava pristanište Sovra. Otporne tačke su fortifikacijski pripremljene za borbu - izrađeni su rovovi, bunkerji i postavljene minsko-čistilne prepreke.

Napad na Mljet 21. i 22. aprila (dva bataljona 11. i jedan bataljon 1. dalmatinske brigade)

Neprijateljske snage imale su zadatku da spriječe iskrcavanje naših i savezničkih snaga na otok Mljet, a u slučaju iskrcavanja da brane posjednute položaje do pristizanja pojedinaca s kopna ili poluočotoka Pelješca.

Štab 26. divizije svojom zapovješću od 16. IV 1944. godine odlučio je da napadne otok Mljet i da likvidira neprijatelja na otoku. Za napad su određena dva bataljona iz 11. i jedan bataljon iz 1. dalmatinske, te minobacačka četa 11. brigade. Ovom zapovješću u borbeni poretku bataljona je postrojen u dvije kolone.

Isto na kolonu: 3. bataljon 1. dalmatinske brigade ojačan vodom minobacača i minobacačke čete 11. brigade dobio je zadatku da se iskrca u ratacima.

203) Prema operativnom izvještaju 11. brigade na Mljetu se nalazilo oko 200 neprijateljskih vojnika. Operativni oficir divizije koji je ranije stigao na Mljet javio je 20. aprila da se na otoku Mljetu nalazi kompletna 7. četa 750. puka s nešto pionira. - Zbornik NOR-a, tom V, knj. 26, str. 290.

Roga ica i napada pravcem rt Roga ica-k. 231 (Torci)-k. 141-k. 372 (Straževac) sa zadatkom likvidirati neprijatelja na k. 372 (Straževac), a zatim ostavljaju i osiguranje na Straževici od eventualnog neprijateljskog napada iz luke Sovra produžiti napad desnim krilom prema V. Osoju (k. 835) i lijevim u pravcu k. 488, gdje uspostaviti sadejstvo s bataljonima 11. brigade.

Zapadna kolona - glavne snage: dva bataljona s vodom minobaca ke ete i prate om etom 11. brigade, iskrjavaju se u rajonu uvale Miholjska i napadaju pravcem uvala Miholjska-Propadi-Pudarica-k. 409 (Glogovac)-k. 465 (V. od Kantuna)-k. 514, sa zadatkom što prije likvidirati neprijatelja na k. 465, k. 514 i uspostaviti vezu i sadejstvo s 3. bataljom 1. dalmatinske na k. 385 (V. Osoj) i k. 488. Minobaca ka eta nastupa s bataljonima u spremnosti otvaranja vatre prema datoj situaciji.

Obje kolone isturaju izvi a e na najpogodnije ta ke radi osmatranja Mljet-skog kanala. U slu aju pojave neprijateljskih snaga u kanalu, u zavisnosti od situacije isto na kolona na isto nom dijelu otoka, a zapadna na zapadnom dijelu, sprije avaju desant neprijatelja, a ako neprijatelju uspije iskrjavanje uporno brane položaje do pada mraka kada se povla e na ukrcna mjesta i ukrcavaju na brodove i povla e prema Lastovu.

Teški mitraljez »Breda« u dejstvu na Mljetu, april 1944. godine

Rezerve odre uje svaka kolonu za svoj pravac. Za održavanje veze odre ena su radio sredstva izme u kolona i Štaba brigade te Štaba brigade i isturenog komandnog mjesca Štaba divizije na Lastovu, koji je održavao vezu s Mljetom i Kor ulom. Za radio-stanicu Štaba brigade koja održava vezu sa Štabom divizije odre en je savezni ki radiotelegrafist kojem e naš oficir predavati depeše. (Naše jedinice u tom momentu nisu imale obu ene radiotelegrafiste za engleske radio stanice).

Za zbrinjavanje ranjenika odre enje bolni ki brod »Marin II« koji e se nazlaziti u uvali Miholjska.

Ishrana: dva dnevna obroka borci dobijaju na ruke koji e utrošiti za vrijeme borbi na Mljetu, a još dva obroka su ukrcana na brodove kao rezerva.

Municija se borcima izdaje na ruke 150 metaka, a rezerva se municije nalazi na brodovima.

Prevoženje trupa vrši se brodovima naše ratne mornarice. Mjesta ukrcavanja: 3. bataljon 1. brigade u Rukavcu, bataljoni 11. brigade u Visu - Kut. Vrijeme ukrcavanja u 18 sati. Obzirom na dužinu prevoženja predanak je predvi en na otoku Lastovu, odakle se naredne no i isplavljava na otok Mljet. Mjesto iskrcavanja: desna kolona u rajonu rta Roga ica, a lijeva u rajonu uvale Miholjska.

Datum polaska s Visa zapovješ uje odre en 17. IV. Zadržavanje i predanak na Lastovu 18. IV. Iskrcavanje na Mljet 19. IV kada otpo inje napad koji traje do 20 sati 19. IV, kada neprijatelj mora biti likvidiran. Radi nevremena-jakog juga tih dana, ovi su datumi pomjereni za dva dana - od 17. IV na 19. IV.

Za komandanta desanta odre enje komandant 11. brigade kapetan Milan Atlagi , kojem se na otoku Mljetu priklju uje (jer je ranije tamo upu en) kapetan Bogdan Pecot operativni oficir divizije s kojim sura uje u donošenju odluka.

U dijelu Štaba 26. divizije na Lastovu zadužen je za operacije na Mljetu, na elnik Štaba 26. divizije potpukovnik Ante Bio i s kojim Štab 11. brigade ne posredno održava radiovezu. Održavanje ove veze vršili su savezni ki radiotelegrafisti.

U zapovijesti se u napomeni navodi da »postoji mogu nost suradnje savezni ke avijacije u bombardiranju neprijateljskih položaja i zaštite prijevoza.²⁰⁴

U odre enom vremenu prema dobijenoj zapovijesti jedinice predvi ene za napad na Mljet stigle su na mjesta ukrcanja. Prethodno su na dotadašnjim položajima ostavili ljudstvo ija je fizi ka spremu bila lošija (starija godišta, bolesni).

U luci Vis ukrcali su se 19. IV u 19,30 sati 1. i 2. bataljon, minobaca ka eta, dijelovi prate ete i minerski vod, dijelovi saniteta, bojne komore i intendanture, te Štab brigade. Prevoženje su vršili tri motorna jedrenjaka i 5 leuta. Borbenu zaštitu konvoju vršio je NB-7 »Enare«. S konvojem je krenuo i motorni brod »Marin II«, namijenjen za sanitetsko zbrinjavanje. U luci Rukavac u 20,30 sati ukrcan je 3. bataljon 1. dalmatinske na dva motorna jedrenjaka i tri leuta. Borbenu zaštitu ovog konvoja vršio je NB-8 »Kornat«.

Brodovi su stigli na Lastovo u Skrivenu luku 20. IV u 5,30 sati i predanih na otoku. Nave er u 19,45 konvoj je krenuo prema Mljetu u luke iskrcavanja. Da bi ubrzali kretanje konvoja naoružani brodovi NB-7 i NB-8 uzeli su u tegalj po dva broda i na taj na in ubrzali konvoj, koji je hitao ka mjestima iskrcajanja. Zapadna kolona stigla je u uvalu Miholjska u 2 sata 21. IV i otpo eli sa iskrcaanjem. Prvi se iskrcao 1. bataljon i krenuo ka objektima napada.

Isto na kolona istovremeno je stigla do rta Zaglavac i u 2,30 sati iskrcala se i krenula u nastupanje.

Izdaju i svoju zapovijest Štab 11. brigade,²⁰⁵ polaze i od osnova koje je do bio divizijskom zapovješ u, odredio je komandante napadnih kolona. Za isto - nu, odre en je Ilija Antunovi , komandant 3. bataljona 1. brigade, a za komandanata zapadne kolone odre en je Branko Škovrlj, komandant 1. bataljona 11. brigade. Zapadnu kolonu je razdijelio po bataljonima na - sjevernu i južnu. Ba-

204) Savezni ka avijacija nije u estvovala u napadu na Mljet, a isto tako nije u estvovala ni u borbama na Kor uli. Izvještavaju i Štab Mornarice NOVJ o neu estvovanju savezni ke avijacije Štab 26. divizije 22. aprila u svojoj depeši navodi: »Jedinice nam javljaju da ne vide savezni ke avione. Neka Hardi (poru nik Hardi bio je komandant savezni ke vazduhoplovne stanice na Visu - pr. p.) inžistira da avioni vrše ofanzivna izvi anja, jer izgleda da neprijatelj dovoli i pojfa anja«. Istog dana Štab Mornarice je odgovorio: »Hardi odgovorio da su aerodromi u Italiji pod blatom i da je nemogu e uzljetanje«. - A VII, Beograd, knjiga depeša 26. divizije, brojevi 369, 367 i 368.

205) Zapovijest Štaba 11. brigade od 20. IV, AVII, k. 1101, br. reg. 23-1/2.

taljoni su dobili zadatku da se po iskrcanju razdvoje na sjevernu i južnu kolonu, tako da obuhvate sa sjevera i juga greben k. 485—514—488 i da napadima s juga i sjevera likvidiraju utvrene neprijateljske snage na grebenu i uspostave vezu s isto nom kolonom u rajonu k. 385.

Radi sprijeavanja eventualne neprijateljske intervencije, kako bi omoguio svojim snagama dalju obranu, bataljonima je nareno da upute osiguravajuće dijelove prema obali odakle se moglo o ekivati intervenciju.

Minerski vod brigade podijeljen je po kolonama sa zadatkom išenja minskih prepreka prema narenenjima koje će dobiti od komandanta bataljona.

Minobaca ka eta brigade bez jednog voda (komandir Mate Mateljak i komesar Jakov Mašković), nastupala je za zapadnom kolonom a za posjedanje vatrene položaja i otvaranje vatre ostavljeno je da Štab brigade to odredi prema konkretnoj situaciji u toku nastupanja.

Štab brigade je u opoziciji rezervi ostavio 5. etu 2. bataljona (sjevernodalmatinsku).²⁰⁶

Odmah po iskrcavanju štabovi bataljona su dobili dopunsko narenenje Štaba brigade kojim su određeni objekti napada, nakon što su prikupljeni podaci o neprijatelju dobijenih od zarobljenih žandara i jednog njemačkog kaplara.

Isto na kolona pod komandom komandanta 3. bataljona Ilije Antunovića po iskrcanju kod rta Zaglavac krenula je u nastupanje pravcem k. 94-Sovra. U 6,30 sati dijelovi 3. bataljona napali su neprijatelja u luci Sovra koju je branilo 37 vojnika. U 11 sati neprijatelj je u Sovri svladan potpunim uništenjem njegove posade. Istovremeno su upućeni drugi dijelovi 3. bataljona u napad na k. 372 kojom su ovladali u 9,30 sati. Po ovladavanju Sovrom i k. 372 snage 3. bataljona su krenule u napad na k. 488. Nekoliko juriša jedinica ovog bataljona na k. 488 neprijatelj je uspješno odbijao i u etvrtom jurišu u 20 sati kada su jedinice zapadne kolone ovladale kotom 514, neprijatelj je likvidiran. Međutim, tokom noći on ponovo vrši protunapad na k. 488 i uspijeva je zaposjeti.

Zapadna kolona je krenula pravcem Miholjska-Propadi-Pudarica. U rajonu Pudarice kolona se razdvojila u dva dijela - sjevernu i južnu. Južnu kolonu sajinjavao je 2. bataljon pod komandom zamjenika komandanta 2. bataljona Srečko Gabrić i politkomesara Pure Ražnatovića, a sjevernu 1. bataljon pod komandom Branka Škovrlja i politkomesara Ante Olujića.

Južna kolona krenula je u nastupanje prema zaseoku Raduli i odakle 2. eta produžava kroz selo Babino Polje, a 1. eta skreće u lijevo prema trg. 514, radi napada na istu s južne strane. Taj napad treba da uslijedi koordinirano s dijelovima 1. bataljona, koji će trg. 514 napasti sa sjevera. Prvom etom rukovode komandir Petar Mija i politkomesar Jurica Grgić.

Neposredno prije napada, po neprijateljskim položajima na trg. 514 naši minobaci i su otvorili vatru, a iza ove vatre uslijedio je juriš pješadije. Eta je do podne izvela nekoliko uzastopnih juriša. Nijemci su se uporno branili. U tim jurišima ranjen je komandir 1. ete, dok su politkomesar i zamjenik komandira Jugoslav Bulog-Jozo poginuli. Poginula je i hrabra Mara Šinković najbolji puškomitrailjezak u 2. bataljonu. U Štabu bataljona su zaključili da daje 1. eta pretrpjela ozbiljne gubitke, pa je radi toga izvlačiti iz borbe, a umjesto nje ubacuju 3. etu (komandir Marko Kekić i politkomesar Martin Gabrić) sa zadatkom da nastavi napadom. Nakon nekoliko juriša uz neposredno sadejstvo s 1. etom 1. bataljona, eta je izbacila neprijatelja neposredno sa najviše uke. Nijemci predveću kretanje u protivnapad i uspijevaju djelimično izbaciti naše. U toku napada i protivnapada i u ovoj eti je ranjen komandir 1. ete, a poginuli su zamjenik komandira Ante Muslin i vodnik voda Jozo Dropulji.

206) Štab 11. brigade je u opoziciji rezervi ostavio 5. etu 2. bataljona sjevernodalmatinsku) - prema pismu Dinka Mirkovića, u arhivi autora.

Krajem dana, da bi oja ao napad na trg. 514. Štab bataljona je ubacio i 5. etu iz rezerve (komandir Mirkovi Dinko i politkomesar Eva Banina), tako da je i ova eta krajem dana vršila pritisak na najja u otpornu ta ku neprijatelja na Mljetu. Kada se je smrklo i s jedne i s druge strane napadi su prestali, tako su do svanu a ostali na položajima djelimi no izmiješani naši i neprijateljski vojnici. Ujutro je Nijemcima pristiglo poja anje i naši su se povukli.

Druga eta (komandir Sibe Dul i i politkomesar Jovo Bor i) na svom pravcu produžila je nastupanje kroz selo Babino Polje. U 6,15 sati napala je žandare NDH, koji su pružili otpor u tamošnjoj žandarmerijskoj stanci, i nakon kratke borbe predali. Zarobljeno je i nekoliko Nijemaca koji su se nalazili u patroli u selu. Do 11 sati eta je izbila do Vodice, odakle je nastavila dejstva ka k. 488 i tu uhvatila vezu s 3. bataljonom 1. dalmatinske. U toku borbe teško je ranjen komandir ete Dul i .²⁰⁷¹

Prvi bataljon kao sjeverna kolona krenuo je pravcem Grabovik-Lokve prema V. Osoju. Istovremeno prema zapadnoj strani otoka u pravcu luke Pola a bataljon je isturio borbeno osiguranje. U nastupanju navedenim pravcem bataljon je razvio borbeni poredak na liniji Kantuni-k. 410, odakle je krenuo u napad s težištem na k. 514. Napadi na k. 514 su zapo eli u 7,00. Neprijatelj se uporno branio i odbio etiri juriša. Naro ito uporno brani k. 514 i kosu koja se proteže prema sjeveru od kote. S ove kose mitraljeska vatra neprijatelja onemogu ava napredovanje bataljonskog strelja kog stroja.

Naše radio-veze loše funkcioniраju, radi ega trpi sadejstvo me u jedinica ma, a naro ito sadejstvo s minobaca kom etom. Komandant 1. bataljona Škovrlj koji ima vrlo jak i prodoran glas, glasno doziva zamjenika komandira minobaca ke ete Minotija Santinija^{207a)} da otvori vatru po navedenoj kosi. Minobaca ka eta otvara vatru i za kratko vrijeme mine su ušutkale neprijateljsku mitraljesku vatru. Naš stroj u 18 sati je krenuo najuriš, u kome ginu hrabri komandir mitraljeskog voda prate ete Stipe Pezo. Ukrzo 1. eta 1. bataljona sa sjevera, zajedno s 3. etom 2. bataljona, upadaju na k. 514. Neprijatelj je likvidiran, a na k. 514 ostali su dijelovi 3. ete 2. bataljona.²⁰⁸

Minobaca ka eta, bez jednog voda brigade iskricala se u Miholjskoj i krenula ka odre enim vatrenim položajima za podršku pješadij. U po etku je bilo teško a s prijenosom municije, a kasnije su upu eni vojnici da prikupe tovarna grla u selima Babino Polje i Blato radi prijenosa municije na vatrene položaje minobaca a. eta je u toku dana neprekidno po zahtjevu bataljona otvarala vatru po k. 514 i 488.

U toku 21. IV izme u 10,30 i 11 sati nad otokom su letjeli najprije savezni ki, a zatim 6 neprijateljskih aviona.

U jutarnjim satima 21. IV njema ke komande (kopnene, vazduhoplovne i pomorske) obaviještene o iskrčavanju naših jedinica na Mljet, poduzimaju odgovaraju e protumjere. Odmah su uputile izvi a ke avione da izvide situaciju u podru ju Mljeta, Kor ule i Visa. Avijacija je otkrila naše i savezni ke brodove i snage u lukama otoka Visa. Na talijanskoj obali nisu osmotrili ništa zna ajnog što bi dovelo do zaklju ka da se izvodi desant prema dalmatinskoj obali, pa su prema tome zaklju ili da saveznici ne vrše desant.

207) Napad 2. bataljona je obra en prema operativnom dnevniku 2. bataljona i kazivanjima Petra Mijo a i Jakše Deletisa, komandira i komesara ete, te pisma Dinka Mirkovi a - u arhivi autora.

207a) Minotti Santino, Talijan, prešao u partizane iz talijanske vojske. Istakao se kao izvanredan znalač za ga anje minobaca ima. Obu jo je velik broj vojnika u rukovanju u upotrebi minobaca a. Kao zamjenik komandira minobaca ke ete izvrsno je upravljao vatrom minobaca a u nizu borbi. Ranjen u borbi za Biha krajem marta 1945. Poslije rata otišao u Italiju.

208) Prema sje anju komandanta 1. bataljona Branka Skovrlja - izloženo autoru po etkom 1984. godine.

Oko 18 sati Admiral Jadrana dobio je zahtjev od Štaba 118. lova ke divizije da mu upute brodove u luku Doli na Pelješcu radi prevoženja poja anja na otok Mljet u toku no i 21/22. IV. Te no i u luci Doli se našlo 11 motornih jedrenjaka, tri desantna amca i jedna dvotrupna peniša. Iste no i Nijemci su prebacili dvije oja ane ete na Mljet i one su 22. IV ujutro stupile u borbu. Naredne no i 22/23. IV Nijemci su iz luke Doli uputili na Mljet još jednu oja anu pješadijsku etu.²⁰⁹

U toku dana u Štabu 1. bataljona osmotrili su približavanje grupe od 5-6 brodova koji su plovili od Stona prema Mljetu i zaklju ili da Nijemci dovla e poja anje.²¹⁰

Upu ivanje ovih rezervi ostvarila se prepostavka Štaba divizije da napad na Mljet treba ujedno da odvu e neprijateljske rezerve u pravcu Mljeta i da na taj na in omogu i glavnim snagama divizije efikasnije izvršenje zadatka na Kor uli.

U 23 sata neprijateljska artiljerija s poluotoka Pelješca tukla je nasumce isto ni dio otoka Mljeta po prostoru na kojoj nije bilo naših snaga.

Divizijskom zapovješ u bilo je predvi eno da napad na Mljet treba završiti do 20 sati, istog dana kada napad otpo ne na Kor ulu i da do tog vremema neprijatelj mora biti likvidiran. Ova odredba divizijske zapovijesti, obzirom na ja i nu neprijatelja, bila je realna. Me utim, neprijatelj je pružio snažan otpor i nije bio potpuno likvidiran, pa je Štab brigade odlu io da idu eg dana nastavi s napadom radi likvidacije preostalih i novoprdošlih neprijateljskih snaga. Ujutro 22. IV u Štabu brigade sumnjaju u istinitost obavještenja po kome je neprijatelj u toku no i dovukao ja a poja anja, i polaze i od prepostavke da je mogu e brzo likvidirati neprijatelja uz opreznost ispitivanja da li je neprijatelj dovukao poja anje, nare uje bataljonima:

- 3. bataljonu 1. dalmatinske brigade da izvidi situaciju u rajonu luke Sovra i k. 488;

- 1. bataljonu 11. brigade da uputi patrolu ja ine 10 ljudi s jednim gerilcem u pravcu luke Pola a i da jednim vodom izvede nasilno izvi anje pravcem k. 465-k. 514-k. 488 gdje se nalazi neprijatelj;

- 2. bataljonu 11. brigade da uputi patrolu od 5 boraca u rajon luke Sudurška.

U toku izvo enja zadatka bataljoni su trebali izvještavati Štab brigade o situaciji, i ako ustanove da neprijatelju nisu stigla poja anja, 1. i 3. bataljon e pri stupiti likvidaciji preostalog neprijatelja a 2. bataljon e sahraniti naše mrtve u rajonu k. 514 i prikupiti ratni plijen.

Minobaca ka eta brigade izvršit e popunu municije i s istih vatrenih položaja podržati napade bataljona. Naknadno je eta dobila nare enje da u 15 sati tu e neprijatelja sjeverno od k. 514 za 300 metara gdje se nalazi neprijatelj. Istovremeno im je nare eno da ne štede municiju, jer iza toga treba da se povuku u luku ukrcanja.

Izme u 10 i 12 sati neprijatelj je tukao artiljerijskom vatrom sjeverni obalni rub otoka po rajonima k. 410, k. 268 i k. 129. Vod 1. bataljona je izbio na k. 514, ali je odmah iza toga uslijedio napad neprijatelja na istu. eta 2. bataljona koja je bila upu ena da pokopa mrtve i prikupi materijal na k. 514, pod jakim pritis kom neprijateljske vatre morala se povu i.

Tokom dana i dalje je naizmjeni no otvarana obostrana vatra, ali naše ni neprijateljske jedinice nisu prelazile u ozbiljnije napade.

U 18 sati u uvali Miholjska dva neprijateljska aviona napali su mitraljeskom vatrom naše brodove. Avioni su otjerani našom protuavionskom vatrom. Žrtava

²⁰⁹⁾ »IV. POS 1943-1983«, str. 169. Operativni dnevnik Admirala Jadrana - prijepis prijevoda u Vojnopolomorskom muzeju - Split.

²¹⁰⁾ Prema kazivanju Komandanta 1. bataljona Branka Škovrlja autoru po etkom 1984. godine.

nije bilo. Jedan neprijateljski avion pogodio je našom vatrom, sav u dimu je odletio u pravcu Pelješca.

Naređenje za povlačenje Štab brigade izdao je u 18 sati. Za mjesto ukrcavanja za sve jedinice odreda Enare je uvala Miholjska. Zaštitu mjesta ukrcavanja izveli su dijelovi 1. bataljona. Redoslijed ukrcavanja bio je: 1. bataljon, ranjenici, zbjeg, 2. bataljon, 3. bataljon 1. dalmatinske brigade i na kraju dijelovi za osiguranje ukrcnog rajona. Po etak ukrcavanja u 20,30 sati.

Do po etaka ukrcavanja jedinice su se odvojile od neprijatelja i stigle neomeđano u rajon ukrcanja.

Puškomitraljezac iz Drugog bataljona na Mljetu, april 1944. godine

U toku ukrcavanja došlo je do sudara naoružanih brodova. Naime, ovi brodovi su neprekidno patrolirali ispred uvale Miholjska, a kako je bio uzak ulaz u uvalu, najprije je došlo do sudara pošto je NB-7 »Enare« naletio na NB-8 »Korčnat«, a ovaj dalje na brod »Sv. Nikolu« i neznatno ga oštetio. NB-7 se nasukao i pošto nije bilo vremena da se odsuši i opravi s njega je skinuto naoružanje (1 protuoklopni top 40 mm, 1 PA mitraljez 20 mm, 1 dvocjevni avionski mitraljez, 3 teška mitraljeza »Breda« i 1 protuoklopna puška) nakon čega je poliven benzинom i zapaljen kako nebi postao plijen neprijatelja.

U vrijeme dok Nijemci ne slute situaciju na Korčuli, pored upućivanja pojava ugroženim snagama na Mljet iz luke Doli, njemački mornari ka komanda naredilje 22. IV izjutra da dva torpedna amaca iz Boke Kotorske, koji su tek stigli iz Pule, krenu noću u 22/23. IV na kontrolu vodä u području Mljeta i da tamu napadnu partizanske brodove. Torpedni amaci S-30 i S-61 isplovili su iz Boke Kotorske i oko 22 sata 22. IV stigli u vode jugoistične strane Mljeta. Brodovi su plo-

vili na udaljenju 3 kilometra od južne obale otoka Mljeta. Vidljivost je bila dobra - puhalje slaba bura poslije kišnog dana i ve se bilo razvedrilo. Torpedni amci prošli su ispred uvale Miholjska na udaljenju od 3 kilometra dok su naše jedinice vršile ukrcavanje. Me utim, oni nisu ništa primijetili i otplovili su dalje prema Koruli i Visu, da bi se iste no i ponovo našli u vodama Mljeta, a usput nigdje nisu naišli na naše brodove.²¹¹

Konvoj je isplovio prema otoku Lastovo. U toku plovidbe bilo je teško a zbog kvara motora i pucanja konopa koji su vukli tegalj. Brodovi su doplovili na Lastovo u ranim jutarnjim satima 23. IV, Jedinice su se iskrcale u 7,30 sati u Skrivenu luku, a ranjenici u 5,30 u luci Ubli odakle su istog dana u 18 sati prevezeni na Vis. Ostale jedinice su ostale na Lastovu i u tom vremenu bile u ulozi divizijske rezerve snagama koje su operirale na otoku Koruli. 24. IV, pošto su završene borbe na Koruli, bataljoni su se ukrcali na brodove i krenuli za Vis gdje su se iskrcale 25. IV u 6,35 sati krenuvši u svoje rajone razmještaja u koje su stigli u 11 sati.

U toku ovih borbi poginuli su slijede i borci iz naše brigade. Bogunovi Jakov, vodnik iz 1. bataljona, Bulog Jugoslav, zamjenik komandira 2. bataljona, Caratan Marinko, sekretar SKOJ-a u eti 2. bataljona, Dropuli Jozo, vodnik 2. bataljona, Frani evi Mate, borac 2. bataljona, Hazdovac Niko, vodni delegat 2. bataljona (rodom iz Babina Polja i tako pogibe malo dalje od rodnog sela), Kaleb Nedo, borac 2. bataljona, Kunjaši Ivan, borac 1. bataljona, Musulin Ante, zamjenik komandira 2. bataljona, Nadilo Kuzma, borac 1. bataljona, Pezo Stipe, vodnik voda 1. bataljona, Puljan Mile, borac 2. bataljona, Svili i Nikola, borac 2. bataljona, Šinkovi Marija, borac-puškomitraljezac 2. bataljona i Grgi Jurica, komesar 1. ete 2. bataljona.

Štab brigade u svom operativnom izvještaju, konstatiraju i da je ova akcija izvedena po planu, osvr e se i na propuste uo ene u toku izvo enja napada, me u kojima naro ito isti e nesinhronizirano djelovanje vatre minobaca a i mitraljeza s nastupanjem ili odstupanjem strelja kog stroja, tako da vatra nije usto pratila rad, jer je ponekad tukla po vlastitom stroju ili nije dovoljno štitila vlastiti stroj kada je neprijatelj polazio u protunapade.

U cjelini, desant na Mljet pokazao je visoku borbenu sposobnost 11. brigade (dva bataljona) i 3. bataljona 1. dalmatinske brigade, jer su morali u ograni enom vremenu napasti dobro utvr ene i minirane položaje kojom prilikom su ubili preko 100, a zarobili 64 njema ka vojnika uz 22 vlastite žrtve.

Ratni plijen je bio znatan. Zaplijenjeno je 5 puškomitraljeza »šarac«, 1 teški minobaca , 1 laki minobaca , 8 puškomitraljeza »šmajser«, 12 pištolja, ve i broj pušaka i ostalog naoružanja i opreme (operativni izvještaj 11. brigade), dok prema podacima iz operativnog izvještaja 26. divizije i knjige depeša istog štaba zarobljena su 2 teška minobaca a, 8 lakih minobaca a, 8 puškomitraljeza, 25 automata, 1 radio-stanica i ve a koli ina municije.²¹² Ovi podaci su vjerojatno to niji, jer su ra eni kasnije, nakon potpunijih izvještaja.

Gubici u ljudstvu:

- kod neprijatelja: mrtvih preko 100, zarobljeno 64 i uhva eno 7 doma ih izdajnika (špijuna);
- vlastiti gubici: brigada je imala 15 poginulih, ostali poginuli su iz 3. bataljona 1. brigade, 66 ranjenih i nekoliko ozlike enih. Na položajima izme u k. 448 i 514 nekoliko poginulih boraca ostalo je nepokopano. Najviše naših boraca stradal je na minskim poljima i ži anim preprekama oko k. 514 koja je bila jako utvr ena (bunkerima, minskim i ži anim preprekama).

211) »IV. POS - 1943-1983«, str. 169. Operativni dnevnik Admirala Jadrana prijevod u Vojnom muzeju - Split.

212) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 26, str. 590.

Utrošak municije: mina za teški minobaca 1.450 komada, mina za laki minobaca 350 komada, metaka za protuoklopnu pušku 16 komada, puš anih metaka 7,9 mm 46.190 komada, metaka za automat 6.000 komada i 750 komada ru nih bombi. Izgubljeno, ošte eno ili uništeno: 1 protuksolska puška, 1 laki minobaca , 2 puškomitrailjeza, 6 pušaka i 1 automat.²¹³¹

DESANT NA OTOK KOR ULU

Na Kor uli,²¹⁴¹ Pelješcu i Mljetu bile su raspore ene jedinice 750. puka, 118. lova ke divizije, ukupno 2.100-2.200 vojnika. U Kor uli se nalazio štab puka. Na isto nom dijelu otoka na prostoru Lumbarde, Ra iš a, Pupnata položaje je držao 3. bataljon 750. puka, a na zapadnom dijelu otoka nalazio se 1. bataljon istog puka. ete ovog bataljona bile su raspore ene: u Blatu 1, 4. i 5. eta sa štabom bataljona. Na prostoru Smokvice- are 2. eta, i na prostoru Vela Luke 3. eta. Bataljon su podržavali: 3. baterija 1. diviziona 668. artiljerijskog puka (4 topa 75 mm M-15) i vod protutenkovskih topova PT ete 750. puka (dva topa 50 mm), raspore eni u rajonu Blata.

Na prostoru sela Žrnovo bilo je razmješteno 12 minobaca a kalibra 81 mm. Manja osiguranja su se nalazila u rajonima luke Prigradice sjeverno. U rajonu Smokvice nalazilo se oko 80 vojnika utvr enih na Sv. Vidu koji su pripadali 2. eti 1. bataljona 750. puka.

Ukupno na zapadnom dijelu otoka (položaji 1/750. puka) bilo je oko 850 vojnika.

Neprijatelj je ranije prišao ure enju (po iskrcavanju na Kor ulu krajem decembra 1943. godine) posjednutih položaja. Najužnoj strani Blata posjeo je i ure dio položaje na liniji k. 181-k. 270 (Spivnik)-trg. 351 (Vela Strana) i sa sjeverne strane Blata uredio je položaje na kotama Sv. Vid i Gospe od zdravlja. Na ovim položajima je izradio rovove i saobra ajnice punog profila, te bunkere s puškarnicama u nivou zemljišta. Ži ane prepreke nije postavljao, ali je postavio protupješadijska minska polja na južnim padinama kote 181 i na zapadnim padinama kote Sv. Vid. Isto tako je uredio položaje u rajonu Sv. Vid kod Smokvice, s do datkom što je tu postavio i ži ane prepreke ispred prednjeg kraja obrane.²¹⁵¹

Štab 26. divizije izdao je 20. IV zapovijest²¹⁶¹ za napad na Kor ulu u kojoj se navodi daje zadatok divizije »da o isti otok od neprijateljskih snaga, uz naglasak da likvidira neprijateljska uporišta u Veloj Luci, Blatu, Brni, Smokvici i ari.

Borbeni poredak Štab divizije je postrojio u dvije kolone. Glavne snage rasporedio je u južnoj koloni. Zadatak kolona bio je da se iskrcaju na južnoj i sjevernoj obali zapadnog dijela otoka Kor ule, a da zatim napadnu i likvidiraju neprijateljske snage u Veloj Luci i Blatu. Istovremeno dijelom snaga južna kolona izvodi ofenzivna dejstva u pravcu isto nog dijela otoka (Smokvica i ari).

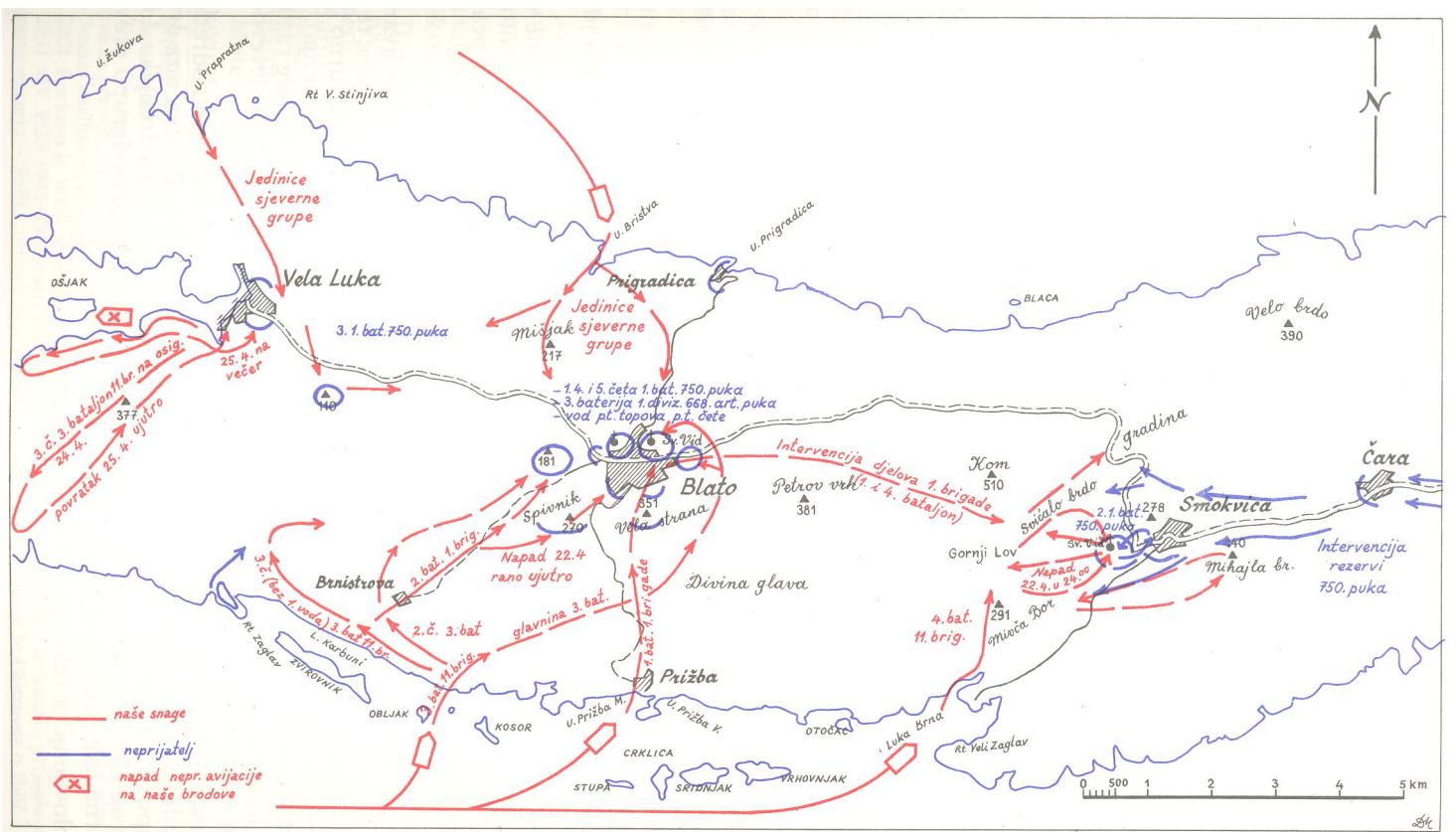
U divizijsku rezervu, koja je razmještena na otoku Lastovu, odre eni su 2. bataljon 11. brigade i 3. bataljon 1. dalmatinske, u vremenu kada se povrate iz borbi s otoka Mljeta. Istovremeno jedan bataljon iz sjeverne kolone koji osigurava cestu izme u Blata i Vele Luke ujedno je i u ulozi divizijske rezerve na otoku Kor uli, ajužna kolona za svoj pravac odre uje za svoju rezervu etu iz 1. bataljona 1. brigade.

213) Operativni izvještaj 11. brigade od 26. IV. 1944. g. - AVII, k. 1101, br. reg. 4-3.

214) Otok Kor ula, površina 276 km², dužina obale 182 km, prosje na širina otoka oko 5 km. Ve a naseljena mjesta 1971. godine brojala su: Kor ula 2.652, Vela Luka 4.191, Blato 5.916, Smokvica 1.053, Lumbarda 1.067 stanovnika.

215) Zbornik NOR-a, tom V. knj. 26. dok. 55, 64, 88, 132 i 134. Karei Levi nik, n. d. str. 35.

216) Zapovijest 26. divizije od 16. IV. 1944. g., AVII, k. 2064, br. reg. 28/1.

Borbe na Korculi 22. do 25. aprila 1944. godine

Sjevernu kolonu ine 1. i 4. bataljon te minobaca ka eta 12. brigade i 4. bataljon 1. dalmatinske. Za komandanta kolone odre en je kapetan Borko Arseni , komandat 12. brigade. Kolona je dobila zadatak da se iskrca na sjevernu obalu otoka Kor ule, a zatim da likvidira neprijatelja u Veloj Luci i istovremeno sa dejstvuje južnoj koloni u napadu sa sjeverne strane na Blato, uz osiguranje pravca koji vodi cestom iz Smokvice ka Blatu.

Južnu kolonu su inili 1. i 2. bataljon i minobaca ka eta 1. dalmatinske, te 3. i 4. bataljon 11. brigade. Komandant kolone je kapetan Bogdan Stupar, komandant 1. dalmatinske brigade. Kolona je dobila zadatak da se iskrca na južnoj obali otoka Kor ule - od Brne na istoku do uvale Zaglav na zapadu, a zatim da napadne i likvidira neprijatelja u Blatu, a jednim bataljonom ofanzivno dejstvuje prema Smokvici i ari. (Za dejstvo prema Smokvici i ari odre enje 4. bataljon 11. brigade).

Artiljeriju je sa injava 1. brdska baterija 75 mm pod komandom na elnika artiljerije na Visu, pukovnika Karelja Levi nika. Prema divizijskoj zapovijesti trebalo je da se iskrca najedan od oto i a na južnoj obali otoka Kor ule i da odatle podržava napad na Blato i eventualno Vela Luku. Me utim, artiljerija se iskrca u rajon uvale Zaglav, odakle je podržavala napad. Pošto je bilo predvi eno da vu na i tovarna sredstva ostanu na Visu, radi teško a oko transporta, odre eno je da se povede dio ljudstva iz 2. baterije koje je trebalo da na rukama prebacuju oru a i prenose municiju.

Minerska i pionirska desetina brigade dobili su zadatak da s potrebnim kolli inama mina osiguraju prilaze Blatu u pravcu Smokvice s protupješadijskim 1 protutenkovskim minama i ujedno na pravcima napada da izvrše razminiranje neprijateljskih minskih polja.

Protuvionsku obranu osiguravaju jedinice vlastitim sredstvima, s tim što se predvi alo i sadejstvo savezni ke avijacije.²¹⁷

Predvi enaje radio veza izme u kolona te kolona i Štaba divizije, kao izme u kolona i artiljerije i svih zajedno sa Štabom divizije.

Snabdijevanje hranom i municijom kao i kod kolone koja izvodi desant na otok Mljet.

Kirurškoj ekipi divizije nare eno je da se razvije na pravcu napada južne kolone.

Komandno mjesto Štaba divizije bilo je na otoku Lastovo. Na istome se s na elnikom divizije Bio i em nalazio i delegat Vrhovnog štaba general-lajtnant Sreten Zujovi -Crni, a istaknuto komandno mjesto na Kor uli bilo je na pravcu napada južne kolone.

Za po etak napada odre en 22. IV u 6,30 sati.

Daljim odredbama divizijske zapovijesti regulirana su mjesta ukrcavanja i iskrčavanja, postrojavanje kolona u prevoženju, odre ivanje prethodnica, te odre ivanje mјera neposrednog borbenog osiguranja na brodovima (dežurno ljudstvo s puškomitraljezima u slu aju napada neprijatelja u toku prevoženja). Sjeverna i južna kolona su podijeljene po manjim kolonama. (Radi lakšeg razumijevanja autor je u daljem tekstu sjevernu i južnu kolonu ozna io sa sjevernom, odnosno južnom grupom).

Mjesto ukrcavanja za sjevernu grupu - za prvu i drugu podgrupu odre eno je da bude luka Vis, a iskreno mjesto za prvu podgrupu uvala Bristva, a za drugu podgrupu uvala Prapatna. Prvu podgrupu prevoze tri motorna jedrenjaka, 1 bolni ki brod i 5 leuta. Zaštitu prve podgrupe vrši NB-4. Drugu podgrupu prevoze 2 motorna jedrenjaka i tri leuta. Zaštitu vrši NB-3.

Isplovljenje iz luke Vis u 21 sat, 21. aprila.

217) Vidi o savezni koj avijaciji u napadu na Mljet.

Za južnu grupu po kolonama je predviđeno: prva kolona mjesto ukrcavanja luka Milna, mjesto iskrcavanja luka Brna. Sredstva za prevoženje - dva motorna jedrenjaka i tri leuta. Vrijeme isploviljenja u 20,45 sati, 21. aprila. Druga kolona, mjesto ukrcavanja uvala Stonica, mjesto iskrcavanja uvala Prižba. Kolonu prevoze tri motorna jedrenjaka i tri leuta. Isploviljenje u 20,30 sati, 21. IV. Treća kolona, mjesto ukrcavanja luka Rukavac, mjesto iskrcavanja luka Karbuni. Sredstva prevoženja dva LCA,²¹⁸⁾ etiri motorna jedrenjaka i etiri leuta. Zaštitu vrše dva patrolna amca. Vrijeme isploviljenja kao i kod druge kolone.²¹⁹⁾

Treći i četvrti bataljon 11. brigade ušli su u sastav južne grupe. 4. bataljon se ukrcao u luci Milna u motorni jedrenjak »Jastreb« i barkasu.²²⁰⁾ Na barkasu se ukrcava jedna eta koja će ploviti u prethodnici. Bataljonu je naređeno da sobom ponese jedan minobaca 82 mm i dva mitraljeza s odgovarajućim količinom municije. S bataljonima se ukrcao i pionirski vod 1. brigade.

3. bataljon se ukrcao u luci Vis u rajonu Češke vile i to sa dvije ete na brod »Aneo«, ostatak na brod »Marun«, skupa s dijelovima 1. brigade.

Oba bataljona su ukrcala u brodove municiju i hrana u toku dana u luci Vis koji su kasnije krenuli u mjesto ukrcanja bataljona radi ukrcavanja ljudstva.

Štab 3. bataljona iz svog sastava je prema naredbi Štaba brigade uputio trojicu Korulana za vodiće u 12. brigadu, kao poznavaoce mjesnih prilika na zapadnom dijelu otoka Korule.

Neposredno pred ukrcavanje jedinica koje su krenule u operaciju na Korulu i Mljet osiguranje otoka Visa preuzele je 3. prekomorska brigada, dva bataljona 12. brigade i ostavljeni dijelovi 1. i 11. brigade (manji broj ljudstva, među kojima su bili oni za koje se smatralo da radi fizičke nesposobnosti - starija godišta i bolesni, ne će biti u stanju izdržati teže fizičke napore).

Prevoženje jedinica je teklo po planu uz jednu iznimku. Naime, jedna eta 1. bataljona 1. brigade koja je bila u prethodnici, radi kvara na brodu »Augustin« morala se vratiti na Vis, a kako je ta eta bila predviđena u rezervu južne grupe, to je komandant 1. brigade umjesto nje odredio 2. etu 3. bataljona 11. brigade. Ranije je određeno da 3. eta 3. bataljona (bez jednog voda) osigurava artiljeriju i kiruršku ekipu divizije. Tako je na raspolaganju komandantu našeg 3. bataljona ostala samo 1. eta i jedan vod 3. ete.

Iskrcavanje jedinica južne grupe izvedeno je između 3 i 5 sati, 22. IV na južnoj obali otoka Korule, od uvale Brna na istoku do uvale Zaglav na zapadu. Istovremeno se iskrcala i sjeverna grupa na sjevernoj obali otoka Korule, od uvale Bristva na istoku do uvale Prapatnica na zapadu. Sve su jedinice iskrcane bez ometanja neprijatelja, tako da su odmah po iskrcanju krenule prema zadatim objektima napada.

Dok su naši pomorski konvoji noć 21/22. IV prevozili jedinice na Korulu, dva njemačka torpedna amca plovila su iz Pule za Boku kotorskou.²²¹⁾ Da su ovi torpedni amci plovili Viškim kanalom, vjerojatno bi naišli na naše brodove. Međutim, oni su se kretali nešto južnije od otoka Visa i Sušca i tako nije došlo do susreta s našim drvenim brodovima, jer daje do toga došlo naši bi drvenja i vjerojatno slabo prošli.

Meteorološki uslovi za naše jedinice bili su izvanredni. Padala je sitna kiša, a vjetar prostora nastupanja bio je pokriven maglom, što je rijetkost na jadran-

218) LCA - Landing Craft Assault (desantno-jurišni amac), brodovi dobijeni od saveznika za prevoženje artiljerije.

219) Divizijskom zapovjeđu u mjesto ukrcavanja i iskrcavanja, raspored jedinica po kolonama, sredstva za prevoženje, mjerne borbenog osiguranja nisu detaljizirana, nego je to naknadno određeno. - Jovan Vasiljević, n. d. str. 119.

220) Barkasa je brod sličan motornom jedrenjaku.

221) »IV. POS 1943-1983.« str. 169. Operativni dnevnik Admirala Jadrana - prijepis prijevoda u Vojnom muzeju - Split.

skim otocima. Magla je omoguila da naše jedinice pri u skoro neopaženo ka prednjem kraju neprijateljske obrane.

Korulanski partizanski odred neposredno pred iskrcavanje naših jedinica o istio je minska polja u uvalama gdje su se jedinice iskrcale.

Na desnom krilu južne grupe u uvali Brna iskrcao se 4. bataljon pod komandom komandanta Miljenka Patrlja i politkomesara Milana Rake, s pionirskim vodom 1. brigade. Sa Štabom 4. bataljona krenuli su na elnik Štaba brigade Vlado Fiuman, politkomesar brigade Ante Deak i omladinski rukovodilac brigade Vlado Perasović. S njima je bila radio-stanica s poslugom i oni su praktički predstavljali Štab brigade, koji je komandovao bataljom, jer je komandu nad 3. bataljom neposredno imao Štab 1. dalmatinske.

Po iskrcavanju bataljon je krenuo pravcem Dubrovica-Gornji lov. Kretanje je izvršeno po magli, a padala je sitna kiša. Neprijatelj nije otkrio dolazak bataljona. Po izbijanju na prostor Gornji lov bataljon je isturio borbena osiguranja na liniji k. 291-Svi alo brdo-Bobovišće. U rajon Bobovišće uputio je pionirski vod 1. brigade sa zadatkom da minira put između Smokvice i Blata, kako bi sprječio eventualnu intervenciju neprijateljskih motoriziranih dijelova iz pravca Blata, a ka Blatu s pravca Smokvice. Izbijanje bataljonskih dijelova na navedenu liniju neprijatelj nije primijetio. Kako je odlukama Štaba divizije i Štaba 1. brigade bataljonu naređeno da ofanzivno djeluje u pravcu Smokvice i Blata i osigurava desni bok glavnih snaga od eventualne neprijateljske intervencije iz pravca Korule i Pupnata, to je za prvi dan prevagnulo opredjeljenje u Štabu brigade (na elnika i politkomesara) da se bataljon orijentira na izvršenje drugog cilja - obezbjeđenje boka, i u zavisnosti od pozitivnog razvoja situacije kod glavnih snaga da se kreće u napad na Smokvicu i brežuljak Sv. Vid na kome se neprijatelj utvrdio. Tokom dana neprijatelj je otkrio prisutnost bataljona pa je došlo do obostranog otvaranja vatre. Kako neprijatelj nije otkrio iskrcavanje i podilaženje 4. bataljona ka Smokvici, uslijed velike magle i sitne kiše 4. bataljon je propustio da samoinicijativno iz pokreta, koristeći maglu, iznenadnim udarom napadne neprijatelja onda kada on to nije očekivao.

3. bataljon pod komandom komandanta Mile Gabrića i politkomesara Grge Markića iskrcao se u rajonu Karbuni, pošto su brodovi koji su ga prevozili prošli između otočića i Obljaka i Kosora. Bataljon je od Štaba brigade dobio zadatku da napada pravcem Greben k. 339, isto ni dio sela Blata na desnom krilu 1. bataljona i da jednu etu bez jednog voda uputi na osiguranje artiljerije i kirurške ekipe divizije, a jednu etu u rezervu brigade.²²²

Štab bataljona je za osiguranje artiljerije i kirurške ekipe odredio 3. etu (komandir Ivan Franković i politkomesar Ljubo Barbarić) bez jednog voda s kojom je otišao zamjenik komandanta bataljona Krste Vilović. U opću brigadnu rezervu uputio je 2. etu (komandir Uroš Banjac i komandir Petar Jerković) a pod neposrednom komandom Štaba bataljona ostala je 1. (komandir Vlado Urlić i politkomesar Jure Talajić) i prateća eta i vod 3. ete.

Treća eta bez jednog voda krenula je u pravcu rta Zaglav na kojem se nalazilo neprijateljsko osiguranje na fortifikacijski uređenim položajima, koji su bili posjednuti od njemačke jedinice jačine oko 60 vojnika, sa zadatkom da napadne i odbaci njemačko osiguranje. Neposredno pred dolazak treće Nijemci su se povukli u pravcu Blata. Prethodno ih je napao Korulanski partizanski odred. Ova je treća eta do kraja borbe ostala na osiguranju vatreñih položaja artiljerije.

Bataljoni 1. brigade su iz rajona iskrcavanja krenuli u nastupanje prema neprijatelju, i to: 1. bataljon iz rajona Prižba prema Veloj Strani i Spivniku, a 2. bataljon iz Karbuna prema Spivniku i k. 181. Koristeći gustu maglu bataljoni su

222) U ovu rezervu bilje određena je 1. bataljona 1. brigade ali se ista uslijed kvara na brodu povratila na Vis, pak je umjesto te treće određena 3. bataljona 11. brigade.

iznenadili neprijatelja i od 8 do 10 sati natjerali neprijatelja na povlačenje u pravcu Blata. Do kraja dana bataljoni su upali u Blato, ali je neprijatelj pružao snažan otpor iz rajona Sv. Vida i Gospe od zdravlja. Naročito žestok otpor je pružao u rajonu k. 181 koji je napadao 2. bataljon. U napad na ovu kotu uvedena je i 2. eta 3. bataljona kao brigadna rezerva. Napadi naših snaga i protunapadi neprijatelja izvedeni su nekoliko puta i tek oko 23 sata, uz sadejstvo jedinica iz sjeverne grupe koja je napala k. 171 sa sjeverne strane, neprijatelj je konačno zbačen s ovih položaja i djelomično se povukao prema položajima Gospe od zdravlja.

Jedinice sjeverne grupe do 15 sati likvidirale su neprijateljski otpor u Veloj Luci, a na pravcu Blata do 9 sati stupile u vatrene kontakt s neprijateljem sjeverno od kote Sv. Vid i Gospe od zdravlja.

Zajednički napad sjeverne i južne grupe na k. Sv. Vid i Gospe od zdravlja u 23 sata, i pored jake vatrene pripreme minobaca i artiljerije nije uspio.

Naša artiljerija i minobaca i efikasno su podržavali napad naše pješadije. Do manjih promašaja došlo je u jutarnjim satima prilikom prvog juriša naših snaga u rajonu Spivnika, kada je zbog nepostojanja efikasne veze sadejstva naša artiljerija tukla po našem borbenom poretku koji se brzo probijao kroz neprijateljski raspored.²²³⁾

Dok su njemačke komande još i u toku ranih jutarnjih sati 22. IV zaokupljene situacijom na Mljetu i u tom pravcu upućuju pojačanja, stigao mu je i izvještaj komandanta 118. divizije o iskrcavanju na Korčulu u kome je stajalo i da je na Korčuli težište napada partizanskih snaga. Hitna intervencija je bila nemoguća jer su raspoložive snage bile orijentirane prema Mljetu. Narečeno je da i torpedni amci produže dejstva prema Korčuli, a avijacija da nastavi s izviđanjem područja Mljeta i Korčule. Izvršavajući i ovo naredenje torpedni amci (S-30 i S-41) produžili su noć u 22/23. IV iz voda Mljeta prema Korčuli, došli pred zaljev Vela Luke, ušli u zaljev, okrenuli se i odatle produžili ka sjevernoj obali Korčule odakle su brzinom od 30 vorova krenuli u pravcu Visa, gdje su napravili zaokret i opet otplovili prema Mljetu, a da za to vrijeme nisu našli na naše brodove.²²⁴⁾

U toku 22. IV na frontu ispred Smokvice 4. bataljon je organizirao napad na brdo Sv. Vid i Smokvicu. Štab bataljona je odlučio da s dvije ete u toku noći napadne neprijatelja na brdu Sv. Vid i Smokvicu, a da s jednom etom osigurava bokove napadajućih snaga iz pravca Šibenika, a slabijim iz pravca Blata. Po etak napada u 24 sata 23. IV.

Etama su dati slijedeći zadaci: 2. eti pod komandom komandira Ante Lončara da napadne Smokvicu a dijelom snaga sa jugoistoka da sadejstvuje 1. eti u napadu na Sv. Vid. Prvoj eti pod komandom Jure Raosa da napadne sa sjeverozapada i uništi neprijatelja na brdu Sv. Vid. Treće eti pod komandom Mirka Božića a glavnim snagama da posjedne položaje na liniji Sv. Andrija-Mihajlo brdo (k. 140) sa zadatkom da spriječi eventualni napad neprijatelja iz pravca Šibenika. Ujedno, u službu neprijateljskog pokušaja, da se probije iz pravca Smokvice u pravcu Šibenika da ih tu sačeka i razbije. Pomoćnim snagama ova treća etapa posjela je položaje u rajonu Bobovišće a radi osiguranja eventualnog bojnog napada neprijatelja iz pravca Blata.

Prateće eti pod komandom Stjepana Papafave naredeno je da s vatreñih položaja iz rajona bezimene uke, zapadno od Sv. Vida, podrži napad glavnih snaga bataljona vatrom po rajonu Sv. Vida.

Napad je otpočeo u 24 sata.

223) Naša artiljerija otvorila je vatru u 6.40 sati po k. 181 na koju je ispaljeno 40 metaka, na trg. 351 64 metka, na Sv. Vid i Gospu od zdravlja 64 metka. Poslije podne ispaljeno je 127 metaka. Artiljerici se žale na slabu vezu s pješadijom, jer njihov oficir upućen u 1. brigadu s radio-stanicom nije uspostavio radio vezu s baterijom. - Zbornik NOR-a, tom V, knj., 26, str. 788.

224) IV. POS 1943-1983», str. 169-175. Operativni dnevnik Admirala Jadran, prijepis prijevod sa originala u Vojnom muzeju - Split.

Odmah u po etku napada izostao je sinhroniziran rad izme u 1. i 2. ete. Druga eta je krenula u napad nešto ranije i pošto nije uhvatila vezu lijevo s 1. etorti, ve im dijelom svojih snaga krenula je ravno na neprijateljske utvr ene položaje na Sv. Vidu. Strelja ki stroj je vrlo brzo prošao kroz ži ane prepreke, natjerao neprijatelja na povla enje i izbio na vrh uke. U tom momentu komandir prate e ete, neznaju i da su naši izbili na vrh uke, nare uje otvaranje vatre iz minobaca a i mitraljeza po vrhu Sv. Vida. Od prvih mina pognuli su vodnik Radoslav Jelaš i vodni delegat Ljubo Letica. Neprijatelj se brzo iza toga sredio i krenuo u protunapad i dijelove 2. ete izbacio s vrha Sv. Vida. Odmah iza toga ujuriš je krenula i 1. eta, ali bez sinhronizacije s 2. etom. eti je uspjelo da zbaci neprijatelja sa Sv. Vida i odmah iza toga neprijatelj ponovo vrši protunapad i izbacuje 1. etu s položaja Sv. Vida. Ujuriš 1. ete naro ito se istakao vodnik Nikola Zeli koji je, iako teško ranjen u noge, onako nepokretan i dalje tražio da mu se dodaju bombe koje je bacao na neprijatelja sve dok nije poginuo. Ponovni pokušaji 1. i 2. ete da izvrše prodor na Sv. Vid do svanu a 23. IV ostali su bez rezultata.

Borbenost boraca 1. i 2. ete koji su u nezadrživom jurišu prešli ži ane prepreke i istjerali ja eg neprijatelja iz dobro ure enih rovova, nije krunisana zasluženom pobnjem uslijed propusta komandnog kadra u osiguravanju potpunijeg sadejstva dijelova borbenog poretka, kako izme u strelja kih eta, tako i izme u strelja kih eta i ete prate ih oru a.

U rajonu Blato borbe su 23. IV i dalje nastavljene. Neprijatelj je pružao snažan otpor sa Sv. Vida i Gospe od zdravlja. itavo prije podne ovi položaji su tenu našom minobaca kom i artiljerijskom vatrom.²²⁵¹

U 13,30 sati na preostale dijelove neprijatelja, nakon snažne minobaca ke i artiljerijske vatre, izvršen je dvosatni juriš naših snaga, nakon ega je neprijatelj u 16 sati prestao pružati otpor.

U ovom napadu u estvovali su 1,2. i 4. bataljon 1. brigade, 4. bataljon 12. brigade i 3. bataljon 11. brigade.

Tre i bataljon (bez dijelova upu enih u op u rezervu i osiguranje artiljerije) napadao je kroz isto ni dio Blata na kom prostoru je zarobio njema ku haubi - ku bateriju (4 topa 75 mm M-16). Prodiru i isto nom ivicom naselja obuhvatio je uku Sv. Vida sa isto ne strane i izbio do Krtinje. Na tom pravcu neprijatelj je pružao jak otpor, radi ega je Štab bataljona dio snaga rokira prema jugozapadnim padinama Sv. Vida i u zajednici s dijelovima jedinica 1. brigade izbio na vrh Sv. Vida, kada je neprijatelj prestao pružati otpor. Druga eta je napadala u poretku dijelova 1. brigade kroz centar Blata.

Tako su krajem dana, 23. IV, potpuno završene borbe za Blato i Vela Luku. Jedinicama je dat zadatak da se spremaju na povla enje, a Štabu 1. dalmatinske nare eno je da dijelom snaga produži napad u pravcu Smokvice.

Štab 1. brigade naredio je 4. bataljonu 11. brigade da ponovo izvrši napad na Smokvicu. Bataljonu je krajem dana kao poja anje upu ena minobaca ka eta 1. dalmatinske brigade radi vatrene pripreme napada, a artiljeriji je nare eno da s vatreñih položaja iz Ložiš a, iz zarobljene haubi ke baterije kamo je upu ena iz Blata, otvoriti vatru po Sv. Vidu kod Smokvice. Posadu ove baterije inilo je ljudstvo iz divizijske 2. baterije koje je pošlo s Visa radi ispomo i 1. bateriji, i nekoliko zarobljenih njema kih podoficira, koje je ubrzo izra unalo odgovaraju e elemente i otvorilo preciznu vatru po neprijateljskom položaju. Minobaca ka eta nije uspjela te no i uspostaviti vezu sa Štabom 4. bataljona. Bataljon je zato bez odgovaraju e vatrene pripreme u toku no i izveo ponovo juriš na Sv. Tomu, ali nije uspio.

225) Artiljerija je otpo eli s ga anjem u 11 sati i do 14 sati po ciljevima na Sv. Vidu i Gospi od zdravlja izbacila 143 metka. - Zbornik NOR-a, tom V, knj. 26, str. 789.

U toku no i 23/24. IV Štab 1. brigade uputio je u pravcu Smokvice 1. i 4. bataljon, sa zadatkom da nastave s napadom na to mjesto.

Istovremeno je neprijatelj uputio iz pravca Pupnata i areja e snage u pravcu Smokvice, sa zadatkom da napadnu naše snage na frontu kod Smokvice.

Ve ujutro, 24. IV u rajonu Smokvice stiglo je novih oko 120 neprijateljskih vojnika i krenulo k položajima 4. bataljona. Neprijateljska poja anja su i dalje pristizala. Oko 12 sati neprijatelj je otpo eo napad na položaje 4. bataljona, ali su u me uvremenu stigli 1. i 4. bataljon 1. brigade i uklju ili se u obranu. Oko 19 sati neprijatelj je prekinuo napad i po eo s povla enjem, ali su mu i dalje pristizala poja anja koja su pred no zaposjela k. 278 i 301 sjeverno od Smokvice. Artiljerici iz zarobljene baterije i minobaca lije iz 1. brigade efikasno su tukli vatrom borbene položaje neprijatelja.

Ukrcaj dijela brigade u viškoj luci prilikom napadnih desanta na otoke, sredinom 1944. godine

Tokom dana 24. IV Štab divizije izdao je nare enje da se borba prekine padom mraka i da jedinice krenu u rajone ukrcanja.

U 20 sati sve naše jedinice su bile u pokretu prema Veloj Luci, radi ukrcavanja u brodove i otplovљenja na Vis. Oko 6 sati narednog jutra 25. IV (izuzev manjih dijelova zaštitnice) jedinice su se iskrcale u Visu i krenule u ranije rajone razmještaja.

Mada je bilo predvi eno da se sve jedinice ukrcaju u Veloj Luci u toku no i 24/25. IV i da otplove na Vis, to ipak nije u cjelini uspjelo. Tako je ostala 3. eta 3. bataljona naše brigade, koja je bila upu ena na osiguranje jugozapadnog rajona južno od Vela Luke, nije uspjela blagovremeno sti i u rajon ukrcavanja. Isto tako ostalo je nekoliko brodova napunjениh materijalom i jedan brod za prijevoz ove ete.

eta je po završetku borbe u Blatu u toku dana 24. IV upu ena iz Vela Luke pravcem Kumi -Greben-Sv. Petar sa zadatkom da osigura naše snage u Veloj Luci od eventualne intervencije neprijatelja iz ovog pravca. Ona je uputila patrole u nekoliko pravaca. Patrola koja je upu ena prema uvali Trstena Vela upala je u minsko polje, tom prilikom su poginula tri vojnika (Nikola Papalin iz Vela Luke, Dane Nodilo iz Lumbarde i Vitomir Markov). eta je kasno obaviještena o povla enju, tako je tek 25. IV ujutro krenula prema Veloj Luci.

U širem prostoru zaljeva Vela Luka nalazili su se još motorni jedrenjaci »Mir vama«, »Sloboda« i »Maksim Gorki«.

Odmah su upu ene patrole prema rtu Vranini i Plitvice da traže brodove. Jedan motorni jedrenjak je na en kod Vranine i upu en prema Veloj Luci. Na putuje napadnut od neprijateljskih aviona i potopljen. Na brodu se nalazio puškomitraljezac Marin Žuvela iz Blata. Iako teško ranjen (isurilo mu je oko) on vidi da njegov puškomitraljez tone pa za njim roni u vodu u tonu em brodu i iznosi ga napolje. Kasnije u bolnici na Visu od zamjenika komandanta Vilovi a traži da mu taj puškomitraljez uvaju do povratka iz bolnice.²²⁶

Oko 10 sati ponovo je uslijedio još jedan napad neprijateljskih aviona u kome je potopljen jedan trabakul pun brašna. Trabakul je trebao idu e no i isploviti za Vis. Istovremeno je napadnut i trabakul »Maksim Gorki« koji je bio prazan. Ovaj brod je po eo da gori, a pošto je po ela i voda da prodire unutra, komanda ete vide i da e izgubiti brod upu uje na njega ljudstvo da ugasi požar i zaustavi prodr vode. Oni su to brzo uradili i osposobili brod za plovidbu.

Padom mraka 25. IV eta se s preostalim zbjegom iz Vela Luke ukrcala na osposobljeni trabakul i otplovila na Vis. U me uvremenu komandant 3. bataljona Gabri s Visave brzim motornim amcem došao u vode zapadnog dijela Kor ule da traži etu, ali su se mimošli u putu.²²⁷

Borbeni zadatak postavljen jedinicama u cijelini je izvršen. Neprijateljska uporišta u Veloj Luci i Blatu su potpuno likvidirana.²²⁸ Zarobljeno je 459 neprijateljskih vojnika, a ubijeno 297. Pored ovih gubitaka neprijatelj je u rajonu Smokvice imao preko 100 ubijenih i oko 100 ranjenih. Tako su ukupni gubici neprijatelja na Kor uli za dva dana borbi (bez ranjenih) iznosili oko 850 neprijateljskih vojnika.

Zaplijenjeno je cjelokupno naoružanje neprijateljskog bataljona plus 4 haubice 75 mm i 4 protuoklopna topa, 5 kamiona i mnogo drugog materijala i ratne opreme.

Ukupni naši gubici na Kor uli iznosili su 48 poginulih i 184 ranjena borca.

U toku izvo enja borbi na Kor uli 11. brigada imala je 24 poginula, od toga broja 13 je iz 4, a 11 boraca iz 3. bataljona.

Poginuli borci iz 3. bataljona u rajonu Blata i Vela Luke: Cerovi Milivoj-Vojko, Dragojevi -Papalin Nikola, Kuvara Baldo, Markov Vitomir, Mihovilovi Nikola, Falkoneti Ivo, Nobilo-Koso Dome, Svilji Juraj, Setka Ivo, Tabain Ivan i Zakni Ivan.

226) Prema sje anju Krste Vilovi a tadašnjeg zamjenika komandanta 3. bataljona i Ljube Bar bari a komesara 3. ete istog bataljona - iznešeno autoru krajem 1983. godine.

227) Isto kao pod 226.

228) O gubicima neprijatelja na Kor uli najbolje ilustriraju slijede i podaci: »Nijedan neprijateljski vojnik iz ova dva garnizona nije uspio da se spasi (garnizoni su Vela Luka i Blato pr. a.) navodi se u depeši 26. divizije poslanoj Stabu 8. korpusa 27. IV. Komandant njema ke 118. divizije u svom saslušanju izme u ostalog navodi: »Prilikom borbi na Kor uli izgubio sam itav bataljon«. - Zarobljeni kapetan Otto Primavezi iz 118. divizije izjavio je: »Najve i neuspjeh koji je doživjela divizija bilo je iskrcavanje neprijateljskih jedinica - vjerojatno s Visa na Kor ulu u aprilu 1944. godine, pri emu je bataljon 750. puka uništen odnosno zarobljen«. Komandant Jugoistoka izvještavaju i svoju Vrhovnu komandu o situaciji na Kor uli kaže: »Neprijatelj je zauzeo Blato poslije juna ke obrane posade do posljednjeg ovjeka«. U ovom stilu bilježi u svom dnevniku i Zapovjedništvo glavnog stožera domobranstva NDH od 27. IV. - Zbornik NOR-a, tom V, knj. 26, str. 26 i 628.

Među poginulima za istaknuti je 15. godišnjeg kurira Ivu Šetku iz 2. ete. Došao je u brigadu iz Metkovića i istakao se kao vrlo hrabar borac iako još vrlo mlađ.

Poginuli borci iz 4. bataljona u rajonu Smokvice: Belin Frane, Budrović Luka, Četinić Ivan, Damnjanović Ivan, Gaćina Bruno, Jelaš Radoslav, Lahalo Ivo, Letica Ljubo, Marinković Ivan, Petrašić Vicko, Šoljan Anka, Zazjal Janko i Zelić Nikola.

Među poginulima Letica je bio vodni delegat, a Zelić i Jelaš komandiri vodova. Hrabra bolni arka 1. ete Anka Šoljan je prva bolni arka brigade koja je poginula u jurišu.

Za uspješan napad u drugom svjetskom ratu na uređene položaje branioca, po sistemu poljske fortifikacije kakve su Nijemci imali na Korčuli, smatralo se da su napada u potrebne tri puta veće snage. U konkretnoj situaciji ti su odnosi u Korčuli bili u pješadiji 2,4:1 u našu korist, u artiljeriji 1:1, naše snage nisu imale tenkove a ni neprijatelj ih nije imao. Mi nismo imali avijaciju (istina, saveznici su obe ali podršku iz zraka ali je ona izostala), a Nijemci su imali avijaciju na mostarskom aerodromu koja je mogla vrlo brzo intervenirati, što je i inila. U pomorskim snagama mi smo raspolagali s naoružanim drvenim brodovima ija je brzina iznosila 6-8 Nm, a Nijemci su u ovom dijelu Jadrana raspolagali sa suvremenim pomorskim jedinicama (borbenim amcima, torpiljarkama i slično) koji razvijaju brzinu do 30 Nm. Naše jedinice su mogle rađenati na zaštitu o strane savezničke kog pomorskog sastava koji je bazirao na Visu, ali je ta zaštita izostala. Tako su Nijemci neometano krstarili zračnim i pomorskim prostorom i istovremeno su mogli ostvariti efikasnu aviopodršku svojim trupama. Slično je s preimutstvima koja su imali u pomorskim snagama. Ovome treba dodati da su s isto nog dijela otoka Nijemci mogli daleko brže intervenirati sa svojim rezervama nego 26. divizija sa svojim sa Lastova, a to su oni i u inili uvode i nove snage s isto nog dijela otoka u borbama oko Smokvice koje su uspjele samo toliko da spriječe naše snage da likvidiraju ostatke 2. ete 1. bataljona 750. puka.

Analizirajući ukupan tok borbenih dejstava dolazi se do zaključka da su se naše snage na Visu za nekoliko mjeseci sposobile za izvođenje efikasnijih napadnih radnjičkih, u usporedbi s njemačkim elitnim jedinicama na Korčuli, na ogledan školski način i pored nemanja avijacije i suvremenih pomorskih plovnih objekata, pokazale Nijemcima i saveznicima pravu borbenu vrijednost. Istovremeno, ova pomorsko-desantna operacija na otoku Korčuli i Mljetu ulila je samopouzdanje kod svakog našeg borca, kod svake naše jedinice.

Za izvođenje ove operacije Stab 26. divizije predložio je Štabu 8. korpusa sve jedinice za pohvalu, uz poseban prijedlog da se 1. i 4. bataljon 12. brigade i 3. i 4. bataljon 11. brigade, kao i cijela 11. brigada proglaše udarnim, a da se za ovu akciju i akciju na Hvaru i u borbama u toku 4. i 5. neprijateljske ofanzive 1. i 4. bataljon 1. brigade proglaše proleterskim bataljonima. Dalje su predloženi za pothvalu komandant sjeverne kolone Borko Arsenić i južne Bogdan Stupar, te komandant artiljerije Karel Lević.

Posebno se ističe da nije bilo ni pojedinca ni jedinice koji su se slabo držali.

U kritici koj analizi operacije datoj u operativnom izvještaju 26. divizije manje-više daje se pozitivna ocjena u pripremi operacije, njenom izvođenju, sadejstvu s artiljerijom i sposobljenosti jedinica za izvođenje ovakvih borbenih zadataka.

Ozbiljnije zamjerke se odnose organizaciji i radu ljudstva u sistemu veza i radio-stanice još ne umiju dobro koristiti, jer i pored postojanja ovih sredstava, veza nije neprekidno djelovala između svih dijelova borbenog poretku.²²⁹

229) Na elnik Štaba 11. brigade kapetan Vilko Fiuman nije mogao za duže vremena uspostaviti vezu s isturenim komandnim mjestom Štaba 26. divizije i komandantom južne kolone Stuparom. Radi toga se u Štabu brigade (dio na Korčuli) okljevalo oko donošenja odluke za napad na Smokvicu. Slična situacija je bila oko sadejstva između artiljerije i pješadije u napadu na Blato.

A na kraju divizijskog operativnog izvještaja kaže se: »Još jednom napomijemo masovnu borbenost i hrabrost svih jedinica, koje ni jednog momenta nisu pokolebale, pa ni onda kada bi jedinice trpile ja e poraze«.

Povodom operacije na Mljetu i Kor uli uslijedila su priznanja i pohvale.
Priznanje Vrhovnog komandanta (depeša upu ena Štabu divizije:

»Borcima, komandirima, komandantima i politkomesarima 26. divizije i Mornarice koje su se istakli prilikom napada na otoke Korulu i Mljet, izražavam svoju zahvalnost i priznanje za njihovo držanje i upornost prigodom uništavanja fašisti kih zlo inaca, koji su toliko zlo ina po inili. U ovoj borbi vi ste pronijeli još jedanput slavu oružja NOV i POJ u svim savezni kim zemljama. Slava palim herojima koji su dali živote za slobodu svoga naroda!

TITO, Maršal Jugoslavije.²³⁰

Komandant savezni kih snaga na Sredozemlju general Henri Vilson uputio je telegram maršalu Titu slijede eg sadržaja:

»Mnogo cijenim rad vaše vojske u napadu na Mljet i Kor ulu. Bio bih Vam zahvalan da isporu ite komandirima i borcima moje estitke za njihovu uspješnu borbu.

H. Vilson.²³¹

Komandant savezni kih snaga na otoku Visu, brigadir T. B. Churchill u svom pismu komandantu 26. divizije od 26. IV povodom operacije na Mljet i Kor ulu izme u ostalog navodi:

»Želim da izrazim svoje divljenje u pogledu postignutih rezultata na ovim otocima i borbenog duha pokazanog od partizanskih snaga. Sretan sam što je ograni ena podrška koju je bilo mogu e ostvariti iz britanskih sredstava, s obzirom na kratko u vremena raspoloživog za projektiranje bila od pomo i.«²³²

RAZMJEŠTAJ JEDINICA 26. DIVIZIJE NA VISU NAKON POVLA ENJA S KOR ULE

Pored navedenih djelatnosti vezanih za Prvomajske praznike Štab 26. divizije pripremao je izmjene u borbenom rasporedu na otoku Visu, koje zasniva na dvije nove osnovne postavke: prvo, da nastavi sa fortifikacijskim radovima, i drugo, da i dalje izvodi aktivna dejstva izvode i udare po neprijateljskim snagama na srednjodalmatinskim otocima.

Polaze i od naprijed navedenih postavki, Štab 26. divizije svojim nare e njem od 3. V odre uje da:

- 3. prekomorska brigada preuzme položaje 1. dalmatinske brigade, dok 11. i 12. brigada zadržavaju svoje ranije položaje, uz neke manje ispravke izme u kojih je 11. brigada preuzela od 12. brigade dio položaja od Kupinova do rta Stupiš a na zapadnoj obali Visa;

- da se u roku 2-5 dana pripreme za pokret i izvo enje borbenih zadataka po jedan bataljon iz 11, 12. i 3. prekomorske brigade. Jedanaestoj brigadi odre eni su otoci Kor uli i Mljet na kojima treba razviti obavještajnu djelatnost u svrhu pripreme izvo enja borbenih akcija. Sli ni zadaci su dati 12. i 3. prekomorskoj brigadi na ostalim otocima.

230) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 27, str. 21.

231) Isto kao i 230.

232) Isto.

ŠTAB
XXVI DIVIZIJE NOVJ
21.V.1944.

SVIM JEDINICAMA XXVI DIVIZIJE NOVJ

P O L O Z A T

Povodom uspješne akcije, izvršene na otoku Mljetu i Korčuli, te junačkog držanja svih jedinica koje su učestvovale u ovim borbenim Maršal Jugoslavije Drugi Tito uputio je ovom depešu:

"BOGIMA, KOMANDIRIMA, KOMANDANTIMA I POLITKOMESARIMA XXVI DIVIZIJE I MORNARICI KOJI SU SE ISTAKLI PRILIKOM NAPADA NA OTOKU KORČULU I MLJET IZRAZAVAM VENJU ZAHVALNOST I PРИЗНАЊЕ. ВИДЕЋИ НЈИХОВО ДРЖАЊЕ И УПОРНОСТ ПРИГОДУМ УЧИŠAVANJA PAŠIĆICKIH SLOGAĐAČA KOJI SU TOLIKO ZLOČINA POČINILI, ПРОНЕЛИ SU ЈОС ЈЕДАН ПУТ SLAVU ORUŽJA N.O.Y. I POJ U SVIM SAVREMENICKIM BORJAMA. SLAVA PALIM HRDOJIMA KOJI SU DALI ŽIVOTE ZA SLOBODU SVOG NARODA!"

TITO, MARŠAL JUGOSLAVIJE."

Vjerujemo da će ovo priznanje, ukazato nam se najvišeg mјesta, ispuniti svakog borca i rukovodilaca ponesen i datinim još više poleta u borbi koja nam predstoji do konačnog uništenja neprijatelja.

Prepis gornje depeše pročitati svim borbima pred strojem.

Smrt fašizmu! Smrt nemišljivim maredu!

Politkomesar:

Mlač

Komandant pukovnici:

Stojanović

Faksimil dokumenta Štaba 26. divizije u kojem se upoznaju jedinice s upu enom pohvalom vrhovnog komandanta maršala Tita povodom uspješnih akcija na Mljetu i Korčuli

Posjedanje položaja po novom rasporedu trebalo je završiti do 4. V u 12 sati.

U pogledu nastavljanja dalje izgradnje fortifikacijskih objekata isti e se, posred ostalog:

- da se oni bunkeri koji su iznad razine zemljišta preprave tako da se ukopaju u zemlju, i

Komandni kadar štabova brigada i 26. divizije s članovima Štaba VIII korpusa na Visu u ljetu 1944. godine. Iz 11- brigade su: prvi s lijeva, stoji Ante Deak, komesar brigade, a do njega Milan Atlagi, komandant brigade i treći po redu Vilko Fiuman, na elnik Štaba brigade, dok drugi s lijeva u Benko Matuli, pomočnik komesara brigade

- da se nastavi ure enje otpornih taaka na itavom pojusu obrane. Kao primjer navodi se izgradnja otporne taake na koti 73 na sektoru Rukavca na kojoj je postavljeno 3 teška mitraljeza, jedan PA mitraljez i 2 minobaca. Po uzoru na ovu otpornu taaku naređeno je da se pristupi izradi još niza otpornih taaka na Visu. Dalje se određuju vatrenе zone ovih oružja, osnovni i rezervni položaji, rovovi, saobraćajnice i bunkeri. Reguliranje i red prioriteta izgradnje pojedinih vatrenih taaka. Uz naređenje priložena je skica otporne taake na kotač 73. Svim tim radovima na otoku Visu i dalje rukovodi i daje uputstva kapetan Mario Dumanić, inžinjerijski oficir pri Štabu 26. divizije.

Postupaju i po ovom naredjenju Štaba 26. divizije idući dan Štab 11. brigade je izdao naredjenje bataljonima da posjeduju ranije položaje s time što 3. bataljon odlazi u rezervu, a 2. bataljon preuzima ranije položaje 3. bataljona.

Nakon ovih naredjenja 26. divizije jedinice su nastavile radove na fortifikacijskim objektima uz istovremenu pripremu za izvođenje napada na neprijateljska uporišta po srednjodalmatinskim otocima.

Tako je 1. dalmatinska uz u eš e jednog bataljona 12. brigade izvršila 10. V napad na Soltu. Napad je u cjelini uspio. U ovom napadu savezni ke snage s Visa u estvovalo su sa svojim pomorskim sredstvima i avijacijom.

Naša brigada u ovoj akciji nije u estvovala iako je nare enjem od 3. V bila obaviještena da pripremi jedan bataljon.

Neposredno po dolasku s Kor ule i Mljeta na Visu se održavaju etne i bataljonske konferencije na kojima je izvršen kriti ki osvrta na tok borbenih dejstava. Iznašani su uo eni nedostaci ili dobre strane pojedinaca, odjeljenja, vodova, eta, iskazahi kroz borbu, a iz ega su izvu ene pouke za naredne borbe. Proitane su naredbe o pohvalama pojedinaca i jedinica. Tih dana završavalo je Prvomajsko takmi enje, a u preostalim danima do Prvog maja postojala je mogu - nost dobijanja još ponekog poena prema op im propozicijama takmi enja, da bi na kraju bili dodani op em zbiru po kojem e biti odre en redoslijed jedinica. Na kraju ovog takmi enja 11. brigada je u okvirima 26. divizije izbila na prvo mjesto. O tom takmi enju u prvom broju brigadnog lista »XI. Dalmatinska«, koji je izašao po etkom septembra, pisac lanka izme u ostalog piše: »U velikom I. majskom takmi enju, borci su pisali desetke i stotine zidnih novina, na desetke džepnih novina, osposobljavali su se politi ki i vojni ki itd., svjesni toga da e do i dan kada e trebati položiti ispit u surovoj školi borbe, ispit uz zvuke mitraljeza i grmljavine topovskih granata. A kada je došao dan da treba primjeniti u praksi ono što se nau ilo, borci 4. bataljona nisu bili posljednji. Kor ula i Bra to potvr uju. Potvr uju i oni heroji, koji su nesebi no dali svoje živote na kota ma asti sa posljednjom željom, sa posljednjom misli - naprijed drugovi, ne za boravite da je takmi enje.«²³³

Prvomajska parada jedinica 26. divizije na Visu, 1944. godine

233) »XI. Dalmatinska« list 11. brigade br. 1, septembar 1944. godine, str. 13 — U arhivi Ante Deaka politikomesara brigade u Beogradu. Navedene retke pisao je autor monografije u lanku za prvi broj lista.

U dane 27, 28, 29. i 30. aprila održane su konferencije po jedinicama i ispunjavani zadaci postavljeni propozicijama takmičenja.

Istovremeno su vršene temeljite pripreme za sve anu Prvomajsku smotru jedinica 26. divizije, za koju su iz naše brigade određeni 1. i 2. bataljon te minobaca kačeta.

Parada je održana u prijepodnevnim satima, po lijepom vremenu na prostoru između Dračeva i Pliskog polja (uži prostor na kojem se je održala parada bio je Velje polje), na kojoj su u estovali dijelovi svih divizijskih jedinica, a od 11. brigade navedeni bataljoni i minobaca kačeta.²³⁴

OSLOBOĐENJE PALAGRUŽE

Palagružu sa injavaju skupina otočnih i neotoku Jadrana, na polovini puta između otoka Lastova i talijanske obale. Sastoje se od nekoliko otoka i njih ukupna površina iznosi oko 20 kvadratnih kilometara. Otoči su: Palagruža, Mala Palagruža, Sjeverni i Južni Kamik, te nekoliko hradišta. Na Palagruži je podignut svjetionik 1875. godine. More oko otoka bogato je ribom, što je uzrok morska struja koja od Otrantskih vrata teče uži jadransku obalu i jedan njen ogrank od Lastova skreće ka talijanskoj obali pored Palagruže, tako da takav tok struje uvjetuje sakupljanje i ishranu velikih ribljih jata. Ribari iz Komiže još od 1593. godine stalno ribare u tim vodama. Nerijetko je u prošlosti dolazilo do sukoba radi ribarenja između njih i ribara s talijanske obale. Poslije prvog svjetskog rata Palagruža je pripala Italiji. Na Brionskoj konferenciji 1924. godine ribarima iz Komiže bio je dozvoljen ograničen lov ribe na području Palagruže.

Poslije kapitulacije Italije, septembra 1943. godine Britanci su uklonili talijansku posadu s Palagruže. Štab 5. POS-a po naredbu štaba Mornarice NOVJ, koji je tu odluku donio uz suglasnost Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, pripremio je iskrcavanje i posjedanje Palagruže, ali je uslijed njenih ofanziva na Korčulu odustao od toga zadatka. Mjesec dana kasnije, u januaru 1944. godine, na Palagružu se iskrca posada talijanske vojske i zaposjela otok.²³⁵

Oblasni komitet KPH za Dalmaciju zajedno sa štabovima 26. divizije i Mornarice NOVJ ponovo su u maju razmatrali problem Palagruže i, polazeći od toga daje otok nepravedno dodijeljen Italiji poslije prvog svjetskog rata, daje to područje bogato ribom koja je i te kako bila potrebna kao ishrana u tim danima, te radi pomorskog saobraćaja s Italijom, odlučili su da treba organizirati odgovarajuće službe za sigurnu plovidbu naših brodova prema Italiji i obratno. U tom smislu donesena je odluka da ponovo treba zaposjeti Palagružu.

Za zaposjedanje toga otoka nije tražena suglasnost saveznika. U nevezanim razgovorima s britanskim oficirima, oni su kao i za ostale odredbe o miru dočinjene nakon prvog svjetskog rata, bili na stanovištu da je otok Palagruža u domeni talijanskih vlasti. Tada Štab 26. divizije, izvršavajući napred navedeni zaključak i uz suglasnost delegata Vrhovnog štaba Sretena Zujovića (Zujović je i član Politbiroa KPJ, pa je sigurno znao i mišljenje vrhovnog komandanta Tita o ovom pitanju) donio odluku o oslobođenju Palagruže i njegovom pripojenju teritoriji pod jugoslavenskom zastavom.²³⁶

Za realizaciju tog zadatka formiran je pomorsko-desantni sastav koga su inicijalno NB-8 »Kornat« i NB-3 »Jadran«, jedna kačeta 3. prekomorske brigade, vodio pješadije 3. kačete 3. bataljona 11. brigade i tri signalista za opsluživanje svjetionika na Palagruži. Na tlu ovog sastava nalazili su se major Bogdan Viškić, komandan-

234) A VII, Beograd, k. 1101, br. reg. 28-1/11.

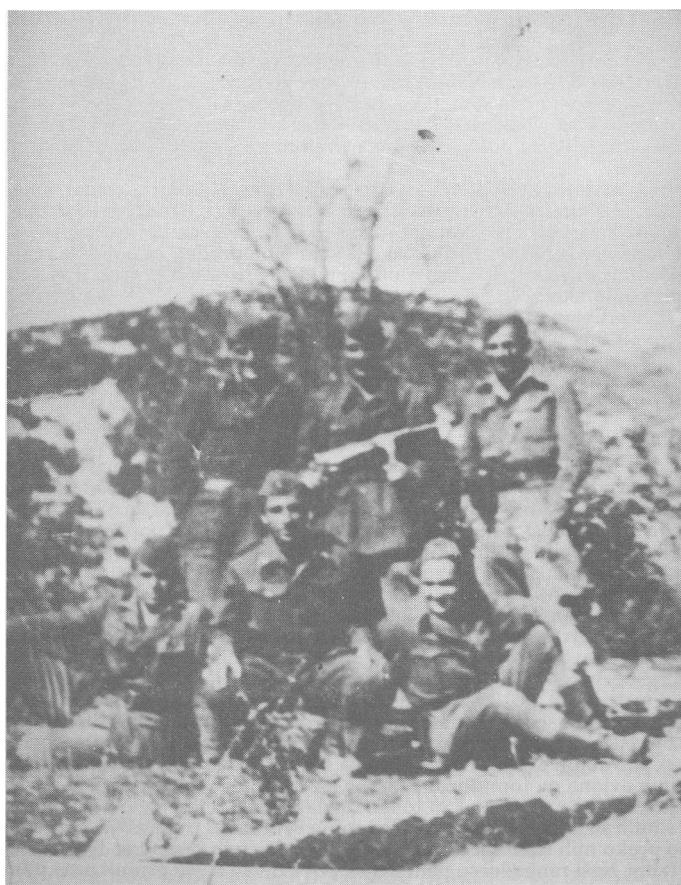
235) Pomorska enciklopedija, LZJ, Zagreb, II izdanje, knj. 5, str. 673.

236) Prema pismu Ante Biočića, a tadašnjeg načelnika Štaba divizije - u arhivi autora.

dant 3. prekomorske brigade, major Kažimir Ren elj, na elnik Štaba Mornarice NOVJ i Franc Poto nik na elnik obavještajnog odsjeka Mornarice NOVJ.²³⁹⁾

Vod 3. ete 3. bataljona 11. brigade brojao je 23 vojnika. On je dobio zadatak da zaposjedne otok i organizira kontrolu otoka. Taj zadatak vod je dobio prije polaska na Palagružu (podatak iz Operativnog dnevnika 11. dalmatinske brigade). Njemu je dodijeljen ovakav zadatak vjerojatno zato što su njegov sastav sa injavili borci rodom s otoka koji su najbliži Palagruži, radi ega se od njih mogao o ekivati najve i efekat.

Odred je isplorio s Visa 25. V u 4,30 sati. Plove i brzinom od 7 milja na sat, oko 12 sati 25. V usidrio se na južnoj obali otoka. Na otoku je bila posada od 19 talijanskih vojnika. Svjetionik je bio bez zastave, a uokolo po kamenjaru primije eni su talijanski vojnici. Pozvan je talijanski narednik i predo eno mu je da

Stab 3. bataljona na otoku Visu, maja 1944. godine. S lijevana desno stoje: Grgo Marki, komesar bataljona, Mile Gabri arkaš, komandant bataljona, Krsto Vilovi, zamjenik komandanta; sjede: Vlaho Vukša, zamjenik komesara i Štefan Krstini, referent saniteta u bataljonu

239) Albert Klun, n. d., str. 217. U navedenom djelu pisac ne spominje u eš e voda iz 11. brigade. Vjerojatno radi nemanja dokumentacije.

e se naš odred iskrcati na otok radi zaštite ribolova. Ovaj se nije protivio pa se tako odred iskrcao u 4.30 sati 26. V i istakao našu zastavu kao znak našeg suvereniteta nad otokom. Odmah iza toga (1 sat kasnije) ve i dio odreda i naoružani brodovi su krenuli za Vis, gdje su stigli u 12 sati, a vod iz 11. brigade ostao je kao posada na Palagruži oko mjesec dana, kada je povu en u sastav brigade.²⁴⁰

POMO BRIGADE U KADROVIMA IMOTSKOM PARTIZANSKOM ODREDU

Brigada još od povla enja s Biokova nije prekidala vezu s partizanskim odredima, organima vlasti i KP s podru ja Biokova. Tako se iz brigade ve u »hvarskom periodu« upu uju ete, grupe i pojedince na Biokovo radi ponovnog for-

240) Iznose i svoja sje anja na te dane Milivoj Oreb, tadašnji vodni delegat voda iz 11. brigade piše:

»U knjizi 3. prekomorske to no je opisano sve do iskrcavanja na Palagruži. Nije pomenut jedan detalj koji je mogao biti od zna aja. Naime, radi uzbune zbog napada iz zraka bio je odgo en polazak iz viške luke za nešto više od dva sata, tako da su se brodovi našli usred veoma lijepog sun anog dana na pu ini izme u Visa i Palagruže kao idealna meta za avione. Sre om toga dana ni jedan nije letio u tom rajonu. Tako er na putu se nismo susreli ni s jednim neprijateljskim niti savezni kim brodom.

Na put je u pomenutoj knjizi, pored nazna enih jedinica, krenuo i jedan vod iz 3. ete 3. bataljona 11. brigade. Mislim, daje još prije odlaska na zadatak bila odre ena grupa koja e nakon iskrcavanja ostati na Palagruži i to su bili upravo vod iz 11. brigade i grupa boraca iz Obalskog sektora. Komandir voda bio ie Nenad Krajišnik, a ja sam bio odre en za politi ko-partijskog rukovodioca. Najstariji rukovodilac koji je s nama došao na Palagružu bio je drug Bogdan Viski tadašnji komandant 3. prekomorske brigade, ali se on istoga dana vratio na Vis, a s njim se vratila i kompletna jedinica iz 3. prekomorske brigade i dio jedinica iz Obalnog sektora. Š komandom odreda nismo više do povratka na Vis imali nikakav izravni kontakt (osim jednog preko naših ribara). Stoga se i opis ovog doga aja u knjizi 3. prekomorske završava s iskrcavanjem na otok.

Na Palagruži smo ostali, koliko se sje am, bez radio-veze s Visom. Znam daje talijanska posada preko svoje radio-stanice obavijestila (neznam da li izravno ili preko neke svoje komande) neku saveznu komandu iz koje su navodno iz Štaba 8. savezni ke armije tražili od nas da se identificiramo i objasnimo razlog našeg dolaska i koliko se namjeravamo zadržati na otoku. Mi smo im odgovorili da se radi o jednoj jedinici NOVJ s otoka Visa koja je došla po nare enju svoje komande i da e naša komanda odrediti vrijeme boravka naše posade na otoku. Šje am se da su ponovo tražili da im preciziramo da li se radi o jedinici koja je u sastavu snaga Maršala Tita, našto smo im odgovorili da drugih jedinica NOVJ, osim pod komandom maršala Tita, uop e nema. Time je bila završena naša radio-komunikacija s britanskom komandom, koja se bar s naše strane i na našu incijativu vodila na dosta lošem francuskom jeziku. Nakon toga su u dva navrata u brišu em letu nadlijetali otok britanski borbeni avioni (»spitfirei«) što je sigurno bila neka vrsta demonstracije protiv nas, a izražavanje podrške talijanskog posadi. S talijanskom posadom smo vrlo brzo uspostavili korektne odnose. Oni su se smatrali dijelom snaga maršala Badoglia i održavali su redovnu vezu s britanskim snagama, ali ipak još nisu bili izbrisali fašisti ke parole od kojih je najve a: »Du e, do ovdje dopire tvoja vlast« (koja je o evidentno bila napisana prije napada sila osovine na Jugoslaviju) stajala je visoko na zidu u samom pristaništu. To, izgleda, nije smetalo ni savezni kim oficirima koji su esto i ranije dolazili na otok. Nakon šest-sedam dana imali smo prvi susret s posadom britanskog patrolnog amca na kojem je bio i jedan viši britanski oficir. Svoje este dolaske oni su objašnjivali, što je vjerojatno i bilo ta no, potrebotom eventualnog pružanja pomo i savezni kim avijati arima koji prinudno iska u iz ošte enih aviona na tom dijelu Jadrana. Prema nama su se odnosili u svemu kao prema ravnopravnim saveznicima i to ponekad toliko naglašeno da nije moglo ostati nezapaženo od talijanske posade. Nudili su nam pomo za sve što nam eventualno treba ali je, naravno, nismo prihvatali. Jedino smo preko njih slali svježu ribu našim ranjenicima koji su se lije ili u bolnicama blizu njihove baze u Italiji. Naši ranjenici su nam uvijek potvrivali da su primili naše poklone i za uzvrat nam, u simboli nim koli inama, slali cigarete i okoladu.

Cijelo vrijeme održavali smo primjernu vojni ku disciplinu i intenzivan partijsko-politi ki rad. Dok smo boravili na otoku jednom su došli naši ribari s Visa. Tada smo imali jedini ozbiljniji nesporazum s komandrom talijanske posade, jer smo mu uskratili svako pravo ingerencije u odnosu na naše ribare, pa i u pogledu formalnosti oko prijave boravka. No, spor je izgla en kad smo mu rekli da se mi nebitno miješali u njegove rutinske poslove kada bi bili u pitanju njihovi ribari.

Neznam to no koliko smo ostali na Palagruži, ali znam sigurno da smo bili tamo kada su se savezni ci iskrcali u Normandiji i barem još desetak dana iza toga. (Iskrcavanje u Normandiji izvedeno je 6. VI 1944. godine - prim, autora). Otok Palagruža je mirovnim ugovorom priklju en Jugoslaviji poslije rata.

miranja novih jedinica na Biokovu. Ta praksa se nastavlja i u »viškom periodu«.esto se na traženje s Biokova tamo upu uju grupe istaknutih boraca i rukovo-dilaca osposobljenih da prime rukovo enje s novoformiranim jedinicama ije je brojno stanje na Biokovu neprekidno raslo.

Grupa boraca Imo ana iz brigade s naoružanjem i spremom prilikom dolaska na odredište u Biokovu s otoka Visa u maju 1944. godine

Tako je u maju 1944. godine s Visa na Biokovo upu ena jedna ja a grupa za popunu Imotskog odreda. Na elu grupe nalazio se raniji komandant 4. bataljona major Marko Turi -Markan. On je upu en na traženje Štaba Grupe južnodalmatinskih NOPO da ponovo primi dužnost komandanta Imotskog partizanskog odreda,²⁴¹ koji je brojano ponovo narastao prilivom novih boraca s podru ja. Imotske krajine. Zajedno s Markom Turi em krenula su 24 rukovo-dioca, koji su bili na rukovode im dužnostima u brigadi, od vodnika i delegata voda do komandanata i politkomesara bataljona. Oni su na Visu uglavnom završili odgovaraju e vojnostru ne kurseve. Grupa je sobom ponijela 22 puško-mitraljeza, jedan »džon-bul« (englesko PT oružje), 24 automata i 24 pištolja s odgovaraju om koli inom municije i druge vojne opreme.

S Visa su preba eni brodom na podru je Makarskog primorja, a ve su 24. maja bili u Neretvanskom partizanskom odredu kao gosti Stanka Marevi a, komandanta odreda koji je kratko vrijeme na Hvaru bio komandant 5. bataljona brigade, a poslije ega je ponovo upu en na Biokovo.

Sutradan, 25. maja iznad Drvenika grupa se u rajonu Drveni kih koliba sukobilala s njema kom jedinicom, koju je natjerala u bijeg i nastavila marš ka Tu-

²⁴¹ »Dokumenti iz doba NOR-a«, knjiga II. - Op inski odbor SUBNOR-a Metkovi , 1978. g., str. 292.

„jjj 20) Joga dana je poginuo u borbi s Nijemcima komandant Naretvanskog odreda Stanko Marević - Prpić, koji je kasnije proglašen za narodnog heroja.

Prije ove grupe iz brigade na Biokovo su od rukovodećeg kadra upućeni: Ante Šurđur, komesar 1. bataljona, Marko Mustapić, komesar 2. bataljona i Ivan Gaćić, zamjenik komandanta brigade.

U mjestu Šurđura na dužnost komesara 1. bataljona postavljen je Ante Olujić, a umjesto Marka Mustapića na dužnost komesara 2. bataljona došao je Pura Ražnatović.

Grupa boraca na Visu u asovima predaha, ljetо 1944. godine

POMORSKI DESANT NA BRAČ

Napadom njemačkih vojskih jedinica na 500. padobranskog bataljona²⁴³, na sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ u Drvaru 25. maja, Nijemci su otpočeli Drvarsку operaciju s ciljem da unište Vrhovni štab. U toku te operacije, a u cilju da olakša oblikovanje (243) To je isti njemački bataljon koji je bio predviđen za izvođenje njemačkog pomorsko-zračnog desanta u februaru na otok Vis.

ranu naših jedinica na podruju Bosanske krajine, vrhovni komandant Maršal Jugoslavije Tito je izdao narene sljedeće sadržaje:

»Narene ujem svim jedinicama NOV i POJ da na svim odsjecima fronta gdje su Nijemci oslabili svoje garnizone smjesta poduzmu najodlu nije akcije protiv važnih uporišta i vojnih objekata neprijatelja. Naročito je važno uništavati željezni ke pruge, komunikacije i druge važne vojne objekte«.²⁴⁴¹

Izvršavajući narene enje Vrhovnog komandanta, Štab 26. divizije je odlučio da napadne otok Bra.²⁴⁵ Obrazlažući svoju odluku o ovome napadu u operativnom izvještaju Štabu 8. korpusa od 9. VI 1944. navodi se sljedeće:

»U sadašnjoj situaciji, tj. u jeku ofanzive koju je neprijatelj poduzeo iz pravca mora, a u vezi narene enje druge Tita da naše jedinice poduzmu ofanzivne akcije kako bi se privukle neprijateljske snage i time rasteretile naše jedinice na koje je neprijatelj poduzeo ofanzivu, otok Bra je odabran za akciju kao najosjetljivija taka za koju će neprijatelj morati da brzo i žestoko reagira, a time će donekle biti poremećen njegov raspored i plan. Ova akcija u sklopu bombardiranja savezničkih razara a na prostoru Šolte-Drvenika-Trogira, a u vezi žestokog bombardiranja Splita i Omiša od strane savezničkih teških bombardera, trebalo je da proizvede utisak operacije jačeg stila i eventualne težnje iskrcavanja na kopno. Momentalna situacija na obali i angažiranje neprijatelja na kopnu dopuštao je odsustvo naših snaga s Visa za više dana, a saveznici ka mornarica garantirala je sigurno prevoženje naših trupa. Na osnovu svega toga, a u zajednici sa saveznicima rukovodiocima na Visu, donesena je odluka da se napadne otok Bra«.²⁴⁶

Na Bra u neprijatelj je organizirao obranu na centralnom, sjevernom i istočnom dijelu otoka po sistemu grupnog posjedanja. Međuprostore između tri izrazite grupe (centra, sjevera i istoka) redovno je kontrolirao uputivanjem ja ih patrola, uz primjenu malih tenkova.

Na centralnom i sjevernom dijelu otoka na širem rajonu Supetra (u ovom rajonu su dvije eta) i Nerežiš a do Vidove gore obranu je organizirao 3. bataljon 738. puka 118. lovačke divizije, ojačan izviđačkim etom izviđačima a kog bataljona 118. divizije, s baterijom topova 75 mm 1. diviziona 668. artiljerijskog puka, baterijom topova 105 mm 3. diviziona 668. artiljerijskog puka i s 4 protutenkovskim topom. Komandant bataljona je kapetan Terner. Komandno mjesto na Klopotini (k. 622) dva kilometra jugoistočno od Nerežiša, artiljerijska osmatračica na Vidovoj gori (trg. 778).

Na isto nom dijelu otoka na široj prostoriji: Sumartin-Sveti Nikola (trg. 160)-Selca, obranu je organizirao 2. bataljon 738. puka (7, 8, 9. i 10. eta ukupno peti ete, dok je 6. eta držala položaje u Sušurju na otoku Hvaru), ojačan s 2. baterijom topova iz 668. artiljerijskog puka (3 topa) te jednim vodom PT pušaka. Komandant bataljona major Schmidt. Štab 738. puka nalazio se u Zadvarju.

U toku napada na Bra vatrenu podršku snagama na otoku pružali su: iz rajona istočno od Splita dvije baterije iz 946. divizionala armijske obalne artiljerije (8 topova 155 mm); iz rajona Omiša i Dugog Rata dvije baterije 622. divizionala mornaričke artiljerije (3 topa 105 mm i 3 topa 155 mm) i iz rajona Dubaca i Baške Vode dvije baterije topova 668. artiljerijskog puka. Ukupnu artiljerijsku podršku s kopna pružala su 22 artiljerijske oružja.

Od pomorskih jedinica na srednjodalmatinskom pomorskom podruju Nijemci su imali Drugu grupu patrolnih amaca i flotilu za osiguranje (Sicherungs Flotille). U širem jadranskom prostoru u bazama u Rijeci i Trstu imali su jedan

244) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 28, str. 118.

245) Bra je najveći dalmatinski otok. Prostire se na površini od 394,6 km². Najviši vrh je Vidova gora - 778 m. U 1931. godini otok je imao oko 17.000 stanovnika a 1948. godine 14.640.

246) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 28, str. 118.

bojni brod, 8 razara a, 38 torpiljarki, 5 topovnja a, nekoliko minopolaga a, 3 podmornice i preko stotinu drugih naoružanih brodova.

Rajone obrane neprijatelj je fortifikacijski utvrivao od januara 1944. godine, kada se iskrcao na Bra. Objekti obrane: rovovi, saobraćajnice, bunkeri, minske i žičane prepreke su izvedene do kraja na najvećem dijelu otpornih tačaka.

Ukupna snaga neprijatelja na Bra u iznosila je oko 1800 vojnika.

U početku planiranja desanta na Bra saveznici na Visu odbili su da u estaju sa 26. divizijom. Međutim, kada je postalo jasno daje Hitlerov plan o uništenju i zarobljavanju Tita i Vrhovnog štaba NOV i POJ propao,²⁴⁷ ponudili su punu pomoći i sadejstvo jednog komandanta i ne oko 400 vojnika.

Bolni arke iz naše brigade na Visu - s lijeva na desno: Oliva Marinković, Jozica Ivančić, Skolačka Gatin, Ksenija Kovačić, Željka Šegvić i Marija Petrinović

Neposredno pred napad na Brač, na isto nom dijelu otoka, razmještena u rajonu Vrisja, djelovala je partizanska grupa iz Brača kog partizanskog odreda jačine oko 30 boraca, većinom djevojke pod komandom Jakova Puratovića iz Sumartina, borca Španjolske republikanske armije. Ovoj grupi je 28./29. Vršačka obavještajna grupa iz Štaba 26. divizije koju je predvodio obavještajni oficir divizije Drago Galić, koji je bio zadat da ispita situaciju kod neprijatelja u rajonu Sumartina i Selaca do dolaska naših jedinica na Brač. Grupa je konstatirala da neprijatelj svako jutro iz Sumartina prema centralnom dijelu otoka upuće dva tenka manje tonaže u izviđanje. Drugog dana obavještajna je grupa postavila PT mine na putu između Sumartina i Selaca. Ujutro 1. VI naišli su tenkovi i jedan od njih je naletio na minu i zapalio se. Ukrzo iza toga Nijemci su s

247) Prema sjećanju Ante Biočića tadašnjeg načelnika Štaba 26. divizije - pismo u arhivu autora.

položaja iz Sumartina uputili kolonu od oko 200 vojnika u pravcu Gornjeg Humca. Taje kolona po dolasku u visinu Sv. Tome (k. 406) i Sv. Petra i Pavia (k. 324), sišla s puta i razvila se lijevo i desno te zaposjela položaje. Na navedenim kotama još ranije, dok su bili na Bra u, Talijani su izradili provizorne položaje (zaklone i bunkere od suvozidine). Nijemci su odmah pristupili dora ivanju tih položaja i u njima sa ekali napad naših jedinica, 2. VI 1944. godine.²⁴⁸

Stab 26. divizije pristupio je planiranju operacije.

Komanda Mornarice pripremila je sve raspoložive snage da obezbijedi prevoženje i snabdijevanje jedinica divizije prema planu i toku operacije. U eš em saveznika izvršenje operacije bilo je olakšano.

Zapovijest za napad izdana je 31. V po kojoj je divizija svoj borbeni poredak postrojila u tri napadne kolone. Glavni udar izvodila je zapadnom kolonom na pravcu Nerežiš e-Supetar, dok isto nom kolonom ofanzivno djeluje u pravcu Sumartina i obezbje uje desni bok zapadne kolone, a sjeverna kolona je dobila zadatku da napadne Supetar i tako obezbijedi lijevi bok glavnoj koloni.

Prema ovoj zapovijesti nije bila predvi ena upotreba itave 11. brigade.

U rezervi je odre en jedan pješadijski bataljon (naknadno je odre en 3. bataljon 11. brigade) koji e se nalaziti pri Štabu divizije.

Artiljerijsku podršku vrši baterija brdskih topova kalibra 75 mm i savezni - ka artiljerija - baterija od 4 topa 100 mm i jedna baterija kalibra 75 mm.

Konvoj brodova od napada avijacije osiguravalaj jedna savezni ka eskadrila »Spitfirea«. Bilje predvi ena i aviopodrška saveznika u izvo enju napada naših jedinica. Ona je kasnije izostala iz nepoznatih razloga.

Komandno mjesto Štaba divizije bilo je na Oštrom humcu (k. 557).

Po etak napada predvi en je za 2. VI u 6 sati, s tim što se predvi alo da e planinska eta saveznika (prema njihovom prijedlogu) izvršiti napad 1/2. VI, u 24 sata na Vidovu goru ra i likvidacije neprijateljske artiljerijske osmatra nice.

Štab divizije je 1. VI izvršio dopunu svoje zapovijesti od prethodnog dana i donio odluku o pove anju desantnih snaga. O tome istog dana šalje depešu 8. korpusu u kojoj ga izvještava:

»Danas, 1. VI, u 21 sat kre emo sa cijelom divizijom u akciju na Bra «.

Tako je prema dopunjenoj zapovijesti na Bra krenula i kompletna 11. brigada²⁴⁹, i još jedan bataljon 3. prekomorske brigade.

Sastav kolona:

Zapadna: 12. brigada oja ana jednim bataljom 3. prekomorske brigade (naknadno odre en) i poluvodom protuoklopne ete 3. prekomorske brigade. Komandant kolone je major Borko Arseni, komandant 12. brigade. Kolonu podržava artiljerijska baterija 75 mm. Na ovom pravcu dejstvuje i savezni ki komando.

Isto na: U zapovijesti je predvi ena 1. brigada, bez jednog bataljona. Kolonu podržavaju dvije baterije savezni kih topova. Komandant kolone major Bogdan Stupar, komandant brigade. Naknadno je Štab divizije na desnom krilu ove kolone ubacio 11. brigadu bez jednog bataljona.²⁵⁰

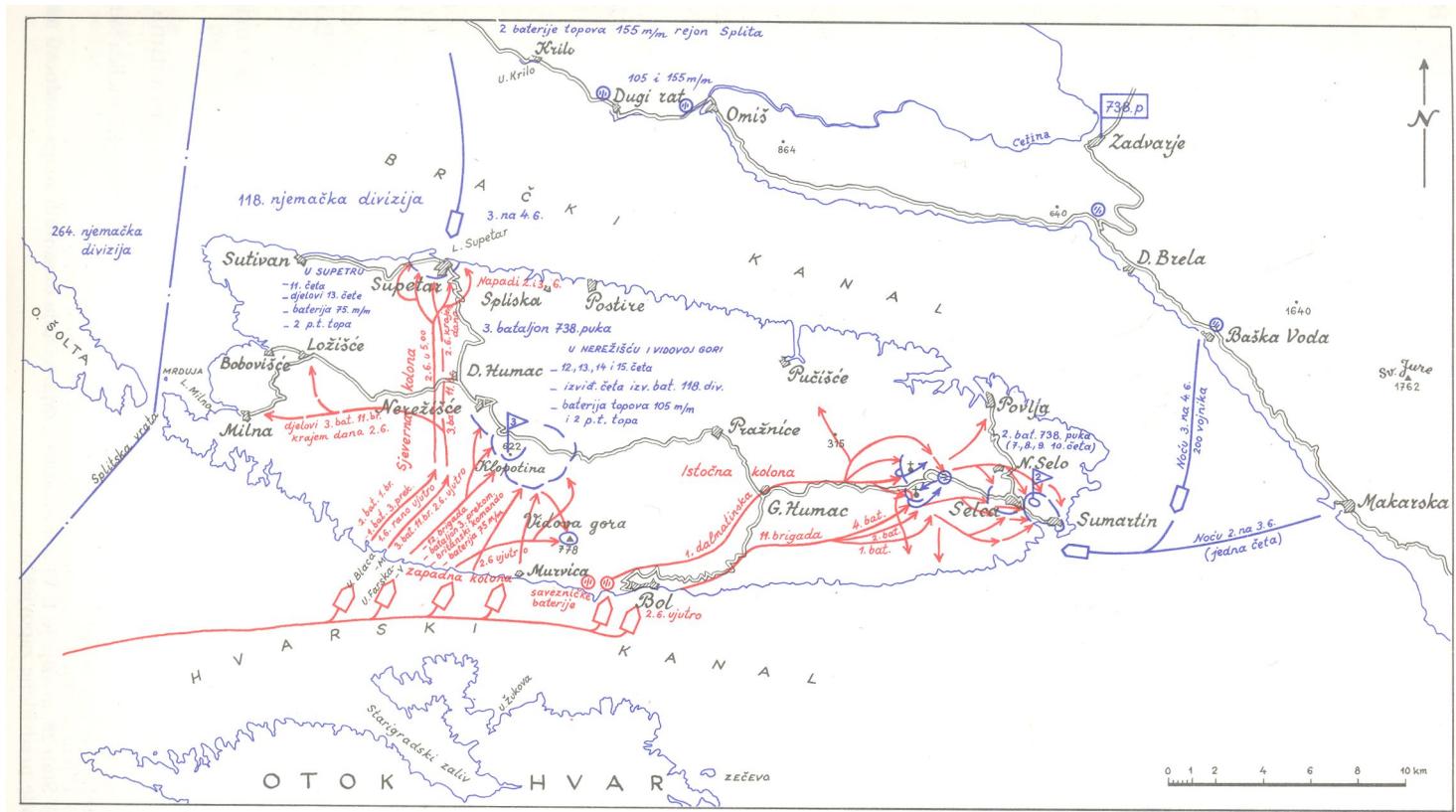
Sjeverna: Jedan bataljon 1. brigade i jedan bataljon 3. prekomorske brigade, oja an vodom protutenkovske ete 3. prekomorske brigade. Komandant kolone major Ljubo Truta, na elnik Štaba 1. brigade.

Kolone se ukrcavaju u Komiži, Visu i Rukavcu u popodnevnim satima 1. VI.

248) Sje anje drugova Drage Gali a, obavještajnog oficira divizije i Stipe Karmeli a tadašnjeg komandanta Bra kog odreda - izneseno autoru maja 1984. godine.

249) U jedinicama 11. brigade nalazilo se je 83 borca s Bra a.

250) Štab 26. divizije je 1. VI donio odluku o pove anju desantnih snaga u odnosu na snage koje su bile predvi ene zapovješ u.

Desantne borbe na Bra u od 1. do 5. juna 1944. godine

Mjesta za iskrcavanje predvi ena su za: isto nu kolonu Bol, zapadnu Murvica, Planica, Forska, a sjevernu kolonu Blaca, s tim što se sjeverna kre e s Visa 31. V, sa zadatkom da se iskrca ranije nego druge kolone, kako bi na vrijeme stigla do cilja napada - Supetra. Radi toga e predaniti u luci iskrcavanja, a zatim produžiti ka Supetu i napasti ga prije po etka napada glavnih snaga na centru otoka, kako bi se izazvala zabuna kod neprijatelja.

Mjesta iskrcavanja osiguravao je Bra ki partizanski odred i izvi a ke jedinice poslane s Visa.

Mornarica je prijevoz organizirala u 6 konvoja koje su štitili naši naoružani brodovi i dijelovi savezni ke mornarice.

Brigada se ukrcala po bataljonima: 1. i 2. bataljon s prištapskim dijelovima u Visu na brodove: »Zadar«, »Gunduli « »Mosor« i »Ban Jela i «, etvrti bataljon se ukrcao u Rukavcu u savezni ki brod, a 3. bataljon u Komiži u »Velebit«.

Svi su konvoji bez smetnji stigli u luke iskrcavanja u predvi eno vrijeme i kolone su otpo ele s nastupanjem ka objektima napada.

Minobaca lje na ukrcaju u Rukavcu, 1944. godine

Isto na kolona (po tri bataljona 1. i 11. brigade) iskrcala se u ranim jutarnjim satima u Bolu. Prve jedinice koje su se iskrcale prije svanu a nisu bile primije ene od neprijateljskih izvi a kih dijelova na Vidovojo gori (koju je prema ranijem dogovoru u pono trebala da napadne planinska eta komandosa) tako da je iskrcavanje izvršeno bez ometanja. Iz 11. brigade prvi se iskrcao njen 4. bataljon koji se na Visu ukrcao u Rukavcu u savezni ki brod LCI (Lauding Craft Infantry - desantno-jurišni amac za prijevoz pješadije) i krenuo u nastupanje u pravcu Sumartina. Ostale jedinice brigade (1. i 2. bataljon te minobaca ka eta) otpo ele su s iskrcavanjem u 4,30 sati kadaje neprijatelj otkrio iskrcavanje i otvorio artiljerijsku vatru u 5 sati po Bolu. Ta vatra nije mogla sprije iti uredno iskrcavanje i jedinice su krenule u pravcu Sumartina i u toku pokreta doble usmenu zapovijest za napad.

Iskrcane jedinice krenule su iz Bola pravcem Bol-Gornji Humac-Selca, onako kako su iskrcavane. Tako su prvi krenuli bataljoni 1. dalmatinske, a za njima redom 4., 1,2. bataljon i minobaca ka eta brigade.

Štab divizije svojom zapovješ u, koja je izdana usmeno na Bra u poslije iskrcavanja brigada, borbeni poredak je tako postrojio daje na desnom krilu napadala 11. brigada pravcem Sv. Mihovil-Sv. Nedilja-Sv. Toma (k. 406)-Selca, a na lijevom 1. brigada pravcem Gornji Humac-Sv. Petar i Pavao-Nova Sela. Granica izme u brigada odre enaje pravcem izduženja ceste Gornji Humac-Selca.

Napad su podržavale dvije savezni ke baterije, kako je to bilo regulirano diviziskom zapovješ u od 31. V. Brigade su svaka po jedan bataljon zadržale u rezervi.

Jedanaesta brigada je svoj poredak postrojila u dva ešalona u prvom 4. i 1. bataljon, a u drugom 2. bataljon. Na lijevom krilu pravcem Sv. Nedilja-Sv. Toma napada 4. bataljon koji direktno iz marševskog poretka napada na Sv. Tomu. Kre u i se za 4. bataljonom Prvom bataljonu je dat zadatak da izvrši napad na desnom krilu napadnog pravca brigade, pravcem Nadesla-Rujnik, uz istovremeno osiguranje desnog boka 4. bataljona od eventualnog neprijateljskog protunapada iz pravca Selaca i Sumartina.

Pokret naših kolona u pravcu Selaca i Sumartina neprijatelj je ubrzo otkrio i da bi zadržao naše snage otvorio je na njih jaku zapre nu artiljerijsku vatru koja je unaprijed planirana na uzastopnim linijama od Humca ka Sv. Tomi. U ovoj artiljerijskoj vatri u estvovala je artiljerija iz rajona Sumartina, Baške Vode i Brela. Naše kolone su nastavile s nastupanjem i pored izvjesnih gubitaka koje je neprijatelj nanosio vatrom svoje artiljerije i minobaca a. Pored gubitaka, ta je vatra usjela da djelimi no uspori kretanja naših snaga, radi ega je napad na neprijateljski prednji kraj uslijedio tek u 12,30 sati.

U napad nakon artiljerijske vatre savezni ke baterije i naših minobaca a na Sv. Tomu (k. 406) iz pokreta je krenuo 4. bataljon pod komandom komandanta Dominka Antunovi a i politomesara Milana Rake. Prvi bataljon (komandant Branko Škovrlj i politomesar Jure Talaji) napadao je pravcem Nadsela-Hum (k. 352), istovremeno je jednu etu na lijevom krilu orijentirao da podržava napad 4. bataljona na Sv. Tomu s jugoisto ne strane. Na lijevom boku u napadu na Sv. Tomu napadalaje jedna eta 1. bataljona 1. dalmatinske brigade. U prvom naletu 1. i 2. eta 4. bataljona su izbacile neprijatelja sa Sv. Tome. Neposredno iza toga neprijatelj intervenira sa snažnim koncentracijama artiljerijske i minobaca ke vatre iz rajona Sumartina te s obale iz Baške Vode i Dubaca.

U rajonu Sv. Tome neprijatelj nije ranije izveo radove poljske fortifikacije ali je za to pripremio specijalna minska polja podešena za paljenje u vremenu koje e uslijediti neposredno poslije artiljerijske pripreme, istovremeno kad njegova pješadija krene u protivnapad. Te su mine bile povezane žicom i po grupama paljene dirigirano elektri nim putem. Od ovih mina naša pješadija je imala ozbiljne gubitke, a istovremeno su izazvale pometnju koju je neprijatelj iskoristio i brzo izbio na Sv. Tomu.

Od ove vatre 4. bataljon je imao veliki broj boraca izba enih iz stroja, kako je ubrzo iza toga uslijedio snažan protunapad neprijateljske pješadije ete 4. bataljona bile su prisiljene da se povuku sa Sv. Tome. Ponovni juriši na Sv. Tomu jedinica 1. bataljona 1. brigade i 4. bataljona 11. brigade, uz neposredno li no voenje komandanta 1. brigade majora Bogdana Stupara i komandanta 11. brigade majora Milana Atlagi a nisu dali o ekivane rezultate. Neprijatelj je pružao snažan otpor podržan jakom artiljerijskom i minobaca kom vatrom. ak je i prate a eta 4. bataljona imala ozbiljnih gubitaka. Ceta je imala vatrene položaje minobaca a na k. 383 i nakon jednog artiljerijskog udara neprijatelja po vatrenim položajima minobaca a posade su izba ene iz stroja (ranjeni i poginuli) na elu s komandirom Nadanom Pal ekom i pomo nikom komesara Pjerom Božinovi-

em. Nakon neuspjelih juriša komandanti brigada su se dogovorili da ponovo padom mraka, uvo enjem svježih snaga krenu u napad na Sv. Tomu. Komandan. 11. brigade izveo je 4. bataljon iz borbe, jer je preko 40 boraca imao izbačenih iz stroja i postavio ga u rezervu, a na njegovo mjesto uveo 2. bataljon iz rezerve (komandant Andrija Krili i politkomesar Pura Ražnjatovi).

Na lijevom krilu naše brigade napadali su bataljoni (1, 3. i 4) 1. brigade na neprijateljske položaje koji su se nalazili na k. 406-k. 324 (Sv. Petar i Pavao). Neprijatelj je pružao snažan otpor i naše snage nisu ih uspjеле u toku dana probiti.

Padom mraka prema dogovoru komandanata brigada jedinice obje brigade krenule su u napad. Na Sv. Tomu krenuo je 2. bataljon 11. brigade, podržan jednom etom 1. bataljona 1. brigade. Naš bataljon je uspio izbaciti neprijatelja s k. 406 oko pola no i. Bataljoni 1. brigade su potisnuli neprijatelja na svom pravcu, a njezin 3. bataljon izvode i obilazni manevr no u izbio na k. 236 i na cestu kod k. 269 te tako odsjekao neprijateljske snage koje su još davale otpor na prvoj liniji obrane i ubrzo ih prisilili na predaju. Zarobljena je i neprijateljska baterija (3 topa 75 mm). Tako su u toku no i 2/3. VI snage 1. i 11. brigade ovladale linijom Nagorinac-trg. 406 (Sv. Toma)-k. 324 (Sv. Patar i Pavao)-trg. 245 (Glavica).

Zapadna kolona iskricala se u ranim jutarnjim satima 2. VI i krenula u nastupanje prema Nerežiš u Vidovoj gori (trg. 778) - najve i vrh otoka Bra a. Napad je otpo eo u 6 sati. Otporne ta ke neprijatelja bile su potpuno pripremljene za obranu (rovovi, saobra ajnice iskopani u punom profilu, postavljene ži ane i minske prepreke s odgovaraju im bunkerima. Prilazi su bili potpuno otkriveni i tu eni jakom strelja kom, minobaca kom i artiljerijskom vatrom. Svi pokušaji jedinica 12. brigade i bataljona 3. prekomorske brigade, te jedinica savezni kog komanda o probiju neprijateljsku obranu u rajonima k. 648, 680, 532 i trg. 778 (Vidova gora) prvo dana nisu uspjeli. Pojedina ukljinjavanja naših jedinica neprijatelj je protunapadima uspjevalo izbaciti. Nijemci su uspjeli zarobiti komandanta britanskih snaga na Visu, brigadira Jacka Churchilla, koji je vjerojatno potcijenio snagu i volju Nijemaca za otporom na Vidovoj gori na kojoj su se branili dijelovi 13. ete 3. bataljona.

Brigadir Churchill pod dojmom uspjeha naših brigada, ina e li no vrlo hra-bar, želio je da sa svojim komandom (400 ljudi) zauzme Vidovu goru i da ne izostane za partizanima. Rodom Skot, s gajdama na elu stroja krenuo je najuriš, ali su ga Nijemci zarobili. Štab 26. divizije htio je oslobođiti Churchillia na na in izvo enja jakog napada na Vidovu goru, me utim, njegov zamjenik je zamolio da se to ne ini, boje i se da e od artiljerijske pripreme brigadir poginuti. Brigadir Churchill se poslije rata vratio iz zarobljeništva (u me uvremenu Englezi su pokušali jednim prepadom na Supetar oslobođiti brigadira, ali bez uspjeha) i posjetio je Jugoslaviju.²⁵¹

Vidova goraje biljako utvr ena. Nijemci su se branili iz 16 bunkera. Pošto su Britanci imali velike gubitke, komandant zapadne kolone je uputio 2. bataljon 12. brigade, ali ni napadi toga bataljona nisu dali odgovaraju e rezultate.

Sjeverna kolona iskricala se u ranim jutarnjim satima 1. VI u uvalu Blaca na otoku Bra u i krenula na Humac (k. 434) i Oštri humac (k. 557) gdje je predanila 1. VI i u 21 sat produžila u pravcu Supetra. U 5 sati uslijedio je napad na neprijateljske položaje južno od Supetra - Sv. Roko (k. 155) i Gospa Lurdska. Neprijatelj se uporno branio potpomognutjakom zapre nom vatrom artiljerije iz riona Splita i Omiša. Bataljoni ove kolone (2. bataljon 1. brigade i 1. bataljon 3. prekomorske brigade) pretrpjeli su osjetne gubitke od neprijateljske artiljerijske vatre, radi ega su odustali od napada i povukli se na polazne položaje. Snage ove kolone ograni ile su svoja dejstva tako što su svojim rasporedom prekinule

251) Prema sje anju Ante Bio i a, tadašnjeg na elnika Štaba 26. divizije - pismo u arhivi autora.

saobra aj izme u Supetra i Nerežiš a i na taj na in sprije ile dovo enje rezervi iz pravca Supetra glavnim snagama u Nerežiš u.

Divizijska rezerva-3. bataljon 11. brigade iskrcao se 2. VI u uvali Blaca i produžio u rajon sela Dra evica. Krajem dana štavljenje na raspolaganje sjevernoj koloni, kako bi joj osigurao bok sa zapada i kao rezerva kolone za napad na Supetar. Komandant kolone je naredio Štabu 3. bataljona dajednu etu uputi u Ložiš e, a jedan vod u Milnu radi osiguranja lijevog boka. Štab bataljona je u Ložiš e uputio 2. etu, a u Milnu vod 1. ete. Glavnina bataljona je u toku dana bila u rezervi.

Prevoženje naših jedinica s Visa na Bra Nijemci nisu otkrili, pa ak ni sjevernu kolonu koja se iskrcala na Bra no u 31. maja na 1. juna i na Bra u predanila do dolaska glavnih snaga s Visa. Tek u toku 2. VI došao je zahtjev od 118. divizije Admiralu Jadrana da osigura brodove za slanje poja anja s kopna na Bra u toku no i 2/3. VI. Istovremeno je došlo obavještenje od Komande 2. oklopne armije da e 26. divizija no u 2/3. VI izvršiti desant na Bra . Admiral Jadrana je naredio 3. fiorili torpednih amaca u Boki kotorskoj da odmah uputi u vode Bra a dva torpedna amca. Torpedni amci (etiri) iz 7. flotile torpednih amaca koji su se nalazili u Splitu nisu mogli biti momentalno upu eni, jer je trebalo na njima izvršiti opravku nakon borbi s našim NB-8 »Kornat« u toku no i 1/2. VI kod svjetionika Blitvenica (Kornatsko oto je). Ovi amci su ulazili ošte eni u Split kada je otpo elo iskrčavanje naših glavnih snaga na Bra . Torpedni amci iz Boke kotorske krenuli su 2/3. VI neposredno uz obalu ka Makarskoj. Boje i se intervencije savezni kih brodova i aviona, oni su plovili što bliže obali. Tako je na amcu S-61 ošte en propeler pa je bio prisiljen da se zaustavi u Makarskoj. Drugi amac je u 5 sati uplovio u Split, a prije toga bio je napadnut od savezni ke avijacije. Te no i Nijemci su uspjeli iz Makarske prebaciti jednu pješadijsku etu u Sumartin. Brodovi su u povratku prevozili svoje ranjenike iz Sumartina.²⁵²

Ukrcavanje na Visu, prevoženje morem i iskrčavanje na južnoj obali Bra a izvedeno je bez neprijateljskog ometanja. Nastupanje jedinica od mjesta iskrčavanja do prednjeg kraja neprijateljske obrane do svanu a 2. VI prošlo je potpuno neprimjetno od strane neprijateljske obrane. Ne malu ulogu u tome imali su Bra ki odred i izvi a ki dijelovi 26. divizije. Pogotovo ova se ocjena u cjelini odnosi na sjevernu kolonu, koja se iskrcala dan ranije i ostala potpuno neprimije ena na Bra u sve do po etka napada na Supetar.

Napadima naših kolona na položaje neprijateljske obrane u toku 2. VI neprijatelj se uspješno odupirao i zadržao je sve otporne ta ke obrane, osim na napadnom pravcu isto ne kolone gdje se u toku dana uspješno odupirao, a padom no i bio je uz osjetne gubitke izba en iz svojih otpornih ta aka i naba en na Selca i Sumartin gdje je i dalje spremao obranu.

Neprijateljska artiljerija iz Dugog Rata, Omiša, Dubaca i Baške Vode uspješno je podržavala obranu branilaca i može se re i daje ovog dana bila jezi ac na vagi koji je presudno uticao na vrsttinu obrane.

U zoru 3. VI, bataljoni 11. brigade na desnom krilu isto ne kolone krenuli su u napad. Prvi bataljon pravcem Rujnik (s kojeg je neprijatelj vrlo brzo zba en), a zatim jednu etu uputio prema Selcima, a s dvije ete produžio napad prema Sumartinu.

Drugi bataljon je napao Selca i potjerao neprijatelja prema Sv. Nikoli (trg. 160).

Na lijevom krilu jedinice 1. brigade u toku jutra su izbile na liniju Bunjica (k. 233)-Štrana (k. 252) i Se evo (k. 229). S ove linije, pošto su ovladali Novim Selom, krenuli su 1. i 4. bataljon u napad na Sv. Nikolu.

252) »IV. POS 1943-1983., str. 181-182. Operativni dnevnik Admirala Jadrana, prijevod s originala u Vojnopomorskom muzeju - Split.

U 17 sati poslije artiljerijske i minobaca ke pripreme po jaks utvr enim položajima na Sv. Nikoli krenuli su na juriš 1. i 4. bataljon 1. brigade i 2. bataljon 11. brigade. Nastupanje naših jedinica prema Sv. Nikoli uspješno je sprije avala neprijateljska artiljerijska vatra s kopna. Juriš nije uspio i bataljoni su se povukli na polazne položaje. Sadejstvo izme u napada kih bataljona nije bilo uskla eno, pa i to je, pored snažne obrane neprijatelja, jedan od razloga neuspjeha na Sv. Nikoli.

Prvi bataljon je s dvije ete vršio pritisak prema Sumartinu koga je pratila eta 2. bataljona.

U toku no i 3/4. VI jedinice su ostale u vatrenom dodiru s neprijateljem. Na desnom krilu naša brigadaje uputila u rajon Žirjaja e osiguranje u slu aju eventualne neprijateljske intervencije s toga pravca, dok je 1. brigada uputila osiguranje u pravcu Povija i Pu iš a.

U toku dana oposobljeni su torpedni amci iz 7. flotide neprijatelja i padom mraka upu eni u pravcu Makarske. Nijemci su planirali da se na Bra te no i (3/4. VI) prebacitav bataljon. Me utim uspjeli su da prebace u Sumartin samo oko 200 vojnika iz Baške Vode.²⁵³

Nakon snažne artiljerijske i minobaca ke vatre 3. bataljon 12. brigade izvrio je juriš na Vidovu goru i nakon trosatne borbe neprijatelj je likvidiran.

No u 2/3. VI nare eno je Štabu 11. brigade da uputi jednu etu kao pojanje jedinicama 12. brigade za napad na Vidovu goru. Štab brigade je uputio 3. etu 1. bataljona na elu s komandirom Mirkom Jur evi em. eta je u toku no i ispred Selaca upu ena prema Vidovoj gori, gdje je izbila sa svanu em i sukobilala se s manjom njema kom jedinicom. Istovremeno je naišla na ranjene savezni ke vojниke koje je pokupila. etaje na tom prostoru ostala do povla enja naših jedinica iz pravca Šumartina, kada se uklju ila na za elje svoga bataljona. Sobom su poveli lakše ranjene savezni ke vojниke.²⁵⁴

Bataljoni zapadne kolone i britanski komandosi uporno su napadali neprijatelja u širem rajonu Nerežiš a - otporne ta ke na kotama 648, 680, 532, 622 i 710. Tamo gdje su izvedeni pojedina ni prodori neprijatelj je vrlo brzo reagirao jakim protunapadima, te uz podršku tenkova uspostavlja raniju liniju obrane. Nakon ovih iscrpljuju ih napada Štab divizije je donio odluku o privremenom prekidu napada.

Komandant sjeverne kolone izdao je 3. VI nare enje za izvo enje demonstrativnog napada na neprijateljske snage u Supetru. U napad su upu ene tri pješadijske ete, iz svakog bataljona po jedna (iz 2. bataljona 1. brigade, 1. bataljona 3. prekomorske i 3. bataljona 11. brigade). ete su podržavale prate e ete bataljona. Na lijevom krilu napadala je eta iz 1. brigade, na desnom iz 3. prekomorske i u centru 3. eta 3. bataljona 11. brigade. Napad je otpo eo padom mraka 3. VI. eta iz 3. bataljona naše brigade napadala je pravcem Sv. Luka-kapela Gospe lurske. Neprijatelj je nakon odstupanja naših snaga prethodnog dana u predpolje isturio borbeno osiguranje koje je istovremeno posijalo minsko polje na pravcu eventualnog nastupanja naših jedinica. U nastupanju ka prednjem kraju neprijatelja naše jedinice naišle su na preciznu strejlju ku vatru, minsku polja i jaku zapre nu artiljerijsku vatru koju je neprijatelj otvarao s kopna, te snažnu minobaca ku vatru iz Supetra. Vatra i mine usporavale su kretanje naših jedinica. No i pored toga, naše jedinice su stigle do prednjeg kraja neprijateljske obrane. eta našeg 3. bataljona uporno je, uz podršku prate e ete bataljona, izvodila juriš na otporne ta ke neprijatelja u rajonu Sv. Roka i Gospe lurske. Uporni pokušaji bombaša da unište neprijateljske bunkere nisu dali o ekivane

253) Isto.

254) Prema sje anju Ivana Prodana zamjenika komandira te ete i Marka Bauka obavještajnog oficira 1. bataljona, koji je tom prilikom ranjen. - Izneseno autoru 1983. godine.

rezultate. U 24 sata komandant kolone izdao je naređenje za povlačenje. Šta je imala 17 boraca izbačenih iz stroja, među kojima su petvorica poginula, a između ostalih ranjeni su komandirete Marin Tomašević, zamjenik komandira Begović i zamjenik komesara Ante Jonić.²⁵⁵

Drago Meštanek (lijevo) i brat mu Dalibor, na Visu decembra 1943. godine

U toku ovog napada poginuo je Drago Meštanek sekretar SKOJ-a 1. ete. Drago je bio član KP od 1942. godine i predratni skojevac u Splitu, gdje je djelovao u toku rata kao pripadnik jedne od udarnih omladinskih grupa. Ranije je bio pomoćnik komesara ete u Mosorskom odredu. Teško ranjen lijevo se u bolnici na Hvaru i Visu. Kao ranjenik bio je postavljen za komesara bolnice, ali je uporno tražio da ide u operativnu jedinicu. Raspoređen je u 3. bataljon 11. brigade i tu je primio navedenu dužnost. O svom odlasku u 1. brigadu, on 8. IV piše svom bratu Daliboru, koji se tada nalazio u našoj Bazi u Monopoliju i u pisemu između ostalog navodi: »Više se ne nalazim u bolnici već u 1. eti 3. bata-

255) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 28, str. 92. Albert Klun, n. d., str. 225. Sjećanje Ljube Barbarica, tadašnjeg komesara 3. ete 3. bataljona - izneseno autoru 1983. g.

Ijona 11. brigade, kao sekretar aktiva SKOJ-a, imam 24 skojevca. Ljudi su dobri. ...«

Ivo Perišin, tada sekretar SKOJ-a u 4. POS-u 26. VII, pismom obavještava Draginog brata Dalibora o pogibiji Drage. U pismu Ivo hrabri svog druga Dalibora i podsjeća ga na teškoće naše borbe, na njezine ciljeve radi stvaranja novog društvenog poretku, o našim dostignuima kroz borbu i nastavlja »Jedna kap vode, koja je bila potrebna za sazrijevanje tog ploda bio je život tvog brata, a našeg druga Drage. On je poginuo u borbi na Braču uz još dosta omladinaca i uopće drugova, iako se mogao kao bolestan od toga izvući. Pao je misle i na prvo-majsko takmičenje koje je bilo u toku.«²⁵⁶

Bježanje iz bolnice u operativnu jedinicu u tom vremenu bila je skoro redovna pojava ne samo kod članova KP i SKOJ-a, nego i kod velikog broja neorganiziranih boraca. Tada je to bilo pitanje patriotske i komunističke destnosti i poštovanja.

Ozbiljan nedostatak ovog nočnog napada na Supetar bila je neusklaena organizacija istovremenog napada po jedna eta iz tri bataljona, koje su opet pripadale trima različitim brigadama, a kako je napad izveden u nedostatku lošeg sadejstvovanja je i uvek bio bez obzira što je po jačini raspoloživih jedinica upuenih u napad (samo tri eta) u stvari predstavljao samo demonstraciju napada.

Ukrcaj boraca Jedanaeste brigade koji kreću na desant s Visa, sredinom 1944. godine

U toku 3. VI istočne kolonije uspjela satjerati neprijatelja na prostor Sv. Nikole (trg. 160) i Sumartina, odakle je i dalje pružao snažan otpor. Zapadna kolonija uspjela likvidirati neprijatelja u rajonu Vidove gore, a u ostalim otpornim tačkama u širem rajonu Nerežić a neprijatelj se i dalje uporno branio.

256) Kopija pisma Drage Meštaneka i Ive Perišina u arhivi autora.

Sjeverna kolona ograniila se ovog dana samo na jedan neuspjeli demonstrativni napad padom mraka 3. VI na Supetar. Nakon toga ponovo je svoje jedinice povukla na polazne položaje.

Tokom ovog dana došlo je do zrađe borbe između savezničkih i njemačkih lovaca iznad Brača.

Ujutro 4. VI saveznici su donijeli odluku o svom povlačenju i o toj odluci upoznali Štab 26. divizije, dajući svoje sugestije o povlačenju naših snaga. Štab 26. divizije polazeći od informacije da su naše jedinice zamorene, da neprijatelj i dalje pruža snažan otpor, kao i primijeće koncentracije neprijatelja na obali iz kojih se moglo zaključiti da će brzo uslijediti pokreti neprijateljskih pojedinaca, donio odluku da otpođe s povlačenjem na Vis.

Odmah su izdata odgovarajuća naredba jedinicama, da se pripreme za povlačenje na Vis. Već u 18 sati jedinicama sjeverne i zapadne kolone, osim jednog bataljona koji je ostao u zaštitnici na Vidovoj gori, odvojile su se od neprijatelja, ukrcale se na brodove i otplovile na Vis.

Na pravcu napada isto ne kolone, obzirom da su neprijatelju nanijeti veliki gubici (preko 200 zarobljenih) u Štabu divizije se smatralo da je neprijatelj jako oslabljen, (nije se raspolagalo podacima o pristiglim pojedinima neprijatelja u Sumartin) i da će zato biti moguće jednim snažnim napadom uz jaku artiljerijsku i aviopripremu likvidirati neprijatelja u rajonu Sumartina i Sv. Nikole. Za ostvarenje ove zamisli isplaniran je napad na navedene rajone. Napadu je trebala prethoditi aviopriprema savezničke avijacije u 14 sati. Komandanti 1. i 11. brigade Stupar i Atlagić odlučili su da sa ekajem savezničkih aviona napad i da zatim izvrše juriš. U koliko ne bude obe moguće avionapada da se taj juriš izvede nakon artiljerijske pripreme u 15 sati. Ako napad ne uspije na brzinu, da se odmah izvrši otpođe s povlačenjem u Bol. U međuvremenu iz Štaba divizije javljeno je komandantima 1. i 11. brigade da do avionapada neće doći. Iza toga prešlo se u napad uz prethodnu artiljerijsku i minobacu ku pripremu, dva bataljona 1. brigade (4. i 1.) i dva bataljona 11. brigade (2. i 1.) na Sv. Nikolu i Sumartin. Djelomično je uspjelo 4. bataljon 1. brigade da se uklini u neprijateljsku obranu, ali je neprijatelj i dalje pružao snažan otpor. U 17 sati komandanti brigade su izdali naredbu o povlačenju u Bol. Ukrcavanje je izvršeno u Bolu 5. VI u 01 sat, poslije čega su jedinice ove kolone s bataljonom s Vidova gore otplovile za Vis.

Izvode i borbena dejstva na otoku Braču u na pravcima prema Sumartinu i Supetu iz brigade je poginulo 18 boraca.

Na pravcu Sumartina poginuli su:

Bari Ivan, 4. bataljon, Bogdanović Miho, 4. bataljon, Božanić Dragutin, 1. bataljon, Kandić Srećko, 4. bataljon, Karlović Damjan, Kovačić Rafael, 4. bataljon, Kuzmanić Andro, 2. bataljon, Matić Mirko, 4. bataljon, Nola Deto, 1. bataljon, Poljanec Vicko, 1. bataljon, Šapunar Davor, 4. bataljon, Trbuhanović Nikola, 4. bataljon, Ivić Ivo, 4. bataljon, Vukarević Ivan, 4. bataljon.

Matić i Trbuhanović bili su komandiri vodova u 4. bataljonu. Mladog, 17. godišnjeg kurira 2. bataljona Andru Kuzmanić i ispratili su u Visu kod ukrcavanja u brod roditelji, poželjeli mu sreću u borbi i želju za brz povratak na rodni Vis.

Poginuli su napadajući neprijatelja na prilazima Supetu: Bać i Srećko, Meštanek Drago, Sale Antun, vodni delegat i Simunović Ante, svi iz 3. bataljona.

Na 4. konvoju kojeg su sačinjavali brodovi: »Ban Jela«, »Zadar«, »Dinara«, »Duplic«, »Prela« i dva saveznička desantna broda, na putu za Vis napala su dva njemačka aviona tipa »Messerschmidt«. Na njih je otvorena vatrica s brodova, međutim ubrzo su stigli saveznički lovci i protjerali ih.

Jedinice naše brigade iskrcale su se u Komiži u 7 sati 5. VI, odakle su krenule u svoje rajone razmještaja.

Nakon trodnevnih borbi na Braču u neprijatelju su nanijeti veliki gubici. Iako nije uspjela potpuna likvidacija neprijateljskih snaga, uspjeh operacije je neos-

poran. Osnovni cilj naših snaga, koji je polazio od potrebe da se ovim napadom stvori utisak kod neprijatelja o našem desantu širih razmjera i da radi toga na brzinu pravi nužne izmjene u svojim planovima izvo enja operacija na naše glavne snage u Bosni, me u kojima je bio i naš Vrhovni štab i maršal Jugoslavije Tito uspio je, jer je neprijatelj ve no u 4/5. VI uputio na Bra poja anja u ja ini od etiri oja ane ete (jednu iz 668. dopunskog bataljona, dvije iz 893. puka 264. divizije i jednu iz izvi a kog odreda 118. lova ke divizije).²⁵⁷⁾

Borci brigade podilaze neprijateljskim položajima na Bra u, juna 1944. godine

Pomorski desant na Bra pokazao je daje 118. lova ka divizija koriste i gorko iskustvo iz našeg ranijeg desanta na Kor ulu i Mljet, posvetila daleko više pažnje organizaciji obrambenog sistema koji se efikasno dopunjavao artiljerijskom vatrom s obale, uz istovremeno izvo enje potpunijih fortifikacijskih radova na otpornim ta kama (rovovi, minske i ži ane prepreke). No i naše jedinice, koriste i ranija iskustva, uporno su napadale sistem neprijateljeske obrane, nanose i protivniku velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Ova operacija je našim jedinicama istovremeno poslužila kao uvodna priprema za ofanzivne akcije koje e ubrzo uslijediti s Visa na otoke i dalmatinsko kopno.

U sistemu veze su se i dalje ponavljali propusti sa Kor ule i Mljeta, jer radio-sredstva nisu efikasno korištena, ak ni izme u isto ne kolone i Staba divizije, a to se odnosilo i na radio-veze izme u štabova -bataljona.

U sistemu komandovanja bilo bi bolje i efikasnije daje komanda nad isto - nom kolonom bila jedinstvena, a ne da dva štaba rukovode jednom kolonom.

Odnos snaga 2:1 u našu korist (u artiljeriji je bio obrnut odnos u korist neprijatelja) nije bio dovoljan za likvidaciju neprijatelja, koji je bio utvr en i zašti en

257) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 28, str. 121. Prema operativnom izvještaju 26. divizije od 9. VI 1944. g., neprijatelj je u toku no i 4/5. VI u Supetar i Sumartin prebacio oko 1.500 vojnika.

minskim poljima, a 26. diviziji na raspolaganju je stajalo vrlo ograničeno vrijeme za akciju.

»

Na elno i za ovu i ostale akcije u to vrijeme s Visa, Stab 26. divizije nije smio predvidjeti više od jedan dva dana jer su mu konvoji za prijevoz bili veoma rani i slučaju da Nijemci interveniraju dijelovim svoje ratne mornarice i avijacije. Izuzetno na Brač u poslijе Drvara akcija je trajala etiri dana, jer su se jače angažirali saveznici, a Nijemci su bili potpuno okupirani drvarskom operacijom. Cilj 26. divizije na Brač u ovoj operaciji bio je u osnovi vezivanje neprijateljskih snaga i privlačenje rezervi neprijatelja angažiranih u Drvarskoj operaciji, a ne oslobođenje otoka.

Ivan Romac, politički komesar brigade (u i) i prvi s lijeva Drago Galić, obavještajni oficir brigade, ljeto 1943. godine na Visu

Isto na kolona relativno je imala više uspjeha od zapadne i sjeverne kolone. Odnos snaga i na ovom pravcu poklapao se otprilike kao i za druge pravce i iznosio je 2:1 u našu korist, izuzev artiljerije u kojoj je neprijatelj bio daleko jači. I kod ovog odnosa neprijatelj je bio veći nakon prvog dana razbijen na vanjskim otpornim tačkama, na pravcu Sumartina sabijen na uzani prostor Sv. Nikole i Sumartina. I da mu blagovremeno nisu pristigle jake rezerve s kopna, bio bi prisiljen na kapitulaciju. Razlog za veći uspjeh ove Kolone najvjerojatnije leži u injenici da su u ovoj koloni napadale dvije borbeno iskusnije brigade 1. dalmatinska ili brigada.

U toku borbi jedinice 26. divizije zarobile su 220 neprijateljskih vojnika, ubili oko 350, a veliki broj ranih. Broj od 350 ubijenih vjerojatno je pretjeran, jer ako se uzme u obzir da na 350 ubijenih daleko je veći broj ranjenih, onda se može opravdano postaviti pitanje da li je ostatak vojnika mogao tako uspješno i dalje pružati otpor našim snagama. No bilo kako bilo, brojka od 220 zarobljenih predstavlja priličnu veličinu za ovakvu vrstu operacije i za dobro utvrđenu njemačku jedinicu.

Od važnijih materijalnih sredstava zarobljeno je 3 topa 75 mm, 6 teških minobaca a, 22 puškomitraljeza i mitraljeza, jedan PA mitraljez, 4 radio-stanice, više pušaka, automata i pištolja, te 5 vagona artiljerijske i minobaca ke municije.

Naši gubici iznosili su 67 poginulih, 308 ranjenih i 14 nestalih boraca.

Brigada je imala 4 mrtvih, 79 ranjenih i 8 nestalih boraca i prema operativnom izvještaju 11. brigade, a prema naknadno prikupljenim podacima, u toku rada na monografiji ustanovljeno je da je poginulo 18 boraca.

Od ratnog plijena brigada je zarobila 4 puškomitraljeza »šarac«, 1 puškomitraljez »breda«, 18 pušaka, 1 radio-stanicu, nekoliko pištolja, dalekozora, ru nih busola itd.

U operativnom izvještaju brigade navodi se da se brigada na brzinu spremala za ovu operaciju, jer je ranije bio predvi en samo jedan bataljon, te da su radio-sredstva bila pridata 12. brigadi, pa je radi toga sistem veza sporo funkcirao.

Za ispoljenu hrabrost u ovoj akciji Štab brigade pohvalio je 130 boraca i rukovodilaca.²⁵⁸

TITO NA VISU

U želji da uništi rukovode e institucije nove Jugoslavije na elu s maršalom Titom, kao i savezni ke misije koje su se nalazile uz Vrhovni štab NOV i POJ, Komanda 2. oklopne armije planirala je i izvela operaciju »Rösselsprung« (Konji ki skok) koja je otpo elu u ranim jutarnjim satima 25. maja 1944. godine.

Vrhovni štab NOV i POJ s maršalom Titom na elu, lanovima NKOJ-a i AVNOJ-a, te lanovima savezni kih vojnih misija probili su se u pravcu Kupreškog polja i 3. juna uz prethodnu suglasnost saveznika krenuli avionima u Italiju.

Tito je stigao u Bari nešto prije pola no i 3. juna. Za vrijeme boravka Tita u Bariju saveznici su ušli u Rim 5. juna, a sutradan 6. juna uslijedilo je savezni ko iskrcavanje u Normandiji - otvorene Drugi front na evropskom kopnu, koji je dugi najavljujan od strane zapadnih saveznika. Na ve er 6. juna u 20 sati Tito se sa suradnicima u luci Bari ukrcao na britanski razara »Blackmore« i uz pratnju razara a »Eggisford« otplovio na Vis. Razara i su stigli u luku Komiža na Visu, gdje se Tito iskrcao u 2 sata 7. juna 1944. godine, a odatle produžio sa VS u selo Borovik i tu se smjestio. Od tog momenta na Visu po inje rad centralnih institucija nove Jugoslavije.

U blizini Vrhovnog štaba, na prostoru sela Podšpilje smjestili su se NKOJ, AVNOJ, CK KPJ te druge centralne institucije NOP-a Jugoslavije, kao i savezni - ke vojne misije. Tu se nalazio i Štab 26. divizije.

Šire podru je oko sela Podšpilje, kao i zaseok Borovik, nalazili su se u obrambenom rajonu 11. brigade, pa su tako kroz planove obrane rajona brigade razra ivane odgovaraju e mjere borbene zaštite centralnih institucija nove Jugoslavije.

Tito je na ovom prostoru boravio do kraja augusta 1944. godine, kada je prešao u Vis i smjestio se u vili »Tramontana«.

ETVRTI BATALJON U OSIGURANJU VRHOVNOG KOMANDANTA

Prilikom dolaska maršala Tita na Vis u junu s VS NOV i POJ nije stigao i Prate i bataljon VS, osim malog broja neposrednih pratilaca, zato je uloga prate eg bataljona na Visu povjerena bataljonima 26. divizije. Ovaj zadatok je primio ba-

258) Za obradu desantne operacije na Bra korišteni su Zbornici NOR-a tom V, knj. 28, dokumenta 23, 24, 25, 31 i 33. i knj. 27, dok. 167.

taljon 1. dalmatinske, a kada je 1. dalmatinska dobila zadatak da krene na Hvar a kasnije na Brač, osiguranje VŠ 7. septembra preuzeo je 4. bataljon 11. brigade od 3. bataljona 1. dalmatinske.

Bataljon je osiguravao prostor: Muhar, Sv. Duh, k. 473. Na tom prostoru nalazile su se urene peline u kojima je radio VŠ na komunikaciju s Titom. Organizacija osiguranja ranije je razrađena i ista je u cjelini preuzeta od bataljona 1. dalmatinske.

Grupa boraca iz neposrednog osiguranja delegacija na pregovorima Tito-Subašić na Visu

Uz redovnu službu planiranog osiguranja šireg prostora VŠ uporedo se održavala vojno-stručna i politička obuka kadrovskog sastava bataljona.

Bataljon je na ovom zadatku ostao do 10. oktobra, kada je dobio naređenje da zajedno s 2. bataljonom kreće na poluotok Polješac u sastav brigade. Po dobijenom naredjenju bataljoni su se istog dana u 17,30 sati ukrcali na brodove u Visu, otplovili za Pelješac i iskrcali se narednog dana u 6,30 sati u luci Žuljani.

BRIGADA POSTAJE UDARNOM

Naziv »udarna« označavao je izvanredno priznanje koje je jedinicama dodjeljivano za dotadašnji sveukupni rad i rezultate postignute u izvođenju borbenih dejstava.

Razlozi za proglašavanje Jedanaeste brigade udarnom temeljeni su u injenicama: bataljoni brigade uformljeni su prije kapitulacije Italije i već do tada prošli vatreneo krštenje; brigada je vodila niz uspješnih borbi na širem prostoru Biokova u oktobru i novembru 1943. godine; uspješno je organizirala obranu otoka Hvara i u tom vremenu njeni su dijelovi sadejstvovali dijelovima Morna-

rice NOVJ u borbi protiv neprijateljskih plovnih sastava; brigada se na Visu uključila u organizaciju obrane i utvrđivanja otoka i ujedno svojim manjim sastavima u estvovala u ponovnoj organizaciji obrane otoka Lastova, kao i u estovanju u definitivnom oslobođenju otoka Palagruže; neposrednim učešćem sa cijelokupnim sastavom u borbama na Mljetu, Korčuli i Braču u istakle su se sve jedinice brigade, radi čega su dobijene između ostalih i pohvale Vrhovnog komandanta maršala Tita i komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju generala Wilsona, u Prvomajskom takmičenju organiziranom u okvirima 26. divizije, u kojem su po nizu disciplina (vojno-stručna i moralno-politička izgradnja, kulturno-prosvjetna djelatnost, fiskultura, veličina gubitaka nanesena neprijateljskoj živoj sili i tehničici, veličina zaplijenjenih materijalnih sredstava) odvijalo takmičenje, Jedanaesta je zauzela prvo²⁵⁹ mjesto među etiri brigade 26. divizije.

Odmah po završetku borbi na Korčuli, Štab 26. divizije je smatrao da već tada 11. brigada treba da dobije naziv udarna i u tom smislu je bio uput enodgovarajući prijedlog.²⁶⁰ Trebalo je još da Jedanaesta pokaže rezultate u borbama na Braču i da osvoji prvo mjesto u Prvomajskom takmičenju enju nakon čega će uslijediti o ekivanje proglašenje. Nije trebalo dugo ekati. Glavni štab NOV i PO Hrvatske 17. juna 1944. godine, svojom depešom obavijestio je, da se Jedanaesta brigada 26. divizije »pohvaljuje i proglašava udarnom brigadom«.²⁶¹

Interesantno je navesti inženjeru, da su od dalmatinskih brigada ovaj naziv prije 11. brigade imale samo 1., 2. i 5. dalmatinska.

Ovim nazivom ponosili su se svи borci brigade. Tih dana u pismu ranjenim drugovima, koji su se nalazili u savezničkim bolnicama u južnoj Italiji borci i rukovodioci brigade, između ostalog isti u i značaj dobijanja naziv UDARNA BRIGADA i navode: »Tome nazivu vi ste najviše doprinijeli sa vašim primjernim držanjem i napornim radom u svakodnevnom životu u logoru, pa kada je bilo pitanje i vaših vlastitih života niste se ustručili da ih date, nego ste nesrećno jurišali protiv porobljenika a naše zemlje, za slobodu svog napačnog naroda i za jačanje naše brigade«.²⁶² Dalje se u tome pismu navodi kako se taj dan slavio u brigadi u mislima uputu enim ranjenicima iz proteklih zajedničkih borbi. Tim povodom pokrenuta je akcija sakupljanja novčanih priloga po jedinicama brigade za ranjenike. Sakupljeno je i poslano ranjenicima 40.000 lira u znak njihovog doprinosa proglašenju brigade UDARNOM.

Komentirajući dobijanje naziva »Udarna brigada« u publikaciji »XI. dalmatinska udarna motostreljačka brigada« piše: »Narod Biokova i južno-dalmatinskih otoka ponosi se sa svojom brigadom, koja je prva od svih brigada formiranih poslije kapitulacije Italije postala udarnom brigadom. Biokovo vrsto vjeruje u svoje sinove, koji se nalaze u toj brigadi da će mu osigurati sreću i bolju budućnost...«²⁶³

PREPADNO-DESANTNA DEJSTVA S VISA NA KORČULU, MLJET I PELJEŠAC

U aprilu, maju i junu jedinice su s Visa izvodile desantne pregrade raznih razmjera (Mljet, Korčula, Brač, Šolta).

Po etkom jula uz neposrednu suglasnost Vrhovnog komandanta zauzeto je stanovište, da se u narednom periodu do ponovnih obimnijih operacija ići će cilj biti oslobođenje otoka i iskrcavanje na kopno, prema izvođenju manjih akcija na otoke (prepadi, zasjede, uzneniranje neprijatelja).

259) IHRPD, Split, 1979. g. - »XI. dalmatinska udarna motostreljačka brigada«, reprint, str. 20

260) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 27, str. 21.

261) Zbornik NOR-a tom V, knj. 28, str. 558.

262) »XI. Dalmatinska«, brigadni list, br. 1 od 14. septembra 1944. g. - Ulični arhivi ratnog komesarata brigade Ante Deaka u Beogradu.

263) IHRPD, Split, 1979. g. »XI. dalmatinska udarna motostreljačka brigada«, reprint, str. 23.

M A R E D B A Br. 49

Štaba XXVI Divizije N.O.V.Jugoslavije za 22 juna 1944 g.

Štab VIII Korpusa N.O.V.J. dostavio nam je depešku slijedeće sadržine:

"Naredbom Glavnog Štaba Hrvatske proglašena je i proglašena udarnom II Brigada vaše Divizije, za hrabro držanje u borbama, naročito za vrijeme takmičenja i sedme ofanzive".

Ovu naredbu pročitati će sve jedinice borcina pred strojem.

Naredujemo da naša II Brigada od danas nosi naziv "II. Udarne Brigada", čime joj je izražena naslužena nagrada sa kojom se i mi ponosimo.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

Politkomesar, p.pukovnik:

Korać s.r.

Komandant, p.pukovnik:

Božović s.r.

Da je prepis vjeran
originalu tvrdi i ovjerava
Načelnik, p.pukovnik:

Božović

Dostavljeno:

Svim jedinicama XXVI Divizije

radi znanja:

Štabu Mornarice NOVJ

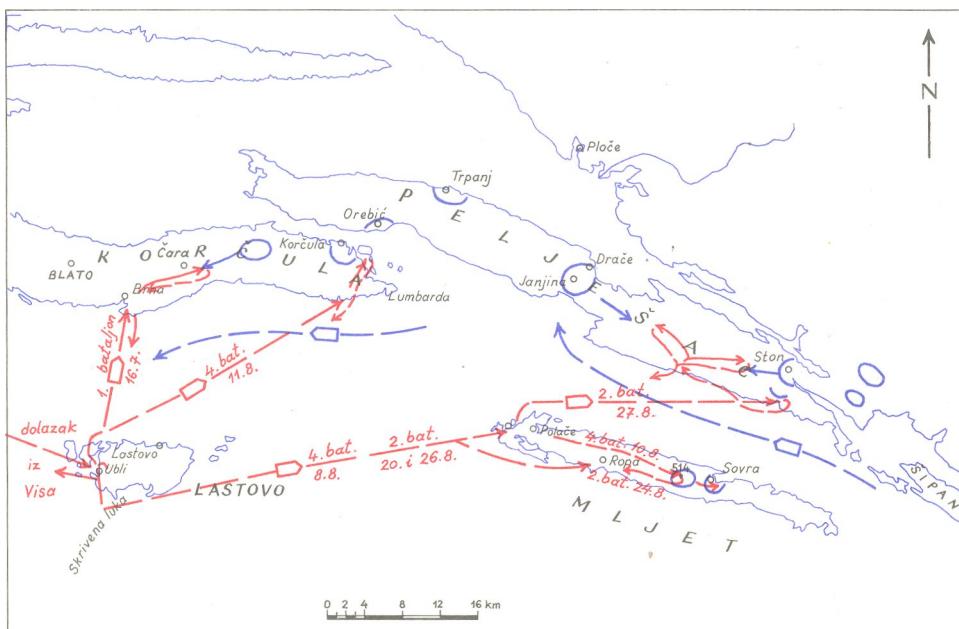
Komandi Područja

Faksimil naredbe Štaba 26. divizije s kojom se za postignute uspjehe u borbama proglašava udarnom

Organiziranje i izvo enje ovih akcija stavljen je u nadležnost štabova brigada, s tim da se za pojedine akcije mogu upotrijebiti snage ja ine do jednog bataljona. Izbor vremena i prostora i odreivanje cilja napada tako er je stavljen u nadležnost štabova brigade, tako da su ti štabovi mogli samoinicijativno organizirati i izvoditi ove akcije, bez traženja odobrenja od Štaba 26. divizije, ako se upotrebljavaju snage ja ine bataljona i manje.

Direktivom Štaba 26. divizije,²⁶⁴ od 11. VII 1944. godine date su smjernice u naprijed navedenom smislu, brigadama su određeni otoci za izvo enje akcija:

- I. brigada izvodila je akcije na otoku Hvaru i poluotoku Pelješcu;
- II. brigada izvodi akcije na otocima Mljetu i Koruli;
12. brigada na otocima Bra, Šolta i Drvenik i
3. prekomorska brigada na otocima Koruli i Bra u.

Izvo enje prepada i zasjeda 1., 2. i 4. bataljona 11. brigade na Mljetu, Koruli i Pelješcu u julu i avgustu 1944. godine

Štabovi 11. i 12. dalmatinske, te 3. prekomorske brigade trebali su da dogovorno usaglase izvo enje akcija na Bra u i Koruli pošto su im se poklapali prostori djelovanja.

Na navedenim otocima i poluotoku Pelješcu trebalo je dejstva usaglasiti s tamošnjim partizanskim odredima, a isto tako i s pomorskim komandama trebalo je riješiti pitanje prevoženja jedinica.

Na itavom ovom prostoru nalazile su se snage 118. lova ke divizije, osim otoka Šolte na kojem su se nalazili dijelovi jedinica 264. pješadijske divizije.

Razmještaj neprijateljskih jedinica po uporištima ostao je, uglavnom, kao i u prethodnom periodu dok su izvo enje akcije većeg obima s tim što su naknadno izvedeni dopunski fortifikacijski objekti.

264) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 28, dok. 32.

Pomorski sastavi neprijatelja i dalje su kontrolirali plovidbu u me uoto - kim kanalima i oko Pelješca. Njegova je avijacija tokom dana još bila aktivna i mogla je nanositi udare po našim plovnim objektima.

Ovakvoj situaciji kod neprijatelja trebalo je prilagoditi odgovaraju a dejstva od strane naših jedinica u odnosu na datu instrukciju od Štaba 26. divizije.

Tako se je za izvo enje napada trebalo ograni iti na postavljanje zasjeda na prostoru izme u pojedinih uporišta kuda je neprijatelj svakodnevno bio prisijen da saobra a bilo za normalan život uporišta, bilo za kontrolu tog prostora od djelovanja naših malih partizanskih odreda. Kod prevoženja morem trebalo se ograni iti na no , kako bi se izbjegli udari neprijateljske avijacije, uz istovremenu zaštitu naših ili savezni kih pomorskih jedinica.

U Štabu 11. brigade odmah se prešlo na izvo enje dobijenog zadatka. Odlu eno je da se zadaci daju pojedina no 1, 4. i 2. bataljonu.

Štab 11. brigade naredio je 1. bataljonu²⁶⁵⁾, da se s dvije ete prebaci na otok Lastovo, a odatle na centralni dio otoka Kor ulu, sa zadatkom da na tom prostoru izvede zasjedu neprijateljskim jedinicama koje saobra aju izme u Pupnata i Blata.

Bataljon je oja an s 2. etom 2. bataljona 3. prekomorske brigade, a po dolasku na Kor ulu nare eno muje da se poveže s Kor ulanskim partizanskim odredom (odred je bio ja ine jednog voda).

Na otoku Kor uli nalazili su se dijelovi 750. puka 118. lova ke divizije s organiziranim uporištima za obranu u Kor uli i Pupnatu. Radi ostvarenja kontrole na otoku, povremeno je upu ivao patrole ja eg sastava.

Bataljon se ukrcao u Rukavcu 15. VII odakle je otplovio s brodovima 4. POS na Lastovo, a idu e no i je krenuo na Kor ulu i iskrcao se u luci Brna, odakle je krenuo za Smokvicu, gdje je uspostavio vezu s Kor ulanskim partizanskim odredom.

Od Štaba odreda dobijeni su osnovni podaci o neprijatelju i dogovoren na in djelovanja. Borci odreda uglavnom su pridodati etama, kako bi poslužili kao dobiti vodi i, jer su dobro poznavali zemljiste.

Cijene i situaciju na otoku, Štab bataljona je došao do zaklju ka, da e Nijemci najvjerojatnije krenuti u kratkom vremenu ja im snagama patrola iz pravca Pupnata ka Blatu, i zato se odlu io da na tom pravcu postroji svoj borbeni poredak u koji je trebalo da upadne neprijateljska jedinica.

Na desnom krilu u rajonu Mihajla brdo rasporedio je etu »prekomoraca«, a u rajonu Smokvice i k. 301 dijelove bataljona. Štab bataljona se smjestio u Smokvici.

Pred pad mraka bataljon je uputio svoju 1. etu da organizira zasjedu neprijatelju sa sjeverne strane puta Konopljice-Stražiš e koji e se eventualno kretati iz Pupnata preko Borove glave za Caru. Na desno krilo 1. ete upu ene vod iz ete »prekomoraca« u rajon Malog Stražiš a sa zadatkom da postavi zasjedu na liniji Konopljica-Malo Stražiš e s južne strane puta Konopljica-ara. U zoru je upu ena i 3. eta sa zadatkom da organizira zasjedu isto no od Care na putu Gomilica-Stražiš e, jer su se Nijemci mogli kretati i tim pravcem iz Pupnata ka ari. Ova etaje krenula s malim zakašnjenjem i u svanu e izbila u Caru i ispred same are sukobila se s Nijemcima koji su došli iz pravca kojeg je trebala ona

265) O djelovanju 1. bataljona na Kor uli nema podataka u dokumentaciji 11. brigade i 26. divizije koja je bila na raspolaganju autoru. Isto tako nema podataka u dokumentaciji 4. pomorsko-obalnog sektora. Podatke su autoru dali tadašnji komandant 1. bataljona Karlo Martini i politkomesar ete Luka Kristi i to samo po osnovi sje anja. Albert Klun u n. d. str. 238 i 239 piše da je u ovoj akciji u estvovala 2. eta 2. bataljona 3. prekomorske brigade kojoj je on bio komandir i to skupa s Kor ulanskim odredom, dok se ne spominje bataljon 11. brigade, mada se kazivanje Karla Martini a poklapa s opisom koji je Klun dao, samo uz dodatak da ta eta dejstvuje pod komandom komandanta bataljona iz 11. brigade.

zatvoriti. Nakon kratkog puškaranja Nijemci su se povukli, a eta je zarobila trojicu neprijateljskih vojnika s naoružanjem i municijom.

Ubrzo iza toga dolazi do jedne neobjašnjive situacije. Uslijed neprijateljske vatre dolazi do pomjeranja jedne desetine 3. prekomorske brigade koja je u tom pomjeranju upala u neprijateljsko minsko polje, koje je tu postavljeno ranije u vremenu prije izvo enja naše operacije na Kor uli u aprilu i kada su se Nijemci kasnije povukli minsko polje je i dalje ostalo. Kadaje eksplodirala nagazna mina, jedna, dvije... oni su vjerojatno pretpostavili da ih tu e artiljerija i itava je desetina upala u minsko polje pa je tako pогinulo 9 vojnika.²⁶⁶

etvrti bataljon dobio je 5. VIII zadatak od Štaba 11. brigade da se prebací na otok Lastovo odakle e u dogovoru s Komandom 5. POS-a planirati i izvesti zasjede na otocima Mljetu i Kor uli. Prevoženje s Visa osiguravala je Komanda 4. POS-a.

Štab bataljona je u toku dana pripremio jedinice bataljona za pokret. Na položajima je ostavljen dio ljudstva (dežurni na oru imaju) kao i ljudstvo koje je bilo nesposobno za pokret (bolesni).

U 19 sati bataljon (250 boraca) se ukrcao u luci Rukavac u motorni jedrenjak »Velebit« i NB-3. Ispravno od lanova užeg Štaba 11. brigade otplovio je na Lastovo, gdje se u jutarnjim satima narednog dana iskrcano u luci Ubli.

Ispituju i situaciju na Mljetu i Kor uli prema podacima o neprijatelju dobijenim u Komandi 5. POS-a, Štab 4. bataljona se odlu io da izvede dvije zasjede - jednu na Mljetu u rajonu Babino Polje, a drugu na otoku Kor uli u rajonu izme u Lumbarde i Kor ule. Prvu zasjedu izvodí na Mljetu, a drugu na Kor uli. Za zasjedu na Mljetu predvi eno je da se izvede s 2/3 ljudstva, a s ostatkom na Kor uli.

Na Mljetu su se nalazili dijelovi 750. puka 118. lova ke divizije, ja ine vjerojatno jedne oja ane ete, raspore eni u središnjem dijelu otoka na prostoru V. i M. Grad, Babino Polje i luka Sovra. Naro ito je utvrđio položaje na k. 514, 488, 372, Sovra. Na te položaje napadala je naša brigada u aprilu u vremenu naše desantne operacije, na otoke Mljet i Kor ulu.

Od naših snaga na Mljetu se nalazio malobrojni Mljetski partizanski odred i nekolicina izvija a iz Štaba naše brigade, upu enih s radio-stanicom nešto ranije, sa zadatkom da ispituju situaciju na otoku.

Dijelovi bataljona na selu s komandantom krenuli su na Mljet 8. VIII na veer. Ukrcali se ponovo na motorni jedrenjak »Velebit« s kojim je bataljon dovezen s Visa. Pratnju su preuzeli NB-12 »Borac« i P -51 iz 5. POS-a. Ovaj sastav se 9. VIII u jutro iskrcao u luci Ropa. Pošto je neprijatelj ranije prakticirao da s jajim patrolama kontrolira otok, to se pretpostavljalo da je i sada mogu e da on to u ini, radi egaje komandant bataljona odlu io da zasjedu postavi na prostor Ropa-Blata. U rezervi je zadržao prate u etu (ova eta je minobaca e i teške mitraljeze ostavila na Visu i za ovu akciju naoružana s nekoliko puškomitraljeza). Toga dana nije se nitko pojavio. Krajem dana komandant bataljona donio je odluku da s prate om etom postavi još jednu zasjedu. Pri tome je odlu io da zasjedu postavi neposredno ispred neprijateljskog utvr enog položaja na k. 514. On se odlu io za ovaj prostor jer je bio obavijesten da neprijatelj svakog dana rano u jutro upu uje 6-7 vojnika u Babino Polje radi kontrole sela, uz istovremeno uzimanje vina, rakije i ostalih namirnica u selu.

Pokret je izvršen u toku no i 9/10. VIII u najve oj tišini (borci i starješine kretali su se bosu - u arapama, a terenskim radnicima iz Mljetskog partizanskog odreda nare eno je da na pravcu nastupanja naše zasjede zatvore sve pse u selu paje i to doprinijelo tajnosti pokreta). Zasjeda je ve u 24 sati raspore ena u maslinicima uzduž pješa ke staze koja iz Babina Polja vodi neposredno na k. 514 i

to od prvih ku a prema neprijateljeskom položaju pa do žicanih prepreka na utvr enom uporištu. Ve i broj boraca je postavljen s isto ne strane staze a manji sa zapadne, jer se pretpostavljalo da e patrole u slu aju otvaranja vatre bježati ka istoku gdje su bili njegovi položaji.

Do jutra 10. VIII neprijatelj nije otkrio prisutnost naše zasjede. Ujutro oko 5 sati nekako zajedno s izlaskom sunca s k. 514 pojavilo se oko 30 vojnika²⁶⁷, na njem se elu kretao jedan oficir s automatom preba enim preko grudi. Zasjeda je propustila ovu grupu prema ranijem dogovoru po kojem se vatru trebalo otvoriti kada to u inio iz svog automata komandir prate e ete Ahmet Šeremet. Šeremet je to u inio kada je ocijenio da e biti najbolji efekat. Odmah iza Ahmetova automata i automata politkomesara ete Mate Matkovi a, koji je ga ao oficira na elu kolone, osuta je istovremeno snažna paljba iz svih oružja iz zasjede po iznena enoj patroli Nijemaca. Patrola se ubrzo sre uje, jer joj to omogu avao kamenjar i tako su na njihovu sre u imali prirodne zaklone. Ubrzo su podržani vatrom s k. 514. Od jedne neprijateljske bombe ranjen je kurir komandanta bataljona, a i komandant je lakše ranjen. Pošto se neprijatelj sredio, komandir ete daje raketom signal za odstupanje. Zasjedaje odstupila prema zapadu, kroz maslinik, a neprijatelj ne znaju i pravac odstupanja otvara nasumice jaku minobaca ku i mitraljesku vatru prema jugu vjerovatno pretpostavljaju i da se zasjeda povla i najkra im putem ka morskoj obali.

U ovoj akciji naša zasjeda je ubila 7 vojnika i jednog oficira koji je išao na elu kolone i ranila 10-15 Nijemaca.

Tokom dana dijelovi bataljona krenuli su u luku Pola a, gdje su se ukrcali na iste brodove i otplovili na Lastovo.²⁶⁸

Nave er 11. VIII iz luke Ubli krenula je zasjeda ja ine oko 50 ljudi na otok Kor ulu ukrcana na dva motorna amca, u pratinji P -77 iz 5. POS-a, s komesarom bataljona Milanom Rakom (autor ovih redaka). Sa zasjedom je išao i obavještajni oficir 5. POS-a Ante Milin-Persona, rodom iz Lumbarde koji je najbolje poznavao prilike na otoku.

U toku vožnje na sredini Lastovskog kanala primije ene su siluete dvaju borbenih amaca koji su se kretali na udaljenosti oko jedne milje od južne obale Kor ule u pravcu zapada. Nare eno je da se gase motori i spremi otvaranje vatre. O ekivalo se da e borbeni amci primjetiti naše leute, no do toga nije došlo jer su nastavili da voze u istom smjeru i ubrzo su se izgubili na no nom horizontu.²⁶⁹

Pred zoru zasjeda se iskrcala u uvali Rasohatica i krenula u pravcu uvale Javi . U rajonu uvale Javi do izlaska sunca 12. VIII postavljena je zasjeda s jedne i druge strane puta Kor ula-Lumbarda, neposredno uz morsku uvalu u tom rajonu.

Obavještajac Milan koji je dobro poznavao taj kraj uspostavio je vezu sa svojim suradnicima u Lombardi.

U mjestu Kor uli nalazio se njema ki garnizon u kome je boravila neka od jedinica 750. puka 118. lova ke divizije. Ta jedinica eš e je upu ivala ja e patrole po okolnim naseljima. Neposredno po odlasku zasjeda s mjesta iskrcavanja neprijatelj je iz rajona Orebi a otvorio artiljerijsku vatru po tom prostoru, iz ega se pretpostavljalo daje naša zasjeda otkrivena. Tokom itavog dana zasjeda je ostala na posjednutim položajima.

267) Kasnije se je od terenskih radnika saznao daje ova grupa Nijemaca tog jutra trebala da ide u luku Sovru radi preuzimanja hrane.

268) Prema sje anjima Ivana Pavli evi a, pomo nika komesara ete - pismo od 1981. godine u arhivi autora i Mate Matkovi a komesara ete, u istom vremenu.

269) Nije se uspjelo saznati iji su to bili brodovi, da li saveznici ili njema ki. Predpostavljalo se da su brodovi bili njema ki i prema toj pretpostavci su se ponašali naši brodovi i posade.

Kako se neprijatelj nije pojavljivao u toku dana, a niti je izlazio iz Kor ule, te na otvaranje artiljerijske vatre neprijatelja po rajonu iskrcavanja, prepostavljalo se daje zasjeda otkrivena i radi toga je donesena odluka da se padom mraka ona ponovo prebací na Lastovo. Tako i zasjeda na Kor uli nije poluila planirani zadatok, mada se moglo pokušati s postavljanjem zasjede na drugom mjestu, no i to je bilo povezano sa sredstvima prijevoza koja su tokom dana radi maskiranja bila potopljena u uvali Rasohotica.

Bataljon je 14. VIII u estvovao u proslavi godišnjice ustanka u Dalmaciji, koja je održana u luci Ubli uz u eše naroda Lastova i drugih vojnih, pomorskih i pozadinskih jedinica i ustanova, koje su stacionirale na Lastovu. Ispred bataljona narod Lastova sa govornice pozdravio je prigodnim govorom komesar bataljon.

Na večer je bataljon otplovio na Vis, gdje se iskrcao i zaposjeo ranije položaje.

Dana 18. VIII Štab 2. bataljona dobio je telefonsko narene enje, da se odmah spremi za pokret i da krene u Rukavac odakle će brodovima biti prebaen na Lastovo. Bataljon je u Rukavac stigao oko 18 sati i odmah se po eo ukrcavati u brodove, a u 20 sati isplovio je za Lastovo gdje je stigao 19. VIII u 3 sata. Sa bataljonom je krenuo i na elnik Štaba brigade Vilko Fiuman.

Prva i druga eta ukrcala su se 20. VIII u 20,30 sati u luci Ubli na Lastovu u brodove i otplovile pod komandom komandanta bataljona Andrije Krilića i politkomesara Luke Kristi a za Mljet sa zadatkom da na Mljetu postave na najpogodnijem prostoru zasjedu neprijateljskoj jedinici koja se tamo nalazila.²⁷⁰⁾ Ovaj sastav se iskrcao na Mljet u rajonu sela Govedari, gdje je uspostavio vezu s Mljetskim partizanskim odredom. Čete su rasporene na zapadnom dijelu otoka o ekuju i patroliranje neprijatelja iz pravca Babinog Polja. Pošto se neprijatelj u toku 21., 22. i 23. VIII nije pojavljivao, komandant bataljona je donio odluku da noć u 23/24. VIII izvede marš preko sela Babino Polje i da u ranim jutarnjim satima izvede vatrene prepade na neprijateljsko uporište u Sovri. Itav sastav se kretao bos i u arapama da neprijatelj ne bi otkrio njihov pokret. Ujutro je izveden iznenadni prepad, a odmah iza toga komandant je izdao narene enje za povlačenje u pravcu luke Pola a. U Pola i Su sa ekali naši brodovi i itav sastav je krenuo u 20 sati na Lastovo, gdje je stigao u 4 sata ujutro 25. augusta.

U vrijeme dok je ovaj sastav bio na Mljetu, na Lastovu je isplanirana nova zasjeda koju je trebalo da izvede itav bataljon i to na poluotok Pelješac, na prostoru između Janjine i Stona (isto ni dio poluotoka). Na tome dijelu poluotoka Pelješca nalazile su se jake neprijateljske snage. U Janjini se nalazio 2. bataljon 370. puka 369. (vražje) divizije, u Stonu 19. tvravskog bataljona označene »999« njenim ke vojske, a dalje prema Metkoviću i Dubrovniku snage 370. puka i dijelovi artiljerije 369. divizije. Ovakav raspored neprijatelja zahtijevao je neprekidno komuniciranje između snaga na kopnu, Stonu, i Janjine. Izbor ovog prostora nije mogao biti promašen, jer se s velikom vjerojatnošću moglo očekivati da će neprijatelj naići i da jaka zasjeda ima rezonu, za razliku od rajona Mljeta, Kor ule i zapadnog dijela poluotoka Pelješca, gdje je u posljednjih mjesec dana izvedeno nekoliko uspješnih zasjeda na jedinice 118. lovačke divizije na tom prostoru od strane 1. i 4. bataljona naše brigade, jedinica 1. dalmatinske i 3. prekomorske brigade, a s jedinicama 1. brigade u estvovale su i jedinice savezničkih snaga s Visa. To je natjeralo neprijatelja da izmjeni svoje taktike postupke kako bi izbjegao našim zasjedama, radi čega neke od zasjeda nisu uspjele, jer neprijatelj nije više izlazio iz svojih utvrđenja.

270) Na Mljetu se je nalazila jedinica 750. puka u istom rasporedu kao nešto ranije dok je 4. bataljon izveo akciju na otoku.

U luci Ubli na Lastovu, 25. VIII u 20 sati bataljon se ukrcao u motorni jedrenjak »Slavni Josip« i u pratinji NB-12 i P -48 otplovio u luku Poma na Mljetu u koju je uplovio u 1 sat. Bataljon se iskrcao u luku Poma 26. VIII i tu predanio, a uvečer krenuo na Pelješac prema uvali Sapavica ili u širem rajonu Dobre luke. Komandant brodskog sastava radi slabog poznavanja brodske navigacije uplovio je umjesto u rajon Dobre luke u uvalu Prapatna udaljenu samo 3 kilometra od jakog neprijateljskog utvrđenja u Stonu. U Prapatnoj neprijatelj je imao raspoređenu predstražnu jedinicu. Kada je »Slavni Josip« stao i počeo pripremati pomoći amac za iskrcavanje pješadije, u tom momentu je iz luke ispaljena raka i istovremeno otvorena vatrica po brodovima. Na vatru neprijatelja odgovorio je NB-12 vatrom svojih topova i flakova. Tom je prilikom došlo do požara širokih razmjera u rajonu Žigantovice.²⁷¹⁾ »Slavni Josip« i P -48 izvukli su se iz vatre i krenuli prema uvali Sapovica, gdje su rano ujutro 27. VIII pristali i iskrčali pješadiju.

Poslije iskrcavanja bataljona borci su krenuli iz uvale Sapavica prema Tomislavovcu.²⁷²⁾ Štab bataljona je u pokretu donio odluku da 1. etap oja desetinom izprati i ete uputi u rajon Mutni dol sa zadatkom da na tom prostoru postavi zasjedu neprijatelju koji bi kretao iz Stona u pravcu Janjine, a glavnina bataljona da postavi zasjede u rajonu s. Dubrava koja ima zadatak da postavi zasjedu neprijateljskim snagama koje bi krenule od Janjine ka Stonu. Usputno je bataljonska kolona naišla na telefonski kabel koji se protezao uz put Ston-Janjina i uništila ga.

U tom momentu u Štabu bataljona neznaju da su se na zapadnoj obali Pelješca u rajonu Lovišta iskrcale artiljerijske jedinice Saveznika i 4. POS-a i odmah izvele artiljerijski prepad na otok Korčulu koji je trajao od 6 do 13 sati. Vjerojatno je na Visu zajednički planiran napad našeg bataljona s napadom izvedenim sa zapadnog dijela poluotoka Pelješca (pisac nije našao odgovarajuće dokumente). No, kako je skoro istovremeno došlo do otvaranja vatre i na isto vrijeme i na zapadnom dijelu poluotoka Pelješca, to je snage neprijatelja u Janjini sigurno stavilo u situaciju da više pažnje poklonje zapadnom dijelu poluotoka. Njema ka komanda u Stonu ili njegovom zaleđu u bila je prisiljena da uputi jače izvještaje u pravcu Janjine.

Na ovom dijelu Pelješca nalazio se i Pelješki partizanski odred u rajonu sela Zabre i Danane.²⁷³⁾ On nije imao vezu s bataljonom, ali je otvarao vatru sa sjeverne strane na Nijemce koji su vodili borbu s bataljom.

U 14,30 sati jača neprijateljska izvještaja ka grupacija koja od 52 vojnika izbiljeva u Mutni dol i tu upala u zasjedu 1. etape. Borba je trajala do pola noći. Neprijatelju i dalje pristižu pojačanja. Prema podacima žandarmerijske stanice u Stonu, u toj borbi je poginulo 5 Nijemaca, a više je ranjeno.²⁷⁴⁾

Sutradan, 28. VIII neprijatelju i dalje pristižu pojačanja iz pravca Stona. Na položajima u Mutnom dolu neprekidno se izmjenjuju obostrane vatre. U 15 sati neprijatelj kreće u napad, ali do nowe i neuspjeva da se probije kroz naš položaj. U 21 sat komandant bataljona donosi odluku o povlačenju. Na položaju je ostao poginuli desetar Jozo Nikoletić iz Vida kod Metkovića. U toku borbe eta je iznijela samo jednog borca lakše ranjenog. U toku ova dva dana ubijeno je 33 neprijateljska vojnika, zarobljeno je 12 i 29 teže ranjenih. Zaplijenjene su 24 puške, dva »šarpa« i izvjesne količine druge opreme (pištolji, automati, durbini, municija).

271) Dubrovački muzej, br. dok. 335 - izvještaj oružničke postaje u Stonu od 29. VI 1944. g. U izvještaju između ostalog stoji i »Dne 27. kolovoza 1944. g. u 1 sat zapaljivi metci engleskih amaca zapalili su šumu na mjestu zvanom Žigantovica u kojoj je bio njemački položaj.«

272) Brodovi koji su dovezli bataljon odmah po iskrcavanju boraca isplovili su natrag prema Lastovu, jer bi na obala Pelješca bili izloženi dejstvu neprijateljske avijacije i mornarice.

273) Josip Flego, »Pelješac u NOB«, Split, 1972. g., str. 234.

274) Josip Flego, n. d., str. 235.

Iz Mutnog dola bataljon je krenuo na mjesto ukrcavanja u luku Sapavici, prema ranije utvr enom vremenu s Komandom 5. POS-a, ijm e se brodovima prebaciti na Lastovo. Jedinice su u Sapavici došle nešto ranije od dolaska naših brodova. U tom momentu dok se o ekivao njihov dolazak, nedaleko ispred luke doplovila su iz pravca Stona dva neprijateljska borbena amca. Tu su se zadržali kra e vrijeme, a onda su otplovili u pravcu Kor ule. Naši sastavi (pomorski i 2. bataljon) imali su u tom momentu pravu ratnu sre u, jer nije potrebno ni pretpostaviti što bi se dogodilo da je u tom trenutku bataljon bio ukrcan u luci na brodove, s obzirom na brzinu i naoružanje njema kih borbenih amaca.

U 2,30 sati bataljon je ukrcan na brodove i otplovio u pravcu Mljeta, gdje je trebalo predaniti radi kratko e no nog vremena, ali je pri dolasku do obale Mljeta promijenjena odluka i itav sastav je okrenuo prema Lastovu gdje je stigao u 8 sati 29. augusta. Na elu bataljona su se nalazili komandant Andrija Krili i politkomesara Ante Šur. S njima je bio i dotadašnji komesar bataljona Luka Kristi.

Nijemci su sutradan i narednih dana za odmazdu palili sela na prostoru Dan anje i Zabre.

Dana 31. VIII u 23 sata bataljon je iz Lastova isplovio prema Visu, gdje je stigao 1. IX u 5 sati, odakle je kamionima preba en na ranije položaje.²⁷⁵⁾

Prepadni desanti, akcije zasjede izvedene u julu i augustu na Kor uli, Mljetu i Pelješcu poslužili su za uigravanje jedinica za oranzivne akcije koje su se uvelike pripremale na Visu, a otpo et e ve po etkom septembra iskrčavanjem jedinica 26. divizije na otroke Hvar, Bra , Kor ulu i poluotok Pelješac, kao uvod u ofanzivna dejstva na dalmatinsku obalu.

BATALJON PRIMORSKIH SLOVENACA I ISTARSKIH HRVATA U SASTAVU BRIGADE

Poslije kapitulacije Jugoslavije 1941. godine u Egipat je emigrirala Kraljevska vlada s kojom je došao izvjestan broj vojnika, mornara, avijati ara i oficira. Kako su u tom vremenu na podru ju Libije vo ene borbe izme u Engleza i Talijana, me u zarobljenim talijanskim vojnicima nalazili su se i vojnici sa teritorija Istre i Slovena kog primorja koje su prije rata pripadale Italiji. Ovi vojnici su se javljali kao dobrovoljci za savezni ku armiju. Englezzi su ih uputili u sastav kraljevskog gardijskog bataljona koji je formiran od vojnika i starješina koji su u Egipat stigli sa vladom.

Iz zemlje su povremeno stizale vijesti o borbama koje vode partizani pod komandom Tita što je rezultiralo masovnim izražavanjem opredjeljenosti za NOB-u u Jugoslaviji naro ito vojnika sa podru ja Istre i Slovena kog primorja, koji su tražili da se upute u zemlju, kako bi mogli nastaviti borbu. Prvi ja i zahtjev izražen je pobunom 10. jula 1943. godine koju su Britanci ugušili.

Krajem novembra 1943. godine u Kairo je došla jugoslavenska partizanska misija koju je predvodio dr Vladimir Velebit. Nešto prije ove misije stigli su u bolnicu u Kairo Vladimir Dedijer i Milentije Popovi . Prisustvo ovih eminentnih predstavnika NOVJ u Egiptu, dotadašnji razvoj doga aja (kapitulacija Italije, Teheranska konferencija velikih sila, u zemlji II zasjedanje AVNOJ-a na kojem je donešena odluka o zabrani povratka kralja u zemlju dok traje rat), sve su te okolnosti ubrzale razvoj doga aja u kojima se vojnici Kraljevskog gardijskog bataljona još vrš e opredjeluju za NOB-u i zahtijevaju da ih se što prije uputi u zemlju da se bore na strani partizana pod komandom Tita.

275) Akcija 2. bataljona je obra ena prema Operativnom dnevniku 2. bataljona - AVII, Beograd, k. 1101 A i kazivanju Andrije Krili a, tadašnjeg komandanta bataljona i Luke Kristi a do tada komesara bataljona autoru u toku rada na monografiji.

Pored Gardijskog bataljona na Bliskom istoku kraljevsku vojsku inili su još i Kraljevska mornarica, eskadrila aviona i Baza (sabirni centar za regrute i skladista).

Milentiju Popovi u i Vladimiru Dedijeru obratili su se za suradnju vazduhoplovni oficiri major Ratko Jovanovi i kapetan Alek Markovi kao simpatizeri NOB-e. Ubrzo je dogovorena konkretna suradnja. Ratko Jovanovi, Alek Popovi i Milet Proti izdaju Manifest pobune kojim se pozivaju pripadnici kraljevskih snaga da otkažu poslušnost kralju i da se stavljaju na raspolaganje NOVJ, kako bi mogli biti upu eni u zemlju da se bore. Iza ove akcije Britanci u decembru 1943. i januaru 1944. godine popuštaju i dozvoljavaju da se formira Prvi partizanski odred na Bliskom istoku.

Gardijski bataljon je iz Sirije u decembru 1943. godine preba en u Gazu. Jedan broj pobunjenika Britanci su ranije zatvorili. No i pored toga vojnici traže da se upute u zemlju i da se bore. 18. januara 1944. godine 307 vojnika je otkazalo poslušnost kralju i na raportu su izjavili da se smatraju pripadnicima NOVJ. Pobunjenicima se priklju io oficir jugoslavenske vojske poru nik Živomir Milovanovi. Britanci popuštaju. Pobunjenike su odvojili i uputili ih u novi logor, 25 km udaljen od dotadašnjeg. Za njima i dalje svakodnevno pristižu novi pobunjenici. 30. januara oni su preba eni u Gineifu kod Sueza, gdje je bio ve oformljen partizanski logor u kojem je bilo oko 500 pripadnika bivše jugoslavenske kraljevskе vojske, koji su pristupili NOVJ.

Novi logor u kojeg su došli pobunjenici iz Gardijskog bataljona dobio je naziv »Yugoslav partizans camp No. 2«.

Kako Britanci u tom momentu ne vode dovoljno ra una o ratnoj opremi i naoružanju pripadnika NOVJ uslijedila je intervencija maršala Tita 22. februara 1944. godine, pa je ubrzo iza toga dobijeno kompletno naoružanje, ak je i tenkovski vod dobio lake tenkove-gusjeni are.

To se vrijeme poklapa s dolaskom našeg zbjega iz Dalmacije u Egipat. Komandant našeg odreda tih dana dobio je zadatak da vrši prihvat zbjega u Aleksandriji, njegovo transportiranje do El Shatta i da pomogne u podizanju logorskog naselja. On je za podizanje logora izdvojio oko 500 vojnika pod komandom poru nika Paula Melameda.

Dolaskom zbjega izra eni su zajedni ki planovi na polju organiziranja susreta, prirebi, nastupanja pjeva kih zborova itd.

Pripadnici bataljona su tako na licu mjesta dobili informacije iz prve ruke o stanju u domovini. Ti zajedni ki kontakti još su više podigli moral vojnika, uz obostranu nadu da nije daleko dan kada e pripadnici bataljona dobiti mogu -nost da se bore u domovini, a pripadnici zbjega da se uskoro vrate u slobodnu zemlju.

Britanci su partizanskom logoru kod Gineife - Fanare (kod Velikog gorskog jezera) dali naziv »Yugoslav camp (partizans) British Responsibility« (Jugoslavenski logor pod britanskom upravom). U taj logor smješten je Prvi odred na Bliskom istoku. Za komandanta logora odre enje kapetan avijacije Hubert Nojberger. Komandant pješadijskog bataljona u odredu bio je poru nik Živomir Milovanovi, koji je stigao sa »pobunjenicima«. Odred je u tom vremenu brojao 1.165 vojnika.

Iz naše Vojne misije u Bariju došla je grupa oficira u odred da prikupi ljudstvo, koje je ranije bilo osposobljeno za tenkiste, avijaciju, mornaricu. Oni su odvojeni i pripremljeni da krenu u odgovaraju e jedinice naše vojske. Tako su poslije odlaska ovog ljudstva ostali bili odre eni za pješadiju. Ukupno je preostalo tri oficira i 536 vojnika i podoficira, od kojeg je formirana pješadijska jedinica za i jegje komandanta postavljen Živomir Milovanovi. Taje jedinica ubrzo krenula vozom za Aleksandriju. Od pristigle jedinice u Aleksandriji je formiran bataljon koga su sa injavaši: 1. eta, brojno stanje 99 boraca, 2. eta 99, 3. eta 104,

4. eta 97 i eta B 139 ljudi. Svega je u bataljonu bilo 538 boraca, podoficira i oficira.

Konvoj ja ine od preko 50 brodova (bataljon je bio ukrcan na jedan brod krenuo je iz Aleksandrije 30. aprila u 6.30 sati pod zaštitom avijacije i ratne mornarice, uz primjenu vješta ke magle. Konvoj je pored otoka Krete prošao 1. maja, pored Malte 2. maja, pored Sicilije 3. maja i stigao u Taranto 3/4. maja, gdje se je iskrcao i produžio za Gravinu u koju je stigao 5. maja.

Po dolasku u južnu Italiju bataljon je nastavio uobi ajenim vojni kim životom. U tom vremenu je dio ljudstva odvojen za formiranje minobaca kog bataljona, a jedan dio za aerodromske radove - pakovanje materijala koji je upu ivan u Jugoslaviju. U me uvremenu u bataljon je došlo još nekoliko manjih grupa vojnika sa Sardinije, južne Italije i internacije. Ovi dobrovoljci došli su u naše jedinice koje su se u tom vremenu nalazile na tlu južne Italije. Od tako umanjenog broja ljudstva koje je stiglo iz Aleksandrije formiran je bataljon ja ine tri pješadijske, jedne prateće i pozadinskog voda. Rukovodni kadar određen je od kadrova iz bataljona, a dobijeni su politkomesari i etne bolni arke.

Sredinom juna 1944. godine bataljon je položio zakletvu i 14. jula krenuo u domovinu. Uveđer se ukrcao na brod u Bariju i na Vis stigao 15. jula, gdje je ušao u sastav 11. dalmatinske brigade s brojnim stanjem od 318 ljudi.²⁷⁶

276) Korišteni materijali: Albert Klun, »Iz Afrike, u NOVJ«, Ljubljana, 1978. godine. Prekomorci - Oris zgodovine prekomorskih brigada i drugih prekomorskih enot NOVJ, Ljubljana 1965. Živomir Milovanović, Ljubljana, sjećanja, napisana 1979. godine u mapi autora i sjećanja Vladimira Kralja iz Nove Gorice, rez. potpukovnika JNA data autoru 1983. godine. Operativni dnevnik 11. dalmatinske brigade.

ETVRTA GLAVA

BORBE NA KORULI, PELJEŠCU I VUKOVU KLANCU

Izbijanjem Crvene armije u Bugarsku i Rumuniju, njema ka 2. oklopna armija dobila je zadatak da osigura sjeverni bok Grupe armija »E«, koja se je nalazila na Balkanu i da dalje brani jadransku obalu. Nijemci su, ocjenjuju i ugrozenost iz pravca sjeveroistoka, krajem augusta iz sjeverne Dalmacije prebacili u rajon Beograda 92. motorizirani puk i 1. puk »Brandenburg«. Osim prebacivanja ovih jedinica, komandant 2. oklopne armije je 1. septembra naredio 118. lovu - koj diviziji da evakuiraju otoke Bra²⁸⁰, Hvar i Korulu, kako bi omoguio prebacivanje većih snaga u pravcu Beograda. Ta evakuacija je otpočela pet dana kasnije.²⁸¹

Ispred jedinica 26. divizije, koje su trebale da oslobođe otoke i da se iskrcaju na kopno po etkom septembra nalazile su se slijedeće njemačke snage.

- 118. lovačka divizija na odsjeku Stobre-Neretva i otocima Korulu, Mljetu, Hvaru i Bra te na dijelu poluotoka Pelješca. Štab 738. puka bio je u Zadvarju, Štab 750. puka u Janjini na Pelješcu, dok je 668. artiljerijski puk bio podijeljen po jedinicama. Štab divizije je u Ljubuškom. Divizijom komanduje general-major Jozef Kibler.

- 369. njemačka »vražja« divizija na obalnom odsjeku od ušća Neretve do Grude. Štab 369. puka u Trebinju, Štab 370. puka u Ošlju, dok je 369. artiljerijski puk podijeljen po jedinicama. Štab divizije je u Blagaju. Divizijom komanduje general-lajtnant Fritz Neidhold.

Navedenim snagama treba pribrojiti samostalne artiljerijske i inžinjerijske jedinice, te snage njemačke ratne mornarice u ovom dijelu Jadrana, kao i domobransko-ustaške snage i snage etnika koje djeluju pod njemačkom komandom.

Krajem augusta 1944. godine Vrhovni štab NOV i POJ u sklopu operativnog plana izvođenja udara po komunikacijama, radi ometanja plana izvlačenja njemačkih snaga s Balkana, naredio je Štabu 26. divizije da zauzme otok Bra²⁸⁰. Pri ovome treba imati u vidu, daje 26. divizija u tom vremenu dobijala neposredno zadatke od Vrhovnog štaba iako je pod komandom 8. korpusa.

Izvršavajući ovo naređenje, 26. divizija je 1. septembra izdala zapovijest za napad na Bra, koji izvodi kompletna divizija bez 12. dalmatinske brigade, koja je trebala ostati na Visu. U zapovijesti datum napada nije određen jer dotle nije bila izrađena odgovarajuća zapovijest Štaba Mornarice NOVJ.²⁸²⁾

280) Gertner Rudolf und... Der Weg der 118. Jäger Division, Augsburg, 1948.

281) Zapovijest Staba 26. divizije, Arhiv VII, k. 110, br. reg. 14/3.

282) T. Radošević, n. dj. str. 101-102.

Da bi prikrili namjeru napuštanja otoka, Nijemci su 3. septembra uputili dijelove bataljona »Brandenburg« na Bra radi akcije iš enja otoka, a no u 6. na 7. septembra i na Hvar. Iskrcavši se u Starom Gradu njema ki obalni lovci su krenuli na » iš enje zapadnog dijela otoka Hvara.²⁸³¹

Prate i novonastalu situaciju na otocima, Štab 26. divizije izdao je nare enje 1. dalmatinskoj brigadi da krene na Hvar i izbaci Nijemce. Brigada je oja ana s baterijom topova i etiri tenka iz 1. tenkovske brigade. Iskrcavši se u Hvaru, brigada je produžila prema Starom Gradu. Nijemci su ubrzo krenuli u odstupanje prema Jelsi, gdje su se djelimi no ukrcali u brodove, na koje je ubrzo izvršila napad savezni ka avijacija i tom su prilikom potopljena 4 broda.²⁸⁴¹

Djelimi no povla enje Nijemaca s otoka Bra a otpo elo je 5. septembra i nastavilo se slijede ih dana.²⁸⁵¹ Prate i ovu situaciju, Štab 26. divizije uputio je no u 11. na 12. septembra 12. brigadu s Visa na Bra sa zadatkom da likvidira neprijateljske dijelove, koji se nisu povukli iz rajona Sumartina i Supetra. Ovim nare enjem otpao je prethodni plan 26. divizije o iskrcavanju na Bra , koje je trebalo uslijediti 18. septembra.²⁸⁶¹

U Visu je 12. septembra vrhovni komandant NOV i POJ, maršal Jugoslavije Tito izvršio smotru 1. dalmatinske i drugih divizijskih dijelova, me u kojima su u estvovali iz 11. dalmatinske 1, 2. i 5. bataljon.

Maršal Tito je postrojenim jedinicama i okupljenom narodu održao svoj historijski govor u kojem je pored ostalog rekao i slijede e:

»Danas se približava as kada e morati da se govori o granicama naše zemlje. Mi o tome nismo nikada u toku itavog rata govorili. Ali ja o tome moram da kažem nekoliko rije i. Naš narod se borio za svoju slobodu, za svoju nezavisnost, za bolju i sretniju budu nost, ali on se borio i za oslobo enje one naše brae, koja su decenijama stenjala pod tu inskim jarmom. Ovom borbom naša braa u Istri, u Slovenskom primorju, u Koruškoj, moraju biti i bit e oslobo ena i živjet e slobodno u svojoj domovini sa svojom bra om. To je želja svih nas, to je želja svih tamo. Mi tu e ne emo - no, ni svoje ne damo.²⁸⁷¹

Ove rije i druga Tita su pozdravljeni freneti nim aplauzom postrojenih boraca. One su postrojenim jedinicama predstavljalje dugoro nu odluku Vrhovnog komandanta - odluku koju treba izvršavati do kraja rata. Posebno su se dojmile rije i kod Slovenaca iz Slovenskog primorja i Hrvata iz Istre, kojih je u tom vremenu na Visu bilo dosta u svim jedinicama, kao i u 11. brigadi u kojoj je 5. bataljon bio sastavljen od Slovenaca iz Slovena kog primorja i Hrvata iz Istre.

U tom vremenu na Visu i otocima od naših snaga nalazile su se 26. dalmatinska divizija u ijem sastavu su bile 1, 11. i 12. dalmatinska i 3. prekomorska brigada, te prištapske jedinice. Brojno stanje divizije je iznosilo 31. augusta 8670 boraca, a od naoružanja pored ostalog imala je 146 minobaca a i 251 mitraljez.²⁸⁸¹ Njena ja ina u tom momentu približna je ukupnoj snazi ostalih triju divizija 8. korpusa (9, 19. i 20. diviziji). Pored divizije na Visu su se nalazile: 1. ten-

283) Kriegstagesbuch des Komandirenden Admiral Adria, für die Zeit von 1. IX- 15. IX 1944, Arhiv VII, mikrofilm London 1 snimci 789, 792 i 795. Akciji za iš enje otoka Hvara Nijemci su dali naziv Seydlitz.

284) T. Radoševi , n. dj. str. 103, 104.

285) R. Gertner, n. dj. str. 48.

286) T. Radoševi . n. dj. str. 104-105.

287) Josip Broz Tito, »Borba za oslobo enje Jugoslavije 1941-1945.« - Državni izdava ki zavod Jugoslavije, Beograd, 1945. str. 221-227.

288) Pregled brojnog stanja i naoružanja 8. korpusa od 31. VIII 1944. godine, Arhiv VII, k. 517, br. reg. 10/7.

kovska brigada,²⁸⁹ » Artiljerijska grupa 8. korpusa (u svom sastavu je imala 47 artiljerijskih oružnih kalibara) i dijelovi Mornarice NOVJ iji je Štab također na otoku Visu. Na otocima se nalazila Grupa južnodalmatinskih otočkih partizanskih odreda (Brački, Hvarski, Korčulanski, Lastovski, Mljetški, Pelješki, Dubrovacki i Konavljanski).²⁹⁰

Diviziji su neposredno bili potinjeni Artiljerijska grupa 8. korpusa i Grupa južnodalmatinskih otočkih odreda.

S aerodroma na Visu djeluju pod savezni komandom i dijelovi 1. avioeskadrile NOV i POJ.

Divizija je dobijala neposredno zadatke od Vrhovnog štaba.

Prateći razvoj događaja na srednjodalmatinskim otocima, iz kojih se moglo zaključiti da je u toku evakuacija neprijatelja, Štab 26. divizije 11. IX je donio odluku da odmah intervenira upravljivanjem jedinica na Braču, Hvar i Korčulu, radi zaposjedanja tih otoka,ime bi se istovremeno prekinuo priobalni pomorski saobraćaj neprijatelja iz pravca Crnogorskog primorja prema srednjem Jadranu, i obratno. Oslobođenje navedenih otoka ujedno je stvaralo preduslove za iskrcavanje na jadransku obalu.

Radi izvršenja ove odluke, Štab 26. divizije je 12/13. IX uputio dva bataljona 1. dalmatinske na Brač da pomognu 12. brigadi u zauzimanju otoka. Bataljoni su ojačani jednom baterijom topova. Treće opeku prekomorskoj brigadi naređeno je, da iste noć i uputi jedan bataljon na Korčulu u rajon luke Brno, sa zadatkom da na tom mjestu pripremi prihvat drugih snaga što će uslijediti narednog dana. Slijedeće noć i na Braču su upućeni još dva bataljona 1. dalmatinske, a njih 5. bataljon (talijanski) upućen je na Hvar sa zadatkom da likvidira neprijateljske snage u rajonu Sušice. Jedanaest dalmatinska i 3. prekomorska u toku 13. IX, ojačane s jednom baterijom topova 75 mm, dobili su zadatak da s po dva bataljona krenu noć u 13/14. IX na otok Korčulu i da ga oiste. Štab 26. divizije se podijelio tako, da je komandant, pukovnik Božo Božović krenuo na Brač, a polikomesar potpukovnik Dušan Korač na Korčulu, dok je na Visu ostao na čelnik Štaba potpukovnik Ante Biočić.

Ukupno brojno stanje 11. brigade iznosilo je oko 1800 boraca. Autor nije uspijeo pronaći odgovarajuću dokumentaciju za kraj augusta 1944. g., pa je pošao od inženice da je brojno stanje 14. juna iznosilo 1.427 boraca i starješina.²⁹¹ Ovome broju treba dodati brojno stanje 5. bataljona koje je po etkom jula iznosilo 318 boraca i starješina, te daje u međuvremenu brigada popunjavana od boraca koji su dolazili iz Italije. Iz bolnica se vratio izvjestan broj izvještaja o ranjenika, kao

289) Nakon obuke koja je izvedena u Egiptu i južnoj Italiji 16. juna 1944. g. formirana je 1. tenkovska brigada NOV i POJ.

Brigadu su sa invalidima etiri tenkovska bataljona, eta oklopnih vozila (blindi), inžinjerski bataljon, tehnička radionica, prateća i sanitetska jedinica. Tenkovi su bili britanske proizvodnje tipa »Stuart M-3A-3« težine 12 tona, a blinde tipa MK II, težine 13 tona.

U drugoj polovini augusta brigada je po grupama prevezena na Vis i razmještena na prostoru Vis, Komiža, Poselje, Postranje i Marine Žemlje.

Veliki dio bora koga sastava brigada inicijalno su Primorski Slovenci i Hrvati iz Istre, koji su u Africi i Italiji ušli u sastav brigada iz raznih prekomorskih jedinica. Tako uformljena jedinica brojala je 2160 boraca. Po nacionalnom sastavu bili su: Slovenci 46%, Hrvata i Crnogoraca po 22% i Srba 10%.

Istovremeno s iskrcavanjem jedinica 26. divizije na dalmatinsku obalu VŠ je brigadu podijelio u dvije grupe. Jednu grupu je uputio u Dubrovnik za podršku jedinicama 2. korpusa, a druga grupa je ostala za podršku 8. korpusa. U prvim momentima kod iskrcavanja na otok Brač i kopno na prostoru 8. korpusa ta se podrška svela na podršku 26. divizije.

Poslije oslobođenja Mostara obe su grupe objedinjene i brigada dalje do kraja rata djeluje kao tenkovska podrška jedinicama 4. armije.

Premda podacima iznešenim u knjizi »Prekomorci«, strana 259-299, Ljubljana 1965. godine,

290) Grupa južnodalmatinskih otočkih odreda iji se štab nalazio na Lastovu, brojno stanje iznosilo je oko 200 boraca - prema podacima koje je dao Bepo Marinković tadašnji komandant. - T. Radošević, n. di. str. 101-106.

291) Zbornik NOR-a, tom IX, knj. 6. str. 614-620.

i jedan broj boraca koji je na razne na ine dolazio s kopna na Vis. Pošto u me-uvremenu nije bilo gubitaka u borbama, to se imaju i u vidu sve iznesene i-njenice, može sa sigurnoš u tvrditi daje navedena brojka o brojnom stanju bri-gade u potpunosti realna.

Brojno stanje pojedina no svakog bataljona iznosilo je približno oko 320 boraca i starješina.

Kroz poteklih 11 mjeseci od dana formiranja u Kozici brigada se prekalila u borbama na Biokovu, Mljetu, Koruli, Brau i Pelješcu. Na Visu je neprekidno izvo ena vojna obuka itavog bora kog sastava, a za starještine su bili organizirani razni kursevi. Neprekidnom organiziranom aktivnoš u u podizanju moralno-političkog nivoa itavog sastava postignut je zavidan uspjeh u revolucionarnom raspoloženju bora kog i starješinskog sastava, koji se najbolje odražavao kroz izražavanje želje da se što prije kreće u borbu.

Kroz protekle borbe i obuku na Visu jedinice su se osposobile z uspješno sadejstvo s artiljerijom, koja e u narednim borbama neprekidno pratiti brigadu. Ovome treba dodati daje brigada raspolažala s 21 minobaca em kalibra 81 mm - u minobaca koj eti brigade i prate im etama bataljona, što je, ako se ra una i stalna mogunost artiljerijskog ojaanja, predstavljalo zavidnu vatrenu mo.

OSLOBO ENJE KORULE I PELJEŠCA

Štab 11. brigade na Korulu je uputio 1. i 3. bataljon i minobaca ku etu. Ove jedinice su se ukrcale na brodove »Jastreb« i »Marisa« u pratinji MB-3 »Jadran« u Rukavcu pred pad mraka 13. IX u 22 sata i otplovile na Korulu. S bataljonima 11. brigade krenuli su i bataljoni 3. prekomorske i baterija 75 mm. Iskrcavanje je izvršeno rano ujutro 14. IX u Brni, bataljoni su krenuli pravcem Smokvica-Pupnat-Žrnovo.

Na Visu su ostali 2.4. i 5. bataljon s ostalim prištapskim dijelovima brigade, koji su dobili zadatku da s drugim snagama divizije i drugih jedinica na Visu, a koje nisu krenule u izvo enje akcije na otocima, obezbjeđuju otok Vis na kome su se i dalje nalazili Vrhovni štab NOV i POJ, AVNOJ, NKOJ, ustanove Oblasnog NOO i KPH za Dalmaciju, te ostale vojne jedinice i ustanove NOP-a i savezni kebazirane na otoku.

Tako je 2. bataljon nakon u eš a u proslavi dobio zadatku da posjedne sjevernu obalu otoka Visa, od Visa do Komiže. Taj dio obale ranije je držala 12. brigada i kako je ona no prije upu ena na Brau na njeno mjesto je došao bataljon 11. brigade. Ete 2. bataljona posjele su obalu, a Štab se smjestio u Kostimi. Na tim položajima bataljon e ostati do 2. X kada je preba en u Rukavac odakle e no u 9. na 10. septembra otploviti na Pelješac. Peti bataljon nakon proslave povratio se na ranije položaje na južnoj obali Visa i otoku Biševu, gdje e ostati do 20. septembra, kada e glavnina bataljona otploviti na poluotok Pelješac (no u 20. na 21. septembra) osim njegove 2. ete koja e do 10. oktobra ostati na otoku Biševu. Etvrti bataljon ostaje do daljnje na osiguranju VŠ. Na Visu, na ranjem mjestu razmještaja, do daljega ostaje i drugi dio Štaba brigade.

Na otocima Koruli i Mljetu nalazili su se dijelovi 750. puka 118. lova ke divizije, ojačani dijelovima 668. artiljerijskog puka. U rajonu Orebića i Trstenika nalazile su še dvije baterije 612. mornaričkih artiljerijskih diviziona. Dijelovi ovih jedinica, u duhu plana o povlačenju s otoka, 10/11. IX povukli su se s Mljeta i Pelješca. Istovremeno je otpeljeno plansko povlačenje snaga sa Korule u Orebić, a odatle za Trpanj, gdje su se ponovo ukrcali u brodove i prevezli u Ploče.

U sklopu zajedničke operacije Štab Grupe južnodalmatinskih otokih određena je Štab 5. POS-a, koji su se nalazili na Lastovu dobili su zadatku od Štaba 26. divizije i Štaba Mornarice NOVJ, da poduzmu ometanje neprijateljskog izvlačenja.

nja. Tako je ve 7. IX Štab Grupe odreda s Lastova prebacio Lastovski odred na Pelješac u rajon Dobra luka sa zadatkom da se tu poveže s Pelješkim odredom radi zajedni kog angažiranja na prostoru izme u Janjine i Stona. Štab 5. POS-a je s Lastova uputio jednu etu pomorske pješadije na Pelješac u rajon s. Dinga sa zadatkom da postavljanjem zasjeda i vršenjem prepada nanosi neprijatelju gubitke, uz istovremeno ometanje povla enja na pravcu Orebi -Vru ica-Trpanj.

Kor ulanski odred je 13. IX kod mjesta Kor ule napao zaštitne dijelove njema kih jedinica koje su se prebacivale na Pelješac i nanio im manje gubitke. Na Pelješcu je eta mornari ke pješadije 5. POS-a izvršila no u 13/14. IX prepad na neprijateljske snage u Trpnju, a slijede e no i u Gornjoj Vru ici, nanijevši im manje gubitke.²⁹²»

Tokom 13. septembra 2. bataljon 3. prekomorske brigade uspostavio je ^orbeni kontakt s neprijateljem, koji se organizirano povla io u rajon sela Punat. Ovaj bataljon je nastavio nastupanje prema Kor uli i Lombardi.²⁹³¹ Tokom no i 13/14. IX poslijedni dijelovi neprijateljskih jedinica napustili su Kor uli prebacivši se u Orebi , odakle su se njegove jedinice ve nekoliko dana povla ile preko Pelješca u Trpanj i dalje brodovima za Plo e. Tako je prekinut borbeni kontakt s neprijateljem, daljnje ometanje izvla enja neprijatelja preuzela je eta mornari ke pješadije 5. POS-a koja je ranije tamo iskrcana, no to su bile male snage. Iste te no i u rajon luke Dube, zapadno od Trpnja iskrcala se jedna britanska baterija s dijelovima pješadije. U ovom slu aju o ito se radilo o lošoj sinchronizaciji izme u naših i savezni kih komandi, jer tu mogu nost zajedni kog djelovanja naših i savezni kih snaga na Pelješcu trebalo je bolje isplanirati, i to na na in da britanska jedinica dade ve i doprinos u gonjenju neprijatelja, kome je u tom momentu svaki sat bio dragocijen.

Naše jedinice nisu o ekivale ovakvo brzo izvla enje neprijatelja, jer dok su se one iskrcale i krenule pješke prema mjestu Kor uli, one nisu mogle sti i da uspostave s neprijateljem borbeni kontaktu kako bi mu onemogu ile izvla enje. Kada su ve došle tu trebalo je imati na raspolaganju brodove kojima bi se brzo prebacili na Pelješac radi uspostavljanja gonjenja. Me utim, u tom kratkom vremenu brodove nije bilo lako dobiti, jer je brodski prostor i te kako bio potreban u tim momentima za prebacivanje naših jedinica na Bra i Hvar.

Vrhovni komandant je budno pratilo razvoj doga aja na otocima i obali. Dojmove iz toga vremena napisao je na elnik Štaba 26. divizije, i on iznosi: »Izme u Štaba 26. divizije na jednoj strani i Štaba 8. korpusa i Glavnog štaba Hrvatske na drugoj, postojalo je razmimoilaženje u mjestu iskrcavanja 26. divizije na kopno. Štab 26. divizije je predlagao neretvanski pravac i Biokovo, a Štab 8. korpusa i Glavni štab Hrvatske naredili su iskrcavanje divizije u sjevernoj Dalmaciji. Cilj je bio da 8. i 11. korpus napadnu neprijatelja u sjevernoj Dalmaciji i da se o isti prostor Šibenik, Knin, Gra ac. Li no je Maršal pozvao Štab divizije - komandanta, politkomeara i na elnika, zatim Arsu Jovanovi a, na elnika Vrhovnog štaba i Radu Hamovi a, pomo nika na elnika Vrhovnog štaba (prije dolaska ria ovu dužnost bio je u 29. hercegova koj diviziji) u prvoj dekadi septembra. Tu je poslije saslušanih referata o situaciji u 26. diviziji i jedinicama 8. korpusa (referirao je na elnik Štaba 26. divizije Bio i) i referata Hamovi a o stanju u Hercegovini i 29. diviziji, iznio svoje glediše na situaciju i dao direktive za daljnja dejstva. Treba imati u vidu, iako je 26. divizija formacijski u sklopu 8. korpusa, a ovaj je pot injen Glavnom štabu Hrvatske, pošto je Vrhovni štab na Visu, to je i 26. divizija bila de facto pot injena Vrhovnom štabu NOV i POJ. Kako je Vr-

292) Operativni dnevnik Štaba 5. POS-a za period 1-15. IX 1944. godine, Arhiv VII, k. 2052, br. reg. 35-2/4.

293) Albert Klun, Brigada bratstva in enotnosti, Ljubljana, 1981. str. 257.

hovni štab bio na teritoriju 8. korpusa, to je esto i korpusu Vrhovni štab izdavao neposredna nare enja. Tako je i u ovoj situaciji Tito presjekao diskusiju. Njegova direktiva je glasila: »29. divizija poduzet će oslobo enje Dubrovnika i južnih krajeva Dalmacije, a njoj će sadejstvovati 26. divizija oslobo enjem Pelješca i desantom na komunikaciju Metkovi -Dubrovnik. S napadom i desantom na navedenu prostoriju trebalo je istovremeno sprije iti izbijanje etnika iz Hercegovine na more, radi eventualnog njihovog spajanja sa saveznicima. Zatim produžiti dejstva za oslobo enje Boke kotorske sjedne i Dalmacije s druge strane.«²⁹⁴

Depeša na elnika Štaba divizije politkomesaru divizije, a koji se polovinom septembra nalazio sa dijelom divizije na Koruli, u kojoj je stajalo, da požuri s jedinicama na Pelješac, jer Vrhovni komandant to požuruje. Poslana je uo i Tito-vog polaska u SSSR. Naime, Maršal je pozvao na elnika Štaba Bio i a i preporučio mu obavezno i striktno izvršenje njegove direktive o desantu 26. divizije i njenom sadejstvu s 29. divizijom. I pošto je odlazio, još je jednom to naglasio. Na elnik Štaba odmah je to javio politkomesaru Kora u. Tada nije znao da Tito putuje. A kada su saznali da je otišao, još odlučno su poduzeli sve mјere da izvrše direktivu i nare enje svoga Vrhovnog komandanta.²⁹⁵

Politkomesar divizije sa štabovima 11. dalmatinske i 3. prekomorske brigade donosi odluku da se na Pelješac²⁹⁶ upute 2. i 4. bataljon 3. prekomorske i 3. bataljon 11. brigade, s tim da se bataljoni 3. prekomorske iskrcaju u luci Borja i da odatle nastupaju pravcem Privornica-Gornja Vručica-Trpanj, a bataljon 11. brigade da se iskrca u Orebi u, odakle nastupa pravcem Podvlaštica-Gornja Vručica-Trpanj. Zadatak bataljona je da što prije izbije u Trpanj kako bi onemogu ili neprijateljsko povlačenje prema Pločama. Artiljeriji (baterija topova 75 mm 1. brdskog diviziona) i minobaca ima dat je zadatak da tuku neprijateljske snage u Orebi u.

OSLOBO ENJE PELJEŠCA

Bataljoni 3. prekomorske no u 15/16. IX iskrcaju se u luci Borja i krenuli pravcem Košarni Dol-Gornja Vručica. Nastupaju i od Košarnog Dola ka Gornjoj Vručici, bataljoni su zaustavljeni vatrom neprijatelja s kosa Vitra. Oko 11 sati Nijemci su iz pravca Gornje Vručice krenuli u protunapad kako bi zadržali nastupanje bataljona 3. prekomorske i na taj način dobili u vremenu radi ukravanja svojih jedinica u Trpanju.

Iz 11. brigade 3. bataljon je dobio zadatak da se iskrca u Orebi i da preko Podvlaštice upadne u Gornju Vručicu, uz istovremeno sadejstvo s bataljonima 3. prekomorske u napadu ka Trpanju. Bataljon je podržavao minobaca ka eta brigade i baterija 75 mm. Kako su se u Orebi u još nalazile snage neprijatelja, a nije bilo dovoljno brodskog prostora za istovremeno prebacivanje bataljona 3. prekomorske i 3. bataljona 11. brigade, odlučeno je da se prebacivanje 3. bataljona izvede u toku dana 16. IX. Treći bataljon je u prijepodnevnim satima uputio svoju prvu etu u luku Kučiće sa zadatkom da napadne Orebi s kopna. Istovremeno su artiljerija i minobaca i tukli Orebi. Neprijatelj je žurio s napuštanjem Orebi a. U 15 sati 3. bataljon s ostalim jedinicama prebacio se u Orebi²⁹⁶ i u 19,30 sati krenuo preko Podvlaštice za Gornju Vručicu u koju je stigao oko 24 sata. Kreću i se u koloni iz Orebi u prema Trpanju u rajonu Prisoja na ena je njemačka vojna oprema (ranci, gasmaske, ebad, šatorska krila) koje su nje-

294) Sjećanje Ante Bio i a, u arhivi autora.

295) Depeša na elnika Štaba 26. divizije od 15. IX 1944. godine, Arhiv VII, k. 1101, br. reg. 4-1/5.

296) Prema podacima iz Operativnog dnevnika 11. brigade u Orebi u je zarobljeno 10 Nijemaca i 40 Talijana (talijanski vojnici u sastavu njemačke vojske). Ovih podataka nema u Operativnom dnevniku 3. bataljona brigade, pa podatke iz brigadnog dnevnika treba uzeti sa rezervom, AVII, Beograd, k. 1101 reg. 1/1.

ma ki vojnici pobacali prilikom povlačenja, iz toga se moglo zaključiti da su bježali u panici, pa su na brdskim usponima umorni bacali opremu. U Gornjoj Vručici je 1. vod 2. ete naišao na minsko polje i tom prilikom teško su ranjeni pomnik komesara te Vičko Garbin i borac Ante Šantica, dok je jedan borac lakše ranjen. Teško ranjeni su ubrzo podlegli ranama. Radi iznenadnog nailaska na mine Stab bataljona je odlučio da skrene u pravcu Donje Vručice. U svanuće 17. IX bataljon je ponovo krenuo prema Gornjoj Vručici i Trpanju. Na putu su zarobljena tri njemačka vojnika. U prijepodnevnim satima 3. eta 3. bataljona, koja je bila u prethodnici, nakon kratke borbe s njemačkim zaštitnicom ušla je u Trpanj. Ovom prilikom predalo se 40 neprijateljskih vojnika. Od plijena nađeno je oko 150 konja i mazgi, 10 pušaka, 1 puškomitrailjez i razne druge vojne opreme. Istovremeno je u Trpanj ušao i bataljon 3. prekomorske brigade. Nailazak prethodnice 3. bataljona na minsko polje u Gornjoj Vručici bio je razlog da je Stab bataljona ne znajući situaciju na prostoru od Gornje Vručice do Trpanja, kao ni situaciju na svom desnom krilu, skrenuo do zore na pravac ka Gornjoj Vručici u namjeri da poslije toga kada bude ističuće situacija kreće ka Trpanju.

Preko Pelješca

Tako je naša brigada 17. IX definitivno prekinula kontakt s bježećim jedinicama 118. lovačke divizije.

U 18 sati 3. bataljon je dobio zadatku da kreće u Orebić, a da u rajonu Trpanj-Gornja Vručica ostavi jednu etu za osiguranje (ostala je 2. eta).

U međuvremenu 1. bataljon je prebačen u luku Borja, odakle je produžio preko Prizdrine i Pijavice. Baterija 75 mm i minobacačka eta brigade su preko Orebića također upućeni za Pijavice.

NAPAD NA JANJINU

Ü širem rajonu Janjine nalazio se 2. bataljon 370. puka 369. legionarske »vražje« divizije, oja an artiljerijom iz 612. mornari ko-artiljerijskog diviziona.²⁹⁷⁾

Ovaj bataljon koji je pripadao 370. puku iz 369. legionarske divizije,²⁹⁸⁾ za razliku od bataljona iz 118. lova ke divizije koji su se povla ili radi odlaska njihove divizije, trebao je i dalje zadržati svoje položaje u rajonu Janjine i ne dozvoliti prodror našim snagama u pravcu Stona i ceste Dubrovnik-Mostar.

Položaji u širem rajonu Janjine duže vremena su utvr ivani za obranu, tako su objekti poljske fortifikacije bili izvedeni u punom obimu (rovovi, ži ane i min-ske prepreke, zemljani i betonski bunker, ure eno komandno mjesto).

Poslije oslobo enja zapadnog dijela poluotoka Pelješca politomesar 26. divizije u konzultaciji sa štabovima 11. i 3. prekomorske brigade, odlu io je da nastavi s napadom na Janjinu. Po prvoj zamisli trebalo je sa tri bataljona napasti Janjinu s fronta, s tim da na desnom krilu napada 1. bataljon 11. brigade osnovnim pravcem Pijavi ino-Dubovac-Gradina-Janjina, a na lijevom dva bataljona 3. prekomorske pravcem Lazina (k. 471)-Stražica (k.121)-Prinos. Istovremeno da se dva bataljona, jedan iz 11. ijedan iz 3. prekomorske brigade, ukrcaju u brodove u Orebi u te da se iskrcaju isto no od Trstenika radi sprije avanja izvlaenja neprijatelja iz Janjine, i da ujedno sprije i intervencija neprijatelja iz pravca Stona.

Ubrzo se odustalo od zamisli upu ivanja bataljona isto no od Janjine, jer se prema naknadno primljenim podacima o ja ini neprijateljskih snaga u rajonu pelješke Crne gore (smatralo se da su tu jake neprijateljske snage), odustalo od te zamisli i bataljonima koji su se ukrcali u Orebi i trebali krenuti isto no od Janjine, nare eno je da se iskrcaju u luci Podobu a, te da krenu u rajon sela Pijavi ino u sastav op e rezerve.

Napad su podržavali baterija topova 75 mm i minobaca ke ete 11. i 3. brigade.

Gotovost jedinica za napad bila je padom mraka 18. septembra.

U jutarnjim satima 18. IX njema ka izvi a ka grupa koja je držala položaje na Cu inu (trg. 616) pod pritiskom 3. ete 1. bataljona napustila je položaje i pobjegla ka Janjini. Na Roti (trg. 713) položaje je držala jedna neprijateljska eta iz sastava 2. bataljona 370. puka. Ove položaje je trebalo da napada 3. prekomorska. Vatrenu pripremu napada izvršila je u svanu e minobaca ka eta 3. brigade. Ubrzo iza toga kompletna jedinica s Rote krenula je prema Kuni, daju i znakove za predaju. Tako su jedinice 3. prekomorske ovladale položajima na Roti bez ju riša i gubitaka.²⁹⁹⁾

297) Neposredno pred povla enje Nijemaca s Kor ule i Mljeta u rajonu Orebi a i Trstenika nalazile su se dvije baterije 612. mornari ko-artiljerijskog diviziona. Vjerojatno se baterija iz Orebi a povukla s jedinicama 750. puka preko Trpnja, a baterija u Trsteniku ostala i dalje na položaju. Iz Orebi a su se povukli i dijelovi pomorske brigade Orebi u pravcu Janjine i tu su narednih dana u estovali u borbama.

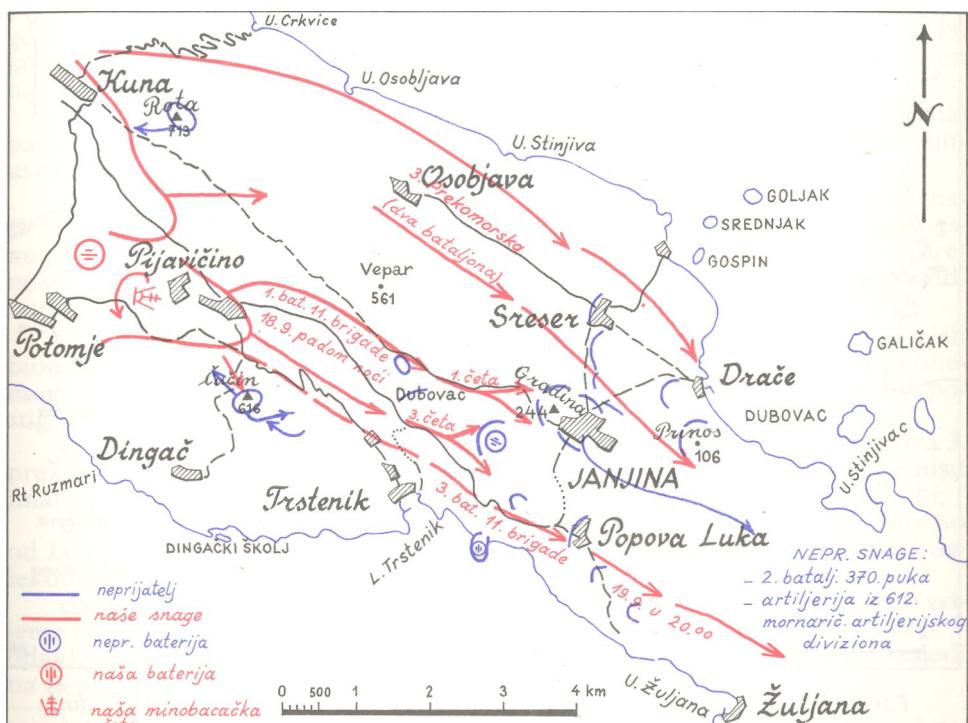
298) 369. legionarska »vražja« divizija formirana u drugoj polovini 1942. g. u logorima Štokerau i Kaufholn u Austriji. Pretežan broj ljudstva inili su mobilizirani vojnici s teritorije NDH. Komandni kadar bio je njema ki. Divizija je formirana po uzoru na pukove koji su postojali u Hrvatskoj prije prvog svjetskog rata u sastavu Austro-Ugarske. Obuka je izvedena u Njema koj, a divizija formirana kao i druge njema ke divizije. U estovala je u borbama protiv naših jedinica u IV i V ofanzivi, na podruju Bosne i Hercegovine. Brojno stanje iznosilo je oko 12.000 vojnika. - Leksikon NOR-a i revolucije u Jugoslaviji 1941-1945 g.

2. bataljon 370. puka 369. legionarske divizije došao je u Janjinu nekoliko dana prije napada i smjenio jedinicu koja je od ranije u Janjini pripremala položaje za obranu. Bataljon je u julu 1944. godine u Hercegovini u toku izvo enja operacije »Sonentisch« protiv 29. divizije, radi slabe borbenosti komanda 369. legionarske divizije izvuklaje iz borbe, a zatim 200 vojnika stavljeno je pod sud. Ubrzo iza toga bataljon je upu en na Pelješac. - Prema knjizi 29. hercegova ka.

299) Albert Klun, »Brigada bratstva in enotnosti«, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1981, str. 261.

Na u in ponovo je izbila jedna neprijateljska desetina - »vražjaci«, ali je ubrzo zatim krenula prema našim položajima i predala se.

Tako je tog jutra ispred naših bataljona neprijatelj bježao ili se predavao. Dan je dobro otpo eo. Tokom dana Štab 11. brigade dobio je obavijest da e u toku naredne no i iz Janjine krenuti prema našim položajima a neprijateljska grupa »vražjaka« s namjerom da se preda. U 20,30 sati 1. bataljon je krenuo u koloni u napad na svom pravcu. Na elu kolone nastupala je 3. eta na elu s komandirom Mirkom Jur evi em i politkomesarom Rankom Petroši em.³⁰⁰⁾ U visini k. 305 oko pola no i došlo je do susreta s neprijateljskom jedinicom koja je krenula iz Janjine na predaju. Komanda ete je prethodno primjetila njihov dolazak iako je bila no , pa im je na brzinu napravljena zasjeda. Na poziv za predaju odgovorili su da su oni ranije donijeli odluku o predaji. Ukupno se predalo 68 vojnika i dva oficira.

Napad na Janjinu 18. i 19. septembra 1944. godine

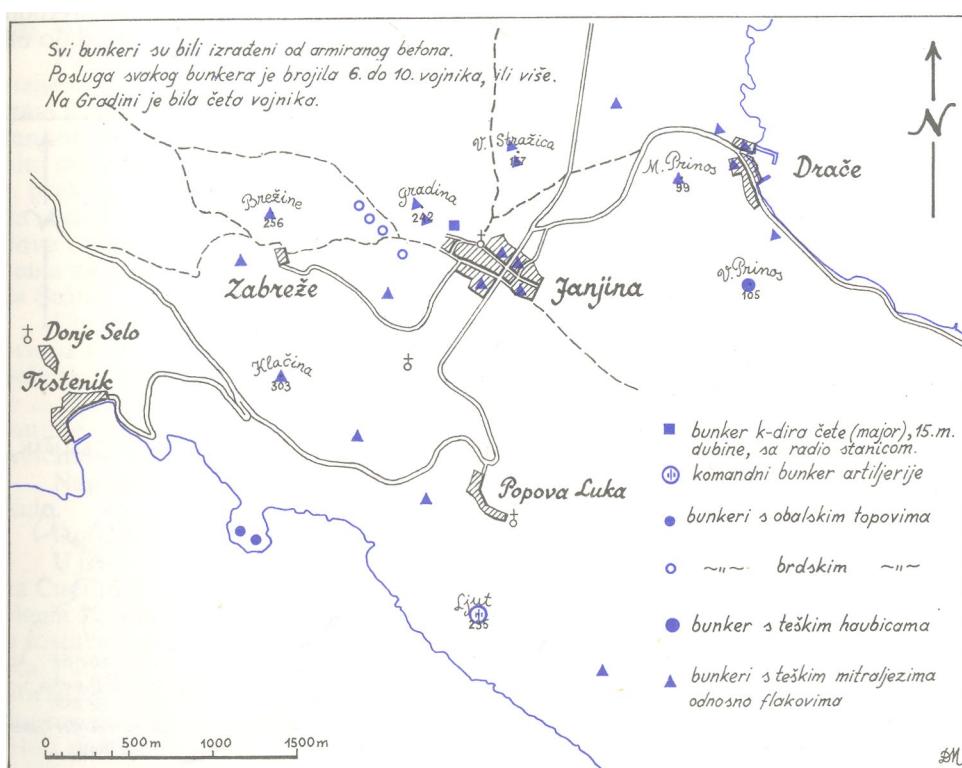
Nakon zarobljavanja ove grupe 3. eta nastupa preko Dubovca u pravcu Zabrežja i stupa u borbeni kontakt s neprijateljem u zoru, a 2. eta pod komandom Stjepana Markovi a od k. 305 nastupa u pravcu Gradine i Janjine.

Ujutarnjim satima 19. IX ete 1. bataljona uporno napadaju. Neprijatelj daje snažan otpor, naro ito u rajonu Zabrežja u kojem se brani njema ka jedinica u mornarskim uniformama. Istovremeno s tih položaja neprijatelj neprekidno ot-

³⁰⁰⁾ O borbenom poretku 1. bataljona i predaji Nijemaca podatke su autoru usmeno izložili Ranko Petroši , politkomesar 3. ete i zamjenik komandira Ivan Prodan 1983. godine.

vara vatru po našim jedinicama iz protuavionskih flakova. U 16 sati 19. IX³⁰¹ otpo eo je op i napad na Janjinu. Prvi bataljon 11. brigade napada na Zabreže i Gradinu. Bataljoni 3. prekomorske napali su preko Stražice (k. 121), upali u Drae i izbili na Prinos. Na pravcu napada 1. bataljona neprijatelj je pružao otpor oko jedan sat, a zatim djelimi no odstupio prema Dubravi, a djelimi no se predao. Ukupno je zarobljeno oko 30 Nijemaca - mornara i oko 50 »vražjaka«. Od materijala zarobljeno je 2 protuavionska topa 20 m, jedan top, jedan minobaca , nekoliko »šaraca«, dvije radio-stanice i drugog materijala.³⁰²

Na pravcu napada 3. prekomorske neprijatelj je eksplozivom digao u zrak pristanište i sve zgrade u luci Drae. Ovaj bataljon »vražjaka« se kolebao, Prije

Fortifikacijski objekti neprijatelja u širem rejonu Janjine septembra 1944. godine

301) Albert Klun, n. dj. str. 261, piše daje 2. bataljon 3. prekomorske napadao preko Gradine u Janjinu u sadejstvu sa 11. brigadom. Komandant 1. bataljona Karlo Martini , te Ranko Petroši i Ivan Prodan ne slazu se s Klunovom tvrdnjom. Oni kažu da oni nisu ak imali ni vatrene (strelja - ke) veze s »prekomorcima«. Isto tako ni iz Operativnog dnevnika 11. brigade ne da se zaklju iti da je na Janjinu zajedni ki izveden napad, ve obratno tamo se navodi daje 3. prekomorska istovremeno napala Drae i Prinos.

302) Prema Operativnom dnevniku 11. brigade, brigada je oslobođila Janjinu 18. IX. Istu tvrdnju iznosi Josip Pleho u knjizi »Pelješac u NOB«, str. 239, Me utim, prema Operativnom dnevniku 3. bataljona 11. brigade i izvještaju 26. divizije poslatom Štabu 8. korpusa, po kojem se 18. IX vrši priprema napada (Zbornik NOR-a, tom V, knj. 33, str. 686 - istom Zborniku naveden je i izvještaj Glavnog stožera domobranstva NDH, str. 681, po kome je 18. IX odbijen napad partizana na Janjinu), prema dnevniku koga je vodio Ranko Petroši politkomesar 3. ete 1. bataljona proizlazi daje glavni napad na Janjinu izveden u popodnevnim satima 19. IX. Upore uju i navedena dokumenta sa sigurnoš u se može tvrditi da je Janjina oslobo ena 19. IX.

nekoliko mjeseci to se pojavilo u borbama u Hercegovini, kada je oko 200 pri-padnika bataljona, stavljeno pod sud. Kolebanje je u Janjini došlo do vrhunca. Vojnici hrvatske narodnosti, u pretežnom broju, odbijaju da se dalje bore i traže zgodnu priliku da se predaju partizanima. Do napada na Janjinu nekako ih je još držala u pokornosti njema ka gvozdena vojna disciplina, koju su istjerivali ofi-ciri i podoficiri skoro sami Nijemci. Me utim, kada su pred sobom vidjeli i osjetili snagu naših jedinica, kolebanje je evoluiralo u odluku da se prije e na par-tizansku stranu.³⁰³¹ Ti »vražjaci« ubrzo su raspore eni u jedinice 26. divizije i bo-rili se do kraja rata.

U toku no i 19/20. IX Štab 11. brigade dao je zadatak 3. bataljonu da odmah krene pravcem Pijavi ina-Trstenik-Žuljane i da nastavi gonjenje neprijatelja u pravcu Stona, a 1. bataljonu da se razmjesti u rajonu Janjina-Šreser sa zadatkom da sredi jedinice nakon borbe i ujedno da osigurava taj prostor od eventualnog neprijateljskog desanta iz Neretvanskog kanala. U 20 sati 3. bataljon je krenuo prema Trsteniku, u 3 sata 20. IX izbio je u Popovi Luku. Ubrzo je tu stigla i nje-gova 2. eta koja je ranije ostala u Vru ici. Istovremeno kad i 3. bataljon iz Pi-javi ine je po nare enju krenula baterija 75 mm u gonjenje pravcem Pijavi i-na-Trstenik-Žuljana.

Pored visokog borbeno morala naših jedinica koje su uporno i znala ki na-padale neprijatelja, potrebno je ista i neke momente koji su doprinijeli brzom uspjehu:

Nizak borbeni moral vojnika 2. bataljona 370. puka i njihovo predavanje na-šim jedinicama ubrzalo je slom neprijatelja u Janjini; neposredno u eš e mjes-nog stanovništva na Pelješcu, koje se masovno uklu ilo u pomaganju kod pre-nošenja municije, hrane i vodi koj službi, prenošenju ranjenika, te neposred-nom zarobljavanju neprijateljskih grupa i pojedinaca.³⁰⁴¹

I pored neospornog uspjeha naših jedinica za pretpostaviti je da bi uspjeh bio ve i da je uslijedilo ranije prebacivanje naših jedinica s Kor ule. To bi one-mogu ilo neprijatelju brzo i uredno povla enje do Trpnja, a pogotovo bi bili po-stignuti bolji rezultati u sprije avanju ukrcavanja neprijatelja u Trpnju;

daje postojalo bolje sadejstvo izme u 3. bataljona 11. brigade i dijelova 3. prekomorske u rajonu Gornja Vru ica, gdje o ito bataljoni 11. i 3. brigade nisu imali me usobne veze, niti su imali vezu sa savezni kim jedinicama u Dubi;

da je izvedena ranije donešena odluka o upu ivanju dva bataljona isto no od Janjine, pa uz njihov napad s isto ne strane, otpor neprijatelja bi sigurno da-leko brže bio skršen i omogu eno povla enje iz Janjine prema Stonu;

da su jednovremeno upotrebljeni Pelješki i Lastovski odredi koji su se u vri-jeme iskrcavanja naših snaga na Peješac nalazili u rajonu pelješke Crne gore,³⁰⁵¹ odakle su se mogli efikasno upotrijebiti u napadu na Janjinu i kasnije u zasjedi na neprijatelja koji je odstupao isto no od Janjine.

303) Sje aju i se doga aja u Janjini i Stonu, njema ki poru nik Bökenkröger napisao je po-slijе rata slijede e: »Uporište Janjina je palo zato što su se pobunili hrvatski vojnici... Može im se zamjeriti što su podlegli neprijateljskoj propagandi, kada im mi nismo mogli pokazati nikakve usp-jehe. U Ston su bježe i došli ostaci 2. bataljona 370. puka zajedno s ostacima Pomorske brigade Ore-bi ... Ve ina Hrvata pripadnika bataljona s oružjem je prebjegla crvenima, ve ina njema kog osob-ja je mu ki pobijena. U Stonu se odigrava drama od koje ništa ne može biti žalosnije. Hrvati 2. ba-taljona su razoružani. Major Schiestl (komandant bataljona - prim, autora) s jednim ruksakom do-šao je sam na kopno, bio je kao da je udaren po glavi... On je upu en na odsustvo. Drugi bataljon je rasformiran, ostatak ljudstva podijeljen po ostalim bataljonima. Od etiri pješadijska topa 13. ete koji su bili pridati bataljonom, tri (ili sva etiri) morali su biti uništeni pošto nije bilo puta za njihovo izvla enje. - Schraml Franz, Kriegsschauplatz Kroatien die deutsch-kroatischen Legionsdivisionen, Kurt Vowinkel Verlag, 1962. str. 102.

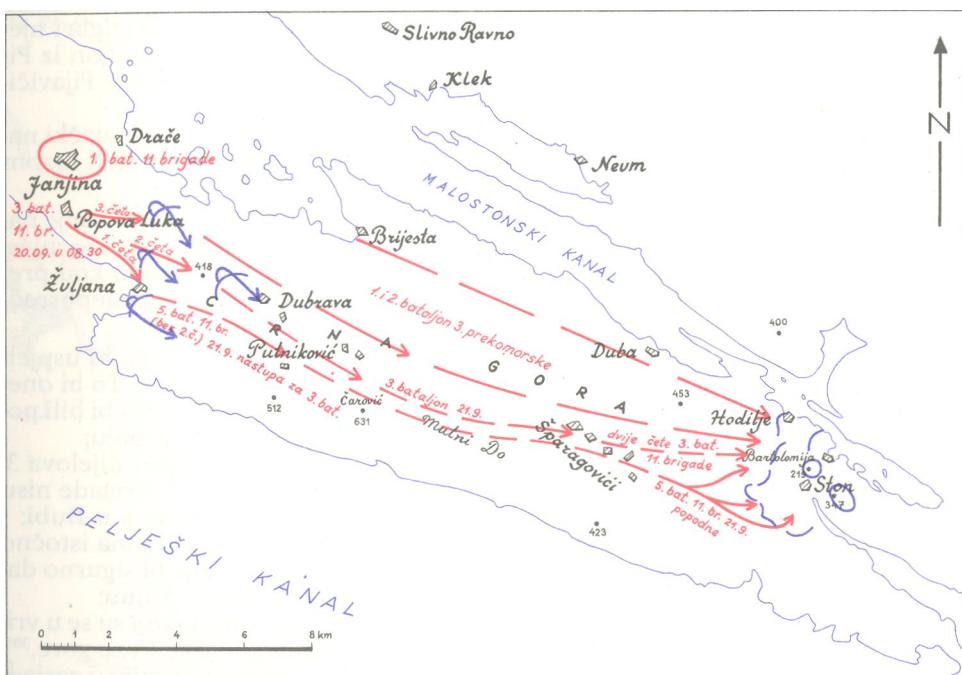
304) Odbornici iz Kune u toku ovih borbi zarobili su 5 Nijemaca, 1 puškomitrailjez i 4 puške. Nijemci su se povla ili iz Gornje Vru ice prema Janjini. - J. Pleho, n. dj. str. 238.

305) J. Pleho, n. dj., str. 239. Pismo sje anje Živka Begovi a komesara Pelješkog odreda, u od-redu nisu znali za napad na Janjinu - izněšeno autoru 1984. godine.

GONJENJE NEPRIJATELJA KROZ ISTO NI DIO PELJEŠCA

Neposredno prije otpo injanja gonjenja ispred jedinica 11. i 3. brigade našli su se dijelovi 2. bataljona 370. puka i njegovih oja anja, koji su bili na položajima isto no od Janjine, kao i manji dijelovi koji su se uspjeli povu i iz šireg rajona Janjine.

Na Stonskoj prevlaci (Ston i njegovo zale e prema cesti Dubrovnik-Metkovi) nalazili su se: u Stonu 19. tvr avski bataljon oznake »999³⁰⁶⁾ i u isto noj zali ini Stona dijelovi 1. bataljona 370. puka oja an i s 2. artiljerijskim divizionom 369. artiljerijskog puka i jednom PA baterijom na Zecu (k. 153) isto no od Stona, te dijelovi 4. bojne 9. ustaške brigade (dvije satnije -jedna u Slanom, druga u Topoli).

Gonjenje neprijatelja od. Janjine ka Stonu i napad na Ston 21. septembra

Odmah nakon oslobo enja Janjine politkomesar divizije, u konzultaciji sa štabovima 3. i 11. brigade, odlu io je da nastavi s gonjenjem neprijatelja u pravcu Stona, dejstvuju i na lijevom krilu s bataljonima 3. prekomorske, a na desnom s bataljonima 11. brigade.

Na desnom krilu uvedenje 3. bataljon 11. brigade, ana lijevom 1. i 2. bataljon 3. prekomorske brigade.

306) Bataljoni koji su u njema koj vojsci nosili oznaku »999« bili su formirani od raznih kriminalaca i kažnenika, ali su se oni tokom rata, valjda pod utjecajem sredine, s istom stopili i tukli se kao i ostali. Njihove pripadnike Nijemci su nazivali ljudstvom, bez vojni ke asti. Ovakvih bataljona bilo je u Njema koj oko 20. Ovaj u Stonu bio je 19. po redu. Prije dolaska u Jugoslaviju bio je angažiran u Gr koj kao tvr avski bataljon. - T. Radoševi , str. 119.

Tre i bataljon 11. brigade ujutro u 8,30 sati 20. IX napao je s 1. etom iz pokreta neprijateljske položaje na Oštroj glavi (k. 253), a s 3. etom na Orlovici (k. 297). Neprijatelj je ubrzo natjeran na povlačenje, a na položajima je ostavio 26 mrtvih vojnika, 2 »šarca«, 2 »zbrojevke«, 15 pušaka, 2 radio-stanice i 6 konja.

Dok su 1. i 3. eta vodile borbu na Oštroj i na Orlovici, 2. i prate a eta produžile su u pravcu Dubrave gdje je neprijatelj pružio otpor, ali je ubrzo sviđan i tu je ubijeno 14 neprijateljskih vojnika, a njihova vojna oprema zaplijenjena. Oko 15 sati bataljon je stigao u Dubravu, a njegova 2. eta je isturila osiguranje na sjeveroistočne brežuljke od sela Dubrave. Tokom noći 20/21. IX bataljon je produžio s nastupanjem pravcem u Zabre-Ponikve.³⁰⁷ U Ponikvama je oko 10 sati 5. bataljon (bataljon je noći u 20/21. IX doplovio s Visa bez 2. eta koja je ostala na Biševu³⁰⁸ u Žuljane, a zatim krenuo prema Ponikvama) smijenio 3. i prešao u prethodnicu nastupajući u pravcu Stona. Na lijevom krilu brigade u pravcu Stona i dalje nastupaju dva bataljona 3. prekomorske brigade (1. i 2).

U popodnevnim satima 21. IX naše komandovanje (politkomesar divizije i štabovi 11. i 3. brigade) ne znaju i ja ni u neprijatelja u Stonu i smatraju i daje kod njega nastupila panika, donosi odluku da se iz pokreta napadne Ston na lijevom krilu s dva bataljona 3. prekomorske, a na desnom s 5. bataljonom i jednom etom 3. bataljona 11. brigade, uz podršku artiljerije (baterije 75 mm) i minobacačkih eta 3. i 11. brigade. Jedan bataljon 3. brigade i 3. bataljon (bez 3. eta) 11. brigade ostali su u rezervi.

Štab 11. brigade naredio je 5. bataljonu da napadne na desnom krilu preko Solane i da upadne s tog pravca u Ston. Na lijevo krilo ubacio je 3. etu 3. bataljona sa zadatkom da se probije preko esvinice i presječe put Ston-Mali Ston.

Stari tvravski kompleks Stona sastoji se od velikog zida koji povezuje preko Stonske prevlakе Mali Ston i Ston - od jednog do drugog zaljeva, gradskih zidina koje okružuju oba Stona; triju tvravava (Koruna nad Malim Stonom, Veliki kašto pred Stonom i Podzvizd na vrhu brda Bartolomije). Ukupna dužina gradskih zidina iznosi je oko 5.000 metara. Na zidovima i tvravama nalazilo se mnoštvo okruglih i poluokruglih kula.³⁰⁹

Taj tvravski kompleks, mada je u velikoj mjeri porušen, ipak se mogao koristiti kao dio suvremene fortifikacije, i to uz male dorade.

Ston su posjele njemačke jedinice krajem septembra 1943. godine, nakon višednevног otpora što gaje pružao jedan bataljon 13. dalmatinske brigade. Nijemci su po zauzimanju Stona pristupili izgradnji fortifikacijskih objekata koji su trebali poslužiti u obrambene svrhe, ukoliko bi došlo do iskrčavanja saveznika na Jadranu. Kasnije su tu dovedene i domobranske radne jedinice sa zadatkom izrade fortifikacijskih objekata. Tako je područje Malog Stona i Stona pretvoreno u utvrđeni rajon organiziran za obranu, sa specifičnim utvrđivanjem starih tvravskih objekata i svim karakteristikama poljske fortifikacije. Ovaj utvrđeni rajon posjeo je 19. njemački tvravski kažnjeni bataljon koji je stigao iz Gradiške. Jedinica bataljona iznosila je oko 800 vojnika, kojim treba pribrojiti snage koje su se uspjele povući iz Janjine. Bataljon je podržavao artiljerija 369. divizije, s prostora Zamasline i Topole, te protuavionska baterija iz rajona Zec (k. 153).

Ovu usku prevlaku (na nazušem dijelu širine oko 1,5 kilometra) neprijatelj je posjeo i organizirao za obranu s prednjim krajem na liniji k. 78-zapadne padine Bartolomije-Gorica (k. 63), s jakim osloncem po dubini: Bartolomija (tt. 219)-Mali Ston-Ston-Strin era (tt. 347), k. 221, k. 201, Zec (k. 153).

307) Operativni dnevnik 3. bataljona AVII, k. 1101 A, br. reg. 1-14,

308) Operativni dnevnik 11. brigade AVII k. 1101 A, br. reg. 28-1/11.

309) Vojna enciklopedija Beograd, knjiga 9, str. 237.

Na svim položajima su izrađene tranšeje, saobraćajnice i bunkeri - zemljani i betonski. Ispred prednjeg kraja postavljene su minskie i životne prepreke. Isto je izvedeno u dubini po otpornim tačkama (Bartolomija, Strinje, Mali Ston, Ston). Ovako postavljena obrana dopunjena je dobrom organizacijom pješadijske i artiljerijske vatre.

Jačina neprijatelja u Stonu i bližem zaleđu iznosila je preko 2.000 vojnika (19. bataljon, 2. bataljon 370. puka i artiljerijske jedinice 369. artiljerijskog puka). Njihov zadatok svodio se na to da sprječi prodor naših snaga na kopno i izbijanje na komunikaciju Dubrovnik-Metković. Praktički, to je za neprijatelja znalo omogućiti svojim snagama da se neometano povlače iz Grada i Albanije preko Dubrovnika i Mostara.

Treće i četvrte brigade bataljona na Pelješcu 1944. godine. U sredini sa automatom na grudima komandant bataljona Mile Gabril

Prvi napad na Ston otpočeo je u 17 sati 21. IX sa linije Stari Grad (k. 337)-Kuta (k. 62)-Cesvinica-Hodilje.³¹⁰⁾

Na desnom krilu napadnog fronta napadao je 5. bataljon (komandant Branislav Škovrlj i politkomesar Veljko Namorž) sa dvije ete (1. i 3.) u liniji, uz podršku prateće ete iz rajona Stari Grad. Streljački stroj bataljona, uz vatrenu podršku minobacačke ete brigade i prateće ete bataljona, krenuo je u napad preko odvodnog kanala (kanal je ranije rađen za odvodnjavanje Stonskog polja) dubine oko 1 metra, sa linije tt. 65-Gorica (k. 107)-Kuta (k. 62).

310) Podaci o prvom napadu na Ston nisu podudarni i razilaze se isto kao i datum napada na Janjinu. Prema podacima iz Operativnog dnevnika 11. brigade, te podacima koji su navedeni u navedenim knjigama J. Plehe i A. Kluna proizlazi da je napad izведен 20. IX (po knjizi »Pelješac u NOB«, ak se navodi daje to bilo 19. IX ujutro), dok prema Operativnom dnevniku 3. bataljona 11. brigade i podacima iz žandarmerijskog izvještaja iz Stona od 28. IX (Dubrovački muzej) napad je uslijedio 21. IX u popodnevnim satima. Ovi posljednji podaci mogu se uzeti kao najvjerojatniji, pogotovo ako je Janjina oslobođena u popodnevnim satima 19. IX, a od Janjine do Stona udaljenost iznosi oko 30 kilometara, koje je trebalo savladati pod borbom i radi toga nije bilo moguće izbiti prije pred Ston.

Na napad neprijatelj je reagirao snažnom artiljerijskom zapre nom vatrom, koju je ranije bio isplanirao. Tu su vatru dopunjavała protuavionska oružja u desni bok bataljona (navjerojatnije oružja iz PA baterije koja je bila smještena u raskončanom Zec (k. 153). Ovoj vatri treba dodati i vatru strelja kog oružja iz otpornih tabora s prednjeg kraja obrane, te minobaca ku vatru iz Stona.

Iza odvodnog kanala nalazila su se minska polja i žiante prepreke. Strelja ki stroj je dospio u kanal, ali svi pokušaji daljeg probijanja prednjeg kraja neprijateljske obrane ostali su bez rezultata, jer uz jaku neprijateljsku vatru prosti nije bilo moguće syladati još i minska polja i žiante prepreke.³¹¹⁾

Na napadnom pravcu 2. ete 3. bataljona ova eta iako je neprekidno napadala, ona nije uspjela da probije neprijateljsku obranu. Tu je poginuo hrabri Ivan Žaneti -Sinković, obavještajni oficir 3. bataljona.

Na lijevom krilu napadnog fronta naših snaga u selu Hodilje, gdje je napadao 2. bataljon 3. prekomorske ubijeno je 47 neprijateljskih vojnika koji su se povlačili u pravcu g. Stona.³¹²⁾ Granica između 3. prekomorske i li. brigade nije bila dobro određena pa se tako 2. eta 3. bataljona našla na prostoru gdje je već napadao 1. bataljon 3. prekomorske. Kasnije se rokirala i našla na spoju između brigada. I pored neuspjeha u napadu 5. bataljon je zarobio 13 neprijateljskih vojnika (među njima i jednog Poljaka).

U 24,00 sati donesena je odluka o povlačenju jedinica na polazni položaj.

Petom bataljonu ovo je prvo borbeno »krštenje« u Jugoslaviji. Slučaj je htio da su Istrani i Slovenski primorci borci bataljona u prvom susretu s neprijateljem naišli na dobro utvrđen neprijateljski rajon obrane, za što je probijanje bila potrebna jača artiljerijska priprema, upotreba inžinjerijskih jedinica i jedinica s dužim borbenim iskustvom. No, i pored neuspješnog napada, gubitaka, moral boraca je ostao i dalje na visini.

U toku 22. septembra jedinice su i dalje u neposrednom kontaktu s neprijateljem. U Štabu brigade se cijeni da treba nastaviti s napadom. Napadni pravac 5. bataljona je oja an s 2. etom 3. bataljona koja je prethodne noći napadala u rajonu Cesvinice, pošto je te položaje preuzezela 3. prekomorska brigada. Ova eta je rokirana u desno sa zadatkom da napada na kotu 107. Petom bataljonu je naređeno da produži s napadom na Ston.³¹³⁾

U popodnevним satima izvršena je artiljerijska priprema i otpočeo novi napad. I ovoga puta, i pored upornih juriša naših jedinica, neprijatelj se uporno branio na cijelom frontu kao i prethodnog dana, a napad naših jedinica je usporavala jaka kiša. Tokom noći jedinice su povučene na polazne položaje. Narednog dana traju naizmjenični dueli streljačke, minobacačke i artiljerijske vatre.

Kiša i dalje neprestano pada 22/23. i 24. IX koja ini neminovne teškoće našim jedinicama na položajima.³¹⁴⁾ eta 3. bataljona je 23. ujutro povučena u bataljon, koji se nalazio u Sparagovićima, a 5. bataljon je ostao u dodiru s neprijateljem.

Sredinom septembra Štab Grupe južnodalmatinskih partizanskih odreda odlučio je da od nekih odreda formira bataljone. Tako je od Korulanskog i Lastovskog formiran 1. bataljon, od Bračkog i Mljetskog 2., a od Pelješkog treći, dok su Dubrovački i Konavljački i dalje ostali odredi. Bataljonima je rukovodio Štab Grupe odreda ije se komandno mjesto nalazilo u Trsteniku.³¹⁵⁾

1) Napad 5. bataljona obrazuje je prema usmenom kazivanju komandanta bataljona Branka Skovrlja, politkomesara 1. ete Alberta Štambuka i omladinskog rukovodioca bataljona Petra Šperca, autoru novembra 1983. godine.

312) A. Klun, n. dj. str. 263.

313) Dubrovački muzej, Oružni ka postaja Ston, broj 3571, od 28. IX 1944. godine tvrdi se da je 22. IX partizani napadaju.

314) Operativni dnevnički 11. brigade i 3. bataljona, A VII, k. 1101 A br. reg. 28. 1/11 i 1-1/14.

315) J. Pleho, n. dj. str. 241.

Poslije uspješne likvidacije neprijateljskih snaga 12/13. IX u Supetru, 18. IX u Sumartinu, 20/21. IX u Suurju i 23. IX na Šolti, te protjerivanje neprijatelja s Korule i zapadnog dijela poluotoka Pelješca, kao i likvidacija neprijatelja u Janjini i prodor do Stona, Štab 26. divizije nakon što su jedinice divizije uspješno izvršile zadatku, odlučio je da na otocima i poluotoku Pelješcu privremeno prestane s ofanzivnim dejstvima i da prije nego na sređivanje jedinica radi njihove pripreme za iskrcavanje na kopno.

Brigade na Pelješcu dobile su zadatku da položaje ispred Stona predaju Grupi Južnodalmatinskih otočkih odreda, s tim da se 3. brigada povuče na Korulu, ali 1. brigada u centralni dio Pelješca.

No u 24/25. IX brigade su predale položaje bataljonima Grupe Južnodalmatinskih otočkih odreda. Treća prekomorska brigada se 25. i 26. IX prebacila na Korulu.

Bataljoni 11. brigade smjestili su se 25. IX, Prvi u Pijavići, Treći i minobacačka eta brigada u Janjini, dok je 5. bataljon u Popovoj Luci.

Gonjenje neprijatelja od Janjine do Stona izvedeno je uspješno. Napad iz pokreta na Ston bio je preuranjen, a razlog treba tražiti u lošem radu izvora i kih organa i obavještajne službe koja nije blagovremeno prikupila podatke o fortifikacijskim objektima i jačini neprijatelja u Stonu. Vjerojatno je, da je naše komandovanje raspolagalo dobrim podacima o neprijatelju, napad bi sigurno bio duže pripreman i u njega bi bile ubane jedne snage (u rezervi su ostala 3 bataljona). Tako se praktično napad iz pokreta i napad slijedeće noć sveo na nasilno izvanje izvora i kih bataljona, mada to nije bio cilj napada.

No, i pored ovako izvedenog napada, neprijatelj je opsjetnut strahom od napada naših jedinica, otuda je i bila neprijateljska procjena, da naše snage napadaju s tri brigade, iako su napadale s tri bataljona.³¹⁶⁾

Neposredno po izvlačenju jedinica 3. i 11. brigade na Korulu i centralni dio Pelješca, neprijatelj je 27. IX izvršio ispad iz Stona, potisnuo dijelove Grupe odreda i izbio na Ilino brdo. Na ovaj ispad Štab 11. brigade uputio je 3. bataljon sa zadatkom da napadne neprijatelja u Ponikvama i da ga protjera u Ston. Bataljon je u 20 sati krenuo iz Janjine i slijedećeg dana u 15 sati, nakon minobaca, kevatre po neprijateljskim položajima, napao ga. Na desnom krilu s 1. etom (komandir Milan Rončević) na k. 323 i na lijevom krilu s 3. etom (komesarete Ljubo Barbarić), dok je komandir Ivan Franković bio ranjen prije početka borbe i prebaen u Ponikve) na k. 469. Na lijevom krilu 3. etave, koristeći maglu, izbila neprimjetno ispred samih neprijateljskih položaja i iznenada krenula u snažan juriš. Neprijatelj se koristeći i nadvišavajući greben, u rajonu k. 469 uporno branio.

eta frontalno nije mogla izvršiti zadatku, te radi toga upućuje jedan vod u zabilazni napad kosom sa zapadne strane, koji iznenada upada u neprijateljski raspored, izaziva paniku i neprijatelj odstupa prema Stonu. Istovremeno je 1. etava vršila napad na k. 323 na kojoj se neprijatelj ogoreno branio. U tom napadu poginuo je zamjenik komandira, vrlo dobar borac Jozo Kuštretić iz Splita. Poslije pada k. 469 Nijemci su pod jakim pritiskom eta 3. bataljona napustili Ilino brdo i povukli se u Ston.

Neprijatelj je u ovoj borbi imao 32 mrtva i veći broj ranjenih, dok je bataljon imao jednog mrtvog i 6 ranjenih boraca. Nakon ove uspješno izvedene akcije i po preuzimanju položaja od bataljona iz Grupe odreda, 3. bataljon je idući dan 29. IX, krenuo natrag u Janjinu gdje je stigao u 19 sati.

Od iskrcavanja na Pelješac do 29. septembra iz brigade su poginuli kod Trpinja: Vicko Garbin, pomornik komesara te u 3. bataljonu i Ante Šantica, borac iz istog bataljona; u borbi za Janjinu poginuli su, Krsto Vidović i Anđelko Valović, borci 1. bataljona (Valović je bio teško ranjen i umro je na putu za bolnicu);

316) Dubrovački muzej. Izvještaj oružničke postaje Stona od 28. IX 1944. g. br. 35/71.

dok su neposredno ispred Stona poginuli: Šime Bubica, iz 3. bataljona, Ivan Gregorović, iz 5. bataljona, Zvonimir Gregov, borac 3. bataljona; Ivan Kolarić, borac 5. bataljona, Dinko Koludrović, borac, prateći ete 3. bataljona, Jozo Kuštrež zamjenik komandira ete 3. bataljona, Ivan Lakoš, borac 3. bataljona i Ivan Žanetić, obavještajni oficir 3. bataljona.

Po oslobođenju Pelješca i srednjodalmatinskih otoka (osim manjih otoka u rajonu Dubrovnika i Trogira) Vrhovni štab NOV i POJ zadržao je 26. diviziju na oslobođenim otočima, davši joj zadatku da u sadejstvu s Mornaricom NOVJ, korpusnom artiljerijom, 1. tenkovskom brigadom i Grupom Južnodalmatinskih otočkih odreda i dalje brani Vis, te novooslobođene otoke od eventualnog iskrcavanja neprijatelja, s tim da istovremeno poduzima akcije na kopnu u cilju prikupljanja podataka o neprijatelju. Na osnovu toga, Štab 26. divizije je 28. IX izdao zapovijest da 1. i 12. brigada brane Brač, s tim što je 1. brigada imala uputiti jedan bataljon na Hvar, radi obrane ovog otoka, da se 3. prekomorska brigada prebacuje na Vis radi njegove obrane, 11. brigada (bez 2. i 4. bataljona) zajedno s Grupom južnodalmatinskih otočkih odreda brani Korčulu i Pelješac. Kao podrška jedinicama jedan bataljon 1. tenkovske brigade je zadržan na Braču. Po otočima je bila raspoređena i korpusna artiljerija sa zadatkom da podržava jedinice i da spriječi ava pomorski saobraćaj neprijatelja, a ostali dijelovi divizije su na Visu. Ovaj raspored su jedinice 26. divizije zauzele po etkom oktobra.³¹⁷ »

Brigada je 30. septembra, na osnovu dobijene zapovijesti od Štaba 26. divizije, donijela odluku po kojoj 2. i 4. bataljon i dalje drže ranije zaposjednute položaje odnosno rajone na Visu, 1. bataljon ojačan jednim vodom minobaca će ete i odjeljenjem vezista posjeda položaje u širem rajonu Janjine, sa zadatkom da organizira za obranu zapadni dio poluotoka Pelješca i da istovremeno sadejstvuju Grupi odreda u obrani istočnog dijela Pelješca. Grupa odreda trebala je da organizira za obranu položaje neposredno pred Stonom, spriječi avaju i neprijatelju prodor iz Stona po dubini poluotoka Pelješca. Treći i Peti bataljon dobili su naređenje da se razmjesti u širem rajonu Žrnova sa zadatkom obrane od eventualnog iskrcavanja neprijatelja na otok Korčulu, a baterija 75 mm takođe u rajonu Žrnova. Štab brigade se prebacuje u selu Žrnovo.

Izvršavajući naređenje Štaba brigade 1. oktobra u 20 sati 3. i 5. bataljon i minobaca kačeta bez jednog voda iskrcaju su se u Korčulu i produžili prema Žrnovu. Treći bataljon se smjestio u zaseoku Kampuš sa zadatkom upućivanja patrola prema Račištu i Korčulu i sjevernom dijelu otoka, a 5. bataljon se razmjestio u zaseoku sela Podstrane sa zadatkom upućivanja patrola prema Lumbardi i istočnom i jugoistočnom dijelu otoka. U tom momentu u neposrednoj blizini brigade razmještene su tri baterije topova 47 mm protuoklopne divizionalne jedinice baterija u Lumabardi i po jedna u Korčulu i Račištu. Sutradan je administrativno osoblje Štaba 11. brigade stiglo s Visa u Žrnovo.

Dvadesetšesta divizija s ojačanjima uz sadejstvo Mornarice NOVJ, dejstvujući i pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog štaba, uspješno je izvršila zadatku oslobođenja Brača, Hvara i Šolti, Korčule i poluotoka Pelješca, čime je u potpunosti onemogućila neprijatelju da koristi pomorske komunikacije uz obalu od Splita do Dubrovnika i stvorila preduslove za efikasne udare na obalski rub i iskrcavanje svojih jedinica na kopnu. Uz to je onemogućila neometano povlačenje na kopno jedinica 118. divizije, uništivši jedan njezin bataljon u Suračtinu i jedan bataljon 369. divizije u Janjini. U okviru ove operacije 11. brigada je u cijelini iako nekompletna izvršila dio svoga zadatka na poluotoku Pelješcu.

U kakvom se položaju našao neprijatelj najbolje je ilustrirati slijedeći inčić: na konferenciji komandanta njemačke 2. oklopne armije s komandantima 5. brdskog korpusa, 118. lovačke i 369. legionarske divizije i Pomorske komande

317) T. Radošević, n. dj. str. 119-120.

južne Dalmacije, održanoj od 15-18. septembra 1944. konstatirano je, pored ostalog, da je pomorska prevlast sve do obale prešla na stranu protivnika, što je dovelo do prekida saobraćaja, da su snage koje su se evakuirale s otoka predviđene za upotrebu u zaledu, bile u stvari angažirane u borbama oko ostataka uporišta na kopnu i za pojačanje osiguranja puteva, te da je došlo do dvoboja njihove artiljerije s kopnem s protivničkom artiljerijom na otocima, pri čemu je nametnut neželjeni utrošak municije u kojoj se ionako oskudjevalo. U izvještaju njemačkog Admirala Jadrana, od 24. IX 1944. godine komandantu pomorske grupe »Jug« u vezi s evakuacijom srednjodalmatinskih otoka, pored ostalog je rečeno: »Sprove enje evakuacije nije se izvršilo planski već pod borbom. Neprijatelj je određivao tok događaja djelomično nadmoćnim pritiskom koji je, na primjer, kod Brača i Hvara prevazišao namjere 2. oklopne armije«. Da bi sprječila iskrcavanje 26. divizije s otoka na obalu i izbjegla eventualne poteškoće predstojeg povlačenja njemačkih snaga s obale u unutrašnjost, Komanda 2. oklopne armije je krajem septembra izdala naređenje, da se dalmatinska obala ima braniti do posljednjeg ovjeka. Ovo naređenje je 29. IX Pomorska komanda južne Dalmacije prenijela na sve podređene mornarice jedinice.³¹⁸¹

OSLOBOĐENJE STONA I BORBE ZA VUKOV KLANAC

Kako se situacija na sjeveroistoku Balkana pogoršavala, Komanda 2. oklopne armije predviđala da na taj pravac uputi s jadranske obale 118. i 264. diviziju, a pošto nema dovoljno snaga koje bi zamjenile ove divizije ona predviđa skraćivanje fronta u Dalmaciji, koji bi se pomjerio na liniju Rijeka-Senj-Velebit-Knin-Mostar-Nevesinje-Gacko. Toj liniji su dali ime »Grün« i predviđjeli da će brane sa 373, 392 i 369. legionarskom divizijom uz ojačanje s pojedinim pukom iz 118. i 264. divizije.

Evakuacija je trebala otpočeti 17. oktobra. Dubrovnik bi trebao biti evakuiran 20. oktobra, a Šibenik 2. novembra. Evakuaciji su dali naziv »Herbstgewitter«.

Ovaj prijedlog komandant 2. oklopne armije dostavio je komandantu »Jugoistoka«, a ovaj njemački Vrhovni komandant i tek kada se je s prijedlogom složio Hitler, komandant »Jugoistoka« je 10. oktobra dao odobrenje 2. oklopnoj armiji da može otpočeti evakuaciju.³¹⁹¹

Ustaško-domobranske snage uklapale su se u njemačke planove. Pavelić je 18. septembra posjetio Hitlera i tražio da se i dalje brani teritorija NDH, što mu je Hitler obećao.

Ustaško-domobranske snage uklapale su se u njemačke planove. Pavelić je 18. septembra posjetio Hitlera i tražio da se i dalje brani teritorija NDH, što mu je Hitler obećao.

Ustaško-domobranske snage uklapale su se u njemačke planove. Pavelić je 18. septembra posjetio Hitlera i tražio da se i dalje brani teritorija NDH, što mu je Hitler obećao.

U vremenu neposredno pred napad na Ston na širem području nalazile su se slijedeće neprijateljske snage:

- 369. legionarska divizija na prostoru od Boke kotorske do ušće Neretve, i to: 369. pješadijski puk (bez 2. bataljona)³¹⁹¹ u rajonu Trebinje, Konavle, Dubrovnik, 370. pješadijski puk na dijelu obale od Slanog do Metkovića (bez 2. bataljona koji je uništen u rajonu Janjine, 19. IX 1944. godine); fašisti ka talijanska legija »San Marco« koja je kapitulacijom Italije priključena 369. diviziji i obezbjeđivala je po dubini željezničku prugu u širem rajonu Popova polja; 19. tvrđavski »999« bataljon u Stonu; 369. artiljerijski puk je bio po dijelovima pridat pješadijskim pukovima. Ostali dijelovi divizije raspoređeni su na prostoru Mostara, Nevesinja

318) T. Radošević, n. dj. str. 120-121.

319) Ovaj bataljon se nalazio u Aržanu, pridata 118. lovačkoj diviziji.

i Stoca.³²⁰⁾ Pored 369. legionarske divizije na ovom prostoru raspoređene su još 612. mornarići i 949. obalski artiljerijski divizion (artiljerijska grupa Dubrovnik); 9. ustaško-domobremska brigada sa štabom u Dubrovniku (na širem području Dubrovnika dva bataljona); 9. ustaška brigada sa štabom u Mostaru, jedinice ustaške milicije duž puta Slano-Metković. Tu je i dubrovački etnički korpus. Navedene etničke i ustaško-domobremske jedinice u operativnom pogledu potinjene su 369. legionarskoj diviziji.³²¹⁾

Od navedenih snaga na užem napadnom području na koje će napasti naše snage (na prostoru Ston-Neum-Slivno-Ravno) bile su:

- u Stonu 19. tvrđavski bataljon oja an jednom etom 370. puka;
- od uša a Neretve do Neuma 3. bataljon 370. puka;
- od Neuma do Stona 1. bataljon 370. puka;
- Štab 370. puka u Ošlju;
- 2. artiljerijski divizion 369. artiljerijskog puka na prostoru Topola-Zamislina;
- jedinice ustaške milicije i žandarmerije NDH - ukupno 720 ljudi u selima Neum, Topola, Duži, Imotica, Ošlje.

369. divizija na ovom prostoru je imala zadatak da spriječi eventualno iskrcavanje angloameričkih snaga, a u periodu neposredno pred naš napad vršila je u sklopu opštinskog plana 2. oklopne armije pripreme za povlačenje na liniju »Grün« (Nevesinje-Mostar-Široki Brijeg.). Od naših snaga, koje su u neprekidnim bitkama na ovom prostoru, bile su: 29. hercegovačka divizija, Primorska operativna grupa (2. dalmatinska proleterska brigada, 10. crnogorska brigada i 1. bokeljska brigada), Dubrovački i Konavljanski odred (oni su pripadali Grupi južnodalmatinskih otočkih odreda).

Od većih borbenih uspjeha naših snaga treba napomenuti, da je 29. divizija zajedno s 2. dalmatinskom brigadom 2. X oslobođila Bileće, a 5. X Trebinje. U takvoj situaciji, a da bi se onemoguo izvlačenje njemačkih snaga iz Gradiške i Albanije komunikacijom uz dalmatinsku obalu, Vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito koji se tada nalazio u Krajovu,³²²⁾ 8. oktobra poslao je depešu lanu Vrhovnog štaba A. Rankovića u na Vis slijedećeg sadržaja:

»Narediti 29. diviziji da u sadejstvu s dvjema brigadama 26. divizije, koje su oslobođile Pelješac, oslobođodi Dubrovnik. Ako se u tome uspije, na taj sektor prebaciti i pola 1. tenkovske brigade, kako bi se spriječila odstupnica njemačkim snagama preko Dalmacije.«³²³⁾

Vrhovni štab je, razrađujući i ovu direktivu, naredio³²⁴⁾ 10. X Dvadesetdevetoj diviziji, da u sadejstvu sa Primorskog operativnog grupom i dvije brigade 26. divizije zauzme Dubrovnik, a 26. diviziji da s dvjema brigadama zauzme Ston i presječe odstupnicu njemačkim snagama na povlačenju iz Dubrovnika, te spriječi intervencije neprijatelja iz pravca Metkovića ka Dubrovniku. Štabu 8. korpusa da na svom pravcu što temeljitije poruši komunikacije.

Za izvršenje ovog zadatka Štab 26. divizije odredio je 1. i 11. brigadu, Grupu odreda, jedan divizion i jednu bateriju brdskih topova. S komandom britanskih snaga na Visu dogovoren je da taj napad podržava jedna britanska baterija i avijacija. Po prijemu naređenja Štab 26. divizije naredio je prevoženje jedinica 26. divizije s dijelom artiljerije na Pelješac. Prevoženje je uslijedilo no u 10/11. X brodovima Mornarice NOV-a s prostora Visa, Brača, Hvara i Korčule u iskrene luke Trstenik i Žuljana.

320) F. Schraml, n. dj., str. 91-100 i T. Radošević, n. dj., str. 122.

321) T. Radošević, n. dj., str. 122-123.

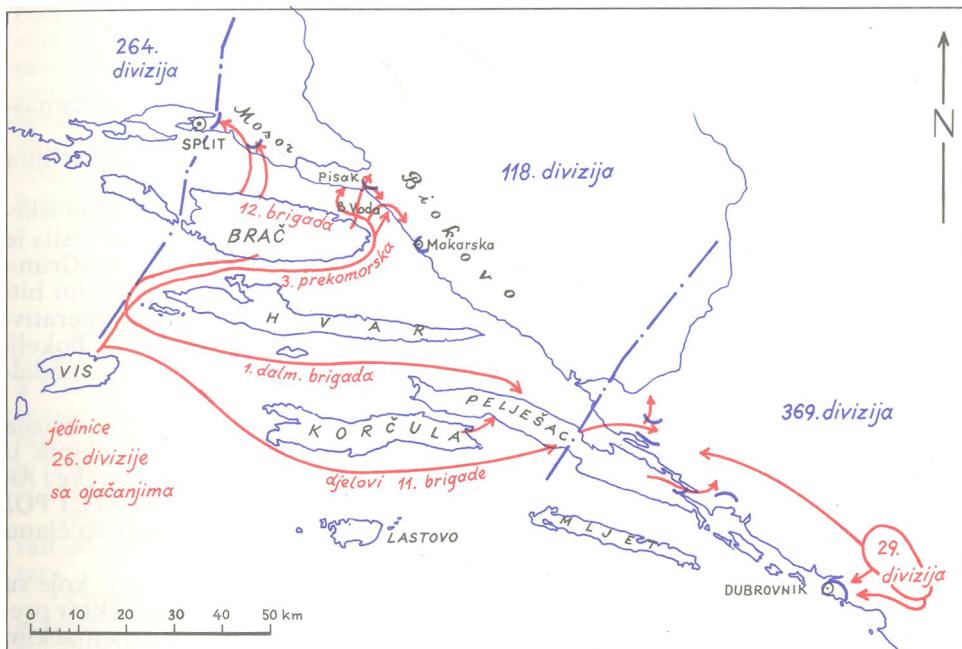
322) Maršal Tito je bio u 18/19. IX 1944. godine sa Visa avionom otputovao za Moskvu. Sutradan je stigao u Krajovu, odakle je poslije dva dana produžio za Moskvu, gdje je vodio razgovore s rukovodiocima SSSR-a, zatim se vratio u Krajovu i 23. X stigao u oslobođeni Beograd.

323) Depeša maršala Tita A. Rankovića, od 8. X 1944. godine, Arhiv VII, k. 26, broj reg. 12/7-13,

324) Operativni dnevnik Štaba 29. hercegovačke divizije, Arhiv VII, k. 1143 A, broj reg. 7/137-8.

Dijelovi 11. brigade, koji su se do tada nalazili na Visu (2. i 4. bataljon i dijelovi prištapskih jedinica) dobili su nare enje da krenu na Pelješac. Oni su se na Visu ukrcali u brodove m/j »Hrvat«, »Otar Petar«, »Slobodan« i MS-8 10. oktobra u 18.30 sati i isplovili za luku Žuljanu na Pelješcu u pratinji NB-11 »Crvena zvijezda«, gdje su se iskrcali 11. oktobra u 6.30 sati. U ovom konvoju ukupno je prevezeno oko 900 boraca, 60 mazgi i 50 tona raznog vojnog materijala. Bataljoni su po iskrcavanju u Žuljanu produžili u selo Sparagovi e.

Tokom 9. i 10. oktobra s Kor ule su preba eni u Janjinu na Pelješcu 3. i 5. bataljon.

Osnovna zamisao iskrcavanja na kopno jedinica 26. divizije i sadejstvo 29. diviziji za oslobo enje Dubrovnika sredinom oktobra 1944. godine

Nakon ovih prevoženja 1. dalmatinska se razmjestila na prostoru Janjina-Brijesta, 11. dalmatinska na prostor sela Sparagovi i, bataljoni Grupe odreda u neposrednom su kontaktu s neprijateljem na položajima pred Stonom. Narednih dana 12, 13. i 14. X preba eni su ostali dijelovi artiljerije, prištapskih jedinica divizije, te materijalne rezerve municije i hrane.

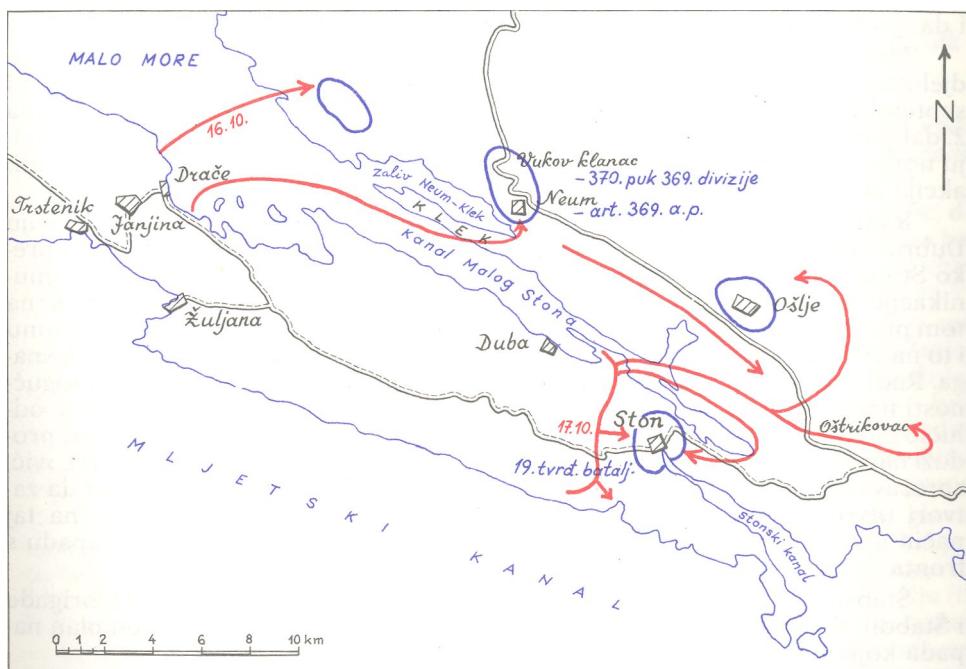
Sjedinicama na Pelješac su pošli politkomesar i na elnik Štaba divizije - potpukovnik Dušan Kora i potpukovnik Ante-Toni Bio i, koji e rukovoditi operativnom grupom.³²⁵ Vrhovni štab je neprekidno požurivao po etak napada.

U zoni napada stanje kod neprijatelja nije bilo bitno izmijenjeno od situacije kakva je bila u vremenu kada se odustalo od prethodnog napada na Ston.

U vremenu dok se na Pelješcu vrše pripreme za napad na Ston i iskrcavanje na kopno, na incijativu Ante Deaka politkomesara brigade i Jure Talaji a polit-

³²⁵⁾ U tadašnjoj terminologiji upotrijebljen je termin Štab na Pelješcu, termin Operativna grupa tada nije upotrijebljen. Pisac smatra da je ovaj poslijednji. Termin adekvatniji i zato e u narednom tekstu biti upotrebljavan za ove snage termin »Operativna grupa.«

komesara 1. bataljona - obojica rodom iz doline Neretve - isplaniran je i pripremljen desantni prepad na širi prostor Slivna Ravnog. Tamo su se nalazili dijelovi 3. bataljona 370. puka, raspoređeni na položajima organiziranim za obranu. Smrdengrad (k. 234), Sv. Liberat i Blaca. Na svakom od ovih položaja nalazile su se snage jačine od po jednog voda. Inicijatori rodom iz tog kraja, izvrsno su poznavali prilike na tom prostoru. Prepad je isplaniran detaljno. Za izvođenje napada određen je 1. bataljon, a od Mornarice su zatraženi brodovi za prebacivanje bataljona. Napad se izvodi noć u 10/11. oktobra. Štab 1. bataljona za izvođenje ovog zadatka odlučuje da se s 2. etom (komandir Stjepan Marković) napadne i likvidira neprijatelja na Smrdengradu (u lokalnom izrazu Smrđevica), sa 1. etom (komandir Ivan Jukić) na Sv. Liberatu i sa 3. etom (komandir Mirko Jurčević) na Blacama.

Osnovna zamisao napada dijelova 26. divizije na prostoru Ston, Neum i Vukov klanac

Bataljon se ukrcao u dva desantna broda tipa »LCI«³²⁶⁾ iz 4. POS-a u luci Drače uz neposrednu pomorsku zaštitu koju je vršio NB-12 »Borac« i iskrcao se u luci Soline odakle su ete krenule prema datim objektima napada. Napad je izveden istovremeno na sve isplanirane položaje neprijateljske obrane. Neprijatelj je iznenaden i vrlo brzo likvidiran. U napadu je zarobljeno 20 neprijateljskih vojnika i ubijeno 30. Iz bataljona je poginuo borac Božo Buterić. Poslije napada ete su se povukle, ukrcale u brodove i rano ujutro 11. X bataljon se iskrcao u Drama.³²⁷⁾

326) LCI je naziv za britanske borbene amace (Landing Craft Infantry, desantno jurišni amaci za prijevoz).

327) Za ovaj napad korišteni su podaci iz Operativnog dnevnika 11. brigade i kazivanje komandanta i komesara 1. bataljona K. Martinić a autoru ovih redaka.

Ovaj napad 1. bataljona 11. brigade stvarno oznaava uvodne borbe u napadu Operativne grupe (26. divizije) na Ston i komunikaciju Dubrovnik-Metković, a po svojim dometima predstavlja vrlo uspješno izvedeno nasilno izviđanje dijela obrane neprijatelja u napadnoj zoni operativne grupe. Ovo nasilno izviđanje poslužilo je Stabu Operativne grupe kao vrlo važan element u procjeni situacije i donošenju kvalitetne odluke o napadu.

Vrhovni štab obavijestio je 29. diviziju da jedinice 26. divizije 14/15. X napast Ston i da se istovremeno dva bataljona iskrcaju na kopno između Neuma i Smokovljana, naredivši diviziji da se poveže s ovim bataljonima i da ga obavijesti kako teku pripreme i kada će napasti na Dubrovnik.³²⁸¹

Štab 29. divizije je 12. X naredio Štabu Južnoghercegovina ke operativne grupe³²⁹, da u toku sutrašnjeg dana i noći razbije posade neprijatelja u Zavali, Cvrljini i Ravnom, a zatim da se preko sela Trebimlje poveže s dijelovima 26. divizije i da, po mogućnosti sadejstvuje u zauzimanju Stona.³³⁰

Malobrojni Dubrovački partizanski odred je tokom septembra uspješno djelovao po neprijatelju na komunikaciji Dubrovnik-Slano. U prvoj polovini septembra u njegov rajon na prostoru Osojnika i Šćenice došla su dva bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade. Pojava ovih bataljona ubrzala je mobilizaciju novog ljudstva na terenu u Odred. Tako su ove jedinice izvele niz uspješnih akcija po neprijatelju na prostoru između Zatona, Trstenog i Slanog.

Radi izvršenja dobijenog zadatka od stane VŠ izbijanje na komunikaciju Dubrovnik-Metković, Štabu operativne grupe nudio se najkraj i pravac da preko Stona frontalnim napadom izbiji na Oštirovac (k. 404) i tu presjeću komunikaciju za povlačenje neprijatelja na pravcu Dubrovnik-Mostar. Međutim, na tom pravcu trebalo je najprije svladati dobro utvrđeni rajon neprijatelja u Stonu i to navrlo uskom zemljistištu, gdje je istovremeno ograničena upotreba ih snaga. Radi teškoće koje su se mogle otevriti kod probroja kroz Ston i nemogućnosti upotrebe većih snaga na navednom pravcu, Štab operativne grupe je odlučio da dijelom snaga izvrši desant na frontu Neum-Slivno-Ravno, a zatim produži napadom u pravcu Dunta Doli i ovlada dijelom ceste Dubrovnik-Metković, sprečavajući eventualnu intervenciju neprijatelja iz pravca Metkovića i da zatvori utvrđene neprijateljske snage u Stonu s kopna, omogućavajući i na taj način njihovu bržu likvidaciju udarima 1. iz pozadine i 11. brigade u napadu s fronta.

Štab operativne grupe je 13. IX održao sastanak sa štabovima 1. i 11. brigade i Štabom Grupe odreda. Na sastanku je pretresena situacija i donesen plan napada kojim se predviđalo:

- da 11. brigada pod komandom komandanta majora Ivana Guve i politkomesara majora Ante Deaka, bez dva bataljona, ojačana s dvije brdske baterije haubica 75 mm i vodom PT topova, napadne neprijatelja u Stonu, ovlada istim i produži napad ka Oštirovcu (k. 404) i Rudini. Brigadu podržava (posredno) britanska baterija s otoka Mljeta (baterija dugih topova). Brojno stanje brigade na dan 26. IX 1944. godine iznosilo je ukupno 1.642 boraca;³³¹

- da 1. brigada pod komandom komandanta majora Bogdana Stupara i politkomesara majora Inde Markovića (bez 5. bataljona) ojačana jednom baterijom brdskih topova 75 mm i vodom protuoklopnih topova, izvrši desant između Neuma i Slivna-Ravnog te izbiji u Vukov klanac, na kojem prostoru spriječava eventualnu intervenciju neprijatelja iz Metkovića, a dijelom snaga produžava na-

328) Podaci prema Operativnom dnevniku 29. divizije, T. Radošević, n. dj., str. 125.

329) JHOG sa injavale su 13. i 14. hercegovina ka brigada 29. divizije, i bila je pod njenom neposrednom komandom.

330) T. Radošević, n. dj., str. 125.

331) Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 33, str. 461.

pad pravcem Neum- unta Doli, radi zatvaranja utvr enog rajona Ston s kopnene strane;

- da Grupa južnodalmatinskih oto kih odreda u toku no i 13/14. X prebac s Pelješca u rajon To ionika jedan bataljon koji e istovremeno kada 1. brigada napadne Slivno Ravno napasti neprijateljsku artiljeriju u Ošlu;

- da Dubrova ki partizanski odred ovlada mostom kod s. Trnave;

- da se ostali dijelovi Grupe južnodalmatinskih oto kih odreda sakupe u selu Metohija i stave na raspolaganje 11. dalmatinskoj brigadi, s tim da o iste od mina uvalu Prapratno i prilaz M. Vratnik, i da ispitaju mogu nost zauzimanja otoka Sipana, te da se jedan lan Štaba grupe odreda uputi u rajon Dubrova kog odreda s radio-stanicom odakle e obavještavati o situaciji i ujedno hvatati vezu s jedinicama 29. hercegova ke divizije.

- divizijsku rezervu ine dva bataljona 11. brigade koji e se razmjestiti u selu Zabre i Dan anje;

- pozadinski dijelovi divizije razmještaju se na prostoru Janjina, Trstenik i Žuljana;

- Štab operativne grupe u Janjini;

- napad otpo eti no u 15/16. X, s tim da napad otpo ne 11. brigada kada se ispolji dejstvo 1. brigade koja izvršava glavni zadatak, radi ega je 1.³³²⁾ brigadu potrebno oja ati na ra un pomo nog napadnog pravca preko Stona.

Komandant 26. divizije je 14. X obavijestio s Visa Štab operativne grupe, da e 13. brigada 29. divizije napasti Zavalu, valjinu i Ravno, povezati se s dva bataljona 2. dalmatinske u rajonu Slanog i u toku dana pokušati uspostaviti vezu s dijelovima 26. divizije preko Trebimla i Smokovljana kod Stona i Neuma.³³³⁾

Veza izme u 26. i 29. divizije održavana je preko Vrhovnog štaba, ali je sutradan prekinuta pošto je Vrhovni štab 15. X s Visa krenuo za Srbiju.³³⁴⁾ Jedinice vrše 14. i 15. X pripreme za napad, s tim što 4. i 5. bataljon 11. brigade i jedinice južnodalmatinskih oto kih odreda demonstrativno napadaju na prednji kraj neprijateljske obrane. Iz pristaništa sela Luka u M. Voz prebacio se 13. X jedan bataljon iz Grupe južnodalmatinskih oto kih odreda s komandantom i produžio dalje za To ionik radi izvršenja zadatka dobijenog od Štaba operativne grupe.

Štab 11. brigade izdao je 15. X zapovijest za napad po kojoj brigada glavni udar nanosi pravcem sela Hodilje-Bartolomija (tt. 219)-Strin era (tt. 347), a pomo nim pravcem Gorica-Ston. Na glavnom pravcu napadaju dva bataljona, i to: 1. bataljon pravcem tt. 78-Koruna, a 2. bataljon napada direktno Bartolomiju (tt. 219), 4. bataljon na pomo nom pravcu napada Humac (k. 63) i potpomaže napad na Mihajlo (k. 107) i vrši pritisak prema Stonu, a 1. bataljon Grupe odreda napada na Mihajlo (k. 107), Goricu i tt. 19. Južna kolona dobila je zadatak da mora napadom privu i na sebe intervenciju neprijateljskih snaga, kako bi bio olakšan prodor sjeverne kolone. Tre i bataljon po zapovijesti svrstan u sjevernu kolonu zajedno s 1. i 2. bataljonom dobio je zadatak da se prebacim na vesla iz sela Luke u M. Voz i da obilaznim manevrom napadne neprijatelja iz pozadine na pravcu sela Zamaslina-Strin era (tt. 347). Potom da izbije na Strin eru i tako završi potpuno opkoljavanje i uništenje neprijatelja u Stonu. U brigadnu rezervu odre enje 5. bataljon u rajonu sela Sparagovi i dok je bataljonima nare eno da u svojim rezervama zadrže jednu do dvije ete. S bataljonima su komandovali: Prvim komandant poru nik Karlo Martini i politkomesar kapetan Jure Talaji ; Drugim komandant kapetan Andrija Krili i politkomesar kapetan Ante Šur, Tre im komandant kapetan Mile Gabri i politkomesar kapetan Grga Marki , etvrtim komandant kapetan Dominko Antunovi i politkomesar kapetan Mi-

332) Zapovijest Štaba 26. divizije za 13. X 1944. godine. Arhiv VII, k. 1100, broj reg. 19/3.

333) Depesa komandanta 26. divizije, Arhiv VII k. 1102, br. reg. 2-1/7.

334) Depesa komandanta 26. divizije od 15. X 1944. godine, Arhiv VII, k. 1102, broj reg. 2-2/7.

lan Rako i 5. bataljonom komandant poruⁿik Jako Raos i politkomesar kapetan Veljko Namorž.

Artiljeriji su određeni ciljevi napada, a minobaca koj eti brigade naređeno je da s po jednim vodom oja a sjevernu i južnu kolonu (jedan PT top dodijeljen je sjevernoj koloni, a jedan južnoj). Po etak napada no u 16/17. X. Ravnanje u po etku napada prema sjevernoj koloni. Zapovješć u se daje uputstva da jedinice nastoje što bliže pri i neprimije ene neprijatelju, i da ne otvaraju vatru dok to ne u ini neprijatelj, kako bi se postiglo iznenađenje u napadu.

Brigadno previjalište i bojna komora u selu Šparagovi i. Intendantura brigade u selu Žuljana. Komandno mjesto brigade u rajonu Ilino brdo (k. 469) gdje će se nalaziti i artiljerijska osmatračica.

Prema ovoj zapovijesti u rezervu je izdvojen samo jedan bataljon, i to u brigadnu, iako su po divizijskoj zapovijesti bila predviđena dva bataljona. Vjerovatno je ta izmjena postignuta usmenom suglasnošću između štabova u vremenu do po etka napada. Treći bataljonu Grupe odreda naređeno je da o isti luku Prapratno od mina i osposobi istu kako bi mogla primiti materijalne rezerve (municiju i hranu) i omogućiti odvoženje ranjenika.

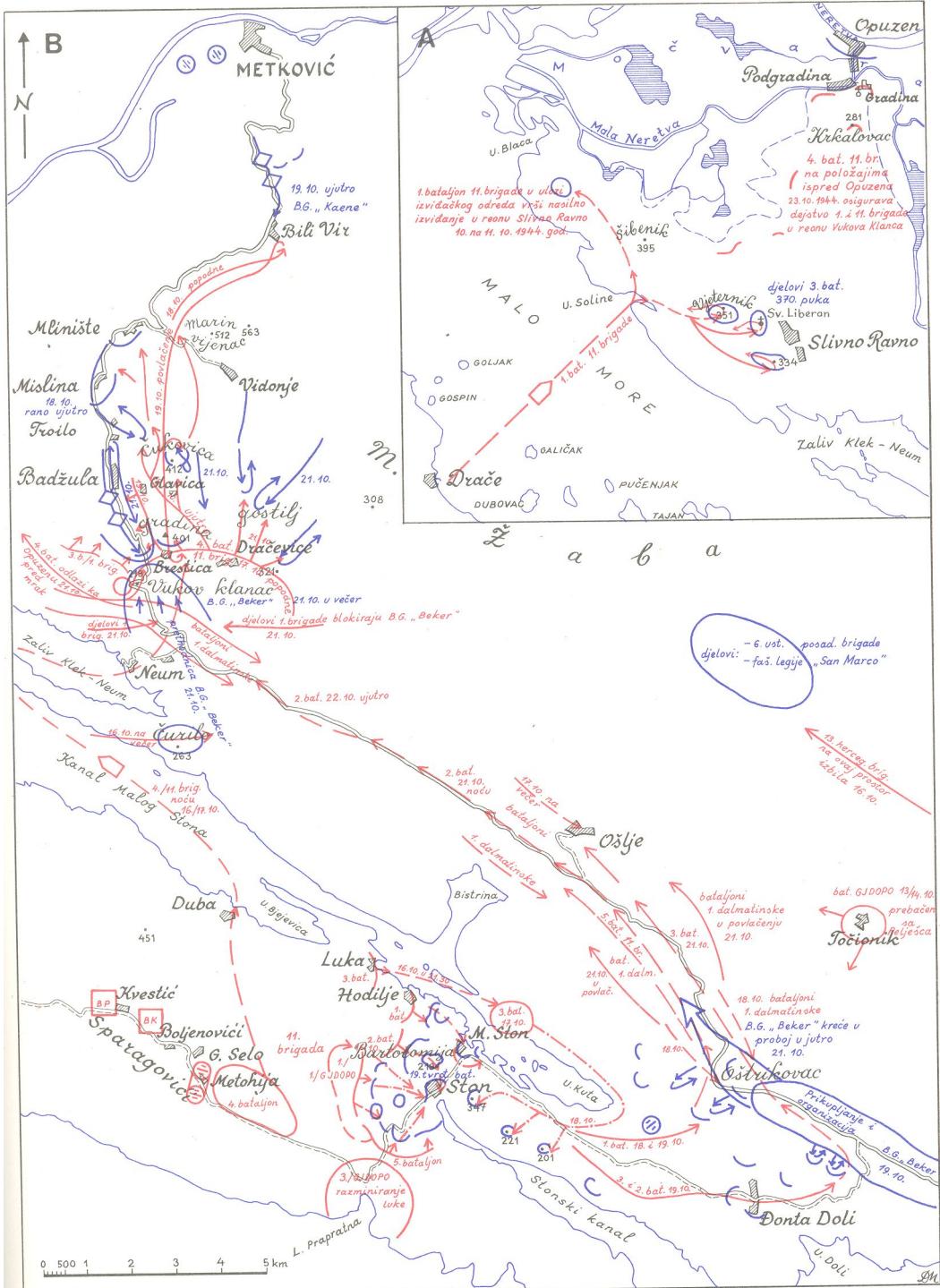
Donose i ovaku odluku, Štab 11. brigade obezbijedio je u zoni napada u prvoj fazi odnos snaga u pješadiji 1,3:1 u svoju korist, u artiljeriji 1:1 (bez britanske baterije, jer ona i nije djelovala neposredno u napadu na Šton), a u drugoj fazi po uvođenju 3. bataljona 1,5: 1. S obzirom daje brigada napadala na utvrđeni rajon, s takvim odnosom snaga teško bi se mogao osigurati uspjeh u kratkom vremenu, jer se nije moglo zapostaviti i injenicu daje ljudstvo tvrđavskog kažnjiveni kog bataljona neprijatelja bilo stimulirano za borbu, pošto im je to po tadašnjim mjerama u njemačkoj vojsci omogućilo rehabilitaciju. No bez obzira na nepovoljan odnos snaga za napada, brigadi se nudila velika mogućnost u manevriranju snagama koje bi pravilnom i blagovremenom upotrebom s fronta i pozadine dovele na povoljnije zemljiste objekte - Bartolomije i Strinje, a što bi znalo bezizlaznu situaciju za branionca. I zato je uputivanje 3. bataljona u obilazni manevr na Strinje poučan primjer racionalne upotrebe snaga.

Ideja o ubacivanju 3. bataljona u zaleđe neprijatelja potekla je od komandanta brigade Ivana Guve. Guvo je inače i u narednim bitkama neprekidno tražiti mogućnost kako se ubaciti izaleđe neprijatelja, radi ostvarivanja mogućnosti okruženja protivnika, kako bi ga prisilio na kapitulaciju ili, kako bi to on umio da kaže »da se ne dozvoli neprijatelju da pobegne«.

Štab brigade borbenim poretkom bataljona ispoljava težnju da nesmanjnim tempom prodire u raspored neprijateljskog utvrđenog rajona, jer postrojavanje bataljona s jednom ili eventualno dvije etape u prednjoj liniji, može omogućiti tokom napada sukcesivno ubacivanje svježih snaga na malom prostoru, radi održavanja neprekidnog tempa prodiranja.

S obzirom na raspored neprijatelja u utvrđenom rajonu, pružao se još jedan moguć pravac kojeg je eventualno trebalo koristiti, a to je luka Bročettt. 221-Strinje. Korištenje ovog pravca ispitivao je neposredno prije napada Štab 4. bataljona, poduzimajući i mjeru u prikupljanju priručnih plovnih sredstava radi eventualne upotrebe, ukoliko bi išlo teško s probanjem na zapadnom pravcu. Međutim, 4. bataljon je dan uoči napada izvučen iz dodira s neprijateljem i uputovan kao ojačanje 1. dalmatinskoj brigadi, a zadatak 4. bataljona primio je 5. bataljon.

Dok su naše jedinice pripremale napad, Štab 369. divizije pozvao je na savjetovanje u Metkoviću komandanta 369. puka pukovnika Fischerà i komandanta 370. puka potpukovnika Kaena. Oni su u Metkoviću u sajekati iskrcavanje Prve dalmatinske brigade, koja je izbiti na cestu Dubrovnik-Metković i njima one moguće povratak u svoje pukove.⁵¹

A - Prvi bataljon 11. brigade u izvo enju nasilnog izvi anja u širem rajonu Shvna Ravnog 11. oktobra 1944 godine i etvrti bataljon iste brigade na položajima ispred Opuzena 23. oktobra 1944 god. B - Napadna dejstva 1. i 11. brigade s oja anjima na prostoru Ston, Neum i Vukov klanac u vremenu od 15. do 23. oktobra 1944. godine

No u 15/16. X ukrcani su bataljoni 1. dalmatinske brigade u luci Dra e. Iskrcavanje je izvršeno - dva bataljona u rajonu Soline, a jedan na poluotok Kler u rajonu Curilo. Brigada je istog dana razbila neprijateljske snage na prostoru Slivno, Ravno, Neum, Curilo i uve e 16. X izbila na liniju Curilo-Vranjevo Selo-Žrnjevo (trg. 351)-Radež-Brestica-Krstac i tako presjekla komunikaciju Dubrovnik-Metkovi . Izbijanjem brigade u ovaj rajon stvoreni su uslovi za nastupanje ka selu unta Doli, radi odsjecanja Stona od kopna.³³⁶¹

Po nare enju Operativnog štaba no u 16/17. X u luci Duba ukrcanje 4. bataljon 11. brigade i preba en u Neum (iskreao se u svanu e) kao oja anje 1. dalmatinskoj brigadi. Od Štaba 1. brigade je dobio zadatak da za obranu posjedne liniju Trovr (k. 321), sela Dra evica i Brestica i da na istoj sprije i eventualni prodor neprijatelja iz pravca Metkovi a.

Bataljoni 1. brigade otpo eli su u ranim jutarnjim satima 17. X s gonjenjem neprijatelja prema s. Ošlu i predve e izbili na liniju Ošlje-Rudina. Istoga dana na pravcu prema Metkovi u 3. bataljon 1. dalmatinske brigade zauzeo je Vukov klanac (k. 146), u kom je predjelu neprijatelj ostavio nedirnuta punjenja za rušenje ceste, koja je ranije pripremio u sklopu plana obrane.³³⁷¹ Shvataju i opasnost od izbijanja jedinica 1. brigade na komunikaciju Dubrovnik-Metkovi Nijemci narednog dana upu uju iz Dubrovnika mornari ko-strelja ki bataljon u Slano, ubrzavaju i evakuaciju Dubrovnika, posredno je omogu ilo dijelovima 29. divizije brzo zauzimanje Dubrovnika.

Uvodne borbe za Ston zapo ele su no u 14/15. X, s tim što jedinice 4. i 5. bataljona i bataljona južnodalmatinskih oto kih odreda vrše no ne prepade na prednji kraj neprijateljske obrane koji se protezao od trg. 65 preko Gorice u pravcu To ila (trg. 284). Nekoliko dana prije napada na Ston, to nije 12. oktobra, otpo eli je avio-podrška naše 1. i 2. eskadrile.³³⁸¹ Toga dana Ston su tukle dvije grupe od po 8 aviona 1. eskadrile. Napad je ponovljen 13. X s istim brojem aviona, a 14. X u napadu u estvuju avioni obiju eskadrila, Drugoj eskadrili to je bio drugi borbeni zadatak od formiranja, ujedno to je prvi zajedni ki napad eskadrila u kojem 1. eskadrila (avioni tipa »spitfire«) bombardira, a 2. (avioni tipa »hurikan«) vrši lova ku zaštitu i raketiranje neprijateljskih utvr enja.³³⁹¹

Prema zapovijesti Štaba brigade, na desnom krilu trebao je da napada 4. bataljon, a u rezervu je bio predvi en 5. bataljon. Me utim, neposredno pred napad Štab brigade je po nare enju Operativnog štaba izvukao 4. bataljon iz ne posrednog dodira s neprijateljem na svom desnom krilu i uputio ga u luku Duba, gdje se u toku no i 16/17. X ukreao na brodove i otplovio u Neum u sastav 1. brigade. Umjesto 4. bataljona na desnom krilu uba en je 5. bataljon iz rezerve.³⁴⁰¹

U prvi sumrak 16. X otpo elo je podilaženje jedinica brigade ka prednjem kraju neprijateljske obrane. Neprijatelj odmah reagira i otvara artiljerijsku zapre nu vatru ispred prednjeg kraja obrane. Naro ito tu e položaje ispred Humca (trg. 78) i položaje na pravcu nastupanja 2. bataljona.

U 21,30 otpo elo je prebacivanje 3. bataljona preko Malostonskog zaljeva iz Luke u M. Voz. S bataljonom je krenuo Benko Matuli , pomo nik komesara bri-

336) T. Radoševi, n. dj. str. 142.

337) Operativni izvještaj 1. dalmatinske brigade, Arhiv VII k. 1102, br. reg. 28-14.

338) Naše avio-eskadre oformljene su u sporazumu sa saveznicima u Africi i Italiji. Saveznici su dali avione i opremu, a ljudstvo je bilo naše. 1. eskadrila formirana je 24. IV 1944. a 2. u julu iste godine. U eskadrlama je bilo ukupno 32 aviona, 550 vojnika, od ega 38 pilota. Eskadre su bile u operativnoj nadležnosti britanskog RAF-a (Royal Air Force - Kraljevske zra ne snage) i u tom sastavu nose nazive: 1. eskadrila 352. i 2.351. skyadron. U julu 1. eskadrilaje dobila 16 aviona tipa »Spitfirea« a 2. ie i dalje zadržala avione tipa »Hurikan«. Eskadre su bazirale na aerodromu Benino u Italiji i djelomi no s po nekoliko aviona na viškom aerodromu. - (Prekomorci, Ljubljana, 1967. godine. str. 313-317).

339) Mornari ki glasnik broj 6. str. 265.

340) Sje anje autora koji je u to vrijeme bio politkomesar 4. bataljona.

gade. Prebacivanje je izvedeno s dva mala amca na vesla i trajalo je do 3 sata 17. X. Prethodno se polazilo od pretpostavke da će prebacivanje trajati krajem i da će bataljon već ujutro moći da se pojavi u iznenadnom napadu na Strinjeru. No, kako se nije moglo pronaći veći broj amaca, to se je prebacivanje oteglo tako dugo da je Štab bataljona donio odluku da predani u rajonu Debeli vrh (k. 382) i da slijede e no i produži prema cilju napada. S ovom odlukom se suglasio Štab brigade. U komuniciranju između Štaba 3. bataljona i Štaba brigade izvrsno je radila radio-veza. Neprijatelj nije otkrio prebacivanje bataljona, a što je se pozitivno odrazilo idućeg dana.

U 24,00 otopođe je napad 5. bataljona na desnom krilu. Ubrzo iza toga neprijatelj prenosi artiljerijsku vatru na taj pravac. Zamisao Štaba brigade da prvo otopođe napad na desnom krilu »ispalatila« se, jer je na taj način omogućeno bezbjednije nastupanje glavnih snaga brigade na lijevom krilu i prebacivanje 3. bataljona preko Malostonskog kanala.

U ranim jutarnjim satima 17. X otopođe je juriš jedinica brigade na prednji kraj neprijateljske obrane. Na lijevom krilu 3. eta 1. bataljona ojačana jednim vodom (komandir 1. ete Mirko Jurčević i politkomesar Ranko Petrović) napala je neprijateljsku otpornu tačku u 4,30 sati na Humu (trg. 78) i nakon nekoliko juriša oko 9 sati ovladala istom, i pored toga što je otporna tačka bila izvrsno fortifikacijski utvrđena (žičane i minske prepreke). Neprijatelj se djelomično povukao ka Malom Stonu.

U centru napada 3. eta 2. bataljona (komandir Ljubo Rakić) u 4,30 sati krenula je najuriš i ubrzo izbila na Bartolomiju (trg. 219). Izbijanje na Bartolomiju u tom momentu predstavljalo je izvanredan uspjeh, jer ovlađivanje ovim dominirajućim brijegom u stonskoj prevlaci pruža napada u daljem toku borbi izvanredne prednosti, pošto se s ovog brijege može uspješno tu i vatrom po cijelom neprijateljskom borbenom rasporedu u Malom Stonu i Stonu.

Na pravcu napada 1. bataljona Grupe odreda ovom bataljonu je uspjelo ovladati kotom k. 107-Mihajlo.

Peti bataljon, mada je uporno napadao Humac (trg. 63) i Solanu, neprijatelj koriste i izvandredne fortifikacijske objekte, žičane i minske prepreke te brisanje prostora, uporno se branio i odbio sve juriše ojačane 1. ete 5. bataljona (komandir Zore Švagelj i politkomesar Albert Štambuk). Nakon dva izvedena juriša u toku noći 17. na 18. X ova eta je ujutro spala na 28 ljudi. Ostalo je bilo izginilo ili ranjeno.

Uviđajući opasnost od naših snaga na Bartolomiji, neprijatelj je u drugoj polovini dana krenuo u protunapad s ciljem da zbaci naše snage s Bartolomije, ali je taj protunapad odbijen. U toku 17. X brigada je ozbiljno načela sistem neprijateljske obrane. Neprijatelj se povukao u Mali Ston i Ston, a ispred Stona u rajonu k. 19 i Solane njegovi su položaji i dalje ostali neprobijeni, osim malog prodora naših snaga u rajonu k. 107, i na taj način omogućava efikasnu obranu Stona s te strane. Neprijateljska vatra sa Strinjerom naročito je bila efikasna po streljačkom stroju jedinica 5. bataljona koje su napadale preko Solane i Stonskog polja.

Od Stona prema Zamaslini neprijatelj je neometano saobraćao i na kraju dana iz tog pravca je stiglo pojamane - eta talijanskih fašista iz legije »San Marco«. Uviđajući da će nastavak daljih napada na desnom krilu imati kao posljedicu velike gubitke, Štab brigade je krajem dana izdvojio dvije eta 5. bataljona i jednu eta 1. bataljona Grupe odreda i prebacio u rajon Česvinice, dajući im zadatku da u toku noći iz tog pravca napadnu Ston u sadejstvu s 2. bataljonom. Tokom dana naša artiljerija i avijacija tukle su neprijateljske položaje u Stonu.

Padom mraka u 17,30 sati 3. bataljon je krenuo iz rajona Debeli vrh preko Zamasline u pravcu Strin ere. Njegove su patrole u toku dana zarobile tri »vražjaka«. Na putu u rajonu Zaton doli zarobio je još 8 neprijateljskih vojnika. Istovremeno su prekinute sve telefonske žice koje je neprijatelj koristio izme u snaga u Ošlju i Stonu. Izvode i ovo nastupanje, kako bi ostali neprimije eni, Štab bataljona je naredio jedinicama da se borci izuju i da se kre u bosi. I zaista, bataljonska kolona je ostala neprimije ena za cijelo vrijeme nastupanja.

Tokom no i 17/18. X jedinice su se sredile i pripremile za op i juriš na Mali Ston, Ston i Strin eru, koji e uslijediti u svanu e 18. oktobra.

Kapetan Andrija Krili , komandant bataljona, sje aju i se napada na Ston slikovito opisuje situaciju na pravcu napada njegovog bataljona:

»Komandirima sam stavio u zadatak da prekontrolišu da li su svi vojnici dobro ve erali, da li im je ispravno oružje, da li nose dovoljnu koli inu municije. Kao normu odredio sam da itav borbeni sastav, od vojnika do mene kao komandanta, ponese najmanje tri bombe. Da bi se što tiše hodalo po kamenjaru, radi iznena enja koga pripremamo Švabama, odredio sam da svi izuju cipele i da se kre u u arapama. To se odnosi i na mene. Oko 21 sat krenuli smo prema prvom neprijateljskom rovu. Naprijed idu bombaši. Provjeravam u pokretu njihovu spremnost i poluglasno pitam: 'Komandiru Vidovi u, bombašu Petre, Bili, Grgi u, Gnje u, Me a e... koliko nosite bombi?', Nosimo 'ko 10, 'ko 15 druže komandante' - odgovorili su borci. Imate li makaze za sje enje žice, jeste li pripremili ebad da bosi pre ete kroz žicu...' - pitao sam dalje... Ide stroj, a malo iza toga prasak bombi, štektanje automata. 'Juriš, drugovi!' Iznena enje je potpuno. Ispred sebe najednom ugledah ljudske spodobe u donjem vešu podignutih ruku iznad glave. To su moji bombaši uhvatili Švabe na spavanju u bunkeru i vode ih na saslušanje. Palim raketu iz signalnog pištolja koja ozna ava daje probijen prednji kraj neprijateljske obrane. 'Naprijed drugovi, Naprijed na Bartolomiju! Ve svanjiva. Tamo se ocrtavaju dva bunkera. Zovem komandira 3. ete Raki a 'Ljubo, neka bombaši likvidiraju bunkere!' Opet jedan bombaški prasak, opet duga kijuriš, opet reski rafal automata. Neprijatelj je u rasulu ili se predaje ili bježi. Bartolomija dominiraju a uka nad Malim Stonom i Stonom u našim je rukama. Tri bijele rakete iz mog signalnog pištolja ozna ile su da na Bartolomiji više nema neprijatelja«.^{340a)}

U toku no i 16/17. X u rajon Neuma došli su 3. bataljon 1. brigade i 4. bataljon 11. brigade. Izvršavaju i svoj zadatak postavljen divizijskom zapoviješ u Štab 1. brigade donio je odluku da s dva bataljona (tre im 1. brigade i etvrtim 11. brigade) u širem rajonu Vukova klanca zatvori pravce iz Metkovi a i da iz tog pravca sprije i eventualni protunapad neprijatelja. S jednim bataljonom³⁴¹⁾ nastupa u pravcu Dunta Doli desno o ceste, a s dva bataljona (1. i 4) lijevo od ceste Metkovi -Dubrovnik. Bataljoni 1. brigade u ranim jutarnjim satima 17. X krenuli su u nastupanje. U toku dana ovladali su selima Topola, Stupa i Ošlje i protjerali neprijatelja u pravcu Oštrikovca i zaseoka Rudine. U toku ovog nastupanja 1. bataljon je zadržan u selu Duži radi osiguranja boka napadnim snaga brigade iz pravca Hutova. Tre i bataljon 1. brigade istovremeno je likvidirao neprijateljske bunkere u rajonu Vukova klanca i tako omogu io pristup pripremljenim minskim galerijama neprijatelja u Vukovu klancu, koje su Nijemci ranije izradili i postavili minsko punjenje za slu aj savezni kog iskrcavanja na ovom pro-

340a) Pismo u arhivi autora.

341) Operativni izvještaj 1. dalmatinske brigade, Arhiv VII, k. 1102, br. reg. 28-1/4

storu. Inžinjeri 1. brigade pod komandom Marka Matoši a,³⁴²¹ pod vatrenom zaštitom 3. bataljona, prišli su galeriji, likvidirali u bunkeru njema ku posadu koja je štitila minsko punjenje i upalili fitilj. Velika koli ina dinamita u inila je svoje - cesta je razrušena i onesposobljena za prolaz vozilima.

etvrti bataljon 11. brigade u prijepodnevnim satima 17. X zaposjeo je položaje na liniji Trovr (k. 321)-Dra evica-Brestica i na njoj uspostavio borbeni kontakt s neprijateljem. Tako su u toku 17. X na napadnim pravcima 11. i 1. brigada, a posebno na napadnom pravcu 1. brigade, postignuti dobri rezultati. Živa snaga neprijatelja je i dalje ostala skoro netaknuta (neprijatelj nema zna ajnijih gubitaka), pa je za o ekivati da se i narednog dana razviju žestoke borbe.

S linije dostignute prvoga dana op i napad je uslijedio u ranim jutarnjim satima 18. oktobra.

Tre i bataljon je iz Zamasline razvijao svoj borbeni poredak i frontalno krenuo u napad na neprijateljske položaje, koji su se nalazili na Strin eri (trg. 347) i Vresovici (trg. 221 i 201). Na Strin eru je napadala 3, a na Vresovicu 1. i 2. eta. U jurišu na Strin eru naro ito se istakao Košta Ugrica, politkomesar prate e te bataljona koji je sa svojim minobaca lijama krenuo na juriš, da im se ne »prigovara« radi neprekidnog dejstva iz pozadine gdje su se nalazili vatreni položaji minobaca a, pa tako ne u estvjuj neposredno u jurišu. Oni su se provukli kroz bodljikavu žicu i napali s le a njema ki bunker. Neprijatelja je ovaj napad iznenadio i otuda vrlo slab otpor. Tako su ete vrlo brzo izbile na Strin eru i Vresovicu, a neprijatelj je natjeran na povla enje. Ovom prilikom bataljonu se predalо 5 vojnika i 2 oficira. Ubijeno je 17 vojnika i 4 oficira. Prva eta je nastavila gonjenje neprijatelja u Ston. Ostale snage bataljona ostale su na dostignutim položajima. Likvidacijom neprijateljskih položaja u zale u obrane Stona i M. Stona, na Strin eri i Vresovici, prestala je efikasna vatrema podrška neprijateljskim snagama u rajonu Solane, Stonskog polja i Stona.

Njema ki komandant u ovoj situaciji cijeni daje doveden u teški položaj pa radi toga organizirano povla i svoje snage u Stonski kaštel i Korunu u M. Stonu, nadaju i se da e iz ova dva srednjovjekovna utvr enja i dalje pružati efikasan otpor.

Dijelovi 5. bataljona koji su napadali na trg. 63, dijelom snaga obišli su s ju goisto ne strane neprijateljsku otpornu ta ku na trg. 63 i natjerale snage neprijatelja u zoru na povla enje, nastavili s prodorom i u zoru 18. X preko Solane izbili pred Kaštel s jugoisto ne strane.

Napadaju i na svom pravcu 1. bataljon je satjerao neprijatelja u Mali Ston. On se i dalje uporno brani i povla i u srednjovjekovnu tvr avu Koronu, odakle nastavlja s pružanjem otpora. Njega je tu oko Korone napadala 1. eta (komandir Ivan Juki i politkomesar Ante Sari). U jednom momentu Nijemci pribjejavaju ratnoj varci, isti u bijelu zastavu kao znak predaje i kada su naši prekinuli vatru, a neki borci se podigli iz zaklona, Nijemci otvaraju snažnu mitraljesku vatru po strelja kom stroju ete. Odmah iza toga naši pónovo nastavljaju s napadom. Našem nišandžiji na bazuki, pošto je uo io jedan pogodan otvor u zidu stare tvr ave, uspjelo je da kroz taj otvor vatrom bazuke pogodi jedan od ciljeva

342) Marko Matoši , sje aju i se ovog doga aja, iznosi: »Po iskrcanju u Neumu inžinjeri su krenuli u pravcu Vukova klanca radi osiguranja brigade iz pravca Metkovi a. Tamo je bio bataljon Steve Vagi a (komandant 3. batliona 1. dalmatinske brigade - prim, autora). Krenuli smo prema bunkeru u kojem su bile Švabe. Pozvali smo ih na predaju, što su oni odbili. Zašti eni vatrom naših jedinica prišli smo bunkeru i likvidirali posadu. Prekinuli smo telefonske kablove. Pronašao sam minsku galeriju i kordu za paljenje minskog punjenja. Naredio sam ljudstvu da se skloni u zaklon i upalio kordu. Punjenje je eksplodiralo i razrušilo cestu. Poslije sam ustanovio da postoji još jedna galerija sa minskim punjenjem. Referirao sam o ovome komandantu brigade Stuparu, a on mi je naredio da idu eg jutra dignem u zrak i drugu galeriju, što sam i u inio. (Usmeno kazivanje Marka Matoši a autoru u Splitu u prolje e 1983. godine. Marko Matoši je u to vrijeme bio komandir inžinjerske ete 1. dalmatinske brigade).

u unutrašnjosti tvrave, nakon ega su Nijemci zatražili pregovore. Našim pregovara ima prevodilac je Zdravko Has iz Štaba bataljona, koji odlično vlasti nema kim jezikom. U tim kratkim pregovorima protivnik pristaje na bezuslovnu predaju. Oni su prije pregovora uništili svoje naoružanje, da nebi palo našima u ruke. Kada su završili pregovori izlazili su jedan po jedan iz tvrave s vrpcama odlikovanja, a po njima se je moglo zaključiti da su te vrpce predstavljači odlična dobivena za bitku pod Staljingradom. Nakon predaje Nijemaca, bataljon je produžio prema trgu 11 i na tom prostoru po zgradama gdje su bili smješteni talijanski fašisti, koji su tu stigli kao pojačanje prethodne noći otvorene je vatru. Talijanski fašisti nisu se puno razmišljali, digli su ruke u znak predaje, jer i onako nisu imali kuda dalje kad im je veća leža imala naš 3. bataljon izbio na Strinjeru a stroj 1. bataljona ga je frontalno pritisnuo i prisilio na kapitulaciju.

Jedinice 2. i 5. bataljona i 1. bataljona Grupe južnodalmatinskih otkih odreda probile su na svojim pravcima napada neprijateljsku obranu i upale u Ston. U Stonu preostale neprijateljske snage povukle su se u tvravu Kaštel, odakle su nastavili s otporom. Komandant 2. bataljona Andrija Krilić u toj situaciji donosi odluku, da tvravu zapali ubacivanjem upaljenih benzinskih bombi i boca u unutrašnjost tvrave. Ukrzo je nađen benzin u mjesnoj apoteci i otpeljeno je ubacivanje benzinskih boca, a kada se na dijelu tvrave pojavi plamen, neprijatelj je u 9,15 sati izvjesio bijelu zastavu i time označio završetak borbi za Ston.

Andrija Krilić, opisuju i juriš na Kaštel nastavljaju:

»Neprijatelj se povukao u kamenu tvravu i daje otpor. Sinu mi u glavu ide da će biti najbolje ako se otvoriti na ulaznom dijelu tvrave napadnu zapaljivim flašama. Zovnem komandira Ljubu. 'Ljubo traži benzin!' Nakon kratkog vremena eto ti dolazi Ljubin zamjenik Andrija Marinković (Višanin) i nosi benzin koji je našao u stonskoj apoteci. 'Hajde Andrija, ti i Šime Martinov zapalite ulaz u tvravu!' - kratko sam naredio. Odoše Andrija i Šime, prebacili su se do vrata i ubacuju unutra zapaljene flaše. Ukrzo vidim daje Andrija ranjen i da se survao u jedan rov. Udarila mi je krv u glavu. Treba spasiti ranjena druga, a treba zapaliti vrata tvrave. 'Hajde Slavko!' (Slavko Družijanić, kurir bataljona prim, autora) sa mnogim ponesi kantu benzina sa flašama! Preskočimo brisani prostor i ja onako u trku udarih svom snagom u ulazna vrata. Vrata popustiše i mi upadnosijio. A tamo dvojica Švaba. Padoše oni, ni sam neznam kako ih pokosi moj automat. 'Daj Slavko flašu!'... Slavko napuni flašu. Bacamo obojica flaše po magazinskom prostoru uz vrata. Buknuo plamen. Već nas dim guši. Treba nam kisika. Tu negdje blizu počinje eksplozija municije, a zatim bijele zastave na prozorima tvrave, jedna, dvije, tri... Eno Švabe dižu ruke. Gotovo je, gotovo. Ston je definitivno slobodan«.

Tokom obavedana borbe minobaca kaeta brigade neprekidno je svojom efikasnom vatrom tukla neprijateljske tako otpora i tako dala puni udio likvidaciji neprijatelja.

Dok su vođene borbe za Ston, jedinice Grupe odreda od iste su od mina i uredile pristanište u luci Prapratna. Uređenjem ove luke ubrzanje dotur municije i hrane i odvoz ranjenika. Sve je to sada moglo te i neuporedivo brže nego u vrijeme početka napada kada je dotur municije i odvoženje teških ranjenika išlo preko Žuljana u centralnom dijelu Pelješca, pogotovo ako se zna da tada nije postojao kvalitetniji put, tako da je dotur i odvoz organiziran s tovarnom stokom, a dijelom je stanovništvo prenosilo na leža.

U dvodnevnim borbama za Ston potrebno je istaći i žestoke borbe i juriše koje su izvodile jedinice 5. bataljona na svojim pravcima napada. Ti pravci su se protezali po ravni astom zemljишtu s jugozapadne strane Stona. Na ovom prostoru Nijemci su prethodno pedantno postavili žičane prepreke i minska polja, koje su s nekoliko utvrđenih brežuljaka i iz stonskih bunkera izvanredno štitili strelica kom vatrom i vatrom artiljerije. Ovaj napadni pravac bio je najteži za napad-

danje, pa otuda je i zadatak bataljonu izražen kroz brigadnu zapovijest za napad glasio, da s ovog pravca bataljon vrši pritisak na Ston. No, kada su drugi dan dvi je ete ovog bataljona krenule u prodor iz Cesvinice, bio je i tu brisani prostor, pa su otuda gubici bataljona bili prili ni i iznosili su preko 90 što ubijenih, što ranjenih. (1. eta oko 40, 2. oko 25 i 3. eta oko 30 boraca).³⁴³

Tik pred Stonom

U borbama za Ston poginuli su: iz 1. bataljona: Vladimir Badelj, borac, Josip Ben i , borac, Nikola Gracin, borac, Josip Mar elja, borac, Frane Kova ev, borac, Josip Marin, borac, Dinko Sui , borac, Božo Židar, vodni delegat i Janja Juras; iz 2. bataljona: Milivoj Baus, borac, Marko Raki , vodnik voda i Milan Sušac, desetara; iz 3. bataljona: Spasoje Mari i -Bagaš, borac, Ivan Miškovi , borac i Vjeko Uhoda, borac; iz 5. bataljona: Emanuel Antunovi , komesar ete, Ivan Balolj, borac, Alojz Bandelj, borac, Angel Bandelj, borac, Franc Bandelj, borac, Laverenc Bergo , borac, Miroslav Berlot, borac, Emil Bratina, zamj. k-dira ete, Bernard Gašper i , borac, Valentin Golja, borac, Jožef Grgoje, borac, Ivana Haler, bolni arka, Anton Kapel, borac, Ludvik Merlak, borac, Ivan Petrinja, borac, Alojz Poli , borac, Alojz Remec, vodnik voda, Franc Senka, borac, Jakov Simramovi , borac, Franc Š uka, borac, Ludvik Šljunobran, borac i Karei Spraham, borac.

U Stonu se predalo 250 njema kih vojnika i 8 oficira. Naoružanje, oprema i hrana kojom je neprijatelj raspolagao, palo je u ruke naših jedinica. Zarobljeni njema ki komandant uporišta jednostavno nije nikako mogao da shvati kako

343) »Prekomorci« Ljubljana, 1965. godine, str. 364.

mu se naš 3. bataljon iznenada našao u zale u, i kada je to saznao svaki mu je otpor bio uzaludan. Kada se predao bio je doveden komandantu 11. brigade majoru Ivanu Guvi. U razgovoru s Guvom izrazio je divljenje jurišu naših jedinica, posebno iznenadnom napadu na Strin eru. Od Guve je tražio potvrdu kao priznanje njegovoj jedinici na upornoj obrani Stona. Kako su zarobljenici bili iz kažnjeni kog bataljona, neki od njih su ranije osu eni u Njema koj kao pripadnici lijevih politi kih partija (Socijalisti ke i Komunisti ke), što su dokazivali pokazivanjem odgovaraju ih politi kih legitimacija koje su im bile ušivene u odijelima. No, i pored toga oni u pružanju otpora nisu ništa zaostajali od svoga komandanta, koji kao da je shvatio da ratuje u eri feudalnih vitezova. O borbama i predaji u Stonu. Schraml, pored ostalog piše:

»Ovdje na pristaništu i u citadeli (Kaštelu - prim, autora) pružan je otpor neprijatelju još do 18. oktobra. Branioci su bili opkoljeni, ali su uspjeli da se izvuku pod zaštitom no i. Kapetan Schulenberg je branio citadelu i nestao je. Tvr avski pješadijski bataljon koji je nekada imao 800 ljudi, istopio se na nekoliko vojnika.³⁴⁴

Nakon likvidacije Stona brigadaje mogla nastaviti s daljim prodom preko unta Doli na cestu Dubrovnik-Metkovi , na kojoj su jedinice 1. brigade vodile ovog dana oštredne borbe u rajonu Oštirovca. Istovremeno s oslobo enjem Stona, istog dana, neprijatelj je napustio i Dubrovnik, a u njega su ušle jedinice 29. divizije. Neprijateljske snage krenule su ka Metkovi u, tako da su se one mogle o ekivati ispred fronta naših jedinica za dan dva.

Ujutro 18. X sva tri bataljona 1. dalmatinske krenula su u napad na Oštirovac. Neprijatelj se uporno branio. Položaji su u toku dana nekoliko puta naizmjeni nim jurišima naših i neprijateljskih snaga prelazili iz ruku u ruke. U toku dana neprijatelju su stigla poja anja dvije ete talijanskih fašista iz legije »San Marco« iz Hutova i dvije ete ustaša koji su se probili preko Žabe kroz selo Gradac i Grabovinu ka Oštirovcu, uz istovremeno stizanje poja anja i povla e ih snaga neprijatelja iz Dubrovnika.³⁴⁵

Ocjenjuju i da su neprijateljske snage vrlo jake i da e se pokušati probiti u pravcu Metkovi a, Štab 1. dalmatinske brigade odlu io je da odustane od daljih napada na Oštirovac, tako da je svoje snage povukao nešto unatrag na povoljnije položaje s namjerom da obrambenim dejstvima sprije i prodor jakih neprijateljskih snaga. S položaja Vukov klanac-Brestica-Trovr 4. bataljon 11. brigade, dva sata prije svananja, po dobijenom nare enju iz Štaba 1. brigade da krene u nastupanje prema Metkovi u, krenuo je pravcem Dra evi a-s. Glavica-s. Mlinište. Nastupanjem navedenim pravcem došlo je do susreta i borbe s jednom kolonom Nijemaca, ustaša i domobrana, na potezu s. Troilo-Glavice. Izvi a ka patrola ove kolone je pred zorom upala u bataljonsku zasjedu i prije no što e glavnina kolone od Troila izbiti na greben, dvije ete 4. bataljona (2. i 3) uspjele su za nekoliko minuta ranije od neprijatelja posjeti greben i otvoriti vatru i nakon jednosatne borbe neprijatelj se djelomi no povukao, a na poprištu borbe ostao je veliki broj mrtvih i ranjenih neprijateljskih vojnika. Istovremeno je 1. eta napala kod Nijemaca koji se utvrdio na ukovici (k. 412). Neprijatelj je davao jak otpor, ali pod snažnim pritiskom 1. ete odlu io se na povla enje i u rajonu Trubino brdo naišao na zasjedu 3. ete, tako da se nitko nije uspio izvu i. U ovoj borbi u rajonu ukovice bataljon je imao dva mrtva borca. U toku nastupanja bataljon je bio tu en neprekidnom vatrom njema ke artiljerije iz Metkovi a. Gone i neprijatelja bataljon je produžio pravcem Trubino brdo-s. eletina-s. Bijeli Vir, i tako do pada no i izbio neposredno pred Metkovi . Na ovom pravcu u selima Mislinja i Mliništa seoska ustaška milicija nije davala ot-

344) F. Schraml, n. dj. str. 98.

345) Operativni izvještaj Štaba 1. dalmatinske od 26. X 1944. godine. AVII k. 1102, br. reg. 28-16.

por mada se tu nalazila, ali naše jedinice nisu imale dovoljno vremena da ih razoružaju.

U toku no i 18/19. X Štab 4. bataljona zatražio je od Štaba 1. brigade, ije se komandno mjesto nalazilo u s. Radež, uputstvo za dalja dejstva. Nare eno mu je da ne produžava napad prema Metkovi u, ve da se povu e na raniju liniju obrane, na kojoj treba biti spreman da odbije napad neprijatelja iz pravca Metkovi a. Povla enje je uslijedilo 19. X ujutro.

Krajem dana 18. X jedinice 29. divizije i 2. dalmatinske brigade ušle su u Dubrovnik. Njema ke jedinice koje su napuštile Dubrovnik krenule su brodovima i pješke prema Šlanom. Istovremeno Štab primorske operativne grupe koji nije imao vezu sa Štabom 26. divizije, donosi odluku da iz prostora sjeverno od Slanog povu e dva bataljona 2. dalmatinske brigade u rajon Konavlja. Razlog za njihovo nekoordinirano djelovanje je što baš u to vrijeme Vrhovni štab NOV i POJ (15. X) kre e s Visa za Srbiju, pa je zbog toga prestala efikasnija koordinacija jedinica koju je do tada ostvarivao Vrhovni štab.

Iako je došlo do prekida veze izme u 26. i 29. divizije, Štab 29. divizije je morao nastaviti gonjenje neprijatelja koji se povla io iz Dubrovnika, a s dva bataljona 2. dalmatinske brigade (koji su tada pod komandom Primorske operativne grupe) bo no napasti odstupaju u kolonu. Umjesto toga divizija je svoje glavne snage zadržala na širem prostoru Dubrovnika dva dana. Trinaesta brigada 29. divizije svojim dejstvom posredno je pomogla u rajonu šireg mostobrana 26. divizije, me utim umjesto da krene prema Vukovu klancu, njen štab cijeni da e Nijemci od Oštrikovca krenuti prema Hutovu, radi ega se tako i postrojava i ne kre e dalje. Tako su i dvije ete ustaša 9. ustaške brigade i dvije ete talijanskih fašista ispred napadnog fronta 13. brigade krenule iz pravca Žabe i stigle do Oštrikovca (jedna eta i do Stona), a da dotele nisu naišli na prepreku, pa su tako omogu ili preostalim njema kim snagama na tom prostoru da se održe pred uništavaju im udarima jedinica 1. i 11. brigade do dolaska odstupaju e kolone iz Dubrovnika.

Situaciju 18. X karakteriziraju slijede i momenti:

- 11. brigada je briljantno izvela opkoljavanje, a zatim i likvidaciju neprijatelja u Stonu. Stvorena je mogu nost brzog prodora s juga na cestu Dubrovnik-Metkovi ;

- 1. brigada naišla je na snažan otpor neprijatelja u rajonu Oštrikovca;
- 4. bataljon (pod komandom 1. brigade), napadaju i u pravcu Metkovi a, postigao je zapažen uspjeh izbijanjem u Bijeli Vir;
- neprijatelj je napustio Dubrovnik i krenuo prema Metkovi u, nastoje i po svaku cijenu obraniti Oštrikovac;
- 29. divizija se s dvije brigade zadržala u Dubrovniku, a dva bataljona 2. dalmatinske koji su se nalazili iznad Slanog povu eni u Konavlje.

Pošto e se neprijatelj pokušati probiti cestom Dubrovnik-Metkovi , za o ekivati je da e do žestokih borbi.

Nakon oslobo enja Stona, Štab 11. brigade je ocijenio daje mogu e odmah nastaviti nastupanje radi što bržeg izbijanja na cestu Dubrovnik-Metkovi . Za izvo enje ovog zadatka odre ena su dva bataljona (1. i 2). Bataljoni su dobili zadatak da u 16,30 sati 18. X, otpo nu s nastupanjem pravcem Zamaslina— unta Doli-Rudine, radi izbijanja na tom prostoru na cestu Dubrovnik-Metkovi . Prvi bataljon je krenuo u 16,30 sati i ubrzno izbio u Zamaslinu koju je neprijatelj nakon prvih pučnjeva napustio. Na položaju je ostavio bateriju topova 105 mm (dva su topa bila ispravna). Odatle je bataljon produžio prema Blizni (k. 354) i u jutarnjim satima otpo eo napadom na istu i ubrzno protjerao neprijatelja. Nakon uzimanja Blizne bataljon je na lijevom krilu uspostavio kontakt s 2. bataljonom 1. brigade u rajonu zapadno od Oštrikovca i s istim produžio napad na Oštrikovac (k. 404 i 254).

Drugi bataljon je podržan vatrom minobaca ke ete brigade krenuo u nastupanje u 3 sata 19. X. U 8,30 sukobio se s neprijateljem u s. Konštare kojeg je svladao u prijepodnevnim satima, a zatim je krenuo u pravcu unta Doli i krajem dana izbio na Golo brdo.

Minobaca ka eta brigade efikasno je tukla vatrom minobaca a po neprijateljskim položajima u rajonu Rudine. Zamjenik komandira Santino Minotti i ovog puta majstorski upravlja vatrom. Skoro svakom minom poga a žive ciljeve neprijatelja.

U ovim borbama bataljoni su zarobili oko 50 neprijateljskih vojnika. Neprijatelju je krajem dana uspjelo da se zadrži na kotama: 254,404,402 i Kuk (376). Padom no i 19/20. X, zbog zamorenosti 2. bataljona povu en je u unta Doli, a njegove položaje preuzeo je 3. bataljon. Prvi bataljon u toku no i ostaje u širem rajonu Blizne, a 2. bataljon 1. brigade povukao se prema Ošlju.

Za 1. i 2. bataljonom u 9 sati 19. X upu enje i 3. bataljon koji je u 13 sati izbio u Konštare, a u 14 dobio nare enje od Staba brigade da potpomogne napad 2. bataljona, s tim što e napasti na k. 402. Kotu je napala 2. eta i u jurišu zbacila neprijatelja. Tom prilikom ubijeno je 6 neprijateljskih vojnika i 1 oficir. Predalo se 5 Talijana. Nakon toga je 1. eta izbila na trg. 289, a Tre a eta ostala je u rezervi u s. unta Doli. U toku no i 19/20. X patrole 3. bataljona zarobile su dva »vražjaka«.

Peti bataljon je ovog dana u rezervi u Stonu. Neprijatelj je i dalje pružao snzan otpor. U dobroj mjeri u tome mu pomaže konfiguracija zemljишta koje nadvisuje prostor s kojeg se razvijaju naše jedinice u napad, tako da protivnik uspijeva i s manjim brojem oružja efikasno zaustaviti naše nastupanje.

Ovog dana na elnik Štaba divizije održao je sastanak sa štabovima 1. i 11. brigade, razmotrena je situacija i postavljeni dalji zadaci.

Na položajima oko Oštrikovca uz neprekidne obostrane napade i protunapade naših i neprijateljskih snaga nije došlo do bitnijih promjena.

Iz pravca Metkovi a prema Vukovu klancu ujutro 19. X krenula je neprijateljska borbena grupa »Kaene«³⁴⁶⁾ ja ine 7 tenkova, dvije blinde i nekoliko kamiona sa 150 vojnika, u namjeri da se probije u pravcu Oštrikovca radi deblokiranja svojih snaga koje su se probijale iz Dubrovnika. etvrti bataljon 11. brigade koji se nalazio u selu Bijeli Vir otpo eo je s povla enjem prema pretvodnom nare enju Štaba 1. dalmatinske, davao je uzastopan otpor do Vukova klanca.

S vatre nog položaja iz rajona k. 219 naš protutenkovski top iz protuoklop nog diviziona (nišandžija Miro Grubi iz Solina) uspio je direktnim pogotkom zapaliti zadnji tenk iz kolone i tako se taj tenk isprije io na sredini uske ceste i onemogu io drugim vozilima da pro u pored njega. U tom momentu uslijedio je juriš dijelova 2. i 3. ete 4. bataljona na kolonu. Ukrzo iza toga planulo je svih 7 tenkova i dvije blinde, a ostali dijelovi kolone krenuli su natrag prema Metkovi u. U ovom jurišu naro ito se istakao Ljubo Periša politkomesar 3. ete. Periša je ranije završio tenkovsku obuku u Italiji (1. tenkovska brigada) i sada je praktično pokazao kako se u jurišu otvara tenkovska kupola i ubija posada, a

346) Borbenu grupu »Kaene« sa injavili su dijelovi 3. bataljona 370. puka, dijelovi alarmnih jedinica u dolini Neretve, kao i neki dijelovi ustaško-domobranskih jedinica. Komandant borbene grupe bio je potpukovnik Kaene, komandant 370. puka koji je radi savjetovanja ostao odsje en od puka u Metkovi u. Tako se potpukovnik Kaene našao odsje en od jedinice i preostalo mu je da u dolini Neretve skuplja na vrat na nas jedinice s kojima e krenuti u napad radi deblokade njema kih i ustaško-domobranskih jedinica koje su se nalazile na prostoru Dubrovnik-Oštrikovac. (Prema podacima T. Radoševi a, u n. dj., str. 143.)

zatim pale tenkovi.³⁴⁷ Uz Perišu su se istakli komandir 3. ete Mirko Boži, sekretar SKOJ-a u eti Ante epi i puškomitraljesci Bajo Staniši i Mate iz Dervente.

Pišu i o borbama oko Vukovog klanca F. Schraml u n. dj. strana 102. navodi: »U Mislini nailazimo na komandno mjesto Kane... (komandant 370. puka - prim, autora). .. Neprijatelj nas je iznenadio, iznenada napao i došao gotovo do Metkovi a. 4. baterija se spasila odstupivši ka Celjovu (autor nije mogao na karti na i to mjesto, vjerojatno se radi o Bregavi ili apljini). Potpukovnik Kane s alarmnim jedinicama i ostacima 3. bataljona 370. puka uz podršku tenkova poduzeo protunapade, ali je pri tome skoro uništen prije nego je dostigao neumski prevoj...«

U toku dana patrola 1. dalmatinske upu ena sjeverno od sela Duži u rajonu Gradca uspostavila je vezu s 2. bataljonom 13. hercegova ke brigade.³⁴⁸

U toku cijelog dana 19. X neprekidno se prikljuju dijelovi neprijateljskih jedinica koji se povla e iz Slanog i Dubrovnika, a završeno je do 24 sata 19. oktobra. Tu je oformljena grupa koju su sa injavali ostaci 370. i 369. puka, ostaci 19. tvr avskog bataljona, mornari ki strelja ki bataljon, ostaci 9. ustaško-domobranske posadne brigade, dvije ete Talijana i dvije ete ustaša iz 9. ustaške brigade. Ja ina grupe iznosila je oko 4.000 vojnika, grupa je dobila naziv borbena grupe »Becker«.³⁴⁹

Prate i situaciju na ovom prostoru Štab operativne grupe ocijenio je da e neprijatelj pokušati probaj prema Metkovi u pa zato nare uje Štabu 1. dalmatinske, da izvu e bataljone iz neposrednog dodira i da ih rasporedi po dubini lijevo i desno od komunikacije Dubrovnik-Metkovi odakle da vrše bo ne udare, a jedinice 11. brigade da napadaju neprijatelja s juga i za elja. Tako su bataljoni 1. brigade izvu eni iz dodira no u 19/20. X. posjeli položaje po dubini sa sjeverne i južne strane ceste Oštakovac-Vukov klanac.

Izvršavaju i nare enje Štaba operativne grupe, Štab 11. brigade naredio je 1. i 3. bataljonu da nastave napade na neprijateljsku kolonu na cesti Rudine-Oštakovac. Na desnom krilu neprijatelj je pokušao u 8 sati s oko 250 vojnika izbiti na k. 402. Na ovoj koti uporno se branila 2. eta 3. bataljona i na kraju je neprijatelj odustao od napada ostavlju i na poprištu 10 mrtvih. eta je imala 3 poginula i 3 ranjena borca. Padom mraka 2. etu smijenila je na položajima 3. eta.

I na lijevom krilu svr pokušaji 1. bataljona da se probije dublje u neprijateljski raspored ostali su bez rezultata, jer je protivnik davao snažan otpor s nadmo njim snagama i povremeno prelazio u napad prema Blizni, gdje je nakon sudara s našim jedinicama odstupio prema Oštakovcu. Oko 17 sati naša etiri aviona tukli su neprijateljsku kolonu na cesti Oštakovac-Rudine. Neprijatelj se branio vatrom PA mitraljeza i tom prilikom oborio jedan avion »Huriken« koji se srušio u rajonu Bunta Doli u kom je poginuo pilot-lovac Stanko Vouk.³⁵⁰ Dok su naši avioni tukli neprijateljsku kolonu, a neprijatelj se branio snažnom protivavionskom vatrom i pogodio naš avion, tu su situaciju budno pratile min-

347) Tih dana objavljenje lanak u bataljonskom listu 4. bataljona iz kojeg je vrijedno navesti što piše o ovoj borbi: »Stigli su tenkovi ali pro i ne mogu, jer je cesta razrušena. Oni siju paklenu vatu po položajima, ali i naš protukolac tu e po njima. Žadnji tenk iz kolone je zapaljen i zaprije io odstupanje ostalima. Došli smo u neposrednu blizinu i to iza le a... Naši rafali iz mitraljeza oštro ih tuku. Dolazi do zanimljive scene. Švabe se hvataju pištolja i noževa. U tom asu komesar ete Ljubo ska e na tenk... Za nekoliko asaka borba je završena. 7 tenkova i dvije blinde su zapaljeni na sred puta. Dva tenka uspjela su pobje i u pravcu Metkovi a, da kažu »her hauptmanu« »što se desilo ostalim pancerima...« (11. dalmatinska udarna motostrelja ka brigada, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1945. godine, str. 50). Pisac ovog lanka je autor Monografije.

348) D. Komnenovi i M. Kreso: »Dvadesetdeveta hercegova ka divizija« str. 362.

349) Borbena grupa »Becker« dobila je ime po komandantu 1. bataljona 370. puka majoru Beckeru koji je u tom momentu bio najstariji oficir na toj prostoriji.

350) Vouk je rodom iz Diva e kod Trsta, ro en je 1911. g.

baca lije iz 1. bataljona. Oni su otvorili vatru na flak koji je oborio Vouka i treom granatom-minom pogodili taj flak i njegovu posadu. Jedan naš avion je zabunom bacio torpedo pokraj naše baterije u s. Konštari, ali žrtava nije bilo.

Krajem dana Štab brigade je donio odluku da u toku no i 20/21. X izvu e s položaja 1. bataljon, a da na njegovo mjesto ubaci 5. bataljon, koji je dotle bio u rezervi, i da zatim idu eg dana krene u napad s 3. i 5. bataljom.

Ovog i prethodnog dana efikasno je ga ala artiljerijskom vatrom savezni ka baterija s Mljeta neprijateljske dijelove koji su se prikupljali ili držali položaje na prostoru Rudine-Oštirovac.

Bataljoni 1. brigade (dva sjeverno od ceste Oštirovac-Radež i jedan južno od iste upornom borbom zadržavaju prodor neprijatelja). Bataljoni u rajonu Vučkova klanca (3. iz 1. brigade i 4. iz 11. brigade) drže ranije posjednute položaje i odbijaju sporadi ne napade neprijateljske pješadije. U toku 20. X neprijateljska kolona kod Oštirovaca potpuno se sredila i pripremila da idu eg dana krene svim snagama u nastupanje prema Metkovi u. Istovremeno bilo je mogu e da neprijatelj ponovo ja im snagama iz pravca Metkovi a i Opuzena pokuša da napadne naše snage u rajonu Vučkova klanca radi debllokiranja borbene grupe »Becker«.³⁵

U ranim jutarnjim satima 21. X borbena grupa »Becker« krenula je u proboj kroz položaje 1. brigade, osiguravaju i se jakim zaštitnicama prema jedinicama 11. brigade. Istovremeno iz pravca Metkovi a dijelovi neprijateljske pješadije napali su položaje 4. bataljona 11. brigade na liniji Gostilj-Gradina. Neprijateljske snage ubrzo su probile položaje 1. brigade i nastavile da nadiru prema Radežu. Prvi i etvrti bataljon 1. brigade rokiral su se sjeverno od ceste Štrikovac-Radež, a 2. bataljon južno od iste i s oba boka vatrom su usporavali njegovo nastupanje.

etvrti bataljon 11. brigade tokom 21. X uspješno je odbio napade neprijatelja na Gostilju i Trovru. Bataljon je imao dva poginula i nekoliko ranjenih boraca. Krajem dana Štab 1. brigade, cijene i situaciju na svojim položajima, zaklju io je da e se neprijateljska kolona (grupa »Becker«) probiti kroz Vučkov klanac u pravcu Metkovi a, jer je ve njegova prethodnica izbila u Radež, i u toj situaciji dok su snage 1. brigade sjeverno i južno od ceste Radež-Ošje, postojala je mogu nost da neprijatelj intervenira iz pravca Opuzena koji je bio nezašti en i da tako dovede u opasnost snage brigade na putu Neum-Klek. Osim opasnosti iz pravca Opuzena, u toj situaciji po procjeni Štaba 1. brigade 4. bataljon 11. brigade može do i u okruženje (od snaga koje su napadale iz Metkovi a i borbene grupe »Becker«) iz ega je izvu en zaklju ak, da se 4. bataljon izvu e iz borbe i da krene u pravcu Opuzena radi zatvaranja toga pravca. Bataljon je pred pad mraka uspio da se prebaci preko ceste u rajonu Vučkova klanca. Neposredno iza toga došlo je do spajanja neprijateljskih snaga u rajonu s. Brestica. Tom prilikom dva vojnika iz zaštitnice bataljona nisu uspjela da se prebace preko ceste i ubijeni su u dokumentu nestalih. Iza toga je bataljon produžio preko Krsta a i Žavale prema Opuzenu sa zadatkom da osigura mostobran za izvla enje bataljona 1. dalmatinske, koje je neprijatelj obzirom daje bio etiri puta brojniji (11. brigada je ve bila u povla enju pa se ovaj odnos snaga odnosi samo na 1. brigadu) mogao ozbiljno ugroziti.

Na desnom krilu neprijateljske snage oko Oštirovaca napadao je 3. bataljon. Njegova 1. i 3. eta izbile su u 8 sati na k. 404 i zaposjele cestu od Rudine do Oštirovaca, gdje su zarobljene velike koli ine ratnog materijala (kamioni, topovi, minobaca i i velike koli ine ostalog strelja kog naoružanja i druge vojne opreme). U 22 sata bataljon je izbio u Smokovljane i tu se smjestio, a njega je smjenio 5. bataljon koji je nastavio da goni neprijateljsku zaštitnicu do Ošla. Neprijatelj se primjenjuju i manevarsku obranu povla io onda kada bi se bataljon

351) Knjiga depeša Štaba 267. divizije. Arhiv VII, k. 1101, broj reg. 2-10/7.

razvio za borbu, ponovo posjedao novi položaj, pa opet povlačio. Tako je to trajalo do pada noći. Drugi bataljon je u 9 sati krenuo iz Šunja Doli u pravcu Rudine, a u 12 sati dobio je narešće od Štaba brigade da se priključi 5. bataljonu radi gonjenja. Bataljon je iza toga krenuo ka Ošlju i otpočeo s gonjenjem neprijatelja, ponovo posjedao novi položaj i ponovo povlačio, dok je 5. bataljon ostao u Ošlju.

Pošto je Štab 8. korpusa pripremio napad na Split i Šibenik, naredio je 26. diviziji da što prije izvadi 1. i 11. brigadu iz rajona Ston, Vukov klanac, kako bi moglo biti upotrebljene za navedeni napad. U vezi s tim, komandant 26. divizije³⁵²⁾ 20. X moli 29. diviziju da smijeni 1. i 11. brigadu svojim jedinicama. Sutradan 21. X komandant 26. divizije nareše Štabu operativne grupe da 1. i 11. brigada, im budu smijenjene od jedinica 29. divizije prebacuju hitno na Brač radi daljeg dejstva divizije u duhu narešća 8. korpusa. U svemu se inzistira da se brigade što prije prebace na Brač, bez obzira na situaciju u rajonu Oštrelj-Vukov klanac. Međutim, sutradan 22. X na elnik Štaba 8. korpusa nareše Štabu Operativne grupe³⁵³⁾, da snage u dodiru s neprijateljem prebace na Brač im ih smijene jedinice 29. divizije i im izvrše postavljeni zadatak.

U 21 sat Štab 11. brigade dobio je narešće da se brigada prikuplja i da iduće dana, 22. X u 12 sati, bude u gotovosti za ukrcanje u Malom Stonu.

Štab brigade je odmah zatim izdao narešće bataljonima, da krenu u Mali Ston. Ovo narešće Štab 2. bataljona dobio je u 1 sat 22. X, kada su njegove jedinice gonile neprijateljske zaštitni ke dijelove. Tokom dana neprijateljskoj borbenoj grupi »Becker« (ja ine oko 4.000 vojnika uz snage iz pravca Metkovića - vjerojatno oko 500 vojnika), ukupno oko 4.500 vojnika prema oko 2.500 boraca 1. ili 11. brigade, premda brojano skoro dvostruko jača od napada, nije uspjela da se probije pa je i dalje ostala u obrani u koga su nametnule brojano slabije ali po borbenom moralu daleko jača snage. Komandant ove borbene grupe i ovog dana još očekuje da će uspijeti da se probije kroz Vukov klanac sa živom snagom i tehnikom. Štabu 11. brigade može se staviti prigovor ovog dana što u gonjenju ne upotrebljava sve raspoložive snage, jer mu tada nije trebala rezerva.

Sjećajući se tih momenata na elnik Štaba 26. divizije, ppukovnik Bio i piše:

»Komandant 11. brigade postupao je po narešću komandanta divizije i Štaba korpusa, ali o tome nije izvjestio na elnika Štaba divizije, koji je bio sa 1. brigadom. Na elniku Štaba Bio i 1. brigadi nije dao odobrenje za povlačenje iako je to narešće eno. Sa Štabom 1. brigade produžio je napad do uništenja neprijateljske kolone. Izvijestio je komandanta divizije, da se 11. brigada povukla bez njegovog znanja. To je bio veliki propust, kao i inzistiranje od ranije Štaba korpusa da se 26. divizija upotrebi u srednjoj, odnosno sjevernoj Dalmaciji, i što, izgleda, nisu tog momenta sagledali situaciju da možemo uništiti dvostruko jaču neprijateljsku snagu. Sada su jedinice 26. divizije brale plodove obuke i vježbi u postepenom izvođenju akcija i to uspješnih protiv Nijemaca u proljeće i ljeto 1944. godine. Poznavajući i dobro sve te elemente i psihiku vojske u povlačenju, na elnik divizije je mogao i smio da u ovoj situaciji uzme na sebe odgovornost i ne izvrši traženje komandanta divizije, dobiveno od Štaba korpusa i urgencije, i ustraje do kraja.«³⁵⁴⁾

Postupajući i po posljednjem narešću na elnika Štaba 8. korpusa, Štab operativne grupe ne pravi nikakve izmjene u zadacima 1. dalmatinskoj brigadi i tako ova brigada nastavlja i dalje s napadima na borbenu grupu »Becker«, a jedinice 11. dalmatinske prema ranije primljenom narešću kreću ka Malom Stonu i dolaze dva dana na dolazak brodova.

352) Operativni dnevnik 29. hercegovačke divizije Arhiv VII, k. 1143 A, broj reg. 7/8.

353) Depesha na elnika Štaba 8. korpusa, Arhiv VII, k. 1102, broj reg. 2-11/7.

354) Sjećanje A. Bio i a u arhivi autora.

itav dan 22. X, neprijatelj pruža otpor na dostignutim položajima. Njegova motomehanizirana kolona ne može kroz Vukov klanac radi razrušene ceste. U koloni je oko 400 ranjenika, me u kojima oko 100 teških. Komandant grupe »Becker« po svaku cijenu namjerava da izvu e borbenu tehniku. On uporno drži uke neposredno uz cestu i traži pomo za opravku ceste. Iz Metkovi a je upu-en jedan bataljon da opravi cestu i kada je stigao u Vukov klanac konstatirao je da je potrebno 8-14 dana za osposobljavanje tog dijela ceste za saobra aj. Kako kolona ima veliki broj ranjenih, iste prenose na nosilima i rukama preko razrušenog dijela puta, to ide vrlo sporo, i to rade neprekidno od izbijanja u Vu-kov klanac (no 22/23. X). Poslije konstatacije pristiglog bataljona iz Metkovi a daje nemogu e opraviti blagovremeno cestu, majoru Beckeru je bilo re eno da nešto efikasnije poduzme. Obru oko glavnine kolone od bataljona 1. dalmatin-ske neprekidno se sužavao. Napadi tokom 22. X produžili su se i no u 22/23. X. U zoru 23. X borbena grupa »Becker« definitivno je prisiljena na kapitulaciju. Od itave kolone u Metkovi se probilo 1/4 ljudstva. Na poprištu bitke ostala je cjelokupna tehnika i oprema (djelomi no uništena ili ošte ena).

etvrti bataljon 11. brigade 22. X izbio je na uku u rajonu Gradine iznad Opuzena i uspostavio vatreni kontakt s neprijateljem. Ujutro 23. X upu eno je ultimativno pismo po jednom seljaku komandantu uporišta u kome se traži bezuslovna predaja. I dok je Štab bataljona razmatrao mogu nost da napadne neprijatelja u Opuzenu, dobio je nare enje Štaba 1. brigade da odmah krene za Neum gdje se ukrcao u brodove i otplovio za Omiš gdje je stigao no u 23/24. ok-tobra. Iskrcavanje u Omišu pra eno je vatrom njema ke dalekometne artiljerije, koja je tukla Omiš iz rajona Splita.

Bataljoni 11. brigade tokom no i 21/22. X i tokom dana do 13 sati izvrša-vaju i nare enje Štaba brigade, stigli su u Mali Ston u gotovosti za ukrcanje.

Za itavo vrijeme borbi od Oštrikovca do Vukova klanca 13. hercegova ka brigada je dejstvovala sjeverno uz željezni ku prugu Gabela-Dubrovnik na ³⁵⁵tezu Hutovo-Hrasno i na taj na in osiguravala bok 1. i 11. brigadi sa sjevera.

Iznose i svježe rezultate, kada su tek uobli eni trenuta ni dojmovi o toku bitke i njenom završetku, na elnik Štaba 26. divizije potpukovnik Ante Bio i , izvještava Štab divizije 23. X u 13,30 sati depešom u kojoj navodi: »U toku 21. i 22. o.m. vodile su se ogor ene borbe s neprijateljem koji se nastojao probiti od Oštrikovca ka Mektovi u. Neprijatelju su nanešeni ogromni gubici. Ubijen je i komandant njema ke kolone - pukovnik. Neprijateljska kolona ja ine 4.400 lju-di, 12 tenkova, 120 kamiona, oko 300 kola. Neprijatelj se probijao cestom. Ubijeno je 600, ranjeno 800 i zarobljeno 180 njema kih vojnika. Ovo je najmanje. Ni-jedna kola, kamion ni tenk nisu prošli. Po putevima leže leševi. Njema ki se ofi-ciri nalaze s pištoljima na slijepo nici - izvršili su samoubojstvo. Siguran sam da su neprijateljski gubici ve i. Ogroman plijen duž puta. Neprijatelj je potpuno raz-bijen. Borci su pokazali ogromnu hrabrost i izdržljivost. Zaplijenjena kola i ka-mioni moraju se uništiti, jer se nemaju kuda izvla iti i opravljati. Neprijatelj se još drži u klancu izme u sela Bresnica (Brestica - prim, autora) i sela Babula (Badžula - prim, autora) gdje ima ranjenih, o ajno se brani. Sigurno bi bili uniš-teni i najmanji ostaci da se 11. brigada u toku borbe, po nare enju (Štaba divizije - prim, autora) nije izvukla radi novog zadatka«..³⁵⁶ .

Tako je u jutarnjim satima 23. oktobra završena bitka na prostoru Ston-Vu-kov klanac. Prva i 11. brigada izvršile su u cjelini dobijeni zadatak i prema na-re enju Štaba 8. korpusa krenule u ukrcne rajone, o ekuju i brodove da ih pre-bace na širi prostor Splita, kako bi mogle dalje u estvovati u borbama za oslo-bo enje Splita i dalji prodor u pravcu Šibenika. Gonjenje razbijenih ostataka

355) D. Komnenovi i M. Kreso: »Dvadesetdeveta hercegova ka divizija« str. 362.

356) Knjiga depeša Štaba 26. divizije. Arhiv VII k. 1102. br. reg. 2-1/7.

neprijatelja dolinom Neretve u pravcu Mostara preuzet e za nekoliko dana jedinice 29. hercegova ke divizije.

U borbama poslije oslobo enja Stona puginuli su na prostoru unta Doli-Oštrikovac-Neum: Neda Bu evi , bolni arka 2. bataljona, Roko Kamenjarin, borac 2. bataljona, Ante Kazija, borac 3. bataljona, Paško Mateši , borac 2. bataljona, Milan Matoši , borac 3. bataljona, Luka Mikuli , borac 1. bataljona, Ivan Surjan, borac 3. bataljona, Ivan Žuvela, borac 2. bataljona i Ante Sanseovi , borac 2. bataljona.

Na prostoru. Neum-Bili Vir iz 4. bataljona: Vjekoslav Kraljevi , borac, Ante Petrinov, borac, Juraj Raj evi , vodni delegat, Petar Vlaši , borac, a na istom prostoru nestali su Miljan Smoje i Live ak Stanko, borci.

U borbama 11. brigade od 16-22. X naneseni su neprijatelju slijede i gubici:
a) u ljudstvu: puginulih 128 vojnika i oficira, zarobljeno 320 vojnika i oficira - ukupno 448 vojnika i 13 oficira;

b) gubici u materijalu: brigada je zaplijenila 15 haubica, 2 protuoklopna topa, 2 PA topa, jedan minobaca 82 mm, 33 puškomitrailjeza i mitraljeza, 4 kamiona, 1 tenk (ošte en) i ve u koli inu ostalog oružja i ratne spreme.

Gubici brigade iznosili su: 29 puginulih boraca, teže ranjeno 43, a lakše ranjeno 87 boraca.³⁵⁷⁾

Nekoliko dana poslije bitke, sumiraju i izvještaje brigade, Štab 26. divizije u svom operativnom izvještaju iznosi da je na poprištu bitke ostala cijelokupna tehniku i oprema neprijatelja.

Ukupni gubici neprijatelja na prostoru Ston-Vukov klanac, prema izvještaju Štaba 26. divizije od 17. XI 1944. godine dostavljen Štabu 8. korpusa, iznosili su: puginulih 2000, zarobljenih 1070 vojnika i oficira, uništeno 12 tenkova, 2 blinde i 20 kamiona. Zaplijenjeno 211 motornih vozila (kamioni i motocikli), jedan ispravni tenk od 13 tona, 60 raznih topova (ve i broj ošte enih), 89 raznih mitraljeza, 289 konja, 37 kola za vu u, 10 minobaca a, 23 »šarca«, 2 »zbrojevke«, itd.

Jedinice 1.ili. brigade imale su 56 mrtvih i oko 260 ranjenih boraca (podaci prema operativnim izvještajima 1.i 11. brigade).

Kako je neprijatelj cijenio bitku Ston-Vukov klanac, dovoljno e biti da se istaknu neke od datih izjava poslije rata od strane njema kih komandanata i jednim dijelom ratne publicistike u SR Njema koj. Tako, na primjer, generalpotpukovnik Aleksandar Lohr, komandant Grupe armija »E«, daje izjavu u zarobljeništvu:

»Kada je, shodno nare enju Komande 2. oklopne armije, napuštena obala da bi se u unutrašnjosti zemlje izvršilo grupiranje za obranu, pretrpjela je 369. legionarska divizija sjeverno od Dubrovnika osjetan poraz. Ona je pri tome izgubila cijelokupnu artiljeriju i teško naoružanje.«

Obrazlažu i, dalje, razloge usporavanja i povla enja jedinica Grupe armija »E« iz Albanije i Crne Gore, Lohr navodi, da je radi nemogu nosti odstupanja 21. brdskog korpusa preko Hercegovine u pravcu Mostara u toku novembra, bio prinu en da promijeni njema ki odstupni pravac, pa umjesto u pravcu Mostara, korpus je odstupio preko Kolašina u pravcu Sarajeva, pri emu su Nijemci izgubili tri nedjelje u vremenu.³⁵⁸⁾

Isto tako u zarobljeništvu poslije rata komandant 369. legionarske divizije, general Fritz Neidhold izjavljuje:

»U oktobru 1944. godine po elo je po planu napuštanje Dubrovnika, po na re enju 2. oklopne armije. Napuštanje koje je od po etka teklo po planu, bilo je polovinom mjeseca prekinuto iznenadnim iskrcavanjem jedne jugoslavenske oslobodila ke divizije u Neumu, južno od Metkovi a. Odlazak njema ko-hrvat-

357) Operativni izvještaj 11. brigade, AVII k. 1101, br. reg. 7-8/3.

358) Njema ka dokumentacija, saslušanje generala Lohra. Arhiv VII, k. 70/V, br. reg. 1/la.

skih kolona ovom obalskom cestom više nije bilo izvodljivo. Poslije etverodnevног napada neprijatelja sa zemlje, mora i zraka, bila su uniшtena sva vozila i konji kolone, koje su ovdje parkirali. Samo neranjeni pripadnici kolone mogli su se prebaciti do Metkovića. ... 369. divizija po svom sakupljanju u Mostaru mogla je da formira samo dva bataljona prosječnog brojnog stanja 500-600 vojnika.³⁵⁹

U pokušaju da opravda poraz 369. divizije, jedan od vojnih publicista u SR Njemačkoj, između ostalog piše:

»Veliki udarac za 369. diviziju došao je tek 16. X. No u 15/16. X. jake jugoslavenske snage u jačini od više divizija, potpomognute od engleske artiljerije s brodova, iskrcale su se na odsjeku 370. puka od ušća Neretve do Stona i na poluotoku Pelješca i odmah poduzele napad.«³⁶⁰

Tako je, valjda, video i ocijenio situaciju Franz Schraml. Međutim, inženjera je da se na tom prostoru iskrcale samo polovina 26. divizije, a od engleske artiljerije i brodova bila je samo jedna baterija dugih topova koja je tukla kolonu kod Oštakovca s otoka Mljet, a na drugim prostorima nije u estvovala.

U borbama ovih dana od Dubrovnika do Vukova klanca još je lošije prošao 9. ustaško-domobranski posadni zdrug. Tako se u dnevnom izvještaju glavnostozernog ureda Ministarstva oružanih snaga NDH od 5. XI navodi:

»Prema izvješću III zbora, području je 1., 3. i 4.5. i 6. bojna 9. posad. zdruga (južnodalmatinska milicija) više ne postoje. 76. asnika, 300 do 4.800 momaka toga zdruga sa svim naoružanjem je nestalo, poginulo ili ranjeno. Većina ljudstva je međutim ostala kod svojih kuća i nije se htjela povlačiti. Jedan dio ovog ljudstva razoružan je u Dubrovniku, a oružje uništeno prilikom povlačenja.«³⁶¹

Iako je ova bitka u cjelini predstavljala sjajnu pobjedu moralu, umještosti i visoke borbene gotovosti jedinica 11. i 1. dalmatinske brigade, ipak je na kraju potrebitno i kritici se osvrnuti na njen završni tok, koji je mogao biti uspješniji daje odmah po oslobođenju Dubrovnika bila bolja koordinacija između štabova 26. i 29. divizije. Situacija bi se povoljnije razvijala daje 29. divizija angažirala svoje jedinice u gonjenju neprijatelja koji je napustio Dubrovnik, a pogotovo da je upotrijebila dva bataljona 2. dalmatinske brigade kod Slanog i da u tom razdoblju presječe i odstupnicu neprijatelju. U tom slučaju vjerojatno ne bi došlo do formiranja tako jake borbene grupe u rajonu Oštakovca, a samim tim i do njene probijanja ka Vukovu klancu. Nekoordiniran rad štabova Korpusa, Divizije i Operativne grupe, u smislu većeg uvažavanja stavova i prijedloga Štaba operativne grupe koji se nalazio na licu mesta i najbolje mogao ocijeniti situaciju, razlog je za prijevremeno povlačenje 11. brigade koja je mogla i te kako doprijeti bržoj i potpunijoj likvidaciji neprijatelja.

Inače, u cjelini borbe za Ston i uništenje 369. legionarske divizije pokazale su, i pored navedenih nedostataka, veliku sposobnost komandnog kadra, hrabrost i snalažljivost boraca. Posebno se ističe zaobilazeњe utvrđenog Stona amfiksim na vesla pod nosom neprijatelja, zatim noćna podilaženja boraca »bez obzira« radi iznenade enačenja, veliki broj zarobljenih neprijateljskih vojnika, hrabrost boraca 1. i 11. brigade u ovim borbama. Nezadrživi juriši, nažalost, skopani su s velikim žrtvama o kojima bi se moglo napisati itave poeme, no, to je nemoguće u ovakvoj vrsti knjige koja ima pretenziju da da pregled cjelokupnog ratnog puta brigade.

359) Arhiv VII, k. 118/1, broj reg. 52/4.

360) F. Schraml, n. dj., str. 101.

361) Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 35, str. 670.

PETA GLAVA

BRIGADA U BORBAMA ZA OSLOBO ENJE SPLITA I ŠIBENIKA

OSLOBO ENJE OMIŠA, SPLITA I TROGIRA

Dok su 1. i 11. brigada uspješno izvodile borbena dejstva na prostoru Ston-Vukov klanac dijelovi njema ke 118. divizije kao i dijelovi ustaško-domobranskih jedinica 17. oktobra otpo eli su s povla enjem iz Omiša gdje su srušili most na rijeci Cetini, a zatim iz ostalih uporišta i garnizona u Makarskom primorju. Glavnina snaga ove divizije krenula je 21. oktobra kamionima i željeznicom za Šid, osim njenog 738. puka, koji je privremeno ostao sa dijelom artiljerije na prostoru Posušje, Duvno, Imotski i stavljén pod komandu 369. legionarske divizije.

Povla enjem 118. divizije s obalnog podru ja od Stobre a do Plo a ostao je otkriven bok 264. grenadirske divizije koja je držala obalu od Stobre a do Obrovca. Štab ove divizije nalazio se u Drnišu, a štabovi njenih pješadijskih pukova -392. u Klisu, 893. u Šibeniku i 891. u Zadru, dok je 264. artiljerijski puk bio podijeljen po jedinicama. Komandant ove divizije bio je general-lajtnat Martin Ge-reis.

Ova divizija bila je pod komandom 15. brdskog armijskog korpusa, ije je komandno mjesto u Kninu.

Osim navedenih jedinica 264. divizije u Šibeniku se nalazila Komanda pomorske obrane sjeverne Dalmacije, u Drnišu Štab 944. obalskog artiljerijskog puka, koji je u svom sastavu imao tri diviziona razmještena na obalnom prostoru od Zadra do Splita. Od ovih snaga oko 20. oktobra formirani su 581., 582. i 583. mornari ko-strelja ki bataljoni.

Od ustaško-domobranskih snaga u Drnišu su bili dijelovi 7. brigade (oko tri bataljona na prostoru Drniš-Perkovi). U rajonu Solina i Žrnovnice nalazio se 26. ustaška bojna, a u rajonu Sinja ustaško domobrantska borbena grupa »Cetina« ja ine 3 bojne i jedna baterija.³⁶⁰

etni ke jedinice nalazile su se na prostoru Drniš-Kri ke-Žitni -Konjevrate-Skradin, pripadale su 102. etni kom korpusu odnosno Dinarskoj etni koj oblasti iji je štab bio na podru ju Knina.

Nakon povla enja 118. divizije s obalnog i oto kog podru ja Nijemci su ve ranije predvidjeli napuštanje i obalnog podru ja od Splita do Zadra, s tim što je to povla enje trebalo uslijediti naknadno.

Cim se u Štabu 12. brigade, koji se nalazio na Bra u, saznalo daje neprijatelj napustio Omiš, Štab brigade je odlu io da no u 18. oktobra uputi jedan bataljon

360) T. Radoševi , navedeno djelo. str. 160

u Brela i Bašku Vodu, jedan u širi rajon Omiša sa zadatkom da s toga prostora krenu prema Makarskoj i Splitu. O ovoj odluci obaviješten je Štab 26. divizije.³⁶¹ Sutradan je Štab Grupe južno-dalmatinskih partizanskih odreda na Biokovu dobio zadatak od Štaba 8. korpusa da napadne neprijatelja na širem prostoru Imotski-Zadvarje, a Štab Grupe srednjodalmatinskih partizanskih odreda, da ovlađe vrhovima Mosora.³⁶²

Od 19. do 25. oktobra na obalnom prostoru od Baške Vode do Krila-Jesenice bili su preba eni ostali dijelovi 12. brigade, 3. prekomorska brigada, 1. tenkovska polubrigada,³⁶³ dijelovi Artiljerijske grupe 8. korpusa. Po dobivenom usmenom nare enju na elnika Štaba 26. divizije u Omiš je brodovima no u 23/24. X preba en iz Duboke i Neuma 4. bataljon 11. brigade, sa zadatkom da na prostoru Omiša sa eka nare enje i krene dalje prema Splitu u ulozi divizijske rezerve. Ostali dijelovi 11. i 1. dalmatinske brigade po završenoj bici kod Vukova klanca u nedostatku brodskog prostora razmjestili su se na prostoru Ston-Dra e na Pelješcu u o ekivanju brodova za prebacivanje prema Splitu.

Grupa rukovodilaca iz petog bataljona u Solinu krajem oktobra 1944.

Tih dana je do jedinica dospjela tužna vijest da je 21. oktobra poginuo komandant 8. korpusa general-major Vlado etkovi . Poginuo je na Vrdovu u momentu kada je krenuo s našim avionom na Vis. Njegov avion je napadnut od e tiri savezni ka lovca (»Mustang«) i oboren, ma da je savezni ka avijacija bila uredno obaviještena o letu našeg aviona na Vis. Njega e 30. oktobra zamijeniti general-major Petar Drapšin.

361) Depeša Štaba 12. dalmatinske brigade od 18. X 1944. godine upu ena Štabu 26. divizije, Arhiv VII, k. VII, k. 1100/1, br. reg. 20-46/13.

362) Depeša na elnika Štaba 8. korpusa od 19. X 1944. godine, Arhiv VII, k. 1100/L, br. reg. 20-52/13.

363) Prvi tenkovski bataljon, polovina Drugog bataljona i ostali dijelovi 1. tenkovske brigade.

Nastupaju i prema Splitu, 12. brigada je 21. oktobra oslobođila Grljevac i uspostavila kontakt s neprijateljem na liniji Žrnovnica-Stobre, i s time su otputovali uvodne borbe za Split. Nastupaju i od Sinja ka Splitu 20. divizija je 25. oktobra potpuno razbila i zarobila dijelove ustaško-domobranske borbene grupe »Cetina« u rajonu Dicma pri njenom povlačenju ka Splitu. Istoga dana su dijelovi 3. prekomorske brigade prešli iz Tugara preko Mosora i uspostavili vezu

Drugi bataljon 11. brigade ulazi u oslobođeni Split (u Tartaljinoj ulici - današnja Prvoboraca) na maršu za Solin, oktobra 1944. U prvom planu Ante Sušur, politkomesar 2. bataljona (na konju) i Zorko Milić, zamjenik politkomesara bataljona

s našim snagama kod Klisa. No u 25. na 26. oktobra dijelovi 892. puka - borbena grupa Müller (nazvana po komandantu 892. puka pukovnika Müllera) s 26. ustaškom bojnom, pod stalnim napadima 12. brigade, a pošto je dobila odobrenje od štabova 15. korpusa i 264. divizije, u skladu s ranije odobrenim planom »Herbstgewitter« o povlačenju na liniju »Grün«, povukla se s položaja iz Splita i organizirala obranu kod Sv. Kaje, zapadno od Solina.³⁶⁴⁾

364) Operativni dnevnik 264. njemačke divizije, Arhiv VII, k. 15, br. reg. 1/1.

Ujutro 26. oktobra 12. brigada je ušla u Split. Dijelovi 3. prekomorske i 10. dalmatinske brigade krenuli su iz pravca Klisa prema Kaštelima i kod Sv. Kaje uspostavili borbeni kontakt s dijelovima borbene grupe »Müller«, s tim što su dijelovi 10. brigade produžili u Split na pravcu Klis-Solin-Split.

Neposredno pred ulazak u Split, 25. oktobra popodne, 4. bataljon je u Omišu dobio zadatak da rano ujutro idu eg dana krene pravcem Omiš-Tugare-Žrnovnica. Most preko Cetine u Omišu bio je srušen, a isto tako dijelovi ceste Omiš-Gata.

Inžinjeri divizije i 1. tenkovske brigade izgradili su skelu na prostoru kod srušenog mosta u Omišu za prebacivanje tenkova i vozila preko rijeke Cetine. Postoje bila predvi ena upotreba tenkova i na pravcu Gata-Žrnovnica, inžinjeri su pristupili izgradnji i provizornog puta od Zaku ca do Naklica, kojim su kasnije upu eni tenkovi i motorna vozila. Taj novoizgra eni dio puta koristila je i bataljonska komora.

Štabovi drugog i etvrtog bataljona s politkomesarom brigade u Solinu krajem oktobra 1944. godine. Stoje: s lijeva na desno: Milija Popović, Bosa Marinković, Ante Deak, Milan Rako, Mate Maji. Sjede: Dominko Antunović i Andrija Krilić

U toku noći i jutra padala je jaka kiša. Bataljon je stigao u jutarnjim satima u večer oslobodjenu Žrnovnicu i odatle krenuo preko Kućina i Mravinaca u Solin.

Prebacivanje 1. i 11. brigade sa Pelješca prema Splitu kasnilo je radi nedostatka brodskog prostora. Jedinice 11. brigade otpočele su s prebacivanjem iz Malog Stona 25. oktobra sa brodovima »Merkur«, »Marjan« i »Tomislav« s usputnim pristajanjem u Bolu i Sumartinu na Braču, odakle su produžili u luku iskrcaњa Omiš. Iz Omiša jedinice su krenule pješke preko Splita za Solin. U rajonu Bola 25. X. brodove su napali dva neprijateljska aviona, kojim prilikom su ranjena dva borca iz brigade. Prevoženje brodovima trajalo je do 28. X. Idući dan, kada je brigada stigla u Solin i tu se smjestila.

Istovremeno je 1. dalmatinska preba ena u rajon Trogira.³⁶⁵¹

Narednog dana brigada se postrojila u Solinu. Sve anu smotru izvršio je potpukovnik Dušan Kora, komesar divizije i tom prilikom podijelio ratna odlikovanja pripadnicima brigade. To je ujedno i prvi put da su borci brigade dobili odličja, koja su neposredno prije toga stigla po prvi put u diviziju.

Toga dana u Splitu je pripremljen sve ane do ek³⁶⁶¹ predsjednika ZAVNOH-a, borca i pjesnika 68. godišnjeg Vladimira Nazora. Za ovu priliku u Split je nadodjek uputena 3. bataljon. Prilikom izlaska iz broda druga Nazora, dok komandant bataljona poručnik Mile Gabri raportira predsjedniku Nazoru, istovremeno Nazoru prilazi borac-mornar Mate Josipović -Kapulica, njegov pratilac iz vremena borbi na Sutjesci u toku Vofanzive, obara a se Nazoru rije ima, »di si Ti Vunjski«. Na te rijeke i Nazor prilazi Mati i nastaje ljubljenje. Tek nakon toga komandant bataljona je nastavio s raportom. Nadimak »Vunjski« Josipović je dao Nazoru po odijelu koje je Nazor nosio dok je Mate bio pratilac. Odijelo je bilo sašiveno od bosanskog sukna - vune.³⁶⁷⁾

U međuvremenu 3. prekomorska brigada oja ana s jednom etonom tenkova nastavila je s napadom na njemačke položaje kod Sv. Kaje. Zaštitnički dijelovi borbene grupe »Müller« pružali su otpor do pada noći 26. X kada su otpeli s odstupanjem prema Divuljama. Prekomorci su uz podršku tenkova nastavili s gonjenjem. Nijemci su iduće danu odstupili do Divulja, a odatle 28. na 29. X povukli se do Boraje, a iz Boraje u Vrpolje.³⁶⁸⁾

Oslobođenje Splita, Kaštela i Trogira predstavljalo je vojno-politički događaj već znajući, pogotovo se to odnosi na Split koji je u granicama predratne Jugoslavije bio najveća luka na jugoslavenskom dijelu Jadrana.

U tadašnjem momentu ta luka mogla je primiti veće brodove kojima će se vršiti dotur hrane i vojnih potreba za narod i vojsku.

Na navedenom prostoru u toku nekoliko dana izvršena je koncentracija jedinica 26. divizije, Artiljerijske grupe 8. korpusa, 1. tenkovske polubrigade, kao i dijelova Mornarice NOVJ, dok je 10. dalmatinska brigada krenula u sastav svoje divizije. Izvršene su sve borbene pripreme divizije i ostalih jedinica, na koncentracionom prostoru, očekujući naređenje za daljnje kretanje u ofanzivu.

Naša divizija je proglašena u daram. Godinu dana je prošlo od formiranja. U tom vremenu divizija je izvela niz uspješnih bojeva na području južne Dalmacije, otocima i primorju. Držeći otok Vis divizija je omogućila NOVJ-ima efikasniju suradnju sa saveznicima, pri čemu treba posebno istaći ulogu divizije na Visu u periodu od juna do oktobra, kada su sa tog prostora djelovale institucije nove Jugoslavije na čelu s maršalom Titom. U posljednja dva mjeseca divizija je u neprekidnim bojevima oslobođivala sve srednjodalmatinske otoke i obalu od Slanog do Trogira. Glavni štab NOV i PO Hrvatske imao je puno opravdanje da diviziju proglaši udarnom. Saopštavajući svoju odluku o proglašenju divizije udarnom, istovremeno u depeši od 29. oktobra saopštavajući svoju pohvalu »za izvanredno izvršavanje zadataka u oslođenju dijela Dalmacije...« Navodeći i dalje u tekstu depeše: »Za izvanrednu hrabrost, prodornost i izdržljivost, pohvaljuju se borci, podoficiri, oficiri i politkomesari 26. divizije pod komandom pukovnika Božidar Božovića i politkomesara Dušana Kora a i isti emi ih za primjer«.³⁶⁹⁾

365) Arhiv VII, k. 1100/1, broj reg. 13-31/13.

366) Ante Kisić, Ljetopis grada Splita, rukopis, 1944, str. 311. Arhiv IHRPD, inventarski broj 57.

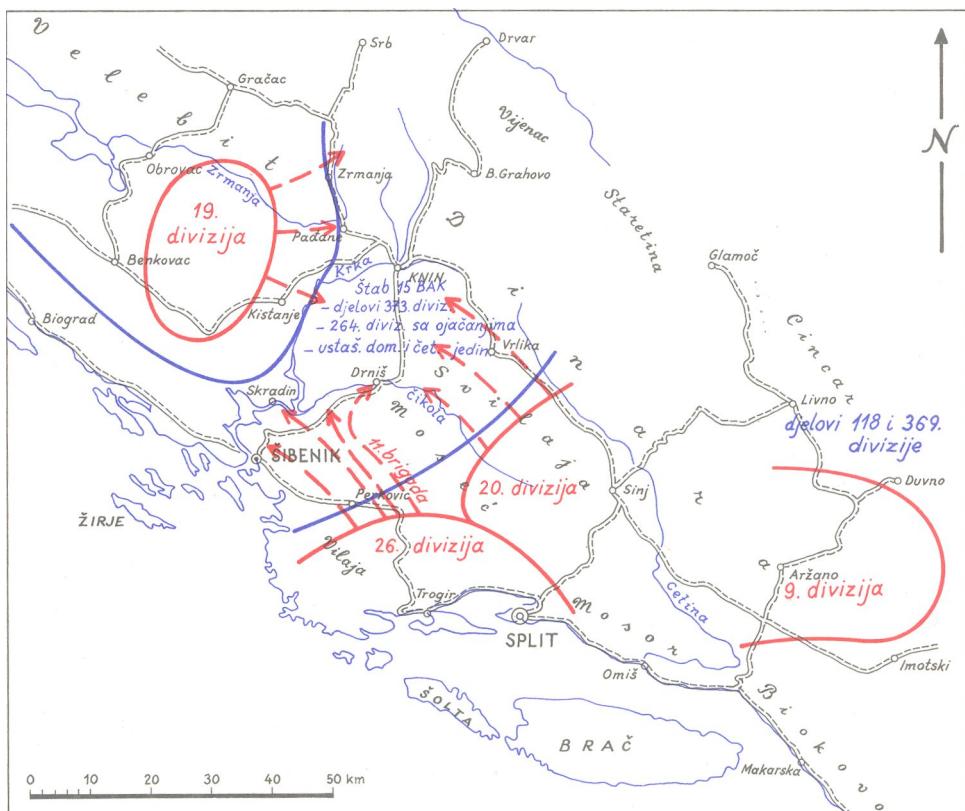
367) Poem u pismenu Krste Vilovića, tada zamjenika komandanta 3. bataljona u arhivi autora.

368) Milan Kuprešanin, Oslođenje srednje i sjeverne Dalmacije krajem 1944. godine, Vojno delo broj 6/1953, Beograd.

369) Arhiv VII, k. III, br. reg. 10/2.

OSLOBO ENJE ŠIBENIKA I DRNIŠA

Neposredno prije oslobo enja Splita u Štabu 8. korpusa izra en je plan za oslobo enje Dalmacije. Ovaj plan je dostavljen na odobrenje Vrhovnom štabu NOV i POJ, koji gaje odobrio 26. oktobra. U njemu je bilo predvi eno i oslobo enje Splita, no kako je oslobo enje Splita uslijedilo prije odobrenja plana, to je zna ilo daje bez obzira na planirane mjere Štab korpusa reagirao u zavisnosti od date situacije, koja se razvijala daleko brže u korist naših snaga nego što je to bilo predvi eno. U osnovni planom je bilo predvi eno: glavnim snagama korpusa (19. 20. i 26. divizija) koncentri nim napadima sa zapada, juga i istoka razbiti neprijatelja u rajonima Šibenik-Knin, a pomo nim (9. divizija) dejstvovati u pravcu Neretve, manjim dijelovima vezivati neprijateljske snage na liniji Zadar-Obrovac do razbijanja njegovih glavnih snaga.

Raspored naših i neprijateljskih snaga poslije oslobo enja Splita i osnovna zamisao dejstva 8. korpusa za oslobo enje Dalmacije

Prema planu bilo je predvi eno da se operacija za oslobo enje Dalmacije izvodi u tri etape. U prvoj etapi naša divizija je imala zadatak da oslobodi Split i Trogir, 19. divizija da dejstvuje prema Skradinu i Roškom Slapu i 20. divizija da oslobodi Sinjsku krajinu i sadejstvuje 26. diviziji u oslobo enju Splita, napađaju i u pravcu Klisa. U drugoj etapi 26. divizija je imala zadatak da oslobodi Si-

benik i da dejstvuje prema Drnišu (po oslobo enju Šibenika jednu brigadu je trebala uputiti na Vis), 19. divizija da dejstvuje prema liniji Paane-Zrmanja-Otri sa ciljem odsjecanja neprijateljskih snaga u Kninu, a dijelom snaga da dejstvuje prema Promini. Dvadeseta divizija je trebala o istiti Vrliku kotlina i izbiti na liniju Plješevica-Biskupija-Štikovo. U treoj etapi divizije su koncentričnim napadima trebale likvidirati neprijateljske snage u Kninu, priemuje predviđeno da 26. divizija osloboodi Drniš i da dalje dejstvuje u pravcu Knina.

Dok se u Kaštelima gdje je bio Štab 26. divizije priprema izvo enje napada u pravcu Šibenika i dok su u neposrednom kontaktu s neprijateljem u rajonu Vrpolja dva bataljona iz 1. dalmatinske i jedan bataljon iz 12. brigade, neprijatelj užurbano vrši evakuaciju snaga i materijala s obalnog pojasa sa šireg prostora Zadra i Šibenika prema Drnišu i Kninu i djelimično brodovima prema Rijeci. Iz Zadra se 31. X povukao preko Šibenika 891. puk s ojačanjima, gdje mu je priključen 1. bataljon 892. puka nakon čega je produžio za Knin i stavljen pod komandu 373. legionarske divizije.

Istoga dana, kada su se istočno od Drniša na području sela Sedrani pojavile jedinice Mosorskog partizanskog odreda i natjerale ustaše u bjegstvo, Nijemci su u rajon Žitni a uputili 8. etu 892. puka radi osiguranja raskrsnice puteva i željezničke pruge kako bi osigurale bezbjedan prelaz jedinicama koje su se preko Žitni a povlačile iz Šibenika.

Istovremeno su u Drnišu zadržani Štab 2. bataljona 892. puka i 4. eta 891. puka, a komandant tog bataljona kapetan Wiggert određen je za komandanta zaprečnog forna u Drnišu u koji je sastav ulazio i rajon Beader, a komandant 892. puka pukovnik Müller, koji se povukao iz Splita određen je za komandanta odjeka Drniš-Šibenik.³⁷⁰⁾

Poslije povlačenja navedenih njemačkih snaga prema Drnišu i Kninu u širem rajonu Šibenika ostale su slijedeće neprijateljske snage: 893. puk s 1. i 2. bataljonom, 2. bataljon 892. puka, 4. i 7. baterija 264. artiljerijskog puka, 582. mornaričko-streljački bataljon, 2. eta bataljona obalskih lovaca »Brandenburg«, dvije baterije 540. mornaričko-obalskog diviziona i manji dijelovi 3. diviziona 944. obalskog artiljerijskog puka. Od ovih snaga obrazovana je borbena grupa »Allermann« pod komandom majora Allermannova komandanta odjeka Šibenik i komandanta 893. puka³⁷¹⁾. Ukupno brojno stanje ove borbene grupe vjerojatno je bilo oko 3.000 vojnika.³⁷²⁾

Pored navedenih njemačkih jedinica u napadnoj zoni 26. divizije nalazile su se još ustaško-domobranske i etničke snage u rajonima Lozovac, Konjevrate, Žitni i sjeverne padine Mose a etnici, a u Sadrani u, Unešiću, Mirloviću, Pokrovniku i Pakovom Selu ustaška milicija.^{373)*} Većina njih, ustaša i etnika je iz tih zavičajnih sel, s vrlo niskim borbenim moralom nisu predstavljali ozbiljniju borbenu snagu.

Neprijateljske snage koje su se našle u zoni napada 26. divizije, ako se u prvom momentu isključi intervencija snaga iz Drniša prema Šibeniku (jer nepri-

370) Operativni dnevnik 264. njemačke divizije, Arhiv VII, k. 15A br. rg. 1/1.

371) T. Radošević, n. d., str. 196, i Izvještaj majora Allermannova komandanta borbene grupe »Allermann« od 19. XI 1944. za borbe koje je vodila ova grupa za vrijeme 1-3. XI 1944.

372) Upoređujući podatke koje je major Allermann podnio u svom izvještaju 264. diviziji poslije njegovog povlačenja s navedenog prostora, autor je došao do zaključka da je brojno stanje njemačkih jedinica koje su se postrojile u marševsku kolonu za probijanje prema Drnišu, ako se uzmu samo pješadijske etničke i artiljerijske baterije, iznosilo oko 1800 ljudi. Međutim, ovom brojnom stanju treba dodati druge jedinice i ustanove njemačke vojske u Šibeniku: transportne, sanitetske, mornaričke snabdjevačke, policijske i druge, kao i izvještaj broj ustaša i etnika, tako da se može sa sigurnošću tvrditi da je brojno stanje kolone iznosilo oko 3.000 vojnika, A VII, k. 15A, br. reg. 6/1.

373) Na području kotara Drniš nalazilo se tada 1217 pripadnika ustaške milicije, a isto tako na nešto širem području (zahvata i područja je kotara Šibenika i Knina) Mosečka, Skradinska i Prominska etnička brigada, te 2. dalmatinski etnički korpus, tom V, knj. 35, str. 271.

jatelj u Drnišu mora ra unati na snage 20. divizije u Petrovom polju i dio snaga 19. divizije na pravcu Promine), onda je odnos snaga otprilike bio u pješadiji 3:1 u korist 26. divizije, a povoljan je i odnos snaga bio u artiljeriji za 26. diviziju. Neprijatelj je raspolagao s nekoliko tenkova, i tu je odnos povoljniji za 26. diviziju. Avijaciju neprijatelj nije upotrebljavao. Zemljiste od Šibenika prema Drnišu je brežuljkasto i krševito, s tim da je u zahvatu komunikacije Konjevrate-Žitni, iako krševito i s pojedinim manjim kraškim vrtama, uglavnom ravni asto i pregledno. Desnom stranom granice napadne zone proteže se masiv Mose a, zbog teže prohodnosti pogodan za dejstvo etnika i ustaške milicije. Prohodnost za motorizaciju je ograničena na komunikacije, a na pojedinim dijelovima puta od Konjevrata do Žitni a postoji mogunost manjeg manevriranja i van ceste. Po dubini napadne zone od Drniša do Skradinskog buka je klisura rijeke ikole koja je u to vrijeme, uslijed kiša, nabujala i predstavljala težu prepreku za prolaz. Motorna vozila mogu se uglavnom kretati samo cestom. Od Skradinskog buka prema Šibeniku je klisura rijeke Krke, koja je još teža zaprečen od klisure ikole. Budući da su desnu obalu Krke već zaposjele jedinice 19. divizije, neprijatelju je za povlačenje iz Šibenika ostala jedino cesta Šibenik-Drniš. I zato se moglo očekivati da će on svoj borbeni poredak postrojiti kod eventualnog izvlačenja, prema mogućnostima koje pruža ova cesta. 26. diviziji pružila se mogućnost da ne gube i vrijeme što brže pređe na izvršenje zadatka dobijenog od 8. korpusa - oslobođenje Šibenika uz istovremeno dejstvo prema Drnišu, kombinirajući frontalni udar napadom na Šibenik s istovremenim presjecanjem ceste u pozadini neprijateljskih snaga u Šibeniku na potезу Konjevrate-Žitni, stvarajući mogućnost opkoljavanja i uništenja neprijatelja na širem prostoru Šibenika i u zahvatu komunikacije Šibenik-Drniš. Ovu mogućnost Štab divizije će izraziti svojom zapovjeđu u donesenom 31. X po kojoj postrojava borbeni poredak s očitom tendencijom odsjecanja neprijateljske grupacije u Šibeniku, s mogućnošću u njenog opkoljavanja i uništenja.

Štab 26. divizije donosi 31. X zapovješt u kojoj se navodi, da se neprijatelj povlači prema Kninu, a da se u širem rajonu Šibenika nalazi 1.250 Nijemaca i 500 domobrana,³⁷⁴¹ da etnici osiguravaju povlačenje Nijemaca, da divizija ima zadatku zauzeti Šibenik s daljom orientacijom prema Drnišu radi gonjenja Nijemaca i uništenja etničkih grupacija poput ustaša. Borbeni poredak 26. divizije postrojava tako da na lijevom krilu 1. brigada napada neposredno Šibenik, 12. brigada u centru izbjega na komunikaciju Šibenik-Drniš u rajonu Debeljak (k. 344) sa zadatkom presjecanja odstupnice neprijateljskim snagama iz Šibenika, uz istovremeno obezbjeđenje dijelom snaga prema Škradinu, dijelom snaga pomaze 1. brigadi u zauzimanju Šibenika, a zatim da napadne i zauzme Škradin. Jedanaesta brigada, ojačana tehničkim bataljonom (inžinjerijskim - prim, automobilima) 26. divizije i 2. baterijom protukolskih topova 47 mm iz protuoklopne divizije ima zadatku da osigura desni bok 1. i 12. brigade iz pravca Drniša, izbjeganjem na komunikaciju Šibenik-Drniš u zoni Pakova Sela i Konjevrata, odakle će vršiti nasilno izviđanje prema Drnišu. Jedan bataljon izdvajač i zatvara komunikaciju Drniš-Unešić-Koprno, s tim da istim bataljonom uhvatiti vezu s jedinicama 20. divizije u Petrovom polju koje napadaju prema Drnišu. Treće a prekomorska brigada u rezervi na prostoru Slivno-Danilo-Kraljice, 1. tenkovska (polubrigada) podržava 1. i 12. brigadu sa pojednom tenkovskom etonom. Eventualno novi zadaci izdavati će se tenkovskoj brigadi u toku borbe. Artiljerija podržava napad 1. i 12. brigade. U zapovijesti posebno se ističe da se jedinice upoznaju s

3741) Podaci o jačini Nijemaca nisu bili realni, dok domobranata tu nije ni bilo, ili je bio manji broj.

metodama borbenih prepada od strane etnika.³⁷⁵¹ Još se podvla i potreba da inžinjerijske ete brigada vrše miniranje na pravcima kuda e neprijatelj odstupati.

Po etak napada odre en je za 2. XI u 6 sati, a u koliko neprijatelj otpo ne ranije s odstupanjem, napad može otpo eti i ranije,³⁷⁶ o emu e brigade (svaka posebno) samoinicijativno donijeti odluku. Predvi a se napad savezni ke avijacije. Štab divizije u pokretu u pravcu napada 1. brigade. Ova zadnja odredba o samoinicijativnoj odluci o ranijem po etku napada vjerljivo je rezultirala na osnovu iskustva o brzom povla enju neprijatelja, kadaje uspijeva da se odvoji od naših snaga i nesmetano odmaršira, što se doga alo na Pelješcu (jedinice 118. divizije), a i neposredno prije oslobo enja Splita pa i neprijateljsko odvajanje od 3. prekomorske na pravcu Boraja-Vrpolje. Iste ve eri pošto je izdao zapovijest Štab 26. divizije dobio je depešu 8. korpusa kojom ga obavještava da se neprijatelj iz Zadra povukao prema Šibeniku i da radi toga primijeni najdjelotvorniji manevr teže i da neprijatelja tu e na otvorenom polju bo nim napadima kada krene prema Drnišu.³⁷⁷

Odmah po prijemu zapovijesti 26. divizije, 31. X brigadaje iz Solina krenula na marš pravcem Solin-Kaštela-Trogir-Prgomet-Koprno, s tim što je 4. bataljon krenuo pravcem Solin-Kaštela-Mala ka-Prgomet, a glavnina brigade pravcem Solin-Kaštela-Trogir-Prgomet. Etvrti bataljon je iz Prgometa produžio pravcem Prgomet-Koprno i tu se razmjestio, a glavnina brigade je sutradan 1. XI produžila istim pravcem za 4. bataljonom i u toku dana razmjestila se na širem prostoru sela Koprno.³⁷⁸

O rasporedu i namjeri neprijateljskih snaga na dobijenom pravcu brigadi je poznato iz divizijske zapovijesti koju je dobila 31. X. Brigada je mogla o ektavi mogu e dejstvo ovih snaga na komunikaciji Šibenik-Drniš. Znalo se da u granicama napadnog odsjeka djeluju u selima Konjevratima, Lozovcu i Žitni u etnici, a u Uneši u, Sedrani u i Pakovu Selu ustaška milicija. U brigadi u tom momentu vrlo malo se zna o rasporedu njema kih jedinicu u Drnišu, a za Žitni nema nikakvih podataka. O uvjetima koje pruža zemljište u granicama napadnog odsjeka naprijed je navedeno o procjeni ovog elementa za zonu divizijskog napada. Za izvršenje zadatka brigadaje u naletu trebala razbiti etnike i ustašku miliciju u selima svog napadnog odsjeka i izbiti na cestu Šibenik-Drniš na prostoru Pakovo Selo-Konjevrate odakle e izvoditi nasilno izvi anje prema Drnišu, a jednim bataljonom se povezuje desno preko Mose a s jedinicama 20. divizije u Petrovu polju. S obzirom daje brigada oja ana s tehni kim bataljonom divizije i 2. baterijom protuoklopnih topova 47 mm to je brigadi omogu eno da eventualno sposobi na svom odsjeku, ako bi došlo do rušenja ili miniranja od strane neprijatelja ove komunikacije, za uspješno dejstvo kako vlastitih, tako i ostalih snaga divizije koje naknadno treba da se pomjere prema Drnišu, a da istovremeno po potrebi izvrši nužno zapre avanje na cesti Konjevrate-Drniš radi sprije avanja izvla enja neprijatelja istom.

Protukolska baterija mogla je biti uspješno upotrijebljena ako eventualno neprijatelj bude upotrebljavao oklopna vozila cestom Šibenik-Drniš. Iako je brigada dobila širok prostor dejstva (oko 15 kilometara) od vrhova Mose a do Konjevrate, s obzirom na slabe borbene kvalitete etnika i ustaške milicije, brigadi se pružala mogu nost da u prvom naletu vrlo brzo izvrši prvi dio zadatka. Meutim, za izvršenje drugog dijela zadatka - nasilnog izvi anja prema Drnišu

375) Ve i broj jedinica brigade do tada nije vodio borbe s etnicima, pa otuda nastojanje Štaba 26. divizije da skrene pažnju jedinicama na mogu nost etni kih prepada, kao metodom borbe koja je za njih bila karakteristi na.

376) Zapovijest Štaba 26. divizije, Arhiv VII, k. 1100, br. reg. 20/3.

377) Depeša Štaba 8. korpusa, od 31. X 1944, Arhiv VII, k. 1100, br. reg. 17-33/13.

378) Operativni dnevnik 11. dalmatinske brigade. A VII, k. 1101 A, br. reg. 28-1/1.

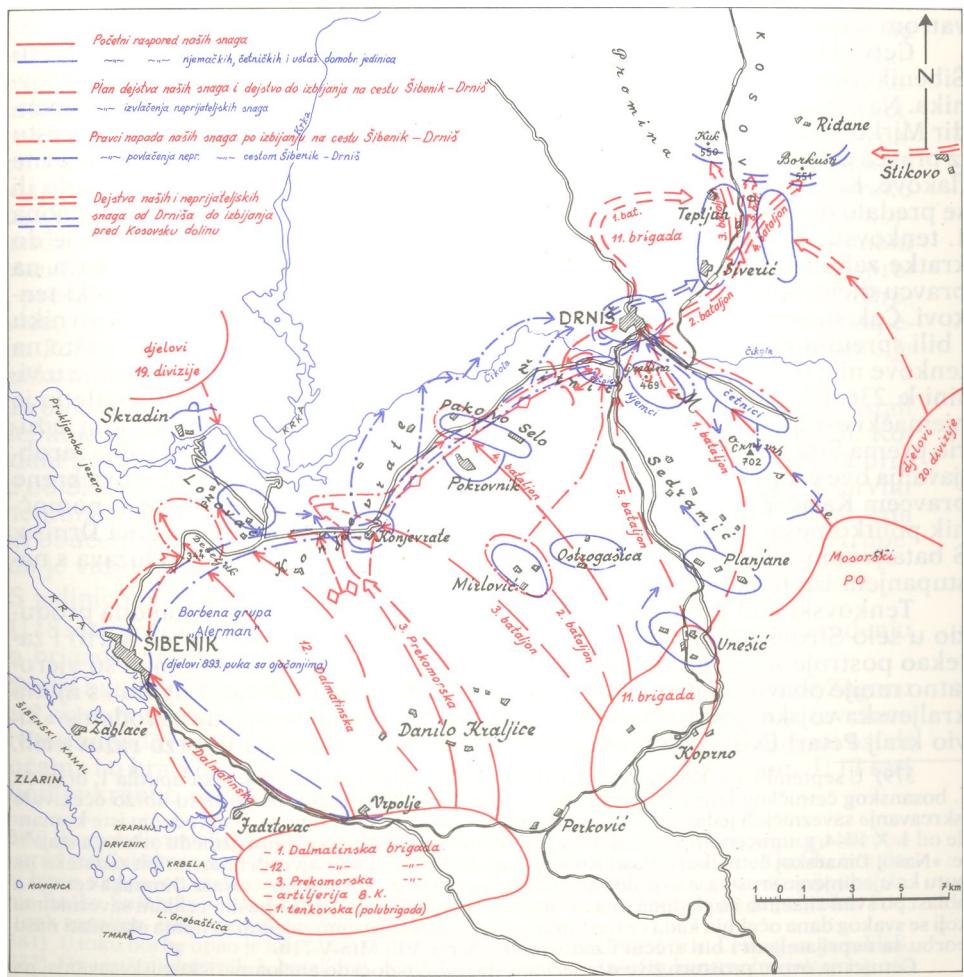
(kako je stajalo u divizijskoj zapovijesti) trebalo je rati unati da će neprijatelj počušati ja im snagama dejstvovati prema Šibeniku u cilju debllokade svojih snaga u širem rajonu Šibenika, kao i mogućnost spremanja avanja prodora onih neprijateljskih snaga koje bi se probile kroz raspored jedinica 12. brigade iz Šibenika prema Drnišu. S obzirom na opće namjere neprijatelja u tom momentu (izvlačenje snaga iz Šibenika prema Kninu) iz pravca Drniša bilo je za potrebu ekivati da će neprijatelj intervenirati s ja im snagama radi debllokade svojih snaga iz Šibenika. Po dobijanju zapovijesti za napad od Štaba 26. divizije, od 31. X. Štab 11. brigade (komandant Ivan Guvo i politkomesar Ante Deak te Vilko Fuman na članik Štaba) nakon izvršenja procjene situacije donio je svoju zapovijest 1. XI. U uvodnom dijelu zapovijesti navode se osnovni podaci o neprijatelju i njegovim namjerama. Za razliku od do sada izdanih zapovijesti, po prvi put se spominju etnici i njihova uloga koja se u ovoj situaciji svodi na obezbjeđenje njemačkih jedinica koje će se povlačiti iz Šibenika uz istovremeno otkrivanje iskrcavanja savezničkih jedinica, koje prema etničkoj propagandi, etničke jedinice trebaju prihvati.

Brigadaje na frontu širokom oko 15 kilometara borbeni poredak postrojila sa četiri bataljona u prvoj liniji i jednim bataljonom u rezervi. Ovakvo postrojavanje osiguravalo je brzu likvidaciju snaga ustaške milicije i etnika i izbjeganje na cestu Drniš-Konjevrate radi osiguranja dejstava 12. i 1. dalmatinske brigade, uz istovremeno dejstvo prema Drnišu i povezivanje preko Mose a u Petrovu polju s jedinicama 20. divizije.

Za ostvarivanje ove zamisli dati su slijedeći zadaci dijelovima borbenog potreka brigade:

- prvi bataljon (komandant poručnik Karlo Martini i politkomesar kapetan Martin Gabrić), oja an jednim vodom minobaca će biti nastupa na desnom krilu pravcem Koprno-Unešić-Planjane-Sedrami-greben Mose a sa zadatkom da na datom pravcu razbijte ustašku miliciju i etnike i da se na desnom krilu poveže s jedinicama 20. divizije;
- peti bataljon (komandant poručnik Janko Raos i politkomesar kapetan Veljko Namorž) nastupa pravcem Koprno-Podumci-Parati-Žitni, sa zadatkom razbijanja ustaške milicije i etnika radi što bržeg izbjeganja na cestu u rajonu Žitnice;
- etvrti bataljon (komandant kapetan Dominik Antunović i politkomesar kapetan Milan Rako), oja an vodom protuoklopnih topova 47 mm, nastupa pravcem Koprno-Ljubostinje-Mirlović-Zagora-Pokrovnik, sa zadatkom razbijanja ustaške milicije na pravcu nastupanja i izbjeganje na cestu Žitni-Konjevrate u rajonu Pokrovnika, odakle krenuti u nastupanje cestom prema Drnišu;
- treći bataljon (komandant kapetan Mile Gabrić i politkomesar kapetan Grga Markić), oja an vodom protuoklopnih topova 47 mm, nastupa pravcem Koprno-Ljubostinje-Radonić-Konjevrate (okuka ceste) sa zadatkom razbijanja ustaške milicije i etnika na datom pravcu, presjeći cestu u rajonu Konjevrate i odatle poslati patrole prema jedinici 12. brigade koja dejstvuje na lijevom krilu;
- u brigadnoj rezervi 2. bataljon (komandant kapetan Andrija Krilić i politkomesar Kapetan Ante Šur), koji ima zadatak da se razmjesti u Mirlović-Zagori i ujedno taj prostor prema isti od ustaške milicije;
- o upotrebi protuoklopnih topova odlučuju štabovi bataljona kojima su pridati uz suglasnost komande baterije:
 - minobaca ka četa brigade (bez jednog voda) zadatke će dobiti naknadno;
 - tehnički bataljon divizije, tehnička eta brigada i minerski vod kreću u Mirlović-Zagoru. U spremnosti za rušenje ceste Drniš-Šibenik i postavljanje minskih prepreka, a prema potrebi i osposobljavanje ceste Koprno-Drniš. Minerski vod će odvojiti jedan aparat za pronalaženje mina i uputiti u 1. bataljon;
 - vezu bataljoni će uzajamno uspostaviti, a pored kurirske uspostaviti radio i žičnu vezu sa Štabom brigade;

- brigadno previjalište se razmješta u Mirlovi zagori, zaseok Bulati. Za evakuaciju ranjenika 2. bataljon e izdvojiti jedan vod za nosioce ranjenika;
- bojna komora u Koprnu odakle e se vršiti popuna municipijom;
- za ishranu nare uje se intendantu brigade i intendantima bataljona da reguliraju snabdijevanje toplom i hladnom hranom;
- preuzimanje plijena organizat e intendant brigade, a zarobljenike po saslušanju upu ivati u Štab brigade;
- Štab brigade razmjestit e se u Mirolovi zagori, zaseok Topi i. Uz Štab brigade postavlja se i centar veze;
- posebno se skre e pažnja radi poduzimanja mjere sigurnosti, obzirom da se brigada nalazi na prostoru gdje je dio stanovništva neprijateljski raspoložen prema našoj vojsci. Tako er se jedinice upozoravaju na dejstvo etni kin bandi i mogu nasti njihovih prepada radi ega treba poduzeti mjere za osiguranje štoba i komandi.

Napad 26. divizije s oja anjima na prostoru Šibenik-Drniš od 2. do 7. novembra 1944.

Pokret jedinica otpo inje u 3 sata 2. novembra.

U ranim jutarnjim satima, 2. XI, bataljoni 11. brigade krenuli su na izvršenje zadatka prema napadnim pravcima datim zapovješ u brigade.

Pri bataljon je na svome pravcu o istio sela od ustaške milicije i u ranim jutarnjim satima izbio na liniju Vukašin-Suljak-selo Mo i i. U rajonu sela Šari i uspostavio je vezu s jedinicama Mosorskog partizanskog odreda. Do kraja dana bataljon je uspio na svome pravcu potisnuti etnike grebenom Mose a, zauzevši Umce (k. 618) i Crni vrh (k. 572).

Peti bataljon izbio je na svom pravcu do k. 307 preko Ostragašice i Parata i usputno likvidirao ustašku miliciju. Neposredno ispred Žitni a bataljon je našao na snažan otpor Nijemaca, najprije 8. ete 891. puka i etnika, a kasnije i borbene grupe kapetana Wigerta. Svi pokušaji bataljona da prodre do raskrsnice puteva u Žitni u odbijeni su od strane neprijatelja. S 4. bataljonom na lijevom krilu nije uspostavljena veza. Pokušaj da se pomogne napadu 4. bataljona na i-jem su pravcu nadirali tenkovi tako er radi slabe sinhronizacije nije dao uspjeha. Naro ito su efikasno dejstvovali minobaca i bataljona, koji su efikasnom vatrom izbacili veliku koli inu mina po neprijateljskom rasporedu.

etvrti bataljon je na svome pravcu izbio oko 6 sati u selo Pokrovnik na cesti Šibenik-Drniš. Slabiji otpor je pružila ustaška milicija iz Pakovog Sela i Pokrovnika. Na cestu Šibenik-Drniš u rajonu Pokrovnika prva je izbila 3. eta (komandir Mirko Boži i politkomesar Ljubo Periša). Neposredno po izbijanju na cestu iz pravca Šibenika naišla su dva njema ka kamiona koji su vukli etverocjevne flakove. Kamioni su u kratkoj borbi zaustavljeni i tom prilikom je poginulo ili se predalo dvadesetak njema kih vojnika. Oko 7 sati tenkovski vod 2. bataljona 1. tenkovske brigade pojавio se sa tri tenka iz pravca Konjevrata. Došlo je do kratke zabune, jer bataljon nije bio obaviješten o upotrebi naših tenkova na pravcu djelovanja bataljona, pa se u prvi mah smatralo da su to njema ki tenkovi. ak su postavljeni i protukolski topovi iz oja anja na cesti u Pokrovniku i bili spremni za otvaranje vatre na tenkove. Zabuna je ubrzo nestala, pošto na tenkove nije otvarana vatra 3. ete koja je u tom momentu držala položaje u visini k. 236. Oko 8 sati na bataljonsku zasjedu na cesti u Pakovu Selu naletio je njema ki osobni auto iz Drniša s dvojicom oficira i dvojicom vojnika, koji je žurio prema Šibeniku i nakon kratke pučnjave Nijemci su se predali. Poslije zarobljavanja ove grupe Štab 4. bataljona donosi odluku da se s vodom tenkova krene pravcem Kaši -Žitni -Drniš. lanovi Štaba, komandant, politkomesar, pomo -nik politkomesara i kurir penju se na tenkovske kupole i kre u prema Drnišu. S bataljonom je ostao zamjenik komandanta Roko Beroš koji produžava s nastupanjem iza tenkova.

Tenkovski vod je oko 9 sati s navedenim lanovima štaba bataljona produžio u selo Strovice (Sirovice je pravi naziv, a navedeni naziv nije na karti) i zatekao postrojenu grupu etnika iz tamošnje etni ke brigade. etnici su vjerljatno ranije obaviješteni da e se na podru ju Šibenika iskrcači Englezi i s njima kraljevska vojska, pa otuda i njihov prij pozdrav našoj vojsci, uz navo enje »Živo kralj Petar! Evo naših tenkova!«³⁷⁹¹ Me utim, tenkisti su ih brzo razuvjerili.

3791 U septembru je Komanda Dinarske etni ke oblasti u rajon Šibenika uputila 1. brigadu 1. bosanskog etni kog korpusa sa zadatkom da izbije na taj prostor, pošto se tu ubrzao o ekivalo iskrcavanje savezni kih jedinica i da tom prilikom uspostave vezu s njima. U nare enju iste komande od 1. X 1944. g. upu enom komandantu 1. bosanskog etni kog korpusa, izme u ostalog stajalo je: »Našoj Dinarskoj etni koj oblasti istorija je dodelila jedan od najve ih i najsvetijih zadataka na putu ka ujedinjenju srpskva, a to je udaranje zapadne granice velike Srbije... Naša Dinarska etni ka oblast po svim znacima i izgledima ima e i tu ast da prva uhvati vezu sa našim velikim saveznicima koji se svakog dana o ekaju kada e nastupiti na naše tlo, kada smo zajedno sa njima okon ati našu borbu sa neprijateljem i biti sre ni i zadovoljni«, Arhiv VII, Mm-V-710.

etnici na ovom prostoru žive u uvjerenju, da e brzo do i do angloameri kog iskrcavanja, pa otuda u prvom momentu, kada su primijetili jugoslavenske zastave na tenkovima smatrali su da se radi o kraljevskoj vojsci, sve dok na tenkovima nisu primijetili crvene petokrake.

Tenkovi iza toga krenu u naprijed i im su izišli iz sela s raskrsnice sela Beader i padine Liskunice (k. 422) na tenkove je neprijatelj otvorio snažnu vatru iz protutenkovskog oružja i PA topova 20 mm (flakova) s odstojanja oko 500 metara. Od te vatre pogodio je i zapaljen naš elni tenk. Ma da je gorio, tenk je nastavio kretanje i pregazio protutenkovski top koji ga je pogodio.³⁸⁰ S posadom su poginuli pomoćnik komesara bataljona Milija Popović i kurir bataljona Marko Mitrović koji su bili na tenku. Druga dva tenka s komandantom i politomesarom su se povukla na prostor Podreži gdje su sa ekali bataljon. Poslije podne, bataljon je u neposrednom dodiru s neprijateljem posjeo liniju Trstova a-Podreži -Mileta, a tenkovi i protuoklopni topovi iz ojačanja, na vatrenim položajima na prostoru raskrsnice sela Kašić. Pred večer na toj liniji poginuo je i obavještajni oficir bataljona Stipe Mustapić.

Treći bataljon je na svome pravcu u 6 sati izbio na cestu u Konjevratima. Etnici koji su držali Konjevrate nakon kratkog puškaranja pobjegli su u pravcu Lozovca. Ubrzo iza toga Stab bataljona donosi odluku da s dvije ete (1. i 3) produži napad u pravcu Lozovca, dok je 2. etu zadržao u Konjevratima sa zadatkom da zatvori cestu Šibenik-Drniš i izvidi mogunost posjedanja sjevernih padina uvale Pun ka draga do visine k. 211. Oko 11 sati 1. i 3. ete sukobile su se s etnicima³⁸¹ na liniji Sv. Dimitrije-selo Koštani-selo Krnići, koji su iz pravca Lozovca krenuli u protunapad s ciljem da se probiju u pravcu Drniša. Glavnina etnika na selu s njihovim komandantom probijala se pravcem Koštani-Krnići, nastojala da se probiju preko kanjona Pun ke drage. Etnike je uhvatila panika pa se jedan dio po evo predavati 1. i 3. eti, a glavnina koja je dalje nastupala preko Pun ke drage naišla je na dobro postavljenu zasjedu 2. ete. Nakon kratke borbe, uviđajući nemogućnost daljeg proboda, etnički komandant, generalstabni kapetan I klase bivše jugoslavenske vojske, Popović podigao je ruke u znak predaje, predaju i svoj opasac i pištolj zamjeniku komandira 2. ete Martinu Dragičeviću, zajedno s komandantom 102. dalmatinskog etničkog korpusa kapetanom Popovićem predalo se 156 etnica, 18 etnica je ubijeno. Zaplijenjeno je 15 puškomitrailjeza, 150 pušaka, 4 automata itd.

Brojno stanje tzv. 102. etničkog korpusa iznosilo je 367 etnika. Preostali etnici koje nije zarobio 3. bataljon predali su se 12. dalmatinskoj brigadi. Komandant korpusa prilikom ispitivanja je izjavio, da je imao zadatak da na prostoru od Šibenika do Rogoznice sa eka iskrčavanje savezničkih trupa. U prvim momentima kad je bio vidio naše tenkove, dejstva naše artiljerije i naše vojske, koji su bili obučeni u engleske uniforme, stekao je utisak da su to saveznički trupe, a kada je bio vidio da su to partizani, zbranio se i nije znao što da radi.

S jedinicom 12. brigade na lijevom krilu uspostavljena je veza.

U 18 sati, pošto je na tom prostoru bataljon izvršio zadatak prema naredbi Štaba brigade, premjestio se u Pokrovnik gdje je prenovio.³⁸²

Drugi bataljon je izvršio pokret iz sela Sunare i izbio u selo Mirlovići Zagoru u 7 sati, zaseok Burići. O ekivao se otpor ustaške milicije u selu, pa je izvršena priprema napada (baca ka vatra). Međutim, pripadnici ustaške milicije su ostali po kućama i u kratko vrijeme njih 27 predalo se s oružjem i municijom. U 17 sati bataljon je krenuo u Pakovo Selo, gdje je stigao u 20,30 sati.

380) Komandir zapaljenog tenka bio je Vladimir Rejec rodom iz Slovenskog primorja. Neposredno pred pogibijom javio se radiom komandi ete, izvještavajući da su tenkisti upali među etnike i da oni bježe, a neposredno iza tog je javio: »Gorimo«. Poslije toga radio-stanica se više nije javljala. Sjećanje Boška Suška koji je tada bio zamjenik komandira tenkovske ete kojoj je pripadao vod, iji je tenk zapaljen. Iznijeto autoru 1983. godine.

381) U toku borbe upao je u etničku zasjedu vodnik iz 1. ete Duje Mirić. Etnici su ga zabliali.

382) Operativni dnevnik 3. bataljona. Izjave Drage Galić i tadašnjeg kontraobavještajnog oficira 26. divizije, Krste Vilovića, tadašnjeg zamjenika komandanta 3. bataljona i Ljube Barbarića, tadašnjeg politkomesara 3. ete, 5. bataljona data autoru po etkom 1984. godine.

Minobaca ka eta brigade izbilaje u selo Pokrovnik (Sv. Mihovil) i tu se razmjestila.

Brigada je tokom 2. XI u cijelini izvršila dobijeni zadatak. Izbila je na komunikaciju Šibenik-Drniš i na svom odsjeku djelovanja potpuno razbila etnike i ustašku miliciju a zatim izbila neposredno pred Drniš, vrše i snažan pritisak iz pravca Žitni a i grebenom Mose a.

Na taj način je spriječila eventualno neprijateljsko djelovanje iz Drniša u pravcu Šibenika radi deblokiranja snaga koje su ostale u Šibeniku. Desno se povezala s Mosorskim odredom koji je djelovao u sastavu 20. divizije na njenom lijevom krilu, moguću avaju i uspješno djelovanje preko grebena Mose a u pravcu sela Kričke i Petrova polja.

Peti bataljon brigade ovog dana nije efikasno upotrijebljen, jer je praktički predstavljao rezervu na desnom krilu napadnog odsjeka brigade, mada je mogao biti korisnije upotrijebljen u napadu prema Beaderu, a dijelom i na pravcu napad 1. bataljona. Brigadna rezerva koju je inio 2. bataljon bila je sasvim dostatna. Sistem veza je loše funkcionirao, a posebno se to odnosi na uspostavljanje veze s tenkovskom jedinicom, jer je vrlo lako moglo doći do međusobnog otvaranja vatre. Veza između 1, 4. i 5. bataljona, mada je bila neophodna na prostoru između Gradine i Žitni a, skoro i ne postoji osim međusobnog vizuelnog kontakta. Kod upotrebe tenkova radi slabe obuke enoti starješinskog kadra došla je do izražaja loša takтика upotreba tenkovskog voda. Tenkovi su se previše odvojili od pješadije paje radi toga došlo do nepotrebnih gubitaka (tenka i ljudi).

U Štabu 264. divizije, ujutro 2. novembra, neznaju o izbijanju 11. i 12. brigade na cestu Drniš-Šibenik. U 7,30 sati njegov obavještajni centar u Drnišu obavijestio je da o ekujuće kolone iz Šibenika nisu stigle i da su telefonske linije prema Šibeniku u kvaru. Najzad im je stigao jedan vozač kamiona preko koga su saznali da je jedna kolona kod Konjevrata napadnuta i uništena. Dobili su jedino telefonsku vezu s poručnikom Lindnerom, koji je držao uporište na serpentinama iznad Skradina i poslao obavijest da je Skradin napadnut, a da su etnici okruženi u Lozovcu. Nakon ovog naredio je majoru Allermannu u Šibeniku da odmah oslobođi put Šibenik-Drniš, a kada su se naši tenkovi približili Žitni u, tamo su upućene 4. i 8. eta 891. puka i divizijski centar za borbenu obuku i pri-družili se 8. eta 892. puka koja se tu nalazila od ranije. Ovom borbenom grupom komanduje kapetan Wigert (on je ubrzo ranjen i izbačen iz stroja). Istovremeno je iz sela Miočić u Drniš prebačen 3. bataljon 891. puka.

Iako zate eni, jer nisu na vrijeme ocijenili mogunost naših snaga da otpo-nu ofanzivnim dejstvima na prostoru Šibenik-Drniš, Nijemci su brzo ocijenili kakva im opasnost prijeti, pa radi toga hitno upućuju pojavu na pravcu Žitni a i grebena Mose a, kako bi na tim pravcima zaustavili naš napad i prešli u protivnapad radi mogućnosti avanja izvlačenja grupi »Allermann« iz Šibenika.

U 7,30 sati 2. novembra Štab 264. divizije putem radija naredio je 893. puku, da odmah oslobođi put Šibenik-Drniš. Kasnije, kada su u istom štabu došli do zaključka da će oslobođenjem puta Šibenik-Drniš neće biti, u 12 sati isti štab za tražio je od Štaba 15. korpusa dozvolu za povlačenje borbene grupe »Allermann« iz Šibenika. Štab korpusa se s ovim složio u 16,30 sati.³⁸³

Prvi bataljon je drugog dana nastavio nastupanje grebenom Mose a. Ujutro se njegova 1. eta (komandir Stjepan Marković) sukobila s Nijemcima na Gradini (k. 462). U jurišu na Gradinu prvi je izbio 2. vod na čelu s vodnikom Vukotićem. Nakon 45 minutne borbe neprijatelj je zbačen sa Gradine.³⁸⁴

Kako se napad 1. bataljona uspješno odvijao grebenom Mose a i zaprijetio brzim izbijanjem pred Drniš, Štab 264. divizije na brzinu formira još jednu bor-

383) Operativni dnevnik 264. divizije, A VII, k. 15, br. reg. 1/1.

384) A VII Beograd, Š.K. 62, br. reg. 4/1. Omladinski list 1. bataljona.

benu grupu ja ine dvije ete i pod komandom Štaba 3. bataljona 891. puka upuje u protivnapad grebenom Mose a.³⁸⁵

Pred pad mraka Štab 1. bataljona je ocijenio da neprijatelj pripremajak protivnapad kako bi ponovo povratio vrhove na Mose u, koje je izgubio tokom prethodne no i i u toku dana,³⁸⁶ radi ega hitno priprema obranu (naš 1. bataljon) i užurbano privla i ve e koli ine municije i ru nih bombi. Neprijatelj je s napadom otpo eo oko 20 sati uz snažnu minobaca ku i artiljerijsku vatru po Gradini. Bataljon se uporno branio. Na neprijateljski stroj ba ene su velike koli ine ru nih bombi, no i pored toga bio je prisiljen na povla enje. Nijemci su oko 20 sati izbili na Gradinu (k. 462), a bataljon se povukao prema Crnom vrhu (k. 572). U ovom protivnapadu neprijatelja na desnom krilu bataljona dejstvovali su etnici a na lijevom Nijemci.

Brzo prodiranje 1. bataljona grebenom Mose a natjeralo je Nijemce da odustanu od protivnapada pravcem Žitni -Konjevrate, radi deblokade svojih snaga u Šibeniku, jer je momentalno za njih bilo pre e sprije iti izbjijanje naših jedinica neposredno pred Drniš s pravca Mose a.

Borbena grupa »Allermann« pokušava je u toku dana 2. XI da odbaci snage 12. brigade s komunikacije Šibenik-Drniš u rajonu Debeljaka, ali bezuspješno.

Komandant borbene grupe »Allermann« odlu io je da s grupom otpo ne probijanje prema Drnišu 3. XI u 3 sata. Do toga vremena izvršio je miniranje luhkih postrojenja u Šibeniku, uništio skladišta municije, potopio brodove u luci, uništio obalske topove koje nije bilo mogu e transportirati, a brodovima prema Rijeci uputio je 2. etu bataljona obalskih lovaca »Brandenburg«. Uslijed jake kiše napad nije mogao otpo eti u 3 sata 3. XI ve sat kasnije. Napad se odvijao u zahvatu ceste Šibenik-Drniš preko Debeljaka prema Konjevratima. 12. brigada koja je držala položaje na liniji k. 144-Debeljak (k. 344)-k. 334 i pored uporne obrane pod jakim pritiskom neprijatelja bila je odba ena oko 6,30 sati. Angažiraju i rezervu brigada je ponovo zauzela k. 334, ali je ponovo s nje zba ena. Do 11,30 neprijatelj je izbio elom kolone do sela Mandi , a do 13,30 do crkve Sv. Dimitrija (k. 188).³⁸⁷ Naši tenkovi upu eni da zaustave napad neprijatelja imali su osjetne gubitke (tri uništene tenka).

Za ovo vrijeme 1. brigada je ušla u Šibenik i produžila gonjenjem borbene grupe »Allermann« sjeverno od Šibenika, zauzevši Gataru i Debeljak.

Štab 26. divizije prati razvoj situacije. Ocijenivši da e glavnina neprijateljske kolone, koja se probila kroz položaje 12. brigade, nastaviti vrlo brzo prodiranje ka Drnišu, uvodi u borbu iz rezerve 3. prekomorsku brigadu (bez 1. bataljona koji je ostao u sastavu 1. dalmatinske brigade u napadu na Šibenik), koju podržavaju 1. brdske artiljerijske divizion i jedna tenkovska eta iz 1. tenkovske brigade, sa zadatkom da bo no napadne njema ku kolonu s jugoisti ne strane ceste Šibenik-Drniš, na potezu Sv. Dimitrije-Konjevrate. Brigada je u 13,30 napala s desnog boka odstupaju u kolonu. Ubita nom vatrom artiljerije, minobaca a, tenkova i kompletnog strelja kog naoružanja 3. brigade stvoren je haos kod njema ke kolone na tom dijelu ceste. Nijemci trpe velike gubitke, ali se i pored toga elni dio kolone probija dalje prema Drnišu, a manji dijelovi u grupama bježe prema koritu ikole u nadi da e se tim putem probiti do Drniša. U pravcu ikole kre e 4. bataljon »prekomoraca« da goni uspani ene grupe, a veliki broj mrtvih i zarobljenih Nijemaca ostao je na tom prostoru s velikom kolli inom ratnog materijala i opreme.³⁸⁸

385) Operativni dnevnik 264. grenadirske divizije. A VII, k. 15A, br. reg. 1/1.

386) Bataljonski prevodilac neposredno na položaju uo je kako Nijemci me usobno razgovaraju, da po svaku cijenu moraju povratiti položaje koje su izgubili. To svoje zapažanje prenio je Štabu bataljona. Sje anje Ante Oluji a, politikomesara bataljona iznijeto autoru 1983. godine.

387) Isto kao i 385.

388) Albert Klun, navedeno djelo, str. 303-308.

Tre i bataljon je prije podne 3. XI na odmaranju u Pokrovniku, gdje je stigao u popodnevnim satima prethodnog dana. Njegove su jedinice razmještene: 1. eta na cesti ispred Pokrovnika kod ku e Copi a, 2. eta u rajonu k. 300, a 3. i prate a eta u Pokrovniku kod škole. Štab bataljona nema podataka o situaciji na cesti Šibenik-Konjevrate. Oko 12 sati u tom su pravcu radi veze s 12. brigadom krenuli jedan za drugim (u razmaku od jednog sata vremena) najprije pomo nik politkomesara brigade kapetan Benko Matuli , a za njim komandant brigade major Guvo. Obojica su na prostoru Konjevrata naletjela na njema ku kolonu koja je na njih otvorila vatru, ali su uspjeli izbjeg i u kamenjar ostavljaju i vozila (njema ki vojni motocikl) i u popodnevnim satima vratiti se u Štab brigade zajedno sa šoferima koji su ih vozili.

Na navedenom prostoru bataljon nije poduzeo nikakve borbene mjere. Iznenada oko 14 sati ispred ku e Copi a iz pravca Konjevrata pojavila se njema - ka prethodnica koja je ne zadržavaju i se jurila cestom ka Drnišu. Prva eta (komandir Bruno Mateljak i politkomesar Košta Ugrica) koja se tu nalazila na odmaranju za as se sredila i stupila u borbu. Komandant bataljona Gabri , koji se u tom momentu nalazio u blizini, uputio je hitno kurire ostalim etama s nare enjem za hitno uvo enje u borbu. Dio njema ke kolone u kojoj je bio major Allermann probio se u pravcu Žitni a. Glavnina je zadržana, dijelom uništена i zarobljena, a manji dijelovi (grupe) bježali su na zapad u pravcu korita ikole i dalje prema Drnišu.

Sinhronizirano s 3. bataljonom uklju ila se i minobaca ka eta brigade s vatreñih položaja koji su se nalazili u rajonu crkve Sv. Mihovil. Minobaca i su bez greške ga ali neprijateljsku kolonu koja se izdužila na cesti. Ubrzo su se pojavila i dva naša aviona koja su osuli vatru iz mitraljeza i topova uzduž kolone od Pokrovnika ka Konjevratima.

O toku borbe u rajonu ku e Copi a, Košta Ugrica piše: » eta je bila na odmoru u ku i Copi a uz samu cestu i bilje trenutno iznena ena prodorom njema ke kolone. Zaista teško bilo pretpostaviti da e biti odba ena i 12. brigada i nekoliko tenkova, koji su bili upu eni cestom u pravcu Šibenika. Tako se njema ka kolona našla pred samom ku om. Ali i Nijemci su bili iznena eni još više jer nisu uop e pretpostavljeni da se u ku i nalazi naša jedinica. Iskoristivši zbu-njenost Nijemaca eta se probila kroz njema ku kolonu a da oni uop e nisu reagirali. Bilo je me usobnih dobacivanja. O igledno je bilo da Nijemci ne shvataju o emu se radi. Tek nešto kasnije otvorena je vatrica iz »flakova» sa za elja njema ke kolone, a potom i vatrica iz pješadijskog naoružanja. Me utim, eta je ve uspjela da zauzme položaj uz kamenu ogradi s druge strane ceste na 30 do 40 metara od njema ke kolone. Rasplamsala se žestoka borba, lako se dio kolone probio, glavnina je zaustavljena i prisiljena da prihvati borbu. Neprijatelj je otvarao vatru iz cjelokupnog naoružanja iz kolone na cesti, a i iz ku e Copi a koju je zaposjeo.

U toku borbe njema ku kolonu su mitraljirali i naša dva aviona u brišu em letu. Sje am se dobro da sam ispucao svu municiju iz automata i s pištoljem u ruci pozvao sam etu da krene najuriš. Krenuo sam naprijed, pred etom, i tada sam teško ranjen, kroz grudi puš anim metkom ispaljenim sa 7-8 metara ods-tojanja. Pao sam na cestu. U magnovenju uspio sam da uzmam pištolj koji mi je ispaio iz ruke, da se podignem i sklonim 3-4 metra od ceste, da ne bi bio zgažen od nekog njema kog vozila. U tom trenutku izgubio sam svijest.

Kada su vidjeli daje pao komesar, borci su jurnuli na Nijemce. Iz nesvjesti me je probudio povik: 'Nosila!' Dok mi je ukazivana prva pomo , mogao sam pratiti dalji tok borbe. Ceta je ve bila zauzela dio njema ke kolone. Gorjelo je nekoliko vozila. Sporadi nim pucnjevima likvidirani su pojedini neprijateljski

vojnici i mnogi su se predavali. U to vrijeme pritekla je u pomo 1. eti i 2. eta, koja je također odigrala veliku ulogu u ovoj borbi.³⁸⁹

Bataljon je nastavio s uništavanjem i zarobljavanjem raspršenih neprijateljskih grupa do pada noći pa i kasnije.

U ovoj borbi gubici neprijatelja iznosili su:

- zarobljeno 147 vojnika, oficira i podoficira;
- ubijeno 78 vojnika, oficira i podoficira;

- zaplijenjeno: 2 dalekometna topa (105 mm i 211 mm), 2 haubice od 75 mm, 2 haubice uništene, 10 puškomitrailjeza M-42, 4 obice na šarca (puškomitrailjeza M-38, primjedba autora), 2 teška baca, 8 natovarenih kamiona, 1 blinda, 2 tenka itd. (vjerojatno se odnosi na vozila s gusjenicama na kojima su bili montirani protuavionski topovi - etverocjevni flakovi, jer kolona nije imala tenkove - primj. autora).

Gubici bataljona su iznosili 4 ranjena borca.⁴⁰⁰

etvrti bataljon je ostao na dostignutim položajima prethodnog dana, otvarajući povremeno streljačku, minobacačku i artiljerijsku vatru na koju je neprijatelj odgovarao. Oko 16 sati iznenada iz pravca Šibenika, na odstojanju oko 500 metara, dakle s leve strane bataljona, pojavili su se motorizirani flakovi i topovi koji su put kroz ili otvarajući i jaku vatru, stvarajući utisak kao da dejstvuju tenkovi koji u pokretu tukom vatre. Istovremeno neprijatelj poduzima napad s pješadijom i tenkovima od Beadera prema prednjem kraju obrambene linije 4. bataljona. Iznenade od neprijatelja, nalazeći se na ravnim arskom zemljištu na kome je moguće upotreba tenkova i neznajući jačinu neprijateljskih kolona iz pravca Šibenika, Štab bataljona na brzinu pomjera ete zapadno i isto no od ceste, ostajući i u neposrednom vatrenom dodiru s neprijateljem tukom i s oba boka njegovu kolonu. U toj borbi najteže je prošla baterija protuoklopnih topova koja je s oružjem na vatrenim položajima okrenutim prema Drnišu, bila raspoređena na raskrsnici u selu Kaši u kojoj nije imala vremena da okreće oružje, a prema nadolazećoj koloni od Šibenika, a pogotovo da skloni zaprežne mazge.⁴⁰¹

Koristeći i stvorenu zabunu, napad njemačkih tenkova iz pravca Beadera i padom mraka, oko 17,30 sati spojili su se ostaci grupe »Allermann« s tenkovima iz pravca Beadera pošto su prethodno otklonili minske prepreke na cesti koje je postavio 4. bataljon. Oko 18,30 sati prednji dijelovi neprijatelja krenuli su za Drniš u koji su stigli oko 19 sati. Poslije 19 sati do ranih jutarnjih sati 4. XI 14. bataljon je ponovo zatvorio cestu, posjećujući ranije položaje i nastavio sa zarobljavanjem i uništavanjem zaostalih grupa Nijemaca i etnica.

Prvi bataljon je 3. XI u 10 sati vodio borbu između Crnog vrha (k. 572) i Gradića (k. 462) na koju je nakon snažnog juriša ponovo izbio u toku noći 3/4. novembra. Pred svanjem u Nijemci otpočeli su povlačenjem prema Drnišu.

Drugi bataljon je s prostora Pakovo Selo 3. XI u 14 sati krenuo na prostor Kaši i Maladi gdje se razmjestio, a u 16 i u 18 sati po naredbi enju Štaba brigade, koje je uslijedilo radi nejasne situacije stvorene iznenadnim prodorom njemačkih kolona, povukao se na brdo Mideno, odakle se ponovo vratio u selo Kaši oko 6 sati 4. XI. U to vrijeme uputio je 3. etu u napad na neprijateljske položaje

389) Pismo Krste Ugrice u arhivi autora.

400) Operativni dnevnik 3. bataljona A VII, k. 1101 A, br. reg. 1-1/14. i izjave Krste Vilović i Ljube Barbarica - kao i naprijed.

401) Postoje posada naših topova uslijed iznenadnog napada s leve strane a napustila topove, Nijemcima su pali u ruke neoštete eni topovi i zaprežna grla (mazge). Oni su mazge pobili a topovi su ostali nedirnuti. Major Allermann u navedenom izvještaju navodi da su oni topove uništili, no ta tvrdnja ne odgovara stvarnosti, jer su topovi ostali na položajima nedirnuti, pošto Nijemci nisu imali vremena da ih onesposobe. Ukrzo iza toga, na istom tom mjestu predao se dobar broj njemačkih vojnika nakon nezadrživog juriša naših jedinica. U ovom napadu učestvovao je i pisac ovih redaka. Navedena tvrdnja majora Allermann-a o uništenim topovima vjerojatno je bila potrebna radi pravdanja vlastitog poraza.

u rajonu Beader. Nakon kratke ali žestoke vatre, Nijemci su u jednom momentu pribegli lukavstvu, podigli su bijelu zastavu u znak predaje, a kada su naši prestali s vatrom i izašli iz zaklona, oni su ponovo otvorili vatu i tom prilikom je poginuo hrabri komandir ete potporu nik Ljubo Raki⁴⁰², eta je dobila narene da se vrati u sastav bataljona.

Bora ki sastav petog bataljona snimljen 28. oktobra 1944. godine u Solinu neposredno pred odlazak u borbu za oslobo enje Knina i Drniša

Peti bataljon je ostao na položajima na kojima je stigao prethodnog dana, a u toku no i 3/4. XI dobio je narene da u svanu e idu eg dana krene u napad na Gradinu i daje napadne s južne strane u sadejstvu s 1. bataljonom, koji je ve napadao sa sjeveroisto ne strane. Bataljon je izbio na Gradinu kadaje neprijatelj ve odstupio ispred 1. bataljona. Mosorski odred na desnom krilu 3. i 4. XI napada njema ke i etni ke jedinice na prostoru Crni vrh (tt. 702), Umci (k. 616) i selo Kri ke.

Njema ki vojnici iz razbijene kolone bježali su gonjeni od naših jedinica prema dolini rijeke Krke i Cikole, na itavom potezu od Konjevrata do Žitni a. Imali su sre u da je ubrzo nastupio mrak, pa su pod zaštitom no i nastavili s probijanjem prema obali Cikole i Drnišu. Tako je do 11 sati idu eg dana stiglo u Drniš ovim putem oko 350 vojnika. Nema podataka koliko se vojnika probilo s komandantom borbene grupe »Allermann«, majorom Allermannom. No, kako se on probijao s prethodnicom, a iz prethodnice su i vojnici koji su se probili dolinom ikole, za pretpostaviti je daje to bio mali broj, vjerojatno stotinjak ljudi, s oko 20 motornih vozila. Kako u dokumentaciji nema podataka o vojnicima iz glavnine kolone i zaštitnice, pretpostavkaje daje ostali dio zarobljen ili poginuo. Najvjerojatnije se u Drniš probilo oko 500 vojnika.⁴⁰³

402) Operativni dnevnik 2. bataljona, AVII, k. 1101/A, br. reg. 1-13.

403) Operativni dnevnik 264. njema ke divizije, AVII, k. 15 A, br. reg. 1/1.

U prijepodnevnim satima 4. XI prestala su borbena dejstva na napadnom odsjeku 11. brigade, pošto su se ostaci neprijateljskih jedinica povukli u Drniš.

U borbama pred Drnišom tokom 2, 3. i 4. novembra iz 3. bataljona kod Konjevrata poginuli su Miri Duje, vodnik voda, Naki Ante, borac, Ortika Ivan, borac, u Žitni u: Mitrovi Marko, kurir 4. bataljona, Mustapi Stipe, obavještajni oficir 4. bataljona, Popovi Milija, zamjenik komesara 4. bataljona, Raki Ljubo, komandir 3. ete 2. bataljona, Šestanovi Ivan borac 2. bataljona; na Umcu i Gradići (na Mose u) iz 1. bataljona: Has Zdravko, sekretar Staba bataljona, Muci Jozo, komandir voda i Barbari Pavao, vodnik voda.

Nedostaci ispoljeni u toku 3. i 4. XI ponovili su se iz prethodnog dana, jer sredstva veze nisu funkcionalna uredno, a samim tim i sadejstvo, kako između brigada u okviru divizije, tako i bataljona u okviru brigade. Bataljoni 11. brigade (3. i 4) naprsto ništa neznaju o neprijatelju koji nastupa iz pravca Šibenika. Pa i pored toga oni iako iznenađeni, organizirano i vrlo brzo se snalaze i kroz kratko vrijeme uspješno tuku neprijatelja koji se probija. Za to je najbolji dokaz veliki broj zarobljenih i ubijenih neprijateljskih vojnika, uz ogromnu koliku ratnog plijena, a da stvarno ni jedan bataljon nije u borbi s borbenom grupom »Allermann« imao poginulog vojnika ni starješinu. Pljen, zarobljeni i ubijeni neprijateljski vojnici kod 1,2,4, i 5. bataljona, iako su pojedinačno nešto manji nego kod 3. bataljona, nisu navedeni - nema podataka (izgubljeni su bataljonski operativni dnevničici). Peti bataljon je odigrao izvanrednu ulogu na desnom krilu brigade, vršeći i žestoki pritisak prema Drnišu grebenom Mose a i onemogućivši neprijatelja da uputi deblokirajuće dijelove prema Šibeniku, mada je neprijatelj i to predviđao.

Neposredno pred izvođenjem napada na Šibenik i cestu Šibenik-Drniš u Štab 26. divizije koji se tada nalazio u Kaštelima, došao je proslavljeni partizanski komandant Petar Drapšin koji je tih dana preuzeo dužnost komandanta 8. korpusa umjesto poginulog Vlade Četkovića. Prošavši divizijsku zapovijest za napad i upoznavši se sa situacijom, bio je vrlo srđit. Na elnika Štaba Bio i a, koji je pisao zapovijest, htio je smijeniti na licu mjesta. Naredio je da se obustavi izvršenje zapovijesti, dodavši: »Kako možemo toliko Nijemaca u Šibeniku (računalo se na oko 1500 Nijemaca) napadati?« Zamoljen je od Štaba divizije da sa eka. Kadaje se lanovima Štaba poslije 2-3 dana obilazio bojište i kada je video put od Šibenika do Drniša posut leševima Nijemaca kao i zarobljenim i uništenim vojnim opremom, predložio je i uzeo na elnika Štaba 26. divizije za na elnika Štaba 8. korpusa. Tih dana je dotadašnji na elnik Štaba 8. korpusa Milan Kuprešanin krenuo na školovanje u SSSR.

Kada je kroz nekoliko dana kasnije krenuo sa Bio i em u Dubrovnik, pri prolazu kroz Vukov klanac ostao je zapanjen koliko inom uništene njemačke ratne tehnike. Upoznat kratko s tokom borbi u Vukovu klancu, rekao je da se u Glavnom štabu Hrvatske nije moglo vjerovati kada su primali izvještaje o ovoj borbi, o rezultatima te bitke odigrane u drugoj polovini oktobra, te radi toga nije »Slobodna Jugoslavija« nje objavila te rezultate.⁴⁰⁴⁾

Nijemci su još jednom, i pored stečenih iskustava u borbi s 26. divizijom, zakasnili s izvlačenjem i doveli svoje jedinice u situaciju da se bore u okruženju, odakle je pokušaj izvlačenja predstavlja skoro potpuni gubitak okruženih jedinica (Korčula, Hvar, Brač, Pelješac, Ston, Vukov klanac). Sada se to u roku od samo deset dana (Vukov klanac) ponovilo. Oni (Nijemci) mogu zahvaliti samo nedostatku plovnih sredstava radi nemogućnosti blagovremenog prebacivanja 1. i 11. brigade iz Neuma i Stona prema planu Štaba 8. korpusa za oslobađanje Dalmacije u rajonu Rogoznice (Šibenik), jer daje to uspjelo onda vjerojatno nebi im se uspjela povuci i iz Splita u Šibenik borbenu grupu »Müller«. Jedinice 26. di-

404) Sjećanje Ante Bio i a - u arhivi autora.

vizije, a me u njima i 11. brigada, još jednom su o igledno dokazale da se ravnopravno, ak i nadmo no, nose s odgovaraju im njema kim snagama.

Ako je nedostatak plovnih sredstava onemogu io 26. diviziji da razbijje grupu »Müller« prije povla enja u rajon Šibenika, zato je izvanredno zamišljena ideja Štaba 26. divizije jednovremenim udarom s fronta na Šibenik, izbijanjem brigade na cestu Šibenik-Drniš omogu ilo da se neprijateljske snage u Šibeniku najprije okruže, a zatim po probijanju ka Drnišu jakim bo nim udarima uništi njihova glavnina. Dakle, još jedan Vukov klanac.

Rezultati ove dvodnevne bitke i pored navedenih nedostataka izvanredni su. Zamisao Štaba 26. divizije u cjelini je ostvarena. Veli inu tog ostvarenja ini skoro potpuna likvidacija njema kih snaga koje su imale namjeru da se izvuku iz Šibenika. Komandantu njema ke divizije, obzirom na gubitke u ljudstvu i materijalu na podru ju izme u Šibenika i Drniša, preostalo je da iz dubine dovla i rezerve i s preostalim snagama kako-tako zakrpi pravac Drniš-Knin, kako bi zadržao prodror naših jedinica ka Kninu.

Štab brigade donio je takti ki izvrsno rješenje izraženo borbenom zapovješ u kroz postrojavanje borbenog poretku i preciziranjem zadataka bataljonima na širokom frontu od grebena Mose a na desnom krilu do Konjevrata na lijevom.

Štabovi bataljona su ispoljili elasti nost i snalaženje u uvjetima borbe u pokretu, koja je obilovala naglim promjenama situacije.

Ste eno je prvo iskustvo u sadejstvu s tenkovima i protivtenkovskom baterijom. Nepostojanjem od ranije iskustava i precjenjivanjem tenkovskih mogu - nosti rezultiralo je gubitkom jednog tenka.

Na ovom prostoru brigadu se prvi puta sukobila s etnicima.

Ozbiljan nedostatak rada Štaba brigade i me usobnog sadejstva me u bataljonima ispoljio se kroz neuhodan rad sistema veza ukupno u svim jedinicama brigade, a kako je brigada dejstvovala na širokom frontu, uz brze promjene situacija, to je komandant brigade nadokna ivao stalnim kretanjem izme u bataljona, kako bi mogao utjecati na tok borbe. Me utim, taj nedostatak u sistemu veza važio je za sve jedinice u diviziji, to je i bio razlog da je Štab 11. brigade bio iznena en pojavitom neprijateljske kolone kod Pokrovnika, jer nije bio od nikoga obaviješten. U istoj situaciji su se našli i bataljoni kod iznenadne pojave neprijatelja, a da o tome nisu dobili obavijest ni od Štaba brigade ni od susjednog bataljona.

ŠESTA GLAVA

KNINSKA OPERACIJA

PRODOR BRIGADE U KOSOVSKU DOLINU

U ranim jutarnjim satima 4. novembra prekinut je neposredni borbeni kontakt brigade s neprijateljem na desnoj obali rijeke Krke. Bataljoni su itav dan ostali na dostignutim položajima. U toku dana jedinice se popunjavaju munitsijom i spremaju za dalje nastupanje.

Drugi dijelovi borbenog poretka naše divizije u tom momentu nalazili su se na prostoru južno od Drniša do Šibenika.

Na našem desnom krilu jedinice 20. divizije (poslije oslobođenja Vrlike) gone i neprijatelja izbile su na liniju Pakovo brdo-Markovac-Bioč-Miočić, na kojoj je neprijatelj pružio snažan otpor, kako bi omogućio organizirano izvlačenje svojih snaga iz rajona Drniša.

Na lijevom krilu jedinice 19. divizije izbile su pred Padane i ovladale desnom obalom rijeke Krke uzvodno do sela Marjanovići i tako ozbiljno ugrozile neprijateljske snage u Kninu sa zapadne strane.

Tokom dana neprijatelj u Drnišu vrši prihvatanje svojih razbijenih dijelova koji su se uspjeli izvući i sa ceste Šibenik-Drniš i istovremeno pripremaju odstupanje prema Kninu. Toga dana neprijatelj u Operativnom dnevniku 264. njemačke divizije bilježi: »No protivnik je udinovato mirno. Izgleda da se neprijatelj povukao s jugoistočnog i istočnog fronta Drniša s namjerom da obilazno prekine put Drniš-Knin. Ova procjena situacije potvrdila se kad su etnički javili da jaki neprijateljske snage s istoka nastupaju ka Markovcu i Kosovu. Korpus (15. njemački korpus - primjedba autora) obrazuje prihvatanje etničke na Kosovu izdvajanjem jedne male borbene grupe od prikupljenih dijelova i oklopnih izviđačkih kolona koja će poslije podnebiti ojačanja svim još koliko-toliko sposobnim za borbu dijelovima borbene grupe majora Allermann. U protivnapadu etnički odbacuju neprijatelja i opet posjedaju dominirajući Kozjak. Po naredbi štaba 15. korpusa 264. divizija se povlači na liniju: k. 680-k. 739-k. 852-k. 1148-k. 543-k. 360-k. 551-k. 511 (linija po kotama na karti p.a.) Ostavljajući zaštitnice kod Siveri a (8. eta 892. puka) i Miočić (kap. Neeb) sa 4. i 8. etonom 891. puka.⁴⁰⁵⁾

Liniju obrane k. 511-trg. 551-k. 360-k. 543-k. 1148 neprijatelj je posjeo jedinicama koje su se branile u rajonu Žitnici i Moseč, dijelovima jedinica koje su se probile iz Šibenika i dopunskim bataljonom 264. divizije. Ovim snagama komanduje major Allermann.⁴⁰⁶⁾

405) Operativni dnevnik 264. njemačke divizije, AVII, k. 15 A, br. reg. 6/1.

406) Isto.

No u 4. na 5. novembra na frontu na rijeci ikoli je sve mirno. Neprijatelj se ne oglašava, ali zato do naših jedinica dopiru jake no ne eksplozije u Drnišu, što je odmah protuma eno da Nijemci dižu u zrak svoja skladišta, kasarne i mostove i da se povla e. U Drnišu na ikoli digli su u zrak most i tako prekinuli saobra aj cestom Šibenik-Drniš.

Štab brigade prate i ovu situaciju donio je odluku da u ranim jutarnjim satima narednog dana jedinice krenu na Drniš.

Na desnom krilu sa Liskenice (k. 422) krenuo je 5. bataljon, a s Crnog vrha i Gradine 1. bataljon. Prethodnica 5. bataljona krenula je cestom ka mostu na ikoli. U pokretu je susrela grupu od oko 50 etnika koji su vjerojatno gonjeni iz Kri aka i padina Mose a bježali ispred jedinica našeg 1. bataljona i Mosorskog partizanskog odreda - došli do porušenog mosta na ikoli i kada tu nisu mogli pro i u Drniš krenuli su bezglavo naprijed i naletjeli na našu prethodnicu, i tada im je preostalo jedino da dignu ruke u znak predaje. Poslije zarobljavanja etnika prethodnica je produžila do mosta koji je bio porušen. Rijeka ikola je tih dana nabujala od velikih kiša. Na drugoj strani ikole nekoliko gra ana i jedan domobranci oficir (svi sa crvenim petokrakama na kapama) izišli su ususret. Skupljaju se sjedne i druge strane priru na sredstva za prijelaz preko nabujale rijeke, ali su svi pokušaji da se pomo u tih sredstvima (stolovi, vrata, daske iz obližnjih ku a) ostali beuspješni, zato je komandant bataljona naredio da se produži nizvodno na most kod mlinu u klisuri kojeg Nijemci nisu porušili. Tako su 5. i 1. bataljon tu prešli ikolu i ušli u Drniš.

Prvi bataljon je sa grebena Mose a dijelom svojih snaga (3. eta - komandir Mirko Jur evi) upao u Kri ke gdje je zarobljeno oko 70 etnika, a potom produžio za 5. bataljonom i istovremeno ušao u Drniš.⁴⁰⁷ »

Na lijevom krilu 4. i 2. bataljon ušli su u Drniš pravcem s. Kaši -most na i-koli kod k. 202-Knezovi-Drniš. Istovremeno s istoka ušao je u Drniš i Mosorski partizanski odred.

Gra ani Drniša do ekali su borce pozdravima, nude i po narodnom obi a-ju pi e i hranu. Izme u njih ima ve i broj domobrana iz 1. i 2. bojne 7. ustaškog združka koji su ostali iza njema kog povla enja. Me u njima se isti e domobranci poru nik s velikom crvenom petokrakom zvijezdom na kapi. To je Ivo Perši , gardijski oficir iz bivše vojske (kasnije raspore en za operativnog oficira u 1. dalmatinskoj a zatim u Štabu 26. divizije) koji je od ranije sura ivao sa partizanima. U domobranskom štabu njihov blagajnik predao je velike koli ine novca, u domobranskim skladištima našle su se poprili ne koli ine hrane, a izme u ostalog i Paveli evi poklon-paketi vojnicima (cigaretete, kola i i ostalo) za Novu 1945. godinu.

Štab brigade je odmah po ulasku u grad pozvao štabove bataljona i nakon kratke procjene situacije, komandant brigade Ivan Guvo izdao je nare enje u kojem je nare eno 2. bataljonu, da nastupa pravcem Drniš-Badanj-Siveri , 5. bataljonu da nastupa za 2. bataljonom u gotovosti za uvo enje u borbu u zavisnosti od situacije.

Na lijevo krilo pravcem Drniš-Trbounje upu en je 1. bataljon. etvrti bataljon, je zadržan kao rezerva u Drnišu, a 3. bataljonu koji se tog momenta nalazio u Pokrovniku nare eno je da krene u Drniš.

Izvršavaju i nare enje komandanta brigade, 2. bataljon je u nastupanju svojim pravcem u rajon s. Badanj uspostavio u 11,30 sati borbeni kontakt s neprijateljem. U 17,30 bataljon je izvršio napad na neprijatelja u rajonu Siveri a, gdje se branila 8. eta 892. puka. U 18 sati otpor je skršen, a u 20 sati na desnom krilu bataljon je uhvatio vezu s jedinicom iz 8. dalmatinske brigade 20. divizije u ra-

407) Pismo Ivana Prodana, zamjenika komandira 3. ete od 1983. godine u arhivi autora.

jonu s. Mio i , koja je s tog prostora protjerala neprijatelja, koji se u neredu povukao u pravcu Kosova Polja.

U Siveri su bili minirani rudnik i elektri na centrala. Brzina upada bataljona onemoguila je neprijatelju da upali minska punjenja, pa su tako i rudnik i centrala o uvani. Kvislinške jedinice rasporene u Siveri u dobrim dijelom su se predale. Ukupno se predalo 13 žandara, 7 domobrana, domobranski major i jedan zastavnik, 30 Talijana i 48 ustaških i etničkih milicionera. Zaplijenjena su dva nova (zapakovana) topa, 2 kamiona, jedan osobni automobil, 4 mitraljeza, 80 pušaka, 15 pištolja, ve a koli ina municije, 150 baava nafte, 200 baava petroleja, 500 kg še era, 800 kg brašna i izvjesne koli ine drugih materijala.⁴⁰⁸

Nastupajući pravcem Drniš-Trbounje-Lišnjak 1. bataljon je bez nekoga nego otpora protjerao ustašku miliciju i etnike. Komandant bataljona poručnik Martini pozvao je seoske glavare i zatražio da oni pozovu svoje naoružane mještane koji su se posakrivali po kućama i gudurama Promine (ustaški milicioneri i etnici) i da se pripeme za predaju. Još u toku noći počeli su pristizati pojedinačno ili po grupama - etnici i milicionari s oružjem su se predali. To se je nastavilo i sutradan. Tako se u toku noći i dana predalo oko 150 etnika i milicionara. Oni su tom prilikom predali i streljačko naoružanje koga su imali.⁴⁰⁹

Pet bataljona koji je krenuo za 2. bataljonom tokom dana smjestio se u selu Badanj, a 4. u Drniš.

U toku noći 5. na 6. novembra Štab brigade donio je odluku da dijelom snaga produži nastupanje u pravcu Knina. Na desnom krilu pravcem Siveri - Biograd -Borkuša (trg. 551.) uputio je 5. bataljon, a na lijevom krilu pravcem Siveri -Tepljuh-k. 543 Treći bataljon.

Bataljoni su oko 4 sata 6. novembra krenuli u nastupanje. Desnokrilni bataljon protjerao je neprijateljske dijelove iz sela Biograd i u brzom naletu izbacio neprijateljske snage sa linije Borkuša (trg. 554)-k. 360, a ljevokrilni protjerao neprijatelja iz Tepljuha i s jednom etonom (2. eta) izbacio ga sa k. 453, Grad Petrovac i k. 543. Jedan vod ove snage produžio je na Kuk (k. 550) koga su držali etnici, izbacio ih i tom prilikom zarobio 5 etnika.

Tokom ovog dana bataljoni brigade su u brzom naletu ovladali sjevernim selima Drniške krajine i izbili pred Kosovsku kotlinu. Dijelovi neprijateljskih jedinica su prije nekoliko dana uspješno spriječili prođor 1. i 4. bataljona na Mose u i Žitni u ovoga puta nisu izdržali, već su se u neredu povukli u Kosovsku kotlinu.

U toku noći 6. na 7. novembra 1. eta 5. bataljona produžila je nastupanje i pred zoru izbila u selo Rača.

Neprijatelj se u toku 6. novembra sređivao na južnim ivicama Kosovske kotline i u toku noći krenuo u protivnapad sa tri ete (4. eta dopunskog bataljona i 4. i 8. eta 891. puka) na liniji koju je šestog ujutro napustio. Ovaj protivnapad iznenadio je jedinice 5. bataljona (dva voda 1. ete u selu Rača i jedan na Borkuši, trg. 551) koje su ga sa ekale nespremne pa su se morale povući i sa Borkušom. Na lijevom krilu je oko 4 sata uspio odbaciti 2. etu 3. bataljona sa k. 543 i Kuka (k. 550).

Prije nego je uslijedio ovaj protivnapad neprijatelja, Štab brigade je padom noći 6. novembra naredio 4. i 1. bataljonu da krenu prema frontu, s tim da 4. bataljon kreće na pravac 5. bataljona, a 1. na pravac 3. bataljona i da na tim pravcima budu u gotovosti za uvođenje u borbu.

Oko 6,30 sati na pravac 5. bataljona stigao je 4. bataljon. Bataljon je u selu Biograd uspostavio vezu sa 5. bataljonom, ali u daljem pokretu ka selu Njeguši kolona

408) »XI. Dalmatinska«, br. 2, decembar 1944 - list 11. brigade. Izvještak komandanta 2. bataljona o borbi za Siveri. AVII, S. k. 61., br. reg. 1/1.

409) Kazivanje Karla Martini a autoru 1983. godine

4. bataljona napadnutaje bo nom vatrom sa Borkuše (trg. 551). U prvom trenutku prepostavljaljalo se da jedinica 5. bataljona otvara zabunom vatru. Ubrzo je situacija rašišena i bataljon se razvio i krenuo napad na neprijatelja koji se branio na liniji Gradina (k. 511)-Borkuša. Istovremeno su krenuli u protivnapad i dijelovi 5. bataljona na liniji Borkuša-k. 360, a prema k. 360 krenula je u napad s leva i 1. eta 5. bataljona (dva voda) koji su u zoru izbili u s. Rača. Napad se razvijao povoljno i do 9 sati neprijatelj je zbaen sa navedene linije.

U borbama do ove linije poginuli su od Badnja do Siveri a borci 2. bataljona Finek Stanislav i Radov i Šimun, a na prostoru Bioč i -Borkuša iz 4. bataljona Božev Kuzma, vodnik voda, Blaslov Šime, borac, Luškari Ante, Svalina Gabrijela, bolni arka, i Šušberi Mate, vodni delegat i Vladislavi Ivan, borac, te iz 5. bataljona Colja Jožef, borac, Kapel Jakov, borac, i Nola Jozo, borac.

Istovremeno 3. bataljon na svom pravcu upućuje u napad svoju 1. etu iz rezerve na k. 453. Neprijatelj je oko 9 sati zbaen sa ovih položaja. Etapa je zarobila 3 neprijateljska vojnika i ubila 13, a imala je jednog poginulog borca. Oko 15 sati bataljon upućuje 3. etu da napadne neprijatelja u selu Treskavica. Iznenadivši ga zarobila je 15 neprijateljskih vojnika, od čega 7 etnika. Ubijeno je 20 neprijateljskih vojnika, a izete je poginuo Josip Beni. U 20 sati bataljon je ponovo ovlađao kotom 543 (Kuk).

Neprijatelj se u toku ovih borbi povukao na liniju s. Babič -k. 550 (Kuk)-k. 1148,⁴¹⁰⁾ a krajem dana Štab 15. njemački korpusa izdaje narešće 264. diviziji⁴¹¹⁾ da u toku noći izvrši dalje povlačenje na liniju k. 370-k. 302-Kaldrma-k. 361.⁴¹¹⁾

Po narešću Štaba brigade 2. bataljon je pomjerjen iz rajona Siveri a i u 18 sati razmješta se u selu Paklari. Naš desni susjed - jedinice 20. divizije - drži massive Kozjaka i vrši napade u pravcu Oštredne glavice (k. 543). Pred Oštrednu glavicu 9. brigada izbila je 3. XI ispred koje je front stabiliziran.⁴¹²⁾

Na lijevom krilu dijelovi 12. brigade izbili su iz pravca Drniša na vrhove Promine, a dijelovi 3. prekomorske iz istog pravca na sjeverozapadne padine Promine.

Poslije oslobođenja Drniša i uspješnog prodora do Kosovske doline te izbijanja naših snaga na vrhove Kozjaka i Promine neprijatelj je doveden u situaciju da skrati front povlačenjem u dubinu ka Kninu, kako bi uspio zadržati naše snage ispred Knina, orijentirajući se na njegovu odsudnu obranu.

NEPRIJATELJSKE SNAGE U KNINSKOJ KRAJINI

Nakon gubitka Šibenika, Drniša, Vrlike i prodora 19. divizije na cestu Knin-Zrmanja, njemački komandir 15. korpusa preostao je Knin sa širom okolicom - uporište koje se uklapalo u liniju »Grün« (Velebit-Knin-Mostar). U okviru njemačkih plana obrane na jugoslavenskom prostoru Knin po svom geografskom i operativnom značaju predstavlja značajnu saobraćajnu raskrsnicu sa koje putevi vode prema sjeveru u dolinu Une prema Bihaću i dalje prema dolini Save i prema zapadu preko Gračaca ka Gospici. Držanjem Knina neprijatelj je mogao efikasno sprječiti probor naših snaga prema Bihaću i dolini Save, prema njegovom desnom boku koji je za njega bio i te kako važan, kada se zna da se neprijatelj u tom vremenu uporno brani na Sremskom frontu i da se još njegove jake snage izvlače sa Balkana i nalaze se na širim prostorima Mostara-Podgorice-Škadra-Kraljeva.

410) Operativni dnevnik 264. njemačke divizije. Arhiv VII, k. 15 A, br. reg. 1/1.

411) Isto.

412) Operativni izvještaj Štaba 9. brigade, od 18. XI 1944. godine, upućen Stabu 20. divizije. Arhiv VII, k. 1032/1, br. reg. 18/3.

S obzirom na ovakvu situaciju njema ki 15. korpus je imao zadatku da od sudnom odbranom brani Knin. U cilju o uvanja borbenog morala svojih trupa, koje su prethodnih mjeseci neprekidno trpjele gubitke, on ne preza od preduzimanja drasti nih mjeru kako bi trupe održale date položaje, pa im zato daje zadatak da drže položaje »do posljednjeg metka, do posljednjeg ovjeka«. U sluaju neizvršenja ovog zadatka, Korpus je naredio primjenu okrutnih mjeru. Tako se u narenu komandanta 15. korpusa, komandantu 264. divizije od 7. novembra izme u ostalog navodi:

... »1. Svaki oficir postavljen za komandanta obavezan je da strijelja svakog pot injenog koji napusti svoj položaj. Oficir koji tako ne postupi bit će kažnjen istom kaznom.

2. Za jedinice koje napuste svoj položaj bez borbe i bez ispaljenog metka, i ne drže se do posljednjeg ovjeka, divizija će narediti i izvršiti strijeljanje svakog desetog ovjeka.

3. Za sprovo enje nare enja pod ta . 1. inim odgovornim sve komandire, a za sprovo enje nare enja pod ta . 2. gospodina komandanta divizije... Trupi treba odmah saopiti ovo nare enje i jasno joj objasniti da će ove mjerne biti sprovoene bezobzirno, neodložno i bez izuzetka.«⁴¹³

Navedeno nare enje najbolji je dokaz koliko je neprijatelj bio odlučan u od Sudnoj obrani Knina. Ovakva okolnost u obrani ispoljiti će se već pri prvom napadu u namjeri da se prodre u Knin i neprijatelj uništi i natjera na povlačenje.

U širem raionu Knina rasporene su slijedeće neprijateljske snage:

Štab 15. brdskog armijskog korpusa, 264. pješadijska divizija, 383. ojačanje puk 373. legionarske divizije,⁴¹⁴ dijelovi 944. artiljerijskog puka, dijelovi 29. puka tvravskih pionira, 581. i 583. mornarići streljački bataljoni ostaci 6. i 7. ustaške brigade, 2. bataljon, 3. posadne brigade (domobrani), Dinarska etnička oblast - etnički popi ujia.

Pored ovih bilo je i nekoliko manjih jedinica (za vezu, snabdijevanje, protivavionsku obranu, itd.). Ukupno oko 20.000 vojnika, od čega 14.000 Nijemaca, 1.500 ustaša i domobrana i 4.500 etnika.⁴¹⁵

Na napadnom pravcu 26. divizije nalazile su se na lijevom krilu jedinice 264. divizije, a na desnom jedinice 383. puka iz 373. legionarske divizije, dok su se etnički popi ujia nalazili na cijelom frontu. Ustaško-domobranske jedinice zbog slabog borbenog morala skoro su bile nesposobne za ma koja borbena dejstva. Zato su ih Nijemci ubrzo evakuirali u pravcu Bihaća. Etničke snage nemaju posebnog dijela fronta, već su ukomponirane i dejstvuju prema njemačkim narenenjima.

Na pravac kojim je orijentirana 11. brigada prostire se po sredini Kosova polje, oivičeno prohodnim brežuljcima, sa dobrim cestama uzduž obe strane izdužene kotline. Poljem protječe rječica Kosovo sa nizom manjih pritoka, koja ne nabuja toliko da predstavlja ozbiljniju prepreku. Tek ispred Knina, upravo na pravcu nastupanja, ozbiljniju prepreku inicira rječica Krka. Predio Kosova polja, zapadno od Biskupije, u kišnom periodu pretvara se u jezero, pa je svako kretanje bez plovnih sredstava nemoguće. Na te prirodne prepreke će una i neprijatelj u svojoj organizaciji obrane. Isto no i zapadno duž Kosovo polja, nepos-

413) Der Komandirender General XV. Geb. A. K. I. a Nr. 984/94, dan 7. XI 1944. An dan Kommandant der 264. Inf. Div. Herrn Generalmajor Windrich. Arhiv VII - mikrofilm London 2 su 395.

414) Zapadno od Padana na cesti Knin-Srb nalazili su se: izviđaci bataljon 373. divizije (u Palanci) a sjevernije dijelovi 384. puka koji su mogli biti u kratkom vremenu ubaćeni u borbu za razne kninske grupacije - T. Radošević, n. d. str. 228. 373. legionarska »Tigar« divizija formirana je po etekom januara 1943. godine od ljudstva sa teritorija tzv. NDH. Komandni kadari su bili Nijemci kao i vojni kadari u specijalističkim jedinicama (vezni, tenkisti, artiljerijski i sl.). Prvo je bila na sektoru Travnik, a zatim na komunikaciji Banja Luka-Bosanski Novi-Bihać-Knin. Brojno stanje iznosilo je od 13-16.000 vojnika, Leksikon NOR-a revolucije Jugoslavije 1941-1945. godine.

415) T. Radošević, n. d. str. 227.

redno uz njegove ivice je krševito-brežuljkasta visoravan koja se uzdiže oko 120 metara iznad polja. Na ivicama polja i po visoravni su naselja u kojima su kameni kuće, a itav prostor je još na dosta mjesta išaran ogromnim kamenim zidovima, što neprijatelju pruža mogunost da ih koristi kao fortifikacijske objekte. Samo Kosovo polje dozvoljava napada u efikasnu upotrebu tenkova i motorizirane artiljerije. Međutim, upotreba tenkova i motorizirane artiljerije na bokovima je skoro onemogućena.

Sumirajući odlučnost neprijatelja za odsudnu obranu, zemljište na napadnom pravcu koje daje prednost braniocu, moglo se sa sigurnošću očekivati da će neprijatelj pružiti snažan i efikasan otpor, žilaviji nego u dosadašnjim borbama otkako je započela naša ofanziva za oslobođenje Dalmacije.

Poslije uspješno završenih borbi i oslobođenja Šibenika, Drniša i Vrlike, te brzog prodora na cestu Knin-Zrmanja, zapadno od Knina, Štab 8. korpusa u tim momentima pretpostavlja da neprijatelj neće odsudno braniti rajon Knina, i zbog toga neće ni nikakve izmjene u trećoj etapi operacije - oslobođenje Knina. Polazeći od te pretpostavke on potpisuje jedinicama daje sljedeće zadatke: 20. diviziji da napadne s istoka vanjsku stranu obrane neprijatelja, a zatim da zaузme Knin, a 26. divizija da obuhvatnim napadom s juga odsijeće snage neprijatelja u rajonu Promine i Kosova i oslobođe sela između Kozjaka i Promine. 19. divizija da onemoguće i izvlaže enje neprijatelja iz Knina cestom preko Padana i Zrmanje ka sjeveru, 9. diviziji da sa dvije brigade spriječe i prodore neprijatelja iz Duvnica ka Sinju, a s jednom brigadom i grupom Južnodalmatinskih odreda da dejstvuje ka Širokom Brijegu i Mostaru, a Grahovsko-peuljskom partizanskom odredu da vrši pritisak sa sjevera na neprijatelja u rajonu Cigle (1075)-Stožište. Napad je imao otpočetki 7. novembra.

Pristupajući izvršenju dobivenog zadataka, Štab 26. divizije 7. XI donosi odluku po kojoj će 11. brigada i dva bataljona 12. brigade, te 3. prekomorska brigada krenuti u probor neprijateljske obrane i obuhvatnim napadom lijevog i desnog krila spojiti se u rajon Kaldrme i tako odsjeći i uništiti etničke snage od Knina, a zatim ih uništiti u dolini Kosova. Za izvršenje ove zamisli Štab divizije daje sljedeće zadatke dijelovima svog borbenog poretku:

- 11. brigadi koju podržavaju jedna baterija iz 1. artiljerijskog diviziona, 2. brdski divizion, protivoklopni divizion, jedna tenkovska eta i jedan vod blindi iz 1. tenkovske brigade, da napadne neprijatelja u zahvatu komunikacije Drniš-Knin, sa težištem na pravcu Borkuša (tt. 551)-Riđane-Kaldrma. Na svom desnom krilu brigada održava vezu sa dijelovima 20. divizije;
- 12. brigada da sa dva bataljona napadne neprijatelja preko Promine i uz istovremeno povezivanje dejstva 11. i 3. brigade;
- 3. prekomorskoj brigadi uz podršku dve tenkove, voda oklopnih automobila i 1. artiljerijskog diviziona (bez jedne baterije) i haubi kim divizionom da napadne neprijatelja opštih pravaca Vučišić-Kaldrma, gdje se spaja sa 11. brigadom i pristupa sa drugim snagama divizije uništavanju neprijatelja u rajonu Promine i Kosova polja;

- 1. dalmatinska brigada kao posadna u Šibeniku;
- komandno mjesto za diviziju u Drnišu;
- početak napada 7. XI u 16 sati.⁴¹⁶»

Vršeći procjenu situacije i donoseći ovakvu odluku, Štab 26. divizije nije očekivao da će neprijatelj neposredno pred naš napad povući dio svojih snaga na frontu našeg napada na visinu Orlić-Kaldrma. I tako, dok Štab 8. korpusa i Štab 26. divizije napad baziraju na obuhvatu, da bi se zatim pristupilo uništenju opkoljenih snaga, štabovi 15. njemačkih koga korpusa i 264. divizije,⁴¹⁷» poučeni do-

416) Zapovijest Štaba 26. divizije, 7. XI 1944. godine, Zbornik NOR-a, tom V, knjiga 35, str. 86.

417) Operativni dnevnik 264. divizije. A VII, k. 15 A, br. reg. 6/1.

tadašnjim iskustvom, iz bojazni da ne budu odsje eni, blagovremeno se povla e sa svojim jedinicama na novu liniju obrane.

Izvršavaju i divizijsku zapovijest, Štab 11. brigade donosi odluku po kojoj glavne snage 4, 5. i 2. bataljon upu uje na desno krilo pravcem Bio i -Ri a-ne-Orli , a pomo ne snage 3. i 1. bataljon pravcem Grad Petrovac, k. 534, Kuk, An eli i, k. 415, Trkulje, Udovi i i. Na glavnom pravcu 4. i 5. bataljon u prvoj liniji, a 2. nastupa pozadi dva do tri kilometra. Na pomo nom 3. bataljon napada u prvom ešalonu, a 1. bataljon u pokretu pozadi 2 do 3 kilometra za 3. bataljonom. Tako je brigada glavne snage postrojila na desnom krilu sa zadatkom da što prije izbiju na liniju Orli -Kaldroma i da tako stvori preduvjete da u sadejsvu sa 12. i 3. prekomorskom brigadom stvori mogu nost za okruženje i uništenje neprijateljskih snaga u dolini Kosova polja.

Granica izme u glavnog i pomo nog brigadnog pravca je cesta Drniš-Knin.

Dijelovima ovako postrojenog borbenog poretka, Štab brigade konkretizirao je zadatke po slijede em:

- 4. bataljon oja an s vodom minobaca a napada pravcem Bio i -Paklar-Gradina (k. 511)-Trivunovi -Jovanovi -Markovac-Orli . Zona širenja desno do Drniškog partizanskog odreda na padinama Kozjaka sa kojim obavezno uspostavlja vezu, kao i dijelom borbenog poretka 20. divizije, a lijevo do 5. bataljona;

- 5. bataljon oja an s vodom minobaca a napada neprijatelja pravcem: Bio i -Ra a-Rupi -Kosovica-Ljubovci-Žara , sa zonom širenja desno do 4. bataljona i lijevo do ceste Drniš-Knin;

- 3. bataljon oja an s vodom minobaca a napada neprijatelja pravcem Grad Petrovac (k. 534)-An eli i (k. 415)-Trkulje-Udovi i i. Kod k. 453⁴¹⁸⁾ uhvatiti vezu sa bataljom 12. brigade koji ima zadatak da poja a napad kolone lijevo od ceste, bataljon podržava artiljerijska baterija 1. diviziona;

- 2. bataljon u ulozi rezerve na pravcu napada 4. i 5. bataljona kretat e se 2-3 kilometra pozadi njih;

- 1. bataljon u ulozi rezerve na pravcu napada 3. bataljona. U slu aju potrebe napadati e duž komunikacije Drniš-Knin. Ujedno služi kao veza izme u bataljona;⁴¹⁹⁾

- pridata artiljerija ima zadatak tu i ciljeve prema nare enju Štaba brigade u dogovoru, a što e se naknadno utana iti;

- protukolski divizon nastupa duž komunikacije Drniš-Knin, i u zavisnosti od razvoja situacije, otvara vatru pri emu e zadatke naknadno dobiti od Štaba brigade;

- brigadno previjalište u po etku napada u rajonu sela Lukovca, a kasnije prema potrebi, što e odrediti referent saniteta brigade. Sanitet e uputiti jednu prihvativnicu na pravac 4. i 5. bataljona i jednu na pravac napada 3. bataljona;

- veza kurirska obavezno, a zavisno od situacije i telefonska. Štabovi bataljona posebno moraju obratiti pažnju na održavanje kurirske veze sa Štabom brigade i me usobno;

- komandno mjesto brigade u po etku napada u Lukavcu (na cesti), a u toku napada kretat e se sa 2. bataljonom, o emu e štabovi bataljona biti obaviješteni;

- po etak napada u 16 sati, 7. XI.

Bataljoni na desnom krilu su ve padom mraka izgubili borbeni kontakt s neprijateljem, tako da se neprijatelj neometano organizirano povukao na liniju obrane, u visinu Kaldrme. Na pravcu nastupanja 3. bataljona njegovi dijelovi su

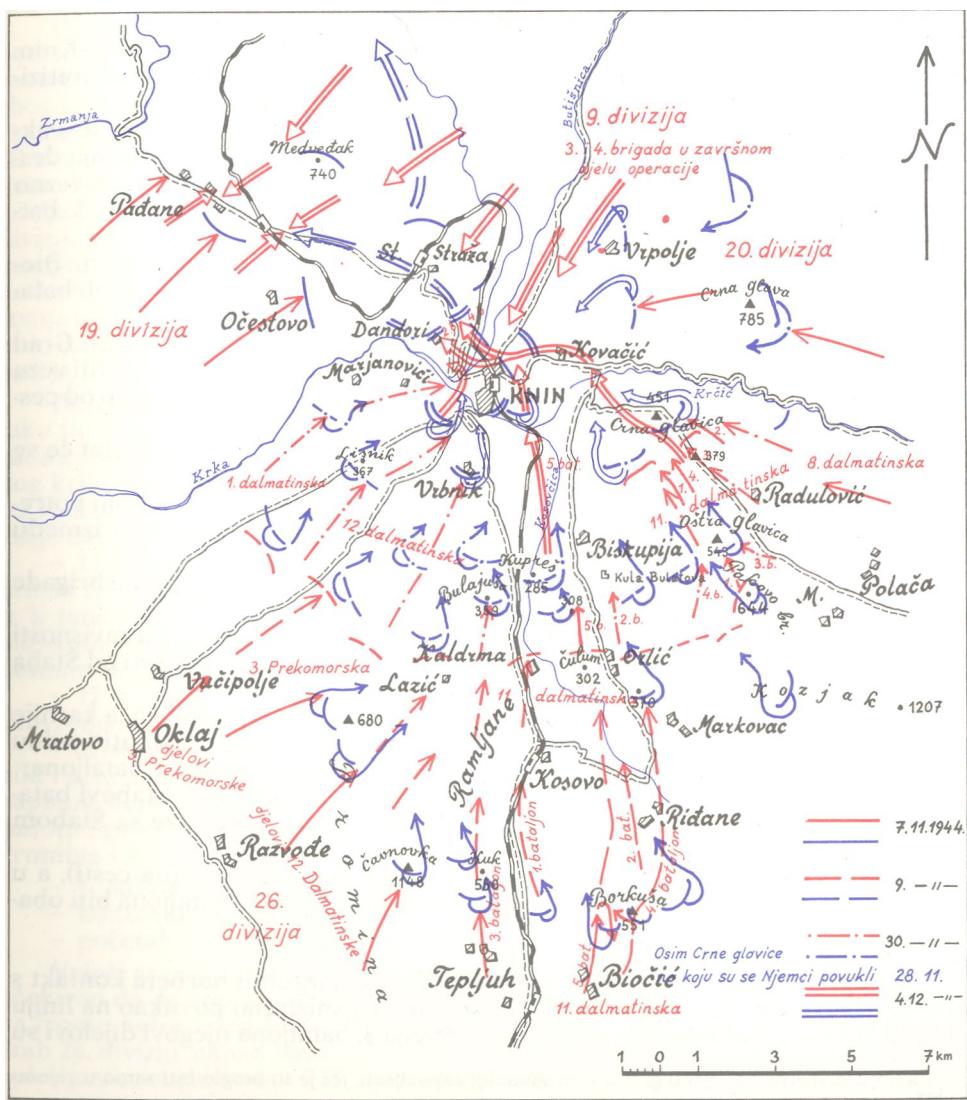
⁴¹⁸⁾ Vjerojatno se radi o grešci u originalnoj zapovijesti, jer je to moglo biti samo u rajonu k. 435.

⁴¹⁹⁾ Vjerojatno se radi o pogrešnom izražavanju, jer je bataljon s obzirom na pravac kretanja mogao ostvariti povezivanje dejstva izme u 5. i 3. bataljona.

i dalje pružali snažan otpor u rajonu Kuk (k. 550), kojim je 3. bataljon nakon snažne minobaca ke vatrenje i istim ovladao u 20 sati.

Desnokrilna kolona prešla je u nastupanje, ne nailaze i na otpor neprijatelja do sela Orli . etvrti bataljon je izbio u Orli 7. XI oko 22 sata. Iz pokreta je napadnut neprijatelj na k. 370, nakon ega se pani no povukao. Posebno je uhvatila panika etnike u selu Orli , koji su osiguravali štab popa uji a. Sam pop je pobegao, ostavljaju i iza sebe kompletnu arhivu. Bataljon je ovladao Orli em oko 24 sata, 7. XI, isturivši osiguranja u pravcu sela Zari i Matijevi .

Peti bataljon izbio je ujutro 8. XI na liniju Orli - ulum. U toku dana bataljon je krenuo u napad na ulum (k. 302), ali je s lijevog boka dobio jaku vatru

U eš e 11. brigade u kninskoj operaciji od 7. novembra do 4. decembra 1944. godine

od njema kih flakova. Iza toga povukao se nešto pozadi i tu ostao do sutradan ujutro, kadaje uz vatrenu podršku minobaca ke te brigade izvršio juriš na ulum i protjerao neprijatelja. Ubrzo su u taj rajon došli naši tenkovi. Iza toga tu je došao i komandant Korpusa Petar Drapšin i s komandom 5. bataljona i komandirom tenkovske jedinice utana io napad i sadejstvo naših tenkova i pješadije.

Drugi bataljon je krenuo od Siveri a u 16 sati i stigao u selo Paklari u 18,15 sati gdje je ostao itavu no .

Tako je tokom no i 7/8. XI desnokrilna kolona izbila na cilj postavljen brigadnom zapovješ u, osim rezerve (2. bataljon) koja je ostala u selu Paklari i nije nastupala 2 do 3 kilometra (pozadi desnokrilne kolone, kako je bilo predvi eno zapovješ u). Ljevokrilna kolona uslijed ja eg otpora neprijatelja stala je po uzimanju Kuka i nije nastavila sa nastupanjem do 12 sati idu eg dana.

Na lijevom krilu brigade jedinice 12. dalmatinske i 3. prekomorske brigade naiše su na snažan otpor. Kota 852 na Promini dva puta je prelazila iz ruke u ruku dok neprijatelj nije natjeran na povla enje od jedinica 12. brigade. Neprijatelj je uporno branio položaje na Promini (tt. 680) kuda su napadale jedinice 3. prekomorske i tek oko 12 sati, 8. XI sa položaja na grebenu Promine neprijatelj je protjeran, ali se i pored toga napad na lijevom krilu napadnog pravca 26. divizije odvijao sporo jer je neprijatelj pružao vrlo snažan otpor radi ega nije postignut cilj postavljen divizijskom zapovješ u, po kojem su ljevokrilne jedinice trebale zatvoriti oboru kod Kaldrme.⁴²⁰

Isto tako se usporeno odvijao napad i na lijevom krilu 11. brigade na kojem je napadao njen 3. bataljon.

Razloge za usporeno nastupanje na lijevom krilu treba tražiti u odlu nosti neprijatelja da ja im snagama brani navedeni pravac iju je ki mu inilo teško prohodno planinsko zemljiste planine Promine preko koje su nastupale jedinice 12. dalmatinske i 3. prekomorske brigade, paje i to predstavljaloo dodatan napor. To se odnosi i na 3. bataljon brigade ije je nastupanje bilo vezano uz nastupanje lijevog susjeda, pošto bi svako njegovo istravanje odvojeno od lijevog susjeda neprijatelj mogao lako zaustaviti udarima na bok sa nadvišavaju eg zemljista isto nih padina planine Promine.

Sa desnokrilnog pravca napada 11. brigade neprijatelj je izvukao svoje sna ge boje i se napada snaga 20. divizije sa nadvišuju ih padina Kozjaka u njegov otvoreni lijevi bok, koji se nalazio u Kosovu polju. Otuda i brzo nastupanje ovog našeg lijevog krila.

Desnokrilna kolona je na dostignutoj liniji u borbenom kontaktu s neprijateljem, a 2. bataljon krenuo je iz s. Paklari u 16 i u 20 sati stigao u s. Zara , gdje se smjestio pozadi 5. bataljona, a jedan vod iz svoje 3. ete izbacio na položaj.

Ljevokrilna kolona, 3. bataljona bez 3. ete, u 12 sati otpoela je sa nastupanjem prema sjeveru, dok je 3. etu uputio u Treskavicu, gdje je pokupila ratni plijen od prethodnog dana i sve ano sahranila druga Beni a. Nastupanje je nastavljeno do s. Trkulje, kada je oko 19 sati položaje preuzeo 1. bataljon, a 3. bataljon je povu en u rezervu u s. Uzdolje. Prvi bataljon je nastavio sa nastupanjem u pravcu s. Udovi i i u toku no i izbio (8/9. XI) pred selo Kaldrma, gdje je neprijatelj pružio snažan otpor i zaustavio dalje napredovanje bataljona.

Ljevokrilni susjedi, 1. bataljon 12. brigade izbio je istovremeno na sjevernu ivicu s. Ramljani.

420) T. Radoševi u navedenom djelu na str. 232 navodi daje neprijatelj na cijelom frontu ispred 26. divizije pružio snažan otpor. Ta konstatacija se ne može prihvati za desno krilo 11. brigade (4. i 5. bataljon, jer je ona no u 7. XI do 12 sati izbila na liniju k. 370-Zara bez ozbiljnijeg otpora. Ovaj podatak je poznat piscu ovih redaka koji je u tom napadu bio politkomesar 4. bataljona 11. brigade.

SNAŽAN OTPOR NIJEMACA NA LINIJI ORLIC-CULUM-KALDRMA

Devetog novembra 4. bataljon je krenuo u nastupanje u pravcu s. Jelovina i Rašeljke. Ispo etka napad se uspješno odvijao. Me utim, po izbijanju pred Jelovinu neprijatelj je prešao u protunapad i uz jaku bo nu vatru s Oštredne glavice prisilio bataljon na odstupanje.

Štab brigade je po dolasku 2. bataljona naredio smjenu s 5. bataljom i izdao nare enje 2. bataljonu da nastupa pravcem ulum-k. 308.

Drugi bataljon je izvršavaju i nare enje Štaba brigade izvršio pokret iz s. Zara radi smjene jedinica 5. bataljona i u 20 sati stigao u s. Orli (zaseok Trivši i). Drugi i 3. etu uputio je u nastupanje preko uluma (k. 302).ete su iznenada napale k. 308 i protjerale neprijatelja.⁴²¹ Ubrzo su Nijemci uputili poja anja i krenuli u protivnapad radi egaje Štab bataljona donio odluku da napusti kotu 308, jer je ocijenio daje to predaleko isturanje naprijed, pošto su lijevo i desno krilne jedinice bile u zaostajanju, a naro ito jedinice na pravcu Kaldrme. Peti bataljon je izvu en pozadi 4. bataljona u rezervu i razmjestio se na liniji s. Orli -s. Mili .

Prvi bataljon na dostonutoj liniji organizirao je napad na s. Kaldrmu, uz masovnu podršku artiljerije i minobaca a, ali i pored toga napad nije uspio, pri emu je osobito trpio jak bo ni vatreni udar na lijevom krilu s kosa iznad s. Uđovi i . (U toj borbi ranjen je komandant bataljona Martini a njegovu dužnost primio je Ahmet Šeremet na kojoj e ostati do kraja rata.) Tre i bataljon je razmješten u rezervi u s. Uzdolje.

Istog dana kada je otipo eo napad naših snaga na Knin neprijatelj je izvršio napad snagama 373. legionarske divizije na dijelove 19. divizije koji su presjekli komunikaciju Knin-Zrmanja i uspio ih odbaciti sa pomenute komunikacije i ponovo uspostaviti saobra aja na putu Srb-Zrmanja-Knin.

Napad 20. divizije u duhu plana tre e etape, po kojem je ta divizija trebala zauzeti Knin, nije uspio.

Neprijatelj je pružio žilav otpor na svim pravcima i donekle popravio svoj položaj uspostavljanjem saobra aja na cesti Knin-Zrmanja, a samim tim i mogu nost dobivanja poja anja iz pravca Gospa i Biha a prema Kninu.

Odsijecanje neprijateljskih snaga u dolini Kosova, što je trebala izvesti 26. divizija nije izvedeno po zamišljenom planu, jer se neprijatelj blagovremeno povukao na svom lijevom krilu na novu liniju obrane, a na desnom krilu pružao uzastopan otpor. Tako je neprijatelj ranijim izvla enjem svojih snaga sa svog lijevog boka osujetio mogu nost 26. divizije da opkoli njegove snage u Kosovskoj dolini.

OSMI KORPUS PRIVREMENO ODUSTAJE OD NAPADA NA KNIN

Štab 8. korpusa dolazi do zaklju ka da je potrebno privremeno prekinuti ofanzivna dejstva, ostati i dalje u borbenom kontaktu s neprijateljem. Na dostonutim položajima privremeno pre i u obranu i iznova izvršiti pripremu novog napada na Knin. U ovom duhu data su odgovaraju a nare enja divizijama, pa tako i Štabu 26. divizije. 9. XI izvla i s fronta 12. brigadu i stavljaju je u Drniš za rezervu, a 11. i 3. brigadi nare uje da pre u na dostonutoj liniji u obranu, pri emu 11. brigada preuzima položaje bataljona 12. brigade na svom lijevom krilu.

Izvršavaju i nare enje Štaba 26. divizije, Štab 11. brigade, s oja anjima koje je dobio od divizije, 10. XI donosi zapovijest po kojoj prilago ava svoj borbeni

⁴²¹⁾ Nema sela Trivši i, kako to stoji u Operativnom dnevniku 2. bataljona. Vjerojatno je to zaselak Triv i .

poredak novonastaloj situaciji, prelaze i u obranu na dostignutoj liniji. Dijelovima svog borbenog poretka daje slijedeće zadatke:

- Četvrti bataljon povlaže i nešto unazad i preuzima borbene položaje 5. bataljona na liniji s. Mili -s. Orli, sa zadatkom povezivanja s desnim susjedom - jedinicom 20. divizije i lijevo sa 2. bataljonom, pri čemu se naročito skreće pažnja na sadejstvo sa istim i mogućnost bojnog dejstva u koliko neprijatelj usmjeri svoje dejstvo na pravcu koga zatvara 2. bataljon.

- Drugi bataljon oja an sa jednim vodom minobaca a minobaca ke te brigade i vodom protuoklopnih topova iz protuoklopne diviziona zaposjeda rejon za obranu ulum, k. 302, Krstanović, s. Zara i bezimenu kotu sjeverno od crkve Kovorta. Položaje posjeda po otpornim tačkama sa dvije teke u prvom ešalonu i jednom etom u rezervi.

- Treći bataljon oja an sa jednim vodom minobaca a minobaca ke te brigade, preuzima položaje od dijelova 12. brigade i zaposjeda rejon za obranu s. Udovići, s. Lazić, s. osi, bezimene kote u rajonu s. Injac. Desno se povezuje s 2. bataljonom, a lijevo s 3. prekomorskog brigada.

- Peti bataljon oja an s vodom protuoklopnih topova iz protuoklopne diviziona u rezervi na prostoru s. Trkuljević. ⁴²²⁾ Uzdolje.

- Prvi bataljon u rezervi na prostoru s. Berić, s. Škarić, s. Petrović.

- Artiljerija: priprema zapreće vatreni baterije ispred položaja 2. i 4. bataljona, a sa dvije baterije ispred položaja 3. bataljona, protuoklopni divizion planira vatru u dogovoru s 2. i 3. bataljonom, ajednu bateriju drži u rezervi u rajonu s. Čenjević.

- Tenkovska eta neposredno osigurava vatreni položaje artiljerije i u spremnosti je za suzbijanje eventualnog prodora neprijateljske motorizacije na komunikaciji Knin-Drniš.

- Eta za vezu brigade uspostavlja telefonsku vezu od Štaba brigade do štabova bataljona i do Štaba divizije. Pričata artiljerija i tenkovi uspostavljaju vezu sa Štabom brigade. Linije od bataljona do Štaba brigade osiguravaju bataljoni svojim patrolama.

- Sanitet: brigadno previjalište u Drnišu. Sanitetska prihvativa stanica u s. Čenjević. Referent saniteta brigade organizira prebacivanje ranjenika do divizionskog previjališta.

- Bojna komora brigade u Siveriću, a intendantura u Drnišu.

- Skreće se naročito pažnja na utjecaj etnika u Kosovskoj dolini i na mogućnost nošnji prepada, te poduzimanje svih mjeru da se ne dozvoli nikakvo iznenadno enje.

- Štab brigade u Uzdolju.

- Smjene na položajima između jedinica predviđene su da se izvedu u sumrak tek u drugi dan.

Iz brigadne zapovijesti može se zaključiti da je Štab brigade prelaze i u obranu težište postavio na lijevom krilu i cesti Knin-Kosovo. Kako je brigadu podržavala jaka artiljerija i tenkovi moglo se očekivati da će ona uspješno odbiti svaki napad na svom pravcu.

Padom mraka, 10. XI bataljoni su krenuli na izvršenje zadatka radi posjedovanja položaja i rajona za obranu.

Istovremeno dok su se naše jedinice spremale za zaposjedanje položaja prema najnovijoj zapovijesti Štaba brigade Nijemci su pripremali napad sa ograničenim ciljem, kako bi popravili svoje položaje na prednjem kraju obrane.

422) Prema sjećanju Ante Ivaniševića i Alberta Štambuka (politkomesara 1. i 3. brigade) iznesenim u januaru 1984. godine, 5. bataljon nije otisao u Uzdolje, već je bio razmješten u rajonu Kosovice kao rezerva na desnom krilu.

U centru našeg borbenog poretka oni prelaze u napad padom mraka oko 17 sati na ulum (k. 302). Napad je izведен brzo i iznenada i tako prisilio jedinicu 2. bataljona na povla enje.

Na lijevom krilu padom mraka 3. bataljon je krenuo da smijeni bataljon 12. brigade. Sa dvije ete 1. i 3. posjeo je liniju za obranu selo Udovi i -selo Lazi . Prate u i 2. etu ostavio je po dubini na liniji: s. osi -s. Injac. Smjena je vršena no u i po slaboj vidljivosti. Tek što su ete izbile na položaje neprijatelj je oko 3 sata otpo eo sa napadom i u jednom momentu 3. eta se našla u okruženju, ali se je brzo izvukla. Do svanu a ete su se povukle nešto unatrag. Ujutro su ete prešle u protivnapad i odbacile neprijatelja. Prema bataljonskom operativnom dnevniku ubijena su tri neprijateljska vojnika a jedan vodni delegat Petar Grgurevi iz bataljona je nestao. ete su u toku dana zaposjeli liniju s. osi -s. Matijevi . Štab bataljona se smjestio u rajonu kote 435.

Drugi bataljon je u toku 11. XI ponovo napao ulum (k. 202) i izbacio neprijatelja, a zatim organizirao obranu svojih položaja. etvrti bataljon je posjeo položaje na liniji s. Ernjak-s. Orli , a 5. i 1. bataljon u brigadnoj rezervi na odmoru i sre ivanjima u rajonima od prethodnog dana.

Štab prvog bataljona pred Kninom. S lijeva na desno: Ahmet Seremet, komandan, Ante Oluji , pomo nik politomesara, Martin Gabri evi , politkomesar bataljona i Keki Marko, zamjenik komandanta

U toku no i 11/12. kod desnog susjeda - Mosorskog partizanskog odreda uila se jaka puš ana i mitraljeska vatra. Sa svanu em na položaje 4. bataljona iz pravca Pakova brda naba eni su manji dijelovi neprijatelja koje je Mosorski odred suzbio u napadu te no i ujutro ih protjerao sa Pakova brda. Ove snage su vrlo brzo razbijene - dijelom uništene a dijelom pohvatane.

U dane 13, 14, 15, 16, 17. i 18. XI borbeni poredak brigade ostao je nepromijenjen. Povremeno dolazi do sporadi ne obostrane strelja ke i artiljerijske vatre i neposrednih borbi patrola u kojima je obostrano bilo ranjenih i poginulih.

Dana 19. XI neprijatelj se i na lijevom i desnom krilu povukao nešto unazad prema Kninu i to na pravcu 2. bataljona na liniju Kula Bulatova-k. 361-k. 308, a na pravcu 3. bataljona iz s. Marin i a-s. Veri a i Kaldrme. Ujedno je porušio most na putu koji vezuje s. Kaldrmu i s. Orli. Bataljoni su odmah uputili svoje jedinice da zaposjedu sela iz kojih se neprijatelj povukao. Prednji kraj neprijateljske obrane ovog dana proteže se linijom: Oštra glavica (k. 543)-k. 361-k. 308, Bulajuša (strg. 359).

Na dužnost u Stab 26. divizije iz Štaba brigade otišao je 17. XI politkomesar brigade major Ante Deak. Njega je zamijenio politkomesar 3. bataljona Grga Marki a dužnost politomesara 3. bataljona preuzeo je Jakov Maškovi politkomesar minobaca ke te brigade.

Tre i bataljon je 20. XI nešto popravio položaj - upao je u s. ur evi i, gdje je zaplijenio dio poljske bolnice, 14 bolni kih kreveta i operacioni stol.

U dane 21, 22, 23. i 24. XI uz obostranu strelja ku i artiljerijsku vatru i ne posredne borbe patrola na frontu obrambenog odsjeka brigade zna ajnjeg se nije dešavalо. Za ove dane u Operativnom dnevniku brigade, za 2. i 3. bataljon zabilježeno je:

»21. i 22. XI u rajonu 3. bataljona predala su se dva etnika i nakon saslušanja prihvatali su da se privremeno vrate natrag radi prikupljanja podataka o neprijatelju.

- 23. XI u rajonu k. 476 na položajima 4. bataljona,⁴²³, neprijatelj je pokušao napad snagama od oko 60 ljudi, ali je odbijen. Bataljon je imao 3 lakše i dva teže ranjena. Drugih promjena na frontu brigade nije bilo, osim što je od naše minobaca ke granate u rajonu 3. bataljona pogodjen neprijateljski šator, tom prilikom je ubijeno 15 neprijateljskih vojnika.

- 24. XI neprijatelj je pokušao s jednim ispadom na rejonu 2. bataljona, ali je odbijen. U 16,30 sati 2. bataljon je predao položaj 5. bataljonu, a on je odmarširao u brigadnu rezervu u s. Žudolje, zaseok An eli i.

Tre i bataljon je izveo nasilno izvi anje s jednom etom Ispred svog položaja i nakon obostrane vatre izvi anje je prekinuto«.

Od upada u Kosovsku dolinu po bataljonima poginuli su na pravcu Tepljuh-Kaldrma-Ramljani iz 3. bataljona: Marinkovi Mate, borac, Beni Josip, borac, Krileti Ivan, borac i Šegedin Marin, borac; iz 1. bataljona: Šari Jozo, vodni delegat, Brali Mijo, borac, Brali -Labini i Petar, borac, Mardeši Josip, vodnik voda i Raki Jure, borac.

Na pravcu Orli -Oštra glavica i Orli -Biskupija poginuli su iz 2. bataljona: Ron evi Mate, borac i Mati Stanko, borac; iz 4. bataljona: Matulovi Petar, borac, Uki Mate, borac, Kristi Frane borac, Puhalovi Franjo, borac, Simi Zvonko, borac i Mladineo Slavica, bolni arka; iz 5. bataljona: Eržen Milan, borac; poginule bolni arke nepoznato iz koje jedinice brigade: Matana Natalijai Borovina Jaka.

POPUNA BRIGADE S BORCIMA IZ RASFORMIRANIH PARTIZANSKIH ODREDA

Oslobo enje Knina, iako se oteglo, o ekivalo se da e uslijediti u vrlo kratkom roku i tako bi padom tog neprijateljskog uporišta itava Dalmacija bila oslobo ena. U toj situaciji više nije postojala potreba za daljim postojanjem partizanskih odreda i njihovo rasformiranje je moglo uslijediti svakog asa. Sredinom novembra Štab 8. korpusa rasformirao je Grupu južnodalmatinskih parti-

423) U Operativnom dnevniku brigade zabilježeno je daje to bilo na položajima 1. bataljona, pošto se tih dana 1. bataljon nalazio u rezervi iza položaja 3. bataljona, radi ega se može tvrditi da se taj podatak odnosi na 4. bataljon koji je i bio tamо. AVII, k. 1101 A, 28-1/11.

zanskih odreda i naređenjem od 16. XI odredio da se iz navedene Grupe 600 boraca uputi u sastav 26. divizije. Nakon nekoliko dana u sastav 11. brigade krenuo je Neretvanski partizanski odred sa svoja dva bataljona jačine oko 300 boraca.

Pred Kninom novembra 1944. godine - Ante Deak, politkomesar brigade i Milan Rako, politkomesar 4. bataljona

Odred je u septembru 1944. godine imao tri partizanska bataljona i u tom vremenu jedan mu je bataljon otišao u sastav Grupe udarnih bataljona i tako su do rasformiranja u odredu ostala dva bataljona. Koncem oktobra i po etkom novembra odred je u estvovao u borbama na prostoru istočnog dijela Biokova, doline Neretve, dijela zapadne Hercegovine i zajedno sa Zapadno-hercegovačkim partizanskim odredom u estvovao u oslobođenju Ljubuškog.

Po dobijenom naređenju o ulasku u sastav 26. divizije odred je s cijelokupnim naoružanjem i opremom krenuo na marš iz Vitine i preko Čižića, Zagvozda i Zadvarja došao u Bašku Vodu, gdje se ukrcao u brodove, otplovio za

Šibenik, a odatle krenuo u Drniš i javio se na raspored Štabu 26. divizije. Rukovodstvo odreda inili su: komandant Mišo Martinac, zamjenik komandanta Ante Krsti evi -Gluvi , politkomesar Nikola Mari -Bokelj, intendant Mijo Medak i referent saniteta dr Drago Iki .

Od pristiglog ljudstva Štab 26. divizije uputio je za popunu 11. brigade oko 90% bora kog i rukovode eg sastava a preostalih 10% upu eno je na raspored u druge jedinice divizije. Po dolasku u štab brigade ljudstvo odreda je raspore-eno po jedinicama brigade i tako popunili njene prorije ene redove neposredno pred napad na Knin.

Ova popuna brigade zna i ujedno i njenu tre u popunu iz doline Neretve i isto nog dijela Biokova. Prva, kada je u sastav brigade ušao bataljon »Jure Gali «, druga, kadaje u sastav brigade ušao Neretvanski PO (formiran u septembru 1943. godine) i sadašnja tre a, kada ulazi cijeli Neretvanski odred.

KRVAVA OŠTRA GLAVICA

Nakon neuspjelog pokušaja 8. korpusa da oslobodi Knin (po etkom novembra), te prelaska jedinica u obranu na dostignutoj liniji, taj period relativnog zatišja koristile su obje strane i to neprijatelj za utvrivanje vlastitih položaja i vršenje protunapada, a u cilju što dužeg zadržavanja Knina kako bi sprijeo izbijanje snaga 8. korpusa u dolinu rijeke Une. Naše snage izvode i manje napade i nasilna izvranja poboljšavale su vlastite položaje pripremaju i se za kona an napad.

Cestom Knin-Biha neprijatelj je odvla io ranjenike i ujedno doturao hranu i municiju za front kod Knina. U ovom vremenu su iz Knina prema Biha u izvu ene neke jedinice i štabovi kninske grupacije, i to: manji dijelovi 264. divizije preba eni su u Srem, 583. mornari ko-strelja ki bataljon u rajon Ostrožac.⁴²⁴⁾ 19. novembra u Biha su premješteni Štab 15. brdskog armijskog korpusa i Štab komandanta Pomorske obrane sjeverne Dalmacije. 12. XI iz Knina u Biha su preba eni dijelovi 6. i 7. ustaške brigade i 2. bataljon 3. posadne brigade (ukupno oko 1.500 vojnika).⁴²⁵⁾

Oboranu Knina je preuzela 264. divizija sa kojom je ostao 383. puk 373. divizije.⁴²⁶⁾ Tog momenta brojno stanje neprijatelja iznosilo je oko 10.000 vojnika. Tome broju treba pridodati još oko 4.500 etnika.⁴²⁷⁾

Neprijatelj je obranu Knina organizirao na liniji od Koma na zapadu u dolini rijeke Zrmahje, pa preko O estova, Bulajuše (tt. 359), Oštare glavice (k. 543), s. Crnogorci, Urljaja do Cigelja, k. 1075 južno od Bosanskog Grahova. Itava njegova sjeverna strana fronta od Cigelja do doline Zrmanje još uvijek nije bila ugrožena od snaga 8. korpusa, pa neprijatelj radi toga taj dio fronta nije ni posjeo.

Snage 8. korpusa iskoristile su relativno zatišje na frontu pred Kninom za organizirano sreivanje, kako bi u datom momentu mogle pre i u definitivan napad.

424) Pismo Vojtjeha Ostoji a u arhivi autora i T. Radoševi , n.d., str. 238.

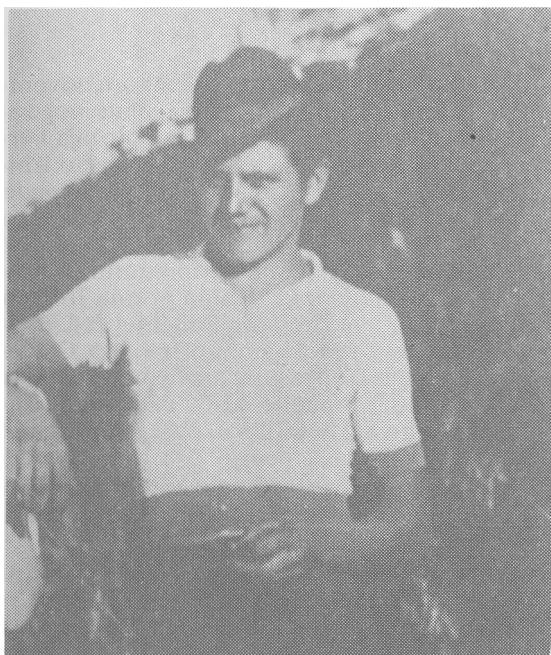
425) Arhiv VII, mikrofilm 33 UDB, Zagreb br. 26-93, Ustrojstvo i djelovanje VII ustaškog stana eg zdruga u razdoblju od 5. X 1943. do 23. XI 1944. god.

426) F. Schraml, navedeno djelo, str. 208.

427) T. Radoševi u n.d. str. 239, iznosi brojku od 4.500 etnika. Toni Bio i , tadašnji na elnik Štaba 8. korpusa u svom lanku objavljenom u »Slobodnoj Dalmaciji«, od decembra 1944. godine iznosi daje,tada u Kninu bilo cca 4000 njema kih vojnika i 3-4000 etnika. Karakteristi no je da se tada i u Štabu 26. divizije i u Štabu 8. korpusa smatralo da je manji broj neprijateljskih vojnika nego što je stvarno bilo. Tako i politkomesar 8. korpusa u depeši GS Hrvatske kaže: »Glavnina neprijateljskih snaga se izvukla u pravcu sjevera, a ostale snage ukupne ja ine 4000 Nijemaca i legionara i oko 3000 etnika. Naše snage mogu uspješno djelovati na tom pravcu...«. Arhiv VII, k. 119/8, br. reg. 3-17/1.

U ovom vremenu je 9. divizija na prostoru Duvno-Posušje-Široki Brijeg uspješno vodila borbu i odbacila neprijatelja u Široki Brijeg, gdje se povezala sa 29. hercegova kom divizijom. Poslije toga Korpus je mogao ra unati na upotrebu 9. divizije na frontu prema Kninu.

Odnos snaga izme u neprijatelja koncentriranog u širem rajonu Knina znatno se popravio u korist 8. korpusa, što je navodilo na zaklju ak da 8. korpus može uspješno likvidirati neprijateljsku kninsku grupaciju. I pored toga što je neprijatelj bio više nego dvostruko ja i nego se smatralo u Štabu 8. korpusa u kom su se stjecala obavještenja, da se je cijelokupna 264. divizija povukla iz Knina i da je za obranu Knina ostao samo jedan puk sa raznim oja anjima. Obavještenje o jednom puku prevagnulo je u Štabu pa je na osnovu toga donešena odluka za napad na jako utvr eno uporište kao što je bio Knin.⁴²⁸⁾

Mate Rudan, hrabri puškomitralsac, poginuo na Oštrom glavici

Snage 8. korpusa, koje su se u tom momentu nalazile u širem rajonu Knina brojale su 27.000 boraca, 26 tenkova, 11 oklopnih automobila i 97 raznih artilje rskih oru a,⁴²⁹⁾ sasvim dovoljne da prije u u ofanzivu i likvidiraju neprijateljsku kninsku grupaciju.

Kako se napad na Knin vremenski odužio u Glavnem štabu Hrvatske raz motrena je mogu nost da se izvrši pomjeranje snaga tako da 19. divizija skupa sli. korpusom napadne i oslobođi Gra ac, radi povezivanja snaga iz Dalmacije sa snagama u Lici, pa da se zatim napadne Knin.⁴³⁰⁾

Me utim, naknadno, Štab Korpusa, analiziraju i temeljito situaciju ocijenio je da je pogodan momenat za napad na Knin, radi ega mijenja prethodnu za-

428) Sje anje Ante Bio i a u arhivi autora.

429) T. Radoševi , navedeno djelo, str. 242.

430) Depeša GS Hrvatske, od 21. XI 1944. god. Arhiv VII k. 119/8, br. reg. 3-14/1.

misao o napadu na Gra ac⁴³¹" i odlu uje da frontalnim napadom s juga probije obranu neprijatelja, a dvostrukim obuhvatom s istoka i zapada okruži neprijatelja u rajonu Knina, a zatim pristupi i njegovom uništenju. Težište napada Korpus je na lijevom krilu jedinica koje će vršiti frontalni napad s juga.⁴³²⁾ Analogno ovoj odluci Štab 8. korpusa postavlja zadatke jedinicama:

- 20. divizija da napadne na frontu Vojnovi (k. 638)-Oštra glavica (k. 543), izbija na komunikaciju Knin-Strmica i produžava pravcem Žagrovi -Debelo brdo, gdje se povezuje s 19. divizijom i s njom u sadejstvu onemoguava povlačenje neprijatelja na pravcu Knin-Otri .

- 26. divizija oja ana sa 1. haubi kim, 2,3. i 4. brdskim divizionom korpusne artiljerijske grupe da napadne neprijatelja s juga na dijelu fronta Oštra glavica (k. 543)-rijeka Krka s težištem na lijevom krilu sa zadatkom probijanja neprijateljske obrane, a zatim upadom u Knin i uz sadejstvo dijelova 20. divizije ovladati Kninom.

- 19. divizija da napadne neprijatelja na fronti rijeke Krka-Kom, s ciljem da probije njegovu obranu, izbije na cestu Knin-Prevjes, poveže se sa dijelovima 20. divizije i sprije i izvla enje neprijatelja iz Knina.

- 1. tenkovska brigada podržava 26. i 19. diviziju.

- 9. divizija sa jednom brigadom kod Širokog Brijega, a sa dvije brigade u širem rejonu Livna obrazuje korpusnu rezervu.

Po etak napada 20. diviziji je 25. XI ujutro, a 26. i 19. diviziji 26. XI u 7,30 sati, a s artiljerijskom pripremom otpo ima u 6,30 sati.⁴³³⁾

Razra uju i odluku Štaba 8. korpusa od 24. XI, Štab 26. divizije svojom zapovješ u od 25. XI postrojava glavne snage na lijevom krilu (1. dalmatinska i 3. prekomorska) i daje im zadatak da probiju neprijateljsku obranu na pravcu Oklaj-Knin dejstvuju i osnovnim pravcem Lisnik-Šeat u cilju presjecanja ceste Knin-Sv. Nikola, nakon ega produžavaju prema Konju i Podkonju. Pomo ne snage na desnom krilu - 11. dalmatinska brigada uz podršku 2. i 4. brdskog artiljerijskog diviziona, 3 tenka i 3 blinde iz 1. tenkovske brigade i 2 PT topa 57 mm napadaju na frontu Oštra glavica-k. 308, osnovnim pravcem: k. 308-Bulatova kula-Biskupija, s time da na desnom krilu zajedno s 8. dalmatinskom brigadom ovlađa s Oštrom glavicom i da zatim usmjeri dejstvo u pravcu Podkonja.

Iz ove odluke Štaba 26. divizije jasno se ocrtava zamisao da glavne i pomo ne snage svojim jakim krilima nakon proboga neprijateljske obrane krenu u susret ka Konju i Podkonju i da tu prije izbijanja u Knin zatvore obaru neprijateljskih snaga koje su se branile na centralnom dijelu fronta, u širem zahvatu ceste Drniš-Knin.

Dvanaesta dalmatinska brigada zadržana je u divizijskoj rezervi u Drnišu.

Prëma zapovijesti Štaba 20. divizije,⁴³⁴⁾ na desnom krilu 11. brigade napada 8. brigada oja ana sa baterijom protutenkovskih topova na frontu k. 451-Oštra glavica (k. 543)'sa zadatkom da što prije zauzmu k. 451 (kod žandarmerijske stanice), a zatim Topolje (k. 444), Crna glavica (k. 451), k. 449 i k. 379, vrše i dijelom snaga pritisak na Oštru glavicu (k. 543). Po etak napada odre en je za 25. XI u 5 sati.

Poznavaju i dobro situaciju na zapadnom frontu, Štab 11. brigade zaklju io je da izvršenje dobijenog zadatka zavisi od brzog zauzimanja njema ke otporne ta ke na Ostroj glavici (k. 543). Radi toga na Oštru glavicu predvi a da ubaci dva

431) Sje anje Ante Bio i a - u arhivi autora.

432) General-major Petar Drapšin, Bitka za Knin, »Za slobodu«, list 8. udarnog korpusa NOVJ, god. I, br. 1, od 15. januara 1945. god.

433) T. Radoševi , navedeno djelo str. 245.

434) Zapovijest Štaba 20. divizije za 24. XI 1944. god. Arhiv VII, k. 1029, br. reg. 5-1/1.

bataljona, pa i ne predvi a zapovješ u njihovo prodiranje u dubinu neprijateljske obrane, kako je to u inio za 2. bataljon, kojem daje pravac napada orijentiraju i ga na probaj u dubinu. Na lijevom krilu Štab brigade ubacuje samo jednu etu iz 5. bataljona da ovlada sa k. 308. U Orli u ostavlja u rezervi 5. bataljon, a u Kosovici 3. bataljon. Ovolike snage u rezervi Štab brigade ostavlja kako bi mogao blagovremeno pothranjivati napad u zavisnosti od situacije, jer se nije znalo gdje e neprijatelj pružiti ja i otpor. Na ovakvo postrojavanje borbenog poretka brigade utjecali su i Štab 26. divizije i Štab 8. korpusa koji su i poslije dotadašnjih neuspjelih juriša na Oštru glavicu (k. 543) uporno zahtijevali od Štaba 11. brigade da što prije ovlada istom.

Mate Maji drugi po redu, komandir ete iz drugog bataljona s komandirom ete kre e na položaj pred Kninom

Štabu 11. brigade na svom frontu napada nudio se još jedan pravac: Kula Bulatova (k. 361), s. Riskovo, Topolje (k. 444) i s obzirom na snage kojima je brigada raspolagala (5 bataljona - pojedina no brojano stanje bataljona iznosilo je oko 250-300 ljudi) mogla se ostvariti potrebna nadmo nost u pješadiji, što je moglo garantirati uspjeh u prodoru. Ovaj pravac je direktno izvodio u neprijateljsku dubinu, a njegova slaba strana je opasnost od vrlo jake bo ne vatre neprijatelja s Oštred glavice (k. 543). Ako se ima u vidu da su brigadu podržavala dva artiljerijska diviziona, koja su svojom vatrom u toku napada mogla efikasno neutralizirati neprijateljsko dejstvo s Oštred glavice, onda ta vatra nebi mogla odlu uju e utjecati na uspjeh u prodoru. Pa ako bi još bilo ostvareno efikasno sa dejstvo s 8. brigadom 20. divizije koja je dobila zadatak da glavnim snagama napada u pravcu Crne glavice (k. 451), onda se dolazi do zaklju ka daje ovaj pravac nudio ve e mogu nosti za uspjeh, s tim daje za napad na Oštru glavicu trebalo

odrediti manje snage koje bi zajedno s artiljerijom onemogu ile neprijateljsku bo nu vatru, ili eventualni napad u bok prodiru ih snaga. Na taj na in Oštra glavica bi bila odsje ena i neprijatelju bi jedino ostala mogu nost predaje. Za napad ovim pravcem nije trebalo ostavljati dva bataljona u rezervi, jer je dovoljan bio jedan, tako da su na napadnom pravcu mogle biti uba ene snage od tri bataljona koji su u odnosu snaga bili sasvim dovoljni za uspjeh.

Sirina napadnog fronta brigade iznosila je oko 6 kilometara, što je za 2 kilometra uže od fronta 1. dalmatinske brigade i 3. prekomorske brigade zajedno. Otporne ta ke Oštra glavica (k. 543), bezimeni uvik na zapadnim padinama Oštore glavice, k. 361, k. 308, Kupreš (k. 285) neprijatelj je duže vremena pripremao za obranu tako da su izvedeni rovovi i saobra ajnice s nizom minskih i ži anih prepreka, te kamenih bunkera ukopanih u zemlju. Na ovako fortifikacijski ure enim položajima neprijatelj je izvanredno organizirao sistem strelja ke i artiljerijske vatre. U obrani naro ito se isticala otporna ta ka na Oštrog glavici (k. 543) gdje su se branili dijelovi 383. puka pred kojom se ustalio front još od 3. XI kada su gone i neprijatelja od Vrlike prema Kninu tu izbili dijelovi 20. divizije (9. dalmatinska brigada). Jedinice 20. divizije bezuspješno su napadale u nizu dobro organiziranih napada na Oštru glavicu. Otporne ta ke kao što su k. 361 i k. 308 neprijatelj je gubio i ponovno protunapadima zauzimao, ali one nisu imale takvu vrsttinu kao Oštra glavica koja je s obzirom na konfiguraciju zemljišta nadvisivala okolini prostora i odli no se uklapala u mogu nost podrške vatrom sa k. 449. Cijene i takti ko-operativne prednosti Oštore glavice neprijatelj je vje rojatno polazio od pretpostavke ako na jugoisto nom pravcu napusti Oštru glavicu, onda za neposrednu obranu Knina kao ja i zemljišni objekt ostaje samo Crna glavica (k. 451) koju bi bilo daleko teže braniti nego Oštru glavicu (k. 543). Eventualnim padom Crne glavice napada u se otvara kao na dlanu Kninsko polje i Knin, uz mogu nost ga anja ovog prostora strelja kom vatrom. U tom sluaju braniocu ne preostaje ništa drugo nego i i u protunapad sa jakim snagama, a koje on nije imao, ili napuštanje Knina.

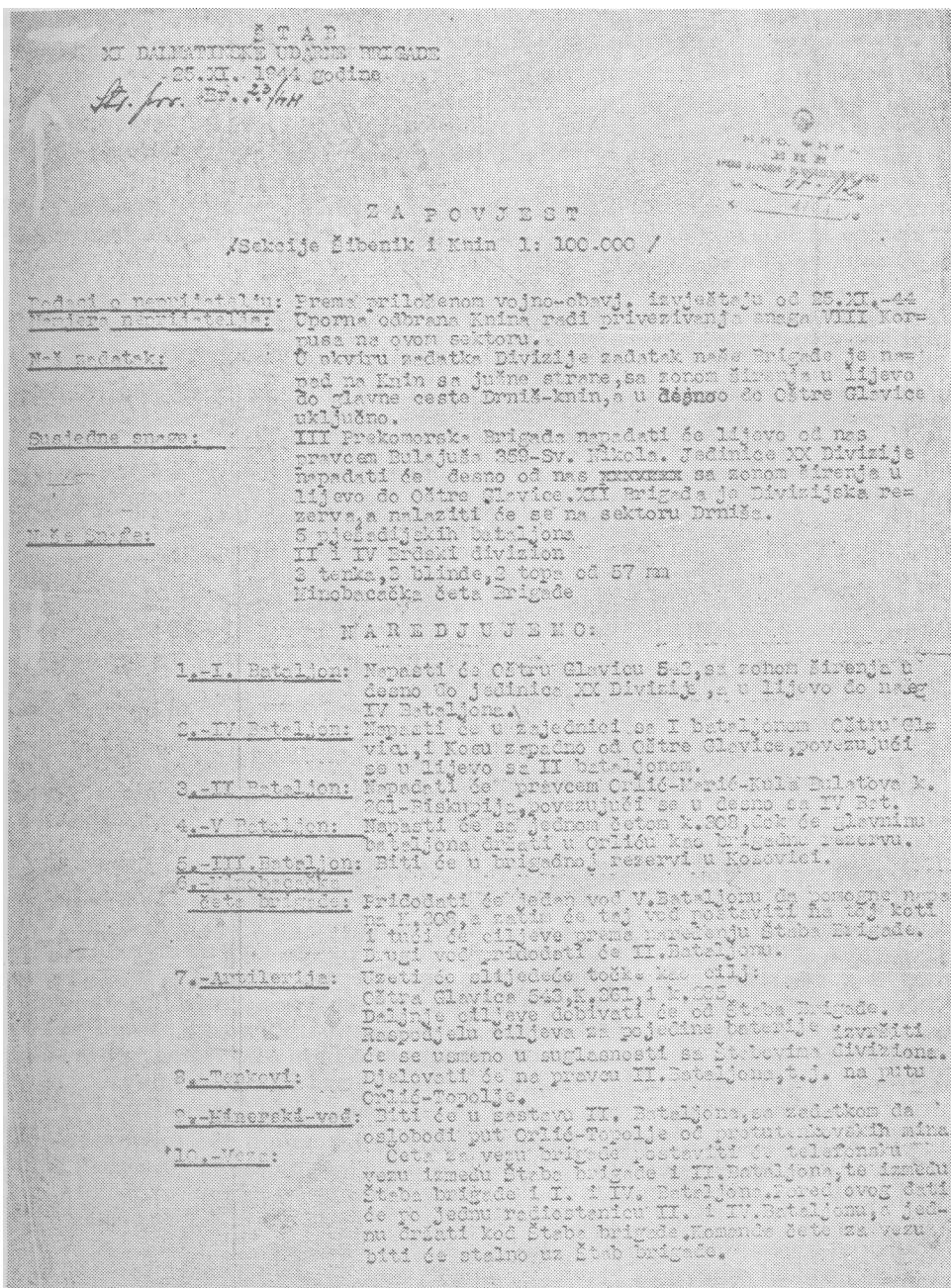
Pošto je neprijatelj težište svoje obrane postavio na južnom pravcu Drniš-Knin, to je Oštru glavicu (k. 543) jako utvrdio i odlu io da odsudno brani. Ako bi napada uspio da ostvari bilo kakav uspjeh oko Oštore glavice, branioc je predviđao ubacivanje svežih snaga u protunapad kao i popunu iz rezerve snaga koje su trpile velike gubitke uslijed neprekidne minobaca ke i artiljerijske vatre i niza juriša pješadije napada a. Kao Oštrog glavici sli nu ulogu je neprijatelj namijenio k. 308 na lijevom krilu napada 11. brigade i Bulajuši (trg. 359) na desnom krilu fronta napada 3. prekomorske brigade. Ova tri objekta (Oštra glavica, k. 308, Bulajuša) inili su ki mu neprijateljske obrane južnog prilaza Kninu. Ne raspolažemo podacima o ja ini snaga, koje je neprijatelj rasporedio za zatvaranje ovog pravca, ali s obzirom na pokazanu upornost u obrani, kakvu nije do tada ispoljio ni na jednom obrambenom rejonu oko Knina, može se sa sigurnoš u tvrditi da su to bile njegove glavne snage, ra unaju i i na ja e snage u rezervi kojima je mogao manevrirati na bilo kom dijelu obrambenog fronta.

Na prostoru Oštra glavica-Topolje branio se 3. bataljon 383. puka. U rajonu Biskupije dijelovi 944. obalnog artiljerijskog puka kao pješadija i u mjestu Knin mornari ka pješadija (bataljoni koji su ranije formirani u Šibeniku). Kako su na Oštrog glavici vi eni vojnici u mornari kim uniformama to je za pretpostaviti da su dijelovi mornari ke pješadije upu ivani kao poja anje.⁴³⁵

Izvršavaju i zapovijest Štaba 26. divizije, Štab 11. dalmatinske brigade svojom zapovješ u odredio je zadatke pot injenim jedinicama:

- 1. bataljonu da napadne Oštru glavicu (k. 543) s isto ne i južne strane sa zonom širenja u desno do 8. brigade i lijevo do 4. bataljona;

435) Zbornik NOR-a tom, V. knj. 36, str. 527.

Faksimil prve strane zapovijesti Štaba brigade za napad na Oštru glavicu od 25. novembra 1944.

- 4. bataljonu da napadne zajedno s 1. bataljom Oštru glavicom s južne i zapadne strane i kosu koja se zapadno spušta od Oštredne glavice, povezuju i se lijevo s 2. bataljonom;

- 2. bataljonu da napadne pravcem Orli -Mari -Kula Bulatova (k. 361)-Biskupija, povezuju i se u desno s 4. bataljom i lijevo s 5. bataljom;

- 5. bataljon napadajednom etom k. 308, dok je glavnina bataljona ostala u selu Orli u u ulozi brigadne rezerve;

- 3. bataljon u brigadnoj rezervi u selu Kosovi ;

- minobaca ka eta brigade pridaje jedan vod 5. bataljonu radi podrške napada na k. 308, a po ovladavanju k. 308 prebacuje se na vatrene položaje u rajonu k. 308, gdje e dobiti zadatke od Štaba brigade. Drugi vod e pridati 2. bataljonu;

- artiljerija u vatrenoj pripremi tu e neprijateljske položaje u rajonima Oštredne glavica (k. 543), k. 361 i k. 285;

- tenkovi djeluju na pravcu napada 2. bataljona, putem Orli -Topolje;

- minerski vod djeluje u sastavu 2. bataljona sa zadatkom da razminira put Orli -Topolje, radi uspješnog dejstva tenkova;

- eta za vezu brigade uspostavlja ži anu vezu izme u Štaba brigade i 1. 4. i 2. bataljona. Ujedno oja ava sa po jednom radio-stanicom 2. i 4. bataljon;

- sanitet: brigadno previjalište u Kosovici sa prihvaticnicama u selu Orli u i Mari u;

- bojna komora brigade u Kosovici, gdje jedinice preuzimaju municiju;

- komandno mjesto brigade u selu Orli , s osmatra nicom na ubrilu (k. 370);

- po etak artiljerijske pripreme u 6,30 sati sa trajanjem od jednog sata. Po- etak napada u 7,30 sati;

- posebno se skre e pažnja jedinicama na potrebu ispitivanja zarobljenika, pošto su podaci o neprijatelju s kojima se raspolaže nesigurni.

Ujutro 25. XII. dijelovi 8. brigade krenuli su najuriš n^ Oštrednu glavicu. Ovom napadu sadejstvuje sa zapada 4. bataljon Jedanaeste. U toku dana izvedeno je nekoliko uzastopnih juriša ali bez uspjeha. Za idu i dan preostalo je 11. brigadi da nastavi s napadom na Oštrednu glavicu uz sadejstvo jednog bataljona 8. brigade, kako je to predvi eno korpusnim i divizijskim nare enjima.

Dana 26. XI u ranim jutarnjim satima jedinice brigade pravovremeno su izšle na polazne položaje. Artiljerijska priprema otpo elaje u to no odre eno vrijeme, u 6,30 sati i trajala do 7,30 sati, za koje vrijeme su se jedinice u prvoj liniji prebacile na jurišni položaj i otpo ele s napadom.

Neposredno prije otpo injanja napada 1. bataljon je domarširao iz sela Orli i prilikom posjedanja položaja na sjevernim padinama Pakova brda njegova 3. eta sukobilna se s neprijateljskim borbenim osiguranjem i tom prilikom ubila trojicu i zarobila 5-6 neprijateljskih vojnika.

Napad je istovremeno izведен na itavom napadnom frontu brigade. Naro- ito žestoke juriše izvode 1. i 4. bataljon na Oštrednu glavicu (k. 543) i u nekoliko navrata uvode i etu za etom u toku itavog dana, nastavljaju i napad i padom mraka. Svim jurišima prethodila je naša snažna artiljerijska i minobaca ka vatra. Strelja ki strojevi bataljona djelimi no su se uklinili u prednji kraj neprijateljske obrane. Neprijatelj je izba en s prve uke na Oštrednu glavici ali se je zadržao u rajonu Kamenoloma, - drugi dio uke na Oštrednu glavici. Na Ovom prostoru on se uporno i znala ki branio. Izvrsno mu je funkcionirao vatreni sistem, koji je ve dobro isprobao u toku poslijednjih dvadesetak dana, za koje su vrijeme Oštrednu glavicu bezuspješno napadale jedinice 20. divizije. Vatreni sistem neprijatelja Oštredne glavice dopunjeno je preciznom zapre nom artiljerijskom vatrom iz dubine obrane. Na drugim dijelovima napadnog fronta brigade izvršena su manja ukljinjavanja u neprijateljski sistem obrane, tako je 4. bataljon ovladao kosom

koja se pruža u nastavku prema zapadu od Oštare glavice, a 2. bataljon je poboljšao položaje u rajonu Kule Bulatove.

Na lijevom krilu 1. ete 5. bataljona uz podršku minobaca a i dva tenka napala je k. 508. eta je u toku dana izvela nekoliko juriša, ali se neprijatelj uporno branio. Krajem dana uslijed velikog broja izba enih iz stroja, preko 20 boraca, eta je odustala od daljih juriša.

Omladinke i borci nose ranjenike pred Kninom

itavu no 26. na 27. novembra 1. i 4. bataljon ostali su u neposrednom do diru s neprijateljem na Oštrom glavici. Naizmjeni no u nekoliko navrata su stre lja ki strojevi bataljona prelazUi u juriš ali je svaki put to neprijatelj odbio. Pro^ hladna i kišovita novembarska no inila je dodatne teško e napada u. Vatreni sistem branioca dejstvuje »bez greške« i svaki pokušaj naših jedinica da se koliko toliko uklini u neprijateljske položaje rezultiralo je ve im brojem ranjenih ili poginulih boraca.

U štabovima korpusa i divizije neprekidno se prati razvoj doga aja na Ošt roj glavici. Iz Štaba divizije neprekidno se inzistira na obnavljanju napada. U Štab brigade došao je i na elnik Štaba 8. korpusa potpukovnik Bio i .

Poslije svanu a bataljoni su i dalje nastavili sa napadima. Prvi bataljon veima ozbiljnije gubitke. Sredinom dana Štab brigade odlu uje da 1. bataljon izvede iz borbe i na njegovo mjesto uvodi 3. bataljon. Komandantu i politkomesaru 3. bataljona Gabri u i Maškovi u Štabu brigade neposredno je dao zadatak na elnik Štaba korpusa potpukovnik Bio i uz navo enje da e i za njih napad na Oštru glavicu biti težak ali da o ekuje da e to 3. bataljon s uspjehom izvršiti. Bataljon je ve bio u pokretu prema Oštroj glavici krenuo i se pravcem Kosovica-Turi -M. Pola a. U rajonu sela Turi stigao je komandant Gabri pred postrojenim bataljonom obratio se borcima i saopio im zadatku, navode i da e napad biti težak ali o ekuje da e ga uspješno izvršiti.

Sa dvije ete, drugom i tre om (prvaje u rezervi), poslije kratke minobaca - ke i artiljerijske vatre po neprijateljskim položajima, po kišovitom vremenu u 14,30 sati strelja ki stroj bataljona krenuo je u juriš. Komandant bataljona i njegov zamjenik poru nik Vilovi su neposredno u strelja kom stroju gdje li nim primjerom ulijevaju samopouzdanje i podižu borbeni moral boraca. Neprijateljska vatra i dalje je efikasna kao i u prethodnim jurišima. U tom jurišu gine komandant bataljona a istovremeno je teško ranjen zamjenik komandanta. Bataljon trpi teške gubitke. Napad jenjava. Komandu nad bataljom preuzima politomesar bataljona Maškovi . On u napad uvodi i 1. etu iz rezerve i izvodi još dvajuriša do pada no i ali i dalje bez rezultata. Padom no i izvuene su iz borbe druga i tre eta a u neposrednom dodiru sa neprijateljem na Oštroj glavici ostala je 1. eta. U toku ovih juriša bataljon je imao 13 poginulih i 33 ranjena borca. Padom no i Štab brigade je lijevo krilo 3. bataljona ojaao s 1. etom 1. bataljona. Ova eta oja ana s dijelom ljudstva iz prate e ete bataljona izvodi juriš sa jedinicom 3. bataljona, ali bez vidnijeg uspjeha.

Sinhronizirano s napadom 3. bataljona iz jugozapadnog pravca na Oštru glavicu nastavio je dalje s jurišima 4. bataljon, kao i prethodnog dana i no i. Pješadijske ete su u priličnoj mjeri prorije ene, pa radi toga Štab bataljona u juriš upu uje i prate u etu pošto su minobaca lije izbacile velike količine mina na neprijateljske položaje. I u 4. bataljonu bataljonske starješine su u strelja kom stroju, da bi pokazali primjerom. U strelja kom stroju etvrtega došao je i komandant brigade major Guvo. Njega borci poznaju po karakterističnoj šubari na glavi koju je tih dana nosio u toku borbe. Pojava Guve u tim momentima puno je znaila za održavanje borbenog morala boraca. Nakon nekoliko juriša bataljon je u toku no i povukao glavninu iz neposrednog dodira i ostavio manje snage neposredno pred žicom.

I pored stalnih juriša na prednji kraj neprijateljske obrane 2. i 5. bataljon na svojim pravcima u toku ovog dana, osim djelimičnog uklinjavanja u neprijateljski borbeni poredak nisu postigli zavidniji uspjeh pošto se je neprijatelj uporno branio i prelazio u protivnapade, za svaki izgubljeni položaj.

Desni susjed (8. brigada 20. divizije) uporno je napadala prema Crnoj glavici, ali bez nekog vidnog uspjeha, jer bi neprijatelj nakon bilo kojeg djelimičnog uklinjavanja dijelova ove brigade u njegov borbeni raspored uvećenjem rezervi prelazio u protivnapad i povratio izgubljene položaje a naro ito k. 449 i s. Crnogorac sa kojih je bio uštio svoje položaje na Oštroj glavici. Iako 8. brigada nije imala uspjeha, druge dvije brigade 20. divizije (9. i 10.) u toku trodnevnih borbi prodrlle su u Kninsko polje i zauzele Strmicu, Golubići i Vrpolje. Tako se je 20. divizija zabacila sa sjeverne strane Knina, gdje je neprijatelj imao slabije snage.

Na pravcu napada kod lijevog susjeda (3. prekomorska i 1. dalmatinska) u toku 26. i 27. novembra obje brigade su u po etnom dijelu probile neprijateljsku obranu, ali je neprijatelj odmah reagirao jakim protunapadima i uspio odbaciti naše brigade na polazne položaje Veri -Vukadin-Grguri.

Iako je uspješno napadala u toku 26. i 27. novembra 19. divizija nije uspjela ovladati rajonom Padana, pa je neprijateljska odstupnica prema zapadu i dalje bila otvorena.

U ranim jutarnjim satima 28. novembra dok su posebno organizirane patrole s bolni arima, nosiocima ranjenika i referentima saniteta nastavile s pretraživanjem terena radi prikupljanja ranjenih i poginulih, a jedinice u neposrednom dodiru spremne da i dalje nastave s napadima (komandant brigade s komandantima bataljona ponovo su pripremili napad), istovremeno s neprijateljskim položajima na Oštroj glavici odakle se o ekivala vatru, neprijatelj se nije oglašavao. Odmah je postalo jasno da se u toku no i pod zaštitom mraka povukao i tako napustio Oštru glavicu koju je neprekidno držao od 3. novembra (puna 24 dana).

Pogrebna povorka komandanta 3. bataljona Mile Gabri a, 28. 11. 1944. godine u Drnišu

Na groblju u Drnišu u popodnevnim satima 28. XI sa svim vojnim po astima sahranjen je hrabri komandant 3. bataljona Mile Gabri - arkaš. Ovoj sahrani prisustvovala je posebna delegacija 3. bataljona. (Poslije rata njegovi posmrtni ostaci preneseni su na mjesno groblje u Metkovu u.)

O napadu na Oštru glavicu na elnik Štaba 8. korpusa tadašnji potpukovnik Bio i koji se 27. XI nalazio u rajonu Oštrey glavice, u pismu za Monografiju 11. brigade pored ostalog iznosi: »Ondje su se vodile najžeš e borbe i Oštra glavica je postala osnovna karika uspjeha i neuspjeha za Knin. Jedanaesta brigada je trpjela vrlo teške udarce, ali je zadavala još teže. To je moja ocjena kao na elnika Štaba korpusa. Zarobljeni njema ki oficir, koji je branio Oštru glavicu izjavio je da su tu Nijemci imali više grobova nego boraca u stroju«... ,⁴³⁶⁾

Neprekidni juriši 11. brigade na Oštru glavicu nanijeli su i neprijatelju velike gubitke zbog ega je bio prisiljen na povla enje. Iako je Oštra glavica na napadnom frontu 26. divizije naja a otporna ta ka koju je neprijatelj dugo uspješno branio, ona je napuštena dva dana ranije od ostalih otpornih ta aka kao što su

436) Pismo Ante Bio i a u arhivi autora.

bile Kupreš, Bubajuša, Lisnik. Sa tih vatrenih tako da on je se povučao i dva dana kasnije, 30. XI. nakon uspješnih napada 3. prekomorske i 1. dalmatinske brigade i tako skratiti front na tim pravcima.

Nakon borbe za Oštru glavicu brigadni list je, pored ostalog, objavio lanak o hrabroj bolni arki Luciji Gospodneti - inda koja je poginula na Oštroj glavici, a u njenom džepu na ena je poprskana krvlju ceduljica s ispisanim pjesmom:

»Heroji ovu po ešće borbu,
Trnovitim putem bijede i stradanja
Al nije ih smelo, strašilo, ništa,
Jer bježu puni vjere i nadanja
Uprkos svih ofanziva,
Jer snaga im bježe svijest živa.

A mi, sada kada je na domaku sloboda,
Zar smo stati?
Ne, ve svih hrabro naprijed u borbu,
Neka se njenog ekanje skrati!
U rujnoj zori novog osvita
eka nas život mira, napredka.

Uprimo, dajmo od sebe ono
Sve što je vrijedno u nama skrito,
/ svih nek vodi misao jedna,
U jednom geslu nek je sve slilo;
,Nek smrt fašizmu bude što prije,
Sunce slobode rodu zasije!"

Dušmana tuku bili ste i vi s nama,
Al sudbina je drugi udes dodijelila vama,
Pali ste za ideale, a to su;
Narod, sloboda!
Vama je svaki od nas za hvalu, po ast da oda.

Svaki se kune ovdje
Gdje vaše po ivaju kosti,
,Nememo spram njih nikad
Imati samilosti.'«

(ispjevala Lenka Dvornik)

Hrabra bolni arka Lucija Gospodneti - inda, poginula u borbama za Oštru glavicu

U napadu na Oštru glavicu poginuli su iz 3. bataljona: Bali Dinko, vodnik voda, Bara Mirko, vodnik voda, Butorac Mate, vodnik voda, Dokic Ivan, vodnik voda, Gabrijel Mile, komandant bataljona, Bjeliš Niko, borac, Gašpar Drago, borac, Ivoš Mario, borac, Pavlović Nikša, borac, Pereža Ante, borac, Petrinović Vinko, borac, Radan Mate, borac, Ramov Ante, borac, Rudan Mate, sekretar SKOJ-a u eti, Sinkić Milan, borac, Vuković Dušan, borac, Dragojević Vicko, borac, Komić Frane, borac, Gospodneti Lucija, bolni arka; iz 1. bataljona: Vuković Mijo, borac, Marinković Andrija, borac, Marković Leopold, borac, Mastilica Ivan, borac, Mastilica Ivić borac, Musulin Jozo, borac, Puštaj Mijo, borac, Radajić Tomislav, borac, Stolica Ivan, borac, Tolić Ivan, borac, Šur Stipe, kurir bataljona; iz 4. bataljona: urović Drago, borac, Gajina Miro, borac, Karić Hasan, borac, Papafava Stjepan, komandir ete, Sardelić Marin, borac, Kuljić Štefan, pomočnik komesara ete, Božiković Ivan, vodni delegat, Dešpoja Slavko, borac, Ilić Petar, borac, Glavor Ante, borac i Lakas Jakov borac; iz ete za vezu brigade poginuo je Benko Ivan, borac.

Napad snaga 8. korpusa pokazao je daje neprijatelj i dalje vrlo jak i da nema namjeru napustiti prostor Knina, već da ga i dalje uporno braniti. Naročito

upornost neprijatelj je ispoljio u obrani pravca Drniš-Knin, gdje su napadale glavne snage Korpusa, kao i u sprijeavanju izbijanja 19. divizije na komunikaciju Knin-Zrmanja koja je jedino preostala za eventualno izvlačenje iz Knina. Da bi obranio ove pravce neprijatelj je zapostavio prostor sjeverno od Knina, gdje je ostavio slabije snage, pa otuda i relativno brz uspjeh 20. divizije na sjevernim prilazima Kninu.

Op i prodror 20. divizije otkrio je bitnu slabost neprijateljskog obrambenog prostora koja je prosto tražila ubacivanje naših novih snaga radi što bržeg ostvarenja napadne operacije korpusa.

U navedenim okolnostima Štab 8. korpusa, cijene i situaciju na frontu 28. XI, donosi odluku po kojoj 20. diviziju pomjera prema sjeveru, 26. diviziji proširuje front za onaj dio kojeg je držala 8. brigada 20. divizije (tako je 11. brigadi dotadašnji front napada proširen i na front napada 8. brigade), a dijelove 1. tenkovske brigade grupira najednom pravcu i daje zadatku da napadnu na glavnom pravcu napada 26. divizije Oklaj-Knin, a po proboru neprijateljske obrane da izvrše manevr preko Roškog slapa i da sadejstvuju sa 19. divizijom u napadu na komunikaciju Knin-Zrmanja u rajonu Padana. Sve je bilo usmjereni u cilju odjecanja neprijateljske odstupnice i stvaranje uslova za uništenje neprijateljske kninske grupacije, paje zato 19. diviziji naređeno da što prije presječe navedenu komunikaciju i spoji se sa dijelovima 20. divizije koja će sa sjevera produžiti napad na cestu Knin-Zrmanja u pravcu Padana.

Devetoj diviziji je naređeno da krene bliže frontu, s tim da se razmjesti u gornji rajon izvornog toka rijeke Cetine.

Gotovost za novi napad određena je za 1. XII u 7 sati. Dotle su sve jedinice trebale zadržati dostignute položaje.

POSLJEDNJI JURIŠI

Prema korpusnoj odluci, Štab 26. divizije prenio je zadatku 11. brigadi da proširi svoj front na područje koje je do tada držala 8. brigada, s tim da glavnim snagama napadne neprijatelja na pravcu Crna glavica (k. 451)-Podkonje. Brigada je prema odluci 8. korpusa oito dobila zadatku koji je bio na pomoćnom divizijskom pravcu. Desno od nje 20. divizija se zabacuje sjeverno od Knina, a na lijevom krilu pravcem Oklaj-Knin 26. divizija koncentrirala glavne snage (tri brigade: 1, 12. i 3).

Nakon dobijenog zadatka Štab 11. brigade odlučio je da na desnom krilu pravcem Crna glavica-Topolje uputi dva bataljona, a na dostignutoj liniji zadržava ostale snage sa zadatkom da vrše frontalni pritisak na neprijatelja. U rezervi zadržava jedan bataljon. Na osnovu ovako zamisljene odluke konkretizira naređenje po bataljonima: 2. bataljon izvlači i s njegovog dosadašnjeg pravca i upućuje na desno krilo sa zadatkom da smijeni 2. bataljon 8. brigade i bude spremna za napad na Crnu glavicu (k. 451); 3. bataljon dobija zadatku da smijeni 3. bataljon 8. brigade i da bude spremna za napad pravcem s. Radulovil, k. 379, na Glavicu (k. 451); 4. bataljon da napada u pravcu s. Mili. Prvi bataljon ostaje u rezervi u s. Milivojevići. Peti i dalje dejstvuje na ranijem pravcu, s tim da preuzima i dotadašnji pravac 2. bataljona.

Jedinice 11. brigade su 28. XI u neposrednom dodiru s neprijateljem uz obstranu sporadičnu pucnjavu. 29. XI Drugi i Treći bataljon smijenili su jedinice 8. brigade i uspostavili front na liniji k. 451-Popovići i staje-k. 379.

Dužnost komandanta 3. bataljona preuzeo je poručnik Karlo Martinić, umjesto poginulog Mile Gabrića. Na itavom napadnom frontu brigade vode se samo sporadična puškarana. Na ovom pravcu neprijatelj se po eponom povlači u toku noći 29/30. XI i to u pravcu Crne glavice. Čete 2. i 3. bataljona su u nep-

One su pale, ali mi se svetimo (u spomen Gabrijele, Slavice i Lucije)

Ranom zorom krenuo je naš bataljon iz oslobođenog Drniša, prema Kosovu, gdje se je neprijatelj utvrdio. Stigli smo u selo Bičić. Par riječi uputio je komandant komandirima i čete su kre nule ususret neprijatelju. Podješ borci i kroz samih 5 minuta o tvori se paljba s obe strane. Prvi bunker su pali. Ide se naprijed. Stiglo se pred brisanji prostor i trebalo je za časak stati. Ali drugarica Gabrijela ne kaže za opasnost, ne sluša drugove koji je zovu da se zaustavi. I previše je zaslijepljena mržnjom na neprijatelja. Jurne pred strejčki stroj i bila je za čas pred bunkerom neprijatelja. Puna zanosa viknu: "Naprijed drugovi, naprijed bombaši!" Ali neprijatelj je bio brži. Pet metaka iz šarca i hrabru Gabrijelu za uvijek zamuknu. Njena krv obli kanonje kršnog Kosova. Ona je izbačena iz stroja, ali njene riječi ponovio se kroz jeka iz ustiju ostalih boraca.

Jurne II. čete, bombaši naprijed, ostali za njima. Neprijatelj osu vatru po njima. "Bolničarka", čuje se dozivanje čas sa jednog čas sa drugog krila. Slavica, bolničarka te čete netraži zaklona, ona čuje samo zov ranjenika i kroz gustu vatru neprijateljskih mitraljeza leti da im ponogne. I ona je platila svoju hrabrost. Granata doleti, nekoliko gelera u trbu i Slavica je pala teško ranjena. Drugovi je ponesoše, pružen, joj je pomoć, stigla je i do bolnice, ali uzalud. Rana je bila proteška da bi mogla preboliti.

I druga bolničarka dala je život u borbi na Kosovu.

Bilo je još juriš, još borbi. Naši bataljoni oslobođujući Kosovo došli su do posljednjih neprijateljskih uporišta ispred Knina. Mora se ići naprijed, sluziti i taj najtvrđji bedem.

Naš III. bataljon krenuo je prema Četroj Glavici. Već se pri bližavanju vrhu kote. Borba je ogorčena, jer neprijatelj zna da mu je to posljednje uporište i žilava se brani. 20 šarača i 6 teških mitraljeza susuli su vatru na naše borce. Bilo je mnogo ranjenih. Bolničarke su se probacivale od jednog ranjenika k drugome. Najagilnija, ne pazeći na sebe bila je Lucija, vrijedna i neustrašiva bolničarka je pala. Nije joj trebala pomoć, ostala je na mjestu mrtva i treća bolničarka naše Brigade.

Tri dobre bolničarke, tri svijetle usponene za sve one koji su ih poznavali, koji su vidili i znali cijeniti njihovu požrtvo vnosti i ljubav prema krvavim rukama, prena iznakaženim tjelesima drugova.

One su poginule vršeći savjesno svoju dužnost. Na njihova mjesto došle su druge, ali one su ostale u sjećanju svima nama ostale slika kao krvava rana koju treba izlijediti.

I liječe je naši borci, liječe krvavim jurišima uništavajući svoje više krvnika. Završena je bitka na Četru i Crnoj Glavici. Oslobođen je i Knin. Čitav teren natopljen je krvljku srpskog neprijatelja. Naši borci se osvećuju, Osvećuju se za sve patnje i nevolje, osvećuju se za sve one, koji su kao Gabrijela, Slavica i Lucija i bezbroj, bezbroj junaka pali u borbi za slobodu.

Melinda Milka

- 29 -

Faksimil lanka Milke Malade, politkomesara ete za vezu 11. brigade, objavljenog nakon kninske operacije u brigadnom listu

rekidnom dodiru sa neprijateljem i nastupaju po mjeri neprijateljskog povla e-nja. Tako su bataljoni padom no i 30. XI izbili na liniju k. 451-s. Popovi i-k. 379, u gotovosti za napad na greben Crna glavica.

Na lijevom krilu ispred napadnog fronta 5. bataljona neprijatelj se 30. XI povukao sa k. 308 i Kupreša (k. 285) i kod lijevog susjeda (3. prekomorska) sa Bulajuše (trg. 359).

Tako je pripremljen ponovni op i napad jedinica 8. korpusa na Knin. U tom momentu na napadnom frontu brigade neprijatelj brani liniju (30. XI) Crna glavica (k. 451), s. Mitrovi , Glavica (k. 239) i dalje lijevo ispred divizijskog fronta k. 347, k. 336, Dujakovi i, Marjanovi i.

Prvog decembra oko 1 sat⁴³⁷⁾ otpo eo je napad na greben Crna glavica. Drugi bataljon je uspio ovladati dijelom grebena na svom pravcu. Neprijatelj odmah prelazi u protunapad, tako daje 2. bataljon prisiljen da odstupi u 6 sati u pravcu Popovi a staja. Padom mraka bataljon ponovno prelazi u napad i izbija na greben Crna glavica. Prema bataljonskom dnevniku neprijatelj je imao 20 mrtvih, a bataljon dva mrtva i devet ranjenih.

Tre i bataljon je napao na svom pravcu istovremeno sa 2. bataljom, no i pored žestokog juriša bataljon nije uspio ovladati neprijateljskim položajima na Crnoj glavici, ve je bio prisiljen na povla enje u pravcu s. Crnogorci, da bi padom mraka ponovno krenuo u novi juriš na Crnu glavicu. Bataljon je imao jednog poginulog i 10 ranjenih boraca.

Na desnom krilu napadnog fronta brigade ovog dana zna ajno je da je 10. brigada zauzela (trg. 389) i izbila na cestu Knin-Pa ane. Time je odsjekla jedinu odstupnicu neprijatelja prema zapadu, no neprijatelj brzo reagira i protunapadom povra a Drenovac. Deveta brigada napala je k. 357 i ovladala s njome, ali ju je neprijatelj protunapadom ponovno zauzeo.

Na lijevom krilu 3. prekomorska je uspjela ovladati k. 347 i k. 336 te zaseokom Škari i. Prva brigada je tek oko pono i izbila na k. 344 uz obilatu tenkovsku i artiljerijsku podršku.

Istovremeno svi pokušaji jedinica 19. divizije da izbiju u Padane zbog vrlo jakog otpora neprijatelja uspjeli su samo djelimi no. Njena 14. brigada izbila je u rajon k. 412 na cestu izme u Žagrovi a i Padana.

Uvi aju i da ne e mo i dalje održati obranu Knina, jer su mu jedinice pretrpele velike gubitke i sabijene na uski prostor u obliku izduženog klina na cesti od Zrmanje do Knina i u sam grad s užom okolinom, Štab 15. korpusa zatražio je od Štaba Grupe armija »E« odobrenje da napusti Knin.⁴³⁸⁾ Ovaj štab se s tim složio i naredio da se obrana organizira na povoljnijim položajima sjeverno od Knina, koje je trebalo održati preko cijele zime.⁴³⁹⁾ Istovremeno Štab 15. korpusa iz južne Like upu uje u Padane 847. puk 392. legionarske divizije radi pomo i snagama kninske grupacije.⁴⁴⁰⁾

U ovakvoj situaciji neprijatelju je jedino preostalo da organizirano izvu e svoje jedinice i svi njegovi dalji napor i usmjereni su u tom cilju. No on još uvijek ne smatra da izvršenje njegovog zadatka zavisi od uspješne obrane svog jugoisto nog pravca, na kom je djelovala 26. divizija. Na tom je pravcu težište obrane i svi se položaji uporno brane.

Štab Dinarske etni ke oblasti izdao je 30. XI nare enje pot injenim jedinicama, u kojem je pored ostalog stajalo: »Situacija bezuvjetno zahtijeva da se

437) Iako je korpusnom i divizijskom zapovješ u napad predvi en u 7 sati 1. XII, napad je stvarno otpo eo oko 1 sat, jer se ra unalo da e iznenadni juriš no u datu ve e efekte.

438) Poslije prebacivanja 2. oklopne armije u Ma arsku, 15. korpus je 2. XI 1944. god. stavljen pod komandu štaba Grupe armija »E« koji se povukao iz Gr ke i smjestio u Sarajevo.

439) Posljерatna izjava O. Resegnira i E. Rihberga o borbama Grupe armija »E« krajem 1944. i po etkom 1945, Arhiv VII, k. 70, br. reg. 3/3, str. 16.

440) T. Radoševi , n. d., str. 259 i F. Schraml, n. d., str. 291.

do povla enja ostalih snaga iz Knina mora po cijenu života i zadnjeg borca sigurno zatvoriti pravac od Golubi a, Strmice i Tiškovca ka Žagrovi u, Otonu, Radljevcu i Plavnom». U toj naredbi predbacuje se etni kim komandantima kako im je »strah ušao u vratne žile«. .. »dok se jedne jedinice bore na Pakovu Brdu i Pola i, dotle se druge osje aju nesigurnim 15-20 kilometara pozadi i bje-gaju...« »Komandanti su se formalno razbjezali iz Golubi a kao kad kobac upadne me u pili e., «⁴⁴¹⁾

Vjerljivo je komanda njema ke kninske grupacije precijenila borbenost, urednost i moral etnika, ra unaju i da e im uspješno osigurati sjeverne prilaze Kninu. Ali, jedinice 20. divizije brzo su ih razbile i izbile na sjeverne prilaze Kninu, daleko brže nego su to Nijemci mogli pretpostaviti.

U 1 sat 2. XII bataljoni 11. brigade ponovo jurišaju na greben Crna glavica. Drugi bataljon ponovno je ovladao prednjim položajima na svom pravcu napada, no svaki pokušaj dubljeg prodora ne uspijeva, jer neprijatelj stalno prelazi u protunapad. Tako se napadi i protunapadi naizmjeni no izmjenjuju do svana-a, kada se bataljon povla i ponovno na polazne položaje. Gubici bataljona tog dana iznose 3 mrtva i 7 ranjenih. Tre i bataljon na svom pravcu u nekoliko juriša pokušava ovladati k. 451, ali bez uspjeha i u svanu e se povla i na polazne položaje. O žestini juriša tog jutra potvr uju bataljonski gubici. U tom jurišu ranjena su 24 borca, ajedan je poginuo. Ranjeni su i izba eni iz borbe komandant bataljona Martini i zamjenik komandanta Ante Krsti evi -Gluvi , te komandiri Prve ete Mateljak i 2. Dragovi .

U jurišima na Oštru i Crnu glavicu u roku od 5 dana izba eni su iz stroja u 3. bataljonu dva komandanta bataljona, dva zamjenika komandanta, dva komandira i dva zamjenika komandira ete. Ove brojke iz stroja izba enog rukovode-eg kadra 3. bataljona dokaz su riješenosti i hrabrosti ovih ljudi da se pod svaku cijenu postigne što prije uspjeh.

Na ostalim dijelovima fronta brigade nije bilo bitnijih promjena, osim neprekidnog danono nog obostranog puškaranja.

Nakon ranjavanja Martini a komandanta 3. bataljona koji je na toj dužnosti svega etiri dana, na njegovo mjesto odmah je imenovan Mišo Martinac dosko-rašnji komandant Neretvanskog PO. Na kraju dana Štab brigade povla i u rezervu 3. bataljon, a na njegovo mjesto uvodi 4. bataljon.

Na desnom krilu brigadnog fronta u rajon Golubi a stigla je u toku dana (2. decembra) a 3. dalmatinska brigada 9. divizije i stavljena pod komandu 20. divizije. Deseta brigada je pred pad mraka ponovo zauzela Drenovac (trg. 389). Deveta brigada je uz sadejstvo 3. dalmatinske oko 24 sata ovladala s k. 357 i upala u Kninsko polje. Na našem lijevom krilu 1, 3. i 12. brigada probile su neprijateljsku obranu i izbile na liniju Sv. Nikola (trg. 337)-Ljuba . Napadi navedenih jedinica produžavaju se i padom no i 2. na 3. decembra. U rajonu Padana spojile su se snage 20. i 19. divizije i na taj na in potpuno odsjekle njema ku kninsku grupaciju. U tim momentima Nijemci su zapo eli sa napuštanjem položaja i povla enjem prema Kninu, a odatle prema Žagrovi u. Pritisnuti od 1. i 12. brigade oko 3 sata dižu u zrak most na Krki u Kninu, kako bi omogu ili svojim jedinicama blagovremeno izvla enje iz grada, mada su im na lijevoj obali Krke ostali dijelovi jedinica kojima je jedino preostalo da se predaju. Napadaju i iz pravca Kninskog polja prema gradu istovremeno su prodirale jedinice 20. divizije i oko 4 sata ušle u Knin.

O ovoj situaciji na prilazima Knina u Štabu 11. brigade nemaju podataka. Jedinice brigade predvi ene za napad na Crnu glavicu vrše pripreme na polaznim položajima koji su se nalazili s obzirom na brisani prostor ispred neprijatelj-

441) T. Radoševi , n. dj. str. 260.

skog prednjeg kraja obrane poprili no udaljeni. Dok se naše jedinice spremaju na juriš neprijatelj je organizirao povla enje i u toku no i odstupio prema Kninu.

Dva bataljona (2. i 4), koji su prema dobijenom zadatku pripremali juriš na Crnu glavicu, odre eni da ga izvedu u svanu e 3. decembra, krenuli su pred zoru na jurišni položaj i kako neprijatelj nije otvarao vatru konstatira se da su se Nijemci povukli. U ovoj situaciji štabovi bataljona su odlu ili da nastave sa nastupanjem u pravcu Knina. Prvi je krenuo 4. bataljon a za njim u kolonu drugi. U ovakvom rasporedu bataljoni su prešli preko drvenog mosta rijeke Krke u ranju Topolja i oko 7 sati izbili u centar Knina, a odatle nastavili nastupanjem prema selu Dundari i na tom prostoru oko 8 sati uspostavili vatrene kontakt s neprijateljskom zaštitnicom.

Na lijevom krilu brigadnog fronta jedinice 5. bataljona ispred kojih se neprijatelj povukao, krenule su u nastupanje ve im dijelom snaga cestom Biskupija-Topolje-Knin i manjim preko Potkonja uz željezni ku prugu preko porušenog željezni kog mosta prema željezni koj stanici u Kninu. Jedan vod koji je na ovom pravcu bio u prethodnici u svitanje dana upao je u rejon željezni ke stanice. Tamo je naišao u jednoj baraci pored stanice na pripadnike njema ke radne službe »Todt«. To su bili Slovenci mobilizirani u njema ku radnu službu. Odmah su se predali i uspostavili usmeni kontakt sa borcima iz 5. bataljona koji su bili u ve ini Slovenci. Ubrzo iza toga naši artiljeri su zabunom otvorili artiljerijsku vatru po ovoj grupi. Tom prilikom ranjeno je nekoliko vojnika, a me u njima teže je ranjen Mate Bulat pomo nik komesara 5. bataljona koji je vodio ovu grupu ka stanici.

Knin je toga jutra izgledao stravi no. Svugdje naokolo puno ruševina. Na ro ito je porušen centar grada. Tih dana Knin je naro ito tukla naša artiljerija ga aju i objekte u kojima se nalazio neprijatelj. Pored ovog razaranja Nijemci su pri povla enju digli u zrak niz vojnih i saobra ajnih objekata. Kako je naša artiljerija tukla centar Knina u toku no i 2. na 3. decembra, a kroz grad su se u tim momentima povla ile kolone njema ke vojske, direktni pogoci granata po kolonama ubile su i ranile velik broj njihovih vojnika. Njih Nijemci nisu uspjeli ponijeti i skloniti a leševi su ostali razasuti po plo nicima.

Njema ki narednik Schlagern o svojim doživljajima toga jutra zapisao je:

»Nad Kninom se crveni nebo. Požari bjesne ulicama. Ponovno se poja ava artiljerijska vatrica. Ona u mraku dvostruko teže djeluje na zategnute živce. A tada nastaje juriš crvene pješadije koja juriša u više talasa uz podršku tenkova, dok se artiljerijska vatrica prenosi na položaje kod Padana. Jezivo prodire u naše uši otegnuto 'Naprijed! Ūra!' napada a.

Kroz no kloparaju tenkovi. Gdje se pojave gnijezda otpora tenkovi ih likvidiraju. Vrlo slaba artiljerijska vatrica ne može da zaštiti branioce. Zapadni odsek obrambenog fronta je probijen i uništen. Knin pada.

Kroz svitanje vjetar nam donosi zvuk sa kninskih crkava, posmrtnu tužaljku za mnogim i mnogim drugovima i za gorkim krajem 3. bataljona 383. puka i 264. divizije.⁴⁴²¹

Nastupaju i iz Knina u pravcu Žagrovi a 4. bataljon je na isto nim prilazima selu Dundari oko 9 sati zaustavljen od neprijateljske zaštitnice, koja se u toku no i izvukla iz Knina. Za 4. bataljonom nastupao je 2. bataljon, rokirao se lijevo od njega prema selu Bradaši iz koga je zaustavljen vatrom njema kih zaštitni - kih dijelova, tako su ova dva bataljona 11. brigade formirali napadni front na liji se selo Dundari-selo Bradaši.

Na desnom krilu uspostavljenaje veza s dijelovima 10. brigade. Bataljoni su sa navedene linije krenuli u napad. Neprijatelj se uporno branio, ali je pred kraj

442) F. Schraml, n. d. str. 210.

dana kapitulirao. Nijemci su imali velike gubitke u poginulim i ranjenim.⁴⁴³ Ces-
ta od Dundara prema Staroj Straži pružala je stravi nu sliku. Na njoj je ležao ve-
lik broj ubijenih njema kih vojnika pomiješan s ubijenim konjima koji su bili up-
regnuti u zaprege. Njema ka kolona nije mogla naprijed jer se stegao obru na-
ših jedinica u Pa anima i tako na cesti sa slabim ili nikakvima zaklonima izložena
bo noj vatri naših jedinica pretrpjela je velike gubitke.

Prema podacima iz Operativnog dnevnika 2. bataljona borba je otpo elu u
osam i završena u 18,30 sati. Ubijena su 83 neprijateljska vojnika i oficira a za-
robljeno 165. Bataljon je imao dva mrtva i 5 ranjenih boraca. (Za 4. bataljon
nema podataka).

Krajem dana Štab 11. brigade naredio je 4. bataljonu da se povu e u Knin,
a 2. bataljon je zadržan u selima Dundari i Bradaši radi prikupljanja ratnog pli-
jena.⁴⁴⁴

Grupa boraca iz 4. bataljona po završetku borbe za Knin, decembra 1944. godine. S lijeva
na desno: Jure Koljati, Milan Zec i etvrta po redu Marija Dražini -Pavlićevi

Istog dana 1. i 5. bataljon su se razmjestili u Topolju, a 3. je ostao u selu Cr-
nogorci.

Na pravcu Orli -Knin poginuli su: iz 2. bataljona: Skokandi Dinko, kurir,
Fabijanovi Frane, borac i Ron evi Mate borac; iz 5. bataljona: Klari Milan, bo-
rac, Rupnik Franc, borac, Remec Ivan, borac, Bebec Ivan, borac, Gnezda Franc,
borac, Kodalja Milan, borac, Kalistar Anton, borac, Lovren i Milan, borac, Sa-

443) Samo puškomitralscji 2. ete 4. bataljonu Barbir, Zaninovi i Profaca u toj borbi ubili
su 30 i zarobili 50 neprijateljskih vojnika, Arhiv VII, Š. k. 62, br. reg. 34

444) Operativni dnevnik 2. bataljona.

ksida Simon, borac, Šaban Drago, kurir, Smrdelj Jakov, borac, Vrh Jožef, borac i Marka i Ivan, borac.

U napadu na Crnu glavicu pognuli su iz 2. bataljona: Dul i Marin, komandir voda, Ivi evi Petar, kurir, Kuljiš Stjepan, borac, Mardeši Mate borac, Rogulji Roko, borac, Salacan Pavao, borac, Mardeši Ante, borac, Sešelj Jozo, borac i Žuvela Miroslav, borac; iz 3. bataljona: Glavor Ante, borac i Lokas Jakov, borac.

U napadu od Knina do Bradaša poginuli su: Krizmani Dane, borac, 2. bataljona, Kuzmani Jerko, poginio u Kninu, borac 1. bataljona, Barbari Ante, borac, 4. bataljona i Zloji Ante, borac 4. bataljona.

Ako se usporede opa dejstva naših jedinica i neprijatelja u ranim jutarnjim satima 3. XI dolazi se do zaklju ka daje neprijatelj osjetivši opasnost zatvaranja ceste u Pa anima i pojavu korpusne rezerve u Golubi u (3. brigade) donio odluku o povla enju u toku no i 2/3. XII sa svog jugoisto nog pravca. Me utim, to izvla enje je bilo skopano s velikim teškoama, jer je u stopu praeen od strane naših nastupaju ih jedinica, naro ito na pravcima Novakovi -Kninsko polje 1 Dujakovi -Ljuba -Knin, gdje su dejstvoale odmorene jedinice (dijelovi 3. dalmatinske brigade na sjeveroisto nom i 12. dalmatinske na južnom pravcu). To se isto nebi moglo re i za 11. brigadu, jer je ona djelovala na širokom frontu i iznudrena u višednevnim jurišima, pa otuda i manji uspjesi u uklinjavanju u borbeni raspored neprijatelja. Posebnu teško u predstavljalje konfiguracija zemljista ispred Crne glavice. Naime, ispred Crne glavice zemljiste je u dužini oko 2 kilometra ravni asto i nepokriveno, pak je bilo potrebno svaki put pri organizaciji napada birati udaljenije polazne položaje. Tako se i kod posljednje organizacije napada birali polazili od pretpostavke da u napad treba krenuti s tim da se u zoru izvede juriš, a nastupanje od polaznog do jurišnog položaja da traje 1 do 2 sata. Za to vrijeme jedinice nisu bile u borbenom kontaktu s neprijateljem, i on se mogao neometano izvu i. Danas se može staviti i prigovor na rad naših obavještajnih službi pri štabovima, jer da su one pratile i bile neprekidno u toku situacije, nebi trebalo ostati nezapaženo dizanje u zrak mosta na Krki u 3 sata i prodor odmah poslije pola no i jedinica 9. i 3. brigade kroz Kninsko polje. Izega je trebalo izvu i odgovaraju i zaklju ak, i na osnovu toga Štab 26. divizije mogao je blagovremeno narediti Štabu 11. brigade za hitno djelovanje prema neprijateljskom prednjem kraju obrane.

Trećeg decembra 1944. oslobođen je Knin, a 11. brigada je nakon mjesec dana danono i nih borbi od Konjevrata preko Drniša, Kosova polja, Oštare glavice i Žagrovi a dobila zaslужeni odmor.

POUKE IZ BITKE ZA KNIN

Od 2. novembra, kada je otpočeo napad 26. divizije na Šibenik i Drniš, pa do oslobođenja Knina (3. decembra), 11. dalmatinska od svih brigada 26. divizije jedina je bila neprekidno 32 dana u borbenom kontaktu s neprijateljem.

Vode i danono ne neprekidne bojeve protiv jakog neprijatelja brigada je imala 112 poginulih boraca. Nema podataka o broju ranjenih, no ako se uzme podatak da je u tom vremenskom periodu vođena rata bilo u prosjeku na jednog poginulog 4 ranjena borca, onda se sa sigurnošću može postaviti brojka od 450 ranjenih, a što zna i daje ukupno oko 550 boraca izbačeno iz stroja brigade u kninskoj operaciji. Kako je brigada imala 112 poginulih a sve jedinice korpusa u tom vremenu imale su 629 mrtvih, to ispada da je brigada imala od ukupnog korpusnog broja 18% poginulih ili skoro jednu petinu, ma daje u okvirima korpusa u estvovalo u bici dvanaest brigada plus ostale korpusne jedinice i partizanski odredi.

Nema potpunih podataka o broju zarobljenih i ubijenih neprijateljskih vojnika na brigadnom frontu. No sa sigurnošću se može tvrditi da je brigada nani-jela neprijatelju daleko veće gubitke nego što ih je sama imala.

Uz sadejstvo naših drugih jedinica brigada je neposredno u estvovala u razbijanju ili uništenju dijelova 892. i 893. puka 264. divizije, dijelova 383. puka 373. legionarske divizije - obje divizije iz 15. brdskog armijskog korpusa, kao i drugih podržavaju ih i prištapskih dijelova ovog korpusa. Istovremeno brigada je na pravcu svog nastupanja razbila sve ustaško-domobranske i etničke jedinice (2. etnički dalmatinski korpus, nekoliko etničkih brigada, 1. i 2. bojnu 7. ustaškog zdruga u Drnišu i ustašku miliciju rasporenu u širem zahvatu ceste Konjevate-Drniš-Kosovo polje. Milicija je tom prilikom potpuno raspršena i prestala je da postoji).

Vode i neprekidno borbe brigada je na prostoru djelovanja, pored borbi na frontu, imala zadatku da uspostavi neposredan kontakt s narodom, održavajući zborove, priredbe, pojedinačne i grupne kontakte sa stanovništvom ovog kraja, šire i ideje NOB-e. Trebalo je samo nekoliko dana neposrednog kontakta s narodom koji je vrlo brzo prihvatio partizansku vojsku kao svoju, unatoč jakoj propagandi ustaša i etnika. Nisu bili rijetki primjeri da su tih dana grupe etnika ostajale u selima, da se predaju našoj vojsci ili da se probijaju noću preko linija fronta oni koji su od etničkih vojvoda bježali i javljali se da stupe kao dobrovoljci u brigadu.

Dejstvujući i svakodnevno skupa s podržavajućim artiljerijom i tenkovima, rukovodeći i kada u ovim borbama stekao je praktično iskustvo, koje će se pozitivno odraziti u narednim bojevima. Sistem veza, koji je loše funkcioniраo u posljednjem periodu kod Drniša, kasnije se osposobio i uhodao, tako da je pri kraju operacije veza između Štaba brigade i štabova bataljona funkcionalna besprekorno.

Intendantska, tehnička i sanitetska služba funkcioniраle su izvanredno.

U Kninskoj operaciji neprijatelj je pretrpio teške gubitke: 6.555 mrtvih i 4.258 zarobljenih. 264. grenadiraska divizija je uništena, razbijena su dva puka 373. legionarske divizije, kao i etnički populi u Župama, te ustaško-domobranske jedinice. Osmi dalmatinski korpus je zaplijenjen: 78 topova, 37 PAM, 535 automatskih oružja, 5.000 pušaka i velike kolичine druge vojne opreme i hrane. Gubici korpusa iznosili su: 629 mrtvih, 2275 ranjenih i 126 nestalih.⁴⁴⁵⁾

Kninska operacija spada u red jedne od najbolje izvedenih napadnih operacija u NOB-u s ogromnim uspjehom i uz velike žrtve. U njoj su puni udio dali borci i rukovodioci 11. brigade.

Šestog decembra 1944. godine sve jedinice 8. korpusa pohvaljene su od strane GŠH-a, a korpus je proglašen u daram. Četiri dana kasnije 10. decembra za uspjeh u oslobođenju Dalmacije Vrhovni komandant NOV-a i POJ-a izdao je naredbu o pohvali jedinica 8. korpusa.⁴⁴⁶⁾

Dalmacija je oslobođena, a 8. dalmatinski korpus stoji na raspoloženju za dalja dejstva na pravcu Like ili u pravcu Mostara uz neposredno osiguranje obalnog pojasa na području Dalmacije.

445) A VII, k. 527, br. reg. 2/1.

446) Zbornik NOR-a, tom IX, knj. 7, str. 529.

SEDMA GLAVA

BRIGADA U SPLITU

Oslobojenjem Dalmacije 8. korpus je mogao biti angažiran na pravcu Like ili Mostara uz obezbjeđenje obale mora na području Dalmacije.

Sutradan 5. XII po naređenju Štaba 26. divizije 11. brigada je krenula po kišnom vremenu na marš pravcem Knin-Kosovo polje-Drniš. Na širem prostoru Drnišajedinice su smještene, i to: 2. i 5. bataljon u Siveri, 1. i 3. bataljon u Badnju, 4. bataljon na prostoru željezničke stanice Drniš, minobaca kašeta, eta za vezu, tehnička eta, intendantura i previjalište u Drnišu, Štab brigade u Drnišu.

U vremenu od 5-12. XII na navedenom prostoru brigada se odmarala i srećivala. Tih dana (8. XII) rasformirana je u Siveri u 5. bataljon, a njegovo ljudstvo raspoređeno po drugim jedinicama brigade. Veći dio rukovodećeg kadra ovog bataljona - Primorski Slovenci i Istarski Hrvati - raspoređeni su u 3. prekomorsku brigadu. Isto tako definitivno su raspoređeni po jedinicama brigade borci Neretvanskog odreda koji su u sastav brigade došli nekoliko dana ranije, u jeku najžešćih borbi za Knin, pa tih dana nije bilo vremena da se temeljito izvrši raspored po jedinicama.

Ovi borci su došli s područja Biokova i Neretvanske doline. Neki su i ranije bili u 1. brigadi te su sa Hvara i Visa upućivani na Biokovo poslije povlačenja brigade s Biokova na Hvar i Vis. Oni u brigadi imaju dosta poznanika, narođeno u 3. bataljonu koji je prilikom formiranja brigade bio sastavljen pretežno od boraca iz doline Neretve. Za sedmicu dana boravka na širem prostoru Drniša brigada se odmorila i sredila, spremna za izvršenje narednih zadataka.

Izvršavajući naređenje Štaba 8. korpusa, po kom je jedinice 26. divizije razmještaju duž dalmatinske obale od rijeke Krke do ušće Cetine. Štab 26. divizije 11. decembra naređuje 11. brigadi da izvrši marš pravcem Drniš-Prapratnica-Trogir-Split u kojem razmješta glavninu, a jedan bataljon upućen je u Omiš. Etape marša na pomenutom pravcu međusobno reguliraju 11. dalmatinska i 3. prekomorska brigada, koja se smješta u Trogiru. Prva dalmatinska proleterska brigada razmješta se u Šibeniku, 12. dalmatinska u Drnišu, a zatim u Sinju. Divizijska intendantura, sanitet, auto-bataljon i Štab divizije u Šibeniku. Naša brigada je obaviještena da će 12 XII dobiti za popunu 500 novih boraca. Brigadama se naređuje da se s organima vlasti dogovore za smještajne prostorije. Istoga dana Štab brigade je izdao naređenje za marš. Marševski poretki postrojeni su po redoslijedu 1, 2, 3. i 4. bataljon. Minobaca kašeta je za 4. bataljonom, a Štab brigade i eta za vezu na elu kolone. Kretanje u koloni prostih redova, a odstojanje među jedinicama 100-200 metara.

Marš brigade obavljen je u nekoliko etapa. Prva, Drniš-Koprno gdje je pripremljen ručak i prenos išček 12/13. XII. Druga, Koprno-Trogir pokret 13. XII u 8 sati, u Trogiru je pripremljena topla hrana i smještaj za prenos išček 13/14. XII. Treća, Trogir-Split s polaskom 14. XII u 7 sati. Dolaskom u Split Štab brigade

je trebao odrediti prostorije za smještaj. Drugi bataljon je po dolasku u Split pro-
dužio marš za Omiš, pri čemu je bataljonu dato na znanje da će vrijeme polaska
u Omiš naknadno odrediti Stab brigade.

Zborno mjesto prije polaska na marš bilo je nogometno igralište u Drnišu
na koje su jedinice stigle u 7,30 sati 12. XII. Pokret marševske kolone određen
je za 12. u 8 sati.

Pokret iz Drniša izvršen je po kišovitom vremenu. Optočeno je u 8 sati do-
laskom u Koprno u 14 sati. Pokret iz Koprna u 7, a dolazak u Trogir u 15,30 sati
13. XII. Iz Trogira brigada je krenula prema Splitu u 2 sata 14. XII, u Solin stigla
u 8 sati, odakle je u 14 sati krenula u Split i pred kraj dana stigla u grad sve
ano do ekana od mnoštva gra ana Splita. Preko splitske obale marševskim kora-
kom odmarširala je u zgradu bivše banovine, gdje se smjestila.

Dva dana kasnije, 16. XII Drugi bataljon je uputjen u Omiš.

DJELOVANJE BRIGADE U SPLITU

Glavnina jedinica brigade smještena je u zgradu bivše banovine. Van ove
zgrade bili su bataljon u Omišu, neke od pozadinskih jedinica koje su uglavnom
smještene u školskim zgradama u Teslinoj ulici, te Štab brigade koji se smjestio
na Mejama u jednoj privatnoj zgradi u blizini zgrade banovine. Zgradu banovine
ranije je koristila njemačka vojska i prilikom povlačenja potpuno je devastirala.
Jedan kat je bio u poluizgorenom stanju kao i još neki dijelovi zgrade sa zapadne
strane, tako je taj dio bio potpuno neupotrebljiv. Kompletna kanalizacija s pri-
ključima i cijevima za vodu nije funkcionala, radi toga su sanitarni vorovi bili
van upotrebe.

Po useljenju u zgradu trebalo je poduzeti potrebna mjere, kako bi se njeni
dijelovi mogli koristiti kao kasarna za optimalan život i rad velikog broja vojnika
smještenih u jednoj zgradi. Građevinci i sanitetlije brigade isplanirali su, orga-
nizirali i izveli nužne građevinske zahvate na zgradu i oko nje. Osposobljene su
bile sve prostorije ranije zahvate ene požarom za smještaj vojske. Kako nije bilo
dovoljno vremena, odgovarajuće stručne radne snage i odgovaraju ih sanitarnih
ure aža to sanitarni vorovi nisu mogli biti osposobljeni, radi čega su nedaleko
od zgrade prema moru napravljeni veliki poljski nužnici. Sa injen je plan
korištenja javnog kupališta u Hrvojevoj ulici i kupatilima školskih zgrada u Tes-
linoj ulici. Sve je ovo omogućilo da su higijenski uvjeti za date prilike bili na za-
vidnoj visini. A smještajne prilike približile su se tadašnjim normama redovnog
garnizonskog smještaja vojske.

Veličina i smještajne moguosti zgrade banovine poklopile su se razmješ-
tajem pojedinih bataljona po katovima zgrade, tako su po jedan kat zauzimali
pojedinačno bataljoni, a ostatak su koristile prištapske jedinice.

Po novodobijenoj formaciji pri Štabu brigade formirani su prateća bri-
gade od dotadašnje minobaca kečete, koja sada uz minobaca ima i protua-
vionske mitraljeze, od tehničke ete formirana je inžinjerijska eta. Prvi put se
formiraju izvještajni vod i bolnički vod brigade. Pri Štabovima bataljona formi-
rana su izvještajne odjeljenja i vodovi za vezu, a preformirane su i prateća ete
bataljona. Brojno stanje brigade 1. I 1945. godine, iznosilo je:⁴⁴⁷¹

- po spisku 2459,
- od ovoga na licu 2137 boraca,
- ukupan rashod 322, od čega u bolnici 226, na kursevima 63 i dopustu 33
borca.

Popuna brigade nije uslijedila 12. XII, kako je to navedeno divizijskom za-
povješću za marš od 11. XII, već je to uslijedilo dolaskom u Split i to u dva na-

447) Operativni dnevnik brigade A VII, k. 1101/A, br. reg. 1/11

vrata. Prvi put 17. XII iz dopunskog bataljona divizije došlo je na raspored u brigadu 401 novi borac, a 22. XII još 150 boraca, ili ukupno 551 novi borac.⁴⁴⁸⁾ Novo ljudstvo dobijeno iz dopunskog bataljona divizije većim dijelom je mobilizirano s područja Trogira, Kaštela i Splita.

Po dolasku tih boraca izvršena je reorganizacija i tom prilikom formirane su nove jedinice pri Štabu brigade i bataljona. Ovako popunjena i formirana 11. dalmatinska udarna brigada poslije reorganizacije i nove popune broji oko 2.500 boraca. Brojno stanje pojedinačno svakog bataljona popelo se na oko 500 boraca. Ova organizacija brigade ostaje do završetka rata.

VOJNOSTRU NA OBUKA

Na rukovodećim položajima u brigadi došlo je do promjena. U Štab brigade došli su Andrija Krilić, kapetan, dotadašnji komandant 2. bataljona, na dužnost zamjenika komandanta brigade (ovo mjesto bilo je upražnjeno od odlaska Ivana Gaća s ove dužnosti), kapetan Martin Gabrilović, komesar 1. bataljona na mjesto pomoćnika komesara brigade, na kojem je do tada bio kapetan Benko Matulić, koji je otišao na novu dužnost. Umjesto Andrije Krilića na dužnost komandanta 2. bataljona primio je kapetan Mišo Martinac, koji je pred Kninom došao u sastav brigade sa dužnosti komandanta Neretvanskog partizanskog odreda, a umjesto Martina Gabrilovića a dužnost komesara 1. bataljona primio je kapetan Vojtjeh Ostojić, ranije komesar bataljona u Neretvanskom odredu. Za komesara 3. bataljona postavljen je kapetan Nikola Marić-Bokelj, raniji komesar Neretvanskog odreda umjesto kapetana Jakova Maškovića, koji je otišao na drugu dužnost. Tih dana iz brigade su otišli na nove dužnosti poručnik Karlo Martinić, raniji komandant 1. bataljona i kapetan Ante Šurur, komesar 2. bataljona, kojeg je na dužnosti komesara bataljona zamijenio kapetan Jakša Deletić. Na upražnjeno mjesto komandanta 3. bataljona došao je kapetan Janko Raos, dotadašnji komandant 5. bataljona.

S borcima svakodnevno se izvodi obuka - učenje i osposobljavanje u rukovanju svim vrstama oružja i oružja i strojeva obuka. Starješine u programu imaju rješavanje taktičkih zadataka i proučavanje priručnika »Gonjenje« od generala Josipa Škorpika.

U dane 22. i 23.1. borbene jedinice brigade (osim bataljona iz Omiša) izvele su marš na relaciji Split-Dicmo. Na prostoru Dicma jedinice su se razvile u borbeni poredak i izvele napad na zamišljene položaje neprijatelja. Biljeće to vježba koja je imala za cilj uvježbavanje jedinica u izvođenju marša i prelazak iz marševskog u borbeni poredak uz izvođenje napada. Vježba je potpuno uspjela.

Na marš se krenulo 22.1. u 8 sati iz Splita. Kolona je u Dicmo stigla u 16 sati. Sutradan 23.1. u 8,30 sati brigada je krenula iz Dicma za Split gdje je stigla u 14 sati.

Marš i vježba izvedeni su pod teškim meteorološkim uvjetima. Jaka bura sa snijegom od Klisa do Dicma zahtijevalo je od svih boraca i starješina izvanredne napore. Ovaj marš i vježba naročito je dobro došla za uvježbavanje novih boraca, jer je to za njih bio uvod u predstojeću situaciju i napore koji su ih očekivali u narednim ratnim zadacima.⁴⁴⁹⁾

Bataljon u Omišu radio je po istom programu, s tim što je marš izveo na potезу Omiš-Baška Voda.

448) Isto

449) »Pokret i sam manevar je dobro uspio. Stari borci su potvrdili, a novi pokazali da su dorasli i najvećem pokretu i da su osposobljeni da naučena pravila prenesu u djelo. Premda su nedavno stupili u redove naše brigade, duh udarništva ih je obuhvatio«, citat iz knjige »XI je spremna«, Ivana Gute, komandanta 11. brigade u »Glasu štampe« broj 4, od 28. I. 1945. AVII Š. k. 61, br. reg.

POLITI KI RAD U BRIGADI

Pri Štabu brigade organiziranje i sproveden kratki politi ki kurs. Borcima se svakodnevno drže politi ki satovi. Naro ito je aktualno raskrinkavanje kralja Petra II Kara or evi a nakon njegove izjave kojom je napao tekovine NOB-e. Tako je itava brigada 16. januara 1945. u estvovala u demonstracijama u Splitu, koje su organizirane protiv kralja. U njima je u estvovalo preko 15.000 gra ana Splita.⁴⁵⁰¹

Tih dana organizirano je takmi enje omladine brigade pod parolom »Spremajmo se za 1. kongres omladine Hrvatske«. Održavaju se etne i bataljonske omladinske konferencije kao priprema za omladinsku konferenciju brigade. Stampaju se omladinski listovi i zidne novine. Radi se danono no. Na konferencijama se iznose rezultati rada omladine i postavljaju naredni zadaci. Na široko se raspravlja o vojnopoliti koj situaciji u svijetu i kod nas. Mladi su vrlo aktivni, oni podu avaju, bodre, održavaju kulturno-prosvjetna predavanja. Nepismeni poха ају kurseve za opismenjavanje. Uspjeh je vidan. Sve funkcioniра u najboljem redu, radi se udarni ki, mladena ki, kaže se izme u ostalog u lanku u kome se iznosi situacija pred prvu omladinsku konferenciju brigade.

Politkomesar 26. divizije predaje odlikovanje u Splitskom kazalištu Anti Mardeši u, politkomesaru prve ete prvog bataljona u prisustvu Martina Gabri evi a, pomo nika politkomesara a brigade

Omladinski list 11. dalmatinske udarne brigade u januaru 1945. godine za omladinsku konferenciju 4. bataljona, izme u ostalog piše: »Omladinci iz svih eta na elu sa svira ima i pjeva ima ve rano ujutro dolaze i uz zvukove violina i harmonike uz pjesmu o ekuju po etak konferencije«. A pri kraju lanka se

450) Kronologija Splita 1941-1945. godine, str. 361, IHRPD, Split, 1979.

kaže: »Oduševljenje dostiže vrhunac pri obe anju da e omladina nastaviti tekuvinu udarni kim radom sve dotle dok se ne ispune svi oni zahtjevi koji se pred nju postavljaju od napa enog naroda.«

U ovom vremenu bila su organizirana dva kursa - srednji i niži. Srednji je bio u organizaciji Štaba divizije u Šibeniku, a niži u organizaciji Štaba brigade u Splitu. Krajem decembra iz brigade je upu eno oko 15 rukovodilaca na dvomjesečni kurs u Šibenik. Ovu grupu sa injavali su politi ki rukovodioci eta i nekolicina rukovodilaca bataljona. Kurs je otvoren po etkom januara, a imao je oko 60-70 slušalaca. Me u predava imao su pored ostalih bili i pomo nik komesara i komesar divizije Veljko Kadijević i Dušan Korač. Bilo je predvi eno da se gradivo prenosi - proradi kroz 10-15 tema. Proračun je ukupno osam, kada je stiglo naređenje da kurs prestane s radom, a slušaoci krenu u svoje jedinice koje su krenule u mostarsku operaciju.⁴⁵¹¹

Slično kursu u Šibeniku organiziran je i brigadni niži politi ki kurs. Kurs su počeli ali niži politi ki rukovodioci iz brigadnih jedinica. Održavao se u zgradama Gimnazije u Teslinoj ulici. Predavači su između ostalih bili Martin Gabrić i komesar 1. bataljona i Benko Matulić pomo nik komesara brigade.

Organizirana su i izvedena djelimično dva sanitetska kursa. Viši pri korpusnoj bolnici u Splitu i niži koga je organizirala i izvela sanitetska služba brigade. Viši kurs je počeo jedan broj rukovodećeg sanitetskog osoblja brigade, a na nižem obuhvatu su bolniari i nosioci ranjenika.

SURADNJA S NARODOM I NARODNOM VLAŠTOM U

Ova suradnja za brigadu ne predstavlja nikakvu novost. Brigada je to već po dobro ugodanim metodama naše vojske u ratu neprekidno primjenjivala od svog formiranja i podjednako na svim prostorima preko kojih je brigada dotada prošla. Brigada, kao i sve partizanske jedinice u tim momentima uživa veliki ugled i autoritet kod stanovništva. Tih dana u Splitu imaju problema s ishranom stanovništva. U Štabu brigade je odlučeno da se od redovnog sljedovanja vojnika dio hrane dodijeli siromašnim u gradu. O tome je ostao komentar ove odluke kojeg je objavila »Slobodna Dalmacija« 3. januara 1945., koji glasi: »Saosjećajući i s bijedom na siromašnijih građana herojskog Splita i cijene i žrtve, koje su oni pridonijeli našoj Narodno-oslobodilačkoj borbi, borci XI dalmatinske udarne brigade odrekli su se za 5 dana 10 posto od svog cjelokupnog sljedovanja u korist na siromašnijih rodoljuba grada Splita.«

Intendantura je stavila na raspoloženje ovu koliku namirnicu: brašno 540 kg, mesa konzerviranih 192 kg, ulja 720 l, pasulja 122,40 kg, graška 40,80 kg, krumpira 43,20 kg.

Primjerno samoodricanje naših boraca nailazi na duboku zahvalnost rođenjima u ime kojih zahvaljuje Socijalni odjel Gradske NOO Split.«

BRIGADNA OMLADINSKA KONFERENCIJA

Dana 15.1 u 15 sati započela je s radom brigadna omladinska konferencija u Splitskom kazalištu. O raspoloženju i situaciji koja je vladala na konferenciji u »Glasu štampe«⁴⁵²¹ broj 3, od 21.1. 1945. godine piše omladinac Živko Valenčić. »Oko tri sata poslije podne velelebnata zgrada Splitskog kazališta počela se puniti omladinom naše brigade, koja je uz burno klicanje, parolama i razvitim zastava

451) Prema pismu Vojtjeha Ostojića u arhivi autora.

452) A VII. Š. k. 61, br. reg. 4/1

vama prolazila u gledalište, davala oduška svome oduševljenju. Lože kazališta bile su poput košnica pune nasmijanih lica koja su vrsto stegla barjake pobjede. Grupa za grupom, eta za etom prekaljenih mladi a i djevojaka ulazile su u dvoranu uz burne pjesme naših naroda. Tri i po sata u dvorani se poklici ne stišavaju. Rukovodilac omladine brigade otvara ovu veli anstvenu manifestaciju vojne i rada. Pozdravlja delegate».

Nakon otvaranja konferencije drug Pavli evi je predložio radno predsjedništvo u koje su izabrani: Vilko Fiuman, načelnik Staba brigade, Martin Gabrić, pomočnik komesara brigade, Janko Raos, komandant 3. bataljona, Ivan Pavlić sekretar SKOJ-a brigade, Ante Ivanišević, komesar prateće, Agata Cura i Kata Šabić, bolni arke-bombaši, Jakov Blažević, Ivan Gugić, Josip Herenda, Ante Čepić i Davor Milošević borci-puškomitralski.

Borci odlaze na omladinsku konferenciju

Konferenciju su pozdravili i poželjeli uspjeh u radu Vlado Perasović, prvi sekretar SKOJ-a brigade, Duško Korać, komesar 26. divizije, Ivan Guvo, komandant brigade, Bude Lončar, član Oblasnog odbora USAOŠ-e za Dalmaciju i omladinski rukovodilac iz Splita - grada domaćina. Pozdravne riječi su pozdravljene aplauzima i odobravanjem. Ti aplauzi i odobravanja freneti no su odjekivali u staroj zgradi splitskog kazališta, a naročito onda kada se pojavio i uzeo riječ komandant brigade. Po ovacijama komandantu od strane omladine vidilo se da Guvo uživa nepodijeljeno povjerenje, ugled i simpatije omladine.

Poslije svečanog izbora predsjedništva, utvrđivanja dnevnog reda i pozdrava gostiju dat je prigodan program za učesnike i goste, kojeg su pripremili mladi brigadi.

Radni dio konferencije nastavljen je drugog dana 16.1 s raspravom u kojoj je u estvovao veliki broj delegata. Naro ito su bili impresivni podaci dati na konferenciji, a odnose se na postignute rezultate u toku petnaestodnevnog takmi enja mladih za pripremu ove konferencije. Tako su iznešeni po sektorima rada slijede i podaci:

Vojni ki rad - nau ilo je rukovati s automatskim oružjem - 448, teškom »bredom« - 45, teškim baca em - 20, protuavionskim mitraljezom - 35, nagaznim minama - 38, telefonom i telefonskom centralom - 57, nau ilo Morzeovu abecedu - 40 omladinaca.

Petar Bojinović-Pjero, govori na omladinskoj konferenciji u Split skom kazalištu, januara 1945. godine

Politi ki rad - održano 51 etnih konferencija, bataljonskih 9, a u diskusiji na konferencijama i politi kim satovima u estvovalo je oko 90% boraca. Kultурno-prosvjetni rad - izdano 22 broja omladinskih i etnih listova, 5 brojeva bataljonskih listova, napisano 56 zidnih novina, napisano 1.400 lanaka za novine i listove, ispisano 404 parola, izdano 13 brojeva džepnih novina, napisano 74 do pisa za novine, nau ilo 30 boraca itati i pisati, održano 30 predavanja iz historije i zemljopisa, te održano 7 brigadnih priredbi.

Na kraju konferencije utvr ene su smjernice i zadaci za dalje djelovanje omladine. Izabrani su i delegati za Prvi kongres Antifašisti ke omladine Hrvatske, koji je kasnije održan u Zagrebu. Iz 1. bataljona: Odavi Zdravko i Ante Baljkas, iz 2. bataljona: Kuzma Gavrani i Mihovilka Juras, iz 3. bataljona: Ivan Gugi i Agata Gura, iz 4. bataljona: Ivo Benevoli i Vinko Andres. Naknadno su izabrana još dva delegata iz prištapskih jedinica, a jedan od njih bio je Slavko Družija ni.⁴⁵³⁾

453) A VII, S. k. 61 br. reg. 17

Nave er je u kazalištu data zajedni ka predstava kazališnih grupa 11. i 12. brigade, dok je radni dio konferencije završen u 13 sati, nakon ega je omladina izišla na ulice Splita i neposredno u estvovala u demonstracijama koje su toga dana organizirane protiv kralja i monarhije.

KULTURNO-PROSVJETNI RAD

Po dolasku u Split intenziviranje kulturno-prosvjetni rad u svim jedinicama brigade. Za kulturno-prosvjetne odbore koji djeluju u svim jedinicama, od ete do brigade, nije po etni ki posao. Oni su to i te kako intenzivno radili još na Visu. Istina, poslije Visa (od septembra do ovih decembarskih i januarskih dana u Splitu) kulturno-prosvjetna djelatnost je bila usporena uslijed neprekidnih marševa i borbenih dejstava. Sada po povratku u Split brigada se nalazi u kulturnom centru Dalmacije gdje su mogu nosti (i pored teških ratnih uvjeta) daleko ve e nego one na Visu, što kulturno-prosvjetni poslenici znaju i te kako koristiti.

Sve sekcije (diletantska, literarna, za opismenjavanje, vokalno-muzika, predava i iz niza znanstvenih oblasti - matematike, historije, astronomije i sli - no) rade punom parom. Naro ita se aktivnost razvija u izdavanju zidnih novina, te etnih, bataljonskih i brigadnih listova. U Splitu izlaze dva brigadna lista - »Glas štampe« i »Omladinski list«. Redovno se organiziraju posjeti kompletnih jedinica kino-predstavama i kazalištu, posjete izložbi slika i sli no.

Tih dana u Kazalištu gostuje pjeva ko društvo »Miloš Obili« (kulturna ekipa AVNOJ-a).⁴⁵⁴⁾ Ovu priredbu posjetio je jedan bataljon 12. januara nave er. Istoč dana dva bataljona su posjetili izložbu radova 28 umjetnika-partizana, koju je organizirao Klub kulturnih radnika Dalmacije u Splitu, a na kojoj je bilo izloženo 106 radova na temu iz NOB-e.⁴⁵⁵⁾

Borci brigade ne u estvuju u kulturnim zbivanjima grada samo kao gledaoci-u esnici, ve oni (brigadne i bataljonske sekcije) sami daju priredbe. Jedna od tih priredbi bilje ak na zavidnom kulturnom i umjetni kom nivou. U režiji Ernesta Morena, borca brigade, predstavljen je program ritmi kih plesova i narodnih kola koji je izведен 29. XII u Splitskom kazalištu za vojsku i gra anstvo. Sam Moreno je u brigadnom listu »Glas štampe« broj 3, od 21.1 1945. godine napisao:

»Meni je bilo povjeroeno sastavljanje narodnih kola i simboli kih ritmi kih slika koje su trebale izvesti drugarice hrabre bolni arke-borci. Probe su bile preko svake mjere zadovoljavaju e. Ho e li to biti i priredba?

Zastor se dizao i spuštao, ta ka za ta kom izišla je pred mnogobrojnu publicu po predvi enom redoslijedu i mi koji smo iza pozornice ekali svoj red sa osje ali smo sa svima onima koji su prije nas izvodili svoje ta ke. Napetost pri izlazu i zadovoljstvo nakon uspješnog završenja kadaje publika svoje odobrenje iskazala aplauzom. Naša napetost približavala se vrhuncu. Zastor se baš spustio iz jedne drugarice koja je izvela jednu recitaciju i glas predsjednika našeg kulturno-prosvjetnog odbora razlegao se preko pozornice: 'Jesu li drugarice spreme za kolo?' Nije bilo više vremena za odgovor, jer se istog trenutka zastor dizao i uz pratnju harmonike, drugarice koje su svoje proslavljene ratne uniforme zamjenile sa divno išaranim narodnim nošnjama, izvodile su lijepim ritmi kim kretnjama komplikovane figure jednog našeg narodnog kola. Stajao sam iza scene i nervozno sam grizao usne. Moram priznati da nisam bio toliko uzbudjen niti onda kada sam kao profesionalac nastupao na internacionalnim pozornica-

454) Isto, str. 361.

455) »Slobodna Dalmacija« broj 5093, od 4. VII 1961. godine.

ma... Ta kaje bila opetovana pa što više pozvana da izi e pred zastor (Izvo a i - prim, autora) i po tre i put...«

Kulturno-prosvjetni odbor brigade bio je inicijator i organizirane aktivnosti me u borcima na podu i o kulturnom ponašanju - bon-tonu, 15. januara održana su predavanja u svim jedinicama s težištem na kulturu ponašanja na ulicama Splita, zapisano je u Operativnom dnevniku Štaba brigade za taj dan.

FISKULTURNA AKTIVNOST

Ova aktivnost je po svojoj prirodi sastavni dio svakodnevne aktivnosti boraca i redovno je izvo ena u svim jedinicama. Me utim, jedan dio te aktivnosti, koji se odnosi na me usobno takmi enje pojedinaca i jedinica tih je dana i te kako bio na cijeni u Splitu. Organizirano je takmi enje od gimnastike do, i u to vrijeme vrlo popularne igre, nogometa. Nogomet se igra izme u eta, bataljona i nogometnih timova brigada. Utakmice me u brigadama izvode se na »Hajdukovi« stadionu - kod murve. Tako su odigrane nogometne utakmice brigadnog tima s timom 1. dalmatinske proleterske brigade 28.1 i 12. dalmatinske brigade 14. I, a 21. januara odigrana je nogometna utakmica s timom Mornari ke pješadije.

Nogometni tim tre eg bataljona na igralištu »Hajduka« u Splitu, januara 1945. godine. Predodi ga Jakov Maškovi , politkomesar bataljona

»Samo sre a i neodlu nost igra a 11. brigade krivi su da je rezultat ostao neriješen 1:1 ne odgovara stvarnoj vrijednosti obiju mom adi. Realan rezultat bio bi najmanje za tri gola razlike u korist 11. brigade. Sudac vrlo slab i pristran.

Gledaoca oko 300« - zapisao je tada reporter brigadnog lista »Glas štampe« broj 4, od 28. I 1945. godine.⁴⁵⁶

Jedna nogometna utakmica odigrana je 26.1 i s »Hajdukom«. Istina, »Hajduk« je nastupio s nekoliko prvotimaca i ve im brojem rezervnih igrača. »Hajduk« je tehnički boljom igrom u prvom poluvremenu nadigrao brigadni tim i poveo golom Ive Radovnikovića s 1:0. U drugom poluvremenu isti igrač je poveo na 2:0, ali se brigadni tim poslije toga oslobođio pritiska i stalno atakirao na vrata »Hajduka«. Brigadni tim »gospodari terenom«, a pred kraj utakmice Cebalović postiže gol za brigadu. Najbolji kod 11. brigade bili su Buneta i Stipica, a u navalni Cebalović. Kod »Hajduka« istakli su se Radovniković, Batinić i Brkljača. Sudac je bio veoma dobar i objektivan, prema lanku »Sport uli. brigadi«, objavljenom u brigadnom listu »Glas štampe« broj 4, od 28. I 1945. godine.

Postrojavanje jedinica za pokret, januara 1945. godine

U Omišu, detaširanim garnizonu brigade, smjenjivali su se bataljoni, tako je 2. bataljon bio od 16.-31. XII, 3. bataljon od 31. XII do 18. I, a 4. bataljon od 18. I do pokreta brigade preko Graca i Vrgorca do Vitine.

Bataljoni u Omišu radili su na koncentracionom prostoru u sklopu operativnog brigadnog plana djelovanja, s jednom razlikom što su sami uspostavljali direktnе veze s narodom i organima vlasti u Omišu i okolini, isto kao što je Štab brigade uspostavljaо u Splitu za pratiju brigadi.

456) Nogometni tim »Hajduk« je u prvoj polovini 1944. godine došao iz Splita na Vis, gdje je igrao nogometne utakmice kao tim NOVJ. Borci 11. brigade su već gledali utakmice »Hajduka« na Visu dok se brigada nalazila na tom otoku. Tim »Hajduk« prebacuje se u Split 6. XI 1944. godine. Za samo pet mjeseci on je na Visu i u petnaest talijanskih gradova odigrao 31 utakmicu, od toga pet puta je igrao neriješeno, a izgubio samo dvije utakmice. A. Kisić, Ljetopis grada Splita, rukopis 1944. god., str. 398. Arhiv IHRPD, Inventar broj 57.

OSMA GLAVA

MOSTARSKA OPERACIJA

Po uspješnom završetku kninske operacije po etkom decembra 1944. godine 8. dalmatinski korpus uputio je 9. dalmatinsku diviziju u Hercegovinu sa zadatkom da zaposjedne front prema neprijatelju južno od Mostara, desna obala rijeke Neretve do Širokog Brijega gdje su se ranije nalazile 13. dalmatinska brigada 10. i 12. brigada 29. hercegovačke divizije. Ubrzo su hercegovačke brigade prebačene isto noć od Neretve u sastav svoje divizije. Brigade 26. i 19. dalmatinske divizije zadržale su se u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji radi popune i priprema za dalja dejstva, te radi odbrane jadranske obale od eventualnog savezničkog desanta, dok je 20. dalmatinska divizija orientirana na front u dolini Une prema Lapcu i Bihaću.

Komanda Grupe armija »E« odlučila je, da na svom desnom krilu prostor Široki Brijeg-Mostar-Nevesinje, organizira za dugotrajnu obranu štite i na taj način svoj desni bok od eventualnog napada naših jedinica i njihovog brzog izbjeganja dolinom Neretve južno od Sarajeva, preko kojeg je izvlačila svoje snage prema sjeveru. Neprijatelj je zadržao ovo područje i radi mogućnosti dalje eksploatacije hercegovačkih rudnika boksita i mrkog ugljena prijevoz potrebnih njemačkih ratnih privreda, kao i svojih saveznika NDH i etnika kojima je ovo područje služilo za dopunska mobilizaciju ljudstva.

Ovaj zadatak Štab Grupe armija »E« dao je svom 21. brdskom armijskom korpusu, a ovaj je za to angažirao 369. njemačku diviziju, 9. ustaško-domobransku diviziju, talijansku legiju crnih košulja »San Marco«, ustašku »crnu legiju«, jedinice ustaške milicije i etničke jedinice (Mostarska, Nevesinjska i Konjička brigada). Ukupno 30 bataljona, dva artiljerijska puka i nekoliko tenkova ili sveukupno oko 20.000 ljudi, ne računajući ojačanja koja su tokom operacije stizala iz Sarajeva. Ovim snagama komandovao je komandant 369. legionarske divizije, njemački general Reinecke.^{457*}

Organizirajući obranu neprijatelju je, koristeći prednost brdsko-planinskog zemljišta, front obrane oslonio na planine Velež i abulju te Mostarsko blato, koje je u tom vremenskom dobu pod vodom, a planinski predjeli pod snijegom. Jakim snagama je zaposjeo i uređio za obranu bojište na uporištu u Nevesinju i Širokom Brijegu te prevlaci između rijeke Neretve i Mostarskog blata na južnom pravcu, koji od Ljubuškog preko itluka i Varde vodi najkraćim putem u Mostar. Koristeći pogodne karakteristike brdsko-planinskog zemljišta obrana je organizirana po grupnom sistemu s uređenim rovovima te minsko-eksplozivnim i žičanim preprekama. Prvi pojasi obrane protezao se linijom Nevesinje-Blačići-Rijekom Buna-Vardište-Mostarsko blato-Široki Brijeg-južne padine abulje, a neposredna obrana Mostara oslanjala se na jugozapadnom pravcu na izvanredno jake zemljivečne objekte - Hum, Mikuljača i Jastrebinku.

457) Nikola Rui, Vojnoistorijski glasnik broj 1, januara-april 1975. str. 157.

Po etkom januara vodstvo ustaško-domobranksih snaga predložilo je komandantu Grupe armija »E« da iz političkih i vojnih razloga zauzme i drži Ljubuški. Odgovoreno im je da se linija Nevesinje-Siroki Brijeg mora držati, a da im ne stope na raspolaganju nikakve druge trupe osim onih koje su tamo angažirane. Komanda 369. legionarske divizije je to shvatila na način da se ustašama dozvoljava da izvedu predloženi pokušaj. Stab 369. divizije je polovinom januara pristupio izradi tog plana pod nazivom »Bora« i predvidio izbijanje na rijeku Trebižat.⁴⁵⁸

U toku januara ustaše su vršile ubacivanje grupa na teritoriju zapadne Hercegovine, koje su u pogodnom momentu stupile u dejstvo.

Napad neprijateljskih snaga otpočeo je 27.1 u 19 sati. I to, glavne snage borbenе grupe »Becker« (dobila je naziv po imenu komandanta 370. puča 369. divizije majora Bekkera) jačine oko 8.700 vojnika, glavnim pravcem Široki Brijeg-Ljubuški u koji su ušli sutradan ujutro 28. januara i pomoćnim snagama na pravcu Vardište-Citluk-apljina, borbena grupa »Deininger« (nazvana po kapetanu Deiningeru koji komanduje grupom) ujačini od oko 2.200 vojnika. Ove snage napale su položaje koje je branila 4. splitska brigada ije je brojno stanje iznosilo 1441 vojnika.⁴⁵⁹ Napadnuta iznenada, brojano daleko slabija, brigada je prisiljena na povlačenje i tom prilikom je imala osjetne gubitke.

U toku 28. I neprijatelj je izbio na rijeku Trebižat kod Ljubuškog, stigao do apljine i produžio do Metkovića, porušio mostove u Metkoviću i apljini, poslije čega se povukao na liniju Apljina-Ljubuški.

U ovoj situaciji Štab 8. korpusa je predložio, a Vrhovni štab depešom od 30. januara u 11 sati naredio Štabu 8. korpusa da najhitnije sa svim mogu im prijevoznim sredstvima prebaci glavne snage na mostarski pravac i da napadne neprijatelja, povrati slobodni teritorij i oslobođi Mostar.

Štab 8. korpusa u toku istog dana 30.1 izdao je jedinicama narečenje da se spreme za pokret prema Mostaru. Zajedno s Oblasnim NOO za Dalmaciju obustavio je sav saobraćaj u Dalmaciji i dao prioritet prevoženju jedinica na mostarski front. Za svega četiri dana prebačene su 19. i 26. dalmatinska divizija, 1. tenkovska i Artiljerijska brigada s koncentracijske prostorije iz srednje i sjeverne Dalmacije i razmjestile se po rajonima prikupljanja spremne za ofanzivna dejstva.

Brojno stanje 8. korpusa i ojačanja iznosila su oko 32.800 boraca.

POKRET BRIGADE PREMA HERCEGOVINI

Od Štaba 26. dalmatinske divizije 30. januara 11. dalmatinska brigada dobila je zadatak, da odmah otpočne prebacivanjem pravcem Split-Gradac-Vrgorac, a po pristizanju u Vrgorac naknadno dobiti narečenje za dalja dejstva. Brigada se do Graca i Podgora prevozila brodovima, a onda preko Biokova za Vrgorac maršuje pješke. Ovim narečenjem određeni su i brodovi za prevoženje. S obzirom na nedovoljan kapacitet raspoloživih brodova, prevoženje se moralo organizirati vremenski i suksesivno, u zavisnosti od slobodnog brodskog prostora. Izvršavajući narečenje Štaba divizije, Štab 11. dalmatinske brigade izdao je odmah narečenje svojim jedinicama prema kojem se bataljoni i eta za vezu brigade prevoze do Graca brodovima, a dalje preko Biokova kreću za Vrgorac pješke. Ostali dijelovi brigade prevoze se do Podgora odakle kreću pješke za Kozicu. Prema redoslijedu kretanja 1. bataljon se trebao ukrcati u Splitu u 14 sati na brod »Sitnica« i na motornu splav »MB-12«, dok će 2. i 3. bataljon te eta za vezu bri-

458) Mate Salov, n. d. str. 264.

459) Isto str. 264-296.

gade dobiti naknadno obavijest o vremenu ukrcavanja, a 4. bataljon se ukrcao u Omišu.

Prate a eta i bojna komora brigade ukrcale su se u toku dana na brod »Ban Jela i « i prevezle u Podgoru. Inžinjerijska eta, brigadno previjalište i provijantska komora u spremnosti za ukrcavanje, o to nom vremenu bit će naknadno izviješteni. Mjesto iskrcavanja Podgora. Inžinjerijska eta je dobila zadatak da po iskrcavanju u Podgori odmah pristupi opravci ceste Podgora-Vrgorac radi prijevoza hrane i municije, a ako nije u stanju da to sama izvede da zato koristi civilno stanovništvo. Dat je zadatak eti za vezu da sobom povede potreban broj mazgi radi prenošenja materijala za vezu preko Biokova.

Za vrijeme pokreta brigadno previjalište se razvija u Podgori, a prihvavnica u Vrgorcu.

Jedinice brigade su prema raspoloživosti brodskog prostora krenule u pravcu Vrgorca, Prvi bataljon u 14, 4. bataljon u 15 sati, 2. bataljon u 16, a 3. bataljon 31. I u 8 sati. Prevoženje trajalo oko osam sati. Tako su se 1.2. i 4. bataljon iskrcali u Gracu u toku no i 30/31. I, a 3. bataljon je stigao u popodnevним satima 31. I.⁴⁶⁰⁾ Istovremeno su u Podgoru stigli i ostali dijelovi brigade.

Ujutro 31. januara Štab brigade uputio je 4. i 1. bataljon u Vrgorac pravcem Gradac-Zaostrog-Zaostroške stine-Rili -Vrgorac. Ovi bataljoni su stigli u Vrgorac u popodnevnim satima 31. I. U tom vremenu Štab brigade obavještava ostale jedinice u Gracu da su 1. i 4. bataljon stigli u Vrgorac i da se iste spreme za pokret prema Vrgorcu u 21 sat pravcem Gradac-Zaostrog-Zaostroške stine-Rili -Vrgorac. 2. bataljon je u prethodnici s kojom se kreće i Štab brigade. Ova kolona je stigla u Vrgorac u 10 sati 1. februara.

Ispra aju pri ukrcaju jedinica brigade na brodove pred Lu kom kapetanjom u Splitu prisustvovalo je nekoliko hiljada gra ana. Orila se zajedni ka borbeni pjesma boraca i gra ana Splita. I borci i narod svjesni su teško a koje predstoje, jer se kreće u borbu u kojoj se gine. Naročito je to teško za najužu rodbinu boraca iz Splita i njegove okolice, koja je došla na ispravu. Njihove suze pretvarale su se u suze radosnice, jer itav Split odjekuje od borbenih poklika boraca i gra ana. Najomiljenija pjesma toga i narednoga dana u Splitu bila je »Oj Mostaru, kuval govedinu - Dalmatinci doće na užinu«.

Pri dolasku u Gradac, za one koji su po prvi put u ratu u njemu pružao se tužan prizor. Skoro itavo mjesto bilo je spaljeno. U mjestu je bilo malo stanovništva - pretežno staraca i djece. Sposobni za borbu davno su krenuli u partizanske jedinice. Od nesposobnih za rat većina je ranije izbjegla na otoke Hvar, Vis ili je otišla u zbijeg u El Shatt u Afriku. U ovom mjestu prije rata postojala je jaka organizacija Komunističke partije. Tu je došlo do prvog oružanog sudara (na bikovsko-neretvanskom području) s okupatorom i domaćim izdajicama u januaru 1942. godine. Veliki je broj boraca iz Graca koji su u estvovali od tada u partizanima na Biokovu, a kasnije u 4. i 5. ofanzivi na Neretvi i Sutjesci. Dosta je njih i u 11. brigadi, ijem su rađanju nemalo doprinijeli borci Graca.

Kreće i se preko Biokova usred zime na nadmorskoj visini oko 800 metara bilo je vrlo hladno uz dosta snijega. Bilo je potrebno ešće davati kratke odmore i zastanke radi napornog planinskog pješačenja. Mnogim borcima ovo područje je od ranije poznato, jer su već ranije na ovim prostorima vodili niz borbi s Talijanima i ustašama, a kasnije i s Nijemcima u šestoj ofanzivi, prilikom povlačenja s Biokova na Hvar.

Nakon dvanaest satnog marša kolona je iz Graca stigla u Vrgorac. Stanovništvo je dočekalo borce svoje brigade s velikim oduševljenjem. Nije u tome bilo nikakve unaprijed pripremljene organizacije. Sve je to teklo spontano i od srca. Tako između ostalog u selu Kokori u (3 do 4 kilometra južno od Vrgorca) seljaci

460) Dnevnik Živka Karića borca 2. ete 3. bataljona u arhivi autora.

su iznijeli vedro vina da napoje konja komandanta 4. bataljona kapetana Dominika Antunovića koji je jašio na elu bataljonske kolone. Antunović je rodom iz Kozice, sela u kome je formirana brigada i poznat je u selima Vrgorske krajine. Vjerojatno je to ostala uspomena iz predanja i juna kih pjesama naroda ovog kraja u njegovo vječnoj borbi za slobodu. Iako u tim vremenima na području Vrgorske krajine vlada nestaćica i glad, narod je prikupio od svojih najskromnijih sredstava smokve, bajame, sir i time darivao vojsku. Tako Vrgorci ani do ekuju 11. brigadu kao svoju rođenu.

Na maršu preko Drveni kih stijena po etkom februara 1945. godine u pravcu Širokog Brijega i Mostara

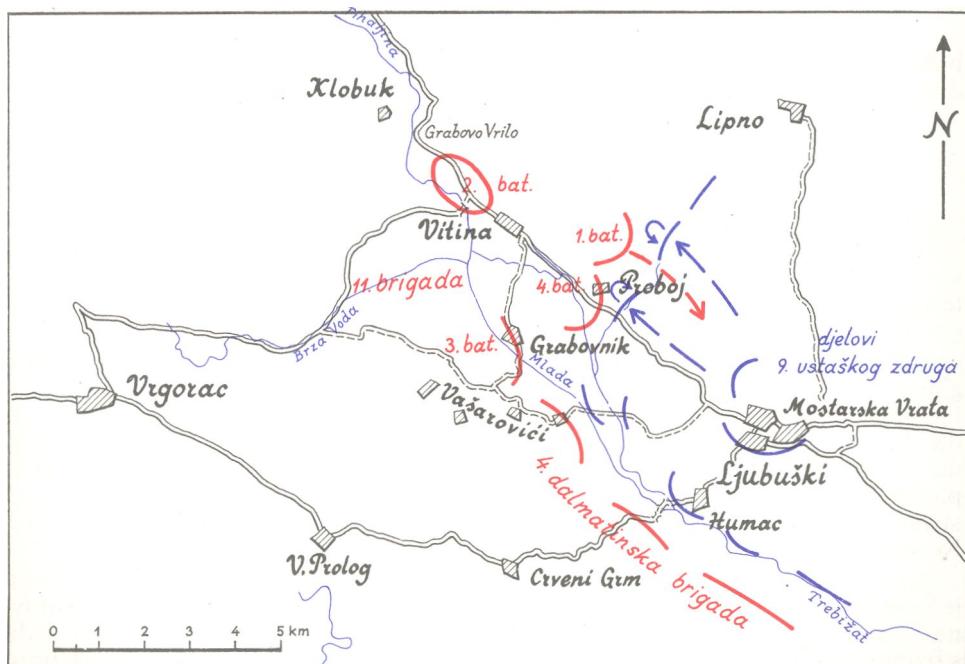
U Vrgorcu se zna o protuofanzivi ustaša i Nijemaca koji su izbili na Trebižat, a koji je udaljen od Vrgorca desetak kilometara. Tu dopire echo artiljerijske vatre neposredno s fronta. Tu su i jedinice Splitske brigade koje su prije nekoliko dana, nakon teških borbi s daleko nadmoćnim neprijateljem, bile prisiljene na povlačenje s položaja od Širokog Brijega-Mostarskog blata i prevlake između Mostarskog blata i rijeke Neretve. One su već uspostavile front na rijeci Trebižat.⁴⁶¹ »

Pojavom 11. brigade u Vrgorcu narod je osjetio daje došla njegova brigada koja je ne samo spriječila upad ustaša u Vrgorac (relativno je ta mogućnost postojala), obzirom na malobrojnost dijelova 4. brigade, koja je u tom momentu

461) U Vrgorcu koji je oslobođen 24. oktobra pored institucija narodne vlasti i društveno-političkih organizacija djeluje i Komanda mjesta na kojem je elu Štreko Gabrić, koji je u našoj brigadi bio zamjenik komandanta 2. bataljona i svojevremeno je s Visa otišao na Biokovo. U Ljubuškom je bila Komanda područja za zapadnu Hercegovinu na kojem je elu Azis Kudra, koji je slijedio no kao i Gabrijel bio u 1. brigadi, zamjenik komandira 2. ete i s Visa upućen na Biokovo.

praktički bilajedina ozbiljnija prepreka za neprijatelja, nego krenuti dalje ka definitivnom oslobođenju i onog dijela Hercegovine na granici s Vrgorcem gdje se nalazio neprijatelj.

Štab 26. divizije 31.1 naredio je Štabu 11. brigade, da odmah uputi dva bataljona u Vitinu radi zatvaranja eventualnog prodora neprijatelja pravcem Ljubuški-Vitina-Klobuk i pravcem Vitina-Vrgorac. Bataljoni su upućeni na izvršenje ovog zadatka i izbili u Vitinu 31.1 u 22 sata, gdje su uspostavili neposredan kontakt s bataljonom Narodne obrane koji je na tom pravcu zatvarao prodor ustašama u pravcu Vitine. Tu je 4. bataljon na desnom krilu zaposjeo širi rajon Vitine, a 1. bataljon na lijevom krilu zaposjeo rajon Gavran Mahale-selo Bebek. Oba bataljona su isturili u pravcu Ljubuškog borbeno osiguranje. Sutradan su na lijevom krilu našeg rasporeda dijelovi 1. bataljona krenuli u nastupanje preko Radiši a u pravcu Ljubuškog. U popodnevним satima ustaše iz Ljubuškog krenuli su u protunapad i prisili su našeg 1. bataljona da se povuku u pravcu Gavran Mahale.⁴⁶²⁾

Borbena dejstva dijelova 11. brigade na prostoru Vitina-Ljubuški od 31. januara do 4. februara 1945. godine

Ostali dijelovi brigade ostali su i dalje u Vrgorcu, da bi se i oni prebacili na područje Vitine u toku 2. i 3. februara, tako je 3. februara itava brigada razmještena na širem području Vitine. Po dolasku brigade na ovaj prostor bataljoni su se razmjestili: 3. bataljon osigurava liniju sela Loše-selo Grabovnik, 4. bataljon selo Proboj-Gavran Mahala, 1. bataljon selo Proboj-selo Lipno, a 2. bataljon razmješten je u rezervu u Grabovom Vrili.

462) Dnevno izvješće 9. streljačkog ustasha zdruga, A VII, k. 114, br. reg. 20-18/1.

U toku 31.1, kada su 1. i 4. bataljon 11. brigade stigli u Vitinu, neprijateljsko nastupanje bilo je zaustavljeno. Četvrtu dalmatinsku brigadu sredila se i zaposjela desnu obalu Trebižata na liniji od k. 236 (Lovre) do Vitine, osiguravaju i od daljeg prodora neprijatelja pravac Ljubuški-Crveni grm-Vrgorac.

Na lijevoj obali Neretve oko Potitelja okupili su se dijelovi 29. hercegovačke divizije, jedinica Narodne obrane i dio 1. tenkovske brigade jačine ukupno oko 3.000 boraca, spremni za forsiranje Neretve i da udare u bok neprijateljskih snaga na sektoru Ljubuški-Itluk, a napad je uslijedio 1. februara. Jedinice 12. i 13. hercegovačke brigade, podržane tenkovima, forsirale su Neretvu kod sela Šumanci i uspostavile mostobran na desnoj obali Neretve. Zbog situacije u gornjem toku Neretve, komanda 369. divizije bila je prisiljena uputiti dio snaga u tom pravcu i radi toga izvlači svoje snage s prostora na kojem su izbili ofenzivom koja je započela 27. januara. U ovakvoj situaciji ustaše hvataju panika. Oni 3. II napuštaju apljinu i povlače se u neredu pravcem Itluk-Mostar.

Naša avijacija u tom vremenu tumači neprijateljske položaje u Ljubuškom i Itluku.

Jedinice 4. dalmatinske brigade prešle su 4. II izjutra Trebižat i upale u Ljubuški. Ustaše vrše protunapad u 9 sati i uspijevaju za kratko vrijeme zadržati prodor 4. dalmatinske koja uporno napada i u 12 sati ulazi u Ljubuški.

BORBE ZA ŠIROKI BRIJEG

Štab 8. korpusa operaciju za oslobođenje Mostara planirao je da izvede u dvije etape. U prvoj oslobođeni Široki Brijeg, a u drugoj Mostar i Nevesinje. Za izvođenje ove operacije Korpus je angažirao 9, 19, 26. i 29. hercegovačku diviziju, tenkovsku i artiljerijsku brigadu. Zračna podrška vršila je 1. i 2. eskadrila NOVJ s aerodroma na Visu i Italiji. Ukupno oko 45.000 vojnika.⁴⁶³¹

Za izvođenje operacije Korpus određuje zadatke i to: 26. diviziji da napadne glavne snage neprijatelja osnovnim pravcem Kočerin-Široki Brijeg-Knežpolje i jednom brigadom obezbijedi pravac od Rakitna; 9. diviziji s jednom brigadom da obuhvati Široki Brijeg s jugoistoka i izbjegi u Knežpolje, a s drugom brigadom da osigura lijevi bok 26. divizije. Artiljerijska i tenkovska brigada podržavaju napad 26. divizije; 19. diviziji ojačanjem s 12. brigadom 29. divizije da napada s južne strane pravcem Itluk-Varda-Mostar, a 29. hercegovačku diviziju da napada na Nevesinje i Blagaj s isto ne strane i po oslobođenju istih upada u Mostar.

Iz navedenog plana kao i zapovijesti Štaba 8. korpusa od 4. II, vidljivo je da je Štab Korpusa postrojio svoj borbeni poredak u kojem se jasno ocrtava osnova namjera u prvoj etapi operacije, a to je da s istovremenim udarom pet brigada s fronta i bokova (južnog i sjevernog) izvodi napad, sa po dvije brigade s fronta (1. i 11. dalmatinska), sa sjevera 2. i 12. dalmatinska brigada i s jednom brigadom s juga (3. dalmatinska), da izbjegi u rajon Knežpolja i tu presječe neprijateljsku odstupnicu ka Mostaru i pristupi uništenju i zarobljavanju jakih neprijateljskih grupacija u Širokom Brijegu.

Šire područje Širokog Brijega branile su slijedeće jedinice neprijatelja: 370. grenadirski puk 369. (vražje) divizije. Ovaj puk je jačine dva bataljona (1. i 3); 1. i 2. bataljon 2. gorskog zdruga 9. ustaško-domobranske divizije; 2. bataljon 9. stajarske djelatnog zdruga 9. ustaško-domobranske divizije; jedan artiljerijski divizion 369. artiljerijskog puka; dijelovi 1. ustaškog zdruga (poznati kao »crna legija«), te manji dijelovi mjesne ustaške milicije i žandarmerije.

⁴⁶³¹ Nikola Anić, Vojnoistorijski glasnik broj 1, januar-april 1975. Istanak Mostarska operacija, str. 158.

Ukupno brojno stanje ovih jedinica iznosilo je oko 4.000 vojnika. Naprijed navedenim snagama treba pribrojiti i snage neprijatelja koje će biti angažirane u borbama za Široki Brijeg, a iste će uputiti u pravcu Širokog Brijega iz Mostara odmah po otpočinjanju napada naših snaga na Široki Brijeg. Neprijatelj je upotrijebio iz pravca Mostara i ubacio kao pojačanje prvog i drugog dana borbe za Široki Brijeg oko 2.000 vojnika. Tako je neprijatelj neposredno u borbama za Široki Brijeg upotrijebio oko 6.000 vojnika.⁴⁶⁴⁾ Prije napada na Široki Brijeg Komanda 369. legionarske divizije, da bi parirala napade dijelova 29. divizije kod Konjica, uputila je dijelove 370. puka koji su učestvovali u operaciji »Bora« iz Širokog Brijega da interveniraju u tom pravcu.⁴⁶⁵⁾ Pošto je Komanda 369. divizije ustanovila da u pravcu Mostara dolaze jačne snage 8. korpusa, to je svoje snage 4. II od Konjica hitno prebacila ka Mostaru vozom, a od Mostara kamionima 5/6. II u Široki Brijeg.⁴⁶⁶⁾

Širi prostor oko Širokog Brijega neprijatelj je pretvorio u solidno uređeno enjaku rajon, jer je imao na raspolaganju nekoliko mjeseci. Za to vrijeme izveo je sve radove poljske fortifikacije, a koristio je i fortifikacijske objekte koje su ranije izveli Talijani (betonski bunkeri). Naročito je uredio za obranu otporne tačke na Ciganskom brdu, duhanskoj stanicici i samostanu, konviktu i gimnaziji. Ispred prednjeg kraja postavio je neprekidna minskna polja i žičane prepreke s tri reda kolja. Na cesti koja vodi prema Komandini organizirao je protutenkovski vor. Ispred prednjeg kraja obrane, na udaljenosti 2-3 kilometra, isturio je borbeno osiguranje.

Nakon Kninske operacije naša brigada dolazi ponovo u kontakt sa dijelovima 369. divizije, s kojima je ratovala u septembru i oktobru 1944. na prostoru Pelješca, Stona, Slivna-Ravnog i na cesti od Oštrikovca do Metkovića. Ovdje na Širokom Brijegu ponovo se javlja njen 370. puk. Kako je 369. divizija u tim borbama bila desetkovana i nesposobna za ozbiljnija dejstva, Nijemci su u međuvremenu popunili diviziju s ljudstvom koje se je povlačilo iz Gradiške. Praktički to više nije legionarska divizija jer većina Nijemaca, tako je i u 370. puku ušao kompletan 1012. tvrđavski pješadijski bataljon. Dakle, to je sada popunjena i ponovo reorganizirana divizija sa ukupnom sposobnošću u treba i te kako računati. Naša i 1. dalmatinska imaju ponovo »šansu«, da jedinicama ove divizije daju ratnu lekciju.

POKRET PREMA ŠIROKOM BRIJEGU

Ujutro 4. februara Štab 11. brigade dobio je naređenje od Štaba 26. divizije, da odmah izvrši pokret pravcem Vrbovsko-Lipno-Bukovo i da se razmjesti na širem prostoru sela Buhovo, s tim da isturi borbeno osiguranje na Strojnicu i Grivu, osiguravajući se od ispada neprijatelja iz pravca Širokog Brijega. Na ovom prostoru Štab brigade će organizirati napad s južne strane na neprijateljsko utvrđeno uporište u Širokom Brijegu.

464) Isto - autor iznosi brojku od 6.000 neprijateljskih vojnika na prostoru Široki Brijeg, a u Monografiji 29. hercegovačke divizije, str. 562-563 stoji približno 4.000 neprijateljskih vojnika na dan napada. Mislim da je uredna jedna i druga brojka, jer je Autor vjerojatno računao na neprijateljske snage koje su se odmah pojavile ispred Širokog Brijega po otpočinjanju napada na Široki Brijeg.

465) Vjerojatno je upućen 1. bataljon 370. puka. Ovo se može zaključiti po izjavi datora našem zarobljeništvu poslije rata od strane zarobljenog Clumona, komandanta 3. bataljona 370. puka, jer prema toj izjavi taj je bataljon neprekidno držao položaje u Širokom Brijegu dok nije bio prisiljen da se povuče. A VII, k. 74 A, br. reg. 25/4-2. Prema podacima iz obavještajnog izvještaja 26. divizije, od 4. II u napomeni se kaže da je iz Širokog Brijega u Mostar otišlo 2. II oko 500 vojnika, ali se nezna da li su domobrani ili »vražjaci«, AVII, reg. k. 1103, br. reg. 1-6/1.

466) Monografija 29. hercegovačke divizije, str. 444. D. Komnenović i M. Kreso: 29. hercegovačka divizija, str. 417-418

Pokret dijelova brigade s 3. bataljonom u prethodnici otpo eo je istog dana u 10,30 sati.⁴⁶⁷⁾ Prije nego što se neprijatelj povukao iz Ljubuškog, elo brigadne kolone stiglo je u Buhovo u 19 sati, a 2. bataljon koji je bio na za elju stigao je u 23 sata. Bataljoni su po izbijanju u Buhovo isturili pojednu etu kao osiguranje na Strojnicu i Grivu. Tre i bataljon koji se razmjestio u zapadnim zaseocima Buhova na lijevom krilu uspostavio je vezu s 4. bataljonom 3. dalmatinske brigade. Neprijatelj je otkrio pokret brigade prema Buhovu, tako on u svom dnevnom izvještaju od 4. II iznosi, pored ostalog, daje oko 14 sati od uhva enih partizanskih kurira doznao da se 11. brigada nalazi u Lipnu radi hvatanja veze s ostalim partizanskim snagama i napada na Ljubuški.⁴⁶⁸⁾

Odmah iza toga neprijateljska 3. bojna 9. staja eg djelatnog zdruga povla i se iz Ljubuškog pravcem Humac-Lipno-Hamzi i- erin-Trtla planina-Jare-Uzari i-Siroki Brijeg. Dvije haubice koje prema ustaškom izvještaju »nisu mogle biti povu ene napuštene su sa kojih su skinute zirne sprave (nišanske sprave p.a.). Bojna je pri povla enju dobila bo nu vatru sa k. 278 i 274 kod sela Lipna, pa kako je ve bio mrak nije imala gubitaka«.⁴⁶⁹⁾ U brigadnoj dokumentaciji nema podataka o ovoj vatri. Me utim, iz svega bi se dalo zaklju iti da je neprijatelj, im je saznao da se 11. brigada nalazi u Lipnu, boje i se da bi mogao biti odsje en, odmah otpo eo s povla enjem i daje njegova odstupaju a kolona išla paralelno s kolonom 11. brigade u pravcu Širokog Brijega sa zakašnjnjem od 2¹ sata.

Znalo se da se s Nijemcima za Široki Brijeg bore i ustaše i da e i s njima biti i te kako teška borba. No, i pored toga, borbeno raspoloženje naših boraca bilo je stalno u usponu. Nitko nije sumnjao da e naš napad u potpunosti uspjeti, isto onako kako je to uspijevalo na drugim bojištima u ovo posljednjih nekoliko mjeseci rata nakon iskrcavanja 11. dalmatinske s Visa na kopno.

Izvršavaju i plan napadne operacije 8. korpusa, Štab 26. divizije 4. II izdao je zapovijest svojim jedinicama za napad. Po ovoj zapovijesti borbeni poredak divizije je postavljen u jednoj liniji. Glavni udar nanosi jednom brigadom pravcem Ko erin-Široki Brijeg, a istovremeno obuhva aju i neprijateljsko uporište u Širokom Brijegu upu uje po jednu brigadu s juga i sjevera, dok jednu brigadu upu uje u pravcu Rakitna radi osiguranja lijevog boka od eventualnog napada neprijatelja iz tog pravca.

Brigade su doobile zadatak:

Na desnom krilu, južnim pravcem, napada 11. dalmatinska brigada pravcem Buhovo-Tur inovi i-Pribilovi i-Siroki Brijeg (samostan). Komandant major Ivan Guvo i politkomesar major Grga Marki .

Granica desno: s. Tur inovi i-Greda k. 362.

Granica lijevo: s. Medi i-s. Mokro k. 345.

Brigadu podržava jedna tenkovska eta 1. tenkovske brigade, ra unaju i da e na njenom pravcu dejstvovati još jedna tenkovska eta ukoliko joj bude one mogu en efikasan napad na pravcu 1. dalmatinske brigade.

Na glavnom pravcu napada⁴⁷⁰⁾ dejstvuje 1. dalmatinska proleterska brigada oja ana s jednom baterijom protutenkovskih topova 47 mm pravcem s. Ko erin-s. Glavica-s. Sliškovi i-Široki Brijeg. Komandant major Vaso api i politkomesar major Indo Markovi . Brigadu podržava jedna tenkovska eta 1. tenkovske brigade, s tim da u slu aju nemogu nosti efikasne upotrebe tenkova na ovom pravcu tenkovska eta e pre i na napadni pravac 11. brigade.

467) Operativni dnevnik 11. dalmatinske brigade, A VII, k. 1101 A, br. reg. 28-1/11, a prema dnevniku Živka Kari a pokret njegove ete je uslijedio u 10 sati. Vjerojatno se ovo posljednje može uzeti kao vjerodostojnije. Prema operativnom dnevniku 2. bataljona, taj je bataljon krenuo u 12 sati istog dana. Iz svega ovog moglo bi se zaklju iti da je 3. bataljon bio u prethodnici.

468) Dnevno izvješ e 9. ustaškog staja eg zdruga AVII, Beograd, k. 114, br. reg. 23/12-1.

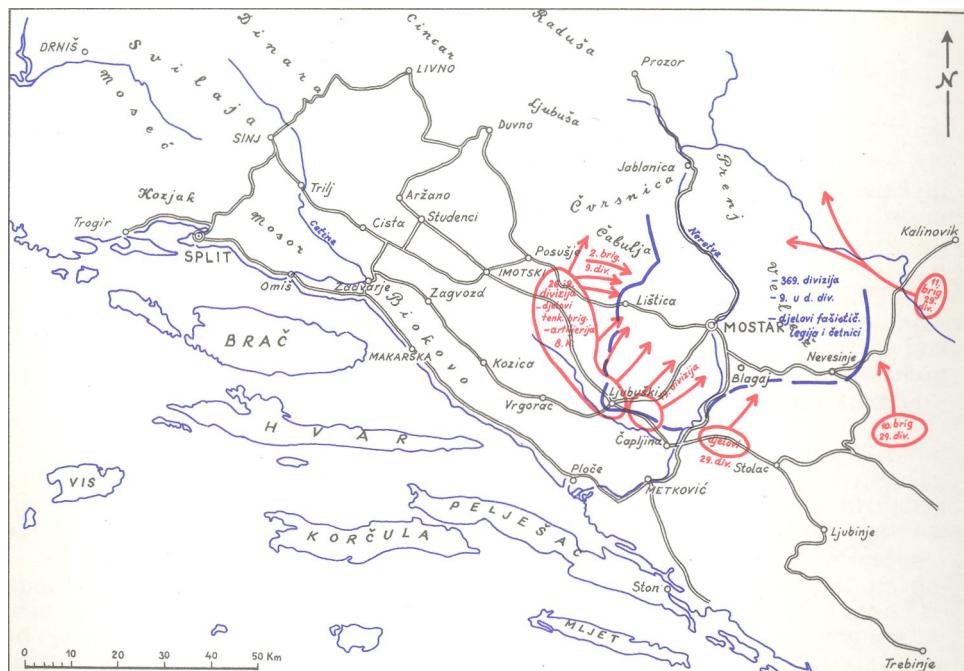
469) Isto.

470) U zapovijesti 26. divizije stoji - zapadna kolona, AVII, k. 526, br. reg. -1/2

Granica desno: s. Seline-s. Zavoznik-k. 324.

Na lijevom obuhvatnom sjevernom pravcu napada 12. dalmatinska brigada pravcem Gradac-k. 453-Široki Brijeg, a po izbijanju u Široki Brijeg jednim bataljonom ofanzivno dejstvuje prema Knežpolju. Komandant major Bepo Marinović i politkomesar major Fabijan Trgo.

Treće a prekomorska brigada dobila je naređenje da izbije na prostoru sela Ljubotinj i, sa zadatkom da vrši osiguranje od eventualnog neprijateljskog napada iz pravca Rakitna. Na širem prostoru Rakitna nalazila se je ustaška milicija jačine oko 1.000 milicionera pod komandom fra Berta Dragićeviće i Kapulice.⁴⁷ Komandant potpukovnik Bogdan Viskić i politkomesar major Stanko Bobnar.

Osnovni plan napada jedinica 8. korpusa i 29. divizije za oslobođenje Mostara u mostarskoj operaciji februara 1945. godine

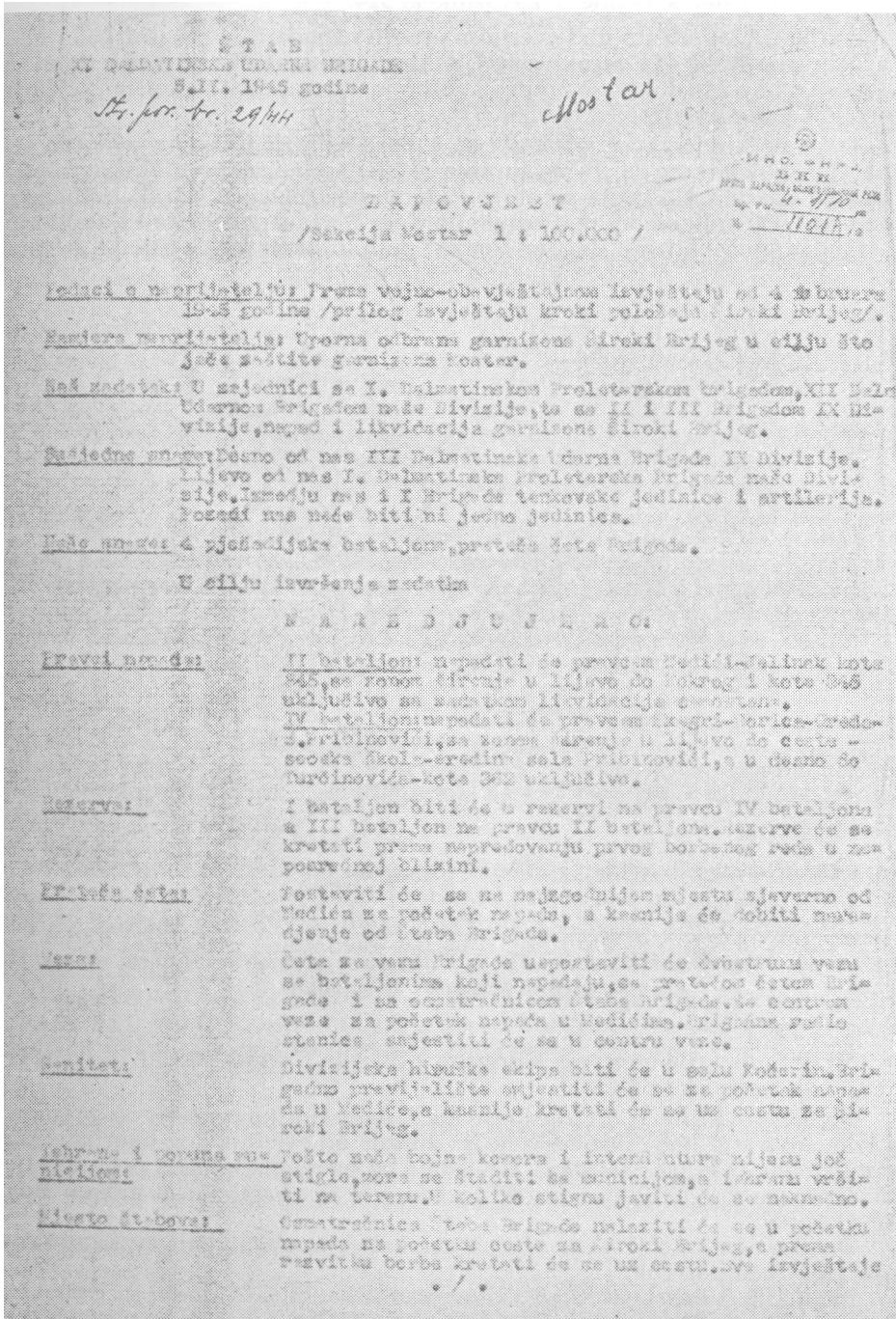
Na desnom krilu dejstvuje 3. brigada 9. divizije. Granica s istom je desna granica 11. dalmatinske brigade.

Na lijevom krilu 26. divizije dejstvuje 2. dalmatinska proleterska brigada 9. divizije, koja štiti lijevi bok napada 26. divizije od eventualnog neprijateljskog protunapada iz pravca Mostara. Brigada s tri bataljona napada pravcem Gradac-Grabova draga-Donji i Gornji Prolog, a s dva bataljona u pravcu Bogodol-Goranci.

Divizija ne obrazuje svoje rezerve već nalaže brigadama da svaka obrazuje rezervu prema potrebi.

Artiljerija: 3. brdski divizion, jedna baterija haubica 105 mm i jedna baterija haubica 150 mm. Vatreni položaj s. Košerin-s. Galići-s. Seline. Artiljerijska pri-

47) »Druga dalmatinska brigada«, Split 1982. g., str. 290—291.

Faksimil 1. strane zapovijesti Štaba II. brigade za napad i likvidaciju garnizona Široki Brijeg

premu izvodi u trajanju od 6,45 do 8 sati. Osobito važni ciljevi: samostan Široki Brijeg, raskrsnica puteva u Širokom brijegu, k. 451 i Cigansko brdo. Prema potrebi kontrabatiranje neprijateljske artiljerije po dubini neprijateljskog rasporeda.

Prva tenkovska brigada-ja ine dva tenkovska bataljona. U prvoj fazi napada ubacuje u borbu jedan bataljon kojeg dijeli po etama na 1. i 11. brigadu. Drugi bataljon zadržava na o ekuju em rajonu u spremnosti za upotrebu prema naknadno dobijenom nare enju u zavisnosti od razvoja borbene situacije. Komandant potpukovnik Periša Gruji i politkomesar potpukovnik Franc Ho evar.

Intendantura i bojna komora u Imotskom.

Divizijska kirurška ekipa u s. Ko erinu.

Divizijska osmatra nica na k. 520 s pravcem pomjeranja s. Cerigaj-s. Mokro.

Po etak napada: 6. II, u 7 sati.

Prema nare enju 8. korpusa i zapovijesti Štaba 26. divizije vidi se da je za napad na Široki Brijeg angažirano pet brigada (1, 2, 3, 11. i 12) ili 21 bataljon, Artiljerijska brigada 8. korpusa, dva artiljerijska diviziona haubica 75 (jedan koji je podržavao 26. i jedan 9. diviziju), jedna baterija haubica 150 mm iz 1. diviziona i jedna baterija haubica 105 mm iz 2. diviziona - ukupno 32 oru a. 1. tenkovska brigada (bez jednog i pol bataljona) i dvije eksadrile aviona.⁴⁷²¹ U me uvremenu su s Visa stigla dva bataljona 13. dalmatinske brigade sa Štabom brigade i ubaeni u borbeni poredak 9. divizije, na desnom krilu 11. brigade.⁴⁷³¹ Prema angažiranju naših snaga i upotrebi snaga neprijatelja, koje su se branile u prvoj fazi napada, odnosi su bili u pješadiji i artiljeriji 3:1 u našu korist. U rajonu Širokog Brijega neprijatelj nije imao tenkova, prema tome, tu su naše snage u velikoj prednosti, a tako stoji i s avijacijom.

S obzirom daje neprijatelj dugotrajnim radovima utvrđio podru je Širokog Brijega, odnos snaga u pješadiji nebi bio dovoljan za brzo likvidiranje neprijateljskog uporišta, no ako se ima na umu naša prednost u tenkovima, artiljeriji i avijaciji, s time su se stekli svi potrebni uvjeti za brzo likvidiranje neprijatelja.

Štab 11. brigade izveo je 5. II štabove bataljona i komande eta na izvi anje napadnog pravca kojeg je brigada dobila divizijskom zapovješ u od 4. II. Izvi anje je po lijepom vremenu izvedeno na Grivi (k. 545). Na tom prostoru Štab brigade je donio odluku o napadu, konkretiziraju i zadatke dijelovima svog borbenog poretku na zemljишtu. S te kote dobro se video Široki Brijeg, tako da su se zadaci svakoj jedinici mogli postaviti po to no odre enim zemljишnim objektima.

Kako je brigada divizijskom zapovješ u dobila zadatak da likvidira neprijateljske položaje u širem rajonu zgrada samostanskog kompleksa o ekivana je uporna obrana neprijatelja koji e, koriste i fortifikacijske objekte obrane, narо ito pružiti snažan otpor iz masivnih kamenih zgrada samostana, konvikta i gimnazije.

Štab brigade je odlu io, da napad izvede u borbenom poretku u dva ešalona postrojavaju i dva bataljona u prvu liniju i druga dva u drugu (bataljon za bataljonom). Dijelovima borbenog poretku dati su zadaci:

etvrti bataljon da napadne pravcem Škegri-Gorica-s. Pribinovi i (komandant kapetan Dominko Antunovi i politkomesar kapetan Milan Rako).

Granica desno: s. Tur inovi i-k. 362.

Granica lijevo: cesta južno od sela Pribinovi i-centar s. Pribinovi (seoska škola).

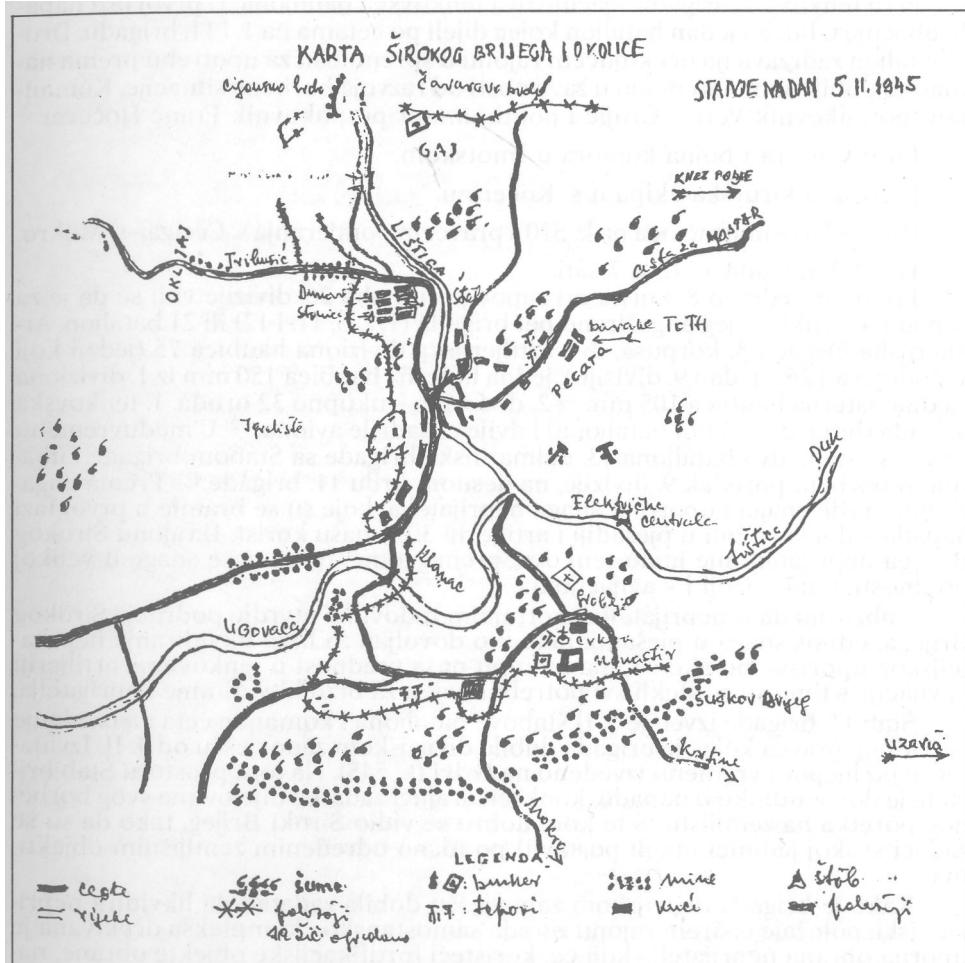
472) Karei Levi nik: Artiljeristi prekomorci, Nova Gorica, 1968. str. 144.

473) Ivo Ferenca: »Partizani južne Dalmacije«, str. 156, Narodna armija, Beograd, 1975.

Drugi bataljon da napadne pravcem Medi i-Jelinjak-k. 345.

Zadatak likvidirati samostan (komandant kapetan Mišo Martinac i politkomesar kapetan Jakša Deletis).

Granica desno je lijeva granica 4. bataljona, a granica lijevo s. Mokro-k. 345, sve uklju no.

Skica koju je izradio nepoznati obavještajac o rasporedu neprijateljskih snaga pred Širokim Brijegom (original u Arhivi VII u Beogradu)

Rezerva: 1. i 3. bataljon dobili su zadatak da nastupaju neposredno za prvim ešalonom po tempu njegovog napada, s tim što 1. bataljon nastupa s 4. bataljonom, a 3. bataljon za 2. bataljonom (komandant 1. bataljona kapetan Ahmet Seremet i politkomesar kapetan Košta Ugrica, komandant 3. bataljona je kapetan Jako Raos i politkomesar kapetan Nikola Mari).

Prate a eta brigade na vatrenim položajima minobaca a sjeverno od sela Medi i. Naredne vatrene položaje odredit e Štab brigade u zavisnosti od razvoja situacije.

Centar brigadne veze u selu Medi i. eta za vezu brigade uspostavlja vezu s bataljonima, prate om etom i osmatra nicom Štaba brigade.

U pogledu snabdijevanja skre e se pažnja jedinicama da intendantura i bojna komora još nisu stigle i daje radi toga potrebna štednja u municiji, a dopunsku ishranu organizirati na terenu (mjesna sredstva).

Brigadno previjališe u po etku napada u selu Medi i, a kasnije se kre e cestom za Široki Brijeg.

Osmatra nica Štaba brigade u po etku napada na po etku dijela ceste za Široki Brijeg, a kasnije u pokretu istom cestom ka Širokom Brijegu.

Štabovi bataljona sa Štabom brigade iznad Širokog Brijega, 5. februara 1945. godine u momentu izvi anja neprijateljskih položaja pred napad na Široki Brijeg

Po etak napada i artiljerijska priprema kao i u divizijskoj zapovijesti (vatrena priprema po inje u 6.45 sati i traje do 8 sati, a op i napad u 7 sati). Dalje se precizira u brigadnoj odluci da e artiljerija tu i u po etku napada samostan u Širokom Brijegu, a ostale ciljeve prema zahtjevima naših jedinica koje e u zavisnosti od situacije biti postavljeni artiljeriji. Minobaca i iz prate e ete brigade otvarat e vatru prema potrebi. Isto tako daje se zadatak jedinicama da upute minere sa detektorima za iš enje prolaza u minskim poljima.

Iz navedene zapovijesti Štaba brigade, vidi se da su glavni objekti napada zgrade samostanskog kompleksa u Širokom Brijegu. Štab brigade je taj zadatak svojom odlukom postavio 2. bataljonu, dok je 4. bataljonu dao zadatak da istjera neprijatelja iz sela Pribinovi i ovlađa trigonometrijskom ta kom 362. Što je praktično ne zna ilo da je ovaj bataljon dobio zadatak da na svom pravcu potisne neprijateljske predstražne dijelove, a ne i napad na glavno utvr enje samostan-

ski kompleks. Vjerojatno se u pisanoj brigadnoj zapovijesti radi o nepreciznom izražavanju, jer za bataljon, ako bi se držao striktno pisane zapovijesti izvo enje zadatka predstavljalo bi vrlo lak posao, pogotovo ako se zna da na potezu trg. 362 do samostana zemljište se vrlo strmo spušta u dolinu rijeke Lištice, pa prema tome nije se moglo o ekivati da e neprijatelj na toj liniji angažirati iole ja e snage.

Iako je prema divizijskoj zapovijesti brigadu podržavala eta tenkova, a eventualno i dvije, u zapovijesti se ne kaže ništa o sadejstvu s njima. To je u tom vremenu op i nedostatak u našim jedinicama, jer još naši štabovi neznaju kako to izraziti, mada se u konkretnoj suradnji u toku borbe to sadejstvo ipak ostvaruje a što e se odraziti u daljem toku borbe za Široki Brijeg i Mostar.

U dobro utvr enom samostanu, gimnaziji i konviktu⁴⁷⁴ branili su se pripadnici 3. bataljona 370. grenadirskog puka i dijelovi jedne od ustaških bojni. Moglo se pretpostaviti da su snage neprijatelja bile oko dvije oja ane pješadijske ete - vjerojatno oko 250 vojnika i još jedna eta na prostoru izme u sela Mokro i samostanskog kompleksa.

Ovaj bataljon se nalazio u dolini Neretve na desnom krilu 370. puka kada su jedinice 11.i1. brigade izvele sjajnu pobjedu na prostoru Ston-Vukov klanac. Nema konkretnih podataka koliko su tih dana jedinice naše brigade bile angažirane u borbama s ovim bataljonom, ali su 1. bataljon u rajonu Šlivno-Ravno i 4. bataljon prilikom prodora prema Metkovi u došli do sudara s 3. bataljom 370. puka. U tim borbama bataljon je imao ozbiljnih gubitaka. Kasnije se povukao prema Mostaru gdje je popunjeno i upu en na Široki Brijeg.⁴⁷⁵

O ekivao se snažan otpor, pogotovo otpor iz dobro utvr enih kamenih zgrada samostana i gimnazije. Borbeni moral neprijateljskih vojnika bio je velik poslije uspješno izvedene ofanzive prema Trebižatu, a i ranije uspješne obrane u toku nekoliko mjeseci, kada su naše jedinice (dijelovi 9. i 29. divizije) vršile bezuspješne napade prema Širokom Brijegu. Otuda je neprijateljski vojnik donekle živio u sigurnosti, ra unaju i da ni ovog puta napad naših jedinica ne e uspjeti.⁴⁷⁶ Odnos snaga je bio neuporedivo ve i za 11. brigadu, što je unaprijed davalo povoljne izglede za brzu likvidaciju neprijatelja u samostanu i gimnaziji.

Dok traje priprema napada, Štab brigade uputio je 5. II brigadne izvi a e da ispitaju raspored neprijateljske obrane, a istovremeno su upu ena izvi a ka odjeljenja bataljona prema op em planu izvi anja brigade.

Istog dana i neprijatelj je iz Širokog Brijega krenuo u nasilno izvi anje prema Rujevim stajama. Štab 1. bataljona prema njima je uputio jednu etu i nakon obostrane izmjene strelja ke vatre neprijatelj je prisiljen na povla enje u Široki Brijeg.

Naša 1. i 2. eskadrila su od 1. II nekoliko puta bombardirale i mitraljirale objekte neprijatelja u Širokom Brijegu. O tome komandant 3. bataljona 370. puka u svojoj izjavi datoj u zarobljeništvu, navodi:

»Od 1. februara 1945. godine Lisa (njema ki naziv Lištica - p. a.) je svakodnevno više puta bombardirana od strane 4-5 lova kih bombardera Jabas (vjerojatno se radi o pogrešnom imenu, jer su to mogli biti spitfaeri ili harikeni, kojima je bila popunjena naša 1. i 2. eskadrila p. a.), a položaji su mitraljirani.

474) Samostan Široki Brijeg: Iznad gradi a Lištice na istoimenoj rje ici južno za oko 1 km na brežuljkastoj uzvišici smješten je samostan i crkva franjevaca. Uz zgradu samostana postoje zgrade gimnazije i a kog konviktua. Sve te zgrade pripadale su samostanu i bile pod njegovom neposrednom upravom, »Mir i dobro«, glasilo hercegova kih franjevaca, br. 5, 1971. godine.

475) Izjava zarobljenog Clumanna u Vršcu 1948. Arhiv VII, Beograd, k. 74 A, br. reg. 23/4.

476) Tako, izme u ostalog, kaže Clumann, o ovim borbama komandant 3. bataljona, 370. puka: »... U ovim borbama su se hrvatski vojnici dobro tukli. Nekoliko ih je dobilo gvozdene krstove (visoko njema ko odlikovanje iz II svjetskog rata). Slu ajeva bježanja bilo je samo pojedina no«... AVII, k. 74A, br. reg. 23/4-2.

U vremenu od 1. do 5. II jedinica (3. bataljon 370. puka p. a.) je uslijed gelera od bombi i mitraljiranja imala oko 3 mrtva i 5 ranjenih. Nekoliko civilnih kuća i gimnazija i konvikt manastira Široki Brijeg bili su pogodeni bombama i teško oštećeni. I dav dan 5. februara posmatrali smo nastupanje jakih neprijateljskih snaga sa zapada.«⁴⁷⁷

Minobaca na položaju ispred samostana na Širokom Brijegu, februara 1945. godine

Vatrom artiljerije i minobaca a po otpornim tačkama obrane neprijatelja otpočela je vatrena priprema napada u 6,45 sati.

S prostora sela Buhovo elni bataljoni 2. i 4. krenuli su u podilaženje ka neprijateljskom prednjem kraju obrane. Svaki na svom pravcu napada u 2 sata i do svanu a 6. II 4. bataljon je na desnom krilu napadnog fronta brigade protjerao neprijateljsko borbeno osiguranje, ovlađao trg. 362 (Stražnica) i izbio neposredno pred minskim poljem i žene prepreke pred zgradama samostanskog kompleksa u Širokom Brijegu. Drugi bataljon je nastupajući na svom pravcu protjerao neprijateljsko borbeno osiguranje i ovlađao selom Mokro. U artiljerijsku pripremu uključili su se prateće eta brigade i prateće ete 2. i 4. bataljona sa svojim minobacaima. Prvi i 3. bataljon 11. brigade nastupaju za elnim bataljonima.

Četvrti bataljon je s dvije ete (1. i 3) po izbijanju pred minskim poljem pokušao iz pokreta još u toku naše artiljerijske pripreme upasti u samostan. Taj napad nije uspio jer je pješadija upala u minsko polje gdje je pretrpjela osjetne gubitke. Minska polja nisu bila ni im označena, mada su se protezala između naseljenih kuća, radi čega su komandiri ete u prvi mah razunajili i da nema mina krenuli preko tog prostora, što je bila uspješna klopka neprijatelja. Tako je u tom jurišu neprijatelj otvarajući i snažnu vatru iz svih oružja uz efikasno dejstvo minskih polja uspio zadržati prođor 4. bataljona.

477) Isto.

Svi pokušaji 2. bataljona da se probije dublje od linije sela Pribinovi , sjeverna ivica sela Mokro, ostali su bezuspješni. Neprijatelj je pružao snažan otpor prelaze i u pojedinim momentima u manje protunapade.

Na desnom krilu brigade, 3. dalmatinska brigada protjerala je neprijatelja iz sela Uzari i, ali u pokušajima da se pređe rijeka Lištica i ugrozi Knežpolje desni susjed je naišao na snažan otpor neprijatelja, tako da su jedinice 3. dalmatinske ostale ovog dana na desnoj obali Lištice. U toku dana na prostoru sela Pribinovi -Greda-Desna Njiva stigla su dva bataljona 13. dalmatinske i tu se smjesili u ulozi rezerve 9. divizije.

Na glavnom pravcu naša 1. dalmatinska proleterska brigada uporno je napadala podržana tenkovima i artiljerijom. Ali sve pokušaje brigade da se probije u Široki Brijeg neprijatelj je uspješno zaustavio neposredno pred prednjim krajem obrane.

Dvanaesta dalmatinska udarna brigada napadaju i sa sjeverne strane probila je neprijateljsku obranu, uništila istovremeno jednu artiljerijsku bateriju i glavninom ušla u selo Cavar i Dubravu. Na ovaj prodor 12. brigade neprijatelj je vrlo brzo reagirao. Uputio je jake snage iz Mostara koje su se brzo probile kroz raspored jedinica 2. dalmatinske proleterske brigade koje su štitile lijevi bok 12. brigade, napale 12. brigadu s leve i uz istovremenu intervenciju neprijateljskih rezervi iz Širokog Brijega. 12. brigada je bila prisiljena da se povuče na položaje Lonar-Mosor.

Poslije jutarnjih juriša dijelovi borbenog poretka brigade ostaju u neposrednom vatrenom dodiru s neprijateljem na dostignutoj limiji. U toku dana naša artiljerija je tukla vatrom zgrade samostanskog kompleksa. Naročito je došla do izražaja vatra tenkova koji su ga ali topovskom i mitraljesckom vatrom neposredno po objektima neprijateljske obrane. Osobito su tenkovi uspješno ga ali zvonik na samostanu i zgradu konvikta. I pored toga što nije uspjelo ozbiljnije uključivanje naših snaga, neprijatelju su nanešeni ozbiljni gubici, njegove rezerve u municiji su vrlo male i zato komandant 3. bataljona 370. puka Clumann kasnije u svojim sjećanjima navodi: »Uprkos tome što smo od podne jedva odgovarali na vatru, neprijateljska pješadija nije izvršila juriš.« A o dejstvu vatre tenkova on dalje iznosi: »Tenkovi koji su došli do iza kamenih zidova malo pomalo su svakog strijelca gašiti anjem izbacivali iz njegova položaja i nanosili nam znatne gubitke. Uslijed gašenja tenkova upaljena je samostanska gimnazija.⁴⁷⁸«

Za ovaj dan neprijatelj je upotrebom svojih jakih rezervi iz Mostara uspio sprijeći opkoljavanje svog jakog uporišta u Širokom Brijegu, a upornom obranom svojih osnovnih vorova obrane na Ciganskom brdu, zgradi duhanske stanice, samostana i Knežpolju, trpe i velike gubitke i dalje je produžavao upornom obranom. Naročito upornost ispoljava u intervenciji svojih rezervi iz pravca Mostara koje se probijaju kroz raspored 2. dalmatinske brigade prema Širokom Brijegu. Tako je na pravcu Grabova draga-Gornji Gradac u popodnevnim

⁴⁷⁸⁾ Među prvim ranjenicima izvukene je zamjenik komandanta bataljona poručnik Mate Majić. Dovućen je u seljačku kuću u kojih 200-300 metara udaljenu od gimnazije. No, domaćica kuća koja je bila prisutna, a vidjevši teško ranjenog Majića, počela je naznačiti da je treba imati u vidu, da su samostanski kompleksi tukli ovim riječima: »Pa ko vas je poslao da idete prema manastiru. I do sada su vaši vršili juriše pa su redom i ginuli. Tako ste i vi izginuti, a ne ste upasti u Široki Brijeg i zato treba da se odmah povlete.« Odgovorili smo joj, da smo mi ovog puta ipak ući u Široki Brijeg, a domaćica je nastavila da obavlja kućne poslove.

Komandant njema kog bataljona Cluman navodi da je zgrada gimnazije zapaljena od strane tenkova. Taj podatak je malo vjerojatan, jer treba imati u vidu, da su samostanski kompleksi tukli prvo dana borbe, naša avijacija (po grupama od po 4 aviona), više artiljerijskih oružja kalibra 75, 105 i 150 mm, 14 minobaca i kalibra 81 mm (brigadni minobaci). Inače, tenkovi prvo dana borbe nisu neposredno gašiti zgradu gimnazije već zvonik na crkvi. Iz svega prednjeg najvjerojatnije je da su zgradu gimnazije zapalili ili avioni ili artiljerijska i minobaca kaoru a. AVII, k. 74 A, br. reg. 23/4-2.

satima u jednom suludom jurišu imao oko 250 mrtvih i 30-40 zarobljenih vojnika.⁴⁷⁹⁾

Neprijateljska artiljerija je naro itu aktivnost ispoljila u popodnevnim satima tuku i naro ito položaje 11. brigade.

Štab 26. divizije za ovaj dan posebno isti e efikasnost jake neprijateljske koncentri ne vatre i minskih prepreka, radi ega se taj dan odustalo od juriša.⁴⁸⁰⁾

U toku no i 6/7. II izvršena su manja pomjeranja jedinica. Posebno je jedinicama skrenuta pažnja na pravljenje prolaza kroz minsko polje uz upotrebu jurišnih pionira. Štab 26. divizije izdao je zapovijest za produženje napada 7. II u 5 sati.

Komandant 11. brigade major Ivan Guvo izvršavaju i nare enje Štaba 26. divizije, nare uje 2. i 4. bataljonu da produže rano ujutro 7. II sajurišem na svojim pravcima, a Štabu 3. bataljona nare uje da na spoju 2. i 4. bataljona uputi u napad jednu etu. Guvo potom li no telefonom razgovara sa štabovima bataljona o mogu nosti prikupljanja doma ih životinja (ovaca, svinja, konja i goveda) koje bi trebalo natjerati na minsko polje i na taj na in izbjeg i gubitke u živoj sili.

Kako su Nijemci pružali efikasan otpor tenkovima na pravcu napada 1. brigade, Štab 1. tenkovske brigade donosi odluku, da na pravcu napada 11. dalmatinske brigade ubaci u borbu svoj 3. bataljon iz rezerve pravcem sela Jozi -Prabinovi -samostan. Tenkovi su u toku no i 6/7. II izbili na položaje dijelova potretka 11. dalmatinske brigade.⁴⁸¹⁾ Na tim položajima uspostavili su kontakt s pješadijom i spremili se za zajedni ki juriš na prednji kraj neprijatelja.

Op i napad otpono je na svim pravcima još u toku mraka, rano ujutro 7. II u 5 sati.

Na pravcu napada 4. bataljona na njegovom lijevom krilu oko 6 sati (približno jedan sat ranije od izlaska sunca) jedna desetina 2. ete s politkomesarom bataljona Rakom i obavještajnim oficirom Perišom, koji je vodio grupu izvi a a, probila se kroz minsko polje ne znaju i da se nalazi u njegovom rasporedu i tek kada je izbila do jednog zida iza kojeg je trebalo ru nim bombama istjerati neprijatelja iz bunkera, došlo je do lan anih eksplozija protupješadijskih mina tipa »S«. (Eksploidire su mine koje su bile spojene me usobno žicom. I im bi pješak nagazio na minu ili zategao žicu istovremeno je eksploidiralo nekoliko mina, u zavisnosti koliko ih je bilo povezano. Im su se oglasile eksplozije mina neprijatelj je otvorio jaku zapre nu mitraljesku i minoba aku vatru, po našem jurišnom položaju i minskom polju, gdje se u tom momentu naša pješadija sprema la na juriš.

Obavještajni oficir bataljona Ljubo Periša u toku ljeta 1944. godine na Visu završio je minerski kurs i nau io kako se demontiraju mine, pa se pristupilo demontiranju mina uz asistenciju prisutnih boraca. I dok je u grupi bilo nekoliko ranjenih i poginulih, ova je grupa preuzeala funkciju jurišnih pionira i otpo eli iš enjem minskog polja. U vremenu od oko pola sata prolaz kroz minsko polje ispred bunkera bio je gotov. Nakon toga je 2. eta izvršila juriš na bunker koji je ubrzo likvidiran. U tom momentu se pojavljuju tenkovi koji se uklju u raspo red pješadije. Iza toga u svanu e na lijevom krilu 4. bataljona upada u neprijateljski raspored i 1. eta 3. bataljona, kojoj tenkisti prave prolaz kroz minsko polje. Tako je u ranim jutarnjim satima 7. II napravljena prva breša u neprijateljskom rasporedu na snažnoj otpornoj ta ki konvikt-samostan-gimnazija.

479) Izvještaj Štaba 2. dalmatinske brigade Štabu 9. divizije od 21. II 1945. godine, AVII k. 846, reg. broj 1-1/5.

480) Operativni izvještaj 26. divizije, od 16. II 1945. godine, AVII, k. 526, br. reg. 41-1-3.

481) Od tenka do brigade, str. 72-73, izdanie biblioteke Vojnog glasnika, 1975. godine.

Neprijatelj i dalje pruža snažan otpor iz drugih fortifikacijskih objekata, posebno efikasno dejstvuje vatrom iz zgrada konvikta, samostana i gimnazije. Najubojitiju mitraljesku vatru otvara sa crkvenog zvonika.

Naši tenkovi gaaju neprekidnom mitraljeskom vatrom vatre na glijezdu neprijatelja. U jednom momentu, kada je tenkovima ponestalo mitraljeske municije, a jednom od tri tenka (u nastaloj breši upada naših jedinica) spale su gusjenice prilikom okretanja na vlažnom zemljištu (crvena ilova a) neprijatelj je to osjetio i krenuo u protunapad. Međutim, na tenkove su se popeli pješadinci-mitraljesci i naš borbeni poredak je krenuo prema neprijatelju, koji je zakratko zaustao, pokolebao se i krenuo u bježanje prema utvrđenim zgradama.

Zapaljena zgrada franjeva ke gimnazije od vatre minobaca a, artiljerije i avijacije, na Širokom Brijegu, 6. februara 1945. godine

Na lijevom krilu napadnog fronta brigade uz neposredno sadejstvo tenkova, 2. bataljon probio je na svom pravcu neprijateljsku obranu. Naši tenkovi su stvorili pravi dar-mar u branio evom rasporedu. Oni prosto vuku pješadiju naprijed, a ona ih slijedi u stopu. Ovaj napad se razvija u pravcu zgrade konvikta, koji brzo pada u ruke bataljona.

U međuprostoru između 4. i 2. bataljona Štab brigade je naredio 3. bataljonu da probije neprijateljsku obranu i da napada u pravcu zgrade samostana. I na ovom pravcu napadaju tenkovi s pješadijom i prave prolaze kroz žiante i minske prepreke. Za ove tenkove narođenu opasnost predstavljaju protivtenkovski topovi s platoa ispred samostana. U strelja kom stroju 1. ete ovog bataljona kreće se i komandant brigade Guvo. U momentu kada su zastali tenkovi i pješadija komandat brigade neposredno naređuje komandiru 1. ete Dragoviću da krene sa etom prema samostanu i da likvidira protivtenkovski top. Juriš je uslijedio od-

mah. eta je ubrzo likvidirala top i upala u samostan u kojem su pružili otpor pored vojnika i grupe naoružanih klerika. Neprijatelj je ubrzo pokušao s jednim protivnapadom da izbaci ovu etu, ali je odbijen i odba en ponovnim napadom 1. i 3. ete.⁴⁸²

Na pravcu napada 4. bataljona nare eno je 1. bataljonu da ubaci jednu etu. Uba ena je 1. eta (komandir Ivan Juki), a ostali dijelovi 1. bataljona su i dalje u brigadnoj rezervi.

U utvr enim zgradama - konviktu, samostanu i gimnaziji neprijatelj je pružao snažan otpor. Njegovim vojnicima pridružila se i nekolicina mladih klerika. Komandir 1. ete 1. bataljona Ivan Juki kasnije u sje anju navodi da se njegovoj eti predalo 6 naoružanih klerika. Od njih petorica su bili naoružani puškomitrarjezima, a šesti je izjavio daje svoj puškomitrarjez odbacio u toku borbe. Žestoka bitka koja se odvijala tokom zauzimanja zgrada konvikta, samostana i gimnazije, a koje su bile uklju ene u neprijateljski sistem obrane, nije prošla bez ozbiljnih gubitaka na obje strane - kod napada a i kod branioca. Pored gubitaka naših jedinica i neprijatelja, poginulo je i 12 pripadnika samostana - što sve enika, što klerika.⁴⁸³ Oko njihove pogibije bilo je i još uvijek ima kontraverznih mišljenja i naga anja. To su naro ito koristile razne reakcionarne grupe u propagandi protiv Titove Jugoslavije, koje su se u toku rata istakle u suradnji s okupatorom.

Napadaju i na utvr ene zgrade samostanskog kompleksa, naša vojska nije napadala te objekte kao objekte vjerske ustanove, ve kao utvr eno neprijateljsko uporište.

Da li i koliko je mogu e da se izbjegnu žrtve stanovnika utvr enog objekta - sve enika i klerika ako se zna da je u tim momentima velikom broju boraca brigade bilo poznato, da se jedan broj franjevaca iz tog samostana isticao u usataškim zlodjelima, da su se samo u tim momentima obra unavalii s jednom naoružanom grupom klerika. Kasnije se konstatiralo daje me u poginulim franjevcima bilo nekoliko sve enika koji se nisu slagali s ustašama, a u svom politi kom opredjeljenju slijedili su liniju bosansko-hercegova kih franjevaca fra Grge Marti a i fra Ilike Frana Juki a, te kasnije i svog starog biskupa fra Alojza Miši a. Za njih se govorilo da slijede južnoslavensku ideju koja je bila bliska ideji NOP-a - bratstva i jedinstva. Žestoka bitka bila je karakteristi na po masovnoj upotrebi artiljerije, avijacije, tenkova i mase strelja kog naoružanja, rezultirala je velikim brojem poginulih me u kojima su se nalazili i oni franjevci koji s ustašama nisu imali ništa zajedni kog.

Kako je tekla borba za samostanski kompleks, neposredni u esnik - dopisnik brigadnog lista bilježi tih dana: »Naša pješadija uspkoš svojoj zapre noj vatri ve prodire na liniju odbrane neprijatelja i ostavlja za sobom minska polja. I baš u tom momentu, kada je žestina borbe ve bila dostigla vrhunac, pojavljuju se naši tenkovi kao eli ne grdosije, ali ovog puta sa partizanskim petokrakom, uvukli su se u unutrašnjost manastirske obrane i po eli sa razaranjem. Pješadija u tom momentu bilaje upravo bijesna. Pod zaštitom naših tenkista prebacujemo se i ve se penjemo na zidine manastira. Moral i upornost neprijatelja sada ve popušta, da se malo zatim pretvori u strah i bježanje. Napuštali su rov po rov, bunker po bunker, iš eni su i izbacivani redom iz pojedinih zgrada manastirskog kompleksa. Borba je trajala svom žestinom 7. februara preko etiri sata, ali je završila onako kako se svršavaju sve borbe koje 26. (26. divizija - prim, autora) zapo ne. Završilo se pobedom a ostaci »Vražje divizije«, koji su nam pobjegli sa dalmatinskih otoka, našli su svoj grob pod zidinama ovog hercegova - kog samostana.

482) Prema pismu Komandira ete Martina Dragovi a u arhivi autora i kazivanja Jakše Deletisa komesara 2. bataljona autoru 1983. g.

483) »Mir i Dobro« glasilo Provincijalata hercegova kih franjevaca br. 5, 1971. g.

Šest uobraženih njema kih zvijeri sa šest šaraca tvrdoglavu i pakosno jurnuli su na nas da nas izbacu iz manastira. Šest švapskih mitraljezaca sa pomo - nicima isto tako tvrdokorno pošli su jurišem da bi nas izbacili. Naš »Ljubušak« - azim u inio je kraj njihovo tvrdoglavosti i zaustavio njihov bijes. Uzeo je svoj »Šarac«, raskora io se i odapeo - mahnuvši »Šarcem« s desna na lijevo. azim - »Ljubušak« u inio je kraj njihovo uobraženosti i izlije io ih je zauvijek.⁴⁸⁴

Brigada je oko 10 sati ovladala samostanskim kompleksom. Neprijateljske snage uspjele su djelimi no da se povuku u Široki Brijeg. U stopu za njima bataljoni su nastavili da ih gone prema centru Lištice, istovremeno likvidiraju i pojedina gniazda otpora na pravcu svog nadiranja.

Nakon ovla ivanja samostanom Štab divizije je naredio Štabu brigade, da uputi dva bataljona sa zadatkom da izbiju na cestu Široki Brijeg-Knežpolje, a zatim da jedan bataljon djeluje u pravcu k. 399 u cilju potpunog zatvaranja neprijateljskih snaga u Širokom Brijegu. Na izvršenje ovog zadatka odmah je uput en 1. bataljon iz rezerve u popodnevnim satima. Bataljon je pod vatrom neprijatelja prešao rijeku Lišticu i padom no i izbio na cestu Široki Brijeg-Knežpolje i krenuo u gonjenje neprijatelja u pravcu sela Dobri , gdje je izbio do 20 sati.

Sje aju i se tih dana, komandir 3. ete 1. bataljona Ivan Prodan iznosi: » eta je u sam šutom dana prešla rje icu Lišticu. Prije prelaska su posjekli stabla uz rijeku i sami napravili brvno i preko njega se prebacili na drugu stranu i produžili ka cesti. Na desnom našem krilu bile su jedinice 9. divizije. Na cesti smo se sukobili s neprijateljskom kolonom. Zarobili smo neprijateljsku topovsku bateriju i komoru i izvjestan broj vojnika. U njihovo komori još je radila pekara i mi smo tako dobili svjež, topao kruh. Pred zoru smo upali u Knežpolje i sa svanu em produžili u pravcu sela Dobri .«⁴⁸⁵

Na desnom krilu brigade 3. i 13. dalmatinska nastavile su upornim napadi ma u pravcu sela Knežpolje. Neprijatelj je na tom pravcu pružao snažan otpor radi osiguranja izvla enja svojih snaga iz Širokog Brijega prema Mostaru i toku no i 7. na 8. II ušle u Knežpolje.

Na glavnom pravcu jedinice 1. dalmatinske brigade, uz snažnu podršku tenkova i artiljerije od 8 do 11 sati izvele su etiri bezuspješna juriša na pravcu Ciganskog brda i duhanske stanice. U 11 sati 2. bataljon 1. dalmatinske brigade ovladao je Purin brdom, a u 13 sati jedinice 1. dalmatinske uz sadejstvo jedinica 11. brigade upadaju u centar mjesta. U zgradu duhanske stanice jedinice 1. dalmatinske nastavile su i padom miraka s napadima i negdje oko 20 sati neprijatelj je likvidiran, a ostali njegovi dijelovi nastavili su s izvla enjem u pravcu Mostara.

Jedinice 12. dalmatinske brigade uporno su itavog dana vršile pritisak sa sjeverne strane prema Širokom Brijegu i Knežpolju. Brigada je do pola no i u sadejstvu s 1. dalmatinskom ovladala sa Ciganskim brdom i selom Lon ar, a tokom no i 7/8. II jedinice brigade uz sadejstvo 3. dalmatinske ovladale su dobro branjenom k. 399.

Druga dalmatinska brigada je tokom 7. II uspješno odbila neprijateljske snage iz pravca Mostara koje su imale za cilj da udarom u le a 12. dalmatinskoj brigadi omogu e uspješnu obranu snaga u Širokom Brijegu.

Nakon dvodnevne borbe jedinice 26. divizije uz sadejstvo jedinica 9. dalmatinske divizije, 1. tenkovske brigade, artiljerijske brigade 8. korpusa i avijacije, likvidirale su neprijateljsko utvr eno uporište u Širokom Brijegu. Istina, prethodna odluka da se neprijateljske snage istovremeno s napadom s frontom, s juga i sjevera (koji su se spajali u rajonu Knežpolja) opkole i uniše u rajonu Širokog Brijega uslijed jakog otpora i intervencije jakih snaga iz pravca Mostara u bok 2. i 12. dalmatinske brigade - nije u cijelosti uspjela.

484) »Glas Stampe« od 11. II. 1945. g. AVII S k., 61 br. reg. 7/1.

485) Pismo Ivana Prodana u arhivi autora.

No i pored ove konstatacije, ako se uzme u obzir, da su samo na pravcima napada jedinica 26. divizije u toku ta dva dana borbe ubijena 719, a zarobljena 104 vojnika uz veliki broj ranjenih, može se sa sigurnošću utvrditi da su eliminirane snage ja ine oko dva neprijateljska bataljona, koje e i te kako nedostajati u obrani Mostara u idu im danima.

Dvadesetšesta divizija je u ovim borbama imala 105 poginulih i 448. ranjenih.⁴⁸⁶»

U dvodnevnim jurišima iz brigade je poginulo 35 boraca, uz veliki broj ranjenih. Drugi i 3. bataljon u ovim borbama imali su 12 mrtvih i 58 ranjenih. Ujedno su zarobili 30 i ubili 82 neprijateljska vojnika. Zaplijenili su 2 haubice, 4 protuoklopna topa, 7 »šaraca«, 5 kamiona i izvjesne koli ine druge vojne opreme, municije i hrane. Nema podataka o gubicima 1. i 4. bataljona, kao ni kakve su oni gubitke nanijeli neprijatelju i što su zarobili - zaplijenili.⁴⁸⁷» No, kako su u toku oba dana jedinice 1. bataljona bile vrlo kratko u borbi, lako je zaključiti da je u naprijed navedenom broju poginulih iz brigade najveći broj bio iz 2. i 4. bataljona, koji su već prvog dana borbe neposredno napadali utvrđene objekte neprijatelja ispred samostana.

U borbama za Široki Brijeg poginuli su iz 2. bataljona: Brnin Ante, borac, Bule uro, borac, ulina Mile, borac, Deli Petar, borac, Deriš Baldo, borac, Gisdav i Vicko, borac, Goi Nikola, borac, Keži Ivan, borac, Korljan Radovan, borac, Ljubi Niko, borac, Mauri Anton, borac, Meštrović Josip, borac, Popović Ivan, borac, Šetari Slavko, borac, Seri Davor, borac i Vrtlar Šime, borac; iz 4. bataljona: Bariši Zvonimir, borac, Bijeli Vaso, vodni delegat, Bona i Siniša, borac, Budija Jozo, borac, Ilija Petar, borac, Kuzmani Josip, borac, Mati Ivan, zamj. komesara 3. ete, Mular Mate, borac, Povrženi Josip, borac, Radov i Anđelin, borac, Repi Josip, borac i Žani Jakov; iz 3. bataljona: Cini Blaž, vodnik voda, Lajpur Nikola, vodnik voda, Luli Roko, vodnik voda i Surjan Franko, vodni delegat; iz 1. bataljona: Glavini Josip, borac, Perković Branko, borac i Stanjković Milan, borac.

Neprijatelj se uporno i znala ki branio, pogotovo što je upotrebom jakih rezervi uspio da spriječi i opkoljavanje i da, iako uz velike gubitke, s uspjehom izvuće glavne snage iz Širokog Brijega u Mostar.

U napadima na samostan naročito je došla do izražaja efikasna suradnja između tenkista i pješadije. Ovdje na Širokom Brijegu i tenkisti i pješadija ispravili su ranije uene nedostatke u borbama od Šibenika do Knina.

Savlačivanje životinja i minskih prepreka nije teklo efikasno. Naročito se to odnosi na jedinice inžinjerije. Tako su pješadinci silom prilika sami pravili prolaze. Dobra je bila zamisao komandanta brigade o prikupljanju domaćih životinja s kojima je trebalo praviti prolaze u minskim poljima. Ona je uslijedila sa zakašnjenjem, pa je zato trebalo nešto više vremena da se stoka prikupi i blagovremeno dovede do minskog polja, radi toga ova inačica zamisao nije realizirana.

Sistem veza za razliku od ranije u ovoj borbi funkcioniра izvanredno. Vežisti su ranije uočili nedostatke i za vrijeme odmora u Splitu izvrsno su pripremili i uvježbali dvostepeni sistem veza u brigadi. Po ovom sistemu Štab brigade uspostavlja vezu s bataljonima i pratećim etonom, a štabovi bataljona s etama, i to u svim vrstama veza (kurirska, žičana i radio).

Po zauzimanju Širokog Brijega jedinice brigade razmjestile su se u širem području Širokog Brijega, a 1. bataljon poslije izbijanja na cestu Široki Brijeg.

486) Operativni izvještaj 26. divizije, od 8. II 1945. g. AVII, k. 526, br. reg. 41-1/3.

487) Operativni izvještaj 3. bataljona, AVII k. 1101 A, br. reg. 2-2/11 i Operativni dnevnik 2. bataljona, AVII, k. 1101 A, br. reg. 1-13. Ukupan broj poginulih iz brigade ustanovljen u toku rada na monografiji.

jeg-Knežpolje, nastavio je da goni neprijatelja u pravcu sela Dobri , gdje je izbio u ranim jutarnjim satima 8. II i uspostavio borbeni kontakt s neprijateljem.

Štab 26. divizije naredio je Štabu 11. brigade da 8. II ujutro produži s nastupanjem u širem zahvatu ceste Široki Brijeg-Mostar, i da na najpogodnijoj liniji organizira obranu od eventualnog ispada neprijatelja iz Mostara u pravcu Širokog Brijega. Ovo nastupanje uklapalo se u op i plan napada 8. korpusa kojem se nakon likvidacije Širokog Brijega nametnula potreba sreivanja i pregrupiranja jedinica radi pripreme za definitivan napad na sam Mostar.

Izvršavaju i nare enje divizije, Štab brigade je donio odluku po kojoj je naredio 1. bataljonu na desnom krilu da nastupa pravcem s. Rosi -s. Voštani-k. 605; 3. bataljonu na lijevom krilu da nastupa pravcem s. Dobri -s. Donji Polog; 2. i 4. bataljonu da ostanu u brigadnoj rezervi, s tim što se 4. bataljon kreće za 1. bataljonom, a 2. bataljon za 3. bataljonom.

Bataljoni su u 15 sati krenuli na marš iz Širokog Brijega i stigli u Dobri u 19 sati, odakle su krenuli u nastupanje prema odluci Štaba brigade.

U toku marša neprijatelj je pružio slabiji otpor. U elni bataljoni (1. i 3) u toku no i 8. na 9. II bili su 1. bataljon na liniji s. Vlasni i-k. 605 na koju je neprijatelj izbio neposredno ispred 1. bataljona, odakle gaje bataljon izbacio iz pokreta, a 3. bataljon u s. Donji Polog. Ispred Donjeg Pologa u neposrednom borbenom kontaktu s neprijateljem nalazio se 2. bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade. Etvrti bataljon se u toku dana smjestio u rajon Grm-Makovine, a 2. bataljon u rajon s. Prohovo.

U ranim jutarnjim satima 9. II, po obla nom i prohladnom vremenu, neprijatelj uz snažnu artiljerijsku i minobaca ku vatru prelazi u protunapad na položaje koje drži 1. bataljon. Naja e snage ubacio je na k. 605 koju je branila 1. eta na elu s komandirom Ivanom Juki em. Borci 1. bataljona uporno se drže na dostignutim položajima. U toku dana neprijatelj je izveo 11 juriša na položaje 1. ete 1. bataljona. Juriši se neprekidno smjenjuju, da bi na kraju dana 1. eta definitivno zaustavila neprijatelja. Prvi bataljon je u toku dana imao osjetne gubitke - 9 mrtvih i 15 ranjenih boraca.⁴⁸⁸ »O jurišima i kontrajurišima 1. bataljona tog dana na sektoru k. 605, u brigadnom listu »Glas Štampe«, od 18. II 1945. godine, Košta Ugrica politkomesar toga bataljona napisao je izme u ostalog i ovo: »Malena, pusta kota, bezna ajno mjesto... jedanaest juriša, jedanaest oluja, uragana, mra nih sila podzemlja i pakla, lome se o granitne stijene partizanske svijesti. Jedanaest juriša, jedanaest stranica historije jednog bataljona, historije ispisane vrelom ljudskom krvlju na kamenju hercegova kog krša. Jedanaest juriša, jedanaest gromkih usklika i zakletvi 'Bolje grob nego rob'!«

Skoro e prolje e. Na malenim humcima, grobovima palih heroja niknut e zelena trava. Vjetar e osušiti svježu zemlju, pokriti tragove crvene krvi i opet e sve biti kao i prije...

Da, sve kao i prije, ali borci e naši stegnuti puške vrš e, krenuti smjelo napred u praskozorje slave, ogrijani rumenilom umiru eg sunca, istim onim rumenilom koje je obasjavalo heroje sa kote 605, iji e svjetli likovi biti stalno pred nama, dok e naše usne klicati gromko posljednji zov onih koji su pali 'Naprijed druže!'«

Tre i bataljon je po nare enju Štaba brigade 9. II ujutro smijenio 2. bataljon 2. dalmatinske brigade i zaposjeo položaje na liniji Gradina-Vasina kosa-Jastrebinka (trg. 1139).

I pored jakih protunapada neprijatelja na položaje 1. bataljona, Štab 11. brigade cijene i situaciju pred napadnim frontom brigade ocjenjuje da neprijatelj vrši žestoke ispade kako bi mogao neometano u neposrednoj dubini izvesti fortifikacijske radove i organizirati u obranu. Da bi to sprije io, svojom zapovješ-

488) Operativni dnevnik 11. brigade, AVII, k. 1101 A, br. reg, 28-1/11.

u od 9. II, nare uje 1. bataljonu da produži napad ispred svog fronta i da se u toku no i utvrdi na dostignutoj liniji, Tre i bataljon da napadne neprijatelja na k. 901 i položaje južno od Borov evina, a zatim po ovladavanju k. 901 na istoj da organizira vrstu obranu. Štabovima bataljona se još nare uje da se povežu s artiljerijskim osmatra nicama radi prenošenja zahtjeva artiljeriji koja e ih podržavati. Artiljerijska priprema e se izvesti u vremenu od 17,30 do 18 sati. Gотовost za napad u 18 sati.

Pošto je neprijatelj na sektoru 1. bataljona neprekidno napadao, Štab brigade je u kasnim popodnevnim satima naredio Štabu 2. bataljona da na lijevom krilu 1. bataljona uputi dvije ete. Obe ete po izbijanju na položaje odbile su nekoliko neprijateljskih napada.

Planirani napad uslijed jakog otpora neprijatelja nije izведен, osim djelomičnih prodora jedinica 3. bataljona u pravcu Trebinja (k. 1111).

Tokom 10. II smanjeni su neprijateljski napadi na položaje 1. i 2. bataljona, tako da su bataljoni toga dana s lako om odbili slabije pokušaje neprijatelja da upadne u prednji kraj obrane. Međutim, na lijevom krilu, gdje je položaje držao 3. bataljon, neprijatelj je uz podršku artiljerijske vatre i uz upotrebu maskirane skijaške jedinice izme u 10 i 12 sati prešao u napad na greben Jastrebinka.

Na Jastrebinku se branila 1. eta (komandir Martin Dragović i politkomesar Dušan Milat). Na vrhu Jastrebinke nalazila se polovina eta, a odmah pozadi vrha u jednoj staji druga polovina. Neprijatelju je uspjelo da ovlada s dva mala uvika. Naša eta odmah prelazi u protivnapad i odbacuje neprijatelja. Tom prilikom su poginuli hrabri mitraljezac Roko Peran, koji se istakao u borbi na Širokom Brijegu i vodni delegat Ante Franićevi. S ovom etom na položaju se nalazio i politkomesar bataljona Nikola Marić.

Vrijeme je bilo hladno i sniježno. Borci imaju problema pri upotrebi automatskih oružja radi zamrzavanja automatskih zatvara a, što stvara zastoje u gađanju. Dok na desnom krilu napadnog fronta brigade pada kiša, ovdje na platou Jastrebinke na nadmorskoj visini preko 1.100 metara (relativna razlika od položaja na desnom krilu oko 900 metara, pada snijeg, a bura koja neprekidno puše stvara na pojedinim mjestima velike snježne nanoše, a na samom vrhu i bližim uvicima golu bijelu zaleenu zaravan. Borci nemaju mogunosti ukopavanja ili pravljenja zaklona, pa su stalno izloženi ubita noj artiljerijskoj i mitraljeskoj vatrenosti neprijatelja.

Štab 26. divizije u toku 10. II dostavio je Štabu 11. brigade direktivu kojom regulira djelovanje svog borbenog poretku do napada na Mostar.⁴⁸⁹

Prema direktivi 26. divizija ima zadatak da sprije i svaki ispad neprijatelja iz Mostara prema Širokom Brijegu i da se istovremeno izvrši priprema napada na Mostar. Divizija posjeda položaje s prednjim krajem obrane na liniji s. Goranci-s. Odolj-Jastrebinka (trg. 1139)-Vasina kosa-Gradina-k. 605-s. Vlasni i-Lukava a.

Desno je 19. dalmatinska divizija koja drži položaje na liniji aerodrom Rodo -Varda (k. 331).

Lijevo u širem rajonu sela Bogodol prikupljaju se jedinice 9. dalmatinske divizije, odakle e krenuti prema rijeci Neretvi sjeverno od Mostara.

U ovoj situaciji Štab 26. divizije na prednji kraj obrane postavlja tri nepotpune brigade, a u rezervi zadržava jednu. Prema Rakitnom se i dalje osigurava s dva bataljona.

Brigade su dobitne slijede e zadatke:

- 11. dalmatinska brigada, oja ana s protuoklopnom baterijom, zaposjeda položaje na liniji: put za Mostar uključujući Vlasni i-k. 605-Gradina-Vasina kosa isključujući;

489) AVII, k. 1103, br. reg. 2-1/1.

- 12. dalmatinska brigada glavninu razmješta u Grabovoju dragi, a položaje posjeda na liniji: Vasina kosa-Jastrebinka (trg. 1139) sve uklju no;

- 3. prekomorska brigada sa dva bataljona smjenjuje jedinice 2. dalmatinske i posjeda položaje na liniji Goranci-Jastrebinka, a s dva bataljona osigurava borbeni poredak divizije iz pravca Rakitna;

- 1. dalmatinska proleterska brigada u ulozi op e rezerve na prostoru Širokog Brijega;

- artiljerija se razmješta na prostoru Žvati . Za upotrebu artiljerije brigada se prethodno treba neposredno obratiti Štabu divizije, osim 11. brigade koja direktno uspostavlja vezu s artiljerijom.

Brigadama se nalaze da naro itu pažnju posvete nasilnom izvi anju neprijateljskog rasporeda na svojim pravcima.

Jedanaesta brigada je ovom divizijskom direktivom dobila sužen front, jer raniji dio fronta Vasina kosa-Jastrebinka, koji je držao 3. bataljon, preuzima 12. dalmatinska brigada.

Na ovako suženom frontu Štab brigade odredio je zadatke svojim jedinicama:

Prvi bataljon, oja an s dva odjeljenja minobaca a i jednim protuavionskim mitraljezom iz prate e ete brigade, zaposjeda položaje na liniji cesta za Mostar do kote 605 isklju no (uklju no pravac puteljka Zovnica-Polog).

Drugi bataljon, oja an s dva odjeljenja minobaca a i jednim protuavionskim mitraljezom iz prete e ete brigade, zaposjeda položaje na liniji kota 605, južne padine Vasine kose;

Tre i 4. bataljon u ulozi brigadne rezerve. etvrti bataljon neposredno pozadi 1. bataljona, a 3. iza 2. bataljona.

Direktivom su data uputstva o upotrebi prate ih eta bataljona, o upotrebi minobaca a i protuavionskih mitraljeza, o maskiranju i izradi lažnih bunkera na prednjem kraju, brzim promjenama vatreñih položaja automatskih oružja u toku borbe, ostvarivanju veze s artiljerijom radi traženja artiljerijske i minobaca ke vatreni.

Posebno se isti e neophodnost efikasnog djelovanja izvi a kih odjeljenja, naro ito no u u izvo enju nasilnih izvi anja, pri emu se preciziraju prostori na kojima se izvode - cesta Me ine-Mostar, te rajoni Mikulja a i sela Gola .

Prema novodobivenom zadatku 3. bataljon je za no 10. na 11. februara dogovorio smjenu dotadašnjih položaja na Jastrebinki i Vasinoj kosi s 3. bataljonom 12. brigade. Neposredno pred izvršenje smjene Nijemci su oko pola no i krenuli u napad. I ovog puta su upotrijebili skijašku jedinicu s bjelim maskirnim ogrtima. I ovaj put kao i u toku dana uspjeli su ponovo izbaciti dijelove 3. bataljona s Jastrebinke. Komandir 1. ete Dragovi je odmah pripremio protivnappad sa rezervom, ali je zaustavljen od komesara bataljona Mari a, koji je ve dogovorio smjenu s jedinicom 12. brigade i tako su dijelovi bataljona izvu eni i upu eni na nove položaje, a njih su zamijenili jedinice Dvanaeste koje su na tim položajima ostali u borbenom kontaktu s neprijateljem. U ovoj borbi bataljon je imao 4 mrtva i 12 ranjenih, a neprijatelj je pretrpio gubitke od oko 20 ranjenih i poginulih vojnika.⁴⁹⁰¹

Tokom 11. i 12. februara na položajima brigade osim povremenih obostranih vatre i djelovanja manjih grupa, posebno izvi a kih odjeljenja, nema bitnih promjena. Pripreme za op i napad na Mostar teku u svim jedinicama ubrzano. Naro itu pažnju jedinice posve uju u izvi anju pravaca napada. Nema podataka o neprijatelju koji se branio i prelazio u protunapade ispred 11. dalmatinske brigade. Zna se jedino da su to bile njema ke jedinice. Vjerojatno je najrealnije pret-

⁴⁹⁰¹ 490) Operativni dnevnik 3. bataljona, AVII, k. 1101.br. reg. 1-2/14 i pismo Martina Dragovi a u ahivi autora.

postaviti da se ispred desnog krila 11. brigade branio 1. bataljon 370. puka 369. »vražje« divizije, zato stoje 3. bataljon 370. puka pretrpio velike gubitke u Širokom Briješu (raspore en na Ciganskom brdu, samostanu i duhanskoj stanicu), radi ega mu je bilo potrebno duže vremena za popunu i sreivanje. U tom momentu najosjetljiviji pravac za obranu Mostara predstavlja pravac Široki Briješ-Mostar i zatvaranje tako osjetljivog pravca trebalo je povjeriti svježoj i ponjenijoj jedinici.

Na lijevom krilu napadnog fronta brigade na prostoru Jastrebinke (trg. 1139) neprijatelj je vjerojatno upotrijebio dijelove izvi a kog bataljona 369. »vražje« divizije.⁴⁹

Osmi dalmatinski korpus donio je 12. februara odluku o napadu na Mostar. Prema ovoj odluci glavne snage u napadu grupiraju se u zahvatu ceste Široki Briješ-Mostar.

Ovaj zadatak izvodi 26. divizija s 1. tenkovskom brigadom i Artiljerijskom brigadom 8. korpusa.

Desno - pravcem Varda-Milinkovi -Mostar napada 19. dalmatinska divizija-

Lijevo 9. dalmatinska divizija dobila je zadatka da izbije na cestu i željezni ku prugu Mostar-Jablanica na prostoru Raštane-Drežnica s ciljem odsijecanja neprijateljskih snaga u Mostaru i sprije avanje izvla enja iz Mostara ka Jablanici.

S isto ne strane 29. hercegova ka divizija sa po jednom brigadom napada neprijatelja (10. brigada napada Nevesinje, na pravcu Blagaj-Mostar napada 13. brigada, na pravcu Donje Zemlje-Bijelo polje 14. hercegova ka, ali. brigada angažirana je u borbama oko Konjica).

Korpus je obaviješten da e 10. divizija 5. bosanskog korpusa istovremeno dejstvovati na prostoru Jablanica-Konjic.

Neprijateljske snage na širem prostoru Mostara i Nevesinja ostale su iste kao i prije napada na Široki Briješ, umanjene za gubitke u borbama od 6. do 12. februara.

Me utim, u me uvremenu za oja anje obrane Mostara 21. njema ki korpus iz Sarajeva uputio je najprije 48. brzi odred (ja ine dva bataljona), a zatim 11. II iz Hadži aje vozom uputio 359. pješadijski puk koji se no u 12. na 13. II iskrcao u Drežnici i krenuo u susret našoj 9. diviziji koja je krenula u tom pravcu. Ja ina ovih snaga bilje oko 4.000 ljudi. Tako su snage neprijatelja ak i nešto uve ane, bez obzira na gubitke koje je imao od po etka našeg napada, jer snage upu ene u pravcu 9. divizije neposredno utje u na vrstini obrane Mostara.

Istog dana Štab 26. divizije donio je svoju odluku o napadu, po kojoj divizija svoj borbeni poredak postrojava u tri kolone, jednu brigadu zadržava u opoj rezervi. Glavne snage divizija grupira u desnoj koloni. Ovakvo grupiranje glavnih snaga nalagala je konfiguracija zemljista, jer se tim pravcem proteže jedina cesta na tom pravcu koja neposredno vodi u mostarsku kotlinu i uz nju je jedino mogu e upotrijebiti tenkove i artiljeriju. Kolone su dobine zadatka:

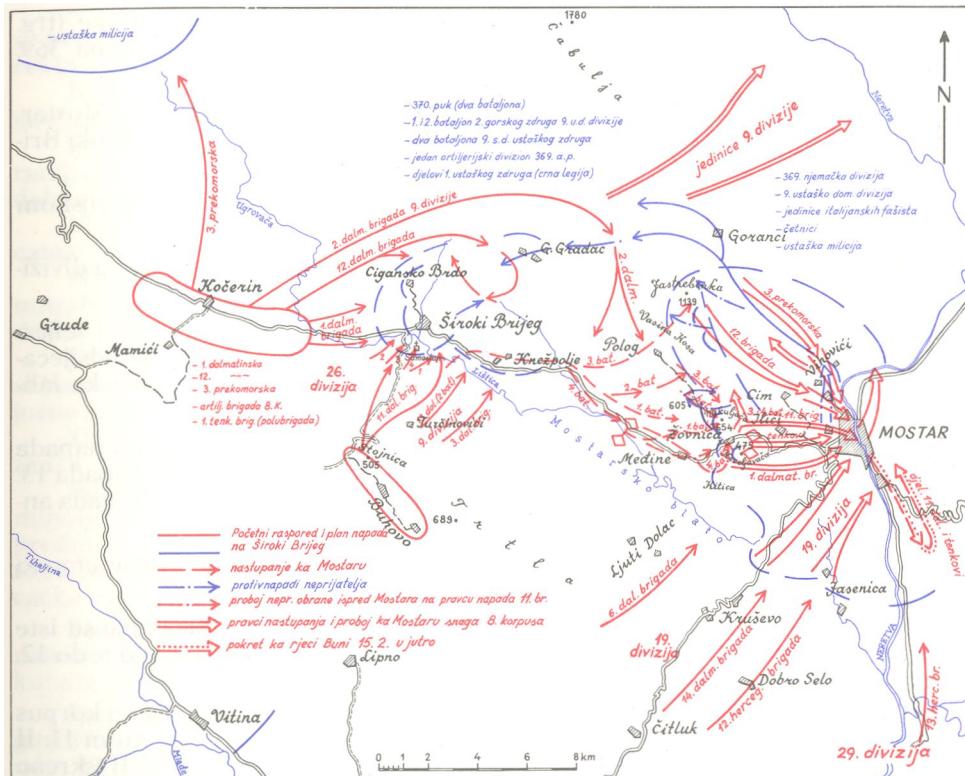
- Desna kolona: 11. dalmatinska brigada oja ana s baterijom protuoklopnih topova 47 mm napada opim pravcem s. Dobri -s. Voštani-s. Vlasni i-Mikulja a (k. 654)-s. Ili i-Mostar (most kralja Petra). Granica desno cesta Knežpo-

491) No u 5/6. II 369. izvi a ki bataljon je preba en iz Mostara u Bogo ol. Tamo se sutradan sukobio s jedinicama 2. dalmatinske brigade i vjerojatno je ostao i dalje na tom prostoru. Iz toga se može zaklju iti da su na tom prostoru njegovi dijelovi vodili borbu s 3. bataljonom. Monografija 29. hercegova ke divizije, str. 440-444.

lje-Mostar. Granica lijevo Vasina kosa-Podbile-Borov evina-Kazan, sve isklju no. Komandant kolone major Ivan Guvo.⁴⁹²¹

- Srednja kolona 12. dalmatinska udarna brigada napada pravcem Jastrebinka (k. 1139)-Trebinje-k. 901-k. 324-s. Cim-Most kralja Aleksandra. Komandant kolone major Josip Marinkovi -Bepo.

- Lijeva kolona: 3. prekomorska udarna brigada napada pravcem Goranci-Trnova a-s. Vihovi i. Komandant kolone potpukovnik Bogdan Viski .

Dejstva 11. brigade u napadima na Široki Brijeg i Mostar u februaru 1945. godine

- Op a rezerva: 1. dalmatinska proleterska brigada razmješta se na prostoru sela Knežpolje-s. Žvati . Komandant major Vaso api .

- Artiljerija: 3. brdski divizion, jedna baterija haubica 105 mm, jedna baterija haubica 150 mm. Vatreni položaji u rajonu sela Žvati . Zadaci: od 7 do 7,30

492) U tom vremenu u Mostaru postoje etiri mosta. Izme u dva rata tri mosta imala su imena kraljevske porodice Kara or evi a. Kre u i se uzvodno donji most ili Lu ki, kako je popularno nazivan nosio je ime kraljevi a Tomislava, stari poznati most nazivan je kao stari most, slijede i uzvodno je most kralja Petra i naredni uzvodno od ovoga bio je most kralja Aleksandra. U dokumentaciji 26. divizije (zapovjesi i operativni izvještaj) od 12. i 18. februara brkaju se nazivi. Tako se u zapovijesti navodi da 11. brigada svoj napad usmjerava prema mostu kralja Petra, a 12. brigada prema mostu kralja Aleksandra, što je s obzirom na protezanje napadnog pravca i jedne i druge brigade ispravno, a poklapa se i sa stvarnim nazivima, dok se u operativnom izvještaju navodi da je 4. bataljon 11. brigade u 13 sati izbio pred most kralja Aleksandra, a taj bataljon je u stvari izbio pred most kralja Petra. Isti ovaj podatak nalazi se i u operativnom izvještaju 11. brigade paje vjerojatno daje ovaj podatak preuzet u divizijskom izvještaju. I svи drugi izvještaji i vojna dokumentacija dalje tretiraju ovaj most kao most kralja Aleksandra.

sati tu e Mikulja u (trg. 654), a zatim k. 901 i prema potrebi k. 1111. Nakon toga prenosi vatru na selo Ili i Cim. Komandant major Mizjak.

- Prva tenkovska brigada: dejstvuje na pravcu desne kolone, cestom Knež-polje-Mostar. Nakon likvidacije Mikulja e Stab 11. brigade uputit e jedan bataljon da sadejstvuje tenkovskoj brigadi. Komandant potpukovnik Periša Gruji .

Kirurška ekipa u Širokom Brijegu, gdje e se nalaziti i baza za snabdijevanje municijom i hranom.

Osmatra nica Štaba divizije na Gradini (k. 622).

Po etak napada 13. februara u 7 sati.

Zapovješ u Štaba 26. divizije za napad na Mostar 11. brigadi dat je zadatak od i jeg uspješnog i blagovremenog izvršenja zavisi efikasno izvo enje zadatka 26. divizije. Pogotovo se to odnosi na mogu nost efikasne upotrebe tenkova i artiljerije koji dejstvui uz cestu Široki Brijeg-Mostar, kao i mogu nost upotrebe tenkova u Mostarskoj kotlini po izbijanju u selo Ili .

Na pravcu napada brigade isti e se jak zemljišni objekat Mikulja a (trg. 654). Ovladavanje Mikulja om otvara se mogu nost brzog upada u Mostarsku kotlinu. Taj objekat je neprijatelj ranije utvrdio i posjeo jakim snagama, jer je i on shvatio zna aj ovog objekta. Mikulja u je utvrivala svojevremeno austrijska vojska, pa su se djelomi no mogli koristiti fortifikacijski objekti iz tog vremena. Poseban problem za brigadu predstavlja probijanje cestom Me ina-Žovnica (radi onemogu avanja prodora tenkova) pošto cesta prolazi udolinom izme u Keveljava e Tk. 475) s istoka i Mikulja e (trg. 654) sa zapada, a što zna i, ako e se tenkovi uputiti cestom, onda je nužno da pješadija ovlada i jednim i drugim zemljišnim objektom. Na desnoj granici brigade do po etka napada nalazi se Mostarsko blato, koje je u tom dobu godine potpuno pod vodom. Me utim, zemljište desno od ceste Me ina-Žovnica je posie nuto od neprijatelja koji može u aatom momentu izvršiti pritisak na desni bok brigade i onemogu iti prodor tenkova i pješadije cestom ka Zovnici. Kako su se u tom momentu na desnom krilu brigade nalazile jedinice 19. divizije na prevlaki izme u Mostarskog blata i Nerevte u visini Vard, s njima je s obzirom na udaljenost onemogu eno sadejstvo, mada je veza putem kurira uspostavljena.⁴⁹³¹

Prednji kraj neprijateljske obrane protezao se od zapadne ivice sela Me i-ne-isto ne padine k. 605-zapadna ivica sela Podbila, na ispresijecanom kamenjaru koji je nudio braniocu dobre zaklone iz kojih se ve nekoliko dana uporno borio s našim jedinicama.

Na prednjem kraju neprijateljske obrane i na Mikulja i mogle su se o ekivati snage neprijatelja u ja ini do tri ete, a po dubini na Keveljava i još jedna eta iz 1. bataljona 370. grenadirskog puka. Sirina napadnog fronta brigade iznosila je oko 3 kilometra.

Štab 11. brigade, izvršavaju i zapovijest Štaba 26. divizije, svojom odlukom od 12. februara postrojio je svoj borbeni poredak u jednom ešalonu s jednim bataljonom u rezervi. Težište napada glavnih snaga brigade usmjereno je na Mikulja u. Dijelovi borbenog poretku dobili su slijede e zadatke:

Prvi bataljon da napadne na frontu Me ina-k. 605, probije neprijateljsku obranu, sadejstvuje 2. bataljonu u napadu na Mikulja u s južne strane, a zatim izbije u selo Zovnicu.

Drugi bataljon da napada grebenom koji se proteže na prostoru k. 605-Mikulja a (trg. 654). Zadatak je bio probiti neprijateljsku obranu i ovladati Mikulja om. Na ovom pravcu bilo je težište brigadnog napada.

Tre i bataljon da napada pravcem Gradina-Galac. Zadatak je probiti neprijateljsku obranu, sadejstvuju i 2. bataljonu u ovladavanju s Mikulja om sa sjevera i izbiti u selo Galac. Granica lijevo, granica s 12. dalmatinskom brigadom.

493) Dana 10. II Štab 6. dalmatinske brigade 19. divizije, tražio je informaciju od Štaba 11. dalmatinske brigade o stanju na brigadnom frontu. Pismeno obaveštenje je istog dana uputio kapetan Andrija Mili , zamjenik komandanta 11. brigade, obavještavaju i Štab 6. dalmatinske brigade o liniji fronta kojeg drži brigada i o žestini borbe. AVII, k. 1101 A, br. reg. 19/11.

etvrti bataljon da bude na prostoru Lukova a u ulozi brigadne rezerve u neprekidnoj gotovosti za dejstvo prema nare enju koje e naknadno dobiti od Štaba brigade.

Djelovanje artiljerije je regulirano divizijskom zapovješ u. Oru a prate e ete brigade vjerojatno su podijeljena izme u 1. i 2. bataljona, kako je to regulirano brigadnim nare enjem od 11. februara.⁴⁹⁴¹

U toku no i 12. na 13. februara izvi a i bataljona i brigade vršili su nasilno izvi anje prednjeg kraja neprijateljske obrane. Tako se na desnom krilu napadnog fronta brigade obavještajni oficir 4. bataljona poru nik Ljubo Periša s izvi a kom desetinom bataljona probio no u neposredno uz vodu Mostarskog blata i upao u selo Medine i ujutru doveo u Štab bataljona jednog ptresitog postarijeg seljaka kojeg su predstavili kao glavara sela. Ovaj seljak je Štabu bataljona detaljno izložio raspored neprijatelja u rajonu sela Medine, Keveljava a, Kitice i Žovnice.

Ujutro 13. II u 7 sati otpo eo je op i napad. Divizijska artiljerija otpo elja s artiljerijskom pripremom u polusatnom trajanju (od 7 do 7,30 sati) po rajonu Mikulja e i Keveljava e. Bataljoni su krenuli na svojim pravcima u juriš na prednji kraj obrane. Neprijatelj se uporno branio i ne odstupa. I pored ponovljenih juriša ete 1. i 2. bataljona ne uspijevaju probiti neprijateljsku obranu. Tek oko 9 sati 2. eta 3. bataljona izbila je na 80 metara ispred zapadne ivice sela Podbile. U tom momentu borbeni poredak dijelova 12. brigade na lijevom krilu 3. bataljona zaostaje zbog ega neprijatelj uspješno dejstvuje vatrom sa Vasine kose u bok 3. bataljona. U 14 sati na položaj 3. bataljona došao je politkomesar brigade major Grga Marki , koji je li nim primjerom vodio borce na juriš na selo Podbile. Oja ana 2. eta kre e nezadrživo u juriš i upada u selo Podbile odakle produžava i upada u 15,30 sati u selo Galac. Ovom brzom prodoru sadejstovali su artiljerija, koja je tukla žestokom artiljerijskom vatrom k. 901 a dijelovi 12. brigade su na lijevom krilu ovladali jugoisto nim padinama Vasine kose i uspostavili sadejstvo sa bataljom. Vod 2. ete u 17,30 sati izbio je na Mikulja u u za jednici s dijelovima 2. bataljona. Tako je u 17,30 sati 3. bataljon izbio na liniju Mikulja a-s. Galac.

Na pravcu napada 2. bataljona prednji kraj neprijateljske obrane protezao se isto no ispred kote 605. Prvi juriš bataljonske pješadije neprijatelj je odbio. On se uporno brani iz bunkera koji se protežu na prednjem kraju. Na položaj ovog bataljona je došao i komandant brigade Guvo. On stalno požuruje Štab bataljona da odlu nije krene na juriš. To ide dotle da je i on krenuo u strelja ki stroj u neposredni juriš. U tom jurišu njegova šubara napravljena od britanskog vojni kog šala najgore je prošla, jer ie dobila nekoliko metaka. Nijemci se i pored nekoliko juriša i dalje uspješno brane. Neposredno iza ovih juriša zamjenik komandira 2. ete Stanko Jelaš predlaže da on s jednom grupom bombaša na desnom krilu, gdje je položaje držala njegova eta, krene kroz jedan me uprostor koji je on prethodno ispitao i da se tu ubaci iza le a njema kim bunkerima radi njihove likvidacije, kako bi se omogu io uspješniji juriš s fronta. Ovaj Jelašev prijedlog je prihva en. Grupa se uspješno ubacila kroz me uprostor i otpo elja s napadom na bunkere. Zatim je krenuo i strelja ki stroj u prodor. Neprijatelj je ubrzo natjeran na povla enje. Ali, odmah iza toga uslijedila je unaprijed planirana nepokretna zapre na vatru njema ke artiljerije po našem strelja kom stroju i tako, nakon otprilike 200 metara prodora, napad naše pješadije bio je prisiljen da ponovo zastane, da bi pred kraj dana strelja ki stroj ponovo krenuo prema Mikulja i i izbio na nju. Naši tenkovi koji su izbili na položaje 1. bataljona podržavali su bo nom vatrom napad 2. bataljona.

494) Zapovijest Štaba 11. brigade za 12. II nije prona ena. U rekonstrukciji ove odluke pisac se služio operativnim izveštajem 11. brigade od 16. II. Operativnim dnevnikom 2. bataljona operativnim izveštajem 3. bataljona od 12. III 1945. godine, uz vlastito sje anje kao neposredni u esnik u ulozi politkomesara 4. bataljona.

Jurišaju i na elu ete hrabro je pao Franjo Pecotić Antišin, komesar 2. ete. On je pred ovaj juriš neposredno došao s Korule, gdje je bio na dopustu na koji je otišao iz Splita.

Borbeni poredak 1. bataljona naišao je na slijan otpor, kao što je imao i 2. bataljon. Svi pokušali da se probije neprijateljska obrambena linija na frontu Međine-D. Vlasni i prodre u pravcu Mikulja e bili su od strane neprijatelja uspješno spriječani.

Nešto prije podne na ove položaje izbili su tenkovi (3. vod 1. ete 2. tenkovskog bataljona). Tenkovi su ovdje ubrani u borbu pošto je 1. tenkovska eta 2. tenkovskog bataljona zadržana na prevojima puta između Medine i Žovnice. Komandir ete Boško Šušak ocijenio je da bi bilo korisno upotrijebiti tenkove u neposrednom jurišu sa zapadne strane na Mikulja u. Ovi su se tenkovi kroz bespuću i kamenjar probili u visinu k. 605. Njihova pojava unijela je paniku u neprijateljskom rasporedu, što su dijelovi 1. bataljona iskoristili i u popodnevnim satima izvršili probor neprijateljske obrane. Tenkisti su imali poprilično teškoću, jer su im na kamenjaru stalno ispadale gusjenice, što je usporavalo njihovo još efikasnije djelovanje.

Na desnom krilu Stab 4. bataljona, koristeći i podatke koje je prikupio obaveštajni oficir, zaključio je da postoji mogunost brzog probora neprijateljske obrane u rajonu sela Medina. Donio je samoinicijativno odluku da odmah u južarnim satima upadne u selo Medinu, jer su se tu nalazile vrlo slabe neprijateljske snage. Napad je brzo izveden. Neprijatelj je jedino tako reagirao snažnom artiljerijskom vatrom, pokušavajući na taj način zadržati ovaj prodor pošto nije imao na raspolaganju dovoljno pješadije da krene u protunapad, jer mu je ona bila i te kako potrebna za obranu Mikulja e.⁴⁹⁵

Odmah po zauzimanju ovog sela obaviješteni su tenkisti i oni ubacuju 1. etu 2. tenkovskog bataljona kojima produžila cestom prema Žovnici, ali je ubrzo zaustavljena efikasnog vatrom protuoklopnih topova iz Žovnice.

U 12 sati Štab 11. brigade,⁴⁹⁶ ocjenjujući da se napad na Mikulja u vrlo sporu odvija, zaključuju je da vrijedi pokušati izvesti manevr desnim krilom uz upotrebu tenkova i na taj način izbiti u pozadinu neprijatelja na Žovnicu i tim putem ga natjerati na povlačenje s Mikulja e. Za izvršavanje ovog manevra naredio je Štabu 4. bataljona da svojim desnim krilom napadne neprijatelja pravcem D. Kitica-Keveljava a. Napad je odmah izveden. Druga eta 4. bataljona (komandir Sime Poljak i komesar Luka Benković) upravljena u pravcu Kitice uspjela je u brzom naletu razbiti neprijatelja i natjerati ga na povlačenje - vjerojatno je pogibija njemačkih komandirajućeg oficira bila od odlučujućeg utjecaja, jer do tog momenta neprijatelj je davao otpor, a odmah iza toga odstupa. Bataljon je nastavio sa gonjenjem odstupajućeg neprijatelja, mada je tu enjakom bojom vatrom sa Mikulja e. Na našem desnom krilu Komandant 19. divizije, Stanko Parma sa svoje osmatravice pratilo je situaciju na pravcu napada 11. brigade. Osmotrio je da je jedna neprijateljska grupacija u okviru 150 vojnika krenula u protunapad iz sela D. Kozica prema Keveljava i. Odmah je izdao naređenje artiljerijskom divizionu da otvoriti vatru po toj neprijateljskoj grupi. Divizion je blagovremeno efikasnom vatrom po neprijateljskom rasporedu onemogao i protunapad. Neprijatelj je odustao, vjerojatno radi gubitaka od artiljerijske vatre.⁴⁹⁷ Oko 14 sati

495) Glavar sela kojeg je u toku noći doveo obavještajni oficir bataljona našao se sa Štabom bataljona u selu kada je otvorena neprijateljska vatra. Po eo se uditi kako to naš streljački stroj kreće bez zaustavljanja, pa u jednom momentu reče: »E, djeco! Ja sam bio etiri godine vojnik u austrijskoj vojsci i za vrijeme prošlog rata na frontu na Soči, kada bi se otvarala ovakva vatra, niko nije mogao krenuti naprijed. Pa, vi ste vojska koja će sve pobediti.« (Sjećanje autora).

496) U operativnom izvještaju 11. brigade od 16. II stoji da je Štab brigade u 12 sati izdao naređenje Štabu 4. bataljona da krene pravcem Međina-Kitica-Keveljava a. Po ovome ispadu da je do tog momenta bataljon bio van borbe kao rezervna na prostoru Lukova e. Vjerojatno se radi o grešci kod pisanja operativnog izvještaja, jer je 4. bataljon ranije stupio u borbu (prim. autor i u esniku događaja).

497) Arhiv Hercegovine, Mostar, PIK 22-1046.

bataljon je izbio na Keveljava u i pred zalazak sunca (oko 16 sati) upao u Žovnicu.⁴⁹⁸¹

Ivan Premuž, ratni reporter »Glasa štampe« od 18. II izvještava: »... Na desnom krilu bjesni borba. 4. bataljon napreduje uz komunikaciju Široki Briješ-Mostar. U 11 sati - Kitica je u našim rukama. Dva voda 2. ete 4. bataljona, neprekidno se takmiči i tko će više Švaba pobiti, tko će se brže prebaciti. Podstreknu jedni druge. Padaju poklici 'Neka je proleter ko stigne prvi'. A kao odgovor uye se žestoka paljba »šaraca« naših hrabrih mitraljezaca. 100 Švaba se utvrdilo na jednoj koti. Moramo ih potjerati. Juriš! Uspjeli smo. Kota je naša. Samo u jednoj kući i pobijeno je 18 Švaba i zarobljena dva protukolca. Naprijed! Na sve strane bjesni borba. Švabe se povlače pred našim naletima... Onda predveće izbija 4. bataljon u Žovnicu. U selo prvi upada kapetan Dominik Antunović, komandant bataljona. Raketom daje znak a njegovi borci sunovratiše preostale Švabe u dolinu Mostara.«⁴⁹⁹¹

Dok je tekao manevar 4. bataljona, tenkovska eta neprekidno je otvarala mitraljescu i topovsku vatru po neprijatelju, podržavaju i napad pješadije. Ljevkirlna eta bataljona kretala se uporedo s tenkovima zemljištem lijevo od ceste Međine-Žovnica. Cesta prema Žovnici bila je minirana. Tenkisti su morali zaustati dok inžinjeri ne uklone mine. Cestu je neprijatelj najednom mjestu porušio eksplozivom, pa je i to zadržalo prodor tenkova.⁵⁰⁰¹ Neposredno pred upad dijelova 4. bataljona u Žovnicu naši minobaca i su zapalili neprijateljsko muničijsko skladište na Žovnici. Efikasno sadejstvo vatre naših minobaca a, vatre tenkova i upad pješadije u Žovnicu, neprijatelj nije izdržao već je pobegao prema Mostaru. Istovremeno je primijećeno da neprijatelj napušta Mikulja u i u manjim kolonama se spuštaj
rema vrelu Radoblje. Sa zalaskom sunca toga dana završava se napad brigade. Žovnica je oslobođena, a slobodna je i cesta za upotrebu tenkova i artiljerije. Vrata Mostara su otvorena. Preostaje kratki predah da se jedinice spreme i produže nadiranje u Mostar.

Na našem desnom krilu, napadaju i itavog dana (13. II) jedinice 19. divizije nisu uspjеле probiti front obrane neprijatelja na prevlaci Mostarsko blato-Neretva. Tako je od 12 sati neprekidno bio otkriven desni bok 11. brigade. No, i poslije toga što jedinice 19. divizije nisu probile front na svome pravcu napada, ipak je ostvareno sadejstvo artiljerije 19. divizije kojaje uspješnom vatrom sprijećila protunapad neprijatelja na desnom krilu 11. brigade i time efikasno podržala prodor 4. bataljona ka Žovnici.

Štab 26. divizije je u popodnevnim satima naredio Štabu 1. dalmatinske proleterske brigade da na desno krilo 11. brigade uputi dva bataljona, s tim dajeden bataljon uputi prema Žovnici radi sadejstvovanja 4. bataljonu u napadu na istu, a jedan bataljon uputi u pravcu sela Miljkovići radi ostvarivanja sadejstva sa 19. divizijom.

Bataljoni 1. brigade stigli su kad je Žovnica oslobođena, tako su oba bataljona 1. brigade produžila u pravcu položaja 19. divizije.

Na lijevom krilu 12. dalmatinska brigada i 3. prekomorska protjerali su neprijatelja i pred kraj dana 12. brigada izbila na liniju Podbile-k. 901, a 3. prekomorska

498) U Operativnom dnevniku brigade od 16. II stoji daje bataljon oko 14 sati izbio na Keveljevu u i Žovnicu. Stvarno je izbio oko 16 sati (prim, autor kao u esnika događaja).

499) »Glas Štampe« od 18. II 1945, AVII, Š. k. 61, br. reg. 8/1.

500) U svom sjećanju o ovom borbi Boško Šušak, komandir tenkovske 2. ete piše: »Dok sam bio u Štabu bataljona voza mogao tenka Franu Šobernik izvadio je nekoliko protutenkovskih mina na zavoju puta, 300-400 metara jugozapadno od sela Žovnica. Kako je put u okuci bio porušen, a i fugaša bila postavljena koju Šobernik nije primijetio, ušao je u tenk i odmah krenuo naprijed. Naišao je na fugasu koja je eksplodirala, digla tenk u zrak koji se okrenuo i pao na kupolu. Poginuli su vozač Šobernik i mitraljezac oko Batrijevića, a teško je ranjen artiljerac Dionizije Prizmi...« (Tekst sjećanja anja u arhivi autora.)

morska u selo Vihovi i, ali je protunapadom neprijatelja prisiljena na povla e-
nje na liniju Trnova a-Pometenik, i tu se zadržala u toku no i 13. na 14. februara.

Napadaju i sjeverno od Mostara jedinice 9. divizije su prodrle na željezni -
ku prugu Mostar-Sarajevo u rajonu Raštene i odbacile svježi oja ani 359. grena-
dirski puk 181. divizije, koji je prodirao iz pravca Drežnice. Komandant 369.
divizije je u pravcu napada 9. divizije uputio dio svojih snaga iz rajona Cima i rud-
nika uglja u Mostaru.⁵⁰¹ »

Na napadnom frontu 29. hercegova ke divizije u toku 13. II neprijatelj je
odolijevao napadima brigada 29. divizije. Na ve er 13. II komandant 369. divizije
Reinickel u analizi situacije tog momenta konstatira: »Pale su Jastrebinka i Mi-
kulja a, željezni ko osoblje pobeglo, sabotaže na pruzi, iz šina su isko ile dvije
lokomotive. Natovareni dijelovi 649. artiljerijskog puka nisu mogli biti otprem-
ljeni. Napad u selo Potoci kod Bijelog polja na cestu Mostar-Sarajevo odbijen.
Napad korpusne rezerve (359. puk, prim, autora) od Drežnice zaustavljen. Pogi-
nuli komandant izvi a kog bataljona i svi komandanti bataljona 370. puka (komandant
3. batljona tog puka Clumann bio je teško ranjen - p. a.).

Radi ove situacije Reinickel nare uje 369. puku da napusti Nevesinje i da
se povu e u Mostar.⁵⁰² Iako je konstatirao da mu je teška situacija, on još ne do-
nosi odluku o napuštanju Mostara, ra unaju i da i dalje može braniti Mostar, pa
otuda i nare enje 369. puku da se povu e u Mostar.

U situaciji, kada su dva bataljona 1. dalmatinske upu ena u pravcu Orlovca
i tako prakti ki osigurali desno krilo brigade od eventualnog protivnapada nep-
rijatelja u desni bok, a na lijevom krilu jedinice 12. brigade izbile na liniju Pod-
bile-k. 901, s perspektivom brzog upada u Mostar na tom pravcu, Štab brigade
nametnula se situacija koja daje realne šanse za brz upad u Mostar. Trebalо je
dati kratki odmor, da se jedinice srede i da odmah krenu u Mostarsku dolinu
na ranije divizijskom zapovješ u odre enom pravcu napada. Štab brigade to i
ini. Dogovoren je sadejstvo s tenkistima, a pot injenim jedinicama izdaje na-
re enje: 4. bataljonu da odmah krene pravcem Žovnica-Ili i-Mostar, 3. bataljona
da krene na lijevom krilu pravcem Žovnica-vrelo rijeke Radobolje i da s tog
pravca osigura lijevi bok 4. bataljona, koji napada osnovnim pravcem u grad da-
tom divizijskom zapovješ u. Prate oj eti brigade nare eno je da s minobaca-
ima i flakovima prati poredak bataljona kre u i se cestom Žovnica-Mostar a
s tenkistima je dogovoren sadejstvo i zatražena podrška divizijske artiljerije.

U ranim jutarnjim satima 14. februara 4. bataljon je krenuo na datom pravcu
i prije svanu a bez otpora ovладao selom Ili i, nakon ega je produžio u pravcu
Bakšima i tu neposredno ispred grada sukobio se s neprijateljem.

Oko 6 sati 3. bataljon je s 1. i 3. etom krenuo prema vrelu Radobolje. Pre-
thodnica bataljona je ispred izvora Radobolje naišla na neprijatelja (manja gru-
pa Nijemaca i domobrana). Nijemci su pružili otpor, ali su ubrzo savladani. Tom
prilikom ubijeno je i ranjeno desetak neprijateljskih vojnika. 1. eta (komandir
Dragovi) prešla je most na Radobolji i izbila na kosu iznad crkve i u tom mom-
entu na nju je otvorena vatrica s le a od strane naših tenkova, koji su se spuštali
cestom sa Žovnicy prema Mostaru i s lijevog krila od jedne jedinice 12. brigade.
Ubrzo je ta vatrica prestala nakon ispaljenih raketa o raspoznavanju, ali je eta
imala nekoliko ranjenih i poginulih. Za ovo iznenadno otvaranje vatre krivo je
loše uskla eno sadejstvo izme u štabova 11. i 12. brigade i tenkovske jedinice.
Tenkisti su to pravdali jer su prepostavili da je to neprijateljska jedinica koja
se našla na pravcu nastupanja 12. brigade. Nakon toga predala se u rajonu vrela
domobrana jedinica bez pružanja otpora. Predalo se 33 domobrana sa cjelo-

501) Druga dalmatinska brigada - monografija, str. 301, IHRPD, Split, 1982, Vojna enciklo-
pedita, str. 744.

502) Isto

kupnim naoružanjem i opremom, tako je izme u ostalog zaplijenjeno 18 kamiona, 30 baava nafte, 100 rezervnih komada guma za to kove kamiona, izvjesna koli ina akumulatora za vozila. Me u zarobljenim domobranima, koji su odmah dobrovoljno pristupili u brigadu, bio je najve i broj šofera, a nekolicina su bili poznati predratni nogometni nogometni lige. Vozila, gume, akumulatori i voza i u tom momentu dobro su došli za ojačanje našeg transporta, a nogometni e i te kako oja ati brigadni nogometni tim.

Oko 12 sati bataljon je preko Ili a produžio u Mostar i zadržao se u brigadnoj rezervi pozadi napadnog pravca 4. bataljona, a krajem dana upu en je ponovno u rajon vrela Radobolje.⁵⁰³

U svanu e 14. februara prate a eta krenula je niz cestu Žovnica-Mostar. Spustila se cestom do prostora gdje je cesta razrušena i tu postavila flakove. S tih položaja eta je flakovima tukla prostor oko željezni ke stanice, a posebno je otvarana vatra po kompozicijama vozova koji su bili spremni da krenu prema sjeveru. Tako su dvocjevni flakovi ubita nom vatrom onemogu ili pokrete iz željezni ke stanice i ujedno podržale napad naših jedinica koje su napadale na tom prostoru.

Sa svanu em su krenuli i tenkisti. Kako je cesta kod Malte pred samim ulazom u Mostar razrušena, naime Nijemci su u povla enju velikom koli inom eksploziva toliko razrušili cestu, da je ona postala na tom prostoru potpuno neprohodna za bilo koju vrstu vozila. Porušeni dio ceste branili su vatrom strelja - kog i artiljerijskog oružja, radi ega je trebalo prona i odgovaraju i prostor za spust tenkova prema gradu. Izvi anjem je izabran prostor za oko 1 do 2 km zapadno od porušenog dijela i tu su se tenkovi u prijepodnevnim satima spustili u selo Ili e i stigli na Rondo u centru zapadnog dijela grada.

Prvi bataljon je nastupao za 4. bataljonu u gotovosti za uvo enje u borbu, ali nije dobio zadatku, tako da je itavo vrijeme bio u rezervi.

etvrti bataljon je iz sela Ili nastavio nastupanje uz manji otpor neprijatelja upao u grad oko 12 sati i strelja kim strojem oko 13 izbio na Neretvu kod mosta kralja Petra⁵⁰⁴, i izbio na desnu obalu Neretve. Ubrzo iza toga iz pravca Malte prištigao je 1. bataljon 1. dalmatinske brigade na elu s njegovim komandantom, kapetanom urom Kotorašom koji je izbio na lijevo krilo 4. bataljona i preuzeo položaje ispred mosta kralja Petra. Nakon izbijanja 1. bataljona 1. brigade na most kralja Petra, 4. bataljon je svoje snage usmjerio na pravac Starog mosta.⁵⁰⁵ Neprijatelj se povukao ispred bataljona preko Starog mosta na lijevu stranu Neretve i s prostora stare kule Herceguše jakom mitraljeskom vatrom zadržao bataljon na desnoj obali Neretve. Štab bataljona pretpostavio je daje neprijatelj minirao most. Podataka o tome nema i radi toga je oklijevao s jurišem.

Kre u i se od sela Ili a do Mostara i kroz sam grad, gra ana Mostara pozdravljuju u grupama ili pojedina no iz ku a. Naši borci imaju osje aj da se nalaze me u svojima - sli no kao što su do ekanu u Vrgorcu, s razlikom što se to dešava u teškim uvjetima borbe, dok neprijatelj aktivno pruža otpor i može svakog momenta okrenuti oružje prema civilnom stanovništvu. Naro ito su ostale u sje anju grupe gra ana i pojedinaca koji su s lijeve strane Neretve uporedo uz obalu i kamene sige mahali maramicama i crvenim zastavama. Takav odnos gra-

503) Podaci o vremenu korišteni su iz operativnog izvještaja 3. bataljona, od 12. III i li nog dnevnika Živka Kari a, pisara 2. ete 3. bataljona. Pismo Martina Dragovi u arhivi autora. Kazivanje Boška Šuška, komandira tenkovske ete autoru 1984. godine.

504) Operativni izvještaj Štaba 26. divizije A VII, k. 1103, br. reg. 2-2/3.

505) Most je podignut 1566. godine, remekdjelo tadašnje arhitekture. Dug 29,5 metara, visok 20 metara. S obje strane mosta nalazio se po jedno utvr enje sa po tri kamene kule. Na lijevoj obali sazidanom 1676. na šest katova zidovima debelim 3,25 metara. Zvalo se Herceguša, a na desnoj e-lebinka i elavica. Oba su služila kao zatvor za hercegova ke hajduke i primorske uskoke - Vojna enciklopedija, str. 742.

anstva davao je još ve i podstrek borcima da nastave što energi nije u gonjenju neprijatelja.

Na lijevom krilu bataljona - na mostu kralja Petra tenkovska eta Boška Šuška pred pad mraka u gotovosti je da zajedno s pješadijom 1. dalmatinske izvrši juriš preko mosta. Na drugoj strani mosta Nijemci kod hotela »Neretva« postavili su dva tenka s pješadijom i neprekidno drže most pod vatrom.

Zamjenik komandanta brigade Andrija Krili i politkomesar 4. bataljona Milan Rako na položajima ispred Mostara februara 1945.

Prema ranije primljenim podacima most je miniran. I zaista je bio, ali su ne posredno pred dolazak naših jedinica presje eni kablovi za paljenje.

Nakon kratke pripreme, znaju i da postoji opasnost od miniranog mosta, tenkovi su i pored toga najve om brzinom, pod punim gasom, jurnuli preko mosta i u vrlo kratkom vremenu ovladali prostorom oko hotela »Neretva«. Jedan od neprijateljskih tenkova bio je onesposobljen pred juriš, pogoten iz »džonbula« s desne obale Neretve, a drugi je sa ekao tenkiste i pošto su naši tenkisti iznenada izbili ispred njega, posada ga je napustila i stala bježati ali su je brzo sustigli rafali oslobođilaca. U ovom tenku na enaje ak i granata u topovskoj cijevi, jer artiljerac nije imao vremena da opali.⁵⁰⁶¹

506) Prva dalmatinska proleterska brigada», Beograd, 1986, godina, str. 389-390 i sje anje Boška Šuška - u arhivi autora.

Neposredno iza tenkova u punom trku preko mosta prošla je pješadija 1. bataljona 1. brigade na lijevu obalu Neretve, nastavljaju i gonjenje u pravcu Bijelog polja. Istovremeno su i dijelovi 4. bataljona 11. brigade prošli preko starog mosta i izbili u centralnu ulicu koja se proteže dijelom grada na lijevoj obali Neretve.

Na desnom krilu 4. bataljona preko južnog mosta nizvodno napadala je 14. brigada 19. divizije i padom no i prešla na lijevu obalu Neretve. Prethodno je na Vardi istog dana oko 12 sati probijena njema ka obrana i tako je i 14. brigada u popodnevnim satima upala na svom pravcu u južno predgra e Mostara.

Na desnom krilu 1. dalmatinska brigada u ranim jutarnjim satima 14. II napadala je neprijatelja na Gradini i Orlovcu (k. 473) i ubrzo ovladala ovim položajima.

Jedan bataljon je upu en u pravcu s. Miljkovi -aerodrom sa zadatkom da sadejstvuje jedinicama 19. divizije u likvidiranju neprijateljskih snaga na aerodromu. Po ovladavanju Orlovcem (k. 473) oko 12 sati 1. dalmatinske glavninom snaga prodrila u Mostar preko Zahuma.

Na lijevom krilu je 12. dalmatinska zabacila neprijatelja s k. 324 i oko 12 sati upala u Mostar. Nešto duže neprijatelj je pružao otpor na k. 684 3. prekomorskoj brigadi koja je pred no izbila u Orlovac i Raštane i presjekla prugu Mostar-Sarajevo.

Komandant 369. divizije loše je ocijenio situaciju kada je naredio 369. puku da se povu e u Mostar, misle i da e se još zadržati u Mostaru. No, to mu nije uspjelo, tako da su jedinice 369. puka pod stalnim pritiskom jedinica 29. hercegova ke divizije (10. brigada) koje su ušle 14. II u Nevesinje bile onemogu ene da se povla e u pravcu Mostara, ve su naba ene na bespu a planine Veleža preko koje su se izvla ile u pravcu Jablanice i Konjica.

Tokom 14. februara hercegova ka brigada 29. divizije, prodiru i pravcem Zimlje-Bijelo polje sjeverno od Mostara uslijed jakog otpora neprijatelja nije uspjela da u toku dana presje e kod Bijelog polja odstupnicu njema kim snaga koje su se povla ile iz Mostara. Izjutra 15. II neprijatelj je još pružao otpor na rijeci Buni i Blagaju,⁵⁰⁷ radi egaje Stab 26. divizije naredio Štabu 11. brigade da uputi dva bataljona pravcem Mostar-Gnojnica-Blagaj sa zadatkom da napadnu neprijateljske dijelove koji su se povla ili iz Nevesinja i pružali otpor na rijeci Buni. Za izvršenje ovog zadatka upu eni su 3. i 4. bataljon u 6 sati u pravcu Blagaja. Tamo je konstatirano da se neprijateljske snage povla e preko Veleža, pa su bataljoni dobili nare enje da se povuku u Mostar. S bataljonima 11. brigade bila je upu ena i jedna tenkovska eta,⁵⁰⁸⁾ koja je tako er vra ena s bataljonima u Mostar.

Prema operativnom izvještaju Štaba 11. brigade od 16. II naši gubici u napadu na Mostar iznosili su 43 poginula i 130 ranjenih boraca.⁵⁰⁹

U borbama na prilazu Mostaru i u samom Mostaru poginuli su iz 2. bataljona: Adamovi Mate, borac, Bibi Ante, borac, Dragovi Nikola, borac, Gracin Mate, vodnik voda, Horvat Josip, borac, Ivankovi Franjo, borac, Mandi Milan, borac, Mustapi Ivan, borac, Padovan Andrej, borac, Pantalos Milan, borac, Pe-coti -Antušin Franjo, komesar 2. ete, Peri Petar, borac, Puljan Mate, vodnik voda, i Tutavac Ante, borac; iz 1. bataljona: Brklja i Mile, borac, Barolin Josip, borac, uli Nediljko, borac, Jovica Ante, borac, Kosor Stjepan, borac, Lovri Ivan, borac, Matas Nikola, borac, Mihaljevi Ante, borac, Svagelj Karei, borac, Turk Emil, borac, Vela Andrija, borac, Vlastelica Nikola, borac, Vukovi Vinko, borac, Skoki Ante, borac, Karinja Slavko, borac i Kešina Ante, borac; iz 3. bataljona: Antalo Marijan, borac, Frani evi Ante, vodni delegat, Montebela Gojko,

507) Knjiga depeša 29. divizije, Arhiv Hercegovine, PIK 22-1047.

508) »Od tenka do brigade«, str. 74.

509) Prema operativnom izvještaju 11. brigade, brigada je imala 31 poginulog borca. Prikupljanjem podataka za monografiju došlo se do broja od 43 poginula, koji se može uzeti kao to niji.

borac, Pavi Ivan, borac, Peran Roko, borac, Vu i Ivan, borac, Marinkovi borac-harmonikaš 1. ete i Farac-Ciprijan Ante, borac; iz 4. bataljona: Barbi Ante, borac, Certe Ivan, borac, Koljati Mate, vodnik voda i Poluta Ivoslav, vodni delegat; iz prištapskih jedinica brigade: Berni Ivan, sanitet, Lovri Jozo, borac, prat. ete, Muslav i Smiljan, borac, prate e ete i Paskvalin Kuzma, intendantura brigade.

Gubici neprijatelja od strana naše brigade iznosili su: ubijeno 180, ranjeno 250 i zarobljeno 50 vojnika.

Zaplijenjeno je: 2 protuoklopna topa, 2 teška minobaca a, 3 »šarca«, 1 ba-zuka, 30 pancerfausta, 50 pušaka, 3 šmajsera, 10 telefona, 20 kamiona, 3 motora, 31 ba va nafte, 100 komada automobilskih guma, 21 bicikl, 10 zaprežnih kola i raznog drugog materijala i vojne opreme, uništen 1 kamion.

Dok je 26. divizija imala 120 poginulih, 329 ranjenih i 11 nestalih boraca,⁵¹⁰ neprijatelj je imao 971 poginulih, 407 zarobljenih i veliki broj ranjenih vojnika, uz velike koli ine ratne opreme koja je pala u naše ruke.

Za šest dana neprekidnih borbi za Mostar sli no kao i u toku Kninske ope-racije, 11. brigada bilje u neprekidnom kontaktu s neprijateljem i tako nepos-redno u estvovala u izvo enju napada, dotle su se druge brigade povremeno smjenjivale prelazile iz dodira s neprijateljem u rezervu i ponovo u napad. Na glavnom pravcu napada divizije i korpusa koji se je odvijao uz komunikaciju Liš-tica-Mostar, 11. dalmatinska uz sadejstvo dijelova 1. tenkovske brigade i artilje-rije u cjelini je izvršila dobijeni zadatak, pri emu treba ista i slijede e:

- U borbama za Jastrebinku u uvjetima niskih temperatura i snijega njen 3. bataljon uspješno je položio ispit u vo enju borbe u zimskim uvjetima, bore i se efikasno protiv njema ke skijaške jedinice sposobljene za dejstva po snije-gom pokrivenom zemljjištu.

- Uspješno odbila sve protivnapade neprijatelja, koje je izvodio iz pravca Mikulja e i Jastrebinke ka Knežpolju i tako ispoljila odlike uspješne organizacije obrane i vo enja obrambenih dejstava.

- Energi no napadala neprijatelja tokom 13. februara na svom dijelu fron-ta, probila njegovu obranu, izbacila ga s položaja na Mikulja i i izbijanjem na Žovnicu, stvorila uvjete za brz upad u Mostarsku kotlinu.

- Vještim ubacivanjem 4. bataljona na desnom krilu u rajon Kitice i Keve-ljeva e razbijen je još jedan položaj neprijatelja po dubini njegove obrane, što je stvorilo uvjete za ubacivanje divizijske rezerve (1. dalmatinske), kako bi se ost-varilo povezivanje sa snagama 19. divizije koje su napadale na uskoj prevlaci iz-me u Mostarskog blata i rijeke Neretve, gdje je neprijatelj još uvijek pružao sna-žan otpor. Ujedno to ubacivanje je ubrzalo pad Mikulja e pošto je desno krilo izbilo u Žovnicu.

- Bataljoni 11. brigade blagovremeno su uba eni u Mostarsku kotlinu na-stavljuju i brzo prodiranje ka centru grada. Može se staviti opravdan prigovor da nije bilo potrebno u tim momentima zadržavati dva bataljona u rezervu, jer daje uba en još jedan bataljon prodor ka mostu kralja Petra Drže bi se odvijao.

Sadejstvo s tenkistima, kao i na Širokom Brijegu teklo je izvanredno, pri emu treba posebno ista i juriš tenkista po teško prohodnom zemljjištu herce-gova kog kamenjara s pješadijom 1. bataljona na jugozapadne padine Mikulja e.

U toku mostarske operacije brigada je imala 78 poginulih i oko 250 ranjenih ili ukupno izba enih iz stroja OKO 330 boraca. Gubitak u poginulim i privremenim izba enim iz stroja trebalo je da zamijeni oko 200 Mostaraca, koji su po oslobo-enju grada dobrovoljno stupili u redove 11. dalmatinske brigade.

Po oslobo enju Mostara brigada se razmjestila u gradu. Narednih dana se sre uje i vrši popunu. Javio se veliki broj dobrovoljaca omladinaca i omladinki koji e za koji dan zajedno sa starim borcima krenuti u bitke.

510) Operativni izvještaj 26. divizije, A VII, k. 526, br. reg. 13-1/3.

Štab brigade je 18. II organizirao savjetovanje sa štabovima bataljona, na kojem je detaljno analizirano djelovanje brigade u proteklim borbama za Široki Brijeg i Mostar. Savjetovanje je imalo cilj da kriti kom analizom ukaže na uočene propuste s jedne strane, a s druge strane da podrži i pohvali jedinice i pojedince koji su se istakli u proteklim bojevima.

Dana 19. II održana je nogometna utakmica timova 11. i 1. dalmatinske brigade, uz bu no navijanje pripadnika gra anstva i boraca.

Mostarska je kao i kninska operacija, jedna od najbolje voenih i uspješno izvođenih pobjeda naše vojske. U nekoliko dana neprijatelju su naneseni ogromni gubici: 5.636 mrtvih, 1.274 zarobljenih, dok su naši gubici (8. korpus i 29. hercegovačka divizija) iznosili 515 mrtvih i 1.600 ranjenih. Neprijatelj svoje gubitke više nije mogao nadoknaditi. 369. njemačka divizije i 9. ustaško-domobranačka do kraja rata imale su samo po jedan puk.^{5.1)}

Dio kolone svećanog defilea oslobođilaca Mostara. Na čelu brigadnog ešalonja, na konjima: komandant brigade Ivan Guvo i politkomesar Grga Markić, a za njima Seremet Ahmet, komandant prvog bataljona i Milan Rako, politkomesar četvrtog bataljona

SLAVLJE U MOSTARU

Nekoliko dana pripremalo se slavlje naroda Mostara i njegove vojske. Pripreme su završene i parada je održana po sunčanom vremenu u utorak 20. februara^{5.12)}.

Kronikar 11. brigade u brigadnom listu tih dana ovako je dao svoje vijenje proslave:

511) Narodnooslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 529.
512) Operativni dnevnik 11. brigade, A VII, k. 1101 A br. reg. 28-1/11

»Ne pamti Mostar ovakvo slavlje. Već od ranog jutra skupljao se narod na ulicama, iako je defile oslobođila kih trupa bio najavljen tek za 10 sati. Na svim licima osjećala se radost i neka vrst o ekivanja. Svi su oni mnogo bili o NOV-i. I neprijatelji i prijatelji, ali su i prepričani mnogo o njoj. Na ulici koja preko glavnog mosta na Neretvi ide kroz grad bila je podignuta tribina ukrašena šarenim ilimima i cvijećem. U sredini nalazila se slika Maršala Tita«.

Učesnici na svečanoj tribini otpozdravljaju prolaze im ešalonima oslobođilaca Mostara. S lijeva na desno: saveznički oficir, generali Petar Drapšin, komandant 8. korpusa, Pavle Jakšić, načelnik Glavnog štaba NOV Hrvatske, Vlado Šegrt, komandant 29. hercegovačke divizije, te Vicko Krstulović i Avdo Humo, članovi CK KPJ

Na desnoj obali Neretve preko puta hotela »Neretva« na ukrašenu tribinu u 10 sati popeli su se predstavnici najviših vojnih i civilnih vlasti, kao i predstavnici savezničke vojske. Tu su se između ostalih našli general-major Petar Drapšin, komandant 8. korpusa, pukovnik Boško Šiljegović, politički komesar korpusa, general-major Pavle Jakšić iz GS, general-major Vlado Šegrt, komandant 29. hercegovačke divizije, pukovnik Vicko Krstulović i Pavle Krčić ispred narodne vlasti i političkih organizacija iz Dalmacije, iz Bosne i Hercegovine Avdo Humo, član ZAVNOBiH-a i mnogi drugi.

Na elu parade na dobrom konju jahao je stasiti na čelnika Štaba 8. korpusa pukovnik Ante Biočić-Toni. Iza na čelnika Štaba marševskim korakom prve su nastupile ete 1. dalmatinske proleterske brigade. Iza proleta maršuju dva bataljona (1. i 4) 11. dalmatinske. Na elu brigade su komandant Guvo i politkomesar Grga Markić. Za stroj 11. brigade kroničari brigadnog lista, bilježi: »Još na trgu spiker je uzviknuo, 'Živila 11. dalmatinska udarna brigada' a narod je prihvatio pljeskanjem i uvjeticima... Naročiti utisak u inila je jednoobraznost uniformi, pjesma boraca i vrst vojnici korak. Me u gledaocima bili su se razgovor i divljenja: 'Ma bolan ne bio, ne vidjeh ovlike vojske u itavoj Paveli a državi!', a odgovor je bio: 'Pravo veliš! Dina mi, golema sila!'

Iza Jedanaeste marširale su 12. dalmatinska, a za njom 3. prekomorska brigada. Odmah iza brigade nastupila je naša artiljerija a za njom tenkisti iz 1. tenkovske brigade.

Kroni ar brigade toga dana na održanom mitingu na trgu Musali u popodnevnim satima, zabilježio je rije i Avde Hume re ene toga dana Mostarcima: 'Dragi moji Mostarci, pitanje bratstva naših naroda neka postane pitanje svakodnevnog rada. Nikada srpski narod nije bio slobodniji nego što je danas. Nikada Hrvati nisu bili slobodniji nego što su danas. Nikada Muslimani nisu bili sretniji i zadovoljniji nego što su danas'.⁵¹³¹

Na pro elju hotela »Neretva« na glavnem mostarskom trgu Musala toga sve anog dana bode u o i natpis na njema kom jeziku »Soldatenheim« (vojni ki dom), ali sada na svu sre u bez njema kih soldata.«

BRIGADA KRE E U IGRANE I RAVNE KOTARE

Poslije sve ane parade brigade je dobila nare enje da se spremi za marš i da sutradan, 21. II krene pravcem Mostar-Citluk-Vitina. Marš je otpo eo u 4 sata 21. februara. Brigade je prenoila u Vitini 21. na 22. II. Ujutro 22. u 7 sati pokret je nastavljen za Vrgorac gdje je stigla u 12 sati. Odatle je sutradan krenula preko Kozice u Živogošće i Igrane, gdje je stigla u 16 sati. U Igrane su se smjestili 3. i 4. bataljon, a u Živogošće u 1. i 2.

U toku izvo enja marša pojavila se neo ekivana teško a oko privikavanja novoprdošlih boraca iz Mostara na napore marša i na novi režim društvene sredine u kojoj su se odjednom našli. To su bili sve omladinci do tada priviknuti uglavnom na život u roditeljskom domu. Ovome treba dodati daje ve i broj njih ra unao da e brigade duže ostati u Mostaru i da e iza toga krenuti ka Sarajevu, a krenulo se u suprotnom pravcu. Kod nekolicine pojavile su se nedoumice i kolobanje, pa je prvo gana marša njih nekoliko dezertiralo. im je uo ena ova situacija na brzinu su održani kratki sastanci partijskih i skojevskih organizacija po nižim jedinicama, na kojima su se lanovi KP i SKOJ-a dogovorili o na inu rada oko prihvatanja novih boraca. Naime, njima je trebalo pružiti drugarsku ljudsku pomo , kako bi se što prije uklopili u novu sredinu i to odmah i bez oklijevanja. Zahvaljuju i takvom pristupu rezultati nisu izostali.⁵¹⁴

Dolaskom u Igrane pojavila se sumnja na postojanje tifusne zaraze. Odmah je uveden karanten i u toku karantena izvedeno je parenje odje e cijelokupnog sastava.

U Igranim je održana zajedni ka priredba vojske i gra ana za koju su naši kulturni odbori pripremili dobar program, te je vrlo dobro uspjela. U to vrijeme, to nije 27. februara dužnost komandanta 2. bataljona preuzeo je poru nik Petar Mio , dotle komandir prate e ete brigade.

Dana 27. februara dobijeno je nare enje za pokret u pravcu Ravnih kotara i sutradan 28. II u 10 sati u pristanište Igrane pristao je parobrod »Ljubljana« na koji su se ukrcali 1, 3. i 4. bataljon i isplovili istog dana u 24 sati. P/b »Ljubljana« je 1. marta pristala u Sukošanu u popodnevnim satima, odakle su 1. i 3. bataljon krenuli u Zemunik, a 4. u Smilje . Drugi bataljon se 1. III u 24 sata ukrcao u parobrod »Cetina« i stigao u Sukošan 2. III, odakle je poslije podne krenuo u Smilje gdje se smjestio. Prištapske jedinice brigade ukrcale su se 2. III u 3 sata na parobrod »Sitnica« i usput pristali u Podgoru i Omiš, gdje su ukrcali pekare i brašno. Stigli su u Vodice u 18 sati gdje su preno ili i ujutro krenuli u Sukošan odakle su nastavili put u Zemunik gdje su se smjestili. Stab brigade smjestio se u Zemuniku.

513) Parada obra ena prema brigadnom listu 11. brigade, A VII, Š, k. br. reg. 9/1.

514) Isto.

Razmjestivši se u Ravnim kotarima brigada je otpoela s redovnom djelatnošću u karakteristnom za uvjete odmaranja na koncentracijskom prostoru. Od ukupne vojne i političke aktivnosti navestimo slijedeće: izvedena su školska igra anja brigade. Tako je 3. bataljon izveo 3. III, 4. bataljon 6. III, a 1. i 2. bataljon 8. III. Zatim je 11. marta upravo oko 200 boraca iz brigade na proslavu 3. prekomorske brigade u Pridragu, gdje su podijeljena odlikovanja - medalje i ordeni za hrabrost. Tog dana održana je nogometna utakmica između naše i 3. prekomorske brigade koja se završila rezultatom 3:1.

Parobrod »Ljubljana« na putu Makarsko primorje-Zadar s ukrcačnim jedinicama brigade. Na palubi Milan Rako, politkomesar 4. bataljona i Ljubo Periša, obavještajni oficir 4. bataljona

Dana 12. III održani su izbori za narodne odbore u Dalmaciji. Ustvovali su svi borci s područja Dalmacije, pokazavši veliki interes za uspjeh izbora.

U »Glasu štampe«, od 25. III 1945. bataljonski reporter izvještava o svom razgovoru s odlikovanim borcima:

»... iz 1. ete 1. bataljona, mitraljezac Puzak Gabro rodom iz sela Gornjaki iz Hrvatskog Zagorja koji se narođao istakao u svih 11 juriša na koti 605 kod Mostara;

- iz 2. ete 2. bataljona, zamjenik komandira ete Stanko Jelaš dobio je Orden za hrabrost. Stanko je stari borac sa Biokova. Tukao se sa Talijanima, ustašama, Nijemcima i etnicima. Narođao se istakao u borbi za kotu 605 kod Mostara;

- iz 1. ete 3. bataljona, mitraljezac Taslidžić amil »Ljubušak«, rodom iz Ljubuškog. Prije stupanja u partizane bio je u ustaškom zatvoru sa 30 drugova.

Drugovi su streljani, a on je uspio pobje i u partizane. I od tada neprekidno se sveti na bojnom polju - za ubijene drugove. Istakao se naro ito u borbi za Široki Brijeg. Sam kaže za borbu oko manastira: 'Uh, što sam šišao iz stoje g stava'. (Iz puškomitraljeza - prim, autora).

- iz 2. ete 4. bataljona, zastavnik Roko, rodom iz okolice Šibenika. Stari je partizan. Tukao se i kod Drvara. Naro ito se istakao kao puškomitraljezac u borbama kod Vukova klanca kada je njegov vod napao grupu od 80 Švaba. Sa desetinom sje bio u prethodnici, koja se iznenada velikom brzinom prebacila za le a neprijateljskoj jedinici, a što je bilo odlu uju e u razbijanju neprijateljske jedinice.

*Pukovnik Ante Bio i , na elnik Štaba 8. korpusa pozdravlja po-
strojene jedinice brigade u Smil i u, po etkom marta 1945.*

Tako er u istom listu piše ratni dopisnik 11. brigade o izborima održanim 12. III. On iznosi svoje utiske i spominje da su se izvršile temeljite pripreme, kako se toga jutra na poljani sakupila cijela brigada, zatim kako su borci došli s transparentima na kojima je pisalo: 'Birajmo najpoštenije i najzaslužnije ljude za odbornike'.

... Glasanje je za stolom komisije. Dijele se glasa ke cedulje. Velolu ani razmišljaju za koje da glasaju, a jedan izme u njih pita: 'Ho emo li svi za Oreba? On je stari borac...' To i drugi prihvataju ali treba izabrati još šestoricu. Grupa Ne-

retljana raspravlja za koga još da glasa, jer još nedostaju dvojica koji će umijeti da rade. Glasaju i drugarice. 'Hoće li glasati za koju drugaricu?' - pita reporter. 'Sigurno' - odgovara jedna od njih. I sve smo se složile za udovicu Borozan. Tko može biti zaslužniji od tako svjesne majke prvoborca streljanog u Sinju. Kada su joj ustaški jamari u onim prvim mjesecima strijeljali sina, ona nije klonula duhom, nego je i dalje ostala dostojna kraljice herojskog Splita'«.

Tako je brigada sa ekala 14. marta i novu zapovijest za marš u Liku.

DEVETA GLAVA

BRIGADA U LI KO-PRIMORSKOJ OPERACIJI

ODLAZAK ZA LIKU

Krajem februara na prostoru Jugoslavije i južnog dijela Maarske, front se je protezao linijom Blatno jezero-Donji Miholjac-rijekom Dravom i Dunavom do Šarengrada-ušće rijeke Drine-Sarajevo-Banja Luka-Bihać-Gospic-Karlobag, a u Italiji saveznički front bio je na liniji jezero Konakir-Bolonja-Toskanske alpe (»Gotska linija»).

Drugog marta 1945. formirana je četvrta armija u čiji su sastav ušli 7., 8. i 11. korpus. Za komandanta i politkomesara 4. armije postavljeni su dotadašnji komandant i politkomesar 8. dalmatinskog korpusa general-major Petar Drapšin i pukovnik Boško Šiljegović.⁵¹⁵⁾

Četvrta armija dobila je zadatak da probije neprijateljski front u Lici i nadire u pravcu Rijeke i Trsta.

Pred frontom armije u Lici nalazio se njemački 15. brdski armijski korpus koji je svoje snage rasporedio u dvije grupe - isto tako i dvije divizije (373. legionarska i 10. ustaško-domobranska), kojake zatvarala unsko-pravac i zapadnu takozvaniću dviju divizije (392. legionarsku ili 1. ustaško-domobransku), koja je zatvarala pravac Gospic-Otočac.⁵¹⁶⁾

Armija je svoj borbeni poredak u prvoj fazi operacije postrojila u dvije napadne kolone - desna (20. i 26. divizija sa ojačanjima), koja napada unskim pravcem i ljevokrilna koju je inila 19. divizija sa zadatkom da napada na pravcu Udbina-Korenica.

Dvadesetšesta divizija ojačana sa 8. dalmatinskom brigadom 20. divizije, 1. i 3. bataljonom 1. tenkovske brigade, 2. motoriziranim haubicom i 4. teškim artiljerijskim divizionom Artiljerijske brigade 4. armije (oba diviziona bez 2. i 3. baterije) i artiljerijskim divizionom 9. divizije, dobila je zadatak da napadne neprijatelja na frontu Kulen Vakuf-Lumbardenik, opkoli ga i uništi na prostoru Gornji i Donji Lapac, a zatim da dejstvuje prema sjeveru sa zadatkom o istitom prostoru do rijeke Une i ovladati s Nebljusima.⁵¹⁷⁾

Na ljevom krilu sadejstvuje 20. divizija koja napada pravcem Klapavica-Kuk (k. 1193)-Dnopolje sa zadatkom da što prije izbije sjeverno od Lapac kog polja na cestu Donji Lapac-Nebljusi i tako omogući i opkoljavanje neprijateljskih snaga na prostoru Donji Lapac.

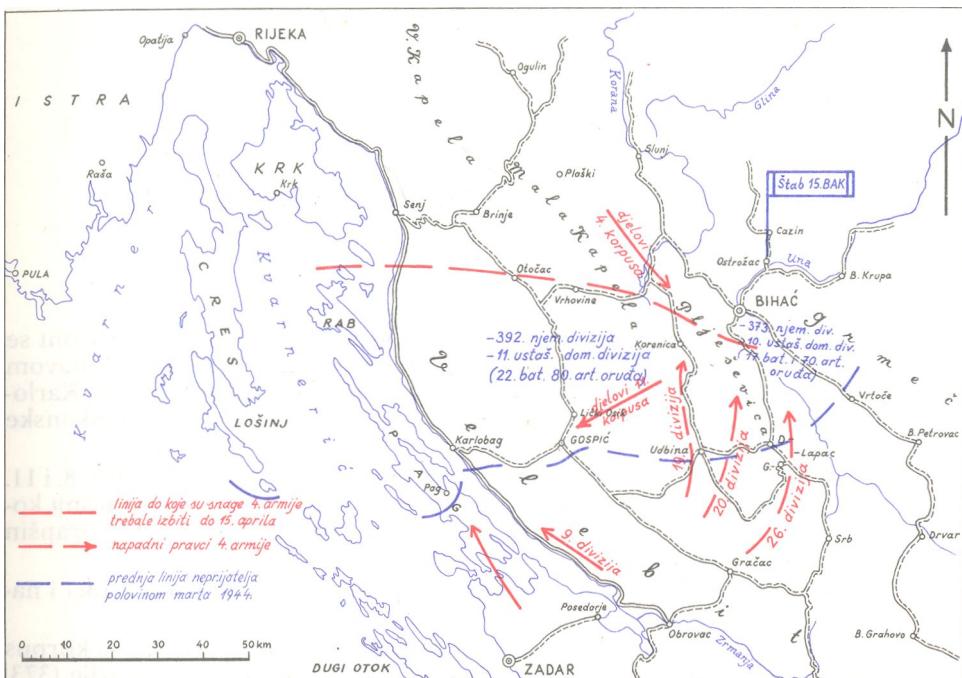
515) Naredba Vrhovnog komandanta JA od 2. marta 1945. g., Zbornik NOR-a tom XI, knj. 4, str. 9.

516) Izvještaj obavještajnog odjeljenja 4. armije, Zbornik NOR-a tom XI, knj. 4, str. 13.

517) Zapovijest Štaba 4. armije od 18. marta 1945. g., Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 20.

Sjeverozapadno od Bihaća, na pravcu Slunj-Vaganac, napadat će jedinice 4. korpusa sa zadatkom vezivanja neprijateljskih snaga u Bihaću. Gotovost za napad planiran je za 20. III u 6 sati.

S koncentracijskog prostora na rajone prikupljanja jedinica Armije izdato je naređenje, da ga izvedu od 15. do 18. III.

Osnovna zamisao dejstava 4. armije u Istočno-primorskoj operaciji - po etapa faza

Neprijateljske snage na napadnom pravcu 26. divizije bile su: na prostoru Boričevac, Gornji Lapac, Mišljenovac, Donji Lapac 1. bataljon 383. puka 373. divizije, 373. izviđački bataljon i 2. divizion 373. artiljerijskog puka; po dubini na prostoru Gornji Štrbac-Kruse-Nebljuse, Štab 373. divizije, Štab 383. pješadijskog puka, 373. inžinjериjskog bataljona, 373. dopunski bataljon (bez 2. i 3. ete), dijelovi 2. bataljona 10. ustaško-domobranske brigade 10. divizije i na Ripa kom pravcu 2. bojna 7. ustaške brigade 10. divizije. Na prostoru Skočaj-Zavalje-Bihać artiljerijska grupa 15. korpusa i ostali dijelovi 10. ustaško-domobranske i 373. legiонarske divizije, 16. i 20. tvrđavski bataljon, 2. bataljon 734. puka 104. lovačke divizije, prištapski i pozadinski dijelovi 10. i 373. divizije. Ispred lijevog susjeda raspoređeni su dijelovi 384. pješadijskog puka i 373. dopunskog bataljona, koji se prilikom napada mogu u povlačenju prema Bihaću i na napadnom pravcu 26. divizije. Ukupno na napadnom pravcu divizije mogle su se o ekivati snage oko petnaest bataljona i jedan artiljerijski divizion. Prema ovome, odnos snaga iznosio je u pješadiji 5:1, u artiljeriji 3:1. Neprijatelj je u Bihaću imao 6 tenkova,⁵¹⁸ prema naša dva tenkovska bataljona. Dejstvo neprijateljske avijacije nije o ekinovanu, jer je saveznička avijacija imala punu prevlast u zraku.

518) Dr Uroš Kostić: »Oslobođenje Istre, Slovenije i Trsta 1945. godine«, Beograd, 1978. godine, str. 58.

Obrambene položaje neprijatelj je posjeo po sistemu bataljonskih i etnih otpornih taaka, međusobno povezanih po frontu i dubini. Položaje je utvrdio nekoliko mjeseci po sistemu polustalne poljske fortifikacije s izrađenim robovima punog profila osiguranim živanim i minsko-eksplozivnim preprekama. Otkujući i napad jedinica 4. armije i znajući da ona raspolaže s tenkovima, naročito je posvetio pažnju izradi minsko-eksplozivnih prepreka u zahvatu komunikacije Gornji Lapac-Nebljusi-Bihać. Pouzdanost korištenju izbori za Knin i Mostar odustao je od gradnje betonskih bunkera visokog profila koji nisu pružali efikasnu zaštitu od dejstva naših artiljerijskih oružja i ručnih bomba (bazuka i »pancerfausta«) s kojima su naše jedinice raspolagale u dovoljnim kolima inama. Zato je pristupio izradi zajedničkih skloništa ukopanih u zemlju, radi efikasnijeg zaštite žive sile.

Štab 11. brigade dobio je 14. III naredbu ene od Štaba 26. divizije za pokret pravcem Zemunik-Smiljan i -Karin-Obrovac. Štab brigade istog dana donosi zapovijest za marš, po kojoj 3. i 4. bataljon maršuju prvog dana iz Smiljana i u Ribnicu, pravcem Smiljan i -Karin-Ribnica, a slijede eg dana nastavljaju marš pravcem Ribnica-Obrovac-Varoš Simić, gdje se odmaraju do daljnog naređenja. Istovremeno 1. i 2. bataljon s prištapskim jedinicama brigade maršuju 15. II sa prostora Zemunika na prostor Smiljana i a, gdje se razmještaju na ranijoj lokaciji 3. i 4. bataljona, a slijede eg dana (16. III) izvode marš istim pravcem i na isti prostor kao i 3. i 4. bataljon 15. marta.

Marševski poređak bio je 3, 4, 1, 2. bataljon, eta za vezu, inžinjerska eta, prateća eta, snabdjevački odsjek brigade, radni vod previjalište.⁵¹⁹⁾

Pred polazak na marš brojno stanje brigade iznosilo je 2.713 boraca, a u raspolaganju 512.⁵²⁰⁾

Jedinice brigade su 15. III u 10 sati krenule na marš prema dobivenoj zapovijesti i stigli dana do 19 sati izbile, i to: jedinice koje iz Smiljana i u rajon sela Muškovci - na prostor koji je bio predviđen za drugi dan marša, a jedinice iz Zemunka stigle su na prostor Obrovca,⁵²¹⁾ što znači još dalje za desetak kilometara nego je bilo predviđeno brigadnom zapovjeđu. Dužina dnevног marša iznosila je oko 30 kilometara što su jedinice svladale bez teškoća. Štab brigade je u toku marša usmeno naredio izmjenu i dopunu zapovijesti, tako daje 15. III brigada maršujući i s koncentracijskog prostora za jedan dan skratila dužinu marša.

Štab brigade s dostignutog prostora prvog dana marša naredio je da se nastavi pokret ka prostoru za prikupljanje u rajon sela Brotnja i to pravcem Obrovac-Gračac-Velika Popina-Srb-Brotnja. Nastavljajući i dalje kretanje jedinice stižu u Gračac 16. III u popodnevnim satima. Na širem prostoru Gračaca jedinice su zanošile 16/17. III. Razmještaj jedinica za prenošenje bio je: 3. bataljon u najistočnijim kućama Gračaca, 4. bataljon u kućama na cesti Gračac-Bruvno (sjeverni dio Gračaca), 1. bataljon u kućama južno od ceste za Knin, 2. bataljon u kućama sjeverno od ceste za Knin, a prištapske jedinice smjestile se u centru Gračaca.

Za slijedeći dan marša 17. III, donešena je zapovijest da se kreće do s. Popine s Prvim bataljonom u prethodnici.

Međutim, u međuvremenu je ova zapovijest izmjenjena, jer se već nekoliko jedinica divizije kretalo ovim pravcem, pa da ne bi došlo do zastoja u pokretu, to su dva bataljona brigade (3. i 4.) upoređeni iz Gračaca preko Dobošnice za Srb, a ostale jedinice su krenule pravcem Gračac-Popina-Srb, bez zadržavanja u Popinji. To je bila sasvim realna odluka, jer je dužina puta iznosila oko 35 kilometara, a što je brigada savladala bez posebnih napora. Za 10 sati marša, predveđeno 17. III, jedinice brigade su stigle u Srb.

519) Zapovijest Štaba XI brigade od 14. marta 1945. g., A VII, k. 1101, br. reg. 13-10.

520) Knjiga depeša 26. divizije u Arhivu VII.

521) Operativni dnevnik 11. brigade, AVII k. 1101 A, br. reg. 28-1/11. .

etvrti dan marša otpo eo je u 9 sati iz Srba, pravcem Donja Suvaja-Brot-
nja, gdje se stiglo u 12 sati 18. III.⁵²²⁾

Borbeni moral i raspoloženje boraca brigade, iju ve inu ine Dalmatinici, s obzirom da brigada kreće iz Dalmacije u Liku izvanredno je dobar. O tome ratni dopisnik 1. bataljona Mladen Ivić u brigadnom listu, između ostalog, piše: »Iz Zemunika poslje dužeg boravka, preko Raynih Kotara prilazimo polako Velebitu. Diže se ponosno Velebit, gledaju nas njegovi još bijeli vrhovi i ekaju nas. Ostavljamo u dolini Obrovac i po injemo da se penjemo. Srebrna Zrmanja vi-juga i ljeska se po divnom sunu nom danu. Lagano obilazimo jednu uzvisinu i gubi se divan pogled na dolinu. Pred nama samo uke - sad manje - sad veće - pratiteljke nas partizana... 'Idu ete partizana, slavu borbe pronose...', pjeva naša druga eta. Borci su dobro raspoloženi ima šale i dobacivanja na pretek... 'I Gospo... e ovih dana pasti u ruke partizana' - prihvata mitraljezac Branko. Stihovi lete kao po vezi sve do za elja ete. Ipak nije lako pre i 18 km,⁵²³⁾ stalno uz brijeđ. Borci brišu znojna elu, skidaju se šinjeli a drugarice prednjaće, ak zagrđu rukave od košulje. Na maršu od Srba prema selu Brotnja narod je masovno izašao i do ekuje svoju vojsku. Omladinke pjevaju pjesme. Jedna od njih glasi:

'Dolazi nam dvadesetišesta
sa udarnim brigadama
Mi sijemo žito, žito
Zivo nam Maršal Tito.'«

Ovako bilježi svoje utiske ratni dopisnik 3. bataljona Teo Grgić.

Dopisnik ete za vezu brigade Bruno Paškeš brigadnom listu poslao je svoj dopis koji glasi:

»Putem se sretaju grupe omladinki koje lopatama i krampovima opravljuju cestu. One to rade kao organizovane radne jedinice koje su pozadinske vlasti prethodno pripremile da osposobe put za kretanje vojnih kolona.

Ovim djevojkama radost blista u oima. Borci pozdravljaju: 'Zdravo drugarice, samo udarni ki, udarni ki'.

Iz naše ete se uje pokli : 'Zivile omladinke Like'.

'Zivili nam Dalmatinici' - kli u one.

Cijela eta pjeva:

'Sastala se Dalmacija s Likom
pa se ne da pokoriti nikom'...

Takva je klima u svim li kim selima kroz koje se brigada kreće. Narod sa ushi enjem do ekuje svoju vojsku. Iako je te krajeve okupator neprekidno uništavao i plja akao kroz sve etiri godine rata narod nudi vojsci krumpir i ostalu hranu kojom još raspolaže«.⁵²⁴⁾

NAPAD NA LAPAC I PRODOR KA DRENOVACI

Izvršavaju i dobijeni zadatak od Štaba 4. armije Štab 26. divizije, pošto su njegove jedinice pristigle iz sjeverne Dalmacije u rajone prikupljanja južno od Lapca, 19. marta je izdao zapovijest za napad.⁵²⁵⁾ Prema zapovijesti divizija nanosi glavni udar pravcem Gornji Lapac-Mamac-Nebljusi. Svoj desni bok osigurava upu ivanjem u napad na desnoj obali Une jednu brigadu na pravcu Kulen Vakuf-Orašac-ukovi. U tako postrojenom borbenom poretku jedinice divizije dobile su zadatak:

522) Isto

523) 18kmje put od Obrovca do prevoja na vrhu Velebita, kojeg je prešao 1. bataljon u maršu 16. marta.

524) Izvodi iz lanaka brigadnog lista od 1. aprila 1945. g., A VII, Š. k. 61, br. reg. 13/1.

525) Zapovijest za napad Štaba 26. divizije od 19. III 1945. g., A VII, k. 1101 A, br. reg. 16-11/10.

- na desnoj obali rijeke Une napada 8. dalmatinska brigada pravcem Kulen Vakuf- ukovi pod komandom majora Ive Puriši a, sa zadatkom da osigura desni bok napadnog pravca 26. divizije;

- Jedanaesta dalmatinska (komandant major Ivan Guvo i politkomesar major Grga Marki) s dva bataljona napada pravcem Doljanski Bubanj-Buševi , sa zadatkom da sa sjeveroisto ne strane potpomogne likvidaciju sela Mišljancav, a zatim da se postavi na liniji Me edova a-Delalina s osnovnim zadatkom da protjera neprijatelja na tom pravcu i da dalje izvi a prostor i zadržava se izme u rijeke Une i ceste Mamac-Nebljusi. Druga dva bataljona ostaju u divizijskoj rezervi u rajonu sela Doljani;

- Prva dalmatinska (komandant major Vaso api i politkomesar major Augustin Juki) napada pravcem Doljani-Bubanj-Lisi jak-Mišenovac-Mamac sa zadatkom likvidirati neprijatelja u rajonima Mišlenovac i Mamac, a po izbijanju na cestu u rajonu Mamca glavnim snagama se obezbje uje od eventualnog neprijateljskog napada iz pravca Nebljusa, a jednim bataljonom ofanzivno dje luje u pravcu Donjeg Lapca.

Granica djelovanja izme u 11. i 1. brigade proteže se linijom Rujevice (k. 868) Delalina-Me edova a (k. 920)-Lapa ka korita;

- Tre a prekomorska (komandant potpukovnik Bogdan Viski i politkomesar major Stane Bobnar) napada pravcem Krš-Malta-Donji Lapac, a 12. dalmatinska (komandant kapetan oko Nikitovi i politkomesar major Kazimir Vidan) napada pravcem Mazin-Lumbardenik (k. 671)-Drenova glava-Obljaj-Donji Lapac. Ove brigade imaju zadatak likvidaciju neprijateljskih snaga na prostoru Gornji i Donji Lapac;

- divizijska artiljerijska grupa: dva divizionala brdskih topova 75 mm (jedan 26. divizije i drugi iz 9. divizije), jedna baterija topova 150 mm i jedna haubi ka baterija 105 mm iz 4. i 2. divizionala artiljerijske brigade 4. armije pod komandom majora Franca Misjaka, izvodi artiljerijsku pripremu po neprijateljskim položajima ispred napadnog fronta 12. dalmatinske i 3. prekomorske brigade;

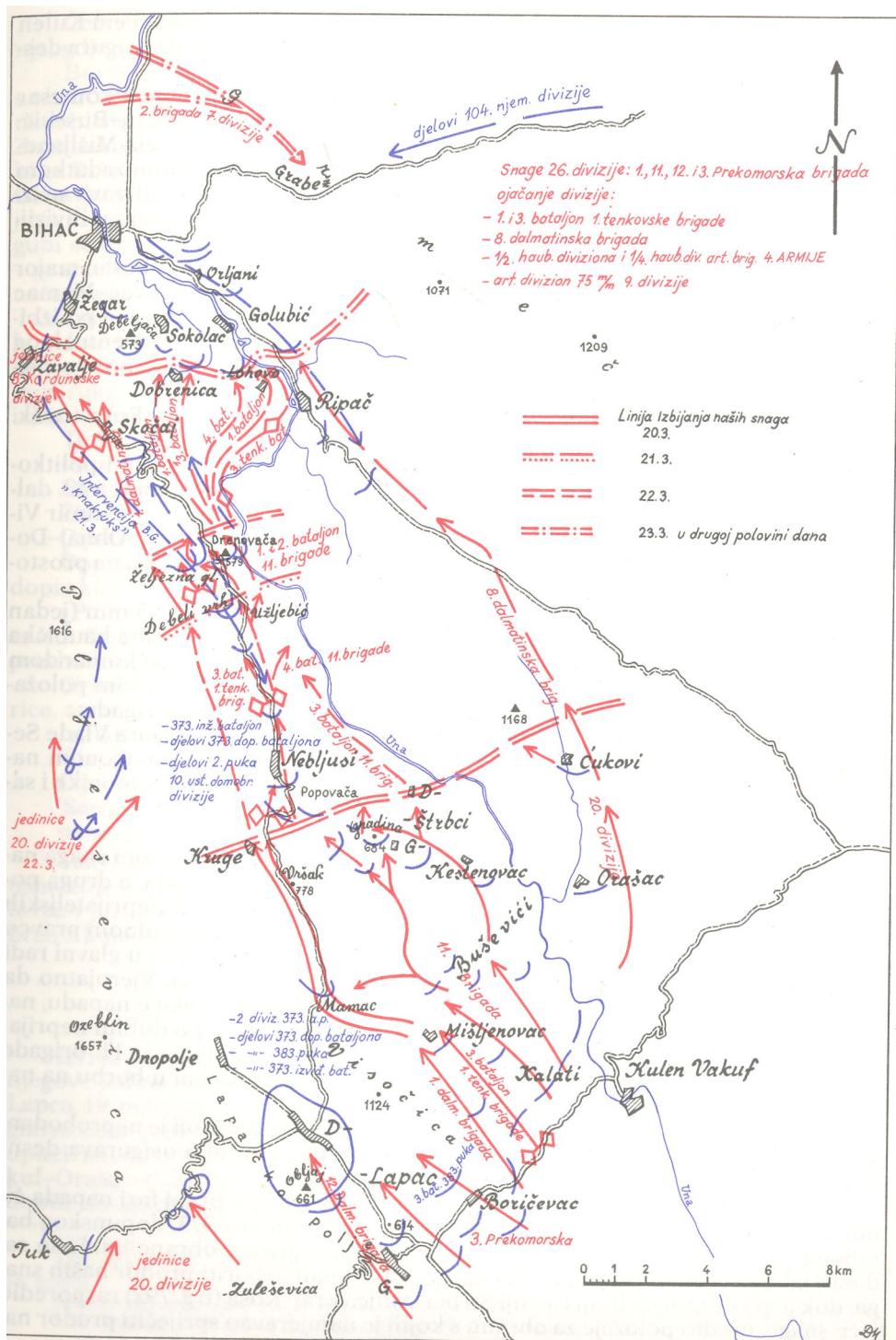
- Prva tenkovska brigada (dva bataljona) pod komandom majora Vlade Sekuli a i politkomesara potpukovnika Franca Ho evara jednim bataljom na pada na pravcu 1. dalmatinske brigade a drugim na pravcu 3. prekomorske i s dejstvuje s istima.

Po etak napada 20. marta u 6 sati.

Prema ovoj zapovijesti Štaba 26. divizije 11. brigada je polovinom snaga napadala u prvom ešalonu na pomo nom pravcu divizijskog napada, a druga polovina je dobila ulogu divizijske rezerve. Obzirom na raspored neprijateljskih snaga po njegovoj dubini obrane i konfiguracija zemljišta, na napadnom pravcu po dubini, pravac koga je dobila brigada, namećemo se da preraste u glavni radi izvršavanja narednog divizijskog zadatka - likvidacije Nebljusa. Vjerojatno da kod procjene situacije u Štabu divizije prilikom donošenja odluke o napadu, navedena mogu nost o prerastanju pomo nog u glavni pravac po dubini neprijateljske obrane bila je odlu uju a kod odre ivanja dva bataljona iz 11. brigade da u u u divizijsku rezervu, kako bi bili pravovremeno uba eni u borbu na napadnom pravcu svoje brigade.

Desnom granicom brigade proteže se kanjon rijeke Une koji je neprohodan, a na desnoj obali Une dejstvuje 8. dalmatinska brigada i tako osigurava desni bok brigade iz tog pravca.

Neprijateljske jedinice na napadnom frontu brigade u prvoj fazi napada i nili su dijelovi 1. bataljona 383. pješadijskog puka i dijelovi 373. dopunskog bataljona. Te neprijateljske snage na prednjem kraju njegove obrane imale su zadatku i ulogu manjih prednjih odreda, koji su trebali usporiti prodor naših snaga, dok je po dubini na liniji Gornji Štrbci-Mili akraj-Kosa (trg. 792) rasporedio ja e snage, uredio položaje za obranu s kojih je namjeravao sprije iti prodor na

Napadna dejstva 26. divizije i ojačanja na pravcu Lapac-Drenova a-Sokolac od 20. do 23. marta 1945. godine

ših snaga ka Nebljusima. Ove položaje je neprijatelj utvrdio nekoliko mjeseci i tako izveo sve fortifikacijske rade. Položaje je posjeo po sistemu odvojenih i dobro utvrđenih otopornih tabora aka prilagođenih zemljišnim uvjetima (posjedanje po ukama i naseljima), koje su se međusobno dopunjavale odlično organiziranim vatrom uz podršku vlastite artiljerije iz rajona Nebljusa.

Ki mu ovog obrambenog rajona inili su otporne taborke na Gradini (k. 684), k. 673, Popović a vrh, k. 733 i k. 703.

Zemljište je prohodno, djelimično pošumljeno, brdovito s izraženim učinkom pogodnim za organizaciju obrane po odvojenim otopornim taborima. Upotreba tenkova je moguća a na itavom prostoru, osim zemljišta uz obalu kanjona rijeke Une koji je neprohodan.

Meteorološke prilike su bile izvanredne, vrijeme sunčano, temperatura umjerena.

Po dobijanju divizijske zapovijesti, Štab 11. brigade svojom zapovješću od 19. marta⁵²⁶, borbeni poredak postrojava u liniju, određujući i bataljonima da napad izvode s manjim napadnim kolonama na datom pravcu napada.

Bataljoni su dobili slijedeće zadatke: 3. bataljon da napadne pravcem Kalati-Buševi -Krivodol-Gornji Štrbac, a drugi pravcem Kalati-Dubrava-Glavica (k. 766)—V. Srne ak (k. 751)-Mili a kraj.

U prvoj fazi napada bataljoni izbijaju na liniju Krivodol-Međedova a primjerice 4. bataljon sadejstvuje na lijevom krilu 1. brigadi u ovlađavanju sa selom Mišljenovac i u spremnosti za spriječavanje eventualnog neprijateljskog protivnapada iz pravca Nebljusa u bok glavnim snagama divizije.

U drugoj fazi bataljoni nastavljuju prodor ka Gornjim Strbcima i Mili a kraj. Prate ih eta brigada je pridata po vodovima 3. i 4. bataljonu.

Prebacivanje jedinica brigade ka prednjem kraju neprijateljske obrane otpočelo je oko 14 sati 19. marta, s tim što su 1. i 2. bataljon koji su određeni u divizijsku rezervu, prešli iz Brotnje u Doljane, a 3. i 4. bataljon su produžili ka prednjem kraju neprijateljske obrane i do pola noći izbili u širi rajon sela Ostrovica, a odatle produžili ka Kalatima gdje su izbili pred svanu e 20. marta.

Napad je otpočeo jednovremeno na itavom divizijskom frontu u 6 sati. Prethodno u trajanju od jednog sata naša artiljerija je izvela artiljerijsku pripremu pred napadnim frotom 3. prekomorske i 12. dalmatinske brigade.

Neposredno pred naš napad komandant 384. neprijateljskog puča, pukovnik Hermann, koji su se dijelovi nalazili i djelimično na napadnom frontu naše divizije, u 5 sati u otvorenom telefonskom razgovoru obavijestio je svoje jedinice da će jedinice naše 4. armije uz podršku tenkova kroz kratko vrijeme dostići i Gornji Lapac.⁵²⁷

Na desnom krilu napadnog fronta brigade u napad je krenuo 3. bataljon (komandant poručnik Jakov Raos i politkomesar kapetan Ljubo Barbari). Slabe snage neprijatelja u njegovom pretpolju nisu pružale ozbiljniji otpor. Bataljon je nastupao u nekoliko manjih kolona koje su međusobno sadejstvovali vatrom i pokretom. Kako se na itavom frontu napad uspješno odvijao to je bataljon po izbijanju na liniju datu za prvu fazu napada nastavio s prodorom ka liniji Gornji Strbci-Gradina (k. 684). Najjači i otpor neprijatelja je pružio na dobro utvrđeno tabor koji obrane Gradini, koju je ogorčeno branio. Uz sadejstvo sa 4. bataljonom Gradina je zauzeta prije pada mraka, nakon čega je bataljon produžio prodorom ka liniji Vršak (k. 522)-D. Strbci, na koju je izbio do pada mraka. Tokom dana bataljon je ubio tri i zarobio 10 neprijateljskih vojnika, a sam je imao jednog poginulog i 8 ranjenih boraca.⁵²⁸ Na Gradini je teže ranjen Dušan Milat politkom-

526) Operativni dnevnik 11. brigade, A VII, k. 1101 A, br. reg. 28-1/11.

527) Dr. Uroš Kostić, n. d., str. 70.

528) Operativni dnevnik 3. bataljona, AVII, k. 1101 A, br. reg. 1-1/14.

sar 1. ete. U Donjem Štrbcu zaplijenjeno je nekoliko vojnih gumenih amaca, koji su vjerojatno bili namijenjeni za prelazak preko rijeke Une. Ti amci e dobro do i bataljonu za nekoliko dana kod organizacije forsiranja rijeke Une u Bihaću.

Povodom juriša na Gradinu, ratni dopisnik 11. brigade u brigadnom listu tih dana zapisao je: »Još su nam u živoj uspomeni žestoke borbe na Gradini kod Drniša (napadao 1. bataljon 11. brigade u novembru 1944. godine-p. a.). Onoj smo pri ali. Saznali su svi za junaštvo naših boraca. Svega su se toga sjetili borci 1. ete 3. bataljona, kada su jurnuli na utvrdu enu kotu 684 - Gradinu. To je li ka Gradina... 'Nijemci su je utvrdili šest mjeseci, govorili su o njenoj neosvojivosti... Mislili smo bi e borbe najmanje 10 dana' - vele nam dva seljaka... Švabe su se branile. Štitio ih je brisan prostor i dobro opremljena utvrdija. Tada smo ponovno jurnuli. Za dva sata palo je što su Nijemci utvrdili šest mjeseci. Prosuta pšenica, peč, staklo na bunkerima, ostavljeni meso - tek zaklano - prizor je koji su pružali tek osvojeni bunkeri.«⁵²⁹

Na lijevom krilu brigade napadao je 4. bataljon (komandant kapetan Dinko Antunović i politkomesar kapetan Milan Rako) pravcem Kalati-Mišljenovac-Delalina (k. 677)-Međedova a (k. 920). Jedna eta ovog bataljona oko 12 sati izbila je u rajon Mamca na cestu Donji Lapac-Nebeljusi,⁵³⁰ iako je to bilo u zoni napada 1. dalmatinske. Komandir ove ete, najvjerojatnije je tu izbio nastupajući i brzo u pratinji tenkova gone i neprijatelja koji je na tom pravcu brzo odstupao. Napadu bataljona sadejstvuju tenkisti iz 1. tenkovskog bataljona 1. tenkovske, koji je napadao u zoni napada 1. brigade. Ubrzo su dijelovi 1. dalmatinske izbili na Mamac i tako je u tom momentu praktički presjeten pravac izvlačenja neprijateljskih snaga s prostora Gornjeg i Donjeg Lapca i stvorena mogućnost njegove brze likvidacije na tom prostoru od strane glavnih napadnih snaga 26. divizije. Izbijanjem na ovaj prostor 4. bataljon je izvršio zadatak prve faze napada, kada je dobio naređenje da nastavi dalje prodor pravcem Kestenova križa-V. Srna ak-Mili a kraj-Kosa (trg. 792). Nekoliko tenkova iz 1. tenkovskog bataljona kretalo se u borbenom poretku bataljona i sadejstvovali u daljem prodoru. Ovi tenkovi su ubrzavali tempo nastupanja jer je neprijatelj pri njihovoј pojavi vrlo brzo napuštao položaje. U ovoj drugoj fazi napada neprijatelj je pružio snažniji otpor na liniji Gradina (k. 684)-Kosa (trg. 792). U napadu na Gradinu dijelovi 4. bataljona sadejstvuju 3. bataljonu u ovlađivanju istom. Do pada noći bataljon je izbio na liniju k. 673-Kosa (trg. 792) i tu zanojio.

Bataljoni brigade koji su ostali u divizijskoj rezervi u toku dana kretali su se za borbenim poretkom brigade pravcem Doljani-Bori evac-Mišljenovac i u rajonu Mišljenovca zanojili.⁵³¹

Interesantna je injenica daje 4. bataljon nastupao granicom koja je divizijskom zapovjeđu u bila određena između 11. i 1. brigade i da su Mišljenovcima ovladali dijelovi jedne i druge brigade. Prelaženje preko linija razgraničenja u tom vremenu, a i u toku našeg rata, esto su rješavale starještine nižih jedinica neposredno na zemljisu u zavisnosti koju je nametala data situacija. Razlog za ovo prelaženje bio je u injenici daje neprijatelj davao slabiji otporna desnom krilu 4. bataljona, od tuda i orijentacija jedinice prema neprijatelju od kuda pruža snažniji otpor. Osim ove injenice trebalo je pratiti naše tenkove i osigurati ih od vatre »pancerfausta« neprijateljske pješadije.

529) »Glas štampe«, list 11. brigade, A VII, Š. k. 61, br. reg. 13/1.

530) Dr. U. Kostić u n. d. str. 70, navodi daje desno krilo napadnog fronta 26. divizije u 16 sati izbilo na komunikaciju Lapac-Nebeljusi. U monografiji »Prva dalmatinska proleterska brigada«, Beograd, 1986. g. na str. 397 stoji da su dijelovi te brigade taj pravac zatvorili u 14 sati. Prema operativnom izvještaju 11. brigade, na cestu kod Mamca je izbila jedna eta 4. bataljona. Autoru ovih redaka, kao neposrednom učesniku poznato je daje ova eta dejstvovala u zoni 1. dalmatinske i da je u rajon Mamca izbila oko podne.

531) Operativni izvještaj 11. brigade, AVII 1101 A. br. reg. 8-1/11.

Tokom ovog dana desni susjed 8. dalmatinska, potisla je neprijatelja i izbila na liniju ukovi-Kliševi -Luka. Na desnom krilu 1. dalmatinska je izbila u Lapa ka korita. Glavne divizijske snage ovladale su Gornjim i Donjim Lapcem i na tom prostoru likvidirale okruženog neprijatelja koji je tu ostavio itavu artiljeriju, kompletну komoru 383. puka i glavno previjalište na elu sa njegovima lije nikom.⁵³²

Istovremeno je uspješno nastavljena ofanziva ostalih armijskih snaga - 20. divizije grebenom Plješevice i 19. divizije na pravcu Udbina-Korenica. Druga zrakoplovna eskadrila JA ovoga dana uspješno je napadala bombama i raketama neprijateljske kolone na cesti Nebljusi-Bihać, u rajonu Lapca istaknuto komandno mjesto 373. njemačke divizije, u Ostrošcu Štab 15. njemačkog korpusa, a u Gospiću je zapaljeno municipijsko skladište neprijatelja.⁵³³

Dijelovi 373. legionarske divizije i posebno njen 383. puk u estvovali su u borbama koje su se oktobra i novembra 1944. godine vodile na širem prostoru Knina s našim jedinicama i posebno na Oštroj glavici, koju su napadali bataljoni 11. brigade. Pošto su tamo pretrpjeli velike gubitke i sada ponovo suočeni s istim jedinicama od kojih su prije nekoliko mjeseci tu eni, to je za njih ova borba predstavljala ozbiljan psihološki šok koji nije bio zanemariv. I tako, žive i u strahu poslije katastrofe doživljene u kninskoj operaciji, do ekali su nov sudar i nakon nekoliko sati otpora krenuli u pani no bježanje.

Još u toku dana, osjećajući i svu težinu situacije u kojoj se našao, a da bi zaustavio brz prodor 26. divizije, Štab 373. divizije oformio je borbenu grupu »Knackfuks« (nazvana po pukovniku Knackfuksu koji jekomandovao grupom) u Bihaću u od jedinica dijelova 383. puka, 104. lovačke divizije, 5. transportnog puka »Speer«, 3. diviziona 373. artiljerijskog puka, dijelova 10. ustaško-domobranske divizije i dva oklopna automobila. Glavnina grupe upućena je prema Nebljusima na pravac nastupanja 1. i 11. dalmatinske brigade, dok je dio grupe (jedna eta iz 104. lovačke divizije i ustaše) upućen u pravcu Ripa kog klanca radi zaustavljanja prodora 8. dalmatinske brigade.⁵³⁴ Nijemci su blagovremeno uočili opasnost iz pravca na kome je nadirala 26. divizija. Pokupili su u Bihaću sve raspoložive snage i brzo reagirali, ali u tom momentu te snage nisu bile dovoljno jake da zaustave brz prodor 26. divizije dolinom Une. U ostalom, one nisu mogle nadomjestiti njihove snage koje su likvidirane u Lapačkoj dolini, jer su bile daleko slabije.

Krajem dana ispred fronta brigade prednji kraj neprijateljske obrane protezao se linijom k. 565-Popović i vrh (k. 733)-Kruge, koja je od ranije pripremljena za obranu, a naročito prvoj na cesti između Kruga i Nebljusa u rajonu k. 703. Na tom dijelu obrane nalazile su se jedinice koje su od ranije držale i uredile te položaje za obranu i vjerojatno dio jedinica koje su se uspjele povući i ispred našeg nastupajućeg stroja. Dalje po dubini neprijateljske obrane rajon sela Nebljusi neprijatelj je pripremio za obranu. Na tom prostoru moglo se očekivati da će otpor pružiti i dijelovi borbene grupe »Knackfuks«.

Na lijevom krilu dijelovi 1. dalmatinske s tenkovima izbili su ispred sela Kruge.

U toj situaciji Štab 26. divizije je tokom noći 20/21. marta odlučio da 12. dalmatinsku i 3. prekomorsku zadrži u Lapačkoj dolini, a sa 11. i 1. dalmatinskom brigadom uz podršku tenkova i artiljerije produži ujutro rano s daljim prodrom u pravcu Nebljusa.

532) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 71.

533) Bojne relacije Druge eskadrile u sastavu RAF, AVII k. 1450, br. reg. 9/4.

534) Pukovnik Knackfuks je ranije bio komandant Feldkomandature u Splitu, a zatim se preuzeo Knina povukao u Bihać, gdje je preuzeo komandu nad Ortskomandaturom i drugim nebrodima jedinicama u Bihaću - dr U. Kostić, n. d., str. 55.

Izvršavaju i odluku Štaba 26. divizije, Štab 11. brigade ne vrši nikakve promjene u borbenom poretku već naređuje bataljonima da sa svanjem krenu u napad i to: Treći bataljon pravcem D. Štrpci-Gorice-V. Seoce, a četvrti pravcem Popović a vrh-Nebljusi.

Napad 3. bataljona odvijao se bez snažnijeg otpora neprijatelja. Na pravcu napada 4. bataljona neprijatelj je pružao naročito snažan otpor u rajonu k. 703. Ubrzo su se pojavili naši tenkovi koji su nastupali cestom kroz selo Kruge ka k. 703. Četvrti tenkovi su naišli na protivtenkovsko minsko polje ispred k. 703. Neki su oštećeni, a drugi su zaobišli minsko polje i krenuli na neprijateljske položaje uz puno sadejstvo pješadije 1. dalmatinske koji su pratili tenkove i dijelova 4. bataljona koji su napadali bojni. Ubrzo, videći da će mu otpor biti bezuspješan, neprijatelj je krenuo u paniku i odstupanje prema Nebljusima gonjen vatom naših tenkova i pješadije. O ekivao se otpor u Nebljusima. Međutim, cijene i nemogućnost suprotstavljanja nadiranju naših snaga neprijatelj je pod neposrednim pritiskom naših tenkista i pješadije krenuo u odstupanje u pravcu Drenova i Bihaća.⁵³⁵¹

Jedinice 1. dalmatinske istovremeno su nastupale zapadno od Nebljusa pravcem Kruge-Piroviće-Zeki a vrh a dijelovi njenog 4. bataljona pratili su tenkove u napadu na Nebljuse u sadejstvu sa 4. bataljonom 11. brigade.

Po ulasku u Nebljuse oko 11 sati bataljoni Jedanaeste nastavili su gonjenje i do 14 sati izbili na liniju M. Seoce - Šabac uša. Na toj liniji oko 15 sati 2. bataljon, koji se kretnao za 4. bataljonom smijenio je istog i nastavio napad na Užljebi i k. 532, dok je 1. bataljon na desnom krilu smijenio 3. bataljon. Od tog momenta u dodiru s neprijateljem ostaju 1. i 2. bataljon, a 3. i 4. prelaze u rezervu.

U toku dvodnevnih borbi jedinice 26. divizije na unskom pravcu oslobođile su Lapačku dolinu i Nebljuse i tako završili prvu etapu ličko-primorske operacije 4. armije, koja je prema armijskom planu trebala da traje osam dana. Ujedno su neprijatelju nanešeni veliki gubici. Uništena je živa sila u Lapačkoj dolini a dovođeno je kao pojava anja borbene grupe »Knackfuks« nije bilo dovoljno da bi se nastavilo s uspješnom obranom.

Druga eskadrila uspješno je dejstvovala u toku dana po dubini neprijateljske obrane, tukuci i neprijatelja u Žegaru, Bihaću, Pokoju i objekte na željezni koj pruzi Bihać-Bosanski Novi, Kostajnica, Sunja.⁵³⁶

U ovakvoj situaciji u Štabu 4. armije donešena je odluka da 26. divizija nastavi prodor ka Bihaću i da ga zajedno sa 7. banijskom i 8. kordunaskom divizijom 4. korpusa oslobođi prije nego stigne glavnina 104. lovačke divizije, koja se kretnala iz doline Drave prema Bihaću i da tako osigura svoj desni bok u nastupanju ka Rijeci.

Kako su situaciju u našim i neprijateljskim jedinicama vidili u tim momenata neposredni učesnici s naše i neprijateljske strane i to zabilježili dobro i oslikati navedeni primjeri:

Njemački deseterar Rothe: »Beskrajno dugačka rijeka istrošenih borbom, koja je tekla u pozadinu, sreća nas na putu ka neprijatelju. Kamioni, motocikli, putni i automobili prepuni zemljaka koji su stajali, ležali ili sjedili na stepenici, blatočrni i hladnjacima, većina bez oružja, u kaljavim, znojnim, pocijepanim i odrpanim uniformama. Sada sam znao što se dogodilo. Južni front obrane bio je probijen. Navrat na nos, bez komande i obuzeti panikom valjali su se naši potučeni bataljoni protiv kojih su stajale divizije. Svi su imali jedan

535) F. Schraml u n. d., str. 217 o borbama između Lapca i Nebljusa između ostalog navodi: »Da bi se kod Nebljusa izgradio novi položaj (borbena grupa Knackfuks) divizija je naredila hitno prvo enje malobrojnih grupa, koje su još uopće stajale na raspolaganju uglavnom 11/383. pukac, i nešto dalje nastavljaju. »Prihvativi položaj kod Nebljusa je zbog napada u našoj pozadini pao već 21. III po podne. Divizija je naredila izvlačenje do Zavalja«.

536) Bojna relacija Druge eskadrile - kao i naprijed.

cilj - do ⁵³⁷⁾ sjeverno od velikog mosta na Uni prije nego što ga poruše lovci-bombarderi.«

Iz navedenog teksta lako je zaključiti da se njemački desetar kretao u sastavu borbene grupe »Knackfuks« iz Bihaća prema Nebljusima.

Dopisnik brigadnog lista »Glas Štampe« iz 2. i 4. bataljona poslao je dopis u kome piše »Nastupamo prema Bihaću u i gonimo neprijatelja koji bježi pred nama i napušta uku po uku... Naš mitraljezac Profaca ugleda dvoja kola duplom natovarenim. Namjesti odmah »šarac« i sa prvim rafalom pogodi prva kola. »Šarac« ponovo zaštekta i pogodi druga kola sa prikolicom. itav vod bio je ponosan i oduševljen sa svojim mitraljescem«.⁵³⁸⁾ U istom listu, dopisnik iz 4. bataljona Ivo Ilić opisuje i svoj doživljaj u susretu s jednim starcem u jednoj li koj selja koj ku i u no i između 20. i 21. marta piše: »Kuhinja je pružala grozan primjer. Nigdje ništa. Samo neke tri jame u podu. Naložismo vatru da se ugrijemo, odmorimo a zatim da nastavimo put. Kad, najednom vrata se otvorile a na njima se pojavi lik veselog starca, koji nas pozdravlja: 'Zdravo drugovi, vi ste prvi naši gosti u slobodi. Vidite moju ku u. U njoj nema ništa. Ja sam usto sretan i prešten. Ne žalim sve odneseno blago, žito, robu. Jedino nije žao što nemam ime da poastim vas, moje oslobođioce. Ha, pa tu je skriveno dolje u zemlji još nešto krompira kojeg u vam ispe i'.

Izaista, zavuće se u rupu, prokopa, izvadi krompire i nastavi da peče, veselo prije aju i o svom životu.

Taj simpatični starac svako veće pohađao je svoju kuću, da bi iz njene utrobe iskopao hranu za sebe i svoje odnose i daleko nekih desetak kilometara. Daleko... daleko... preko vode.«

Tenkista, ratni dopisnik lista 1. tenkovske brigade Egon Franić piše u svom brigadnom listu o borbama kod Nebljusa: »Kota 703 osvojena je najuriš. Bunkeri opasani bodljikavom žicom i minskim poljima su pusti. Grozno iscerrena lica pobijenih Švaba svjedoče o užasu koji je na njih proizveo tutanj tenkova koji su se peli na samu kotu nepristupačnu za svakoga, samo ne za tenkove, koje vodi vrsta ruka tenkista partizana. Ne ekaju ih, bez predaha spustili su se tenkovi prema selu Nebljusi po padini krševitoj, neprohodnoj... Iz dva pravca jure tenkovi na Švabe koji bježe, obuzeti užasom, prema utvrđenoj koti Drenova i nekih desetak kilometara dalje... Poneka kuća u Nebljusima gori. Iz daljine uđe se huk Une, skrivene u svom dubokom koritu. Svuda oko sela rovovi, podzemni magazini municije, bunkeri. Na samom drumu dva mrtva Njemaca. Na jednom je oznaka »Krim 1941-1942«. Kazna gaje stigla marta 1945. godine. Kod drugoga ljubiteljasto pismo na kome je poljski cvijet, u kom Hans piše svojoj ženi, da svaki dan piće »prima milch« i daje sakupio divnih stvari za zajel... Za nekoliko sati pročitati i u kraj njegova leša dugi red žena sa malom djecom u naručju. Idu one iz nas uzaludno tražeći svoje krave otjerane od okupatora, tražeći mlijeka kojeg su surovo i nemilosrdno otele Švabe ili koj dječaci.«⁵³⁹⁾

U toku protekla dva dana borbi 3. bataljon je imao jednog mrtvog i 15 ranjenih boraca, ubio je 3 i zarobio 10 neprijateljskih vojnika, dok je 4. bataljon imao 2 poginula i 5 ranjenih, ubio je 9 neprijateljskih vojnika i zarobio 38. Brigada je ukupno zaplijenila 2 teška minobaca, 15.000 metaka, 1 šmajser, 7 bicikala i 3 gumenih amaca.⁵⁴⁰⁾

Poginuli borci na prostoru Gradina-Nebljusi su: Kristijan Jerolim i Krstulović Tončić iz 4. i Raspet Franc iz 3. bataljona.

537) F. Schraml, »Kriegsschauplatz Kroatien«, Neckargemünd 1962. g., str. 217.

538) »Glas Štampe« od 1. IV 1945. g., AVII Š. k. 61, br. reg. 13/1.

539) »Od tenka do brigade«, izdanje Biblioteke Vojnog glasnika u Beogradu povodom 10. godišnjice formiranja, str. 160. Egon Franić je rodom iz Suđuraja na o. Hvaru. Poginuo kod Žute lokve 8. IV. 1945. godine.

540) Operativni izvještaj II. brigade, kao i naprijed.

Bataljoni 11. brigade vrlo brzo su prodirali na zadanim pravcima. Izvrsno je funkcionalo sadejstvo izme u bataljona brigade kao is 1. i 4. bataljonom 1. dalmatinske, koji su napadali na lijevom krilu brigade. Naro ito dobro se ispoljilo sadejstvo s tenkovima. Iskustva ste ena u ranijim borbama izme u tenkista i naše pješadije ovdje su dala odli ne rezultate.

Izbijanjem pred Drenova u brigada je u punoj borbenoj gotovosti. Borbeni moral bora kog i starješinskog kadra nakon uspješno izvedenih borbi i izvanrednom prihvatu naših boraca od strane stanovništva ovog dijela Like na visokom su nivou i oko 2. 500 pripadnika Jedanaeste spremno o ekuje naredne zadatake.

NAPAD NA BIHA

¹ Nakon odluke Štaba 4. armije da 26. divizija s oja anjima produži napad na Biha , Štab 26. divizije naredio je 8. dalmatinskoj da produži napad prema Ripu, 11. dalmatinskoj na ijem pravcu dejstvuje i 3. tenkovski bataljon, da napadne Drenova u, ovlada istom i produži prema Biha u, 1. dalmatinskoj da uz podršku 1. tenkovskog bataljona produži napad pravcem Debeli vrh-Vršak-Meljinovac. Tre u prekomorsku i 12. dalmatinsku zadržava u Lapa koj dolini u rezervi.

Podru je Drenova e i Željezne glave se nalazi na suženom prostoru, s desne strane duboki kanjon rijeke Une i s lijeve planinski masiv Plješevice koji se naglo uzdiže (dolina Une oko 240 metara n/v, a Željezna glava 774 m, na rastojanju od oko 1.500 metara, a od Željezne glave prema zapadu još okomitije se diže planinski masiv). Na tom podruju neprijatelj je isto tako kao i u Lapa koj dolini i Nebljusima ve ranije uredio položaje za obranu u rajonima Drenova e (trg. 579), Željezna glava (k. 774), Hrastik (k. 705), Vršak (k. 690). Ovi položaji su bili posjednuti od dijelova 384. puka 373. divizije i dijelova jedinica koje su se povlaile od Nebljusa.

Ovakva konfiguracija zemljišta omogu avala je neprijatelju da relativno s malim snagama posjedne položaje i da ih uspješno brani, dok je napada u one mogu ena jednovremena upotreba veih snaga, a posebno upotreba tenkova svedena je samo uz cestu. Pošumljeno planinsko zemljište omogu avalo je i branioncu i napada u neprimije eno - prikriveno dovo enje ja ih snaga na izabranim prostorima i njihovu iznenadnu upotrebu tamo gdje neprijatelj ne o ekuje ja i napad ili protivnapad. U takvoj situaciji prednost je na strani brojano ja ih snaga, što je u konkretnoj situaciji predstavljalo prednost za naše jedinice. Uzani prostor zemljišta bio je razlog da 26. divizija Krene u napad samo s dvije brigade. No i za dvije brigade zemljište je usko (11. brigada je napadala prema dobijenom zadatku samo na Drenova u), radi ega je Štab brigade odluio da Drenova u napadne s dva bataljona, a druga dva zadržao u rezervi. Za izvo enje napada odre eni su 1. i 2. bataljon, koji su ve bili u neposrednom borbenom kontaktu s neprijateljem. Prvom bataljonu (komandant poručnik Ahmet Šeremet i politkomesar kapetan Košta Ugrica) dat je zadatak da neposredno napadne na Drenova u i da je zauzme. Drugom bataljonu (komandant poručnik Petar Mijo i politkomesar kapetan Jakša Deletis) nare eno je da napadne neprijatelja u zahvatu ceste Užljebi -Drenova a, tako što e jednom etom sadejstvovati 1. bataljonu u napadu na Drenova u, a jednom bo no dejstvovati prema Željeznoj glavi sa dejstvju i jedinicu 1. dalmatinske brigade koja je neposredno napadala Željeznu glavu. Prate oj eti dat je zadatak da svojim oružjima podržava napad na Drenova u.

Prema prethodno dobijenom nare enju od Štaba divizije po etak napada odre enje za 22. marta u 7 sati nakon jednosatne artiljerijske pripreme koju je izvodila divizijska artiljerijska grupa.

Neposredno sadejstvo s 3. tenkovskim bataljonom trebalo je da se ostvari u toku napada.

U popodnevnim satima 21. marta 1. eta 2. bataljonaje u 15.30 sati protjerala neprijatelja s k. 532 i tom prilikom imala 4 ranjena borca,⁵⁴¹ a tokom no i 21. na 22. marta jedinice 1. i 2. bataljona su izašle na polazne položaje i pripremile se za juriš na Drenova u.

Sa svanu em 22. marta ujutro u 6 sati otpo ela je vatrica naše artiljerije po Drenova i Željeznoj glavi dopunjena vatrom brigadne prate e ete i prate ih eta 1. i 2. bataljona. U 7 sati otpo eo je juriš naše pješadije podržan vatrom minobaca a, tenkova i samohotki. Neprijatelj pruža snažan otor i pored ubita ne jednosatne vatre naše artiljerije i minobaca a (u vatrenu pripremu bila uklju e na 32 artiljerijska oru a i 12 minobaca a emu treba pribrojiti topovske cijevi tenkova i samohotki). Jurišni poredak naše brigade u tom momentu jako ugrožava bo na vatrica neprijatelja iz pravca Željezne glave koju je napadala 1. dalmatinska brigada. Da bi efikasnije osigurao svoj bok Štab 11. brigade u 9 sati naredio je 2. bataljonu da s dvije ete napadne sa istoka Željeznu glavu uskla uju i svoje dejstvo s napadom jedinica 1. brigade.⁵⁴² Prvi bataljon na brisanom prostoru ispred Drenova e trpi gubitke od jake neprijateljske vatre. Pokušaj pravljenja prolaza kroz ži ane prepreke ne uspijeva. Upu en je i jurišni vod bataljona kojim komanduje Karlo Horvatin. Vod je uspio napraviti jedan prolaz, ali ga je neprijatelj protivnapadom izbacio.

U esnik juriša na Drenova u Ante Vrsalovi politkomesar prate e ete 1. bataljona iznose i svoja vi enja o ovom jurišu tih dana piše u brigadnom listu: »Drenova a, 22. III. 1945. godine. Naš bataljon dobija zadatak da u samu zoru napadne Drenova u. To je kota vanjske obrane Biha a. Švaba je tu kotu utvr ivao preko godinu dana. Ona se nalazi na lijevoj obali rijeke Une. Mala je i na vrhu oštara. Utvr ena je bunkerima, rovovima, minama, žicom a isje ena šuma ispred bunkera stvorila je brisani prostor. Još za no i naša 3. eta zauzela je položaje. U sedam sati ujutro sve je bilo spremno za napad. Prvo po inju haubice, onda protivkolci pa baca i... Naš jurišni vod, pod komandom vodnika Horvatin Karla, dobija zadatak da uspostavi vezu s 3. etom. Sjekli su žicu. Premda prvi put u borbi, ovo je odjeljenje dalo odli ne rezultate. Najboljim se pokazao am i Salko, vo a odjeljenja. On je prvi došao pred žicu i po eo sje i. Neprijatelj je otvorio žestoku vatru iz »šaraca«, ranio je 6 drugova i ubio hrabrog Salka...⁵⁴³, Još jedan u esnik juriša šalje svoj lanak brigadnom listu i piše: »Drenova a je utvr ena kota. Švabe su na njoj. Našaju je artiljerija pretvorila u plamen. Blinde se dokrale i ga aju... Borci 1. i 2. bataljona napadaju. Sve se pretvorilo u dim. Švabe se brane. I njihova artiljerija ga a. Ali naši borci ne popuštaju. Niže se juriš zajurišem. Imamo prve ranjene, ali i svakom prkos i mržnja. Ne eš Švabo! Borba je pod samim utvr enim vrhom. Teško je dokrasti se. Bunker su a i žica. Svuda naokolo brisani prostor. Mi opet jurišamo. Spušta se no , nižu se juriš za jurišima. Zatišje... a onda se za u oštara borba. Željezna glava je pala - javlja obližnji telefonist. Naše jedinice su došle Švabi iza le a. Osjetio je to i brani se. Flak (protivavionski) puca iz svih cijevi ali to Švabi ne pomaže. Borci su u utali pod Drenova om. ekaju svoj as. Znaju oni dobro - do i e on. Ako ne ve eras, a ono sutra sigurno... .⁵⁴⁴

U 16 sati 3. eta 2. bataljona u sadejstvu s jedinicom 1. dalmatinske nakon nekoliko uzastopnih juriša zauzela je Željeznu glavu (k. 774) i tako eliminirala bo no dejstvo neprijateljske vatre po našim snagama koje su napadale Dreno-

541) Operativni dnevnik 2. bataljona, A VII, k. 1101 A, br. reg. 1/13.

542) Operativni izvještaj 11. brigade i Operativni dnevnik 2. bataljona, A VII, kao i naprijed.

543) »Glas štampe« od 1. IV 1945. godine, AVII S, k. 61, br. reg. 13/1.

544) Isto kao i 31.

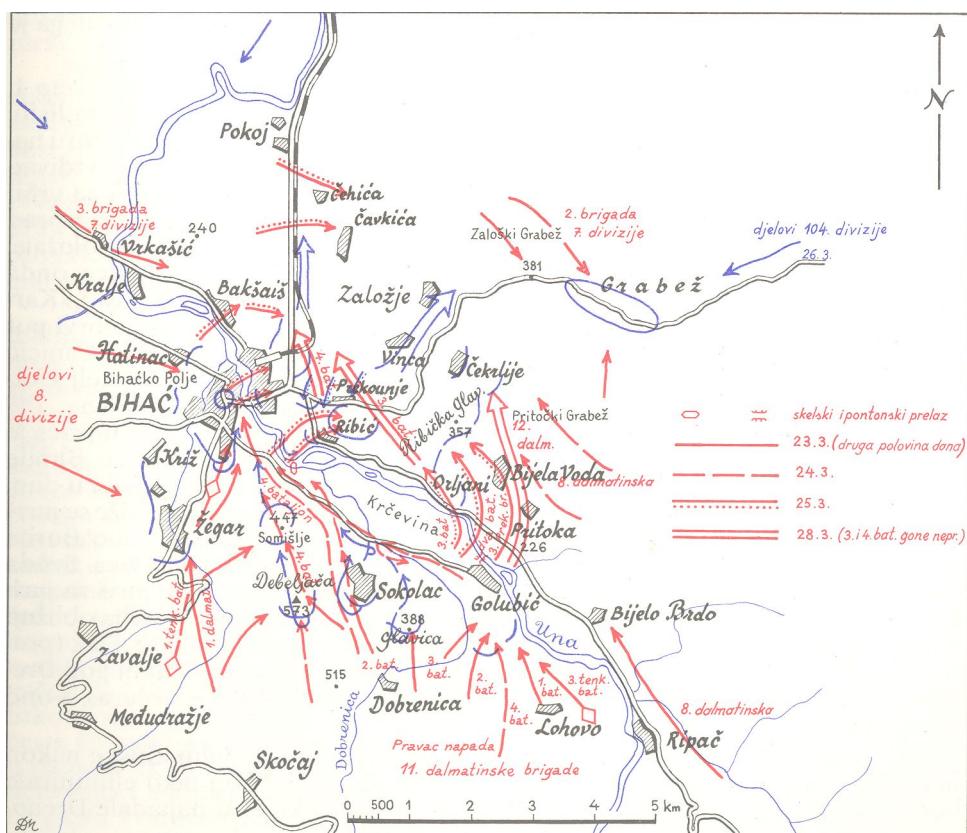
va u. Tokom ovih napada 2. bataljon je imao 4 mrtva i 53 ranjena vojnika. Poginulo je prema izvještaju 2. bataljona 8 neprijateljskih vojnika. Zarobljeno je nešto municije i tri gumena amca.⁵⁴" Iz 1. bataljona je poginulo 7 boraca (o poginulim neprijateljskim vojnicima, plijenu i broju ranjenih iz bataljona nema podataka).

Iz 1. bataljona poginuli su: bolni arka Heđe Karadža, borci Bernard Borovina, Salko Andžić, Luka Kokeza, Ante Prodan vodnik, Mirko Vatavuk i vodnik voda Nikola Vlahović; iz 2. bataljona: Stanko Jelaš, zamjenik komandira ete i borci Jure Mijić, Jadranko Radić i Zdravko Ruse.

Neprijatelj je u rajonu Drenovače imao velike gubitke narođene ito od dejstva naše artiljerije i minobaca a. No on i pored toga i s padom no i nastavlja otporom.

Na lijevom krilu napadnog fronta jedinice 1. dalmatinske u sadejstvu s 1. tenkovskim bataljonom, poslije likvidacije Željezne glave nastavile su s prudrom kroz pošumljeno planinsko zemljište pravcem Hrastik-Vršak-Meljinovac i tako zaprijetile odsijecanje neprijateljskim snagama koje su se i dalje uporno branile na Drenovače.

Na desnom krilu 8. dalmatinska nastavila je s prudrom ka Ripcu.

Borbe u Bihaću od 23. do 28. marta 1945. godine

545) Kao i pod 29.

Iz pravca sjeverozapada prema Biha u nadirale su snage 4. korpusa.

U ovakvoj situaciji bilo je jasno da će neprijatelj potražiti izlaz u skraćivanju fronta i da će iskoristiti nove za neprimjetno napuštanje položaja i povlačenje na novu liniju. Kako naš 1. bataljon u toku noći nije izvodio ozbiljnije juriše na Drenova u, neprijatelj se povukao s iste i krenuo na nove položaje obrane, koji su se ispred naše brigade protezali linijom Ripa -Golubi -Glavica (k. 396)-Sokolac-Debelja a (trg. 573).⁵⁵⁶⁾ Položaji na ovoj liniji su od ranije bili uređeni za obranu i djelimično zaposjednuti.

Rano u zoru 23. marta, Štab 11. brigade u dатој situaciji donosi odluku da se itavom brigadom kreće u nastupanje ka Biha u osnovnim pravcем Drenova a-Lohovska brda-Sokolac, naređujući i bataljonima koji su bili u neposrednom kontaktu s neprijateljem da krenu iz postojećeg borbenog poretka, na desnom krilu 1. bataljona a na lijevom Drugi. Bataljonima iz rezerve, etvrtom, da se kreću za 1. bataljonom, a 3. bataljonu da kreće na pravcu nastupanja 2. bataljona. S tenkistima je dogovoren da dijelom snaga nastupaju s 1. bataljonom.

Po dobijenom naredjenju bataljoni su odmah krenuli na svojim pravcima. Na desnom krilu preko Reli a drage ka Ripu i Golubi u nastupao je 1. bataljon podržan dijelovima 3. tenkovskog bataljona.⁵⁵⁷⁾ Pozadi 1. bataljona nešto u lijevo nastupao je 4. bataljon. Drugi bataljon je preko Lohova nastupao ka selu Dobreću gdje je izbio u 1. sati. Ža njim se kretao 3. bataljon.

Neprijatelj je pružio slabiji otpor u Ripu u (na lijevoj obali Une) odakle se brzo povukao. Organiziran otpor nastupaju im dijelovima borbenog poretka brigade neprijatelj je pružio na liniji Golubi -Glavica (k. 388). Ova linija je od ranije pripremljena za obranu. Izvedeni su svi radovi poljske fortifikacije (rovovi, žičane i minske prepreke). Ispred ove linije bataljoni su izbili u popodnevnim satima 23. marta i krenuli u napad. Na Golubi, uz podršku tenkova, istovremeno su napale po jedna eta iz svakog bataljona, s isto ne i južne strane eta 1. i 4. bataljona, a sa zapadne i jugozapadne eta 2. i 3. bataljona. eta 4. bataljona u 17 sati ovladala je bezizmenim uvikom jedan kilometar južno od Golubi a i tu stala. Koncentrični napad eta 1. 2. i 3. bataljona na Golubi izведен je u 20 sati i u 22 sata ovladale istim. Istovremeno je 3. eta 3. bataljona izvršila juriš na Glavicu (k. 388) i u 20 sati ovladale ovim položajima, nakon čega je Štab bataljona poslao izvještaj Štabu brigade u kojem je obavijestio da je zauzeo Sokolac.⁵⁵⁸⁾

Do kraja dana brigadu je širokim frontom izbila na rijeku Unu i probila prve položaje neposredne obrane grada. Na desnom krilu je uspostavila vatrenu vezu s 8. dalmatinskom koja je napadala desnom obalom Une, ovladala Ripem, Bijelim brdom i izbila pred Ribi ku glavu i Prito ki Grabež.⁵⁵⁹⁾ Na lijevom krilu, 1. dalmatinska uz sadejstvo 1. tenkovskog bataljona, protjerala je neprijatelja iz sela Skočaj i Međudražje i sadejstvovala 8. kordunaškoj diviziji u ovladavanju sa selom Zavalje. U rajonu Pokoja 2. brigada 7. banjamske divizije forsirala je noć u 22. na 23. rijeku Unu, uspostavila mostobran, a dio snaga u toku 23. marta uputila

556) Operativni izvještaj 11. brigade od 29. III 1945. g., A VII, k. 1101 A, br. reg. 8-1/11.

557) Pošto su dionice puta Drenova a-Zavalje bile temeljito porušene to su dijelovi 3. tenkovskog bataljona upravljeni pravcem Lohovo-Reli a draga-Ripa. Nagib terena kuda su se tenkovi spuštali iznosio je 75%. Niz tu padinu tenkovi su vezani eli nim užadima i bez posada, goriva i municije polako spuštani. To je pričinjavalo velike teškoće i posadama i mehaničkim arima, jer su zbog velikog nagiba gusjenice s točkova nekoliko puta spadale, a istovremeno je trebalo na leđe imati prenijeti municiju i gorivo. Ovaj posao je obavljalo cijelokupno ljudstvo bataljona. Poduhvat spuštanja tenkova bio je pun smjelosti, samoprijegora i rizična, a pogotovo po spuštanju u Reli a dragu nije preostao ni jedan drugi put nego put ka Biha u. Izvještaj Štaba 3. tenkovskog bataljona od 31. III 1945. g., AVII k. 323, reg. 43/2 i Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 112.

558) Operativni dnevnici Štaba 11. brigade i štabova 2. i 3. bataljona i sjećanja politkomesara 3. bataljona Ljube Barbarića i autora.

559) Operativni izvještaj 26. divizije od 31. marta 1945. g., Zbornik NOR-a tom XI, knj. 4, str. 102.

etu (Drugu) koja je ranije tu prodrla. Iznena eni neprijatelj (Nijemci) koji je bježao u pravcu mosta na Uni, nije imao kuda veći podi i ruke u znak predaje. Prva eta 4. bataljona pod komandom Serafima Vlaki a izbila je oko 17 sati na most u centru Bihaća.⁵⁶²⁾ Ubrzo zatim stigli su i tenkovi 1. tenkovskog bataljona kod mosta iz pravca Žegara.

Po dolasku tenkista dogovoren je zajednički napad na most tako što je prvi krenuti pješaci podržani vatrom tenkova i blindi i uz neposrednu pratinju dviju blindi. Zamjenik komandanta 4. bataljona poručnik Roko Beroš naredio je komandir 1. voda 1. ete vodniku Milanu Zecu (Beroš je ranije bio komandir te ete, pak je istu dobro poznavao), da se s grupom boraca prebací trkom preko mosta i da zauzme prve kuće na suprotnoj obali. Grupa je 5 boraca krenula je odmah trkom preko mosta podržana efikasnom vatrom naših tenkova i pješadije, a za grupom su krenule dvije blinde. Tek što je grupa došla do prve kuće na suprotnoj obali, odjednom se prošlovala jaka eksplozija na sredini mosta. Most je od ranije bio miniran i u momentu nailaska druge blinde, neprijatelj je aktivirao minsko punjenje, tako je ta blinda zahvatila eksplozijom i kidanjem mosta upala u Unu. Druga blinda, koja se krevala neposredno iza pješadinaca na drugom kraju mosta pogodila je od strane neprijatelja i planula, dok je njena posada sva osim jednog teže ranjenog borca izginula.⁵⁶³⁾

Vidje i da ne postoji mogućnost povratka preko mosta i da je potpuno odjećen, komandir grupe krenuo je u prvu kuću u lijevo i upao u jednu radionicu njemačke vojske (bila je puna naoružanja), a odatle probijajući i se dalje grupa upada u jednu šalu i tu ispod sjena pronašla jednog domobranu, koji im se odmah stavio na raspolaganje, spreman da s njima dalje učestvuje u borbi kao šesti član grupe (domobran je bio rodom iz Grubišnog polja). Nijemci su neprekidno tragali za grupom, a grupa im je do pada noći i izmicala prebacujući se od kuće do kuće. Probijajući i se tako došli su do školske zgrade, ušli u istu i izbili u potkrovljje. U potkrovljju su osjetili našu vatrku, koja je dolazila s druge strane Une odakle su naši tenkisti topovskom i mitraljeskom vatrom gašili krov škole. Nijemci su za ovom grupom došli u školu, ali nisu dalje od prvog kata. Kada se smršalo grupa je nastavila dalje orijentirajući se prema riječi odakle je dolazila paljba naših tenkova, s namjerom da potraže izlaz i mogućnost prebacivanja preko Une pod zaštitom noći. Odjednom, u neposrednoj blizini jedne djelimično porušene zgrade, oglasio se zvuk vojnog trubnika koji je označavao postrojavanje vojnika. Komandir grupe se prikrao ka tom prostoru koji je bio zaklonjen od naše vatre s lijeve obale Une i tamo, gdje se oglasila truba postrojila se grupa neprijateljskih vojnika. On brzo donosi odluku da otvoriti vatrku po takom postrojenjem vojnog komstroja. Poziva i raspoređuje svoje borce i odmah otvara iz neposredne blizine vatrku iz automata i pušaka. Komandir je pretpostavio daje tom prilikom što ubijeno, a što ranjeno oko 60 neprijateljskih vojnika. Tako je u tom momentu prestala opasnost, jer je neprijateljska jedinica pretrpjela ozbiljne gubitke a istovremeno i zbumjena. Odmah iza toga grupa se pomjera prema jednom

562) F. Schraml u n. d., str. 219 i 220, o ovoj situaciji piše:« 384. put još uvijek drži mostobran na zapadnoj obali i mada sa teškim gubicima odbija itav niz neprijateljskih napada potpomognutih tenkovima ka mostu na Uni, koji prijete odsjecanjem, prinućen je na povlačenje. Tom prilikom 1. bataljon i ustaše tripe velike gubitke. No u 24. na 25. marta front je povučen na istočnu obalu Une i južnu ivicu Bihaća. »

563) O smjelosti, hrabrosti i požrtvovanju tenkista govori i ovaj primjer: Oklopni automobili (blinde) nisu imali zadatku da prvi prije u preko mosta, već da se postave bokom od tenkova i da ih potpomažu u rušenju kuća u kojim se neprijatelj utvrđio. Međutim, komandir voda oklopnih automobila zastavnik Franjo Žagar je samoinicijativno pošao na most, a za njim i drugi oklopni automobili. Ovaj detalj govori o neizmjernoj hrabrosti i požrtvovanju boraca Jugoslavenske armije u težnji da se svom narodu što prije izvojuje o ekivana sloboda. Da je zastavnik Žagar uspio u svom poduhvatu, svakako bi to imalo povoljnog utjecaja na daljnji razvoj borbi za Bihać. Izvještaj Štaba 1. tenkovskog bataljona od 31. marta 1945. g., AVII k. 323, br. reg. 45/2; Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 109-121.

napuštenom betonskom bunkeru uz Unu u namjeri da s tog prostora pripremi prebacivanje preko rijeke. Nakon dužeg osmatranja i probijanja kroz jedan vrbik neposredno uz rijeku zaklju ili su da je jedino mogu e da se prebace natrag preko porušenog mosta. Naime, u polomljenoj konstrukciji mosta jedna iskrivljena željezna greda je povezivala obje neporušene konstrukcije mosta na lijevoj i desnoj obali, a voda je usto u me uvremenu nanijela neku naplavinu dasaka koje su se tu zadržale u porušenoj konstrukciji. Sve je to stvorilo mogu nost da se grupa pentranjem prebaci preko mosta. Ona je neposredno pred svitanje krenula i prešla preko mosta i onako mokra i izmorena odjednom izbila pred naše tenkove, koji umalo nisu otvorili vatru po njima. No na kraju ipak se sve sretno završilo. Tenkisti su im omogu ili da uz njihovu vatru osuše odijela, nakon ega su krenuli u sastav svoje ete.⁵⁶⁴⁾

Do pada no i u rajon mosta stigla je i jedinica 1. dalmatinske brigade i tu preuzeala s tenkistima položaje, a 4. bataljonu je nare eno da se povu e uzvodno uz rijeku Unu za oko 300 do 400 metara i da na tom prostoru organizira izvi anje suprotne obale.

Drugi bataljon je izbio u Sokolac u 12 sati, odakle je 1. etu sjurišnim vodom uputio u rajon sela Jezero i tu oko 16 sati uspostavila borbeni kontakt s neprijateljem. Druga i 3 eta u toku no i ostale su u Sokolcu.

Prvi bataljon je nakon uspostavljanja kontakta s etom 2. bataljona ostao na dostignutim položajima, a dok je 3. bataljon tokom dana stigao u Golubi i tu se razmjestio.

Padom mraka 24. marta, jedinice 11. brigade izbile su na lijevu obalu rijeke Une od sela Golubi a do mosta u Biha u u dužini od 6 kilometara. Na suprotnoj obali po itavoj dužini neprijatelj je držao položaje, koji su kao i drugi položaji s kojih je protjeran ili bio likvidiran bili fortifikacijski ranije potpuno ure eni.

Na desnom krilu brigade s druge strane Une 8. dalmatinske izbila na liniju Prito ki Grabež-Bijela voda, a na lijevom 1. dalmatinske izbila na lijevu obalu Une u centru Biha a.

Tre a prekomorska brigada, koja se kretala za borbenim poretkom 1. i 11. brigade, krajem dana 23. marta bila je razmještena na širem podru ju Dobrenice. U toku dana dobila je nare enje od Štaba 26. divizije da uputi dva bataljona u pravcu Debelja e i Somišlja i da u sadejstvu s 1. dalmatinskom ovlada istima. Bataljoni su krenuli na zadatok, ali su vra eni u ranije rajone razmještaja pošto su jedinice 1. brigade i našeg 4. bataljona ovladale Debelja om i Somišljem.

Na ostalom dijelu fronta, 24. marta kod Vrkaši a se na desnu obalu Une prebacila 3. brigada 7. divizije, te je tako i na tom prostoru uspostavljen još jedan mostobran (pored mostobrana kod Pokoja), dok su jedinice 8. divizije tako er izbile na lijevu obalu Une. Tako je krajem ovog dana neprijatelj bio odba en s lijeve obale Une izuzev jedne grupe izvi a a koja se zadržala u kuli pored mos- ta⁵⁶⁵⁾

Sjeveroisti no od Biha a neprijatelj je upornom obranom branio cestu u rajonu Grabeža kako bi održao saobra aj s Bosanskom Krupom.

Povla enjem na desnu obalu Une, neprijatelj upornom obranom zadržava dio grada na desnoj obali s osloncem na Ribi , Ribi ku glavu, ekrlije, Založe

564) Ovaj doga aj oko mosta iznesen je prema sje anju komandira grupe Milana Zeca neposrednog u esnika, iznešenog autoru aprila 1985. godine. Autor, kao komesar bataljona, koji je to ne posredno pratio na mostu, tako er se sje a prelaska naše grupe ali je sje anje uslijed augog vremena izbljedilo, pogotovu što se je odmah poslije rata a i kasnije pisalo i govorilo samo o grupi 1. dalmatinske brigade, koja se tako er prebacila preko mosta, ali je to izvedeno narednog dana. Tako je prijelaz ove grupe iz 11. brigade jednostavno za literaturu i ina e bio zaboravljen.

565) Navode i izvještaj podoficira Ortnera, F. Schraml u navedenom djelu str. 220, kaže: »Od izvi a kog bataljona s one strane ostao je vod pod komandom jednog potporu nika, od njega su na kraju došla u ga ama etiri vojnika koji su preplivali rijeku. Svi ostali su se podavili, poginuli ili dobili sr ani udar«.

uz istovremeno održavanje veze sa svojim dijelovima na potezu Biha -Bosanska Krupa, odakle je o ekivao dejstvo 104. lova ke divizije.

Generalštab Jugoslavenske armije 24. marta dostavio je depešu Štabu 4. armije u kojoj je stajalo: »S obzirom na uspjeh vaše i 4. korpusa u rajonu Biha a, mišljenja smo da bi njega trebalo likvidirati prije Gospi a. Odgovorite na ovo.⁵⁶⁶ Ova depeša je predstavljala podsticaj da Štab armije doneše odluku, da nastavi s napadima na Biha radi potpune likvidacije neprijatelja, pa su u tom smislu slijedila nare enja divizijama.

Porušeni most na Uni u centru Biha a kojeg su Nijemci digli u zrak dok su se na mostu nalazile divje blinde iz Prve tenkovske brigade, ispred kojih se kretala i otpo elu borbu za prvu ku u do mosta, jedna desetina iz elnog bataljona na elu s Milanom Zecom

FORSIRANJE UNE

Nakon dobijanja nare enja od Štaba 4. armije Štab 26. divizije naredio je 1. i 11. brigadi da odmah izvrše pripremu za fosiranje rijeke Une na najpogodnijim mjestima prijelaza na prostorima i frontu gdje se nalaze u borbenom kontaktu s neprijateljem. Osmoj dalmatinskoj brigadi da nastavi napade na svom pravcu, Tre oj prekomorskoj brigadi da se prebaci preko Une kod Golubi a i da nastavi napad na lijevom krilu 8. brigade u pravcu Ribi ke glave, a 12. brigadu i dalje zadržava u rezervi u Dnopolju kod Ľapca.

Izvršavaju i nare enje Štaba 26. divizije, Štab 11. brigade naredio je štabovima 2, 3. i 4. bataljona da omdah otpo mu s pripremama forsiranja, s time da

566) A VII, k. 46, br. reg. 1/1.

prikupe mjesna sredstva (amci, grede, daske, ba ve itd.) i upute izvi a ke dijelove na suprotnu obalu, a inžinjerijska eta da na najpogodnijem mjestu u centru borbenog poretka pripremi izgradnju skelskog mjesta prelaza (eta u tom momentu od pogodne opreme ima samo tri gumena amca koje je dobila od bataljona pošto su ih isti zaplijenili od neprijatelja u borbama kod Drenova e te najosnovniji alat: sjekire, pijuke, lopate, pile - ostalo, trebalo na i na terenu), dok je 1. bataljon zadržan u rezervi.

Tako se brigada našla po prvi puta od svog postojanja u situaciji da pripremi i izvede klasi no forsiranje rije ne prepreke, a kako za to nije imala praktičnih iskustava ni odgovaraju ih tehničkih sredstava trebalo se pouzdati u hrabrost i partizansku dovitljivost i krenuti organizirano preko Une na frontu širokom pet kilometara.

Na frontu brigade na suprotnoj obali Une branili su se dijelovi 384. puka, 373. izvi a kog bataljona, dijelovi borbene grupe »Knackfuks« i 10. ustaško-domobranske divizije. Prednji kraj obrane neprijatelja se protezao neposredno uz rijeku Unu s jakim osloncima po dubini u rajonima Rasadnika i Ribi ke glave na kojima su izgraeni položaji po sistemu potpune poljske fortifikacije.

U toku no i 24. na 25. marta bataljoni su uputili svoje izvi a e. Tre i je uputio nešto nizvodno od zapadne ivice sela Golubi , Drugi u rajonu sela Jezero i etvrti bataljon za oko 700 metara uzvodno od mosta u centru grada na okuci rijeke. Uspjeh u prebacivanju ovih dijelova bio je potpun, prije emu treba ista i da su za prijelaz izabrani izvrsni pliva i vesa i s mora i Neretve za koje rijeka Una nije predstavljala ozbiljniju prepreku. Najve i uspjeh je imala izvi a ka grupa 2. bataljona koja je Unu prešla u 22 sata. Njoj se poslije prelaska preko rijeke predala skoro itava domobraska satnija na tom prostoru.⁵⁶⁷ Ovu situaciju koristi Štab 2. bataljona i ujutro odmah na taj prostor prebacuje svoje dvije ete, koje tu uspostavljaju mostobran. Istovremeno tu je inžinjerijska eta brigade otpoela izgradnju skelskog mjesta prijelaza. Na desnom krilu uspijeje i 3. bataljon, s tim što je i on na svom pravcu nizvodno od Golubi a prebacio svoju 1. i 2. etu, koje su ispred sela Orljani uspostavile mostobran. Izvi a ka grupa 4. bataljona na svom pravcu prešla je preko rijeke, zarobila nekoliko domobrana i u vrstila se na suprotnoj obali.

Na desnom krilu brigadnog fronta u rajonu sela Golubi prebacila su se dva bataljona 3. prekomorske brigade (1. i 2) i 25. ujutro nastavili s napadom u pravcu Ribi ke glave. Inžinjerijska eta ove brigade u rano jutro na ovom prostoru napravila je pješački pontonski most preko Une. Preko ovog mosta e kasnije pre i i dijelovi našeg 3. bataljona. Most je bio dužine oko 40 metara. Izgradilo ga je 40 boraca-inžinjeraca u vremenu od tri sata. Neprijatelj je otkrio ovaj most i povremeno ga tukao artiljerijom, ali se i pored toga prijelaz preko istog neprekidno odvijao.

Pontonirski vod inžinjerijske ete 11. brigade pored navedenih zaplijenjenih gumenih amaca pronašao je prazne benzinske ba ve i drvene gredice. Od toga materijala su napravljene dvije skele. Za prevoženje s jedne strane obale na drugu postavljene su natega e i eli na užad pomo u koje su inžinjeri ponotonirskog voda ru nim potezanjem prevla ili skele. Skele su bile završene u toku no i 24. na 25. marta i preko njih su kasnije prebaeni dijelovi 2. i 4. bataljona. Skelsko mjesto je bilo neprekidno pod udarima neprijateljske artiljerijske vatre. U jednom momentu jedna neprijateljska granata pogodila je direktno uže i prekinula ga, a skela je zaplovila nizvodno. Dobri pliva i-pontonirci plivaju i su ponovo dovukli skelu i stavili je u funkciju.⁵⁶⁸

567) Operativni dnevnik 2. bataljona, ostalo kao i naprijed.

568) Prema sjećanju Jovice Svrđlin politkomesara inžinjerijske ete, izneseno autoru 1983. godine.

Po u vrš ivanju eta 2. bataljona na desnoj obali Une, u rajon izbo ine rijeke stvorena je mogu nost daljeg prodora u pravcu sela Ribi i Rasadnika, odakle je neprijatelj pružao jak otpor iz utvr enih položaja, a naro ito s kose Rasadnika. Na desnom krilu 3. bataljon se u vrstio ispred sela Orljani i na desnom krilu se povezao s jedinicom 3. prekomorske brigade.

U 15 sati 2. bataljon je uputio svoju 2. etu da napadne selo Ribi . eta je u jurišu izbacila neprijatelja iz sela ali je ubrzo uslijedio protivnapad neprijatelja i eta je bila priseljena na odstupanje u rajon ranije uspostavljenog mostobrana. U me uvremenu je Štab brigade naredio 4. bataljonu da prebaci dio snaga u rajon mostobrana 2. bataljona i da zajedni ki s 2. bataljonom krene u prođor i ovladaju selom Ribi i Rasadnikom. U 19 sati bataljoni su otpo eli istovremenim napadom, Drugi na desnom a etvrti na lijevom krilu. Nakon kratke i oštredorbe ete 2. bataljona ovladale su isto nim dijelom sela Ribi i isto nim padinama Rasadnika, dok je 4. bataljon ovladao zapadnim dijelom sela i zapadnim padinama kose Rasadnik. Na dostignutoj liniji bataljoni su zano ili u neposrednom dodiru s neprijateljem.

Tokom ove borbe samo na odsjeku napada 2. bataljona neprijateljski gubici iznosili su: 70 zarobljenih, 70 izgorjelih, 15 mrtvih i 15 ranjenih. Zaplijenjena je kolona automobila i zaprežnih kola, oko 200 zaprežnih konja i ve e koli ine drugog ratnog materijala.⁵⁶⁹ Interesantna je injenica, daje neprijatelj u nemogu - nosti obrane sela Ribi i posebno usjeka željezni ke pruge, u selu u kome su se nalazili njegovi ranjenici potražio suludi izlaz iz situacije u rješenju da ih radije zapali nego da se predaju napada u. Za pravac napada 4. bataljona nema podataka o gubicima neprijatelja, a i na tom pravcu sigurno je neprijatelj imao ozbiljnih gubitaka.

Pišu i o napadu na Rasadnik dopisnik brigadnog lista tih dana bilježi: »No je pala. Biha uz lijevu obalu Une u našim je rukama. Preko vode sve je u planu. Gori selo Ribi , gore zaseoci na Prekounju. Neprijatelj u svojoj nemo i pali ku e, plastove sijena, magazine. Zvјerski nagon paljevine obuzeo je sve... Na selo Ribi napadaju ete 2. i 4. bataljona. Rijeka je prirodna zapreka, ali se i nju prelazi preko skela. Tu naša inžinjerija ima pune ruke posla. Tiho se prebacuje desetina za desetinom, a onda streљa kim strojem preko polja koje ih razdvaja od sela. Švabe ine protunapad da bi oslabili naš pritisak i potisli nas preko rijeke. To im ne uspjeva. Snažnim naletom naši se domogoše sela i ubrzo se na - oše na prvoj kosi povrh Ribi a. Vode se uporni dvoboji. Lijevo od nas 1. proleterska (1. dalmatinska - p. a) uništava preostale Švabe u drugim dijelovima grada...«⁵⁷⁰

Izbijanjem na Rasadnik bataljona 11. brigade stavljena je pod kontrolu naše vatre cesta na potezu Biha -Vinca i tako onemogu eno uspješno povla enje neprijatelju iz dijela grada na desnoj obali Une u pravcu Bosanske Krupe. U tim momentima bilo je za o ekivati da e neprijatelj protunapadima pokušati da zbaci naše snage sa Rasadnika.

Krajem dana 3. bataljon je napao selo Orljani i ovladao s istim, ali njegovi pokušaji da se uklini nazužne padine Ribi ke glave nisu dali rezultata jer je neprijatelj pružao snažan otpor iz dobro utvr enih nadvišavaju ih položaja s Ribi - ke glave.

Na desnom krilu napadnog fronta 11. brigade napadale su u toku dana 8. dalmatinska i 3. prekomorska brigada, na odsjeku ekrlije-Ribi ka glava gdje se neprijatelj uporno branio.

Na lijevom krilu 1. dalmatinska je oko 13 sati prebacila preko razrušenog mosta grupu od 17 boraca koji su se uspjeli u vrstiti neposredno kod mosta do

569) Operativni dnevnik 2. bataljona, ostalo kao i naprijed.

570) »Naše borbe«, list 11. brigade od 10. aprila 1945. g., AVII S, k. 59, br. reg. 21/1.

pada mraka, a u toku no i 25. na 26. marta uzvodno za oko 400 metara od mosta s dva bataljona je forsirala Unu i uspostavila na tom prostoru mostobrana na desnoj obali rijeke⁵⁷¹⁾

Na zapadnom dijelu fronta jedinice 8. divizije zauzele su Bakšaiš i usmjerile dejstva ka željezni koj stanici, dok su jedinice 7. divizije ovladale ehi ima i avki ima.

Ovog dana neprijatelj je skoro u potpunom oboru u Povla e i se ka centru zapadnog dijela grada on neprekidno daje o ajni ki otpor.⁵⁷²⁾

Radi deblokade Biha a neprijateljske snage približavale su se Biha u iz dva pravca, i to iz pravca Slunja jednaja a kolona (dijelovi 20. njema kog lova kog puka, 4. policijskog puka i dijelovi 13. ustaško-domobranske divizije, svi pod komandom komandanta 20. puka pukovnika Hamerschmidta) i iz pravca Bosanske Krupe dijelovi 104. lova ke divizije. Radi zaustavljanja kolone iz pravca Slunja 8. divizija je uputila svoje dvije brigade, a iz Korenice je upu ena 14. dalmatinska brigada 19. divizije oja ana s 2. tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade i 3. artiljerijskim divizionom Artiljerijske brigade 4. armije. Te su snage 27. marta zadržale nastupanje neprijatelja, natjerale ga na povla enje i 28. marta osloboidle Slunj.⁵⁷³⁾

Borbe se nastavljaju 26. marta nesmanjenom žestinom na svim dostignutim položajima. Nijemci se brane o ajni ki.

etvrti bataljon brigade je u toku no i 25. na 26. marta prebacio na položaje na Rasadniku sve svoje jedinice i lijevo je uspostavio vatrenu vezu s dijelovima 1. dalmatinske koji su dejstvovali u isto nom dijelu grada.

Rano ujutro 26. matra neprijatelj je izveo juriš na Rasadnik, ali su ga ete 2. i 4. bataljona odbile.

Dionicu ceste izme u sela Ribi i Orljani izme u položaja 2. i 3. bataljona neprijatelj nije posjeo ali je kontrolirao efikasnom vatrom s južnih padina nadvišavaju e Ribi ke glave. Kako su u selu Ribi 2. i 4. bataljon zarobili poprili nu koli inu vozila, druge ratne opreme, municije i hrane, to se moglo u tim momentima jedino evakuirati u našu pozadinu s tim dijelom ceste, radi ega 2. bataljon ini pokušaj da sa zaplijenjenim kamionima natovarenim materijalom uputi kolonu iz Ribi a u pravcu Orljana. Kolona je uspješno krenula, me utim, prvi kamion pri nailasku na nadvožnjak u selu Orljanima naišao je na protutenkovsku minu koju su od ranije Nijemci postavili na most. Mina je eksplodirala (pješadija je preko mosta ve do tada prelazila i nije primjetila miniranje) a kamion je uništen. Interesantno je da su se u tom momentu ispod mosta nalazili dijelovi prate ete 3. bataljona koji im je služio kao zaklon, dok su se neposredno oko mosta nalazili vatreni položaji minobaca a. Tom prilikom nekolicina su ranjeni i kontuzovani.

Neprijatelj žuri da deblokira okružene jedinice u Biha u. Ujutarnjim satima 26. martajedinice 104. lova ke divizije približile su se Biha u. Njezin 724. lova ki puk oja an artiljerijom nadirao je pravcem Ostrožac-Spahi i, a drugi dijelovi pravcem Rai -Grabež. Pred ve er ove su se snage uspjele spojiti s opkoljenim snagama u Biha u i tako ih spasiti u zadnji momenat od potpunog uništenja.⁵⁷⁴⁾

571) Operativni izvještaj Štaba 26. divizije od 31. III 1945. g., Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 103.

572) »Zbog velikog broja ranjenika, njema ki ljekari prilikom operacija nisu mogli vršiti sve medicinske i higijenske pripreme. Oni su ovđje radili kao mesari na klanici. Sve je moralo i i brzo, kao na beskrajnoj traci... Ni sve enici nisu mogli biti kod svakog, koji je stupio u vje nu armiju. Mnogi su umrli a da njihova smrt nije bila primije ena. Kako su se nalazili pod stalnom artiljerijskom i minobaca kom vatrom, nisu mogli ni mrtve sahraniti, ve su ih polagali na polju pored zida i pokrili šatorskim krilima. Svakog borca koji se borio kod Biha a i koji je vidio bijedu ranjenih i mrtvih obuzelo je ga enje od tako groznih razmjera rata«, zaklju io je Martin Wittig - F. Schraml, n. d., str. 221.

573) Dr. Dušan Kostic, n. d., str. 83, 84.

574) Dr. Dušan Kostic, n. d., str. 84, 85.

U novonastaloj situaciji snage 7. i 8. divizije (osim Muslimanske brigade, koja je zadržana na mostobranu u rajonu Bakšaiša i Kralja) povuene su na lijevu obalu Une. Isto tako, pošto se smatralo da u dатoj situaciji 1. dalmatinska može doći u tešku situaciju dobila je narene da se povuče iz dijela grada na desnoj obali i da s jednim bataljonom u centru grada na lijevoj obali kod mosta organizira obranu i sprije i eventualni ispad neprijatelju na tom pravcu.⁵⁷⁵

Iako je u ovoj situaciji u Štabu 4. armije bilo kolebanja da li nastaviti ili obustaviti dalje napade na Bihać prevlače osjećanje da se napad nastavi,⁵⁷⁶ radi egaze Štab 4. armije u toku dana 27. marta naredio 26. diviziji da na pravcu Čekrlije-Pokoj ubaci u borbu 12. dalmatinsku brigadu i da 1. dalmatinsku, koju ojava sa 1. tenkovskim bataljonom, uputi u napad pravcem Vrkaši -Založje. Istovremeno je radi prebacivanja tenkova preko Une narene 5. inžinjerijskom bataljonu 1. tenkovske brigade da izvidi rajon i mjesto podizanja mosta na Uni. Mostovni materijal prebačen je noćno u 26. na 27. marta iz rajona Gospic a i u rajonu Vrkaši a podignut je u vremenu između 2 i 6 sati 27. marta.⁵⁷⁷

BIHAĆ JE SLOBODAN

Deblokirani neprijatelj i novoprstigle snage 104. lovačke divizije 27. marta, kada su očekivani njihovi napadi, ne poduzima ozbiljnije akcije osim sporadičnih ispadova, uz neprekidno dejstvo njegove artiljerije. I naše snage ovog dana ograničavaju se na jačanje djelovanje artiljerije po neprijatelju u polurazrušenom gradu. Po svim znacima ispoljenim i s jedne i s druge strane nema izraženijih poduhvata. Takva je situacija potpuno razumljiva za naše snage, jer se još ne raspoloža potrebnim podacima o jačini i namjeri pristiglog neprijatelja. Jačina novoprstiglih snaga neprijatelja nije dovoljna da ponovo ovlada Bihaćem kako bi ga mogao i dalje držati i sposobiti za obranu, radi čega svoje djelovanje ograničava na zadržavanje postojećih položaja, kako bi omogućio izvlačenje svojih snaga iz Bihaća, a posebno ranjenika kojih je bilo mnogo.

Bataljoni 11. brigade (2. i 4) koji su zadržani na svojim položajima i nakon povlačenja 1. dalmatinske s njihovog lijevog krila, nastavili su svoja dejstva na istim položajima tokom cijelog dana 27. marta. Krajem dana Štabu brigade je narene da u toku noći 27. na 28. marta povuče ova dva bataljona na lijevu obalu i to u situaciji kada je narene 26. diviziji da nastavi s napadima ubacivanjem u borbu 12. brigade i upućivanjem 1. dalmatinske na pravcu Vrkaši -Založje. Vjerojatno se u tom momentu računalo u komandi Armije i Divizije, da je neprijatelj vrlo jak i da ta dva bataljona u službi neprijateljskog napada mogu biti ozbiljno ugrožena s eventualnim mogućnostima nabacivanjem na rijeku Unu.⁵⁷⁸

Treći bataljon je i dalje zadržan na svojim položajima. On je u jednom napadu na Ribičku glavu u toku noći 27. marta zarobio 27 neprijateljskih vojnika i jednog oficira.

U toku borbe na položajima 2. bataljona teško je ranjen zamjenik komandanta brigade kapetan Andrija Krilić, ranjeni komandant tog bataljona. Iz 4. bataljona teže je ranjen pomoćnik komesara bataljona Ante Šarić. Po završetku borbi Krilić je na dužnost zamijenjen kapetanom Dominikom Antunovićem, komandantom 4. bataljona, a dužnost komandanta 4. bataljona preuzeo je kapetan Mišo Martinac. Dužnost pomoćnika komesara 4. bataljona preuzeo je Božo Eterović.

575) Dr. Dušan Kostić, n. d., str. 85.

576) Petar Tomić, Tršćanska operacija, Vojno delo br. 3, Beograd 1949. g.

577) Zbornik NOR-a tom XI, knj. 4, str. 401. Operacijski izvještaj 5. inžinjerijskog bataljona 1. tenkovske brigade od 31. III 1945. g., AVII, k. 323, br. reg. 41/2.

578) Operativni dnevnik 11. brigade, ostalo kao i naprijed.

Krajem dana, izvršavaju i nare enje Štaba divizije, Štab 11. brigade odredio je redoslijed i vrijeme povla enja snaga iz rajona Ribi a i Rasadnika na lijevu obalu. Prvi je trebao da se povu e 2. bataljon. Padom no i izvla enje je po elo i odvijalo se bez smetnji. I dok se naši bataljoni na tom dijelu fronta spremaju na organizirano povla enje, istovremeno i neprijatelj je pripremio i otpo eo padom no i izvla enje iz Biha a, a kako cesta kojom treba da se izvu e iz grada, koja vodi preko Grabeža ka Bosanskoj Krupi, prolazi neposredno ispred položaja koje drži 4. bataljon, neprijatelj je da bi prikrio svoje povla enje na tom dijelu fronta uz jaku upotrebu artiljerijske i minobaca ke vatre prešao u demonstrativni napad na naše položaje. U toj situaciji u Štabu 4. bataljona se odustalo od izvla enja, jer je trebalo zadržati napad neprijatelja pošto se polazilo od pretpostavke da se ne smije dozvoliti neprijatelju mogu nost nabacivanja bataljona na rije nu prepreku. Drugi bataljon se u redu povukao i ve u 1 sat 28. III bio je na lijevoj obali Une odakle je odmarširao u Dobrenicu gdje je stigao u 5 sati.^{579>}

Pred zoru napadi neprijatelja pred frontom 4. bataljona odjednom su prestali uz istovremenu detonaciju jakih eksplozija na nekoliko ta aka u dijelu grada koga je neprijatelj dотle držao. U štabu bataljona je zaklju eno da su eksplozije najava neprijateljskog povla enja, koji u nemogu nosti da evakuira svoje materijalne rezerve i da uspori gonjenje od strane napada a eksplozijama uništava skladišta municije, hrane i druge ratne opreme, diže u zrak objekte vojne fortifikacije, ruši puteve i objekte na njima. U tom momentu donesena je odluka da se nastavi s nastupanjem u pravcu željezni ke stanice i zatražena je telefonska saglasnost od komandanta brigade majora Guve. Guvo se suglasio i bataljon je krenuo u pravcu željezni ke stanice i do 5.30 sati ovlađao istom. Neprijatelj nije pružao otpor. Na željezni koj stanici predala se jedna grupa Talijana, koja je bila u sastavu njema ke vojske pošto su ranije donijeli odluku da se dalje ne povla e s Njemcima.⁵⁸⁰

Tre i bataljon je sli no kao i etvrti, kada je osjetio neprijateljsko povla enje, krenuo prema Ribi u i odatile dalje cestom Biha -Bosanska Krupa gdje je uhvatilo vezu sa jedinicom 4. korpusa (vjerojatno s Muslimanskim brigadom - p. a.).⁵⁸¹

U borbama neposredno za Biha poginuli su iz 1. bataljona: Franc Murovec i Mijo Sužnjevi borci, te Stipe Romi , zamjenik komesara ete; iz 2. bataljona: borci Srbobran Bjegovi , Ivan Brezovac, Josip upi , Mate Keži , Ivan Loborac, Ivan Martini , Berus Rami , Azis Žuni , bolni arke Agina Elezovi i Ati a Kreso i vodni delegat Ne o Kuran; iz 3 bataljona: borci Ante Ala evi , Marko Alavanja, Andrija Bandalovi , Petar oti , Rasim Halilovi , Ivan Klju e, Mate Klju e, Petar Nakir, Drago Papo, Antonio Pambramo, Miljenko Vukašin.i Stevan Zastavniki , te bolni arka Reza Brki ; iz 4. bataljona: borci Krsto Obratov i Jure Volarevi .

Od Lapca do Biha a bilo je prvo vatreno krštenje mladih djevojaka dobrom voljki koje su u brigadu došle u Mostaru. Borbeno neiskustvo i želja da se iskažu i pomognu ranjenim drugovima Mostarke Agina, Ati a, He a i Reza u cvijetu mladosti položiše živote za ciljeve NOB-e.

Na ostalim dijelovima fronta, i to: desno 3. prekomorska, 8. i 12. dalmatinska (12. brigada se prebacila 28. marta ujutro preko Une u rajonu Golubi a) krenule su na svojim pravcima na komunikaciju Grabež-Vinica a lijevo su 1. bataljon 1. dalmatinske i 8. muslimanska brigada u zoru, kao i bataljoni naše brigade, prešli u nastupanje na svojim pravcima kroz dio grada na desnoj obali.⁵⁸²

579) Operativni dnevnik 2. bataljona, ostalo kao i naprijed.

580) Prema sje anju autora ovih redaka.

581) Operativni dnevnik 3. bataljona, ostalo kao i naprijed.

582) Dr. Uroš Kost , n. d., str. 86.

Neprijateljska 373. divizija koja je u ovim borbama desetkovana, izvu ena je sjeverno od Biha a gdje je pristupila popuni i reorganizaciji, osiguravaju i se prema jugu s 384. pukom a prema jugozapadu 373. izvi a kim bataljonom koji je u to vrijeme spao na svega 138 vojnika.

Dana 28. marta u 7 sati, osam dana od po etka napada na unskom pravcu 4. armije, Biha je oslobo en. Naše snage su nanijele u osmodnevnim borbama ogromne gubitke njema kom 15. korpusu. Desni bok 4. armije je osiguran i ona je mogla usmjeriti svoje snage na glavnem pravcu ofanzivnog nastupanja pravcem Gospo -Rijeka.

Neprijatelju su, pored gubitka velikog teritorija tih dana jedinice 4. armije i 4. korpusa nanijeli velike gubitke u živoj sili i materijalu. Oni su u ljudstvu iznosili poginulih 5.616, ranjenih 6.949, zarobljenih 2.905, a u materijalu 4 tenka, 71 top, 76 minobaca a, 86 mitraljeza, 111 puškomitraljeza, 2.713 pušaka, 207 mortornih vozila i 350 vagona municije. Istovremeno gubici jedinica 4. armije i 4. korpusa iznosili su 402 poginula, 1.386 ranjenih i 48 nestalih boraca, a od borbenе opreme ošte eno je 7 tenkova, a 8 tenkova i dvije blinde su uništene.⁵⁸³

U estviju i u ovim borbama 11. dalmatinska je u vremenu od 22. do 28. marta neprijatelju nanijela gubitke u ljudstvu poginulih 400 i zarobljeno 368 vojnika. Istovremeno u materijalnim sredstvima zaplijenjeno je izme u ostalog 14 topova raznih kalibara, 42 puškomitraljeza, 4 minobaca a, 34 kamiona (prazna), 1 autobus, 7 osobnih automobila, 123 kamiona punih vojnog materijala, 324 konja i velike koli ine druge ratne opreme (puške, automati, municija, radio i tt sredstva, radioni ka vozila, hrana, odje a i obu a, sanitetski materijal itd). Uništeno je 46 kamiona, 1 protivoklopni top, 304 tegle ih konja i mazgi, 15 osobnih automobila. Istovremeno je brigada od Drenova e zaklju no s Biha em imala 40 poginulih i 188 ranjenih boraca, te dva nestala.⁵⁸⁴

Tokom borbi na unskom pravcu 11. brigada je u cijelini izvršila svoj dio zadatka, pri emu je potrebno ista i nekoliko karakteristi nih momenata: sadejstvo s artiljerijom i tenkovima funkcionalo je izvrsno; organizacija i rad jedinica veze ostvarili su neprekidnu i blagovremenu vezu sa svim jedinicama, a što je omogu avalo kvalitetan rad štabova i komandi; brigada se po prvi puta srela sa zadatkom forsiranja rije ne prepreke koju je neprijatelj uporno branio, iako bez takoreku i ikakvih savremenih borbenih inžinjerijskih sredstava, inžinjerijska eta brigade je priru nim sredstvima i sredstvima na enim na terenu izgradila dvije skele, koje su pod neprekidnom artiljerijskom vatrom neprijatelja prebacivale snage brigade na drugu obalu Une; bataljoni su uspješno organizirali prikupljanje priru nih sredstava pomo u kojih su svoje prve dijelove prebacili na suprotnu obalu, kojaje bila zaposjednuta neprijateljskim snagama i branjena strelja kom vatrom i vatrom minobaca a i artiljerije neprijatelja.

Ozbiljnija zamjerka može se staviti dejstvu 1. bataljona (Štabu bataljona ne, jer je polazio od prepostavke da mu je lijevi bok osiguran) u izvo enju nastupanja iz Golubi a u pravcu Jezera, jer je postojala mogu nost da se prethodno dijelovi neprijatelja eliminiraju koji su prakti ki otvorili vatru iznenada po izduženoj koloni 1. bataljona.

Po završetku borbi za Biha jedinice 11. brigade ostale su na prostoru Sokolac, Dobrenica, Golubi do 30. marta kada su krenule prema Gospo u.

583) Dr. Uroš Kostic , n. d., str. 87, 88.

584) Operativni izvještaj 11. dalmatinske brigade od 29. III 1945. g., A VII, k. 1101 A, br. reg.

POKRET KA GOSPI U

Po završetku borbenih dejstava u Bihaću jedinice 26. divizije i drugi dijelovi 4. armije predale su položaje jedinicama 4. korpusa koje su ostale u borbenom kontaktu s neprijateljem u dolini Une sjeverno od Bihaća. Prethodna zamisao Štaba 4. armije o osiguranju svog desnog boka ostvarena je i njezine jedinice su mogle nastaviti operacije na osnovnom armijskom operacijskom pravcu prema Trstu. Tako su jedinice 26. divizije mogle očekivati da će ubrzo uslijediti pokret prema planu 4. armije.

Neposredno po prekidu borbe jedinice 11. brigade smjestile su se i to: 1. i 3. bataljon s prištapskim jedinicama i Štabom brigade u Golubiću, 2. bataljon u selu Dobrenica i 4. bataljon u Sokolcu. Na tom prostoru jedinice se 28. i 29. marta odmaraju i srećuju.

Grupa boraca i starješina drugog bataljona na izviđačkoj misiji pred Gospinim

Štab brigade je 29. marta dobio divizijsku zapovijest za pokret. Po toj zapovijesti itava divizija maršuje prema D. Lapcu, a on se izvodi u dva dana s prenom ištem na širem prostoru Nebljusa. Po etak marša je određen za 30. marta u ranim jutarnjim satima.

Navedenom zapovješću u 11. brigadi je naređeno da maršuje pravcem Sokolac-Drenova a-Nebljusi-selo Celina (kod D. Lapca), da prvog dana maršuje do rajona V. Seoce gdje organizira prenošte, a slijedeći dan nastavlja drugi dio marša i razmješta se na prostoru elina-Hajdukovića brdo-Obljaj. Marš otpočinje prvog dana u 5 sati a drugog 8 sati.⁵⁸⁵

Izvršavajući zapovijest Štaba 26. divizije, Štab 11. brigade je u duhu divizijske zapovijesti izdao naredbu potinjenim jedinicama za izvođenje marša. Marševski poredak 1., 2. i 4. bataljona je pravcem Sokolac-Dobranica-Užljje-

585) Zapovijest Štaba 26. divizije, od 29. III 1945. g., A VII, k. 1101 A, br. reg. 17-1/10

bi -Veliko Seoce. Tre i bataljon i prištapske jedinice pravcem Golubi -Relji a draga-Bilino brdo-Nebljusi i smještaju se isto no od Nebljusa. Skrenuta je pažnja jedinicama na mogu nost neprijateljskog napada iz zraka i odre eni odgovaraju i postupci. Kretanje se vršilo u dvije kolone -jedna jednom, a druga drugom stranom ceste, s tim da se sredina ceste osloboди za kamionski saobra aj.⁵⁸⁶ Tako er je skrenuta pažnja da se za vrijeme bivakovanja jedinice razmjesti rastresito radi eventualnog napada neprijateljske avijacije.

Dana 30. i 31. III brigada je izvršila marš na prostor odre en divizijskom zapovješ u. Pokret je izvršen po kišovitom vremenu. Jedinice su u rajonima bivakovanja bile razmještene po livadama i šumi.⁵⁸⁷

Dolaskom u Donji Lapac, Štab divizije je naredio brigadi da izvrši marš ujutro 1. aprila pravcem Donji Lapac-Udbina-Srednja gora, gdje je organizirano preno ište, a slijede eg dana, 2. IV kre e pravcem Srednja gora-Vrebac-Barlete. Brigada je izvršavaju i ovo nare enje izvela marš. Prvog dana je stigla u Srednju Goru, a slijede eg u Barlete, gdje je stigla u 14 sati istog dana, poslije ega je uslijedilo preuzimanje položaja od jedinica 20. divizije koje su bile u borbenom kontaktu s neprijateljem. Tako je Tre i bataljon zaposjeo položaje Ostrovicu (k. 768)-Zubar (k. 701)-Crni vrh (k. 786) i na taj na in osigurao jedinice koje su se smjestile u rajon Barleta.

No u 2/3. IV koriste i nezaposjednuti prostor na spoju izme u 11. brigade i jedinica 35. divizije neprijateljski trup (legionari) izvršio je napad na Crni vrh (k. 786) i s njega izbacio 2. etu 3. bataljona (komandir ete Petar Sablji i komesar Jurko Caratan). Nakon toga 2. eta izvodi protivnapad i ujutro 3. IV ponovo uspostavlja ranije položaje na Crnom vrhu. U ovoj borbi etaje imala 3 mrtvih i 3 ranjena borca. Poginuli su Ramo Bralj, Ive uzele-Pivac i Duje Romi.⁵⁸⁸

U toku ovog dana brigada je razmještena na prostoru Crni vrh (k. 786)-Zubar (k. 701)-Ostrovica-Barleta.

Marš od Biha a koji je trajao etiri dana, izveden je uspješno i brigada se poslije borbi za Biha sredila, popunila i odmorila. Borbeni moral je vrlo visok i brigada je u punoj spremnosti za izvršenje borbenih zadataka.

NAPAD NA GOSPI

Po završetku vrlo uspješne biha ke operacije stekli su se svi uvjeti za nastavljanje druge etape planirane operacije 4. armije. Od oslobo enja Biha a do 3. IV izvršeno je pregrupiranje jedinica 4. armije. Ofenziva na glavnom pravcu Gospi -Oto ac mogla je otpo eti.

Njema ki 15. korpus i pored pretrpljenih gubitaka u bici za Biha i dalje ima namjeru da se uporno brani na frontu dolina rijeke Une-Plitvi ka jezera-Gospi -Karlobag-otok Pag i da na toj liniji zadrži prodrojedinica 4. armije i njihovo spajanje u dubinu sa snagama 7. slovena kog korpusa i 43. istarske divizije. Na frontu obrane i po dubini neprijatelj se organizirao po sistemu odvojenih otpornih ta aka ranije pripremljenih za obranu, te po sistemu polustalne poljske fortifikacije. Najbrojnije snage imao je u Gospi u, kojeg su okupator i ustaško-domobranske snage dugo pripremale za obranu. U neposrednoj i široj okolini Gospa i neprekidno od po etka ustanka 1941. godine pa do kona nog oslobo enja, koje e uslijediti za dan-dva, neprestano su naše jedinice izvodile borbena dejstva bilo u napadu ili obrani kadaje neprijatelj prelazio u ofanzivu. Naše jedinice su nekoliko puta napadale Gospu , ali ga nisu uspjele oslobođiti. Gospu i nje-

586) Zapovijest za marš 11. brigade od 29. III 1945. g., A VII, k. 1101 A, br. reg. 17-1/10.

587) Prema operativnim dnevnicima Štaba brigade i štabova 2. i 3. bataljona.

588) Operativni dnevnik 3. bataljona.

govu širu okolinu branile su ustaške jedinice ogrezele u ratnim zlo inima, radi ega se mogao o ekivati snažan i o ajni ki otpor.

Po završenoj koncentraciji svojih snaga Štab 4. armije svojom zapovješ u od 2. IV postrojio je borbeni poredak u tri napadne kolone i jedinicama dao slijede e zadatke:⁵⁸⁹

Desna kolona (19. divizija i 11. korpus) napada osnovni pravac Buni -Ramljane-Leš e. Srednja kolona (26. i 20. divizija s oja anjima) napada Gosp i Li ki Osik s tim da 26. divizija oja ana s tri tenkovska bataljona 1. tenkovske brigade, tri artiljerijska diviziona Artiljerijske brigade 4. armije, napadne neprijatelja na frontu Cukovac-Ostrovica-Bila, pravcem Ostrovica-Brezovo polje, angažiraju i glavne snage na prostoru Li ki Osik-Budak, istovremeno obuhvataju i Gosp sa sjeverne strane. Dvadeseta divizija s oja anjima da napadne neprijatelja na pravcu Li ki Novi-Smiljan, obuhvataju i zajedno s 26. divizijom Gosp s jugozapadne strane, a dijelom snaga napada prema Brušanima i zatvara pravac Karlobag-Gosp .

Deveta divizija s mornari kim snagama napada neprijatelja na pravcu Lukovo Šugarje-Karlobag-Jablanac, a dijelom snaga oslobo a otok Pag. Po etak operacije planiran je za 4. IV u 6 sati.

Komandno mjeto Štaba Armije je u Gra acu.

Pred frontom napada 20. i 26. divizije nalazio se dio snaga zapadne grupe neprijateljskog 15. korpusa iz 392. njema ke legionarske ili. ustaško-domobranske divizije.⁵⁹⁰ Dio tih snaga razmješten je:

Borci brigade u nastupanju pred neprijateljskim položajem pred Gosp i em

589) Zapovijest 4. armije od 2. aprila, AVII, k. 21 A, br. reg. 16/2.

590) 392. »Plavu« legionarsku diviziju inili su: 846. i 847. pješadijski puk, 392. artiljerijski puk, izvi a ki i dopunski bataljoni i druge manje jedinice. Brojno stanje je bilo oko 12 do 15.000 vojnika - dijelom Hrvata a dijelom Nijemaca, dok su komandni kadar inili Nijemci. Ova divizija je formirana u logorima veltlu i Štokerau u Austriji. Po završetku obuke u 1943. godini preba ena je po etkom 1944. godine na sektor Rijeka-Karlobag-Gorski kotar, gdje je djelovala do aprila 1945. godine. 11. ustaško-domobransku diviziju inili su: 4, 18. i 23. zdrug (puk), artiljerijski divizion, tenkovska eta, bataljon milicionera, izvi a ki bataljon. Brojno stanje je bilo oko 9.500 vojnika.

- u Li kom Osiku 3. bataljona 846. puka i dijelovi 1. bataljona 4. ustaške brigade;

- u Budaku na obrani mosta preko rijeke Like jedna eta iz 4. ustaškog zdruga naoružana s tri teška mitraljeza i 5 puškomitraljeza i jedan vod vojnika iz 847. puka naoružan s dva topa 75 mm. Most je bio pripremljen za rušenje, a cesta s obe strane mosta minirana;

- u rajonu Gospo -Brušane-Oštara (trg. 798) glavnina 4. ustaške brigade, 11. izvi a ki bataljon, 3. bataljon 18. ustaške brigade, 11. artiljerijski divizion, 5. baterija 2. diviziona 392. artiljerijskog puka, dijelovi 1. ete 392. protuoklopog bataljona, oklopna eta od 8 tenkova »Fiat« (težina 3,5 tone). Štab 11. ustaško-domobranske divizije i njezini pozadinski dijelovi. Ukupno se branilo 7 pješadijskih bataljona.⁵⁹¹

Gospo je najveće naseljeno mjesto u Lici. Od 1941. godine najja je utvreno uporište talijanskih i ustaško-domobranksih, a od 1943. godine i njemačkih snaga. Gospo je nekoliko puta u toku rata bio polazište okupatorskih i ustaško-domobranksih snaga iz koga su kretale u ofanzivne akcije u pravcu slobodnog teritorija likih partizana.

S izradom fortifikacijskih objekata otpočela je talijanska okupatorska vojska 1941. godine. Izradom tih objekata nastavilo se i dalje, takoreku do kraja rata. U gradu i njegovo bližoj okolini izgrađeno je niz betonskih bunkera koje su dopunjavale minsko-eksplozivne, protutenkovske i žigane prepreke u koje su bile uključene i pojedine zgrade. Na vanjskoj obrani grada pojedini visovi pretvoreni su u fortifikacijski uređene objekte s izgradnjom bunkerima, rovovima, saobraćajnicama i minsko-žiganim preprekama. Ovako uređenu obranu dopunjavača su korita rijeke Novi i Ličke koje su u to vrijeme imale obilje vode, a što je napada u stvaralo dopunsku prepreku koju je trebalo svladati.⁵⁹²

Na napadnom frontu 26. divizije prednji kraj neprijateljske obrane protezao se linijom Lički Osik-Budak-ljevom obalom rijeke Like do utoka rijeke Novi i u rijeku Liku-selo Lipa-željezni ka stanica Gospo -šuma Jasikovac-selo Žabica.

Istog dana (2. IV) kada je Štab 4. armije izdao zapovijest za napad, Štab 26. divizije izdaje svoju zapovijest po kojoj postrojava svoj borbeni poredak u liniju, ostavljući dva bataljona (1. dalmatinske) u divizijskoj rezervi. Glavne snage Štab divizije ubacuje na desnom krilu s jasnim namjerama da ovlada Ličkim Osičkom i Budakim mostom i na taj način odsječe sa zapada neprijateljske snage u Gospo, s perspektivom da ih u sadejstvu sa 20. divizijom opkoli i uništiti. Dijelovima borbenog poretku Štab divizije konkretizira zadatke po slijedećem:

- 12. brigada (pod komandom kapetana Miroslava Nikitovića i politkomesara majora Kazimira Višanina) da napadne neprijatelja na frontu Široka Kula-selo Keserovac pravcem - desna kolona pravcem Široka Kula-selo Vukšić i lijeva kolona pravcem selo Rujnica-Lički Osik-Mušaluk. Brigadu podržavaju dva tenkovska bataljona i to na desnokrilnom pravcu 4. bataljon, a ljevokrilnom 2. tenkovski bataljon 1. tenkovske brigade, s tim što bataljon iz ljevokrilnog napadnog pravca podržava ili 1. brigadu.

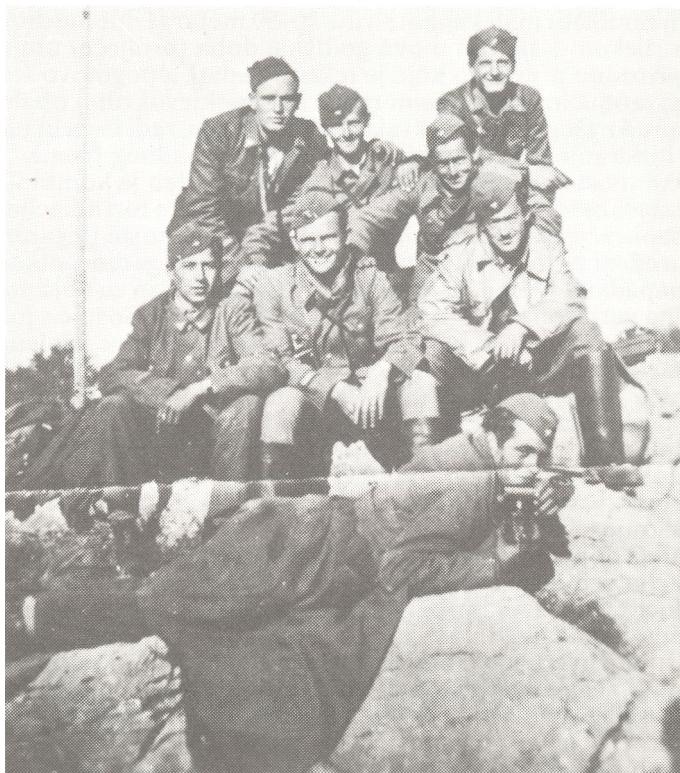
- 11. brigada (pod komandom majora Ivana Guve i politkomesara majora Grge Markića) da napadne neprijatelja pravcem Poljice-selo Budak-Stari Grad (k. 568), sa zadatkom što brže ovladati Budakim mostom, a zatim produžiti napad na Gospo sa sjeverne strane. U slučaju negativne otpora neprijatelja u rajonu Budaka kog mosta ne zadržavati se duže vremena već nastaviti prođorom nizvodno desnom obalom rijeke Like (jugozapadno od ceste Budak-Lički Osik), pronaći najpogodniji prijelaz preko rijeke Like i uz upotrebu gumenih amaca izvršiti

591) Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 189; Dr. Uroš Kostić n. d., str. 110.

592) Vojna enciklopedija, I izdanje, knj. 3, str. 394; Dr. Uroš Kostić n. d., str. 110.

forsiranje radi upada u Gospu . Da bi se što prije ovladalo Buda kim mostom odlu eno je da se pribjegne iznenadnom napadu radi ega je nare eno da se napad izvede no u 3/4. IV prije po etka op eg napada. Brigadna desna granica odre ena je linijom Babin potok-selo Progon-selo Mušaluk.⁵⁹³¹

- 1. dalmatinska: (komandant major Vaso api i politkomesar major Augustin Juki), s dva bataljona dobila je zadatak forsirati rijeku Liku i uspostaviti mostobran na prostoru Plantaža-Raja ica-Balinovac i zapadno od tog rajona presje i cestu Gospu -Budak.

Komandir i politkomesar 2. ete 4. bataljona s vodnicima i vodnim delegatima pred Gospu em

- 3. prekomorska brigada: (komandant potpukovnik Bogdan Viski i politkomesar major Stane Bobnar) napada direktno Gospu s juga. Brigadu podržava 1. tenkovski bataljon iz 1. tenkovske brigade.

- Artiljerija: (komandant major Mizjak), sastava etiri artiljerijska diviziona. Vatreni položaji u rajonu sela Barlete, sela Ostrovica sa zadatkom da od 6 do 6,15 sati tu e koncentracijom vatre po ciljevima u Gospu u, a od 6,15 do 6 sati po ciljevima u Li kom Osiku. Po završetku ove vatre jednoj bateriji daje u zadatku da neprekidno dejstvuje vatrom po Gradini (k. 663) i po zahtjevima pješadijskih jedinica tu e nove ciljeve.⁵⁹⁴⁾

593) Vjerojatno se radi o Balatin potoku jer taj postoji na karti.

594) Vjerojatno se radi o koti 683, jer ta postoji na karti.

- Savezni ka avijacija dejstvovat e prema nare enju Štaba 4. armije, a po traženju štabova divizija.⁵⁹⁵

- Divizijska osmatra nica na k. 701 (Zubar).⁵⁹⁶

Nakon dobijene divizijske zapovijesti Štab 11. brigade u toku 3. IV izvršio je izvi anje napadnog odsjeka sa štabovima pot injenih jedinica. Nakon ega je zaklju io da izvršenje dobijenog zadatka zavisi u prvom redu od uspješno izvedenog napada na Buda ki most, jer ako bi se uspjelo zauzeti neoše en most, to bi puno zna ilo za brzo ubacivanje pješadijskih jedinica, a posebno tenkova u pravcu Gospa. Ovakvo rješenje uslovljavalo je korito rijeke Like koje predstavlja u kraškom zemljisu mali kanjon širine 30-50 metara i dubine desetak metara s nabujalom rijekom koja baš u ovo godišnje doba (prolje e) obiluje vodom i predstavlja prirodnu prepreku koju je teško svladati, a pogotovo što nismo raspolagali odgovaraju im mostovnim materijalom. Ljevokrilnu obalu neprijatelj je u cjelini ispred našeg prednjeg kraja obrane posjeo, radi ega bi bilo potrebno organizirati forsiranje rijeke na bilo kom dijelu napadnog fronta.

Rajon oko mosta kojeg je neprijatelj držao utvr en je kombiniranim sistemom polustalne (betonski i zemljani bunkerji) i poljske fortifikacije, uz izgra ene rovove i saobra ajnice kombinirano s obje strane mosta i ži anim prepreka ma. Ovako ure eni položaji su izgra ivani još od 1942. godine, otkada su vršeni povremeni napadi na Gospa. Istovremeno je organiziran za obranu i rajon sela Budak. Blizina garnizona Li ki Osik sa sjeverne strane i Gospa s južne, omoguavalо je neprijatelju da vrlo brzo intervenira na bilo kakve izmjene situacije u rajonu mosta. Sam most za neprijatelja predstavlja je važnu otpornu ta ku u sistemu obrane Gospa. Njegovim padom neprijatelju se prekida veza po dubini obrane u zahvatu komunikacije Gospa -Peruši -Oto ac, i u slu aju povlaenja iz Gospa a preostaje mu jedino izvla enje kroz bespu a Velebita.

Prema dobijenim podacima od obavještajne službe, rajon Buda kog mosta i sela Budak branile su ustaško-domobranske jedinice, najvjerojatnije ja ine jedne oja ane satnije.

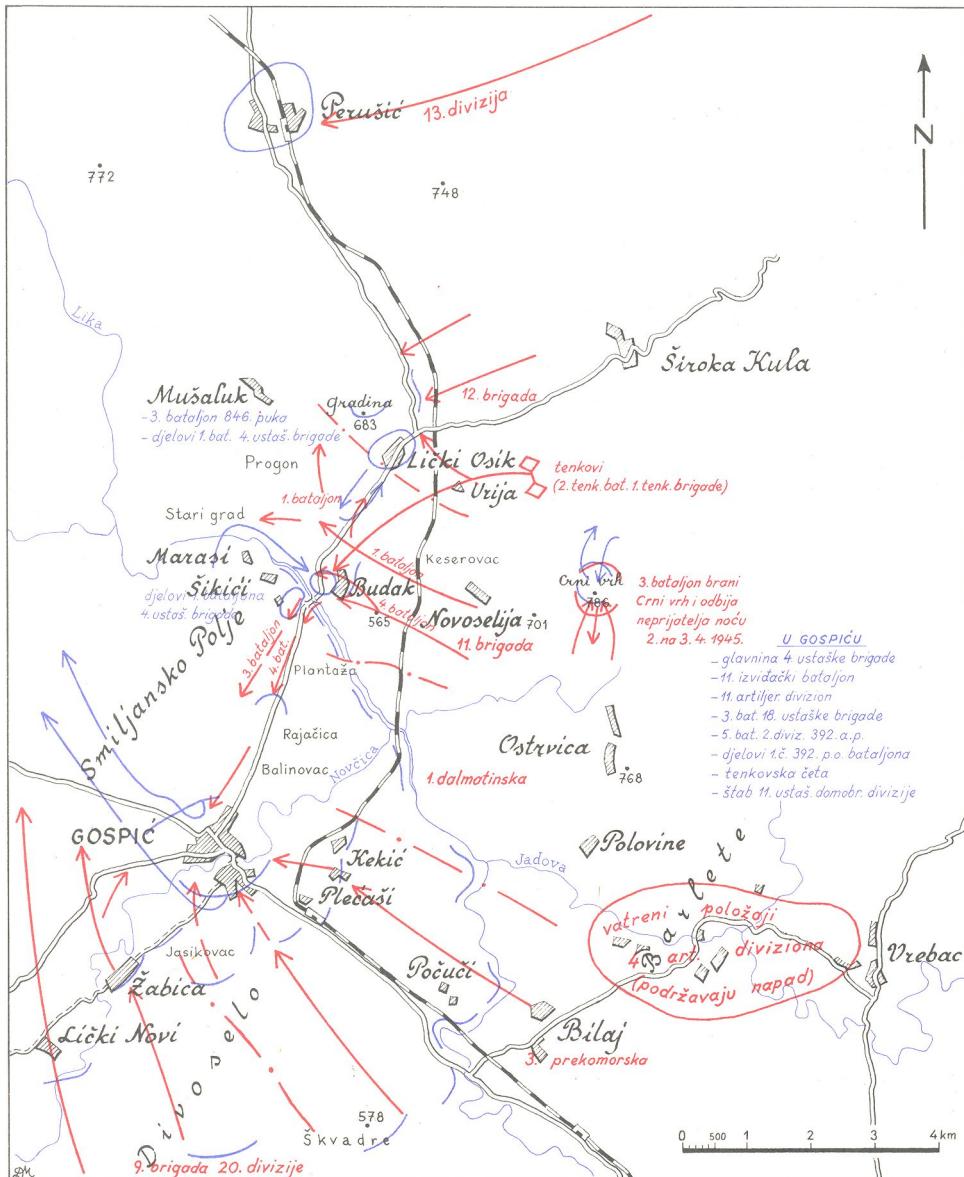
Izvršavaju i dobijeni zadatak od Štaba 26. divizije i cijene i sve elemente (jainu neprijatelja, zemljiste i vrijeme), Štab 11. brigade nakon svestrane procjene situacije odlu io je da svoj borbeni poredak postroji u dva ešalona, s tim da u prvom ešalonu napadaju 1. i 4. bataljon dok 3. bataljon ostaje na dotadašnjim položajima, štite i uvo enje u borbu dijelove 12. brigade, a zatim dejstvuje prema nare enju kojeg e naknadno dobiti. Drugi bataljon ostaje u brigadnoj rezervi u rajonu sela Ostrovica-selo Vu jak, u spremnosti za pokret u pravcu Buda kog mosta.

etvrtom bataljonu posebno je dat zadatak da krene u napad 4. IV u 3 sata i da iznenadnim napadom pokuša zauzeti Buda ki most, dok e 1. bataljon osigurati dejstvo 4. bataljona iz pravca Li kog Osika zauzimanjem sela Budak. Prate a eta brigade, dobila je zadatak da dejstvuje na pravcu napada 4. bataljona, a kasnije u zavisnosti od situacije prema razvoju doga aja u rajonu Buda kog mosta.

Iako je divizijskom zapovješ u predvi eno dejstvo 2. tenkovskog bataljona na pravcu napada brigade, 3. IV prilikom izvi anja kojeg je organizirao Štab brigade sa štabovima bataljona, nisu u estovale tenkovske starješine radi usaglašavanja sadejstva, jer u to vrijeme nije bio potpuno razvijen i razra en sistem organiziranja sadejstva izme u jedinica pješadije i tenkova, pa je to vjerojatno bio osnovni razlog neu estovanja tenkovskih starješina, pogotovo ako se zna daje u tom momentu 1. tenkovska brigada razmještена na prilazima Gospa u i da su

595) Kod odre ivanja zadataka avijacijski treba imati u vidu da je Štab 4. armije u pogledu dejstva avijacije dostavlja zahtjeve Savezni koj komandi nakon ega bi avijacija stupila u dejstvo. Najbliži aerodrom na kome je bazirala avijacija bio je u Zemuniku kod Zadra.

596) Zapovijest Štaba 26. divizije od 2. IV 1945. g., A VII, k. 1101 A, br. reg. 18-1/10.

Napad na Gospic 4. aprila 1945. godine

tenkoyske starješine vršile istog dana izvi anje zemljišta na datim pravcima napada.⁵⁹⁷ Za u eš e divizijske artiljerije na brigadnom pravcu napada preostalo je da se naknadno reguliraju zahtjevi istoj na brigadnom frontu napada, a što zna i poslije artiljerijske pripreme kojaje prema divizijskoj zapovijesti otpo elia 4. IV u 6 sati, i to po prostorima koji su bili van napadnog odsjeka 11. brigade.

Dana 4. IV u 3 sata krenuo je u napad 4. bataljon pravcem k. 580-k. 578-k. 565 s dvije ete u liniji (1. i 3) i jednom etom (Druga) u rezervi. Napad na neprijateljsku posadu u rajonu mosta i južnom dijelu sela Budak izveden je brzo i iznenada, koriste i slabu vidljivost od magle i susnježice. Neprijateljska posada savladanaje oko 6 sati u rajonu mosta na desnoj obali rijeke Like. Jednom broju neprijateljskih vojnika uspjelo je prije i preko mosta na drugu obalu rijeke. Tre-a eta (komandir Miro uli) i 1. eta (komandir Serafim Vlaki) zaposjele su neprijateljske rovove i bunkere i bile spremne da krenu na juriš preko mosta.

Na pravcu Zubari-Keserovac-Balatin potok-sjeverni dio sela Budak u napad je odmah iza 4. bataljona krenuo 1. bataljon i u svanu e (oko 5 sati) izbio na cestu Li ki Osik-Budak i protjerao neprijateljsku posadu iz sjevernog dijela sela Budak. Oko 5 sati iz pravca Li kog Osika neprijatelj je uputio prema položajima 1. bataljona dva tenka uz pratnju oko 50 vojnika. U roku od desetak minuta, pošto je otvorena vatra na dolaze e neprijateljske snage, neprijatelj je nastjeran na povla enje prema Li kom Osiku, a bataljon je nastavio prodor u pravcu Progona.

U napadu na neprijateljsku posadu u rajonu mosta borac Ante Durut iz 1. ete 4. bataljona, izme u ostalog u brigadnom listu piše: »Otvorili smo vatru i zauzimali bunker po bunker. Pred nama je stajao most gdje je neprijatelj imao jake bunkere... U isto vrijeme nebo je potamnjelo, po nama je padala kiša pomiješana sa snijegom. Teško je bilo borcima u blatnjavim bunkerima u koje se slivala voda. Svudaje nastao veliki glib. Za oružje je bilo još teže. Naš mitraljezac Meho pozvao me pokazavši mi da njegov »Sarac« ne radi. Popravimo ga i Meho otvori jaku vatru na ustaše. Oni su pokušavali da se izvuku. Neprijatelj nas je osuo artiljerijskom vatrom. Šrapneli su se rasprskavali nad našim glavama... Teškaje to borba bila, borili smo se i protiv neprijatelja i protiv nevremena. Borili smo se iako nam mitraljezi nisu mogli više da rade.«⁵⁹⁸

O razvoju situacije na pravcu napada 1. bataljona u brigadnom listu »Kroz borbu«, od 12. IV 1945. godine Milan Eterovi iz 1. batljona, izme u ostalog piše:

»Ide kolona boraca sa velikim ostojanjem u neposrednoj blizini neprijatelja. Zadatak nije baš tako lak. Presje i komunikaciju Gospo -Li ki Osik, te onemogu iti neprijatelju povla enje iz Gospo a, ili osujetiti eventualno poja anje iz Li -kog Osika. Prebacivši se preko rijeke Balatin, hitro nastaje prebacivanje dalje ka cesti. Došlo se do same ceste. Svaki trenutak je dragocjen, jer zora ve rudi i postoji mogu nost da se otkrije položaj prije nego se približimo neprijatelju. Neprijatelj je bio na oprezu i otvara žestoku vatru... Nije prošlo ni sat vremena, uje se iz pravca Osika jaki šum. Tenkovi! - za u se glas jednog borca koji je bio na desnom krilu. Zaista, par stotina metara dalje vidjela su se dva mala talijanska tenka kako se kre u u pravcu naših položaja. Iza njih išlo je u strelja kom lancu oko 50 neprijateljskih vojnika. Kada su došli na blisko odstojanje, naši na njih otvorile mitraljesku i puš anu vatru. Nije prošlo ni deset minuta, nije se više video ni jedan tenk ni jedan neprijateljski vojnik. Samo se u daljini primje ivala prašina.«⁵⁹⁹

Oko 9 sati neprijatelj je koriste i maglu uz artiljerijsku pripremu izvršio protunapad na izgubljene položaje sa sjeverne strane mosta. Napad je izveo iz dva

597) »Od tenka do brigade«, navedena publikacija, str. 80, 81.

598) Brigadni list 11. brigade, A VII, Š. k. 61, br. reg. 12-14/1.

599) Brigadni list 11. brigade, A VII, Š. k. 61, br. reg. 12-14/1.

pravca, iz pravca zapada dovo enjem jedne ja e grupe od Bilaja (na isto nom dijelu fronta ispred Gospa) i pošto je prešao Liku u rajonu sela Marasi krenuo uzvodno desnom obalom Like u pravcu mosta i drugog s juga direktno prema mostu. Napad neprijatelja sa zapadne strane mosta bio je brz i iznenadan, tako daje do 9,30 sati uspio potisnuti naše ete neposredno s mosta i podržavaju e tenkove koji su u raspored bataljona došli oko 8 sati.

Kratko iza toga Štab bataljona nare uje etama da ponovo izbace neprijatelja sa zapadne strane mosta. Poslije kratke ali snažne minobaca ke vatru brigadnih i bataljonskih minobaca a ponovo su pješadija i tenkovi krenuli u napad i u snažnom naletu do 10,30 sati protjerali neprijatelja s položaja na sjevernoj strani mosta.

Jurišni vod 2. bataljona (prvi s lijeva vodnik voda Mate Ostojić)

Prvi bataljon je produžio napad u pravcu sela Mušaluk, sadejstvuju i 12. brigadi koja je napadala na Li ki Osik i Mušaluk.

Na desnom krilu brigade napadala je 12. brigada podržavana 2. i 4. tenkovskim bataljonom na Li ki Osik, taj napad je otpo eo poslije artiljerijske pripreme divizijske artiljerije koja ie izvedena od 6,15 do 6,30 sati. Ova brigada zajedno s tenkovskim bataljonima do 12 sati oslobođila je Li ki Osik i Mušaluk.

Na lijevom krilu napadalaje 1. dalmatinska brigada. Pošto brigadi nisu stigli potrebni amci za forsiranje rijeke, napad je otpo eo tek u 17 sati kada su amci stigli. Pošto su preba ena dva bataljona na lijevu obalu rijeke Like odmah su produžili napadom prema centru Gospa a s isto ne strane.⁶⁰⁰

Jedinice 3. prekomorske su oko 14 sati na svom pravcu izbile u jugoisto ni dio Gospa a, gdje je neprijatelj i dalje pružao snažan otpor.

Oko 16 sati Štab 4. bataljona naredio je komandiru 3. ete Miru uli u da uz podršku tenkova pre e most i ovlađa bunkerima s južne strane mosta. Napad je uspješno izveden.⁶⁰¹ U ovom napadu efikasno su upotrijebjeni tenkovi koii su ga aju i vatrom topova i mitraljeza s mjesta i iz pokreta precizno dopunjavalii mitraljesku i minobaca ku vatru bataljon i prate e ete brigade.

600) Operativni izvještaj Štaba 26. divizije, AVII, k. 1103, br. reg. 4-2/3.

601) Na juriš preko mosta prvi su krenuli Ante epi , sekretar SKOJ-a bataljona i Jovica Bulatovi , kurir Štaba bataljona.

Tako je pješadija u jurišu preko mosta na suprotnu obalu prešla most bez gubitaka, jer neprijatelj koji se branio u bunkerima bio je prikovan za zemlju i nije za itavo to vrijeme uspio da otvori iole ozbiljniju vatru. Radi toga nije uspio da se izvuće, već je uhvaen u rovovima i bunkerima te zarobljen.

Neposredno iza toga dobijeno je narene je od Štaba divizije da se eta povuće na sjevernu stranu mosta, jer je pozvana saveznička avijacija i otkriva se njen napad direktno po tim položajima. Etapa se povukla ali napad aviona nije uslijedio. Oko 18 sati ponovo je izведен prijelaz preko mosta kojeg neprijatelj nije neposredno branio, već se povukao nešto unatrag prema Gospu i s njim je izgubljen kontakt. Ubrzo iza toga Štab brigade narene je 4. i 3. bataljonu da krenu u nastupanje prema Gospu. Utvrdi bataljon je, izvršavajući prednje narene, krenuo prema Gospu i do 18,30 sati izbio u sjeverni dio grada uspostavivši kontakt s jedinicom 1. dalmatinske brigade. Iza 4. bataljona most su prešle i dvije etape 3. bataljona koje su izbile u Derale (3. bataljon je u 12 sati napustio ranije položaje na Zubaru i izbio na željezni ku prugu između Budaka i Ličkog Osika). Drugi tenkovski bataljon prešao je most odmah iza pješadije da presječe izvlačenje neprijatelja prema zapadu radi čega je skrenuo udesno prema Smiljanском polju u susret neprijatelju koji se izvlačio iz Gospa. U 21 sat jedinice brigade nalazile su se u slijedećem rasporedu: 1. i 2. bataljon sa Štabom brigade i prištapskim jedinicama u Budaku, 3. bataljon u Deralima, a 4. bataljon u sjevernom dijelu Gospa, gdje je uhvatio vezu s jedinicama 1. dalmatinske i 3. prekomorske brigade.

O svom doživljaju tečeno i u Gospu u Petar Nadali iz 4. bataljona u brigadnom listu »Kroz borbu« od 12. IV 1945. godine piše:

»Iz kući dizali su se gusti stupovi dima, a plamen je uništavao magazine hrane kao i kaznionicu u kojoj je bilo zatvoreno 26 naših drugova. Izvukli smo ih. Prije em jednom koji je izgledao kao živi leš... (Dalje je prijeao kako su dospjeli u zatvor - prim. autora). Jučer u jutro bilo je određeno da će nas sve postreljati isto večer. Na sreću u naši drugovi su tako naglo nahrupili u grad da su ustaše jedva dospjele da zapale zatvorskiju kaznionicu u kojoj smo bili smješteni. Proživiljavali smo strahovite asove kada je zgrada zaplamsala a mi kao miševi zatvoreni...«⁶⁰²

U ovom vremenu jedinice 1. dalmatinske izbile su u sjeverni dio Gospa i do Gimnazije u 18,30 sati gdje su nastavile iščekati zaostalih taktičkih otpora neprijateljske obrane. Treća prekomorska je likvidirala na svom pravcu otpor u 22 sata, a jedinice 20. divizije definitivno su na svom pravcu likvidirale neprijateljski otpor u 23 sata. Tako je otpor u Gospu u skršen. Gospo je oslobođen.

U toku ovog danajedinice desne napadne kolone 4. armije izbile su na liniju: 19. divizija neposredno pred Vrhovine i Gacku dolinu, a 13. divizija je ovladala Perušićem; lijeva napadna kolona, 9. divizija sa mornarskim jedinicama, izbila je pred Karlobag, iskrcala se na Pag i ovladala otokom. Ofanziva jedinica 4. armije uspješno se razvijala.

U ovoj napadnoj operaciji jedinice 20. i 26. divizije nanijele su neprijatelju sljedeće gubitke: 1006 poginulih i 146 zarobljenih oficira, podoficira i vojnika, zaplijenjeno 5 tenkova, 27 topova raznih kalibara, 32 minobaca, 120 mitraljeza i puškomitraljeza, 34 automata i većekoli ine drugog naoružanja, municije i opreme.

Gubici 20. i 26. divizije iznosili su: 42 poginula, 156 ranjenih i 2 nestala borca i rukovodioca. Prva tenkovska brigada imala je 4 poginula i 4 ranjena borca, 1 uništen i 1 oštećen tenk.⁶⁰³

602) A VII, S. k. 61, br. reg. 12-14/1.

603) Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 180-199.

U okviru napred navedenih podataka o neprijateljskim i vlastitim gubicima 11. brigade je u toku borbi za Gospi imala 9 poginulih i 26 ranjenih boraca i rukovodilaca. Naknadnom provjerom ustanovljeno je 11 poginulih, dok je ubijeno 32 i zarobljeno 20 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 39 pušaka i teški mitraljez, 1 teški minobaca, 3 puškomitraljeza, 2 bazuke, 1 bicikl, 1 dvogled i 4 konja.^{604>}

Na Buda kom mostu kod Gospi a poginuli su iz 4. bataljona slijede i borci: apalija Mijo, Dobrini Nikola, Manduši Ante, Provi Nikola, Pržen Milan, Srhoj Ljubo, komesar 3 ete, Stojan Ante i Urukalo Božo.

Tako je u brzom naletu osloboen Gospi kojeg su ustaše nazivali svojom »neosvojivom tvravom«. Većina njegovih jedinica u obrani Gospi je uništeno. Jedanaesta brigada je i ovdje svojim umijećem, hrabrošu i žrtvama dala svoj doprinos.

Politkomesar prateći ete 1. bataljona, Ante Vrsalović, koji se zatekao u Gospi u 1941. godine, tih dana iznosi svoja sjećanja o divljanju u Lici u navedenom brigadnom listu:

»Tu sam u pravom svjetlu video ustaški režim. Između Gospi a, Raba, Karlobaga i Senja napunjene su jame nevinim ženama, djecom i starcima, na desetke a možda i stotine tisuća žrtava. Iz unutrašnjosti Hrvatske dolazili su željeznicom transporti Srbaca, Zidova i Hrvata koji se nisu slagali s njihovom pljačkom i ubijanjem. Još mi je i danas pred očima slika velike kaznione u Gospi u koja je bila poznata i za vrijeme Jugoslavije (predratne - prim. autora) kao mučilište rodoljuba. Sjećam se velikog opinskog doma punog žena i djece i onih omladinaca koji su po kazni meli ulice samo zato što su se rodili kao Židovi ili Srbi. Sat hoda iz Gospi a bio je veliki logor. Tu su bili smješteni »kandidati smrti«. Nitko u Gospi u nije bio siguran za svoj vlastiti život...« Ovom lanku redakcija lista je dodala kao zaključak: »Nestalo je leleka i patnji iscrpljenih od besanih nogu i ispa enih žena, djece i staraca. Prestali su da kruže gavranovi i orlušine oko jama i bezdana. Upila je zemlja nevino prolivenu krv, a kiša je sprala pobacane ljudske kosti koje je krvnik zaboravio na rubu bezdana. Ne uye se zveket okova robova koji su samo zato roblje što su ljubili svoju zemlju i branili doma e ogњište. Oslobođenja je zemlja straha koji mori ovjeka i trza ga iz sna, guši slobodu i misao i sputava stvarala ke snage. Osvanulo je novo proljeće, potpuno novo i druga ije od onih 1941-2-3¹.«⁶⁰⁵⁾

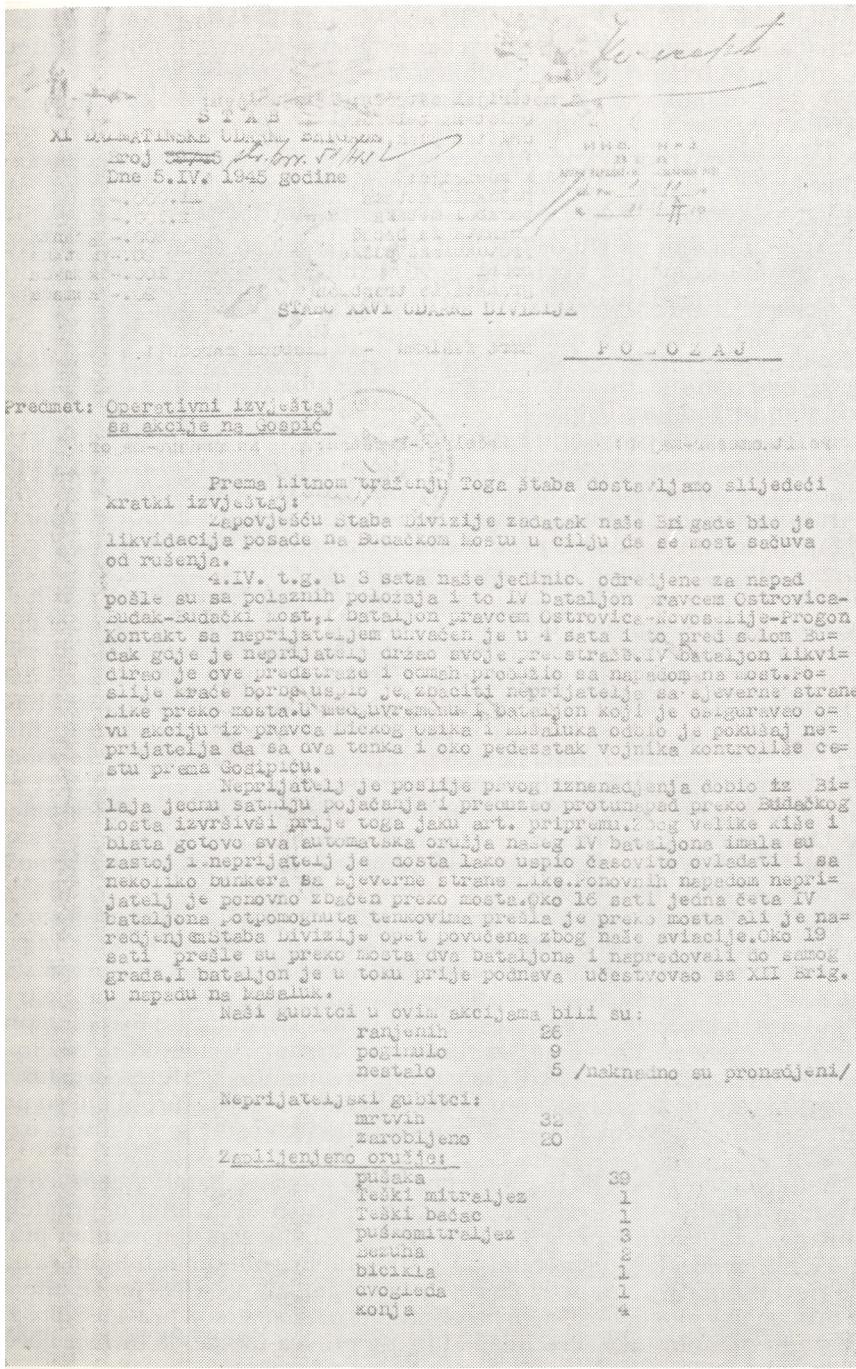
Neprijatelj se na napadnom odsjeku brigade uporno branio i prelazio u protunapade. Kako se radilo o ustaško-domobranskim jedinicama, koje iz ranijeg iskustva nisu pružale tako snažan otpor kao njemačke jedinice, u ovom slučaju su se uporno branili, a kod protunapada srpski su u juriš uzdaju i se u upotrebu kundaka i bajoneta. Posebno su preko mosta srpski preko brisanog prostora koji je efikasno tu enašom strejlja kom vatrom. Vjerojatno se radilo o ustaško-domobranskoj jedinici koja je u svom sastavu imala pretežno ustaše, koji su ogreznici u ratnim zločinima i otuda takvi bezumni juriši. Zarobljeni su pohvati na posredno po rovovima, jer ih je naša vatrica jednostavno prikovala uz zemlju u rovu.

Likvidaciju neprijatelja na sjevernoj strani mosta 4. bataljon je izveo preko očekivanja. Blagovremeno dejstvo 1. bataljona u spriječavanju neprijateljskog protunapada iz pravca Ličkog Osika izvedeno je uspješno, kao rezultat pravilne procjene situacije i davanja zadatka 1. bataljonu brigadnom odlukom za napad.

U početku dijelu napada napravljen je ozbiljan propust, jer se nije unaprijed procijenila mogućnost neprijateljskog protunapada iz pravca Starog Grada, desnom obalom Like. Protunapad iz tog pravca mogao je biti spriječen da

604) Operativni izvještaj 11. brigade od 5. IV, A VII, k. 1101 A, br. reg. 21-1/10.

605) A VII, S. K. 61, br. reg. 1214/1

Faksimil prve strane operativnog izvještaja brigade nakon zauzimanja Gospića

je blagovremeno na taj pravac upu ena jedna eta 1. ili 4. bataljona, pošto je za to bilo dovoljno snaga. Propusti koji se ne mogu pripisati Štabu brigade sastojali su se u tome, što se previše važnosti poklonilo najavljenom napadu savezni ke avijacije po neprijateljskim položajima južno od mosta. Taj napad ionako nije izveden, mada je bio najavljen. U momentu kada je eta 4. bataljona ovladala dijelom neprijateljskih položaja na južnoj strani mosta trebalo je ubaciti ne samo ostale dijelove 4. bataljona, ve i ostale bataljone koji u tom momentu nisu nigdje bili angažirani a nalazili su se u neposrednoj blizini, i što je 2. tenkovski bataljon mogao ranije produžiti napad preko Smiljanskog polja u pravcu sela Batinac i Pazarište, gdje bi blagovremeno zajedno s 10. brigadom potpuno presjekao put neprijateljskih snaga u Gospu u da se izvuku u pravcu Pazarišta.

Slijede eg dana, 5. IV jedinice brigade su na sre ivanju i odmoru u rajonima razmještaja - Stab brigade s prištapskih dijelovima te 1. i 2. bataljonom u selu Budaku, 3. bataljon u selu Derale i 4. bataljon u sjevernom dijelu Gospa.

GONJENJE NEPRIJATELJA

Ofanziva jedinica 4. armije se nastavlja. Njema ki 15. korpus od po etka ofanzive 4. armije pretrpio je velike gubitke u ljudstvu, a izgubio je i skoro itavo teško naoružanje i opremu. Njegove snage koje zatvaraju pravac Gospa -Oto ac stoje pred porazom. Nakon pada Gospa, Li kog Osika i Peruši a po elia su da se ostvaruju predvi anja komandanta 392. divizije general-lajtnanta Josefa Mikla, kome je u takti kom smislu bila pod injena i 11. ustaško-domobraska divizija. Kada je po etkom aprila predlagao komandantu 15. korpusa da glavninu svojih snaga povu e u širi rajon Oto ca i da na tom prostoru organizira obranu, kako bi sprije io prodor naših snaga na putevima koji izvode ka Karlovcu. S ovim prijedlogom nije se složio komandant 15. korpusa ve mu je naredio da pod svaku cijenu drži postoje e položaje i da mu u pomo stiže 104. divizija.

Istovremeno je 97. njema ki korpus, koji je pripadao njema koj Grupi armija »C« u Italiji, u situaciji stvorenoj krajem marta na frontu naše 4. armije očjenio mogu nost prodora naše armije ka Rijeci, i radi toga je na traženje general-pukovnika Lohra komandanta jugoistoka pomjerio svoju 237. diviziju iz Istre ka Rijeci, Kraljevici, Lokvama i Mrzlim Vodicama sa zadatkom organizacije obokane Rijeke i prihvata snaga 15. korpusa, koje e se povla iti na tom pravcu.⁶⁰⁶

Polaze i od postoje e situacije na frontu, Štab 4. armije ujutro 6. aprila donio je odluku prema kojoj se glavnim snagama nastavlja ofanzivna dejstva na pravcu Oto ac-Brinje s ciljem uništenja neprijateljskih snaga u Oto cu, Brinju i Senju, a istovremeno sprije avanje neprijatelja da izvla i svoje snage prema Ogulinu i Rijeci. Za izvršenje ove odluke izdao je nare enje:

- 19. divizija da napadne neprijatelja na svom frontu i da zauzme Oto ac;
- 13. divizija da usiljenim maršem izbije što prije isto no od Brinja radi upada u Istru;
- 26. divizija da ubrzanim maršem, najkra im pravcem, izi e na liniju Lipovlje-Brlog-Crni Kal, sa zadatkom da zatvori komunikacije Oto ac-Kr -Sveti Juraj (Jurjevo) i Oto ac-Rapaji e-Senj, uz istovremeno vršenje pritiska prema Oto cu s jugozapada;
- 9. divizija da nastavi napad pravcem Karlobag-Jablanac-Senj;
- 20. divizija da se zadrži na prostoru Peruši a u armijskoj rezervi;
- 1. tenkovskoj brigadi da uputi dva tenkovska bataljona na pravac 19. divizije.

⁶⁰⁶⁾ Dr. Dušan Kosti , n. d., str. 121, Izjava u zarobljeništvu, A VII, njema ka arhiva, k. 70, br. reg. 1/1.

U oslobo enom Karlobagu formira se Armijksa baza i snabdijevanje te e pravcem Karlobag-Gospi -Oto ac.

Od 4. korpusa zatraženo je da po oslobo enju Brinja angažira potrebne sna-ge radi odbacivanja neprijateljskih snaga iz pravca Biha a i Slunja i da sadejstvu-je snagama 4. armije u nastupanju prema Ogulinu.⁶⁰⁷⁾

Odmah po prijemu zapovijesti Štaba 4. armije, Štab 26. divizije je izdao za-povijest po kojoj nare uje brigadama da odmah krenu na marš i upu uje ih sli-jede im pravcima:

- 12. dalmatinska brigada iz Li kog Osika maršuje pravcem Peruši -Donji Kosinj-Kuterevo, sa zadatkom iš enja terena na ovom pravcu od zaostalih neprijateljskih grupa, a po izbijanju u selo Kuterevo naknadno e dobiti zadatak;

- 1. dalmatinska iz Gospi a maršuje pravcem Gornji Kosinj-Kosinjski-Rib-nik-Krasno. U toku pokreta ima zadatak kao i 12. brigada na svom pravcu, s tim da uputi jedan bataljon u rajon Mrkviše radi obezbje enja lijevog boka od even-tualnog neprijateljskog napada iz pravca Jablanica, a po izbijanju u rajon Krasno, brigada e dobiti zadatak za dalje djelovanje;

- 11. dalmatinska maršuje pravcem Li ki Osik-Peruši -Studenci-Vukeli-i-Draškovi i, i po izbijanju na prostor Donjeg Kosinja dobit e naknadni zada-tak za dalja dejstva;

- 3. prekomorska brigada maršuje iz Gospi a na prostor Krš-Vukeli i i po izbijanju na isti dobit e naknadno zadatak za dalja dejstva;

- artiljerijski divizioni dobit e zadatak naknadno;

- Inžinjerijski bataljon ima zadatak da se prebac na prostor sela Studenci i odmah otpo ne izradom prelaza preko rijeke Like u rajonu Krš radi prebaci-vanja artiljerije i pozadinskih dijelova;

Pokret otpo inje odmah.⁶⁰⁸⁾

Ovakvo postrojavanje borbenog poretka omogu ilo je diviziji da prvog dana marša izbije na pravac Oto ac-Kr -Sveti Juraj (sada Jurjevo) i na taj na in onemogu i manevar neprijateljskih snaga po frontu, uz istovremeno onemogu-avanje uzajamnog djelovanja snaga neprijatelja s primorskog i li kog prostora. Pošto su se preko Velebita povla ili razbijeni dijelovi 11. ustaško-domobranske divizije kojima se uspjelo izvu i iz Gospi a, ovakvo postrojavanje borbenog por-retka divizije omogu avalo je i livkidaciju ovih snaga neprijatelja.

Postrojavaju i borbeni poredak u dva ešalona, 1. i 12. brigada u prvom ili. i 3. u drugom, diviziji je u toku prvog dana, s obzirom na male snage neprijatelja na napadnom pravcu, omogu eno da eventualno drugi dan (zavisno od razvoja situacije u rajonu Oto ca) izbije na prostor Brloga snagama drugog ešalona i da na taj na in odsje e neprijateljske snage u Oto cu.

Izvršavaju i dobijeni zadatak 11. brigada je krenula po kišovitom vremenu na marš 6. IV u 10 sati (pokret iz Budaka) i u 20 istog dana završila s maršom i razmjestila se u širem rajonu sela Donji Kosinj. Dužina dnevнog marša iznosila je oko 35 kilometara, što je u granicama redovnog dnevнog marševskog napre-zanja. Prema operativnim dnevnicima 2. i 3. bataljona, 2. bataljon se smjestio u selo Selišta, a 3. bataljona u selo Jugovi i.

Dok seje odvijao marš brigade, na frontu su se nastavljala uspješna dejstva jedinica 4. armije. Na desnom krilu 19. divizija je oslobođila Oto ac i izbila u Br-log. Dejstvuju i na desnom krilu 4. armije naša 7. divizija izbilje u Jezerane, gdje je uspostavila vezu s našom 43. divizijom. Izbijanjem naših snaga na taj prostor definitivno je otpala mogu nost da se 392. divizija povla i preko Kapele ka Ogu-linu i Karlovcu, jer su vrh Kapele posjele naše snage, pa je toj diviziji preostala jedina mogu nost da se pod borbom povla i prema Rijeci. U toj situaciji general

607) Dr Dušan Kosti , n.d., str. 123; »Oslobodila ki pohod na Trst«, str. 100.

608) Zapovijest Štaba 26. divizije od 6. IV, A VII, k. 1103, br. reg. 11-1/1.

Mikl 6. aprila traži od komandanta 15. korpusa da otpo ne s povla enjem prema Rijeci. Ovaj to ne prihvata ve mu nare uje da zadrži po svaku cijenu postoje e položaje. Pukovi te divizije - 846. i 847., uslijed velikih gubitaka spali su na oko 2.000 vojnika. Te snage su komandantu 392. divizije nedovoljne i on u tom momentu u svojoj pozadini prikuplja oko 1300 vojnika, što iz njema kih što iz ustaških jedinica koje su se povla ile. Dolazi s njima 9. aprila u Senj i upu uje ih za obranu Vratnika iznad Senja. Ovakvo rješenje išlo je na ruku jedinicama 4. armije jer im je pružena mogu nost da napadom s fronta i bo nim napadom na pravcu Brinje-Crikvenica okruže i uniše te snage.⁶⁰⁹

Dana 7. IV brigada je po obla nom vremenu u 11 sati nastavila marš pravcem Donji Košinj-Kuterevo-Gornja Švica, gdje je stigla oko 20 sati. U Svici su se razmjestili Štab brigade s prištapskim jedinicama, te 1. i 3. bataljon, dok se 2. i 4. bataljon smjestili u Kompolju. Na tom prostoru brigada je ostala i 8. aprila.

U ovom vremenu jedinice 4. armije nastavljuj gonjenjem jedinica 392. legionarske divizije i 11. ustaške divizije. Tako je na napadnom pravcu Karlobag-Senj 2. dalmatinska brigada 9. divizije oslobođila Jablanac 8. IV. Jedinice 19. divizije gone i neprijatelja u toku 7. i 8. IV izbile su preko Krivog puta u Hrvatsko primorje i presjekle odstupnicu neprijateljskim snagama iz Senja ka Novom. Jedinice naše 26. divizije grebenom Velebita izbile su na liniju Melnice-Sv. Juraj.

U Senju su se po etkom aprila nalazili 4. bataljon 18. ustaške brigade, dvije ete 392. pionirskog bataljona, 3. i 4. baterija 944. obalskog artiljerijskog puka, dijelovi 1473. tvr avskog bataljona - ukupno oko 750 vojnika. Poslije oslobo e nja Gospia, Oto ca i Karlobaga u taj rajon se povuklo još oko 3.000 vojnika nje ma ke 392. legionarske ili. ustaško-domobranske divizije.⁶¹⁰

Borbeni moral neprijateljskih vojnika tih dana bio je veoma slab. Uslijed ja kog pritiska snaga 4. armije, podržanih jakom artiljerijom i tenkovskim jedinicama kao da se uvukao strah u cjelokupni vojni ki sastav, što se naro ito odnosi na ustaško-domobranske jedinice. Me u njima ima i ratnih zlo inaca koji su po veli sobom i svoje porodice. Njima je, izgleda, bio jedini cilj da se što brže izvuku iz borbe, da bi preko Rijeke i Trsta izšli u susret zapadnim saveznicima kojima su se imali namjeru predati. Tako je u dnevnom izvještaju njema ke Vrhovne komande kopnene vojske 8. IV 1945. godine, a što se odnosi na jedinice 15. brdskog korpusa stajalo, da se legionari više ne mogu pokrenuti na borbu, ak ni pri upotrebi najdrasti nijih sredstava... i da ustaške jedinice odstupaju bez bor be.⁶¹¹

U takvoj situaciji Štab 4. armije, u cilju uništenja ostatka 15. brdskog korpusa odlu io je, da 19. i 26. divizijom razbije i uništi neprijatelja na prostoru Vratnik-Senj-Sv. Juraj. Ostalim jedinicama naredio je: 43. diviziji da sprije i intervenciju iz pravca Rijeke 237. njema ke divizije; 13. divizija da osigura desni bok armije aktivnim dejstvom prema Ogulinu; 4. korpusu da aktivno dejstvuje prema 104. lova koj diviziji; 9. divizija da se iskrca i oslobođi otok Rab, a 20. divizija da se u ulozi armijske rezerve razmjesti u rajonu udin klanac-Vrhovine-Zalužnica.⁶¹²

Na osnovu ove odluke Štab 4. armije je naredio Štabu 26. divizije da nanese glavni udar pravcem Vratnik-Senj, a pomo nim uz more pravcem Oltare-Sv. Juraj-Senj i uz sadejstvo s 19. divizijom razbije neprijatelja i ovладa Senjom. Na glavnom pravcu upu uje 12. brigadu, a na pomo nom 1. dalmatinsku. Jedanaesta brigada radi nemogu nosti razvijanja ve ih snaga divizije na pravcu glavnog udara, dobila je zadatak da se prebaci u rajon Brlog Štacija-Podbr e i da tu os tane do daljeg nare enja. Tre a prekomorska brigada u divizijskoj rezervi na

609) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 133-137.

610) Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 263.

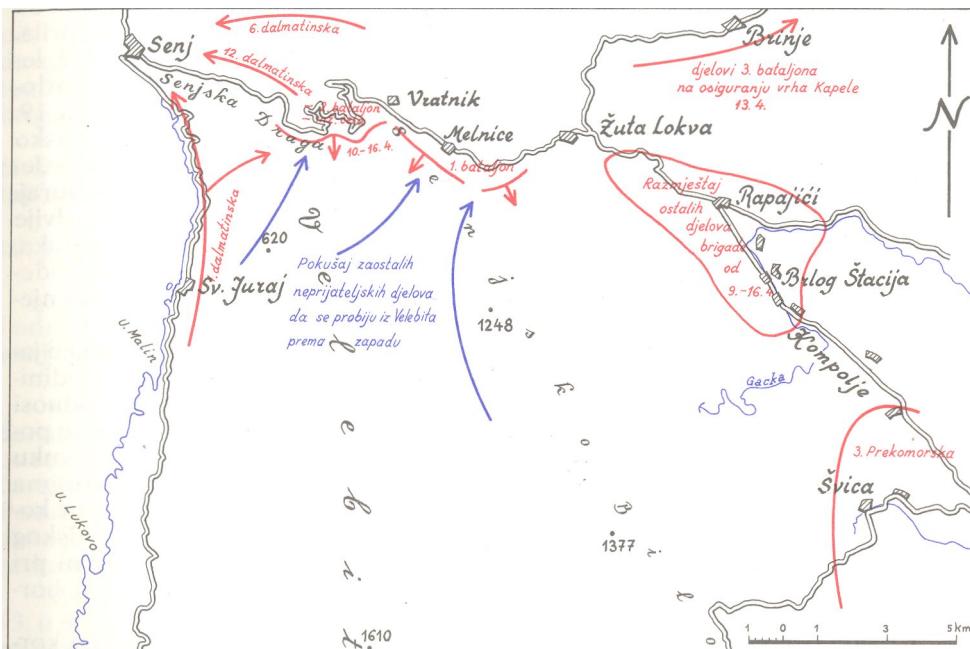
611) Dr. Dušan Kostić, n. d., str. 133.

612) Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 782-825.

prostoru Donje Švice. Artiljerijski divizion divizije na vatrenim položajima u rangu Melnice vrši vatrenu pripremu napada po neprijateljskim položajima u rangu Vratnika s po etkom u 7 sati.

Gotovost za napad u 8 sati, 9. IV.⁶¹³⁾

Izvršavaju i zapovijest Štaba 26. divizije, Štab 11. brigade izdao je nare enje jedinicama za pokret, koji je otpo eo po lijepom vremenu 9. IV u 7 sati iz Gornje Švice i završio istog dana u 10 sati kada se brigada razmjestila na širem prostoru Brlog Štacija-Podbr e. Razmještaj jedinica brigade izvršen je prema rasporedu - Štab brigade, prištapske jedinice, 2. i 4. bataljon razmjestili su se u širem pro-storu Brlog Štacije, 3. bataljon u selu Marasovi i 1. bataljon u selu Rapaji i.⁰¹⁴⁾

Dejstva U. brigade na prostoru Žuta Lokva-Vratnik od 10. do 16. aprila 1945. godine

Dalje djelovanje jedinica brigade uslijedit e prema nare enjima koja e se u zavisnosti od razvoja situacije dobiti od Štaba divizije.

Op i napad divizije uslijedio je 9. IV u 8 sati poslije snažne artiljerijske pri-preme. Dvanaesta brigada je u 11 sati ovladala s neprijateljskim položajima u rangu Biće, a odmah iza toga i s Vratnikom, ime je put u Šenj bio otvoren. Neprijatelj je po eo s pani nim povla enjem. Da bi sprije io paniku i neorganizirano povla enje, komandant 392. legionarske divizije general-lajtnant Mikl pokušao je ohrabriti jedinice li nim primjerom. On odlazi u prvu borbenu liniju, misle i

613) Zapovijest 26. divizije od 8. IV, A VII, k. 312 A, br. reg. 1/5.

614) Navedeni razmještaj jedinica brigade uzet je iz Operativnog dnevnika brigade, dok podaci o razmještaju navedeni u operativnim dnevnicima 2. i 3. bataljona daju druga ije rajone razmještaja, tako je po istima 2. bataljon razmješten u Rapajin Dolu, a 3. bataljon u ku amma isto no od ceste u selu Brlog Stacija. Podaci iz operativnih dnevnika bataljona mogu se uzeti kao ta niji. Operativni dnevnički 11. brigade, 2. i 3. bataljona.

da e tako utjecati na jedinice da i dalje pružaju organiziran otpor, ali je tada poginuo.⁶¹⁵ »

Prva dalmatinska brigada je u 14 sati ovladala položajima Knežev vrh-Razboj na Velebitu. U 16 sati prednji dijelovi brigade upali su u Sv. Juraj. U 18 sati, me usobno sadejstvuju i, upale su u Senj 1, 6. i 12. dalmatinska brigada. U gradu je pored ostalog zarobljen i Štab 847. pješadijskog puka na elu s njegovim komandantom pukovnikom Josefom Reizingerom.

U šumskim predjelima Velebita zaostao je prili an broj neprijateljskih vojnika koji se povla io iz Gospi i a Karlobaga bježe i pred našim jedinicama, uglavnom bilom Velebita prema sjeverozapadu. Oni su to pokušavali ve u popodnevnim satima 9. IV i to preko Senjske drage prema Františkovcu i Veljunu, ali su pretrpjeli velike gubitke.

Da bi zatvorio eventualni proboj zaostalih neprijateljskih grupa u Velebitu preko Vratnika i Senjske drage, Štab 26. divizije krajem dana nare uje 11. brigadi da zatvori liniju Melnice-Senjska draga i da na tom pravcu zaustavi i razbije bilo kakav prodor zaostalih neprijateljskih grupa iz Velebita. Štab brigade je za izvršenje ovog zadatka uputio u 20 sati 1. i 2. bataljon. Prvi bataljon je zatvorio liniju Melnice-Vratnik, a 2. bataljon Vratnik-Senjska draga. Bataljoni su preuzeли ove položaje do 0,30 sati, 10. aprila.

Oslobo enjem Senja prakti ki su prestali postojati 392. legionarska ili. us taško-domobrantska divizija. Od 392. legionarske divizije uspjelo se izvu i, uglavnom, pozadinske jedinice koje su se povukle prema Novom i od njih se kasnije formirala dva bataljona koji su ušli u sastav 97. armijskog korpusa. Manji dijelovi divizije raspore eni sjevernije oko Josip Dola bit e u narednih nekoliko dana uništeni. U operativnom dnevniku njema ke Vrhovne komande oružanih snaga tih dana je zabilježeno: »392. divizija se može smatrati uništenom.«⁶¹⁶ Tako je 4. armija u vremenu od 20. III do 10. IV prakti ki uništila 15. njema ki brdski korpus.

Drže i tih dana položaje u Senjskoj dragi 2. bataljon je 10. IV sprije io pojedina ne pokušaje neprijateljskih grupa da se na ovom pravcu iz Velebita probiju prema sjeverozapadu. Tako je na tom prostoru bataljon toga dana, vode i borbu s njema kim i ustaškim zaostalim grupama, zarobio 56 neprijateljskih vojnika i ubio 11. Slijede eg dana Štab brigade je naredio Štabu 2. bataljona da se prebac u rajon Vratnika, a sutradan je bataljon dobio nare enje da na prostor Vratnik-Senjska draga-Stolac organizira hvatanje zaostalih pojedina nih grupa Nijemaca i ustaša. 13. IV zarobljeno je 16 njema kih i ustaških vojnika, a 14. IV o broju zarobljenih za 1. bataljon nema podataka.

O djelovanju 2. i 1. bataljona na potezu Melnice-Vratnik, tih dana dopisnik brigadnog lista Ivo Ili piše:

»Niže 2. bataljona, na sektoru sela Melnice u zasjedi stoji 1. bataljon. Stoji spremno i razmišja. Pazi i eka nebili se koji ovamo prebacio. Poru nik Marko Keki (zamjenik komandanta bataljona - prim, autora) razgovara s politkomesarom 2. bataljona drugom Deletisom. Razgovor je živ i veseo. »Halo, Deletisu, što je kod vas, ima li ih?« »Kako da ne« - uje se glas s druge strane žice - svakog asa ih zarobljavamo.« »Nemoj tako, uješ, sve ti, nego pretjeraj kojeg i nama... «⁶¹⁷

615) U toj borbi general Mikl je teško ranjen. Na zašti enoj strani tenka uspjeli su ga izvu i iz okruženja, ali je od rana umro 14. IV u bolnici u Rijeci. Komandant »Jugoistoka« general-pukovnik Lohr isti e Mikla kao neobi no aktivnog komandanta divizije. Mikl je rodom iz Radgone, Austrijanac. Biši oficir Austro-ugarske monarhije. Isti e se hrabroš u. On je 205. po redu njema ki vojnik koji je dobio odlikovanje »Gvozdeni križ s hrastovim listom«. Služio je u Africi pod komandom generala Romela. Od septembra 1943. godine pa do smrt je komandant 392. legionarske divizije. F. Schraml, n. d. str. 229, 276 i 277; Izjava Lohra, A VII, njema ka arhiva, k. 70, br. reg. 1/1, Dr. Uroš Kosti , n. d., str. 135.

616) F. Schraml, n. d., str. 309. Dr. Uroš Kosti , n. d., str. 137.

617) »Glas štampe«, AVII, Š, k. 61, br. reg. 15/1.

Kurir 1. ete 1. bataljona, 17-godišnji Božo Stajić iz Mostara, koji je kao dječak u garnizonu Mostar ponešto naučio njemački, u mrkloj noći nabasao je na jednog njemačkog kapetana SS jedinice »sporazumio« se s njim na njemačkom, zarobio ga i doveo u komandu.⁶¹⁸⁾

Ostali dijelovi brigade u toku ovih dana nalazili su se na istom prostoru, gdje su se razmjestili 9. IV, s tim što je inžinjerijska eta brigade izvodila radevine na opravci puta u rajonu Sveti križ u Senjskoj dragi, kao ojačanje inžinjerijskog bataljona 26. divizije.

Dana 13. IV u 11 sati dijelovi 3. bataljona (3. eta, vod 2. ete i izvještajna desetina) upućeni su na kamionima pravcem Brinje-Jezerane sa zadatkom da posjednu vrh Kapele radi spriječavanja eventualnih mogućnosti da zaostale neprijateljske grupe ne posjednu taj vrh i na taj način spriječi redovan saobraćaj na cesti Žuta lokva-Brinje-Vrh Kapele-Ogulin, koji je bio vrlo intenzivan s obzirom da je tim putem tekući pokret i snabdijevanje jedinica koje su napadale na pravcu Oštarije-Generalski Stol. Ovi dijelovi 3. bataljona ostaju na vrhu Kapele do 16. IV kada su se vratili u sastav bataljona.

U vremenu od 9. do 16. IV, izuzev naprijed navedenih aktivnosti dijelova brigade, ostale jedinice intenzivno izvode vojnu obuku, održavaju se politički satovi i kulturno-prosvjetna aktivnost. Tako je 12. IV izvedena zajednička priredba za jedinice 3. i 4. bataljona, uz učenje glazbe 26. divizije. Održavaju se i nogometni susreti.⁶¹⁹⁾ Brigada poslije bitke za Gospić nije imala većih naprezanja i nakon nekoliko provedenih dana na prostoru Brlog-Žuta lokva-Vratnik-Senjska draga u potpunosti je bojevoj gotovosti za izvršenje narednih zadataka.

618) Prema pismu Petra Jerkovića komandira 1. ete, u arhivu autora.

619) Odigrane su nogometne utakmice između timova 3. i 4. bataljona s rezultatom 4:2, a sutradan 13. IV između brigadnog tima i tima tenkista, rezultat 4:2. Poslije nogometne utakmice između bataljonskih timova na veliki dan organizirana zabava uz ples i pjesmu. Dnevnik Živka Kerića, borca 3. bataljona, u arhivu autora.

DESETA GLAVA

RIJE KO-TRŠ ANSKA OPERACIJA

Ofanzivna dejstva 4. armije u prvoj polovini aprila uspješno teku. Njene jedinice koje napadaju na rije kom pravcu izbile su na liniju Lokve-Kraljevica na kojoj su se sukobile s 237. njema kom divizijom, koja je prihvatile razbijene dijelove 15. korpusa koji su se uspjeli izvu i iz Like i Hrvatskog primorja.

Na pravcima nadiranja 4. armije prema Trstu nalazio se je 97. njema ki armijski korpus, koji je u svom sastavu imao 237. i 188. diviziju.⁶²⁰ Pored snaga 97. korpusa otpor su nastavljali i dijelovi razbijenog 15. korpusa, a tako er i razbijena 11. ustaško-domobremska divizija. Navedenim snagama treba pribrojiti specijalne njema ke policijske jedinice, koje su bile pod komandom policijskog SS generala Rösenera (18. vojni okrug u Salzburgu) i policijskog SS generala Globonika (komandanta SS policijskih snaga Jadranskog primorja u Trstu).⁶²¹ Pod komandom navedenih generala na prostoru Istre i Slovenije dejstvovali su i slovena ko domobranstvo, etni ka divizija popa uji a i druge manje etni ke grupe, Srpski dobrovolja ki korpus (SDK), talijanske fašisti ke jedinice, te dijelovi ruskog Vlasovljevog korpusa.

Nastavljuju i dalja ofanzivna dejstva, Štab 4. armije svojom zapovješ u od 16. aprila naredio je 26. diviziji da napadne i zauzme otok Krk. I prije ove zapovijesti u Štabu 26. divizije vršene su pripreme za napad na Krk.

OSLOBO ENJE KRKA

Poslije oslobo enja Gosi a, naša divizija nadiru i osnovnim pravcem Gosi -Kosinj-Senj u sadejstvu s jedinicama 19. i 9. divizije oslobođila je Senj i na tom prostoru izbila na obalu.⁶²² Na lijevom krilu 9. divizija je oslobođila otok Rab.

620) 188. brdska divizija u svom sastavu imala je etiri brdska puka (901,902,904. i 905), jedan artiljerijski (1088) i ostale prištapske dijelove divizije. Ova divizija je ja a za dva puka od uobi ajenog broja pješadijskih pukova u ostalim divizijama. Brojala je oko 15.000 vojnika.

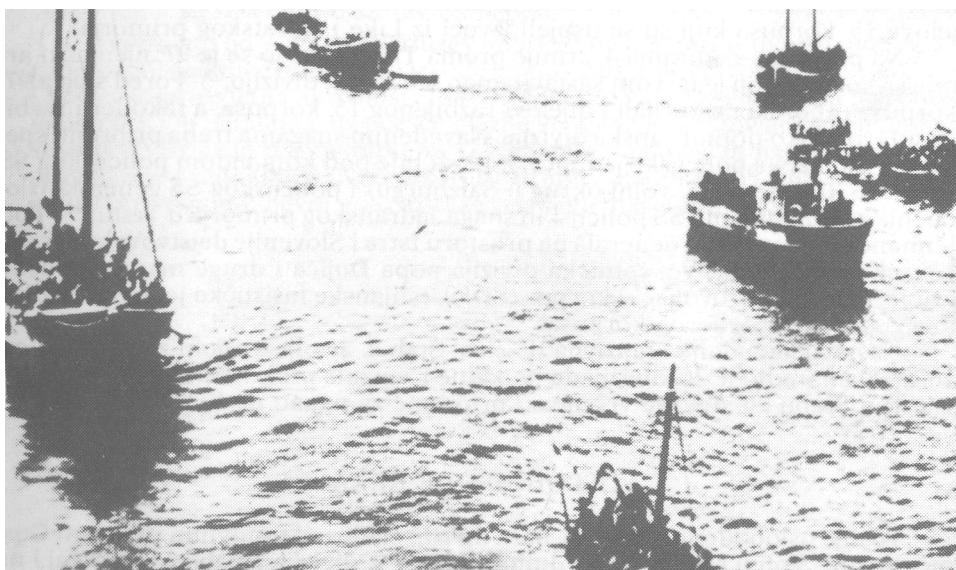
247. pješadijska divizija u svom sastavu imala je 1046, 1047. i 1048. pješadijski i 237. artiljerijski puk. Ukupna ja ina bila je oko 11.000 vojnika. Njen 1047. puk nalazio se u Puli i Pazinu. Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 347 do 349.

621) etni ka Dinarska divizija u svom sastavu imala je tri korpusa (li ki, bosanski i dalmatinski), bataljon garde i slovena ki etni ki odred »Beli orao«. Brojno stanje divizije bilo je oko 7.000 vojnika. Srpski dobrovolja ki korpus (SDK u daljem tekstu) formiranje od dobrovolja kih odreda srpskog fašista Dimitrija Ljotia (odredi su formirani 1941. g.). Korpus je u svom sastavu imao pet pukova. On je 8. oktobra preba en iz Srbije u Sloveniju i uvršten u njema ke SS jedinice. Brojno stanje iznosilo je oko 5.000 vojnika. Vojna enciklopedija, prvo izdanje, knj. 9, str. 186.

Slovena ko domobranstvo - Bela garda. Na okupiranom dijelu Slovenije pod Talijanima - ovi su oformili antikomunisti ku dobrovolja ku miliciju. Kapitulacijom Italije onaje uglavnom bila razbijena i od njenih ostašaka Nijemci su formirali Slovena ko domobranstvo. Pored domobranaca u Sloveniji je bila i etni ka organizacija Draže Mihailovi a pod nazivom »Crna ruka«, te jedan puk »Slovenskog narodnog varnosnog zbora«. Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 1154-1161.

622) Krk je najve i otok na Jadranu. Površina mu je 409,93 km². Prije rata na njemu je živjelo oko 20.000 žitelja.

Za dalji uspješan prodor jedinica 4. armije prema zapadu trebalo je osposobiti i osigurati luku Senj radi dotura morskim putem materijalnih rezervi za potrebe 4. armije, jer je neprijatelj s otoka Krka mogao uspješno dejstvovati po luci Senj i onemogu iti upotrebu Planinskog kanala za potrebe našeg pomorskog transporta u pravcu Novog, Crikvenice i Kraljevice. Ovi razlozi nametnuli su zahtijev Stabu 4. armije da što prije pristupi oslobo enju Krka, a kako je tih dana Štab 4. armije planirao da s 9. divizijom oslobodi otoke Cres i Lošinj, to je trebalo osigurati potrebna pomorska sredstva za prebacivanje jedinica. Zatražena je pomo od saveznika, no oni su se izgovarali da to nije mogu e brzo u initi radi postojanja velikog broja minskih prepreka, koje je trebalo ukloniti i tek tada bi se moglo ra unati na upotrebu njihovih prevoznih sredstava. Komandant 4. armije nije mogao dulje ekati, ve je uz suglasnost komandanta Jugoslavenske mornarice odlu io da se najprije oslobodi Krk a zatim otoci Lošinj i Cres.⁶²³⁾ U takvoj situaciji naša mornarica je mogla osigurati prijevozna sredstva za desant na Krk.

Desantne flote pred senjskom lukom neposredno pred ukrcavanje

Na otoku Krku nalazile su se sljede e neprijateljske snage: 5. baterija 540. mornari ko-artiljerijskog diviziona (17 topova kalibra 75-150 mm), 2. eta 237. fizilirskog bataljona (iz 237. divizije),⁶²⁴⁾ 2. eta 1. bataljona 26. ustaškog zdruga i oko 300 vojnika lu ke straže koji su pripadali komandi luke Rijeka. Svega ukupno oko 800 vojnika.^{625,}

Otok Krk je u predratnoj Jugoslaviji bio na granici prema Italiji. Iz tih je razloga bivša jugoslavenska vojska prema talijanskoj granici izvela izvjesne fortifikacijske radove. Pošto su Nijemci o ekivali eventualno savezni ko iskrcavanje, oni su zaposjeli te objekte u sklop kojih su bili Omišalj, Malinska, Krk, Punat,

623) Branko Mamula, »Dejstvo Jugoslavenske mornarice na krilu armije u završnim operacijama«. Vojno delo 6/1967. g., str. 74.

624) A VII, k. 1103, br. reg. 14-5/1.

625) U njema koj vojsci naziv »fizilirski« dobijale su jedinice koje su se istakle u borbama. Dr. Dušan Kostić, n. d., str. 204.

Baška Stara i Baška Nova. Dio otoka prema našoj obali ostao je nezaposjednut. Ovakav raspored neprijatelja omogu avao je neometano iskrcavanje na isto nu obalu otoka i uspješan prodor ka objektima napada.

Komandant 4. armije za napad na otok odredio je uz 26. diviziju i dva bataljona Kvarnerskog odreda mornari ke pješadije, sa divizionom haubica 75 mm. Napad je trebalo izvesti no u 15/16. IV uz savezni ku avio-artiljerijsku (aviona i topovnja a s mora) podršku.⁶²⁶»

Prije donošenja odluke o napadu na Krk, 13. aprila u Senju u Štabu 26. divizije, uz prisustvo komandanta Jugoslavenske mornarice i komandanta Pomorske komande sjevernog Jadrana, dogovoren je sadejstvo pomorskih snaga i 26. divizije, a sutradan 14. aprila na britanskom ratnom brodu u Rabu održan je sastanak štabova Pomorske komande sjevernog Jadrana i Britanske komande za operacije u sjevernom Jadranu na kome je utvr eno u eš e savezni kih pomorskih snaga i avijacije.⁶²⁷»

Po prijemu odluke za napad na Krk Štab 26. divizije donosi zapovijest za napad, prema kojoj divizija postrojava borbeni poredak u tri napadne kolone, a op u rezervu zadržava u Senju.

Desnu kolonu ini 1. dalmatinska proleterska brigada kojoj je nare eno da se ukrsa u brodove u Sv. Jurju i iskrca u Sv. Marku na Krku, a zatim nastupa u pravcu Malinske i Omišlja sa zadatkom likvidiranja neprijateljskih uporišta, a potom da osigura sjeverozapadni dio otoka od eventualnog protunapada neprijatelja.

Srednju kolonu ini 11. dalmatinska udarna brigada i njoj je nare eno da se ukrsa u Senju, a iskrca u Vrbniku na otoku Krku odakle nastupa prema Krku i Puntu, sa zadatkom likvidiranja neprijateljskih uporišta u Krku i Puntu, a zatim da dio snaga uputi za Bašku Staru radi likvidiranja tamošnjeg garnizona. Poslije toga osigurava od eventualnog neprijateljskog napada obalu od Baške Stare do zaljeva Cavlena.

Ljevokrilnu kolonu ine dva bataljona Kvarnerskog odreda pomorske pješadije. Ona treba da se ukrsa u luci Rab a iskrca u zaljevu Vela Luka na Krku, sa zadatkom da što prije presje e cestu Baška Nova-Baš anska draga, a zatim da napadne i uništi neprijatelja u Baškoj Novoj i artiljerijske položaje na punti Bonculuka.

Artillerija - motorizirani divizion s dvije baterije topova 75 mm da se ukrsa u luci Senj, a iskrca u Vrbniku na Krku, a zatim da posjedne vatrene položaje u rajonu raskrsnice puteva Dobrunj-Krk i Dobrunj-Kazarin, s kojih podržava napad na Malinsku.⁶²⁸»

Dvije savezni ke topovnja e postavljene kod otoka Plavnik trebale su 16. IV u vremenu od 6-8 sati tu i neprijatelja u Krku i Puntu, a tri topovnja e južno od otoka Plavnik osigurava pomorski prostor izme u Cresa i otoka Krka.

Jedna savezni ka avio-eskadrila trebala je napadom iz zraka podržati napad I. ill. brigade.

Dva bataljona i prate a eta 3. prekomorske brigade obrazuju divizijsku rezervu u rajonu sela Kazarin s tim što jedan bataljon ostaje u Senju a jedan se s prate om etom razmješta u rajonu s. Kazarin.⁶²⁹»

Obezbeđuje enje pomorskih komunikacija izvodi Kvarnerski pomorski sastav, a transport trupa vrši flotila brodova Pomorske komande sjevernog Jadrana.

Po etak napada 16. IV u 8 sati.

626) Borbena relacija za desant na otok Krk Štaba 4. armije. A VII, k. 312A, br. reg. 3/3.

627) Zbornik NOR-a, tom VIII, k. 3, str. 551.

628) U prvoj zapovijesti Štaba 26. divizije, bilje predvi ena 12. brigada u ulozi srednje kolone, no pošto je ona u me uvremenu pridata 19. diviziji, to je Štab 26. divizije na njeno mjesto ubacio II. brigadu. AVII k. 1103, br. reg. 14-1/1.

629) Albert Klun, n. d., str. 427.

Intendantura u Senju. Divizijska kirurška ekipa u selu Kazarin.

Izvršenje ove zapovijesti poremetile su meteorološke prilike, jer je 15. i 16. IV puhalo jaka bura, ina e je poznata na Jadranu kao »Senjska bura«. Ja ina bure onemoguila je prevoženje jedinica preko Senjskog kanala, radi ega je i napad odložen zajedan dan. Kvarnerski odred se bio ukrcao i doplovio do Golog otoka' odakle se uslijed jake bure vratio u ukrcnu luku. Idu eg dana, pošto savezni ki desantni brod nije stigao u predvi eno vrijeme, Štab divizije bio je prisiljen da artiljerijski divizion i jedan bataljon 3. prekomorske isklju i iz desanta.^{630»}

Jedinice brigade u Senju spremne za ukrcavanje za desant na Krk

U njema kim garnizonima na napadnom pravcu 11. brigade raspored neprijateljskih snaga bio je slijede i:

- u mjestu Krk oko 200 vojnika raznih nacionalnosti. Od artiljerijskog oružanja imaju 8 topova kalibra 80, 100 i 150 mm. S kompresorima izvode rade na vatrenim položajima za artiljeriju. Od automatskog oružja raspolažu s 15 teških mitraljeza i 4 »brede« od 20 mm;

- u mjestu Punat nalazi se 60 vojnika, svi Nijemci. Od težeg automatskog oružja imaju dvije »brede« od 20 mm.^{631»}

Stanovništvo na otoku Krku u ogromnoj veini je uz narodnooslobodila ki pokret i organizirano rade narodnooslobodila ki odbori. Partizanska komanda mesta djeluje za itav otok. Izvi a ka eta divizije upu ena je pred nekoliko dana na otok i tamo je djelovala do iskrcavanja jedinica divizije.

630) Janez Tomši , n. d., str. 239-240, Oslobođila ki pohod na Trst«, str. 164-166.

631) Izvještaj obavještajnog oficira 26. divizije od 13. IV 1945. U izvještaju stoje i 4 »brede« kalibra 20 mm, kao teški mitraljez iako to naoružanje spada u protivavionske topove. AVII k. 1103, br. reg. 14-5/1.

Konfiguracija zemljišta je brežulkasta i uz manje oaze obradivog zemljišta - uglavnom vinogradi, prostor je pretežno pokriven raslinjem sredozemne mакije. Prohodnost zemljišta za sve dijelove brigade je dobra.

Cijene i datu situaciju i polaze i od injenice da je odnos snaga u pješadiji 10:1 u našu korist, dok u artiljeriji i avijaciji uporedba je nepotrebna, jer je uslijed savezni kog okljevanja oko avio i artiljerijske podrške i ako se ovome doda nemogu nost prevoženja našeg artiljerijskog diviziona (nedolazak savezni kog transportnog broda za prevoženje diviziona) otpala i avio i artiljerijska podrška, pak, ako se izuzmu naši minobaca i, onda neprijatelj ima veliko preim u stv.o u artiljeriji. Sve u svemu, s obzirom na visok odnos snaga u pješadiji u našu korist, visok borbeni moral naših snaga, stanovništvo koje je na našoj strani - stvorena je mogu nost da se jednovremenim i brzim udarom savlada neprijatelj u zoni napada brigade. Ovome treba dodati da neprijatelj nije ništa poduzimao u eventualnom sprijeavanju prevoženja Senjskim kanalom, kao ni bilo kakvoj organizaciji obrane otoka sa sjeverne strane, pa je i taj momenat išao u našu korist i omogu avao brzo izvršenje zadatka.

Polaze i od prednjeg, a na osnovu dobijene zapovijesti od Štaba 26. divizije, Štab 11. brigade donosi 16. IV odluku o napadu po kojoj postrojava svoj borbeni poredak u dvije kolone i rezervu. Glavne snage 2. i 4. bataljon postrojava u desnu kolonu i upu uje ih prema mjestu Krk, a pomo ne snage 1. bataljona postrojava u lijevu kolonu i upu uje ih na Punat, s tim da dijelom snaga po zauze u Punu produži na Bašku Staru i osloboди je.

Tre i bataljon kao rezervu u fazi prevoženja upu uje u Vrbnik i nakon iskrcavanja osigurava u širem prostoru Vrbnika mostobran za iskrcavanje drugih dijelova brigade, a zatim na širem prostoru Vrbnika u ulozi brigadne rezerve.

Brigadnu zapovijest za napad, kao i niz dotadašnjih pripremio je na elnik Štaba brigade kapetan Vilko Fuman kojemu je rodno mjesto Krk. U Krku je i njegova najbliža rodbina. U tim momentima treba razumjeti njegovo raspoloženje.

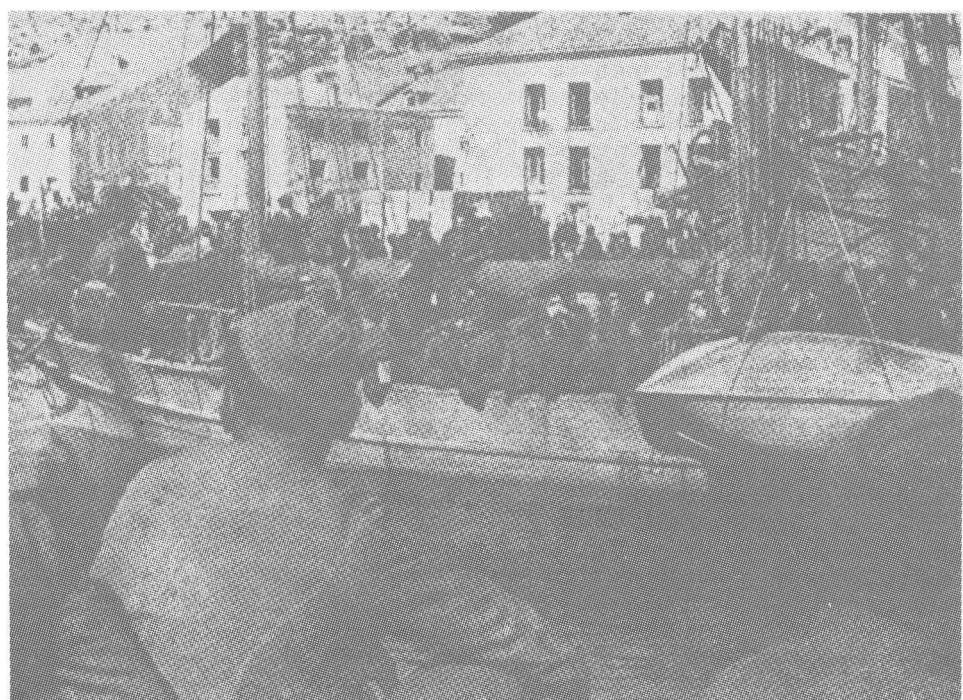
Neposredno pred polazak za napad na Krk, brigada je 15. IV izvršila pokret iz šireg rajona Brlog Štacije i razmjestivši 1.2. i 4. bataljon na Vratnik, 3. bataljon u Senjskoj dragi, a Štab brigade s prištapskim jedinicama u Senju. Za vrijeme pokreta puhalo je jaka bura koja je usloviti odga anje napada za jedan dan radi nemogu nosti prevoženja morem. Ovog dana Štab brigade primio je divizijsku zapovijest za napad na otok Krk.

Bataljoni su pristigli u Senj 16. IV od 8-12 sati i pripremili se za ukrcavanje. U 13 sati održan je sastanak u Štabu brigade sa štabovima bataljona i komandoma eta, kojom prilikom su data potrebna uputstva za predstoje i napad na otok Krk.

Vrijedno je spomenuti kako je izgledala slika grada Senja toga dana koju opisuje borac 3. bataljona Slavko Živanovi u brigadnom listu.

»Prolazim ulicama oslobo enog Senja, zastavama oki ene, ulice vrve od mnogobrojnog znatiželnog svijeta koji se tiska na sve strane. Žamor prolaze ih kolona vojnika, kamiona, njema kih zarobljenika i tenkova zaglušuje. Iz mnoštva se prolamaju poklici u enja i divljenja jugoslavenskoj armiji. Tu i tamo vi a se pokoji engleski vojnik. Pred izvješenim zidnim novinama i oglasima skupljaju se gomile, ita se i komentarišu se zadnji dogaaji. Uputim se do obale odakle dopiru zvu i glazbe. Luka mi pruža neobi an i veli anstven prizor. Bezbroj jarbola usidrenih brodova na kojima lepršaju naše i savezni ke zastave, nadvili se nad obalom i skoro sakrivaju nebo. U daljini se naziru savezni ki ratni bordovi ista i mina, a u luci huka i buka brodskih motora, vin eva, rzanje konja i škrpanje kola. Žurba i komešanje na sve strane. Gdje god mi je dopirao pogled, samo vojska i jarboli. Upravo prisjeli, kada se uz zvuke glazbe 26. diivzije, borci našeg 3. bataljona ukrcavali i nestajali u utrobama trabakula i invazionih bro-

dova. Pogledom sam pratio njihovo ukrcavanje, primje uju i na njima vedro raspoloženje. Pojmio sam njihovu radost, jer kona no im se ukazuje prilika da izvrše svoj sve ani zavjet - oslobo enje naše napa ene Istre. Dok sam tako s divljenjem posmatrao taj uzbudljivi prizor, brodovi su jedan za drugim dizali sidro i odmicali od obale.

Ukrcavanje u Senju 1. ete 2. bataljona za desant na Krk

Sumrak se spuštao, a nedaleko se nazirao otok Krk, oblichen krvavo crvenim zracima, zalaze eg sunca. Vojska osvetnika nosila mu je slobodu.⁶³²⁾

Oko 19 sati zapo elo je ukrcavanjè u brodove koje je osigurala Komanda sjevernog Jadrana - šest motornih jedrenjaka, dva desantna spaiva i jedan LCT.⁶³³⁾ Neposredno osiguranje izvodili su NB-3 »Jadran« i P -8 »Udarnik«.

No kako nije stigao savezni ki brod koji je prema ranijem dogovoru sa Savezni kom komandom trebao da na Krk prebacij artiljerijski divizion, to je Štab divizije odustao od prebacivanja ovog diviziona, a umjesto diviziona naredio je Štabu 3. prekomorske da za podršku napada uputi svojo prate u etu.

Prvi je ukrcan 3. bataljon koii se iskrcao u Vrbniku u 21 sat i razmjestio ete na širem prostoru mjesa radi obezbje enja mostobrana i uspostavio vezu s izvi a kom etom 26. divizije.

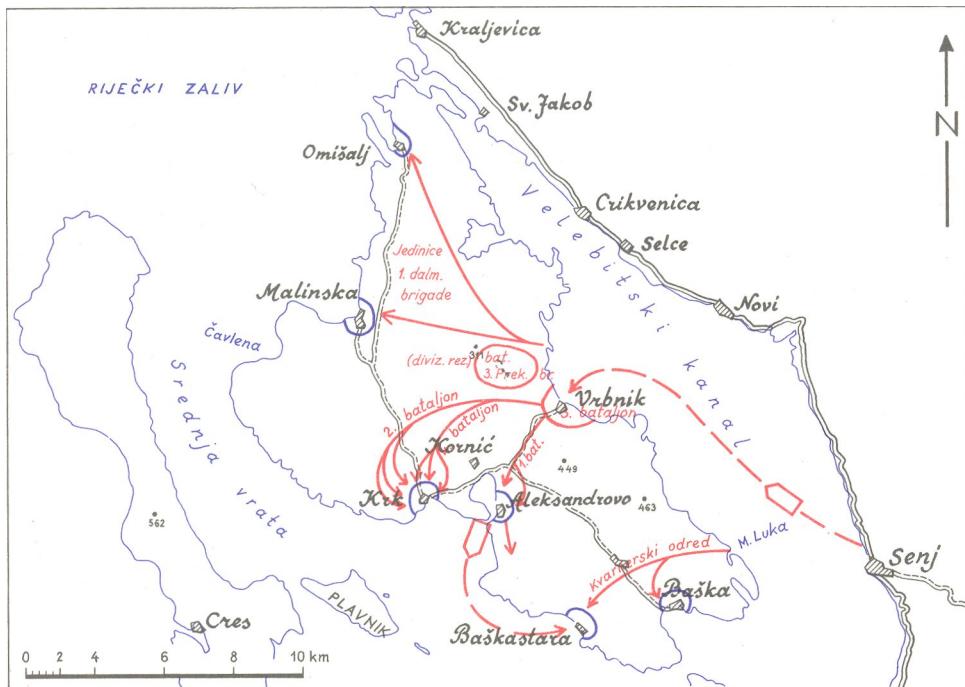
Do 23 sata brigada se iskrca u luci Vrbnik i u punoj spremnosti dijelova borbenog poretku krenula ka objektima napada.⁶³⁴⁾

632) »Kroz borbu«, list 11. brigade. - AVII, S, k. 61, br. reg. 15/1.

633) Jovan Vasiljevi , »Dejstva na Jadranu u NOR-u«, - LCT - Landing Craft Tenk (desantno-jurišni amac za prijevoz tenkova) Vojno delo, Beograd, 1957. g., str. 230. - Žbornik NOR-a, tom, XI, knj. 4. str. 325.

634) Operativni dnevnik XI brigade, AVII, 1101 A, br. reg. 28-1/11.

Od mjesta iskrcavanja do polaznih položaja za napad trebalo je proći nešto manje od 10 kilometara, što je značilo da su jedinice mogile u roku od oko 3 sata po iskrcavanju krenuti u napad. Pošto su jedinice iz Vrbnika krenule u 0,30 sati, to se i moglo očekivati da će one pred objekte napada biti već u 3,30 izjutra, a to znači jedan sat prije svanu (sunce 17. IV izlazi nekoliko minuta poslije 5 sati). Stvarno su jedinice izbile pred objekte napada neposredno pred svanu.⁶³⁵⁾ Od tog vremena pa neposredno do otpočinjanja napada u 8 sati jedinice su na polaznim položajima, očekujući artiljerijsku i avio-pripremu saveznika. Nakon je uz dijelove borbenog poretka brigade prisutna i jedna grupa savezničkih vojnika s radio-stanicama.

Napad na Krk 17. aprila 1945. godine

U Štabu 4. armije bile su savezničke vojne misije - britanska i američka. Zbog njih nije bio napravljen pismeni plan operacije 4. armije u kojem bi stajao Trst kao glavni cilj, a u međusobnom razgovoru istican je kao cilj oslobođenje Zagreba. Međutim, kada su poduzeti desanti na kvarnerskoj otoci je i dejstva usmjerena ka Rijeci, saveznici su otkrili naše planove i defakto obustavili, iako to nisu izjavili, svaku pomoći 4. armiji.^{636»}

Desna kolona 2. i 4. bataljon kretala se pravcem Vrnik-Krasni (trg. 164-Muraj-Klač), s tim što se 2. bataljon odvaja u desno i napada Krk sa zapada preko Muna, a 4. bataljon preko krova 88 kreće prema sjevernom dijelu grada

635) Operativni izvještaj 11. brigade od 19 IV, AVII, k. 1101, br. reg. 23-1/11. Sjećanja autora, kao neposrednog učesnika.

636) Pismo generalmajora Ante Biočića u arhivi autora. Šira obrada ove materije u n. d. Uroša Kostića str. 177-181.

Krka. Ljeva kolona - 1. bataljon krenuo je pravcem Vrnik-selo Markini-selo Kanait.

Polazni položaji jedinica za napad u svanu e 17. IV nalazili su se otrilike oko 500 metara ispred Krka i Punta, s tim što je to udaljenje bilo nešto ve e za 2. bataljon, jer su se na njegovom pravcu napada neprijateljski vatrene položaji artiljerijskih oru a nalazili oko jedan kilometar udaljeni od gradskih zidina Krka prema zapadu.

U samo svanu e patrola prethodnice 4. bataljona uhvatila je njema kog vojnika koji je bio udaljen oko 200-300 metara od sjevernih ulaznih vrata u grad. Nakon ispitivanja upu en je u grad s pismom neprijateljskoj komandi u kome se zahtjevala bezuslovna predaja.⁶³⁷ » Odgovor nije dobijen.

Sli na situacija bila je i na frontu napada 2. bataljona. Tamo je Štab bataljona istovremeno kada je to u inio 4. bataljon šalju i pismo za predaju po zarobljenom njema kom vojniku, uputio pismo sli ne sadržine pojednom seljaku Nijemcima da se predaju. Ni na to pismo nije dobijen odgovor.

Pošto nije bilo o ekivane avio i artiljerijske podrške, borbeni poredak bataljona je krenuo u napad u 8 sati. U Krku je neprijatelj pružao snažan otpor. Naro ito je dobro pripremio za obranu stare srednjovjekovne gradske zidine na kojimä je ranije izradio bunkere i iz njih efikasno koriste i mitraljesku vatru, uspešno pružao otpor. Na svim prohodnim prostorima oko grada (isklju uju i donekle prostore bunkera na gradskim zidinama) bile su izvedene i solidno izgraene minsko-ži ane prepreke.

Napadaju i na desnom krilu 2. bataljon je postrojio svoj borbeni poredak sa dvije ete u liniji i jednom u rezervi. Prva eta (komandir Nikola Marši) napadala je na desnom krilu gdje su se nalazili vatrene položaji neprijateljske artiljerije. Na desnom krilu povezuju i se s desnim krilom 4. bataljona napadala je 3. eta (komandir Pero Primi), 2. eta (komandir Ante Vlajevi) nalazila se u bataljonskoj rezervi.

Nijemci uporno brane položaje oko artiljerijskih oru a. Nekoliko uzastopnih juriša naših jedinica oni odbijaju. Efikasno se brane i ispred položaja 3. ete pošto im to omogu avaju stare zidine grada, koje su ranije dobro pripremili za obranu. Ispred zidina je brisani prostor koji braniocu omogu ava uspešnu obranu. Pred kraj dana Štab bataljona ubacuje u centar borbenog poretku svoju rezervu i jurišni vod bataljona u namjeri da otvori brešu u neprijateljskom rasporedu i da osje e mali poluotok kogaje i dalje napadala 1. eta, te da tim pravcem upadne u grad. Taj napad je dao rezultate. Tamo je zarobljen i jedan višecjevni flak koji je odmah upotrijebljen za otvaranje vatre po zvoniku crkve odakle je ubita nom vatrom djelovao neprijateljski mitraljez. U toj situaciji Nijemci prelaze u protivnapad kojeg naše ete odbacuju, a odmah iza toga oni miniraju svoje topove i pokušavaju po grupama da se spase plivanjem preko malog zaljeva u grad.

Kako su na itavom prostoru Nijemci ranije izradili ži ane prepreke, to je prethodno organizirano prikupljanje raznog priru nog materijala: ebad, daske, grede i sli no, pa je taj materijal korišten za savla ivanje tih prepreka. Neposredno pred pad mraka 2. i 3. eta probile su i zadnju obranu na starim zidinama i upale u grad i spojile se s jedinicama 4. bataljona koje su upale sa sjeverozapadne strane.⁶³⁸ »

O toku ove borbe dopisnik brigadnog lista iz 2. bataljona A. Urli , piše: »To - no u 8 sati dat je znak. ete su pošle u napad. Živi obru se polako stezao oko neprijatelja. Nijemci se pritajili. Najednom otpo e paklena vatra neprijateljske

637) Pismo je pisao i uputio neposredno autor ovih redaka.

638) O djelovanju 2. bataljona autoru su iznijeli svoja sje anja tadašnji komandant i politkomesar 2. bataljona Petar Mijo i Jakša Deletis u 1983. g., a Pero Primi komandir ete dostavio je i pismene primjedbe koje se nalaze u arhivi autora.

baterije po desnom krilu 1. ete. Ona je prisiljena da zaustavi svoje napredovanje. 3. eta podilazi polako približavaju i se prvim ku ama. Ni naša baterija ne miruje.⁶³⁹ Po neprijateljskoj otpornoj to ki stalno se uzdižu stupovi dima od granata naših baca a. 1. etaje nastavila napredovanje i stigla pod samu uku. Još uvijek se uje po koji hitac švapskog protukolca. Lijevo krilo bataljona zauzima prve ku e. Istovremeno pada kota na desnom krilu. Švabe se povukli u sam grad. Njihovi mitraljezi nas tuku sa zvonika i krovova ku a.

Borci prave prolaz kroz ži ane prepreke u Krku

Bunker na samom vrhu rive nas zaustavlja. Ve se vide prvi zarobljenici. Donezen je baca na samu obalu, uz pomo flaka⁶⁴⁰, koji je prije par minuta zarobljen, otvara se put našim etama. Uje se još gdjekoji hitac. Uskoro i to prestaje. Lijepi gradi je zauzet.⁶⁴¹

Sli no piše u brigadnom listu i dopisnik 3. ete 2. bataljona, Ivo Perdi o ovom napadu:

»... Švabe tuku iz flaka koji nam onemogu uje napredovanje. Komandir 3. ete Pero Primi odlu uje: po svaku cijenu zaustaviti vatru iz flaka. To se može jedino jurišom... Komandir journe na elu 1. voda. 'Juriš! Juriš! Žive ih uhvatite!' ori se iz grla naših junaka koji, iako pod vatrom flaka, jure. Me u Švabama nastaje panika tako da su flak ostavili u ispravnom stanju. Komandir koji je prvi dojurio samo okrene cijev flaka i zaspere Švabe koji su bježali.«⁶⁴²

etvrti bataljon na svom pravcu posjeo je polazne položaje neposredno ispred starih gradskih zidina i praktički opkolio itavi stari dio grada izuzev dijela gradskog bedema sa zapadne strane, gdje su bili napadni položaji 2. bataljona.

639) Dopisnik je pogrešno napisao baterija jer naše artiljerije nije bilo na Krku, on je to vjerojatno mislio na našu prate u etu.

640) Flak je dvocjevni protivavionski top kalibra 20 mm.

641) »Kroz borbu«, brigadni list, od aprila 1945. g., AVII, S, k. 61, br. reg. 23-1/11.

642) Isto.

Njegove su ete uporno napadale, itav dan pokušavaju i da se preko starog bedema ubace u centar grada. Neprijatelj se uspješno branio a naro ito na sjevernim ulaznim vrarima u grad, gdje je imao dva protivtenkovska topa u specijalno ure enim bunkerima, kao i s bedema oko zgrade biskupske rezidencije. Iz ranije dobro ure enih bunkera efikasno je kontrolirao vatrom itav prostor ispred grada.

U popodnevnim satima pred Krk je došao i komandant divizije pukovnik Božo Božović, koji je pratio tok napada. Komandant brigade major Ivan Guvo neprekidno obilazi borbeni poredak i neposredno daje upute za pripremu juriša na bedeme grada. On neposredno na polaznom položaju daje narene Stabu bataljona da koncentriše glavninu bataljona i da izvrši prodor u grad.

Nešto oko 16 sati Štab bataljona je odlučio da u pravcu zgrade samostana, na bunker koji je najviše omotao, uputi jurišni vod sa zadatkom da ručnim bombama uništi neprijatelja u bunkeru, a onda da se od tog bunkera preko zida, upotrebom ljestava probije u grad. Napad voda efikasno je podržan streljačkom, mitraljeskom i minobacačkom vatrom bataljona i njegove prateće ete. Ova vatra je naprsto zasula sve puškarnice na bedemu koga je napadao jurišni vod. Borci jurišnog voda krenuli su silovito u napad⁶⁴³⁾ »i ručnim bombama likvidirali i pobili posadu glavnog bunkera, a zatim vrlo brzo se popeli na bedem i kroz samostan upali u grad. Za njima su krenule i ostale ete. Nijemci su i dalje pružali otpor, da Džel se na kraju povukli u zgradu crkve u centru grada. Zgrada je opkoljena i njemački dijelovi koji su se uspjeli povući i pozvani su na predaju. Tek tada, vidje i aje svaki otpor uzaludan, istakli su bijelu zastavu. Međutim, i pored toga oni su ubili bataljonskog kurira Jovica Bulajića, Crnogorca, rodom s Kosova. U bataljon je došao na Vis, pošto je kao zarobljenik pobjegao Nijemcima negdje u južnoj Dalmaciji. Dok se preko gradskog trga približavao zgradama crkve, na njegu poslije datog znaka za predaju, otvorena vatra i smrtno je pao pogon na sred gradskog trga. Tada su naši borci otvorili vatru po neprijatelju i kroz nekoliko minuta prestao je svaki otpor u centru grada Krka, a nešto prije je 2. bataljon uništio ostatke neprijateljske posade u jugozapadnom dijelu grada. Otpor je prestao oko 19 sati 17. aprila«.

Dopisnik brigadnog lista iz 1. ete 4. bataljona Boris Tripalo, o napadu svoje ete, između ostalog piše:

»Napadamo na Krk. U zadatku je naše ete da zauzme manastir i konvikt jako utvrđeno gnijezdo neprijatelja. Bunkeri su bili postavljeni okolo zgrade, dok su same zidine sprečile avale upad u zgradu. Moglo se uništiti samo sjedne strane gdje je zid bio malo porušen, ali je i to sprečilo avao neprijateljski bunker s etverocijevnim mitraljezom. Same zidine punе su malih rupa kroz koje su virili šarci i puške, dok su na samom vrhu bili postavljeni flakovi. Izgledalo je nemoguće osvojiti ovo utvrđenje i zauzeti ulaz u grad sa sjeveroistočne strane. Dok se naša pješadija nalazila na polju ispred zidina dotle je naš Mehmed uhvatio položaj sa svojim šarcem u jednoj kući... Kroz nekoliko minuta došlo je do promjene. Flak na neprijateljskoj strani bio je u utkanju, a oko etverocijevnog mitraljeza ležali su mrtvi Švabe. Sva okna i rupe u zidu bili su prostrijeljani. Neprijatelj je davao još uvijek vatru, dok naši bombaši nisu i nju ušutkali, uspinjući se na zidine. Manastir i konvikt bio je naš.«⁶⁴⁴⁾

643) Puškomitraljezac Mate Barbir, rodom iz okolice Vrgorca. Bio je jedan od najhrabrijih boraca u bataljonu. Istakao se u svim borbama od početnih okršaja na Biokovu, pa preko borbi na Neretvi i Sutjesci, kao i svim borbama koje je do tada vodila brigada. Neposredno pred ovu borbu ranjajući i daje ubrzo kraj rata, Štab bataljona je Matu Barbira izvukao iz ete i uputio u pozadinski vod radi unajuće i da ga tako spasiti od eventualne pogibije. Međutim, kada je otpočeo jurišnog voda, on se jednostavno našao u jurišu. Teško je ranjen u stomak neposredno ispred bunkera u bedemskom zidu biskupske palače, odnešen u bolnicu i ubrzo umro u Splitu.

644) U Operativnom dnevniku brigade zabilježeno je da je neprijatelj u Krku likvidiran u 17,30 sati. Prema sjećanju autora i drugih učesnika borbe su završene neposredno po zalasku sunca izgleda se može sa sigurnošću zaključiti da je to bilo oko 19 sati.

645) Kao i pod 22 i 23.

NAPAD NA PUNAT

Prvi bataljon pod komandom Ahmeta Šeremeta na svom pravcu izbio je u svanu e, oko 5 sati pred Punat. Njegova 1. eta koja je bila oja ana odjeljenjem minobaca a i vodom mitraljeza, izbila je kroz vinograde pred naselje. Na tornju crkve vidio se neprijateljski mitraljez. Naši minobaca i su otvorili vatru. Ubrzo je naišla jedna seljanka koja je išla u polje i obavijestila komandira 1. ete Jerkovi a o neprijateljskoj posadi u mjestu i prilikom razgovora dala je na znanje da seoski sve enik može razgovarati s Nijemcima i pozvati ih na predaju. Otišli su odmah po njega i on se prihvatio zadatka da s Nijemcima razgovara o predaji. Otišao je i ubrzo izvijestio da su Nijemci voljni da se predaju. Ugovoren je na in predaje i kroz kratko vrijeme predalo se 56 neprijateljskih vojnika. U 8 sati Punat je bio slobodan.

Omladinke Punta na Krku aste crnjakom borce prvog bataljona. Oficir s odlikovanjem je pomo nik politkomesara prvog bataljona Vojtjeh Ostoji

Poslije predaje neprijatelja u Puntu u Štabu bataljona je odlu eno da se pri vremeno uzme jedan leut iz luke Punat i da se na njega ukrca jedan vod i uputi morskim putem u Bašku Staru. S ovim vodom je krenuo pomo nik komesara bataljona Vojtjeh Ostoji . I za borce u ovom i za pomo nika komesara Ostoji a ovaj desantni vid dejstva ne predstavlja nikakvu novost, jer su to dobro nau ili još ranije na podru ju srednjodalmatinskih otoka. Vod je odmah otplovio i dolaskom pred Bašku Staru ustanovljeno je da su se Nijemci prethodno predali bez borbe jedinicama pomorske pješadije iz Kvarnerskog pomorskog odreda, koji je prethodno, tako er bez otpora, oslobođio Bašku Novu i Baš ansku Dragu.⁶⁴⁶

646). Predaja Nijemaca u Puntu i odlazak jednog voda u Bašku Staru napisana je prema podacima iz pisama: Ahmeta Šeremeta, Petra Jerkovi a, Ivana Juki a i Vojtjeha Ostoji a. Pisma se nalaze u arhivi autora.

Gubici neprijatelja u borbi za Krk i Punat iznosili su: zarobljeni su jedan oficir, 3 podoficira i 51 vojnik - ukupno 55, a ubijeno je dva oficira, 4 podoficira i 161 vojnik, sveukupno njih 167.

Naši gubici iznosili su: poginulih 11 boraca i ranjeno je 29 boraca.⁶⁴⁷

U borbama za Krk poginuli su: Baras Duje, borac, Barbir Mate, vodnik voda, Bulaji Jovica, kurir Štaba bataljona, Tot Ivan, borac, Suparovi Salko, borac, Kozina Lovro, borac, Ljubijanki Me ir, borac, Stani Jure, borac, Tešija Duje, borac, svi iz 4. bataljona i Varvodi Nikola borac, 2. bataljona.

Naši poginuli borci sutradan su sahranjeni uz masovno prisustvo vojske i gra ana na gradskom groblju u Krku.

Po završetku borbi za Krk, borci u stroju za jelo

Do pada mraka 17. IV oslobo en je itav otok Krk. Prva dalmatinska oslobođila je Omišalj i Malinsku u kojima je neprijatelj pružao snažan otpor u toku itavog dana, a dva bataljona pomorske pješadije oslobođila su Bašku Novu i Bašku Dragu.

Dok još traju borbe za Krk, tokom dana 17. IV, Štab 4. armije naredio je 26. diviziji, da po završetku borbi za Krk kreće na podruje Fužine-Li radi daljeg nadiranja ka sjeverozapadu, a da na Krku ostavi jednu brigadu.

Sutradan je Štab 26. divizije izdao jedinicama nare enje za pokret na koncentracijsku prostoriju, osim 11. brigade koju ostavlja na Krku sa zadatkom da

647) Operativni izvještaj 11. brigade od 16. IV, AVII, k. 1103, br. reg. 12-1/11. Ispravkaje unesena u pogledu broja poginulih boraca 11. brigade, jer u izvještaju stoji da je 7 poginulo, dok se naknadnom provjerom u toku rada na monografiji konstatiralo da je tom prilikom smrtno stradalo 11 boraca.

XI BRIGADE
11. Bataljona
16. IV. 1945

ŠTAN. XXVI BUDUĆE DIVIZIJE. POKLAD

Predmet : Operativni izvještaj
Razdoblje od 16.-17.4.1945.

U vezi zapovijestih Štan. XXVI udarne Divizije da će likvidirati
otok Krk, bilo je naredjeno da se munatnik likvidira nepristupačkoj
garnizoni Krk i Alfabandrove.

Jacina garnizoni Krk 10% vojnika gornjeg razreda, ali bez mirovne
iz vojnika, koji spadaju pod komandu garnizoni Krk.

U vezi pore izloženog primjera je izvršila poset pravca
Senj - Vrnik i to :

III bataljon krenuo je crkvom iz Senja u 19 sati sa zadatkom
iskrcavanja u Vrniku da stvari moštvočanju a daljnje iskrcavanje

ostalih jedinica briživo.

Istog je istog u Vrniku u 21 sati i na pojasu i takmi položaje
oko luke Vrnik.

Isti dan u 20 sati i 30 minuta ostale jedinice utrošile su se
u predočevi u luci Senj iscrcajući pravac Vrnik, te stigla u 22 sata
na obredjeno mjesto, dok su po iskrcavanju s vremenom oponisala u
pravac Vrnik - Krovilje, da III bataljon, koji je bio u Vrniku
kao brigadni rezervi.

I. bataljon došao je zadatku da likvidira garnizon Aleksandrov
droga te je u 0.00 sati oblikovan garnizon, a II. i III. bataljon
došli su zadatku da likvidiraju garnizon Krk, koji je bio mirovni
u 0.00 sati.

U o.00 sati zapovjedac je zapovijedao da nad nečim garnizonom,
te se je našao prvi put u mjestu nepristupačkoj garnizoni Aleksandrove
predočevi borbi.

II i IV bataljon vodio je borbu na graničnom mjestu dan
jer je nepristupački davao veliki otpor, te je likvidiran u 17.30 sati.
U ovim operacijama učestvovalo je 11. bataljona i 1. mještanske jedinice:

Nastavak	Uzvratno mjesto	Uzvratno mjesto
Uzvratnički	Vojnik	Vojnik
Ranjenih 29 vojnika	1. 6. 1945.	51. 4. 1945.
	53. 4. 1945.	51. 4. 1945.
	Unijem:	2. 6. 1945.
		4. 4. 1945.
		161. 4. 1945.

RAZLIJKI UZVRAĆENI IZ OSLOBO ENJU KRKA :

- 1. osnovni top
- 1. granateni top
- 1. P.D. topa
- 2. P.D. mitralijera
- 2. P.D. topa
- 1. ruski četverocijevni mitralijer
- 1. teški ruski mitralijer
- 1. teška mitralijera "Browning"
- 13. teških mitralijera "Breda"
- 7. lađnih mitralijera "Breda"
- 2. teška pacada
- 1. lađni morter
- 1. ruski morter
- 2. talijanske strojnjice
- 3. minobacač
- 15. trčaljana
- 100. pušaka
- 14. pucnica /pancerfajnt/

X/92

Faksimil prve strane operativnog izještaja 11. brigade o oslobo enju Krka,
16-17. aprila 1945.

glavninu snaga razmjesti u centralnom dijelu otoka na sektoru Gabonjin-Krase, da manjim snagama zaposjedne Krk, Malinsku i Omišalj i da naro itu pažnju posveti osiguranju zapadne i jugozapadne obale otoka.⁶⁴⁸⁾

Izvršavaju i dobijeni zadatak brigada je 1. i 4. bataljon uputila u širi rajon sela Krase gdje su stigli polovinom dana. Prvi bataljon je s ovog prostora uputio jednu etu u Omišalj. Treći bataljon je uputio u selo Gabanjin odakle je jednu etu uputio u Malinsku. Štab brigade s 2. bataljonom je ostao u Krku.

Idući eg dana (19. aprila) Štab 26. divizije poslao je obavještenje brigadi po kojem u toku noći 19/20. aprila 9. divizija vrši desant na otok Cres i daje brigada odre ena za rezervu 9. diviziji, te radi toga da odmah prikupi sve snage u Krku, kao i da stupi u vezu sa Štabom 9. divizije, kome je do daljega taktički pot injenja.^{649)»}

NA FRONTU KOD KLANE

U vremenu dok brigada kao rezerva 9. divizije na Krku očekuje zadatak, koji može uslijediti svakog momenta, kulturno-prosvjetni odbor brigade je pripremio na večer 21. aprila priredbu za vojsku i građanstvo. Bila je zatražena i divizijska muzika. Sa Cresom, kamo je bio otisao obavještajac brigade Ljubo Periša radi pripreme iskrcavanja brigade na taj otok, došla je obavijest daje 9. divizija oslobodila Lošinj i Cres. Iste večeri dobijeno je narene enje od Štaba divizije da brigada nije više u rezervi 9. divizije i da idući eg jutra kreće ka frontu. Izvršavajući ovo narene enje brigada je krenula iz Krka u 4 sata 22. aprila i stigla u Vrbnik oko 9 sati, gdje se ukrcala u brodove u 18 sati i prevezla u Sv. Jakob, u koji se iskrcala u 24 sata.

Ujutro, 23. aprila u 6 sati po lijepom i sunčanom vremenu, otpočeo je marš brigade pravcem Sv. Jakob-Hreljin-Prapratnjak-Krasica. U Krasicu je brigada stigla oko 10 sati gdje se odmarala do 16 sati, kada je nastavila marš pravcem Krasica-Škrlevo-Cernik.

Toga dana, prema depeši upućenoj Štabu divizije, brojno stanje brigade bilo je 2.778 boraca, od čega 508 u rashodu. U depeši se navodi i broj konja, tako da brigada toga dana raspolaže s 223 tegle a i 18 jaha ih konja.⁶⁵⁰⁾

U 22 sata Štab brigade je depešom estitao komandantu divizije Boži Božović u unapređenje u in generalmajora i uz estitku Štab brigade izražava želju komandantu, da brigadu što prije povede u Trst.

Kraj mjeseca aprila, rano proljeće, tek ozelenjeli vojnaci i livade, ugodna temperatura, ugođaj koji nakon snijega i kiša za vrijeme borbenih dejstava kroz Liku djeluje osvježavajuće, kako to već izgleda u prirodi punoj proljetnog zelenila u ovim danima vezanim s veličanstvenim dojem naroda. To je borcima ulijevalo još veći elan, da se još brže i još bolje nastavi s dalnjim pokretima i dalnjom borbom za konačno oslobođenje.

U vremenu dok se je brigada nalazila na Krku, na rijeke kom frontu uspješno se nastavljao prodor jedinica 4. armije. Na desnom krilu 20. divizija gone i neprijatelja izbila je na prostor abar-Prezid. Na centralnom dijelu fronta na bivšu jugoslavensko-talijansku granicu izbile su 43., 13. i 19. divizija. Naša divizija (Dvadesetšesta) izbila je na front ispred Klane. Trinaesta divizija je prodirući prema Istri upala u Klanu, ali je neprijatelj intervenirao s vrlo jakim snagama i prisilio diviziju na odstupanje. Na lijevom krilu 9. divizija je oslobođila otoke Lošinj i Cres.

648) Narene enje Štaba 26. divizije od 18. IV. AVII, k. 1103, br. reg. 17/1.

649) Narene enje Štaba 26. divizije od 19. IV. AVII, k. 1103, br. reg. 18/1.

650) Knjiga depeša 26. divizije, u Arhivi VII.

Neposredno pred frontom, nasuprot našim jedinicama, na prostoru Gomajce-Mar elji-Illirska Bistrica nalazile su se: glavnina 188. njema ke divizije, 3. bataljon 15. SS policijskog puka, bataljon njema kih »pancergrenadira« i 5. puk SDK, ukupno oko 15 bataljona i tri baterije topova (bez protivoklopnih i pješadijskih topova) ili ukupno 12.500 vojnika. Na prostoru Mar elji-Rijeka-Opatija, glavnina 237. njema ke divizije, ostaci 392. divizije i druge manje jedinice. Ukupno oko 12.500 vojnika.

Osim navedenih snaga neprijatelja na pomo nim pravcima napadnog fronta 4. armije u Istri, Slovena kom primorju i dijelu Slovenije do Save nalazilo se još oko 20.200 vojnika.

Sveukupno se pred 4. armijom nalazilo 135 bataljona, 100 baterija, 60 tenkova, 15 oklopnih automobila - 93.000 vojnika.⁶⁵¹

Kako je u ofanzivi 4. armije 15. njema ki korpus na podru ju Like potpuno razbijen, ostao je nezašti en desni bok Grupe armija »E« koja se povla ila iz Jugoslavije. Da bi osigurao bok i da bi sprije io brzo prodiranje 4. armije ka Trstu, neprijatelj je odlu io da snage iz dubine privu e na rije ki front i da na liniji Snježnik-Jadransko more, koriste i izvanredne zemljišne uvjete i fortifikacijske objekte na bivšoj jugoslavensko-talijanskoj granici, organizira odsudnu obranu i u zavisnosti od situacije pre e u protivnapad.

Njema ki 97. armijski korpus branio je teritoriju od Rijeke na istoku do rijeke Piave na zapadu, koja je bila u nadležnosti Grupe armija »C«. Korpus e od 25. aprila biti pot injen komandantu Grupe armija »E« generalu Löhru i ujedno mu je skra en dio teritorija, tako da se po dubini oslanjao na rijeku So u.

Korpus je 16. aprila otpo eo s prebacivanjem svojih jedinica iz dubine ka frontu. Tako je 1. bataljon 903. puka 188. divizije⁶⁵² 21. aprila uveden u borbu kod Klane protiv dijelova naše 13. divizije. Prebacivanje dijelova 188. divizije na rije ki front završeno je 21. aprila, kada se i Štab korpusa premjestio iz Krmina kod Gorice u Podgrad.

Pot injavanjem 97. korpusa Grupi armija »E« i orientacija njegovih snaga na rije ki front, automatski je bio olakšan prodor savezni kih snaga na talijanskom frontu i u bliskoj budu nosti ovaj e korpus nastaviti s otporom u vremenu kada e uslijediti kapitulacija i predaja njema kih snaga u Italiji.

Po dovo enju svojih snaga iz dubine na rije ki front, komandant 97. korpusa general Klibler pripremio je izvo enje protivudara s ciljem izbjivanja na Grobni ko polje u prvoj fazi, a zatim prodor u pravcu Bakra.⁶⁵³

PRIPREMA NAŠIH SNAGA ZA PROBOJ NEPRIJATELJSKE OBRANE I NASTUPANJE PREMA TRSTU

U Štabu 4. armije izra en je plan daljih dejstava na rije kom frontu i dostavljen Generalštabu Jugoslavenske armije na odobrenje.

Postupaju i prema odobrenom planu i primjedbama Vrhovnog komandanta maršala Tita, Štab 4. armije 22. aprila odlu io je da 20. diviziju oja anu tenkovima i artiljerijom uputi pravcem Prezid-Mašun-Knežak; 9. divizija i Kvarner-ski mornari ki odred da se iskrcaju u Istri i da izbiju na greben U ke s perspektivom spajanja po dubini s našim snagama, kako bi doveli neprijatelja u opera-

651) Dr Uroš Kosti , n. d., str. 242-247.

652) 188. divizija je u prvoj polovini aprila preformirana iz nastavne u operativnu brdsku diviziju. Bila je popunjena mla im godištima, ve inom ro enih 1926. i 1927. godine. U svom sastavu od naoružanja, pored ostalog, imala je 67 topova i 60 minobaca a. Oslobođila ki pohod na Trst, str. 153, 198, 361-363 i 373. E. Schmidt Richberg, n. d., str. 132.

653) Za ovaj protivudar bilo je predvi eno da i Operativna grupa SDK 21. aprila u operativnom smislu pre e pod neposrednu komandu 97. korpusa, dr. Uroš Kosti , n. d., str. 250-252.

tivno okruženje na prostoru Rijeka-Klana-Rupa. Trinaestu diviziju ispred Klane pomjera u desno sa zadatkom da nastavi nadiranje pravcem Gomanjce-Zabi e-Ilirska Bistrica. Dvadesetšesta divizija oja ana s 3. motoriziranim artiljerijskim divizionom i 3. tenkovskim bataljonom treba da najhitnije prikupi svoje snage i u sadejstvu s 13. divizijom oslobođi Klanu i nastavi prodor pravcem Klana-Lipa-Sapjane-Podgrad; 19. divizija da glavnim snagama djeluje prema Kastvu, radi okruženja neprijateljskih snaga u Rijeci; 43. divizija da se bez teškog oružanja, kroz raspored neprijatelja ubaci u Istru; Sedmi slovena ki korpus da dejstvuje na pravcu Ko evje-Ljubljana, a 29. hercegova ka divizija koja je pristizala iz Bihaća da nadire pravcem Postojna-Ljubljana.⁶⁵⁴¹

Još u toku dovođenja jedinica na Front, Štab 26. divizije 23. aprila izdao je zapovijest za napad.⁶⁵⁵ Navode i podatke o neprijatelju pred dobijenim frontom napada u zapovijesti se spominje 3. bataljon 15. SS policijskog puka s još nekim manjim jedinicama - ukupno 700-900 vojnika, jer u Stabu 26. divizije toga momenta ništa ne znaju da se pred njima nalazi kompletan njemački 188. divizija, koja se takođe pripremala za protivudar.

Za izvršenje dobijenog zadatka od Štaba 4. armije, divizija je borbeni poređak postrojila u dva ešalona, s tim da u prvom ešalonu uvodi 1. dalmatinsku i 3. prekomorsku brigadu a u rezervi zadržava 11. i 12. dalmatinsku brigadu. Gotovost za napad određena je za 24. aprila u 6 sati.

Zapovijest za napad 26. divizije Štab 11. brigade dobio je u vremenu dok su se jedinice brigade kretele ka frontu.

Izvršavajući i dobijenu zapovijest, Štab brigade izdao je svoju zapovijest kojom je regulirao redoslijed daljeg kretanja prema prostoru koji je određen divizijskom zapovješću.⁶⁶⁶ Kretanje je nastavljeno i jedinice su se do 4 sata 24. aprila razmještale na širem prostoru Potkilovac-Borja. Intendantura i brigadno previjalište smješteno je u Škrlevu, bojna komora u Cerniku i Štab brigade u Borji.

Zapovješće u posebna pažnja skrenuta jedinicama na potrebu rastresitog razmještanja i korištenja prirodnih zaklona radi dejstva neprijateljske artiljerije, koja je tih dana gađala naše položaje i na frontu i po dubini.

Pokret jedinica izveden je po kišovitom vremenu.

Po zapaljenim zgradama, na području Grobni kog polja (selo Pothum i Potkilovac) vidjelo se daje narod tog kraja, davao jak otpor okupatoru i da su se njegove kaznene ekspedicije nemilosrdno obraćavale sa stanovništвom.

Na riječkom frontu između Snežnika i mora 24. IV u 6 sati sve jedinice su krenule u napad. Brigade naše divizije, 3. prekomorska i 1. dalmatinska, u poteku su se uklinile u raspored neprijateljske obrane. Međutim, neprijatelj je ubrzo krenuo u protunapad, zaustavio naš napad i na pojedinim položajima izbio na iste položaje s kojih se povukao nekoliko sati ranije. U toku ovog napada naše su jedinice otkrile da se u napadnoj zoni 26. i 13. divizije (od Gumanca do Sv. Nikole) nalaze dijelovi 136., 137. i 138. puka 188. divizije,⁶⁶⁷ pored jedinica koje su ranije otkrivene (dijelovi 15. SS policijskog puka i neutvrđene fašističke jedinice). U divizijskom operativnom izvještaju (26. divizije) od 25. IV preovladava optimizam i pored snažnog otpora neprijatelja. O karakteru borbe i daljnjim mjerama divizije kaže se: »Naša divizija produžava borbu za zauzimanje Klane i dalje prodiranje, što je otežano zbog slabog napredovanja susjednih divizija. Potrebna bi biljka a pomoć avijacije, jer tenkovske jedinice ne mogu u estovati zbog ne-povoljnog terena.«⁶⁶⁸

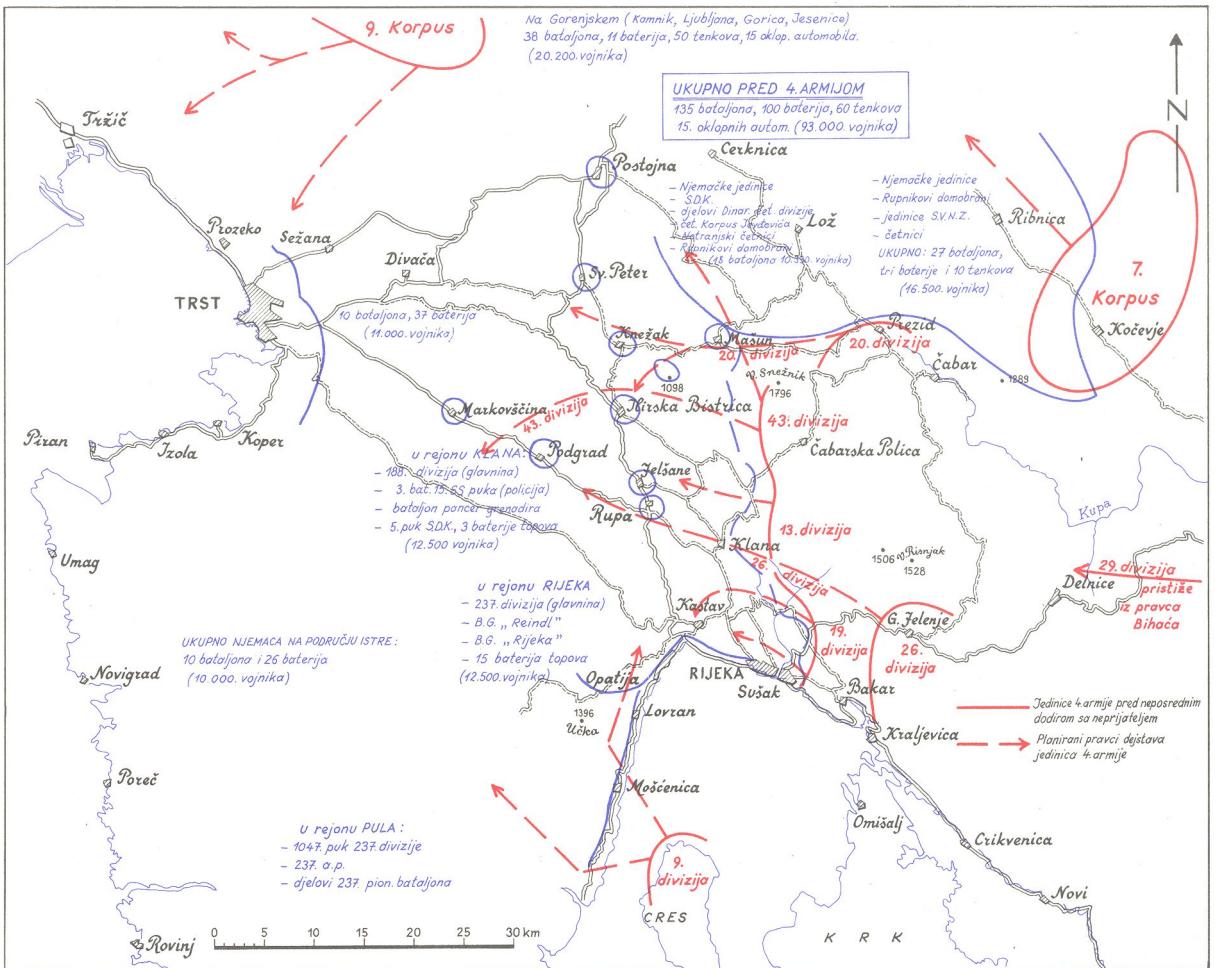
654) Zbornik NOR-a, tom XI knj. 4, str. 350-351 i 643-644, dr. Uroš Kostić, n. d., str. 250.

655) Zapovijest za napad 26. divizije od 23. IV, AVII, k. 1103, br. reg. 27/1,

666) Zapovijest Štaba 11. dalmatinske brigade AVII, k. 1101 A, br. reg. 24-1/10.

667) Sredinom aprila pukovi ove divizije dobili su nove brojne oznake i preimenovani u 901, 902, 903. i 904. puk (904. je preimenovan od ranijeg 139. puka), dr. Uroš Kostić, n. d., str. 195, 257 i 258.

668) Operativni izvještaj 26. divizije, AVII, k. 1103, br. reg. 9/3.

Obostrani raspored naših i neprijateljskih snaga na rije kom frontu neposredno pred po etak probroja ka Trstu

U toku no i 24/25. IV uvedena je u borbu i 12. brigada, a 11. brigada ostaje i dalje u divizijskoj rezervi.

Na ovom pravcu interesantan je podatak da neprekidno od 23. do 28. IV komandant 188. brdske divizije svakog dana uporno izdaje zapovijest za napad prema Grobni kom polju.⁶⁶⁹ Istovremeno i komandant naše 26. divizije general-major Božo Božović svakodnevno izdaje narene enje svojim brigadama za napad na Klanu.

DEJSTVA BRIGADE NA PRAVCU MAŠUN-ILIRSKA BISTRICA-TRST

Na desnom krilu fronta 4. armije bilo je predvjetno da 22. aprila 20. divizija zajedno s jedinicama 7. slovena kog korpusa napadnu Koperve. Od tog napada se odustalo, jer je toga dana divizija od Štaba armije dobila zadatku da poduzme napad pravcem Prezid-Mašun-Knežak. Idući dan 10. brigada 20. divizije na ovom pravcu je prešla bivšu jugoslavensko-talijansku granicu u rajonu Ljeskove doline i protjerala etničku jedinicu iz Mašuna. Neprijatelj je 24. aprila s pješadijom i tenkovima krenuo u protivnapad, ali je odbijen i uz velike gubitke odstupio prema Koritnici i idući dan jedinice ove divizije su razmještene na prostoru Kozarišće-Mašun-abar i izviđaju u pravcu neprijatelja. Štab 20. divizije je 26. aprila dobio narene enje od Štaba 4. armije da 27. aprila izjutra nastavi s prodorom pravcem Mašun-Koritnica-Knežak, presječe komunikacije Rijeka-Postojna-Ljubljana, a zatim da desnim obuhvatnim manevrom glavninom snaga udari u lijevo krilo glavnih neprijateljskih snaga na riječkom frontu i izbjegne u njegovu pozadinu u rajonu Ilirske Bistre, oslobodi to mjesto, a u povoljnoj situaciji i St. Peter na Krasu. Osiguranje desnog boka snaga 20. divizije preuzelaje 29. hercegovačka divizija koja je pristizala u tim momentima na front 4. armije. Za izvršenje ovog zadatka Štab 4. armije je ojačao 20. diviziju sa po jednom haubicom i protivoklopnom baterijom, dva tenkovska bataljona iz 1. tenkovske brigade i jednim bataljonom iz 11. brigade 26. divizije.⁶⁷⁰

Štab 20. divizije svojom zapovješću za napad naredio je 10. brigadi da napada pravcem Mašun-Koritnica-Knežak, 9. brigadi da s dva bataljona zatvori pravac prema Starom Trgu, a s druga dva da dejstvuje na desnom krilu 10. brigade prema Postojni i Svetom Peteru, 8. brigadi da s dva bataljona osigurava lijevi bok divizije u rajonima Parg-Draga-Podpreska, a s druga dva bataljona da dejstvuje na lijevom krilu 10. brigade u pravcu Ilirske Bistre.⁶⁷¹

Napad je trebao uslijediti 27. aprila u 7 sati kada je i otpočeo i povoljno se odvijao.

Po dobijanju narene enje o upućivanju jednog bataljona u sastav 20. divizije, Štab 11. brigade odlučio je da uputi svoj 4. bataljon. Kamioni za prevoženje dobijeni su od pozadinskih organa 4. armije.⁶⁷²

Izvršavajući i dobijeno narene enje 4. bataljon je krenuo u 3 sata 27. IV iz Potkilavca na kamionima po kišovitom vremenu preko Abra do Mašuna. Štab bataljona se u popodnevnim satima u Mašunu javio komandantu 20. divizije potpukovniku Bogdanu Pecotiću (prvom komandantu Biokovske brigade), od koga je dobio zadatku da odmah kreće pravcem Koritnica-Knežak-Gradišće (trg. 791). Bataljon je krenuo datim pravcem i u 17,15 sati izbio na prostoru Knežak-Zagorje-Gradišće (trg. 791), gdje je zanošio. S bataljonom je išao zamjenik

669) Oslobođila ki pohod na Trst, str. 213, 214.

670) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 308-310, Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, str. 350-351. Operativni dnevnik 11. dalmatinske brigade, AVII, k. 1103 A, br. reg. 28-1/11.

671) Zapovijest Štaba 20. divizije od 26. IV, AVII, k. 1030, br. reg. 48/1.

672) Operativni dnevnik 11. brigade, AVII, k. 1103 A, br. reg. 28-1/11.

komandanta brigade kapetan Dominko Antunović u 18,10 sati izvijestio Štab brigade da je u toku noći napasti Ilirsku Bistrigu.⁶⁷³⁾

Prevoze i se na spomenutom pravcu, bataljon se istovremeno sreo i u zajedničkoj koloni prevozio s dijelovima 29. hercegovačke divizije cestom Osilnica-abar-dolinom rijeke Abranke. Od Mašuna ka Knežaku bataljon je naišao na uništene neprijateljske tenkove, koje su jedinice 20. divizije u toku tog dana i ranije uništile. U Knežaku i Zagorju interesantni su bili etnički logori koji su pružali slike brzo napuštenih kuća i u kojima je skoro sve ostalo itavo, samo u jednom velikom neredu. O tome se vidjelo da su ih etnici u velikoj panici napustili. U toku noći 27/28. IV neprekidno su se nastavljale borbe na liniji Šembije-Milonja, gdje su Nijemci i dalje pružali snažan otpor. Štab 20. divizije je u toku noći naredio 10. i 8. brigadi i 4. bataljonu 11. brigade da ujutro 28. IV u 7 sati nastave daljnji prodor ka Ilirskoj Bistrici. Četvrti bataljon 11. brigade dobio je zadatak da napada pravcem Kirov i dalje u zahvatu željezničke pruge i ceste Prem-Ilirska Bistrica ka Ilirskoj Bistrici. Iste noći i neprijatelju je pristiglo pojasnjenje i o tome je iz Ilirske Bistrike u 6 sati ujutro krenuo u protunapad s pješadijom jačine oko 600 vojnika, koju je podržavalo 7 tenkova tipa »Tigăr« i »T-34«, u vjerojatnoj namjeri da odbaci jedinice 20. divizije s ceste Ilirska Bistrica-Knežak-St. Peter. Dijelovi neprijateljske kolone uspjeli su da djelimično upadnu u selo Šembije. Neposredno iza togu uslijedio je opći napad jedinica 20. divizije i njenih ojačanja (4. bataljon 11. brigade i 2. tenkovski bataljon). Neprijatelj je davao snažan otpor, narođito u rajonu Milonje. U popodnevnim satima Nijemci su se nakon snažnog pritiska snaga 20. divizije najprije povukli sa Milonje, a zatim gonjeni na svim napadnim pravcima povukli se i iz Ilirske Bistrike u 15 sati.⁶⁷⁴⁾

Na napadnom frontu 4. bataljona 11. brigade neprijatelj je pružao slabiji otpor. Jači otpor je pružen s linije sela Podstenje (k. 450), kada je nastupanje bataljona usporeno uslijedilo bojni vatre neprijateljskih tenkova (»Tigăr« i »T-34«) koji su tukli borbeni poredak bataljona sa serpentina ceste Ilirska Bistrica-Šembije - iz rajona k. 485. Ubrzo su na vatrene položaje u rajonu sela Podstenje izbile blinde iz drugog tenkovskog bataljona.⁶⁷⁵⁾ Nakon prvih hitaca tenk tipa »T-34« je pogodjen, kojeg je napustila posada, a ostali tenkovi su krenuli u povlačenje iz serpentine puta prema Ilirskoj Bistrici. Prvi zarobljenici tog dana - mladi vojnici, vjerojatno mlađi od 18 godina, za uđeno borbeni moral im je još bio velik na zavidnoj visini. Jednostavno odgovaraju našem prevodiocu, da se bore »protiv bandita« i pozdravljaju sa »Heil Hitler«. Oko 15 sati bataljon je sa zapadne strane upao u Ilirsku Bistrigu, iz koje su se Nijemci neposredno povukli. U selo Topolec prije upada u Ilirsku Bistrigu došlo je do prepoznavanja između naših boraca - Slovenaca, koji su u brigadi došli na Visu i mještana u selu koji su nas primili s velikim oduševljenjem kao svoju vojsku i svoje borce. Posebno su se interesirali za jednog mještanina koji je ranjen u borbamama na Krku i tada se nalazio u bolnici. U toku nastupanja kulturno-prosvjetne sekcije bataljona organizirale su pisanje borbenih parola cestom i na objektima uz cestu, od sela Prem do Ilirske Bistrike.

Po dolasku u Ilirsku Bistrigu bataljon je dobio naređenje da krene prema selu Harije i posjedne liniju sela Harija-V. Bukovica.

Izvještavajući i na kraju dana Štab 26. divizije o situaciji kod Ilirske Bistrike, obavještajni oficir 11. brigade u svojoj depeši navodi da je 4. bataljon tog dana vodio borbu s inžinjerijskim bataljonom 188. divizije i s oko 230 vojnika iz 846.

673) Knjiga depeša Štaba 26. divizije, u Arhivi VII.

674) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 312-314.

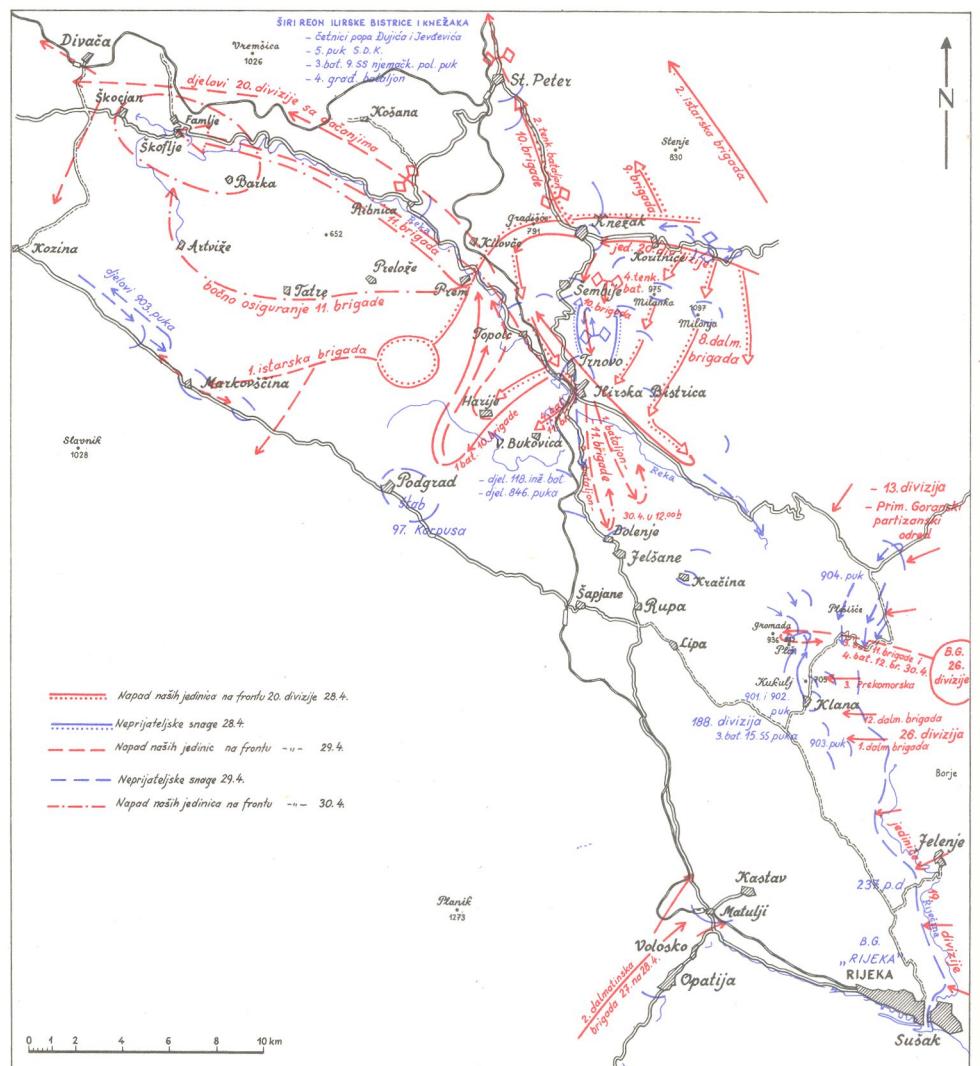
675) Tenkovi T-34 su sovjetske proizvodnje, koje su Nijemci zarobili i upotrebljavali ih u borbi. Blinda je popularni naziv iz tog vremena za samohodna oružja. U ovoj situaciji vatru je otvorilo samohodno oružje, u stvari na šasiju tenka »Stuart« naši su mehaničari iz 1. tenkovske montirali njemački protivtenkovski top kalibra 86 mm.

puka, te daje oko 100 neprijateljskih vojnika izba eno iz stroja, kao i da se neprijatelj povukao u pravcu Jelšane-Rupe.⁶⁷⁶⁾

Bataljoni 10. i 8. brigade s 2. tenkovskim bataljonom nastavili su gonjenje razbijenog neprijatelja pravcem Ilirska Bistrica-Podgrad, Ilirska Bistrica-Jelšane i Ilirska Bistrica-Jablanica-Zabi e.

Na pravcu St. Peter-Postojna nastupali su bataljoni 10. i 9. brigade s 4. tenkovskim bataljonom 1. tenkovačke brigade.

U ranim jutarnjim satima ovog dana kroz raspored bataljona pravcem Knežak-Kilov e-Prelože prošla je 1. istarska brigada »Vladimir Gortan«. Brigada odlazi prema Istri kao istarska jedinica u zale e neprijateljskog rasporeda.

Rije ko-trš anska operacija. - Situacija na frontu od 21. do 30. aprila 1945. godine

676) Knjiga depeša 11. brigade, u Arhivi VII.

Kako se brzo razvijao napad 20. divizije u operativnoj dubini neprijateljske obrane u Štabu armije je zaključeno da bi bilo dobro na taj pravac uputiti ojačanje. Pošto se 11. brigada nalazila u rezervi 26. divizije a njen 4. bataljon je već upućen 20. diviziji, to je naređeno Štabu 26. divizije da iz rajona Borja uputi 11. brigadu u rajon Ilirske Bistrice kao ojačanje 20. diviziji.⁶⁷⁷⁾ Za prebacivanje brigade na eni su kamioni, a pravac kretanja je bio isti kao i dan ranije za 4. bataljon. U rajonu Borja ostao je i dalje 3. bataljon kao divizijska rezerva. Prate ga eta se nije mogla ukrcati u kamione, osim dva minobaca ka odjeljenja koji su ukrcani s 2. bataljonom. Tako je ostatak prateće krenuo zaprežnim transportom za brigadom skupa s bataljonskim pozadinskim dijelom.

Po svemu se vidi da Štab armije upućuje preko Mašuna sve slobodne snage koje mu stoje na raspoloženju. Obaveštavajući o upućivanju 11. brigade, komandant divizije u svojoj depeši navodi: »Nas ovdje sasvim uko iše. Saljemo vam Guvu (komandanta 11. brigade - prim. autora) sa tri bataljona. On je majstor za opkoljavanje...«⁶⁷⁸⁾

Brigadu je u 11 sati 28. aprila krenula iz Borja, ukrcala se u kamione i stigla u Ilirsku Bistricu oko 24 sata istog dana.⁶⁷⁹⁾

Po dolasku u Ilirsku Bistricu, u situaciji kada Štab 20. divizije sve svoje snage orijentira prema Trstu, nametnula se potreba zatvaranja svih pravaca koji s rijeke kog fronta izvode ka Bistrici. Taj zadatak je dobila 11. brigada sa svoja tri bataljona. Izvode i ovaj zadatak Štab brigade je odlučio da odmah uputi bataljone na pravcima: Drugi, Ilirska Bistrica-Jelšane, 1. bataljon Ilirska Bistrica-G. Zemun-Kračina, a 4. bataljon da zatvori pravce iz Podgrada i Prema koji izvode prema Ilirskoj Bistrici. Bataljonima koji su dejstvovali na prva dva pravca naređeno je da vrše ofanzivni pritisak.

Prvi i 2. bataljon su po pristizanju u Ilirsku Bistricu oko 3 sata 29. IV krenuli na izvršenje zadatka.

Po stizanju u rajon Ilirske Bistrice brigada je dobila zadatke od Štaba 20. divizije postojeći upućeni istoj kao ojačanje. Već idući dan situacija se mijenja jer je 11. brigada prema zapovijesti Štaba 4. armije od 29. aprila određena u rezervu 26. divizije.⁶⁸⁰⁾ Ovoj zapovijesti prethodila je depeša Vrhovnog komandanta od 27. IV kojom se odobrava plan daljih dejstava Štaba 4. armije i ujedno pozuruje napad na Trst. Ovom zapovješću, po kojoj Armija izvodi dvostruki obuhvatni manevar, određeni su dalji zadaci jedinica. Neposredni napad na Trst izvodili su sjeverno od Trsta, prema Trstu i Gorici jedinice 9. slovena kog korpusa, na centralnom pravcu 20. divizija s ojačanjima (tenkovi i artiljerija) i na južnom pravcu 9. divizija bez 2. dalmatinske brigade, oporev im pravcem Buzet-južna predgrađa a Trsta. Za likvidaciju rijeke grupacije neprijatelja određena su 19., 26. i 13. divizija te 2. dalmatinska brigada. Dvadesetdeveta divizija je nastupala na desnom krilu 20. divizije, a 43. divizija je dobila zadatak da se ubaci u Istru na prostoru jugoistočno od Trsta. Desni bok 4. armije štitili su 7. slovena kog korpus i 8. kordunaška divizija.

Dok su bataljoni 11. brigade prema dobijenom naređenju od Štaba 20. divizije nastupali osnovnim pravcem Ilirska Bistrica-Jelšane-Rupa, 26. divizija je izvodila napad na Klanu i kako je u tom napadu u posebno organiziranoj borbenoj grupi 3. bataljon 11. brigade vodio borbu za Pliš i Grmadu u dubini neprijateljske obrane kod Klane, to je u tom momentu rastojanje između trećeg i 2. bataljona koji je pripremao napad na Jelšane, iznosilo ukupno oko 10 kilometara.

677) Knjiga depeša Štaba 26. divizije, u Arhivi VII.

678) Knjiga depeša Štaba 26. divizije, u Arhivi VII.

679) Operativni dnevnik 11. brigade, AVII, k. 1101 A, br. reg. 1/11.

680) Zapovijest Štaba 4. armije od 29. IV, AVII, k. 312, br. reg. 1-24/1.

U 6,30 sati 29. aprila Štab 26. divizije depešom je naredio Štabu 11. brigade da vrši pritisak na pravcu Jelšane-Klana.⁶⁸⁰

Izvršavaju i dobijeni zadatak bataljoni su na zadatim pravcima ispoljili brzinu i predužimljivost u prodiranju kroz neprijateljski raspored.

Drugi bataljon, koji je upu en na pravcu Ilirska Bistrica-Jelšane ujutro oko 7 sati stupio je u kontakt s neprijateljem ispred sela Dolenje. U toku dana bataljon je upu ivao manje grupe sa zadatkom da se probiju kroz neprijateljski raspored kako bi ispitali situaciju u rasporedu neprijateljske obrane. Tom prilikom zarobljena su dva njema ka podoficira i dva vojnika te zaplijenjene 4 puške. Usstanovljeno je daje u Jelšanima obranu organizirao 1. bataljon 137. puka, ukupne ja ine oko 350 vojnika.⁶⁸²»

Istovremeno kada i 2. bataljon, Prvi bataljon je krenuo u prodom na lijevom krilu 2. bataljona pravcem D. Zemon-V. Vrh-k. 609. Uspostavljena je veza na lijevom krilu s jedinicom 13. divizije. Neprijatelj je pružao slab otpor.

etvrti bataljon je pomjerio ete u pravcu Podgrada i V. Bukovice i s toga pravca osiguravao bok brigade.

Štab brigade se nalazio u Ilirskoj Bistrici.

Krajem dana 29. IV situacija se ponovo mijenja jer je Štab brigade dobio nare enje od politkomesara 4. armije pukovnika Boška Siljegovi a da s dva bataljona krene prema Trstu.⁶⁸³ Izvršavaju i ovo nare enje Štab brigade zadržava 2. bataljon ispred Jelšana sa zadatkom da i dalje napada, dok je 1. bataljonu naređeno da odmah napusti položaje i krene u Ilirsku Bistricu, a 4. bataljonu da krene u Prem i da tu preno i. U Premu je 4. bataljon itavu no bio tu en vatrom neprijateljske dalekometne artiljerije ali gubitaka nije imao.

Na talijanskom frontu 29. IV, kada su savezni ke snage izbile u Padovu, nje ma ka komanda bez odobrenja svoje Vrhovne komande potpisala je bezuvjetnu kapitulaciju. Sutradan nakon Hitlerovog samoubojstva Nijemci su na talijanskem frontu prekinuli otpor tako da su savezni ke trupe krenule prema Austriji i Trstu ne nailaze i na otpor.

Idu eg dana u 8 sati 2. bataljon je izveo napad na neprijateljske položaje ispred sela Jelšane. Tom prilikom ubijena su dva i zarobljeno 15 neprijateljskih vojnika. Neprijatelj je protivnapadom pokušao da ponovno vrati izgubljeni položaj, ali je odbijen i tom prilikom su ubijenajoš dva i zarobljeno 19 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 34 puške i 2 pištolja.⁶⁸⁴

Ujutro 30. aprila, Štab brigade je od Komande 4. armije dobio zadatak da brigada odmah krene ka Trstu pravcem Ilirska Bistrica-Ribnica-Škofje uz osiguranje lijevog boka, a da se zatim razmjesti u širem rajonu Škofja kada se stavlja pod komandu 20. divizije.⁶⁸⁵

Izvršavaju i prednje nare enje Štab brigade je naredio 2. bataljonu, da prekine kontakt s neprijateljem i da u 12 sati krene u Ilirsku Bistricu, etvrtom bataljonu da jednom etom osigura lijevi bok upu uju i je pravcem Prem-Prelo-že-Tatre-Artviže, a glavninom da do no i izbije u Škofje.

Bataljoni su u toku dana krenuli pravcem Ilirska Bistrica-Ribnica-Škofje tako da su se neki dijelovi kretali pješke a neki se prevozili kamionima, u zavisnosti od raspoloživih transportnih sredstava.

Krajem dana 30. aprila jedinice brigade, osim 3. bataljona i pozadinskih dijelova koji još nisu uspjeli sti i iz Grobni kog polja, razmjestili su se na prostoru Škocjan-Famlje-Škofje-Barka i tu zano ili. Iz pravca Trsta uje se echo borbe,

681) Knjiga depeša 26. divizije u Arhivi VII.

682) Knjiga depeša 26. divizije u Arhivi VII.

683) Knjiga depeša 26. divizije u Arhivi VII.

684) Operativni dnevnik 2. bataljona, AVII, k. 1101, br. reg. 1-13

685) Operativni dnevnik 11. brigade, AVII, k. 1101 A, br. reg. 28-58/11, AVII, k. 315-A, br. reg.

a jedinice brigade se spremaju da sutrašnji meunarodni praznik rada Prvi maja, dostoјno pod borbom proslave u Trstu.

U proteklim danima brigada je na prostoru oko Ilirske Bistrice imala relativno male gubitke. Poginuli su iz 4. bataljona: Koza ev Vladimir, Petrov Frane i Profaca Josip, svi borci, a iz 2. bataljona poginuo je borac Dizdarevi Šefko (poginuo kod Dolenja).

TRE I BATALJON U ULOZI DIVIZIJSKE REZERVE

Napadi i protivnapadi na rije kom frontu naših i neprijateljskih snaga neprekidno su se nastavljali iz dana u dan. Neprijatelj je uporno držao front na liniji Gumanjce-Klana-Luban (trg. 499) i dalje desnom obalom Rjeine do mora, izuzev mostobrana naših jedinica u rajonu elektri ne centrale u Rijeci. Pored toga 20. divizija je 28. aprila ovladala Ilirskom Bistricom u pozadini neprijateljskih glavnih snaga, a 9. divizija se 25. aprila iskricala u Istru na isto nim padinama Uke i osnovnim snagama krenula prema Trstu, tako su 97. korpus doveli u situaciju da se bori u poluokruženju.

U situaciji kada se napad 20. divizije uspješno odvija a njegove snage ojaane s 11. brigadom ovladale Ilirskom Bistricom i krenule u dalje nadiranje pravcem Ilirska Bistrica-Jelšane-Rupa, planiraju i produženje napada za 29. aprila, komandant 26. divizije, koja je napadala kod Klane u kombinaciji izvoenja napada s fronta predvidio je prethodno ubacivanje jedne jače borbene grupe kroz neprijateljski raspored,⁶⁸⁶ s ciljem da iznenadnim napadom no u ovlada neprijateljskim položajima u rajonu Pliša i da odatle izvede napad s leve po neprijateljskim snagama u rajonu Klane.

I u Štabu 20. divizije 28. aprila razmatrana je mogućnost da se s dostignutih položaja produži napad u pravcu Klane,⁶⁸⁷ no kako je no u 28/29. IV Štab 4. armije naredio 20. diviziji da nastavi bezobzirnim prudorom ka Trstu, taje mogućnost otpala.

U borbenu grupu određeno je 3. bataljon 11. brigade iz divizijske rezerve i 4. bataljon 12. dalmatinske brigade. Grupa je dobila zadatak da se no u 28/29. aprila probije kroz neprijateljske položaje i da preko Mlake i Plešiš a napadne neprijateljske položaje na Plišu i Grmadi, ovlada s istim i zatim produži napad prema Klani.

Neposredno prije odlaska 11. brigade u sastav 20. divizije, Štab brigade naredio je 3. bataljonu da se iz rajona Borji prebaci u rajon Dvori i da se tu razmjesti kao divizijska rezerva. Po dolasku u rajon Dvora, bataljon je iz Štaba divizije dobio naređenje da se pomjeri u rajon Guslar.

Ubrzano po sticanju u rajon Guslar u bataljon je došao komandant divizije general-major Božović i saopštio zadatku, uz istovremeno davanje uputa o probijanju kroz neprijateljski raspored po teško prohodnom planinskom zemljištu pokrivenom visokom šumom.

Za komandanta grupe određeno je kapetan Petar Vukasović, zamjenik komandanta 12. brigade, a za politkomesara Ljubo Barbarić, politkomesar 3. bataljona.⁶⁸⁸

686) U operativnom izvještaju 26. divizije od 10. maja 1945. godine ovaj privremenim sastav naziva se grupa za napad. Autor smatra daje primjereniji naziv borbena grupa. AVII, k. 312. br. reg. 1-134/2.

687) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 315.

688) Za obradu dejstva borbene grupe korišteni su: pismo tadašnjeg komandanta i politkomesara 3. bataljona J. Raos i Lj. Barbarića (u arhivi autora), operativni dnevničici 11. brigade i 3. bataljona (AVII, k. 1103 br. reg. 28-1/11 i 1-1/14.), dr Uroš Kostić, n. d., str. 253-266 i Nikola Anić, n. d., str. 280-282 i pismo Martina Dragovića (u arhivi autora).

Na pravcu ubacivanja borbene grupe položaje je držao 1. bataljon 901. puka. Na njenom desnom krilu ispred fronta 13. divizije branio se 904. puk, a na lijevom krilu ispred fronta 1. i 12. brigade u rajonu Klane branio se 902. puk neprijatelja.

Druga eta 3. bataljona prima zadatak za napad u pravcu Pliša kod Klane, 29. aprila 1945. godine

Bataljoni su krenuli u pokret iz rajona Guslar pravcem Matniš e-Grmada 29. aprila u 12,30 sati. Na elu kolone kretao se 4. bataljon 12. brigade. Ovaj bataljon je u prethodnim borbama imao velike gubitke, radi ega je popunu streila kih eta izvrsio s ljudstvom iz prate e te bataljona. Grupa je imala dobre vodi e, a izvi a i su prethodno dobro ispitali zemljište po kojem se grupa kre-tala. Tako se itava grupa neometano i neprimije ena o neprijatelja no u oko 20 sati provukla kroz neposjednuti me uprostor na prednjem kraju neprijateljske obrane i produžila u njegovu pozadinu. U toku daljeg kretanja nepredvi eno je došlo do prekida kolone 3. bataljona 11. brigade u rajonu Matniš e (k. 727), tako da su 1. eta i polovina 2. ete nastavile da kre u prema dobijenom cilju, a 3. eta i ostatak 2. ete po kišovitom vremenu i mrkloj no i teško prohodnom i šumovitom zemljištu zastali su i izgubili vezu s glavninom kolone. U Štabu bataljona su odlu ili da dio 2. ete ne ide dalje nego da se zadrži u rajonu Matniš e sa zadatkom da organizira prihvat borbene grupe u slu aju neuspjeha u napadu i ako bude prisiljena na izvla enje na ovom prostoru. S ovom prihvaticom ostao je politkomesar bataljona Barbari . Tre a eta je zaostala i s njom je uhvata ena veza sutradan.

Glavnina borbene grupe nastavila je probijanjem po dubini neprijateljskog rasporeda i prije svitanja 30. IV oko 3 sata izvršila je iznenadni juriš na otporne ta ke neprijateljske obrane: Kukulj (k. 936), Grmada (k. 936) i Pliš (trg. 932). Tre-

em bataljonu je uspjelo u kratkom i silovitom jurišu zbaciti neprijatelja sa Pliša. Na drugim otpornim ta kama i dalje je neprijatelj pružao snažan otpor. eta koja je izbila na Pliš odmah je pristupila utvr ivanju.

Izbijanjem borbene grupe na ovaj prostor bila je jako ugrožena pozadina 902. puka u rajonu Klane, a posebno 904. puka koji je tako ostao odsje en od svojih glavnih snaga u širem rajonu Pake na koga je napadala 13. divizija i jedinice 20. divizije, a posebno 11. brigada pošto je njen 2. bataljon u tom momentu izbio u Jelšane - 10 km udaljen zra nom linijom od Grmade. Radi ove situacije neprijatelj je vrlo brzo reagirao s vrlo jakim snagama iz pravca Klane. U roku od pola sata uslijedio je snažan protunapad na Pliš i naša eta i pored uporne obrane nije uspjela zadržati neprijatelja. Bataljon je trpio velike gubitke. Neprijateljske snage su neuporedivo brojnije. Pojedini borci su prisiljeni da se penju na jele na kojima su se zadržavali dok neprijatelj nije prošao, pa su kasnije silazili i krenuli prema našim jedinicama.

*Rosa Jerković, sekretar SKOJ-a. I.
ete 3. bataljona teško ranjena i da
ne padne u ruke neprijatelja izvršila
je samoubojstvo iz pištolja*

U ovoj neravnopravnoj borbi, prema sje anju komandira ete Dragovi a, iz 1. ete juna ki su poginuli vodnik Drago Barbir, mitraljezac Ljubo Botica i tri mostarska skojevca koji su u estvovali u spasavanju mostova na Neretvi prilikom oslobo enja Mostara.

Osamnaestogodišnja partizanka Bosa Jerković sa Hvara, sekretar SKOJ-a 1. ete, koja se istakla u jurišu na Pliš, teško je ranjena, nije mogla dalje, ali se ne predaje, uzima pištolj i sama sebi oduzima život da nebi pala neprijatelju u ruke. U tom momentu njezin brat, komandir 1. ete 1. bataljona, Petar Jerković žuri sa svojom etom na pravcu Ilirska Bistrica-Jelšane-Klana. Neki od teško ranjenih boraca koji ne mogu dalje prave se da su mrtvi. Nekome od njih to i uspijeva i kasnije su se u toku dana izvlačili, a neki i u toku noći. Slična se situacija odvija i kod 4. bataljona 12. brigade. Neprijatelj napada iz svih pravaca. Stanje za borbenu grupu postaje neizdrživo. Prije toga nije se računalo da će uslijediti jači protunapad iz pravca Pake, no kako se probio borbene grupe poklopio s izvlačenjem 904. puka ispred 13. i 20. divizije, to je grupa istovremeno bila izložena napadu itavog njemačkog puka koji se preko položaja grupe povlačio ka svojim glavnim snagama. U ovoj situaciji komandant borbene grupe donosi odluku o povlačenju.

Dio 2. ete 3. bataljona, kojaje ostala u rajonu Matnišće kao prihvatinica nije mogla uspostaviti vezu s glavninom. Ujutro oko 4 sata otvorila je vatru na jake neprijateljske snage koje su se njima približavale iz pravca Mlake. Među ovim neprijateljskim snagama bilo je dosta ustaša (vjerojatno su to bili dijelovi 11. ustашko-domobranske divizije koji su se pred 4. armijom povlačili iz Like i Gorskog kotara i ušli u sastav jedinica 97. njemačkog korpusa). U ovoj borbi su poginula četiri boraca. Prihvatinica je ubrzo krenula u odstupanje prema Suhom (trg. 760). Na tom prostoru, na udaljenosti oko 200 metara od neprijatelja u gustoj i neprohodnoj šumi prihvatinica se zadržala ne otvarajući vatru i ne dolazeći u kontakt s neprijateljem do 14 sati, kada je donesena odluka da se borci izvuče i krenu tiho u probijanje prema položajima 13. divizije, a zatim u pravcu Dvori gdje su stigli oko 16 sati.

Glavnina borbene grupe krenula je u izvlačenje nešto južnije od položaja gdje se nalazila prihvatinica. Grupa se izvlačila pravcem k. 590-Prkovice-Dvori. U 9,30 sati grupa je bila van domašaja neprijateljske streljače vatre.

U toku ove borbe bataljon je imao 33 poginula boraca, 7 nestalih i 19 ranjenih. Neprijatelj je imao 35 ubijenih. Nema podataka o gubicima 4. bataljona 12. brigade, ali se može pretpostaviti da su bili ozbiljni. Prema njemačkim podacima na tom prostoru imao je velike gubitke i 1. bataljon 901. puka, koji se tu branio u sastavu 904. puka.⁶⁸⁹

Evo imena poginulih boraca iz 3. bataljona u ovim borbama:

Antunović Milan, Barbir Drago, Barićević Ante, Bito Stevo, Botica Ljubo, Brkušić Karmela, Cvitanović Nedjeljko, Eškinja Omer, Franušić Vlaho, Gazić Ivan, Glagović Antun, Hadžalić Ibrahim, Jerković Rosa, Kelan Ante, Kik Vladimirović, Kraljević Milan, Kunić Petar, Kurani Petar, Mataga Mate, Matas Ivan, Međić Agad, Međugorac Ante, Milović Sime, Mogić Marko, Omlađić Sulejman, Pavlović Stipe, Perišić Grgo, Rajić Nikola, Sabljić Ivan, Tomaško Alojz, Trojković Štefan, Vučkoja Šime i Žunić Jakov.

BORBA ZA TRST

Neprijateljske snage u Trstu i Tršćanskom zaljevu brojale su oko 10 bataljona, 37 baterija, ukupno oko 11.000 ljudi.

Njemačke jedinice: dijelovi 188. divizije; 509. bataljon za osiguranje, dopunske bataljone 7. SS divizije, inžinjerijske, artiljerijske, policijske i mornarske jedinice.

689) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 265.

Kvislinške jedinice: dijelovi raznih fašisti kih jedinica (milicijskih i pomorskih) dijelovi mornarice NDH (oko 600 mornara), dijelovi slovena kih domobranskih jedinica.⁶⁹⁰¹

Neposredno pred upad jedinica 4. armije u Trstu su razne talijanske fašisti ke jedinice, koje su do tada tijesno sura ivale i izvršavale nare enja njema - kih komandi radi spašavanja vlastite kože bile su u sastavu Nacionalnog komiteta oslobo enja (Comitato di liberazione nazionale - CLM). Taj komitet, kome su na elu stajali Cesare Pagnini i brodovlasnik Cosulich od ranije je provodio politiku dijela talijanske buržoazije koja se zalagala da u Istri, Slovena kom primorju i Trstu ostane i poslije rata status quo. CLN je kod formiranja svojih borbenih grupa proklamirao daje njihov zadatok borba protiv Nijemaca. Me utim, oni su stupili u pregovore s njema kim komandantom grada generalom Lingenbachom koji im je i formalno predao grad 27. IV. Te su grupe samo formalno stupale ponegdje u manje sukobe s njema kim SS jedinicama radi vanjske forme. Drugdje su mirno prolazili mimo njih. I dok su jedinice Komande mjesta Trst i jedinice 4. armije vodile krvave borbe u gradu, dotle su jedinice CLM to »neutralno« promatrale.

U Trstu su postojale jake snage NOP-a. Ve 1941. godine u gradu su formirane prve organizacije Slovena ke osvobodilne fronte, koje se 1942. godine povezuju s talijanskim antifašisti kim organizacijama. Poslije kapitulacije Italije antifašisti ki pokret se brzo omasovio. Komandu mjesta Trst formirao je Štab 9. korpusa 1. VIII 1944. godine, a u februaru 1945. grad je podijeljen na etiri sektora, svaki je imao svoj štab i po dva bataljona, osim 2. sektora koji je imao i jednu samostalnu etu. Do po etka borbi za Trst taj je broj narastao na 16 samostalnih bataljona i jednu etu. Ukupno je bilo oko 3.000 boraca s oko 500 pušaka.⁶⁹¹¹

Izvršavaju i nare enje Vrhovnog komandanta i Štaba 4. armije njezine jedinice nastavile su prodore ka Trstu uz istovremeno izbijanje na Rijeku So u. Tokom 30. IV jedinice 4. armije izvele su takti ko opkoljavanje Trsta. Na desnom krilu napadnog fronta 4. armije jedinice 9. korpusa toga dana gone i neprijatelja izbile su: dijelovi 31. divizije na sjever ispred Gorice, a na jugu u rajonu sela Nabrežina presjekle su cestu Trst-Trži , ajedinice 30. divizije izbile u rajon Barkovlja i Rojana, gdje su uspostavile sadejstvo s bataljonom 1. sektora Komande mjesta Trst.

Na napadnom pravcu 20. divizije, 9. brigada oja ana 4. tenkovskim bataljonom izbila je do pada no i na liniju Op ine-Bane, 10. brigada oja ana 2. tenkovskim bataljonom izbila na liniju Banski Hrib (k. 459)-Kal (k. 447)-Gabrov Hrib (trg. 405), 8. brigada je izbila u selo Ricmanje.

Na napadnom pravcu 9. divizije njezina 3. brigada gone i neprijatelja na pravcu Buzet-Trst izbila je do pada no i 30. IV na liniju Sv. Rok-Sant Oro (k. 158)-Pri Orahu.

Na pravcu 43. divizije njezina 3. brigada je 30. IV izbila pred Miljski poluotok, a 1. brigada je no u 29/30. IV likvidirala neprijatelja u selu Markovš ini, a slijede e no i pripremile napad na selo Obrov, dejstvuju i na pravcu Vodice-Mune i na taj na in obezbjje ivala bok i le a 20. diviziji od eventualnog napada neprijatelja iz pravca Rijeke.

Izbijanjem jedinica 4. armije 30. IV neposredno pred grad, a na nekim predjelima i u sam grad (rajon Barkovlja i Rojana) izvršeno je potpuno opkoljavanje Trsta, uz istovremeno dejstvo jedinica Komande mjesta Trst u samom gradu, koja je još 28. aprila naredila svojim bataljonima da otpo nu s napadom. No, i pored ovoga, neprijatelj nije pokazivao ni najmanje znakove odustajanja od borbe.

690) Dr Uroš Kosti , n. d., str. 247.

691) Dr Uroš Kosti , n. d., str. 344.

Istovremeno na talijanskom frontu pred savezni kćim armijama neprijatelj je prekinuo otpor,⁶⁹²¹ tako da su savezni kće armije iz doline rijeke Po nastavile napredovanje u pravcu Trsta i prema Austriji ne nailaze i na otpor. Praktički, otpor je prekinula grupa armija »C«, dok je na njenom lijevom krilu grupa armija »E«, koja se nalazila u Jugoslaviji, a pod njom je komandom od sredine aprila i 97. njema kći armijski korpus, pružala i dalje otpor u nastojanju da se izvuci prema zapadu i prema zapadnim saveznicima.

Interesantna je depeša koju je Štab 4. armije istog dana (29. IV) uputio 20. diviziji, a koja glasi: »Front u sjevernoj Italiji potpuno se raspao. Englezi svugdje napreduju bez otpora. Drugi Tito nare uje da otpo enemo uli ne borbe u Trstu. Nare ujemo: napredovati bez zadržavanja i upasti u grad Trst i otpo eti uli ne borbe! Obavještavajte nas redovno o toku pokreta i borbi!«

Iz Štaba 4. armije u Štab 20. divizije došao je politkomesar 4. armije pukovnik Boško Šiljegović radi neposrednog uvida i koordinacije borbenih dejstava u zoni napada 20. divizije. On je istog dana, 29. IV, izvijestio depešom Štab 4. armije »da se prednje jedinice 20. divizije oja ane tenkovima nalaze oko 5 kilometara od Trsta, da će na tom pravcu angažovati 11. udarnu brigadu 26. divizije i da u Trstu vlada opis i nered. Po gradu istaknute talijanske zastave i pojedine grupe kliču po gradu slobodnom talijanskom Trstu«. Pukovnik Šiljegović je predložio da se objavi da su jedinice Jugoslavenske armije otpočele borbe u okolini Trsta i u Trstu«.⁶⁹³¹

PRODOR U TRST

Sve jedinice 4. armije koje su u neposrednom dodiru s neprijateljem na pričekajućem gradu, u ranim jutarnjim satima 1. maja otpočele su prodor u grad.

Jedanaesta brigada, oja ana jednom baterijom protivoklopnih topova kalibra 88 mm iz 6. protivoklopne divizionalne Artiljerijske brigade 4. armije tokom noći između 30. aprila i 1. maja dobila je zadatku od Štaba 20. divizije da sa svoja tri bataljona (3. bataljon je bio na putu prema Trstu) kreće rano ujutro 1. maja pravcem Škofje-Loke-Bazovica-k. 370, a po pristizanju u rajon k. 370 Štab brigade će u zavisnosti od razvoja borbene situacije i nare uenja koje će dobiti, donijeti odluku o postrojavanju svog borbenog poretku i upadu u grad.

Na pravcu Bazovica-Monte Belo (trg. 268) ispred napadnog pravca 11. brigade dejstvovala je 8. brigada 20. divizije.

Rano ujutro 1. maja brigada je krenula datim pravcem prema Trstu. Prebačivanje jedinica je izvedeno pješke i kamionima u zavisnosti koliko je toga momenta bilo kamiona na raspolaganju. U toku ovog pokreta na cesti se nalazila velika količina djelimično oštećene ili uništene njemačke ratne opreme - artillerijskih oružja, tenkova, vozila, poginulih njemačkih vojnika, kao posljedica oštih borbi koje su na tom prostoru prošlog dana i noći vodile jedinice 20. divizije.

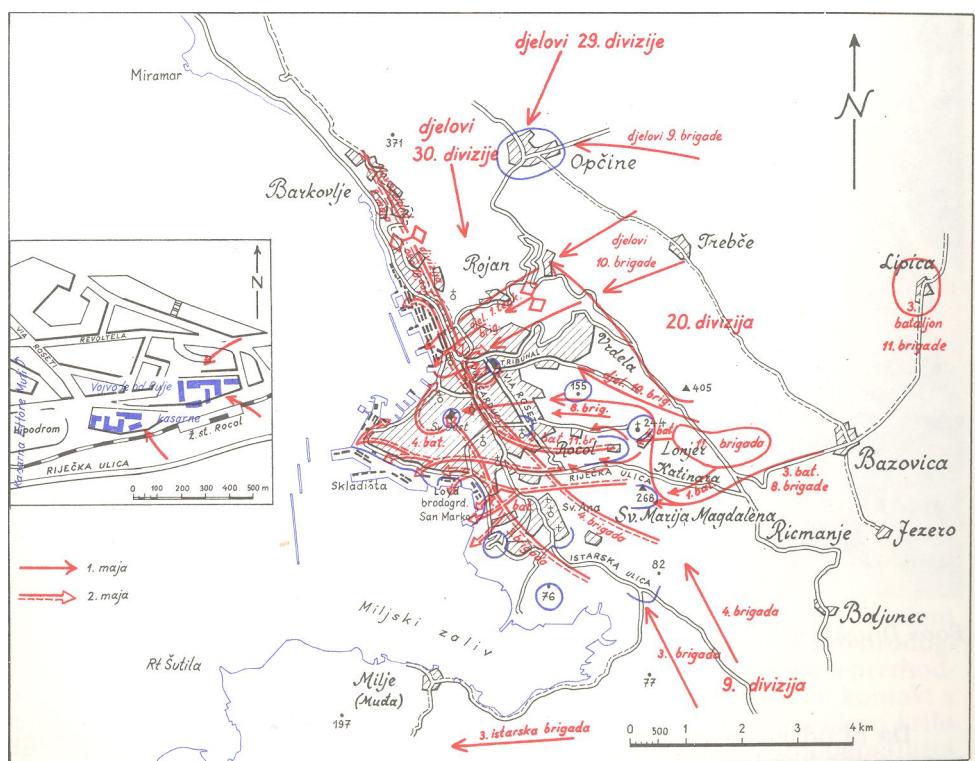
Dolaskom brigade u rajon k. 370 (polazni rajon), Štab brigade je dobio zadatku da brigada napadne neprijatelja u međuprostoru između 8. i 10. brigade 20. divizije pravcem Lonjer-kasarnski blok u Rozolu i da izbjegne na more kod brodogradilišta San Marco.

692) Pregovori o kapitulaciji Nijemaca u Italiji vođeni su od februara 1945. g. između Allena Dullesa, kasnijeg šefa CIA, s njemačkim feldmaršalom Kesserlingom. Kasnije je Kesserlinga zamjenio general Vrettinghoff. Sporazum je potpisani u Kasserti 29. aprila. Sutradan se ubio Hitler. Jedan sat poslije smrti Hitlera general Vrettinghoff je izdao nare uenje svojim trupama za kapitulaciju. - Harold Alexander, Memoari 1940-1945, BIGZ, Beograd, 1979. g.

693) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 336, AVII, k. 315 A, br. reg. 10/1. Prema prednjem dokumentu knjige depeša 26. divizije 11. brigade je od pukovnika Šiljegovića dobila nare uenje da kreće prema Trstu u 22.40 sati 29. novembra.

Dobijeni pravac za napad proteže se pravcem istok-zapad, prolazi kroz centar grada, a kako su jedinice 20. divizije ili 1. brigade dejstvovalle pravcima istok-zapad, ovaj pravac je ujedno i najduži. Zemljишte na napadnom pravcu spušta se prema moru od k. 370 do brodogradilišta i iznosi oko 5 kilometara. Prednost za naše jedinice na ovom pravcu predstavlja je rajon kasarnskog bloka u kome je neprijatelj smjestio svoje jedinice. Blok kasarni se nalazio u udolini potoka, koga s tri strane nadvišava zemljishiće otkuda će uslijediti napadi. Ozbiljniji problem našim jedinicama ini veliki grad, građevni i ostali objekti u njemu, jer nisu bile obune a niti su imale iskustva za borbu u velikom gradu.

O položajima neprijatelja i njegovim jedinicama na tom pravcu brigada nije imala podataka.

Jedanaesta dalmatinska u borbama za Trst 1. i 2. maja 1945. godine

Za izvršenje zadatka ona je svoj borbeni poredak postrojila u liniju s bataljom u rezervi, s tim što je osnovnim pravcem preko kasarnskog bloka uputenoj ojačani 4. bataljon, dok na lijevom krilu uz cestu »Strada per Fiume« (Rječka ulica) upućuje 1. bataljon, koji će napadati tim pravcem u zavisnosti od razvoja borbe bataljona 8. brigade koji se tada pripremao za napad na Monte Belo (trg. 268). U rajonu Lonjera zadržanje 2. bataljona u rezervi. Četvrti bataljon je ojačan s protivoklopnom baterijom i na njegovom pravcu dejstvuje izven vremena vođenja brigade.

etvrti bataljon je krenuo u nastupanje na dobijenom pravcu. Vrlo brzo se spustio do kasarnskog bloka i naišao na vrlo jak otpor neprijatelja.⁶⁹⁴¹ Kasarnski blok bio je od ranije pripremljen za obranu. Na zidovima oko zgrada bili su izgrađeni betonski bunkeri, dok su na prozorima u prizemlju i prvom katu bile postavljene vreće i pjeska i urene puškarnice. Kako Nijemci nisu o ekivali tako brz napad naših jedinica to su u nedostatku pjeska koristili i vreće napunjene brašnom i rižom. Potok »Torrente delle sette fontane«, iako je proljeće, imao je dosta vode no on nije predstavljao prepreku, jer je već u rajonu kasarnskog bloka bio presvođen. Nadvišavajuće zemljiste nad kasarnskim blokom omogućilo je našim jedinicama efikasnu upotrebu streljačke vatre, kao i vatrenih protivoklopnih topova, koji su neposredno gačili pojedine vatrene tačke neprijatelja. I pored prednosti koje smo imali neprijatelj se uporno branio.⁶⁹⁵[»]

Borci Druge ete 4. bataljona žure kamionima u Trst na cesti Ilirska Bistrica-Bazovica, 30. aprila 1945. godine

Da bi odsjekao kasarnski kompleks od centra grada, pošto je neprijatelj neprekidno komunicirao vozilima i grupama vojnika prema centru grada i obratno, Štab bataljona je na taj pravac uputio izveštaj o krovu brigade koji je brzo odsjekao neprijatelja od centra grada. Ujedno je krov zauzeo nekoliko zgrada koje su nadvišivale kasarnski kompleks sa zapadne strane i otuda otvarao vatru po zapadnom dijelu kasarnskog kompleksa u kojem se nalazila pekara njemačke vojske velikog kapaciteta.

Štab 4. bataljona, cijene i konkretnu situaciju, zaključio je da bi mogao dati dobre rezultate ako se pripremi napad s masovnom upotrebom, »ručnih bomba a

694) U svim izvještajima naših jedinica, kao i u poslijeratnoj vojnoj literaturi ovaj kompleks kasarni naziva se kasarne Montebelo. Vjerojatno otuda, što se te Kasarne nalaze u podnožju brda Monte Bello. Ta kasarna nosi poslije rata naziv »Duca od Puglie (vojvoda od Pulje).

695) Otpor u kasarnskom bloku pružali su 313. pionirski bataljon i dijelovi nepoznate vozarske jedinice, AVII, knjiga depeša Štaba 26. divizije.

(»pancerfausta«) iz neposredne blizine uz kombinaciju snažne strelja ke, minobaca ke i artiljerijske vatre. Ta zamisao je prenijeta komandirima eta. Oko 18 sati pojedine grupe boraca nakon vatre iz »pancerfausta« po prizemnim prozorima ubacili su se u kasarnu i ve oko 19 sati otpor je u cjelini skršen.

Štab 4. bataljona obavijestio je Štab brigade o uspješno izvršenom zadatku, priemu je naro ito podvukao kao uspjeh u zarobljavanju velikog broja njemačkih vojnika (zarobljeno je oko 600 njemačkih vojnika),⁶⁹⁶⁾ uključujući i velika materijalna sredstva (hrana, odjeća, obuća i naoružanje), jer je ta kasarna ujedno bila i skladište hrane, odjeće i obuće za neku veću njemačku kujedinicu. Bataljon je završetkom borbe toga dana, prema dobijenom naređenju Štaba brigade, evakuirao zarobljene njemačke vojнике u pravcu Bazovice. U toku borbe bataljon je imao 4 mrtva i dva ranjena boraca.

Na lijevom krilu 4. bataljona u po etnom periodu dejstvovao je 3. bataljon 8. dalmatinske brigade, a na desnom krilu 1. bataljon iste brigade. Bataljonu je istovremeno sadejstvovala i teritorijalna jedinica 3. sektora Komande mesta Trst, ije se djelovanje odvijalo uz cestu »Strada per Fiume«. Ove grupe sastavljene od građana Trsta (Slovenaca i Talijana) naoružane streljačkim oružjem, šaroliko odjevene (poneki obućen potpuno ili djelimično u njemačke i talijanske uniforme, već u civilno odijelo) sa crvenom petokrakom zvijezdom na kapi, uz poneku crvenu garibaldisku maramu oko vrata, sadejstvovali su s puno elana i raspoloženja, povezujući se s komandirima nižih jedinica (desetarima, komandirima vodova i eta) služeći istovremeno i kao vodiči koji dobro poznaju dijelove grada i kao obavještajci koji su već unaprijed znali za raspored neprijateljskih obrambenih otpornih tačaka uz istovremeno uključivanje u napade na neprijatelja.

Neposredno prije uvođenja u borbu 4. bataljona na pravcu Ricmanje-Monte Bello (trg. 268), 1. maja u 3 sata, uveden je u borbu 3. bataljon 8. brigade. Na Monte Bellu neprijatelj je protunapadom odbacio bataljon prema Katinari. U 8 sati ovaj je bataljon ponovo napao položaje neprijatelja na Monte Bellu i oko 10 sati protjerao ga, a zatim produžio dejstvo prema kasarni »Ettore Mutti«.⁶⁹⁷⁾

Dok je 4. bataljon vodio borbu za kasarnski kompleks u Rocolu, ostali bataljoni brigade su razmješteni i to: 1. bataljon na sjevernim padinama brda Monte Bello (trg. 268), 2. bataljon u rajonu sela Lonjer, a u toku dana 1. maja pristigao je i 3. bataljon s fronta kod Klane u rajon Bazovica i razmjestio se na prostoru Bazovica-Lipica kao rezerva 20. divizije.

Štab brigade je 1. bataljonu u 18 sati izdao naređenje, da najkrajim pravcem u zahvatu ceste »Strada per Fiume« izbjegi što prije na obalu na prostoru brodogradilišta »San Marco«. Bataljon je krenuo u napad u 20 sati s 1. etom u prethodnici za kojom su nastupale 3. i 2. te prateće eta. Prva eta je došla u kontakt s neprijateljem u 23,30 sati, kada Štab bataljona ubacuje i 2. etu na lijevo krilo svog napadnog pravca. Ova eta je ubrzo izbila na obalu kod brodogradilišta »San Marco«, dok je neprijatelj i dalje pružao snažan otpor pred 1. etom. Bataljon je ostvario izvanredno sadejstvo s jedinicama Komande mesta Trst, koje su pružile veliku pomoć i podršku u brzom nadiranju jedinica bataljona, no u kroz grad, koji je na tom prostoru gusto naseljen i bez pomoći domaćih boraca koji su poznavali svaku ulicu i svaku kuću, ovaj se prostor nebi mogao tako brzo zauzeti.

Na desnom krilu brigade u toku dana jedinice 20. divizije prodrije su u centar grada i izbile na obalu i blokirale neprijatelja na prostoru Kula, Sv. Justin, Vila Revoltela i zgrada suda (Tribunale), gdje je neprijatelj i dalje davao snažan otpor.

696) Knjiga depeša Štaba 26. divizije, u Arhivi VII.

697) Borbena relacija 4. armije, A VII, k. 312, br. reg. 1-7/1.

Na desnom krilu 3. bataljon 8. brigade, rokirao se s trg. 268 prema desnom krilu 4. bataljona i upao u predgrađe Trsta. U 17 sati poslije žestoke borbe ovlađao je kasarnom »Ettore Mutti«, a zatim produžio prema centru grada.⁶⁹⁸¹

U toku dana 3. i 4. dalmatinska brigada 9. divizije prodiru i s jugoistočne strane ka centru grada naišle su na snažan otpor neprijatelja na prostoru igrališta »San Saba«, tvornice akumulatora »Elba« i željezni ke stanicu »Sv. Ana«.

Na poluotok Milje prodrele su jedinice 3. istarske brigade.

Na pravcima napada bataljona 10. i 8. brigade, podržavaju i pješadijske jedinice u Trst su ubađeni 2. i 4. tenkovski bataljon 1. tenkovske brigade.

Grupa oficira 2. bataljona na prilazima Trstu 1. maja ujutro. S desna na lijevo:
Petar Belamari, Tade Stanović, Jakša Deletis, Pero Primić i Petar Rudan

Jedinice 30. divizije popravile su svoje položaje u sjevernom dijelu grada, a istovremeno je tu u borbi uvedena 2. slovena ka brigada Narodne obrane.

Njemački komandant grada general Lickenbach, neposredno pred izbijanje na obalu jedinica 20. divizije i 1. tenkovske brigade, uspio je s nešto vojnika i s oko 30 brodova pobjeći i iz Trsta u pravcu Venecije, gdje se predao savezničkim jedinicama. Dio flote koja se nalazila u luci uspjeli su da potope ili su zaplijenile naše jedinice. Tako je potopljeno 15 brodova, od kojih 10 s trupama i 5 borbenih amaca, a zaplijenjeno 25 brodova.⁶⁹⁹¹

U rajonu Opicina neprijatelj je tokom 1. maja pružao snažan otpor jedinicama 20. dalmatinske i 30. slovenačke divizije.

Jedinice 31. slovenačke divizije ušle su 1. maja u Goricu i Tržič (Monfalcone).

698) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 360, AVII, k. 1032, br. reg. 1/10, 7/8 i 8/8.

699) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 361.

U susret 31. diviziji 1. maja marširala je bez ikakvog otpora s rijeke Piave 2. novozelandska divizija pod komandom general-potpukovnika Fraiberga, s ciljem da što prije stigne u Trst. Prethodnica ove divizije susrela se s jedinicama 3. brigade 31. divizije u rajonu sela Ronki (4 kilometra sjeverozapadno od Trži a) u 13,30 sati, a do pada mraka i e o glavnine novozelandske divizije stiglo je na rijeku So u.

Predstavnici 9. korpusa predložili su savezni koj diviziji da nema potrebe da ona produžuje prema Trstu i da jedinice 9. korpusa izvršavaju nare enje Vrhovnog komandanta maršala Tita po kojem se operativna zona jedinica 4. armije proteže do rijeke So e i da za prelazak preko iste traže odobrenje od Generalštaba Jugoslavenske armije. Odmah iza toga komandant novozelandske divizije je tražio sastanak s komandantom 4. armije, do kogaje došlo iste ve eri. Komandant 4. armije general Drapšin je prisustvovao i upoznao savezni kog komandanta sa nare enjem Vrhovnog komandanta. General Fraiberg je to primio na znanje i obe ao da e o tome obavijestiti svoju komandu, ali da i pored toga ima nare enje da u e u Trst.⁷⁰⁰⁾

Dolaskom u kontakt sa savezni kim jedinicama na So i i izjava generala Frajberga da ima nare enje da u e u Trst, nagovijestilo je mogu nost sporova koji predstoje izme u naših i savezni kih snaga na tom prostoru. Stav savezni - kog komandanta da ima nare enje da u e u Trst uvjetovan je politikom koju je u odnosu na Trst, dio Istre i Slovena kog primorja tih dana vodila britanska vla da. Tako je njen predsjednik Winston Churchill ve 27. aprila u poruci predsjedniku SAD Trumanu objašnjavao zna aj Trsta, kao me unarodne luke preko koje bi sve oblasti dunavskog bazena imale izlaz na Jadran i da je »glavno biti tamo prije nego ga budu okupirali Titovi gerilci«. Truman se s ovim prijedlogom Churchilla u osnovi složio 30 aprila.

Glavnokomanduji i savezni kih snaga na Sredozemlju general Alexander izvijestio je 1. maja Churchilla da e njegove trupe za 24 sata biti u Trstu, kojima je nare eno da osiguraju Trst, sidrište luke u Puli i komunikacije izme u Italije i Austrije.⁷⁰²⁾

Istog dana Alexander je uputio Titu telegram kojim traži preuzimanje luka u Trstu i Puli i osiguranje komunikacija prema Austriji, a prema postignutom dogovoru izme u Tita i Alexandra u Beogradu.

Tito je odgovorio istog dana da se slaže s ranije postignutim sporazumom o korištenju Trsta i Pule i željezni ke pruge Trst-Tarvisio prema Austriji za potrebe savezni ke vojske, ali da se operativna zona naše armije proteže do rijeke So e i da u toj zoni ostaju naše vojne, pozadinske i civilne vlasti, koje ve funkcioniraju.⁷⁰³⁾

BORBE DRUGOG MAJA

Padom no i 1. maja napad brigade se produžavao. etvrti bataljon je likvidirao kasarnski blok u Rocolu i ograni io se na manja dejstva, osiguravaju i se na postignutom položaju u visini Hipodroma. Prvi bataljon je nastavio s prodom u pravcu brodogradilišta »San Marco«. Drugi je i dalje razmješten u predgra u Lonjera, a 3. bataljon na prostoru Bazovice-Lipice kao rezerva 20. divizije.

U toku no i 1/2. maja nare eno je 4. bataljonu da odmah krene u napad na desnom krilu 1. bataljona koji je nastupao prema brodogradilištu »San Marco,« da o isti prostor lu kih skladišta u rajonu orbole i da izbjije na rt Sv. Andrija.

700) Dr Uroš Kostić, n. d., str. 365.

701) Winston Churchill, »Drugi svjetski rat«, tom VI, Prosveta, Beograd, str. 494-495.

702) Winston Churchill, n. d., str. 495-496.

703) AVII, k. 316, 17 A i 47, br. reg. 5/2, 17/8 i 1/1.

U 9 sati Štab brigade, na zahtjev Štaba 20. divizije izdao je nare enje 2. bataljonu da krene pravcem Lonjer-Rocol-Via Gabriele D'Anunzio-Via Carducci-Tribunal, sa zadatkom da što prije izbjije u rajon Tribunal i da ga zauzme.

Na pravcu kretanja 2. bataljon je imao manje okršaje s neprijateljem koji je davao sporadi an otpor u Via D'Anunzio i Via Carducci, i oko 14 sati izbio pred Tribunal. Napad na neprijatelja koji je branio zgradu Tribunalala odmah je izведен, ali se on uporno branio. Ovom napadu tjesno je sadejstvovalo nekoliko tenkova iz 1. tenkovske brigade.

Oko 16 sati pred zgradu Tribunalala iz pravca Ulice Miramare (Via Miramare) izbila je kolona savezni kih tenkova ja ine 15-20 tenkova pod komandom brigadir Gentrya.⁷⁰⁴⁾ Brigadir Gentry izrazio je želju komandantu 2. bataljona poru niku Petru Mijo u da on povede pregovore s Nijemcima o predaji savezni - koj jedinici. Poru nik Mijo energi no je odbio ponudu savezni kog brigadira, naglašavaju i da se Nijemci mogu predati samo našim jedinicama i da e se napad nastaviti do bezuslovne kapitulacije neprijatelja. Brigadir Gentry se na kraju složio s poru nikom Mijo em.⁷⁰⁵⁾ Pregovori s Nijemcima su i dalje nastavljeni,

704) Prema podacima koje je prikupio dr Juraj Arneri (Primorac), savezni ki tenkovi su krenuli 2. V 1945. godine u 13,45 sati iz Trži a. U rajonu dvorca Miramare naišli su na manji otpor neke njema ke SS jedinice i odatle krenuli u 13,15 sati. Pred željezni ku stanicu u Trstu stigla je njihova prethodnica (pet malih otvorenih automobila i jedna blinda) u 16,15 sati. Tu su zastali do sticanja tenkova kada su krenuli u ulicu Ghoga u 16,25 sati. Na izlazu iz ulice na Trg Dalmacija (Piazza Dalmazia) izišao im je u susret sa bijelom zastavom njema ki narednik i nakon kratkog sporazuma s njim novozelandski tenkovi krenuli su u 17,15 sati ulicom Fabio Severo (via Fabbio Severo) do zgrade Tribunalale. Skoro sat i pol iza toga masa naroda u okolini zgrade Tribunalala ekala je razvoj doga aja. U 17,20 sati sa Trga Dalmacija krenuo je dalje ulicom Carducci odred od 6 novozelandskih tenkova. - Izvještaj dr J. Černeni a, Arhiv VII, k. 312, br. reg. 1-62/1.

705) Sje anje Jakše Deletisa, tada politkomesara 2. bataljona. »1. V oko 15,30 sati 2. bataljon je izbio u predgra a Lonjer. Drugog maja u 9,30 sati izvršili smo pokret iz predgra a Lonjer i krenuli ka Trstu. Prije nego smo ušli u grad, bataljon je okupljen i komesar je upozorio na ponašanje i stav prema stanovništvu, s obzirom daje to bio prvi veliki grad kojeg je trebalo zauzeti borbom. Bataljon je krenuo pravcem centra grada kroz raspored našeg 4. bataljona i krenuo ulicom Via Carducci.

Zadatak bataljona je bio zauzeti Tribunal (sudsku zgradu) u kojoj se nalazio štab neke njema - ke jedinice. Još u toku pokreta pristupili su nam borci otpora u samom gradu i poveli su nas kao vodi i ka Tribunalu. Na uglavima ulica kojima se prilazi trgu ispred Tribunalala naišli smo na manje grupe boraca pokreta otpora koji su tu držali položaje, improviziravši zaklone od priru nog materijala.

Približivši se Tribunalu zauzeli smo položaje oko 14 sati u svim ulicama koje su sa zapada, sjevera i juga zatvarale zgradu. Nijemci su se po našem dolasku pojavili na velikim prozorima. Nisu otvarali vatru. Odmah su se sklonili tako da mi nismo imali ciljeve za otvaranje vatre. Razmišljali smo što da uradimo, s obzirom da je zgrada velika i vrsta, a da mi nismo raspolagali s artiljerijom ili drugim sredstvima za otvaranje vatre kroz vrata ili prozore prizemlja koji su imali jake gvozdene rešetke.

Dogovorili smo se da sa ekamo no i daje pokušano zapaliti flašama s benzinom, jer bi nam tada pristup zgradbi bio olakšan, s obzirom na dosta širokbrisani prostor ispred zgrade. Dok smo mi vršili pripreme i dogovor za akciju, pojavili su se Englez i tenkovima (novozelandska jedinica). Tenkovi nisu odmah izbili pred Tribunal, ve je engleski komandant pozvao komandanta Petra Mija a na razgovor. S engleskim komandantom je bilo nekoliko oficira i civila i jedan viši njema ki oficir u uniformi. Englez su zahtijevali da e oni pregovarati s Nijemcima u Tribunalu i da, ukoliko se predaju, zarobljenici pripadaju njima. Komandant bataljona na to nije pristao i energi no je odbio taj zahtjev, izjavivši da smo mi došli prvi, da smo opkolili zgradu i da smo mi sami likvidirati otpor Nijemaca.

im je komandant bio pozvan kod Engleza, poslao je kurira po komesara bataljona koji je bio na drugoj strani trga ispred Tribunalala. Kada je komesar došao u zgradu, popeo se po stepenicama do stana u kojem su vo eni razgovor, bio je zaustavljen i upitan preko tuma a u civilu, tko je on. Na izjavu daje komesar bataljona i da ide na razgovor, saop eno mu je da ne može u i. Od prostorije u kojoj su vo eni razgovori dijelila ga je samo jedna debela zavjesa i uo je kako je komandant bataljona odlu no povišenim tonom rekao otrilike: »Zarobljenici su naši, mi smo ovdje došli prvi i mi smo sami izvršiti zadatak«. Komesar koji je sve to vrlo razgovjetno uo, doviknuo mu je »Drž se Petre, nedaj da nas prevare«. Kada je on uo glas komesara, zatražio je da i njega puste unutra, ali oni to nisu prihvatali.

Tu se dogovorilo da se ide na pregovore s Nijemcima u zgradu Tribunalala, a ukoliko se predaju, zarobljenici pripadaju nama. Prije nego se krenulo na pregovore desetak tenkova se postavilo is-

s tim što se u pregovore uključio i potpukovnik Luka Knežević, načelnik Štaba 20. divizije. Međutim, neprijatelj je uporno odbijao predaju našim jedinicama. Oko 17 sati izveden je zajednički napad na zgradu Tribunalala, uz neposredno saudejstvo britanskih tenkova. Na glavna ulazna vrata Tribunalala napali su 3. eta (komandir Pero Primić) i jurišni vod (komandir Mate Ostojić). U ovom napadu istakli su se vodni delegat iz 3. ete Ante Fatović i komandir jurišnog voda O-

pred zgrade Tribunalala, nastoje komanda bataljona naredila da se naši borci postave ispred tenkova, valjda sa željom neka se zna tko je ovdje prvi. U međuvremenu, iza tenkova i naših boraca skupilo se već mnogo naroda, a na jednoj zgradi se pojavila talijanska zastava. Naši borci su ispisivali parole na zidovima same zgrade Tribunalala, a da iz zgrade nije nitko reagirao. Nastala je udana situacija, naši pišu parole na još nezauzetoj zgradi, naši borci stoe ispred tenkova, a iza tenkova gomila se sve veća masa naroda.

Kada se krenulo na pregovore (grupa oko 10 ljudi) sa bijelom zastavom, na prozoru na samom uglu zgrade (mislim na drugom katu) pojavila su se tri Nijemca s uperenim šarcem u pregovara ku grupu. Razgovori su vršeni dovikivanjem, mi nismo znali što se razgovara. Znali smo samo da smo se dogovorili da zarobljenici pripadaju nama. Kako se na tom odstojanju teško moglo dovikivati, poslije izvjesnog vremena Nijemci su se prozora bacili jedno pismo. Baš u tom trenutku iz pravca ulice F. Severo naišao je automobil s jednim višim oficirom JA koji je, vidjevši grupu za pregovore, zaustavio automobil i upitao što se dešava. Mi smo mu objasnili. Upoznavši se sa sadržajem pisma, odlučio je stao na stanovište komande bataljona da zarobljenici ne pripadaju Englezima. On je krenuo dalje, a komanda bataljona se vratila s Englezima natrag. Engleski komandant nas je upitao, kako, i na koji način mislimo zauzeti zgradu. Odgovorili smo mu da smo je napasti kad padne mrak. Spomenuli smo i benzinske flaše. On je na to iznenadu predložio, da nam dati pola sata topovske vatre iz tenkova i otvoriti prolaze u zgradu. On je otisao sa prijetnjom. Na trgu iza tenkova i naših boraca se već bila skupila velika masa naroda. Kadaje izdato naređenje da se naše jedinice povuku iza tenkova i kada su tenkovi upalili motore, narod se uskomešao, nastala je panika, bježanje, a ulicu su se i pucnji. To se dešavalo u sumrak. Mi smo se sporazumjeli s tenkovskim starješinama da nam ga aju vrata i prozore u prizemlju. Mora se istaći da su nam tenkisti bili vrlo skloni, nudili nas piće i cigaretama i uopće su prema nama prijateljski odnosili.

Padom mraka tenkovi su otvorili zaglušujuću vatru. Da bi se mogli međusobno sporazumjeti povlačili smo se u ulice iza tenkova, a i tu smo morali vikati da bi se ulijedan drugoga. Vatra je trajala oko pola sata. Kada su završili okrenuli su tenkove i otisli. Mi smo krenuli prema ulaznim vratima i prozorima uza sam zid zgrade da izbjegnemo brisanji prostora. Iz zgrade nije nitko otvarao vatru. Oprezno smo ušli u zgradu u kojoj smo se teško snalazili, a nismo imali dovoljno ni baterijskih lampi da bi je detaljno mogli pretestri. Kako nismo snalazili na otpor, okučili smo se i pretresli cijelu zgradu. Nismo nikoga našli. Stab smo smjestili u jedan napušteni stan preko puta Tribunalala i sačekali zoru. Nismo znali što da uradimo, bili smo uvjereni da su nas Englezi prevarili, ali kako, to nismo mogli dokući. Nešto poslije svanu a, došao je k nam jedan starji ovjek, rekao je daje Slovensac i da on zna da nismo našli Nijemce. Mi smo bili iznenadeni, nepovjerljivi i ne baš ljubazni prema njemu. Rekao nam je da su Nijemci sigurno u podrumu zgrade u protuzračnom skloništu i da to sklonište ima izlaz u baštu jedne zgrade s druge strane ulice. Ne vjerujući i mu mnogo, poslali smo tamo jednu desetinu jurišnog voda sa komandrom. Stari Slovenac je govorio istinu. Komandir je javio da tamo ima jedan ulaz u podzemno sklonište i da je za svaki slučaj u njega upalio nekoliko pancerfausta. Sada smo krenuli da tražimo ulaz u sklonište u samoj zgradi. U podrumu smo našli ulaz u sklonište. Kada su desetar i jedan borac izviđali učestvovati u u zgradu i zakoračili na stepenište, Nijemci su na njih otvorili vatru iz automata i oni su pali niz stepenice. Sada smo znali gdje se kriju, ali nismo imali načina kako da dođemo do njih. Bacali smo bombe iako smo znali da im s njima ne možemo nauditi. Neko je došao na ideju da ih ugušimo vodom. Dovukli smo jednu pumpu koju smo montirali na hidrant i vodajuće poteze i kroz ulaz u sklonište u debelom mlazu. Poslije izvjesnog vremena učestvovatelji smo dozivanje, provirili smo i vidjeli mahanje bijelom zastavicom. Pojavio se jedan oficir i tražio da ih predamo Englezima.

Mi smo tražili predaju bez ikakvih uslova. Bili smo sigurni da im je dogustilo, jer su im noge bile mokre sve do koljena. Pumpanje vode se nastavilo. Poslije otprikljike pola sata ponovo su se javili. Mi smo ponovo tražili bezuslovnu predaju. Pošto su izlazili ali bez oružja, izgleda da su ga bacili u vodu. Postrojili smo ih u dvorištu. Nije ih bilo više od 50. To su uglavnom bili oficiri i podoficiri i manji broj vojnika. Kako nam je bilo sugerirano da s njima lijepo postupamo, nismo ih dirali, osim što smo nekolicini uzeli pištolje koje su zadržali, fotoaparate i torbice nismo dirali.

Nekako u to vrijeme pojavio se major Simo Dubaji iz Operativnog odjeljenja Komande Armije i naredio da ih sprovedemo u Bazovicu. Za pratnju smo odredili jurišni vod i zamjenika komesara bataljona koji je nešto malo znao njemački. Oni su disciplinirano krenuli u korak. Kada je kolona izšla iz kruga dvorišta, pojavili su se engleski vojnici koji su pokušali izvući i iz kolone neke oficire. Naši su to energično sprječili ili umalo nije došlo do sukoba. Izvjesno vrijeme, pošto su se zarobljenici udaljili, pojavili su se Englezi sa zahtjevom da i oni postave straže pred zgradu Tribunalala.

toji . Tom prilikom poginuo je mladi mitraljezac osamnaestogodišnjak borac Zvonko Jareb iz Šibenika. Bataljonu se predalo 50 njemačkih vojnika i starješina. Nakon upada u prostorije Tribunalja neprijatelj se povukao u podrumske hodnike i nastavio dalje pružati otpor.⁷⁰⁶

S baterijom protukolskih topova 4. bataljon krenuo je u ranim jutarnjim satima pravcem Rocol-Hipodrom-San Vito i na prostoru Ulice San Marco (Via San Marco) uhvatio vezu s 1. bataljonom naše brigade, odakle je nastavio u 5 sati napad na lučka skladišta i željezni kuću prugu južno od prolaza »Sv. Andrije« (Passeggi San Andrea).⁷⁰⁷ Neprijatelj se uporno branio podržan snažnom artiljerijskom vatrom s poluotoka Milje (Miglia). Neprijateljske baterije su ga ale naše jedinice u toku itavog dana 2. maja na prostoru arbole, (Chiarbole) duž prolaza »Sv. Andrije« do »San Vita« sve do pred pad kada je njihovo dejstvo prestalo. Tu na području lučkih skladišta pored Nijemaca pružala je otpor i jedna talijanska fašistička jedinica.⁷⁰⁸

etvrti bataljon nastupa ulicama Trsta prema obali

naia, jer su estvovali u njenom zauzimanju. Da se ne bi sukobljavali, mi smo im to dozvolili. U danjem pretresanju podruma utvrdili smo da u njemu ima mnogo rinfuzne robe i mnogo sanduka sa ženskim vešom. Engleski vojnici su počeli iznositi sanduke i dijeliti ženski veš, bacajući ga u zrak. Nastala je strka. Pojavilo se mnogo naroda koji je to grabio. Mi smo u neposrednoj okolini Tribunalja pred nekim radnjama postavili straže. Poslije podne okupila se masa naroda s namjerom da provali u te radnje. Mi smo naredili da se puca u zrak, ali kako je pritisak rastao, uklonili smo straže i pljanje je počelo. U nekim radnjama su odnijeli i police. Ujutro rano primili smo narene enje za pokret prema Bazovici, prikupili smo bataljon i krenuli. Odatle smo krenuli prema Gorici«.

706) Operativni dnevnik 2. bataljona, AVII, 1101 A. br. reg. 1-13.

707) Operativni izvještaj 11. brigade od 15. V 1945, AVII, k. 110A, br. reg. 15/1411.

708) U. Kostić, navedeno djelo, str. 362, navodi da se na poluotoku Milje neprijatelj predao jedinicama 3. istarske brigade u toku 1. maja. Za ovaj dokaz navodi bojne relacije 43. divizije. — AVII, arhiva NOP-a, broj reg. 25/3, k. 1324. Međutim, prema izvještaju komandanta 1. bataljona 11. brigade, o borbama u Trstu pisanim neposredno po završetku rata i po mom vlastitom sjećanju (pisac ovih redaka politkomesar 4. bataljona) dejstvo neprijateljske baterije iz područja Milje, bilo je kako je naprijed u tekstu navedeno.

Oko 17,30 sati iz pravca tvrave »Sv. Justin« (Castello San Giusto) pojavili su se na desnom krilu bataljona britanski tenkovi. Komandant brigade major Ivan Guvo, koji se u tom momentu zatekao u 4. bataljonu, energično je zatražio da se tenkovi vrati natrag i da na tom prostoru gdje naše jedinice završavaju likvidaciju zadnjih žarišta otpora nemaju što tražiti. Pa kada je britanski oficir i posred toga ostao pri svom zahtjevu da kreće prema luku kih skladištima i brodogradilištu »San Marco,« Guvo je naredio komandiru protuoklopne baterije koja je podržavala dejstva 4. bataljona da okreće topovske cijevi prema engleskim tenkovima. Ovo je britanski oficir odmah shvatio i zaključio da ima posla sa odvažnim vojnicima, pa je izdao naređenje tenkovima da se vrati natrag otkud su i došli.⁷⁰⁹⁾ Oko 18 sati bataljon je uspješno završio ištenje luke kih skladišta i izbio na obalu Traiana. Padom mraka bataljon se povukao u rajon kasarnskog bloka u Rocolu. Protuksolska baterija uspješno je podržavala nastupanje pješadije gajaju i bunkere iz kojih je neprijatelj pružao otpor. Baterija je tog dana utrošila 176 granata i uništila pet bunkera.⁷¹⁰⁾

Na napadnom pravcu 1. bataljona neprijateljska pomorska pješadija pružala snažan otpor iz šireg rajona brodogradilišta »San Marco,« podržana snažnom artiljerijskom vatrom s poluotoka Milje. Oko 10 sati 1. etape na području Lojdrovog arsenala (Arsenale dell'Loyd) izbila i sa zapadne strane na more, a poslošto je 2. etape još u toku no i 1/2. maja izbila na more južno od brodogradilišta »San Marco,« završeno je potpuno opkoljavanje neprijatelja na prostoru Brodogradilišta.

Ne vide i nikakve mogu nositi davanja daljeg otpora, radi eventualne predaje britanskoj jedinici, neprijatelj pritisnut našim snagama uviđa da je u kratkom vremenu biti bačen u more i uništen on traži pregovore koji su im bili prijeponjeni. S naše strane na pregovore odlaze komandant bataljona kapetan Ahmed Šeremet, komesar kapetan Košta Ugrica i zamjenik komesara kapetan Vojtjeh Ostojić. Tumač je bio borac Šantić iz Mostara. Naši zahtijevaju bezuslovnu predaju. Nijemci otežu u razgovorima sa ciljem da dobiju što više na vremenu i traže da im se dozvoli da s lakin naoružanjem pređe u svojima u tvravu »Svetog Justina.« U tom momentu njima su preostale samo još 3^4 zgrade, ali i pored toga ostaju na svojim zahtjevima da ih se pusti s lakin naoružanjem. Kakо su naši bili uporni u zahtjevu na bezuslovnoj predaji, njemački komandant je na kraju zatražio da naš pregovara po e s njim u tvravu »Svetog Justina« gdje je bila njegova prepostavljena komanda i da tu nastave pregovore. Ovaj prijedlog naši su prihvatali. Našen je jedan automobil. Na njega je postavljena zastavica Crvenog križa. S automobilom je pošao od naših Ugrica i prevodilac, a od Nijemaca njihov komandant. Pregovara i su krenuli preko naših položaja i ulica oslobođenog dijela grada i došli do opsjednute tvrave koju su uporno napadale naše jedinice, ušli u tvravu i tamo vodili razgovore ali bez rezultata, jer Nijemci neprkecidno otežu s pređajom. Ukrzo su se vratili u rajon Brodogradilišta i umjesto da se izjasne, Nijemci su i dalje otezali o ekuju i valjda intervenciju britanske jedinice. Naši su prekinuli pregovore i ponovo otpeli s napadom. Tada, oko 18 sati Nijemci donose odluku o predaji. Opisuju i ovu predaju Košta Ugrica u svom pismu navodi: »Ponovo sam sa Šantićem prešao na njemački položaj i prisustvovao samom predaju. U velikoj brodogradilišnoj hali postrojeno je nekoliko stotina Nijemaca. Pred njima na 4-5 koraka je bio komesar bataljona s prevodiocem. Njemački komandant je tada zatražio odobrenje da se obrati svojim vojnicima i oficirima i kada je dobio odobrenje održao je govor, koji je završio poklikom »Heil Hitler.« Cio govor mi je tiho, na uho prevodio Šantić. U

709) Oko 17 sati, 2. maja, na prostoru tvrave Sv. Justina gdje se neprijatelj pripremao za predaju, jedinicama 8. i 3. brigade stigao je saveznički 22. bataljon s tenkovima pod komandom pukovnika Donalda, prveni s jednim njemačkim majorom. Bez ikakvog dogovora s našim jedinicama upali su u tvravu i primili predaju oko 150 neprijateljskih vojnika. U. Kostić, n. d., str. 366.

710) Arhiv VII, k. 318, f. 4, d. 26.

govoru njema ki komandant je izme u ostaloga govorio vojnicima, kako su do tada zajedni ki dijelili dobro i zlo, ali sada nezna kakva ih sudbina dalje eka. Posmatrao sam taj fanatizovani stroj, koji se i u tom trenutku nije odrekao svojih ubje enja i koji je klicao mrtvom Fireru. Nakon što je završio govor, svi Nijemci su ispružili ruke i složno otpjevali »Deutschland, Deutschland über alles...« »Iza toga komandant je odbacio automat stavljaju i na znanje daje time otpo eo akt redaje. Za njim su to u inili drugi oficiri i vojnici. U tom trenutku za uli su se Čici iz pištolja. Dva, tri mla a oficira izvršili su samoubojstvo.«

Borci 2. bataljona u borbenom poretku iure ka Tribunalu, 2. maja 1945.

Bataljon je u 19 sati, koliko je trajao njegov napad, ubio 54 a zarobio oko 400 vojnika, me u kojima je bio 21 oficir. Zaplijenjena je velika koli ina ratnog materijala, izme u ostalog i jedan blindirani automobil, 10 kamiona, 350 pušaka, 32 automata, 25 teških mitraljeza, 2 protuavionska mitraljeza, ve e koli ine municije. Istovremeno bataljon je imao 5 poginulih i 10 ranjenih boraca.⁷¹¹

711) Operativni izvještaj 11. brigade od 3. V. 1945. g., AVII, k. 1101 A, br. reg. 11-1/11. Prema ovom izvještaju poginulo je 9 naših boraca, naknadnom provjerom pri obradi monografije ustanovljeno je da je poginulo 14 boraca.

Operativni izvještaj 1. bataljona (ra en po završetku rata - u arhivi autora) pisma Ahmeta Šermeta, Vojtjeha Ostoji a, Petra Jerkovi a, Ivana Prodana i Koste Ugrice u arhivi autora. Komandir 1. ete Jerkovi u svom pismu navodi da je jedna granata udarila u tramvajski elektri ni vod. Žica je pala po njegovim borbima i ubila-ugljenisala 7 boraca iz njegove ete. On dalje navodi daje njegova eta imala 11 poginulih. Autor je ispitivao još niz boraca iz 1. bataljona, ali su oni odbili da potvrde ove navode. Pismo Jerkovi a u arhivi autora.

U toku cijelog dana bataljoni su imali snažnu potporu stanovništva i naoružanih jedinica Komande mjesta Trst. U toku dana na prostoru Brodogradilišta i skladišta do rta San Andrea zarobljeno je i dovedeno 450 neprijateljskih vojnika, među njima i jedan major.⁷¹²

Na desnom krilu napadnog fronta 11. brigade, jedinice 8. i 10. dalmatinske brigade podržane tenkovskim bataljonima 1. tenkovske brigade, lomile su istovremeno otpor neprijatelja u rajonu vila »Rivoltele«, zgrade Tribunala, tvrave, »Sv. Justina« i lučkih skladišta u zoni Porto franco vecchio.

Jakša Deletis u sredini, krajnji desno Albert Kamhi, na tenku novozelandske divizije ispred Tribunala

Na lijevom krilu jedinice 3. i 4. dalmatinske brigade u ranim jutarnjim satima 2. maja otpočele su napad iz južnih predgrađa Trsta. Skršile otpor na liniji tvornice akumulatora »San Saba«, željezni kaštanica »Sv. Ana« i nastavile pravcem tvornice akumulatora »San Saba«-Istarska ulica (Via del Istria) tv-

712) Arhiv VII, knjiga depeša 26. divizije - depeša Ivana Guve.

rave »Sv. Justina«-lu ka skladišta i Porto franco vecchio. U drugoj polovini dana 2. maja, neposredno na desnom krilu 4. i 1. bataljonu 11. brigade na prostoru (Giardino publico, »San Justin«, trg Rosmini), djelovali su bataljoni 3. dalmatinske brigade. Imperativ da se što prije svlada otpor neprijateljskih snaga u Trstu, po etkom drugog dana borbenih dejstava situacije u Trstu nametala našim komandama veliku brzinu u donošenju odgovaraju ih odluka radi što efi-kasnije upotrebe jedinica na pravcima gdje je neprijatelj uporno nastojao da se održi do dolaska britanskih jedinica. Time se najbolje može objasniti upotreba 3. i 4. dalmatinske brigade na prostoru u kojeg su ve 1. maja prodrle 8. i 10. dalmatinska brigada, oja ane tenkovima, ali je neprijatelj iako izoliran u pojedinim džepovima otpora, pružao snažan otpor o ekuju i dolazak britanskih jedinica. Obe brigade su po izvršenju ovog zadatka produžile preko napadne zone 11. brigade u borbeni raspored jedinica 20. divizije (8. i 10. brigada). Ovim snagama je priklju en i 2. bataljon 11. brigade koji je dobio zadatak da likvidira zgradu Tribunalala koju su ve dan ranije napadali bataljoni 10. dalmatinske brigade.

Tribunal je opsjednut, borci 2. bataljona o ekuju predaju neprijatelja koji još drži zgradu Tribunalala

I pri kraju dana, kada su dokon ana zadnja žarišta otpora neprijatelja u Trstu, izvršavaju i svoj zadatak pojavila se tenkovska prethodnica 2. novozelandske divizije da primi zarobljenike. Zahvaljuju i napažnji i korektnom odnosu naših jedinica prema saveznicima na prostoru tvrave »Sv. Justina«, uspjelo im je da istaknu svoju zastavu na kuli tvrave i prime predaju 150 neprijateljskih vojnika, koji bi se ionako svakog asa bili predali. Ovaj nekorekstan saveznički odnos poslužio je kasnije raznim političkim igrama koje su polazile od sumnjivih smicalica dokazivane »argumentima« daje 2. novozelandska divizija oslobođila Trst.

O nekorektnom ponašanju Novozelan ana na podruju 1. bataljona toga dana, Košta Ugrica u svom pismu navodi i ovaj događaj: »Neposredno, pošto se predala njemačka jedinica, koja je pružala otpor u brodogradilištu »San Marco«, pojavio se odnekud jedan britanski oficir, koji se predstavio kao potpukovnik, inžinjer i zamolio je komesara bataljona da razgovara s nemačkim komandantom o nekim tehničkim detaljima u Brodogradilištu. Kada mu je dato odobrenje on je pokušao da nagovori njemačku komandantu da prevede svoju jedinicu, koja se već predala našem bataljonu, Novozelanu animu. Naravno to nije bilo izvodljivo jer bi mi to odlučno spriječilo. Ipak u toku prebacivanja Nijemaca u našu pozadinu, koje su sprovodili naši borci - vojnike pješke, a oficiri u automobilima, Novozelanani su predveće 2. maja otvorili vatru na naše vojnike koji su prevozili zarobljene njemačke oficire u automobilima, ranili jednog našeg borca i oteli 5 njemačkih oficira. Naši nisu odgovorili vatrom, držali se korektno prema savezničkim vojnicima.

Drugi bataljon je produžio s blokadom podrumskih prostorija Tribunala no u 2/3. maja. Ujutro, 3. maja u 7 sati bataljon je izveo napad na podrumске tunele.⁷¹³ U tom završnom napadu na Tribunal ubijeno je 11 neprijateljskih vojnika i zarobljeno 65, od čega 5 oficira i 14 podoficira. Gubici bataljona iznosili su 2 poginula i 4 ranjena borca. Zaplijenjena su 3 teška i 2 laka mitraljeza, 80 pušaka, 9 automata, 5 radio-stanica, 8 kamiona, te hrane, municije i ostale opreme jedinice koja je uporno branila zgradu Tribunal-a.

U 10 sati bataljon je po izvršenom zadatku odmarširao u rajon Lonjer, odašte je i došao.

U toku borbenih dejstava u Trstu, prema depeši koju je obavještajni oficir brigade poslao Štabu 26. divizije 3. maja 1945. godine jedinice 11. brigade vodile su borbu ili razoružavali dijelove ih neprijateljskih jedinica i komandi:

Pomorske komande »Grupe Jug«, 313. mornaričko-inžinjerskog bataljona, 730. i 821. divizion mornaričke protivavionske artiljerije, 626. divizionalna mornarica artiljerije, dijelova plovnih jedinica 11. divizije za osiguranje.⁷¹⁴

U borbama za Trst ukupno je poginulo 13, ranjeno 29 i nestalo 4 borca. Poginuli su iz 4. bataljona: Bari Nikola, borac, Jurčev Ivan, borac, Mušan Stanko, borac Novak Marin, borac i Vlahović Jozo, vodni delegat; iz 1. bataljona: Hasan Stjepan, borac. Radi Ivana, bolni arka, Šimi Ivan, borac, Vuknić Ivan, borac Čen i Adolf, borac; iz 2. bataljona: Bošagić Grgo, borac, Jareb Zvonko, borac i Stupalo Luka, borac.

Gubici neprijatelja: poginulo je 496 vojnika i 2 oficira, zarobljeno 1221 vojnik i podoficir te 38 oficira, među njima jedan potpukovnik i nekoliko majora.

Zaplijenjeno je: protuoklopni topova 5, teških minobaca a 13, protuavionskih mitraljeza 5, puškomitraljeza 38, teških mitraljeza 33, automata 75, pištolja 149, pušaka 1580, tenkova 8, blindiranih kola 1, kamiona 64, osobnih automobila 8, motor kotača 9, pokretnе kuhinje 4 i mehaničke radionice 4.

Pored toga zaplijenjeno je: brašna 34 vagona, tjestenine 13 vagona, likera 3 vagona, kruha 12.000 komada, odjeća i obuće 5000 komada, kukuruza 3 vagona, hrane razne 39 vagona, cigareta 1 vagon, odjeća i obuće 2 vagona.

Osim navedenog zaplijenjenja je još velika količina drugih materijalnih dobara.

713) Prema borbenoj relaciji Komande 4. armije od 14. VII 1945. Neprijatelj u Tribunalu je likvidiran u 19.30 sati 1. maja. Oslanjajući se vjerojatno na taj dokument i U. Kostić, u navedenom djelu, navodi da se neprijatelj predao jedinicama 10. brigade. U Operativnom izvještaju 11. brigade navodi se da je 2. bataljon likvidirao neprijatelja u podzemnim tunelima 3. maja. U Operativnom dnevniku 2. bataljona 11. brigade stoji da je završni napad izveden 3. maja u 7 sati. Ovaj zadnji podatak treba uzeti kao najtačniji. Operativni dnevnik 2. bataljona, AVII, k. 1101 br. reg. 1-13.

S.T.A.S.
XI.Pal.Učenj.-strategicke brigade
11.Tenkovačke Divizije
Operativni odjel
Mihajlojević
Beograd, 1.VIII.1945.

Predmet: Operativni izvještaj o borbama

Štabu IV.Armijske

1. TAKMIČENJA:

1.V.1945.: Prijeda izasav III.Pataljona koji je došao sa sektora Kline, djeleći
mimo prečišćen kamenjnikom i sjelomčićem izobilja pored proteke s.
Rukovitice u prethadnje zrata.

II.Pataljon iz prethadnje Troča Gattinara napustio je na vrh u
zadatkom da pređe skupu kamenji Vojvodstvo i izobilje na mesto kod
brodogradilišta.

Danas od noći III.Pataljona VIII.Balk.Brigade, tjeko III.Pataljona iste
brigade.

III.Pataljoni su napustili u gornji dio poljskim i pravim isobilje
predela kamenji Vojvodstvo i izobilje na mesto kod brodogradilišta
i je tokom teške borbe uspešno je učinio. Nakon toga su
nizovi probici u dvije stotine metara u kojima su učestvovali
parafuzi i ručni bombi ubrzo stvorili lokalni uspravljeni
prag. U 18 sati očišćili blic kamenjnik je u nadimku "Kamenjnik"
u 18 sati oboran u gornji dio poljskog isobilja pred
"Strma per Blago" borbice na mesto.

2.V.1945.: U rano jutro I.Pataljona stabljicu u zadnjem dijelu istreba kod bro-
dogradilišta "Blago" i krovima svih kuća u kojima su živjeli
kruni brodogradilišta, surušili i likvidirali u 18 sati učinili neper-
kidanu borbu.

IV.Pataljoni istava danas stacioniraju u jedinicama naprijed u kojima bilo
kada kod brodogradilišta, u kojima su živjeli i u kojima su učinili
u 18 sati učinili neperkidanu borbu i likvidaciju.

III.Pataljoni učinili u portu prethodnim vikendom na vrh učestek
otjer nepristupača. Ujedno sa našim tenkovima vodi se borba protiv

naprijatelja koji je oklopljen, u kojima se učinila kolona od oko 15 - 20 tenkova /svetosavci/IV.Komandanti pokrovni
vježbavaju učenje na rukovoljicom kamenjnika učilištu naše komandante II.

Pataljoni iznajmljivali su učenje da razvijaju u sebi duh bliskog i bu-
du zarođenjem, a tati je zahvalio da su barem u načinu vođenja opa-

zavili ga naše strane, jer će se njegoci prevesti njima /tj. operativni
čas/. Naš komandant II.Pataljona ovdje je u svim momenatima učinio
čas u svom smislu, ali vi samo malo Euročlanici, a barem os Bi-
churtoviti tek kada Njemu pristupište otvoriti im boga, a engleski po-
krovnik se također složio sa ličnjom komandom našeg II.Pataljo-
na. Povezani su progovorili sa Njegovima na kojima su povezovovali
komandant II.Pataljona, engleski komandant i načelnik posete XI.bi-
vizije sa još jednim nepoznatim pukovnikom. Iznaci su odbili da se
prezeti.

Izvršen je napad od strane naših snaga i tenkova kod čega su sudj-
elovali i saveznički tenkovi. Nakon jurisa naše pataljone su se
na mri zaredu i počesne kuvale zarođen je učenj uopravljivo-
kin vojnika.

U isto vrijeme otvorena je iz prozora kuća na našu borbu po ulici
čam paljba od strane presekivanih teljage-ih faceta. Paljba je
tražila preko 2 metra, engleski vojnici koji su se krenuli sa ten-
kovačima otvarali su tenkove vatru u boljeđini kuće. Komandant Brig-
de je upozorit jednoga engleskog oficira da u kućama nema ništa
i da je otvaranje vatre nepotrebno odnosno da stvaru zadrži, među
tim isti ga i dalje pozazi. Vjerovatno njenih je čime je prisiljen
pred civilnim putanstvom kada on su i oni učestvovali u borbi za

Faksimil prve strane operativnog izvještaja o borbama brigade u Trstu

ZAKLJU AK

U eš em u trš anskoj operaciji u uvjetima borbenih dejstava u dubini neprijateljaske obrane, borbenim dejstvima u velikom gradu i ubacivanju neposredno kroz borbeni poredak neprijatelja u zale e na težištu obrane neprijatelja kod Klane, brigada i njeni dijelovi ispoljili su:

Primjernu inicijativu izraženu brzim prodorom u operativnu dubinu neprijateljske obrane na pravcu Sembije-IIirska Bistrica-Dolenje i Ilirska Bistrica-Harije-Podgrad, izbijaju i na taj na in u neposredno zale e neprijatelja na rije kom frontu, a zatim nakon novodobijenog zadatka brzim prebacivanjem na pravcu Ilirska Bistrica-Bazovica-Trst, vrše i istovremeno neposredno osiguranje lijevog boka naših snaga koje su prodirale prema Trstu s pravca Kozina-Podgrad.

Brzo snalaženje i umješnost u uvjetima borbe, koje je nametao veliki grad izražene u savla ivanju za borbu pripremljenih ve ih gra evinskih objekata, kao što su: veliki vojni kasarnski blok, tvorni ke hale i objekti, velike administrativne zgade, uli na raskrš a i skverove.

Vješto kombiniranje vatre protivoklopnih topova ve eg kalibra i reaktivnih ru nih baca a (pancerfausti) neposrednim ga anjem neprijateljskih bunkera i dijelova utvr enih zgrada.

Uspostavljanje tjesnog sadejstva s ustani kim grupama gra ana Trsta.

U brzom uspostavljanju odgovaraju eg kontakta sa savezni kim jedinicama utemeljenom na ve svršenom inu, da su grad ve osloboidle naše jedinice i da saveznicima preostaje da pruže podršku našim jedinicama u savla ivanju pojedinih rijetko zaostalih ta aka otpora u Trstu.

U velikom borbenom elanu kod cjelokupnog bora kog sastava manifestirano kroz želju da se oslobodi Trst, slave i tako Prvi maja.

Umješno ubacivanje 3. bataljona u sastavu borbene grupe 26. divizije no u kroz neprijateljski prednji kraj obrane i brzo izbijanje na klju ne ta ke u neposrednom zale u neprijateljskih snaga na njihovom težištu obrane kod Klane.

Za razliku od drugih jedinica u Trstu, Jedanaesta brigada je na svom pravcu nadiranja savladala najduži pravac po osi istok-zapad dug 7 kilometara, koji se proteže centralnim dijelom grada na potezu Lonjer-rt Sv. Andreja, uz istovremeno dijelom svojih jedinica u eš em u savla ivanju neprijatelja oko tvr ave »Sv. Justina« (centar starog dijela grada) i pala e pravosu a (središte administrativnog i trgova kog dijela grada).

Pored velikih koli ina naoružanja i municije u Trstu je 11. brigada zaplijenila velike koli ine hrane, odje e i motornih vozila. Ove materijalne rezerve i vozila izvrsno su poslužile našim jedinicama u momentima kada su prestale stizati pošiljke saveznika našoj armiji.

Ozbiljnija zamjerka upotrebi brigade može se dati jedino za dejstva prvog dana borbe u Trstu, kada je upotrijebijen samo jedan bataljon s oja anjima ma da je bilo i prostora i razloga da se upotrijebi itava brigada, no takvo rješenje ne može se pripisati Štabu brigade.

Ozbiljnije gubitke imao je 3. bataljon kod Klane. No u cjelini borbena gotovost brigade po završetku borbi za Trst ostala je i dalje na velikoj visini. Brigada je mogla odmah krenuti na izvršenje novog zadatka.

JEDANAESTA GLAVA

OD TRSTA DO CELOVCA

BRIGADA S OJACANJIMA U ULOZI MOTOMEHANIZIRANOG ODREDA 4. ARMije

Trećeg maja, izvršavajući naređenje Vrhovnog komandanta o upućivanju jahih snaga na područje Koruške, Štab 4. armije donio je odluku o formiranju motomehaniziranog odreda, koji je dobio zadatku da prodre u Korušku, osloboди Beljak i Celovac i da tu presiječe odstupnicu neprijatelju, koji se je povukao iz Jugoslavije. Pored navedenog zadatka odredu je namijenjena i politička uloga koja treba da se odrazi u blagovremenoj prisutnosti jedinica Jugoslavenske armije na dijelu teritorije Koruške, koja je pretežno nastanjena slovenačkim življem, koji je poslije Prvog svjetskog rata nepravednim ugovorom ostao u granicama Austrije. Opći pravac nastupanja protezao se je: Bazovica-Ajdovščina-Idrija-Kranj-prijevoj Ljubelj-Koruška, s tim što je u prvoj fazi trebalo izbiti u Idriju a u drugoj nastaviti nastupanje prema Kranju i Koruškoj.^{713a)}

Odred su inicijalno 11. dalmatinska brigada, 3. motorizirani haubički divizion artiljerijske brigade 4. armije (divizion je u svom sastavu imao tri haubičke, jednu protivoklopnu i jednu protivavionsku bateriju), jednom baterijom protivoklopnih topova 88 mm iz 6. protivoklopne divizionalne Artiljerijske brigade 4. armije i jednom ojačanim tenkovskom etonom iz 3. bataljona 1. tenkovske brigade (15 borbenih vozila - tenkovi i samohotke). Za prevoženje pješadije pridat je automatska 20. divizija. Ukupno brojno stanje odreda iznosilo je oko 3.500 vojnika.^{713b)}

Na pravcu nastupanja odreda slovenačke partizanske jedinice dobile su adekvatna naredenja od strane 9. slovenačkog korpusa i Glavnog štaba Slovenije za nastupanje u pravcu Koruške.⁷¹⁴⁾

U toku dana 3. maja sve jedinice 11. brigade povučene su iz Trsta i razmještene na širem prostoru sela Bazovice. Štab brigade koji je 1. i 2. maja bio na prostoru Rozol tako je došao u Bazovicu. Treći bataljon koji je 1. i 2. maja bio u rezervi 20. divizije u rajonu sela Lokev na tom prostoru ostao je i dalje u ekspediciji i novo naredenje Štaba brigade.

U Štab brigade su stigli zamjenik načelnika Operativnog odjeljenja Armije major Simo Dubaji, iz Tenkovske brigade major Geco Bogdanović, dok je na-

713a) Arhiv VII, br. reg. 5/2 i 11/11, k. 315 i 31^A.

713b) Arhiv VII, Knjiga depeša 26. divizije, AVII k. 1103/1, art. jedinice k. 311 A f. 6 dok. 54. U prvom momentu u Štabu armije bilo je predviđeno da se uputi čitav tenkovski bataljon, ali se naknadno od toga oduštalo - prema kazivanju Sime Dubajija autoru marta 1983. godine.

714) Dr U. Kostić, Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945. g., str. 442-443. »Narodno osvobodilna vojna na Slovenskom«, str. 958.

knadno stigao pukovnik Boško Šiljegovi⁷¹⁵, komesar 4. armije i preuzeo komandu nad odredom.

Pripremaju i marš Štab brigade je odlučio da pokret otpo ne odmah po pristizanju kamiona iz 20. divizije pravcem Bazovica-Sežana-Štanjel-Ajdovščina-Col-Idrija. Pošto moto- eta 20. divizije nije imala dovoljno kamiona to je prebacivanje trebalo izvršiti u nekoliko ešalona. Kako je 2. bataljon stigao na kamionima iz Trsta, on je određen da kreće u prethodnicu prema Idriji. Pokret je otputovan u 23 sata i sutradan u 12 ovaj bataljon zajeno s izviđačkim dijelovima brigade stigao je u Idriju. S prethodnicom se kretao i komandant brigade Guvo.⁷¹⁶

Prevoženje ostalih dijelova odreda u Idriji odvijalo se u toku 4. i 5. maja.

Neposredno prije dolaska dijelova odreda u Idriju neprijatelj se povukao nešto sjevernije - uglavnom na područje koje se poklapalo bivšom jugoslavensko-talijanskom granicom (linija Hotedržica-Rote-Žiri). Na prostoru Hotedržica-Rote nalazilo se oko 300 pripadnika slovena kog domobranstva, dok je u Žiriju bilo oko 400 vojnika pripadnika raznih kvislinskih i njemačkih jedinica primljenih za povlačenje prema zapadu. Dalje, prema Škofija Loki i Gornjoj Vasi nalazilo se oko 150 domobrana i oko 50 Nijemaca.⁷¹⁷

Te snage su stajale neposredno pod njemačkim komandom i pripadale su njemačkim policijskim jedinicama, ruskim dobrovoljima kom puku »Varjag« i jedinicama slovena kog domobranstva. Prema Rupnikovoj šemi reorganizacije domobranstva od 5. maja, trebali su da u u sastav Slovenske gorske divizije, koja je sa Ljubljanskim domobranskim divizijom trebala uspostaviti vezu s armijama zapadnih saveznika na krajnjem sjeverozapadu zemlje radi čega je trebalo sprijeći prodor našim jedinicama preko linije Vintgar-Pokljuka - dolina Save.⁷¹⁸

Desno, na pravcu Postojna-Ljubljana u to vrijeme prodirala je 29. hercegovska divizija, pred kojom je glavni otpor pružao Srpski dobrovoljni korpus SDK uz sadejstvo manjih njemačkih i domobranciških dijelova.

Po izbijanju u Idriju brigada je u pravcu neprijateljskih položaja uputila borbeno osiguranje i uspostavila s njima vatrene kontakt.

U datoj situaciji trebalo se odlučiti o daljem kretanju odreda. Za dalji prodor ka Tržiču trebalo je svladati visoko planinsko zemljište još uvek zaposjednuto od neprijatelja. Na tom zemljištu postojala su samo dva putna pravca po kojima se mogla kretati motorizacija:

- prvi pravac: Idrija-Ziri-Škofija Loka-Kranj-Tržič. Ovo je kraj pravac i za tadašnje prilike dobra cesta i u slučaju slabijeg otpora neprijatelja omogućava brzo prodiranje prema Tržiču. No kako su se na tom pravcu nalazile još jake neprijateljske snage, koje su mogle uspješno zadržavati brz prodor odreda ka Tržiču, pravac je trebalo odbaciti i potražiti pogodniji;

- drugi pravac: proteže se zapadno od navedenog Idrija-Podbrdo-Željeznički-Radovljica-Tržič, duži je, cesta je planinska i teže prohodna. Od ranije je na dosta mesta bila porušena (porušeni mostovi i usjeci), pa uz mogućnost intervencije neprijateljskih snaga po dubini pravca, svi ovi momenti navodili su na odluku da je i ovaj pravac u cijelini vrlo težak i trebalo je tražiti bolje rješenje.

715) Aprila 1983. godine Boško Šiljegović iznose i svoja sjećanja autoru, naveo je da je on 5. maja u Ajdovščini došao kao delegat 4. armije na zasjedanje Slovenskog narodnooslobodilnog sveta Slovenije, kada je formirana prva vlada Slovenije na čelu s Borisom Kidričem. Tom prilikom mu je Edvard Kardelj rekao da bi bilo najbolje da on (Šiljegović) kreće s Odredom u Korušku, pri čemu je bitno da se naše jedinice što brže nađu u Celovcu.

716) Arhiv VII, k. 1101, br. reg. 28-112/11. Operativni dnevnički 11. dalmatinske brigade i operativni dnevnički 2. 13. bataljona iste brigade, k. 1101 A, br. reg. 1-13 i 1-1/4.

717) AVII Knjiga depeša 26. divizije.

718) Narodno osvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, Ljubljana 1978, III izdanje, str. 974-976.

Rukovodstvu odreda u tom momentu je dobro poznato da je dolina rijeke So e oslobo ena i da savezni ke jedinice ne nailaze na otpor u prodoru iz Italije ka Austriji, radi ega je zatraženo od komandanta 4. armije generala Drapšina da izmijeni pravac kretanja dat ranijim nare enjem i odobri upotrebu pravca dolinom So e. Po dobijenoj suglasnosti donesena je odluka da se snage odreda prebace u Tolmin. Pošto se nije raspolagalo s dovoljnim brojem vozila odlu eno je da se dva bataljona uputi pješke pravcem Idrija-Konomlja-D. Trebuša-Sv. Lu-

eta drugog bataljona u Tolminu 6. maja 1945.

cija-Tolmin,⁷¹⁹⁾ a druga dva bataljona s ostalim dijelovima i jedinicama oja anja na vozilima obilaznim pravcem Idrija-Col-Ajdovš ina-Gorica-Tolmin (put kojim su upu eni bataljoni Idrija-Sv. Lucija-Tolmin bio je porušen i momentalno neprohodan za vozila bez ozbiljnije opravke).

719) Operativni dnevnički 11. dalmatinske brigade i njenih 2. i 3. bataljona.

U toku popodneva 5. maja motorizirani dijelovi (2. i 4. bataljon i oja anja) krenuli su iz Idrije u Gorico gdje su stigli oko pala no i i tu preno ili u kasarnskim i javnim zgradama. Ova kolona je ujutro narednog dana produžila cestom dolinom Soe i ujutro 6. maja oko 9 sati stigla u Tolmin gdje se razmjestila.

Prvi i Tre i bataljon krenuli su izjutra 6. maja i stigli u Tolmin u popodnevnim satima istog dana.⁷²⁰¹

Prethodnica odreda ušla je u Tolmin, koji je ve bio osloboen, no u mjestu se nalazila jedna ja a grupa od oko 500 nerazoružanih njema kih vojnika. Ovi nisu pružili otpor prethodnici koja ih je po kratkom postupku razoružala.⁷²²"

Odmor u Tolminu

Pored zarobljenih njema kih vojnika u Tolminu, koje je razoružala odred-ska prethodnica, u me uvremenu su slovena ke jedinice dovele ve u grupu za-robljenika, me u kojima je dobar broj bio u domobranskim uniformama (vojnici iz NDH), te u uniformama njema ke vojske - legionari s podru ja Hrvatske i Bosne. Ovi zarobljenici su uglavnom ranije pripadali razbijenim 11. ustaško-domobranskoj i 392. legionarskoj diviziji. Kako je brigada imala po prili an broj bo-raca izba enih iz stroja u proteklim borbama, to je komandant brigade zatražio odobrenje od pukovnika Siljegovi a da dozvoli da brigada izvrši djelimi nu popunu zarobljenicima koji su s našeg podru ja, ako za to daju dobrovoljni prista-nak. Pukovnik Siljegovi se složio i popuna je izvršena.⁷²²"

No u 6/7. maja jedinice brigade su u Tolminu obaviještene daje njema ka vojska kapitulirala. Radilo se o pogrešnoj interpretaciji, jer su toga dana bezus-lovno kapitulirale njema ke jedinice na podru ju zapadne Austrije i Bavarske.

720) Isto.

721) Usmeno kazivanje Sime Dubaji a i Ivana Juki a (zamjenik komandanta 1. bataljona) au-toru 1983. godine.

722) Prema sje anjima autora, Ivana Guve, komandanta brigade, Sime Dubaji a i Boška Si-ljegovi a. Poru nik Ivan Juki me u zarobljenim domobranima prepoznao je ustaškog emigranta iz Italije (imao je in ustaško-domobranskog oficira) Vagovi a iz Runovi a kod Imotskog.

Na tu obavijest vojska je otvorila vatru iz itavog strelja kog oružja, daju i vidni odušak dugo o ekivanog dana završetka ratnih strahota. Iak su i minobaca lije palile minobaca ke granate.

U Tolminu je Štab odreda donio odluku da ujutro 7. maja nastavi s pokretom dolinom So e pravcem Tolmin-Kobarid-Bovec. Po dolasku u Bovec trebalo je odlu iti kojim pravcem dalje. Naime, odatle dalje u pravcu kretanja prema Koruškoj vode dva putna pravca. Prvi vodi dalje uzvodno dolinom So e pa preko planinskog prijevoja Vrši (1611 m n/v) ka Kranjskoj Gori i odatle preko Korenskog sedla u Korušku i drugi, dolinom rijeke Koritnice preko prijevoja Predel (n/v oko 1000 m) ka Trbižu i dalje prema Beljaku u Koruškoj.

Na prvom pravcu o ekivali su se sniježni nanosi i porušeni dijelovi planinskog teže prohodnog puta. Drugi pravac preko Predela pružao je bolje uvjete za kretanje odreda a i kra i je za izbjijanje u Korušku.

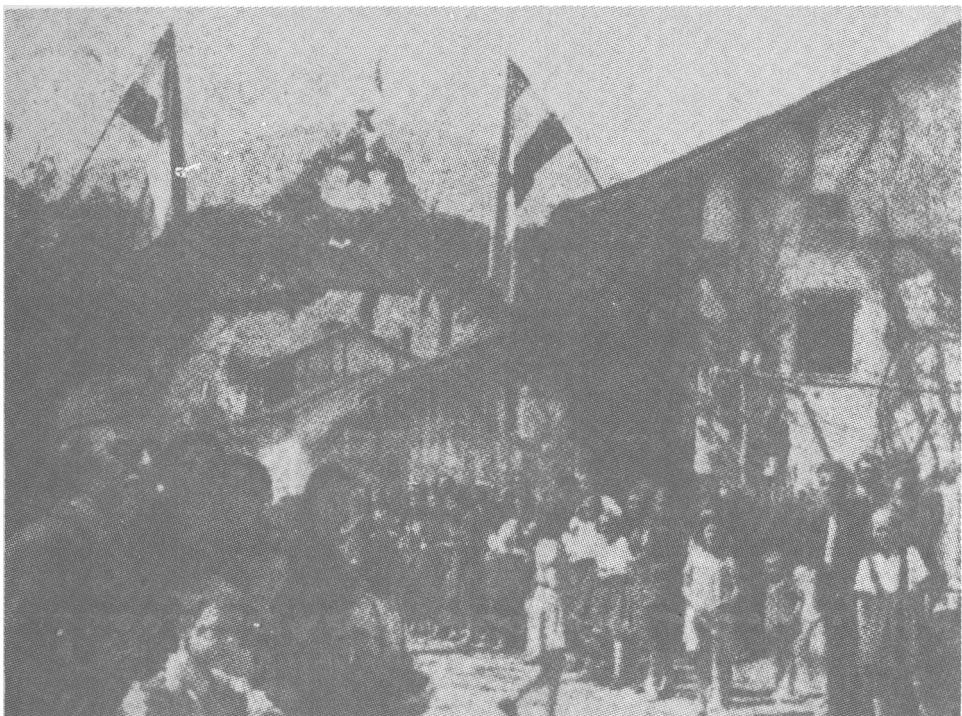
*eta drugog bataljona prebacuje se kamionima iz Tolmina za Trento
7. maja 1945. godine*

Odred je 7. maja u 8.30 sati krenuo iz Tolmina u pravcu Kobarida. Oko 9 sati na cesti neposredno ispred Kobarida elo odredske kolone je zaustavljeno od britanske tenkovske jedinice. Ta jedinica je bila u stvari jedna od prethodnica 5. britanskog korpusa, koji je ve tada imao zadatak da prodire u pravcu Austrije. Kasnije e se ispostaviti da ta ista prethodnica paralelno prodire ka Austriji sa našim odredom. Bilje to jedinica 38. irske pješadijske brigade sa kojom e odred ponovo uspostaviti kontakt u Koruškoj. Dakle, u Trstu smo se sreli sa Novozelan anima a ovdje s Ircima.

Komandant brigade major Guvo i armijski operativac major Simo Dubaji otišli su na pregovore u komandu britanske jedinice. Britanac je tražio objašnjenje o namjeri naše jedinice. Re eno mu je, da naša kolona kre e ka našim sjeverozapadnim granicama u pozadinu neprijateljske armije koja još pruža oružani otpor jedinicama naše armije u zapadnim dijelovima Jugoslavije. Britancu je predo eno ratno savezništvo u borbi protiv zajedni kog neprijatelja i kako je potrebno to i dalje nastaviti, obzirom da Nijemci još nisu položili oružje na svim

frontovima. Ubrzo je postignuta suglasnost i naša kolona je krenula u pravcu Bovca. Tom prilikom u Štab odreda došao je kao oficir za vezu pripadnik bričanske specijalne jedinice, poručnik R. C. Lochead, student elektro-tehnike, Škotlanđanin iz Glazgova. On je ostati pri Štabu odreda sve do povlačenja odreda iz Koruške.

Po dolasku u Bovec trebalo se s Britancima dogovoriti o daljem kretanju odreda. Naši su smatrali daje najpogodniji pravac za dalje kretanje naše kolone - pravac preko planinskog prijevoja Predel i dalje preko Trbiža u Korušku. Britanci se nisu složili s tim pravcem već su tražili da naš odred krene sa njima paralelno preko Vršiča, a njihova jedinica prodirati preko Predela. Za naše motorizovane dijelove - tenkove, artiljeriju i pozadinske motodijelove postignuta je suglasnost da s obzirom na neprohodnost pravca preko Vršiča a krenu preko Predela i da dalje nastave kretanje preko Trbiža ka Koruškoj.

Ovako je izgledao doček u svim naseljenim mjestima Slovena kog primorja našoj vojsci

Kod procjene situacije o kretanju navedenim pravcima trebalo je imati u vidu, da su mostovi i dionice puteva na mnogim dijelovima puta prema Trbižu bili porušeni. Naše jedinice nisu raspolagale s potrebnim mostovnim materijalom s kojim bi brzo osposobile put za tenkove i artiljeriju, dok su saveznici raspolagali s tom opremom. Trebalo je i tu injenicu imati u vidu u donošenju odluke o pravcu kretanja a i tražiti savezničku podršku, kako bi se što prije izbilo u Korušku.

Ovakvo rješenje odgovaralo je i odredu, jer je tako motorizovanim dijelovima (artiljerija i tenkovi) omogućeno da brže stignu na granicu Koruške, a isto

tako pružala se mogunost da snabdjeva ka vozila na ovom pravcu blagovremeno osiguraju dotur materijalnih rezervi (municija i gorivo) za tenkove i artiljeriju.⁷²³

Na pravcu prema Vrši u Britanci su prije dolaska odreda ispitali mogućnost pokreta i pošto su ustanovili da je cesta preko Vrši a na dosta mesta porušena i da se na prijevoju Vrši a nalaze veliki i neprohodni sniježni nanosi, vratili su se prema Bovecu.⁷²⁴

U Štabu odreda ubrzo je donešena odluka da se zajedno s mjesnim partizanskim komandama organizira angažiranje stanovništva sposobnog za raščišavanje snijega i opravku ceste, da se upotrijebe ratni zarobljenici na tom prostoru, kao i raspoloživi inžinjerijski bataljon 9. slovena kog korpusa i inžinjerijska eta brigada.⁷²⁵

Prijelaz preko Vrši a

Tenkovi s teškim vozilima upućeni su iz Boveca prema Predelu, a glavnina odreda dolinom Soče prema selu Log. Pred mrak 7. maja glavnina kolone stigla je u Log i tu se smjestila radi prenošenja u napuštenim kasarnama talijanske vojske, koje su bile izgrađene u vremenu između dva rata. Inžinjerijska eta brigada je produžila u pravcu izvornog dijela rijeke Soče da tamo osposobi porušene mostove, a inžinjerijska jedinica 9. korpusa, mobilizirano stanovništvo i zarobljenici upućeni su da o iste i osposobe za saobraćaj cestu preko Vrši a.

723) Operativni dnevnički brigade i 2. i 3. bataljona. Prema sjećanju autora Ivana Guve, Sime Dubajića, Boška Šiljegovića i drugih učesnika.

724) Dr U. Kostić, n. d., str. 364.

725) »Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskom 1941-1945«, Ljubljana 1978, III izdanje str. 958. Kazivanje Jovice Svrđlina, komesara inžinjerijske ete brigade autoru 1983. godine.

Kolona koja je krenula preko Predela (tenkovi) stigla je na otprilike 5 kilometara ispred Trbiža i tu zadržana od savezni ke jedinice. U vezi s ovom situacijom pukovnik Šiljegovi izvijestio je Komandu 4. armije i zatražio da se protestira kod savezni ke komande i da zatraži da se ovoj koloni omogu i pokret preko Trbiža ka Korenu,⁷²⁶ jer je prethodno sa Britancima postignut sporazum u Bovecu o kretanju naših tenkova tim pravcem.

Padom mraka 7. maja Štab odreda izdao je nare enje 1. bataljonu da nakon kratkog odmora krene na marš pravcem Vrši -Kranjska Gora. Bataljonska prethodnica sa zamjenikom komandanta bataljona Juki em izbila je na Vrši u 23 sata, koji je bio pokriven sniježnim nanosom debljne oko 4 metra (nanos ove debljine bio je na samom vrhu prijevoja Vrši a). Sa prijevoja uslijedilo je spuštanje prema Kranjskoj Gori. Bataljonska prethodnica u rajonima Ko a na Gozdu, Ruska Cerkev i na prilazima Kranjskoj Gori naišlaje na zaostalo osoblje i po nešto rekovalescenata njema kih vojnika koji su se nalazili na oporavku u posebno ure enim zgradama kao lje ilištima njema ke vojske. Otpor nije pružen, tako da je prethodnica neometano stigla vrlo brzo u Kranjsku Goru.

Spuštanje s Vrši a prema Kranjskoj Gori

Ostale jedinice odreda krenule su u ranim jutarnjim satima 8. maja prema Vrši u i Kranjskoj Gori. Inžinjeri su pronašli i sposobili odgovaraju e skije za prijevoz p. a. topa o 20 mm (flakovi) i stavili ih na raspoloženje prate oj eti brigade kako bi pomo u njih prebacili topove preko snijega na Vrši u.

726) AVII Knjiga depeša 26. divizije

Sva prijevozna sredstva ostala su na prostoru izvornog dijela Soče, jer u tom momentu preko Vrši a mogla se probiti samo pješadija.

Neposredno pred ulazak u Kranjsku Gori do prethodnice je dopirao eho jake streljačke, minobacačke i artiljerijske vatre iz pravca Jesenica. Na elu bataljona kretala se 3. eta s komandirom Ivanom Prodanom i oko 7 sati na isto - noj ivici sela sukobilala se s njemačkom motoriziranom kolonom jačine oko 600 vojnika, koja se kretala cestom Jesenice-Kranjska Gora. Ubrzo iza 3. ete u borbu se razvila i 1. eta na elu s komandirom Petrom Jerkovićem. Na elu neprijateljske kolone kretalo se vozilo sa etverocijevnim flakom. Na njega je otvoren vatrni iz »pancerfausta« (njemački reaktivni ručni bacac) borac Šekler Drago i direktnim pogotkom izbacio ga iz borbe.⁷²⁷

Kolona njemačkih zarobljenika u Kranjskoj Gori 8. maja 1945.

Kolona je pružala otpor oko dva sata. Vidjevši da je nemoguće dalje kretanje u pravcu Potkorena, neprijatelj je ubrzo zatražio pregovore koje je Štab bataljona prihvatio. Na pregovore su pošli pomoćnik komesara bataljona Ostojić i zamjenik komandanta Jukić. Tumač im je bio liječnik iz Kranjske Gore koji je dobro govorio njemački. Naši su zatražili bezuvjetnu kapitulaciju. Njemački komandant je najprije tražio da se koloni dozvoli dalje kretanja u Austriju, a zatim je ponudio i predaju cijelokupnog naoružanja i opreme, s tim da razoružana kolona nastavi dalje pokret ka Austriji. Pošto se našima žurilo s pokretom prema

727) Kazivanje Ivana Jukića i Sime Dubajića autoru 1983. godine. Operativni dnevnik 11. brigade, »11. dalmatinska moto-streljačka brigada«, kratka monografija od 1945. godine. Pismene izjave komandira eta iz 1. bataljona Prodana i Jerkovića u arhivu autora.

Koruškoj, to je zadnja ponuda njema kog komandanta prihvata ena. Odmah iza ovog dogovora, njema ki komandant je naredio predaju naoružanja i opreme, a zatim postrojio vojnike i pedantno predao stroj uz odgovaraju i raport pobednicima.⁷²⁸

S ovom kolonom prethodno je vodio borbu Jeseni ko-bohinjski partizanski odred, koji je ranije dobio nare enje od Štaba 9. korpusa da što prije upadne u Korušku. Ovaj odred je oslobođio Mojstranu 7. maja i na tom prostoru je otpo eo borbu s ovom njema kom kolonom i napadaju je s bokova i pozadine sve do momenta kadaje naš 1. bataljon zaustavlja kolone ispred Kranjske Gore. Neznaju i unaprijed jedni za druge, ipak je ubrzo došlo do efikasnog sadejstva izme u našeg 1. bataljona i Jeseni ko-bohiskog partizanskog odreda. Kao rezultat tog sadejstva je brza kapitulacija neprijateljske kolone, koja je sada nama »stavila na raspoloženje« svoja prijevozna sredstva za daljnje brzo kretanje, jer su naša ostala u dolini So e.

Brigadi se predalo ukupno oko 550 neprijateljskih vojnika sa cjelokupnim naoružanjem i opremom, me u kojom je za nas bilo najdragocjenije oko 100 kamiona. Ne malu vrijednost je predstavljalo i 16 p. a. topova od 40 mm.⁷²⁹

Kamioni za prijevoz ve su bili na licu mjesta. Poduzete su odmah mjere da se na u voza i vozila. Potraženi su i dobrovoljci me u zarobljenicima. Javio se prili an broj, a me u njima su bili brojniji Talijani koji su dотle bili pripadnici njema ke vojske.

VOJNO-POLITI KA SITUACIJA NA PODRU JU ZAPADNOG DIJELA SLOVENIJE I DIJELA KORUŠKE

Radi boljeg sagledavanja složenosti situacije u kojoj se u zadnjim danima rata našao Motomehanizirani odred i njegova uloga u završnom dijelu operacija naše armije, potrebno je iznijeti u najosnovnijim crtama bitne karakteristike date situacije na podruju bivše ljubljanske pokrajine i Koruške.

Pod neposrednim pritiskom snaga 7. slovena kog korpusa i 29. hercegova - ke divizije kroz Gorenjsku u pravcu Koruške odstupalo je oko 17.000⁷³⁰ neprijateljskih vojnika koji su pripadali Operativnoj grupi SDK (ljoti evci i etnici), njema kim policijskim pukovima i drugim manjim jedinicama, jedinicama »slovena kog domobranstva«, dijelovima »Ruske oslobođila ke armije« (RAO), dijelovima »hrvatskog domobranstva«, manjim grupama ustaša i etnika. Za ove snage trebalo je o ekivati da e se kroz kratko vrijeme pojavit pred našim odredom i pokušati da se probiju ka zapadu.

Osnovnim pravcem Zagreb-Celje-Celovec povlaile su se glavne snage njema ke Grupe armija »E«, s namjerom da prije u u Austriju i da se tu predaju zapadnim saveznicima. S Nijemcima su se povlaile i kvislinske jedinice s teritorija Jugoslavije (domobranci-ustaške, etni ke, balisti ke i druge). Komandant Grupe armija »E« general Lohr u tom momentu još nije poslao nikakvo nare enje jedinicama o kapitulaciji. On e tek 9. maja pristupiti pregovorima s predstavnicima 4. slovena ke operativne zone o predaji. Kako je pod njegovom komandom 18. korpusna oblast u Salzburgu, pod iju nadležnost spada i Koruš-

728) Operativni dnevnik 11. brigade, Knjiga depeša 26. divizije. Kazivanje Vojtjeha Ostojića a po mo nika komesara 1. bataljona i Ivana Jukića zamjenika komandanta 1. bataljona.

729) Operativni izvještaj Štaba 11. dalmatinske brigade od 1. VII 1945. godine, Arhiv VII.

730) »Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskom 1941-1945. godine«, str. 971-976, »Veliki finale na Koroškom« Franci Strle, Ljubljana 1971. str. 203. Dr U. Kostić n. d., str. 447, 450, 452, 454.

ka, to se je i dalje moglo očekivati da će njemačke jedinice u Koruškoj, tamo kuda treba da krene naš odred, dati otpor našem prodoru.

Neposredno prije prodora našeg odreda u Kranjsku Goru, Koruški partizanski odred koji je djelovao u gornjoj Savskoj dolini krenuo je poslije oslobođenja Begunja preko Karavanki u Korušku i s onu stranu Karavanki spojio se s Koruškim partizanskim odredom. Zajedno su oslobodili Bistricu v Rožu i Borovlje 7. i 8. maja odakle su skupa sa savezničkim prethodnicom dijelom snaga produžili u Celovec.⁷³⁴

Komandant brigade u »društvu« zarobljenih Nijemaca

Osmog maja jedinice 14. sloveneke divizije prešle su staru Jugoslavensko-austrijsku granicu i upale u isto ni dio Koruške.

Jedinice 5. britanskog korpusa istog dana ušle su u Korušku na pravcu Trbiž-Beljak.

734) Franci Strle, n. d., str. 70-95.

MOTOMEHANIZIRANI ODRED U KRAJSKOJ GORI I PRIPREME ZA PRODOR U KORUŠKU

Izbijanjem u rajon Kranjske Gore odred se našao pred neposrednim upadom u Korušku. Najkra i pravac za upad u Korušku vodio je preko Korenskog prijevoja. Istovremeno mogla su se uzeti u obzir još dva pravca koji preko Karavanki izbijaju u Korušku. Pravac preko Jesenica i Trži a kojim se preko prijevoja Ljubelj direktno upada u Korušku ovaj pravac je najduži i u usporedbi s druga dva gubi na prednosti. Slijede i pravac koji iz Kranjske Gore preko Trbiža izvodi u Korušku nešto je duži ali je put kvalitetniji za motorna vozila, no na njemu moglo su se o ekivati savezni ke jedinice od kojih se moglo o ekivati da e ponovo praviti smetnje kretanju odreda na tom pravcu. Radi toga je i ovaj pravac trebalo odbaciti i krenuti najkra im putem. No i to je trebalo ispitati i pripremiti pošto se na Korenskom sedlu nalazila utvr ena njema kajedinica. Tenkov i artiljerija još nisu bili pristigli u Kranjsku Goru pak je trebalo sa ekati i njihov dolazak.

Nijemci uredno vrše primopredaju ratne tehnike i opreme

Štab brigade je odmah po oslobo enju Kranjske Gore i zarobljavanju neprijateljske kolone poduzeo mjere borbenog osiguranja na pravcima koji izvode ka Kranjskoj Gori. U 15 sati upu en je 2. bataljon na pravcu prema Jesenicama u selo Gozd sa zadatkom da tu posjedne položaje i da sprije i eventualni probor neprijatelja iz pravca Jesenica. Tre i bataljon je upu en u Podkoren sa zadatkom da izvidi situaciju na Korenskom prijevoju i na putu Podkoren-Bela Pe da is tovremeno s tih pravaca osigurava glavninu brigade u Kranjskoj Gori.

Po izbijanju u Podkoren Stab 3. bataljona je uputio izvi a ke patrole prema Korenskom prijevoju i prema Beloj Pe i. Korensko sedlo je planinski prijevoj,

prijelaz preko Karavanki na putu Potkoren-Koruška. Na samom sedlu proteže se grani na linija izme u Austrije i Jugoslavije. Nadmorska visina iznosi 1073 metra. Uspon i pad putaje 11%. Na samom sedlu, grani nom prijelazu, Nijemci su izgradili i posjeli kompletne položaje za obranu. Ure enje rajona za obranu izvedeno je ranije. Vjerovatno zato što se smatralo daje taj planinski prijevoj od zna aja za sigurnost prometa tom cestom, koji je mogao biti efikasno ugrožen od napada slovena kih partizanskih jedinica, kao i za eventualnu obranu od upada u Korušku na tom pravcu od strane savezni kih jedinica i Jugoslavenske armije.

Po dolasku u Potkoren Štabu 3. bataljona bilo je poznato daje Korenski prijevoj posjednut od strane neprijatelja. Odlu eno je a se neprijatelju uputi zahtjev za vo enje pregovora. Zahtjev u pismenoj formi upu en je po jednoj ženi iz Potkorena. Nijemci su po dobijanju zahtjeva pristali na vo enje pregovora. Na pregovore su pošli major Simo Dubaji i kapetan Nikola Mari , pomo nik komesara 3. bataljona. Zahtjev naših pregovara a svodio se uglavnom na to da Nijemci do 18 sati istog dana napuste položaje i oslobođe za kretanje put Potkoren-dolina Drave. Nijemci su vrlo brzo prihvatali ponu ene uvjete i spremili se za napuštanje položaja. Interesantno je navesti injenicu da su Nijemci prilikom pregovora naveli podatak, da su prethodnog dana kod njih došli britanski oficiri i da su od njih zatražili da, ukoliko tuda nai u jedinice Jugoslavenske armije da im pruže otpor, a ako budu prisiljeni na povla enje, da ruše mostove na putu kako bi na taj na usporili prodor našim jedinicama u Korušku.

Obavještajni oficir 3. bataljona s grupom vojnika krenuo je u Belu Pe . Stanovništvo ih je do ekalo kao oslobođioce (to je selo koje je poslije Prvog svjetskog rata pripalo Italiji) kao i u drugim krajevima Slovena kog primorja kroz koje je brigada prolazila u proteklim danima. U Beloj Pe i nalazilo se ve e skladište vojne opreme. Ovoj grupi kasnije se priklju io i komesar 3. bataljona kapetan Barbari . U tamošnjoj gostionici mjesno stanovništvo je organiziralo zajedni ku zakusku i veselicu s našim vojnicima. Nakon ove veselice naši su iz skladišta preuzezeli vojne uniforme pri emu je interesantno navesti da su stanovnici iz mjesta sami utovarivali uniforme u kamion ne dozvoljavaju i da se za to mu e naši vojnici.⁷³⁵

U me uvremenu u Belu Pe izbila je i motorizirana britanska prethodnica iz Trbiža s namjerom da krene u pravcu Potkorena. Naši su ih zaustavili i o tome obavijestili Štab brigade. Ubrzo je došao major Dubaji sa Britancem Lohetom. Na licu mjesta spor je brzo riješen i britanska jedinica je odustala od daljeg kretanja u pravcu Potkorena. Interesantno je da su u toj savezni koj jedinici bili isti tenkovi koji su zaustavili našu kolonu dan ranije u Kobaridu.⁷³⁶

Tokom 8. maja Štab odreda o ekuje da e preko Vrši a, pošto se ras isti cesta, sti i ubrzo artiljerija kao i tenkovi koji su upu eni preko Trbiža i tamo zadržani od Britanaca. Cijene i datu situaciju, on je u toku no i 8/9. maja odlu io da idu eg dana u Korušku pravcem Kranjska Gora-prijevoj Koren-Beljak-Celovec uputi dva bataljona na vozilima zaplijenjenim u Kranjskoj Gori, druga dva bataljona skupa s Jeseni ko-bohinjskim partizanskim odredom zadržava u Kranjskoj Gori o ekuju i dolazak tenkova i artiljerije, da bi po njihovom dolasku sutradan krenuo za ranije upu enim bataljonima u Korušku.⁷³⁷ Tako se odred praktički razdvojio na dvije odvojene borbene grupe. (Iz praktičkih razloga za tok doga aja autor e grupu koja je krenula u Korušku nazivati »Koruškom grupom«, a grupu koja je ostala u Kranjskoj Gori »Kranjskom grupom«.)

735) Pismo Jake Raosa i Ljube Barbarica, komandanta i politkomesara 3. bataljona 11. brigade u arhivi autora.

736) Kazivanje Sime Dubaji a autoru 1983. godine.

737) Knjiga depeša 26. divizije. Arhiv VII.

DJELOVANJE KORUŠKE GRUPE

Korušku grupu su inili 3. i 4. bataljon. Grupaje popunjena s dovoljnim brojem zaplijenjenih kamiona i drugih vozila. Na marš je krenula rano ujutro 9. maja. Na elu kolone kretao se 4. bataljon (komandant Mišo Martinac i komesar Milan Rako), a za njim treći (komandant Janko Raos i komesar Ljubo Barbari). Grupom je komandovao major Dubaji i neprekidno se nalazio u prethodnici.

Na Korenskom sedlu njemačka posada se držala prethodno postignutog sporazuma i postrojena je sa ekala našu kolonu s otvorenom graničnom rampom. Granica je pređena i grupa je umarširala u Korušku. Spuštajući se niz Korensku nizbrdicu prema sjeveru, koначice jednog kamiona su popuštale i kamion s vojnicima iz 4. bataljona se prevrnuo. Bilo je nekoliko ranjenih i kontuzovanih.

Izbijanjem grupe na cestu Trbiž-Celovec u rajonu Radnja Vas-Brnca ponovo kao i kod Kobarida našu kolonu zaustavili su tenkovi britanskog 5. korpusa. Opet je s oficijerom te jedinice trebalo pregovarati. Na kraju naš komandant kolone Dubaji dogovorio se s Britancima da naša kolona kreće prema Celovcu dolinom rijeke Drave preko Borovljaka. Na taj način otpao je raniji plan po kojem je kolona prema Celovcu trebala da se kreće preko Beljaka.

Zarobljeni njemački kamioni u Kranjskoj Gori - rezerva za popunu vozilima brigade, pošto su vlastiti kamioni ostali na izvoru Šo e

Nakon sporazuma sa savezničkim jedinicama naša kolona je krenula pravcem Malošče-Bistrica v Rožu. Na samoj raskrsnici, gdje je došlo do susreta s Britancima, ostavljen je 1. vod 2. divizije 3. bataljona sa zadatkom da osigurava raskrsnicu do dolaska naših jedinica koje su trebale krenuti iz Kranjske Gore i produžiti za Koruškom grupom. Krećući i pravcem prema Bistrici v Rožu, negdje u

rajonu između sela Borovce i sela Malnice, prethodnica 4. bataljona zaustavila se pored koncentracionog logora koji je bio smješten neposredno s desne strane ceste (južno od ceste). U logoru su se nalazili uglavnom Francuzi i Rusi. Osoblje logora je još uvijek držalo vlast nad zatočenima. Njihovi naoružani stražari uvalu su logor. Prethodnici je naređeno da iz pokreta uđe u logor. Njemački stražari nisu pružali otpor. Oni su po kratkom postupku razoružani a zatočeni su pozvani da sami preuzmu vlast nad logorom i njihovim dotadašnjim stražarima i ostalim osobljem.

Neposredno iza ovog događaja na prethodnicu kolone iz pravca Borovlja naišao je autobus pun njemačkih oficira. Kretali su se u pravcu Beljaka. Autobus je zaustavljen. Najstariji oficir, njemački pukovnik obratio se na našem jeziku (istina, izgovarao je loše govoreći, da se predaju s grupom oficira i usput navodeći, kako je on kao građevinski inžinjer radio u organizaciji »Todt« i to na području Mostara u eksploataciji boksića u hercegovačkim rudnicima. Za nas to nije predstavljalo nikakvu olakšavajuću okolnost. Smatrali smo daje on kao i ostali oficir njemačke oružane sile, pripadnik vojske koja definitivno polaže radeće za vlastito djelovanje na području naše zemlje u toku rata.

Kolona je nastavila dalje. Negdje na prostoru Bistrice v Rožu susrela je i zaustavila jedan kamion pun etnika. Vozač kamiona zaustavio je vozilo, etnici su počeli da bježe, ali ih je jedan kratki mitraljeski rafal iz našeg elnog vozila prikovoao u mjestu, nakon čega su digli ruke u vis u znak predaje. Vozač vozila nije bio etnik, bio je u uniformi domobrana NDH. Ispričao je kako je prije izvjesnog vremena krenuo iz Zagreba i kako su njegovu domobransku jedinicu zaustavili u putu etnici, iskricali domobrane, nakon čega su se ukrcali oni i krenuli da bježe prema zapadu. Ovi etnici najvjerojatnije su pripadali jedinicama SDK, koja je uspjela da se preko Trža i prebací u Korušku i pošto je zaustavljena na Dravskom mostu kogaj je držao Koruški partizanski odred, nije krenula dalje prema Celovcu već je skrenula u lijevo prema Beljaku. Vjerovatno daje prethodno ista situacija bila je s autobusom koji je nešto prije naletio na našu prethodnicu. Domobrana smo ostavili da i dalje vozi kamion, okrećući ga na lijevokrug i uključujući i u našu kolonu sa zarobljenim etnicima.⁷³⁸

Ispred Dravskog mosta prethodnica je zaustavljena od slovenačke partizanske jedinice koja je osiguravala most. Kako ova jedinica nije ništa znala o našem nailasku, u prvom momentu da bi zaustavili kretanje prethodnice, otvorili su mitraljesku vatru. Ukratko je došlo do razjašnjavanja situacije, jedinica na mostu shvatila je da se pred njima nalazi partizanska jedinica,⁷³⁹ nakon čega kolona je mogla nastaviti kretanje u pravcu Celovca.

ULAZAK U CELOVEC I ZAUZIMANJE POLOŽAJA KOD TRDNJE VASI

S mosta na Dravi, Koruška grupa je krenula prema Celovcu. U popodnevnim satima 9. maja našu prethodnicu i po treći put zaustavljaju britanski tenkovi neposredno pred ulazak u Celovec na rijeci Glinici. Major Dubaji ponovo kreće na pregovore u britansku komandu.⁷⁴⁰ Tu se ponovno sreće s istima oficirom s

738) Prema sjećanju autora i Sime Dubaji a.

739) Na dravskom mostu nalazila se 3. eta 3. bataljona Koruškog partizanskog odreda. F. Strelc n. d., str. 93.

740) Dok je major Dubaji vodio razgovore britanskim komandantom, u prethodnici se raspravljalo kako ući u Celovec, pôlazeći od hitnosti pružanja ljekarske pomoći i povrijeđenima prilikom spusta sa Korenskog sedla. Ta pomoć je mogla biti pružena ili u savezničkim sanitetu ili u bolničkim ustanovama u Celovcu. Zamolili smo savezničkih oficira da nam omogući prolaz u grad s ranjenicima radi traženja smještaja u odgovarajuću sanitetsku ustanovu. Britanac se složio. Pisac ovih redaka krenuo je s povrijeđenima. Prolazeći kroz grad, prvo što nam je zapeljao u oči bili su naoružani njemački vojnici, stražari na pojedinim kapijama s ratnom opremom. Kada smo došli do

kojim je razgovarao prije dva dana u Kobaridu (prema sje anju Dubaji a to je mogao biti brigadir Patrick Scott, komandant 38. irske pješadija brigade). Britanac je Dubaji a primio s izrazima oduševljenja na uspješnom prodoru našeg odreda preko Vrši a na njegovom desnom krilu. U razgovoru s Britancem Dubaji je navodio nužnost daljeg kretanja odreda prema istoku odakle je povremeno dopirao eho artiljerijske vatre (artiljerijska vatra u toku dana stvarno se ula iz isto nog pravca gdje je 14. SS divizija »Galizien« sprije avala prodor 14. slovena ke divizije ka rijeci Dravi). Ukrzo je postignut dogovor i Koruška grupa je krenula kroz Celovec ka rijeci Krki.

Pred no 9. maja Koruška grupa je izbila na rijeku Krku, desetak kilometar isto no od Celovca i razmjestila se lijevo i desno od ceste Celovec-Velikovec. etvrti bataljon je posjeo položaje na desnom krilu u rajonu Ceteraja, Dolna Vas, Dobje, a 3. bataljon na lijevom krilu u rajonu Perkovnik, Trdnja Vas, Notna Vas.

Obavještajni oficir brigade, poru nik Ljubo Periša s izvi a kom grupom krenuo je u pravcu Velikovca i po povratku izvijestio da jake kolone neprijatelja iz tog pravca kre u prema Celovcu.⁷⁴"

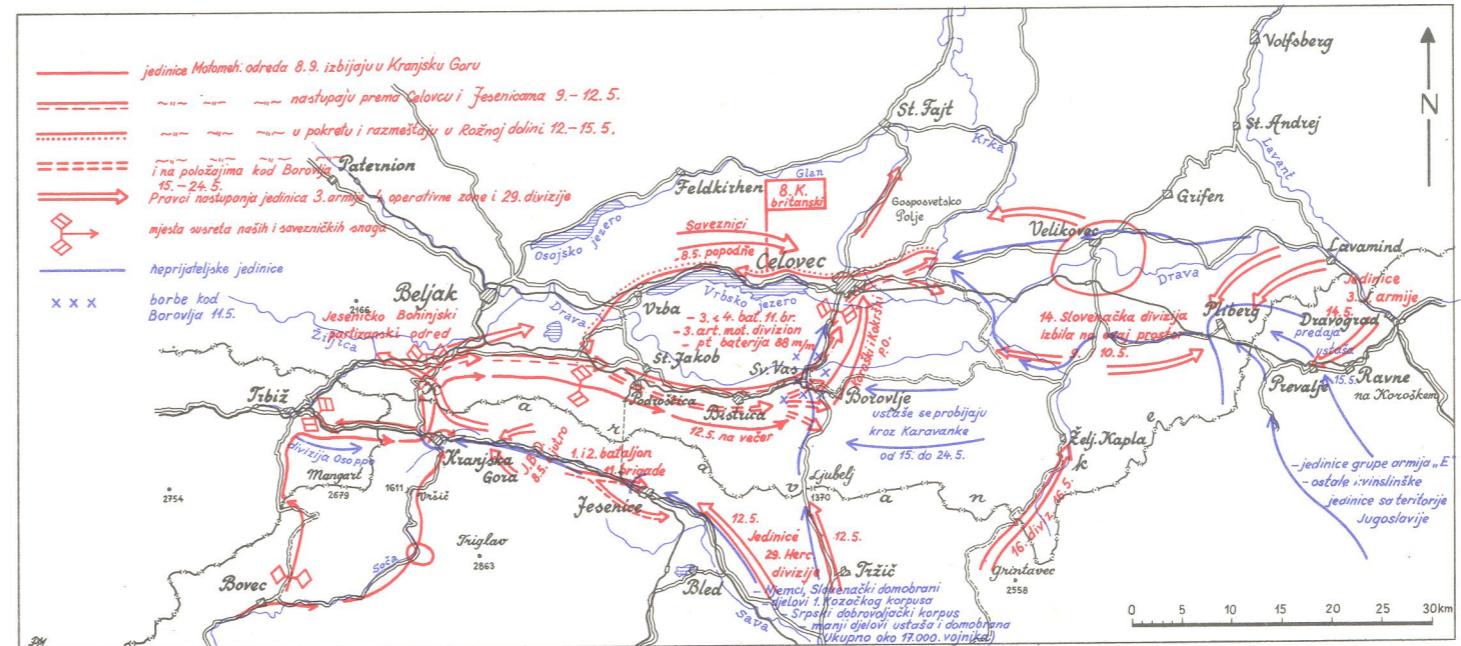
Ujutarnjim satima 10. maja po ele su pristizati neprijateljske kolone iz pravca Velikovca. Naši prednji dijelovi na mostu u Trdnjoj Vasi zaustavili su kretanje kolone uz ultimativan zahtjev odlaganja naoružanja i opreme, nakon ega bi ljudstvo moglo krenuti dalje u zavisnosti od naše procjene. Pošto se smatralo da kvislinške jedinice s teritorija Jugoslavije treba zadržati, kao i pripadnike nema kih jedinica za koje se znalo da pripadaju grupi ratnih zlo inaca. Me utim, neprijatelj je odlagao predaju, navode i da su se oni ve predali savezni koj jedinici i da dalje kre u prema odobrenju Britanaca. S njema kim komandantima je išlo nekako, što se nebi moglo re i i za oficira »Vlasovljeve armije.« Oni su odbijali bilo kakvu mogu nost o predaji naoružanja i opreme.

Dok su naše jedinice zadržavale i dalje nerazoružanu veliku kolonu ispred rijeke Krke, dotle su britanske jedinice slobodno komunicirale cestom Celovec-Velikovec. Negdje polovinom dana na naše iznena enje jedna manja britanska oklopna jedinica bez našeg znanja i suglasnosti postavila se na elo neprijateljske kolone i uz zvuke sirena krenula prema Celovcu preko mosta, za njom je u pokret krenula i neprijateljska kolona. Naša komanda je brzo reagirala na na in da je nare eno jedinici na mostu da presje e i zaustavi dalji pokret neprijateljske kolone. To je odmah u injeno i neprijateljska kolona, izuzev manjeg broja vozila, koji su krenuli za Britancima, ostala je i dalje na mjestu.

Ukrzo iza toga, da bi ras istio nesporazume s Britancima major Dubaji je s grupom oficira i tuma em krenuo na komandno mjesto 38. irske brigade, koje se tog momenta nalazilo u rajonu šumovitog brda Kalvarije iznad Celovca. Bri-

prve gradske bolni ke ustanove naišli smo na naoružanu njema ku stražu. Krenuli smo dalje prema gradskoj bolnici. I tamo smo naišli na naoružanu njema ku stražu. Odlu io sam da se tu zaustavimo i da zatražimo smještaj za ranjenike. Zatražio sam od straže da pozovu upravnika bolnice. Ukrzo je došao njema ki oficir, koji se predstavio da je on upravnik i da se stavljala na raspoloženje. Primio je povrije ene. Kada smo ušli u bolnicu tamo smo vidjeli da su tu smješteni njema ki vojnici a i pacijenti koji su pripadali ustaškim i etni kim jedinicama. U takvoj situaciji iskrsla je dilema što u tom momentu u initi, kada se moglo o ekivatu da svakog momenta može do i do incidenta, u kojem bi naši ranjenici bili u podre enom položaju u odnosu na neprijateljske vojnike s kojima su se do ju er tukli, a tko zna kako e reagirati i bolni ko osoblje. Da li ostati u bolnici ili ne? Oficir-upravnik, koji nas je pratilo, nekako je svojim ljudskim ponašanjem ulijevao sigurnost. Izrazio sam mu bojazan za naše ranjenike u ovakvom ambijentu i zatražio od njega, da naše ranjenike smjesti posebno i da oni koji su sposobni ponesu sobom li no naoružanje. S ranjenicima ostaje naša bolni arka Marija Pavlina, koja e biti tako er naoružana, radi sigurnosti. Složio se bez dvoumljenja. Ranjenici su ubrzo smješteni. Sutradan sam navratio u bolnicu. Bilo je sve u najboljem redu. Marija nije imala prijedbi, osim nervoznog gestikuliranja, kada bi ranjenici ili ona spomenuli ustaše i etnike, koji su ležali tu u istoj bolnici s njima.

741) Kazivanje Sime Dubaji a autoru 1983. godine

Moto-mehanizirani odred 4. armije u završnim operacijama od 8. do 25. maja 1945. godine

tanski komandant, brigadir Patrick Scott primio je Dubaji a u svojim komandnim kolima. Na Dubaji ev protest o ponašanju britanske jedinice tog dana na Krki, koji ne odgovara ponašanju prema jedinici svog saveznika, on mu je dao do znanja da e biti prisiljen izdati nare enje da se na Krki poruše mostovi radi zadržavanja neprijateljskih kolona. To može nanijeti znatne štete Britancima, koji se i onako utrukuju s Rusima, koji prodiru s istoka da što dublje u u Austrijski teritorij. Britanski komandant je ovaj argument Dubaji a prihvatio i obeao suradnju, s tim da e sa svojim tenkovima pomo i u razoružavanju neprijateljskih kolona.

U razgovorima na Kalvariji zajedno s Dubaji em bili su Milan Rako komesar 4. bataljona (pisac ove monografije), Nikola Janji, zamjenik komesaraete iz 4. bataljona, Sreko Frajndlih sekretar u Štabu 4. bataljona koji je tada bio tuma u Komandi motomehaniziranog odreda. U pratinji su tada bili jedan puškomitrailjevac i jedan kurir iz istog bataljona. Voza vozila bio je jedan Rus, koji je kao vojnik Crvene armije bio zarobljen od Nijemaca a kasnije kao zarobljenik ukljuen u neku koza ku jedinicu, me utim dolaskom u Jugoslaviju pobegao je i prikljuio se našoj jedinici.

Poslije suglasnosti britanskog komandanta da se i njihova tenkovska jedinica angažira s nama kod mosta na Krki, Dubaji mi je dao zadatak da odem zajedno s pratinjom u britansku tenkovsku jedinicu koja je u tom momentu bila razmještana neposredno na jednom pošumljenom prostoru uz jezero u blizini Tibinje Vasi i da s njima dogovorim suradnju prema postignutom sporazumu.

Kre u i cestom u pravcu britanske jedinice u rajonu Krive Vrbe (Krupendorf) naišli smo neposredno uz cestu na protivoklopni top postavljen i pripremljen za dejstvo. Uz top je bila ustaško-domobranska posada, a pozadi i oko topa razmjestili su se vojnici u punoj borbenoj spremnosti. Zaustavili su nas. Mi, kao i da ne marimo na njihovo zaustavljanje, jer odmah kao prvo tražimo da kažu tko su, kojoj jedinici pripadaju i da smo mi stigli da ih preuzmemmo u zarobljeništvo. Zbunjeni su, a njihov oficir kaže da oni ne mogu donijeti odluku, jer da trebaju zatražiti prepostavljeni zapovjedništvo koje je tu u blizini. Tražimo da pozovu prepostavljenoga. Ukratko iza toga dolazi jedan domobranski general. Re e nam daje ovlašten da pregovara ispred vlade NDH, ali da oni nemaju što s nama razgovarati jer su se oni ve predali Britancima. Na naše upozorenje da smo mi ve dogovorili sa saveznicima o preuzimanju ustaško-domobranskih zarobljenika i da smo ako se suprotstave biti prisiljeni da ih napadnemo. General je nakon tog upozorenja zatražio da zajedno krenemo u britansku komandu radi razjašnjavanja situacije. Pristao sam, jer u tom momentu naša je jedinica bila daleko odatle i zauzeta razoružanjem drugih jedinica. Krenuli smo i došli na komandno mjesto 38. irske brigade. Brigadir Scott je obaviješten o dolasku domobranskog generala, me utim na inzistiranje Dubaji a koji se još tu nalazio da ne bi bilo u redu da primi domobranskog generala koji prema ve postignutom sporazumu spada u našu kompetenciju. Britanac se s Dubaji em složio i odbio da primi domobranskog generala, te preko jednog svog oficira obavještava ga da je on domobranski general zarobljenik Jugoslavenske armije. Preuzeli smo ga, razoružali i uputili u Komandu odreda u Trdnjoj Vasi.

Pred veer istog dana naša grupa (bez majora Dubaji a i tuma a) kre u i se iz Celovca prema Trdnjoj Vasi susrela se s jednom motoriziranom ustaškom kolonom Paveli evog tjelesnog zdruga. Zaustavili smo ih i kolona je stala. Pozivamo nadležnog za pregovore. Dolazi jedan ustaški pukovnik. Tražimo da se predaju i da odmah odlože oružje, jer u protivnom, kažemo im da e naše jedinice u iju su zasjedu ušli otvoriti vatru. U me uvremenu iz kolone je izišao ustaški poručnik Ante Šuto, predratni Paveli ev emigrant iz ustaške emigracije u Italiji. On je moj zemljak od Imotskog. Upoznao sam ga pred rat u neposrednim politi kim obra unima, ja skojevac a on frankovac. Da bi me udobrovoljio na

razgovor najprije isti e, kako sam ja eto u politici bio u pravu i odmah iza toga interesira se što e biti s njima pošto nemaju kuda dalje. Odgovorio sam da e poslije predaje i i u zarobljeni ki logor, a za sada kao prvo da odlože oružje. Ustaški pukovnik je prihvatio naš zahtjev i odmah iza toga uslijedilo je odlaganje oružja. Neki od ustaša prije nego su odložili naoružanje plakali su i ljubili automate i pištolje. Ova ustaška grupa brojala je oko 500 vojnika. Do odlaganja oružja i njihove predaje, mi smo se koristili trikom, govore i im da su upali u našu zasedbu. I sada, kada je sve bilo gotovo, oni razoružani i o ekuju dolazak naše jedinice koje u blizini nema, a mi ak neznamo kuda smo i što smo s njima sad kada ve smrkava, ipak se odlu ujemo da s njima krenemo u Celovec i da zamolimo Britance da ih oni privremeno preuzmu. Preuzeli smo njihov trocikl s njihovim šoferom koji je dottle išao na elu njihove kolone. Janji je sjeo u njega i krenuo na za elje kao pratnja, a s našim vozilom na elu poveo sam zarobljeni ku kolonu u Celovec. Prethodno sam poznavao kasarne u kojima su bili smješteni Britanci. Doveo sam kolonu do Britanaca i saopio im molbu da nam preuzmu zarobljenike. Bez naro itih komplikacija Britanci su po spisku preuzeli zarobljenike i o tome dali službenu potvrdu.

Ova ustaška kolona najvjerojatnije je pripadala Paveli evoj neposrednoj pratnji, jer se njihov nailazak poklapao vremenski s momentom kada je Paveli bio obaviješten da su partizani ušli u Celovec napustio pratnju i s najužim suradnicima u jednom automobilu preobu eni u civilna odijela promijenio pravac kretanja prema Celovcu i produžio u pravcu Judenburga. Tako je ova kolona bez Paveli a stigla u naše zarobljeništvo u Celovec.

U jednoj koloni pored koje su prolazili s automobilom pukovnik Šiljegović, major Dubaji i major Geco Bogdanović, vojnik iz njihove pratnje primijetio je u jednom od automobila iz kolone na zadnjem naslonu admiralsku šapku i upozorio naše oficire na nju. Taj automobil je odmah zaustavljen, a vlasnik šapke je bio Paveli ev ministar obrane viceadmiral Nikola Štajnfel. Taj Štajnfel je sprovezen bio austrijski oficir, a zatim admiral u bivšoj jugoslavenskoj ratnoj mornarici do 1941. godine. Poslije toga aktivirao se u ustaško-domobranskim formacijama. Štajnfel se iz Zagreba kretao u neposrednoj pratnji Paveli a i vjerojatno kada se Paveli oslobodio šire pratnje onda je i svog ministra prepustio sudbini. Po dolasku u Štab odreda Štajnfel u razgovoru s pukovnikom Šiljegovićem izvila io se daje on samo profesionalni oficir i daje radio ono što su mu narevali. Iznosio je detalje o povlačenju iz Zagreba, posebno one koji su interirali štab, a odnosilo se na podatke gdje bi mogao biti Paveli, gdje Maek, gdje se ustaška vlada. On je dao izvanredne podatke, Koji e u idu im danima dobro do i u traženju ustaških ratnih zloinaca u Koruškoj.^{741a)}

Kako se na teritoriju Koruške u tim danima nalazio veliki broj ratnih zloinaca koji su te zloine počinili na teritoriju Jugoslavije, to se i odredu nametnuo zadatak da pored ostalih zadataka organizira i njihovo hvatanje.

Za izvođenje ovog posla trebalo je uspostaviti usku suradnju s britanskim okupacionom upravom, nju su uspostavili Simo Dubaji i brigadni obavještajac Ljubo Periša. U ovome su imali neposrednu podršku poručnika Loheta, Kada bi se o ovom problematici raspravljalo i dogovaralo s odgovaraju im britanskim komandama.

Za neposredno izvršenje ovog zadatka data su odgovaraju a narevali je dinicama, prije emu treba ista i da su formirane manje grupe na elu s obavještajnim oficirima, koji su dobili zadatak da na teritoriju Koruške traže ratne zloinace. Od Britanaca su dobijene posebne dozvole za ulazak u zarobljeni ke logore. Bila je naro ita pažnja posve ena hvatanju Paveli a i njegove najuže pratnje, a da bi se njega prepoznao (Paveli a) bilo je izrađeno i umnoženo nekoliko stotina njegovih fotografija. Ove grupe su se kretale na prostoru od Wolfsberga

741a) Sjećanje autora i Sime Dubaji a

na istoku do Spittala na zapadu. Ve drugog dana po dolasku Koruške grupe na rijeku Krku (10. maja) znalo se daje Paveli negdje u rajonu St. Andrija.⁷⁴² Tako su traže i ratne zlo ince major Dubaji i porunik Periša s pratiocima krenuli u Wolfsberg i prilikom povratka zaustavili se u Velikovcu (Völkermarkt) s namjerom da potraže jelo u jednoj od restauracija. Tamo su naišli na jednu grupu njemačkih oficira među kojima je bio i general Lohr. Brzo su ih razoružali i predali najbližoj jedinici 14. slovena ke divizije.⁷⁴³

Rad ovih grupa bio je od neprocjenjive koristi u pronalaženju ratnih zločina, u njihovom hapšenju ili traženju od saveznika da se izruče.

DOLAZAK NAŠE ARTILJERIJE KOD TRDNJE VASI

Divizion s baterijom protuoklopnih topova s prostora Loga krenuo je odmah iza pješadije preko Vršačke. Za opravku puta i raščlanjanje nanosa snijega trebalo je dosta rada i vremena ali uz veliko zalaganje jedinica i grupa za raščlanjanje i osposobljavanje puta, te velikog i umješnog rada od strane posada topova i vozila kao i komandnog kadra artiljerije, put je osposobljen za prolaz artiljerijskih oružja i njihovih vučnih vozila. Tako su artiljeri savladali Vršac i idući dan 9. maja stigli u Kranjsku Goru, odakle su produžili preko Korenskog prijevoja istim putem kao i Koruška grupa. Oni su u sastav Koruške grupe stigli ujutro 10. maja⁷⁴⁴, i razmjestili baterije na vatrene položaje u rajonima Limara Vas, Hotna Vas, Dobje. Baterija protuoklopnih topova posjela je položaje neposredno uz most na Krki. Jedan vod topova ove baterije upućen je iz Kranjske Gore da ojača Kranjsku grupu u Jesenicama.

Ubrzano za Koruškom grupom (najvjerojatnije u vremenu sticanja artiljerijskog diviziona) u Trdnju Vas je stigao pukovnik Šiljegović i smjestio komandno mjesto u jednom starom feudalnom zamku u Trdnjoj Vasi - uzvodno od mosta na Krki na nekoliko stotina metara na desnoj obali rijeke. Na komandnom mjestu Šiljegović je u toku dana održao sastanak s komandoma bataljona i diviziona i iznio postojeće vojno-političku situaciju u Koruškoj i na toj osnovi odredio postupke jedinicama. Bitni momenti iz navedene ocjene i datih naredbi mogu se u najkraji im crtama svestri:

- da je postignuta suglasnost sa saveznicima da naše jedinice dejstvuju istočno i jugoistočno od linije Ziljica-Trg-Feldkirchen i na tom prostoru razoružavaju dijelove njemačkih 15., 97. (97. korpus je već bio kapitulirao kod Ilirske Bistrice, pa je vjerojatno zabunom unesen u ovaj korpus) 91. i 68. korpusa, Kočački korpus, ustaše, etničke, SS jedinice i ostale, a Britanci razoružavaju 34., 69. i 22. njemački korpus;

- da se poduzmu odgovarajuće mјere za hvatanje Pavelića, njegove vlade, Mačeka i Rupnika;

- obzirom na malobrojnost naših snaga u Koruškoj, da treba ispoljiti elastičnost kod zarobljavanja neprijateljskih jedinica. U osnovi treba do kraja inzistirati na razoružanju neprijateljskih kolona, a njihovo ljudstvo razoružano pustiti da kreće dalje. Ovaj odnos nije važio za kvislinske jedinice sa teritorijem Jugoslavije i za ratne zločine, njih je trebalo zarobiti i upućivati u logore.

742) Kazivanje B. Siljegovića i S. Dubajija autoru 1983. godine.

743) Kazivanje S. Dubajija autoru 1983. godine.

744) Prema Operativnom dnevniku 3. motoriziranog diviziona, Arhiv VII k. 311, A. P. 6, dok. 54, divizion je stigao na položaje kod Trdnje Vasi 9. maja u 4 sata. Pisac ovih redaka poznato je da je divizion stigao poslije dolaska bataljona, a bataljoni su stigli tek predvečer istog dana. To je poznato i svima drugima pješadijskim i artiljerijskim oficirima, pa prema tome podatak u operativnom dnevniku o sticanju diviziona kod Trdnje Vasi ne odgovara.

745) Prema bilješkama u ratnom notesu autora.

746) Prema sjećanjima B. Siljegovića, I. Guve, S. Dubajija, autora i niza drugih oficira iz Odsreda.

Odnos prema našim vlastima u Koruškoj nije trebalo posebno obaviti jer je on od ranije poznat.

Pukovnik Boško Šiljegovi tih dana neprekidno je angažiran na rješavanju niza pitanja koja je nametala situacija. Trebalje regulirati odgovarajuće odnose s britanskim komandom 5. korpusa koja je ujedno komanda okupacione zone (komandant britanskog 5. korpusa je general Kaughtley) Komanda ovog korpusa bila je smještena u jednoj vili na obali Vrbskog jezera. Razgovori oko razoružavanja neprijateljskih jedinica teku bez velikih natezanja. Međutim, najteži su razgovori oko podrške našoj vlasti na području Koruške, pošto u Celovcu i u Koruškoj djeluje istovremeno i austrijska vlast koja je u tim momentima produžetek stare vlasti. Istina, ponovo formirana ali od strane organa bivše Hitlerove uprave, jer su oni direktno prenijeli svoje ranije prerogative na njih. Savezni ka okupaciona uprava više je okrenuta ka saradnji s ovom posljednjom. Britanski komandant u li nom kontaktu sa Šiljegovi em obe ava suradnju, no i pored toga izbjigaju neprekidno sporovi između naših organa vlasti i Komande mjesta u Celovcu s organima britanske okupacione uprave. General Kaughtley je u razgovoru vrlo ljubazan i uglađen, on pruža utisak ovjeka koji se pasionirano bavi filozofijom. U pukovniku Šiljegovi u našao je dobrog sugovornika. Njih dvojica vode razgovore i u šetnji kroz prostrano uređeni park vile na obali Vrbskog jezera.⁷⁴⁷»

Major Dubaji je i oficir za vezu kod Britanaca. On esto odlazi kod njih i angažiran je na rješavanju niza poslova koje je data situacija svakodnevno nametala, od traženja goriva za naše tenkove (tenkovi su upotrebljavali visokooktanjski benzin kojega se nije moglo tada naći i u zaplijenjenim gorivima po njemačkim skladistiima), suradnje oko hvatanja ratnih zloinaca (Paveli a i drugih) do sūradnje na razoružavanju njemačkih kolona. Na Dubaji evo traženje Britanci su odredili jedan tenkovski bataljon kao pomoć u razoružavanju kolone koja je i dalje nastojala da se probije na pravcu Velikovec-Celovec. Komandant toga bataljona britanski major, perfektno je govorio srpskohrvatskim jezikom, pošto je prije rata živio u Boru u Srbiji, gdje mu je otac bio jedan od direktora u Borskom rudniku bakra. On je iskazivao sklonost prema našoj vojski. Sa Dubaji em je esto na pregovorima i britanski poručnik Lochead, koji je u našem štabu od Kobarida kao oficir za vezu na savezničke vojske. Poručnik Lochead je pravi zagovornik teze naših pregovara i u britanskim komandama. U jednom od tih razgovora britanski komandant je prigovorio Dubaji u, da su naše jedinice zarobile kolonu Rusa iz Kozačkog korpusa u Jesenicama i da su poslije razoružanja puštene da odu slobodno u Austriju, a da oni Britanci imaju obavezu prema maršalu Tolbuhinu da sve zarobljenike iz ruskih i kozačkih jedinica, koje su bile u sastavu njemačke vojske predaju sovjetskim jedinicama. On je tom prilikom zatražio da se ubuduće sve takve zarobljenike predaju njima a oni će ih izručiti Rusima.⁷⁴⁸

Nakon dogovora o razoružanju kolone koja je nastupala prema Celovcu iz pravca Velikovca i intervencije britanskog tenkovskog bataljona njemačka kolona je otpočela s predajom naoružanja i opreme. Ogromna kolica na ratnog plijena odjednom se našla na cesti i uz cestu Velikovec-Celovec. Naše jedinice pristupile su istovremeno uz razoružanje i prikupljanju zaplijenjene ratne tehniku i materijala.

747) Kazivanje B. Šiljegovića i Srećka Frajdliha (naš tumač, sada novinar »Vjesnika« u Zagrebu) autoru.

748) Kazivanje S. Dubajića autoru 1983. godine.

SITUACIJA NAKON IZBIJANJA KORUŠKE GRUPE NA RIJEKU KRKU

Na frontu ispred jedinica 14. slovena ke divizije, 14. SS divizija »Galizien« ve 10. maja prestala je pružati ja i otpor, a brigade slovena ke divizije izbile su: »Šercerjeva« u Velikovec, »Tomši eva« u Sin a Vas i Pliberk, »Bra i eva« je krenula ka Borovlju, Koruški partizanski odred posjeo je položaje na liniji Borovlje-Kožentavra-Svetna Vas i po dubini željezni ki i cestovni most na Dravi.

Doglavnik Mile Budak i posljednji predsjednik vlade tzv. NDH Nikola Mandić sa suradnicima u Podrošu 17. maja 1945.

U tim momentima na jugoslavenskom teritoriju nalazila se glavnina Löhrove armije, koja je još uvijek željela da se probije na austrijski teritorij te u tom pravcu poduzima odgovarajuće mjere. U toj situaciji naše jedinice u Koruškoj mogu o ekivati pokušaje prodora ove velike neprijateljske grupacije i to na pravcima Dravograd-Pliberk-Celovec i Ljubljana-Tržič-Celovec.

Jedinice 5. britanskog korpusa krenule su iz Celovca prema Velikovcu i Pliberku.

Posjedanjem navedenih rajona od strane jedinica 14. divizije, Koruškog i Kokrškog partizanskog odreda (glavnina Kokrškog odreda nalazila se Celovcu) i Koruške grupe iz Motomehaniziranog odreda 4. armije stvoren je preduvjet da se sprije i dalje izvla enje glavnine njema kih i kvislinških snaga s teritorija Jugoslavije. No, te su snage bile malobrojne i u slu aju da neprijatelj pokuša da se silom probije ove snage nisu bile dovoljne da zadrže njihov prodor. Me utim, kraj rata je bio tu i s obzirom na tu injenicu i injenicu da su se njema ke snage i razne kvislinške grupe ve masovno predavale i prelazile u zarobljeništvo sa vezni kih armija to je bilo za o ekivati uz svu opreznost, da e bar ve i dio neprijateljskih jedinica to isto u initi u odnosu na jedinice naše armije.

Doglavljanik Adem-agha Meši sa urkom na glavi punom zlatnika,
Podroš ica 25. maja 1945.

BIJEG VOJSKE TZV. NDH S PAVELI EM, VLADOM NDH I MA EKOM⁷⁴⁹

Paveli je krajem 1944. godine s Nijemcima planirao povla enje na teritorij susjedne Austrije, u zavisnosti od doga aja koji e nametnuti vojno-politi ka situacija.

749) Bogdan Krizman, »Ustaše i Tre i-Reich«, »Globus«, Zagreb 1983. str. 330-341 i Milan Bas ta, »Rat je završen 7 dana kasnije«, »Globus« Zagreb, str. 272, 273.

Povla enje vojnih jedinica NDH odvijalo se u suglasnosti i pod neposrednom komandom komandanta Jugoistoka njema kog generala Lohra. Popodne 6. maja Paveli je krenuo s vladom, najbližim suradnicima i nadbiskupom Šarićem prema Novim Dvorima. Idu eg dana došao je u Rogašku Slatinu, kada mu je Lohr saopio da zapovjedništvo nad vojskom NDH vraća u njegove ruke. Tako je Paveli nakon 4 godine, od kada se proglašio poglavnikom svoje marionetske države, tek 7. maja 1945. godine postao vrhovni zapovjednik »svojih« oružanih snaga.

Idu eg dana - 8. maja, Paveli je održao sastanak s vojnim zapovjednicima i dao im upute da se vojskom probiju u Austriju, a zatim da se predaju Britancima i Amerikancima.

Iz Rogaške Slatine Paveli je s pratnjom produžio prema Mariboru, a odatle prema austrijskoj granici. U Spielfeldu je skrenuo pravcu Celovca. U putuje obaviješten da se u Celovcu već nalaze partizani. Na tu obavijest on ostavlja svoju pratnju, preoblači se u civilno odijelo i s najužim saradnicima mijenja pravac kretanja prema sjeveru u pravcu Judenburga. Dolaskom u Judenburg naišao je u momentu kada su se smjenjivali Rusi i Amerikanci, koji su prije njega tu izbili. Tu on ostavlja vozilo s kojim se do tada kretao i kreće pješke preko Alpa u okolinu Salzburga, gdje mu je od ranije bio osiguran smještaj i tu se 1. juna prijavio Amerikancima.

Vladi tzv. NDH Nijemci su od ranije bili odredili smještaj u Veldenu (Vrbi) na Vrbskom jezeru i Turracher Höhe u Koruškoj. Ona je 6. maja na već krenula iz Zagreba i preko Celja i Maribora stigla u Celovec. Iz Celovca jedan dio vlade na vodu s predsjednikom Nikolom Mandićem i Milom Budakom produžio je u Turracher Höhe gdje su stigli 7. maja na većer. Odatle su produžili za Tamseg gdje su se 14. maja predali Englezima. Dio vlade ostao je u Krupendorfu (Krivu Vrbu) na Vrbskom jezeru.⁷⁵⁰

Maček je, poslije sporazuma o bijegu s Pavelim, kao i on predvečer 6. maja napustio Zagreb s najbližim suradnicima, članovima porodice i oružanim pratnjom. U Mariboru su prošli kroz kolonu Pavelićeve vlade i produžili prema Celovcu gdje su stigli 7. maja u 15 sati. Iz Celovca su produžili prema Beljaku. Tu su obaviješteni od njemačkog komandanta da se u Beljaku očekuje brzi ulazak engleskih i jugoslavenskih trupa. Maček nakon ovog saopštenja mijenja namjeru da se tu zadrži i produžava kretanje u pravcu Malnitza u susret američkim troupama.

DJELOVANJE KRAJSKE GRUPE

O ekuju i dolazak artiljerije i tenkova u Kranjsku Gori i pripremaju i se da krene za Koruškom grupom u Korušku u toku dana 9. maja jedinice su u Kranjskoj Gori upućivale patrole u pretragu okolnih šuma u kojima su se još skrivali pojedine grupe neprijateljskih vojnika koji su se raspršili u toku juče-rašnje borbe. Patrole su toga dana zarobile 15 neprijateljskih vojnika. Jedinice dijelova Motomehaniziranog odreda razmještene su na širem prostoru Kranjske Gore - Prvi bataljon u Kranjskoj Gori, Drugi na položajima ispred sela Gozd, a Jeseniško-bohinjski partizanski odred⁷⁵¹ s dijelom snaga u Beloj Peći i Korenu,

750) Bogdan Krizman, »Vjesnik«, Zagreb, 12. II 1986. godine.

751) Jeseniško-bohinjski partizanski odred formiran prvi put na području Gorenjske augusta 1942. Na istom tom prostoru formiranje drugi put krajem augusta 1944. godine. S početkom aprila 1945. imao je oko 280 boraca, a 16. maja 1945. godine 669. Odred je dobio veliki broj boraca oslobođenjem Kranjske Gore i šire okoline. Mile Pavlić, »Jesenško-bohinjski odred«, Ljubljana, 1970.

a dijelom u Kranjskoj Gori. Ovaj odred vrši regrutaciju i prima dobrovoljce. Popunio je jedinice i formirao 3. bataljon. Pokušali su se probiti u pravcu Trbiža ali su u Beloj Pe i zaustavljeni od Britanaca i dijelova talijanske divizije »Osop-

*Komandant drugog bataljona Petar Mijo i komandant brigade
Ivan Guvo u Kranjskoj Gori 8. maja 1945.*

752) Divizija »Osoppo« bila je sastavljena od pristalica raznih političkih partija. U borbama protiv Nijemaca neaktivna za razliku od borbenih garibaldijskih jedinica. Dejstvovala je na zapadnim granicama Beneške Slovenije. Bilje esto u sukobu s Garibaldincima. U momentu dolaska saveznih vojski, stavila im se na raspolažanje i krenula na staru jugoslavensko-talijansku granicu u cilju onemogućavanja ulaska jedinica Jugoslavenske armije na Slovenijski etnički prostor u Kanalskoj dolini i Trbižu. Mile Pavlin n. d. Operativni izvještaj 11. brigade od 1. 7. 1945. g.

S ovim snagama Motomehaniziranog odreda nalazio se komandant 11. brigade major Ivan Guvo.

Krajem dana preko Vrši a je pristigla artiljerija i ubrzo produžila za Celovec. Ostavljen je jedan vod protivoklopnih topova iz protivoklopne baterije.

Štab brigade u Kranjskoj Gori dobio je obavještenje da se jake neprijateljske snage povlače iz Ljubljane prema Jesenicama. Ocenjenivši da te snage mogu nastaviti ka Kranjskoj Gori i da se tunelom u Jesenicama mogu probiti u Austriju, Štab brigade donio je odluku da oja i 1. bataljon s inžinjerijskom etom, i vodom protivoklopnih topova i da ga uputi hitno u Jesenice sa zadatkom da sprije i dalji prodor neprijatelja i da mu onemogu i istovremeno da se povuče kroz tunel u Austriju. Drugom bataljonu je naređeno da se prebacu u Kranjsku Goru u op u rezervu.

U toku no i 9/10. maja 1. bataljon (komandant Ahmet Šeremet i komesar Košta Ugrica) krenuo je prema Jesenicama i u ranim jutarnjim satima izbio pred mjesto. U pravcu ulaznog dijela željezni kog tunela u selu Hrušica (tunel prolazi kroz Karavanke, dužina mu je oko 7 kilometara i povezuje mjesta Hrušicu na Gorjenjskoj i Podrošce u Koruškoj) upućenaje inžinjerijska eta sa zadatkom da pripremi miniranje tunela. Inžinjeri su ispitali situaciju u tunelu. Ustanovili su da od ranije postoje pripremljene galerije za minska punjenja ali eksploziv nije bio postavljen. Oni su sraspoloživim eksplozivom pripremili punjenja u galerijama i tako za svaku eventualnost pripremili rušenje tunela ukoliko neprijatelj počuša da se probije tunelom prema Austriji.

Pošto je osiguran tunel, ete su upućene u sam grad. Glavnina je orijentirana prema željezni koj stanici. Stanica je već bila puna željezni kih kompozicija natovarenih trupama i materijalom. Među ovim kompozicijama isticali su se oklopni vlakovi u punoj borbenoj spremnosti za otvaranje vatre. Nijemci na željezni koj stanici, na zahtjev komandanta brigade majora Guve, koji rukovodi ovom akcijom pristaju na pregovore. Pregovori su se otegli. U željezni ku stanicu su pristizali i dalje vlakovi puni vojnika. Osim Nijemaca tu je pristigao i koza ki puk »Varjagov« (ovaj puk je u sastavu njemačkih SS jedinica).

Pregovori su se odvijali sporo, jer je neprijatelj špekulirao s mogućnošću u otezanju pregovora, navodeći da mu je za predaju potrebna suglasnost više komande kako bi dobio na vremenu da dolaskom ja ih jedinica u pogodnom vremenu prijeđe u napad i pokuša s probojem u Austriju. U ovoj situaciji Štab brigade se odlučuje da pozove i 2. bataljon (komandant Petar Mija i komesar Jakša Deletis) iz Kranjske Gore i da ga uključi u akciju razoružanja neprijatelja u Jesenicama. Ovaj bataljon je krenuo iz Kranjske Gore i stigao pred Jesenice no i 10/11. maja. Naredeno mu je da preuzme položaje od Hrušice do željezni ke stanice, dok je 1. bataljonu dat zadatak da svoje snage pomjeri uz željezni ku prugu od stanice Jesenice do željezni ke stanice Javornik. Tako su naši bataljoni 11. maja ujutro pod svojom kontrolom držali željezni ke kompozicije neprijatelja od Jesenica do željezni ke stanice Javornik.

U pregovorima s njemačkim komandantom išlo je lakše za razliku od pregovara a iz puka »Varjagov«. Ispred grupe pregovara a iz puka »Varjagov« isticao se jedan oficir s crnim povezom na oku. On je dobro govorio našim jezikom. Vjerojatno je kao ruski bjelogardejac bio oficir u bivšoj jugoslavenskoj vojsci. S omalovažavanjem se odnosio prema našim pregovara ima isti u i da su naše snage nedovoljne i da oni svakog momenta mogu da ih odbace i krenu dalje.

Naši pregovara i⁷⁵³ su inzistirali na stavu da neprijatelj odloži naoružanje i opremu i da tada može krenuti pješke u Austriju. Ovo je isključivo jugoslavenske kvizlinške jedinice.

Kuriri Štaba brigade u predahu, na desno stoje: i mir Toni, epi Ante, Šurjak Sane, ime partizanke nije ustanovljeno, Sardeli Petar, Vidan Mile i Družijani Slavko; sjede: Prizmi -Mulaco Ivan i Koši Mihovil

Košta Ugrica, tadašnji komesar 1. bataljona u svom pismu za ovu monografiju navodi kako je doživio ove pregovore: »Vlasovci (pripadnici puka »Varjagov« pr. autora) su nas gledali s neskrivenom mržnjom. Popeli smo se u pokriveni teretni vagon u kojem se nalazio njihov štab i zatražili da se odmah predaju. U toku pregovora oni su pokrenuli kompoziciju. Vjerljivo su manevrirali a možda su htjeli da izvrše psihološki pritisak na nas. Mi smo se zbunjeno pogledali, jer nismo o ekivali ovakvo iznena enje. Me utim, o ito je da su i oni bili zbunjeni još više, jer su mogli pretpostaviti daje tunel miniran, pa prema tome nema mogu nosti za dalje kretanje. S Nijemcima je išlo lakše. Njema ki komandant u namjeri da dobije na vremenu iznosio je niz formalnih razloga oko pojedinosti uvjeta kapitulacije. Ali kada sam mu rekao, da on može pregovarati koliko hoće, ali se Nijemci moraju predati kroz jedan sat ili e do i do otvaranja vatre. Nijemac je pristao na predaju i nakon sat vremena on je otpo eo s predajom svoje jedinice.«⁷⁵⁵

Pregovori su se privodili kraju i napokon u drugoj polovini dana 11. maja neprijatelj je prihvatio sve uvjete kapitulacije. Razoružanje i predajanje otpo eli u 17 sati. Ukupno se predalo 4.600 vojnika i 237 oficira.⁷⁵⁶ Prema podacima iz

753) Naši pregovara i su bili: Košta Ugrica, komesar 1. bataljona, Mirko Jurčević, zamjenik komandanta 2. bataljona i Albert Kamhi, pomočnik komesara 2. bataljona.

754) Kazivanje Ivana Guve i Koste Ugrice, komandanta brigade i komesara 1. bataljona autoru 1983. godine.

755) Prema pismu Koste Ugrice, komesara 1. bataljona u arhivi autora.

756) Operativni dnevnik 11. brigade - pod datumom od 11. maja.

Operativnog dnevnika 2. bataljona sam ovaj bataljon je u toku 11. maja zarobio 3.000 vojnika i zaplijenio 160 željezni kih vagona, 1 lokomotivu, 18 oklopnih vagona naoružanih topovima i flakovima, 2 tenka, 21 top raznih kalibara, 10 minobaca a od 120 mm, 20 minobaca a kalibra 81 mm, 380 puškomitrailjeza i mitraljeza, 30 flak ova, 2500 pušaka, 10 vagona municije, 20 kamiona i drugo.

Na kraju kolona zarobljenika krenula je pješke razoružana za Kranjsku Goro, gdje je kratko vrijeme zadržana a kasnije se uputila preko granice. Britanski komandant u Celovcu povodom ovoga prigovorit će majoru Dubaji u za puštanje razoružanih pripadnika puka »Varjagov« i zahtijevati da se pripadnici kvislinških jedinica Rusi, koji su prešli na stranu Nijemaca predaju njima radi predaje sovjetskoj armiji.

Bataljoni u pokretu iz Kranjske Gore ka Celovcu 9. maja 1945.

U Bled je 12. maja izbila 13. brigada 29. hercegova ke divizije. Ova brigada je u estovala u gonjenju neprijateljskih snaga koje su napustile Ljubljano u ranim jutarnjim satima 9. maja. Uspostavljanjem kontakta našeg 1. bataljona s Hercegovcima definitivno je zaustavljen i zarobljen dio neprijateljskih snaga koji se je povratio prema Jesenicama. U toku ovog dana vrši se prikupljanje i sređivanje Zaplijenjenog materijala i ratne opreme.

Dan prijem nego što je 13. hercegova ka izbila u Bled i uspostavila kontakt s 11. dalmatinskom, 14. hercegova ka brigadom preko Tržiške gorne i neprijatelja izbila u 20 sati (11. maja) na prijevoj Ljubelj i tu stala⁷⁵⁷⁾

757) D. Komnenović i M. Kreso, »29. hercegova ka divizija«, str. 563.

Sutradan 13. maja bataljoni brigade mogli su krenuti na izvršenje novog zadatka u Korušku, pošto je opasnost iz pravca Ljubljane potpuno eliminirana. Štab brigade izdao je narene enje bataljonima da krenu u Kranjsku Gori. Bataljoni su u Kranjsku Goru stigli u popodnevnim satima istog dana. Nakon odmoru i srećivanja u Kranjskoj Gori u toku popodneva i u toku noći 13/14. maja Kranjska grupa je iduće danu u ranim jutarnjim satima na vozilima krenula u Korušku preko Korenskog prijevoja i ubrzo izbila u Sent Jakob gdje su se u tom momentu nalazili i ostali dijelovi Motomehaniziranog odreda.

BITKA KOD BOROVLJA

Neprijateljske snage jačine oko 17.000 vojnika pod pritiskom 7. slovena kog korpusa i 29. hercegovačke divizije povlačile su se na pravcu Ljubljana-Kranj-Tržič-Celovec. Sa njima se povlačio i priličan broj žena i djece i lanova obitelji raznih njemačkih funkcionera i njihovih kvizilinških suradnika.

Zaplijenjeni PA topovi u Koruškoj

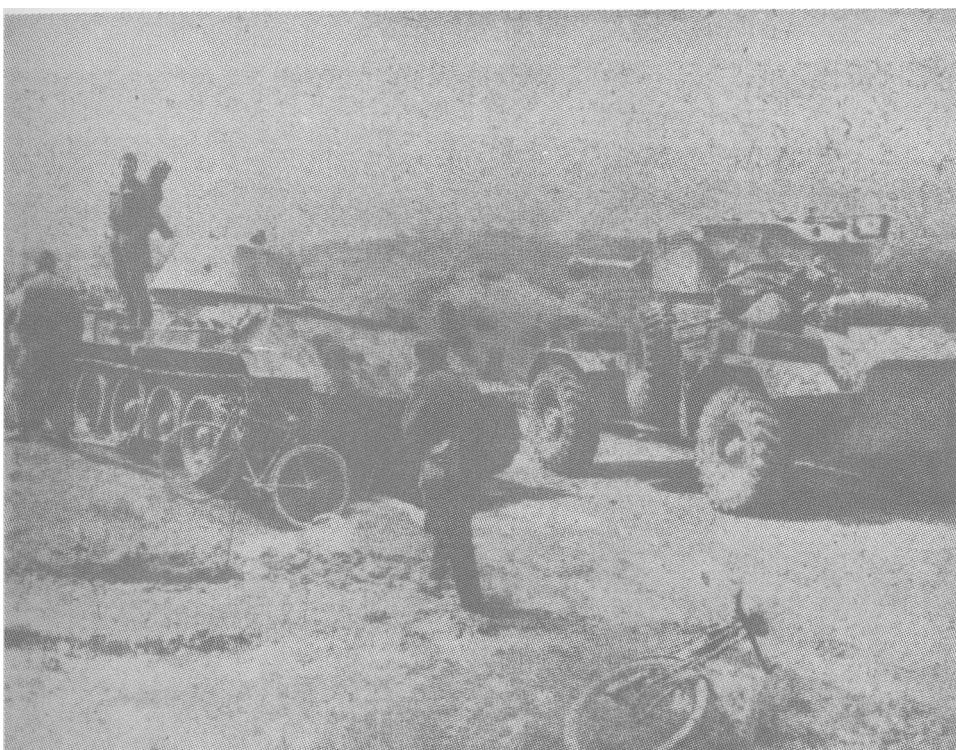
Dio snaga od ove grupacije krenuo je prema Jesenicama i Kranjskoj Gori, a vjerojatno jedan manji dio i preko Jezerskog. Kako su jedinice 11. dalmatinske brigade zarobile oko 5.500 vojnika u Jesenicama i Kranjskoj Gori (u Kranjskoj Gori uz sadejstvo Jeseniško-bohinjskog partizanskog odreda), te daje 13. hercegovačka brigada na prostoru Kranj-Radovljica ubila oko 1000 i zarobila oko 300 neprijateljskih vojnika,⁷⁸⁸⁾ može se sa sigurnošću pretpostaviti da je preko Ljubelja ka Borovlju krenula grupa približne jačine oko 10.000 vojnika.

Prostor Borovlje, Dobrava, Kapla na Dravi, Svetna Vas, mostovi na Dravi posjeli su 13. slovenačka brigada (»Bra i eva«) i Koruški partizanski odred sa zadatkom da na tom prostoru zadrže dalje kretanje neprijatelja koji se o ekivao

758) Isto

iz pravca Ljubljane i da ga tu prisili na kapitulaciju. Kasnije e u pokretu ka Koruškoj grupi preko ovog rajona nai i tenkovi iz Motomehaniziranog odreda.

Prednji dijelovi neprijateljske kolone koja se povla ila iz Ljubljane izbili su pred Borovlje 10. maja. Njema ka policijska SS jedinica koja je naišla, na upozorenje da odloži oružje u inila je to bez velikog natezanja. No, popodne istog dana došlo je do nesporazuma i do obostranog otvaranja vatre, da bi pred no neprijatelj ponovo otpo eo s predajom. U me uvremenu su SS general Rösener i komandant »Slovena kog domobranstva« Franc Krener postigli sporazum u Podljubelju da zajedni ki napadnu naše snage i silom otvore put prema Celovcu.⁷⁵⁹¹ Predaja naoružanja i opreme nastavljena je i idu eg dana do 12 sati, a odmah neposredno iza toga kada je dobijeno nare enje o proboru uslijedila je artiljerijska vatra neprijatelja po položajima naših jedinica, a zatim su u proboru kretila dva domobrantska bataljona podržani sa 17 tenkova.⁷⁶⁰

Zaplijenjeni njema ki tenkovi i borbena vozila

Iznena eni jakom artiljerijskom vatrom i silovitim naletom neprijateljskih tenkova i pješadije, jedinice »Bra i eve« brigade i Koruškog odreda nisu izdržale nalet ali su uspjeli da se prebace preko mostova na Dravi i da na lijevoj obali rijeke zadrže prodor. Na lijevoj obali su bili od ranije izra eni bunker i sada su dobro došli našim jedinicama. U toku borbe naše su jedinice imale osjetne gu-

759) Franci Strle, n. d., str. 205.

760) Franci Strle, n. d., str. 207.

bitke, tako je iz njema kog bataljona iz Koruškog odreda izginulo polovina ljudstva a iz »Bra i eve« brigade oko 180 boraca.⁷⁶⁶

Dok je trajala borba na prostoru Borovljia i mostova na Dravi u Kranjsku Goru je stigla oja ana tenkovska eta, koja se kod Boveca izdvojila od odreda i preko prijevoja Predil i Trbiža uz dugo zadržavanje od jedinica 5. britanskog korpusa kona no stigla u sastav Motomehaniziranog odreda.

Pod komandom poru nika Dragana irovi a eta je krenula krajem dana 11. maja u sastav Koruške grupe pravcem Kranjska Gora-Korenski prijevoj-Bistrica v Rožu-Celovec-Trdnja Vas. Komandir ete je obaviješten daje taj pravac sloboden i zato nije poduzimao potrebne mjere predostrožnosti. Oko 21 sat kod Svetne Vasi njegovi prednji tenkovi naišli su putem na njema ki tenk.

irovi je u prvom momentu pomislio daje taj tenk ve u našim rukama, a vjerojatno i njema ki tenkistaje pomislio da to nailaze britanski tenkovi. Me utim, im je došlo do razgovora, Nijemci su ocijenili da imaju posla s partizanima i odmah otvorili vatru na naše tenkove. Kako su naši tenkisti ušli u dobro postavljenu neprijateljsku zasjedu, to je vatra neprijateljskih tenkova uz vatu neprijateljske pješadije koja je upotrebljavala pancerfauste, imala jak u inak. Naši tenkisti su u kratkom vremenu izgubili etiri tenka i dvije blinde.⁷⁶²¹

U toku ovih borbi kod Borovljia 11. i 12. maja, komandant 4. operativne zone pukovnik Petar Stante a kasnije i oficiri iz Koruškog odreda tražili su pomo od pukovnika Šiljegovi a. No kako su u tim momentima snage Motomehaniziranog odreda bile angažirane na razoružavanju neprijateljskih kolona u Jesenicama i na cesti Celovec-Velikovec, a tenkovi dugo vremena zadržani od Britanaca nisu bili na raspolaganju, a kad su ve stigli s njima nije bilo odgovaraju e radio-veze, jer daje ona postojala onda nebi na putu upali u direktnu zasjedu njema kih tenkova neposredno pred mostom na Dravi. Nije bilo mogu e izdvojiti potrebne snage za zaustavljanje neprijatelja na dravskim mostovima kod Borovljia.

Najzad 12. maja ujutro predstavnici Koruškog partizanskog odreda zamolili su britansku komandu u Celovcu za intervenciju i pomo za razoružanje neprijatelja na Dravi. Britanci su se odazvali i uputili jednu tenkovsku jedinicu ja ine oko 30 tenkova i 3 oklopna automobila. S njima je postignuta suglasnost da oni prime zarobljenike a da oprema ostaje na raspolaganje našim jedinicama.

Pristigla britanska jedinica pozvala je neprijatelja na predaju, koji se kolebao i otezao do momenta kada je britanski major naredio otvaranje vatre i tada je neprijatelj otpo eo s predajom.

Razoružavanje i zarobljavanje trajalo je 12. i 13. maja. Zarobljenici su odvoeni u zarobljeni ki logor na Vetrinjskom polju. U toku 13. maja poru nik irovi je sa svojim tenkovima krenuo preko mosta na Dravi, zaobišao je zarobljeni ku kolonu u pravcu Celovca i tom prilikom naredio zarobljeni koj koloni da krene natrag, tako je u toku dana vrateno oko 2.000 neprijateljskih zarobljenika od kojih su oko 500 bili slovena ki domobrani.⁷⁶³¹

SITUACIJA NA PODRU JU CELOVCA

Grad je bio pun pripadnika raznih vojski. U njemu ima ljudi sa svih pet kontinenata (Evrope, Azije, Amerike, Afrike i Australije). U tom momentu teško bi bilo na i mjesto u kojem se slila tolika velika šarolika masa raznih vojski. Bijedno su izgledali pripadnici Hitlerove vojske i njihove sluge - pripadnici raznih kvislinskih jedinica. Me u njima je najve i broj onih koji su od 1941. do 1945.

761) Franci Strle, n. d., str. 207-211.

762) Franci Strle, n. d., str. 220-222.

763) Isto.

godine proveli u Jugoslaviji ratuju i protiv naše Narodnooslobodila ke vojske. Uz Nijemce tu su i ustaše i domobrani, etnici, slovena ki domobrani, Nedi evi etnici, crnogorski etnici, Ljoti evci, albanski balisti i drugi razni pripadnici fašisti kih grupa. U te spadaju i druge fašistoidne grupe: talijanske, bugarske, maarske, koza ke, ruske, erkeske i druge.

Po gradu je mnogo zastava - jugoslavenskih, slovena kih sa i bez petokrake i austrijskih. Ovih posljednjih je puno više. U selima oko Krke slovena ki govore samo starci, mla i svijet govori samo njema ki, iako su to slovena ka sela. Dugotrajna denacionalizacija u inila je svoje.

Na Gospovetskom polju, desetak kilometara sjeveroisto no od Celovca, postoji još iz ranog srednjeg vijeka kameno prijestolje gdje su narodne skupštine Karantenskih Slovena birale i ustoli avale svoje vojvode. Jedna od Koruških partizanskih jedinica uputila je tamo svoje po asne stražare, koji u smjenama stražare kod tog simbola - uspomenu na prvu državu Slovena nakon velike seobe naroda, kao da ho e re i »došao je kraj vjekovnoj denacionalizaciji i germanizaciji slovenskog stanovništva u Koruškoj.«

Britanski komandant 5. korpusa general Kaughtley neprekidno je ulagao proteste na djelatnost naših organa vlasti koji su djelovali na podru ju Koruške i Celovca. On njih jednostavno nije trpio. Iznosio je stalne pritužbe, navode i da su naše vlasti izvršile neke rekvizicije u Celovcu i da on kao komandant okupacione uprave ne e tolerirati aktivnost organa naše vlasti i naše Komande podru ja u Celovcu bez njegove suglasnosti. On se stalno pozivao na to da su pravo na okupacionu upravu u Koruškoj dobili Britanci uz suglasnost Amerikanaca i Sovjeta.⁷⁶⁴

Jedne no i su u Celovcu zapaljene slovena ke i jugoslavenske zastave od strane fašistoidnih i germanofilskih grupa, u emu ih Britanci nisu sprije avali.

Kod Borovlja u rajonu dravskih mostova situacija je bila kriti na. General Lohr je napustio zarobljeništvo i dijelovi njegove armije kre u u Korušku. Prema iskustvima iz protekla tri dana pokazalo se da je Koruška grupa preslabda da se nosi s velikim neprijateljskim kolonama, pri emu su Britanci reagirali tek toliko da se samo u vanjskoj formi ispolji savezni ka solidarnost, a istovremeno su željeli da se naše snage sklone iz Koruške.

Cijene i situaciju u kojoj se našla Koruška grupa u tim momentima, pukovnik Šiljegovi je 12. maja donio odluku⁷⁶⁵ da se s grupom povu e na desnu obalu Drave u širi rajon Rožne doline odakle e s Motomehaniziranim odredom (ve se toga momenta moglo ra unati da e ostali dijelovi odreda iz Jesenica, Kranjske Gore, kao i tenkovska eta vrlo brzo sti i u sastav odreda) nastaviti dalju djelatnost. Za uvanje ratnog plijena koji je sakupljen u rajonu Trdnje Vasi naredio je da se ostavi jedna eta sa zadatkom da nastavi s daljim prikupljanjem plijena i pripremi njegovu evakuaciju.

764) Kazivanje B. Šiljegovi a i S. Dubaji a autoru 1983. g.

765) F. Strle u n. d., str. 221 iznosi sadržaj telegrama kojeg je Štab 4. operativne zone (OZ) Slovenije poslao Glavnom štabu Slovenije (GSS) 12. maja, »komesar 4. armije izdao je nare enje svojim i našim jedinicama na prostoru bivše austrijske Koruške, da se koncretiraju i pripreme za povlačenje, jer su same preslabe za vo enje bitke i razoružavanje).« (Brzjavci br. 32 i 42 od 12. V. 1945), f. 46/1 u Institutu za zgodovino i delavsko gibanje v Ljubljani (IZDG). O reakciji GSS na sadržaj navedenih telegrama nema podataka. Me utim, injenica da su slovena ke jedinice do daljega ostale na dostignutim položajima sve do op eg nare enja o povla enju dovode u sumnju nadležnost pukovnika Šiljegovi a, jer za takvu nadležnost on je morao imati i saglasnost E. Kardelja ili Štaba 4. armije, pa ako je Šiljegovi imao te nadležnosti onda su se njegova nare enja morala izvršiti. Navedeno objašnjenje autor smatra da su realnije tvrdnje u tekstu.

Koruška grupa je sredinom dana krenula pravcem Trdnja Vas-Celovec-Pore e-Vrba-Šent Jakob i krajem dana 12. maja smjestila se na širem prostoru Sent Jakoba.⁷⁶⁶»

Tokom 9,10, 11. i 12. maja grupa je svakodnevno zarobljavala i razoružava neprijateljske jedinice, grupe i pojedince. Naprijed u tekstu izneseni su karakteristi ni slu ajevi, koji su ostali u sje anju autora ovih redaka i drugih u esnika koje je autor konzultirao i naveo u tekstu. U Operativnom dnevniku 11. brigade pod datumom 12. maja napisano je daje tog dana razoružano u Koruškoj 5.200 neprijateljskih vojnika - podataka nema o broju zarobljenih jer je bilo i zarobljenih, madaje daleko ve i broj razoružanih. Najvjerojatnije je u navedeni dnevnik ušla jedinstvena brojka za zarobljene i razoružane. Kako su se u toku toga dana (12. maja) jedinice Koruške grupe prebacivale iz Trdnje Vasi u Sent Jakob to ne može biti govora o razoružavanju tolikog broja neprijateljskih vojnika toga dana, radi ega se sa sigurnoš u može uzeti da je navedeni broj razoružanih izveden za sva etiri dana i to na prostoru od Korenskog prijevoja do rijeke Krke. Nigdje nije zabilježena koli ina zaplijenjenog ratnog materijala na tom prostoru u navedene dane, ali se sa sigurnoš u može tvrditi daje ta koli ina bila velika.

DJELOVANJE MOTOMEHANIZIRANOG ODREDA NA DESNOJ OBALI DRAVE

Dolaskom na prostor Rožne doline Koruška grupa se rasmjestila: etvrti bataljon u rajonu Podrošca, 3. bataljon u rajonu Podgrad, Velika Vas, artiljerija u rajonu Sreje, dok je tenkovska eta ve bila razmještена u rajonu Bistrice v Rožu poslije neuspjelog prelaska Drave i dolaska u sastav Koruške grupe u Trdnjoj Vasi. Tako se od tog momenta oja ana tenkovska eta našla u sastavu Koruške grupe.

U rajonu mostova na Dravi neprijateljska grupa koja se probijala iz Ljubljane i dan ranije pokušala silom probiti se prema Celovcu zaustavljena od slovena kih i savezni ki jedinica i prisiljena da preda naoružanje i ode u zarobljeni ki logor na Vetrinjskom polju.

Zapadno od Rožne doline u širem rajonu Maloš a (od Zilje do Beljaka) razmjestio se Jeseni ko-bohinjski partizanski odred. Dok je bio u Kranjskoj Gori komandant brigade Guvo zatražio je od komandanta odreda kapetana Ivana Lebane da svoj odred stavi pod operativnu komandu Motomehaniziranog odreda, Leban je za to zatražio suglasnost od Štaba 9. korpusa, me utim dobio je odgovor da je njegov zadatak da što prije izbije u Ziljsku dolinu.⁷⁶⁷» i tako je poslije Leban djelovao neposredno po zadacima koje je dobijao od Štaba 9. korpusa.

Kako se prethodnog dana Kranjskoj grupi u Jesenicama predala neprijateljska kolona koja se na tom pravcu probijala iz Ljubljane, u tom se momentu o ekivao vrlo brz dolazak i Kranjske grupe u Rožnu dolinu.

Do dolaska Kranjske grupe jedinice Koruške grupe i oja ana tenkovske ete sre uju se na razmještajnom prostoru, s tim što e tenkovska eta uzeti u eš a u razoružavanju i zarobljavanju neprijateljske kolone na cesti od Drav-

766) Britanski vojnici na cesti Celovec-Beljak namjerno su izazvali incident jer su jedan zaostali kamion 3. bataljona u kojem su bili naši vojnici (šofer i dva vojnika) a prevozio je municiju zaka ili za svoje vozilo odvukli ga odatle i na pogodnom mjestu gurnuli u provaliju (Operativni izveštaj 11. brigade od 1. VII 1945. g.).

Prolaze i kroz turisti ki gradi na obali Vrbskog jezera - Vrbu, zapažen je kameni miljokaz na kojem je na njemu kom jeziku napisano: »Dovde su 1919. godine došli srpski konjanici i dalje ne«. Natpis asocira na spomen borbe germanofilskih snaga na tlu Koruške u vremenu neposredno poslije I svjetskog rata.

767) M. Pavlin, n. d., str. 279-288.

skih mostova do Celovca sutradan 13. maja. Idu eg dana u širi rajon Sent Jakoba stigla je i Kranjska grupa.

Željezni ka pruga Jesenice-Podrošča bila je u ispravnom stanju. Trebalо je nju što prije osposobiti za saobra aj (prakti ki to je bila u stvari samo dužina tunela ispod Karavanki). Organizirane željezni ke organizacije nije bilo. Tog zadatka u Jesenicama prihvatio se zamjenik komandanta brigade kapetan Dominko Antunovi . On je prije rata u toku služenja vojske bio u željezni koj jedinici, pak je ponešto znao o željeznicama. Potražio je željezni are, no vide i da e izgubiti puno vremena odlu io se da sam pokrene lokomotivu i s njom je prošao kroz tunel. U me uvremenu prikupljeno je i željezni ko osoblje i tako je proradio najkra i put iz Koruške prema Jesenicama i Ljubljani,⁷⁶⁸, kuda e narednih dana dano no proticati zaplijenjena ratna tehnika i zarobljenici iz Koruške prema Jesenicama i Ljubljani.

Sredinom dana 14. maja Kranjska grupa stigla je kompletna u Rožnu dolinu i razmjestila se na širem prostoru Sent Jakoba. Od tog momenta Motomehanizirani odred djeluju do daljega kao cjelina.

U toku ovog dana Motomehanizirani odred dobio je potrebne koli ine goriva kojeg je neprekidno depešama traži od Štaba 26. divizije. Da bi se razumjela problematika oko snabdijevanja odreda s gorivom potrebno je ista i neke od momenata koji su komplikirali djelovanje odreda uslijed nemogu nosti blagovremenog snabdijevanja gorivom. Uz motorna vozila kojima su raspolagale artljerijske i tenkovska jedinica, odred je zarobio veliki broj njema kih vozila i jednim brojem motorizirao svoju pješadiju, a kod Nijemaca su na ene zaplijenjene male koli ine goriva. Potrebno gorivo moglo je biti dotureno iz divizijskih i armijskih rezervi sa šireg prostora Trsta, cestom koja dolinom So e vodi preko prijevoja Vrši a i Predela u Korušku ili u Kranjsku Goru. Vrši ki prijevoj je za vozila bio neprohodan pa se moralno orijentirati samo na Predelski prijevoj ili neki drugi cestovni pravac koji preko Udina izvodi u Korušku. Me utim, za ove prohodne puteve trebalo je tražiti odobrenje savezni ke komande. Ve 10. maja Stab 11. brigade svojom depešom obavještava Štab 26. divizije daje brigada os-tala bez goriva i traži da se uputi pravcem Tolmin-Bovec-Trbiž-Kranjska Gora. Kako gorivo nije stizalo Stab brigade ponovo depešom od 12. maja traži od divizije da joj upute gorivo ranije navedenim pravcem i da se zatraži odobrenje od saveznika. I kona no prva koli ina goriva je doturena 14. maja.⁷⁶⁹ S gorivom za kamione nekako je išlo, jer su prona ene minimalne koli ine za nužne potrebe. Me utim s gorivom za tenkove i blinde nije moglo biti rješenja ukoliko se ne do-bije od Britanaca (visokootanski benzin za tenkovske motore). Taj problem je uspješno riješio major Dubaji svojom intervencijom kod Britanaca tako što su Britanci dali benzin za tenkove iz svojih skladišta.⁷⁷⁰

Iako je za sve jedinice njema ke oružane sile prestanak davanja otpora nastupio 9. maja u 01.00 sat, one na pojedinim pravcima još i dalje nastoje da se silom oružja probiju u Austriju i da se predaju savezni kim jedinicama. U tome se naro ito isti u razne kvislinške jedinice sa teritorija Jugoslavije. General Lohr je iskoristio nedovoljnu budnost jedinice koja gaje držala u zarobljeništvu i krenuo u Korušku. Tom prilikom njegova 104. divizija obnovila je borbe sa 14. slo-vena kom divizijom na prostoru izme u Crne i Pliberka. Ustaško-domobranske snage i etnici tako er ne polazu oružje ve nastoje da se probiju prema zapadu na pravcu Slovengradec-Dravograd-Pliberk. I tu na desetak kilometara dalje u rajonu Dravskih mostova neprijatelj je do ju er pružao otpor.

768) Pismo D. Antunovi a u arhivi autora.

769) Knjiga depeša 26. divizije.

770) Kazivanje S. Dubaji a autoru 1983. godine i Omera Miroševi a, tada pomo nika vodnog delegata voda blindi tenkovskog bataljona.

Dakle, na prostoru gdje se još nalaze jedinice Grupe armija »E«, kao i kvislinške jedinice, situacija je još prilično nejasna. Iz istočnog pravca Karavanki moguće je očekivati prodor neprijateljskih grupa ili kolona ukoliko budu zaustavljene na pravcu Pliberk-Celovec, a pošto naše jedinice na tom pravcu spriječavaju prodor Löhrovoj armiji i kvislinzima to je izvjesnost da će pojedine neprijateljske kolone krenuti prema Dravskim mostovima kod Borovlja realna.

Polazeći od navedenih injenica Štab odreda je donio odluku da idu egzana prebacuju jedinice na prostor Svetina Vas-Struga-Borovlje-Mostovi na Dravu dajući im zadatku da na tom prostoru sa ekajem eventualne grupe neprijatelja koje bi se probile s istoka i da im ne dozvole dalji prodor prema Celovcu i Beljaku prisiljavajući ih na kapitulaciju.

Major Simo Dubaji i britanski oficir za vezu poručnik R. C. Lochead opušteni u razgovoru - Koruška maj 1945.

Neprijateljski ratni plijen se i dalje prikuplja. Jedna eta 4. bataljona i dalje se nalazi u Trdnjoj Vasi, gdje je ostala prilikom povlačenja Koruške grupe u rajon Sent Jakoba.

Tokom 15. maja jedinice odreda prebačene su na navedeni prostor s tim da su dva bataljona posjela liniju Borovlje-Kožentavra (Prvi i Drugi bataljon), druga dva bataljona, artiljerija i tenkovi raspoređeni su po dubini raspoređena.

Povrijećene borce u južnu erašnjoj saobraćajnoj nesreći na traženje referenta saniteta brigade Branka Petkovića i Britanci su primili u svoje sanitetske ustanove - tri teže povrijećene borca smještene su u Beljaku, a ostalih 18 upućeno je u Udine.⁷⁷"

Nakon žestokih borbi u rajonu Dravograda, Slovenjgradeca, Poljane i Pliberka Nijemce i kvislinge jedinice naše 3. armije i 4. operativne zone prisilile su na kapitulaciju 15. maja. Jedan dio ustaško-domobranksih jedinica s tog prostora

nije se pomirio sa sudbinom predaje ve je krenuo u probijanje kroz šumovite predjele sjevernih padina Karavanki s ciljem da se tim pravcem probiju u pravcu Celovca i Beljaka. Njihovo izbijanje pred naše položaje kod Borovlja moglo se o ekivati za dva do tri dana.

Sutradan, komandant brigade depešom javlja Stabu 26. divizije: ».... Što se ti e ratnog plijena, mi nemamo mogu nosti da se time bavimo, pošto imamo mnogo drugog posla u vezi razoružanja neprijateljske vojske koja nailazi na desetke hiljada«,⁷⁷² Navedena brojka »na desetke hiljada« sigurno je preuveli ana, ali tih dana probijale su se daleko ja e kolone neprijatelja, pa je razumljivo da su se takve brojke ve bile nekako udoma ile u ocjenama naših jedinica. Iz navedenog sadržaja depeše lako je zaklju iti da je to uvijek osnovna preokupacija našeg odreda, no i pored toga nastavlja se prikupljanje ratnog plijena, pri emu Britanci vrlo esto ometaju našim jedinicama da prikupljaju ratnu opremu, a posebno prave smetnje eti koja se nalazi u Trdnjoj Vasi. Iako se o ekuje probijanje neprijateljskih grupa kroz Karavanke, u 16 sati Stab brigade je dobio depešu od Štaba 26. divizije u kojoj se kaže daje Štab 4. armije naredio da 11. brigada ostaje do daljeg u Koruškoj i da svoje dijelove sa sadašnjeg prostora prebac u Celovec, kao i da sav zaplijenjeni materijal evakuira u pravcu Trsta.⁷⁷³

Štab 11. brigade pripremio je prebacivanje bataljona u Celovec i obavijestio depešom Štab divizije da 17. maja u 12 sati kre e u Celovec.⁷⁷⁴ Me utim, tok do ga aja u odnosima naše zemlje sa saveznicima koji su inzistirali da naše jedinice napuste Korušku izmijenit e ovu odluku. Naime, toga dana je britanski poslanik u Beogradu predao notu svoje vlade kojom se odbacuje zahtjev jugoslavenske vlade od 13. maja kao neprihvatljiv (13. maja je maršal Tito u pismu britanskom ambasadoru izrazio žaljenje, što od saveznika, osim Sovjetskog Saveza, nije do sada dobio odgovor za uspostavljanje jugoslavenske okupacione zone u Austriji prema noti Jugoslavije od 2. aprila) za britansku vladu, koja ostaje kod svog zahtjeva od 12. maja i traži da maršal Tito izda nare enje da se jedinice pod njegovom komandom smjesti povuku s teritorije Austrije na jugoslavensku stranu, podrazumijevaju i granicu s Austrijom od 1937. godine.⁷⁷⁵

U Celovcu organi naše vlasti i politi kih organizacija poduzimaju sve mjere na konsolidaciji politi ke situacije u Koruškoj. U toku dana (17. maja) u Celovcu je održana antifašisti ka konferencija koja je izabrala Pokrajinski narodnooslobodila ki odbor za Korušku. U izboru je u estvovalo 280 delegata, od kojih je po 120 Austrijanaca i Slovenaca, iza ega je lako zaklju iti da se je išlo na ravнопravnost pripadnika jedne i druge nacije. Za predsjednikaje izabran dr France Petek. Konferencija je izglasala Deklaraciju kojom odbacuje nametnuti Landesregierung - vladu pronacisti ke obojenosti (vlada Koruške) i poziva narod na borbu protiv ostataka nacizma i priklju enje Celovca Titovoj Jugoslaviji. Na kraju je upu eno pismo maršalu Titu i Prvom predsjedniku Slovenske vlade Bo risu Kidri u.⁷⁷⁶

Prikupljanje ratnog plijena na cesti Borovlje-Celovec nastavlja se. Britanci s ovom djelatnoš u nisu zadovoljni. Oni su 17. maja došli sa svojim tenkovima na prostoru neposredno sjeverno od Mostova na Dravi i direktnim ga anjem zapalili 8 zaplijenjenih njema kih tenkova. Istovremeno su po eli praviti razli ite smetnje našim jedinicama na Dravskim mostovima.⁷⁷⁷

I pored toga što Britanci od vremena do vremena prave teško e našim jedinicama, ali istovremeno ponekad izlaze na ruku zahtjevima naših komandi,

772) Isto.

773) Isto.

774) Isto.

775) Dr Dušan Biber, »Tito-Churchill«, Arhiv Jugoslavije, Beograd i »Globus«, Zagreb, str. 553.

776) F. Strle, n. d., stf. 375.

777) Operativni izvještaj 11. brigade od 1. VII 1945. g.

tako su pored ranije navedenih pružanja pomoći, danas saopštiti da je našim jedinicama predati oko 32.000 ustaša i etnika.^{778*} Predaja se obavlja u Podrošci svakog dana s tim da je dnevno izručiti 2.000 do 3.000 zarobljenika. Za ovu svrhu pukovnik Šiljegović je odredio posebnu grupu vojnika iz 3. bataljona. Pred pad mraka Britanci su dovukli nekoliko lanova ustaške vlade (grupu diplomata - kako su je oni nazivali), na elu s njenim predsjednikom dr Nikolom Mandićem i doglavnicima Milom Budakom i Ademagom Mešićem. S lanovima vlaste bio je i povećani broj ustaških vojnika i civilnih funkcionera. Pojedini od njih vodili su sobom i lanove svoje porodice. Tako je s Budakom došla i njegova kćerka, koja je komandantu brigade Guvi saopštiti želju da i ona stupi u partizansku vojsku kao borac. Ademaga Mešić s nakrivljenim urakom na glavi u kojem su bili zlatnici izgovarao se kako je on stari uturum i da ne može snositi nikakve odgovornosti. Mandić je pukovniku Šiljegoviću iznosio kako je bio zajedno s književnikom Petrom Kneževićem u Bosansko-hercegovačkom saboru u doba Austrije.⁷⁷⁹ »Kod »diplomata« između ostalog na enu su i li na Paveli eva odlikovanja, razni pokloni koje je on dobijao - pozla eni pištolj, lova ka puška s vrijednim ukrasima i slično. Svaki od njih je imao izvjesnu količinu zlata, konvertibilne zapadne valute i drugih vrijednih predmeta. Iduće dana ova grupa je preba ena vozom u Jesenice.

Štab brigade je 1. maja uputio 4. bataljon u Podrošcu sa zadatkom da osigurava širi prostor oko željezničke stanice uz istovremeno upućivanje jednog voda u Jesenice da tamo osigura prijem zarobljenika i materijala. Uz ovog bataljona je i dalje u Trdnjoj Vasi. U rajonu 3. bataljona kod sela Struge jedno oddjeljenje britanskih vojnika s oficirima na elu bacilo je pod cestu jednu blindu i tri protivavionska mitraljeza. U 13 sati Štab 26. divizije depešom traži da se general Lohr uputi sa svojim štabom u Štab 4. armije. U 22 sata Guvo i Dubaji su odgovorili: »General Lohr sa svojim štabom, osim dva generala, koji su pobegli - upućeni u 3. armiju.⁷⁸⁰

Izručenje ratnih zarobljenika - ustaša, domobrana i etnika nastavlja se po dogovoru.

Britanci i pored toga što predaju ratne zarobljenike i dalje imaju smetnje. Tako su 19. V na željezničkoj stanici u Podrošci postavili na željezničke šine tenkove, kako bi omeli izvlačenje zaplijenjenog materijala u Jesenice. Ovo imaju i pored ranijih protesta naših oficira u Štabu britanskog korpusa, kada je dobijeno obećanje da ne će praviti slične smetnje.⁷⁸¹

Radio-depešom poslat je izvještaj Štabu 26. divizije o brojnom stanju brigade ovog dana (19. V) i ono iznosi: po spisku 2.848 vojnika, od čega u Koruškoj na licu 2.105 i u rashodu 743 boraca.⁷⁸²

Na neprekidno inzistiranje zapadnih saveznika o povlačenju naših jedinica iz Koruške, maršal Tito je 19. maja odgovarajući na notu britanske vlade od 17. maja, daje vlastu DFJ izdala naredbu jedinicama Jugoslavenske armije da se povuku iz Koruške na predratnu granicu liniju. Dalje se u odgovoru navodi da je tako udovoljeno savezničkim željama ne prejudicirajući i konačno uređenje granica s Austrijom do kojeg će doći i na mirovnoj konferenciji, te da prebacivanje jugoslavenskih trupa ovisi o prebacivanju ratnog plijena koji je pao u ruke naše vojske.⁷⁸³

U 8.30 sati istog dana, kada je predata nota britanskoj vladi o povlačenju naših trupa iz Koruške stigla je u Štab odreda depeša Štaba 26. divizije, u kojоj je

778) Knjiga depeša 26. divizije u Arhivu VII.

779) Kazivanje: B. Šiljegović, I. Guve, S. Dubaji i drugih autora 1983. g.

780) Knjiga depeša 26. divizije u Arhivu VII.

781) Isto.

782) Isto.

783) D. Biber, n. d., str. 554

stajalo: »Naša vlada odluila je da iz Koruške povuče naše trupe na staru granicu, s tim da se izvuče ratni materijal i zarobljenike, kao i daje dužnost komandanta 4. armije preuzeo general-lajtnant Peko Dapović.«.⁷⁸⁴⁾

Nakon ove depeše u Odredu su otpočele pripreme za povlačenje iz Koruške.

O ekivanje da će ustaške jedinice koje su odbile da krenu u zarobljeništvo krenuti sjevernim padinama Karavanki, danas, 20. maja ostvarilo se je. Ispred položaja našeg 1. bataljona u rajonu Borovlja pojavile su se ustaše - grupa je oko 40 vojnika. Komandir 1. ete Jerković krenuo je sa etom prema njima. Brzo su se predali, ali su ujedno šaopili da dublje u šumi ima tri bojne ustaše. Jerković je ovom obavijestio Štab bataljona. U Štabu bataljona je odlučeno da se krene prema ustašama i da se zatraži njihova predaja. Knjima su krenuli komesar i pomočnik komesara bataljona Košta Ugrica i Vojtjeh Ostojić. Ustaški pregovara i su odbijali predaju, no kada se je ispred njih pojavila naša tenkovska jedinica vrlo brzo su pristali na razoružanje i predaju. Tom prilikom se predalo oko 4.500 ustaše i domobrana.⁷⁸⁵⁾ Dobijeni izvještaji tog dana od zarobljenika da

784) Knjiga depeša 26. divizije u Arhivu VII.

785) Pismo Koste Ugrice (u arhivu autora). O pregovorima i predaji ove ustaške grupe Košta Ugrica u svom pismu za monografiju brigade piše: »Ustaše su se probijale kroz pošumljeni teren i naletjeli na naš bataljon, koji je otvorio vatru. Nakon kratke pučnjave oni su stavili do znanja da žele pregovarati. Krenuli smo motociklom s prikolicom i Ostojićem. Vozač je bio jedan mlađi Nijemac, zarobljenik. Došli smo pravo me u ustaše. Ustaški komandant, kao i njegov član štaba bili su na konjima i tako smo vodili pregovore - oni u sedlu, mi u prikolici i na motoru.

Odmah sam upitao ustaškog komandanta da li će predati jedinicu, našto mi je on, kao tobože iznenađen, odgovorio:

- Zašto?
- Zato što su Nijemci odavno potpisali kapitulaciju - rekao sam.
- Poglavljenik nije potpisao kapitulaciju. Hrvatska nije kapitulirala! - oštrosno je dodao ustaša.
- U tom slučaju morate da se borite s nama.
- Mi smo se svakako probili do Engleza.
- Englezi vam predati nama - replicirao sam.
- Sta ste vi uostalom? - bahato je dodao ustaški komandant! - Vi ste obični engleski satelit.

Ako se ne uspijemo probiti prema Čelovcu, mi ćemo se probijati prema Trstu.

- Vi ste kompletno neobavješteni. Trst smo mi zauzeli još 1. i 2. maja - odgovorio sam.
- Uostalom, ukoliko se predamo vama tko nam garantira da će s nama postupiti po me u narodnom pravu? - po eo je da okreće razgovor u drugom smjeru ustaški komandant.

Menje svega bilo dosta. Pred nama su najozloglašeniji koljaci koji su zvijerski ubijali žene, stariće i djecu, i oni sada govore o me unarodnom pravu. Zato se nisam mogao uzdržati i oštrosno sam odgovorio:

- Vi dolazite iz Jugoslavije. Tamo i posljednje dijete zna da će biti kažnjeni ratni zlostinci. Ukoliko ste ratni zli, inac, ne ete izbjegi kazni!

U tom trenutku ustaški komandant iznenađen ovakvim odgovorom povikao je gotovo životinjskim glasom:

- Sto kažeš!?
- Ustaše je podigao prijeteći i automat uperivši ga u nas. Ja sam tada dao znak šoferu da nas vrati natrag. Cijelo vrijeme smo se osvratali da nam ustaše ne ispalju rafal u leđa.

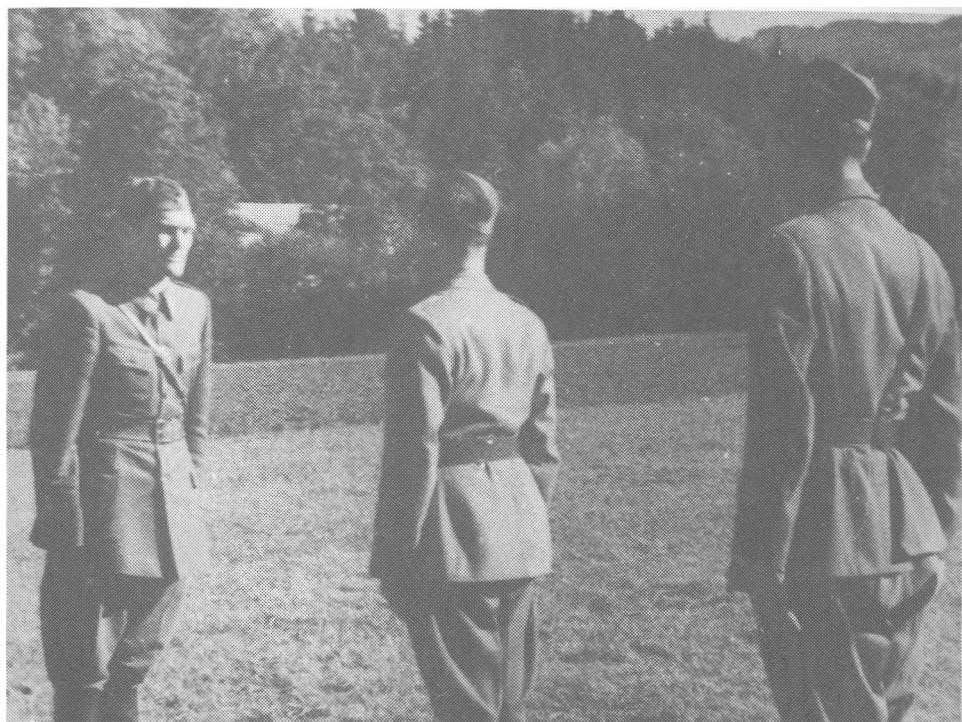
Nakon toga sam pronašao Simu Dubajića i zatražio da na ustaše krenemo tenkovima. Iluzorno bi bilo ginuti u borbi ovom brojnom grupom izdajnika i to, nekoliko dana nakon zvaničnog završetka rata. Simo je uz prigovor da tenkove ne treba uputiti u šumu ipak na kraju pristao. Popeli smo se na jedan tenk i cijelom etonom krenuli na ustaše.

Me utim ustaše su bile ja, bar u tom trenutku, na riječima, nego na djelu. Predali su se a da pri tom nisu ispalili ni jedan metak. O igledno, pojava tenkova u šumama je svoje.

Sada je nastao problem kako ove koljace prebaciti u Jugoslaviju. Pošto su razoružani, ukrcali smo ih u jednu željeznu kuću kompoziciju. Me utim pred tunelom u Podrošici nastale su nove komplikacije. Na šinama se preprijeće i britanski tenk, a kraj njega jedan britanski kapetan je uporno odbijao da propusti kompoziciju u Jugoslaviju. Uzaludno je bilo pozivanje na savezničke odnose. I sva diplomatska vještina Sime Dubajića i kao da nije pomagala. Britanac je bio uporan. Simo se odjednom izgubio i nakon kratkog vremena imao sam priliku da vidim jednu od najkompleksnijih scena na kraju rata. Pojavio se Simo i s njim nekoliko vojnika kojima su se ugibali pod teretom jednog klavira, kojeg su nosili steškom mukom. Simo je naredio da se klavir stavi na tenk i tada je nastala upravo groteskna situacija. Britanski kapetan je bio zbuđen a vjerojatno i šarmiran ovim neobičnim prijatom. Sklonio je tenk s pruge. Tako je nekoliko stotina ustaše »zamijenjeno« za jedan klavir. Kompozicija je krenula kroz tunel s ustašama u Jugoslaviju.«

još na tom pravcu ima u šumi oko 20.000 ustaško-domobranksih vojnika, koji sobom vode žene i djecu (depeša tog sadržaja poslana je Štabu divizije) pokazali su se kao neistiniti.⁷⁸⁶ Ustaško-domobranske grupe izbile su i ispred položaja 2. bataljona. S njima su započeli pregovori u 11.30 sati, a u 21 sat predalo se 14 ustaša i jedan njihov oficir.⁷⁸⁷

Od Britanaca je 21. maja preuzeto još oko 1.000 zarobljenika.⁷⁸⁸ Ustaško-domobranske grupe i dalje pristižu ispred Borovljja. U toku dana naš 2. bataljon prisilio je na predaju ukupno oko 300 ustaša.⁷⁸⁹

Komandant brigade Ivan Guvo predaje raport general-lajtnantu Petru Drapšinu

U toku dana izdata su naredba o povlačenju naših jedinica preko predratne jugoslavensko-austrijske granice. Treći artiljerijski motorizirani divizion krenuo je u sastav svoje brigade u pravcu Gorice.⁷⁹⁰ Bataljoni su u rajonu Borovljja prekinuli kontakt sa zaostalim ustaškim grupama i krenuli u pravcu Sent Jakoba radi pripreme za odlazak preko stare granice. I u toku ovog dana nastavljena je evakuacija ratnog plijena a primljeni su ratni zarobljenici od saveznika prema ranijem dogovoru.

Izvršavajući i borbene zadatke u zadnjim danima rata od Kranjske Gore do Celovca izgubili su živote borci: Miroslav Felenič, Ivo Ović, Erich Marosche,

786) Knjiga depeša 26. divizije, Operativni izvještaj 11. brigade od 1. VII 1945. g.

787) Operativni dnevnik 2. bataljona.

788) Knjiga depeša 26. divizije u Arhivu VII.

789) Operativni dnevnik 2. bataljona,

790) Operativni dnevnik 3. motoriziranog diviziona, Arhiv VII.

Smotra brigade 25. maja 1945. godine

Stjepan Karlović, Ivan Kuzmanić, Drago Ribarević, Petar Sardelić i Hans Siegfried.

Naše jedinice 22. maja napuštaju Korušku. Štab 26. divizije depešom je naredio brigadi da krene u pravcu Tržiške (Monfalcone) i da se smjesti u Kostanjevicu na Krasu. Evakuacija ratnog plijena i prijem zarobljenika obavlja se kao i ranijih dana.

Tokom 23., 24. i 25. maja prebacivanje jedinica i ratnog plijena teklo je neprekidno, s tim što je u toku 24. i 25. maja u Podrošči 2. etaža bataljona obezbjeđivala preuzimanje ratnih zarobljenika od Britanaca. Ova etaja je zadnjeg dana u rajonu Podrošće razoružala 100 ustaša i zaplijenila 130 pušaka, 10 šmajsara i 7 pištolja.⁷⁹¹

Brigada vrši pripreme za odlazak u sastav svoje divizije, a 24. maja u 9.30 sati dobija depešu iz divizije po kojoj brigada privremeno za potrebe primopredaje zaplijenjenog materijala i zarobljenika ostavlja jedan bataljon u Jesenicama, a s ostalim dijelovima da krene u Kostanjevicu na Krasu. U Jesenice je stigla 1. brigada 16. vojvojske divizije koja je od naše brigade trebala da preuzme njezinu dotadašnju ulogu. Međutim, u 12 sati depešom od Štaba divizije brigada je dobila naređenje da do daljeg ostaje u Jesenicama. Štabu brigade je nakon toga (27. maja) biti saopšteno da se brigada do daljnjega stavlja na raspolažanje Ministarstvu narodne obrane DFJ.⁷⁹²

Dana 25. maja iz Štaba brigade upućena je depeša Štabu 26. divizije u kojoj stoji da je za posljednjih sedam dana primljeno od Britanaca oko 15.000 ustaša, od kojih su 10 generala i 8 ministara, te oko 1200 etnika. I dalje se jedan dio nalazi u Podrošči gdje očekuju transport za Jesenice. U toku dana primljeno je još oko 1.500 ustaša koje su trebali biti predani 3. armiji.⁷⁹³ Idući dan upućena je depeša o prijemu zarobljenika u kojoj se obavještava Štab 26. divizije da su primljeni pripadnici 2., 3. i 4. puka Srpskog dobrovoljaca koga korpusa uža u inicijativi od 3.650 vojnika.⁷⁹⁴

Sumirajući svoje i neprijateljske gubitke u vremenu od 3. do 23. maja, Štab 11. brigade u svom operativnom izvještaju od 1. jula 1945. godine iznosi:

Naši gubici bili su: 8 mrtvih i 12 ranjenih, a gubici neprijatelja iznosili su: 777 mrtvih vojnika i 2 oficira i zarobljenih 10.443 vojnika i 258 oficira.

Prema istom izvještaju za ista i su važnija materijalna dobra koja su pala u ruke naše armije i prebaćena iz Koruške u Jesenice ili je zadržano u Jesenicama (željezni ke kompozicije, oprema i naoružanje neprijateljskih jedinica razoružanih u Jesenicama), kao što su: 423 kamiona, 10 automobila, 2 tenka, 1 blinda, 11 lokomotiva, 331 željeznički vagon, 20 oklopnih vagona, 23 topa raznih kalibara, 5 minobaca i kalibra 81 mm, 149 ruknih reaktivnih bacaca, 69 protivavionskih topova, 234 mitraljeza, 325 automata, 5.400 pušaka, 21 vagon municije, velike koljene druge materijala - hrana, odjeća i obuća, inžinjerska sredstva, sredstva veze, sanitetski materijal i sl.⁷⁹⁵

U navedena zaplijenjena sredstva nisu ubrojena ona koja su zaplijenjena od strane ostalih jedinica Motomehaniziranog odreda, a isto tako nisu uneseni gubici u živoj sili tih jedinica, kao i ubijeni i zarobljeni neprijateljski vojnici, koje su te jedinice izvele.

Tako je u pregled zarobljenih neprijateljskih vojnika nisu unešeni podaci o broju ustaša, etnika, slovenačkih domobrana, koje su izručeni ili Britanci.

Dolaskom svih jedinica u Jesenice, 25. maja brigada je izvela sve anarhiju povodom rođendana Vrhovnog komandanta maršala Tita.

791) Operativni dnevnik 2. bataljona.

792) Operativni dnevnik 11. dalmatinske brigade.

793) Knjiga depeša 26. divizije u Arhivu VII.

794) Isto

795) Operativni izvještaj 11. dalmatinske brigade od 1. VII 1945. g.

General-lajtant Petar Drapšin i major Ivan Guvo vrše smotru postrojene brigade

ZAKLJU AK O DJELOVANJU MOTOMEHANIZIRANOG ODREDA

Odred je u cjelini izvršio dobijeni zadatak kojeg karakteriziraju slijede i osnovni momenti:

- izbio je na podruje Koruške prije kapitulacije Löhrove Grupe armija »E«, kao i kvislinških jedinica, ija se glavnina nalazila na tlu Jugoslavije i tako neposredno utjecao na brzinu njihove kapitulacije i razoružanja;

- svojim prisustvom neposredno je uticao na brzu konsolidaciju naše narodne vlasti u Koruškoj, iji e dalji razvoj i djelovanje biti uko eno direktnom intervencijom britanske okupacione uprave u korist proaustrijskih vlasti;

- djeluju i na podruju Koruške neposredno je utjecao na Britanice da se izru i velik broj ratnih zlo inaca uz istovremenu vlastitu djelatnost oko hvatanja istih na tom prostoru;

- zaplijenjena je ogromna koli ina ratnog materijala i preba ena na jugoslavensku teritoriju;

- naše komandovanje na nivou Komande armije i Glavnog štaba Slovenije nije u potrebnoj mjeri sinhroniziralo rad Motomehaniziranog odreda i jedinica GS Slovenije na podruju ju gornje Savske doline i Koruške, pošto je trebalo unaprijed za sve te jedinice predvidjeti jedinstveno komandovanje nad svim tim jedinicama u cilju efikasnije upotrebe naših snaga na tom prostoru;

- Britancima nije odgovaralo naše prisustvo na podruju ju Koruške i odatile njihovo komandovanje poduzima sve mjere kako bi sprije ilo naš blagovremeni ulazak u Korušku, radi ega su naro ito kasnili naša artiljerija i tenkovi, pa i posred iskazane suradnje prema saveznicima - našoj vojsci, da su omogu ili odredu pokret preko Predela, uspjeh naših jedinica bio bi daleko ve i.

Iako je rat završen 9. maja, no kako su dijelovi neprijateljskih formacija, a posebno kvislinške jedinice sa teritorija Jugoslavije nastavljale s pružanjem otpora s ciljem da se predaju savezni kim jedinicama, zadnji borbeni zadatak brigada je izvršila 25. maja zarobljavanjem jedne ustaške grupe na teritoriju Koruške, radi ega se taj datum za brigadu može smatrati kao zadnji dan rata.

Zadatak da izbije na zapadne granice zemlje - rijeka So a i Koruška, koji je Vrhovni komandant postavio postrojenim jedinicama na Visu 12. septembra 1944. godine, 11. dalmatinska je asno izvršila.

Dolaskom brigadnih jedinica u Jesenice pristupilo se pripremi sve ane parade u ast ro endana maršala Tita. Za tu sve anost u Jesenice je stigao general Petar Drapšin s grupom visokih oficira. Drapšin je tih dana radio na formiranju Prve tenkovske armije. U prijepodnevnim satima 25. maja, pred postrojenom brigadom, komandant brigade major Ivan Guvo predao je raport generalu Drapšinu koji je u pratinji s Guvom izvršio smotru postrojenih jedinica brigade. To je ujedno i zadnja borbena smotra nakon 600 dana provedenih u ratnim borbenim uvjetima od 2. oktobra 1943. kada se brigada prvi put postrojila u Kozici, na padinama legendarnog Biokova.

Sutradan 11. dalmatinska izašla je iz formacijskog sastava svoje 26. dalmatinske divizije, u ijem se sastavu nalazila od njenog formiranja i ušla u sastav Prve tenkovske armije koja je tih dana formirana.⁷⁹⁵³

795a) Štab brigade je obavještavaju i Štab 26. divizije da odlazi u sastav Prve tenkovske armije, komandantu divizije uputio na poklon trofejni pozla eni pištolj marke »waiter« koji je poglavniku Anti Paveli u poklonio ustaša Mijo Gavranovi. Pištolj je zaplijenjen u prtljagu ustaške vlade u Podrošici. AVII, knjiga depeša 26. divizije.

27. V. br. 76
prijev. 16.20
8. 133

Quis i Progu

U odložite u mostarima
nevi pjesacku. Vila nevi je
se areioni. Doma je mnogo zato
isto se rastopivo i vi nećemo zabo-
reni res. Ma da nečete vi pjesile
ali vjerujemo da vi n nećete sotpi-
dijuzi.

Leljivo nevi mnogo vreće u
daljnici raditi drugarski res
pozdravljaju

Fojo, Duke,

Faksimil depeše Štaba 26. divizije u kojoj se Štab 11. brigade obavještava o ulasku u sastav
Prve tenkovske armije

DVANAESTA GLAVA

POLITIKA, KULTURNA I SPORTSKA DJELATNOST - PRISTAPSKE JEDINICE I SANITET BRIGADE

AKTIVNOST I RAZVOJ PARTIJSKE ORGANIZACIJE

Relativno mali broj sa uvanim dokumenata s kojima je autor raspolagao, bio je ograničen avajući faktor za temeljitu analizu navedene djelatnosti, a pošto je monografski rad zamišljen kao obrada borbenog puta brigade, to bi uključivanje i ove djelatnosti uz dopunsku obradu bilo ozbiljnije povećanje obima knjige, radi ega se autor opredijelio na fragmentarnu obradu.

Jedanaesta brigada prilikom formiranja naslijedila je kompletну vojno-političku organizaciju iz Biokovskog partizanskog odreda, ime je u stvari nastavljen politički kontinuitet organizacija KPJ i SKOJ-a koji je već prije bio uhodan. U tom periodu brojno stanje organiziranih (lanova KPJ i SKOJ-a) u odnosu na ukupno brojno stanje brigade relativno je malo, što je razumljivo s obzirom da se to dešava u jednoj sveopćoj klimi ustanka u najvećem dijelu Dalmacije poslije kapitulacije Italije, kada je u partizanske jedinice pristupila velika masa novih boraca. No, i pored malobrojnosti lanovi KPJ i SKOJ-a uživali su ogromni autoritet kod novih boraca steći u dotadašnjim borbama ili na ilegalnom radu na terenu. Taj kontinuitet i dalje će se nastaviti do kraja rata.

Za po etni period (Biokovo, otok Hvar, po etni period na Visu) autor nije uspio pronaći iole značajna dokumenta iz kojih bi se dali izvuci i solidniji zaključci o bitnijim političkim aktivnostima, brojnom stanju lanova KPJ i SKOJ-a i drugim neposrednim zadacima u brigadi, dok za period od druge polovine 1944. godine pronađeno je više dokumenata (izvještaji, li ne bilježnice politkomesara, primjerici brigadne štampe), te uz sjećanje pojedinih drugova iz brigade i autora kao neposrednih učesnika moguće je dati nešto šire ocjene o tadašnjoj moralno-političkoj situaciji u brigadi.

U nedostatku dokumenata za po etni period autor je tražio od neposrednih učesnika da iznesu svoja sjećanja. Tako je u jednoj raspravi u Zagrebu, februara 1985. godine na kojoj su pored autora učestvovali: Dane Virović, pri formiranju brigade zadužen za organizaciju partijskog rada u brigadi, Vlado Perasović, sekretar SKOJ-a u brigadi, Ante Šuruković, komesar 1. bataljona, Branko Markotić, politički radnik na Biokovu i još nekoliko drugih boraca iz brigade, došlo se do zaključka po kojem je brojno stanje lanova KPJ po etama bilo: 5-6 lanova u 1. i 3. bataljonu, a u 2. bataljonu po 10-12 lanova u svakoj eti pojedinačno. Lanova SKOJ-a u brigadi je bilo oko 170. Neposredno pred kapitulaciju Italije do

dolaska novih boraca u odredu je bilo oko 80% organiziranih boraca (lanova KP i SKOJ-a). Normalno da ovaj procenat pada dolaskom novih boraca, ali je skora budnost i njih masovno uključiti u redove Partije i SKOJ-a.

Sredinom marta 1944. u brigadi je bilo 189 lanova KP, 32 kandidata i 324 lana SKOJ-a od ukupno 1170 boraca.⁷⁹⁶

U mjesecu junu 1944. godine u brigadi je bilo 20 osnovnih organizacija KPJ, koje su tada nazivane elijama. U osnovi, svakajedinica ranga ete imala je svoju eliju, kao i svaki štab. Ukupno je u brigadi bilo 253 lana KPJ. Njihov socijalni sastav bio je: 47 radnika, 169 seljaka, 19 intelektualaca, 13 namještenika i 5 aka. Kandidata Partije bilo je ukupno 32. Organizacija SKOJ-a imala je 379 lanova.⁷⁹⁷ Kako je u tom momentu brojno stanje brigade iznosilo ukupno 1427 boraca, proizlazi daje ukupno organiziranih bilo 46 posto. Neuporedivo veći broj organiziranih pripadnika je iz selja kog socijalnog sastava za razliku od broja koji je pripadao socijalnoj kategoriji radnika. Razlozi su u daleko većem broju boraca iz selja kih porodica - oni u stvari i nisu osnovnu bora ku masu brigade.

Ovo brojno stanje organiziranih i dalje relativno raste u zavisnosti od dolaska novih boraca, kada ukupni postotak organiziranih nešto opada. Tako u Splitu, gdje je brigada bila smještena u januaru 1945. godine, u 3. bataljonu broj organiziranih opao je na 36 posto. To opadanje se poklapa s tadašnjom popunom novog ljudstva, koja je u Splitu izvršena nakon kninske operacije, u kojoj je ovaj bataljon kao i itava brigada imao poprili no gubitaka.

Za navedeni period (juni 1944. - februar 1945) brojno stanje lanova KP po bataljonima kreće se između 50 i 90. Linija uspona je neprekidno u toku - juni 1944. 50, a februara 1945. 90 lanova. Razlike u brojnom stanju između bataljona su skoro zanemarljive, izuzev 5. bataljona koji je imao relativno manji broj lanova KP, a što je i razumljivo obzirom da je isti došao u sastav brigade iz Italije u julu 1944. godine.

Brojno stanje kandidata KP bilo je tako da je skoro podjednako po svim bataljonima i kretalo se između 5 i 10 po bataljonu.

Prema izvještaju iz marta 1945. godine brojno stanje organiziranih i dalje raste. Ukupan broj lanova KP je tada u brigadi 437,⁷⁹⁸ što znači da je od juna brojno stanje povećano za skoro stotinu novih lanova. Statistički pokazatelj izvještaja daje interesantne podatke.

Tako je socijalni sastav lanstva bio: radnika - 135, seljaka - 234, obrtnika - 20, namještenika - 24, intelektualaca - 18, oficira i podoficira iz bivše vojske - 6; nacionalni sastav: Hrvata - 388, Srba - 5, ostalih 44; spol i inovi: žena - 25, boraca - 123, podoficira - 32, oficira i komesara - 187.

Rast je pokazan i kod broja kandidata u odnosu na mjesec juni prethodne godine i sada je njihovo brojno stanje 62 lana, što je u stvari rast skoro za 100 posto.

Brojno stanje skojevaca za navedeni period kreće se po bataljonima u brojkama od 70 do 90, s iznimkom Petog bataljona koji je imao manji broj iz razloga koji su navedeni i za lanove KP u tom bataljonu.⁷⁹⁹

796) Zbornik NOR-a, tom V, knj. 5, str. 647.

797) Zbornik NOR-a, tom Vir, knj. 6, str. 614-620 - Izvještaj pomoćnika politkomesara 11. brigade za mjesec lipanj 1944.

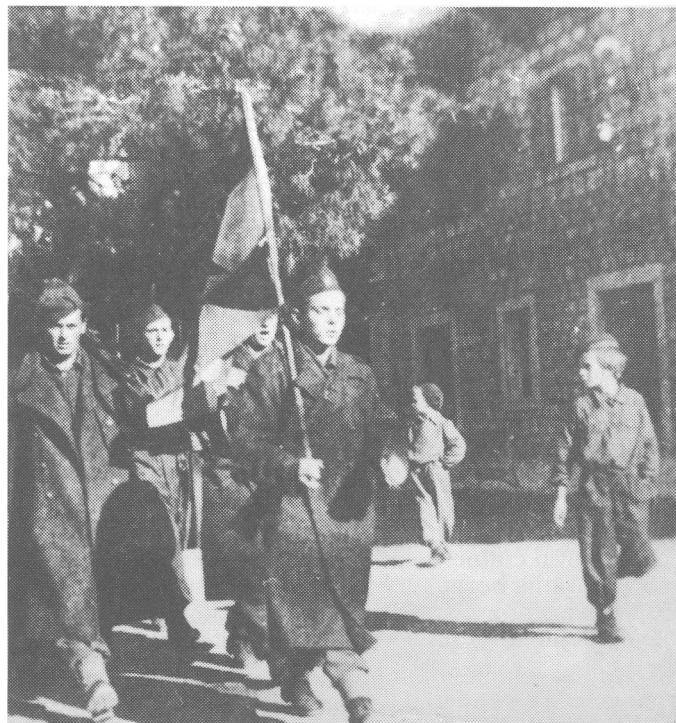
798) Zbornik NOR-a, tom IX, knj. 9.

799) Brojno stanje lanova KPJ, kandidata Partije i SKOJ-a račeno je prema podacima iz ratne sveske Ante Deaka, politkomesara 11. brigade.

POLITI KA DJELATNOST

Politi ki i politi ko-partijski rad u brigadi planiran je u Politodjelu 26. divizije, koji je za to dobijao instrukcije od odgovaraju ih organa korpusa i CK KPJ. Kako se dejstvo brigade odvijalo na teritoriji Dalmacije to je i konkretno djelovanje bilo uskla eno s politi kom linijom Obisanog komiteta KPH za Dalmaciju, naravno dok je brigada djelovala na dalmatinskom prostoru.

Politi ke teme - Za bora ki sastav sadržaj tema je podešen aktuelnim zbivanjima toga vremena usaglašen osnovnim ciljevima NOB-e u Jugoslaviji. U vremenu formiranja brigade osnovne politi ke smjernice su bile usaglašene s odlukama Prvog zasjedanja AVNOJ-a i ZAVNOH-a, a nešto kasnije prema odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu 1943. godine. Sve teme poslije Drugog zasjedanja AVNOJ-a oaziraju u osnovi na njihovim odlukama (federativno uređenje Jugoslavije, zabrana povratka kralju u zemlju do završetka rata, kada će narod odlučiti o tome na slobodnim izborima...). Teme su ujedno protkane vojno-politi kom i vojnom situacijom i ulogom naše zemlje u tim zbivanjima.

Skojevci 1. bataljona dolaze na skojevsку konferenciju u Visu, aprila 1944. godine

Kroz konstrukciju svih tema provla i se neprekidna obrada politi ke prakse, za nas tada već bivše buržoaske kraljevine i njenih politi kih partija kao uzročnika svih negativnih kretanja u bivšoj državi, a što je naročito kao posljedica te prakse došlo do izražaja u ratu 1941. godine, kada je vojska Kraljevine kapitulirala za desetak dana rata, a vlada načela s kraljem pobegla u egzil odakle

je rukovodila s nekakvim otporom u zemlji, kojemu se naelo postavio njen ministar obrane Draža Mihailović, a ovaj je u saradnji s okupatorom otpočeo rat protiv NOVJ.

Samo po sebi se razumije da je osnovni akcenat u svim tim temama bio u obradi politike okupatora i njihovih trabanata u zemlji počev od etnika pa do ustaša, balista, bjelogardijaca, domobrana itd. i njihovom raskrinkavanju.

Teme za lanove KP i SKOJ-a i rukovode i kadar uz navedenu građu za borbu ki sastav dopunjene su gradivom iz političke teorije marksizma. Tako su obrađivane teme: Nacionalno pitanje, Seljačko pitanje, Diktatura proletarijata, Fašizam i demokracija, Održavi, O lenjinistički konceptu partije i sl. no. Iz sauvanih »kostura«⁸⁰⁰, tih tema (tako su se nazivali koncepti) može se zaključiti da su izlaganja predavača bila temeljito pripremljena u teoretskom i didaktičkom pogledu i da su po kvaliteti bila na samom vrhu naše tadašnje teoretske misli.

U vremenu viškog perioda političke teme su obično obrađivane u popodnevnim satima - od 15 do 18 sati, jer je prijepodnevno vrijeme bilo predviđeno za vojno-stručnu obuku i radove na utvrđivanju otoka. Za ostali period vrijeme rada na navedenim temama zavisilo je od datih mogućnosti, izuzev perioda garnizonskog života u Splitu, kada je za ovaj rad bilo više uvjeta nego što je to bilo na Visu.

Oblici rada - U obradi političkih tema obično su održavana predavanja po etama i samostalnim vodovima, a poslije toga teme su razrađivane obično na etnim konferencijama, na kojima su učestvovali u masi borci kroz metod postavljanja pitanja i davanja odgovora, pri čemu su odgovore mogli davati svi učesnici, pored predavača koji je redovno rukovodio konferencijom. Jedan od interesantnih oblika bio je i italačka grupa. U ovoj grupi naizmjenično se Italijanci zadavaju gradivo i poslije toga razvijala se zajednička rasprava o toj gradi.

Pored rada na razvijanju političke svijesti - kulture, nezamjenjivo moralno značenje imali su sastanci i konferencije, narođeni kolektiva vodova i četa, pa i cjelokupnog bataljonskog sastava, kada je za to bilo moguće. Na njima se otvaralo, objektivno, cjelovito i odgovorno raspravljalo o postupcima i ponašanju svakog borca i rukovodioca u borbi i izvan nje, u svakodnevnom životu i radu. Oštara ali uvek pravedna i drugarska kritika i samokritika, uz isticanje pozitivnih primjera i stalno potvrđivanje ili negacija primjera rukovodilaca i svih lanova Partije i SKOJ-a, pri čemu su s položajem (hijerarhijom u komandovanju i upravljanju) rasle i obaveze. Odgovornost i moralno-politička dosljednost rukovodećeg kadra bili su bitni inicijatori relativno brzog i vrlo efikasnog moralnog i vojno-političkog integriranja boračkih kolektiva kao borbenih cjelina i onda kada su oni bili vrlo heterogenog sastava u pogledu dužine učenja i u borbi, iskustva, stupnja političke, idejne, moralne, kulturne i svake druge izgrađenenosti, itd.

Obično su ovim sastanicama-konferencijama prethodili sastanci partijskih i skojevskih organizacija na kojima bi se organizirano lanstvo temeljito upoznalo s problematikom koju je trebalo raspraviti na boračkim kolektivima. Nakon temeljite rasprave i zauzimanja odgovarajućih stavova lanstvo je pripremljeno odlazilo na boračke skupove i tamo se borilo za pobjedu stava zauzetog na prethodnom sastanku organizacije.

Osim ovih sastanaka-konferencija partijske i skojevske organizacije održavale su najmanje jedanput sedmično svoje sastanke na kojima su pretresana cjelokupna pitanja i problematika rada i života jedinice. Na kraju su doneseni zaključci i ove je sprovođenje predstavljalno neizostavnu obavezu svakog lana.

800) Jedna kopija »kostura« u čuvenoj arhivi Ante Deaka - živi u Beogradu.

Značajne su i skojevske brigadne konferencije koje su održane 21. februara 1944. godine u Komiži na Visu i 16. januara 1945. godine u Splitu. Te su konferencije bile velika smotra brigadne omladine, koja je verificirala dotadašnju aktivnost SKOJ-a i postavila zadatke za naredni period.

KULTURNO-PROSVJETNA DJELATNOST

Rad u okvirima ove djelatnosti bio je vrlo razgranat i odvijao se kroz:

- izdavačku djelatnost (zidne novine, etne, bataljonske i brigadne listove),
- sportsku djelatnost,
- diletačke grupe,
- pjevačke horove i glazbene grupe,
- kulturno-prosvjetna predavanja i
- analfabetske te ajeve.

Ovu djelatnost organizirali su kulturno-prosvjetni odbori po jedinicama. Oni su bili oformljeni u samostalnim vodovima, etama, bataljonima i u brigadi. Odbori su imali 5-10 članova zaduženih po pojedinim djelatnostima. Na elu odbora kao predsjednici obično su birani komesari jedinice. Formiranje odbora otporelje je odmah po formiranju brigade. Intenzivno rade već na Hvaru, dok se njihov rad naglo razvija na Visu, a poslije Visa on teče i dalje uzlaznom linijom.

Dogовор članova kulturno-prosvjetnog odbora 3. bataljona. S lijeva na desno: Slavko Živanović, Petar Nadalić, Mladen Scipioni i Ljubo Bervaldi

Izdavačka djelatnost

Uvjeti našeg partizanskog rata onemogujuvali su i obole redovniju izdavačku djelatnost, jer za to nije bilo kako potrebnih materijalnih sredstava (odgovarajući pisači strojevi i papir), tako ni potrebnog broja kvalificiranog kadra. Ovome

Faksimil naslovne stranice lista XI dalmatinske brigade, koji je izdavan koncem 1944. godine

treba pribrojiti nemogu nost rada na odre enom prostoru za izvjesno duže vrijeme, jer su uvjeti rata diktirali brze pokrete i premještaje. Ovi uvjeti su naro itu poteško u inili za centralnu izdava ku djelatnost, otuda je mali broj i u malim tiražima. Listovi iz tog perioda na prostoru djelovanja brigade bili su: »Borba«, »Vjesnik«, »Slobodna Dalmacija«, »Naprijed«, oni su dolazili u brigadu vrlo rijetko i u malom broju primjeraka ponekad samo toliko daje na bataljon dolazio jedan primjerak. S izdavanjem knjiga išlo je još teže. Uglavnom ra eni su u obliku brošura, a obra ivale su politi ku problematiku. Naj eš e su to bila pojedina poglavlja iz Historije SKP(b), brošure o nacionalnom i selja kom pitanju, diktaturi proletarijata i sli no.

U nedostatku listova i literature u jedinicama se razvijao masovni literarni rad, iju su osnovu u po etnom periodu inile zidne novine, koje su izlazile po etama a nekada i po vodovima. Iz tih zidnih novina kasnije su se razvile etne - džepne novine i listovi, te bataljonski i brigadni listovi. Ovaj literarno-izdava ki rad razvio se naro ito u viškom periodu i traje s poja anim intenzitetom do kraja rata. Pisalo se o svemu, po ev od unutarnjeg života jedinice do raznih tema iz okvira unutarnje i vanjske vojno-politi ke situacije.

Po jedinicama su izlazili:

- u vodovima, a ponekad i u etama, obavezno su pisane zidne novine. Karakteristi ne su po masi lanaka i njegovi su pisci borci;
- u etama su izdavane džepne novine koje su imale i svoje ime, ponekad ih izdaju i samostalni vodovi i brigadne ustaneve;
- u bataljonima i u brigadi izdavani su bataljonski odnosno brigadni listovi.

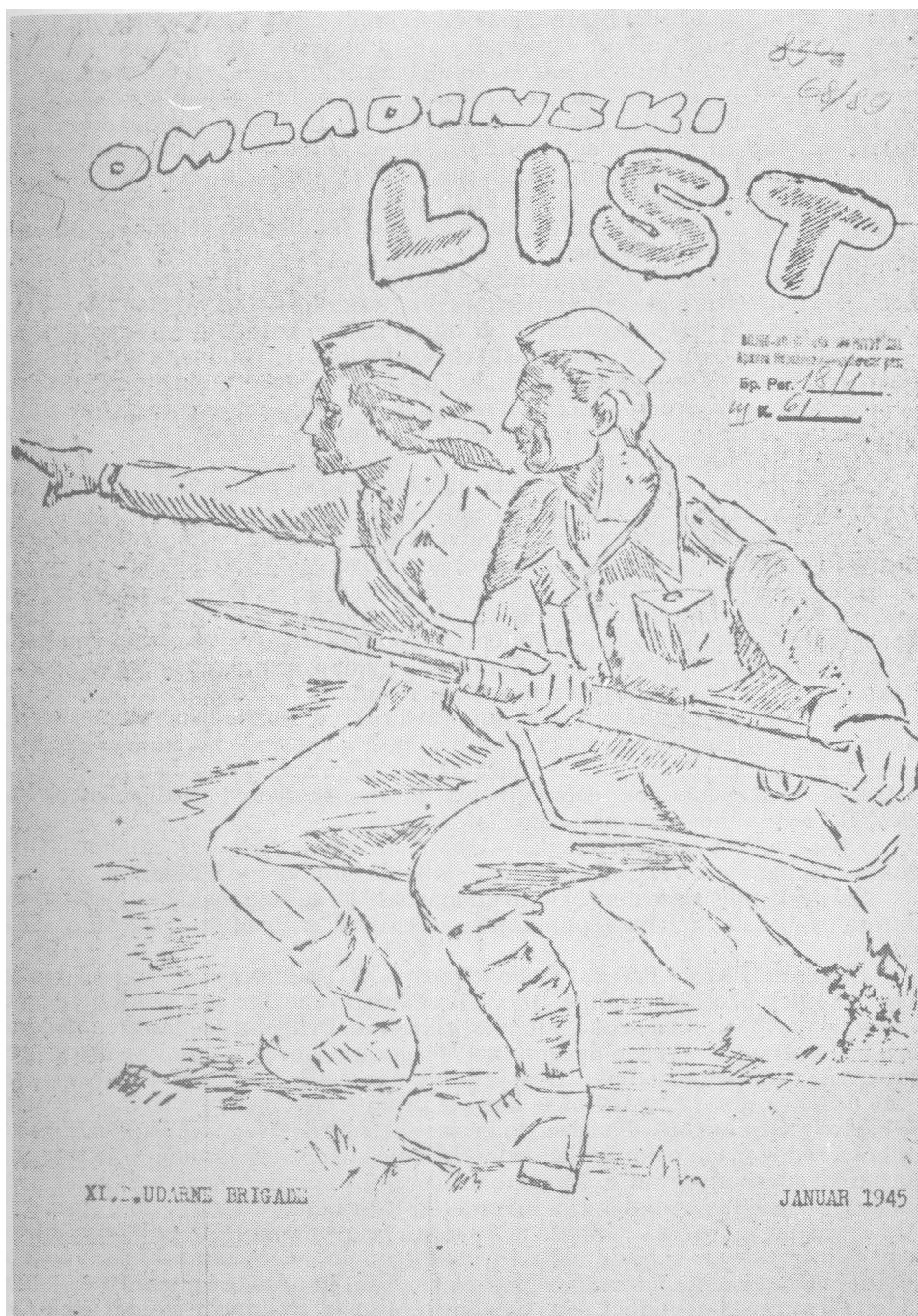
Na Visu od ranog prolje a 1944. godine zapo inje izdavanje etnih i bataljonskih listova, koji se izdaju sedmi no ili polumjese no i rje e mjesec no kada se radi o bataljonskim listovima. Štampa se na obi nom papiru, ponekad i na pakpapiru i s obi nom pisa om mašinom, a kada se radi o etama onda ponekad u nedostatku mašine piše se i umnožava rukom. Imena listovima davali su kulturno-prosvjetni odbori, a odražavali su postoje u situaciju, koju je karakterizirala borba. Tako etni listovi nose nazive: »Borac«, »Pobjeda«, »Naprijed«, »Heroj«, »Zraka slobode«, »Dinamit« itd. Bataljonski listovi nosili su sli ne nazive. Tako su njihova imena bila:

»Svjjetionik« a zatim »Pobjeda« - 1. bataljon, »Naše djelo«-2. bataljon, »Glas uke« - 3. bataljon, »Plamen« - 4. bataljon, »K Slobodi« - 5. bataljon.

Svi ovi listovi izlaze neprekidno od marta 1944. godine (neki i ranije) do kraja rata osim listova 5. bataljona koji su izlazili od augusta do decembra 1944. godine.

Brigadni listovi - Prvi list nosio je naziv »XI. Dalmatinska«. Prvi broj je izšao u septembru 1944. godine. Bilo je predvi eno da izlazi kao polumjese nik. Izašao je na 40 stranica teksta u tehniči ciklostila. Drugi broj je izšao u decembru na 52 stranice. Krajem decembra 1944. godine, pored polumjese nika, prešlo se i na štampanje tjednika. Ovaj je dobio naziv »Glas štampe«. Prvi broj je izšao u Splitu, a zadnji u Gospi u, kada je promijenjen naziv i ovaj novi tjednik se naziva »Kroz borbu«. On izlazi do kraja rata. Pored navedenih listova brigade njihova redakcija je pripremila i jedno izdanje stripovane monografije brigade na oko dvadesetak stranica. Taj, za te prilike dobro ura eni strip crtežom i rje - ju, daje svojevrsnu monografiju brigade od formiranja do kraja rata.

Omladinski listovi - U Splitu je u sklopu priprema Prve omladinske konferencije brigade donesena odluka da svi kulturno-prosvjetni odbori izdaju posebno izdanje novina pod imenom »Omladinski list«. Tako su te omladinske listove izdali svi samostalni vodovi, ete, bataljoni i brigada. Ukupno je izdano preko 30 listova. Uz ove listove posebno je publiciran »Biltén I. omladinske konferencije«. Ako se po e od realne postavke da su listovi imali u prosjeku preko 15 lanaka pojedina no po izdanju i ako se ovoj brojki dodaju lanci u zidnim novinama,

Faksimil naslovne strane omladinskog lista brigade iz januara 1945. godine

onda to predstavlja impozantnu brojku kao rezultat masovnog u eš a u pisanju bora kog i rukovode eg sastava brigade. Realno se može po i s tvrđnjom daje broj lanaka napisanih samo povodom navedene konferencije iznosio preko 700 lanaka.

Prili an broj ovih listova ostao je sa uvan i nalazi se u arhivama Vojnoistorijskog instituta i Instituta za historiju radni kog pokreta u Beogradu.⁸⁰¹

SPORTSKA DJELATNOST

Ona se razvijala organizirano po svim jedinicama brigade, po sistemu takmi enja izme u jedinica, a nekada kada se radilo o atletskim disciplinama takmi enje se odvijalo i me u pojedincima u borbi za postizanje što boljih rezultata. Citava organizacija sportskih takmi enja polazila je od principa masovnog u eš a što ve eg broja takmi ara, iz ega bi se na kraju dobila kvaliteta kao prirodna posljedica masovnog u eš a itave bora ke mase. Kako su u jedinicama naro ito na Visu bila organizirana jednomjese na ili tromjese na takmi enja me u jedinicama iz svih domena djelatnosti to je i sport bio uklju en u op i sistem takmi enja i donosio ve i ili manji broj poenajedinicama, te je i ta situacija pomogla uspješnom razvoju sporta.

Nogometni tim XI brigade, po etkom 1945. godine

O sportu u brigadi na Visu Nikola Milojevi referent sporta brigade u brigadnom listu »XI. Dalmatinska«⁸⁰² od septembra 1944. godine izme u ostalog navodi: »Najrazvijeniji i najpopularniji je nogomet, a zatim lakoatletika, naro ito bacanje kugle i kamena, te skokovi u vis i dalj s mjesta i sa zaletom i troskok,

801) Analiza o listovima sa injena je prema listovima koji se nalaze u AVII, š. k. 61 i 62.

802) List je u arhivi Ante Deaka u Beogradu.

dok se u tranziciju održavaju rječi takmičenja. Plivanje je takođe zainteresiralo većinu boraca i dalo dobre rezultate, kao i vaterpolo, koji je još bolji razvitak otežan nedostatkom lopti i branki, kao i velika udaljenost pojedinih jedinica od pogodnog plivališta. Za odbojku su borci pokazali veliki interes i većina jedinica ima uređena igrališta za odbojku. Šah se sve više razvija u našoj bigadi. Održano je dosta takmičenja i postignut je napredak u tehničici igre. Ping-pong je takođe počeo da se razvija ali je sada ograničen na manji broj takmičenja...« U lanku se navode i nogometni rezultati koje je odigrao nogometni tim brigade, a postignuo je slijedeće rezultate:

- 11. brigada - 3. prekomorska brigada 2:0, 11. brigada - 1. brdski divizion 10:0, 11. brigada - 1. dalmatinska brigada 1:2, - 11. brigada - »Hajduk«-B tim 0:6, 11. brigada-Artillerija 5:0, 11. brigada - 12. dalmatinska brigada 1:8, - 11. brigada - Auto-komanda 2:1.

Pisac lanka konstatira daje brigadni tim dobro igrao, a za poraz s 12. brigadom okriviljuje loše sučelje, koje je iznerviralo igrače brigadnog tima. O nogometnom takmičenju između bataljona takođe se daju rezultati: 1. bataljon - 3. bataljon 2:1, 3. bataljon - 4. bataljon 1:0, 3. bataljon - 3. bataljon 1. dalmatinske brigade 7:1.

U lanku se navode rezultati postignuti u lakoatletskim disciplinama. U skoku u vis preko 160 cm preskočili su: Antušin iz 2. bataljona, Kačić i Sinković iz 4. bataljona, Mantovani iz Petog (posljednja trojica preskočili su 155 cm). U skoku u dalj Kačić iz 4. i Antušin iz 2. bataljona skočili su 510 cm, a Olujić iz 1. i Šloser iz 5. bataljona skočili su 499 cm. U troskoku skakalo se preko 11 metara i tu daljinu su preskočili Antušin, Kačić i Olujić.

Kada je brigada krenula s Visa takmičenja su se i dalje nastavljala. Ona se odvijaju intenzivno u mjestima logorovanja - tamo gdje se je sređivalo i odmaralo nakon izvođenja borbenih dejstava. Tako su održavana takmičenja u Splitu, Mostaru, na koncentracijskom prostoru u sjevernoj Dalmaciji, u Lici poslije borbe za Gospić.

DILETANTSKE GRUPE

To su bile u stvari male glumačke družine a nazvane su diletantskim grupama (ovaj izraz trebao je da zamijeni ili je loše zamijenio izraz amaterska glumačka grupa). Grupe su bile formirane u jedinicama obično od petnaest do dvadeset članova. Brigadna grupa imala je već mogućnosti i već je izbor ljudi za ovu djelatnost, pak su bili u stanju pripremiti i ozbiljnije komade. Takva jedna priredba je pripremljena i izvedena u Splitskom kazalištu za vrijeme dok se brigada nalazila u Splitu. Skećevi su pripremani za izvođenje u jedinici. Ponekad je priredba pripremljena i za generalnu anstavu u cijelom programu su bile muzičke i pjevačke numere. Pošto je brigada krenula s Visa, u mjestima kuda se prolazilo, u zajednici s građanstvom ili isključivo u režiji naše jedinice, pripremene su i izvođene male kazališne predstave.

A . *

Pjevali horovi i glazbene grupe inilic su nadareni ili već ranije osposobljeni za tu djelatnost borci iz jedinice ili jedinica. Obično su uvježbavali revolucionarne pjesme i muzičke komade koji su odražavali situaciju toga vremena (pjesme: »Marjane Marjane«, »Kud narodna vojska proteče«, »Padaj silo i nepravdo«, »Po šumama i gorama«, Nazorov »Naprijed« itd.). Nešto je teže išlo s glazbenim grupama jer nije bilo dovoljno muzičkih instrumenata. Najčešći instrumenat bio je harmonika. Pred kraj rata skoro svaka etaže imala je harmoniku i

harmonikaša. Zanimljiv je slučaj iz 5. bataljona. Naime, komandir ete u bataljonu Zore Švagelj donio je sobom harmoniku iz Afrike. Od nje se nije odvajao do kraja rata. Sviraо je kada mu se god pružila prilika. Nastavio je to i poslije rata, posebno onda kada je u estvovao u proslavama NOR-a i tako do svoje smrti

Muzički prilog.

Aprilske noći

Tempo di tango

Muzika i riječi
KOLT Josip

mjesec i zvijezde sijaju kroz aprilsku noć,
u-zalud, ce-nam, ko-o-no ia-ne, dai ces mi doc.

kor dušan kleti u-nisti zi-vot tvoj mača,
ito-ga za or om i za o-sve-tom žu-dim ja sas.

aprilska noc i zvijezda žar, sadzane zela vise
car, na-su nam srecu u-nisti dušmanin ljudi,

te e ne-ma-de-m, ai ar sadzna-de-sudmi je put.

Faksimil muzikog priloga »Aprilske noći« koji je autor Josip Kolat

prije godinu dana. U 4. bataljonu nalazio se jedan muzi ar - Kaštelanin koji je izvrsno svirao trubu. Njega je komandant bataljona Antunović redovno vodio sobom najuriš i on je tada svirao trubom juriš našim jedinicama. To se pokazalo praktično, jer je i ta truba doprinosila silini juriša. I ove grupe kao i ostale bile su organizirane po etama i višim jedinicama.

Kulturno-prosvjetna predavanja organizirana su po etama. Cilj im je bio podizanje općekulturnog nivoa bora kog kadra. Pripremali su ih ači završenih razreda gimnazije, uitelji i drugi kulturni radnici, koji su za to imali potrebne kvalifikacije. Obitelji su to predavanja bila iz oblasti historije, geografije, tehnike i astronomije.

Brigada nije imala veliki broj nepismenih ali i za taj manji broj odmah su organizirani analfabetski te ajevi koji su bili obavezni za sve nepismene. S njima se radilo intenzivno i oni su u roku od nekoliko mjeseci morali naučiti pisati i itati.

PRIŠTAPSKE JEDINICE BRIGADE

Prilikom formiranja brigade u Kozici, uporedo s lakinim partizanskim bataljonomi kao osnovnim borbenim jedinicama, pri Štabu brigade formirane su i prve prištapske jedinice. Formiranje i dalji razvoj tih jedinica zavisio je o materijalnim mogućnostima (vojna oprema i druga materijalna sredstva potrebna za rad i život jedinica), obuhvatu ljudstva i zahtjeva koju je nametala tada situacija radi podizanja borbenog morala i spremnosti brigade i njegovih jedinica. Te jedinice imale su ulogu za borbenu podršku jedinicama, organizaciju veze, održavanje povremenih kurseva za obuku bora kog i starješinskog sastava, materijalno-tehničko obezbjeđenje, intendantsko obezbjeđenje i sanitetsko zbrinjavanje.

Prve prištapske jedinice i ustanove u početnom periodu na Biokovu skromnijeg su obima, ali ipak dovoljne da u takvim okvirima omoguće u tadašnjim prilikama efikasno i organizirano djelovanje jedinica u uvjetima partizanskog narodnog ratovanja. Kasnije, dolaskom brigade na Vis i Hvar i dobijanjem izvjesnih kolonija modernijih borbenih sredstava, bilo od saveznika ili zarobljavanjem od neprijatelja, uz neprekidno obuhvatavanje ljudi, prištapske jedinice se povećaju, njihov obim rada se širi i one postaju dijelom snažnog borbenog organizma, koji se prirodno uklapa u efikasni borbeni stroj brigade.

Prateće eta brigade^{802a)} - Ova eta je mijenjala naziv tako daje u početku nazivana prateće, kasnije minobaca kom, pa opet prateće. U Kozici je formirana prateće eta koja je u svome sastavu imala tri minobaca a kalibra 81 mm i dva protuoklopna topa. Prilikom povlačenja na Hvar topovi su uništeni. Na Visu, 29. II. prateće eta je dobila naziv minobaca ka. U svom sastavu ima šest minobaca a kalibra 81 milimetar i dva teška mitraljeza tipa »breda«. Na Visu su formirane i prateće ete bataljona, a svaka od njih imala je u svom naoružanju po dva minobaca a kalibra 81 milimetar, dva teška mitraljeza i po tri protutenkovske puške. Prije toga po bataljonima su postojali prateći vodovi koji su od naoružanja imali po jedan minobaca a kalibra 81 milimetar i po jedan teški mitraljez.

Po etkom februara 1944. godine u Poselju na Visu održan je prvi minobaca ki brigadni kurs za ljudstvo minobaca kih jedinica brigade. Kursom je rukovodio komandir prateće vode 2. bataljona Jakov Mašković, geodet po struci u građevinarstvu. Na ovom kursu osposobljeno je 20 poslužilaca minobaca a. Dalje osposobljavanje ljudstva odvijalo se po etama.

802a) Prema pismu Jakova Maškovića - u arhivi autora i operativnom dnevniku 11. brigade.

Po završetku kninske operacije i dolaskom u Split brigada je dobila od naoružanja još i PA mitraljeze (tri) i osam teških mitraljeza. S ovim oružjem snabđevene su prateće brigade. Minobaca ka eta brigade ponovo je 19. XII 1944. godine dobila naziv prateća i u njen sastav ušli su PA mitraljezi.

Tenkovski vod brigade - Na Biokovu se od ranije nalazio jedan tenk zarobljen od Talijana na Grabovcu. Taj je tenk u Biokovskoj tehnici koj radionici popravljen i preuređen da mu je kupola koja je rezana po vertikali, tako da se top tim prorezom mogao pomjerati i po vertikali, a ne samo horizontalno. S Korule je komandant brigade Bogdan Pecotić dovezao dva talijanska tenka koji su tamo zarobljeni poslije kapitulacije Italije. Sve su to bili lajetti talijanski tenkovi tipa »Fiat« težine 7 tona. Ti su tenkovi primjenjeni za napad na Vrgorac. Nevolju su inile prilike da u brigadi nije postojalo obuhvatno ljudstvo za rukovanje tenkovima, a problem je bio i u snabdijevanju gorivom. Tenkovi su prilikom povlačenja na Hvar s Biokova (17. XI ujutro) zapaljeni u Šoši. Ima. Zapalila ih je eta Makarskog partizanskog odreda da nebi pali u ruke Nijemcima.⁸⁰³

*eta za vezu brigade*⁸⁰⁴ - Odmah s formiranjem brigade oformljen je i vod za vezu koga su sa injavili odjeljenje telefonista i odjeljenje kurira. Vod raspolaže s nekoliko zarobljenih talijanskih poljskih telefona, jednom poljskom centralom i nekoliko kilometara kabala. Veza je uglavnom održavana kuririma - pješacima. Kako je Štab Biokovskog odreda neposredno preuzeo funkciju Štaba Biokovske brigade, to su i ljudstvo i sredstva veze pri tom štabu ušli u novoformirani štab. Štab Biokovskog partizanskog odreda raspolagao je, pored ostalog, i kratkotalasnom radio-stanicom koju su izradili braća Peri i Sveti Peri radiotehničari. Radio-stanica je napravljena od dijelova koji su nabavljeni u Splitu u maju 1943. godine. Radila je na akumulatorski pogon od 6 volti. Štab odreda je s ovom stanicom održavao vezu s 4. operativnom zonom. Prije kapitulacije Italije, naši obavještajci su došli do ustaško-domobranske šifre, pa je ova stanica primala i neprijateljske depeše iz Mostara, Zagreba, Sarajeva i drugih mesta. U Štabu odreda šifrirane depeše su dešifrovane i ovako dobijene informacije bile su vrlo korisne za naše jedinice, posebno u vrijeme kapitulacije Italije, jer su tako dobijeni razni podaci o stanju i namjerama neprijatelja u garnizonima iz kojih su kretale neprijateljske kolone ka Biokovu i Splitu.⁸⁰⁵ Formiranjem Štaba 26. divizije ta je radio-stanica prebačena u taj štab.

Na Visu od voda za vezu formirana je prateća koja je u svome sastavu imala vodove za vezu (kurirske, žiante i radio vod) te minerski vod i kuhare Štaba brigade. Tako oformljena eta brojila je 127 ljudi. Od materijalnih sredstava veze eta je imala: jednu talijansku telefonsku centralu s 10 priključaka, 5-6 poljskih telefona, jednu radio-stanicu marke »SCR-284« američke proizvodnje za održavanje radio veze sa Štabom divizije i pet malih radio-stanica tipa »toky-voky« SET-38. Nešto kasnije dobijene su i po jedna stanica SET-18 i SET-48. Stанице su radile samo telefonijom, a napajane su baterijama koje su najčešće bile istrošene, vijek trajanja bi im prošao, pa održavanje veze pomoći u njih nije uvijek davalо garantiju da će radio-vezu uredno funkcionirati.

U toku borbi za Pelješac i Ston zaplijenjene su njemačke »toky-voky« stanice tipa »FELD U B« i »TORN FU D-2« (tada popularno nazvane »Dore«). Ove su radio-stanice radile i telefonijom i telegrafijom, a za pogon su imale akumulatore. Od telefonskih sredstava zaplijenjeni su i telefonske centrale »MG-10«, prilično brojnih kih poljskih telefona i veća količina poljskog kabla za vezu.

803) Prema pismu Branka Markotića - u arhivi autora i operativnom dnevniku 11. brigade.

804) Prema kazivanju Luke Milića, ratnog komandira ete i ratnoj svesci Ante Deaka, ratnog komesara brigade.

805) Prema kazivanju Zvonka Bezinovića, tadašnjeg radiotelegrafiste Blokovskog partizanskog odreda i kasnije 11. brigade.

U Splitu su u januaru 1945. godine po bataljonima formirani vodovi za vezu, a ubrzo iza toga ete su doobile »toky-voky« stanice.

I pored dosta uloženog truda na Visu u organizaciji i osposobljavanju ljudstva za održavanje veze, sistem radio-veza, obzirom na niz tehničkih problema do nabavki baterija i održavanja radio-stanica duže vremena nije davao o ekipirane rezultate. Tako komandanti bataljona nisu imali povjerenja u efikasan rad radio sredstava, pak su se radije služili i drugim sredstvima, narođito kuririma na koje je, uglavnom, padao osnovni teret veze. To je narođito dolazilo do izražaja u borbama na Korčuli, Mljetu, Braču i Pelješcu te u po etnim borbama kninske operacije. Poslije toga radio-veza je počela bolje djelovati. Veliki broj kvalitetnih njemačkih radio-stanica s akumulatorskim pogonom doprinijelo je brzom usponu radio-veze, pa se i komandni kadar vrlo brzo uvjerio u njene velike prednosti u odnosu na kurirska vezu.

U borbama za Široki Brijeg prvi put je primijenjen dvostepeni sistem veze sa svim sredstvima veze, kojima je uspostavljena veza na relaciji štab brigade - štabovi bataljona i štab bataljona - komanda ete. Ovaj sistem je primjenjivan do kraja rata i dao je odlične rezultate.

Inžinjerijska eta brigada. - Prije dolaska na Vis, u po etnim borbama na Biokovu i kasnije, u organizaciji obrane otoka Hvara nisu formirane posebne jedinice koje bi se bavile organiziranjem, zapreavanjem, pravljenjem prolaza u minsko-žičanim preprekama, miniranjem, opravkom ili rušenjem puteva i mostova, organizacijom mostovnih prelaza preko rijeke nih prepreka i slično.⁸⁰⁶

U nedostatku obučenog i materijalno opremljenog ljudstva za te poslove, manje-više u svim našim jedinicama u tom periodu pribjegavalo se raznim improvizacijama, u zavisnosti od datih situacija. Ove radove najčešće su organizare i izvodile niže jedinice (vodovi, ete, bataljoni) uz angažiranje civilnog stanovništva, kad god su za to postojale mogućnosti (rušenje i opravka puteva i mostova, rušenje raznih objekata u sistemu neprijateljske obrane kao i na okupiranim dijelovima teritorije).

Po dolasku na otok Hvar pojavila se potreba zapreavanja na obalnom rubu otoka, kako bi se spriječilo iskrcavanje neprijatelja. Dobijene su većekoličine eksploziva, mina i bodljikave žice. Radi togaje trebalo na brzinu obučiti ljudstvo i izvesti zapreavanje.

Dolaskom na Vis formiranje minerskih vod, koji je bio najprije u sastavu ete vezu (u po etnom periodu ta se eta zvala prate a). Vod je bio opremljen aparatima za pronalaženje mina i osposobljen za miniranje i razminiranje.

I prije formiranja ovog voda na obrambenom rajonu brigade (dio otoka Visa i otok Biševo) izvedeni su svi fortifikacijski radovi u skladu s tadašnjom odlokom da se Vis pretvoriti u neosvojivu tvrđavu na Jadranu, a to je i prva odluka u partizanskom ratovanju kod nas da se jedan teritorij odsudno brani. Te su radove organizirali inžinjerijski oficiri Štaba divizije i Tehničke ete 26. divizije, a itavuo ljudstvo brigade utvrđivalo je otok Vis danono no.

Minerski vod pored radova na Visu, angažiran je i u borbama na Korčuli, Mljetu, Braču, Pelješcu, kninskoj operaciji. Poslije toga formiran je i pontonski vod, od ljudstva iz jedne ete radnog bataljona 26. divizije, pa je od pontonskog i minerskog voda krajem decembra 1944. godine u Splitu formirana inžinjerijska eta brigada, koja je prihvatile ulogu inžinjerijske podrške brigade sve do kraja rata.

Kursevi⁸⁰⁷ - Pored raznih kurseva koje je organizirao Štab divizije, organizirani su povremeni kursevi i pri Štabu brigade (minobacački, minerski, bolni -

806) Prema kazivanju Jovice Svrđlina, ratnog politkomesara inžinjerijske ete.

807) Isto.

ki, podoficirski itd.). Od svih je najduže trajao podoficirski kurs. Organiziran je aprila 1944. godine i bio smješten na ajnom polju. Trajao je do iskrcavanja s Visa na poluotok Pelješac, kada se gasi. Brojno stanje kursista iznosilo je oko 30, a trajanje kursa iznosilo je za svaku grupu po mjesec dana. Kursom je rukovodio Milan Banjac, ranije zamjenik komandanta 1. bataljona, a nastavnici su bili Kršul i Lovrin evi . Politkomesar kursa bio je Jovica Svrđlin. Teme su bile u okvirima odjeljenske i vodne obuke. Slušaoci su bili komandiri odjeljenja, vodova pa i eta. U vremenu dok su izvo eni desanti na Kor ulu, Pelješac i Bra kurs je prekidan, a ljudstvo išlo u jedinice. Na povratku iz borbe kurs je ponovno nastavljen.

JEDINICE I USTANOVE MATERIJALNO-TEHNI KOG I INTENDANTSKOG OBEZBJE ENJA I SANITETSKOG ZBRINJAVANJA

Bojna komora i tehni ka radionica - Pri formiranju brigade poslovi bojne komore (municija, gorivo, naoružanje i druga tehni ka sredstva) i poslovi na opravci i održavanju tehni kih sredstava i municije naslije eni su iz odgovaraju ih ustanova Biokovskog partizanskog odreda naro ito tehni ke radionice u Šošiima koja je po svojim radovima na izradi bombi i tromblona bila ve poznata u itavoj Dalmaciji. Tada se brigada u cijelini oslanjala na ve postoje a skladišta zaplijenjene municije i druge opreme na Biokovu i na tehni ku radionicu u Šoši ima. Odlaskom brigade na Hvar i kasnije na Vis poslovi koje obavljaju bojna komora i tehni ka radionica se usložavaju i proširuju, jerje trebalo pristupiti ozbiljnijim poslovima oko prijema municije i ostale opreme od saveznika, uvanju i uskladištenju tih sredstava, njihovoj distribuciji po jedinicama i kasnije potpunoj organizaciji dotura tih sredstava jedinicama u toku izvo enja borbenih operacija sve do kraja rata, a istovremeno i prikupiti odgovaraju i ratni pljen i podijeliti ga jedinicama, ili predati višoj ili teritorijalnoj komandi ili ustanovi.

Od formiranja brigade do kraja rata ovom djelatnoš u u brigadi rukovodio je Vojislav uli , strojarski tehni ar iz Splita. On je i prvi službeno imenovani referent naoružanja brigade od strane Štaba VIII korpusa.

Intendantura brigade - Isto onako kao što je naprijed navedeno za slu aj veze, bojne komore i održavanje tehnike, tako i intendantsko obezbje enje novootvorene brigade izvedeno je iz do tada postoje e organizacije Biokovskog odreda. Neposredno po formiranju brigade intendantsko snabdijevanje jedinica bilo je kao i kod drugih jedinica koje su kompletno snabdijevane svim intendantskim potrebama (ishrana ljudi i stoke, odje a i obu a, li nom i logorskom opremom, kancelarijskim materijalom i radioni ka izrada odje e i obu e i njeno održavanje) bazirale na dva osnovna izvora - mjesna sredstva na teritoriju dje lovanja i zaplijenjena materijalna sredstva neprijatelja. Po dolasku na otok Hvar, a pogotovo dolaskom na otok Vis, uslijedila je ooimnija pomo u ishrani, odje i i obu i od strane saveznika, tako daje na otocima ovaj izvor snabdijevanja Dio dominiraju i. On e ostati dominiraju im skoro sve do kraja rata, a pred kraj rata brigada je u neprekidnim borbama zaplijenjivala velike koli ine hrane, odje e i obu e, te drugih sredstava od neprijatelja koje je maksimalno koristila. Na taj na in stvarala se mogu nost da njeno predvi eno sljedovanje iz savezni ke pomo i ustupi narodu koji je u to vrijeme uvelike oskudjevalo u hrani.

Od formiranja brigade pa do kraja rata na dužnosti intendanta brigade nalazio se poru nik Dominik Ala . S grupom rukovode eg kadra pri intendanturi brigade i intendanturama bataljona Ala je znala ki organizirao rad ove službe, po ev od metoda improvizacije na Biokovu, pa do metoda karakteristi nih za rad suvremene vojne intendantske organizacije, a ona je te karakteristike primila ve u prvoj polovini 1944. godine na otoku Visu i dalje ih razvijala do kraja rata.

Vozarska eta brigade - Dok se brigada nalazila na Biokovu i otoku Hvaru, ona nije imala posebne vozarske jedinice. Poslove oko prijevoza na Biokovu obavljala je auto- eta Biokovskog podru ja, a na Hvaru odgovaraju a transportna jedinica pri Štabu 26. divizije. Na otoku Visu formirana je vozarska eta brigada i ona e ostati do kraja rata. Osnovni zadatak ove ete bilo je prevoženje materijalnih sredstava brigade. Povremeno su dijelovi te ete upotrebljavani i za prijevoz ljudstva. Uloga ove ete e narasti poslije prebacivanja s otoka na kopno, kada je brigada putem zapljene neprijateljskih kamiona popunila etu ovim transportnim sredstvima i time ubrzala dotur materijalnih rezervi do jedinica, kao i evakuaciju zaplijenjenih materijalnih sredstava neprijatelja neposredno po završetku borbi u vlastita skladišta. Vozila ove ete redovno su upotrebljavana za evakuaciju naših ranjenika.

Postolari brigadne radionice popravljaju obu u

Brojno stanje vozarske ete brigade iznosilo je 13. X 1944. godine 78 boraca. Nema podataka o brojnom stanju prije ovog datuma, kao ni kasnije. Najverovatnije je da je njeno brojno stanje pred kraj rata poraslo.

Dr BRANKO PETKOVI

S A N I T E T S K A S L U Ž B A

Brigadni sanitet od formiranja brigade do napuštanja Hvara

Kod osnivanja brigade od raspoloživog ljudstva formiran je i sanitet, a prema ustaljenoj praksi u partizanskim brigadama i na principima Statuta sanitetske službe NOVJ. Od Štaba 4. operativne zone upu en je za referenta saniteta brigade stomatolog, dr Miroslav Suvin koji je stupio u NOV 28. septembra 1943. godine. Partizansko iskustvo i sanitetski kurs posjedovale su samo tri bolni arke (Melanka Insel, Ana Despot i Tereza Gudelj-Velaga) i jedan bolni ar (Jure Mihot). Svi ostali raspore eni u sanitet bili su novodošli borci od kojih

etiri studenta medicine (Vojo Vu kovi , Danilo Roi , Mir e Iv evi i Zdenko Petkovi), 9 drugarica i 14 drugova koje je tek trebalo obu iti za njihove dužnosti u sanitetu.

Brigadni sanitet inili su na samom po etku dr Suvina i njegova pomo nica bolni arka Inselet. U bataljonima sanitet su inili referenti saniteta (1. bataljon - student medicine Zdenko Petkovi , 2. bataljon - bolni arka Ana Despot, 3. bataljon - student medicine Vojo Vu kovi). Referenti 1. i 3. bataljona imali su zamjenike (1. bataljon - Karlo Tafra, a 3. bataljon - student medicine Mir e Iv evi). Sve ete su imale etnog i po dva vodna bolni arka ili bolni arke, osim 2. bataljona koji je imao u etama samo po jednog vodnog bolni arka.

Snabdjevenost sanitetskim materijalom (zavojima i lijekovima) bila je zadovoljavaju a, jer je na Biokovu bilo sklonjeno dosta sanitetskog materijala. Brigada je oskudjevala nosilima (svega 5 nosila) i nije imala partizansko bure.

Kroz oktobar je dr Suvin s medicinarima odmah u Kozici održao niži sanitetski kurs za sve nove bolni are i bolni arke s ciljem da ih obu i u prvoj pomo i ranjenicima, na inu upotrebe zavoja i osnovnoj higijeni u partizanskim uvjetima. Time je postavljena osnova organizacije saniteta brigade. Referent saniteta 26. divizije kojim je rukovodio vrlo agilni i iskusni partizanski liječnik dr Vladimir Beljakov, pozvao je po etkom novembra u Drašnice sve referente saniteta brigade i odreda i dao im dragocjena uputstva za daljni rad. Od tada divizijski sanitet postaje snažan i koristan oslonac brigadnom sanitetu za sva organizacijska pitanja, obuku osoblja, evakuaciju ranjenih i bolesnih boraca, te snabdjevanje svim potrebnim sanitetskim materijalom.

Za boravak brigade na Biokovu u Kozici je radila brigadna ambulanta, a brigadno previjalište kao stacionarna ustanova nije se uspjela formirati. Ipak je brigadni sanitet uspio izvršiti sve svoje osnovne zadatke, daju i prednost obuci bolni arki i organizaciji saniteta u bataljonima i etama.

Za vrijeme napada na Vrgorac brigadno previjalište bilo je u s. Dubrava, a iz svih ostalih akcija i borbi s nastupaju im neprijateljem ranjenici su prihva eni u Kozici i evakuirani u Primorje i na Hvar. Prihva enim ranjenicima pružena je pred evakuaciju mogu a stru na pomo . Ranjenici i teži bolesnici nisu zadržavani u brigadi. U brigadnoj ambulanti obavljeni su pregledi bolesnih, kojima su pruženi savjeti i lijekovi. Lakši bolesnici vra eni su u jedinice a teži evakuirani u divizijsku bolnicu u Drašnice.

Brigada na Biokovu živi u teškim uvjetima, oskudjevaju i u odje i i obu i, s neadekvatnom ishranom i u lošim higijenskim uvjetima. Osim zbrinjavanja ranjenih drugova, glavni zdravstveni problemi u ovom periodu bili su brojni naboji nogu uslijed loše obu e, pove ana ušljivost i epidemija dizenterije, koja je u ovo vrijeme zahvatila više-manje cijelo podruje srednje Dalmacije. Dr Suvin u svom izvještaju kaže, daje od sluzavo-krvavih proljeva oboljelo »otprilike 20% sveukupnog broja boraca«.

U toku oktobra i po etkom novembra odlaze iz brigade radi bolesti dva medicinara (Zdenko Petkovi i Danilo Roi), a u bataljonima se odre uju borci za nošenje ranjenika. Ukupno je odre en 51 nosa ranjenika. Petog novembra postavljen je za zamjenika referenta saniteta brigade medicinar Vojo Vu kovi . Krajem oktobra upu enje iz brigade u diviziju potpuni spisak sanitetskog osoblja brigade (84 lica) koji je sadržavao osnovne osobne podatke, dužnost koju obavljaju i prijedloge za inove, kako je to od brigade tražio referent saniteta divizije. Spisak je sa uvan, kao i jedan 15-dnevni izvještaj dr Suvina, jer je ve u oktobru uvedeno redovno 15-dnevno pismeno izvještavanje od referenta saniteta brigade referentu saniteta divizije.

Nakon prebacivanja brigade na otok Hvar, formirano je u selu Svir e brigadno previjalište (brigadna bolnica) i tu ostaje do 9. XII kada se premješta u Jelsu i smješta u zgradu hotela »Jadran«. 28. XII ponovo je u Svir u, 31. XII u

Brusju, a 5. I 1944. godine u Hvaru gdje se smješta u samostan na mjesto divizijske bolnice koja je prešla na Vis. 13. I previjalište je po nare enju Štaba brigade evakuiralo sve svoje nepokretne ranjenike i bolesnike na Vis. 15. I previjalište se premješta u Malo Grablje, odakle je no u 18/19. januara zajedno s drugim dijelovima brigade preba eno na otok Vis.

Na Hvaru je oko 20. XI izvršena smjena referenata saniteta brigade. Dr. Suvin je povu en u diviziju na novu dužnost, a za referenta je postavljen medicinar Vojo Vu kovi , do tada referent saniteta 3. bataljona. Na Hvaru se brigadi priklju uje dotadašnji referent saniteta Neretvanskog partizanskog odreda student medicine Branko Petkovi i iskusna partizanska bolni arka Nevenka Franceschi, tako er iz Neretvanskog odreda. Petkovi je uskoro postavljen za zamjenika referenta saniteta brigade odgovornog za brigadno previjalište. Brigadi se ovdje priklju uje i student medicine Josip Bio ina dotadašnji referent saniteta Viškohvarskega odreda i postavljen je za referenta saniteta 4. bataljona.

Na Hvaru je brigada predahnula, reorganizirala se i oja ala s dva nova bataljona, snabdjela se odje om i obu om, dobila kvalitetnu hranu i snabdjela se sanitetskim materijalom i opremom, i tako prevladala sve teško e koje suje pratile na Biokovu i obnovila svoju snagu. Svoj borbeni zadatak posjedanja i obrane otoka u zaštitnici jedinica koje su se povla ile na Vis u potpunosti je izvršila.

I u zdravstvenom pogledu problemi sa Biokova su postepeno prevladani, ugasila se epidemija dizinterije smanjila ušljivost i poboljšala higijena, a op a kondicija boraca znatno podignuta. Dopunjeno je sanitetsko osoblje i materijal u bataljonima i etama a brigadno previjalište se organizira, popunjava osobljem i materijalno postaje »mala brigadna bolnica«. Uz previjalište formirana je brigadna higijenska ekipa s dva partizanska bureta. Partizansku burad i sterilizatore izra uje tada partizanska radionica u Starom Gradu, a nosila i drugi sanitetski materijal trofejnog su porijekla - talijanske izrade. Od intendantskih organa brigade dobijena su ebad, odje a i posu e za potrebe bolesnika i ranjenika. Sada brigada ima 14 nosila. Prosje no brojno stanje ranjenika i bolesnika u brigadnom previjalištu u ovo vrijeme je oko 10-12 dnevno, a dnevni broj pregleđanih boraca 15-25.

Glavna orientacija i nastojanje saniteta brigade za vrijeme dvomjese nog boravka na Hvaru bilo je organizacijsko u vrš enje i popuna osobljem, te snabdijevanje pripadaju om opremom i materijalom, što je uspješno izvršeno.

Brigadni sanitet na Visu i u akcijama s Visa

Dolaskom na otok Vis po inje period osposobljavanja brigade za vrhunske borbene zadatke koji su joj predstojali u periodu od izvršenja zadataka obrane otoka Visa i obezbje enja visokih vojnih, državnih i partijskih institucija na otoku, a u sastavu 26. divizije u suradnji s Ratnom mornaricom i savezni kim snagama.

Brigadno previjalište smješteno je odmah po dolasku na Vis u selo Dra evo Polje (prvo u jednoj zatim u drugoj ku i) i tu je ostalo do juna 1944, kada je premešteno u selo Duboka, gdje je ostalo do kraja boravka na Visu. Na zgradu u Dra evu Polju postavljena je plo a s natpisom »Godine 1944. ovdje se nalazilo previjalište XI dalmatinske brigade«.

U toku boravka brigade na Visu izvršena je smjena referenata saniteta brigade. Medicinar Vojo Vu kovi postavljen je za referenta saniteta Grupe južno-dalmatinskih partizanskih odreda na Biokovu, a njegov zamjenik medicinar B. Petkovi postavljen je za referenta saniteta brigade. Za zamjenika je postavljen medicinar Mir e Iv evi , do tada referent saniteta 3. bataljona. Smjena je izvršena 1. juna 1944. godine. U martu je dodijeljen brigadi zarobljeni talijanski li-

je nik, ije ime nije ostalo zabilježeno, ali je morao biti povu en, jer je radi straha i nesnalažljivosti bio neupotrebljiv za koristan posao. Sastav druga ije se ponao zarobljeni talijanski lije nik dr Guido Vitali koji je dodijeljen brigadi u avgustu 1944. i koji je ostao u brigadi na radu u previjalištu do kraja rata, sura uju i u najve oj mjeri i korisno primjenjuju i svoja stru na znanja na dobro naših bolesnika i ranjenika.

Organizacija saniteta brigade na Visu u potpunosti je izvršena prema Statutu sanitetske službe NOV i POJ. U Štabu brigade nalazio se referent saniteta brigade koji je odgovarao za rad saniteta i njime rukovodio, organizirao, koordinirao i nadzirao rad sanitetskog osoblja, a po direktivama Štaba brigade i referenta saniteta divizije s kojim je imao neprekidan kontakt. Brigadno previjalište je imalo upravnika (zamjenik referenta saniteta brigade), politkomesara (drug Miljenko Koki), apotekarskog pomo nika, higijeni arsa s higijenskom ekipom i 4 partizanska bureta, 2-3 iskusne bolni arke, ekonoma, kuharicu, kurira i nosa e ranjenika. U julu je formiran vod nosa a ranjenika pri brigadnom previjalištu. Opremljenost previjalištaje dobra i omogu ava da osoblje može izvršiti svoje svakodnevne zadatke (obavljanje dnevnih pregleda i zbrinjavanje bolesnih i povrije enih boraca upu enih iz bataljona), da svojim kapacitetom od 20-30 ležajeva hospitalizira i lije i borce s prognozom ozdravljenja do 15 dana, da održava bolni arske kurseve, snabdijeva bataljone sanitetskim materijalom, pomaže bataljonima u izvršavanju higijenskih mjera, da stalno bude spremno da izvrši svoj zadatak u obrani otoka, a da u akcijama na otocima svakoj desantnoj grupi prida ranjeni ku prihvaticu sposobnu da prihvati i zbrine ranjenike u akciji.

Bataljoni su imali referente saniteta i njihove zamjenike, koji su s pridatim borcima - nosa ima ranjenika organizirali bataljonsko previjalište. Bataljonski higijeni arsa s 2 partizanska bureta u etama je organizirao parenje, izgradnju poljskih nužnika, dezinfekciju vode i nužnika, pranje i dezinfekciju ruku i druge higijenske mjere, pod stalnim nadzorom referenta saniteta bataljona i njegova zamjenika. U etama su etne bolni arke, a u vodovima vodni bolni arsi i bolni arke i borci nosa i ranjenika. Svaki vod i svaka eta imaju nosila, svaka bolni arka torbicu i komplet šina, a svaki bataljon 2-4 nosila, zavojni materijal, lijekove i komplete šina za imobilizaciju. Svaka eta ima »Knjigu za javljanje na Ijekarsku«.

Brigadni sanitet se oslanjao na divizijsku bolnicu, koja se sa svojom apotekom, higijenskom ekipom, zubnom stanicom, bolni arskom školom i lje niki kom superkomisijom nalazila u selu Plisko Polje i Marine Zemlje.

Zdravstveno stanje boraca na Visu bilo je dobro. Ishrana, odje a i obu a i logorska oprema potpuno su zadovoljavali. Teško e su poticale od gustog rasporeda jedinica na otoku, ograni enih koli ina vode, manjka sapuna, jednoli ne uglavnom konzervirane hrane, bez svježih namirnica. Nerijetka su u ovo vrijeme ranjavaju uslijed nepažljivog rukovanja oružjem i nagaznih mina. Brigada je u ljetnim mjesecima bila zahva ena manjom epidemijom dizinterije.

Dnevni broj pregleda u brigadnom previjalištu iznosio je 20-30, a brojno stanje leže ih boraca u stacionaru 15-25, a nakon akcije i do 50, jer su lakši ranjenici lije eni do ozdravljenja u brigadnom previjalištu.

Borci se kupaju 15-dnevno (od I do V) odlaze i organizirano na kupanje u Vis, a kasnije u jedinicama u improviziranim kupatilima, a kroz ljetni period i povremeno u moru. Li na higijena je zadovoljavala. Pranje rublja je organizirano u jedinicama. Ušljivosti je prakti no nestalo. Komande bataljona i eta nastojale su za što boljem higijenskom i estetskom ure enju svojih logora.

Po direktivi sanitetskog odjeljenja Vrhovnog štaba i referenta saniteta divizije, pod parolom »Svaka sanitetska ustanova - sanitetska škola«, jedan od najvažnijih zadataka saniteta bilje obuka sanitetskog osoblja. Nakon prvog bolniarskog kursa na Biokovu, odmah po dolasku na Vis, po inju se u brigadi

održavati niži, a kasnije i srednji bolni arski kursevi od 20 do 30 dana trajanja. Na Visu su u brigadi održana 3 niža i 1 srednji bolni arski kurs sa po 20-25 u esnika. Tako je brigada popunila sve svoje jedinice obu enim bolni arkama, a sa svakog kursa stavila je na raspoloženje diviziji po nekoliko bolni arki za potrebe drugih jedinica na Visu i na kopnu. Od divizije, dodjeljivani su brigadi drugovi i drugarice osposobljeni na divizijskim kursevima za referente saniteta bataljona i njihove zamjenike, kao i poneki student medicine. A iz brigade su iskusnije i provjerene bolni arke (naročito poslije akcija) upućivane u diviziju radi raspoloženja na više dužnosti u jedinicama na kopnu, dok su izmorene i slabijeg zdravlja bolni arke upućivane na rad u prekomorske ustanove u Italiju. Na Visu je održano nekoliko skupova sanitetskog osoblja brigade, na kojima su analizirani rad i nedostaci saniteta i davana osoblju praktična stručna uputstva. Iz ovih skupova razvile su se kasnije brigadne konferencije saniteta, koje su redovno održavane poslije akcije i borbi brigade.

Na inicijativu dr Vladimira Beljakova, a u sklopu opštih takmičenja jedinica pred praznik 1. maja, u aprilu je organizirano takmičenje među jedinicama u higijeni boraca i higijenskom i estetskom uređenju prostora na kojem su boravile jedinice, a među bolni arkama u vještini postavljanja imobilizacijskih šina (Cramer, Dittrix, Braun). Na divizijskom takmičenju bolni arki u junu, brigada je sa 12. brigadom dijelila drugo mjesto, a pobjednik je bila ekipa 1. dalmatinske brigade. Pobjednik je osvojio 7, a drugi i treći po 6 bodova. Pobjedničko vrijeme postavljanja Dittrixove šine iznosilo je 57 sekundi. U julu je proglašeno novo, sada tromjesečno higijensko takmičenje u jedinicama na otoku, kojem su se priključile i saveznike jedinice.

U maju je uvedeno u bataljonima dnevno dežurstvo bolni arki s trakom oko ruke na kojoj je bio crveni križ i slova »D. B.« Dužnost dežurne bolni arke bila je da kontrolira higijensko stanje i provodi higijenske mjere u jedinicama. Hrabro držanje bolni arki u akcijama na Mljetu i Korčuli, a kasnije i ovo njihovo smjenjivanje na dežurstvu, znatno je podiglo ugled bolni arki u jedinicama, kako to tvrdi referent saniteta divizije u jednom svome izvještaju.

Na Visu izlazi i prvi broj sanitetskog biltena XI dalmatinske udarne brigade, a zapaženo je i esto dopisništvo bolni arki i referenata saniteta u bataljonskim i etnim listovima i zidnim novinama.

U akcijama brigade s Visa na otoke, sanitet brigade, ašno je izvršio svoj zadatak i dobio zaslужena priznanja boraca i rukovodilaca brigade i pismene poхvale Štaba brigade i Štaba divizije. U akciji na Korčuli poginula je u borbi prva bolni arka brigade Anka Šoljan. Nju će slijediti u toku borbenog puta brigade još 10 njezinih drugarica - herojskih boraca za slobodu svog porobljenog naroda.

Desantne akcije svojih jedinica na Mljetu i Korčuli u aprilu, na Braču u junu i na Mljetu, Korčuli i Pelješcu u augustu 1944. godine, sanitetski je obezbijedio sanitet brigade priključujući i svakoj desantnoj grupi brigadnu ranjeni ku prihvaticu, organiziranu i opremljenu osobljem i materijalom prema veličini i zadatku desantne grupe. Brigadne ranjeni ke prihvaticice (brigadno previjalište) u većim akcijama (Mljet, Korčula, Brač) vodio je referent saniteta brigade ili njegov zamjenik, a u manjim (Mljet, Korčula, Pelješac) za to određeni referent saniteta bataljona. U desantnim akcijama na Korčuli i Braču sudjelovala je i kirurška ekipa divizije. Do imen u ostalim ovakve podrške nije bilo. Posebno je teška u pogledu kirurškog zbrinjavanja ranjenika bila akcija na Mljetu, u kojoj su 30-teških ranjenika kirurški zbrinuti tek sutra ili prekosutradan nakon ranjavanja, od kirurške ekipe koja je upućena ususret desantu u povratku na Lastovo. Avionski napad na brod prepun ranjenika u uvali Sutmiholjska, 23. IV koji je srećom prošao bez žrtava (osim nekoliko sekundarnih ranjavanja), duboko se usjekao u sjeđanje svih koji su to proživjeli.

U akcijama s otoka Visa, sanitet brigade prihvatio je i zbrinuo 230 ranjenika. Politkomesar 26. divizije u svom izvještaju od 20. VII 1944. godine o li. brigadi kaže: »Sanitet je u akcijama vrlo dobro funkcionirao, a bolni arke su pokazale primjerna herojstva.« Referent saniteta 26. divizije kaže u svom izvještaju: »Sanitetsko osoblje je po prvi put u estvovalo u borbama i pokazalo primjernu borbenost i upornost, što je rezultat dobre borbene obuke i politi ke svijesti.« Pismenim naredbama Štaba brigade, nakon ovih akcija pohvaljeno je 16, a naredbama Štaba divizije 23 pripadnika saniteta brigade. Sanitet brigade dijelio je sa svojim borcima i rukovodiocima ponos za pohvale i priznaja od samog svog Vrhovnog komandanta, kao i od savezni kog komandanta za Sredozemlje.

*Brigadni sanitet u borbama i predasima od napuštanja Visa
do svršetka rata*

Iskrčavanjem dijela brigadnog previjališta na otoku Koruli u uvali Brna, 14. IX 1944. godine, po inje pobjedom i slavom ovjen ana faza ofenzivnih akcija brigade za konačno oslobojenje Dalmacije i cijele zemlje, a u sastavu operacija 26. dalmatinske udarne divizije, 8. dalmatinskog korpusa i 4. armije JA, koja završava 25. maja 1945. godine u Jesenicama nakon povratka brigade iz Koroške.

Na ovom teškom ali slavnom putu sanitet je pratio svoju brigadu i s njom dijelio svu radost pobjeda i bol za palim drugovima i drugaricama, izvršavajući svoj dio borbenih zadataka i stalno razvijajući i borbenu spremnost i uspješnost. Sanitet je zbrinjavao ranjene i bolesne borce, nastojao o uvati zdravlje i poboljšati životne, a posebno higijenske uvjete boraca koliko su to okolnosti dopuštale, i bez prekida vodio preventivnu borbu da o uva brigadu od mogu ih i prijete ih epidemija. Uporedo je razvijao vlastitu borbenu spremnost stalnom obukom i u enjem na vlastitim propustima i trajnom brigom za odgovaraju u materijalnu snabdjevenost, za sve ovo oslanjao se na bezrezervnu podršku i pomo Štaba i svih rukovodilaca kao i partiskske organizacije brigade, te na veliku strunu i organizacijsku pomo od strane saniteta 26. divizije. A snagu za sve ove napore i uspjehe crpili smo iz neizmjerne ljubavi našeg naroda, naših boraca i bolni arki za slobodom, iz mržnje prema neprijatelju otima u te naše voljene slobode, iz ciljeva naše borbe i svjetle perspektive budućeg pravednog društva za koje smo se borili i iz beskrajnog povjerenja u Partiju koja nas je vodila, u naše rukovodstvo, a posebno u dragoga nam vrhovnog komandanta maršala Tita.

Organizacija saniteta brigade u ovoj fazi odgovarala je propisanoj i provjerepoj organizaciji sanitetske službe u NOVJ, a osnov joj je bila struktura oformljena na Visu i provjerena u akcijama s Visa. Razvojem jedinica kroz borbu i pobjede razvijao se i sanitet, koristeći vrlo velike kolije u borbama zaplijenjenog neprijateljskog sanitetskog materijala i opreme, jačajući i stalnim priticanjem novih boraca, a posebno drugarica koje su htjele biti borbene partizanske bolni arke, te zahvaljujući i nesebi noj podršci naroda i materijalnoj pomo i naših saveznika.

Bolni arke i nosa i ranjenika su u borbenom stroju pratili borce, pružali ranjenicima prvu pomo, izvlačili ih s položaja i prenosići do bataljonskih previjališta gdje je dopunjeno i popravljeno sve što je trebalo i što se moglo u pružanju prve pomoći. Lakši ranjenici sami, a teži nošeni od nosa i (bataljonskih i isturenih iz brigadnog previjališta) ili pomoći u nekog usputnog transporta, dolazili su u brigadnu ranjeniku prihvativcu (brigadno previjalište). Ovdje su ranjenici dobijali prvu liječnicu ili njoj odgovaraju u medicinsku pomo. Vršena je i trijed, i dijagnostika i transportna, rane su revidirane, vršena toaleta rane, dezinfekcija okoline rane, zavijanje i imobilizacija za predstojeći transport, po potrebi i u granicama mogu nositi reanimacije, davani su analgetiki i serumi, do-

punjena ili uspostavljena ranjeni ka dokumentacija, te nakon okrijepe, ako nije bilo kontraindikacija, evakuirani.

Evakuacija iz brigadnog previjališta vršena je vlastitim ili povratnim transportnim sredstvima (sanitetski automobili, kamioni i selja ka kola), rijetko transportom upu enim iz divizije, direktno do kirurške ekipe divizije za najteže ranjenike. Nekad je evakuacija do kirurške ekipe išla preko brigadne bolnice (stacionara). U brigadnom previjalištu (bolnici, stacionaru) koje se obično nalažilo 15-20, a nekada i više kilometara u dubini borbenog poretku, upu ivani su svi lakše ranjeni i bolesnici s prognozom ozdravljenja do 20 dana. U fazi brzog napredovanja tada motorizirane brigade, ranjenici su iz brigadne prihvavnice (a nekad i iz bataljonskog previjališta) upu ivani u najbliže vojne pa i civilne (ak i strane, kao u Trstu, Beljaku i Celovcu) bolnice. Na ovaj način u principu, uz priлагodbe koje su određivali konkretni uvjeti pojedine bitke, prihvaćeni su i zbrinjavani ranjenici u ovoj fazi borbenog puta brigade.

Vakcinacija boraca brigade u Gornjoj Svici za vrijeme pokreta iz Gospića prema Senju

Brigadnu prihvavnici vodio je sanitetski referent brigade ili njegov zamjenik kada je ovaj bio u Štabu ili je obilazio jedinice. Sa par iskusnih bolničarki, vodom nosa a ranjenika, kurirom i vozačem, te najnužnijim dobro odabranim materijalom i najmanje vlastitim vozilom, prihvavnica je bila lako pokretna i pratila je jedinice, smještajući se u borbenom poretku brigade 2-5, a ponekad i do 10 kilometara iza borbenog stroja. Mjesto brigadnog previjališta (prihvavnice) kao i bataljonskih previjališta, određivano je borbenim zapovjestima brigade i bataljona. Referent saniteta brigade je pred svaku borbu primio brigadnu borbenu zapovijest, kao i sanitetsku zapovijest od referenta saniteta divizije. U fazi završnih operacija, kad god je to bilo moguće, brigadno previjalište je dobijalo telefonsku vezu sa Štabom brigade, a preko ovoga s bataljonima i sanitetom divizije.

Prvi sanitetski automobil brigadni sanitet dobija u novembru 1944. godine, nakon uništenja neprijateljske kolone na Vukovu klancu, kada je zarobljeno 5 sanitetskih automobila. Do kraja brigade ne ostaje bez sanitetskog automobila, a nekada ima i dva kao i kamion za opremu.

Stacionarni dio brigadnog previjališta (brigadnu bolnicu) vodio je zamjenik referenta saniteta brigade ili brigadni liječnik. Ovaj dio je bio teže pokretan i smještao se 20-30 pa i do 50 i više kilometara iza borbenog stroja brigade i rjeđe je premještan. U njemu se redovno nalazilo 30-50 pacienta i više ranjenika i bolesnika, koji su se odmah po ozdravljenju i neposredno vraćali u svoje jedinice. Uz ovaj dio brigadnog previjališta nalazi se i higijenska ekipa sa svojom opremom i apotekarski pomočnik s rezervom sanitetskog materijala, kao i kuhinja i ekonomat previjališta.

Ovakvom organizacijom najbolje su zbrinjavani ranjenici i najbrže su stizali do kirurške pomočnice. Referent saniteta divizije u jednom svom izvještaju ocijenio je da su u ovoj fazi operacija ranjenici stizali do kirurga u prosjeku unutar roka od 6-8 sati nakon ranjavanja (što je u granicama postavljenih normi) i da smrtnost ranjenika u putu evakuacije nije bila znana. U najtežim borbama koje je vodila brigada kroz brigadno previjalište (prihvatinicu) dnevno je prolazilo 50-70 ranjenika. U periodu Motoriziranog odreda, ustaljena i kroz borbe provjerena organizacija nije se mogla održati, pa je zbrinjavanje ranjenika, narođeno ito onih u Trstu iz teških saobraćajnih udesa na prelasku u Korušku, rješavano kako su to date okolnosti trenutno zahtijevale, a to je evakuacijom s mesta ranjavanja nakon pružene prve pomoči i direktno u najbližu bolnicu.

U ovo vrijeme najvažnija kadrovska novost bila je dolazak u brigadu liječnika dr Stanka Ledića i nakon mostarske operacije. On odmah preuzima dužnost brigadnog liječnika u brigadnom previjalištu i uspješno, savjesno i stručno obavlja do kraja rata. Politkomesar previjališta drug Miljenko Kokić koji je već u godinama, napušta borbenu jedinicu, a novi komesar postaje drugarica Melanika Inself, iskusna bolničarka i stari partizan. Pred odlazak brigade iz Splita napustila je brigadu i premještena u korpusnu bolnicu drugarica Nevenka Franceschi, a najstarija bolničarka u brigadnom previjalištu postaje drugarica Margarita Grgasović. Poslije mostarske operacije napustio je brigadu medicinar Štefan Krstinić i apotekarski pomočnik Zlatan Ulić, obojica oboljeli. Nakon bitne operacije napustio je brigadu odlaskom na viši sanitetski kurs u Topusko zamjenik referenta saniteta brigade medicinar Mirko Ivić, koji je nakon kursa postavljen za referenta saniteta 3. prekomorske brigade u kojoj je 5. maja 1944. godine u bici na Klani poginuo. Novi zamjenik referenta saniteta brigade postao je student medicine Dušan Cvitković, do tada referent saniteta 4. bataljona, koji je u junu 1945. postati prvi mirnodopski referent saniteta brigade.

U ofenzivnim operacijama nestali su uvjeti za sistematicu obuku osoblja i održavanje sanitetskih kurseva, tako da su novodošle bolničarke (narođeno ito poslije oslobođenja Mostara) obučane u jedinicama od iskusnih etnih bolničarki i organiziranim obukom u bataljonima. Nije bilo moguće nositi, ili ove nisu tražene i pronalažene, ni za temeljnu strucnu obuku nosa a ranjenika, tako da je potpuni izostanak bilo kakvog znanja iz pružanja pomoči i ranjenicima od strane nosa a bio nemali nedostatak službe. Stručna obuka bolničarki sastojala se, osim rečene obuke u etama i bataljonima i u didaktičkom efektu redovno održavanih konferencijskih cijelokupnog sanitetskog osoblja na nivou bataljona ili brigade pred predstojećim akcijama i nakon završenih borbi. Posebno se svojim kvalitetom i efektom istakla brigadna sanitetska konferencija održana u Splitu 18. januara 1945. godine, kojoj je prisustvovao novi referent saniteta divizije drug Ratko Vilić. Još jedan znajući oblik pružanja stručnih informacija sanitetskom osoblju bio je brigadni sanitetski »Bilten«. Nastavljeno je kroz svoje vrijeme dopisništvo u bataljonskim i etnim listovima i zidnim novinama.

Zdravstveno stanje boraca u toku ofenzivnih operacija bilo je dobro, a fizika kondicija odlična. Zato nije bilo znana oajnijih zdravstvenih problema. Ipak, uslijed teškoća i sprovođenja higijenskih mjera u stalnom pokretu i borbama, došlo je do prodora pjegavca u brigadu nakon mostarske operacije i svraba nakon

oslobo enja Gospa. Međutim, obje su epidemije uspješno zaustavljene aktivnim mjerama saniteta, uz punu podršku rukovodilaca svih nivoa. Pjegavcem su se zarazili borci 2. bataljona na prilazima Širokom Brijegu u selima u kojima je u to vrijeme bila u toku epidemija pjegavca. U brigadi je od pjegavca obolilo 5 boraca. Po ustanovljenju prvih slučajeva organiziran je karanten 2. bataljona u Živogošću u samostanu. Tu je obavljen sistematski pregled cijelog bataljona, kao i sistematsko kupanje, parenje i prašenje svih boraca, nakon čega su krenuli u prevoženje brodom u novi borbeni rajon. Po dolasku brigade na prostor Zemunik-Smiljan nastavljeno je s intenzivnim parenjem i prašenjem u svim jedinicama brigade i započeo je vakcinacija protiv pjegavca ruskom vakcinom, koju je primio cijelokupni sastav brigade, makar bez oduševljenja radi bolnosti vakcine i neugodnih reakcija. Manje koliko nego američke vakcine date su štabovima i nekim prištapskim jedinicama.

Od svraba koji su u brigadu unijeli novodošli mobilizirani borci iz dalmatinske Zagore, oboljelo je oko 50 boraca u raznim jedinicama brigade. Intenzivnim lijekom enjemu s »Vlemincx« otopinom, koja je spremana i u samoj brigadi, kuhanjem i prenošenjem rublja i posteljine koriste i svaki slobodan trenutak odmora, savladana je i ova epidemija.

Nakon bitaka za oslobođenje Dalmacije, i to u vrijeme pelješko-stonske operacije uništenja neprijateljskih snaga kod Vukova klanca i poslije na prilazima Drnišu, oslobođenje Drniša i dalmatinskog Kosova te velike bitke za Knin završene uništenjem nadmoćne noge neprijatelja i oslobođenjem Knina, u kojima je brigada uložila nadljudske napore i u kojima je palo preko 120 boraca (među njima i 4 bolni arke i 1 bolni ar), brigada je povratak na odmor u Split gdje je obnovila svoje snage. Na ovom odmoru se obavlja najintenzivnija borbena obuka i brigada se priprema za konačni obraćun s neprijateljem. Poluizgorena zgrada bivše Banovine postaje kasarna brigade, a previjalište se smješta u zgradu direkcije bivšeg »Adria-boxita«. Sprovode se energične higijenske mjere. Sanitet brigade koristi odmor za preraspored osoblja po jedinicama, za stručnu obuku, kompletiranje opreme, higijensko i zdravstveno prosvjećivanje boraca i obuku boraca u samopomoći i međusobnoj pomoći. Ali isto tako sanitetsko osoblje brigade uzima najaktivniji udio u brojnim kulturno-prosvjetnim, sportskim i političkim aktivnostima brigade u gradu.

Sredinom januara 1945. godine započinju velike ofanzivne akcije u bitkama za Široki Brijeg i Mostar, prebacivanje morem na sektor Ravnih kotara, a odatle kroz neprekidne borbe prodor prema Bihaću, oslobođenje Lapca i Bihaća i neposredno zatim i Gospa. Slijedi desant na otok Krk i oslobođenje otoka. Nakon toga brigada dijelom svojih snaga učestvuje u teškim borbama na Klani i Ilirskoj Bistrici, te konačno kao kruna borbenih uspjeha sudjeluje u oslobođenju Trsta.

Kroz sav ovaj teški, ali svjetao put, sanitet opet prati svoju brigadu, brinući se svim svojim sposobnostima da na najbolji mogući način pomogne ranjenim borcima i očuvavi zdravlje boraca u napornim pokretima i teškim borbama kroz koje su prolazili.

Konačno, nakon oslobođenja Trsta, kao glavna snaga Motomehaniziranog odreda 4. armije, brigada prodrom kroz dolinu Soče preko Vršića izbjegla na Kranjsku Goru i izvršava borbeni zadatku na ovom prostoru, da bi poslije toga prešla sjevernu državnu granicu i izvršila zadatku u Koruškoj, te povratkom iz Koruške ponosno završila svoj borbeni put u Jesenicama 25. maja 1945. godine. Svi borci i rukovodioci brigade tih dana proživljavaju sretne trenutke pobjede, ponosni na svoj asni udio koji su nesebično pružili oslobođenju dragog domovina i uništenju mrskog neprijatelja, bolno ali i ponosno se sjećaju i svojih preko 500 drugova i drugarica koji su u slobodu i novi život ugradili svoje mlade živote.

Učinim mi se da treba da ostane zabilježen detalj iz završnih operacija, kada je u Kranjskoj Gori, negdje 12. maja, brigada prihvatala kolonu od oko 200 ranjenih neprijateljskih vojnika s njihovim sanitetskim osobljem, a referent saniteta bri-

gade dobija i izvršava zadatak da ovu kolonu sproveđe i preda savezni koj za-robljeni koj bolnici u Trbižu.

U završnim operacijama od marta do maja 1945. godine sanitet brigade je brojio 227 lica. Dvadeset ih je bilo u brigadnom previjalištu, 91 u sastavu bata-ljonskog i etnog saniteta, a 116 su bili nosa i ranjenika (32 u brigadnom vodu i 84 u bataljonima i etama, i to 8 u svakom bataljonskom previjalištu i po 4-6 u svakoj eti).

Smatram svojom dužnošću da spomenem i naglasim da su svi rukovodioci svih nivoa i u svakoi prilici pružali punu podršku sanitetu u njegovim aktivnostima i kod svih problema i teško na koje je u toku života i borbe nailazio sa-nitet 11. dalmatinske udarne brigade. Ali mislim da treba izdvojiti i posebno napomenuti tri rukovodioca koji su osobno najviše u inili da bi sanitet brigade uspješno izvršio sve svoje zadatke i sveladao sve teškoće na koje je nailazio, a to su: politički komesar brigade Grgo Marki, na elnik Štaba brigade Vilko Fi-uman i referent saniteta 26. divizije dr Vladimir Beljakov. Siguran sam da je svaki pripadnik saniteta brigade podržati ovo priznanje.

U toku borbenog puta brigade, od formiranja do kraja rata, sanitet 11. dalmatinske udarne brigade prihvatio je i zbrinuo najmanje 1.100 ranjenih boraca. Na ovom borbenom putu svoje živote žrtvovalo je na oltar slobode svoga naroda 16 pripadnika saniteta brigade (13 drugarica i 3 druga).

POGINULI PRIPADNICI SANITETA 11. DALMATINSKE UDARNE BRIGADE

Redni broj	Prezime i ime	Dužnost	Datum i mjesto pogibije
1.	Šoljan M. Anka	bolni arka 1. . 4. bat.	23. IV 1944. Smokvica, o. Korula
2.	Rogulji A. Albina	bolni arka . pr. o.	16. X 1944. esmine Pe-ješac
3.	Petrinja Ivan	bolni ar 2. . 5. bat.	18. X 1944. Ston
4.	Buveti Neda	bolni arka 3. . 2. bat.	27. X 1944. Vukov kl.
5.	Svalina I. Gabrijela	bolni arka 1. . 4. bat.	7. XI 1944. kota Borkuša (Knin)
6.	Mladineo M. Slavica	bolni arka 2. . 4. bat.	12. XI 1944. Oštreljavica (Knin)
7.	Gospodneti Lucija -inda	bolni arka 2. . 3. bat.	7. XI 1944. Oštrelj glavica (Knin)
8.	Berni I. Ivan	borac boln. v.	13. II 1945. Crni vrh (Mostar)
9.	Paškvalin Kuzma	borac boln. v.	13. II 1945. Crni vrh (Mostar)
10.	Karadža O. Heta	bolni arka 1. bat.	22. II 1945. Drenova a (Bihać)
11.	Brki M. Reza	bolni arka 3. bat.	23. III 1945. Glavica Sokolac (Bihać)
12.	Jerković Rose	bolni arka 1. . 3. bat.	30. IV 1945. Pliš (Klana).
13.	Radić Ivanka	bolni arka 2. . 1. bat.	2. V 1945. Trst
14.	Ivetic Mirko	zamj. ref. san. brig.	5. V 1945. Klana, kao ref. san. 3. prekomorske bri-gade
15.	Haler Ivana	bolni arka 2. . 5. bat.	U borbi za Ston teže ra-njena 18.10.44. Preminula od posljedica u bolnici Grumo Apuglia, Italija 1. 11. 1944.
16.	Brkušić Karmela	bolni arka u 3. bat.	Poginula u borbi kod Ri-jeke krajem aprila 1945.

SANITET 11. DALMATINSKE BRIGADE
od 2. X 1943. do 20. V 1945. godine

Referenti saniteta brigade

Suvin (Šlezinger) Lavoslava dr Miroslav, lije nik-stomatolog. Referent saniteta brigade od formiranja do 20. XI 1943.

Vu kovi Vukašina Vojo, potporu nik NOVJ, student medicine. Referent saniteta brigade od 20. XI 1943. do 1. VI 1944.

Petkovi Antuna Branko, zastavnik-potporu nik NOV, student medicine. Referent saniteta brigade od 1. VI 1944. do završetka rata

Zamjenici referenta saniteta brigade

Vu kovi Vojo, stud. med. - od 5. do 20. XI 1943.

Petkovi Branko, stud. med. - od 20. XI 1943. do 1. VI 1944.

Iv evi Mir e, stud. med. - od 10. VII 1944. do I 1945.

Gr i Kruno, stud, prava od I 1945. do IV 1945.

Cvitkovi Dušan, vojni pitomac - od IV 1945. do završetka rata

Upravnici brigadnog previjališta

Petkovi Branko, stud. med.
Iv evi Mir e, stud. med.
Ledi dr Stanko, lije nik

Apotekarski pomo nici

Tafra Karlo
Premuž Ivan (Puba)
uli Zlatan

Politi ki komesari brigadnog previjališta

Koki Miljenko
Inselt Melanka
Bariši Stjepan

Vod nosa a ranjenika

Salakan Ivo, vodnik
Valen i Živko, vodni delegat

Ekonomi brigadnog previjališta

Kvokal Josip
Dugandži Ante (Tica)

Lije nici u brigadnom previjalištu

Vitali dr Guido
Ledi dr Stanko

Kuharice brigadnog previjališta

Ercegovi Anka
Grbin Jakica

Higijeni ari brigade

Bošnjak Ivan (Cuco)
Vuki Ivan
Berlot iril

Kuriri

Kolega Blaž
Ostoji Ante
Žuvela Kuzma

Glavne bolni arke brigadnog previjališta

Inselt Melanka
Franceschi Nevenka
Grgasovi Margarita

Sekretar

Beli Marin
Voza i
Ka i Ante
Dobroševi

BATAUONSKI SANITET

1. bataljon

Referenti saniteta

Petkovi Zdenko, stud. med.
Gr i Kruno, stud, prava
Prvan Stanko
Filipovi Mato

Zamjenici referenta saniteta

Tafra Karlo
Brkuši Karmela

libataljon

Referent saniteta

Despot Ana

Zamjenik referenta saniteta

Matovi Slavko, stud. med.
Roi Danilo, stud. med.

Ovaj bataljon je rasformiran 25. II 1944.

III Bataljon

Referenti saniteta

Vukovi Vojo, stud. med.
Ivevi Mir e, stud. med.
Sesjak Stjepan,
Krstini Sr an, stud. med.
Frankovi Mara
Beli Katica

Zamjenici referenta saniteta

Ivevi Mir e, stud. med.
Banovac Ankica
Grgasovi Margarita
Frankovi Mara

IV Bataljon

Referenti saniteta

Lozo Anka
Bio ina Josip, stud. med.
Marinkovi Bosiljka
Cvitkovi Dušan, vojni pitomac.
Pavlina Marija

Zamjenici referenta saniteta

Banovac Ankica
Velušek Alojz

V Bataljon

Referenti saniteta

Petkovi Branko, stud. med.
Fran eski Nevenka
Alkalaj Beba-Vasja
Krzulovi Juraj
Angjelinovi Vuk, stud. med.
Sesjak Stjepan
ulijor e, maturant

Zamjenici referenta saniteta

F^neski Nevenka
Tulic Ivica

Ovaj bataljon je 25. II 1944. godine preimenovan u 2. bataljon.

V bataljon

Referent saniteta

Ivan i Jozica

Zamjenik referenta saniteta

Meni Ivan

Ovaj bataljon je ušao u sastav brigde 19. VII 1944, a rasformiran 8. XII 1944.

Prištapske jedinice

Referenti saniteta

Prvan Stanko
Ivan i Jožica

Zamjenici referenta saniteta

Roje Tonka
Kekelj Josip

BOLNI ARKE I BOLNI ARI

Bali Ana
Bauk Vesela
Buevi Neda - poginula
Bonkovic Karmela
Bosnic Jakica
Blasic Marna
Bencic Vjekoslav
Banovac Ankica

Brkuši Karmela - poginula
Beli Katica
Bebi Ivka (Jelisava)
Blagaji Melanija
Bjaževi Marija
Bari Ruža
Banjac Ivica
Baus Marija

Barbir Jurka
Beroš Anka
Borovina-Gazdo Ljubica
Brki Reza - poginula
Božin Marija
Cura Agata
urlin Milica
Duimovi Mara
Didovi Frano
Dujmovi Olivera
Dragojevi Suzana
Doman i Ivan
Dobrovi Perica
Dul i Danica
Deli Mare-Rita
Dražini Marija
Dragojevi Ivka
Dobroševi Nada
Družijani Mirko
Dugandži Marija
Dabo Marija
Ercegovi Anka
Frankovi Mara
Grgasovi Margarita
Gospodneti Lucija - poginula
Dvornik Vesela
Gugi Ivan
Gatara Meri
Gavrani Mara
Gulin Milka
Ga ina Skolastika
Grubiši Blaženka
Haler Ivana - poginula
Ivan i Jozica
Ili Jelka
Iv evi Marija
Jurinovi Vinko
Jujnovi Iva
Juras Mihovilka
Jel i Kata
Juraga Bogdana
Jerkovi Rose - poginula
Kekelj Josip
Kova i Jerolim
Kova i Jelena
Kondenar Davor
Kostovi Jelka
Krsti evi Maša
Košta Jela
Karamati Danica
Križanac Slavica
Kapor Marija
Kova i Ksenija
Kos Nikolaj
Kerin Jože
Krzulovi Juraj
Kuzmi i Stjepan
Kuzmani Tonka
Karadža Hete - poginula
Kogoj Stanko

Ljubi Janko
Lon ar Jela
Lelanovi Vinka
Lozo Anka
Lakota Roman
Mladineo Slavica - poginula
Matkovi Mate
Mihotić Jure
Muniti Tonka
Mladineo Ivan
Majstrović Ivan
Mandi Mara
Martinović Dragica
Marši Neda
Marinković Zora
Marti An a
Meni Ivan
Marinković Oliva
Marijan Marica
Matković Katica
Medi Marija
Najevi Mira
Novoselić Marija
Nodilo Nediljka-Nike
Orebić Ivan
Ostojić Kata
Petrinja Ivan - poginuo
Popović Mate
Prnić Matija
Gavranić Mara-Pobrica
Primorac Danica
Padovan Leposava
Peri Jela
Pecotić Nedjeljka
Pekić Jelica
Petrinović Marija
Perić Ante
Padovan Nevenka
Pavlinić Marija
Popović Lucija
Roje Tonka
Radić Ivanka - poginula
Ribarević Veronika
Radovanović Ivica
Radovanović Ante
Radun Marija
Radetić Ruža
Roguljić Albina - poginula
Svalina Gabrijela - poginula
Sale i Ante
Sardelić Franka
Spaija Marija
Spanija Ana
Sardelić Jaka
Svrđlin Mila
Sulić Ždenka
Srđen Dragi
Slavica Mitica
Šarić Lenka
Štambuk Albert

Šindik Mara
Segedin Mara
Šimi i Marija
Segvi Zeina
Sinkovi Marija
Sabi Kata
Soljan Anka - poginula
Štambuk Ester
Štrbi Ivan
Trumbi Vojko
Trutani Nikica

Terzija Ana
Tuli Ivica
Tomaš Dinka
Tolentino Rozina
Tomi i Ana
Utovac Darinka
Viskovi Zorislav
Vuki Ivan
Gudelj Velaga-Terezija
Zorotovi Nikola
Zanelia Damir

Svega: 203 lica

Napomena: Spisak sigurno nije potpun ni sasvim točan, što može biti shvatljivo i opravdano, jer je njegova rekonstrukcija izvršena nakon više od 30 godina. Stoga sastavlja spiska apelira na razumijevanje onih koji su propušteni ili neto no uvedeni u spisak.

IZVORI

- Operativni dnevnik 11. dalmatinske brigade - Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Beograd, k. 1101 A, br. reg. 28-1/11.
Operativni dnevnik 2. i 3. bataljona 11. dalmatinske brigade - Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Beograd, k. 1101 A, br. reg. 1-13 i k. 1101, br. reg. 1-23/14.
Arhiv Instituta za historiju radnog pokreta Dalmacije, Split.
Zbornik dokumenata Sanitetske službe u NOR jugoslavenskih naroda, knj. 2 (Beograd, 1952) i knj. 4 (Beograd, 1967).
Zbornik dokumenata i podataka o NOR jugoslavenskih naroda, tom V, knj. 19-29 (Beograd, 1957-63) i tom VIII, knj. 1-3 (Beograd 1959).
Kronika o radu Sanitetske službe u NOR: Hrvatska - III sveska, Beograd 1967.
Ratne bilješke referenta saniteta 11. brigade - u osobnom posjedu autora.
Z. Batistić, Sanitet Biokova, rukopis, 1978.
11. dalmatinska brigada - fotomonografija, Tetovo, 1945.
U. Kostić : Oslobođenje Istre, Slovenskog primorja i Trsta, 1945. Beograd, 1978.

P R E
ZAROBLJENIH I UBIJENIH NEPRIJATELJSKIH VOJNIKA

Prostor i vrijeme	Neprijateljski vojnici		Strelja ko naoružanje							
	zarobljeno	ubijeni	pištolja	pušaka	puškomitralske i mitraljezi	automata	beztrajna sredstva	laki minobaca i	minobaca i 81 i 82 mm	
Na širem, prostoru Biokova	4	10		7						
Mljet-april 1944.	71	106	12	6	13	25		8	2	
Korula - april 1944. (1)		100								
Bra - juni 1944. (2)	10	50	10	18	5					
Pelješac-Ston-Drniš-Knin (3) (IX-XII 1944)	1725	1452	95	1992	158	50		15	16	
Široki brijeg (samo 2. i 3. bataljon) II 1945. (4)	30	82		50	10	3	31		2	
Borbe za Mostar II 1945.	50	180								
Lapac-Biha III 1945.	368	400	17	498	42	16	13	4	4	
Gospi -Senj IV 1944. (5)	92	33		39	4		21		1	
Krk-IV 1944.	55	167	25	185	31	11	29	1	2	
Ilirska Bistrica-Trst IV-V (6) 1945.	1297	502	151	1603	71	75			13	
Mljet-Pelješac VIII 1944.	12	41								
Svega bez Koruške	3714	3129	310	4398	334	180	94	28	40	
Koruška - do 16. V.	10701	79	331	5400	234	325	234		13	
Koruška poslije 16. V.	6600									
Sveukupno	21015	3208	641	9798	568	505	328	28	53	

Za dolje navedene bataljone nisu našena potrebna dokumenta, radi tega to je ustanovljeno ukupne rezultate brigade:

- (1) bez 3. bataljona
- (2) bez 3. bataljona
- (3) bez 4. bataljona za Vukov klanac
- (4) bez 4. i 1. bataljona
- (5) bez 1. bataljona u Melnicama
- (6) bez 4. bataljona u Ilirskoj Bistrici

G L E D
I ZAPLIJENJENIH RATNIH SREDSTAVA I STOKE

minobaca i 120 mm	artiljerijsko oružje	p.a. mitraljezi	Artiljerijska i p. a. oružja			Motorna vozila			Radio-sredstva			konji
			p. a. topovi	kamioni i osobna vozila	blinde	tenkovi	zaprežna vozila	telefoni	telefonske centrale	radio-stanice		
27	16		62	3	7	97	66	1	22	326		
6			5			10						
2			21									
15	10		49					44	6	11	304	
11	1								2		4	
5	5		80	1	8							
66	32		217	4	15	107					634	
5	23		69	433	1	2						
5	89	32	691	650	5	17	107	-	-	-	634	

Napomena: Navedene brojke uzete su iz operativnih izvještaja i operativnog dnevnika Štaba brigade a djelimično i iz operativnih izvještaja i dnevnika bataljona.

Obrazloženje zaplijene drugih materijalnih dobara - Nema se enih podataka o zaplijenjenim drugim materijalnim sredstvima kao što su obuća, odjeća, hrana, sanitetski materijal, gorivo, stolna hrana i sl. Ova sredstva zaplijenjena su u priličnoj količini narođeno od IX 1944. do kraja rata prije nego što treba navesti veće količine zaplijenjene na Pelješcu, Stonu i Vukovu klancu, Drnišu, Kninu, Širokom Brijegu, Mostaru, Nebljusima, Bihaću, Krku, a narođeno u Trstu i u Koruškoj, kada se količine kreću u stotine vagona zaplijenjenih u centralnim skladištima neprijateljske vojske u Trstu i kod povlačenja i razrušavanja krupnih neprijateljskih jedinica u Koruškoj i u Jesenici.

DRUGI DIO

SLAVKO DRUŽIJANI

**PODACI O BORBENOM
SASTAVU BRIGADE**

UVODNE NAPOMENE

Na prikupljanju podataka o borcima 11. dalmatinske udarne brigade s cijelog teritorija SFRJ, te podaci o narodnim herojima, pregledu štabova i komandi brigade, odlikovanja, pohvale i priznanja, kao i spomen-obilježja o brigadi, radio sam više od etiri godine.

Na realizaciji i odabiranju podataka rukovodio sam se time, da u odabiranju podataka prednost dadem arhivskim dokumentima, pa drugim izvorima podataka i da obuhvatim sve borce brigade.

Da bi popis bio što potpuniji i podaci sveobuhvatniji korištene su i posljedratne publikacije - monografije, te obavljeni neposredni kontakti s većinom boraca brigade, a pismeni sa 811 SUBNOR-a općina i UBNOR-a mjesnih zajednica kao i pojedincima s cijelog teritorija SFRJ.

Sastav boraca brigade je bio iz 128 općina SFRJ i 4 strane države. Zato je bio i otežan rad na prikupljanju ovih podataka. Do sada su prikupljeni podaci za 3464 boraca. Prema procjenama kroz brigadu je prošlo oko 4.500 boraca.

S preživjelim borcima koji su bili u sastavu brigade, neposrednim kontaktom prikupilo se dosta podataka. Do mnogih podataka došlo se od bliže i daljnje rodbine, znanaca i prijatelja poginulih boraca, kojima je poklonjena posebna pažnja.

Koriste i raspoložive historijske dokumente, došao sam do mnogih korisnih podataka, no otkriveno je više pogrešaka u tim dokumentima, koje su i ispravljene.

Zajedan mali broj boraca (osim imena i prezimena nije se raspolagalo drugim podacima, a utvrđeno je da su bili u brigadi), ostavljen je samo taj podatak. Vjerojatno da ovaj podatak nije konačan. Nakon izlaska knjige iz štampe dojde se do novih podataka i otkriti imena boraca koji nisu uvedeni u popis.

Biografski podaci za narodne heroje uneseni su iz knjige Zbornik narodnih heroja Jugoslavije.

Izrađen je i pregled štabova i komandi - organizacije brigade rukovodećeg kadra osposobljenog do ranga komande - ete u borbenim dejstvima. Nije bilo moguće sve rukovodioce navesti zbog estih promjena u organizacionom stanju - transformiranjem šestog, drugog i petog bataljona, kao i odlaskom cijele treće ete petog bataljona na Biokovo decembra 1943. godine. To je posljedica stalnih borbenih dejstava, pogibija, odlaska u bolnicu zbog ranjavanja ili prekomandi u druge jedinice, koje se nije ni u toku NOR-a sve moglo evidentirati, a niti poslije rata registrirati - rekonstruirati.

Za izvanredne uspjehe postignute za herojsko držanje u borbi, brigadu je odlikovana Ordenom zasluge za narod sa zlatnom zvijezdom i Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem. Prvu pohvalu za herojsko držanje u borbi na Korculi i Mljetu aprila 1944. godine, pismeno je izrekao vrhovni komandant Maršal Jugoslavije drugi Tito, svim borcima 26. divizije, u čijem je sastavu bila i ova brigada. Ovdje je i pohvala od komandanta Savezničkih snaga na Visu M. Wilsona

za hrabro držanje u borbi na Koruli i Mljetu, aprila 1944. godine borcima 26. divizije. Posebnom naredbom Glavnog štaba NOV Hrvatske, brigada je među prvima, kojaje formirana poslije kapitulacije Italije, proglašena udarnom, 17. juna 1944. godine.

Do sadaje utvrđeno da ima petnaest spomen-obilježja o brigadi. Na mjestu formiranja brigade u Kozici uz cestu 2. oktobra 1943. godine, postavljena je spomen-ploča i Spomen-česma kod spomenika palih boraca u Kozici. Udruženje boraca NOR-a sela Smokvice na Koruli, u znak sjećanja na trinaest poginulih boraca 4. bataljona 11. brigade, 23. aprila 1944. za oslobođenje Smokvice, na groblju su podigli 23. aprila 1985. spomen-ploču. Na otoku Visu (u Draževu polju) dvije spomen-ploče i Marinje Zemlje jedna spomen-ploča stoje u znak sjećanja na smještaj 1944. godine Štaba brigade, previjališta i Štaba prvog bataljona. Opski odbor SUBNOR-a Krk podigao je tri spomen-ploče u znak sjećanja na poginule borce 4. bataljona 11. brigade u borbi za oslobođenje Krka 17. aprila 1945. Na Vrši u je spomen-ploča koja kazuje pohod boraca 11. brigade na Korušku 6. maja 1945. godine i spomen-ploča pred hotelom »Kompas« u Kranjskoj Gori o prelazu boraca 11. DUB-e 8.-9. maja 1945. godine preko Korenskog sedla.

Na kraju zahvaljujem suradnicima, kao i svim drugaricama, drugovima, suporcima, općinskim odborima SUBNOR-a, UBNOR-a mjesnih zajednica, sekcijskim boraćima brigade, koji su na bilo koji način doprinijeli u prikupljanju podataka o borcima ove brigade.

Slavko Družijani

POPIS BORACA JEDANAESTE DALMATINSKE UDARNE BRIGADE

POGINULI BORCI

- ADAMOVI (Lovre) MATE, borac 2. bat., r. 6. 4. 1921, Donji Miholjac, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944. U borbi s Nijemcima i ustašama na Mikulja i ispred Mostara teško ranjen, 13.2. 1945. Od zadobivenik rana u Vojnoj bolnici u Splitu 15. 4. 1945.
- ALA EVI (Živka) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 1926, Makarska, ak, u NOB od 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Biha , 24. 3. 1945.
- ALA VANJA (Sime) MARKO, desetar u 3. bat., r. Ugljan, Zadar, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Orljana kod Biha a, 25. 3. 1945.
- ANTOŁOS (Nikole) MARIJAN, borac - kurir Štaba 3. bat., r. 16. 7. 1927., Zabla e, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a 1942. U borbi s Nijemcima na Mikulja i ispred Mostara teško ranjen, 13. 2. 1945. Od zadobivenih posljedica umro u Vojnoj bolnici Split, 3. 12. 1945.
- ANTUNOVI (Jure) EMANUEL, politkomesar 2. . 5. bat., r. 1923, Zivogoš e, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 12. 12. 1942, lan SKOJ-a od po etka 1940, lan KPJ od po etka 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.
- ANTUNOVI (Andrije) MILAN, borac 2. . 3. bat., r. 1927, Klobuk, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 2. 2. 1945. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- BA I -BACAC (Nikole) MARKO, borac 3. . 2. bat., r. 21. 4. 1911, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 17. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943. Poginuo u sastavu artiljerijske brigade u borbi s Nijemcima za Knin, 1.12. 1944.
- BA I (Mate) SRE KO, borac 3. bat., r. 1917, Lukoran, Zadar, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, lan KPJ 1943, NOP-u pristupio 1942. U borbi s Nijemcima kod Supetra na Bra u teško ranjen, 3. 6. 1944. Od zadobivenih posljedica umro u bolnici u Komiži na Visu, 5. 6. 1944.
- BADELJ (Ivana) VLADIMIR, borac 1. . 1. bat., r. Pasja Vas, Pula, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.
- BALI (Jakova) DINKO, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 1921, Veli Iž, Zadar, pomerac, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštros glavici, Knin, 27. 11. 1944.
- BALOLJ (Ivana) IVAN, borac 1. . 5. bat., r. 20. 12. 1919, Logje, Tolmin, zemljoradnik, u NOB od januara 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston 18. 10. 1944.
- BANDALOVI (Jure) ANDRIJA, borac 3. bat., r. 1918, Klis, Split, pirotehn ar, u NOB od 1944. U borbi s Nijemcima za Biha teško ranjen i preminuo na putu za previjalište, Biha -Golubi 27. 3. 1945.
- BANDELJ (Angela) ALOJZ, borac 5. bat., r. 20. 6. 1924, Veliko Žablja, Slovenska Bistrica, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, NOP-u pristupio jula 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston 18. 10. 1944.
- BANDELJ (Alojza) ANGEL, borac 3. . 5. bat., r. 21. 12. 1921, Veliko Žablja, Slovenska Bistrica, zemljoradnik, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.

- BANDELJ (Alojza) FRANC, desetar u 1. . 5. bat., r. 12. 6. 1913, Zavino, Ajdovščina, zemljoradnik, u NOB od 14. 9. 1943, NOP-u pristupio jula 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 17. 10. 1944.
- BANI EVIC (Luke) LUKA, borac 2. . 3. bat., r. 1926, Smokvica, Korčula, ak, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942. Poginuo u borbi s ustašama za Slivno, Imotski, 21. 10. 1943.
- BANI EVIC (Kuzme) MARKO, zamjenik politkomesara prateće brigade, r. 6. 7. 1920, Smokvica, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a septembra 1943, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio polovinom 1942. Poginuo od automata na Visu, augusta 1944.
- BARAC (Frane) MIRO, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 1919, Glavice, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 12. 7. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od januara 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroskim glavicama, Knin, 27. 11. 1944.
- BARAS (Stipe) DUJE, borac 3. bat., r. 15. 8. 1907, Slatine, Split, ribar, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima za Krk, 17. 4. 1945.
- BARBARIC (Nikole) ANTE, borac 3. . 4. bat., r. 1925, Zaostrog, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio januara 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, 3. 12. 1944.
- BARBARIC (Mate) PAVAO, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 4. 12. 1914, Komiža, Vis, ribar, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Crni vrh, Drniš, 3. 11. 1944.
- BARBIĆ (Antuna) ANTE, borac prateće brigade 4. bat., r. 1923, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944. U borbi s Nijemcima za Široki Brijeg teško ranjen 7. 2. 1945, i umro u previjalištu.
- BARBIR (Štipana) DRAGO, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 12. 10. 1916. Kula Norinska, Metković, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943, lan KPJ 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima, kota Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- BARBIR (Ivana) MATE, vodnik voda u 2. . 4. bat., r. 1920. Draževitići, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od juna 1942, lan SKOJ-a od januara 1942, lan KPJ. U borbi s Nijemcima za Krk teško ranjen, 17. aprila 1945. i umro u bolnici Split.
- BARIČEVIĆ (Joze) ANTE, desetar u 1. . 3. bat., r. 1922, Vinari, Drniš. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- BARIC (Ivana) NIKOLA, borac 4. bat., r. 1920, Bihać. Poginuo u borbi s Nijemcima za Trst, 1. 5. 1945.
- BARISIĆ (Nikole) ZVONIMIR, borac 1. . 4. bat., r. 1923, Rupe, Šibenik. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 6. 2. 1945.
- BAROLIN (Mate) JOSIP, borac 1. . 1. bat., r. 20. 5. 1912, Kosinoži, Poreč, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Mikulja i ispred Mostara, 9. 2. 1945.
- BAUS (Martina) MILIVOJ, borac 2. . 2. bat., r. Kastav, Rijeka, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston 17. 10. 1944.
- BEBEC (Jakova) IVAN, borac 5. bat., r. Gorjenje, Sežana, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, 26. 11. 1944.
- BELIN (Frane) FRANE, borac 2. . 4. bat., r. 1926, Korita, otok Mljet, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Smokvice, Korčula, 23. 4. 1944.
- BENIĆ (Bože) JOSIP, desetar u 1. . 1. bat., r. 6. 2. 1922, Kraj, Pašman, Biograd na morje, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1943. lan SKOJ-a od juna 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston 18. 10. 1944.
- BENEDEJKIĆ (Viktora) VIKTOR, borac vozarske brigade, r. 1925, Tolmin. Poginuo od nagazne mine Vela-Luka, Korčula, 15. 9. 1944.
- BENEVOLOVIĆ (Ivana) VLADIMIR, borac 3. . 1. bat., r. 1925. Split, tr. pomočnik, u NOB od 9. 9. 1943. lan SKOJ-a septembra 1943. Nesretnim slučajem stradao po etkom decembra 1943 u Bogomolju na Hvaru.
- BENIĆ (Matija) JOSIP, borac 3. . 3. bat., Bataji, Gradačac, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Treskavice, Knin, 7. 11. 1944.
- BENKO (Marka) IVAN, borac ete za vezu brigade, r. 13. 1. 1924. Blato, Korčula, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroskim glavicama, Knin, 26. 11. 1944.
- BERGOC (Franca) LAVRENC, borac 2. . 5. bat., r. 10. 8. 1911, Klenik, Postojna, radnik, u NOB od 1. 1. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.

- BERLOT (Antona) MIROSLAV, borac 2. . 5. bat., r. 1904, Morsko, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od januara 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.
- BERNI (Ivana) IVAN, borac saniteta brigade, r. 14. 9. 1914, Silba, Zadar, mesar, u NOB od 19. 4. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Crni vrh - Voštani kod Mostara, 13. 2. 1945.
- BIBI (Petra) ANTE, borac 2. . 2. bat., r. 1911, Puljani, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Mikulja e kod Mostara, 12. 2. 1945.
- BIJELI (Luke) VASO, vodnik voda u 2. . 4. bat., r. 17. 9. 1919, Bribir, Šibenik, kalu er u manastiru, u NOB od 25. 8. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- BITO (Leopolda) STEVO, borac 1. . 3. bat., r. 1922, Velika Pisarnica, Bjelovar, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kota Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- BIZJAK (Ive) DUŠKO, zamjenik politkomesara 6. bat., r. 1915, u Sloveniji, metalski radnik, u NOB od 19. 2. 1943, lan KPJ krajem 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama u sastavu 1. dalmatinske proleterske brigade za Široki Brijeg, februara 1945.
- BJEGOVI (Mirka) SRBOBRAN, borac 2. bat., r. 1928, Travnik, aparater, u NOB od 10. 9. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama kod Ribi a kod Biha a, 25. 3. 1945.
- BJELIŠ (Ante) NIKO, borac 2. . 3. bat., r. 1924, Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroj glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- BLASLOV (Augusta) ŠIME, borac 2. . 4. bat., r. 1916, Kali, Zadar, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemcima u s. Bio i kod Knina, 7. 11. 1944.
- BOBANAC (Ivana) MILE, borac prate e te brigade (u brigadi se nalazio od 2. 10.1943. do polovine novembra 1943), r. 1911, Klienak, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od po etka januara 1943, NOP-u pristupio septembra 1942. Nastradao nesretnim slu ajem u sastavu Biokovskog part, odreda polovinom 1944.
- BOGDANOVI (Pave) MIHO, desetar u 3. . 4. bat., r. 1923, Biševo - Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 26. 2. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1940, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Selca na Bra u, 2. 6. 1944.
- BOGUNOVI (Ivana) JAKOV, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 1924, Ba ina, Kar deljevo, zemljoradnik, u NOB od 1942, NOP-u pristupio 1941, lan KPJ od 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet 21. 4. 1944.
- BOKŠI (Ante) IVAN, desetar u 3. . 4. bat., r. 1920, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan SKOJ od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Vrgorac, 12. 10. 1943.
- BONA I (Cirila) SINIŠA, borac prate e te 4. bat., r. 1924, Split, student, u NOB od novembra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 6. 2. 1945.
- BORIC (Petra) DRAGI-Mangera, borac 1. bat., r. 1922, Komiža, Vis, ba var, u NOB od 19. 9. 1943. Poginuo u borbi s ustašama kod Slivna - Imotski, 21. 10. 1943.
- BOROVINA Lušica (Nikole) BERNARDO, borac 1. . 1. bat., r. 20. 8. 1921, Vela Luka, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama na koti Drenova a, Biha , 24. 3. 1945.
- BOROVINA (Kuzme) JAKA, bolni arka, r. 8. 2. 1923, Blato, Kor ula, doma ica, u NOB od 25. 12. 1943, lan SKOJ-a od 1943. NOP-u pristupila 1942. Poginula u borbi s Nijemcima za Knin, novembra 1944.
- BOŠAGI (Omara) GRGO, borac izvi a ke desetine 2. bat., r. 18. 3. 1924, Kulen Vakuf, Biha , zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima u Trstu, 2. 5. 1945.
- BOTICA (Mate) LJUBO, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 1923, Ra iš e, Kor ula, pomerac, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kota Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- BOŽAI (Tome) DRAGUTIN, borac 3. . 1. bat., r. 1913, Preko, Zadar, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemcima iznad Selca, Bra , 4. 6. 1944.
- BOŽIĆ EV (Jose) KUZMA, vodnik voda u 4. bat., r. 1919, Sutomiš ica, Zadar, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, lan KPJ. NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Borkuša kod Knina, 7. 11. 1944.
- BOŽIKOVI (Marka) IVAN, vodni delegat u eti 4. bat., r. 4. 1. 1923, Poljica, Hvar, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1942, lan KPJ, NOP-u pristupio 1941. U borbi s Nijemcima za Knin, novembra 1944, teško ranjen i umro u bolnici Split.

- BRALI MIJO, borac 1. bat., Klis, Split, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemcima na Kaldrmi kod Knina, 8. 11. 1944.
- BRALI LABIN I (Mate) PETAR, borac 2. . 1. bat., r. 1918, Klis, Split, radnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Kaldrmi kod Knina, 8.11. 1944.
- BRAU (Ibre) RAMO, borac 3. bat., r. 1908, Gubavica, Mostar, u NOB od druge polovine 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama, Crni vrh kod Gospi a, 3. 4. 1945.
- BRATINA (Frane) EMIL, zamjenik komandira 3. . 5. bat., r. 8. 10.1922, Kamje, Ajdovš ina, radnik, u NOB od 9. 12. 1943. U borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944 teško ranjen i umro u previjalištu.
- BREZOVEC (Jožefa) IVAN, borac, 2. bat., Vatovlje, Sežana, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama kod Riba a, Biha 25. 3. 1945.
- BRKI (Muharema) REZA, bolni ark 3. bat., r. u Mostaru, doma ica, u NOB od februara 1945. Poginula u borbi s Nijemcija i ustašama na koti Glavica, Sokolac, 23. 3. 1945.
- BRKLJA I (Marka) MILE, borac 1. bat., r. 1920, Oštarije, Ogulin, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama ispred Mikulja e kod Mostara, 9. 2. 1945.
- BRKUSI (Stjepana), KARMELA, vodna bolni arka u 3. bat., r. 26. 6. 1925. Bogomolje, Hvar, doma ica, u NOB od 27.12. 1943, lan SKOJ, NOP-u pristupila u prvoj polovini 1943. Poginula u borbi s Nijemcima kod Rijeke krajem aprila 1945.
- BRNIN (Jakova) ANTE, borac 2. bat., r. 10. 2. 1922. Vrgada, Biograd n/m, mornar, u NOB od 29. 4. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- BUBICA (irila) ŠIME borac 3. bat., r. 1925. Luka, Zadar, mornar, u NOB od 10. 10. 1943, lan SKOJ-a od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Stona 21. 9. 1944.
- BUCEVI (Marka) NEDA, bolni arka 3. . 2. bat. r. 1925. Donje Selo, otok Šolta, Split, doma ica, u NOB od 12. 9. 1943, lan SKOJ-a. Poginula u borbi s Nijemcima kod Vukova klanca, 22. 10. 1944.
- BUDIJA (Šime) JOSO, borac 1. . 2. bat., r. 6. 3. 1912. Vir, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 1944, NOP-u pristupio 1943. U borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945. teško ranjen i umro.
- BUDROVI (Nikole) LUKA, borac prate e te 4. bat., r. 1920. Velo Grablje, Hvar, konobar, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Smokvica, Kor ula, 23. 4. 1944.
- BULATOVI JOVO, borac kurir Štaba 4. bat., star oko 20. g., rodom Piperi, Titograd, Crna Gora. U brigadu stupio u pro lje e 1944, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima za Krk, 17. 4. 1945.
- BULE (Miha) URO, borac 1. . 2. bat., r. 22. 7. 1923. Mr evo - Orašac, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 27. 8. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 6. 2. 1945.
- BULOG (Štipana) JUGOSLAV, zamjenik komandira 1. . 2. bat., r. 1922, Kokori , Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 20. 6. 1942, lan SKOJ 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet, 21.4. 1944.
- BULOVI (Ivana) BRANKO, borac 3. . 1. bat., r. 14. 3. 1924, Vranjic, Split, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s ustašama kod Novih Sela, Metkovi , 23. 10. 1943.
- BUTERI (Ante) BOŽO, borac 2. . 1. bat., r. 1914, Olib, Zadar. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Ravno Slivna, Metkovi , 11. 10. 1944.
- BUTOROVIC (Mate) MATE, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 5. 4. 1919, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima na Ostroj glavici kod Knina, 27. 11. 1944.
- CARATAN (Nikole) MARINKO, sekretar SKOJ-a u 2. . 2. bat., r. 31. 5. 1921. Zava la, Hvar, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet, 21. 4. 1944.
- CEN IC (Ivana) ADOLF, borac 5. bat., r. 28. 9. 1922, Rodbiš e, Kobarid, Tolmin, u NOB od 1. 4. 1944, NOP-u pristupio jula 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Trst, po etkom maja 1945.
- CEROVI (Alojza) MILIVOJ-VOJKO, borac 1. . 3. bat., r. 21. 2. 1919, Drivenik, Crikvenica, pekar, u NOB od 7. 1. 1943, lan SKOJ-a od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Sveti Vid, Kor ula, 23. 4. 1944.
- CERTA (Mate) IVAN, borac 3. bat., r. 1908, Bogdanovi i, Split, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima, kod Medine, Mos tar, 13. 2. 1945.

- CETINI Ko a (Antuna) ANTUN, borac, r. 6. 10. 1906. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943. Poginuo od avionske bombe pri bombardiranju na Visu, 13. 3. 1944.
- CETINI (Franka) IVAN, borac 2. . 4. bat., r. 1. 3. 1923, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Smokvice, Korula, 22. 4. 1944.
- CINI (Mile) BLAŽ, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 9. 7. 1922, Begi, Pula, u NOB od 1. 1. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- COLJA (Karla) JOŽEF, borac, 5. bat., r. 18. 2. 1918, Škrbina, Sežana, radnik, u NOB od 1. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Borkuša kod Knina, 7. 11. 1944.
- CVITANI (Mate) ŠIME, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 1923, Bol, Brač, zemljoradnik, u NOB od kraja 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ. Poginuo od eksplozije avionske bombe kod Ravna, Vrgorac, 18. 10. 1943.
- CVITANOVI Vlah (Petra) NEDJELJKO, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 25. 12. 1921, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a od marta 1943, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Klane, Rijeka, 24. 4. 1945.
- ANDŽI (Ornerà) SALKO, desetar u prate oj eti 1. bat., Zenica, državni namještenik, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama na koti Drenova a kod Bihaća 22. 3. 1945.
- OTI (Ivana) PETAR, borac 3. bat., r. 3. 7. 1923, Otri Seoci, Metkovič, zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Sokolca, Bihać, 23. 3. 1945.
- OMI (Rade) IVO, borac 1. . 32. bat., r. 9. 6. 1922, Podgradina, Metkovič, zemljoradnik, u NOB od 2. 11. 1944. Poginuo u saobraćajnoj nezgodi na cesti Kranjska Gora-Sveti Jakov, Austrija, 14. 5. 1945.
- ULI (Jure) NEDILJKO, borac 1. . 1. bat., r. 1922, Ravno Slivno, Metkovič, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Pologa ispred Mostara, 10. 2. 1945.
- ULINA (Mile) MILE, borac 1. . 2. bat., r. 1922. Drniš, radnik, u NOB od novembra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 6. 2. 1945.
- CUPI (Filipa) JOSIP, borac 2. bat., r. 1915. Trbounje, Drniš, radnik, u NOB od 29. 11. 1944. U borbi s Nijemcima pri forsiranju prijelaza rijeke Ude kod Bihaća, utopio se 24. 3. 1945.
- APALIJA (Joze) MIJO, borac 3. . 4. bat., r. 18. 9. 1920, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio juna 1942. U borbi s Nijemcima i ustašama za Budakovo Selo kod Gospića teško ranjen i umro 3. 4. 1945.
- UZELA-PILJAC (Marka) IVE, borac 3. bat., r. 24. 6. 1926, Tijesno, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944, NOP-u pristupio polovinom 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama na koti Crni vrh kod Gospića, 3. 4. 1945.
- DAMJANOVIĆ (Ivana) IVAN, borac 2. . 4. bat., r. 1925. Škip, Brač, zemljoradnik, u NOB od poletka 1944, lan SKOJ-a od 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima, Smokvica, Korula, 23. 4. 1944.
- DELIĆ (Vjekoslav) PETAR, borac 1. . 2. bat., r. 1922. Split, krojački radnik, u NOB od oktobra 1944, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 6. 2. 1945.
- DEMICKELI (Lore) TOMA, borac 1. . 1. bat., r. 1926. Split, ak, u NOB od septembra 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo nesretnim slučajem Umanj, Vrgorac, 23. 10. 1943.
- DERIŠ (Valent) BALDO, borac 2. . 2. bat., r. 1924. Zajezda, Radišina, Zlatar, postolar, u NOB od oktobra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- DEŠPOJA (Bože) SLAVKO, borac 2. . 4. bat., Dobropoljani, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Milića Knin, 30. 11. 1944.
- DIZDAREVIĆ (Omara) ŠEVKO, borac 2. . 2. bat., r. 23. 9. 1923. Kotorsko, Doboj, bravac, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima Slovensko Dolenje, 30. 4. 1945.
- DOBRINIĆ (Luke) NIKOLA, borac 4. bat., Poljica, Glina, zemljoradnik. Poginuo u borbi za Gospić, 4. 4. 1945.
- DODIG (Stipe) PETAR-Pešo, komandant 2. bat., r. 26. 6. 1913. Zaton, Šibenik, radnik, u NOB od 17. 12. 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio avgusta 1941. Poginuo u borbi s ustašama i domobranima za Vrgorac, 12. 10. 1943.

- DOKI (Mate) IVAN, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 5. 12. 1921. Filipani, Pula, radnik, u NOB od januara 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Knina, 26. 11. 1944.
- DOROTIC (Ante) MATE, borac 3. . 3. bat., r. 8. 6. 1915. Rukavac, Vis, zemljoradnik, u NOB od 17. 9. 1943, lan KPJ od kraja 1942, NOP pristupio po etkom 1942. Od posljedica ranjavanja u borbi za Vrgorac, 12. 10. 1943, umro u bolnici Komiža, januara 1944.
- DOROTI (Ivana) MATE, borac saniteta 3. bat. r. 26. 2. 1914. Milna, Vis, poštanski službenik, u NOB od 17. 9. 1943. U februaru 1944. prekomandovan u 13. dalmatinsku udarnu brigadu. Poginuo kao slušalac oficirske škole u Drvaru, 25. 5. 1944.
- DRAGOJEVIĆ -ŠILO (Nikole) MIRKO, zamjenik komandira 3. . 2. bat. r. 19. 9. 1921. Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od decembra 1942. Poginuo od eksplozije avionske bombe kod Rave, Vrgorac, 18. 10. 1943.
- DRAGOJEVIĆ Papalin, (Marka) NIKOLA, desetar u 3. . 3. bat., r. 2. 1. 1923. Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od po etka 1944, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima Polje Poplat, Korula, 22. 4. 1944.
- DRAGOJEVIĆ Papalin, (Viska) VIŠKO, borac 2. . 3. bat., r. 13. 7. 1925. Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Knina, novembra 1944.
- DRAGOVIĆ (Marka) NIKOLA, borac 2. bat. r. 1923. Grač, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Mikulja i ispred Mostara, 12. 2. 1945.
- DROPULIĆ (Josipa) JOZO, vodnik voda u 3. . 2. bat. r. 1916. Brista, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od maja 1943, lan KPJ od po etka 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet, 21.4. 1944.
- DULIĆ (Ivana) MARIN-Škugor, vodnik voda u 2. . 2. bat. r. 12. 4. 1919, Rudine, Hvar, zemljoradnik, u NOB od aprila 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na Crnoj glavici ispred Knina, 2. 12. 1944.
- DUROVIĆ (Luke) DRAGO, borac 4. bat. r. 1907. Žlijeb, Herceg Novi, zemljoradnik, u NOB od 1943, NOP-u pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroskoj glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- ELEZOVIĆ (Ražima) AGINA, borac 2. bat., Mostar, domaćica, u NOB od februara 1945. Poginula u borbi s Nijemcima i ustašama, Glavice - Sokolac ispred Bihaća, 23. 3. 1945.
- ELEZOVIĆ (Lovre) MATE, polit. komesar 3. . 2. bat., r. 1919, Bol, Brač, zemljoradnik, u NOB od kraja 1941, lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od 1941. Poginuo od automata na Biševu - Vis, 13. 1. 1944.
- ERICH MAROSE, borac Čete za vezu brigade, iz Austrije, u NOB od maja 1945. Poginuo u saobraćajnoj nezgodi na cesti Kranjska Gora-Sveti Jakov, Austria, 14. 5. 1945.
- ERZEN (Emilia) MILAN, borac 2. . 5. bat., r. 11. 8. 1919. Kobarid. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, novembra 1944.
- ESKIJA (Janka) OMER, vodni delegat u 1. . 3. bat. r. 1921. Biograd n/m, u NOB od 31.1. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- FABIJANOVIĆ (Petra) FRANE, borac 2. . 3. bat. r. 1912. Škrip, Brač, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944, NOP-u pristupio 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroskoj glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- FALKONETI (Mate) IVO, borac 2. . 3. bat. r. 6. 2. 1921. Trstenik, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima, Blato, Korula, 22. 4. 1944.
- FARAC-CIPRIJAN (Antona) ANTE, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 15. 11. 1919. Pupnat, Korula, mesar, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio januara 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Podbile kod Mostara, 13. 2. 1945.
- FELENDA (Mate) SILVESTAR, zamjenik politkomesara 3. . 1. bat., r. 21. 4. 1925, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943. Poginuo u borbi s ustašama za Grabovac, 12. 11. 1943.
- FELEN I (Josipa) MIROSLAV, borac 3. . 1. bat., r. 1922. Dobro Selo, Pula, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima, Kranjska Gora, 8. 5. 1945.
- FERNETI (Srđa) JOSIP, borac 2. bat., r. 14. 8. 1923, Vela Luka, Korula, ak, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo - nagazivši na minu u Visu, 9. 1. 1944.

- FINEK (Ljudevita) STANISLAV, borac 3. . 2. bat., r. 25. 10. 1923, Kon anica, Daruvar, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijencima za selo Badanj, kod Drniša, 5. 11. 1944.
- FRANI EVI (Jure) ANTE, vodni delegat u 3. bat., r. 10. 11. 1920, Trpanj, Dubrovnik, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijencima na Gradini ispred Mostara, 10. 2. 1945.
- FRANI EVI (Jure) MATE, borac 1. . 2. bat., r. 6. 5. 1923, Trpanj, Dubrovnik, bravac, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijencima na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet, 21.4. 1944.
- FRANULOVI -VILI (Antuna) DRAGO, borac 1. . 2. bat., r. 17. 11. 1928. Blato, Korula, mornar, u NOB od 9. 6. 1943., lan SKOJ-a od 1943. Poginuo u borbi s ustašama i domobranima za Vrgorac, 12. 10. 1943.
- FRANUŠI (Miha) VLAHO, borac 3. bat., r. 1916, Luka, Dubrovnik, ribar, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijencima na koti Pliš, Rijeka, krajem aprila 1945.
- GABRI (Filipa) MILE- arkaš, komandan 3. bat., r. 1919, Metković, stolar, u NOB od februara 1943, lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od 1940. Poginuo u borbi s Nijencima jurišaju i na elu svojeg bataljona na Oštroski glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- GA INA (Blaža) BRUNO, borac 2. . 4. bat., r. 1. 11. 1921, Žman, Zadar, trg. pomočnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942., lan KPJ po etkom 1944. Poginuo u borbi s Nijencima, Smokvica, Korula, 23. 4. 1944.
- GA INA (Nikole) MIRO, borac 1. . 4. bat., r. 1921, Zman, Zadar, ribar, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943. Poginuo u borbi s Nijencima na Oštroski glavici ispred Knina, 26. 11. 1944.
- GARBIN (Klementa) VICKO, zamjenik polikomesara 2. . 3. bat., r. 1910, Velo Selo, otok Šolta, Split, ba var, u NOB od kraja 1942, lan KPJ od 1939. Poginuo od nagazne mine između Orebija i Trpnja, 16. 9. 1944.
- GAŠPAR (Ivana) GRGO, borac 3. bat., r. 1927, Um an, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od maja 1944, lan SKOJ-a od januara 1944, NOP-u pristupio polovinom 1943. Poginuo u borbi s Nijencima na Oštroski glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- GAŠPERŠI (Marija) BERNARD, borac 1. . 5. bat., r. s. Bač, Rijeka, zemljoradnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijencima za Ston, 17. 10. 1944.
- GAZI (Antuna) IVAN, borac 2. . 3. bat., r. 1919, Gorica, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijencima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- GIZDAV I (Luke) VICKO, borac ete za vezu brigade, r. 27. 2. 1922, Komiža, Vis, ribar, u NOB od 20. 2. 1944. Poginuo u borbi s Nijencima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- GLAGOVIĆ (Ivana) ANTON, borac 1. . 3. bat., Sisak, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijencima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- GLAVINI (Andrije) JOSIP, borac 1. bat., r. 1907, Mislina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijencima i ustašama na Mikulja i ispred Mostara, 9. 2. 1945.
- GLAVOR (Joze) ANTE, borac, r. 13. 9. 1922. Putniković, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1943. Poginuo 1944.
- GNEZDA (Ivana) FRANC, borac 2. . 5. bat., r. 30. 11. 1921, Gornja Kanomlja, Idrija, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944. Poginuo u borbi s Nijencima na Oštroski glavici ispred Knina, 30. 11. 1944.
- GOI (Ivana) NIKOLA, desetar u 3. . 2. bat., r. 1922, Pražnice, Brač, zemljoradnik, u NOB od februara 1943. Poginuo u borbi s Nijencima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- GOLJA (Ivana) VALENTIN, desetar u 1. . 5. bat., r. 25. 1. 1916, Gornja Kanomlja, Idrija, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944. Poginuo u borbi s Nijencima za Ston, 18. 10. 1944.
- GOSPODNETI (Pavia) LUCIJA- inda, bolni arka 3. . 3. bat., r. 23. 7. 1924. Postira, Brač, domaćica, u NOB od 1. 11. 1943, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupila augusta 1943. Poginula u borbi s Nijencima na Oštroski glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- GRACIN (Josipa) MATE, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 19. 9. 1914, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijencima na Mikulja i ispred Mostara, 12.2. 1945.
- GRACIN (Petra) NIKOLA, borac 3. . 1. bat. r. 17.6. 1917, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijencima za Ston, 18. 10. 1944.

- GRADAC (Petra) JOZO, borac 1. . 2. bat. r. 1906, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1943, NOP-u pristupio juna 1942. Poginuo od aviona na aerodromu Vis, 15. 8. 1944.
- GREGET (Mihe) LUKA, borac 3. bat. r. 1915. Komiža, Vis, ribar, u NOB od 18. 9. 1943. Za vrijeme borbe na Vrgorcu, 12. 10. 1943. zarobljen. U logoru Mathausen umro aprila 1945.
- GREGO (Jerka) JERKO, borac 1. . 2. bat. r. 20. 3. 1909, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 7. 2. 1943, lan KPJ od januara 1943. Poginuo u borbi s ustašama i domobranima na Vrgorcu, 12. 10. 1943.
- GREGOROVI (Alojza) IVAN, borac 1. . 5. bat. r. 1916, Mlaka, Pazin, radnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Stona, 22. 9. 1944.
- GREGOV (Rudolfa) ZVONIMIR-Miro, borac 2. . 3. bat. r. 15. 7. 1928., Preko, Zadar, stolarski naučnik, u NOB od 8. 2. 1944, NOP-u pristupio polovinom 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Stona 21. 9. 1944.
- GRGI (Ivana) JURICA, polit, komesar 1. . 2. bat. r. 1923, Desne, Metković, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet, 21. 4. 1944.
- GROGOJE (Franca) JOZEF, borac 3. . 5. bat. Građane, Trst - Italija, zemljoradnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 17. 10. 1944.
- HADŽALI (Abdurahmana) IBRAHIM, borac 1. . 3. bat. r. Ljubuški, obučarski radnik. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- HALER (Maksa) IVANA, etna bolni arka u 2. . 5. bat., r. 1928, Sarajevo, u NOB od 1. 4. 1944., lan SKOJ-a od juna 1944, NOP pristupila 1941. U borbi za Ston s Nijemcima teže ranjena, 18. 10. 1944. Od zadobivenih posljedica prilikom ranjanja u bolnici Grumo Apulia, Italija preminula, 1. 11. 1944.
- HALILOVI (Hasana) HAŠIM, desetaru 3. bat, Bosanski Novi, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Bihać, 24. 3. 1945.
- HAS (Oskara) ZDRAVKO, borac 2. . 1. bat., r. 1920, Zagreb, student, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Gradini kod Drniša, 3. 11. 1944.
- HASAN (Nikole) STJEPAN, borac 1. . 1. bat., r. 24. 1. 1906, Žuljana, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Trst, 2. 5. 1945.
- HAZDOVAC (Nikole) NIKO, vodni delegat u 2. bat., r. 1920, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od prve polovine 1943. U borbi s Nijemcima na koti Sv. Vid iznad Babina Polja, otok Mljet, teže ranjen 21. 4. 1944. Lije io se u bolnici na Visu i umro 5. 5. 1944.
- HORVAT (urice) JOSIP, borac 2. . 2. bat., r. 12. 4. 1923, Ošilovac, Našice, radnik. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama kod Pologa kod Mostara, 10. 2. 1945.
- ILIĆ (Ivana) PETAR, borac 1. . 4. bat., r. 1923, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Milića ispred Knina, 30. 11. 1944.
- ILIĆ (Ivana) PETAR, borac prateće 4. bat., r. 8. 5. 1920, Vis, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- IVANKOVIĆ (Mate) FRANJO, borac 2. . 2. bat., r. Gradište, Županja, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944. U borbi s Nijemcima za Široki Brijeg teže ranjen 6. 2. 1945. i preminuo u previjalištu 7. 2. 1945.
- IVIĆ EVI (Ivana) MIRE, upravnik brigadnog previjališta, r. 3. 1. 1921, Vis, student medicine, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo kao referent saniteta 3. prekomorske brigade u borbi s Nijemcima za Ilirsку Bistrigu, krajem aprila 1945.
- IVIĆ EVI -BAKULI (Ante) PETAR, borac-kurir 2. . 2. bat., r. 9. 10. 1916, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na Crnoj glavici ispred Knina, 2. 12. 1944.
- IVOS (Milana) MARIJO, borac 3. . 3. bat., r. 1924, Kali, Zadar, stolarski pomočnik, u NOB od marta 1944, lan SKOJ-a od jula 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroskoj glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- IVUŠIĆ (Ante) ANTE, borac 1. bat., r. 1921, Putniković, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo nesretnim slučajem od puškomitrailjeza na Visu 11. 3. 1944.
- IVUŠIĆ (Jure) IVO, borac prateće 4. bat. r. 1922, Dubrava, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Sveta Nedjelja, Brač, 2. 6. 1944.

- JAREB (Nike) ZVONKO, desetar u 3. . 2. bat., r. 1925, Tribunj, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 7. 7. 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Trst, 2. 5. 1945.
- JAREVIĆ ANTE, borac 2. bat., zemljoradnik. Od avionskog bombardiranja Visa, teško ranjen, 22. 3. 1944. i odmah podlegao ranama.
- JEJIĆ (Bože) BOZO, borac-ekonom 1. . 1. bat., r. 3. 10. 1913, Žuljana, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo od nagazne mine na otoku Biševo, Vis 2. 2. 1944.
- JELAŠ (Mate) RADOSLAV, vodnik voda u 2. . 4. bat., r. 1924, Dragljan, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od februara 1942, lan SKOJ-a od januara 1942, lan KPJ po etkom 1944, NOP-u pristupio krajem 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima Smokvica, Korula, 23. 4. 1944.
- JELAŠ (Ivana) STANKO, zamjenik komandira 2. . 2. bat., r. 1919, Dragljan, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Drenova a kod Bihaća, 22. 3. 1945.
- JERKOVIĆ (Ante) ROSANDA, sekretar SKOJ-a u 1. . 3. bat., r. 3. 1. 1927, Selca - Bogomolje, Hvar, domaćica, u NOB od novembra 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupila po etkom 1943. Poginula u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- JOSIPOVIĆ (Josipa) BOŽIDAR, desetar 1. bat., r. 1929, Split, brijač, u NOB od 11. 9. 1943. Ranjen na Visu. Lije en u bolnici Taranto, Italija i umro 20. 7. 1944.
- JOSIPOVIĆ (Bože) FRANE, borac 3. . 1. bat., r. 1925, Bast, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1942, NOP-u pristupio juna 1942. Poginuo u borbi s ustašama na Nova Sela, Metković, 23. 10. 1943.
- JOVICA (Joze) ANTE, borac 2. . 1. bat., r. 1924, Krvavac, Metković, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Pologa, Mostar, 10. 2. 1945.
- JURAT (Filipa) MARINKO, borac 3. . 1. bat., r. 1925, Zirje, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od februara 1944, NOB-u pristupio 1942. Poginuo od nagazne mine u Viškoj luci, aprila 1944.
- JURAS JANJA, borac 1. . 1. bat., r. 1918, Šibenik, domaćica, u NOB od 9. 9. 1943. U borbi s Nijemcima na Pelješcu oktobra 1944, teško ranjena i umrla u bolnici.
- JURČEV (Vicka) IVAN, borac 3. . 4. bat., r. Kaštel Novi, Split, zemljoradnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Trst, 2. 5. 1945.
- JURINOVIC (Petra) VINKO, borac saniteta 3. bat., r. 14. 4. 1920, Vis, drvodjelac, u NOB od 19. 9. 1943. Poginuo u sastavu 12. dalmatinske brigade kao referent saniteta 2. bat., u borbi za Ilirska Bistrica, 7. 5. 1945.
- KALEB (Mije) NEDO, borac 2. . 2. bat., r. 1927, Desne, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15.11. 1943, lan SKOJ-a po etkom 1944, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet, 21. 4. 1944.
- KALISTAR (Milana) ANTON, borac 2. . 5. bat., r. 1921, Jurići, Gorica, u NOB od po etku 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Knina, 26. 11. 1944.
- KAMENJARIN (Stipe) ROKO, borac 2. . 2. bat., r. 1911, Kaštel Kambelovac, Split, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan KPJ od 1939. Poginuo u borbi s Nijemcima uunta Dol, 19. 10. 1944.
- KANDIĆ (Blaža) SREĆKO, borac, r. 1920, Nevićane, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 10. 3. 1944, lan SKOJ-a od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na Vidovoj gori otok Brač, po etkom juna 1944.
- KAPEL ANTON, borac 5. bat. U brigadu stupio jula 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, oktobra 1944.
- KAPEL (Jakova) JAKOV, borac 3. . 5. bat., r. 1913, Mihed, Trst, Italija, radnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Borkuša ispred Knina, 26. 11. 1944.
- KARAĆ (Osmana) HEĆE, bolni arkač u 1. bat., r. Mostar, domaćica, u NOB od februara 1945. Poginula u borbi s Nijemcima i ustašama na koti Drenova a ispred Bihaća, 22. 3. 1945.
- KARIĆ (Salka) HASAN, borac 2. . 4. bat., r. 1922, Mostar, Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštrosti glavici ispred Knina, 26. 11. 1944.
- KARINJA (Roka) SLAVKO, borac 1. . 1. bat., r. 1924, Sali, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio polovinom 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Mikulja e kod Mostara, 9. 2. 1945.
- KARLOVIĆ (Ivana) DAMJAN, borac, r. 1920, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na otoku Braču, po etkom juna 1944.

- KARLOVIC (Mije) STJEPAN, borac ete za vezu brigade r. 1921, Rakov Potok, Samobor, radnik, u NOB od marta 1945. Poginuo u saobra ajnoj nezgodi na cesti Kranjska Gora-Sveti Jakov, Austria, 14. 5. 1945.
- KAZIJA (Ante) ANTE, borac 3. bat., r. 1928, Zlarin, Šibenik, drvodjelac, u NOB od 1944, lan SKOJ-a od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima iznad Djunta Dol, 20. 10. 1944.
- KELAN (Ivana) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 1912, Ubio, Split, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- KESINA (Ivana) ANTE, borac 2. . 1. bat., r. 1920, Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Vlasni a, Mikulja a, ispred Mostara, 12. 2. 1945.
- KEŽI (Jure) IVAN, desetar u 1. . 2. bat., r. 1922, Mali Prolog, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- KEŽIC (Jure) MATE, desetar u 3. . 2. bat., r. 1924, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 3. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Ribi kod Biha a, 25. 3. 1945.
- KIK (Melkara) VLADIMIR, borac 1. . 3. bat., r. 1923, Zagreb, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- KLARI MILAN, borac 2. . 5. bat. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Cijanovi a, Knin, 26. 11. 1944.
- KLJU E (Andrije) IVAN, borac, r. 1907, Slivno Ravno, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Biha , marta 1945.
- KLJU E (Mije) MATE, borac 3. . 3. bat., r. 1927, Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Biha , 23. 3. 1945.
- KODALJA (Ivana) MILAN, borac 2. . 5. bat., r. 1913, Mali Mlun, Buzet, zemljoradnik, u NOB od januara 1944, NOP-u pristupio 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, 26. 11. 1944.
- KOKEZA (Ilije) LUKA, borac 1. bat., r. 17. 10. 1906, Ogorje Gornje, Split, zemljoradnik, u NOB od 14. 2. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama na koti Drenova a kod Biha a, 22. 3. 1945.
- KOLARI (Jožefa) IVAN, borac 1. . 5. bat., r. 1924, Ivanjica, Ptuj, kroja , u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Stona, 22. 9. 1944.
- KOLUDROVIC (Josipa) DINKO, desetar u prate oj eti brigade, r. 1923, Stomorska, otok Šolta, Split, mornar, u NOB od oktobra 1943., lan SKOJ-a od septembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima kod esmine, poluotok Pelješac, 16. 10. 1944.
- KOLJATIC (Petra) MATE, vodnik voda u 1. . 4. bat., r. 1918, Pražnice, Bra , zemljoradnik, u NOB od 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima, Voštani, kod Mikulja i ispred Mostara, 10. 2. 1945.
- KOMI (Šime) FRANE, borac 2. . 3. bat., r. 1919, Dragove, Zadar, zemljoradnik u NOB od 1944, NOP-u pristupio 1942. U borbi s Nijemcima ispred Knina, 29. 11. 1944. teško ranjen i umro u kirurškoj ekipi u Drnišu.
- KORLJAN (Šimuna) RADOVAN, borac 2. bat., r. 1924, Gradac, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- KOSOR (Marka) STJEPAN, borac 1. bat., r. 1922, radnik. Poginuo u borbi s Nijemcima Sv. Nedjelja, Bra , 2. 6. 1944.
- KOVA (Rafaela) RAFAEL, borac 2. . 4. bat., r. 1924. Safti i, Crikvenica, radnik. Poginuo u borbi s Nijemcima Sv. Nedjelja (Bra) 2. 6. 1944.
- KOVA EV FRANE, borac 1. . 1. bat. Teško ranjen u borbi za Ston, 17. 10. 1944. Od zadobivenih rana, preminuo u s. Ponikve poluotok Pelješac, 18. 10. 1944.
- KOVA IC (Ante) IVAN, borac 2. . 4. bat., r. 24. 6. 1923. Split, elektri ar, u NOB od 11. 9. 1943., lan KPJ, NOP-u pristupio 1941. Teško ranjen od nagazne mine kod Starog Grada na Hvaru, 7. 1944. i umro u bolnici na Visu, 8. 1. 1944.
- KOZA EV VLADIMIR, borac 3. . 4. bat., r. u SSSR, Rus. poginuo u borbi s Nijemcima, Ilirska Bistrica, 28. 4. 1945.
- KOZINA (Grge) LOVRO, borac 3. . 4. bat., r. 1912, Bija a, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od januara 1945, NOP-u pristupio 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Krk, 17. 4. 1945.
- KRALJEV (Krešimira) ŠIME, borac prate e ete brigade, r. 5. 3. 1920, Banj. Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 20. 4. 1944, lan SKOJ-a od marta 1943. Poginuo nesretnim slu ajem od automata kod svoje ku e, 6. 3. 1945.

- KRALJEVI (Ante) MILAN, borac, r. 1926, Proložac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od februara 1945. Teško ranjen u borbi kod Rijeke aprila 1945. i umro u šibenskoj vojnoj bolnici od posljedica ranjanja maja 1945.
- KRALJEVI (Marka) VJEKOSLAV, borac 4. bat., r. 1908. Bol, Bra, drvodjelac, u NOB od septembra 1943, lan KPJ NOP-u pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti ukovica kod Metkovića, 21. 10. 1944.
- KRESO (Mustafe) ATI A, borac 2. bat., r. Mostar, doma ica, u NOB od februara 1945. Poginula u borbi s Nijemcima i ustašama Ribi kod Bihaća, 25. 3. 1945.
- KRILETI (Antuna) IVAN Butušin, borac 3. . 3. bat., r. 1928, Lumbarda, Korula, ribar, u NOB od polovine 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio po etkom 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima s. Treskavica kod Knina, 27. 11. 1944.
- KRISTI (Sime) FRANJO, borac 1. . 4. bat., r. 1923, Ratanja kod Kraljeve Sutjeske, Kakanj, radnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Orljaka, Knin, 9. 11. 1944.
- KRISTI (Ante) JEROLIM, borac, r. 1915, Rogoznica, Šibenik, ribar, u NOB od novembra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Donjeg Lapca, marta 1945.
- KRIZMANI (Petra) DANE, borac 1. . 2. bat., r. Drežmeti, Slavonski Brod, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima Bradaši kod Knina, 3. 12. 1944.
- KRSTULOVIĆ (Nikole) TON I, borac, r. 12. 9. 1924. Split, trg. pomočnik, u NOB od 14. 11. 1944, NOP-u pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Donjeg Lapca, 21. 3. 1945.
- KULJIŠ (Ante) IRO, politkomesar 3. . 4. bat., r. 22. 2. 1925, Vis, zemljoradnik, u NOB od po etka 1943, lan KPJ. U borbi s Nijemcima na Oštroj glavici ispred Knina, 26. 11. 1944. teško ranjen i preminuo u Drnišu, 2. 12. 1944.
- KULJIŠ (Vjekoslava) STJEPAN, borac 3. . 2. bat., r. 27. 12. 1910, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Crnoj glavici ispred Knina, 2. 12. 1944.
- KUNI (Petra) PETAR, borac 1. . 3. bat., r. 17. 6. 1922, Oštje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- KUNJAŠI (Ivana) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 1922, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, NOP pristupio u drugoj polovini 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima iznad Babina Polja, otok Mljet, 21. 4. 1944.
- KURAN (Mate) NEDO, vodni delegat u 2. bat., r. 1927, Brežice, Metković, zemljoradnik, u NOB od decembra 1943, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Ribi kod Bihaća, 25. 3. 1945.
- KURAN (Ante) PETAR, borac 1. . 3. bat. r. 1921. Mali Prolog, Metković, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- KUŠTRE (Frane) JOZO, zamjenik komandira 1. . 3. bat., r. 1906, Gali, Sinj, radnik, u NOB od 1941, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Stona, 22. 9. 1944.
- KUVARA (Ante) BALDO, borac 2. . 3. bat., r. 1. 2. 1925, Orebić, Korula, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ po etkom 1944, NOP-u pristupio krajem 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima južno kod Blata, Korula, 22. 4. 1944.
- KUZMANI (Ante) ANDRO, borac - kurir Štaba 2. bat., r. 16. 2. 1927, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima iznad Selaca Sumartin na Braču, 3. 6. 1944.
- KUZMANI (Ivana) IVAN, borac ete za vezu brigade, r. 4. 11. 1915, Split, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941. Poginuo u saobraćajnoj nezgodi na putu Kranjska Gora - Sveti Jakov, Austrija, 14. 5. 1945.
- KUZMANI (Vida) IVAN, borac voda za vezu 2. bat. r. 10. 11. 1913, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Mikulja i ispred Mostara, 12. 2. 1945.
- KUZMANI (Ivana) JERKO, borac 1. bat., r. 1925, Split, drvodjelac, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1940. Teško ranjen u borbi s Nijemcima za Knin, 3. 12. 1944. i umro u Vojnoj bolnici Šibenik, 7. 12. 1944.
- KUZMANI (Ante) JOSIP, vodnik voda u 2. . 4. bat., r. 1908, Kaštel Novi, Split, stolar, u NOB od 14. 11. 1944, NOP pristupio septembra 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brigadi, 7. 2. 1945.

- LAHALO (Petra) IVO, borac 3. . 4. bat., r. 1922. Putnikovi , Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 12.9. 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Smokvice, Korula, 23. 4. 1944.
- LAKOS (Mate) IVAN, borac 1. . 3. bat., r. 1923, Kaprije, Šibenik, ribar, u NOB od 1944, lan SKOJ-a od februara 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Stona, 22. 9. 1944.
- LETICA (Ivana) LJUBO, vodni delegat 2. . 4. bat., r. 13. 5. 1923, Podgora, Makarska, zemljorandik, u NOB od jula 1943, lan SKOJ-a od decembra 1941, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima Smokvica, Korula, 23. 4. 1944.
- LOBOREC (Stjepana) IVAN, borac 2. bat., r. 3. 6. 1925, Varaždinske Toplice, Novi Marof, u NOB od oktobra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Bihać, 25. 3. 1945.
- LOJPUR (Save) NIKOLA, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 1925. Gabela, apljina, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- LOJPUR (ure) NOVICA, borac 3. . 5. bat., (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 27. 11. 1943), r. 1926. Gabela, apljina, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a, lan KPJ, NOP-u pristupio januara 1943. Poginuo po etkom maja 1945. u sastavu 3. bat. 3. brigade KNOJ-a u Obiju kod Kalinovnika, na dužnosti pomočnika komesara etc.
- LOKAS (Nike) JAKOV, borac, r. 1924, Rasline, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 17. 7. 1944, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, novembar 1944.
- LOKAS (Petra) STIPE, borac 3. bat. r. 1909, Rasline, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 16. 8. 1944, NOP-u pristupio 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Podbile, Mostar, 13. 2. 1945.
- LOVRENCIC (Martina) MILAN, borac 1. . 5. bat., r. 1915. Vrbov, Rijeka, ranik, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Knina, 26. 11. 1944.
- LOVRIC (Šimuna) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 6. 11. 1922. Ražanj, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 4. II. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Mikuljači ispred Mostara, 9. 2. 1945.
- LOVRIC (Svetina) JOZO, borac prateće brigade, r. 1926. Sevid, Trogir, zemljoradnik, u NOB od aprila 1944, lan ŠKOJ-a od 1943. U borbi s Nijemcima na Crnom vrhu ispred Mostara, teško ranjen, 10. 2. 1945 i odmah podlegao ranačima.
- LOVRINCEVI (Pere) IVAN, nastavnik podoficirske škole brigade, r. 18. 9. 1902. Igrane, Makarska, žandarmerijski oficir, u NOB od jula 1944. Stradao nesretnim slučajem u Šibeniku po etkom novembra 1944.
- LULIC (Luke) ROKO, vodnik voda u 3. bat., r. 16. 8. 1907, Slatine, Split, ribar, u NOB od 15. 10. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- LJUBANOVIĆ (Ive) MARINKO, borac 3. . 4. bat., r. 1924, Kraj, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 25. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1943. Poginuo od nagazne mine Rukavac, Vis, 10. 5. 1944.
- LJUBI (Hinka) NIKO, borac 1. . 2. bat., r. 8. 12. 1925, Split, student, u NOB od 14. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 6. 2. 1945.
- LJUBIJANKI (Ale) ME IR, borac 3. . 4. bat. Dub Selo, Travnik. Poginuo u borbi s Nijemcima za Krk, 17. 4. 1945.
- MAGLICA (Ivana) VINKO, politkomesar brigade od kraja 1943. do marta 1944, r. 1920. Šibenik, u itelj, u NOB od maja 1942, lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od 1940. (Nosilac »Partizanske spomenice 1941«), Poginuo u borbi za Trst 2. 5. 1945. na dužnosti komesara 8. dalmatinske udarne brigade.
- MAHI (Derve) DULO, borac 3. . 5. bat. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 27. 11. 1943), r. 1925. Ljubuški, mesarski radnik, u NOB od septembra 1943, NOP-u pristupio marta 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima, kod Stilja, Vrgorac, 18. 10. 1944, u sastavu Zapadno-hercegovačkog partizanskog odreda.
- MAJSTROVIĆ (Joze) MIJO, borac 3. . 1. bat., r. 1924, Dragljan, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 6. 1. 1943, lan SKOJ-a od 1942. Iz brigade se vratio na Biokovo. Razbolio se od tbc plu a i umro u ljetu 1944.
- MANDI (Miloša) MILAN, borac prateće 2. bat., r. Polo a, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 12. 4. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred kote Mikuljača, kod Mostara, 12. 2. 1945.
- MANDUŠIĆ ANTE, borac 4. bat., r. Rupe, Šibenik, radnik, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s ustašama s. Budak, kod Gospića, 4. 4. 1945.
- MARŠALJA (Romano) JOSIP, borac 1. . 1. bat., r. Kastav, Rijeka, stolar, u NOB od 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 17. 10. 1944.

- MARDEŠI (Ivana) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 5. 12. 1925, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Crnoj glavici ispred Knina, 2. 12. 1944.
- MARDEŠI (Mate) JOSIP, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 25. 9. 1922. Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Kaldrime, Knin, 10. 11. 1944.
- MARDEŠI (Ante) MATE, borac 3. . 2. bat., r. 1916. Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Crnoj glavici ispred Knina, 2. 12. 1944.
- MAREVI (Ivana) STANKO-PRPI , komandant 5. bat. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 27. 11. 1943), r. 13. 5. 1922, Kula Norinska, Metkovi , radnik, u NOB od maja 1942, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«), Narodni heroj Jugoslavije. Poginuo u borbi s Nijemcima s. Pasi ina, Kardeljevo, 25. 5. 1944. na dužnosti komandanta Neretvanskog partizanskog odreda.
- MARI EVIC (Antuna) MATE, borac 1. . 3. bat., r. 1908, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944. Poginuo u saobra ajanjo nezgodi na cesti Kranjska Gora - Sveti Jakov, Austrija, 14. 5. 1945.
- MARI I -BAGAŠ (Antuna) JURE, borac, r. 31. 12. 1921, Vela Luka, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ, NOP-u pristupio 1942. Razbolio se i umro na Visu 9. 2. 1944.
- MARICI -BAGAŠ (Vicka) SPASOJE, borac prate e te 3. bat. r. 25. 5. 1922, Vela Luka, Kor ula, radnik, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Strin ara kod Stona, 18. 10. 1944.
- MARIN, (Šimuna) JOSIP, borac 2. . 1. bat. r. 1922. Sali, Zadar, Poginuo u borbi s Nijemcima kod Stona, 16. 10. 1944.
- MARINKOVI (Ivana) ANDRIJA, bore 3. . 1. bat. r. 22. 12. 1919, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroj glavici ispred Knina, 26. 11. 1944.
- MARINKOVI (Petra) IVAN, borac 2. . 4. bat. r. 8. 2. 1925, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od februara 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima Smokvica, Kor ula, 23. 4. 1944.
- MARINKOVI (Mate) MATE, borac 1. . 3. bat. r. 24. 9. 1922. Dra evo Polje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima izme u Drniša i Knina, novembra 1944.
- MARINKOVI (Ivana) NIKOLA-Branko, borac 3. . 1. bat. r. 6. 4. 1923. Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s ustašama i domobranima za Vrgorac, 12. 10. 1943.
- MARINOVI -ŠARENEO (Marka) ANTUN, vodni delegat u 2. . 3. bat., r. 17. 3. 1922, Blato, Kor ula, zemljoradnik. U NOB od 9. 12. 1942. Clan SKOJ-a od 1941, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroj glavici ispred Knina, 26. 11. 1944.
- MARKA I (Ivana) IVAN, borac 2. . 5. bat., r. 1912, Šotomarje, Pula, postolar. U NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Oštrel glavice, Knin, 30. 11. 1944.
- MARKOV (Marka) VITOMIR, borac 4. bat. r. 29. 7. 1923, Vela Luka, Kor ula, brodograditelj, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Vela Luke, 22. 4. 1944.
- MARKOVIC LEOPOLD, borac 3. . 1. bat., r. 29. 9. 1910, Sarajevo, inovnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroj glavici ispred Knina, 26. 11. 1944.
- MARTINI (Lovre) IVAN, borac 2. bat., r. 1. 6. 1923, Pu iš e, Bra , zemljoradnik, u NOB od februara 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima, Ribi kod Biha a, 25. 3. 1945.
- MASTILICA (Ivana) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 1926, Oskorušno, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroj glavici ispred Knina, 26. 11. 1944.
- MASTILICA (Iva) IVI , borac-ekonom 1. . 1. bat., r. 8. 6. 1923, Oskorušno, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroj glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- MATAGA (Josipa) MATE, borac 1. . 3. bat., r. 1924, Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Katarini, Rijeka, 30. 4. 1945.
- MATANA (Antuna) NATALIJA, bolni arka Saniteta brigade, r. 22. 2. 1926, Govedari, Dubrovnik, doma ica, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupila aprila 1943. Poginula u borbi s Nijemcima na Oštroj glavici ispred Knina, 24. 11. 1944.

- MATAS (Mije) IVAN, borac 1. . 3. bat., r. 1923, Kladnjice, Split, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemcima kota Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- MATAS (Ivana) NIKOLA, borac 1. bat., r. 1901, Kladnjice, Split, zemljoradnik. Teško ranjen u borbi s Nijemcima na Crnom vrhu ispred Mostara, 12. 2. 1945. i umro u bolnici u Mostaru, 20. 2. 1945.
- MATELJAK (Jozef) JURE, borac 3. . 4. bat., r. 1920, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943. Nesretnim sluajem se ranio ispred mostara i umro u brigadnom previjalištu, 14. 2. 1945.
- MATESI (Stjepana) KUZMA, borac 1. . 3. bat., r. Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, (u brigadi od 2. 10. 1943 do 28. 12. 1943), lan SKOJ-a maja 1943, NOP pristupio marta 1943. Poginuo u borbi 7. 5. 1945 u Istri.
- MATESI (Valenta) PAŠKO, borac 1. . 2. bat., r. 1913. Silba, Zadar, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred unta Dol, 19. 10. 1944.
- MATI (Jozef) IVAN, borac 3. . 1. bat. r. 1915, Nova Sela, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Razbolio se i bio na lije enju u bolnici Jelsa na Hvaru i umro po etkom novembra 1943.
- MATI (Vicka) IVAN, politkomesar 3. . 5. bat., r. 1925, Raše, Korula, mornar, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945, na dužnosti zamjenika politkomesara 3. . 4. bat.
- MATI (Jozef) MIRKO, vodnik voda prate eete 4. bat. r. 1921. Nova Sela, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Sumartina na Brau, 2. 6. 1944.
- MATI (Jozef) STANKO, borac prate eete 2. bat. r. 1926. Nova Sela, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, novembar 1944.
- MATKOVI (Ivana) JURE, borac 1. . 1. bat., r. 13. 5. 1920, Vrbanj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1943, NOP pristupio augusta 1943. Poginuo u borbi s ustašama za Nova Sela kod Metkovića, 23. 10. 1943.
- MATOŠI (Marka) MILAN, borac 3. bat., r. 1921. Split, bojadisar, u NOB od 13. 8. 1944, NOP pristupio 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima, unta Dol, 20. 10. 1944.
- MATULOVI (Ivana) PETAR, borac, r. 8. 8. 1914, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, 21. 11. 1944.
- MAURI (Jožefa) ANTON, borac 3. . 2. bat. r. 1907. Cerkno, Idrija, radnik, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- ME AŠ (Matije) AGAD, borac 1. . 3. bat. r. 19?1. Supetar, Piran, Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- ME UGORAC (Franje) ANTE, borac 1. . 3. bat. r. 1928. Klobuk, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od januara 1945. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- MEKIŠI (Antuna) JAKO, borac 1. bat. r. 1911. Luka, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s ustašama kod Velenjka, Imotski, polovinom novembra 1943.
- MERLAK (Alojza) LUDVIK, borac 2. . 5. bat. r. Božina Dolina, Nova Gorica, radnik, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.
- MEŠTANEK (Dalibora) DRAGO, predsjednik kulturno-prosvjetnog odbora 3. bat. r. 28. 3. 1922, Split, trgovac i pomočnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Supetra na Brau, 3. 6. 1944.
- MEŠTROVI (Stjepana) JOSIP, borac prate eete 2. bat. r. 16. 3. 1902, Veli Drvenik, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 12. 11. 1944, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Knež Pojle, Široki Brijeg, 6. 2. 1945.
- MICHELANGELO TASULLO, borac 4. bat. Italija, Talijan, zemljoradnik. Poginuo od nagazne mine Rukovac, Vis, 3. 3. 1944.
- MIHALJEVI (Mile) ANTE, borac 1. . 1. bat., r. 4. 4. 1925, Opuzen, Metković, ak, u NOB od 4. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Mikulja i ispred Mostara, 9. 2. 1945.
- MIHANOVI (Marina) BUDIMIR, borac 1. bat. r. 1922. Split, ak, u NOB od 9. 9. 1943. U borbi za Slivno, Imotski 21. 10. 1943. teže ranjen i od posljedica ranjavanja umro.
- MIHOVILOVI (Vicka) NIKOLA, borac 2. . 3. bat. r. 1913, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima Blato, Korula, 22. 4. 1944.

- MIJI (Nikole) JURE, borac 2. bat. r. 29. 1. 1925. Sutina, Split, radnik, u NOB od 1944, NOP-u pristupio 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Gvozdenoj glavici ispred Biha a, 22. 3. 1945.
- MIKELIN (Svetina) ANTE, borac 2. . 2. bat., r. 24. 3. 1925, Primošten, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJod 1943, NOP-u pristupio 1941. Poginuo nesretnim slu ajem od automata uvala Porto Rosa, Lastovo, 20. 4. 1944.
- MIKULI (Mate) LUKA, borac 1. . 1. bat., r. 1919, Pola a, Benkovac. Poginuo u borbi s Nijemcima kod unta Dol 19. 10. 1944.
- MILOVI (Blaža) ŠIME, borac 1. . 3. bat., r. 1922. Nevi ani, Biograd n/m, zemljoradnik. U NOB od 6. 8. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 11. 1945.
- MILOVI (Blaža) ŠIME, borac 1. . 3. bat. r. 1922, Nevi ani, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 6. 8. 1943, lan SKOJ od augusta 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- MIRI (Dinka) DUJE, vodnik voda u 1. . 3. bat. r. 1921, Škrip, Bra , kamenoklesar, u NOB od 15. 10. 1942. lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od po etka 1944, NOP pristupio po etkom 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima i etnicima kod Konjevrata, 3. 11. 1944.
- MIŠKOVI (Lovre) IVAN, borac 3. bat., r. 1925, Dinjiška, Pag, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.
- MITROVI (Luke) MARKO, borac-kurir štaba 4. bat., r. 15. 8. 1929, Zelengrad, Obrovac, zemljoradnik, u NOB od marta 1943, lan SKOJ-a od polovine 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima Žitni kod Drniša, 2. 11. 1944.
- MLADINEO (Petra) SLAVICA, vodna bolni arka u 2. . 4. bat., r. 26. 3. 1925, Bo rovik, Vis, doma ica, u NOB od 20. 2. 1944, lan SKOJ od polovine 1943, NOP pristupila po etkom 1943. Teško ranjena u borbi s Nijemcima na Oštros glavici ispred Knina 11. 11. 1944. Podlegla ranama u brigadnom previjalištu u Drnišu, 12. 11. 1944.
- MOGI (Marka) MARKO, borac 2. . 3. bat., r. 1923, Grada ac, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi ^s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- MONTABELA GOJKO, borac 1. . 3. bat., r. Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u brigadi od 2. 10. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, NOP-u pristupio marta 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama na Mikulja i ispred Mostara, 12. 2. 1945.
- MUCI (Jure) IVAN, borac-kurir štaba brigade, r. 1922, Zagvozd, Imotski, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan KPJ od 1943. Kao kurir poginuo pri potapanju broda od strane Nijemaca kod otoka Veli Drvenik, aprila 1944.
- MUCI (Jakova) JOZO, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 1925, Zagvozd, Imotski, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan KPJ od 1944. Teško ranjen u borbi s Nijemcima na koti Umac kod Drniša, 3. 11. 1944, te istog dana preminuo u brigadnom previjalištu.
- MULAR (Marjana) MATE, borac 4. bat., r. 1908, Bogdanovi i, Split, zidar. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 6. 2. 1945.
- MUROVEC FRANC, borac 1. bat. r. epovan, Nova Gorica, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Biha , marta 1945.
- MUSLAV I (Ivana) SMILJAN, borac prate eete brigade, r. 1920, Svilaja, Grada ac, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Mikulja i ispred Mostara, 13. 2. 1945.
- MUSTAPI (Ivana) IVAN, borac 2. . 2. bat. r. 24. 4. 1912, Slivno Ravno, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 7. 4. 1944, NOP pristupio februara 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima Polog ispred Mostara, 9. 2. 1945.
- MUSTAPI (Ivana) STIPE, obavještajni oficir Štaba 4. bat. r. 1922, Medovdolac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od 1944, NOP pristupio marta 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima Žitni kod Drniša, 3. 11. 1944.
- MUSULIN (Marka) ANTE, zamjenik komandira 3. . 2. bat. r. 1916, Brista, Kar deljevo, zemljoradnik, u NOB od septembra 1942, lan KPJ od januara 1944, NOP pristupio juna 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet, 21. 4. 1944.
- MUSULIN (Ante) JOZO, borac 1. . 1. bat. r. 1911. Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 18. 2. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštros glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.

- MUŠAN (Petra) STANKO, borac, r. 15. 11. 1926. Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima u Trstu, 2. 5. 1945.
- NADILO BURAN (Antuna) KUZMA, borac 1. . 1. bat. r. 15. 11. 1923, Blato Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima iznad Babina Polja, Otok Mljet, 21. 4. 1944.
- NAKI (Ante) ANTE, borac 3. bat., r. 1921. Zabla e, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Konjevrata, 3. 11. 1944.
- NAKIR (Bože) PETAR, borac 3. bat., r. 21. 6. 1907. Slatine, Split, ribar, u NOB od 15. 10. 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima za Biha , 24. 3. 1945.
- NIKOLETI (Luke) JOZO, desetaru 1. . 2. bat., r. 26. 12. 1922, Bijeli Vir, Metkovi , u enik u privredi, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima Putnikovi , poluotok Pelješac, 28. 8. 1944.
- NOBIVO (Bartula) DOME-Koso, borac 3. . 3. bat., r. 1923., Lumbarda, Korula, kamenoklesar, u NOB od septembra 1943., lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Poplat, kod Blata, Korula, 25. 4. 1944.
- NOLA (Ivana) DETO, borac 1. . 1. bat. r. 1916, Podgora, Makarska, mornar, u NOB od septembra 1943, NOP pristupio maja 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima iznad Selca na Bra u, 4. 6. 1944.
- NOLA (Koralja) JOZO, borac 2. . 5. bat., r. 1919. Skrtina, Sežana, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima, Bio i ispred Knina, 7. 11. 1944.
- NOVAK (Andrije) MARIN, borac 2. . 4. bat., r. 1907. Kaštel Lukši , Split, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Trst, 2. 5. 1945.
- OBRATOV (Šime) KRSTO, borac, r. 24. 7. 1918. Tijesno, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Biha , 28. 3. 1945.
- OMBAŠI (Sabit) SULEJMAN, borac, r. 1923. u SAD - otac iz Ljubuškog, radnik, u NOB od februara 1945. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- ORTIKA (Antuna) IVAN, borac 3. bat., r. 1908, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Konjevrata po etkom novembra 1944.
- OSTOJI (Petra) ANTE, borac 4. bat., r. 28. 5. 1925. Oskorušno, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo od nagazne mine kod Starog Grada na Hvaru, 7. 1. 1944.
- PADOVAN (Andrije) ANDREJ, borac 2. bat., r. Sveta Manda, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944. U borbi s Nijemcima na Mikulja i ispred Mostara teže ranjen, 13. 2. 1945. i umro u previjalištu 14. 2. 1945,
- PADOVAN (Kuzme) ANTUN, borac 1. . 2. bat., r. 31. 12. 1922, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s ustašama i domobranima za Vrgorac, 12. 10. 1943.
- PAMBRAMO (Antonia) ANTONIO, borac 3. bat., r. Bosto - Caseto, Italija, Talijan, brija . Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Biha a, 24. 3. 1945.
- PANTALOS (Joze) MILAN, borac 2. . 2. bat., r. 1923, Preko, Zadar, mornar, u NOB od maja 1943., lan SKOJ-a od 1942. Teško ranjen u borbi s Nijemcima na Mikulja i ispred Mostara, 13. 2. 1945. i od posljedica ranjavanja preminuo 14. 2. 1945.
- PAPAFAVA (Nikole) STJEPAN, komandir 3. . 4. bat., r. 12. 1. 1918, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od novembra 1943. Teško ranjen u borbi s Nijemcima na Oštroski glavici ispred Knina, 26. 11. 1944. i od posljedica ranjavanja preminuo u bolnici u Drnišu, 28. 11. 1944.
- PAPI (Duje) JOSIP, borac 2. . 2. bat., r. 1920, Supetar, Bra , bojadisar, u NOB od 9. 9. 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Venjanak, Imotski, 14. 11. 1943.
- PAPO (Josipa) BRACO, borac intendanture 3. bat., r. Travnik, student tehnike. Poginuo u borbi s Nijemcima, Golubi ispred Biha a, 23. 3. 1945.
- PASKVALI (Bartula) KUZMA, borac intendanture brigade, r. 1906, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Crnom Vrhу - Voštane ispred Mostara, 13. 2. 1945.
- PAULAZZI (Franceska) FRANCESKO, borac 1. . 5. bat., r. 1920, Novigrad, Pula, Stradao nesretnim slu ajem u Stupištu na Visu, 30. 8. 1944.
- PAULIC ALBIN, borac 5. bat., r. Treuzak, Trst, Italija, Talijan, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944. Poginuo od nagazne mine Zrnovi, Korula, 2.10. 1944.

- PAVI (Ivana) IVAN, borac 3. bat., r. 1925, Kladnjice, Split, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemcima Goranci ispred Mostara, 10. 2. 1945.
- PAVI (Silvestra) STIPE, borac 2. . 4. bat., r. 19. 1. 1922, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP pristupio septembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- PAVLOVI (Antuna) NIKO-NIKŠA, borac 1. . 3. bat., r. 8. 12. 1921, Dubrovnik, i-novnik, u NOB od septembra 1944, NOP pristupio po etkom 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštros glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- PECOTI Antušin (Jakova) FRANJO, politkomesar 2. . 2. bat., r. 1921, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od januara 1944, NOP pristupio poslekom 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred kote Mikulja a kod Mostara, 13. 2. 1945.
- PECOTI (Antuna) JERKO, zamjenik intendantu 3. bat., r. 1912, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan KPJ od januara 1943, NOP pristupio januara 1942. Poginuo od naga mine na Visu, 10. 7. 1944.
- PECOTI (Antuna) MILJENKO, borac 2. . 3. bat., r. 1913, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, NOP pristupio januara 1943. Poginuo u borbi s ustašama za Slivno, Imotski, 21. 10. 1943.
- PE AREVI (Josipa) NIKOLA, borac 1. . 2. bat., r. 28. 1. 1914, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. U borbi s ustašama i domobranima za Vrgorac, 12. 10. 1943, ranjen i zarobljen, te u logoru Mathausenu umro po etkom maja 1945.
- PERAN (Vice) ROKO, borac, 1. . 3. bat., r. 1913. Grebaštica, Šibenik, zemljoradnik. U NOB od jeseni 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Gradini ispred Mostara 10. 2. 1945.
- PEREŽA (Mate) ANTE, borac 3. . 3. bat., r. 1928, Pozorac, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštros glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- PERI (Josipa) PETAR, borac 2. . 2. bat., r. 1924, Lukar, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 8. 2. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Mikulja i ispred Mostara, 12. 2. 1945.
- PERIŠI (Vicenca) GRGO, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 1920, Kaštel Štafili , Split, zemljoradnik, u NOB od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka 30. 4. 1945.
- PERKOVI (Andrije) BRANKO, desetar u prate oj eti 1. bat., r. 1924, Hrva e, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 25. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i usatašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- PETRAŠI (Josipa) VICKO, borac 3. . 4. bat., r. 1924, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima Smokvica, Korula, 23. 4. 1944.
- PETRINOV (Bože) ANTE, borac-kurir Štaba 4. bat., r. 20. 4. 1926, Dobropoljane, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima na ukovici kod Metkovi a, 20. 10. 1944.
- PETRINOV (Ante) VINKO, borac 3. bat., r. 5. 5. 1921, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštros glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- PETRINJA (Ivana) IVAN, borac 2. . 5. bat., r. 1908, Petrinja, Pula, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.
- PETROV (Marina) FRANE, borac 3. . 4. bat., r. 31. 7. 1925, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio februara 1943. Poginuo u borbi za oslobo enje Istre 28. 4. 1945.
- PEZO (Ivana) STIPE, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 1914. Lokvi i , Imotski, zemljoradnik, u NOB od marta 1942, lan KPJ. U NOP pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima iznad Babina Polja, Mljet, 21. 4. 1944.
- POLIC ALOJZ, borac 5. bat. U NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, oktobra 1944.
- POLUTA (Nikole) IVOSLAV, vodni delegat u 1. . 4. bat., r. 5. 5. 1920, Janjina, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ, NOP-u pristupio polovinom 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Gradini ispred Mostara, 10. 2. 1945.
- POLJANI (Joze) VICKO, borac 1. bat., r. 1911, Potomje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 1941, lan SKOJ-a 1936, lan KPJ od 1937. Poginuo u borbi s Nijemcima na otoku Bra u, 4. 6. 1944.

POPOVI (Jozef) IVAN, borac 1. . 2. bat., r. 2. 12. 1919, Slivno Ravno, Metković, zemljoradnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Podbile ispred Mostara, 13. 2. 1945.

POPOVIĆ (Jovetina) MILIJA, zamjenik politkomesara 4. bat., r. 2. 12. 1924, Stijene - Piperi, Titograd, ak u NOB od 13. jula 1941, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima Zitni kod Drniša, 2. 11. 1944.

POVRŽENI (Filipa) JOSIP, borac 4. bat. r. 1922. Donje Prekrizje, Jastrebarsko, zemljoradnik, u NOB od kraja 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 6. 2. 1945.

PRIZMIĆ - Kremežija (Antuna) PETAR, borac 2. bat. r. 9. 8. 1920, Vela Luka, Korčula, ribar, u NOB od marta 1943, lan SKOJ-a od novembra 1942. Poginuo u borbi s ustašama Grabovac, 14. 11. 1943.

PRODAN (Jure) ANTE, vodnik voda u 1. . 1. bat. r. 5. 2. 1922, Zagvozd, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1943, lan SKOJ-a od po etka 1943, lan KPJ od septembra 1944, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama na Drenova i ispred Bihaća, 22. 3. 1945.

PROFACA (Mate) JOSIP, borac 2. . 4. bat. r. 1921. Sutomišićica, Zadar, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ilirsku Bistricu 28. 4. 1945.

PROVIĆ (Petra) NIKOLA, borac, 4. bat. r. 1907. Slivno Ravno, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Gospić po etkom aprila 1945.

PRUŽE (Luke) JURE, vodnik voda u 1. . 2. bat. r. 1919. Zagvozd, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 27. 12. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od septembra 1943. Poginuo u borbi s ustašama i domobranima za Vrgorac, 12. 10. 1943.

PRŽEN (Andrije) MILAN, borac 4. bat. r. Kobarid, Nova Gorica, mehaničar, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Budakovo kod Gospic, 4. 4. 1945.

PUHALOVIĆ (Šimuna) FRANJO, borac preteće 4. bat. r. 20. 10. 1917. Vis, stolar, u NOB od 19. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima, Orli kod Knina, 9. II. 1944.

PULJAN (Jure) MATE, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 1923, Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, lan SKOJ-a maja 1942, lan KPJ od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Mikuljače, kod Mostara, 12. 2. 1945.

PULJAN (Jozef) MILE, borac 2. . 2. bat., r. 1925, Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet, 21. 4. 1944.

PUŠTAJ (Josipa) MIJO, borac 3. bat., r. 1923, Stankovo, Jastrebarsko, kovač, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštrosti glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.

RADAJIĆ (Tome) TOMISLAV, borac 1. bat., r. 16. 11. 1924, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštrosti glavici ispred Knina, 26. 11. 1944.

RADAN (Ante) MATE, borac 2. . 3. bat., r. 1908, Hrvace, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštrosti glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.

RADIĆ (Frane) IVANIĆ A, vodna bolnička u 1. . 1. bat., r. 1925, Bast, Makarska, domaćica, u NOB od 6. 4. 1942, lan SKOJ-a od po etka 1943, NOP-u pristupila 1942. Poginula u borbi s Nijemcima za Trst, 2. 5. 1945.

RADIĆ (Stanka) JADRANKO, borac 2. bat., r. Šibenik, student. Poginuo u borbi s Nijemcima na Drenova i ispred Bihaća, 24. 3. 1945.

RADIŠIĆ (Rade) STJEPAN, borac 2. . 3. bat., r. 30. 3. 1913, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Teško ranjen od eksplozije rupe ne bombe u uvali Gnilja na Visu, marta 1944. Lije io se u bolnici na Visu i Splitu, te od posljedica ranjavanja umro u bolnici u Splitu, septembar 1945.

RADOVČIĆ (Ivana) ANELIN, borac 4. bat. r. 1924. Kaprije, Šibenik, ribar, u NOB od novembra 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 6. 2. 1945.

RADOVČIĆ (Šime) ŠIMUN, borac 2. . 2. bat. r. 1920, Kaprije, Šibenik, ribar, u NOB od 1944, lan SKOJ-a od maja 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima za Siveri kod Drniša, 5. 11. 1944.

- RAJ EVI (Ivana) JURAJ-Muje, vodni delegat u 1. . 4. bat. r. 1922, Pu iš e, Bra , mesar, u NOB od novembra 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti ukovica kod Metkovi a, 20. 10. 1944.
- RAJ I (Marka) NIKOLA, borac 3. bat. r. 1920. Sonkovi , Šibenik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Rijeke krajem aprila 1945.
- RAKI (Ante) JOZO, vodnik voda u 1. . 2. bat. r. 18. 11. 1921, Višnjica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1942, lan SKOJ-a od polovine 1942, lan KPJ, NOP-u pristupio po etkom 1942. Poginuo nesretnim slu ajem u Zastrži e, Hvar, 14. 12. 1943.
- RAKI (Ante) JURE, borac 1. . 1. bat. r. 23. 4. 1926, Višnjica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od polovine 1944. U borbi s Nijemcima na Kaldrimi kod Knina teško ranjen 9. 11. 1944. i umro 11. 11. 1944.
- RAKI (Joze) LJUBO, komandir 3. . 2. bat. r. 22. 2. 1924, Višnjica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943, NOP pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima Žitni kod Drniša, 4. 11. 1944.
- RAKI (Ivana) MARKO, vodnik voda u 1. . 2. bat. r. 20. 8. 1914, Višnjica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan KPJ od 1943, NOP pristupio 1941. U borbi s Nijemcima za Ston 18. 10. 1944, teško ranjen i preminuo u previjalištu 19. 10. 1944.
- RAMI (Mustafe) BERUS, borac 2. bat. r. Mostar, zemljoradnik, u NOB od februara 1945. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Sokolac kod Biha a, 24. 3. 1945.
- RAMOV (Ante) ANTE, borac 1. . 3. bat. r. Keglava, Zadar, ribar, u NOB od 4. 4. 1944, NOP pristupio ljeta 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštrosj glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- RAZPET (Valentina) FRANC, borac 3. . 3. bat. r. 22. 7.1920 Po e, Idrija, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Donjeg Lapca, 20. 3. 1945.
- REMEC (Jakova) IVAN, borac 2. . 5. bat. r. 1909. Gorenje, Sežana, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Orli , Knin, 26. 11. 1944.
- REMEC ALOJZ, vodnik voda u 3. . 5. bat. r. Šempas, Nova Gorica, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.
- REPI (Franca) JOSIP, borac 2. . 5. bat. r. 1915. Vrh Polje, Ajdovš ina, zemljoradnik, u NOB od 13. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- REŠI (Marina) IVAN, borac, r. 1906. Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4.4. 1944. Razbolio se i lije io u bolnici u Komiži, gdje je umro ljeta 1944.
- RIBAROVI (Ivana) DRAGO, borac ete za vezu brigade, r. 1922, Bast, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 3. 9. 1943, lan SKOJ-a od po etka 1944, NOP pri stupio po etkom 1942. Poginuo u saobra ajnoj nezgodi Kranjska Gora - Sveti Jakov, Austrija, 14. 5. 1945.
- RIMAC (Štipana) PAŠKO, borac 2. . 1. bat., r. 2. 11. 1918, Proložac Donji, Imotski, zemljoradnik, u NOB od aprila 1943, kandidat KPJ od augusta 1942, NOP pristupio 1941. Poginuo u borbi s ustašama za Velenjak, Imotski, 14. 11. 1943.
- RIMAC VLADO, omladinski rukovodilac 4. bat. r. iz okolice Livna, lan KPJ. Poginuo kao delegat omladine prilikom desanta na Drvar, krajem maja 1944.
- ROGULJI (Bože) ALBINA, etna bolniarka prate e ete brigade, r. 23. 10. 1923, Solin, Split, doma ica, u NOB od 9. 10. 1943. Poginula u borbi s Nijemcima esmine, Pelješac, 16. 10. 1944.
- ROGULJI (Ante) ROKO, borac 2. bat. r. 1926. Ku ine, Split, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Crnoj glavici ispred Knina, 1. 12. 1944.
- ROMI (Jure) DUJO, borac 3. bat. r. 7. 5. 1907. Sutina, Split, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944, NOP-u pristupio februara 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima Crni vrh kod Gospi a, 3. 4. 1945.
- ROMI (Ivana) STIPE, zamjenik politkomesara 2. . 1. bat. r. 1926. Metkovi , stolar, u NOB od po etka 1943, lan KPJ, NOP pristupio 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima za Biha , marta 1945.
- RON EVI (Mate) ILIJA, borac 3. . 3. bat. r. 1926, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od jula 1942, lan SKOJ-a od 1942, NOP pristupio po etkom 1942. Poginuo u borbi s ustašama za Slivno, Imotski, 21. 10. 1943.
- RON EVI (Petra) MATE, borac 2. . 2. bat. r. 1920. Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od aprila 1943, lan SKOJ-a od maja 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima emi - Kosovo kod Knina, 11. 11. 1944.

- RUDAN (Ante) MATE, borac - sekretar SKOJ-a 3. . 3. bat. r. 15. 8. 1922. Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ od po etka 1942, lan KPJ od 1944. Poginuo u borbi s Nijemicima na Oštroj glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- RUPNIK, (Ivana) FRANC, borac 2. . 5. bat. r. 8. 12. 1915. Zavratec, Idrija, radnik, u NOB od 15. 5. 1944. Poginuo u borbi s Nijemicima ispred Knina, 26. 11. 1944.
- RUSKOVIC (Ivana) IVANKO, borac prate e ete brigade, r. Pijavina, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943. Poginuo od nagazne mine u Hvaru, 14. 11. 1943.
- RUSO (Marka) ZDRAVKO, borac 2. bat. r. 7. 11. 1924. Bogomolje, Hvar, trg. pomo nik, u NOB od 16. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemicima na koti Drenova a kod Biha a, 24. 3. 1945.
- SABLI (Filipa) IVAN, borac 3. . 1. bat. r. 1913. Sinj, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemicima kota Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- SALACAN (Jure) PAVAO, borac 3. . 2. bat. r. 1919. Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 24. 8. 1943. Poginuo u borbi s Nijemicima na Crnoj glavici ispred Knina, 2. 12. 1944.
- SANSEOVIC (Jurja) ANTE, borac 2. . 4. bat. r. 22. 1. 1915. Dol, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1943, NOP pristupio po etkom 1943. Poginuo u borbi s Nijemicima na Vukovu klancu kod Radze, 21. 10. 1944.
- SANTICA (Nike) ANTO, borac 2. . 3. bat. r. 1913, Potomje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 1941. Poginuo od nagazne mine izme u Orebi a i Trpnja, 17. 9. 1944.
- SAPUNAR (Vale) DAVOR, borac 3. . 4. bat. r. 21. 1. 1925, Nerežiš e, Bra , ak, u NOB od decembra 1943, lan SKOJ-a septembra 1943, NOP pristupio po etkom 1943. Poginuo u borbi s Nijemicima kod Sumartina, Bra , 2. 6. 1944.
- SARDELIC-KRALJEVI (Marina) MARIN, borac 2. . 4. bat. r. 10. 2. 1923, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s nijemicima na Oštroj glavici ispred Knina, 26. 11. 1944.
- SARDELI (Antuna) PETAR, borac ete vezu brigade, r. 6. 9. 1925. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942. Poginuo u saobrajanju nezgodi na cesti Kranjska Gora-Sveti Jakov, Austrija, 14. 5. 1945.
- SENKA (Franca) FRANC, desetar u 1. . 5. bat. r. Kamen, Nova Gorica, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemicima za Ston, 18. 10. 1944.
- SESARDI (Marina) JAKOV, borac 1. . 3. bat. r. 6. 10. 1919, Vis, trg. pomo nik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s ustasama i domobranima za Vrgorac, 12. 10. 1943.
- SIEGFRID (Wilhelm) HANS, borac ete vezu brigade, r. 1922. Isehtietin, Njema ka, u NOB od po etka maja 1945. Poginuo u saobrajanju nezgodi na cesti Kranjska Gora - Sveti Jakov, Austrija, 14. 5. 1945.
- SIMRAMOVI (Jakova) JAKOV, borac 1. . 5. bat. r. 1919. Panjeva, Pula, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemicima za Ston, 18. 10. 1944.
- SKOKANDI (Antuna) DINKO, borac-kurir, r. 6. 1. 1927. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 17. 4. 1943, lan SKOJ-a od 1942. Poginuo u borbi s Nijemicima za Knin, 25. 11. 1944.
- SMRDELJ JAKOV, borac 1. . 5. bat. r. u SR Sloveniji, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemicima za Knin, 5. 12. 1944.
- SMOJE (Paške) MILAN, borac 4. bat. r. 1915. Split, pravnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemicima kod Bresnice, Metkovi , 21. 10. 1944.
- SOKSIDA SIMON, borac 5. bat. r. 1922. Gradiš e, Ptuj, u NOB od 1. 1. 1944. Poginuo u borbi s Nijemicima za Knin, 26. 11. 1944.
- SOŠI IVAN, borac 2. . 5. bat., u NOB od januara 1944. U brigadu stupio jula 1944. Poginuo kao borac u sastavu 3. prekomorske brigade. Vrijeme i mjesto pogibije nepoznato.
- SRHOJ (Filipa) LJUBO, politkomesar prate e ete 4. bat. r. 20.9.1923, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od maja 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od novembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemicima i ustasama Budakovo kod Gospi a, 4. 4. 1945.
- STANIC (Mije) JURE, desetar u 3. . 4. bat., r. 1919, Zve anje, Omiš, zemljoradnik, u NOB od 21. 10. 1942., lan SKOJ-a od 1943. Poginuo u borbi s Nijemicima za Krk, 17. 4. 1945.
- STANKOVIC (Stanka) MILAN, borac 2. . 1. bat. r. 10. 7. 1920, Gorina, Leskovac, zemljoradnik, u NOB od 7. 6. 1944, NOP-u pristupio 1943. Poginuo u borbi s Nijemicima i ustasama za Široki Bri jeg, februara 1945.

- STANOJEVI (Nikole) ANTE, borac 3. . 1. bat. r. 17. 7. 1924, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Polovinom novembra 1943. u borbi s ustašama kod Grabovca teško ranjen i umro na lije enju 20. 12. 1943.
- STOJAN (Jakova) ANTE, borac 4. bat. r. Slivno, Šibenik. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Budakovo kod Gospa a.-4. 4. 1945.
- STOLICA (Jakova) IVAN, borac 1. . 1. bat. r. 12. 11. 1923, Dicmo, Sinj, radnik, u NOB od septembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštrog glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- STUPALO (Jakova) LUKA, borac 2. bat. r. 7. 3. 1906. Neori , Split, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Trst, 2. 5. 1945.
- SUI (Ante) DINKO, borac 2. . 1. bat. r. 1923, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 16. 10. 1944.
- SUPAROVI (Ardice) SALKO, borac 3. . 4. bat., r. Lobarda, Krupa. Poginuo u borbi s Nijemcima za Krk, 17. 4. 1945.
- SURJAN (Franka) FRANKO, vodnik voda u 3. bat. r. 26. 2. 1922, Blato Korula, zemljoradnik, u NOB od 7. 6. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- SURJAN (Ivana) IVAN, borac, r. 14. 5. 1924. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 6. 1943, lan SKOJ-a od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima unta Dol, 20. 10. 1944.
- SUŠAC (Mate) MILAN, desetar u 1. . 2. bat. r. 1922, Trebižet, apljina, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943. U borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944. teško ranjen i preminuo u previjalištu, 19. 10. 1944.
- SUŽNJEVI (Jure) MIJO, borac 1. bat. Mostar, radnik, u NOB od februara 1945. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Šokolac kod Bihaća, 24. 3. 1945.
- SVALINA (Ivana) GABRIJELA, bolni arka u 1. . 4. bat. r. 1924. Mravince, Split, domaćica, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a. Poginula u borbi s Nijemcima na koti Borkuša kod Knina, 7. 11. 1944.
- SVILICIC (Pavia) IVAN, borac 3. . 1. bat. r. 4. 1. 1915. Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Nova Sela kod Metkovića, 23. 10. 1943.
- SVILICIC (Nikole) JURAJ, bore 2. . 3. bat. r. 1. 6. 1915, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Blato, Korula, 22. 4. 1944.
- SVILICIC (Josipa) NIKOLA, borac 2. . 2. bat. r. 26. 2. 1926, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 24. 2. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima iznad Babina Polja, otok Mljet, 21. 4. 1944.
- SVILI I (Jure) PAVAO, borac 1. . 1. bat. r. 1921, Podšipje, Vis, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a 1943, NOP-u pristupio 1942. Poginuo u borbi s ustašama za Nova Sela kod Metkovića, 23. 10. 1943.
- SVINKO (Duje) TOMA, borac 1. . 3. bat. Split, zemljoradnik. Poginuo u borbi s ustašama za Nova Sela kod Metkovića, 23. 10. 1943.
- ŠABAN (Jakova) DRAGO, borac-kurir 1. . 5. bat. r. 1925, Mužovići, Ljubotinje, Cetinje, zemljoradnik, u NOB od 13. jula 1941. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Oštredne glavice, Knin, 30. 11. 1944.
- ŠAIN (Ivana) JURE, borac 1. . 3. bat. r. 15. 8. 1923, Pupnat, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1943. U borbi za Vrgorac, 12. 10. 1943. teško ranjen u stomak. Na lije enju u bolnici na Hvaru, umro 28. 11. 1943.
- ŠALE (Frane) ANTUN, vodni delegat u 3. . 3. bat. r. 20. 7. 1923, Žrnovo, Korula, u enik pomor. trg. akademije, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio juna 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Supetra na Braču, 3. 6. 1944.
- ŠARI (Ante) JOSO, borac 3. . 3. bat. r. 1928. Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943. (u brigadi od 2. 10. 1943 do 28. 12. 1943), lan SKOJ-a od maja 1943. Poginuo u borbi kod Obrovca 23. 10. 1944.
- ŠARI (Ivana) JOZO, vodni delegat, r. 17. 4. 1923. Neori , Split, radnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, novembra 1944.
- ŠETARI (Josipa) SLAVKO, borac 3. . 2. bat. r. 1. 7. 1923. Zabno, Križevci, postolarski pomočnik, u NOB od 5. 2. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945.
- ŠUKA (Franca) FRANC, borac 5. bat. r. Tomaševica, Nova Gorica, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.

- ŠEGEDIN (Marka) MARIN, borac 2. . 3. bat. r. 1926. Žrnovo, Kor ula, u enik, u NOB od januara 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio juna 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima Treskavica kod Knina, 7. 11. 1944.
- ŠEPAROVI Maleta (Antuna) MARIN, borac 1. . 2. bat. r. 5. 12. 1920. Vela Luka, Kor ula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ od po etka 1943. Poginuo u borbi s ustašama i domobranima za Vrgorac, 12. 10. 1943.
- SERI (Ante) DAVOR, borac 2. bat. r. 1927. Gradac, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, februara 1945.
- ŠESTANOVI (Frane) IVAN, borac 1. . 2. bat. r. 16. 8. 1922. Lumbarda, Kor ula, kamenoklesar u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima Bradaši kod Knina, 3. 12. 1944.
- ŠESELJ (Marka) JOZO, borac 3. . 2. bat. r. 5. 7. 1926. Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 11. 2. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Knina, 28. 11. 1944.
- ŠETKA (Joze) IVO, borac-kurir 2. . 3. bat. r. 8. 8. 1928. Metković, ak, u NOB od proljeće 1943, NOP-u pristupio 1942, lan SKOJ od 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Blata, Kor ula, 22. 4. 1944.
- ŠILJI (Nikole) IVAN, borac 1. . 1. bat. r. 26. 8. 1924. Vis, u NOB od 19. 9. 1943. Teško ranjen na Velikom brdu iznad Makarske oktobra 1943. Lije en u bolnici u Jelsi na Hvaru i umro novembra 1943.
- ŠIMI (Josipa) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 2. 11. 1919. Vrpolje, Knin, zemljoradnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Trst, 2. 5. 1945.
- ŠIMI (Šimuna) ZVONKO, borac 3. . 4. bat., r. 5. 12. 1918. Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima Orli kod Knina, 10. 11. 1944.
- ŠIMUNOVI (Jerka) ANTE, borac 3. . 4. bat., r. 15. 11. 1913. Dračevica, Brač, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1943, NOP-u pristupio polovinom 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na Gnjilcu južno od Supetra, otok Brač, 3. 6. 1944.
- ŠINKOVI (Martina) MARIJA, mitraljezac 1. . 2. bat., r. 1924. Dolac Gornji, Omiš, domaćica, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a, NO-u pristupila 1942. Poginula u borbi s Nijemcima, jurišajući s puškom-mitraljezom na koti 514 iznad Babina Polja, otok Mljet, 21. 4. 1944.
- ŠINKI (Ante) MILAN, borac 3. bat., r. 1927. Pirovac, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944, lan SKOJ-a od maja 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroski glavici ispred Knina, 27. 11. 1944.
- ŠKOKI (Jakova) ANTE, borac 2. bat., r. 1912. Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944. Teško ranjen u borbi s Nijemcima na koti Mikulja ka ispred Mostara, 13. 2. 1945. Od posljedica ranjavanja, umro u previjalištu, 14. 2. 1945.
- ŠUUNOBRAN (Antona) LUDVIK, borac 5. bat., Gradišće, Rijeka, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.
- ŠOLJAN (Mihovila) ANKA, vodna bolničarka u 1. . 4. bat., r. 1922. Rudine - Starigrad, Hvar, domaćica, u NOB od 21. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, NOP pristupila juna 1942. Poginula u borbi s Nijemcima Smokvica, Kor ula, 23. 4. 1944.
- ŠOSI (Jure) NIKO, borac 2. . 2. bat. r. 1911. Donja Brela, Makarska, u NOB od 16. 2. 1943, NOP-u pristupio sredinom 1942. Razbolio se teško, te po etkom 1944. upu en na lije enje u bolnicu u Italiju gdje je i umro.
- ŠPRAHAM (Antuna) KAREL, borac 1. . 5. bat. r. 1917. Gradišće, Ptuj, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Ston, 18. 10. 1944.
- ŠTAMBUK (Nikole) IGNACIO, borac 2. . 4. bat. r. 1. 1. 1922. Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a od po etka 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kao borac 5. dalmatinske udarne brigade Lišani kod Benkovca, augusta 1944.
- ŠUUR (Mate) STIPE, borac-kurir u 1. bat. r. 1924. Biokovsko Selo, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, novembra 1944.
- ŠUZBERI (Mate) MATE, vodni delegat u 2. . 4. bat. r. 1919. Sestrunj, Zadar, postolar, u NOB od 8. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Borkuša kod Knina, 7. 11. 1944.
- ŠVAGELJ (Alojza) KAROL, borac 2. . 2. bat. r. 1921. Tomaj, Sežana, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima Polog kod Mostara, 9. 2. 1945.
- TABAIN-Koka (Marka) ANTUN, zamjenik komandanta 2. bat., r. 29. 3. 1915. Vela Luka, Kor ula, pekar, u NOB od decembra 1942, lan SKOJ-a od 1937., lan KPJ od 1942. Poginuo u borbi s ustašama i domobranima za Vrgorac, 12. 10. 1943.

- TABAİN (Ivana) IVAN, borac 2. . 3. bat. r. 24. 6. 1925. Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Blato, Korula, 22. 4. 1944.
- TEŠIJA (Duje) ANTE, borac 3. . 4. bat., r. 22.11. 1909, Divojevići, Split, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944., NOP-u pristupio u jesen 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima za Krk, 17. 4. 1945.
- TOLI (Marina) IVAN, borac 1. . 1. bat. r. 1909. Kaštela Stari, Split, bravara, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštroj glavici kod Knića, 27. 11. 1944.
- TOMAS (Duje) VINKO, borac 3. . 1. bat. r. 1915. Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s ustašama i domobranima za Nova Sela, kod Metkovića, 23. 10. 1943.
- TOMAŠKO (Antuna) ALOJZ, borac 1. . 3. bat. r. 1921 Vranje, Boljun, Pazin, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- TOMI (Ante) JAŠO, borac 3. . 3. bat. r. 1925. Gornja Vručica, Dubrovnik, ak, u NOB od 17. 9. 1943, lan SKOJ od februara 1943. Poginuo u borbi s ustašama Slivno kod Imotskog, 20. 10. 1943.
- TOMI (Franje) TOMISLAV, borac 2. bat. r. 21. 8. 1922. Biševo - Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP pristupio juna 1943. Poginuo pri bombardiranju Njemaca otoka Visa od avionske bombe, 22. 3. 1944.
- TOT (Stjepana) IVAN, borac 3. . 4. bat., r. Ladane - Vinica, Varaždin. Poginuo u borbi s Nijemcima za Krk, 17. 4. 1945.
- TRBUHOVIĆ (Nikole) NIKOLA, vodnik voda u 1. . 4. bat. r. 1918, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, lan KPJ od po etka 1944, NOP pristupio juna 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Sumartina na Braču, 2. 6. 1944.
- TROJKOVIĆ (Luke) STJEPAN, borac 1. . 3. bat. r. 1926. Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP pristupio septembra 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Plis, Rijeka, 30. 4. 1945.
- TUDOR (Jurja) IVAN, borac 2. . 1. bat. r. 15. 5. 1921. Malo Grable, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1943, NOP pristupio aprila 1943. Februara 1944. napuštajući i lijeće enje u bolnici, na povratku u jedinicu našao se na aerodromu Plisko Polje, Vis, kada je pao saveznički avion bio je teško ranjen i umro.
- TUDOR (Ivana) DINKO, borac 3. . 2. bat. r. 25. 3. 1921, Malo Grable, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943. Poginuo u borbama kod Vrgorca, oktobra 1943.
- TULI (Marije) ANDRIJA, borac 1. . 1. bat. r. 1925. Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s ustašama kod sela Grabovac, po etkom novembra 1943.
- TURK (Alojza) EMIL, borac 1. bat. r. 1910, Flavo, Palermo, Italija, Talijan, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima Polog kod Mostara, 9. 2. 1945.
- TUTA VAC (Tome) ANTE, borac 2. . 3. bat. r. 13. 2. 1925. Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima Podbile kod Mostara, 13. 2. 1945.
- UHODA (Jakova) VJEKO, borac 3. . 3. bat. r. 1925. Preko, Zadar, privatni namještajnik. Poginuo u borbi s Nijemcima kota Strinjana kod Stona, 18. 10. 1944.
- UKI (Blaža) MATE, borac 1. . 4. bat. r. 1920. Primorski Dolac, Split, radnik, u NOB od marta 1943, lan SKOJ-a od 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Pakova brda, Knin, 18. 11. 1944.
- URUKALO (Ljube) BOŽO, borac 4. bat. r. 1924. Bratiškovci, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1942, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Budakovo Selo kod Gospića, 4. 4. 1945.
- VALOV I (Josipa) ANELKO, desetar u 2. . 1. bat. r. 18. 11. 1919, Mundanije, Rab, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943. Teško ranjen u borbi s Nijemcima ispred Janjine. Na putu za bolnicu Vis, umro 19. 9. 1944.
- VANJAKA (Marka) JAKOV, borac 2. . 2. bat., r. 1925, Trogir, radnik, u NOB od augusta 1944. Teško ranjen od baca a u borbi za Knin. Od posljedica ranjavanja, umro u Vojnoj bolnici Šibenik, 12. 11. 1944.
- VARVODIĆ (Andrije) NIKOLA, borac 3. . 4. bat. r. 16. 10. 1907, Prugovo, Split, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Krk, 17. 4. 1945.
- VATAVUK (Nikole) MILE, borac 1. bat. r. 1925. Širitovci, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama na Drenovaču kod Bihaća, 22. 3. 1945.

- VELA (Petra) ANDRIJA, borac 2. . 1. bat. r. 1920, Flavio, Palermo, Italija, Talijan, radnik. Poginuo u borbi s Nijemcima Polog kod Mostara, 9. 2. 1945.
- VIDOVI (Josipa) KRSTO, borac 2. . 1. bat. r. Sevid, Trogir, mornar. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Janjine, poluotok Pelješac, 19. 9. 1944.
- VLADISLAVI (Mate) DARKO, borac 2. . 1 bat. r. 1. 5. 1925, Mirca, Bra , zemljoradnik, u NOB od 22. 2. 1944, NOP-u pristupio februara 1943. U brigadi se nalazio do juna 1944. U septembru 1944. u Brelima teško ranjen. Preba en na lijenje u Donji Humac na Bra u, gdje je odmah umro.
- VLADISLAVI (Ivana) IVAN, borac 1. . 4. bat. r. 9. 1. 1916. Dra evo Polje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Borkuša kod Knina, 7. 11. 1944.
- VLAHOVI (Štipana) JOZO, vodni delegat u 3. . 4. bat. r. 1921. Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 2. 3. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944. Teško ranjen u borbi s Nijemcima kod Bavorice - Trst, 2. 5. 1945. i odmah umro.
- VLAHOVI (Nikole) NIKOLA, vodnik voda u 3. . 1. bat. r. 12. 12. 1924, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 6. 1943, NOP-u pristupio 1942, lan KPJ od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama na Drenova i kod Biha a, 22. 3. 1945.
- VLASTELICA (Nikole) NIKOLA, desetar u 2. . 1. bat., r. 1923, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima, Polog kod Mostara, 9. 2. 1945.
- VLAŠI -Zec (Petra) PETAR, borac 2. . 4. bat., r. 25. 3. 1925, Vela Luka, Korula, ribar, u NB od 9. 9. 1943, lan SKOJ od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima Dračevica kod Metkovi a, 21. 10. 1944.
- VOLAREVI (Ante) IVAN, borac 3. . 4. bat., r. 1911, Prud, Metkovi , zemljoradnik u NOB od 18. 2. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Vidovoj gori, Bra , 2. 6. 1944.
- VOLAREVI (Petra) JURE, borac 3. . 4. bat., r. 1920, Dragovija, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Biha , 24. 3. 1945.
- VRH JOŽEF borac 3. . 5. bat., r. u SR Sloveniji, u NOB od po etka 1944. U borbi s Nijemcima za Knin teško ranjen. Preminuo u previjalištu u Drnišu, 29. 11. 1944.
- VRTLAR (Filicije) ŠIME, borac, r. 1923, Kaštel Stari, Split, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, februara 1945.
- VU ETI (Ante) VLADIMIR-BRANKO, borac, r. 10. 11. 1922, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1943, lan SKOJ. Poginuo u borbi s ustašama Slivno kod Imotskog, oktobra 1943.
- VU I (Joze) IVAN, borac 3. . 3. bat., r. 1917, Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima, Ili , Mostar, 14. 2. 1945.
- VUKAŠIN (Marina) MILJENKO, borac 3. bat., r. 28. 9. 1922, Žuljana, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9.9.1943., lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Ribi kod Biha a, 26. 3. 1945.
- VUKNI (Duje) IVAN, borac prate e te 1.bat., r. 1910, Neori , Split, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima u Trstu, 2. 5. 1945.
- VUKOJA (Ivana) ŠIME, borac 1. . 3. bat., r. 25. 1. 1911, Pakoštane Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 27. 7. 1943, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio polovinom 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- VUKOVI (Jove) DUŠAN, borac 3. . 3. bat., r. 1. 7. 1914, Glušci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na Oštros glavici kod Knina, 27. 11. 1944.
- VUKOVI (Nikole) MIJO, borac 1. . 1. bat., r. 1911, Glušci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima za Knin, 25. 11. 1944.
- VUKOVI (Mije) VINKO, borac 1. bat., r. 1910, Mali Ku , Gospo , radnik, u NOB od 28. 10. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Vlasni i, kod Moslara, 12. 2. 1945.
- ZANELA (Ante) ZDENKO, vodnik voda u 2. . 1. bat., r. 6. 10. 1917, Split, trg. pomnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s ustašama Velenjak kod Imotskog, 14. 11. 1943.
- ZASTAVNIKOVI (Pavia) STEVAN, borac 3. bat., r. Raj i , Visoko, zemljoradnik. Poginuo u borbi s Nijemcima Orljane kod Biha a, 25. 3. 1945.
- ZELI (Marka) NIKOLA-VINKO, vodnik voda u 1. . 4. bat., r. 20. 5. 1923, Biorine, Imotski, radnik, u NOB od 10. 10. 1943, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima Smokvica, Korula, 23. 4. 1944.

- ZEZJEL (Marije) JANKO, borac 1. . 4. bat., r. 13. 12. 1922, Cernica, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1943, lan SKOJ od 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima Smokvica, Korula, 23. 4. 1944.
- ZLOJI (Mate) ANTE, borac 3. . 4. bat. r. 1911, Otri Seoci, Metković, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima Padani kod Knina, 3. 12. 1944.
- ZMIJAREVIĆ (Ivana) JOZO, borac 3. . 2. bat. r. 1925, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 19. 1. 1943, lan SKOJ-a od kraja 1942. Razbolio se i umro u bolnici na Visu, augusta 1944.
- ZAKNI (Petra) IVAN, borac-kurir 2. . 3. bat. r. 26. 5. 1928, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP pristupio 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima Blato, Korula, 22. 4. 1944.
- ZANETI Sinković (Ivana) IVAN, obavještajni oficir Štaba 3. bat. r. 20. 4. 1926. Blato Korula, drvodjelac, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942., lan KPJ od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima ispred Stona, 21. 9. 1944.
- ZANIĆ (Ante) JAKOV, borac 4. bat. r. 24. 4. 1905. Kaštel Novi, Split, stolar, u NOB od 14. 11. 1944. Teže ranjen u borbi s Nijemcima i ustašama za Široki Brijeg, 7. 2. 1945. Lijen u bolnici Šibenik i umro 9. 5. 1945.
- ZIDAR (Ante) BOZO, vodni delegat u prateći eti 1. bat. r. 1924. Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a. Poginuo u borbi s Nijemcima kod Stona 16. 10. 1944.
- ŽUNIĆ (Saliha) AZIZ, desetar u 2. bat. r. 1914. Podhum, Livno, zemljoradnik, u NOB od kraja 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima i ustašama Ribić kod Bihaća, 25. 3. 1945.
- ŽUNIĆ (Frane) JAKOV, borac, r. 1907. Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 1944. Poginuo u borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka, 30. 4. 1945.
- ZUVELA (Antuna) ANTUN, borac 2. . 2. bat. r. 8. 2. 1920, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a 1942. Poginuo u borbi s Nijemcima Dunta Dol, 20. 10. 1944.
- ZUVELA VILIĆ (Zvonimira) ZDRAVKO, borac 2. bat. r. 10. 4. 1926. Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo nesretnim slučajem od opaljenja automata na Visu, 30. 12. 1943.
- ZUVELA Košć (Kuzme) MIROSLAV, borac 2. . 2. bat. r. 25. 11. 1919, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Poginuo u borbi s Nijemcima na Crnoj glavici ispred Knina, 2. 12. 1944.

**PREGLED POGINULIH BORACA NEPOSREDNO U BORBI PO BATALJONIMA
I PRIŠTAPSKIM JEDINICAMA**

Red. br.	Naziv mesta	I bat.	II bat.	III bat.	IV bat.	V bat.	Prištapske jedinice	Ukupno
1.	Na širem području Biokova	14	13	8				35
2.	Mliet-Korcula	4	12	11	13			40
3.	Bra	3	1	6	9			19
4.	Pelješac Ston-Vukov klanac	13	8	14	8	26		69
5.	Drniš	3	3	3	3			12
6.	Knin	17	17	25	23	17	3	102
7.	Široki Brijeg - Mostar	20	31	12	16		4	83
8.	Bihać-Gospipi	11	16	17	12			56
9.	Krk, Rijeka, Trst-Koruška	6	5	33	20		7	71
	Ukupno	91	106	129	104	43	14	487

Napomena:

- Ukupno je poginulo boraca 535
- Od toga:
 - poginuli borci neposredno u borbi 487
 - borci umrli od bolesti, poginuli nepažnjom rukovanjem oružjem, avionskog bombardiranja otoka Visa i dr. 35
 - borci i rukovodioci prekomandirani iz brigade u druge jedinice i poginuli 13

NESTALI BORCI

- BASARA (Jure) MILAN, borac 4. bat., Kestenovac, Petrinja, na putu od Biha a za Gospo kod Popovi vrha nestao, 30. 3. 1945.
- COLNER (Dragana) VLADIMIR, borac 3. bat. u Zagrebu, za vrijeme borbe, kota Crni vrh, Gospo , 3. 4. 1945. nestao.
- EVAK (Josipa) IMBRO, borac ete za vezu brigade, Borovica, Zagreb, u NOB od 19. 9. 1944, na putu izme u Janjine i Stona, nestao 18. 10. 1944.
- DABELI (Bože) PETAR, borac 1. . 2. bat. r. 4. 8. 1924, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1943. U novembru 1943. pri povla enju brigade iz Biokova na Hvar, nestao.
- DALMATIN (Antuna) JULIO, borac 1. . 1. bat. 17. 1. 1914, Žuljana, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. Na položaju kod Grabovca, Imotski, polovinom novembra 1943, nestao.
- DESKOVI SRE KO, borac 3. . 3. bat. Zrnovo, Korula, za vrijeme borbe na Vrgorcu, nestao 12. 10. 1943.
- DIMITRIJEVI (Petra) BOŽO, borac 3. . 3. bat. Vranjska Banja. Za vrijeme borbe kod s. Injac, Knin, nestao 11. 11. 1944.
- DROPI (Zeira) MEHO, borac 3. bat. Dubrave Donje, Tuzla. Za vrijeme borbe, kota Crni vrh kod Gospo a, nestao 3. 4. 1945.
- DRUSKOVI LENKO, borac 3. . 3. bat. Ra iš e, Korula. Za vrijeme borbe na Vrgorcu, nestao 12. 10. 1943.
- DŽAFEROVI (Šabana) HASAN, borac 2. bat., Mostar, u NOB od februara 1945. Za vrijeme borbe za Biha , nestao 21.3. 1945.
- FAVRO ANTON, borac 3. . 3. bat., Blato, Korula, Za vrijeme borbe na Vrgorcu, nestao 12. 10. 1943.
- HADŽI (Mehmeda) DZEMAL, borac 2. bat., Mostar, u NOB od februara 1945. Na putu od Srednje gore do zaseoka Grkovi i, Lika, nestao 2. 4. 1945.
- HAJDI (Pava) BALDO, borac 1. . 2. bat., r. 17. 11. 1906, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio maja 1942. Polovinom novembra 1943. u povla enju iz Biokova na Hvar, nestao.
- HORVAT FRANJO, borac 1. bat., Potanje, Zadar. Za vrijeme borbe na Bra u, nestao 3. 6. 1944.
- JANKOVI (Mije) MIJO, borac 2. bat. Viskovci, akovo, kod Boranje, Gospo , nestao 3. 4. 1945.
- JURI (Petra) NIKOLA, borac 2. bat., Spenca, Grada ac. Na putu od Srednje Gore do zaseoka Grkovi i, Lika, nestao 3. 4. 1945.
- LIVEŠ EK (Ivana) STANKO, borac 4. bat., Jesenice, Nova Gorica. Za vrijeme borbe kod Slivna Ravna Metkovi , nestao 21. 10. 1944.
- MARENTA (Jakova) MILKO, borac 2. bat. Donji Lapac, Na putu od Srednje Gore do zaseoka Grkovi i, Lika, nestao 2. 4. 1945.
- OLIVADI LUKA, borac 3. bat., Titograd. Za vrijeme borbe kod Supetra na Bra u, nestao 3. 6. 1944.
- PETROSI (Luke) IVAN, borac 3. bat. Banja Luka, Za vrijeme borbe na koti Crni vrh kod Gospo a, nestao 3. 45. 1945.
- RAŽNJEVI ŠIME, borac 3. bat., Pola e, Benkovac. Za vrijeme borbe kod Supetra na Bra u, nešto 3. 6. 1944.
- RIZZO (Carmelov) GIOVANNI, borac 4. bat., Giarsi, Catona, Italija, Talijan, kod Biha a, nestao 30. 3. 1945.
- ROKI JURAJ, borac 3. . 3. bat. Vis, Za vrijeme borbe na Vrgorcu, nestao 12. 10. 1943.
- ROSI (Tode) TODOR, borac intendature brigade, Otiši , Sinj, kod Doljane, Lika, nestao 21. 3. 1945.
- STIPANOVI ANDRIJA, borac 1. bat. r. Sali, Zadar. U povla enju prema Bolu na Bra u nestao 4. 6. 1944.
- ŠPILJAK (Eciljin) FILIP, borac 4. bat. Zjezova a, Kutina. Za vrijeme borbe kod Budakova Sela (Gospo), nestao 4. 4. 1945.
- TOMASI (Marina) MARIN, borac 3. . 2. bat., 1921. Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, NOP-u pristupio januara 1942. U povla enju iz Biokova brigade za otok Hvar polovinom novembra 1943, nestao.
- VRŽINA (Filipa) ANTE, borac 3. bat. Primorski Dolac, Split, zemljoradnik. Za vrijeme borbe na koti Crni vrh, kod Gospo a nestao 3. 4. 1945.
- VUKELIC (Joze) MATO, borac 2. bat., Brodski Zdenci, Slavonska Požega. Za vrijeme logorovanja kod Boranja, Gospo pi nestao 3. 4. 1945.
- ZAMBULIN (Andrije) NIKOLA, borac 1. . 2. bat., Vis. Za vrijeme borbe na Slivn, Imotski, nestao 20. 10. 1943.
- ŽANETI FRANE, borac 2. . 3. bat., Blato, Korula. Za vrijeme borbe na Vrgorcu, nestao 12. 10. 1943.

PREŽIVJELI BORCI BRIGADE (na dan 15. maja 1945)

- ABRAM ALOJZ, desetar u 1. . 5. bat. r. 24. 5. 1920. Šmarje, Ajdovščina, zemljoradnik, u NOB od 13. 3. 1944, NOP pristupio jula 1943.
- ABRAMOVIĆ -MANOJLOVIĆ (Jure) LUCIJA, sekretar SKOJ-a kurira pri Štabu brigade, r. 12.12. 1923, Šibenik, domaćica, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942, lan KPJ od novembra 1944.
- ABRUS (Josipa) IVO, borac 3. . 1. bat. r. 22. 3. 1921. Trogir, mehaničar, u NOB od 9. 9. 1943, NOP pristupio maja 1942.
- ADORI (Ante) ZDRAVKO, vodni delegat 1. . 1. bat. r. 2. 12. 1928. Split, ak, u NOB od 7. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od jula 1944.
- AGNI (Petra) FILICIJ, vodnik voda u 2. . 4. bat. r. 21. 8. 1924. Okrug Gornji, Trogir, u enik-konobar, u NOB od 12. 3. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP pristupio 1943.
- AJDUK (Stipe) ANTE, borac Saniteta brigade, r. 25. 8. 1926. Opuzen, Metković, radnik, u NOB od 8. 5. 1945.
- ALA (Ante) DOMINKO, intendant brigade, r. 1905. Živogošće, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan KPJ, NOP-u pristupio 1941.
- ALA (Grge) MATE, borac 2. . 5. bat. (u brigadi se nalazio od polovine novembra 1943. do kraja decembra 1943), r. 5. 2. 1913, Drašnice, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1942, NOP-u pristupio januara 1942.
- ALA EVI MILAN, vodni delegat u 4. bat.
- ALDUK JOZO, borac prateće ete 3. bat., r. u Sedroni u, Drniš, radnik.
- ALAJBEG (Tome) ANTE, borac 3. . 3. bat., r. 18. 12. 1919, Ljubitovica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ALAJBEG (Joke) PAŠKO, borac, r. 29. 3. 1904, Ljubitovica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
- ALI (Jose) MILE, borac 2. . 1\ bat., r. 1925, Zirje, Šibenik, ribar, u NOB od februara 1944, NOP pristupio septembra 1943.
- ALIKALFI (Ibrahim) FAZLIJA, borac, r. 14. 5. 1922, Mostar, službenik, u NOB od 16. 2. 1945, NOP-u pristupio 1942.
- ALKALAJ (M.) BEBA-VASJA, referent saniteta 2. bat., r. 1923, Sarajevo, u enica, u NOB od februara 1943.
- ALUJEVIĆ BOSILJKA, borac - švelja pri intendanturi brigade, r. 17. 12. 1924, Split, domaćica, u NOB od 11. 9. 1943
- ALUJEVIĆ (Spira) KLEMENT, borac prateće ete 3. bat., r. 14. 10. 1920, Split, službenik, u NOB od 9. 8. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ANDREIS (Danijela) VINKO, zamjenik polikomesara prateće ete 4. bat., r. 26. 2. 1922, Vela Luka, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1941, lan KPJ od oktobra 1944.
- AN I (Ilije) ANTE, borac, r. 5. 6. 1909, Grabovac, Omiš, zemljoradnik, u NOB od januara 1944.
- AN I -MARINKOVIĆ (Mate) FILA, borac voda za vezu 3. bat., r. 13. 2. 1928, Grabovac, Omiš, ak, u NOB od kraja 1944, NOP-u pristupila 1942.
- AN I (Ivana) IVAN, borac 4. bat., r. 27. 1. 1909, Grabovac, Omiš, zemljoradnik, u NOB od 6. 8. 1944, NOP-u pristupio januara 1943.
- AN I (Stjepana) IVO, desetar u 2. . 2. bat., r. 1. 4. 1920, Opuzen, Metković, zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943.
- AN I (Štipana) PAVAO, vodnik voda u 1. . 3. bat. r. 10. 3. 1916. Opuzen, Metković, zemljoradnik, u NOB od 1. 3. 1944, lan KPJ od novembra 1944.
- ANDA I (Tome) PETAR, borac 3. . 1. bat., Otri Seoci, Metković, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- ANDRIJIĆ Marinera (Ivana) ANTUN, borac 1. bat. r. 1914, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- ANDRIJIĆ - u era (Antuna) IVAN, borac 2. bat. r. 1922, Blato, Korčula, radnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ po etkom 1945.
- ANDRIJIĆ - u era (Božota) MARIJA, bolničarka u 2. bat. r. 1921, Blato, Korčula, domaćica, u NOB od 1944, NOP pristupila 1943.
- ANDRIJIĆ Marinera (Marina) MARIN, borac, r. 1912, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- ANDRIJIĆ (Nikole) NIKOLA, borac, r. 1920. Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.

- AN ELI (Marina) ANTE, borac 1. . 4. bat. r. 8. 3. 1920. Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP pristupio jula 1943.
- AN ELI (Ante) JOZO, borac 1. . 4. bat. r. 16. 3. 1913. Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio jula 1942.
- AN ELI (Marina) JURE, borac 3. . 4. bat. r. 23.4. 1918. Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP pristupio jula 1942.
- AN ELI (Mije) MARIN, borac 2. . 4. bat. r. 12. 8. 1923, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP pristupio jula 1943.
- AN ELI (Štipana) MARIN, borac 2. . 4. bat., r. 26. 8. 1911, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- AN ELI (Jakova) MARIN, borac 3. . 1. bat., r. 1924, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943.
- AN ELI (Marina) MARIN, borac 4. bat., r. Viniš e, Trogir, SRH-a, zemljoradnik.
- ANELI (Joze) ANTUN, borac 1. . 1. bat., r. 4. 7. 1923, Maranovi i, otok Mljet, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio jula 1943.
- ANGJELINOVI (Danka) VUK, referent saniteta 2. bat., r. 3. 4. 1922. Zagreb, student medicine, u NOB od 3. 9. 1943, NOP-u pristupio marta 1942.
- ANI (Franka) VLADO, borac-kurir štaba 4. bat., r. 18. 3. 1927, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 17. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1942, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- ANI I FRANJO, borac, r. 1926, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- ANI I ZDRAVKO, borac, r. 1927, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- ANTEĽ MARA, bolni arka, r. 1926, Mostar, u NOB od 14. 2. 1945.
- ANTICA (Bartula) LUKA, borac 3. . 4. bat., r. 1907, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- ANTIC (irila) JERKO, borac, r. 1928, Klobuk, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od februara 1945.
- ANTONINA (Marijana) SLAVKO, borac 1. . 2. bat. r. 10. 2. 1927, Žman, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a po etkom 1945, NOP-u pristupio februara 1943.
- ANTONINA (Josipa) ŠIME, borac 3. . 3. bat. r. 12. 3. 1915, Žman, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, lan SKOJ od septembra 1943, NOP-u pristupio 1941.
- ANTUNOVI ANTE, borac 2. bat. Pohvaljen za borbu na Bra u od 2. 6. do 4. 6. 1944. od Štaba 11. brigade.
- ANTUNOVI (Joz) ANTE, borac 2. . 3. bat. r. 1927, Klobuk, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1945.
- ANTUNOVI (Šimuna) DOMINKO, zamjenik komandanta brigade, r. 18. 2. 1917, Kozica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 12.3.1942, lan SKOJ-a od prije rata, lan KPJ od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- ANTUNOVI (Joz) ILIJA, borac 3. . 3. bat. r. 1924, Klobuk, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od januara 1945.
- ANTUNOVI (Andrije) IVAN, borac, r. 10. 11. 1913, Otri Seoci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.
- ANTUNOVI -ZENI (Jurja) LENKA, borac-šifrant štaba brigade, r. 12. 3. 1926, Postira, Bra , doma ica, u NOB od juna 1944, lan SKOJ-a od maja 1942.
- ANTUNOVI (Ivana) NEDO, borac 1. . 2. bat. r. 7. 11. 1926, Zapadna Plina, Kardejovo, zemljoradnik, u NOB od 22. 10. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od oktobra 1944.
- ANZULOVI (Vicka) JURKO, vodni delegat u 3. . 1. bat. r. 1920, Je Isa, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, lan SKOJ od 1942, lan KPJ od 1944.
- ARNERI-ROMANO (Jure) MARINKA, etna bolni arka u 1. bat. r. 18.2.1925, Korula, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1944.
- ARTUKOVI (Janka) VID, borac 1. . 2. bat. r. 1925, Klobuk (Ljubuški), zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1945.
- ARZI (Frane) ZVONKO, vodni delegat u 2. . 1. bat. r. 7. 7. 1924, Split, radnik-bravar, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943, lan KPJ od po etka 1945, NOP-u pristupio 1942.
- ATLAGI (Bože) MILAN, komandant brigade od oktobra 1943. do augusta 1944, r. 1914, Vrto e, Bosanski Petrovac, radnik, u NOB od 27. jula 1941, lan KPJ od 1942. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- AVRAM (Franca) JOŽEF, borac voda za vezu 3. bat.

- BABAC (Ante) ŽIVKO, borac voda za vezu
3. bat.
- BABI (Martina) IVAN, borac 3. . 2. bat. r.
1909, Slivno Ravno, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.
- BABIC (Joze) IVO, borac 3. . 3. bat. r. 15.
3. 1925, Slivno Ravno, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 27. 4. 1944, lan SKOJ-a od augusta 1944.
- BABI MARIJA, borac, r. 9.10.1923, Slivno
Ravno, Metkovi , doma ica, u NOB od
11. 9. 1943, lan SKOJ od januara 1943.
- BABI (Ivana) MATE, borac-bolni ar u 3.
bat. r. 27. 1. 1921, Slivno Ravno, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- BABI (Stjepana) MATE, borac 2. . 4. bat.
r. 1909, Slivno Ravno, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 23. 2. 1944.
- BABI (Ante) MIJO, borac intendanture
brigade, r. 1. 10. 1911, Runovi , Imotski,
zemljoradnik, u NOB od 20. 12. 1942,
lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio
1941.
- BA ELI (Frane) NIKOLA, vodnik voda u
3. . 4. bat., r. 29. 11. 1926, Krapanj, Šibenik,
radnik u NOB od 10. 9. 1944. Clan
SKOJ-a od kraja 1943.
- BA I (Ante) JOSIP, borac, r. 1924, Silba,
Zadar, radnik, u NOB od 19. 4. 1944,
NOP-u pristupio oktobra 1943.
- BA ICA (Blaža) AN ELKO, borac 2. bat.,
r. 1925, Zadar, zemljoradnik, u NOB od
4. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- BA I (Nikole) AMBROZ, borac 1. . 2.
bat., r. 26. 9. 1926, Vela Luka, Kor ula,
zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943.
- BA I ANTE, borac 2. . 2. bat.
- BACI -OLI (Danijela) IVAN, borac, r. 7. 5.
1919. Vela Luka, Kor ula, zemljoradnik,
u NOB od 9. 9. 1943.
- BA I (Šime) IVICA, borac 1. . 2. bat., r.
13. 8. 1926. Kuljica, Zadar, stolar, u NOB
od 24. 4. 1944, lan SKOJ-a od jula 1943,
lan KPJ od decembra 1944.
- BACI (Branimira) MATE, borac-kurir
Štaba brigade, r. 20. 11. 1930. Bol, Bra ,
ribar, u NOB od novembra 1943, lan
SKOJ-a od juna 1943, NOP-u pristupio
po etkom 1943.
- BACI (Nikole) NIKŠA, borac-nosa ranjenika
saniteta brigade, r. 2. 2. 1921, Janjina,
Dubrovnik, drvodjelac, u NOB od
17. 9. 1943.
- BACI (Vicka) PETAR, borac 3. . 2. bat., r.
11. 1. 1923, Blato, Kor ula, zemljoradnik,
u NOB od 15. 9. 1943.
- BA I -SURJAN (Antuna) RUŽA, bolni ar-
ka 1. . 2. bat., r. 13. 3. 1924. Vela Luka,
Kor ula, doma ica, u NOB od 9. 9. 1943
lan SKOJ od 1943, NOP-u pristupila
krajem 1942.
- BA IC (Šanta) VICE, vodnik voda u 2. . 1.
bat., r. 18. 3. 1920, Kukljica, Zadar, mor-
nar, u NOB od 1.5.1944, lan SKOJ-a od
1944, NOP-u pristupio marta 1943.
- BACILO MILJENKO, borac 3. . 2. bat., r
14. 10. 1918, Silba, Zadar, elektri ar, u
NOB od 9. 4. 1944.
- BACINI (Josipa) ANTE, borac prate e-
te brigade, r. 11. 6. 1923, Kraj, Biograd
n/m, mornar, u NOB od 9. 9. 1943, lan
SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od
marta 1945, NOP-u pristupio 1942.
- BA INI (Marka) ANTE-Braco, zamjenik
politomesara 5. . 2. bat. (u bataljonu
se nalazio od marta 1944. do maja 1944),
r. 28. 5. 1922, Bosanski Novi, (porijek-
lom iz Kraj otok Pašman, ak, u NOB
od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra
1941, lan KPJ od oktobra 1943.
- BA KO (Ivana) IVAN, borac 2. . 3. bat., r.
1909. Lastovo, zemljoradnik, u NOB od
4. 4. 1944.
- BA KO (Ivana) FILIP, borac intendanture
brigade, r. 1908. Lastovo, zemljoradnik,
u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio
po etkom septembra 1943.
- BADŽAK BESIM, borac, k. Mostar, u NOB
od 14. 2. 1945.
- BADŽIN (Ilije) JERE, borac, r. 12. 6. 1922,
Brnjica, Šibenik, zemljoradnik, u NOB
od 20. 11. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- BAF PAVEL, borac 2. . 5. bat., u NOB od
1. 1. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- BAJALO (Ilije) MATE, politomesar ete
za vezu brigade, r. 1907. Vrgorac, rad-
nik, u NOB od 1941, lan KPJ od 1936.
(nosilac »Partizanske spomenice
1941«),
- BAJGORI HUSO, borac, r. 1926. Mostar,
ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- BAJI (Bože) JOZO, borac 1. bat., r. 19. 3.
1909, Vojni , Sinj, mesar, u NOB od 9. 9.
1943.
- BAJI (Ante) MARKO, vodni delegat u 4.
bat., r. 1908, Lokvi i , Imotski, tkalac-
radnik, u NOB od jula 1943, lan KPJ
krajem 1943. NOP-u pristupio krajem
1942.
- BAJURIN (Petra) ANTE, borac 1. . 1. bat.,
r. 12. 10. 1925, Mali Ston, Dubrovnik,
zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943,
NOP-u pristupio po etkom 1943.

- BAJURIN (ure) NEDJELJKO, komandir 2. . 1. bat., r. 3. 12. 1911, Hodilje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943.
- BAKOTI (Ante) VINKO, borac prate ete 4. bat., r. 31. 3. 1924, Split, ak, u NOB od 14. 11. 1944, NOP-u pristupio 1941.
- BALABAN-KATI (Jove) BILJANA borac bolni arka Saniteta brigade, r. 18. 2. 1926, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945, lan SKOJ-a od 1941.
- BALEK (Ante) IVAN, borac 3. . 3. bat. r. 1. 1. 1926. Utore Donje, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 23. 11. 1944.
- BALEN IVAN, vodnik voda u 2. . 6. bataljon.
- BALI -GLEDI ANA, bolni arka u 1. bat., r. 8. 9. 1927, Split, domaćica, u NOB od 9. 11. 1943.
- BALI (Nikole) STIPE, vodni delegat 3. bat., r. 16. 8. 1908, Slatine, Split, ribar, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- BALOV (Petra) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 1. 11. 1914, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- BALOV (Joke) IVAN, borac 3. . 2. bat., r. 13. 6. 1910, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od decembra 1943, NOP-u pristupio juna 1943.
- BALOV (Ante) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 20. 4. 1922, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 11. 11. 1944, NOP-u pristupio u ljetu 1944.
- BALJKAS ANTE, borac 2. bat.
- BALJKO LJUBO, borac 2. bat.
- BALJKO (Ante) MILAN, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 3. 1. 1925, Kukljica, Zadar, mornar-ribar, u NOB od 3. 4. 1944, lan SKOJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- BAN (Ante) BARTUL, borac, r. 8. 10. 1906, Ljubotovica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944.
- BAN (Martina) MARKO, borac 3. . 2. bat., r. 8. 2. 1908, Vrpolje, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.
- BANDELJ (Franca) FRANC, komandir 1. . 5. bat., r. 18. 2. 1919, Tomaševica, Sežana, zemljoradnik, u NOB od 18. 1. 1944, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- BANDUR (Nikole) NEDJELJKO, borac-kurir Štaba 1. bat., r. 1924, Mali Ston, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943.
- BANI EVIC (Franje) IVAN, desetar u prate oj eti 2. bat., r. 1919, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio januara 1942.
- BANI EVIC (Kuzma) IVAN, vodnik voda u prate oj eti 2. bat., r. 1908. Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- BANI EVI (Marina) IVAN, borac 3. . 2. bat., r. 1912, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- BANI EVIC (Petra) IVAN, intendant 3. bat., r. 1918, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- BANI EVI (Antuna) MARKO, borac 1. . 2. bat., r. 1924, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943. U brigadi se nalazio od 2. 10. 1943, do 12. 10. 1943, kada je u borbi za Vrgorac ranjen i zarobljen. Član Skoja januara 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- BANINA-DUNATOV (Šime) EVA, politkomesar 5. . 2. bat., r. 12. 12. 1922, Veli Iž, Zadar, u NOB od 14. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupila 1941. U brigadi se nalazila od 22. 3. 1944. do maja 1944.
- BANOVAC-ZANINOVI (Josipa) ANKA, omladinski rukovodilac 4. bat., r. 13. 2. 1927, Bogdanovi, Split, ak, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943, lan KPJ od marta 1944.
- BANOVAC (Marijana) ANTE, borac, r. 1906, Bogdanovi, Split, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
- BANOVAC (Štipana) LUKA, borac 1. . 3. bat., r. 20. 5. 1915, Grebaštica, Šibenik, ribar, u NOB od 19. 11. 1944, NOP pristupio 1942.
- BANOVAC (Nikole) MATE, borac, r. 1906, Bogdanovi, Split, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
- BANTI (Stanka) MATE, borac, r. 12. 12. 1911, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- BANJAC IVICA, bolni arka saniteta brigade.
- BANJAC (Jovana) MILAN, zamjenik komandanta 1. bat., r. 20. 12. 1915, Bare, Bosanski Petrovac, pod. biv. jug. vojske, u NOB od 1. 8. 1941. (nasilac »Partizanske spomenice 1941«).

- BANJAC (Mihaila) UROŠ, komandir 2. . 3. bat., r. 21. 4. 1916, Brekinja, Bosanska Dubica, radnik-stolar, u NOB od 27. 7. 1941, lan KPJ od novembra 1942 (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- BANJAN (Mate) BARIŠA, borac 2. bat., r. 3. 10. 1901, Bračevi, Split, radnik, u NOB od 4. 9. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- BARA (Bože) ANTE, borac, r. 1921, Mu Gornji, Split, radnik, u NOB od novembra 1944, NOP-u pristupio 1943.
- BARA (Jure) JOZO, borac 1. bat., r. 1922, Mu Gornji, Split, zemljoradnik, u NOB od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- BARA (Marina) KERŠOVAN, borac prate e ete 1. bat., rođen u Splitu, stolar. U NOB od 9. 9. 1943.
- BARADA (Jure) JOZO, komandir 2. . 1. bat., r. 20. 7. 1921, Seget, Trogir, radnik, u NOB od novembra 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943.
- BARANOVI (Krsne) JOSIP, borac ete za vezu brigade, r. 26. 3. 1923, Šibenik, tapetar, u NOB od 15. 12. 1943, lan SKOJ od augusta 1939, NOP-u pristupio aprila 1941.
- BARBARI FRANE, borac, r. 1908, Zastržje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 3. 7. 1944.
- BARBARI (Šimuna) LJUBO, politkomesar 3. bat., r. 17. 10. 1917, Zastržje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1942, lan SKOJ-a od novembra 1941, lan KPJ od septembra 1942. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- BARBARI MATE, borac 4. bat.
- BARBARI (Mate) ANTE, borac intendanture 3. bat., r. 1905. Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio po etkom septembra 1943.
- BARBI (Vlahe) IVAN, borac, r. 1910. Lastovo, postolar, u NOB od 4. 4. 1944.
- BARBI (Frane) MILOŠ, borac 2. bat., r. 1920, Pitve, Hvar, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BARBI (Ivana) SMILJKO, borac 3. . 3. bat., r. 16. 12. 1924, Pitve, Hvar, ak, u NOB od decembra 1944, lan SKOJ-a od 1941.
- BARBIR (Andrije) ANTE, borac 3. . 1. bat., r. 31. 3. 1926, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 7. 1944, lan KPJ od septembra 1944.
- BARBIR (Jure) JOZO, borac, r. 1912, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1944.
- BARBIR (Stjepana) JURE, borac 2. . 1. bat., r. 16. 4. 1920, Draževiti, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan SKOJ-a od 1942, NOP-u pristupio maja 1941.
- BARBIR (Mate) JURKA, bolni arka intendanture 2. bat., r. 27. 12. 1921, Draževiti, Vrgorac, domaćica, u NOB od proljeće 1943, lan SKOJ-a od decembra 1941.
- BARBIR (Joze) MATE, borac, r. 1923, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 30. 6. 1944, lan SKOJ-a od juna 1944.
- BARBIR (Mate) SREKO, borac 2. . 4. bat., r. 1916, Draževiti i, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 14. 2. 1945.
- BARBIR (Šimuna) STIPE, borac-veterinarski referent u 4. bat. r. 19. 10. 1915, Kula, Metković, zemljoradnik, u NOB od 6. 1. 1943, lan KPJ od 1944.
- BARBIR (Joze) VLAHO, desetar u 1. bat., r. 1907, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1944.
- BAR OT (Antuna) ANTE, borac-kurir 3. . 3. bat., r. 17. 9. 1923, Vela Luka, Korula, mornar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- BAR OT MANJEGO (Nikole) IVAN, vodnik voda u 2. . 3. bat. r. 31. 7. 1925, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1943, lan KPJ od februara 1944.
- BAR OT (Franka) PETAR, borac 2. . 2. bat., r. 15. 8. 1920, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od februara 1944.
- BARHANOVI (Frane) ZVONKO, borac 2. . 1. bat., r. Supetar, Brač, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BARI (Mate) VICKO, borac 2. . 4. bat., r. 23. 6. 1921, Sutomišića, Zadar, pomerac, u NOB od 8. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BARI EVI MATE, borac 3. . 1. bat.
- BARIŠI (Mije) BOZO, borac, r. 1918, Cetina, Knin, zemljoradnik, u NOB od aprila 1944.
- BARIŠI (Stjepana) JURAJ, zamjenik politkomesara prate e ete 4. bat., r. 1. 11. 1922, Zaraće, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1942, lan SKOJ-a od avgusta 1941, lan KPJ od juna 1944.
- BARIŠI (Jovana) STEVAN, borac 2. . 3. bat., r. 26. 9. 1911, Cetina, Knin, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.

- BARIŠI (Bartula) STJEPAN, borac - ekonom ete u 4. bat., r. 27. 7. 1923, Zara e, Hvar, elektri ar, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- BARIŠI (Dinka) STJEPAN, politkomesar brigadnog previjališta, r. 16. 3. 1921, Zara e, Hvar, konobar, u NOB od 18. 8. 1943, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- BAROVI (Vicka) MATO, borac 1. . 2. bat., r. 1920, Janjina, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943. U brigadi se nalazio od 2. 10. 1943. do 12. 10. 1943, kada je u borbi za Vrgorac zarobljen.
- BAROVI (Ante) VELJKO, sekretar štaba 2. bat., r. 20. 9. 1919, Janjina, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ juna 1944.
- BARTULOVI (Ante) ARSENIJE, borac - pisar u Štabu brigade, r. 29. 9. 1921, Opuzen, Metkovi , student, u NOB od 14. 11. 1944.
- BARTULOVI (Ante) NIKOLA, vodnik voda u 4. bat., r. 1914, Blace, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 14. 4. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- BARTULOVI (Bože) PERO, borac prate e ete brigade, r. 30. 6. 1910, Slivno Ravno, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944., NOP-u pristupio 1942.
- BARTULOVI (Antuna) SVETINKO, borac, r. 1909, Gradac, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BARUN (Ivana) JAKOV, borac prate e ete 4. bat., r. 14. 2. 1912, Lusni , Livno, radnik, u NOB od septembra 1943, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio februara 1942.
- BASTINOVAC M., vodnik jurišnog voda u 3. bataljonu.
- BAŠICA (Bože) MARKO, borac 2. . 2. bat., r. 27. 12. 1925, Korite, otok Mljet, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944.
- BAŠICA (Šimuna) PERO, borac-ekonom 1. . 2. bat., r. 17. 5. 1913, Korite, otok Mljet, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943.
- BAŠI (Ive) AUGUSTIN, borac 3. . 1. bat., r. 20. 5. 1908, Dobropoljane, Biograd n/m, u NOB od 24. 6. 1944.
- BAŠI (Andrije) JAKOV, borac 2. . 4. bat., r. 1916. Radišinovci, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 23. 11. 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- BASIC (Sime) JERE, vodnik voda u prateoj eti 1. bat., r. 18. 7. 1913, Murter, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio novembra 1942.
- BAŠIC (Luke) JURE, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 22. 9. 1909, Murter, Šibenik, trg. pomo nik, u NOB od 15. 10. 1943.
- BAŠI (Martina) MATE, borac 2. bat., r. 29. 8. 1924 Metohija, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 17. 9. 1943.
- BAŠI (Petra) NIKOLA, borac 3. . 4. bat., r. 7. 9. 1905, Prugovo, Split, zemljoradnik, u NOB od 27. 10. 1944.
- BATARELO (Mate) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 21. 7. 1912, Krušvar, Sinj, radnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- BATI EDVARD, borac 2. . 5. bat., r. 12.10. 1914, Crni e, Ajdovš ina, zemljoradnik, u NOB od 10. 1. 1944.
- BATINOVI -GUGI (Josipa) DRAGA, bolni arka 3. . 3. bat., r. 11. 4. 1927, Vrh Desne, Metkovi , doma ica, u NOB od prolje a 1944.
- BATINOVI (Mate) JURE, borac prate e ete 2. bat., r. 1910, Isto na Plina, Kar deljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 5. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- BATISTI (Ivana) ANTE, zamjenik politkomesara 4. bat., r. 1. 4. 1915, Lumbar da, Kor ula, inovnik, u NOB od 3. 9. 1943, lan KPJ od avgusta 1943, NOP-u pristupio novembra 1941.
- BATISTI (Nikole) NIKOLA, vodnik voda, r. 3. 5. 1920, Zrново, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, lan SKOJ-a od jula 1943, lan KPJ od septembra 1943. NOP-u pristupio juna 1942.
- BATISTI (Joze) RADIMIR, desetar, r. 30. 1. 1915, Zrново, Kor ula, brodograditelj, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- BAUK (Frane) MARKO, obavještajni oficir 1. bat., r. 3. 7. 1918, Imotski, stolar, u NOB od 19. 3. 1942, lan SKOJ-a od 1935, lan KPJ od 1937. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- BAUK-GAJI (Frane) VESELA, bolni arka u 4. bat., r. 20. 4. 1920, Imotski, eviden ti ar u tvornici duhana, u NOB od 10. 2. 1943, lan KPJ od novembra 1944, NOP-u pristupila 1941.
- BAUS (Bože) BOZO, borac 3. . 3. bat., r. 4. 4. 1910, Pirovac, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- BAUS MARIJA, bolni arka saniteta brigade.
- BAVCEVI (Ante) FRANE, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 3. 8. 1923. Trpanj, Dubrovnik, radnik, u NOB od 12. 8. 1943, lan KPJ od 1944.
- BEBI (Petra) ANTE, borac 2. . 2. bat., r. Nova Sela, Metkovi , radnik, u NOB od 8. 3. 1944.
- BEBI (Joze) IVAN, borac-kurir 2. . 2. bat., r. 20. 6. 1927, Podružnica, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943.

- BEBI (Jure) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 6. 4. 1912, Nova Sela, Metković, radnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- BEBI -KRSTIĆEV (Bariše) JELISAVIĆKA, etna bolni arka u 2. . 3. bat., r. 1. 10. 1925, Nova Sela, Metković, doma ica, u NOB od 15. 3. 1944, lan SKOJ-a od jula 1942.
- BEGOVIĆ (Martina) ANTE, zamjenik komandira 3. . 3. bat., r. 1917, Kozica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1942, lan KPJ od 1943.
- BEGOVIĆ (Jure) NEDO, borac 2. bat., r. 11. 11. 1913, Bačina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1942, NOP-u pristupio 1941, lan KPJ.
- BEGOVIĆ (Ivana) TONKO, borac intendanture brigade, r. 1928, Kozica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943, lan SKOJ od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- BEKA VAC (Jure) ANTE-TONI, borac 3. . 2. bat., r. 1921, Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943.
- BEKAVAC (Ante) MARKO-Samac, intendant 1. bat., r. 1918, Lokvići - Kljenovac, Imotski, cestiar-radnik, u NOB od oktobra 1943, lan KPJ od 1939, NOP-u pristupio 1941.
- BELAMARI PETAR, politkomesar 2. . 2. bat., rodom od Šibenika.
- BELAS (Marina) IVAN-Brzilo, borac 3. . 4. bat., r. 16. 8. 1906, Arbanija, Trogir, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944, NOP-u pristupio 1942.
- BELAS (Marina) JOZO, borac, r. 1914, Arbanija, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.
- BELIĆ (Tome) ANTE, vodni delegat u 3. . 4. bat., r. 5. 12. 1911, Pašman Mali, Biograd n/m, radnik, u NOB od 24. 4. 1944, lan KPJ po etkom maja 1945, NOP-u pristupio 1941.
- BELIĆ -ŠTOK (Jakova) KATICA, referent saniteta 3. bat., r. 4. 7. 1920, Žrnovo, Korula, doma ica, u NOB od 20. 7. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, NOP-u pristupila 1941.
- BELIĆ (Marina) MARIN, borac - sekretar brigadnog previjališta, r. 28. 7. 1924, Žrnovo, Korula, ak, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a februara 1943, lan KPJ od januara 1945.
- BELIĆ (Luke) MATE, borac 3. . 1. bat., r. 1921, Jelsa, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, NOP-u pristupio polovinom 1943.
- BELOC (Josipa) JOSIP, vodnik voda u eti za vezu brigade, r. 13. 4. 1922, Hrboka, Pula, zemljoradnik, u NOB od 21. 4. 1944.
- BEMBI ANTON, borac 2. . 5. bat., r. 22. 5. 1921, Bovšet, Koper, u NOB od po etka 1944.
- BENCI (Andrije) VJEKOSLAV, borac saniteta 3. bat., r. 11. 8. 1912, Kraj, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1944, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- BENEVOLI (Ivana) IVO, borac - sekretar SKOJ-a 2. . 4. bat., r. 21. 1. 1929, Split, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943.
- BENGO (Nikole) MARINKO, borac, r. 1. 1. 1916, Mostar, urar, u NOB od 14. 2. 1945.
- BENIĆ (Ivana) ANDRO, borac voda za vezu 3. bat.
- BENIĆ KERŠOVAN, borac 3. . 2. bat.
- BENK (Petra) IVAN, borac prateće 5. bat., r. 17. 10. 1912, Otaješ, Idrija, zemljoradnik, u NOB od 4. 1. 1944, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- BENKOVIĆ (Vicka) LUKA, politkomesar 2. . 4. bat., r. 25. 11. 1919, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od decembra 1943.
- BENZON (Grge) LOVRO, borac 1. . 3. bat., r. 10. 8. 1924, Vranjic, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1944, NOP-u pristupio februara 1943.
- BERISLAVIĆ MUSTAFA, borac 1. . 1. bat. BERLOT (Antona) IRIL, borac saniteta 5. bat., r. 25. 12. 1920, Kamal, Nova Gorica, u NOB od 1. 5. 1944, lan SKOJ od 1944, lan KPJ od marta 1945, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- BEROŠ (Marina) AN ELKO, borac, r. 1923, Bratuš, Makarska, ribar, u NOB od marta 1945.
- BEROŠ-RAOS (Marina) ANKA, bolni arka brigadnog previjališta, r. 12. 4. 1924, Krvavice, Makarska, domaćica, u NOB od 9. 1. 1943, lan SKOJ-a od po etka 1942, lan KPJ krajem 1942.
- BEROŠ (Nikole) DARKO, borac - kuhar u 3. . 4. bat., r. 3. 6. 1915, Krvavice, Makarska, kuhar, u NOB od 10. 7. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BEROŠ (Ante) MARKO, borac, r. 1926, Baška Voda, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- BEROŠ (Vicka) NIKOLA, borac, r. 29. 4. 1913, Zastržić, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- BEROŠ (Ante) ROKO, zamjenik komandanta 4. bat., r. 1919, Baška Voda, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan KPJ od 1944.

- BEROŠ (Stjepana) TADE, borac intendanture 2. bat., r. 1922, Zastražišće, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- BEŠ (Šimuna) FRANE, borac ete za vezu brigade, r. 1926, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- BEŠAN (Adolfa) BRUNO, borac 1. bat., r. Gradiška, Nova Gorica, u NOB od 1944.
- BEŠKER (Duje) BOZO, borac 3. . 2. bat., r. 26. 8. 1923, Dicmo, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.
- BEZINOVIĆ (Ivana) ZVONIMIR, borac - radio-telegrafist Štaba brigade, r. 25. 10. 1912, Stari Grad, Hvar, pomorski radio-telegrafist, u NOB od 5. 5. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- BHONAC (ure) PAVAO, borac 2. bat., r. Smiljana, Bijeljina, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- BIBIĆ (Ante) ANTE, borac, r. 28. 2. 1919, Hvar, motorista, u NOB od 16. 9. 1943.
- BIBIĆ (Božidara) JOSIP, borac, r. 26. 3. 1917, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- BILAS (Mije) PETAR, zamjenik komandira prateće ete 1. bat., r. 1921, Gradac, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 23. 1. 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BILIĆ (Ante) ANTE, vodni delegat u 4. bat., r. 8. 1. 1922, Selca - Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od prve polovine 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BILIĆ (Nikole) MATE, borac voda za vezu 3. bat.
- BILIĆ (Franje) NIKOLA, borac 4. bat., r. 1927, Lisice, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1945.
- BILIĆ (Petra) ŠTIPAN, borac 2. . 1. bat., r. 1906, Lisice, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1945.
- BILOŠ (Jakova) JAKOV, borac 4. bat., r. Kaštel Novi, Split.
- BIOINA (Mate) JOZO, referent saniteta 4. bat. (u brigadi od decembra 1943, do kraja februara 1944), r. 8. 7. 1920, Postira, Brač, student medicine, u NOB od kraja augusta 1943, lan SKOJ-a od februara 1944, lan KPJ od septembra 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- BISKUP (Balda) MILAN, vodni delegat, r. 10. 11. 1921, Donja Vrućica, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ.
- BIŠIĆ (Tome) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 13. 9. 1919.
- BITEZNICK AUGUSTIN, borac 5. bat., r. 2. 10. 1920, Bate, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od januara 1944.
- BIUK (Jakova) ANTE, borac, r. 17. 4. 1920, Ogorje Donje, Split, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1944.
- BIUK (Adama) BOZO, borac, r. 16. 10. 1902, Ogorje Donje, Split, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1944.
- BIZJAK (Andreja) STANISLAV, vodnik voda 1. . 5. bat., r. 7. 7. 1915, Col, Ajdovščina, trg. pomočnik, u NOB od 13. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- BIZACA (Mate) JOSIP, borac 2. . 3. bat., r. 29. 7. 1909, Postira, Brač, radnik, u NOB od 14. 4. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- BJAŽEVIĆ (Luke) DUŠAN, borac 3. . 1. bat., r. 4. 11. 1921, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od po etka 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- BJAŽEVIĆ (Franje) IVAN, borac, r. 27. 2. 1917, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BJAŽEVIĆ (Pavia) JAKOV, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 29. 11. 1923, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a januara 1943, NOP-u pristupio 1942.
- BJAŽEVIĆ (Pavia) LUKA, zamjenik komandira 1. bat., r. 5. 7. 1911, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- BJELIĆ (Andrije) ANDRIJA, borac 1. . 2. bat., r. 2. 9. 1915, Metković, zemljoradnik, u NOB od 25. 7. 1944.
- BJELIĆ (Petra) DINKO, borac 3. . 3. bat., r. 15. 7. 1927, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 21. 10. 1944, lan SKOJ-a maja 1943.
- BJELIĆ (Jure) DRAGIĆ, borac 2. . 1. bat., r. 1911, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.
- BJELIĆ (Mije) FILIP, borac 2. bat., r. 28. 4. 1913, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944.
- BJELIĆ (Petra) IVAN, desetar u 3. . 4. bat., r. 4. 1. 1914, Glavice, Metković, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- BJELIĆ (Ante) JAKOV, borac 2. . 1. bat., r. 17. 12. 1914, Mihalj, Metković, zemljoradnik, u NOB od 9. 11. 1944.

- BJELIŠ (Jure) JERKO, bolni ar 3. . 3. bat., r. 4. 5. 1909, Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- BJEĀIŠ (Ivana) LUKA, borac 2. . 1. bat., r. 18. 10. 1925, Opuzen, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944.
- BJELIŠ (Marina) TOMA, borac 1. . 3. bat., r. 18. 2. 1920, Opuzen, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944.
- BJELOVU I (Nika) DRAGOSLAV, borac 1. . 3. bat., r. 13. 3. 1914, Janjina, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BJELOVU I (Nika) NIKO, borac prate eete 3. bat., r. 4. 10. 1917, Janjina, Dubrovnik, poštanski službenik, u NOB od 4. 6. 1944, NOP-u pristupio polovinom 1943.
- BLAGAI (Mije) ANTE, vodni delegat u 2. . 1. bat., r. 17. 1. 1923, Donje Selo, Split, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio 1941.
- BLAGAIC-KALEBI (Petra) MELANIJA, bolni arka brigadnog previjališta, r. 27. 4. 1925, Donje Selo, Split, domaćica, u NOB od 2. 1. 1944, lan SKOJ-a po etkom 1943.
- BLAGAI (Marina) TONI, borac 3. bat., r. 26. 6. 1919, Donje Selo, Split, pomorac, u NOB od 19. 3. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- BLAGDAN (Mira) IVO, politkomesar 3. . 2. bat., r. 13. 10. 1924, Kukljica, Zadar, radnik, u NOB od 1. 2. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od januara 1945, NOP-u pristupio septembra 1942.
- BLAGDAN (Ive) JOSIP, borac 1. . 2. bat., r. 11. 7. 1922, Kukljica, Zadar, u NOB od 14. 4. 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- BLAGDAN (Jadre) MIRO, borac 2. . 2. bat., r. 6. 4. 1912, Kukljica, Zadar, mornar-ribar, u NOB od 30. 4. 1944, NOP-u pristupio jula 1942.
- BLASI MARIJA, bolni arka saniteta brigade.
- BLASLOV (Vice) BOZIDAR, borac - kurir Štaba 2. bat., r. 15. 7. 1927, Kali, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio aprila 1943.
- BLAŽEVI FRANC, borac 2. . 5. bat., u brigadu stupio jula 1944.
- BLAŽI (Ivana) JOŽEF, vodni delegat u 2. bat., r. 17.4. 1921, Lokvice, Nova Gorica, evljar, u NOB od 23. 1. 1944, lan SKOJ-a od juna 1944, lan KPJ od aprila 1945, NOP-u pristupio jula 1943.
- BLAZI (Stipe) MILAN, borac 3. . 1. bat., r. 4. 10. 1925, Zmijavci, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1944, NOP-u pristupio februara 1943.
- BLITVI (Mate) MATE, vodni delegat u prištapskim jedinicama brigade, r. 30. 9. 1923, Pupnat, Korula, ribar, u NOB od 5. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od decembra 1943.
- BOBANAC (Jure) DOMINKO, borac, r. 1926, Kljenak, Vrgorac, radnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- BOBANAC (Ivana) LJUBO, borac prate eete brigade (u brigadi se nalazio od 2. 10. 1943. do polovine novembra 1943, r. 1914, Kljenak, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od po etka januara 1943, NOP-u pristupio 1942).
- BOBANAC (Ivana) MARIN, borac 1. . 1. bat., r. 19. 1. 1913, Kljenak, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, lan KPJ od po etka 1945, NOP-u pristupio 1942.
- BOBANAC (Ante) RADE, borac 3. . 2. bat., r. 28. 10. 1923, Kljenak, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- BOBI (Šime) ŠIME, borac voda za vezu 3. bat.
- BOBI (Ante) VJEKOSLAV, omladinski rukovodilac 4. bat., r. 27. 11. 1924, Šibenik, ak, uiteljske škole, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- BOGDAN (Pavia) PAVAO, zamjenik politkomesara 2. . 1. bat., r. 19. 8. 1912, Žuljana, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1943, lan KPJ od decembra 1943.
- BOGDANI (Petra) ANTE, oficir OZN-e Štaba brigade, r. 14. 5. 1921. Stari Grad, Hvar, namještenik, u NOB od 15. 1. 1943, lan SKOJ-a od marta 1942, lan KPJ od maja 1943.
- BOGDANI (Evline) NENO, vodni delegat prate eete 2. bat., r. 14. 4. 1923, Silba, Zadar, ak, u NOB od 19. 4. 1944, lan SKOJ-a od augusta 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- BOGDANI (Vicka) MATE, vodnik voda u 1. . 6. bat., r. 5. 10. 1920, Stari Grad, Hvar, zemljoradnik, u NOB od augusta 1942, lan SKOJ-a od po etka 1942, lan KPJ od po etka 1943, NOP-u pristupio krajem 1941.
- BOGDANOVI (Mihe) MIRKO, borac 3. . 1. bat., r. 13. 8. 1921, Biševo - Komiža, Vis, ribar, u NOB od 19. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ jula 1944, NOP-u pristupio 1942.

- BOGLI -BREHO (Franka) ANTUN, borac, r. 1910. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- BOGUNOVIĆ (Petra) ANDRIJA, komandir 3. . 5. bat., (u brigadi od 19. 11. 1943. do 20. 12. 1943), r. 12. 6. 1917, Bašina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od januara 1942, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio jula 1941.
- BOGUNOVIĆ (Pavia) IVAN, desetar u izvaja kom vodu brigade, r. 1924, Brist, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 17. 1. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1941, lan KPJ po etkom maja 1945.
- BOGUNOVIĆ (Slavka) PERO, zamjenik politkomesara 1. bat., r. 20. 1. 1924, Bašina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 23. 3. 1942, lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od 1943. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- BOGUNOVIĆ (Jakova) RADOSLAV, borac - kurir Štaba 3. bat., r. 22. 11. 1927, Bašina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a od septembra 1941, lan KPJ od februara 1944.
- BOGUNOVIĆ (Jure) TOMA, politkomesarete za vezu brigade, r. 1920, Bašina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1941, lan KPJ od 1939.
- BOJANIĆ (Stjepana) MARKO, borac 2. . 2. bat., r. 22. 1. 1914, Vršnik, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio po etkom 1941. (U brigadi se nalazio od 2. 10. 1943, do 12. 10. 1943, kada je u borbi za Vrgorac zarobljen i upu en u logor).
- BOJANIĆ (Jakova) STJEPAN, borac 2. . 4. bat., r. 1926, Jelsa, Hvar, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- BOJANIĆ (Stjepana) VICKO, intendant 1. bat., r. 1913. Vršnik, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- BOJBOSA (Luke) NIKO, borac 1. . 3. bat., r. 15. 6. 1923, Glušci, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1944, lan SKOJ od 1942.
- BOKŠIĆ (Grge) IVAN, borac 3. . 1. bat., r. 2. 2. 1928, Gornje Igrane, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- BOLFEK (Tome) IVO, borac prateće 4. bat., r. 20. 11. 1923, Baruševac, Vrbovec, stolar, u NOB od marta 1945.
- BONACIĆ (Kruna) ALJA A, borac 3. bat., r. u Splitu.
- BONA IN ZDENKA, Omladinski rukovodilac 5. bat.
- BONKOVIĆ -PERLAIN (Ante) KARMELA, bolni arka 3. . 1. bat., r. 20. 3. 1928, Gdinj, Hvar, domaćica, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a po etkom 1944, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupila po etkom 1943.
- BONKOVIĆ (Stjepana) ŠPIRO, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 11. 3. 1921, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 20. 8. 1943, lan SKOJ od marta 1943, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio 1941.
- BONOMO (Ante) ANTE, borac 2. . 1. bat., r. 3. 5. 1919. Podšipje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- BORAS (Andrije) ANTE, borac 1. . 2. bat., r. 1925, Klobuk, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 20. 4. 1945.
- BOR I (Mate) GAJO, borac 3. . 1. bat., r. 10. 7. 1916. Podšipje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, NOP-u pristupio polovinom 1943.
- BOR I (Ivana) IVAN-Jovo, intendant 4. bat., r. 2. 3. 1913, Komiža, Vis, trg. pomornik, u NOB od 15. 10. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- BOR I (Jakova) IVAN, borac 3. . 1. bat., r. 16. 9. 1910. Podšipje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BOR I (Pavia) LUKA, desetar u 2. . 2. bat., r. 15. 11. 1924, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od polovine 1943.
- BOR I (Vicka) MARIJAN, borac 1. . 3. bat., Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943. lan SKOJ-a od juna 1944, NOP-u pristupio 1942.
- BOR I (Jakova) NIKOLA, zamjenik politkomesara 1. . 1. bat., r. 18. 4. 1918, Podšipje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan KPJ (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- BOR I (Miha) PETAR, borac - kurir Štaba 2. bat., r. 5. 3. 1926. Komiža, Vis, zidarski naučnik, u NOB od 15. 10. 1943.
- BOR I (Ivana) PREDRAG, borac 3. . 2. bat., r. 10. 7. 1921, Komiža, Vis, trg. pomornik, u NOB od 7. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- BOR I (Luke) ŠIMUN, vodni delegat prateće 2. bat., r. 26. 1. 1922. Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ polovinom 1942.

- BORDAN BOŽI , borac 5. bat., r. 25. 12. 1913, Pridvor, Koper, u NOB od 13. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- BORI (Mate) MARINKO, politkomesar brigade, r. 16. 2. 1914, Podgora, Makarska, u NOB od marta 1943, lan KPJ od septembra 1934. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- BORKOVI (Nikole) NIKOLA, borac, u NOB od 11. 12. 1944.
- BOROJE (Marina) JOHAN, borac 2. bat., r. 1912. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- BOROJE (Marina) VASILJO, borac, r. 1922, Blato, Korula, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- BOROVINA Gazdo (Kuzme) FRANKO, de-setar u 3. . 3. bat., r. 20. 3. 1922, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od decembra 1944.
- BOROVINA Gazdo (Kuzme) UUBICA, vodna bolni arka, r. 15. 3. 1928, Blato, Korula, doma ica, u NOB od aprila 1944.
- BOROVINA (Stjepana) STJEPAN, borac 2. . 2. bat., r. 15. 2. 1922, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, NOP-u pristupio decembar 1942.
- BOROZAN (Marka) IVO, vodni delegat prate ete 2. bat., r. 30. 4. 1924, Split, srednjoškolac, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943, lan KPJ od februara 1945, NOP-u pristupio februara 1943.
- BOSAN I (Filipa) JOZO, borac 2. . 2. bat., r. 29. 8. 1903, Dugopolje, Split, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.
- BOŠNI (Marka) FRANKO, borac - kurir 1. . 2. bat., r. 12. 4. 1923, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BOSNI -UJEVI (Mate) JAKICA, etna bolni arka 1. . 1. bat., r. 29. 12. 1925, Blato, Korula, doma ica, u NOB od 3. 5. 1943, lan SKOJ-a od marta 1942, lan KPJ od juna 1944.
- BOŠKOVI (Ante) BOŽO, borac, r. 1914. Ba ina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BOSKOVI (Josipa) IVO, borac ete za vezu brigade, r. 24. 12. 1924, Selca, Bra, postolar, u NOB od marta 1944, NOP-u pristupio 1943.
- BOSKOVI VJEKOSLAV, borac, r. 1917. Mostar, u NOB od 14. 2. 1945.
- BOŠKOVI -GILJEVI (Nikole) ZORKA, vodni delegat u 2. bat., r. 1922, Ba ina' Kardeljevo, doma ica, u NOB od 10. 5. 1942, lan KPJ od 1940. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- BOSKOVI ŽARKO, borac 4. bat.
- BOŠNJAK (Mije) IVAN, borac - higijeni ar u brigadnom previjalištu, r. 29. 9. 1919, Lovre, Imotski, radnik, u NOB od 16. 1. 1943, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BOTICA (Nikole) FRANE, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 26. 11. 1919, Ra iš e, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od druge polovine 1942, lan KPJ od marta 1944.
- BOTICA (Mate) IVAN, borac, r. 15. 3. 1925., Ra iš e, Korula, ribar, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od marta 1943.
- BOTICA (Joze) STIPE, borac 3. . 3. bat., r. 1923, Ra iš e, Korula, pomorac-motorista, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BOTICA (Mije) SVETO, borac 2. bat., r. 1924, Ra iš e, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943.
- BOTI (Mije) BLAZ, borac, r. 31. 1. 1914, Opor, Trogir, radnik, u NOB od 1. 10. 1944, lan KPJ od marta 1945, NOP-u pristupio 1942.
- BOTI (Ivana) MILAN, borac 2. . 2. bat., r. 8. 9. 1923, Trogir, stolar, u NOB od 15. 11. 1944.
- BOZAJI (Šime) MARIJAN, borac 1. . 1. bat., r. 21. 7. 1926, Dragove, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1942.
- BOŽANI (Ante) JOSIP, borac 1. . 3. bat., r. 1.10.1920, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a i lan KPJ.
- BOŽANI -DAZAI (Franje) KATICA, bolničarka, r. 10. 6. 1925, Komiža, Vis, domaćica, u NOB od 10. 2. 1944.
- BOŽANI (Ante) PETAR, borac 2. . 2. bat., r. 17. 6. 1919, Oklju na, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BOŽANI (Ante) PETAR, borac 2. . 3. bat., r. 26. 1.1915, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1943.
- BOŽANI (Jurja) PETAR, borac, r. 3. 1. 1926, Oklju na, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od jula 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BOŽANI (Ante) ŠIMUN, borac 3. . 1. bat., r. 9. 3. 1922, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan skoj-a od ljeta 1941.

- BOŽAN (Petra) FABIJAN, borac, r. 1905. Svinca, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- BOŽI (Jakova) ALEKSANDAR, borac 2. . 5. bat., r. 7. 3. 1921, Donja Trebuša, Tolmin, zemljoradnik, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- BOŽI LOVRO, borac 1. . 2. bat., r. 1915, Cvrljevo, Split, zemljoradnik, u NOB od 24. 10. 1944.
- BOŽI (Stipe) MIRKO, komandir 3. . 4. bat., r. 1922, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 20. 7. 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ.
- BOŽI VLADIMIR, borac 5. bat., r. 10. 12. 1919, Pore e, Ajdovš ina, radnik, u NOB od 28. 10. 1944.
- BOŽIKOV (Šime) IVE, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 6. 3. 1920, Murter, Šibenik, zidar, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od decembra 1944.
- BOŽIKOVI (Ivana) STJEPAN, borac 2. bat, r. 27. 1. 1923, Poljica, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942.
- BOŽIN-JUG (Ivana) MARIJA, borac - švejlja u 2. bat., r. 23. 3. 1924, Kaštel Sucurac, Split, doma ica, u NOB od 15. 6. 1943, NOP-u pristupila po etkom 1943.
- BOŽINOV (Grge) PETAR, oficir OZN-e Štaba brigade, r. 4. 1. 1924, Makarska, u itelj, u NOB od 17. 5. 1943, lan KPJ od marta 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BOŽULI ANTE, borac - bombaš 2. . 2. bat.
- BOŽULI (Jakova) IVAN, desetar u 2. . 2. bat., r. 15. 12. 1924, Veruni , Zadar, ribar, u NOB od 10. 9. 1943, lan KPJ od marta 1944, NOP-u pristupio maja 1942.
- BRACANOVI (Luke) SVJETKO, borac, r. 11. 5. 1919, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BRADARI (Jakova) MATE, borac 2. . 3. bat., r. 24. 2. 1914, Nova Sela, Omiš, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan KPJ, NOP-u pristupio juna 1942.
- BRADI (Tome) URO, borac 4. bat., r. 1910, Op evac, azma, mesar, u NOB od augusta 1944.
- BRALI (Roka) IVAN, intendant 2. bat., r. 4. 2. 1912. Podselje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio marta 1943.
- BRAJLOVI (Halila) MUSTAFA, borac, r. 10. 6. 1927, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- BRATOVI (Mate) MARKO, borac 3. . 3. bat., r. 4. 1. 1928, Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943.
- BRAZ DRAGOMIR, borac 5. bat., r. 28. 10. 1922, Supenica, Tolmin, u NOB od poteka 1944.
- BR I (Jakova) IVAN, borac 4. bat., r. Stankovci, Benkovac, zemljoradnik.
- BR I (Josipa) MATE, borac 2. . 4. bat., r. 9. 12. 1909, Budak, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- BR I (Ivana) MATE, borac 3. . 4. bat., r. 1922, Budak, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- BRELIH (Ivana) PETER, borac prate e te 5. bat, r. 14. 10. 1920, Zakojea, Idrija, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- BREŠAN (Adolfa) BRUNO, borac 1. . 5. bat., r. 27. 9. 1919, Gradiška, Italija, Talijan, zidar, u NOB od novembra 1943, lan KPJ od 1935, NOP-u pristupio septembar 1943.
- BREŠAN (Duje) VJEKOSLAV, borac 2. bat., r. 21. 10. 1908, Split, službenik, u NOB od septembra 1943.
- BREŠKOVI (Ante) IVAN, borac 2. bat., r. 22. 3. 1912, Nerežiš e, Bra , radnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- BRIGOVI (Donka) MATE, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 1922, Gornja Vru ica, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od jeseni 1942.
- BRIMILO (Marka) MARIN, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 12. 3. 1923, arka Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ oktobra 1944.
- BRINJOVC (Antona) ANTON, vodnik voda u 1. . 5. bat., r. 2. 8. 1920, Brezje, Mozirje, SR Slovenija, zemljoradnik, u NOB od 26. 5. 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- BRKAN (Nikole) NIKOLA, desetar, r. 1925, Su uraj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 18. 1. 1944.
- BRKI MATE, borac-mitraljezac u 3. . 4. bataljon.
- BRKI RENATO, borac 3. bat.
- BRKLJA I IVO, borac 3. bat., r. 19. 8. 1912, Zadar, pomorac, u NOB od 15. 5. 1944. NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BRNJA I (Mate) ANDRIJA, borac 4. batt., r. Konjsko, Split, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

- BRSTILO (Ivana) JOZO, borac 2. . 3. bat., r. 7. 2. 1922, Medovdolac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 12. 10. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- BRZICA (Luke) JURE, zamjenik politkomesara ete za vezu brigade, r. 21. 11. 1919, Zagvozd, Imotski, radnik, u NOB od 26. 11. 1942, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupio augusta 1942.
- BRZICA (Nikole) STIJEĆAN, borac 1. . 1. bat., r. 6. 2. 1909, Pržura, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943.
- BUBALO (Luke) MILE, borac 2. . 4. bat., r. I. 11. 1920, Drniš, pekar, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od kraja 1942, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupio februara 1942.
- BUBICA (Tome) JANKO, zamjenik politkomesara 3. . 2. bat., r. 19. 1. 1920, Luka, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 9. 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio jula 1941.
- BUBI (Joze) KAJO, borac 1. . 1. bat., r. 14. 4. 1924, Solin, Split, radnik, u NOB od 19. 11. 1944.
- BUBI I (Luke) JOSIP, vodni delegat u 2. . 4. bat., r. 11. 2. 1925, Zdrelac, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio aprila 1943.
- BUBLE (Valentina) MIRO, vodnik voda u eti za vezu brigade, r. 8. 11. 1918, Split, vodnik, u NOB od po etka 1943, NOR-u pristupio 1942.
- BUCAT (Luke) LUKA, vodnik voda u prištapskim jedinicama brigade, r. 4. 4. 1921, Zastržišće, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1942, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio maja 1942.
- BUČEVIĆ (Štipana) MATE, borac 1. . 3. bat., r. 4. 2. 1913, Utore Donje, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 23. 11. 1944.
- BU I PETAR, borac 2. bat.
- BUDANKO (Josipa) MILE, borac 2. bat., itluk, Sinj, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- BUHAC (Marka) VJEKO, borac 2. bat., r. II. 2. 1928, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- BUJAK (Marka) IVO, borac 1. . 3. bat., r. 14. 4. 1906, Slano, Dubrovnik, pomorac, u NOB od 1942.
- BUKLIJAŠ (Mate) MARKO, komandir 2. . 3. bat., r. 1913, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- BUKOVAC (Ivana) LOVRE, borac 2. . 4. bat., r. 1914, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- BUKULIN (Jerolima) ZDENKO, borac 3. bat. r. 26. 7. 1925, Žman, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 6. 4. 1944, NOP-u pristupio krajem 1943.
- BUKŠA (Josipa) ANTE, vodnik voda u 1. 4. bat., r. 10. 5. 1922, Pag, zemljoradnik u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- BUKVI (Petra) DANILO, borac, r. 21. 11. 1925, Mostar, radnik, u NOB od 14. 2. 1945.
- BUKVI (Mate) IVO, borac 1. . 1. bat., r. 16. 2. 1919, Metković, zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- BULAT (Stipe) MATE, zamjenik politkomesara 3. bat., r. 27. 2. 1922, Zaostrog, Makarska, pomorska škola, trg. mornariće, u NOB od 7. 7. 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ.
- BULOG (Marka) ŠTIPAN, borac - ekonom 1. . 2. bat., r. 1913, Kokuri, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1942.
- BULJAN (Ivana) MATE, komandir 2. . 4. bat., r. 23. 9. 1920, Makarska, stolarski radnik, u NOB od 1941, lan SKOJ-a od 1936, lan KPJ od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- BULJAN MILE, borac-kurir 2. bat., r. 1925, Bitelić, Sinj, zemljoradnik, u NOB od maja 1944.
- BUMBRI VALERIJ, borac 2. . 5. bat. U brigadi od jula 1944.
- BUNETA (Tome) PAVAL, borac pratec ete brigade, r. 18. 10. 1919, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- BUNTAK (Gabrija) MILAN, borac 3. bat., r. Batina, Kutina, u NOB od jeseni 1944.
- BURATOVIĆ (Luke) KUZMA, intendant 4. bat., r. 1912, Vrbanj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 14. 6. 1943, lan SKOJ-a od 1933, lan KPJ od 1936. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- BUR ELEZ (Mije) ANTE, borac 2. . 1. bat., r. 2. 3. 1922, Opuzen, Metković, zemljoradnik, u NOB od 24. 2. 1944, lan KPJ od 1944.
- BURIĆ -PEKAS (Vice) MARIJA, borac 3. . 3. bat., r. 8. 11. 1916, Konjevrate, Šibenik, ugost. radnica, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupila 1942.
- BURIĆ (Franje) PETAR, borac 3. . 1. bat., r. 19. 9. 1922, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943, lan SKOJ polovinom 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- BURMAS-BUMBA (Franka) ANTUN, borac 3. bat., r. 1920. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a 1942, lan KPJ 1944.

- BUŠELI (Ante) JOSIP, borac - kurir Štaba brigade, r. 19. 3. 1930, Split, ak, u NOB od 5. 3. 1943.
- BUTERIN (Luke) IVICA, borac 4. bat., r. 26. 8. 1919, Novigrad, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 1. 1. 1943, lan KPJ od februara 1945, NOP-u pristupio januara 1942.
- BUTERIN MATE, desetar u 4. bat., r. Poljuba, Novigrad, Zadar, zemljoradnik.
- BUTIRI (Ivana) MARTIN, vodni delegat u 2. . 4. bat., r. 27. 10. 1923, Trpanj, Dubrovnik, ribar, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupio aprila 1942.
- BUTKOVIC FRANE, borac izvi a ke desećine 4. bat.
- BUZOLI (Stjepana) MARKO, borac, r. 18. 10. 1922, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1943, NOP-u pristupio augusta 1943.
- BUZOLI VINKO, borac 3. bat.
- BUZDAN (Ivana) IVAN, intendant 5. bat., r. 29. 9. 1912, Ladiš e, Buzet, zemljoradnik, u NOB od marta 1944, NOP-u pristupio 1943.
- CAR IVAN, borac 3. . 1. bat., r. 14. 8. 1924, Brgulja, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943.
- CARATAN (Nikole) JURKO, politkomesar 2. . 3. bat., r. 6. 7. 1923, Pitve, Hvar, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1944.
- CARI (Jakova) IVAN, borac 1. . 2. bat., r. 1922, Vrsnik, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- CARI LAZAR, vodnik izvi a kog voda brigade.
- CARIC (Frane) PETAR, borac, r. 1922, Svir e, Hvar, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a po etkom 1943, NOP-u pristupio 1942.
- CARIC (Tome) RADOSLAV, borac, r. 20. 5. 1923, Svir e, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 2. 7. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- CEBALO (Matija) IVAN, zamjenik komandira ete za vezu brigade, r. 23. 2. 1924, Lombarda, Korula, kamenoklesar, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a augusta 1941, lan KPJ od januara 1945.
- CEBALO (Nikole) NIKOLA, borac 1. . 4. bat., r. 25. 3. 1924, Zrnovo, Korula, trgovac, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio maja 1942.
- CEBALOVI (Blaža) BRANKO, desetar u 2. . 1. bat., r. 25. 12. 1925, Nikši , radnik, u NOB od 28. 2. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1942, lan KPJ od novembra 1944.
- CELENT STANKO, borac 1. . 3. bat., lan SKOJ-a od augusta 1943.
- CEN I (Ivana) JOZEF, borac 5. bat, r. 12. 3. 1920, Rodbiš e, Kobarid, Tolmin, zemljoradnik, u NOB od 1. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- CERTI (Jere) NIKO, borac prate e ete 3. bat., r. 1925, Trpanj, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943.
- CESARI VLADO, vodnik voda u 3. . 2. bat.
- CETINI Orle (Kuzme) DRAGO, borac 1. bat., r. 1924, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- CETINI (Ivana) JERKO, borac 2. . 2. bat., r. 24.11. 1921, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- CETINI LJUBO, borac 2. bat.
- CETINI Pensa (Nikole) PETAR, politkomesar 1. . 3. bat., r. 1909, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan KPJ od 1941.
- CETINI (Marije) STIPE, borac, r. 26. 12. 1924, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- CETINI Dorol (Viska) VIŠKO, borac prate e ete brigade, r. 1910, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- CETINI Pensa (Filipa) ZELIMIR, borac prate e ete brigade, r. 1917, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- CIBILI (Luke) STIJEPO, politkomesar prate e ete 2. bat., r. 28. 5. 1922, Duba, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio aprila 1942.
- CIGANOVI (Dura) LUKA, borac 3. . 3. bat., r. 12. 1. 1915, Dubrovnik, profesor, u NOB od oktobra 1944, NOP-u pristupio 1941.
- CIGANOVI (Dura) MARKO, borac 3. . 3. bat., r. 5. 8. 1919, Dubrovnik, student prava, u NOB od oktobra 1944.
- CIGI (Paške) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 6. 6. 1914, Kovači, Knin, bojadisar u NOB od 3. 12. 1944.
- CIGOJ ALOJZ, desetar u 3. . 5. bat., r. 9. 8. 1917, Goja e, Ajdovščina, zemljoradnik, u NOB od 13. 3. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- CIVADELI (Ante) JOZO, borac 3. . 4. bat., r. 8. 3. 1921, Mali Drvenik, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 28. 3. 1943, lan KPJ od aprila 1944.

- CIVADELI (Ante) SIMUN, borac 2. . 4. bat., r. 26. 10. 1911, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- COTA (Petrica) ANTE, borac 1. bat., r. 1915, Oklaj, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 2. 11. 1944.
- COVAJA A (Dušana) STEVAN, borac 4. bat., Skradin, Šibenik, u NOB od jeseni 1944.
- COVER LJUBAN, borac.
- CREVI (Mustafe) ŠERIF, borac 2. bat., r. Šipovo, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- CRIKVENAC PAVLE, borac prate e ete 2. bat.
- CRNOŠIJA (Ante) BRANKO, vodni delegat, r. 25. 10. 1923, Ugljan, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od marta 1942, lan KPJ po etkom maja 1945.
- CRVELIN (Dane) ANTE, borac 2. . 3. bat., r. 11. 10. 1926, Tijesno, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- CUCAR VJEKOSLAV, borac - mitraljezac 4. bat.
- CUHA ZAHARIJA, borac.
- CUKROV (Mate) JAKOV, borac 2. . 4. bat., r. 14. 7. 1921, Split, trg. pomo nik, u NOB od novembra 1944.
- CUPA (Pavia) MILE, borac, Korlat, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944.
- CURA (Marka) AGATA, bolni arka u 3. bat. r. 22. 2. 1923, Zrnovo, Kor ula, domica, u NOB od 31. 1. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, lan KPJ od septembra 1944, NOP-u pristupila maja 1942.
- CURA (Bartula) IVAN, borac, r. 18. 12. 1921, Zrnovo, Kor ula, stolar, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942.
- CURA (Ivana) IVAN, borac, r. 30. 10. 1923, Zrnovo, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio augusta 1942.
- CURA (Marina) PETAR, borac 3. . 3. bat., r. 8. 8. 1909, Zrnovo, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio marta 1943.
- CVIJETI (Jove) STEVO, borac 1. . 2. bat., r. 14. 1. 1912, Razvode, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- CVITAN (Luke) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 15. 12. 1919, Tribunj, Šibenik, ribar-zemljoradnik, u NOB od 12. 3. 1944, NOP-u pristupio januara 1942.
- CVITAN (Ferde) JOSIP-Ambroz, politko-mesar 6. bat., r. 12. 1. 1912, Tribunj, Šibenik, ribar, u NOB od marta 1942, bataljon »Bude Borjan«, lan KPJ od februara 1932. (nosilac »Partizanske sponunce 1941«),
- CVITAN (Ante) MARKIOL, borac 3. . 2 bat., r. 13. 9. 1924, Tribunj, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 12. 3. 1944, lan SKOJ-a od aprila 1944, lan KPJ od februara 1945, NOP-u pristupio krajem 1942.
- CVITANOVI MATE, borac 2. . 2. bat.
- CVITKOVI (An elka) DUŠAN, zamjenik referenta saniteta brigade, r. 15. 4. 1920, Novo Selo, Daruvar, vojni pitomac, u NOB od 9.4. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio 1941.
- CVITKOVI (Ivana) MATE, borac 2. . 2. bat., r. 13. 9. 1920, Podaca, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1944.
- ALETA (Tome) TOMA, vodni delegat u 2. . 2. bat., r. 1915, Komiža, Vis, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- APALIJA (Bože) JERKO, borac 2. . 4. bat., r. 22. 9. 1924, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od februara 1943.
- APALIJA (Ante) MARKO, borac, r. 1926, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od maja 1944.
- ELI DŽEMAL, borac, rodom iz Mostara, ak, u NOB od februara 1945.
- ERI (Murata) SAFET, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 13. 6. 1925, apljina, kroja ki radnik, u NOB od 16. 3. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od novembra 1944.
- I MIR (Marina) TON I, borac kurir štaba brigade 1. . 3. bat., r. 6. 10. 1928, Kaštela Novi, Split, stolarski nau nik, u NOB od 1. 10. 1944, lan SKOJ-a od januara 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- ORI (Filipa) MARKO, borac 1. bat., r. 3. 9. 1918, Vinali , Sinj, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- ORUŠI (Ante) IVAN, vodni delegat u 4. bat., r. 2. 1. 1924, Lovre , Imotski, zemljoradnik, u NOB od decembra 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- OSI (Mate) IVAN, vodni delegat u prate oj eti 2. bat., r. 26. 12. 1915, Dobropoljani, Biograd n/m, kova , u NOB od 25.4. 1944, lan KPJ od septembra 1944, NOP-u pristupio 1943.

- OSI (Jakova) JEROLIM, borac 2. . 1. bat., r. 1. 9. 1925, Dobropoljani, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 26. 7. 1943, lan SKOJ-a od jula 1943, NOP-u pristupio marta 1943.
- OSI (Ante) RUDE, borac 3. . 4. bat., r. 30. 9. 1926, Dobropoljani, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- U A (Petra) VJEKOSLAV, vodnik voda u 4. bat., r. 11.6. 1916, Ugljan, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ od septembra 1943, NOP-u pristupio aprila 1942.
- UK (Jakova) BLAZ, politkomesar 2. . 4. bat., r. 22. 12. 1914, Mu Gornji, Split, slasti ar, u NOB od 7. 9. 1943, lan KPJ od februara 1944, NOP-u pristupio 1941.
- ULAV (Marka) ANTE, borac prate eete brigade, r. 1. 1. 1913, Kljenak, Vrgorac, radnik, u NOB od februara 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ULAV-JOVANOVI (Ivana) MILA, borac, r. 1918, Kljenak Vrgorac, doma ica, u NOB od februara 1944, lan SKOJ-a od 1942.
- ULINA NIKO, borac, r. 12. 7. 1910. Drniš, radnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- UPI (Dure) VASO, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 27. 10. 1922, Pola e, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od marta 1945.
- URI (Zajke) IBRAHIM, borac 2. . 1. bat., r. 1. 12. 1927, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- URIN (Mile) DINKO, borac 2. . 2. bat., r. 1920, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, lan SKOJ-a septembra 1943, NOP-u pristupio marta 1943.
- URIN (Jurja) MILJENKO, borac - kurir Štaba brigade, r. 25. 11. 1925, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ od 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- URLIN MILICA, bolni arka saniteta brigade.
- A E (Josipa) MIROSLAV, borac prate eete brigade, r. 18. 8. 1919, Šibenik, u NOB od 15. 5. 1942, lan SKOJ-a od septembra 1940, lan KPJ od oktobra 1943.
- A I JOZO, borac 2. . 2. bat.
- AGALJ (Jure) IVAN- uto, borac - ekonom 1. . 1. bat., r. 23. 5. 1907, Zagvozd, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 1. 1. 1943.
- AGALJ (Ivana) MATE, borac 3. . 4. bat., r. 10. 6. 1926, Zagvozd, Imotski, ak, u NOB od 8. 5. 1945.
- AGALJ (Mate) TOMO, komandir 2. . 4. bat., r. 2. 9. 1921, Zagvozd, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 2. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1943, lan KPJ od januara 1944, NOP pristupio maja 1942.
- ANDEK FRANC, borac 2. . 5. bat., r. 12. 10. 1910, Janeževe Brdo, Ilirska Bistrica, u NOB od 1.1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- ARAPINA (Ivana) MILE, borac, r. Nova Sela, Metkovi , radnik, u NOB od 17. 11. 1944.
- CAVLOV (Sebastiana) LJUBOMIR, borac 2. . 2. bat., r. 10. 8. 1919, Dobropoljani, Biograd n/m, pomorac, u NOB od 12. 3. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- AVKA (Cvitka) IVAN, borac 3. bat., Le e- vica, Šplit,
- AVOLJ (Marka) MATE, borac 3. . 2. bat., r. 22. 1. 1914, Bogdanovi , Split, zemljoradnik, u NOB od 22. 10. 1944.
- CEH (Alojza) JOŠKO, borac 2. bat., Oraso, Ljubljana, u NOB od po etka 1944.
- CELEBI URO, politkomesar 2. . 1. bat.
- ELI (Ivana) ANTE, borac 2. . 2. bat., r. 17. 3. 1913. Nova Sela, Metkovi , radnik, u NOB od 9. 4. 1944.
- ELI (Šimuna) MATE, vodnik voda u 2. . 1. bat., r. 16. 9. 1913, Podružnica, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 14. 9. 1944, lan SKOJ-a po etkom 1945.
- ELIK (Francea) STANISLAV, borac 1. . 5. bat., r. 13. 11. 1922, Cerkno, Idrija, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944.
- CENDAK (Antuna) MIRKO, borac 3. bat., r. 29. 7. 1925, Jelovica, Buzet, zemljoradnik, u NOB od 10. 2. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ENEĆ (Ivana) IVAN, desetar u 4. bat. r. Trst, Italija, u NOB od 1944.
- EPI (Marina) ANTE, omladinski rukovodilac 4. bat., r. 20. 2. 1926. Makarska, postolar, u NOB od 11. 11. 1942, lan SKOJ-a od jula 1941, lan KPJ od juna 1944.
- CERNE RENATO, borac 5. bat., r. 1921, Gradiš e, Nova Gorica, u NOB od 11. 1. 1944.
- IZMIN (Filipa) DINKO, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 18. 10. 1923, Sutomiš ica Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 8. 1943, lan SKOJ-a od jula 1944, NOP-u pristupio 1942.
- IZMIN (Spira) MARIO, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 14. 8. 1923, Sutomiš ica, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od marta 1943, lan KPJ od novembra 1944, NOP-u pristupio juna 1942.

- OHADŽI FEFIM, borac, rodom iz Mostara, u NOB od 14. 2. 1945.
- OLAK (Grge) MIJO, borac, r. 3. 4. 1907, Ogorje Gornje, Split, radnik, u NOB od 10. 10. 1942.
- OLAK (Lazara) VINKO, borac, r. 1928, Otok, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- CORIC (Filipa) MARKO, borac 1. bat., r. Garjak, Sinj, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
- ORKALO (Martina) ANTE, borac 2. . 3. bat., r. 15. 3. 1923, Tijesno, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944, NOP-u pristupio polovinom 1943.
- CORKALO (Andrije) KRSTO, borac 2. . 3. bat., r. 7. 10. 1926, Tijesno, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- OŠOVI (Ivana) JOVANKA, borac, r. 16. 4. 1926. Mostar, radnica, u NOB od 14. 2. 1945.
- OTI (Ivana) IVAN, borac 3. . 4. bat., r. 30. 10. 1920, Otri Seoci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- COTIC (Jozé) IVAN, desetar u 1. . 1. bat., r. 27. 6. 1913, Otri Seoci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944.
- COTI (Paške) IVAN, borac 3. . 4. bat., r. 3. 12. 1909, Otri Seoci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- COTIC (Mate) JOZO, borac 4. bat., r. 24. 2. 1921, Otri Seoci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.
- OVIC (Jakova) KRSTO, politkomesar 2. . 1. bat., r. 9. 9. 1924. Makarska, zemljoradnik, u NOB od 20. 5. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1941, lan KPJ od oktobra 1943.
- COVIC (Grge) MARKO, borac 2. . 2. bat., r. 29. 10. 1909, Zavala, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 5. 10. 1944.
- COVILO (Ivana) PAŠKO, borac 1. . 3. bat., r. 1908, Le evica, Split, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1944.
- CUCA (Pere) VJEKOSLAV, vodnik voda u 3. . 4. bat., Ugljan, Zadar, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, NOP-u pristupio aprila 1942.
- UKA (Ante) DRAGUTIN, borac prate eete 3. bat., r. 9. 9. 1921, Zaglav, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- CUKA (Spira) ZAHARIJA, borac 2. . 2. bat., r. 1. 9. 1920, Zaglav, Zadar, ribar, u NOB pd 4. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ULAP (Augustina) MARKO, vodnik voda u 1. bat., r. 17. 4. 1914, Trogir, obu ar, u NOB od 7. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- ULI (Jerka) DOR E, referent saniteta 2. bat., r. 12. 10. 1922, Split, maturant, u NOB od 14. 11. 1944.
- ULI (Paške) KLEMO, borac 1. bat., r. 11. 11. 1915, Split, u NOB od 1. 9. 1943.
- ULI (Lovre) MIRKO, komandir 3. . 4. bat., r. 21. 2. 1924, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- ULI (Vicka) VOJISLAV, borac, r. 15. 12. 1919, Split, strojar, u NOB od 7. 7. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od prve polovine 1943, referent naoružanja brigade.
- ULI (Luke) ZLATAN, apotekar brigadnog previjališta, r. 3. 12. 1926, Split, ak, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- ULJAK (Ante) BLAGO, borac 2. . 4. bat., r. 1927, Dolama, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 18. 2. 1945.
- ULJAK (Ivana) VID, borac, r. 1925, Klobočuk, Ljubuški, NOB od aprila 1945.
- UBELI (Petra) GRGO, borac 1. . 1. bat., r. 6. 2. 1924, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio maja 1943.
- UPI (Ivana) IVAN, vodnik voda izvi a-kog brigade, r. 21. 6. 1921, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1944, lan SKOJ od 1943, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio 1942.
- UPI (Marina) ŠTIPAN, borac 2. . 1. bat., r. 19. 8. 1911, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1944, NOP-u pristupio septembra 1942.
- URI IBRO, borac, r. 1926. Mostar, radnik, u NOB od 14. 2. 1945.
- URI (Ante) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 25. 11. 1915, Glavice, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944.
- DABELI (Nika) LUJO, borac prate eete brigade, r. 17. 7. 1909, Korita, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio 1943.
- DABELI (Nikole) PETAR, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 16. 10. 1925, Babino Polje, Dubrovnik, nau nik, u NOB od 16. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio decembra 1942.
- DABO-ŠKUNCA (Blaža) MARIJA, vodna bolni arka u 2. bat., r. 30. 12. 1920, Novalja, Pag, doma ica, u NOB od 9. 10. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupila decembra 1942.
- DADI (Ante) BOZO, borac, r. 3. 1. 1905, Drniš, obu ar, u NOB od 8. 11. 1944.

- DADI (Krste) STIPE, vodnik voda u 1. bat., r. 24. 11. 1919, Zabla e, Šibenik, ribar, u NOB od 13. 6. 1942, lan KPJ od 1944.
- DADI (Nikole) SIME, borac vozarske ete brigade, r. 10. 3. 1912, Drniš, željezni ar, u NOB od 17. 11. 1944.
- DAMJANOVI ANTE, borac radnog voda 2. bat.
- DAMJANOVI (Jure) JURE, borac 2. bat., r. 15. 4. 1920, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943.
- DAMJANOVI (Bragadin) MILE, borac - bombaš 3. bat.
- DANON-NUI (Josipa) BLANKA, omladinski rukovodilac 3. bat. r. 16. 5. 1927. Split, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1943, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupila polovinom 1942.
- DEAK (Mate) ANTE, politkomesar brigade od marta 1944. do novembra 1944, r. 5. I. 1923, Slivno Ravno, Metkovi , ribar i zemljoradnik, u NOB od juna 1941, lan KPJ od novembra 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- DEAK (Mije) BOSKO, borac-telegrafist pri Stabu brigade, r. 1913, Slivno Ravno, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 4. II. 1944.
- DEANKOVI (Ante) IVAN, borac prate eete u bataljonu, r. 1914. Kaštel Stafili , Split, pekar, u NOB od 11. 10. 1944.
- DEANKOVI (Ante) JOSIP, borac, r. 1913. Kaštel Stafili , Split, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.
- DEFILIPIS (Ivana) MEJRA, borac prate eete 3. bat., r. 13. 2. 1924, Split, ak trg. akademije, u NOB od 1. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1940.
- DEJANOVI (Jove) RADOSLAV, borac 3. . 1. bat., r. 7. 10. 1912, Zadar, radnik, u NOB od 29. 11. 1943.
- DELAS JOZO, desetar u 4. bat.
- DEL I (Pelegrina) ELASTIN, borac 1. bat., r. Vertemilje, u NOB od 1944.
- DELETIS (Jurja) JAKŠA, politkomesar 2. bat., r. 13. 11. 1922, Stari Grad, Hvar, maturant gimnazije, u NOB od 23. 7. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od septembra 1943.
- DELI (Mate) GRGO, borac prate eete 2. bat., r. 4. 6. 1925, Donji Mu , Split, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944, lan SKOJ-a od marta 1945, NOP-u pristupio septembra 1942.
- DELI (Ante) IVAN, borac, r. 15. 3. 1902, Pribude, Split, zemljoradnik, u NOB od 21. 11. 1944.
- DELI (Avde) MESAN, desetar, r. 1. 7. 1921, Tojši , Kalesije, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.
- DELI -VJSKOVI (Stanka) MARE-RITA, bolni arka prate eete 3. bat., r. 16. 11. 1927, Tu epi, Makarska, domaćica, u NOB od 16. 10. 1943. lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od jula 1944.
- DELI (Josipa) STIPE, borac 4. bat., Split,
- DEMARIJA (Petra) ANTE, borac 4. bat., r. 1925, Biševo-Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ od 1942.
- DEMO (Andrije) DUŠAN, borac, r. Raštane Donje, Biograd n/m, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ 1943, NOP-u pristupio 1942,
- DEPANTO (Antuna) NIKOLA, borac 1. . 1. bat., Koper, u NOB od po etka 1944.
- DESPOT (Bariše) ANA, referent Saniteta 2. bat., r. 6. 11. 1910, Zaostrog, Makarska, trg. pomo nik, u NOB od 1. 9. 1942. lan KPJ od 1942, NOP-u pristupila 1941.
- DESPOT (Mate) JURE, zamjenik komandira prate eete brigade, r. 6. 11. 1922, Zaostrog, Makarska, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan SKOJ-a od februara 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio januara 1942.
- DESPOT (Bariše) ŽARKO, kao rukovodilac bio na raspolaganju Stabu brigade od 19. 11. 1943 do 27. 11. 1943, r. 6. 10. 1921, Zaostrog, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1942, lan KPJ od januara 1942, NOP-u pristupio 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- DETEROVI IVO, borac 3. . 2. bat., r. 25. 12. 1914, Kaštel Stafili , Split, zemljoradnik, u NOB od 21. 10. 1944.
- DEV I (Ante) ŠIME, politkomesar 2. . 2. bat., r. 8. 9. 1921, Podgora, Makarska, mehani ar, u NOB od 10. 12. 1942, lan KPJ decembra 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- DEVI (Ivana) JOZO, vodnik voda u 3. bat., r. 1922. Mali Drvenik, Trogir, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP pristupio 1942.
- DEVI (Jose) MATE, borac 1. . 1. bat., r. 1. 1. 1920, Ostrovica, Benkovac, radnik, u NOB od 21. 11. 1943, lan SKOJ od 1944, NOP pristupio 1942.
- DEVIVI (Ante) LENKO, borac 1. . 2. bat., r. 20. 6. 1927, Split, nau nik-mehani ar, u NOB od 7. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1941.

- DIDOVI (Frane) ANDRIJA, borac 3. . 3. bat., r. 8. 4. 1922, Žrnovo, Korula, kamenoklesar, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od marta 1944.
- DIDOVI FRANO, bolni ar saniteta brigade.
- DIDOVI (Joze) IVAN, desetar u 3. . 2. bat., r. 14. 4. 1920, Žrnovo, Korula, zemljoradnik, u NOB od 5. 10. 1942.
- DIOMARTI (Sreka) SREKO, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 9. 10. 1925, Zlarin, Šibenik, ribar, u NOB od 4. 2. 1944, lan SKOJ-a od aprila 1945.
- DIVI (Ivana) JOSIP, politkomesar 3. . 1. bat., r. 3. 4. 1913, Baška Voda, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 2. 1. 1943, lan KPJ od marta 1937. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- DIZDAREVI (Hasana) FERID, borac 2. bat., r. 25. 6. 1925, Ljubuški, ak, u NOB od 1. 10. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- DIZDAREVI (Meha) MUSTAFA, vodnik voda u 2. bat., r. 20. 8. 1927, Mostar, u NOB od 14. 2. 1945, lan SKOJ-a NOP-u pristupio maja 1943.
- DJEDOVI (Tome) MIHO, borac 4. bat., r. 15. 6. 1926, Ponikve, Dubrovnik, naučnik, u NOB od 12. 6. 1944., lan SKOJ-a, NOP-u pristupio 1943.
- DOBRAVEC SIMON, borac 2. . 5. bat., u NOB od 14. 1. 1944.
- DOBRAVEC SLAVKO, borac 5. bat. U brigadu stupio 14. jula 1944. Živi u Temljinama, Tolmin.
- DOBRI (Petra) ANTE, borac, r. 17.2. 1905. Kaštel Novi, Split, radnik, u NOB od 14. 11. 1944.
- DOBRIJEVI (Jovana) JOVAN, borac prateće ete 2. bat., r. 18. 2. 1915, Plastovo, Šibenik, u NOB od 2. 11. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- DOBRIJEVI (Damjana) NIKOLA, borac 2. . 4. bat., r. 12. 8. 1917, Bratiškovci, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944., NOP-u pristupio 1942.
- DOBROŠEVI (Marina) LEON, borac 3. . 3. bat., r. 5. 3. 1901, Donje Selo, Split, zidar, u NOB od 19. 3. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- DOBROŠEVI NADA, bolni arka saniteta brigade, Donje Selo, Split, domaćica.
- DOBROVOI (Prošpera) PERICA, zamjenik referenta saniteta 2. bat., r. 28. 2. 1920, Vrboska, Hvar, domaćica, u NOB od 30. 4. 1944, lan SKOJ-a 1941, lan KPJ od februara 1943.
- DODIG (Mate) NEDO, borac, r. 1922, Veli Prolog, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944, NOP pristupio augusta 1943.
- DODIG (Jakova) ŠTIPAN, borac 3. . 3. bat., r. 4. 1. 1921, Rogotin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 2. 7. 1944.
- DOKI (Nikole) MILAN, komandir 1. . 6. bat., r. 19. 8. 1918, Split, vojni aviomehaničar, u kapitulaciji stare Jugoslavije, aprila 1941. bio kao pilot zarobljen i našao se u logoru do maja 1942, u NOB od 17. 11. 1942., lan SKOJ-a od juna 1941, lan KPJ od augusta 1943.
- DOKOVI ROKO, borac 2. bataljona.
- DOLES (Alojza) ALOJZ, borac 5. bat., r. 27. 5. 1908, Landol, Postojna, krojač, u NOB od 15. 5. 1944, NOP-u pristupio 1941.
- DOLGAN LUDVIK, zamjenik komandanta 5. bat., u NOB od 1. 1. 1944. Živi u Vincenci, Italija.
- DOLMAVK (Ivana) STANKO, borac 2. . 5. bat., r. 1922, Kozana, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- DOMAN I (Andrije) IVAN, borac 3. . 2. bat., r. 12. 10. 1919, Stari Grad, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupio 1941.
- DOMANDŽIĆ IVAN, borac 2. bat.
- DOMAZET (Andrije) JURE, borac - kurir 2. . 2. bat., r. 16. 2. 1925, Crivac, Split, zemljoradnik, u NOB od 6. 11. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- DOMINIKOVIĆ (Štipana) MATE, borac, r. 24. 10. 1911, Otri Seoci, Metković, zemljoradnik. U NOB od 2. 11. 1944.
- DON IVI (Petra) MARKO, politkomesar 2. . 1. bat., r. 7. 8. 1914, Murter, Šibenik, podoficir bivše JRM. U NOB od 10. 10. 1942, lan KPJ od decembra 1942, NOP-u pristupio 1941.
- DONJERKOVIĆ -Škvrek (Donka) ANTE, borac prateće ete brigade, r. 1923, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od 1944.
- DONJERKOVIĆ (Donka) MARKO, vodnik voda, Blato, Korula, zemljoradnik. U NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- DOROTI (Petra) FRANJO, borac 2. bat., r. 1. 2. 1925, Komiža, Vis, zemljoradnik. U NOB od 15. 10. 1943.

- DOROTI (Nikole) IVAN, borac 3. . 1. bat., r. 23. 12. 1925, Podstražje, Vis zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1943, lan SKOJ-a od polovine 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- DOROTI (Nikole) JURKO, zamjenik komandira ete za vezu brigade, r. 2. 1. 1926, Vis, ak, u NOB od 15. 6. 1943, lan KPJ od jula 1943.
- DOROTI (Ante) MATE, vodni delegat u 1. . 1. bat., r. 6. 3. 1919, Komiža, Vis, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ jula 1944.
- DOROTI (Ante) STJEPAN, borac, r. 9. 10. 1910, Rukavac, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- DRA EVAC (Ivana) IVO, zamjenik politkomesara ete za vezu brigade, r. 25. 8. 1920, Lumbarda, Korula, kamenoklesar, u NOB od 15. 12. 1942, lan SKOJ-a od 1937, lan KPJ id 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- DRAGANI (Marka) MIRKO, borac 3. . 1. bat., r. 16. 2. 1916. Konjic, radnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- DRAGI EVI (Ante) ADOLF, politkomesar 3. . 4. bat., r. 7. 8. 1924, Zaostrog, Makarska, ak gimnazije, u NOB od 1. 1. 1943, lan SKOJ-a od februara 1943, lan KPJ od maja 1943, NOP-u pristupio 1942.
- DRAGI EVI (Josipa) MIJO, borac - kurir Štaba brigade, 15. 6. 1924, Prapatinica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 6. 1. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1941, lan KPJ od 1943.
- DRAGI EVI (Šimuna) VICKO, borac 1. . 2. bat., r. 1923, Supetar, Bra, zidari, u NOB od 12. 5. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- DRAGI EVI (Filipa) VICKO, borac, r. 1. 1. 1924, Škrip, Bra, radnik, u NOB od 1943.
- DRAGIN SLAVKO, vodni delegat u 3. bat.
- DRAGOBRATOVI (Marka) MILAN, bolni ar 3. . 1. bat., r. 1944, Raba, Metković, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od februara 1945.
- DRAGOJEVI (Marka) ANTE, zamjenik komandira ete za vezu brigade, r. 8. 9. 1925, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 1. 1. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od novembra 1944.
- DRAGOJEVI (Petra) FRANKO, vodni delegat 2. . 2. bat., r. 10.2. 1922, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od februara 1945.
- DRAGOJEVI (Nikole) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 2. 2. 1920, Vela Luka, Korula, zemljoradnik. U NOB od 20. 2. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1942, lan KPJ od aprila 1945.
- DRAGOJEVI BARADA-Cesar (Luke) IVKA, zamjenik referenta saniteta 5. bat., r. 20. 11. 1926, Vela Luka, Korula, domaćica, u NOB od 21. 11. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od maja 1944.
- DRAGOJEVI (Emanuela) MARO, desetar u 2. . 2. bat., r. 26. 4. 1923, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943.
- DRAGOJEVI -FRANOTOVI (Franka) SUZANA, bolni arka, r. 16. 6. 1923, Vela Luka, Korula, domaćica, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ od oktobra 1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupljuna 1942.
- DRAGORCI (Mate) ANTE, borac 2. . 1. bat. r. 1925, Dragove, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1942.
- DRAGOVI (Petra) JAKOV, borac 1. bat., r. 1914, Podosoje, Imotski, radnik, u NOB od septembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- DRAGOVI (Luvre) KLEMO, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 26. 10. 1925, Desne, Metković, zemljoradnik, u NOB od 1. 2. 1944, lan SKOJ-a od augusta 1942, lan KPJ od po etka 1945.
- DRAGOVI (Tome) MARTIN, komandir prate e ete 3. bat., r. 7. 11. 1920, Desne, Metković, radnik u NOB od 8. 12. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- DRAGOVI (Balde) STANKO, desetaru 1. . 3. bat., r. 12. 11. 1914, Desne, Metković, zemljoradnik, u NOB od 14. 9. 1944, lan KPJ od 1944.
- DRAŠI (Antuna) VLADIMIR, borac 2. . 5. bat., r. 19. 2. 1922, Sveti Martin, Buzet, zemljoradnik, u NOB od januara 1944, NOP-u pristupio 1943.
- DRAZI (Šime) BOŽIDAR, vodnik voda, r. 25. 11. 1924, Kali, Zadar, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- DRAZI (Ilije) JOZO, borac, r. Sitno, Split, u NOB od septembra 1944, NOP-u pristupio 1943.
- DRAŽINI -PAVLICEVI (Emanuela) MARIJA, sekretar SKOJ-a 1. . 4. bat., r. 18. 7. 1925, Lastovo, domaćica, u NOB od 15. 3. 1944, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od marta 1945, NOP-u pristupila septembra 1943.

- DREKONJA (Martina) ALOJZ, borac 5. bat., r. 1901, Kneža, Tolmin, u NOB od po etka 1944.
- DRLJE (Marijana) ANTE, komandir 1. . 1. bat., r. 11. 6. 1922, Zagvozd, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 27. 12. 1942, lan SKOJ-a od oktobra 1942, lan KPJ od septembra 1943.
- DROLE (Ivana) IVAN, borac 3. . 2. bat., r. 28. 2. 1920, Hudajužna, Tolmin, u NOB od 23. 1. 1944.
- DROLE (Janeza) JANEZ, borac 5. bat., r. 29. 2. 1919, Tolmin, zemljoradnik, u NOB od 15. 3. 1944.
- DROPI (Vojina) MOM ILO, desetar u 3. . 5. bat., (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 27. 11. 1943), r. 15. 5. 1926, Gabela, apljina, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943., lan SKOJ od decembra 1943, lan KPJ od januara 1945, NOP-u pristupio po etkom januara 1943.
- DROPULI (Jakova) ANTE-Toma, borac 2. . 2. bat. r. 1914, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od marta 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- DROPULIC (Ante) ANTE, borac 2. . 2. bat., r. 14. 4. 1914, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- DROPULI (Joze) IVAN, borac 1. . 3. bat., r. 18. 1. 1914, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- DROPULI (Mate) JOZO, borac 3. bat., r. 1911, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943.
- DROPULIC (Mate) JURE, borac 3. bat., r. 13. 7. 1911, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 4. 1943.
- DROPULI (Josipa) JURE, zamjenik komandira 2. . 3. bat. r. 13. 11. 1922, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1942, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio februara 1942.
- DROPULI (Stjepana) STANKO, desetar u 1. . 3. bat., r. 13. 3. 1914, Opuzen, Metkovi, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- DRULOVI IVAN, borac 2. . 2. bat.
- DRUŠKOVI (Vidaka) ANTE, desetar u 2. . 3. bat., r. 1920. Ra iš e, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- DRUŠKOVI (Ivana) IVAN, borac 2. . 1. bat., r. 17. 1. 1917., Ra iš e, Korula, pomorac, u NOB od 16. 9. 1943.
- DRUŠKOVI (Ivana) LJUBO, desetar u 3. . 2. bat., r. 8. 7. 1921, Ra iš e, Korula, mornar, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- DRUŠKOVI (Ivana) MILAN, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 1925, Ra iš e, Korula, pomorac, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od polovinom 1942, lan KPJ od aprila 1944.
- DRUŠKOVI (Vidaka) VIDAK, borac 3. . 3. bat., r. 1924, Ra iš e, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a, lan KPJ, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- DRUZIJANI (Ante) GRGO, vodnik voda u 3. . 5. bat. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 20. 12. 1943), r. 30. 7. 1914. Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 7. 1943, lan KPJ s prekidom od marta 1940, do kraja 1941. i neprekidno od juna 1944.
- DRUZIJANI (Mije) MIRKO, bolni ar u 3. . 4. bat., Dubrava, Metkovi, zemljoradnik, u NOB od 5. 10. 1944.
- DRUZIJANI (Andrije) NIKOLA, borac 3. . 3. bat., r. 27. 9. 1924, Višegrad. Roditelji potje u iz Dubrave, Metkovi. U NOB stupio iz Dubrave, 4. 5. 1944, lan SKOJ-a od maja 1944, lan KPJ od septembra 1944.
- DRUZIJANI (Ante) SLAVKO, borac-kurir Štaba 2. bat. desetar izvi a kog odjeljenja 2. bat i kurir Štaba brigade, r. 1.2. 1928, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 22. 10. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1942, lan KPJ od decembra 1944.
- DRVIS (Ante) JOSIP, borac 4. bat., r. 19. 3. 1922, Makarska, brija, u NOB od 1. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1941.
- DRVIS (Ante) RATISLAV, vodnik voda prate eete 4. bat., r. 18.4. 1918, Makarska, elektri ar, u NOB od 1. 8. 1943.
- DU I (Joze) NIKOLA, borac 2. . 4. bat., r. 17. 6. 1909, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- DU I (Filipa) STIPE, borac 2. . 4. bat., r. 17. 1. 1924, Viniš e, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10.4. 1944, NOP-u pristupio jula 1942.
- DUDAS (Roka) SRETEN, borac 1. . 4. bat., r. 25. 2. 1925, Split, ak, u NOB od 14. 11. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- DUGANDZI (Blaža) ANTE, politkomesar 1. . 2. bat., r. 10. 5. 1914. Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 5. 1943, lan KPJ od novembra 1942, NOP-u pristupio 1941.
- DUGANDŽI (Petra) ANTE-Ptica, borac-ekonom 3. . 3. bat., r. 5. 6. 1910, Komin, Kardeljevo, službenik, u NOB od 11. 11. 1943, NOP-u pristupio 1941.

- DUGANDŽI (Stanka) IVAN-Suba komandir 3. . 3. bat., r. 6. 1. 1921, Komin, Kardelevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1942, lan SKOJ-a od januara 1941, lan KPJ od augusta 1943.
- DUGANDŽI - OPO (Jure) MARIJA, bolničarka u 2. . 4. bat., r. 19. 8. 1922, Komin, Kardelevo, doma ica u NOB od 20. 12. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943, NOP-u pristupila 1942.
- DUHOVI IVAN, borac vozarske ete brigade, lan KPJ.
- DUILO (Milana) FRANE, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 5. 10. 1908, Bogati, Drniš, radnik, u NOB od 1.9.1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- DUJMOVI (Nikole) BRANKO, borac 2. bat., r. 8. 10. 1912, Opuzen, Metkovi, zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1943.
- DUJMOVI (Jakova) BOŽO, omladinski rukovodilac 2. bat., r. 25. 11. 1924, Dobropoljane, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 29. 1. 1944, lan SKOJ-a od maja 1944, lan KPJ od novembra 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- DUJMOVI (Martina) BOZO, borac prateće ete brigade, r. 15. 6. 1924. Dobropoljane, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od aprila 1944, NOP-u pristupio 1943.
- DUJMOVI (Ivana) IVAN, borac, r. 17. 11. 1926, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 15. 9.1943, lan SKOJ-a od maja 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- DUJMOVI (Štipana) IVAN, borac, r. 1909. Opuzen, Metkovi, zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1943.
- DUJMOVI (Josipa) JERKO, borac 1. . 1. bat., Primorski Dolac, Split, zemljoradnik.
- DUJMOVI (Ivana) MARA, bolničarka brigadnog previjališta, r. 15. 11. 1923, Grabovac, Omiš, doma ica, u NOB od 5. 8. 1942, lan SKOJ-a od novembra 1942, lan KPJ od septembra 1943.
- DUJMOVI (Štipana) MATE, borac 1. . 1. bat., r. 14. 2. 1920, Opuzen, Metkovi, radnik, u NOB od 1944.
- DUJMOVI (Filipa) MIJO, borac, r. 1914, Ri ice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1942.
- DUJMOVI (Ante) NEDJELJKO, borac 2. . 2. bat., r. 24. 1. 1909, Opuzen, Metkovi, radnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- DUJMOVI -CUMI (Stanislava) OLIVERA, vodna bolničarka u 1. . 3. bat., r. 10. 2. 1928, Opuzen, Metkovi, ak, u NOB od po etka septembra 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupila po etkom jula 1943.
- DUJMOVI (Tome) STIPE, borac 1. . 1. bat., r. 1910, Opuzen, Metkovi, radnik, u NOB od 1. 10. 1944.
- DUJMOVI (Ante) TOMO, borac ete za vezu brigade, r. 12. 2. 1910, Opuzen, Metkovi, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- DUKI (Ludvika) LUDVIK, vodnik voda u 1. . 5. bat., r. 20. 2. 1920, Nabrežina, Italija, u NOB od 18. 1. 1944, lan SKOJ-a od jula 1944, lan KPJ od januara 1945.
- DUL I (Mate) JAKOV, borac voda za vezu 1. bat. r. 27. 2. 1920, Brusje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1943, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio 1941.
- DUL I (Nikole) JAKOV, politkomesar 3. . 3. bat., r. 4. 12. 1921, Rudine, Hvar, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ augusta 1943.
- DUL I (Marina) JOSIP-Sibe, komandant 6. bataljona, r. 30. 11. 1914, Rudine, Hvar, zemljoradnik, u NOB od maja 1942, lan KPJ od 1937. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- DUL I (Petra) STJEPAN, vodni delegat u 3. . 4. bat., r. 4. 3. 1922, Rudine, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1942, lan SKOJ-a od septembra 1942, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- DUL IC-KAJFES (Nikole) MARICA, bolničarka u 3. bat., r. 6. 2. 1920, Rudine, Hvar, doma ica, u NOB od aprila 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- DUMANI (Ante) BORIS, vodnik voda u 2. . 1. bat., r. 17. 8. 1919, Split, soboslikar, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- DUMANI (Josipa) DRAGO, borac - brija pri Štabu brigade, r. 14. 7. 1921, Split, brija, u NOB od 8. 9. 1943.
- DUNAT DRAGO, borac-mitraljezac u 4. bat.
- DUNAT (Ivana) JOSIP, borac 1. . 2. bat., r. 4. 11. 1915, Lukoran, Zadar, trg. pomočnik, u NOB od 1. 6. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- DUNDI (Nikole) MARKO, vodni delegat u 4. bat., r. 9. 11. 1922, Grabovac, Omiš, zemljoradnik, u NOB od 9.- 10. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio januara 1942.
- DUPLAN I -SANTINI (Vicka) JELKA, bolničarka u 5. bat., r. 28. 9. 1924, Split, srednjoškolka, u NOB od 3. 11. 1943. lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od augusta 1944. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).

- DURUT (Nike) ANTE, vodni delegat u 1. . 4. bat., r. 3. 6. 1917, Bokanjac, Zadar, službenik, u NOB od 3. 10. 1944, lan KPJ od januara 1945.
- DUŽEVI (Marina) FRANE, borac 2. . 4. bat., r. 3. 10. 1912, Dol, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- DUŽEVI (Balda) MATO, desetar, r. 29. 1. 1913, Putnikovi , Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio februara 1942.
- DUŽEVI (Ivana) VICKO, zamjenik politkomesara 2. . 6. bat., r. 26. 10 1902, Dol, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«), lan KPJ od 1936.
- DUŽI (Josipa) JOSIP, borac 3. bat., Sali, Zadar, zemljoradnik.
- DVIZAC (Habiba) EJUD, borac 2. . 2. bat., r. 25. 2. 1925, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- DVORNIK-BRTI EVI (Ante) LENKA, sekretar SKOJ-a 3. . 1. bat, r. 8. 6. 1925, Komiža, Vis, radnica, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupila 1941.
- DVORNIK-OLUJI (Josipa) VESELA, etna bolni arka, r. 3. 3. 1926. Split, domaćica, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, NOP-u pristupila po etkom 1943.
- DŽEPINA (Martina) JOSIP, borac 3. . 2. bat., r. 15. 2. 1922, Oklaj, Drniš, ak, u NOB od 3. 11. 1944.
- AKOVI (Ive) MARKO, borac, r. 1. 11. 1924, Goriš, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 20. 11. 1944.
- DATEROVI (Ajdina) DIKA, bolni arka u 3. . 2. bat., r. 3. 10. 1925, Mostar, frizerka, u NOB od 14. 2. 1945.
- ELDUM (Ivana) ANTE, borac 4. bat., r. 1908, V. Drvenik, Trogir, pomorac, u NOB od jeseni 1944, NOP-u pristupio u ljeto 1943.
- ELDUM (Vicka) FILICIO, borac prate eete 4. bat., r. 1905, V. Drvenik, Trogir, ribar, u NOB od jeseni 1944, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1943.
- OKI IVAN, borac 2. . 5. bat., u NOB od 1. 1. 1944.
- OLANGO (Luke) JOSIP, borac 3. bat., r. Split,
- UGUM (Boška) IVAN, borac-ekonom 1. . 3. bat., r. 1920. Kula, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 10. 2. 1943, lan KPJ od marta 1945.
- UKI (Mile) ILIJA, borac 3. . 2. bat., r. 14. 8. 1909, Dnopolje, Donji Lapac, službenik, u NOB od 11. 8. 1943.
- UKI (Hamdije) MUSTAFA, borac 3. . 3. bat., r. 3. 3. 1926, Mostar, radnik, u NOB od 15. 2. 1945.
- ELEZ (Ivana) JURE, borac, r. 8. 12. 1914, Ogorje Donje, Split, zemljoradnik, u NOB od 11. 11. 1944.
- ELEZOVI (Alije) HASAN, borac, r. 28. 4. 1920, Bivolje Brdo, apljina, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
- EMINAGI ESMA, borac.
- ERAK (Joze) IVAN, borac 1. . 2. bat., r. 1908. Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- ERAK (Sre ka) NIKOLA, desetar u 1. . 2. bat., r. 1926. Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a 1942.
- ERCEG (Mate) MARICA, etna bolni arka u 5. bat., r. 9. 5. 1922, Ugljan, Zadar, domaćica, u NOB od maja 1943, NOP-u pristupila polovinom 1942.
- ERCEG (Ivana) MARIJAN, zamjenik intendant a 4. bat., r. 1907, Drum, Imotski, radnik, u NOB od 1942, lan KPJ od 1933, španski borac (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- ERCEG (Križana) MARIJAN, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 10. 9. 1925, Rašane Gorje, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 16. 3. 1943, lan SKOJ-a od jula 1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio 1941.
- ERCEG (Štipana) MILENKO, vodni delegat, r. 9. 12. 1922, Podgora, Makarska, radnik, u NOB od 8. 1. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1941.
- ERCEG (Petra) ZVONKO, vodnik voda u 2. bat., r. 1920. Šibenik, konobar - ugost. radnik, u NOB od po etka 1943, lan SKOJ-a od polovine 1942.
- ERCEGOVI (Frane) ANKA, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 2. 12. 1920. Rogoznica, Šibenik, domaćica, u NOB od 2. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- ERCEGOVI (Antuna) BENE, borac 3. bat., Pupnat, Korula.
- ERCEGOVI (Jurja) BOŽO, borac 1. bat., r. 21. 12. 1909, Rogoznica, Šibenik, kovač, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- EREŠ (Ivana) MATE, borac 3. . 4. bat., r. 1915, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- EREŠ (Ante) MIRKO, borac 2. c. 4. bat., r. 1911, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.

- ERJAVEC (Franca) FRANC, vodni delegat u 2. . 5. bat., u NOB od 14. 3. 1944, u brigadu stupio jula 1944.
- ETEROVIC ANDRIJA-Mitar, borac 1. . 4. bat., r. 1907, Pu iš e, Bra , zemljoradnik, u NOB od 1. 2. 1944.
- ETEROVIC (Ivana) BOŽO, zamjenik politkomesara 4. bat., r. 1920, Pu iš e, Bra , kamenoklesar, u NOB od 15. 7. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1941, lan KPJ od jula 1942.
- ETEROVIC (Josipa) IVO, desetar u 1. . 4. bat., r. 1924, Pražnice, Bra , zemljoradnik, u NOB od 8. 2. 1943.
- ETEROVIC (Ivana) MILAN, sekretar Štaba 1. bat., r. 12. 2. 1924, Pu iš e, Bra , ak u it. škole, u NOB od 8. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- FABIJAN (Andrije) EUGEN-JANKO, zamjenik komandira 3. . 5. bat., r. 9. 4. 1919, Borut, Pazin, zemljoradnik, u NOB od 18.1. 1944, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio decembar 1942.
- FABIJANOVI -HAJDUKOVI (Jurja) MARIJA, omladinski rukovodilac 2. bat., r. 12. 2. 1925, Škrip, Bra , domaica, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ-a krajem 1942, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u prisutpila augusta 1942.
- FABRIS (Frane) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 16. 1. 1922, Vrnik, Korula, trg. pomo-nik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944.
- FABRIS (Iva) MARIO, borac 3. bat., r. 1924, Vrnik, Korula, ak, u NOB od druge polovine septembra 1943.
- FABRIS (Frane) IVO, borac 1. . 4. bat., r. 29. 4. 1916, Korula, radnik, u NOB od 18. 9. 1943.
- FABULI (Ive) MILENKO, borac 1. . 4. bat., r. 17. 2. 1924, Preko, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 5. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- FABULI (Filipa) VLADIMIR, borac 3. . 4. bat., r. 30. 7. 1924, Preko, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 5. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- FAGANEL (Jožefa) JOSIP, vodnik voda u 1. . 5. bat., r. 17. 3. 1921, Osek, Nova Gorica, trg. pomo-nik. U NOB od 11. 1. 1944, lan KPJ od marta 1945, NOP-u pristupio septembra 1943.
- FAIN (Bože) DRAGO, vodni delegat radnog voda 4. bat., r. 7. 10. 1913, Sutomišica, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 17. 9. 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio marta 1943.
- FAIN (Blanka) VINKO, vodni delegat u 1. . 1. bat., r. 4. 7. 1914, Sutomišica, Zadar, stolar, u NOB od 19. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- FANTELA (Ivana) ANTUN, borac, r. 1915, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- FANTOV (Ante) FRANE, borac 3. . 3. bat., r. 3. 2. 1925, Banj, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- FARAC (Marka) IVAN, borac 2. . 3. bat., r. 14. 9. 1911, Pupnat, Korula, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od 1942.
- FARAC-CIPRIJAN (Marina) JURE, borac 1. . 2. bat., r. 3. 6. 1921, Pupnat, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942, NOP-u pristupio marta 1942.
- FARAC-PERJANIK (Ivana) PAVAL, borac, 1. . 3. bat., r. 13. 7. 1913, Pupnat, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio maja 1943.
- FAR I Cura (Franka) FIDELIS, borac ete za vezu brigade, r. 1925, Blato, Korula, radnik, u NOB od novembra 1943.
- FAR I Priša (Božota) PAVAL, desetar u prateoj eti brigade, r. 1921, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- FATOVI (Stipe) ANTE, vodni delegat u 3. . 2. bat., r. 12. 6. 1921, Sestrunj, Zadar, mornar, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od marta 1942, lan KPJ od marta 1945.
- FATUR JOŽEF, borac 5. bat. u NOB od 13. 3. 1944.
- FAVRO ANTE, borac 3. bat., r. 1. 3. 1924, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 7. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- FAVRO (Vicka) DRAGO, borac 1. . 1. bat., r. 11. 1. 1920, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- FAVRO-Mušketo (Franka) FRANKO, borac 2. bat., r. 1921, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944, NOP pristupio 1942.
- FAVRO (Franka) MARIN, borac, r. 1909. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- FAZLIBEGOVI (Saliha) HASAN, borac 1. bat., r. Mostar.
- FERENCA (Frane) IVO, omladinski rukovodilac 3. bat. r. 28. 8. 1924, Trpanj, Dubrovnik, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od decembra 1943.

- FIAMENGO (Tome) JOSIP, borac 2. . 3. bat., r. 21. 12. 1924, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943.
- FIAMENGO (Vicka) PETAR, borac 1. . 3. bat., r. 27. 4. 1921, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a po etkom 1943, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- FIGAR (Ivana) IVAN, borac 1. bat., Kojsko, Nova Gorica, u NOB od 1944.
- FILIPPI (Ante) IVO, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 11. 3. 1927, Korula, ak, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od decembra 1944.
- FILIPPI (Joze) NIKOLA, vodni delegat u 1. . 3. bat., r. 29. 3. 1924, Korula, dvodjelac, u NOB od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ po etkom 1945.
- FILIPOVIĆ (Petra) IVAN, borac pratečete 2. bat., r. 1910, Donja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1943.
- FILIPOVIĆ (Tome) MATE, referent saniteta 1. bat., r. 1911, Opuzen, Metković, radnik, u NOB od 1. 7. 1943.
- FILIPOVIĆ MLAĐEN, vodnik voda u 2. . 6. bat.
- FILJAK MARIJA, bolni arka saniteta brigade, r. Mostar, u NOB od 14. 2. 1945.
- FINCI (Saloma) SALOMON, intendant 4. bat., r. 20. 11. 1905, Sarajevo, dr. inž. hrvat, u NOB od 11. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- FIO (Dinka) NIKOLA, borac intendature 2. bat., r. 1902, Supetar, Brač, postolar, u NOB od 23. 2. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- FIROVANTI (Mate) MATE, borac 3. . 1. bat., r. 8. 12. 1914, Poljane, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943.
- FISTONI (Nikole) NIKOLA, borac - bolni aranđeljalištu 1. bat., r. 3. 7. 1918, Zastržić, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 3. 7. 1944.
- FIŠINGER (Jakoba) JAKOB, desetar u pratoceti 5. bat., r. 22. 3. 1923, ZG. Bistrica, radnik, u NOB od 14. 3. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1944.
- FIUMAN (Antona) VILKO, načelnik Štaba brigade, r. 17. 9. 1922, Rijeka, ak, u NOB od 18. 8. 1943, lan KPJ od 1944.
- FIŽULI (Ante) MARIJAN, borac 3. . 1. bat., r. 1. 2. 1916, Dragove, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 4. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- FIZULI (Petra) JOSIP, borac 1. . 3. bat., r. 6. 4. 1913, Dragove, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 4. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- FIŽULETO (Ante) JAKOV, borac 1. . 3. bat., r. 24. 7. 1922, Ugljan, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a polovinom 1942.
- FIŽULETO (Mate) SREKO, borac 2. . 4. bat., r. 23. 6. 1919, Ugljan, Zadar, mornar, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- FOŠKULO (Nikole) NIKO, borac 2. . 1 bat., r. 7. 12. 1908, Kuna, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- FRAJNDLIH (Oskar) SREKO, borac - sekretar štaba 4. bat., r. 14. 8. 1923, Osijek, srednjoškolac, u NOB od 28. 10. 1944, lan SKOJ-a decembra 1944.
- FRANCESKI (Ivana) IVO, borac 1. . 1. bat., r. 1923, Oskorušno, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 28. 8. 1942, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio 1941.
- FRAN ESKI-RAKO NEVENKA, referent saniteta 2. bat., r. 5. 8. 1916, Perimusa, Imotski, domaćica, u NOB od 3. 3. 1943.
- FRANETOVIĆ (Nikole) PETAR, borac inžinjerske ete brigade, r. 6. 4. 1909, Stari Grad, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, NOP-u pristupio aprila 1942.
- FRANIČEVIĆ (Vicka) JOŠKO, vodni delegat u 2. . 2. bat., r. 1922, Stari Grad, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 6. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio 1942.
- FRANIĆ (Ivana) ANTE, borac 3. . 3. bat., r. 4. 6. 1924, Raše, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od druge polovine 1942, lan KPJ od 1944.
- FRANIĆ (Pera) ANTON, vodnik voda intendature brigade, r. 25. 12. 1904, Korišće, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- FRANIĆ (Petra) IVAN, borac 3. . 3. bat., r. 20. 1. 1923, Raše, Korula, mornar, u NOB od 13. 6. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- FRANIĆ (Stipe) IVAN, borac 3. bat. r. 7. 9. 1907, Slatine, Split, ribar, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- FRANIĆ (Frane) ŠIME, borac 4. bat., r. Stankovci, Benkovac, zemljoradnik.
- FRANK ANTON, borac 2. . 5. bat. r. 4. 4. 1921, Brezovo Brdo, Sežana, u NOB od 14. 1. 1944.
- FRANKOVIĆ (Iva) IVO, komandir 3. . 3. bat., r. 13. 8. 1921, Boljenović, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1942.

FRANKOVI -BAŠKOVI (Jozef) MARIJA, referent saniteta 3. bat., r. 28. 6. 1924, Makar, Makarska, domaćica, u NOB od 12. 12. 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupila 1941.

FRANKOVI (Josipa) KLEME, vodnik voda u 4. bat., r. 19.11.1923, Makar, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 29. 9. 1942, lan SKOJ-a od 1941.

FRANKOVI (Ivana) RATKO, zamjenik intendanta brigade u formiranju, r. 23. 9. 1914, Vrboska, Hvar, radnik, u NOB od 1. 2. 1942, lan KPJ od februara 1943, NOP-u pristupio jula 1941.

FRANOTOVI (Donka) ANTUN, vodnik voda, r. 1922, Zrnovo, Korčula, klesar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio 1942.

FRANULOVI -Tripica (Antuna) MARKO, borac prateće ete brigade, r. 1901, Blato, Korčula, službenik, u NOB od 1943.

FRANULOVI -Sržuvan (Ivana) MARKO, borac 2. bat., r. 1919, Blato, Korčula, radnik, u NOB od 1943.

FRANUSI (Luke) ANTUN, borac, r. 24. 5. 1924, Luka, Ston, Dubrovnik, ribar, u NOB od 8. 9. 1943.

FRANUSI (Pere) IVO, borac, r. 18.9. 1914, Luka, Ston, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio jula 1943.

FRANUSI (Ivana) LJUBO, borac, r. 5. 10. 1924, Ston, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944, NOP-u pristupila 1943.

FRANUSI (Miha) NIKO, borac, r. 5. 2. 1912, Luka-Ston, Dubrovnik, ribar, u NOB od 9. 9. 1943.

FREDOTOVI (Ante) PETAR, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 17. 5. 1925, Vrbanj, Hvar, obučar, u NOB od 17. 12. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od oktobra 1944.

FRNTI (Martina) VALENT, borac, r. 14. 4. 1912, Poljana, Varaždin, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.

FORETI FANICA, bolni arka, 2. . 2. bat. **FURLAN ERNEST**, borac 5. bat., r. 22. 10. 1914, Rižana, Koper, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.

FURLANI -VLAHOVIĆ (Frane) MILENA, vodni delegat u 4. bat., r. 1928. Jelsa, Hvar, domaćica, u NOB od aprila 1944, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944.

FUSUL (Vice) JORDAN, desetar u 4. bat., Bibinje, Zadar, radnik, u NOB od 16. 8. 1944, lan KPJ od 1944.

GABELICA (Petra) NIKOLA, borac 2. . 4. bat., r. 1923, Zmijavci, Imotski, zemljoradnik u NOB od 15. 2. 1945.

GABELI (Andrije) ANTE, politkomesar inžinjerske ete brigade, r. 5. 11. 1901, Vis, stolar-modelista, u NOB od po etaka septembra 1943, lan KPJ od juna 1930. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).

GABRI (Mije) MIRKO, vodni delegat u 1. . 3. bat., r. 25. 11. 1925, Metković, stolar, u NOB od 28. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od maja 1945.

GABRI (Filip) SREKO, zamjenik komandanta 2. bat., r. 21. 12. 1907, Metković, radnik, u NOB od 2. 10. 1943, lan KPJ od juna 1944.

GABRI EVI (Nikole) MARTIN, zamjenik politkomesara brigade (u brigadi se našao od februara 1944. do februara 1945), r. 29. 2. 1920, Trogir, student filozofije, u NOB od 11. 8. 1941, kandidat za lana KPJ od 1941, lan KPJ od 1944. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),

GAJE (Nikole) IVAN, zamjenik komandanta brigade, r. 1913, Zagvozd, Imotski, radnik, u NOB od 1941, lan KPJ od 1942. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),

GAJNA (Blaža) VJEKOSLAV, borac prateće ete brigade, r. 10. 2. 1923, Zman, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.

GAJNA (Nikole) SKOLASTIKA, bolni arka 3. . 5. bat., r. 2. 2. 1924, Zman, Zadar, domaćica, u NOB od 8.3. 1944, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupila 1943.

GALENŠEK (Mile) FRIDRIH, borac-kurir u 3. bat., r. Griže, Celje, u NOB od 1944.

GALEŠI (Jure) BRANKO, vodni delegat u 1. . 1. bat., r. 1926, Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 10. 6. 1943.

GALEŠI (Stipe) JOZO, borac-kurir 2. . 3. bat. r. 12. 9. 1924, Neori, Split, zemljoradnik, u NOB od 27. 11. 1944.

GALEŠI (Marka) MILE, borac 3. . 3. bat., r. 1925, Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio jula 1943.

GALEŠI (Bože) ŠIME, borac 3. . 3. bat., r. 1928, Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943.

GALEŠI (Jure) VINKO, borac 2. . 2. bat., r. 1924, Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, NOP-u pristupio marta 1943.

- GALI (Marijana) ANDRIJA, borac 2. bat., r. 25. 7. 1914, Bija a, Ljubuški, radnik, u NOB od 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- GALI (Marijana) BOŽO, borac 2. . 1. bat., r. 15. 2. 1911, Vinjani Gornji, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1945, NOP-u pristupio aprila 1944.
- GALI (Luke) DRAGO, obavještajni oficir Štaba brigade, r. 28. 12. 1921, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1941, lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od decembra 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- GALI (Štipana) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 1. 11. 1914, Vinjani Gornji, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 5. 4. 1945, NOP-u pristupio aprila 1944.
- GALI (Ivana) MARIJAN, borac 1. . 1. bat., r. 29. 4. 1914, Vinjani Gornji, Imotski, zidar, u NOB od 1. 5. 1945, NOP-u pristupio aprila 1944.
- GALIJANI (Ferdinanda) AURELIJO, borac 1. . 2. bat., r. 1922, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- GARDINA (Antuna) EMINO, borac voda za vezu 3. bat.
- GAŠPAR (Josipa) ANTE, ekonom prištapskih jedinica brigade, r. 15. 6. 1918. Umiani, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1. 2. 1944, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio maja 1942.
- GAŠPARIN JOŽEF, vodnik voda u 2. . 5. bat., r. 1914, Smartno, Nova Gorica, elektriar, u NOB od 1. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- GASPAROV (Josipa) ADOLF, borac, r. 17. 6. 1925, Silba, Zadar, poljoprivredni tehničar, u NOB od 19. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- GAŠPI (Mate) JOZO, borac prate e ete brigade, r. 3. 3. 1903, Solin, Split, radnik, u NOB od 19. 9. 1944.
- GATAR-STOJANOVIĆ (Vice) MERY, bolni arka 3. . 3. bat., r. 23. 3. 1926, Dugi Rat, Omiš, ak, u NOB od 21. 8. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od decembra 1943.
- GATIN-KUBELKA (Ivo) ZLATA, apotekar u brigadnom previjalištu, r. 3. 1. 1926, Split, ak srednje škole, u NOB od 1. 8. 1944, lan SKOJ-a od februara 1942.
- GAVRANIĆ-PEPLIĆ (Marina) IVAN, borac 3. bat., r. 1924. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- GAVRANIĆ (Mile) JOSIP, borac 3. bat., r. 1922, Ferianci, Našice, u NOB od jeseni 1944.
- GAVRANIĆ (Jurja) JURE, borac 2. bat., r. 1920, Blato, Korula, zemljoradnik u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943 NOP-u pristupio 1942.
- GAVRANIC-Lotre (Antuna) KUZMA, borac 1. . 2. bat., r. 1921, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943.
- GAVRANIĆ-PALE (Antuna) MARA - Pobrlica, bolni arka, 2. . 3. bat., r. 1926, Blato, Korula, domaćica, u NOB od januara 1943, lan SKOJ-a od januara 1942.
- GAVRANIĆ-KALOGJERA (Jakova) MARIJA, etna bolni arka 3. . 2. bat., r. 10. 6. 1922, Blato, Korula, domaćica, u NOB od 1. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942.
- GAVRANIĆ-esko (Franka) MILJENKO, borac 2. bat., r. 1921, Blato, Korula, službenik, u NOB od 17. 10. 1943.
- GAVRANIĆ-Nadal (Mikota) MIKO, borac 2. bat., r. 1922, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- GAZARI TATJANA, bolni arka prate e ete 4. bat., r. 23. 11. 1923, Split, domaćica, u NOB od 11. 9. 1943.
- GERBEC (Franca) IVAN, desetar u 3. . 5. bat., r. 15. 4. 1914, Doblar, Kanal, Nova Gorica, radnik, u NOB od 14. 3. 1944, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- GIALOTTI (Ivana) PJERO, borac 4. bat., r. Verceli, Italija, Talijan.
- GILJANOVIĆ (Marijana) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 1918, Plano, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 27. 10. 1944.
- GILJANOVIĆ (Ivana) MARIJAN, borac-kurir ete za vezu brigade, r. 1. 2. 1932, Plano, Trogir, zemljoradnik, u NOB od II. 8. 1944, lan SKOJ-a od 1944.
- GILJEVIĆ (Jure) IVAN, politkomesar 5. bat. (od 19. 11. 1943. do polovine decembra 1943), r. 12. 8. 1914, Bačina, Kardeševje, zemljoradnik, u NOB od 24. 1. 1942, lan KPJ od septembra 1933. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- GILJEVIĆ (Grge) NEDO, politkomesar 2. . 2. bat., r. 17. 11. 1910, Bačina, Kardeševje, zemljoradnik, u NOB od 10. 2. 1942, lan KPJ od 1933. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- GIZDAV (Luka) DRAGO, borac 3. bat., r. 1919, Komiža, Vis, postolar, u NOB od 18. 9. 1943.
- GIZDIĆ (Stipe) IVAN, omladinski rukovodilac 2. bat., r. 9. 8. 1925, Mravince, Split, radnik, u NOB od 8. 1. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.

- GIZDI (Mate) NEDJELJKO, zamjenik politkomesara 1. . 4. bat., r. 10. 10. 1926, Klis Split, brija , u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1943, lan KPJ od juna 1944.
- GLAMUZINA (Nikole) JAKOV, borac 3. . 4 bat., r. 28. 12. 1920, Rogotin, Kardeljevo, radnik, u NOB od 14. 2. 1945.
- GLAVĀŠ (Ive) ANTO, desetar u 1. . 4. bat., r. 4. 4. 1923, Polj, Travnik, radnik, u NOB od 29. 10. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944, lan KPJ od maja 1945.
- GLAVI (Luke) BRANKO, sekretar SKOJ-a prate e ete brigade, r. 10. 10. 1925, Nadin, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 24. 5. 1943, lan SKOJ-a od jula 1944, lan KPJ od marta 1945, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- GLAVINA (Andrije) MATE, borac, r. 1900. Klis, Split, radnik, u NOB od novembra 1944.
- GLAVO I TRTALJA (Ivana) ANTUN, borac, r. 1916, Blato, Kor ulla, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943, lan KPJ po etkom 1945.
- GLAVO I FRANO, borac intendanture brigade, r. 1920. Blato, Kor ulla, radnik, u NOB od 1943.
- GLAVO I (Petra) FRANJO, borac, r. 11. 4. 1916, Kor ulla, kroja , u NOB od 20. 8. 1943.
- GLAVOR (Ivana) JOZO, borac, r. 23. 10. 1923, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943.
- GLIBOTA (Ante) MATE, borac ete za vezu brigade, r. 4. 7. 1922. Stari Grad, Hvar, u itelj, u NOB od 1. 7. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- GLUMAC (Ivana) ANTE, borac 2. . 3. bat., r. 1907, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- GNJE (Jure) IVAN-Primorac, borac 1. . 1. bat., r. 1913, Opuzen, Metkovi , radnik, u NOB od 30. 3. 1944.
- GNJE (Luke) JOZO, borac 1. bat., r. 1912, Kravac, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- GNJE (Ante) MATE, borac 2. . 2. bat., r. 1921, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 6. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943.
- GNJE (Jozef) NIKOLA, borac 1. . 4. bat., r. 27. 11. 1916, Opuzen, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.
- GNJE (Viadana) PETAR, vodnik voda u 2. . 3. bat. (u brigadi od 2. 10. 1943. do poetka novembra 1943), r. 15. 10. 1923, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1942, lan SKOJ-a od decembra 1941, lan KPJ od augusta 1943.
- GNJE (Viadana) SRE KO, vodni delegat u 3. . 5. bat. (u brigadi od 19. 11. 1943. do 20. 12. 1943), r. 30. 10. 1926, Staševica, Kardeljevo, ak, u NOB od 12. 10. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od septembra 1944.
- GODINOV (Andrije) JOZO, borac prate e ete brigade, r. 29. 12. 1899, Bogomo lje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- GODINOV (Ivana) MIRKO, borac prate e ete brigade, r. 16. 7. 1910, Bogomo lje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943. NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- GOI (Andre) IVO, obavlještajni oficir Štaba brigade, r. 22. 5. 1913, Dubrovnik, na stavnik, u NOB od 17. 7. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- GOLAVŠEK (Mihael) FRIDRIH, borac 3. bat., r. 8. 10. 1923, Zabukovac, Žalce, radnik, u NOB od 1. 1. 1944,
- GOLDŠTAJN EMIL, zamjenik komandira 1. . 6. bat., r. 1920, Sarajevo, fotograf, u NOB od augusta 1943.
- GOLOM I (Mate) SEBO, borac prate e ete brigade, r. 16. 10. 1920, Janjevo, ljeva , u NOB od 1. 12. 1944.
- GOLJA IVAN, borac 5. bat, r. 19. 12. 1919, Zatolmin, Tolmin, u NOB od januara 1944.
- GOLJEVŠ EK MIROSLAV, borac 5. bat., r. 27. 1. 1921, Ljolje, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 13. 3. 1944.
- GOMBA (Franca) JOŽE, vodnik voda u 1. . 5. bat, r. 23. 3. 1922, Savorje, Sežana, zemljoradnik, u NOB od 18. 1. 1944, lan SKOJ-a od jula 1944, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- GORA (Mirka) MATE, borac 3. . 2. bat., r. 19. 2. 1923, Novigrad, Koprivnica, policajac, u NOB od 1. 10. 1944.
- GOSTO ŠA IRA, borac iz Mostara, u NOB od 14. 2. 1945.
- GRABA VAC (Marka) JAKOV, borac 2. bat., Kula, Zenica, u NOB od jeseni 1944.
- GRABOVAC (Ante) KRUNO, borac 4. bat., r. 25. 3. 1910, Sinj, službenik, u NOB od 22. 11. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- GRACIN (Bartula) VICKO, borac 3. . 1. bat., r. 12. 8. 1918, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943.
- GRAZIANI (Luiggi) MATEO, borac 3. . 2. bat., r. 25. 3. 1920, Piangipane, Ravenna, Italija, Talijan, radnik, u NOB od 8. 1. 1945.

- GRADAC (Mate) ANTE, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 1908, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 19. 2. 1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio februara 1942.
- GRADAC (Petra) MATE, borac 1. . 2. bat., r. 22. 11. 1910, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1943, NOP-u pristupio februara 1943.
- GRADAC (Petra) NIKOLA, borac 1. . 2. bat., r. 6.12.1909, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- GRADAC (Mate) PETAR, vodni delegat u 1. . 2. bat., r. 28. 6. 1923, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1942, lan KPJ od maja 1943.
- GRANI AN ELKO, borac 2. bat.
- GRANI (Mije) PETAR, borac 3. . 4. bat., r. 15. 3. 1907, Medovdolac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 2. 10. 1943.
- GRAŠI (Aleksandra) IVAN, borac intendanture brigade, r. 1920, Bobovišće, Brač, trgovac, u NOB od 1942, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944.
- GRBAC JOZEF, borac 2. . 5. bat., r. 1924, Vrbica, Postojna, u NOB od po etka 1944.
- GRBAVAC (Marka) JAKOV, borac 3. . 2. bat., r. 9. 3. 1922, Kula, Zenica, šofer, u NOB od 12. 2. 1944.
- GRBAVAC (Ante) SREKO, borac, r. 1914., Hardomilja, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944.
- GRBEC (Stjepana) IVO, desetar u 3. . 5. bat., Vrbov, Rijeka.
- GRBIĆ (Pava) MATO, desetar, r. 27. 10. 1925, Mali Ston, Dubrovnik, ak, u NOB od septembra 1943.
- GRBIN Gašpar (Mikota) FRANKO, borac ete za vezu brigade, r. 1915, Blato, Korčula, službenik, u NOB od 1943.
- GRBIN (Antuna) IVAN, borac prate e ete 4. bat., r. 1909, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- GRBIN JAKICA, bolni arka saniteta brigade, r. Blato, Korčula, babica, u NOB od 1943.
- GRBIN GAŠPAR (Mikota) MIKO, borac prate e ete brigade, r. 1912, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- GRBIN (Nikole) NIKOLA, borac 3. bat., r. 23. 4. 1927, Zrnovo, Korčula, zemljoradnik, u NOB od maja 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- GRČIĆ (Josipa) KRUNO, zamjenik referenta saniteta brigade, r. 21. 10. 1916, Split, student prava, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio februara 1942.
- GREGET (Petra) PAVAO, borac 3. . 1. bat., r. 12. 11. 1921, Borovik, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943. Za vrijeme borbi na Vrgorcu, 12. 10. 1943. zarobljen i bio u logoru.
- GREGO (Ivana) IVAN, borac - kurir Štaba brigade, r. 4. 2. 1924, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1942.
- GREGO Ružir (Marina) JERKO, borac 2. bat., r. 1924. Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- GREGOV (Silvestra) JOSIP-Moreto, borac, r. 22. 11. 1923, Preko, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 5. 7. 1943.
- GRGASOVIĆ (Mije) MARGARITA, referent saniteta brigadnog previjališta, r. 24. 3. 1922, Kotišina, Makarska, krojačka radnica, u NOB od 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1944.
- GRGAS MATE, zamjenik politkomesara 3. . 5. bat., lan KPJ.
- GRGIĆ - IKOV (Mirka) DRAGICA, borac 4. bat., r. 13. 4. 1926, Jablanica, ak, u NOB od 14. 2. 1945, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupila 1943.
- GRGIĆ (Josipa) MATE, borac - lan propagandnog odsjeka brigade, r. 22. 6. 1927, Blato, Korčula, u enik gimnazije, u NOB od novembra 1944, lan SKOJ-a od marta 1945.
- GRGIĆ TEO, borac 3. bat. i ratni dopisnik.
- GRGIĆ (Blaža) VINKO, borac 3. . 1. bat., r. 1924, Klobuk, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od februara 1945.
- GRGUREVIĆ (Miha) ANTE, borac 3. . 4. bat., r. 1907, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944., NOP-u pristupio septembra 1943.
- GRGUREVIĆ (Ante) IVAN, borac 1. . 4. bat., r. 1917, Kaštel Stari, Split, radnik, u NOB od 20. 9. 1942.
- GRGUREVIĆ (Ivana) IVAN, borac 4. bat., r. Kaštel Novi, Split,
- GRGUREVIĆ (Luke) PETAR, vodni delegat izviđača voda brigade, r. 6. 6. 1920, Škaljari, Kotor, radnik, u NOB od jula 1941, lan KPJ od 1939. U brigadu stupio jula 1944. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- GRGURIĆ IN (Roka) JERKO, borac 2. . 1. bat., r. 6. 11. 1906, Zirje, Šibenik, ribar, u NOB od po etka februara 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- GRGURIĆ IN (Roka) REDE, desetar u 2. . 2. bat., r. 21. 11. 1920, Zirje, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 4. 2. 1944, lan SKOJ-a od 1941.

- GRGURINA (Bene) MATE, borac 3. . 3. bat., r. 23. 2. 1926, Tijesno, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- GRGURINOVI (Andrije) MATE, borac, r. 6. 6. 1925, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1945.
- GRGURINOVI (Ante) MATE, borac 1. . 2. bat., r. 26.7.1928, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- GRGURINOVI (Ivana) MIJO, borac 2. bat., r. 1892, Ba ina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943. U brigadi se nalazio do februara 1944, NOP-u pristupio 1942.
- GRGURINOVI (Andrije) PETAR, borac 4. bat., r. 25.1.1929, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 14. 9. 1944, lan SKOJ-a od maja 1943.
- GRGURINOVI (Mate) VINKO, borac, r. 1927, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 14. 8. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1943.
- GRUEVI (Mata) JOZO, borac 2. . 1. bat., r. 29. 10. 1927, Topolo, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1945. NOP-u pristupio po etkom septembra 1943.
- GROSSI (Roka) ANDRIJA, borac 2. . 3. bat., r. 7. 1. 1925, Opuzen, Metković, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, NOP pristupio juna 1943.
- GRUBI (Todora) ALEKSANDAR-Lešo, zamjenik komandanta 6. bat., r. 27. 2. 1915, Dubrovnik, - porijeklom iz Knina, automehaničar-šofer, u NOB od 1942, lan KPJ od 1943.
- GRUBIŠI BLAŽENKA, bolničarka sanitetske brigade.
- GRUBIŠI (Nikole) IVAN, borac 2. . 3. bat., r. 1914, Jabuka, Sinj, policajac, u NOB od 25. 10. 1944.
- GRUBIŠI JOSO, komandir 2. . 6. bat.
- GRUBIŠI (Petra) NIKO, borac-kurir Štaba brigade, r. 1. 4. 1927, Opuzen, Metković, radnik, u NOB od 14. 9. 1944, lan SKOJ-a od augusta 1943.
- GRUI (Domenika) MATE, borac, r. 1910, Trogir, u NOB od 1944.
- GRZUNOV (Jakova) KREŠIMIR, borac 2. . 2. bat., r. 4. 3. 1922, Kali, Zadar, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- GUBELJI (Saliha) ASIM, borac 1. . 1. bat., r. 28. 10. 1928, Mostar, ak, trg. škole, u NOB od 15. 2. 1945, lan SKOJ-a od aprila 1945.
- GUDELJ (Jure) DANE-Velega, politkomesar 1. . 1. bat., r. 1. 9. 1919, Poljica, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 19. 11. 1942, lan KPJ od 1938, NOP-u pristupio 1941.
- GUDELJ (Ante) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 1911, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 16.11.1943, lan KPJ od 1939, NOP-u pristupio 1941.
- GUDELJ (Jure) LJUBO, politkomesar prateće 4. bat., r. 1915, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1943, lan KPJ od 1939, NOP-u pristupio 1941.
- GUDELJ (Marka) MARKO-Bigi, komandir 1. . 1. bat., r. 28. 4. 1919, Zmijavci, Imotski, radnik, u NOB od 20. 12. 1942, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio 1941.
- GUDELJ (Andrije) PETAR, vodnik voda 1. . 1. bat., r. 1924. Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- GUDEU-VELEGA (Jure) TEREZA, bolničarka 3. . 1. bat., r. 1. 1. 1927, Poljica, Imotski, radnica, u NOB od 20. 2. 1943, lan SKOJ-a, lan KPJ, NOP-u pristupila 1942.
- GUGI -KOTARAC (Ivan) IVAN-Ijak, borac 3. . 2. bat., r. 18. 8. 1925, Vela Luka, Korčula, električarski radnik, u NOB od augusta 1943, NOP-u pristupio krajem 1942.
- GUGI (Nikole) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 16. 11. 1914, Raška, Korčula, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- GUI (Ivana) IVO, borac prateće briгадe, r. 24. 4. 1925, Milna, Brač, trg. pomornik, u NOB od 14.11.1944, lan KPJ od 10. 5. 1945.
- GULAN (Petra) BRUNO, borac 3. . 3. bat., r. 6. 12. 1919, Pirovac, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- GULAN VINKO, borac 2. bat.
- GULAN-MARIN (Tome) MILKA, bolničarka prateće 2. bat., r. 6. 6. 1925, Konjevrate, Šibenik, domaćica, u NOB od 1. 1. 1944, lan KPJ od februara 1945, NOP-u pristupila maja 1942.
- GUŠA (Kuzme) STJEPAN, borac, r. 1925, Jelsa, Hvar, drvodjelac, u NOB od 15. 7. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943.

- GUVO (Jozef) IVAN, komandant brigade, r. 1910, aporice, Sinj, radnik, u NOB od 10. 2. 1942, lan KPJ od 1941, narodni heroj Jugoslavije, (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- HADŽIMAHOVIĆ (Sa ira) MUJO, borac, r. 13. 10. 1923, Mostar, radnik, u NOB od 15. 2. 1945.
- HA IMUSTIĆ (Muhameda) RAMIZA, bojni arka 3. . 2. bat., r. 15. 3. 1925, Mostar, domaćica, u NOB od 14. 2. 1945.
- HAJDIĆ (Ivana) MILENKO, borac 2. . 4. bat., r. 20. 2. 1925, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- HAJDIĆ (Pave) PAVAO, borac 1. . 3. bat., r. 18. 5. 1924, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1944, NOP-u pristupio maja 1943.
- HAJDIĆ (Jozef) PERO, vodnik voda u 1. . 2. bat., r. 12. 1. 1925, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, NOP-u pristupio maja 1943.
- HAJDUK (Jozef) ANTE, borac, r. 1907, Grab, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 1. 3. 1945.
- HAN ABAKA (Marka) ILIJA, borac, r. 12. 3. 1923, Mlini - Župa, Dubrovnik, službenik, u NOB od 22. 10. 1943.
- HARAŠIĆ (Ivana) IVAN, borac 4. bat., r. 25. 5. 1914, Dol, Brač, radnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- HAUSOVIĆ (Pere) MARTIN, vodnik voda, r. 11. 9. 1913, Luka - Ston, Dubrovnik, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- HAZDOVAC (Petra) BALDO, desetar u 2. . 1. bat., r. 14. 12. 1925, Blato, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1944, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio maja 1943.
- HAZDOVAC (Antuna) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 19. 7. 1925, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943.
- HAZDOVAC (Mate) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 19. 7. 1925, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, NOP-u pristupio maja 1943.
- HAZDOVAC (Nikole) MLAĐEN, vodni dešetar u 3. . 3. bat., r. 24. 11. 1921, Blato, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1943, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio marta 1943.
- HAZDOVAC (Nikole) PAVLIMIR, borac, r. 1924, Blato, Dubrovnik, zemljoradnik u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1943.
- HERCEG (Ivana) IVAN, borac 4. bat., r. Vrgorac.
- HERENDA (Ivana) JOSIP, omladinski rukovodilac 1. bat., r. 19. 3. 1926, Pag, ak u NOB od 2. 10. 1943, lan SKOJ-a od marta 1944, lan KPJ od juna 1944.
- HIHAR (Mara) MARO, borac 3. . 1. bat., r. 20. 3. 1919, Mali Ston, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 18. 10. 1944.
- HLADILO (Ante) IVO borac, r. 4. 4. 1924, Mali Ston, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943.
- HOĆIĆ (Muhameda) EMAL, borac 3. . 2. bat., r. 28. 2. 1927, Mostar, pekar, u NOB od 14. 2. 1945.
- HOLŠTAJN OTON, borac 2. 5. bat., u NOB od 14. 1. 1944. U brigadi od jula 1944.
- HORVAT (Ivana) JOSIP, borac, r. 11. 9. 1914, Cirkovljan, akovec, u NOB od 14. 10. 1944.
- HORVATIN KARLO, vodnik jurišnog voda u 1. bat.
- HRABAR (Jozef) ANTONELLO, borac 3. . 4. bat., r. 12. 12. 1911, Podgora, Makarska, bačvar, u NOB od augusta 1943, lan KPJ od marta 1944, NOP-u pristupio 1941.
- HRASTE (Stjepana) VELJKO, borac 1. . 1. bat., r. 4. 12. 1926, Brusje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 6. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od oktobra 1943.
- HRBOKA (Aleksandra) AUGUSTIN, desetar u 2. . 2. bat., r. 4. 5. 1914, Žman, Zadar, ribar, u NOB od 4. 4. 1944, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio 1943.
- HRBOKA DRAGUTIN, desetar u 2. . 1. bat.
- HREPIĆ (Ivana) BERNARD, borac 1. . 3. bat., r. 20. 5. 1913, Dol, Brač, zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- HROMIĆ (Krsti) SLAVKO, borac, r. 20. 8. 1920, Mrđan, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- HRSTIĆ (Mate) ANTE, borac 1. . 2. bat., r. 1909, Momići, Metković, zemljoradnik, u NOB od 23. 4. 1944.
- HRSTIĆ (Tome) VICKO, borac 2. . 1. bat., r. 11. 8. 1919, Drašnice, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1943, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1942.

- HRVATIN JOŽE, borac 5. bat., r. 8. 1. 1922, Trebane, Ilirska Bistrica, radnik, u NOB od 6. 1. 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- HRZI (Petra) PERICA, bolni arkaete, r. 5. 11. 1924, Novo Selo, Brač, domaćica, u NOB od februara 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- HUJDUR HUSNIJA, borac, r. Mostar, radnik, u NOB od 14. 2. 1945.
- HULJI (Josipa) ANDRO, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 17. 11. 1922, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od maja 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- HULJI (Josipa) ZDENKO, borac 3. . 3. bat., r. 23. 8. 1921, Bogomolje, Hvar, radnik, u NÖB od juna 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ krajem 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- HUMAR (Ferdinarda) PAVLE, desetar u 2. . 5. bat., r. 15. 12. 1920, Šetniška Gora, Tolmin, u NOB od 18. 1. 1944, lan SKOJ-a od novembra 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- HUMI (Petra) RUDOLF, borac 1. . 3. bat., r. 16. 1. 1914, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, NOP-u pristupio 1942.
- HURE (Jurja) JURAJ, borac intendature 4. bat., r. 26. 12. 1914, Brusje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- HURE (Luke) NIKOLA, borac intendanture 4. bat., r. 25. 3. 1920, Brusje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1944, NOP-u pristupio jula 1942.
- HURE (Nikole) PETAR, borac 2. . 4. bat., r. 25. 5. 1920, Brusje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 6. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio februara 1942.
- HUZI (Krsne) JOSIP, borac 3. . 2. bat., r. 17. 3. 1920, Preko, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 12. 5. 1944.
- IBRULJ (Salih) EKREM, sekretar SKOJ-a u 2. . 1. bat., r. 12. 3. 1924, Mostar, ak, u NOB od 11. 1. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1941, lan KPJ po etkom 1945,
- IBRULJ (Halida) MUSTAFA, borac, r. 1909, Ljubuški, brijeg, u NOB od 29. 10. 1944.
- ILI (Mate) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 1919, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- ILI (Teodora) IVAN, borac 1. bat., Smiljan, Gospić, u NOB od jeseni 1944.
- ILI -CRVARI (Mate) JELICA, etna bolni arka, r. 21. 8. 1923, Vis, domaćica, u NOB od 15. 4. 1944, NOP-u pristupila maju 1943.
- ILI (Martina) JOZO, borac 1. . 3. bat., r. 1911, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- ILI (Franje) NIKOLA, borac 2. . 2. bat., r. 1906, Zviri, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
- ILI (Stjepana) STJEPAN, borac 3. . 1. bat., r. 13. 6. 1912, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 25. 2. 1944.
- INSELT (Beta) MELANKA, politkomesar brigadnog previjališta, r. 5. 8. 1925, Osišek, ak, u NOB od 25. 1. 1943, lan KPJ.
- INTENTA MEL, borac - mitraljezac 4. bat.
- ISKIN (Blasula) NIKOLA, borac 1. . 3. bat., r. 4. 12. 1912, Lukoran, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 21. 11. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- IVAN I (Jakova) IVAN, borac, r. 12. 1. 1913, Senj, Buzet, zemljoradnik, u NOB od januara 1944, NOP-u pristupio 1943.
- IVAN I (Petra) JOZICA, feferten saniteta 5. bat., r. 3. 3. 1920, Split, domaćica, u NOB od 25. 10. 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od marta 1943.
- IVAN I MATO, borac 2. . 1. bat.
- IVANIŠEVI (Karla) ANTE, politkomesar 5. bat., r. 1. 9. 1921, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- IVANIŠEVI (Marka) ANTE, desetar u 3. . 4. bat., r. 20. 2. 1917, Split, bojadisar, u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- IVANIŠEVI (Duje) FRANE, vodnik voda u prateće eti, 1. bat. r. 9. 2. 1924, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ.
- IVANIŠEVI (Giusta) IVO, zamjenik komandira 1. . 3. bat. (u brigadi se nalazio od 2. 10. 1943 do decembra 1943), r. 29. 6. 1920, Makarska, student prava, u NOB od februara 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943.
- IVANKOVI (Krište) ANDRIJA, borac prateće ete brigade, r. 3. 10. 1906, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- IVANKOVI (Petra) PETAR-Grego, borac, r. 11. 7. 1912, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od decembra 1943.
- IVANKOVI (Stjepana) PETAR, borac prateće ete 4. bat. r. 11. 7. 1910, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- IVANKOVI (Stjepana) STJEPAN, borac - kurir Štaba 3. bat. r. 25. 7. 1924, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od maja 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od februara 1944.

- IVAS (Jerka) IVE, borac 4. bat., r. 20. 11. 1925, Vaani, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 20. 11. 1943.
- IV EVI (Josipa) IVAN, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 27. 8. 1920, Podšipanje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- IV EVI (Jurja) JOSIP, borac 3. . 1. bat., r. 20. 7. 1918, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943.
- IV EVI (Stjepana) LUKA, borac 2. . 3. bat., r. 16. 5. 1907, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15.10.1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- IV EVI -PETRINOV (Antuna) MARIJA, bolni arka u 2. bat., r. 22.1. 1926, Vis, doma ica, u NOB od 7. 3. 1944.
- IV EVI (Vicka) STJEPAN, vodni delegat u 1. . 2. bat., r. 29. 7. 1921, Podšipanje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 6. 10. 1943, lan SKOJ-a od jula 1942.
- IVELJA (Stjepana) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 1907, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- IVELJA (Ivana) MARIN, borac, intendaturre brigade, r. 1911, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- IVICA-MUTAVDŽI (Duje) MAŠA, bolni arka 3. . 2. bat., r. 14. 9. 1924, Seget Gornji, Trogir, radnica, u NOB od 8. 7. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ od marta 1945.
- IVI (Marina) MLAĐEN, borac - ratni dopisnik 1. bat., r. 25. 9. 1914, Vranjic, Split, dipl. pravnik, u NOB od oktobra 1944, NOP-u pristupio marta 1942.
- IVI EVI -BAKULI (Ante) ANTE, borac 2. . 1. bat., r. 8. 3. 1915, Vis, stolar, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- IVI EVI (Štipana) BOGOMIL-Bogo, borac, r. 17. 2. 1921, Vis, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- IVI EVI (Jure) MIROSLAV, borac, r. 25. 3.1922, Drvenik, Makarska, službenik, u NOB od novembra 1943, lan SKOJ-a od 1941.
- IVI EVI -URLI (Jure) OLGA, bolni arka 2. . 3. bat., r. 11. 11. 1917, Drvenik, Makarska, doma ica, u NOB od 30. 11. 1943, NOP-u pristupila 1941.
- IVKO (Tome) STJEPAN, borac 3. . 1. bat., r. 19. 7. 1922, Split, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a.
- IVOŠ-GRZUNOV (Josipa) MARIJA, bolni arka 3. . 2. bat., r. 22. 9. 1919, Kali, Zadar, doma ica, u NOB od januara 1944, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od marta 1944, NOP-u pristupila jula 1942
- IVUŠI (Viska) TOMO, borac - ekonom 3. . 4. bat., r. 21. 12. 1916, Tomislavovo, Dubrovnik, stolar, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od marta 1944.
- JADRIJEVI (Duje) BRANKO, vodni delegat, r. 1927, Glavice, Sinj, zemljoradnik, u NOB od aprila 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- JAKI -TERZI (Ivana) DRAGICA, borac 2. bat., r. 5. 6. 1925, Podgora, Makarska, doma ica, u NOB od novembra 1943, lan SKOJ-a od februara 1943, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupila 1942.
- JAKI (Ante) IVAN-Tica, zamjenik komandira 1. . 1. bat., r. 20. 7. 1911, Runovi, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 20. 11. 1942, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio 1941.
- JAKI (Ivana) LJUBO, zamjenik politkomesara 2. bat., r. 27. 11. 1919, podgora, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 5. 10. 1942, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od augusta 1942.
- JAKI (Mate) PETAR, borac 1. . 1. bat., r. 2.1. 1921, Pozla Gora, Metkovi, obu ar, u NOB od 26. 2. 1944.
- JAKIR (Ivana) TONKO, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 17. 12. 1920, Donja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od jula 1944.
- JAKIŠI (Egidije) MATE, politkomesar 3. . 3. bat., r. 3. 4. 1921, Opuzen, Metkovi, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943.
- JAKŠI (ure) BOGDAN, borac 3. . 2. bat., r. 8. 8. 1910, Gata, Biha, radnik, u NOB od jula 1943, lan SKOJ-a od 1934, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- JAN I (Marina) JOZO, borac prateete 4. bat., r. 1909. Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- JANEZI JOZE, borac 3. . 3. bat., r. 10. 9. 1909, Dobropolje, Ilirska Bistrica, zemljoradnik, u NOB od 4. 5. 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- JANJI NIKOLA, zamjenik politkomesara 2. . 4. bat., r. 13. 12. 1924, Bar, ak, u NOB od 13. jula 1941, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ od 1944. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).

- JANJI (Dragutina) RAJKO, borac 3. . 2. bat., r. 20. 3. 1925, Gornja Jaina, Leskovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- JASPRICA (Mata) ERAZMO, borac 4. bat., r. 14. 6. 1913, Janjina, Dubrovnik, stolar, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od marta 1944, NOP-u pristupio 1941.
- JAZBEC (Andrije) ZVONKO, borac ete za vezu brigade, r. 14. 3. 1917, Zagreb, trg. pomo nik, u NOB od 19. 9. 1944.
- JEGLI KAROL, borac 1. bat.
- JELAVI (Mata) ALEKSANDAR, borac, r. 3. 2. 1925, Mali Ston, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943.
- JELAVI (Nikole) BOZO, borac 3. . 2. bat., r. 1928, Teskera, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1944.
- JELAVI (Joze) IVAN, borac 2. bat., r. 1915, Mu Gornji, Split, postolar, u NOB od 1944.
- JELAVI (Mate) IVAN, borac prate e ete 2. bat., r. 20. 5. 1926, Mu Gornji, Split, ak, u NOB od 14. 11. 1944, lan SKOJ-a od februara 1945.
- JELAVI -KRILE (Grge) KATICA, vodni delegat u 3. . 4. bat., r. 18. 5. 1921, Mu Gornji, Split, doma ica, u NOB od po etka 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupila 1942.
- JELAVI (Ante) RATIMIR, vodnik voda, u 2. . 2. bat., r. 3. 1. 1919, Orah, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio aprila 1943.
- JELCI (Mate) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 30. 5. 1905, Mu Gornji, Split, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
- JEL I (Štipana) JOSIP, borac 2. . 2. bat., r. 7. 5. 1908, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 6. 1943.
- JEL I -DUGANDZI (Štipana) KATA, bolni arka 1. . 2. bat., r. 14. 4. 1922, Komin, Kardeljevo, doma ica, u NOB od 27. 2. 1944, lan SKOJ-a od marta 1942.
- JELCI (Petra) PETAR, vodni delegat u 2. . 2. bat., r. 2. 10. 1919, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 6. 1942, lan KPJ od 1943.
- JEL I (Jure) SRE KO, borac 3. bat., r. 25. 4. 1911, Kravac, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 1943.
- JELENI (Krsta) MARIJAN, borac 3. bat., r. Vijoli , Sinj, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- JELI I FRANO-Feri borac 3. bat., r. 1920, Lug, Prozor, kroja NOB stupio iz Korule, 15. 9. 1943, lan SKOJ-a.
- JELI (Tome) JOSIP, bore 1. bat., r. Biograd n/m.
- JELOV I (Sre ka) KARLO, borac, r. 1926, Šibenik, ribar, u NOB od 3. 3. 1944, lan SKOJ-a polovinom 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- JELUSI (Jurja) PETAR, vodnik voda u prate oj eti 3. bat., r. 19. 5. 1922, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB juna 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944, NOP pristupio 1941.
- JEREV (Vinka) JOSIP, borac 2. bat., r. 29. 1. 1926, Mostar, stolar, u NOB od 20. 5. 1944, lan KPJ od februara 1945, NOP-u pristupio 1943.
- JERGOVI (Jandre) IVAN, borac 3. . 2. bat., r. 6. 4. 1925, Duma e, Petrinja, u NOB od 4. 12. 1944.
- JERKOVI (Šimuna) ANTE, borac - kurir Štaba 1. bat., r. 1929, Gustima, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 16. 4. 1944.
- JERKOVI (Mije) IVAN-Lazari , zamjenik komandira 3. . 3. bat., r. 15. 10. 1920, Kula, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 7. 1. 1943, lan SKOJ-a od 1942., lan KPJ od februara 1943.
- JERKOVI (Pave) JOZO, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 17. 3. 1923, Gornja Vru ica, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943.
- JERKOVI (štupana) NEDJELJKO, borac 2. bat., r. 15. 7. 1923, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- JERKOVI (Petra) NIKOLA, desetar u prate oj eti brigade, r. 28. 10. 1912, Kula, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1944.
- JERKOVI (Ante) PETAR, komandir 1. . 1. bat., r. 19. 8. 1920, Selca-Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1942. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- JERKOVI (Ante) ŠTIPAN, vodnik voda u 3. . 5. bat., (u brigadi se nalazio od 19. II. 1943. do 20. 12. 1943), r. 4. 8. 1919, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- JERKOVI (Marina) STIPE, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 7. 5. 1915, Kula, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 10. 2. 1944.
- JERKOVI (Ivana) STJEPAN, zamjenik politkomesara 2. . 3. bat., r. 22. 11. 1916, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1942.

- JERMAN (Josipa) MILAN, vodnik voda u 2. . 5. bat., r. 20. 12. 1921, Jermanja, Buzet, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1944, lan KPJ od januara 1945, NOP-u pristupio 1943.
- JEZIDŽIJA DUJE, borac 4. bat., r. Makarska.
- JOKOVI (Petra) DANIJEL, zamjenik komandira 3. . 2. bat., r. 16. 10. 1923, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od septembra 1944.
- JOKOVI (Danijela) IVAN, borac-kurir 2. . 2. bat., r. 4. 3. 1924, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 19. 8. 1943, NOP-u pristupio juna 1943.
- JOKOVI (Petra) MIRKO, komandir 2. . 2. bat., r. 24. 9. 1922, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 25. 8. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio februara 1942.
- JON I (Mate) ANTE-Škobalj-Pešo, zamjenik politkomesara 1. . 3. bat., r. 28. 1. 1921, Biševo-Komiža, Vis, ribar, u NOB od 26. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1938, lan KPJ od 1939. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- JON I (Petra) ANTE, vodnik voda za vezu 1. bat., r. 1922, Biševo-Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od marta 1944.
- JONJI (Mije) IVAN, desetar u 1. . 1. bat., r. 16. 6. 1923. Grubine, Imotski, radnik, u NOB od 28. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1944, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio 1942.
- JOVI (Petra) ALEKSANDAR, obaveštajni oficir 1. bat., r. 6. 11. 1927, Split, ak, u NOB od 6. 7. 1942, lan SKOJ-a od decembra 1941, lan KPJ od oktobra 1944.
- JUJNOVI (Mate) IVA, bolni arka 3. . 1. bat., r. 25. 12. 1923, Kozica, Vrgorac, domaćica, u NOB od 10. 9. 1942, lan SKOJ-a od 1942.
- JUKI (Nikole) ANTE, borac, r. 1911, Bogdanović, Split, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944.
- JUKI (Joke) ILIJA, borac 3. . 2. bat., r. 18. 8. 1910, avoglage, Drniš, trgovac, u NOB od 14. 11. 1944.
- JUKI (Josipa) IVAN, zamjenik komandanta 1. bat., r. 5. 8. 1914, Runović, Imotski, zidarski radnik, u NOB od 3. 3. 1943, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- JUKI (Jakova) PETAR, na elnik odsjeka za šifru Štaba brigade, r. 22. 11. 1924, Bračevica, Split, pekar, u NOB od 1. 7. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio jula 1941.
- JURADA EUGEN, borac 2. . 5. bat. U brigadu stupio jula 1944.
- JURAGA (Vjenčana) ZDRAVKA-BOGDANA, bolni arka 3. . 4. bat., r. 8. 3. 1930, Murter, Šibenik, ak, u NOB od 10. 3. 1944, lan SKOJ-a od aprila 1944, NOP-u pristupila jeseni 1942.
- JURAGA (Vjenčana) VOJKO, borac 2. . 2. bat., r. 11. 6. 1926, Murter, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- JURANOVIĆ (Jakova) ANTE, borac 4. bat., r. 1910. Veli Drvenik, Trogir, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944, NOP-u pristupio polovinom 1943.
- JURAS (Marina) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 1907, Kaštel Štafilić, Split, zemljoradnik, u NOB od 18. 11. 1944.
- JURAS (Marina) IVAN, desetar u prate ojeti 2. bat., r. 1912. Kaštel Štafilić, Split, stolar, u NOB od 14. 11. 1944.
- JURAS-RUBINI (Lui a) MIHOVILKA, bolni arka prate eete 2. bat., r. 29. 9. 1922, Gradac Kardeljevo, domaćica, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1944.
- JUR EV (Vicka) ANTE, borac prate eete 1. bat., r. 11. 4. 1907, Kaštel Novi, Split, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.
- JUR EVI (Petra) MIRKO, zamjenik komandanta 2. bat., r. 24. 7. 1920, Studenci Imotski, trg. pomočnik, u NOB od 1. 7. 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ.
- JUR I (Ivana) IRO, borac, r. 16. 2. 1915, Srinjine, Split, kipar, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od jula 1944.
- JUR I SERAFIN, borac 1. . 2. bat.
- JURICA (Ivana) IVAN, borac 4. bat., r. 3. 1909. Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembar 1943.
- JURICA (Ivana) KRISTE, borac 4. bat., r. 1907, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembar 1943.
- JURICA (Petra) TONKO, borac - telegrafista 1. . 1. bat., r. 1. 6. 1922, Lastovo, službenik, u NOB od 13. 9. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1944.
- JURI (Mije) MATE, borac, r. 19. 2. 1907, Sutina, Split, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944, NOP-u pristupio septembar 1943.

- JURI (Nikole) MILAN, borac 2. . 2. bat., r. 1925, Vitina, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od po etka maja 1945.
- JURI (Mate) ŠTIPAN, borac, r. 1913, Bogdanović, Split, zemljoradnik, u NOB od 8. 11. 1944.
- JURI I -PRALJAK (Stipe) FILA, sekretar SKOJ-a prištapskih jedinica brigade, r. 23. 5. 1923, Kuje, Omiš, doma ica, u NOB od maja 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od maja 1944.
- JURIN (Paške) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 4. 1. 1912, Primošten, Šibenik, pekar, u NOB od 4. 11. 1944.
- JURIN (Ante) MARIJAN, desetar u 1. . 1. bat., r. 8. 2. 1922, Kali, Zadar, ribnjak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942.
- JURIŠIN (Joze) IVAN, borac 3. . 1. bat., r. 1919, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- JURIŠIĆ (Andrije) ANTE, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 6. 8. 1914, Bast, Makarska, ribar, u NOB od 10. 9. 1944, lan KPJ od 5. 5. 1945, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- JURIŠIĆ (Ivana) DAVOR, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 8. 11. 1924, Gornja Vrućica, Dubrovnik, konobarski naučnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od aprila 1943.
- JURIŠIĆ (Andrije) JURE, desetar u prateoj eti brigade, r. 19. 4. 1911, Bast, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- JURIŠIĆ MARKO, borac 1. . 3. bat., lan SKOJ-a od januara 1945.
- JURIŠIĆ (Miše) PETAR, borac prateće 2. bat., r. 11. 10. 1904, Baška Voda, Makarska, mornar, u NOB od januara 1945.
- JURIŠIĆ (Ante) ROKO, borac intendanture brigade, r. 23. 7. 1906, Baška Voda, Makarska, zemljoradnik, u NOB od maja 1943.
- JURIŠIĆ (Joze) ROKO, desetar u 2. . 4. bat., r. 17. 7. 1922, Baška Voda, Makarska, mornar, u NOB od 15. 1. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1942.
- JURIŠIĆ (Luke) SERAFIN, borac 1. . 2. bat., r. 16. 7. 1924, Vrgada, Biograd n/m, u NOB od 24. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944.
- JURJEVIĆ (Petra) ANTUN, borac ete za vezu brigade, r. 1913, Lumbarda, Korčula, kamenoklesar, u NOB od septembra 1943, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- JURJEVIĆ -NIZI (Ante) DRINA, bolni arka saniteta brigade, r. 1924, Kljenak, Vrgorac, doma ica, u NOB od februara 1944, lan SKOJ-a od 1942.
- JURJEVIĆ (Dinka) ROKO-Skorin, zamjenik politkomesara 3. . 1. bat., r. 8. 1. 1920, Lumbarda, Korčula, radnik, u NOB od 6. 6. 1943, lan SKOJ-a od juna 1940, lan KPJ od augusta 1943.
- JURJEVIĆ (Ivana) STANKO, borec 2. . 1. bat., r. 14. 10. 1921, Kljenak, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od februara 1943.
- JURKOVIĆ (Mate) FRANO, avar, borac 3. . 4. bat., r. 1906, Zviri, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od januara 1945, NOP-u pristupio krajem 1944.
- JURKOVIĆ (Franka) FRANKO, borac prateće ete brigade, r. 27. 8. 1923, Vela Luka, Korčula, pekar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1944.
- JURKOVIĆ (Mate) IVAN, borac 2. . 1. bat., r. 1. 3. 1928, Zviri, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 25. 1. 1945, NOP-u pristupio krajem 1944.
- JURKOVIĆ (Ilije) JOZO, borac 2. . 1. bat., r. 1908, Zviri, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 25. 1. 1945, NOP pristupio krajem 1944.
- JURKOVIĆ (Joze) JURE, borac 3. . 3. bat., r. 13. 11. 1925, Ruda, Sinj, ak, u NOB od oktobra 1944.
- JURKOVIĆ (Mate) JURE, borac 1. . 1. bat., r. 15. 4. 1910, Zviri, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 25. 1. 1945, NOP-u pristupio krajem 1944.
- JURKOVIĆ (Filipa) MARKO, borac 2. . 3. bat., r. 1911, Zviri, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od februara 1945.
- JURKOVIĆ (Mate) STIPE, borac 2. . 1. bat., r. 1903, Zviri, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- JURLIN (Jose) MILENA, bolni arka 2. . 2. bat., r. 24. 1. 1923, Prvi Luka, Šibenik, doma ica, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1941, lan KPJ od juna 1943 (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- JURŠIĆ (Tome) MARKO, desetar u 1. . 3. bat., r. 7. 10. 1921, Galović, Duga Resa, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, NOP-u pristupio maja 1944.
- KAĆAN (Ivana) ANTE, borac 3. . 1. bat., r. 26. 12. 1922, Sutomićica, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 6. 4. 1944.
- KAĆIĆ (Ante) ANTE, borac-voza pri Štabu 2. bat., r. 24. 2. 1924, Split, šofer, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ po etkom 1945.

- KACI Bariši BOŽO, desetar, r. 20. 9. 1916. Su uraj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943.
- KA I (Jurja) DINKO, zamjenik politkomesara 3. . 4. bat., r. 12.4. 1926, Pu iš e, Bra , ak, u NOB od 11. 9. 1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KACI (Alfonsa) IVAN, borac 1. . 3. bat., r. 1. 1. 1924, u Instambulu - Turska (u Kor uli žive od 1938), brodograditelj, u NOB od polovine septembar 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943.
- KA I (Karla) JULIO, borac 3. . 5. bat., r. 8. 9. 1919, Juršinci, Ptuj, u NOB od januara 1944.
- KA I MAKSIM, komandir 1. . 5. bat., r. 8. 9. 1919, Jurišinci, Ptuj, u NOB od januara 1944.
- KA I (Alfonsa) SALVATORE-Spaso, borac 3. bat., r. 1925. u Istambulu- Turska (u Kor uli živi od 1938. g.), električni radnik, u NOB od druge polovine septembra 1943.
- KADENA FERUCIO, borac - kurir Štaba brigade.
- KADENARO (Ferucije) NEDELKO, borac prateće 5. bat., r. 9. 2. 1922, Staro Rožalo, Buje, zemljoradnik, u NOB od 17. 1. 1944, NOP-u pristupio septembar 1943.
- KADI (Nurije) MUNIR, borac 1. . 1. bat., r. 20. 10. 1925, Golubi , Biha , radnik, u NOB od 25. 3. 1945.
- KADIJEVI (ure) BRANKO, zamjenik komandira 3. . 4. bat., r. 1921, Glavina Donja, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1943, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio 1942.
- KAKAJ (Janeza) STANKO, borac 2. bat., c Sveta Lucija, Nova Gorica, u NOB od 1944.
- KAKER JOŽEF, borac 5. bat. U brigadu stupio jula 1944. Sada žive u Štajerskoj.
- KALDANA (Jakova) JOSIP, borac 2. . 2. bat. r. 18. 5. 1926, Rab, brija , u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio jula 1943.
- KALE (Ivana) GRGO, borac 2. . 1. bat., r. 10. 3. 1924, Žirje, Šibenik, ribar, u NOB od 11. 2. 1944, NOP-u pristupio aprila 1942.
- KALE (Krsti) JOSO, borac 2. . 3. bat., r. 27. 7. 1927, Žirje, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od marta 1944, NOP-u pristupio 1943.
- KALEB (Joze) JURE, vodnik voda u 2. . 4. bat., r. 10. 11. 1922, Podružnica, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 7. 1944, lan SKOJ-a od oktobra 1944, lan KPJ od februara 1945.
- KALEB (Mate) NEDJELJKO, vodnik voda, r. 11. 4. 1927, Desne, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
- KALEB (Mije) PERO, vodni delegat u 2. . 3. bat., r. 1921, Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- KALEB (Ivana) ŠIME, borac 2. . 3. bat., r. 10. 11. 1911, Brbinj, Zadar, brodograditelj, u NOB od 9. 3. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- KALEBI (Petra) ANTIŠA, borac 2. . 3. bat., r. 2. 11. 1920, Donje Selo, Split, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1944, NOP-u pristupio septembar 1943.
- KALINI (Joze) ANTE, borac 2. bat., r. Klis, Split
- KALINI (Frane) IVAN, desetar u 3. . 3. bat., r. 26. 6. 1922, Bra anac, Split, radnik, u NOB od 14. 11. 1944.
- KALISTER MILAN, borac 2. . 5. bat., u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- KALOGJERA (Mare) PETAR, vodni delegat u 1. bat., r. 1919, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- KALOGJERA (Antona) TOMISLAV, borac 3. bat., r. 1922, Korula, službenik, u NOB od druge polovine septembra 1943.
- KAMHI (Mošehaj) ALBERT, zamjenik politkomesara 2. bat., r. 15. 2. 1916, Sarajevo, privatni namješttenik, u NOB od 13. 9. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- KANALE STIPE, borac.
- KAPETANOVI (Luke) LUKA, borac 3. bat., r. 3. 9. 1925, Radoši , Split, zemljoradnik, u NOB od 11. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1944.
- KAPITANOVI (Luke) ANTE, borac, r. 7. 7. 1902, Ogorje Donje, Split, zemljoradnik, u NOB od 24. 11. 1944.
- KAPITANOVI (Marka) JOZO, borac prateće ete brigade, r. 13. 4. 1919, Kaštel Stari, Split, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- KAPOR-PRIŽMI (Petra) MARIJA, bolničarka u 4. bat., r. 4. 4. 1925, Blato, Korula, domaćica, u NOB od 24. 4. 1944, lan SKOJ-a od juna 1944, NOP-u pristupila po etkom 1944.
- KAPOV (Ljube) EMILije, borac-kurir Štaba 4. bat., r. 18. 10. 1927, Betina, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 27. 2. 1944, NOP-u pristupio septembar 1942.
- KAPOVI (Blaža) ANTE, borac prateće 2. bat., r. 15. 5. 1926, Komin, Kardešjevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 1. 1942, lan SKOJ-a od decembra 1942.

- KAPOVI (Jure) ANTE, borac, r. 1919, Opuzen, Metkovi, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- KARABATI (Jakova) ANTE, borac 4. bt., r. 12. 9. 1923, Vis, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1943, lan KPJ od 1944.
- KARABATI (Nikole) IVAN, borac 3. . 2. bat., r. 5. 7. 1921. Podorljak, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 6. 2. 1944.
- KARA (Miha) FRANO, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 13. 10. 1919, Ponikve, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, lan KPJ od aprila 1944.
- KARA I (Muje) VEISEL, borac 3. . 2. bat., r. 3. 5. 1922, Golubi, Sarajevo, radnik, u NOB od 5. 2. 1944.
- KARAMAN (Mije) ANTE, borac 3. bat., r. 26. 12. 1911, Bro anac, Split, radnik, u NOB od 2. 8. 1943.
- KARAMATI (Šimuna) ANTE, borac prate eete 2. bat. r. 1916, Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KARAMATI -CVITANOVI (Ante) DANI-CA, bolni arka 2. . 3. bat., r. 15.10. 1923, Isto na Plina, Kardeljevo, domaćica, u NOB od 8. 2. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od juna 1944, NOP pri stupila po etkom 1942.
- KARAMATI (Mate) STIPE, borac prate eete 2. bat., r. 1913, Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KARANTA ANTON, desetar u 2. . 5. bat., u NOB od 13. 3. 1944, u brigadi od jula 1944.
- KARBONINI (Vicka) JOSIP, borac 2. . 2. bat., r. 24. 1. 1925, Split, radnik, u NOB od 15. 11. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- KARGOTI (Jakova) ANTE, borac 3. . 4. bat., r. 12. 9. 1923, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943.
- KARLI (Šime) ANTE, borac 3. . 1. bat., r. 7. 1. 1920, Kukljica, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 5. 1944.
- KARLOVI (Ivana) ANTE, borac 3. bat., r. 22. 5. 1917, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- KARLOVI (Bare) DRAGO, zamjenik komandira prate eete brigade, r. 26. 12. 1914, Ugljan, Zadar, pomorac, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1941.
- KARUZA (Jakova) ANTE, borac prate eete 3. bat., r. 20. 12. 1916, Marinje Zemlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- KARUZA (Miha) IVAN, borac 1. . 3. bat., r. 19.4.1922, Duboka, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- KARUZA (Petra) MILAN, politkomesar 2. . 4. bat., r. 23. 3. 1923, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od decembra 1943.
- KARUZA (Jurja) STJEPAN, borac 2. bat., r. 13. 8. 1921, Marinje Zemlje, Vis, zidar, u NOB od 18. 9. 1943.
- KASALO (Štipana) MIJO, borac, r. 1914, Proložac Gornji, Imotski, zidar, u NOB od 26. 4. 1945, NOP-u pristupio 1944.
- KASALO (Marijana) STIPE, borac 1. . 2. bat., r. 8. 8. 1926, Proložac Gornji, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.
- KASUM (Tome) TOMA, politkomesar 1. . 1. bat., r. 28. 10. 1913, Razvode, Drniš, brija ki pomo nik, u NOB od 28. 8. 1944. (od kapitulacije Italije, u Italiji bio u Staljinogradskom bataljonu), lan KPJ od novembra 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941»).
- KATALINI (Mate) ANTE, vodni delegat muzike brigade, r. 17. 8. 1907, Omiš, u NOB od 19. 7. 1943, lan KPJ od marta 1944, NOP-u pristupio septembra 1941.
- KATALINI (Ivana) MILE, borac 3. . 2. bat., r. 21. 2. 1918, Sv. Rok, Grač, finansijski službenik, u NOB od 18. 10. 1944, NOP-u pristupio po etkom 1944.
- KATAVI (Ivana) ANTE, borac, r. 1919, Proložac Gornji, Imotski, zidar, u NOB od 26. 4. 1945, NOP-u pristupio 1944.
- KATAVI (Ante) IVAN, borac, r. 1. 11. 1921, Proložac Gornji, Imotski, zidar, u NOB od 24. 4. 1945, NOP-u pristupio 1944.
- KATAVI (Joze) IVAN, borac, r. 1906, Proložac Gornji, Imotski, zidar, u NOB od 15. 4. 1945, NOP-u pristupio 1944.
- KATAVI (Mije) IVAN, borac, r. 1924, Proložac Gornji, Imotski, zidar, u NOB od 26. 4. 1945, NOP-u pristupio 1944.
- KATAVI (Joze) MARKO, borac, r. 1899, Kljenak, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KATAVI (Mate) MIJO, vodni delegat, r. 21. 12. 1925, Orah, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 3. 1.1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942, lan KPJ, NOP-u pristupio marta 1942.
- KATI (Joze) ANDRIJA, borac - voza Štaba brigade, r. 26. 11. 1919. Solin, Split, mehani ar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio 1942.

- KATI (Jakova) ANTE, borac intendanture brigade, r. 4. 10. 1926, Postinje, Split, pekar, u NOB od 14. 11. 1944, lan SKOJ-a od januara 1945, NOP-u pristupio maja 1944.
- KATI (Danka) MARKO, borac 2. . 3. batt., r. 19. 3. 1914, Ba ina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 6. 1942, lan SKOJ-a od 1934, lan KPJ od 1936, NOP-u pristupio 1941.
- KATUŠA (Ivana) MILE, borac 1. . 3. bat., r. 20. 1. 1921, Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, NOP-u pristupio aprila 1943.
- KATUŠA (Ivana) RADE, borac, 3. . 3. bat., r. 1925, Raštane Donje, Biograd n/m, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943.
- KATUŠI IVAN, borac - ratni dopisnik brigade.
- KEBER ANTON, komandir prate e ete 5. bat. r. 1920, Tomačevica, N. Gorica, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- KEKELJ JOSIP, zamjenik referenta saniteta prištapskih jedinica brigade.
- KEKI (Obrena) MARKO, zamjenik komandanta 1. bat., r. 10. 2. 1911, Ravni, Gacko, radnik, u NOB od 1941, lan KPJ od 1943. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- KEKI (Vidaka) MILAN, komandir inžijerske ete brigade, r. 17. 12. 1911 ^Ravni, Gacko, radnik, u NOB od 17. 1. 1942, lan KPJ od januara 1944, NOP-u pristupio 1941.
- KENJALO- URI (ure) RADE, zamjenik komandanta 3. bat., r. 11. 11. 1919, Rani, Bihać, radnik, u NOB od 1941, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- KEREŠ (Nikole) LJUBO, borac 3. . 3. bat., r. 7. 8. 1905, Jagodnja Gornja, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 14. 5. 1944, NOP-u pristupio februara 1942.
- KERETI (Mije) ZVONKO, borac, r. 12. 7. 1921, Kneginac Gornji, Varaždin, radnik, u NOB od 19. 9. 1944.
- KERI (ure) ŽIVKO, borac 2. . 3. bat., r. 13. 3. 1921, Milna, Brač, inkasator osig. društva, u NOB od 1. 2. 1944.
- KERIN JOŽE, borac saniteta brigade, r. 5. 3. 1909, Krkavče, Piran, u NOB od januara 1944.
- KESI (Rudolfa) LENKO, vodni delegat u 2. . 4. bat., r. 26. 3. 1923, Split, radnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od marta 1944, NOP-u pristupio 1942.
- KESI (Mate) MARIJAN, borac, r. 1901, Trolokve, Split, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1944.
- KESI (Mate) MARKO, borac, r. 1905, Trolokve, Split, zemljoradnik, u NOB od 6. 11. 1944, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1944.
- KEVESI (Jurja) MARIJA, borac, r. 17. 3. 1926, Nerežiće, Brač, domaćica, u NOB od po etka septembra 1943, NOP-u pristupila jula 1943.
- KEVO (Norca) PETAR, borac, r. 1910, Otok, Sinj, zemljoradnik, u NOB od maja 1944.
- KEŽIC (Jure) IVAN, borac 3. . 3. bat., r. 1921, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od septembra 1942, lan SKOJ-a od augusta 1942, NOP-u pristupio novembra 1941.
- KEZI (Luke) ŠTIPAN, borac 1. . 2. bat., r. 24. 12. 1925, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- KILI (Nikole) MARTIN, borac, r. 1910, Ričice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od I. 5. 1942.
- KINKEL (Petra) NIKOLA, borac 1. . 1. bat., r. 23. 7. 1921, Prožura, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943.
- KINKELA (Franje) IVAN, bore 1. bat., r. 8. 12. 1913, Zvonje, Opatija, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KIRIDŽIJA (Ante) FRANE, borac.
- KIRIDŽIJA (Ante) IVAN, borac - kurir Štaba brigade, r. 3. 5. 1924, Slivno Ravno, Metković, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1944, lan SKOJ-a od oktobra 1944.
- KIRN JOZEF, borac 5. bat., r. 1911, Celje, Ilirska Bistrica, u NOB od 13. 3. 1944.
- KLARICI (Josipa) VLADO, vodnik mehaniziranog voda prate e ete brigade, r. 1918, Vrgorac, automehaničar, u NOB od aprila 1942, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio novembra 1941.
- KLARI (Pavia) ANTE, borac 2. . 2. bat., r. 14. 12. 1915, Podselje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, NOP-u pristupio maja 1943.
- KLARI (Petra) MARKO, borac - kurir Štaba brigade, r. 15. 4. 1926, Cista Velika, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 17. II. 1944.
- KLARIN (Bare) IVAN, borac 2. . 1. bat., r. 14. 12. 1911, Preko, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 8. 2. 1944, NOP-u pristupio 1942.

- KLARIN (Tome) JERKO, borac 4. bat., r. 13. 9. 1910, Šibenik, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- KLEB AR (Franca) ANTON, borac prate-eete 5. bat., r. 26. 3. 1910, Nova Sušica, Postojna, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- KLINAC (Jure) ANTE, desetar u 3. bat., r. 1921, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 17. 2. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1942.
- KLINAC (Jure) MATE, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 15. 8. 1920, Kokori, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- KLINEC PAVLE, borac 5. bat., r. 9.11. 1914, Medona, Nova Gorica, u NOB od 14. 1. 1944.
- KLİŞMANI (Vicka) MARKO, vodnik voda u prate oj eti 4. bat., r. 1908, Kaštela Stafili, Split, lugar, u NOB od 15. 9. 1943.
- KLOBOSA (Frane) IVO, borac - kurir 1. . 1. bat., r. 8. 3. 1925, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- KLOBU IC (Spire) ANTE, borac ete za vezu brigade, r. 1921, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- KLJAJO MIJO, borac r. Mostar, ugostitelj, u NOB od februara 1945.
- KLJU E (Mate) STANKO, borac ete za vezu brigade, r. 1.4. 1913, Slivno Ravno, Metković, zemljoradnik, u NOB od 3. 10. 1944.
- KNEZOVIC (Ivana) MATE, borac ete za vezu brigade, r. 5. 8. 1918, Brusje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KNEZOVIC (Marijana) MIRKO, borac, r. 1924, Proložac Donji, Imotski, zidar, u NOB od 26. 4. 1945.
- KNEZOVIC (Mate) VICKO, borac - kurir Štaba 4. bat., r. 26. 7. 1925, Grabovac, Omiš, ak, u NOB od 2. 6. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942
- KNEŽEVIĆ (Ilije) DUŠAN, borac 4. bat., r. 4. 3. 1923, Glavina Donja, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1943, lan KPJ od aprila 1945, NOP-u pristupio jula 1942.
- KOCJANCI MARJAN, borac 5. bat, r. 25. 11. 1912, Kocjan i, Koper, u NOB od 13. 3. 1944.
- KOGEU (Matevža) STANISLAV, borac prate-eete 5. bat., r. 29. 1911, Vojsko, Idrija, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944.
- KOGOJ (Janeza) STANKO, borac 3. . 2. bat., r. 5. 5. 1915, Sveta Lucija, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 1. 1. 1944.
- KOHORAVEC (Franca) DOMINIK, borac 1. bat., r. Komen, Nova Gorica, u NOB od po etka 1944.
- KOKIC (Ivana) MIUENKO, politkomesar brigadnog previjališta, r. 4. 7. 1907, Podgora, Makarska, radnik, u NOB od 15. 1. 1943, lan KPJ od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- KOKOT (Antuna) IVAN, borac 3. . 4. bat., r. 25. 4. 1922, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1944.
- KOLEGA (Šime) BLAŽ-Cimbo, borac-kurir saniteta brigade.
- KOLEGA FRANO, borac 1. . 2. bat.
- KOLI (Ivana) ANDRIJA, borac, r. 1905, Klis, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- KOLI (Mate) MARIJAN, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 17. 6. 1921, Soline, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 25. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od oktobra 1944.
- KOLOT JOSIP, borac 2. bat.
- KOLOVRAT (Jure) IVAN, borac, r. 1925, Ričice, Imotski, zidar, u NOB od 1. 5. 1942.
- KOLUMBI (Petra) JURAJ, vodnik voda u 2. . 4. bat., r. 22. 1. 1923, Hvar, kuhan, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KOLJATI JURE, borac 4. bat., r. Pražnice, Bra.
- KOMADINA (Josipa) PAVE, borac 2. . 4. bat., r. 24. 1. 1909, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 7.9. 1944, NOP-u pristupio marta 1942.
- KOMLJENOVIĆ (Radoslava) ANTE, borac ete za vezu brigade, r. 27. 2. 1909, Mostar, radnik, u NOB od 16. 2. 1945.
- KOMPARE IVAN, vodnik voda u prate oj eti 5. bat., r. 27. 12. 1921, Ustje, Ajdovščina, zidar, u NOB od 14. 3. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- KONCUT (Riljavda) RAFAEL, borac 2. . 5. bat., r. 10.2. 1921, Snežna, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 17. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- KONDENAR (Pavia) DAVOR, borac 3. . 3. bat., r. 2. 7. 1926, Korula, brodogradatelj, u NOB od 13. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KON A-MARINOVIĆ LUCA, bolni arka u 1. . 4. bat., r. 1921. Otok, Sinj, domaćica, u NOB od polovine septembra 1943.
- KONEC (Blaža) IVAN, borac 2. . 5. bat., r. 30. 10. 1907, Velje, Tolmin, u NOB od juna 1944.

- KONSA (Ante) NIKOLA, borac, r. 1910, Bogdanovi, Split, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
- KORDA PAVE, borac 2. bat.
- KORDI (Ivana) JOSIP, borac, r. 27. 1. 1922, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942,
- KORDI (Ivana) NIKOLA, borac - kurir Štaba brigade, r. 6. 5. 1924, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- KORDI (Mate) JURAJ, borac 1. . 1. bat., r. 23. 11. 1911, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KOROBAS (Laze) URO, borac 3. batt., r. Cetina, Knin, u NOB od jeseni 1944.
- KORUNI (Marka) BARTUL, borac intendanture brigade, r. 1902, Smokvica, Korula, radnik, u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- KOS (Alojza) NIKOLAJ, borac 5. bat., r. 26. 11. 1919, Rut, Tolmin, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- KOŠI (Stjepana) ANTON, desetaru 3. . 4. bat., r. 31. 8. 1919, Vrh, Krk, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1944, lan KPJ od juna 1944.
- KOSIC (Jožefa) KARLO, vodnik voda u 2. . 5. bat., r. 4. 11. 1919, Ljubljana, radnik, u NOB od 13. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943. Živi u Savodnje, Gorica, Italija.
- KOSIC (Ivana) MIHOVIL, borac - kurir Štaba brigade, r. 1921, Vrh, Krk, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- KOSMAC (Ivana) ANTON, borac prate eete 5. bat., r. 10. 1. 1922, Zokriž, Idrija, kroja, u NOB od 14. 3. 1944, lan SKOJ-a od oktobra 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- KOSOVEL (Gregov) STANKO, zamjenik komandira 1. . 5. bat., r. 23. 12. 1920, Ravne, Ajdovščina, radnik, u NOB od 18. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- KOSOVI ANTE, borac 1. . 3. bat.
- KOSOVI (Ivana) DUŠAN, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 6. 6. 1922, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1944.
- KOSOVI JOZO, borac prate eete 3. bat., r. 1910, Blato, Korula, radnik, u NOB od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- KOSTI BAJO, borac-mitraljezac 4. bat., r. u Crnoj Gori.
- KOSTOVI (Svetina) FILIP, borac 1. . 4. bat., r. 29. 4. 1921, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio augusta 1942.
- KOSTOVI (Jakova) IVAN-STEGA, borac, r. 1911, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od aprila 1944, NOP-u pristupio 1943.
- KOSTOVI (Ante) JELKA, bolni arka 3. . 1. bat., r. 4. 6. 1921, Vinišće, Trogir, domaćica, u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupila jula 1943.
- KOSTOVI (Marina) MARKO, borac, r. 1922, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od aprila 1944.
- KOŠTA-ELEZOVI (Mate) JELA, vodni delegat, r. 27. 3. 1923, Preko, Zadar, domaćica, u NOB od 27. 1. 1944, lan KPJ od februara 1945, NOP-u pristupila 1942.
- KOŠTA (Bernarda) VJEKOSLAV, borac-kurir i telegrafistete za vezu brigade, r. 1927, Listi, ak, u NOB od 20. 5. 1944, lan SKOJ-a od juna 1944.
- KOTRUUA (Marijana) STANKO, borac intendanture brigade, r. 1. 2. 1922, Savar, Zadar, trg. pomočnik, u NOB od 1. 4. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1942, NOP-u pristupio jula 1942.
- KOVACEVI (Kuzme) IVO, borac 1. . 1. bat., r. 7. 5. 1921, Stari Grad Hvar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od prve polovine 1943, NOP-u pristupio 1941.
- KOVACEVI (Mihovila) MARIN, borac 1. . 1. bat., r. 9. 9. 1929, Stari Grad, Hvar, ak, u NOB od 20. 11. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- KOVACEVI (Ante) NIKOLA, borac 1. . 1. bat., r. 20. 8. 1917, Hvar, ugošćen radnik, u NOB od 15. 9. 1943, NOP-u pristupio jula 1942.
- KOVACEVI (Stjepana) PROSPER, borac - kurir 3. . 3. bat., r. 9. 11. 1926, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 2. 2. 1944, lan SKOJ-a od maja 1943.
- KOVACEVI (Stanka) TOMA, borac 2. . 1. bat., r. 2. 10. 1908, Komin, Kardeljevo, radnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- KOVA I (Ivana) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 3. 10. 1925, Blato Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943.
- KOVA I (Andreja) IRIL, borac 1. . 5. bat., r. 31. 7. 1920, Bača pri Modreju, Tolmin, zemljoradnik, u NOB od jula 1943.
- KOVA I Kusan (Ivana) IVAN, borac 1. bat., r. 1911, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943.

- KOVACI -JKO (Branka) JAGODA, sekretar SKOJ-a prištapskih jedinica brigade, r. 1. 3. 1926, Split, ak, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od aprila 1941, lan KPJ od marta 1944, (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- KOVA I (Stanka) JELENA, vodna bolničarka u 1. bat., r. 11. 2. 1921, Zagreb, domaćica, u NOB od 11. 9. 1943.
- KOVA I JEROLIM, borac - bolni arsaniteta brigade.
- KOVA I (Šimuna) KAJO, borac, r. 14. 4. 1913, Split, radnik, u NOB od 2. 2. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP pristupio 1941.
- KOVA I -RADELI (Ante) KSENIJA, bolničarka 3. . 1. bat., r. 6. 1. 1926, Split, trg. naučica, u NOB od 7. 8. 1943, lan SKOJ-a od februara 1941.
- KOVA I LEV, zamjenik politkomesara prateće 5. bat., r. 28. 3. 1910, Most na So i, Tolmin, službenik, u NOB od marta 1944, lan KPJ od 1934. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- KOZINA (Ilije) ANTE, borac 2. . 4. bat., r. 4. 10. 1906, Bija a, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od januara 1944.
- KOZINA (Mate) MARIJAN, borac 3. . 3. bat., r. 1908, Bija a, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od januara 1945.
- KOZINA (Mate) ŠTIPAN, borac 3. . 3. bat., r. 1910, Bija a, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od januara 1945.
- KOŽUAN (Ivana) MIRKO, desetar, r. 17. 10. 1919, Kožljani, Barban, Pula, zemljoradnik, u NOB od 4. 7. 1944.
- KOŽLJAN (Ivana) SLOBODAN, borac, r. 29. 4. 1922, Kožljani, Barban, Pula, zemljoradnik, u NOB od 21. 7. 1943.
- KRAJAN I (Josipa) LUKA, borac 2. . 3. bat., r. 18. 10. 1908, Šara, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP pristupio u drugoj polovini 1942.
- KRAJIŠNIK NENAD, komandir 3. . 3. bat., r. iz SR BiH-e.
- KRALJ (Alberta) ANTE, borac - kurir 3. . 1. bat., r. 9. 8. 1925, Korita, Dubrovnik, ribar, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od po etka 1945.
- KRALJ (Ante) ANTE, borac, r. 3. 9. 1920, Korita, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944.
- KRALJ DRAGUTIN, borac 2. . 2. bat.
- KRALJ (Nikole) STJEPO, borac, r. 2. 12. 1919, Ošlje, Dubrovnik, službenik, u NOB od 25. 7. 1944, NOP pristupio krajem 1943.
- KRALJ (Ivana) VLADIMIR, politkomesar 2. . 3. bat., r. 13. 4. 1922, Movško Kanal, Nova Gorica, trg. pomočnik, u NOB od 13. 3. 1944, lan KPJ od marta 1945, NOP pristupio 1941.
- KRALJEVI (Josipa) ŠIMUN, vodni delegat u eti za vezu brigade, r. 2. 1. 1922, Bol, Brač, ribar, u NOB od 2. 1. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1941, lan KPJ od maja 1942.
- KRALJI (Mate) LUKA, borac 2. . 2. bat., r. 16. 10. 1905, Neori, Split, zemljoradnik, u NOB od 24. 10. 1944.
- KRALJI (Mate) STIPE, borac 1. . 4. bat., r. 17. 12. 1924, Neori, Split, zemljoradnik, u NOB od 22. 5. 1944.
- KRAN I (Antuna) VLADO, borac 5. bat., Gregori, Buzet, u NOB od januara 1944.
- KRAVAR (Tadije) IVAN, borac 2. bat., r. 20. 7. 1912, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- KRIKA (Stevana) OBRAD, borac prateće 2. bat., r. 12. 5. 1917, Bratiškovac, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 2. 11. 1944, NOP pristupio oktobra 1943.
- KRILE (Ivana) ANDRINKO, omladinski rukovodilac 1. bat., r. 21. 3. 1925, Hodilje, Dubrovnik, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ od maja 1944, NOP pristupio jula 1943.
- KRILE (Ivana) ANTE, komandir 2. . 4. bat., r. 3. 11. 1917, Hodilje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od po etka septembra 1943, lan KPJ od 1944, NOP pristupio po etkom 1943.
- KRILE (Vlaha) ANTE, desetar u prateći eti 4. bat., r. 23. 8. 1912, Hodilje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1943, NOP pristupio maja 1943.
- KRILETI (Bože) BOZO, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 24. 10. 1918, Lumbarda, Korula, kamenoklesar, u NOB od 14. 9. 1943, lan KPJ od juna 1944.
- KRILETI (Ivana) DINKO, borac - kurir Štaba brigade, r. 27. 2. 1928, Lumbarda, Korula, u NOB od 10. 1. 1944, lan SKOJ-a od aprila 1944, NOP pristupio aprila 1943.
- KRILI (Jure) ANDRIJA, zamjenik komandanta brigade, r. 28. 8. 1917, Bačina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 21. 1. 1942, kandidat za lana KPJ od 1938, lan KPJ od 1942, ranjavan 5 puta (3 lakiše i dva teže - RVI 90%), nosilac »Partizanske spomenice 1941«.

- KRISTI (Stipe) LUKA, politkomesar 2. bat., r. 10. 4. 1918, Zmijavci, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1943, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio augusta 1942.
- KRISTOVI (Antuna) MATO, borac, r. 3. 8. 1927, Brat Donji, Dubrovnik, radnik, u NOB od 28. 1. 1945.
- KRIVI (Mate) NIKOLA, borac 3. bat. r. Donji Mu , Split.
- KRIVO (Mije) MARKO, borac, r. 12. 3. 1908, Kaštel Novi, Split, zemljoradnik, u NOB od februara 1942.
- KRIŽAN (Jakova) PETAR, borac - kurir 2. . 4. bat., r. 4. 3. 1926, Dugopolje, Split, zemljoradnik, u NOB od 19. 8. 1943.
- KRIŽANAC-VALERIJEV (Zvonimira) SLAVICA, bolni arka prate e ete brigade, r. 11. 11.1928, Stranice, Celje, u NOB od 7. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupila po etkom 1943.
- KRIŽANI (Frane) ANDREJ, vodni delegat u 2. bat., r. Ave , Nova Gorica, u NOB od po etka 1944.
- KRIZMAN FRANC, borac 2. . 5. bat., r. 29. 4. 1919, Hrušica, Ilirska Bistrica, u NOB od 13. 3. 1944.
- KRIŽMANI IVAN, borac 2. . 5. bat., u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- KRNETA (Janka) MILOŠ, borac 3. . 2. bat., r. 10. 8. 1909, Moljavac, Lonj, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.
- KROLO (Grge) MARKO, borac 1. . 3. bat., r. 1908, Mu Gornji, Split, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1944.
- KROTA (Antona) MILAN, desetar u 2. . 1. bat., r. 23. 4.1913, Pengar, Buzet, zemljoradnik, u NOB od 2. 9. 1943.
- KRPETA (Jose) FABO, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 20. 1. 1913, Pakoštane, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 20. 2. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio jula 1941.
- KRPETI (Marka) ANTE, borac 1. . 1. bat., r. 8. 6. 1929, Pirovac, Šibenik, ak, u NOB od 10. 3. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- KRSTI EVI (Ante) ANTE-Gluvi , zamjenik komandanta 3. bat., r. 1923, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 19. 1. 1943, lan KPJ od aprila 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- KRSTI EVI (Ivana) IVAN-Lori , borac 5. bat. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 27. 11. 1943), r. 5. 3. 1919, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od marta 1944.
- KRSTI EVI (Nikole) IVAN, omladinski rukovodilac 3. . 4. bat., r. 12. 2. 1922, Borovci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 14. 10. 1943, lan SKOJ-a od jula 1944, lan KPJ od oktobra 1944.
- KRSTI EVI (štipana) IVAN, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 1920, Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1944
- KRSTI EVI -MUSULIN (Aleksandra) MAŠA, bolni arka prate e ete 2. bat., r. 1925, Zapadna Plina, Kardeljevo, domaćica, u NOB od 19. 2. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, NOP-u pristupila po etkom 1942.
- KRSTI EVI (Miška) MARKO, vodni delegat prate e ete 4. bat., r. 17. 4. 1920, Borovci, Metkovi , radnik, u NOB od 11. 6. 1944, lan KPJ, NOP-u pristupio 1943.
- KRSTI EVI (Ivana) NEDO-Lori , zamjenik politkomesara 2. . 2. bat., r. 19. 2. 1922, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 2. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio februara 1942.
- KRSTINI (Jure) LJUBO, zamjenik politkomesara prate e ete 1. bat., r. 9. 3. 1919, Vrboska, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- KRSTINI (Jurja) SR AN, referent saniteta 3. bat., r. 5. 12. 1925, Split, student medicine, u NOB od 7. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od februara 1944, NOP-u pristupio 1942.
- KRŠINI (Donka) DINKO, borac 3. . 3. bat., r. 18. 3. 1920, Lumbarda, Korula, kamenoklesar, u NOB od 2. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1942, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio decembar 1941.
- KRŠUL (Eduarda) VINKO, zamjenik komandanta 3. bat., r. 14. 11. 1919, Selce, Crikvenica, oficir, u NOB od 20. 9. 1943.
- KRZULOVI JURAJ, referent saniteta 2. bat.
- KUCELIN (Ive) MARIJAN, borac 2. . 3. bat., r. 22. 7. 1926, Sutomiš ica, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 10. 5. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- KUCELIN (Ive) MILJENKO, komandir prate e ete brigade, r. 11. 11. 1920, Sutomiš ica, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- KUCULO (Pavia) VLADO, intendant 4. bat., r. 17. 11. 1912, Žuljana, Dubrovnik, ribar, u NOB od 9.9.1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio 1942.

- KU ARI (Kuzme) IVAN, borac, r. 1925, Lastovo, ak, u NOB od 9. 9. 1943.
- KU ARI (Antuna) JOZO, borac, r. 1912, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- KUDILJA (Ivana) MILAN, borac 2. . 5. bat., r. 1912, Piran, u NOB od po etka 1944.
- KUDRA (Ahmeta) AZIZ-Ziza, zamjenik komandira 1. . 2. bat., r. 1912, Tasov i , apljina, željezni ar-konduktér, u NOB od septembra 1943, lan KPJ od januara 1944, NOP-u pristupio 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- KUJUNDŽI (Nikole) PETAR, zamjenik intendantanta 4. bat., r. 1911, Ivanbegovina, Imotski, zidar, u NOB od 12. 12. 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- KUK (Šimuna) STJEPAN, borac voda za vezu 3. bat.
- KUKO (Štipana) KARLO, borac 3. . 2. bat., r. 11. 3. 1924, Split, student, u NOB od 11. 11. 1944.
- KULI (Blaža) IVAN, borac, r. 20. 8. 1909, Razvode, Drniš, radnik, u NOB od 11.8. 1944, i NOP-u pristupio 1941.
- KULIŠI (Roka) ROLAND, vodni delegat u eti za vezu brigade, r. 15. 11. 1924, Iž Veli, Zadar, ribar, u NOB od 27. 4. 1944, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio 1943.
- KULONJA (Šime) ANTE, desetar u 1. . 1. bat., r. 22. 5. 1926, Dobropoljani, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB 24. 4. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1944, NOP-u pristupio 1943.
- KULONJA (Marijana) BOŽO, borac r. 12. 12. 1914, Dobropoljani, Biograd v/m, zemljoradnik, u NOB od 1. 3. 1944, NOP pristupio 1943.
- KULONJA (Jure) PETAR, borac, r. 30. 6. 1906, Dobropoljani, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od aprila 1944, NOP-u pristupio 1943.
- KULUŠIĆ (Ante) IVAN, borac 1. bat., r. 1913, Kao ine, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- KUNJA I (Mate) ZORISLAV, borac 2. . 2. bat., r. 22. 8. 1910, Zman, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- KUNJAŠI (Joakima) LJUBO, borac 3. . 3. bat., r. 26. 6. 1921, Split, stud, elektrotehnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- KUNJAŠI (Marka) MARKO, borac-kurir Štaba brigade, r. 3.4. 1922, Blato Korula, zemljoradnik, u NOB od 6. 6. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943.
- KUNJAŠI Gudi (Marka) PETAR, borac 2. bat., r. 1924, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od mart 1944.
- KURAN (Ivana) JURE, borac, r. 28. 8. 1919, Dubrava, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od marta 1944.
- KURAN (Štipana) MIJO, desetar u 3. . 4. bat. r. 3. 4. 1923, Bre i , Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 5. 10. 1944, lan SKOJ-a od novembra 1944, lan KPJ od februara 1945.
- KURAN (Ante) ŠTIPAN, borac, r. 18. 8. 1909, Dubrava, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
- KURET ALBIN, vodnik voda u prate oj eti 5. bat.
- KUROBASA (Laze) URO, borac 2. . 2. bat., r. 14. 7. 1921, Cetina, Knin, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- KURMAJI (Josipa) PETAR, borac 3. . 2. bat., r. 10. 4. 1927, Vivoli , Sinj, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.
- KURTIN (Šime) RAJKO, zamjenik komandira 3. . 4. bat., r. 13. 12. 1919, Kali, Zadar, ribar, u NOB od 8. 5. 1943, lan KPJ od 1944.
- KURTOVI (Marijana) ANTE, borac 2. bat., r. 23. 11. 1913, Trolokve, Split, zemljoradnik, u NOB od 15. 5. 1944.
- KUSANOVI (Ivana) JURAJ, desetar u 1. . 4. bat., r. 21. 12. 1914, Pražnice, Bra , zemljoradnik, u NOB od 1942, lan SKOJ-a od 1943.
- KUŠURIN (Štipana) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 27. 10. 1919, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 17. 2. 1943.
- KUZMANI (Ivana) ŠPIRO, borac 1. . 1. bat., r. 25. 11. 1923, Split, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- KUZMANI TONKA, bolni arka sanitet brigade.
- KUZMI I (Nikole) STJEPAN, borac 1. bat., r. 1923, Zastraziš e, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- KUZI (Paške) MIRKO, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 9. 6. 1926, Pasi ina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942.
- KVARANTA (Antona) ANTON, desetar u vodu za vezu r. 10.7. 1916, Molnica, Barban, Pula, zemljoradnik, u NOB od marta 1944.
- KVARANTAN SLAVKO, vodni delegat u 2. . 6. bat.
- KVESI (Marina) SIBE, zamjenik politkomesara 3. . 2. bat., r. 17. 5. 1923, Vrisnik, Hvar, u NOB od 1941, lan KPJ od 1942. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),

- KVOKAL (Josipa) JOSIP, borac intendanture 2. bat., r. 1907, Blato, Korula, službenik, u NOB od 1943.
- LABASSO ITALO, borac intendanture brigade, r. Italija, Talijan.
- LABOR (Jerke) IVO, borac, r. 23. 6. 1927, Goriš, Šibenik, radnik, u NOB od 28. 12. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- LABROVI (Stipe) DUJE, borac 2. . 3. bat., r. 22. 4. 1924, Glavice, Sinj, zemljoradnik, u NOB od juna 1942, lan SKOJ-a od 1942, NOP-u pristupio maja 1941.
- LACMANOVI (Jose) RÁTKO, komandir 2. . 6. bat., r. 14. 6. 1918, Šibenik, pomerac, u NOB od 1.2. 1943, lan KPJ od augusta 1943.
- LAGATOR (Filipa) SIME, borac 1. bat., r. 23. 4. 1919, Unešić, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944.
- LAKOTA (Augustina) ROMAN, borac 2. . 5. bat., r. 3.12. 1921, Cakinja, Umag, zemljoradnik, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- LALI (Ivana) ANTE, borac intendanture brigade, r. 11. 11. 1901, Tučepi, Makarska, radnik, u NOB od septembra 1943, lan KPJ od kraja 1942, NOP-u pristupio krajem 1941.
- LALI -ODOVI (Jove) MARA, borac pratecete brigade, r. 16. 11. 1919, Imotski, domaćica, u NOB od 1.4. 1944, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupila 1943.
- LASI (Jerka) MATE, politkomesar 2. . 4. bat., r. 29. 11. 1921, Sumet, Imotski, ak, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ od oktobra 1943.
- LAUS LUKA, borac 3. . 2. bat.
- LAUS (Vicka) MARIN, borac, r. 2. 8. 1921, Cara, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od 1943.
- LAUS (Petra) MARKO, borac, r. 11. 2. 1918, Žrnovo, Korula, klesar, u NOB od 1. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- LAVREN I (Ivana) JOŽE, vodni delegat u 5. bat., r. 14. 5. 1914, Miren, Nova Gorica, u NOB od 18. 1. 1944, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- LAVREN I (Maksimiljana) MILAN, borac 2. . 5. bat., r. 25. 3. 1922, Vrh Polje, Postojna, u NOB od 14. 1. 1944.
- LAZAR (Antuna) ANTUN, borac, r. 1922, Korita, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943.
- LAZARIN (Vitomira) IVAN, borac, r. 11. 1. 1912, Silba, Zadar, konobar-pomerac, u NOB od 11. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- LAZARIN (Petra) PETAR, borac pratecete brigade, r. 1.4. 1912, Silba, Zadar, pomerac, u NOB od 19. 4. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- LAZI (Marijana) MATE, borac 2. bat., r. 26. 2. 1914, Kaštela Novi, Split, postolar u NOB od 15. 10. 1944.
- LEBAN IVAN, borac 5. bat., u NOB od 14. 1. 1944.
- LEBEDINA (Stipe) PETAR, borac, r. 1912, Bobovišće, Brač, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- LEDI (Ivana) dr STANKO, upravnik brigadnog previjališta, r. 16. 6. 1921, Mostar, liječnik, u NOB od 14. 2. 1945, NOP-u pristupio 1944.
- LEDINEK FRANC, borac 5. bat., r. 18. 2. 1922, Skomarje, Slovensko Konjice, radnik, u NOB od 16. 5. 1944.
- LELANOVIĆ-VIDOVIĆ (Ante) VINKA, bolničarka 3. . 3. bat., r. 5. 2. 1926, Split, domaćica, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- LEMAR I FRANC, borac 5. bat., r. 16. 2. 1913, Narin, Postojna, u NOB od 14. 1. 1944.
- LESJAK JOZEF, vodnik voda u 2. . 5. bat.
- LESKUR (Ivana) MATE, borac, r. 14. 1. 1902, Ogorje Donje, Split, zemljoradnik, u NOB od 24. 11. 1944.
- LESAJA (Jože) CVETKO-Svetko, borac 3. bat., r. 1922, Korula, brodograđevinski radnik, u NOB od druge polovine septembra 1943.
- LEŠI (Luke) FRANO, borec 1. . 3. bat., r. 1911, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- LEŠI (Vida) IVAN, borac 2. bat., r. 1924, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- LEŠI (Luke) LUKA, borac 2. . 3. bat., r. 1908, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- LETICA (Mate) NIKOLA, zamjenik politkomeasara 1. . 4. bat., r. 7. 8. 1922, Podgora, Makarska, radnik, u NOB od 27. 12. 1942, lan SKOJ-a od decembra 1941, lan KPJ od 1943.
- LETICA (Ivana) PERE, bolničarka 3. . 2. bat., r. 25. 12. 1919, Podgora, Makarska, domaćica, u NOB od 16. 6. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- LETINI LJILJANA, borac, r. 13. 8. 1920, Preko, Zadar, domaćica, u NOB od 9. 9. 1943.
- LETINI (Šime) LJUBO, borac 3. . 2. bat., r. 2. 12. 1926, Iž Veli, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1944, lan SKOJ-a od aprila 1945, NOP-u pristupio 1942.

- LIKAREVI (Jose) DRAGUTIN, borac 3. . 2. bat., r. 10. 9. 1922, Vrvatsko Selo, Vrginmost, zemljoradnik, u NOB od 11.6. 1944, lan SKOJ-a od novembra 1944.
- LIMI (Blaža) JOSIP, borac, r. 14. 2. 1926, Klis, Split, zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- LIPANOVI (Ante) ANDRIJA, borac - kurir Štaba brigade, r. 17. 2. 1925, Marinje zemlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a.
- LIPANOVI (Nikole) STJEPAN, sekretar SKOJ-a ete u 2. bat., r. Orebi, Korula, ak, u NOB od 14.11. 1944, lan SKOJ-a od 1944.
- LIPI AR (Franca) LEOPOLD, vodni delegat u 1. . 5. bat. r. 22. 1. 1924, Kal nad Kanalom, Nova Gorica, obuar, u NOB od 13. 1. 1944, lan SKOJ-a od februara 1944, lan KPJ od septembra 1944, NOP-u pristupio 1942.
- LIPUŠ EK FRANC, borac 2. . 5. bat., r. 4. 10. 1919, Dolenje, Koper, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- LIŠNJI (Ante) IVAN, vodni delegat u 1. . 1. bat., r. 25. 5. 1915, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1943, lan KPJ od januara 1943, NOP-u pristupio maja 1942.
- LIŠNJI (Grge) IVAN, borac prate e ete brigade, r. 7. 7. 1911, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 7. 11. 1943, lan KPJ od januara 1943, NOP-u pristupio marta 1942.
- LOJPUR (ure) ARAN EL, borac 3. . 5. bat., r. 1921, Gabela, apljina, limarski radnik, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio januara 1943. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943, do 27. 11. 1943).
- LOKAS (Ive) FRANE-Morac, borac 3. bat., r. 3. 8. 1914, Rasline, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 18. 8. 1944.
- LOKAS (Jerka) JOZO, borac, r. 13. 3. 1914, Rasline, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 17. 7. 1944, NOP-u pristupio aprila 1942.
- LOKAS (Dunke) MIRO, borac, r. 1925, Rasline, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 17. 7. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- LON AR (Ivana) ANTE, komandir 3. . 4. bat., r. 16. 10. 1922, Vinjani Gornji, Imotski, radnik, u NOB od 3. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od decembra 1943.
- LON AR (Joze) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 10. 8. 1914, Vinjani Gornji, Imotski, zidar, u NOB od 1. 5. 1945, NOP-u pristupio augusta 1944.
- LONCAR-MILOVANOVI (Petra) JELA, bolni arka 1. . 4. bat., r. 1926, Nebrijevac, Imotski, domaćica, u NOB od 23. 1. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupila 1942.
- LON AR (Ivana) POMPEJO, vodnik voda u 3. . 4. bat., r. 8. 5. 1919, Krk, zemljoradnik, u NOB od 4. 1. 1944, lan SKOJ-a od augusta 1944, lan KPJ od marta 1945.
- LON AR RAFAEL, borac 1. . 2. bat.
- LONGIN (Šime) MARIJAN, vodni delegat u 3. . 2. bat., r. 4. 12. 1926, Kali, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 20. 4. 1944, lan KPJ od 14. maja 1945, NOP-u pristupio 1943.
- LONGIN (Stipe) MIRKO, borac 3. . 2. bat., r. 16. 7. 1925, Kali, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1944, lan SKOJ-a od januara 1943.
- LOPA INA (Frane) MIHO, borac, r. 2. 2. 1917, Broce - Ston, Dubrovnik, ribar, u NOB od 15. 10. 1944.
- LORDANI (Ljube) NARCIZO, borac 3. . 1. bat., r. 28. 10. 1929, Zaglav, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 3. 4. 1944.
- LOVRETA NIKO, borac intendanture brigade, r. 10. 10. 1909, Kotišina, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 25. 10. 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio maja 1941,
- LOVRETI (Šime) IVAN, borac 3. . 1. bat., r. 25. 3. 1926, Brgulja, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 20. 3. 1944.
- LOVRI (Ante) ROZARIO, borac 1. . 1. bat., r. Dvornice, Šibenik, zemljoradnik.
- LOVRI (Križana) ŠTIPAN, borac, r. 20. 12. 1911, Sevid, Trogir, zemljoradnik, u NOB od aprila 1944, NOP-u pristupio 1942, lan KPJ od 1943.
- LOVRIN (Eugenije) ANDRO, borac prate e ete, r. 16. 2. 1921, Silba, Zadar, radnik, u NOB od 18. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- LOVRINCEVI (Mate) ŠIME, borac 3. . 1. bat., r. 8. 12. 1917, Sveta Nedjelja, Hvar, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- LOVROVI (Zaharije) JOSIP, borac, r. 6. 5. 1917, Silba, Zadar, u NOB od 19. 4. 1944.
- LOVROVI (Zaharije) TIMOTEJ, borac 2. bat., r. 22. 2. 1911, Silba, Zadar, mornar, u NOB od 19. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- LOZEJ (Milana) ALOJZ, borac 2. . 5. bat., r. 20. 7. 1922, Komen, Sežana, u NOB od 1. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- LOZO-RAOS (Petra) ANKA, referent saniteta 4. bat., r. 29. 6. 1925, Poljica, Imotski, domaćica, u NOB od 22. 11. 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943.

- LOZO-ZLENDI (Pavia) ROSA, sekretar SKOJ-a 3. . 4. bat., r. 18. 4. 1926, Poljica, Imotski, doma ica, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od septembra 1943.
- LUBINA (Ivana) LUKA, zamjenik intendant-a brigade, r. 22. 10. 1915, Runović, Imotski, zemljoradnik, u NOB od marta 1943, lan KPJ od 1941.
- LUCI -ROKI (Miha) VELJKO, borec 2. bat., r. 11. 4. 1924, Vis, Šibenik, u NOB od 15. 10. 1943.
- LU IN (Ivana) ANTE, borac 2. . 3. bat., r. 13. 8. 1922, V. Drvenik, Trogir, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od poleta 1945, NOP-u pristupio 1942.
- LU IN (Josipa) IVAN, vodnik voda u inžinjerskoj eti brigade, r. 28. 9. 1914, V. Drvenik, Trogir, radnik, u NOB od 28. 4. 1944, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio 1942.
- LUCIN (Ante) JOZO, borac 2. . 3. bat., r. 12. 3. 1927, V. Drvenik, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, lan SKOJ-a od maja 1945, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- LUDVIK (Franca) GOLJA, borac 3. . 5. bat., r. 6. 12. 1914, Volje, Tolmin, pekar, u NOB od 13. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- LUKEŽI OSKAR, borac prate e ete 4. bat., r. 1922, Bilje, Nova Gorica, u NOB od 13. 3. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1944.
- LULI (Mate) IRIL, borac, r. 10. 3. 1904, Igrane, Makarska, lučki pilot, u NOB od maja 1943, lan KPJ od kraja 1944, NOP-u pristupio avgusta 1942.
- LULI -PAPI (Josipa) KARMELA, bolničarka 1. . 1. bat., r. 9. 8. 1916, Igrane, Makarska, doma ica, u NOB od septembra 1943, NOP-u pristupila po etkom 1942.
- LULI (Blaža) ROKO, borac 4. bat., r. Kastuni, Omiš, u NOB od jeseni 1944.
- LUŠI (Jurja) CVJETKO, desetar, r. 8. 9. 1921, Vrbanj, Hvar, zidar, u NOB od 15. 7. 1942, lan SKOJ-a u prvoj polovini 1942, lan KPJ po etkom 1944.
- LUSTICA EMIL, borac 1. . 1. bat., r. 7. 1. 1924, Poljana Zadar, zemljoradnik, u NOB od 18. 7. 1943, lan SKOJ-a od marta 1942.
- LJUBA (Frane) MILENA, vodni delegat u eti za vezu brigade, rođena 6. 2. 1922, Šibenik, doma ica, u NOB od 9. 8. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od novembra 1943.
- LJUBI (Frane) JANKO, borac 2. bat., r. 11. 12. 1924, Orišje, Duga Resa, zemljoradnik, u NOB od 22. 3. 1943, lan SKOJ-a po etkom 1945.
- LJUBIŠI (Vlahe) VLAHO, komandir prate e ete 3. bat., r. 27. 5. 1907, Dubrovnik, inženjer građevinarstva, u NOB od 1. 12. 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- MAGAŠ (Ivana) JAKOV, desetar u 2. . 2. bat., r. 8. 1. 1925, Dinjiška, Pag, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1944, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupio decembra 1942.
- MAGAS (Marka) JOSIP, borac 2. . 4. bat., r. 3. 3. 1926, Dinjiška, Pag, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio decembra 1942.
- MAGZAN (Nikole) ANTE, borac, r. 1908, Metković, zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- MAHITAS GREGOROVIĆ GREGOREJ, borac 2. bat., r. Tiblis, SSSR (Rus).
- MAHN (Jakoba) JOZE, intendant 5. bat., r. 2. 4. 1915, Povir, Sežana, željezni ar, u NOB od 15. 5. 1944, lan KPJ od 1944.
- MAJI (Mate) BRANKO, borac 2. bat., r. 1919, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MAJI (Ivana) JERKO, borac 2. . 2. bat., r. 1910, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, NOP-u pristupio 1941.
- MAJI (Ivana) JOZO, borac, r. 1914, Ričice, Imotski, zidar, u NOB od 1. 5. 1942.
- MAJI (Marka) MATE, zamjenik komandanta 4. bat., r. 1919, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od januara 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- MAJI (Svetina) MATE, borac 1. . 4. bat., r. 16. 2. 1926, Viniče, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- MAJI (Luke) MIRKO, borac, r. 1914, Ričice, Imotski, zidar, u NOB od 1. 5. 1942.
- MAJI (Mate) MIRKO, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 1918, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan KPJ od decembra 1941.
- MAJI (Ante) SLAVKO, borac 2. . 3. bat., r. 1925, Zavojane Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 20. 1. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- MAJSTROVIĆ (Joze) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 1911, Dragljan, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 6. 1. 1943, NOP-u pristupio 1942.

- MAJSTROVI** (Frane) IVAN, borac-bolnjar prate eete brigade, r. 24. 1. 1912, Drgljane Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 22. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- MAJSTROVI** (Ante) MATE, vodnik voda, r. 1924, Drgljane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1941, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ (nosilac »Partizanske spomenice 1941»).
- MAJSTROVI** (Ike) MIJO, bore 2. bat., r. 6. 5. 1924, Drgljane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 22. 2. 1943.
- MAJSTROVI** (Ivana) MIJO, borac 3. . 1. bat., r. 1909, Dragljane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MAKAR MOM** ILO, borac, r. 1925, Metkovi, u NOB od 14. 2. 1945.
- MAKJANI** (Ilije) STJEPAN, borac 1. . 2. bat., r. 28. 10. 1914, Svir e, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od po etkom 1943, NOP-u pristupio maja 1942. (U brigadi se nalazio od 2. 10. 1943. do 12. 10. 1943, kada je u borbi za Vrgorac ranjen i zarobljen od ustasa i domobrana. U logoru se nalazio do oslobojenja 1945).
- MALADA-PLANINC** (Nikole) MILKA, politkomesar ete za vezu brigade, r. 21. 11. 1924, Drniš, ak, u NOB od jula 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od januara 1944.
- MANDAKOVI** (Zvonimira) ANTE, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 6. 1. 1921, Vis, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- MANDAKOVI** (Ivana) NIKOLA, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 10. 1. 1924, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943.
- MANDI** (Joze) GRGO, borac 2. . 1. bat., r. 1909, Proložac Gornji, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1945.
- MANDI** (Ante) JERKO, borac 1. . 1. bat., r. 30. 9. 1906, Tugare, Omiš, radnik, u NOB od 18. 10. 1944, NOP-u pristupio februara 1942, lan KPJ od aprila 1945.
- MANDI -STANI** (ure) MARA, bolničarka 1. . 1. bat., r. 1923, Crnogorci, Imotski, domaćica, u NOB od 1. 2. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupila juna 1942.
- MANDI** (Stipe) MARIJAN, bore 2. bat., r. 27. 1. 1910, Proložac Gornji, Imotski, radnik, u NOB od 26. 4. 1945, NOP-u pristupio 1943.
- MANDRAPA** (Riste) DUŠAN, vodnik voda u 3. . 5. bat. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 27. 11. 1943), r. 18. 6. 1918, Gabela, apljina, radnik, u NOB od 15. 6. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio januara 1942.
- MANTOVANI** (Angela) SERGIJO, borac 4. bat., r. 18. 8. 1924, Sagrada, Gorica, Italija, Talijan, u NOB od 22. 4. 1944.
- MAO INA** IVO, borac 1. . 3. bat., lan SKOJ-a od juna 1944.
- MARAS MATIJAŠ**, borac 2. bat.
- MARASOVI** (Petra) TONKO, borac, r. 4. 7. 1921, Jesenice, Omiš, trg. pomo nik, u NOB od 28. 10. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- MARASOVI** (Vjekoslava) VELJKO, borac 3. . 4. bat., r. 6. 7. 1927, Split, u NOB od 11. 9. 1943.
- MARCELI** IVO, borac prate eete 2 bat.
- MAR ETI** GOJKO, borac izvještajnik, u NOB od 1943.
- MAR IN** (Ante) MARKO, borac 4. bat., Trogir.
- MAR INA** (Bože) IVAN, borac 2. . 1. bat., r. 30. 8. 1924, Luka, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943.
- MAR INA** (Bože) LJUBOMIR, borac 3. . 1. bat., r. 5. 10. 1921, Luka, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1942.
- MARDEŠI** (Ante) ANDRIJA, borac prate eete brigade, r. 21. 2. 1921, Komiža, Vis, u NOB od 17. 9. 1943.
- MARDEŠI** (Nikole) ANDRIJA, borac 3. . 1. bat., r. 31. 7. 1920, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 17. 9. 1943.
- MARDEŠI** (Ante) ANTE, politkomesar 1. . 1. bat., r. 29. 7. 1923, Biševo-Komiža, Vis, radnik, u NOB od 20. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od 1941.
- MARDEŠI** (Petra) ANTE, vodnik voda u prateoj eti 2. bat., r. 1. 7. 1926, Komiža, Vis, ribar, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od marta 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- MARDEŠI** (Andrije) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 8. 10. 1920, Komiža, Vis, radnik, u NOB od 17. 9. 1943.
- MARDEŠI** (Ante) IVO-Kirnja, borac 1. bat., r. 1923, Komiža, Vis, ribar, u NOB od 18. 9. 1943.
- MARDEŠI** (Luke) JAKOV, borac 2. . 2. bat., r. 24. 12. 1913, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943.

- MARDEŠI (Ante) JOSIP-Konter, borac 1. bat., r. 8. 3. 1922, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1943, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupio februara 1943.
- MARDEŠI -MURI (Andrije) LINA, bolni arka 3. . 2. bat., r. 31. 3. 1927, Biševo Komiža, Vis, doma ica, u NOB od 27. 2. 1943, lan SKOJ-a od januara 1942, NOP-u pristupila u drugoj polovini 1941.
- MARDEŠI (Pavia) MARKO, obavještajni oficir Štaba 2. bat., r. 29. 12. 1916, Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan KPJ od polovine 1942, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- MARDEŠI (Nikole) MLADO, vodni delegat radnog voda 1. bat., r. 6. 9. 1908, Komiža, Vis, radnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan KPJ od po etka 1943, NOP-u pristupio 1941.
- MARELI -KAPULICA (Marka) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 21. 2. 1924, Cara, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- MARELI ŠKANJATA (Marina) JURE, borac 1. . 4. bat., r. 19. 4. 1912, Cara, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, aln KPJ od po etkom 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MAREVI (Joze) ANTE, borac 1. . 1. bat., r. 1911, Podrujnjica, Metković, radnik, u NOB od 14. 9. 1944.
- MAREVI (Petra) IVAN, borac 2. . 3. bat., r. 19. 3. 1922, Prlaka, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1944.
- MAREVI (Jure) STJEPAN, desetar u 1. . 4. bat., r. 1913, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 18. 2. 1944.
- MARGETI (Jove) BORIS, borac 3. . 4. bat., r. 20. 10. 1924, Split, službenik, u NOB od 11. 11. 1944.
- MARIANI (Kuzme) NIKOLA, borac 2. bat., r. 21. 9. 1920, Komiža, Vis, ribar, u NOB od 18. 9. 1943.
- MARI (Svetina) ANTE, borac 3. . 4. bat., r. 7. 6. 1914, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- MARI (Filipa) BLAŽ, borac 2. . 4. bat., r. 29. 1. 1924, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio augusta 1942.
- MARI URO, borac 1. . 3. bat., lan SKOJ-a po etkom januara 1945, lan KPJ od marta 1945.
- MARI (Jusufa) HALIL, sekretar SKOJ-a u eti, r. 10. 12. 1925, Ljubuški, obunar, u NOB od 15. 6. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944.
- MARI (Ante) IVAN, borac 3. . 4. bat., r. 1. 3. 1912, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- MARI (Petra) NIKOLA-Bokež, politkomesar 3. bat., r. 26. 3. 1924, Kotor, ak gimnazije, u NOB od 13. 7. 1941, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ od 1942. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- MARI VESELJA, borac, r. 11. 1. 1927, Gari, Livno, doma ica, u NOB od 4. 11. 1944.
- MARI EVI (Mate) JAKOV, borac 3. . 1. bat., r. 10. 11. 1907, Zagorje, Crikvenica, zemljoradnik, u NOB od 20. 7. 1944.
- MARIJAN MARICA, vodna bolni arka, r. 25. 1. 1925, Iž Veli, Zadar, doma ica, u NOB od 9. 9. 1943.
- MARINAC (Antuna) JOSIP, borac, r. 1. 1. 1919, Marinac, Buzet, zemljoradnik, u NOB od januara 1944, NOP-u pristupio 1943.
- MARINAC JOSIP, borac-kurir 2. . 5. bat., r. 1910, Lisac, Rijeka, u NOB od po etka 1944.
- MARINKOVIĆ (Antuna) ANDRIJA-Carnjul, borac saniteta 1. bat., r. 14. 12. 1921, Komiža, Vis, ribar, u NOB od 15. 9. 1943.
- MARINKOVIĆ (Andrije) ANDRIJA, komandir 3. . 2. bat., r. 31. 5. 1921, Podspilje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 20. 1. 1943, lan SKOJ-a od juna 1941, lan KPJ od novembra 1943.
- MARINKOVIĆ -EVMAK (Petra) BOSILJKA, omladinski rukovidilac 3. bat., r. 1926, Split, ak, u NOB od 13. 5. 1943, lan SKOJ-a od po etka 1942.
- MARINKOVIĆ (Mate) BOŽIDAR, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 25. 12. 1922, Komiža, Vis, mehaničar, u NOB od 7. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1938, lan KPJ od januara 1943.
- MARINKOVIĆ (Antuna) JOSIP, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 19. 5. 1922, Duboka, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943.
- MARINKOVIĆ (Josipa) JOSIP, borac 3. . 1. bat., r. 7. 1. 1922, Komiža, Vis, radnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od polovine 1942, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- MARINKOVIĆ (Andrije) JURAJ, borac 2. . 1. bat., r. 1. 12. 1923, Podspilje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943.
- MARINKOVIĆ (Vicka) MATE, borac 3. . 1. bat., r. 18. 2. 1921, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio maja 1942.

MARINKOVI (Vicka) MILJENKO, borac - kurir Štaba brigade, r. 23. 2. 1928, Podhumlje, Vis, ak, u NOB od 10. 10. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1943, NOP-u pristupio juna 1943.

MARINKOVI -DUŽEVI (Frane) OLIVA, bolni arka 2. . 4. bat., r. 28. 5. 1925, Bol, Bra, doma ica, u NOB od 15. 12. 1943, kandidat za lana KPJ od juna 1942, NOP-u pristupila juna 1942.

MARINKOVI (Andrije) VICKO, borac 3. . 1. bat., r. 20.10. 1925, Komiža Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od polovine 1942, NOP-u pristupio po etkom 1942.

MARINKOVI (Mate) VINKO, desetaru 1. . 1. bat., r. 1917, Komiža, Vis, mehaničar, u NOB od 7.9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio 1941.

MARINKOVI -PUŠI ZORA, bolni arka 3. . 3. bat., r. 24. 7. 1924, Komiža, Vis, radnica, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a.

MARINOVI -JELAVI (Nikole) ANA, borac radnog voda 2. bat., r. 16. 4. 1915, Bašina, Kardeljevo, doma ica, u NOB od 15. 11. 1942, lan KPJ od 1941. do 1944, NOP-u pristupila 1941.

MARINOVI (Nikole) ANTE, borac 2. bat., r. 18. 6. 1913, Bašina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 18. 11. 1942, lan KPJ od 1941. do 1944, NOP-u pristupio 1941.

MARINOVI (Bože) BRANKO, borac, r. 22. 10. 1922, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio augusta 1942.

MARINOVI (Jozeta) DRAGO, borac 1. bat., r. 1924, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.

MARINOVI IVAN, borac 1. . 3. bat.

MARINOVI -CAFRAKNO (Kekota) JUKICA, zamjenik komandira 1. . 3. bat., r. 1915, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od seDtembra 1943, lan KPJ od 1944.

MARINOVI -Zano (Josipa) NIKOLA, borac 3. . 4. bat., r. 1921, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od polovinom 1944.

MARINOVI (Jure) SIMPLO, omladinski rukovodilac 1. bat., r. 2. 3. 1923, Bašina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od septembra 1941, lan KPJ od aprila 1944.

MARINOVIC-Sete (Antuna) VLADO, desetar 2. . 2. bat., r. 17.11. 1922, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1944, NOP-u pristupio maja 1943.

MARJANICA (Petra) MATE, borac, r. 6. 2. 1902, Ljubitovica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

MARJANOVI (Nikole) BOZO, borac 1. bat., r. Koljane, Sinj, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

MARJANOVI (Janka) DAVOR, borac 1. . 4. bat., r. 4. 2. 1925, Split, ak, u NOB od oktobra 1944, NOP-u pristupio po etkom 1944.

MARKELA MILE, borac izvi a ke desetine 4. bat.

MARKI (Ivana) GRGA, politkomesar brigade, r. 1918, Desne, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 1. 1943, lan KPJ od jula 1943. NOP-u pristupio 1941.

MARKOV (Marka) DRAGO, desetar u 2. . 2. bat., r. 9. 3. 1921, Vela Luka, Korula, brodograditelj, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od februara 1944.

MARKOVIĆ (Ami) IBRAHIM, borac 3. . 2. bat., r. 1920, Kozarac, Prijedor, zemljoradnik, u NOB od 12. 3. 1944.

MARKOVIĆ (Mata) PAVO, borac, r. 23. 7. 1925, Prožura, Dubrovnik, ribar, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944.

MARKOVIĆ (Balda) PETAR, borac - sekretar SKOJ-a 2. . 2. bat., r. 5. 2. 1925, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, NOP-u pristupio juna 1942.

MARKOVIĆ (Ivana) STJEPAN, komandir 2. . 1. bat., r. 1913, Sinj, strojobravar, u NOB od 11. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio oktobra 1942.

MARKOVINA (Marka) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 14. 1. 1911, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1944.

MARKOVINA (Ante) IVAN, borac - kurir 3. . 3. bat., r. 30. 12. 1922, Lumbarda Korula, kamenoklesar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.

MAROEVIĆ (Ante) PETAR-RATE, borac, r. 22. 12. 1914, Stari Grad, Hvar, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943, NOP-u pristupio 1941.

MARŠI (Filipa) IVAN, desetar u 2. bat., r. Stilja, Vrgorac.

- MARŠI -RADALJ (Ivana) NEDA, bolni arka 2. . 2. bat., r. 1924, Vlaka, Vrgorac, doma ica, u NOB od 25. 3. 1944, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od po etka 1945, NOP-u pristupila 1941.
- MARŠI (Ivana) NIKOLA, komandir 1. . 2. bat., r. 1919, Vlaka, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1942.
- MARTELETI (Antuna) IVAN, borac intendanture brigade, r. 1908. Lastovo, trgovac, u NOB od 4. 4. 1944.
- MARTI (Stevana) AN A, vodna bolni arka, r. 1921. Žagrovi , Knin, doma ica, u NOB od 10. 7. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- MARTI (Mi e) IVO, borac 2. . 3. bat., r. 10. 8. 1921, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944, lan KPJ od aprila 1945.
- MARTINAC (Ivana) MIŠO, komandant 4. bat., r. 1923, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od juna 1942, lan SKOJ-a polovinom 1942, lan KPJ po etkom 1943.
- MARTINAC-MACJAN (Petra) RUŽA, bolniarka u 4. bat., r. 2. 8. 1927, Vrgorac, ak, u NOB od 7. 7. 1944, lan SKOJ-a od 1943.
- MARTINI ANTE-Stanbak, borac prate eete 4. bat., r. 18. 10. 1909, Pu iš e, Bra , radnik, u NOB od 15. 1. 1944.
- MARTINI (Jurja) FRANE-Sla e, borac 1. . 4. bat., r. 4. 8. 1928, Pu iš e, Bra , radnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1944.
- MARTINI (Nikole) IVAN-Pipica, bore 2. . 1. bat., r. 15. 3. 1916, Pu iš e, Bra , radnik, u NOB od 15. 10. 1943.
- MARTINI (Josipa) JURAJ-Dragan, borac intendanture brigade, r. 1907, Pu iš e, Bra , zemljoradnik, u NOB od februara 1944.
- MARTINI (Simuna) KARLO, komandant 1. bat., r. 24. 9. 1917, Pu iš e, Bra , zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1937, lan KPJ od 1942.
- MARTINI (Ante) NIKOLA-Pipi a, borac prate eete 2. bat., r. 15. 6. 1916, Pu iš e, Bra , radnik, u NOB od 15. 10. 1944.
- MARTINIS (Ivana) JOSIP, borac 2. bat. r. 18. 1. 1910, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- MARTINIS (Antuna) NIKOLA, borac 2. . 1. bat., r. 19. 7. 1922, Komiža, Vis, ribar, u NOB od 18. 9. 1943.
- MARTINOV (Šime) BOŽO, borac 3. . 2. bat., r. 5. 12. 1921, Lukoran, Zadar, pomorac, u NOB od 8. 5. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- MARTINOV (Mate) ŠIME, borac - kurir Štaba brigade, r. 28. 8. 1927, Lukoran, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od septembra 1944.
- MARTINOVI -JURI EV (Karla) DRA-GA-DRAGICA, bolni arka saniteta brigade, r. 13. 6. 1926, Kukljica, Zadar, doma ica, u NOB od 5.2. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1942, NOP-u pristupila po etkom 1942.
- MARTINOVI (Petra) PETAR, zamjenik politkomesara 1. . 2. bat., r. 26. 9. 1921, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1942, lan KPJ od maja 1944.
- MARUSI (Ivana) ANDRIJA, borac 1. bat., r. 1913, Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.
- MARULI DANILO, desetar u 2. . 6. bat.
- MARUŠI (Ante) IVAN, borac 3. . 4. bat., r. 21. 8. 1909, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- MARUŠI (Mije) JOZO, borac 3. . 1. bat., r. 1918, Prud, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- MARUŠI (Ivana) JURE, borac prete eete brigade, r. 1912, Prud, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- MARUŠI (Frane) VLADIMIR, borac 1. . 4. bat., r. 1916, Brist, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 5. 1942.
- MASKO EKREM borac, r. 1925, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- MASLA (Ivana) JURE, borac 3. bat., r. 13. 12. 1923, Podgradina, Metkovi , radnik, u NOB od 1. 7. 1943, lan KPJ od 1944.
- MASLOV (Pave) IVO, komandir prate eete 3. bat., r. 1921, Opuzen, Metkovi , radnik, u NOB od 1. 7. 1943, lan KPJ od 1944.
- MASLOV (Tome) PAJO, borac 1. . 1. bat., r. 14. 4. 1921, Opuzen, Metkovi , radnik, u NOB od januara 1945.
- MAŠKOVI (Marka) JAKOV, politkomesar 3. bat., r. 6. 3. 1922. Blato, Korula, geometar, u NOB od jula 1942, lan KPJ od novembra 1943.
- MATAGA (Ivana) ANTE, borac 2. . 3. bat., r. 8. 7. 1926, Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 7. 11. 1944.
- MATAGA (Štipana) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 20.7. 1914, Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 2. 10. 1944.
- MATAGA (Nikole) GRGO, borac 1. . 3. bat., r. 12. 3. 1926, Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 4. 10. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944.

MATAGA (Ante) IVAN, borac prate eete 3 bat. r. 20. 1. 1917, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 2. 11. 1944.

MATAGA (Stanka) LUKA, borac 1. . 3. bat., r. 28. 9. 1914, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1944.

MATAGA (Ante) MATE, borac 1. . 4. bat., r. 15. 6. 1926, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1943.

MATAGA (Stanka) MIJO, borac prate eete 3. bat., r. 3. 5. 1911, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.

MATAGA (Stanka) ZVONKO, borac - bolniar 1. . 3. bat., r. 5. 7. 1919, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944.

MATAIJA (Andrije) ANDRIJA, borac 3. . 1. bat., r. 5. 5. 1915, Breza, Crikvenica, zemljoradnik, u NOB od 20. 3. 1944.

MATANA (Antuna) ANTUN, desetar u 3. . 3. bat., r. 29. 7. 1922, Govedari, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupio septembra 1942.

MATANA (Vida) EFREM, borac 2. bat., r. 17. 6. 1924, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1942, lan SKOJ-a od juna 1944.

MATANA (Petra) FRANO-ZAGO, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 6. 7. 1914, Govedari, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio maja 1943.

MATANA (Antuna) JOZO, vodni delegat u 1. . 2. bat., r. Ropa - Mljet, Dubrovnik, trg. pomočnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1944, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio marta 1943.

MATANA (Petra) NIKO-BOCMAN, borac 2. . 2. bat., r. 3. 2. 1923, Blato - Mljet, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1943.

MATANA (Petra) NIKOLA, borac 1. . 2. bat., r. 7. 1. 1924, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od marta 1944, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio februara 1943.

MATANA (Antuna) RADO, borac 1. . 3. bat., r. 21. 1. 1921, Ropa - Mljet, Dubrovnik, trg. radnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1944, NOP-u pristupio jula 1943.

MATANA (Nike) TOMISLAV, vodnik voda u 3. . 4. bat., r. 27. 9. 1925, Govedari, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od marta 1944, NOP-u pristupio marta 1943.

MATANA (Vida) VIDO, borac 2. . 2. bat., r. 17. 4. 1917, s. Ropa - Mljet, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio jula 1943.

MATANOVIC (Vice) BOGOMIL, borac 3. . 2. bat., r. 29. 2. 1924, Vrgada, Biograd n/m, mornar, u NOB od 28. 4. 1944, lan SKOJ-a od maja 1943.

MATAS (Nikole) MATE-Butiga, borac, r. 20. 12. 1910, Kladnice, Split, zemljoradnik, u NOB od 23. 7. 1944.

MATAS-TOPLAK (Mate) NEVA, omladinski rukovodilac 2. bat., r. 6. 12. 1927, Split, ak, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od augusta 1944.

MATELJAK (Ante) BRUNO, komandir 1. . 3. bat., r. 1. 10. 1925, Desne, Metković, naučnik, u NOB od 13. 1. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od aprila 1943.

MATELJAK (Ante) IVAN, borac 2. bat., r. 12. 7. 1927, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a od jula 1943.

MATELJAK (Jure) IVAN, borac 3. . 3. bat., r. 25. 2. 1925, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1942, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od aprila 1945.

MATELJAK (Mate) JOZO, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 15. 12. 1911, Desne, Metković, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, NOP-u pristupio aprila 1942.

MATELJAK (Jure) MATE, obavještajni oficir Štaba brigade, r. 20. 9. 1913, Opuzen, Metković, poštanski službenik, u NOB od 20. 8. 1943, lan KPJ od januara 1944.

MATELJAK (Ante) SLAVKO, vodni delegat izvijač kog voda brigade, r. 8. 7. 1922, Desne, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 3. 1944, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od novembra 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.

MATEŠI (Luke) NIKOLA, borac 1. . 3. bat., r. 1919, Raštane Donje, Biograd n/m, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a od maja 1943.

MATEŠI (Tome) VJEKOSLAV, borac 1. . 1. bat., r. 6. 5. 1921, Silba, Zadar.

MATI (Luke) IVAN, borac, r. 1914, Proložac Donji, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1945, NOP-u pristupio 1944.

- MATI (Tome) JOSO, borac 1. bat., r. 2. 2. 1920, Trbovlje, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 29. 11. 1944.
- MATI (Mije) MARIN, borac 1. . 1. bat., r. 13. 2. 1914, Otri Seoci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- MATI (Nikole) RADE, borac, r. 1922, Po- la e, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.
- MATI (Ivana) STANKO, borac 1. bat., r. 13. 11. 1915, Otri Seoci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.
- MATIJAŠEVI (Ante) BARTUL, borac - kurir Štaba brigade, r. 1925, Bast, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 28. 6. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MATIJAŠEVI (Jurja) MATE, borac saniteta 2. bat., r. 15. 2. 1921, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943.
- MATIJAŠEVI (Ivana) MARIN, vodnik voda u 1. . 2. bat., r. 29.7.1923, Bast, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 5. 3. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, NOP-u pristupio oktobra 1941.
- MATIJAŠEVI (Stjepana) MILE, omladinski rukovodilac 1. bat., r. 12. 11. 1924, Plisko Polje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 7. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od oktobra 1944.
- MATIJAŠEVI (Josipa) MIROSLAV, borac 2. . 4. bat., r. 28. 2. 1922, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- MATIJAŠEVI (Tadije) MATE, zamjenik komandira inžinjериjske ete brigade, r. 27. 3. 1900, Bogomolje, Hvar, pomorac, u NOB od 5. 9. 1943, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- MATIJAŠEVI (Ante) STJEPAN, borac prate e ete brigade, r. 5. 11. 1912, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MATIJAŠEVI -SANKOVI (Nikole) ŽELJKA, vodni delegat u eti za vezu brigade, r. 13. 6. 1924, Poljica, Hvar, doma i- ca, u NOB od 25. 5. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupila po etkom 1942.
- MATIJEVI (Ivana) IRIL, vodni delegat radnog voda 2. bat., r. 21. 6. 1921, Sveta Nedjelja, Hvar, brija , u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1941, lan KPJ od aprila 1944.
- MATKOVI -RADI (Ante) KATICA, bo- rac 1. . 2. bat., r. 4. 10. 1922, Vrbanj, Hvar, doma i ca, u NOB od 1. 11. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupila 1941.
- MATKOVI (Josipa) LUKA, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 5. 4. 1922, Vrbanj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, lan SKOJ-a od januara 1942, lan KPJ od maja 1943.
- MATKOVI (Petra) MATE, politkomesar prate e ete 4. bat., r. 14. 5.1920, Poljica, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1943, lan KPJ od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941»).
- MATOŠI IVAN, borac 2. bat.
- MATOVI SLAVKO, zamjenik referenta saniteta 2. bat., Dobrote, Kotor.
- MATOZAN (Petra) ANTE, borac, r. 1919, Bogdanovi , Split, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
- MATOZAN (Petra) MATE, borac, r. 1911, Bogdanovi , Split, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
- MATULI (Josipa) ANTE-Ton i, zamjenik komandira 3. . 2. bat., r. 2. 2. 1919, Po- stira, Bra , radnik, u NOB od 1. 6. 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- MATULI (Dinka) BENKO, zamjenik politkomesara brigade, r. 1. 4. 1914, Bol, Bra , ribar, u NOB od aprila 1944, lan KPJ od 1935, politi ki sekretar Okružnog komiteta KP za srednjodalmatinske otoke (nosilac »Partizanske spomenice 1941»).
- MATULI (Ivana) FRANE, borac 1. . 4. bat., r. 27. 1. 1926, Dol, Bra , radnik, u NOB od 26. 6. 1944, lan SKOJ-a od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MATULI (Josipa) JOŠIP, borac 1. . 1. bat., r. 8. 4. 1922, Dragove, Zadar, ak, u NOB od 7. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od po etkom 1945.
- MATULI (Josipa) JURAJ, borac 3. . 3. bat., r. 11. 7. 1923, Postira, Bra , zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1944, lan SKOJ-a od aprila 1944.
- MATULI MARIO, borac 2. . 2. bat.
- MATULINA (Ante) TONKO-ANTE, desetar, r. 6. 2. 1924, Silba, Zadar, ribar, u NOB od 19. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- MATULINA (Neona) ZDENKO, borac 2. bat., r. Split.
- MATUTINOVI (Jure) DRAGO, borac 1. . 2. bat., r. 20. 11. 1925, Zaostrog, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 27. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1942.
- MATUTINOVI (Mate) PINO, zamjenik komandira 3. . 2. bat., r. 23. 6. 1919, Zaostrog, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 2. 2. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1942, lan KPJ od juna 1944.

- MAVRACI FRANJO, borac ete za vezu brigade.
- MAZALIN (Jose) ANTE, borac 1. . 1. bat., r. 12. 6. 1925, Drinovci Drniš, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944, lan SKOJ-a od maja 1944, NOP-u pristupio po etkom 1944.
- MAZI (Ive) ANTE, borac 1. . 4. bat., r. 10. 6. 1913. Kraj, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- MAZOR (Jerolima) TOMO, desetar u eti za vezu brigade, r. 24. 10. 1926, Kukljica, Zadar, mornar, u NOB od 10. 10. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943.
- MEDAK (Vjekoslava) ANTE, borac 2. bat. r. 14. 3. 1926, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1943. (u brigadi se nalazio od 16.11.1943. do 30.12.1943, kada je upu en na lije enje u Italiju), NOP-u pristupio 1941.
- MEDAK (Boška) IVAN, borac 3. . 1. bat., r. 3. 12. 1922, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1944, NOP-u pristupio 1942, lan SKOJ-a od 1944.
- MEDAK (Štipana) IVAN, borac 3. . 1. bat., r. 24. 6. 1904, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 5. 2. 1943, lan KPJ od maja 1942, NOP-u pristupio 1941.
- MEDAK (Vjeke) IVAN, borac - kurir Štaba brigade, r. 14. 3. 1926. Komin, Kardeljevo, ak, u NOB od 20. 4. 1943, lan SKOJ-a od januara 1942, lan KPJ od novembra 1944.
- MEDAK (Jure) JOSIP, borac - kurir Štaba brigade, ro . 1926, Desne, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od jeseni 1943, lan SKOJ-a.
- MEDAK (Štipana) LOVRE, borac 3. . 2. bat., r. 1923, Desne, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od augusta 1943.
- MEDI (Ivana) JERKO, borac 3. . 3. bat., r. 12. 3. 1911, Donja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- MEDI (Mate) JURE, borac, r. 1899, Seget Gornji, Trogir, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- MEDI -VR EK (Lovre) MARIJA, vodna bolni arka 2. . 3. bat., r. 24. 3. 1926, Rogoznica, Šibenik, doma ica, u NOB od 15. 10. 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupila 1942.
- MEDI (Marka) MATE, borac 2. bat., r. 1920, Donja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943.
- MEDI (Mijata) PETAR, borac 1. bat., r. 4. 6. 1910, Uneši , Drniš, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- MEDVED (Mile) MARKO, borac 1. . 2. bat., r. Cetingrad, Karlovac, financijski službenik, u NOB od 27.10.1944, NOP-u pristupio marta 1942.
- MEDVEŠ EK (Stefana) VEN ESLAV, borac 3. . 5. bat., r. 1914, Goljevica, Nova Gorica, radnik, u NOB od 18. 1. 1944, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- MEDVIDEOVI (Ante) MILAN, vodnik voda u 4. bat., r. 1919, Lokvi i , Imotski, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ME UGORAC (Martina) MARIJAN, borac, r. 1925, Klobuk, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 2. 5. 1945.
- MEGEC (Antona) ANTON, borac 5. bat., r. 21. 9. 1908, Kostelir, Pore , zemljoradnik, u NOB od 17. 1. 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- MEKIŠI (Nika) ANTE, borac, r. 25. 3. 1925, Luka - Ston, Dubrovnik, ribar, u NOB od 14. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MALEMED (Jakova) ZIVOTA-Hain, borac - dopisnik brigade, r. 15. 4. 1913, Beograd, trgovac, u"NOB od jula 1944, NOP -u pristupio 1942.
- MENEKGHELIO (Eugena) IVO, borac 1. . 4. bat., r. 14. 2. 1920, Dubrovnik, apsolvent prava, u NOB od 15. 9. 1943.
- MENI IVAN, zamjenik referenta saniteta 5. bat., r. 23. 12. 1920, Borfan, Tolmin, zemljoradnik, u NOB od januara 1944.
- MEŠTROVI (Stjepana) LOVRE, borac 2. . 4. bat., r. 1907, V. Drvenik, Trogir, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944, NOP-u pristupio ljeta 1942.
- MEŠTROVI (Nikole) ŠIME, borac 2. . 3. bat., r. 17. 6. 1925, Veli Drvenik, Trogir, nau nik-konobar, u NOB od 30. 12. 1942, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- METER (Mije) MARKO, borac 2. bat., r. 1. 4. 1914, Proložac Donji, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 1. 4. 1944.
- MEZEK ALOJZIO-VICKO, borac 5. bat., r. 21. 12. 1915, Kamen, Nova Gorica, u NOB od 6. 4. 1944, NOP-u pristupio marta 1943.
- MIGLES (Ignaca) ANTUN, borac 2. bat., r. 1924, Remetinac, Novi Marof, u NOB od 4. 12. 1944.
- MIHAJLOVI (Mila) ARSENIJE, borac 3. bat., Sloza, Kostajnica, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- MIHAUEVI (Ivana) MATE, borac - kurir 1. . 1. bat., r. 20. 7. 1928, Opuzen, Metkovi , u NOB od 14. 9. 1944.

- MIHALJEVI (Jozef) VLATKO, borac, r. 1910, Grab, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 5. 1. 1945.
- MIHANOVI TONKA, borac - švelja intendanture brigade, r. 26. 8. 1927, Žrnovnica, Split, domaćica, u NOB od 11. 9. 1943.
- MIHOC (Marina) MARIN, borac, r. 1908, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- MIHOJEVI (Andrije) MILAN, borac 2. . 2. bat., r. 17. 9. 1918, Brusje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1943, lan SKOJ-a od polovinom 1942, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- MIHOTI (Stipe) JURE, bolnici u 3. . 4. bat., r. 6. 3. 1915, Podgora, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 28. 1. 1943, NOP-u pristupio decembar 1941.
- MIHOVILLOVI (Marina) DAVID, borac 3. . 2. bat., r. 3. 3. 1913, Srednje Selo, Šolta, Split, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- MIHOVILLOVI (Jurja) IVAN, borac, r. 1906, Škrip, Brač, zemljoradnik, u NOB od druge polovine 1944, NOP-u pristupio 1943.
- MIHOVILLOVI (Karla) JOSIP, borac 2. . 3. bat., r. 2. 10. 1910, Srednje Selo, Šolta, zemljoradnik, u NOB od 19. 3. 1944.
- MIJA (Marina) BOŽO, borac, r. 1908, Žedno, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.
- MIJALI DARKO, desetar u 2. . 6. bat.
- MIJI (Mije) ANTE, borac, r. 1899, u NOB od 10. 9. 1943.
- MIJO (Petra) IVAN, borac, r. 22. 1. 1913, Dubrava, Metković, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944, NOP-u pristupio novembar 1943.
- MIJO (Grge) PETAR, komandant 2. bat., r. 4. 5. 1916, Pozla Gora, Metković, u NOB od 19. 3. 1943, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio krajem 1942.
- MIKULI LUCIJAN, borac 2. . 5. bat. U brigadi stupio jula 1944.
- MILANKOV-ŽIŽGORI (Ive) NIKOLA Perke, borac pratecete brigade, r. 4. 12. 1914, Žirje, Zibenik, zemljoradnik, u NOB od 15. 3. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- MILANJA (Šanta) ANTE, borac 3. . 3. bat., r. 15. 1. 1908, Zaglav, Zadar, ribar, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio u ljetu 1943.
- MILAS (Ante) IVAN, borac - kurir Štaba 1. bat., r. 29. 6. 1923, Zmijavci, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 2. 3. 1944, lan SKOJ-a od 1943.
- MILAT (Marko) DUŠAN, politkomesar 1. 3. bat., r. 18. 4. 1921, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943^a, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od oktobra 1943.
- MILAT (Vicka) IVAN, zamjenik komandira ete za vezu brigade, r. 19. 11. 1920, Blato, Korčula, građevinski tehničar, u NOB od 16. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od maja 1944.
- MILAT LUKETA (Nikole) SLAVE, borac, r. 1922, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944.
- MILAT Luketa (Nikole) VIŠKO, borac - bolničar u eti 2. bat., r. 1912, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 24. 9. 1943.
- MILAT (Ivana) ZLATAN, borac, r. 1924, Blato, Korčula, radnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- MILATI (Stjepana) KUZMA, vodnik voda u 1. . 1. bat. r. 1919, Jelsa, Hvar, bavarški naučnik, u NOB od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943.
- MILATI (Marina) MARIN, borac 4. bat., r. 1916, Jelsa, Hvar, bavar, u NOB od 5. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- MILETA (Jove) BRANKO, borac, r. 18. 10. 1923, Žitni, Drniš, radnik-brijač, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od augusta 1944.
- MILETA (Marina) IVO, borac 3. . 1. bat., r. 10. 9. 1921, Pitve, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 3. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- MILETI (Petra) DRAGO, borac 1. . 1. bar., r. 1. 1. 1914, Vela Luka, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od februara 1942.
- MILETI (Ivana) IVAN, borac pratecete 1. bat., r. 25. 11. 1924, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 15. 5. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1942, lan KPJ od decembra 1942.
- MILI EVI (Križana) MARTIN, borac, 3. . 2. bat., r. 9. 5. 1925, Radišići, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 18. 2. 1945.
- MILI I (Jure) JERKO, zamjenik politkomesara 2. bat., r. 30. 10. 1913, Podgora, Makarska, mornar, u NOB od januara 1942, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- MILI I (Mile) LUKA, komandir ete za vezu brigade, r. 15. 5. 1914, Trstenik n/m, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943.

- MILI I (Mate) ZORKO, zamjenik politkomesara brigade, r. 11. 11. 1919, Hvar, službenik, u NOB od oktobra 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od marta 1943.
- MILI I (Nikole) ZRINJKO, zamjenik politkomesara 3. . 4. bat., r. 17. 6. 1919, Hvar, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943.
- MILIŠI (Mate) DRAGO, borac prate eete brigade, r. 21. 4. 1921, Dragove, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1944.
- MILKOVI (Mate) IVAN, borac 4. bat., r. 6. 6. 1902, Maovice, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- MILOJEVI NIKOLA, borac - referent sporta pri Štabu brigade.
- MILOSTI STJEPAN desetar u 2. . 3. bat.
- MILOSEVIC (Ivana) DAVOR, sekretar SKOJ-a prištapskih jedinica brigade (u brigadi od 15. 11. 1944, do 1. 5. 1945), r. 1928, Gradac, Kardeljevo, ak, u NOB od septembra, 1943, lan SKOJ-a od polovine 1942, lan KPJ juna 1944, NOP-u pristupio aprila 1942.
- MILOSEVIC (Stevana) DOBROSLAV, borac 2. bat., r. Meksandrovac, Banja Luka, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- MILOVANOVI ZIVOMIR, komandant 5. bat. (prekomorskog), r. 27. 11. 1915, Korman, Niš, oficir, u NOB od 18. 1. 1944, NOP-u pristupio decembra 1943.
- MILOVI (Petra) BOZO, borac 3. . 2. bat., r. 15. 9. 1925, Ra ne, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944.
- MILOVI (Ilije) PETAR, borac 3. . 3. bat., r. 5. 6. 1907, Gra ac, Šibenik, radnik, u NOB od 15. 11. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- MINOTTI SANTINO, zamjenik komandira prate eete brigade, r. Milano, Italija, Talijan, u NOB od augusta 1943, lan KPJ od 1944.
- MIOŠI (Ivana) ANTE, politkomesar 1. . 4. bat., r. 30. 6. 1918, Su uraj, Hvar, službenik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio augusta 1941.
- MIRI (Petra) VICKO, borac 2. . 1. bat., r. 21. 3. 1914, Škrip, Bra , zemljoradnik, u NOB od 20. 2. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MIRKO (Filipa) NEDJELJKO, borac, r. 31. 5. 1923, Trpanj, Dubrovnik, ribar, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- MIRKOVI DINKO, komandir 5. ete 2. bat. (u brigadi se nalazio od 22. 3. 1944. do maja 1944), r. 8. 12. 1921, Veli Rat, Dugi Otok, Zadar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od oktobra 1943. (Bio u logoru na otoku Molatu od 15. 5. 1943, do 9. 9. 1943).
- MIROŠEVI (Antuna) ANTE, vodni delegat u 2. . 1. bat., r. 3. 6. 1925, Vela Luka, Korula mehani arski nau nik, u NOB od 20. 1. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1942, lan KPJ od februara 1944.
- MIROŠEVI (Kuzme) ZDRAVKO, borac - kurir 3. . 3. bat., r. 20. 11. 1923, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942.
- MISLEJ VENCELJ, borac 5. bat., r. 13. 9. 1913, Lozice, Ajdovš ina, kroja , u NOB od 16. 5. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- MIŠI EVI (Petra) MILOŠ, borac 2. bat., r. Pisarnica, Vrgin Most, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- MIŠI (Mihajla) MILJENKO, borac 2. . 2. bat. r. 14. 3. 1922, Tivat, aviomehani ar, u NOB od 1.5. 1944, lan SKOJ-a od jula 1944, lan KPJ po etkom maja 1945, NOP-u pristupio septembra 1943.
- MLA I (Jozе) IVAN, borac, r. 1912, Viniše, Trogir, zemljoradnik, u NOB od juna 1944.
- MLADINEO (Vicka) ANTE, borac 3. bat., r. 20. 11. 1925, Borovik, Vis, zemljoradnik, u NOB od februara 1944, lan SKOJ-a od januara 1942.
- MLADINEO (Ivana) IVAN, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 15.10. 1922, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio januara 1943.
- MLADINEO (Petra) JOSIP, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 2. 1. 1922, Borovik, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1942, lan KPJ od decembra 1943.
- MLADINEO (Miha) JURAJ, borac 1. . 1. bat., r. 12.11. 1921, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, NOP-u pristupio krajem 1941.
- MLADINEO (Vicka) LUKA, borac 2. . 1. bat., r. 14. 4. 1921, Borovik, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942.
- MLADINEO (Vicka) ŠIMUN, borac 3. . 2. bat., r. 24. 8. 1910, Borovik, Vis, zemljoradnik, u NOB od 17. 9. 1943, Januara 1944. prekomandovan u Lastovski partizanski odred.
- MODRI (Josipa) BOŽO, borac 2. . 4. bat., r. 31. 12. 1923, Glavice, Sinj, ak, u NOB od 14. 11. 1944.

- MOMI HASAN, borac, r. 1924, Mostar, mehani ar, u NOB od 14. 2. 1945.
- MORIS DANON, borac 3. bat. Jevrejin. U NOB stupio iz Korule u drugoj polovini septembra 1943.
- MORENO (ulije) ERNEST, borac 4. bat., r. 23. 11. 1914, Beč, Austrija (državljanin SFRJ). U Splitu živio i radio. U NOB od 7. 9. 1943.
- MORNAR (Petra) ANTE, borac, r. 1908, Kaštel Stafili, Split, zidar, u NOB od 15. 11. 1944.
- MORNAR (Josipa) MARKO, borac, r. 15. 9. 1902, Pribude, Split, zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- MORNAR (Karla) MIJO, borac 2. bat., Požeška Slavonska Požega, u NOB od jeseni 1944.
- MOROVIĆ (Dragutina) VIKTOR, vodni delegat u 2. . 1. bat., r. 30. 3. 1925, Zman, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 5. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1943.
- MOROVIĆ (Benjamina) VINKO, desetar u 3. . 3. bat., r. 13. 3. 1922, Zman, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- MOROVIĆ (Ante) VJEKOSLAV, vodni delegat 2. . 2. bat., r. 1. 5. 1914, Zman, Zadar, ribar, u NOB od 4. 4. 1944, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- MOSKATELO (Jurja) IVAN, borac brigadnog previjališta, r. 4. 10. 1907, Dol, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944, NOP-u pristupio aprila 1943.
- MOTUSIĆ (Ante) MARIO, vodni delegat u eti za vezu brigade, r. 6. 8. 1926, Opatija, trgovac k pomočnik, u NOB od 19. 4. 1944, lan SKOJ-a od juna 1944, lan KPJ od januara 1945.
- MOZETIĆ (Mihaela) DRAGO, borac 3. . 5. bat., r. 6. 3. 1920, Verzej, Ljutomer, radnik, u NOB od 13. 3. 1944, lan SKOJ-a od februara 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- MRAK (Antona) IZIDOR, borac 3. . 5. bat., r. 25. 3. 1922, epovan, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 24. 5. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- MRAKIĆ (Ivana) IVAN, borac 5. bat., r. 1914, Bavšica, Tolmin, u NOB od proljeća 1944.
- MRATINIĆ (Ante) ANTUN, politkomesar 3. . 4. bat., r. 18. 6. 1920, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943, lan KPJ od po etka septembra 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- MRDALJ (Nikole) BLAGOJE, vodnik voda u 1. . 6. bat. Ervenik, Knin, žandar, u NOB od septembra 1943.
- MRDULJAS (Jere) JERKO, borac prateče brigade, r. 16. 9. 1922, Split, ak, u NOB od septembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MRGAN (Luke) FRANJO, borac 1. . 1. bat., r. 26. 5. 1925, Cetingrad, Slunj, radnik, u NOB od 1. 5. 1945.
- MRVICA (Krste) VALENTIN, borac 3. bat., r. 1926, Zirje, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od marta 1944, NOP-u pristupio marta 1943.
- MRZEK VILJAM, borac 2. . 5. bat. U brigadu stupio jula 1944.
- MUCIĆ (Marka) VICE-Visko, obavještajni oficir štaba 1. bat., r. 8. 10. 1922, Zagvozd, Imotski, radnik, u NOB od 20. 7. 1942, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od novembra 1943.
- MUJIĆ (Mehmeda) MUHAMED, borac 1. . 1. bat., r. 14. 5. 1922, Ripa, Bihać, trg. pomočnik, u NOB od 25. 3. 1945.
- MUNITIĆ (Martina) ANTE, borac - nosač ranjenika saniteta brigade, r. 1. 10. 1919, Grabovac, Omiš, poštar, u NOB od 27. 9. 1943.
- MUNITIĆ (Ivana) FRANE-Špica, komandir 3. . 4. bat., r. 23. 2. 1922, Grabovac, Omiš, zemljoradnik, u NOB od februara 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ, NOP-u pristupio 1941.
- MUNITIĆ (Ante) IVAN, vodnik voda u 1. bat., r. 19. 6. 1917, Grabovac, Omiš, zemljoradnik, u NOB od 6. 8. 1943, lan KPJ od februara 1944.
- MUNITIĆ (Filipa) MARICA, bolni arka u 1. bat., r. 21. 2. 1919, Grabovac, Omiš, domaćica, u NOB od 5. 8. 1942, lan KPJ od 1943.
- MUNITIĆ -MARETIĆ (Frane) TONKA, bolni arka 3. . 1. bat. r. 2. 4. 1925, Grabovac, Omiš, domaćica, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1942, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupila po etkom 1942.
- MURAVEC (Henrika) PAVLE, desetar u prateće oči 5. bat., r. 16. 12. 1919, Gorjenja Trebuša, Tolmin, radnik, u NOB od 31. 12. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- MURAVEC (Leopolda) STANKO, borac 3. . 5. bat., r. 13. 4. 1918, Olminski Lam, Tolmin, radnik, u NOB od 13. 3. 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- MURIĆ (Bože) ANDRIJA, vodnik voda u prateće oči 2. bat., r. 1. 12. 1919, Komiza, Vis, radnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio polovinom 1943.

- MURI (Bože) ANTE, zamjenik komandira 2. . 2. bat., r. 2. 2. 1914, Komiža, Vis, radnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan KPJ.
- MURI (Bože) VELJKO, borac 1. . 1. bat., r. 15. 12. 1923, Komiža, Vis, radnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- MUSINOV (Ante) IVAN, desetar u eti za vezu brigade, r. 25. 3. 1909, Gustima, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 18. 4. 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- MUSLIU (Muslijevik) MUSTAFA ISMET, borac 3. . 3. bat., r. 14.9. 1910, Pirok, Tečovo, slasti ar, u NOB od marta 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941, (nosilac »Partizanske spomenice 1941»).
- MUSTAC (Ive) ŠIME, borac 2. bat. r. 10. 10. 1909, Privlaka, Zadar, mornar, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MUSTAPI (Ivana) ANTE-Igli i , komandir prate e ete 1. bat., r. 10. 11. 1911, Grabovac, Omiš, zemljoradnik, u NOB o jula 1943, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- MUSTAPI (Josip) JURE, borac - sekretar SKOJ-a 3. . 2. bat., r. 4. 5. 1924, Dugopolje, Split, zemljoradnik, u NOB od 30. 10. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- MUSTAPI (Jure) MARKO, politkomesar 2. bat., r. 29. 3. 1915, Grabovac, Omiš, radnik, u NOB od jula 1942, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- MUSTAPI (Marjana) MILAN, borac 1. bat., r. 25. 9. 1908, Grabovac, Omiš, zemljoradnik, u NOB od 1941, lan KPJ od 1935. (nosilac »Partizanske spomenice 1941»),
- MUSULIN (Ante) MATE, desetar u 3. bat., r. 1921, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 17. 2. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942.
- MUSULIN (Ivana) MIUENKO, borac 3. . 3. bat., r. 6. 3. 1923, Rogotin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944, lan SKOJ-a od februara 1945, NOP-u pristupio 1943.
- MUSULIN (Mate) STANKO, vodni delegat u 2. . 3. bat. r. 2. 8. 1925, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1943, lan SKOJ-a maja 1942, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio januara
- MUŠAN (Štipana) ANTE, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 4. 9. 1920, Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 16. 6. 1944, lan SKOJ-a od 1944.
- MUŠIN (Luke) ANTON, borac 2. . 2. bat., r. 13. 12. 1910, Pupnat, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan KPJ od 1943.
- MUZINA (Andrije) MARJAN, borac 5. bat., r. 16. 9. 1923, sa stanom Nova Gorica, u NOB od 11. 11. 1943.
- MUŽINA (Ante) MIRO, vodni delegat u 1. . 6. bat., (u brigadi se nalazio od decembra 1943 do januara 1944). r. 9. 3. 1922, Split, elektromehanik, u NOB od 22. 2. 1942, lan KPJ od aprila 1943, NOP-u pristupio 1941.
- MUŽINIC (Tome) KAZIMIR, borac, r. 4. 11. 1921, Metkovi , službenik, u NOB od 14. 11. 1944.
- NADALI (Nikole) PETAR, borac prate e ete brigade, r. 7. 2. 1913, Split, inžinjer, u NOB od oktobra 1944, NOP-u pristupio 1941.
- NAJEV (Ante) IVAN, borac, r. 21. 3. 1910, Marina, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- NAJEVI (Ivana) MIRA, bolni arka 1. . 1. bat., r. 10. 2. 1926, Split, frizerka, u NOB od 11. 9. 1943.
- NAMORS VELJKO, politkomesar 5. prekomorskog bataljona, r. 22. 12. 1920, Ljubljana student, u NOB od septembra 1941, lan SKOJ-a od maja 1941, lan KPJ (nosilac »Partizanske spomenice 1941»)
- NEVEŠ ANIN (Štipana) JURE, borac, 1. bat., r. 1915, Gustima, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 18.4. 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- NIKOLAC (Petra) ANDRIJA, vodnik voda u prate oj eti 4. bat., r. 1924, Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 5. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od novembra 1943.
- NIKOLAC-PEZO (Petra) BOSILJKA, bolni arka u 1. . 3. bat., r. 1926, Isto na Plina, Kardeljevo, domaćica, u NOB od 20. 8. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, NOP-u pristupila 1942.
- NIKOLAC (Joze) PETAR, borac 1. . 2. bat., r. 1910, Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 5. 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- NIKOLAC-CERAN (Petra) RADOJKA, bolni arka prate e ete 2. bat., r. 1928., Isto na Plina, Kardeljevo, ak, u NOB od 15. 6. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, NOP-u pristupila 1942.
- NIKOLI (Martina) BARIŠA, borac 3. . 1. bat., r. 4. 8. 1909, Matijevi , Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 27. 10. 1944, lan KPJ od februara 1945.
- NIKOLI (Stipe) MIJO, omladinski rukovodilac 1. bat. r. 24. 3. 1925, Matijevi , Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od aprila 1944.

- NIKOLI (Petra) PETAR, omladinski rukovodilac 4. bat., r. 28. 6. 1920, Crnogorci, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 20. 12. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od marta 1944, NOP-u pristupio 1941.
- NIKOLI (Mate) RADE, borac 3. . 1. bat., r. 15. 6. 1920, Momci, Metković, zemljoradnik, u NOB od 20. 3. 1944, lan SKOJ-a od maja 1944, NOP-u pristupio 1943.
- NIMAC (Ivana) MARKO, borac, r. 8. 4. 1912, Lišane, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 21. 11. 1944.
- NIN EVI (Jure) TON I, borac inžinjerske ete brigade, r. 19. 6. 1909, Split, radnik, u NOB od 12. 9. 1943.
- NIŽETI (Nikole) BARTUL, vodni delegat u 1. bat., r. 19. 11. 1923, Mirca, Brač, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od kraja 1943, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupio 1942.
- NIŽETI IVAN, borac-bombaš 4. bat.
- NIŽI (Jure) MIRKO-Lojak, borac 4. bat., r. 1912. s. Otri Seoci, Metković, zeljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.
- NOBILO (Donka) ANTE, borac, r. 17. 3. 1908, Lumbarda, Korčula, kamenoklesar, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- NOBILO (Franje) DOME, borac 2. bat., r. 28. 9. 1919, Lumbarda, Korčula, tesar, u NOB od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- NOBILO (Antuna) JERKO, vodni delegat u 3. bat., r. 14. 1. 1924, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 16. 6. 1942, lan SKOJ-a od januara 1942, lan KPJ od marta 1944.
- NOBILO (Vicka) STJEPAN, borac 2. . 3. bat., r. 21. 5. 1919, Lumbarda, Korčula, kamenoklesar, u NOB od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1942.
- NODILO (Joze) JOZO, borac 2. . 3. bat., r. 29. 4. 1914, Govedari, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- NODILO-DABELI (Štipana) NIKE, bolničarka prateće ete 4. bat., r. 13. 6. 1927, Polače, Dubrovnik, domaćica, u NOB od po etku 1944, lan KPJ od druge polovine 1944, NOP-u pristupila jeseni 1943.
- NOLA (Marijana) JOSIP, borac intendanture 3. bat., r. 9. 9. 1912, Podgora, Makarska zemljoradnik, u NOB od 20. 7. 1942, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupio novembra 1941.
- NORAC (Ivana) PETAR, borac 3. . 2. bat., r. 28. 6. 1909, Otok, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- NOVAK (Kuzme) IVAN, borac, r. 1908, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943.
- NOVAK (Cvjetka) KUZMA, borac, r. 14. 4. 1926, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943, NOP-u pristupio maja 1943.
- NOVAK (Cvjetka) KUZMA-Ciko, vodnik voda u 4. bat., r. 16. 6. 1924, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- NOVAK (Kuzme) LUKA, borac 1. 3. bat., r. 14. 1. 1921, Hvar, službenik, u NOB od 16. 9. 1943, lan KPJ od februara 1945.
- NOVAK (Vjekoslava) VINKO, borac 1. . 4. bat., r. 9. 1. 1908, Tijesno, Šibenik, inovnik, u NOB od 11. 11. 1944.
- NOVAKOVIĆ NIKŠA, borac 4. bat., r. Knin, zemljoradnik.
- NOVOSELIĆ MARIJA, bolničarka Sanitetske brigade.
- NOŽINA (Ivana) MIHO, borac 3. . 3. bat., r. 24. 5. 1927, Kaštel Stafili, Split, radnik, u NOB od 14. 11. 1944.
- OBLIZALO (Mate) IVO, borac, r. 2. 2. 1911, Broce, Dubrovnik, u NOB od 15. 10. 1944.
- ODAK (Nikole) MARKO, borac 1. bar., r. Siveri, Drniš, radnik, u NOB od oktobra 1944.
- ODAK (Petra) TOMO, borac 2. . 2. bat., r. 26. 3. 1923, Bračevica, Split, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.
- ODOVIĆ (Ilije) MILAN-Priša, komandir 1. . 4. bat. r. 24. 10. 1912, Nebrijevac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 21. 1. 1943, lan KPJ od augusta 1943, NOP-u pristupio 1941.
- ODOVIĆ (Luke) RISTO, komandir prateće ete 1. bat., r. 17. 4. 1910, Nebrijevac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1942, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio septembra 1942.
- ODVITOVIĆ (Marka) MARIJAN, borac, prateće ete 1. bat., r. 25. 10. 1919, Brbinj, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- ODVITOVIĆ (Marka) SIME, vodnik voda u prateće ete 2. bat., r. 25. 10. 1919, Brbinj, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, lan KPJ od novembra 1944, NOP-u pristupio januara 1943.
- OGNJENOVIC DUŠAN, borac 1. . 2. bat.,
- OLUJIĆ (Petra) ANTE-Ton i, politkomesar 1. bat., r. 24. 10. 1923, Lovre, Imotski, srednjoškolac, u NOB od 29. 12. 1942, lan SKOJ-a od jula 1942, lan KPJ od juna 1943.

OLUJI (Marka) JOSIP, vodni delegat u 1. 4. bat., r. 27. 11. 1920, Lovre, Imotski, radnik, u NOB od 25. 11. 1942, lan SKOJ-a od septembra 1942, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio jula 1941.

OMAŠI (Lovre) VJEKO, borac prate eete 4. bat., r. 9. 2. 1923, Kaštel Lukšić, Split, ak, u NOB od 14. 11. 1944, lan SKOJ-a od 1941.

ONOFRI (Rudolfa) MINO- akomino, borac 3. bat., r. 1924, Vrnik, Korčula, ak, u NOB od druge polovine septembra 1943.

OPULJAK (Josipa) JOSIP, borac 3. . 2. bat. r. 19. 12. 1918, Kraljevac Kopinići, Zagreb, mehaničar, u NOB od 10. 1. 1944.

OREB (Ivana) MILIVOJ, politkomesar prate eete 5. bat., r. 10. 1. 1925, Vela Luka, Korčula, SRH-a, ak gimnazije, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio marta 1942.

OREB-Kare (Franka) VJEKOSLAV, borac 2. bat. r. 1924, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1943.

OREBIĆ IVAN, bolničar saniteta brigade.

ORLANDI DUŠAN, bolničar u 2. . 5. bat., r. u Crnoj Gori.

ORLANDINI IVAN- ani, borac 3. bar., r. 1907, Pučišće, Brač, radnik, u NOB od januara 1944.

ORLIĆ (Mate) STJEPAN, borac, r. 1921, Vinjiće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 1. 4. 1944, NOP-u pristupio juna 1942.

ORLOVIĆ (Ante) MATE, borac, prate eete 4. bat., r. 21. 6. 1908, Budak, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 3. 3. 1945, NOP-u pristupio juna 1943.

ORLOVIĆ (Mate) ŽIVKO, borac, r. 8. 12. 1919, Budak, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.

ORMAN (Mene) RUSO, vodnik voda u 3. . 5. bat., (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943 do 27. 11. 1943), r. 15. 5. 1922, Ljubuški, vodnik, u NOB od jeseni 1941, Konjicici partizanski odred, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ od novembra 1943. Više puta ranjaván. Ratni vojni invalid 70% (nosilac »Partizanske spomenice 1941).

ORNİK IVAN, borac 5. bat., r. 2. 10. 1922, Žikavce, u NOB od 13. 3. 1944.

ORUČEVIĆ (Jusufa) ŠEVKO, borac, iz Mostara, radnik, u NOB od 14. 2. 1945.

OSTANEK ANTON, borac 5. bar. U brigadi stupio jula 1944. Sa stanom Strmca 14. Postojna,

OSTOJA (Anta) IVO, vodni delegat, r. 10. 2. 1922, Kuna, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941.

OSTOJIĆ (Ivana) ALEKSANDAR-Aco, vodni delegat u 3. . 1. bat., r. 6. 5. 1928, s. Oskorušno, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 6. 5. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od oktobra 1943.

OSTOJIĆ (Mate) ANTE, borac 3. . 1. bat., r. 10. 10. 1926, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944, lan SKOJ-a od maja 1942.

OSTOJIĆ (Mije) ANTE, borac - kurir 1. . 2. bat. r. 1926. Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od novembra 1942, lan SKOJ-a od oktobra 1941.

OSTOJIĆ (Dragutina) HRVOJE, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 9. 12. 1922, Povija, Brač, kamenoklesar, u NOB od 28. 12. 1942, lan SKOJ-a od marta 1942, lan KPJ od februara 1944.

OSTOJIĆ (Štipana) IVAN, borac 1. . 2. bat., r. 23. 12. 1926, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943.

OSTOJIĆ -TOMAŠEVIĆ (Ivana) KATA, etnica bolničarka prate eete 3. bat., r. 18. 8. 1920, Zapadna Plina, Kardeljevo, domaćica, u NOB od 20. 2. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1941, lan KPJ od augusta 1942.

OSTOJIĆ LUKA, borac 2. bat.

OSTOJIĆ (Bernarda) MATE, vodnik voda u 1. . 2. bat., r. 29. 11. 1926, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 2. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1941, lan KPJ od oktobra 1944.

OSTOJIĆ (Josipa) MIJO, vodnik voda u 1. . 2. bat., r. 11. 9. 1916, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1942, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio 1941.

OSTOJIĆ (Ante) ŠTIPAN, borac radnog voda 2. bat., r. 1911, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 2. 1943, lan KPJ od 1938, NOP-u pristupio 1941.

OSTOJIĆ (Petra) VOJTJEH, politkomesar 1. bat., r. 31. 1. 1919, Povija, Brač, radnik, u NOB od polovine 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od maja 1943.

ORŠULIĆ (Ante) ANTE, borac 4. bat., r. 22. 2. 1920, Komin, Kardeljevo, radnik, u NOB od 10. 6. 1944, lan SKOJ-a od oktobra 1943.

ORŠULIĆ (Andrije) MIJO, borac ete za vezu brigade, r. 9. 6. 1911, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 3. 1944, NOP-u pristupio 1941. (u logoru se nalazio od marta 1942. do kraja februara 1944.)

- ORŠULI (Nikole) MILJENKO, politkomesar, 3. . 2. bat., r. 20.11. 1920, Komin, Kardeljevo, stolar, u NOB od 20. 10. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- ORŠULI (Andrije) NIKOLA, borac 2. bat., r. 10. 10. 1904, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 25. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- ORŠULI (Mije) NIKOLA, vodnik izvi a - kog voda u 3. bat., r. 7. 5. 1925, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 5. 3. 1944, lan SKOJ-a od novembra 1942.
- OZRETI (Marina) PETAR, vodnik voda u inžinjerskoj eti brigade, r. 5. 7. 1921. Split, zemljoradnik, u NOB od 9.9.1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ.
- PAŠKEŠ BRUNO, borac ete za vezu brigade i ratni dopisnik ete.
- PADOVAN (Ante) ANTE, zamjenik politkomesara 2. bat., r. 29. 9. 1923, Vela Luka, Korula, elektri ar, u NOB od 10. 10. 1943, lan SKOJ-a od maja 1940, lan KPJ od oktobra 1943.
- PADOVAN (Petra) DINKO, borac 3. bat., r. 1925, Korula, elektri ar, u NOB od druge polovine septembra 1943.
- PADOVAN-LAMZA (Spasoja) LEPOSAVA, vodni delegat u eti za vezu brigade, r. 10. 9. 1926, Vela Luka, Korula, u NOB od 10.2.1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od maja 1944.
- PADOVAN (Petra) JOSIP, obavještajni oficir Štaba 3. bat., r. 14. 8. 1923, Korula brodograditelj, u NOB od 14. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943.
- PADOVAN-RADOVCI (Marka) NEVENKA, bolni arka, r. 13. 10. 1923, Blato, Korula, doma ica, u NOB od po etka oktobra 1943, lan SKOJ-a od 1944, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupila po etkom 1943.
- PAJ I (Stipe) MARKO, borac 2. . 3. bat., r. 6. li. 1910, Utore Donje, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 23. 11. 1944.
- PALADA (Petra) MATE, borac 3. bat., r. 17. 2. 1923, Dograde, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1944, lan SKOJ-a od 1942.
- PALCO K (Ižaka) NADAN, komandir prateće ete 4. bat., r. 16. 3. 1912, Dubrovnik, u itelj, u NOB od septembra 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- PALINI (Ivana) JOZO, borac, r. 1908, Mu Gornji, Split, zemljoradnik, u NOB od aprila 1944.
- PALUN I (Pave) ANDRIJA, borac 1. . 2. bat., r. 24. 7.1924, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1944, NOP-u pristupio maja 1943.
- PALJOR DOMINIK, borac 5. bat., r. 1919, Dobravlje, Zalec, u NOB od po etka 1944.
- PAMBANO (Antonio) ANTONIO, borac, 4. bat., r. Castro, Italija, Talijan, u NOB od po etka 1944.
- PANCIROV (Paške) MILIVOJ, borac 3. bat., r. 1914, Trpanj, Dubrovnik, knjigovo a, u NOB stupio iz Korule, u drugoj polovini septembra 1943.
- PANDŽA (Jure) MARKO, borac 1. . 1. bat., r. 25. 6. 1910, Suknovci, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 22. 10. 1944, NOP-u pristupio marta 1943.
- PANDŽA (Mate) MIRKO, borac,r. 1923, Mostar, radnik, u NOB od 14. 2. 1945.
- PANDŽI JERKO, borac, 1. . 3. bat.
- PANTEHEM IVAN, borac.
- PANTI JERKO, borac - ratni dopisnik 1. . 1. bat.
- PAPI (Mate) MARIJAN, borac 2. . 2. bat., r. 21. 10. 1911, Drašnice, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- PAPI (Paške) JURAJ, borac, r. 17. 7. 1912, Drašnice, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1942.
- PAPO (Sabeta) NANDI, desetar u 2. bat., r. 23. 12. 1923, Sarajevo, ak, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- PARAT (Nikole) JAKOV, borac 1. . 2. bat., r. 6. 7. 1907, Planjani, Drniš, radnik, u NOB od 11. 4. 1944.
- PARCINA (Šimuna) IVAN, borac, r. 1909, Split, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944.
- PAR INA (Šimuna) MARKO, borac intendanture bataljona, r. 17. 6. 1906, Split, zemljoradnik, u NOB od 30. 9. 1944.
- PARICA (Ante) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 21.5. 1926, Zman Zadar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od polinom 1944.
- PARUNOV (Andrije) SREKO, vodni delegat u 2. . 3. bat., r. 25. 11. 1915, Srednje Selo, Split, zemljoradnik, u NOB od 1. 4. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio 1942.
- PAŠARA (Stjepana) JAKOV, borac 2. . 1. bat., r. 4. 6. 1911, Zirje, Šibenik zemljoradnik, u NOB od 3. 2. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.

- PAŠARA (Markijola) ROKO, borac 2. . 4. bat., r. 9. 8. 1927, Žirje, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 27. 2. 1944.
- PATRLJ (Ante) MILJENKO, komandant 4. bat., r. 1921, Kamenmost, Imotski, trg. pomočnik, u NOB od 12. 1. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- PATRLJ (Ivana) NEDJELJKO, zamjenik komandira ete za vezu brigade, r. 7.10. 1917, Kamenmost, Imotski, poštanski službenik, u NOB od 16. 2. 1943, lan KPJ od januara 1945, NOP-u pristupio 1942.
- PATRLJ (Ante) SLAVKO, desetar u eti za vezu brigade, r. 1. 10. 1925, Kamenmost, Imotski, ak, u NOB od 4. 10. 1943, lan SKOJ-a od jula 1942.
- PAULINA (Ante) IVAN, borac ete za vezu brigade, r. 29. 1. 1922, Silba, Zadar, ribar, u NOB od 19. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- PAUT (Erminija) GEORGIJE, na elnik Štaba brigade, r. 11.1. 1903, Rab, oficir biv. jugos. vojske, u NOB od 11. 9. 1943, NOP-u pristupio krajem decembra 1941.
- PAVELIN (Tome) MATE, borac, r. 9. 9. 1908, Proložac, Imotski, elektriar, u NOB od novembra 1944.
- PAVI (Bože) IVAN, zv. »6 x 7«, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 13. 7. 1923, Podvaroš, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- PAVI EVI VASO, borac - kurir Štaba 4. bat., rodom iz Crne Gore.
- PAVI I (Jurja) ANDRIJA, borac - ekonom 3. . 4. bat., r. 9. 12. 1914, Murvica, Brač, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, NOP-u pristupio februara 1943.
- PAVIŠI (Mije) NIKOLA, borac 2. . 3. bat., r. 19. 11. 1910, Donje Selo, Split, zemljoradnik, u NOB od 1.4.1943, lan KPJ od po etka 1945.
- PAVKOVI (Ante) ANTE, borac 3. . 4. bat., r. 14. 1. 1915, Vis, zemljoradnik, u NOB od 20. 8. 1943.
- PAVKOVI (Joze) IVAN, borac, r. 1902, Seget Gornji, Trogir, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944
- PAVLI EVI (Ivana) IVAN, omladinski rukovodilac brigade, r. 1926, Lastovo, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od marta 1944.
- PAVLI EVI (Antuna) NIKOLA, borac 1. . 4. bat., r. 1909, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- PAVLIN MILAN, borac 2. bat.
- PAVLINA-BOLFEK (Jozef) MARIJA, referent saniteta 4. bat., r. 1922, Potomje, Dubrovnik, domaćica, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupila po etkom 1943.
- PAVLOVI (Antona) PETAR, borac 5. bat., r. 18. 6. 1910, Palje, Postojna, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- PAŽANIN (Jakova) ANDRIJA, borac, r. 11. 11. 1914, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- PAŽANIN (Blaža) BOŽIDAR, borac 1. . 4. bat., r. 9. 1. 1920, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10.4. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- PAŽANIN (Mije) STIPE, borac 1. . 4. bat., r. 13. 2. 1924, Vinišće, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944.
- PECOTI (Marka) BOGDAN, komandant brigade, r. 21. li. 1912, Smokvica, Korčula, student tehnike, u NOB od po etka 1942, kandidat, za lan KPJ od po etka 1941, lan KPJ od po etka 1942. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«, narodni heroj Jugoslavije).
- PECOTI (Antuna) FRANJO, borac 1. . 2. bat., r. 1920, Smokvica, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1944, NOP-u pristupio januara 1942.
- PECOTI (Jurja) HILERIO, borac 1. . 2. bat., r. 1917. Smokvica, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 10.9. 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- PECOTI (Ivana) IVAN, borac 3. . 2. bat., r. 4. 7. 1921, Smokvica, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 109. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, lan KPJ od januara 1945, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1942.
- PECOTI (Jurja) JURE, borac ete za vezu brigade, r. 1910, Smokvica, Korčula, radnik u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1942.
- PECOTI (Antuna) KRISTO, borac 2. . 3. bat., r. 1922, Smokvica Korčula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a po etkom 1943, lan KPJ polovinom 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- PECOTI -NADILO (Jerka) NEDJELJKA, bolničarka, r. 9. 10. 1927, Smokvica, Korčula, domaćica, u NOB od 15. 4. 1944.

- PECOTI (Jakova) SLAVKO, desetar izvica kog odjeljenja 4. bat., r. 1922, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1943, lan KPJ od jula 1944, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- PECOTI (Stjepana) STJEPAN, borac, 2. . 3. bat., r. 1913, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- PE AR MARJAN, borac 5. bat., r. 20. 8. 1920, Prešnica, Koper, u NOB od 1. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- PE AR (Josipa) RUŽICA, bolni arka u 3. bat., r. 1925, Blato, Korula, domaćica, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- PE AREVI VICKO, borac-mitraljezac u 4. bat.
- PEDIŠI (Nikole) FRANE, borac - kurir u eti, r. 7. 7. 1912, Pašman, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 25. 4. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- PEDIŠI (Sime) IVE, borac 1. . 1. bat., r. 2. 5. 1926, Pašman, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 25. 4. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1942.
- PEDIŠI (Mate) MIROSLAV, vodnik voda u eti za vezu brigade, r. 14. 11. 1924, Pašman, Biograd n/m, zidarski naučnik, u NOB od 17. 8. 1944, lan SKOJ-a od novembra 1943.
- PEI MARKO, borac 2. . 2. bat.
- PEKI -BE I (Ivana) JELICA, bolni arka prate e te 4. bat., r. 18. 4. 1927, Gizdavac, Split, naučica, u NOB od 8.9. 1943.
- PEKUSIC ASIM, borac, r. 1923, Mostar, u itelj, u NOB od 14. 2. 1945.
- PENKO PAVEL, borac 5. bat., r. 9. 1. 1911, Nadalje Selo, Postojna, u NOB od 13. 3. 1944.
- PENSA (Jerka) MATE, borac intendanture brigade, r. 1906, V. Drvenik, Trogir, Zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944, NOP-u pristupio ljeta 1943.
- PERA (Filipa) VINKO, borac, r. 1926, Kaštel Stafili, Split, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.
- PERAGA (Duje) MARIN, borac prate e te 3. bat., r. 4. 10. 1908, Kaštel Lukšić, Split, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- PERAICA (Filipa) DUŠAN, borac, r. 10. 3. 1908, Tijesno, Šibenik, radnik, u NOB od oktobra 1944.
- PERAN (Grge) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 1925, Grebaštica, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 19. 11. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- PERASOVI (Josipa) MARINKO, desetar u 3. . 4. bat., r. 16. 9. 1923, Split, vodoinstalater, u NOB od 1.8.1944, lan SKOJ-a od augusta 1944.
- PERASOVI (Mate) VLADO, zamjenik politkomesara 4. bat. r. 27. 7. 1921, Stobre, Split, ribar, u NOB od aprila 1942 lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1942.
- PER I (Luke) IVAN, borac 3. . 2. bat.
- PERDI -LUKA EVI (Ivana) IVO, borac 3. 1. 2. bat., r. 8. 9. 1925, Split, radnik, u NOB od 1. 11. 1944, lan SKOJ-a od juna 1942.
- PERICA (Nikole) IVAN, borac 2. . 4. bat., r. 1916, Stankovci, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- PERI (Grge) ALEKSA, borac 2. . 3. bat., r. 17. 7. 1905, Živogošće, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 1943, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1943.
- PERI ANTE, borac - bolni ar saniteta brigade.
- PERIC (Matije) AUGUSTIN, borac 3. bat., r. Obitnik, Pula, u NOB od proljeća 1944.
- PERIC (Grge) BOŽO, borac, r. 21. 6. 1922, Broce, Dubrovnik, kuhaški pomočnik, u NOB od 15.. 10. 1944.
- PERI IVAN, desetar u 1. . 6. bat.
- PERI JANKO, borac 2. . 2. bat.
- PERI (Mije) JELA, vodni delegat u 3. bat., r. 1926, Klis, Split, domaćica, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- PERI (Srećka) VINKO, borac 3. . 2. bat., r. 9. 4. 1925, Kaštel Šatilići, Split, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.
- PERIŠA (Jere) LJUBO, politkomesar 3. . 4. bat., r. 1924, Šibenik, stolarski radnik, u NOB od 4. 10. 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- PERIŠI (Mate) JURE, borac 2. . 2. bat., r. 23. 3. 1904, Dugopolje, Split, zemljoradnik, u NOB oči 10. 10. 1944.
- PERIŠI (Marka) MARKO, borac 4. bat., r. Dugopolje, Split.
- PERKOVIĆ (Antuna) DINKO, borac, r. 9.4. 1926, Viganj, Korula, ak, u NOB od 20. 10. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- PERKOVIĆ (Ivana) LUKA, borac, r. 21. 2. 1923, Ponikve, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 16. 7. 1943.
- PERKUŠI (Ante) NEDJELJKO, omladinski rukovodilac 4. bat., r. 6. 10. 1924, Podbablje, Imotski, ak, u NOB od 1. 11. 1943, lan SKOJ-a, lan KPJ, NOP-u pristupio februara 1943.
- PERLAIN (Jakova) VOJO-MARIO, borac 3. . 2. bat., r. 2.2.1922, Split, brijeg, u NOB od 15. 12.1944, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio krajem 1941.

- PERŠOLJA JOŽEF, borac 5. bat., r. 12. 1920, Biljana, Nova Gorica, u NOB od 13. 3. 1944.
- PERŠOLJA (Karla) KARLO, borac prate eete 5. bat., r. 23. 12. 1919, Šmartno, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 10. 1. 1944, lan KPJ od po etka maja 1945, NOP-u pristupio augusta 1943.
- PERTUT SLAVKO, vodnik voda u 5. bat., u NOB od 13. 3. 1944, živi u Umrelu.
- PERU I (Jakova) NIKO, borac 3. . 1. bat., r. 1927, Lastovo, brija, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944.
- PERU I (Enerika) JOSIP, desetar u prate oj eti brigade, r. 21. 4. 1916, Smokvica, Korula, radnik, u NOB od 8.9. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- PERUŠKO (Josipa) JOSIP, borac ete za vezu brigade, r. 16. 10. 1908, Peruški, Pula, rudar, u NOB od 10. 2. 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- PERVAN (Tome) BOŠKO, borac 1. . 2. bat., r. 7. 1. 1917, Kokori, Vrgorac, radnik, u NOB od 2. 2. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- PERVAN (Mate) DANE, borac 3. . 2. bat., r. 28. 4. 1920, Kokori, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 12. 6. 1943, NOP-u pristupio marta 1942.
- PESI (Mate) ANTE, desetar u 2. . 4. bat., r. 26. 3. 1920, Brbinj, Zadar, zidar, u NOB od 12. 9. 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- PEŠELJ (Jakova) ROKO, borac ete za vezu brigade, r. 1919, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- PETAROŠ (Augusta) DANILO, desetar u 5. bat., r. 1921, Boljunc, u NOB od 14. 3. 1944.
- PETERNEL (Neže) RUDOLF, zamjenik komandira prate eete 5. bat., r. 3.3. 1920, Gornji Novaki, Idrija, radnik, u NOB od 14. 3. 1944, lan KPJ.
- PETKOVI (Ivana) ANTE-Raba, politkomesar prate eete 3. bat., r. 19. 6. 1917, Blato, Korula, kroja ki radnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1938, lan KPJ od oktobra 1943.
- PETKOVI Kova (Antuna) ANTUN, borac prate eete brigade, r. 1914. Blato, Korula, službenik, u NOB od 20. 9. 1943.
- PETKOVI (Kuzme) ANTUN, borac prate eete brigade, r. 1924, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- PETKOVI i a (Božota) BOZO, borac 2. bat. r. 1922, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- PETKOVI (Ante) BRANKO, referent saniteta brigde, r. 25. 7. 1920, Blato, Korula, student medicine, u NOB od 16. 9. 1943.
- PETKOVI (Antuna) DUŠAN, borac, r. 23. 3. 1919, Blato, Korula, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio po etkom 1941.
- PETKOVI (Ljube) GOJO, desetaru 3. . 2. bat., r. 15. 11. 1919, Pola, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- PETKOVI (Franka) IVAN, borac 2. . 4. bat., r. 24. 11. 1921, Blato, Korula, konoobar, u NOB od 7.9.1943, lan SKOJ-a od septembra 1943, lan KPJ od novembra 1944, NOP-u pristupio augusta 1942.
- PETKOVI -Njoško (Kuzme) KUZMA, borac, r. 1910, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- PETKOVI (Mije) PETAR, borac 3. . 3. bat., r. 1926, Vid, Metkovi, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- PETKOVI -Sanjara (Antuna) RADE, borac 3. bat., r. 1921, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- PETKOVI (Frane) ZDENKO, referent saniteta 1. bat., r. 7. 12. 1922, Zagreb, student medicine, u NOB od 29. 9. 1943.
- PETRAŠI (Andrije) RANKO, politkomesar 3. . 1. bat., r. 22. 8. 1921, Vranjic, Split, ak-radnik, u NOB od 9.9. 1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- PETRETIĆ (Antuna) JOSIP, vodni delegat, u 3. . 5. bat. r. 21. 1. 1915, Dobrova, Buzet, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944, lan KPJ-e od oktobra 1944, NOP-u pristupio 1943.
- PETRI ANDRIJA, zamjenik politkomesara 2. . 6. bat., r. 1900, Selca kod Stari Grada, Hvar, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943, lan KPJ od 1939. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- PETRI (Cvjetka) ANTUN-Pjero, zamjenik politkomesara 3. . 2. bat., r. 11. 6. 1918, Vis, ak srednje tehničke škole, u NOB od proljeće 1942, lan SKOJ-a 1937, lan KPJ od 1940, kurir Pokrajinskog komiteta KP za Dalmaciju od 1940, do odlaska u NOV-u proljeće 1942. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),

- PETRIC BERTI, vodnik voda radnog u 3. bat.
- PETRI (Josipa) DRAGO, borac 2. . 1. bat., r. 30. 4. 1922, Stari Grad, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 4. 8. 1943, lan SKOJA od oktobra 1943, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio aprila 1942.
- PETRI (Ivana) JERE, borac 3. . 3. bat., r. 1901, Split, službenik, u NOB od 20. 10. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- PETRI EVI (Ivana) ILIJA, borac 1. bat., r. 20. 7. 1910, Proložac Donji, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 1.4. 1945.
- PETRINOV (Frane) DUŠAN, desetar u 3. . 1. bat., r. 16. 3. 1925, Mirca, Bra , zemljoradnik, u NOB od 22. 3. 1943, lan SKOJA od 1943, lan KPJ od maja 1944.
- PETRINOV (Antuna) MARIJA, vodna bolni arka u 2. bat., r. 22. 1. 1926, Vis, doma ica, u NOB od 7. 3. 1944, lan SKOJA.
- PETROV (Josipa) IVAN, borac 3. . 2. bat., r. 30. 10. 1921, Sevid, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 25. 10. 1944.
- PETROVI (Tase) STOJAN-SOLE, vodni delegat u 1. . 3. bat., r. 16. 4. 1926, Donja Jaina, Leskovac, radnik, u NOB od 15. 10. 1942, lan KPJ od aprila 1943, NOP-u pristupio 1941.
- PEV IVAN, borac 5. bat., r. 7. 6. 1921, Vrpolje, Jesenice, u NOB od 14. 1. 1944.
- PEZI BLAGOJE, borac 4. bat., r. Šibenik.
- PEZI (Vida) JERKO, borac 3. bat., r. 1926, Klobuk, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od januara 1945.
- PIJEROV (Ante) IVAN, borac, r. 1914, Veli Drvenik, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- PILATOVAC (Ahmeta) OSMAN, borac, r. 11.5. 1925, Mostar, konobar, u NOB od 14. 2. 1945, NOP-u pristupio augusta 1943.
- PIPLICA (Mije) DANE, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 8. 3. 1920, Zmijavci, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 19. 8. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- PIPLOVI (Karmela) MARIO, desetar u 2. . 1. bat., r. 5. 8. 1926, Trst, Italija, državljanim SFRJ, porijeklom iz Splita, mehaničar, u NOB od po etka septembra 1943, lan SKOJA od decembra 1941, lan KPJ od decembra 1944.
- PIRJEVAC (Alojza) FRANE, borac u 2. . 2. bat., r. 14. 12. 1928, Ba ina, Kardeljevo, ak stolarski, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJA od septembra 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- PIRJEVAC (Alojza) IVAN, borac 2. bat., r. 1925, Ba ina, Kardeljevo, stolar, u NOB od 1942, lan KPJ od 1942.
- PIRJEVEC LEOPOLD, borac 5. bat., r. 21. 3. 1913, Diva a, Sežana, u NOB od 13. 3. 1944.
- PIROVI (Fradrigo) IVAN, borac 3. bat., r. 1922. Blato, Korula, zemljoradnik u NOB od 1943, lan SKOJA od 1942, lan KPJ od 1944.
- PISK (Antona) ANTON, borac 2. . 5. bat., r. 7. 12. 1922, Grgarske Ravne, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- PISKUTA ALFRED, borac 3. . 1. bat., r. 17. 11. 1922, Ješko, Nova Gorica, u NOB od septembra 1943.
- PISTURI PETAR, borac 2. . 2. bat.
- PIŠKO (Ivana) ZDRAVKO, zamjenik komandira 2. . 5. bat., r. 10. 5. 1919, Dol pri Hrastovki Dekani, Koper, u NOB od 4. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- PISTA (Jaka) LUKA, borac prate eete 4. bat., r. 21. 9. 1925, Ljuta-Konavlj, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 21. 10. 1944, NOP-u pristupio po etkom 1944.
- PIVAC (Ivana) ANTE, borac 2. . 2. bat., r. 1910, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1942.
- PIVAC (Mate) JOZO, borac 2. . 2. bat., r. 1912, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1942.
- PIVAC (Ivana) RATKO, borac 2. . 2. bat., r. 1917, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- PLASTIC (Mate) ANTE-Piša, borac prate eete 3. bat., r. 1909, Pu iš e, Bra , radnik, u NOB od 15. 1. 1944.
- PLASTIC VICKO-Balija, borac 1. . 4. bat., r. 15. 6. 1908, Pu iš e, Bra , radnik, u NOB od 1. 2. 1944.
- PLAZIBAT (Ilije) ANDRIJA, borac 2. . 2. bat., r. 28. 8. 1903, Dugopolje, Split, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.
- PLE AŠ (Mate) ŠTIPAN, desetar u 1. . 2. bat., r. 1.7. 1919, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1943, lan KPJ od jula 1944, NOP-u pristupio aprila 1942.
- PLENKOVI (Jakova) ANTE, borac - ekonom 1. . 4. bat., r. 19.1.1920, Sveta Nedjelja, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, lan SKOJA po etkom 1944, NOP-u pristupio 1942.

- PO KAJ IVAN, vodni delegat u 2. . 5. bat.
U brigadu stupio jula 1944.
- PODGORNİK (Antona) VIKTOR, borac 5. bat., r. 3. 12. 1910, Lažna Lokva, Nova Gorica, u NOB od 10. 6. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- PODOBNIK (Janeza) KAJETAN, borac 5. bat., r. 11. 8. 1906, Vojskem, Idrija, kme ki delavac, u NOB od 14. 3. 1944.
- PODRUG (Mate) NEDJELJKO, borac 3. . 2. bat., r. 5. 8. 1923, Split, student, u NOB od 14. 11. 1944.
- PODRUG PETAR, vodnik voda, r. 20. 8. 1905, Koprivno, Split, radnik, u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- POKLER (Julija) DANIJEL, borac 1. . 1. bat., r. Dragove, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 4. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- POKRAJAC MIRKO, borac 2. bat.
- POKRAJAC (Nikole) SAVO, borac 2. . 3. bat., r. 11. 1. 1909, Razvode, Drniš, radnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- POLES (Jožefa) IVAN, borac prate eete 5. bat., r. 14. 6. 1919, Presnica, Sežana, zemljoradnik, u NOB od 13. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- POLI (Ivana) ANDRIJA, vodnik voda, r. 1915, Orah, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- POLI (Josipa) MIRKO, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 2. 12. 1926, Orah, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 2. 11. 1942, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944.
- POLI (Muje) SALKO, borac 3. . 2. bat., r. 1920, Privuk, Tuzla, zemljoradnik, u NOB od 6. 11. 1944.
- POLUTA (Nikole) NIKOLA, borac 2. bat., r., 4. 4. 1922, Janjina, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio polovinom 1943.
- POLJ ANTON, borac 5. bat., r. 4. 1. 1922, Paved, Sežana, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- POLJAK (Duje) ŠIME, komandir 2. . 4. bat., r. 9. 10. 1921, Kraj, Biograd n/m, podoficir biv. jug. vojske, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- POUI (Muje) SALIH, borac - kurir 3. . 2. bat., r. 8. 12. 1925, Priluk, Zivnice, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944, NOP-u pristupio jula 1944.
- POLJI ANIN (Pave) ANTE, borac 1. . 1. bat., r. 6. 6. 1928, Trogir, ak, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942.
- POPI (Ivana) JERKO, borac - kurir pripštapskih jedinica brigade, r. 8. 7. 1929, Opuzen, Metković, ak, u NOB od 5. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943.
- POPI (Ivana) PERO, borac 2. . 2. bat., r. 24. 6. 1924, Opuzen, Metković, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- POPOVIĆ (Ante) ANTE, borac 2. . 1. bat., r. 11. 1. 1926, Split, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od oktobra 1943.
- POPOVIĆ (Ivana) ANTE, borac 3. . 1. bat., r. 6. 1. 1920, Mali Ston, Dubrovnik, zidar, u NOB od 18. 10. 1944.
- POPOVIĆ (Ivana) ANTE, vodnik voda u 1. . 4. bat., r. 21. 9. 1922, Ravno Slivno, Metković zemljoradnik, u NOB od 21. 2. 1944.
- POPOVIĆ (Ivana) ANTE, borac, r. 1915, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- POPOVIĆ (Filipa) BOGDAN, borac prate eete 1. bat., r. 1920, Split, mesar, u NOB od 8. 9. 1943.
- POPOVIĆ (Petra) JAKOV, borac prate eete 3. bat., r. 25. 7. 1913, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944.
- POPOVIĆ (Mate) JERKO, borac 2. . 1. bat., r. 24. 10. 1919, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 4. 10. 1944.
- POPOVIĆ JOVAN, borac 1. . 1. bat.
- POPOVIĆ LJUBO, borac, r. Mostar, radnik, u NOB od februara 1945.
- POPOVIĆ LUCIJA, bolni arka saniteta brigade.
- POPOVIĆ (Ante) MARIN, borac 3. . 4. bat., r. 12. 8. 1913, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944.
- POPOVIĆ (Ante) MATE, borac 3. . 3. bat., r. 25. 11. 1914, Opuzen, Metković, ribar, u NOB od 4. 10. 1944.
- POPOVIĆ (Stipe) MATO, borac, 1. . 4. bat., r. 21. 7. 1921, Pokraj i, Travnik radnik, u NOB od 2. 5. 1945.
- POPOVIĆ (Jože) MIJO, borac 2. . 1. bat., r. 12. 3. 1916, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 4. 10. 1944.
- POPOVIĆ (Vide) NIKOLA, borac 2. . 3. bat., r. 12. 12. 1921, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 6. 10. 1944, lan SKOJ-a od 1944.
- POPOVIĆ RUŽA, bolni arka u izvi a kom vodu brigade.
- POPOVIĆ (Ante) STIPE, borac, r. 1917, Glavice, Metković, zemljoradnik, u NOB od 1944.

- POPOVIĆ (Ante) VJEKOSLAV, vodnik voda u 2. . 1. bat., r. 17. 7. 1919, Split, radnik, u NOB od 9.9.1943, lan KPJ od novembra 1943.
- POROPAT (Ivana) JOSIP, borac 2. bat., Pula, u NOB od proljeće 1944.
- POSINKOVIĆ (Luke) MATE, borac - ekonom 1. . 4. bat., r. 30. 4. 1924, Dol, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1944, NOP-u pristupio januara 1943.
- POŠA MARIN, borac - ratni dopisnik 3. . 1. bat., u NOB od novembra 1944.
- POŠA (Antona) MATE, borac prateće brigade, r. 1909, Pupnat, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio marta 1943.
- POŠA (Vlaho) MIJAT, borac 2. . 3. bat., r. 1920, Rađe, Korčula, ribar, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- POTEF (Jožefa) IVAN, borac 5. bat., r. 14. 6. 1919, Prešnica, Sežana, u NOB od 13. 3. 1944.
- PRALIJA (Jerka) BOŽO, borac 3. . 2. bat., r. 9. 10. 1909, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.
- PRALJAK (Šimuna) IVAN, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 12. 9. 1924, Grabovina, apljina, radnik, u NOB 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1943, lan KPJ od augusta 1944.
- PRALJAK (Šimuna) MIRKO, intendant 2. bat., r. 25. 10. 1919, apljina, soboslikar, u NOB od 3. 11. 1942, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio januara 1942.
- PRANIĆ (Antona) VLADO, borac 4. bat., r. Buzet, u NOB od proljeće 1944.
- PRDIĆ (Jakova) JURE, borac 1. . 3. bat., r. 12. 6. 1908, Levice, Split, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1944.
- PREMUŽ IVAN-Puba, apotekar u brigadnom previjalištu.
- PREZELJ (Stefana) FRANC, intendant 5. bat., r. 18. 9. 1911, Ravne, Idrija, kmet delavac, u NOB od 15. 5. 1944, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- PRGOMET (Mije) DANE, borac, r. 24. 10. 1925, Proložac Donji, Imotski radnik, u NOB od 1. 5. 1945.
- PRIBA I -MARINKOVIĆ (Jakova) DRAŽA, bolni arka 2. . 4. bat., r. 2. 8. 1928, Podhumlje, vis, domaćica, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1943.
- PRIBISALI (Mate) IVAN, borac 2. . 1. bat., r. 1925, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- PRIMIĆ (Iva) MIHO, borac 3. . 1. bat., r. 21. 10. 1922, Mali Ston, Dubrovnik, brodograditelj, u NOB od 18. 10. 1944, lan SKOJ-a od poletka 1944, NOP-u pristupio 1942.
- PRIMIĆ (Gaje) PERO, komandir 3. . 2. bat., r. 5. 2. 1922, Duneve, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1942, lan KPJ od januara 1944.
- PRIMORAC-MILAS (Ivana) DANICA, borac 2. bat., r. 1927, Bijača, Ljubuški, domaćica, u NOB od 10. 1. 1943, lan SKOJ-a.
- PRIMORAC (Gabre) IVAN, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 5. 12. 1919, Bijača, Ljubuški, radnik, u NOB od 5. 8. 1943, lan KPJ od maja 1944.
- PRIMORAC (Ivana) SREKO, borac 3. . 5. bat. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 27. 11. 1943), r. 1928, Bijača, Ljubuški, ak, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od ljeta 1943, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupio proljeće 1943.
- PRIMOZIĆ (Ivana) DUŠAN, vodni delegat u 3. . 2. bat., r. 10. 5. 1921, Grabovica, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- PRINCIĆ (Ignaca) JOŽEF, vodnik voda u 2. . 5. bat., r. 15. 7. 1922, Gornje Cerovo, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 13. 3. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944, lan KPJ od februara 1945, NOP-u pristupio jula 1943.
- PRIŽMIĆ (Antuna) ANTE, borac, r. 1924, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- PRIŽMIĆ (Kuzme) ANTUN, borac, r. 1923, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- PRIŽMIĆ (Ivana) FAUSTIN, politkomesar 1. . 3. bat., r. 26. 12. 1920, Vela Luka, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupio januara 1942.
- PRIŽMIĆ (Vicka) DINKO, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 4. 11. 1919, Vela Luka, Korčula, mornar, u NOB od 10. 9. 1943, lan KPJ od 1944.
- PRIŽMIĆ -Mulaco (Jurja) IVAN, zamjenik komandira prateće 5. bat., r. 27. 7. 1922, Vela Luka, Korčula, radnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od maja 1944.
- PRIŽMIĆ (Marka) IVAN, borac - nosač raničnika 2. bat., r. 7. 8. 1921, Blato, Korčula, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943.

- PRIŽMI -Kvesti (Jurja) MILIVOJ-Mili, vodnik voda, r. 25. 1. 1924, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ od aprila 1944, NOP-u pristupio februara 1943.
- PRIŽMI -Paradizo (Antuna) TONI, borac -ekonom 2. . 4. bat., r. 16. 6. 1914, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- PRLAC (Ivana) IVAN, politkomesar 3. . 4. bat., r. 21. 10. 1922, Drašnice, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupio aprila 1943.
- PRLEC (Prelica) IVAN, vodni delegat u 2. . 5. bat., r. 1907, Gornja Koštana, Postojna, u NOB od po etka 1944.
- PRNI -DIVI (Ivana) MATIJA, etna bojni arka u 3. . 3. bat., r. 5. 9. 1923, Kljenak, Vrgorac, domaćica, u NOB od oktobra 1942, lan SKOJ-a od po etka 1942.
- PRODAN (Josipa) IVAN, komandir 3. . 1. bat., r. 9. 9. 1920, Zagvozd, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od januara 1944, NOP-u pristupio 1942.
- PROFACA (Mate) MARKO, poltkomesar 1. . 4. bat., r. 8. 4. 1917., Sutomišćica, Zadar, radnik, u NOB od 19. 9. 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio krajem 1942.
- PROSENICA (Todora) DRAGOLJUB, borac 4. bat., r. Klis, Split.
- PROTI -Tenja (Ivana) ANTE, vodnik voda prateće ete brigade, r. 21. 1. 1920, Blato, Korula, trg. pomočnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio ljeta 1942.
- PROTI (Jurja) JAKOV, borac, r. 1925, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- PROTI -Pipin (Ante) ZIVKO, borac - nosa ranjenika 2. bat., r. 20. 8. 1923, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943.
- PROVI (Luke) MILENKO, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 21. 9. 1922, Ravno Slivno, Metković zemljoradnik, u NOB od 22. 6. 1944, lan SKOJ-a od jula 1944.
- PRŠUT (Ivana) VICE, borac 2. . 2. bat., r. 26. 6. 1920, Sutomišćica, Zadar, pomerac, u NOB od 3. 5. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- PRVAN (Marina) STANKO, referent saniteta prištapskih jedinica brigade, r. 26. 8. 1923, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od novembra 1944, NOP-u pristupio 1942.
- PRUSAC (Filipa) MATE, borac 1. bat., r. 10. 10. 1926, Vid, Metković zemljoradnik, u NOB od septembra 1944.
- PUDAR-MARIC (Petra) NEVENKA, sekretar Štaba 3. bat., r. 27. 11. 1923, Blaca, Stolac, ak, u NOB od 15. 2. 1945, lan SKOJ-a od novembra 1941.
- PUIZINA (Josipa) IVAN, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 23. 6. 1921, Split, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- PUIZINA (Ivana) JOZO, borac 3. bat., r. 12. 10. 1920, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- PUIZINA (Pavia) MARIO, obavještajni oficir 4. bat., r. 10. 9. 1916, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od januara 1944, NOP-u pristupio novembra 1941.
- PUIZINA (Pavia) VELJKO, vodni delegat u 3. . 4. bat., r. 26. 6. 1924, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941.
- PUIZINA (Josipa) VICKO, borac-ekonom 2. . 1. bat., r. 9. 2. 1908, Split, zidar, u NOB od 11. 9. 1943.
- PULJAN (Jure) MARKO, desetar u 2. . 2. bat., r. 1926, Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- PUZAK GABRO, borac 1. . 1. bat., r. Gorjaki, Hrvatsko Zagorje. U NOB od oktobra 1944.
- PUŽI UGO, vodni delegat u 2. . 6. bat.
- QVIEN (Gvida) DAVOR, borac, r. 10. 7. 1925, Split, ak, u NOB od 25. 10. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- RABANAŠI (Mate) PETAR, borac 5. bat., r. 27. 9. 1923, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- RABUŠI (Joze) ANTE, borac, r. 17. 1. 1912, Dubrava, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, NOP-u od pristupio augusta 1943.
- RAIC (Petra) MATE, borac 3. . 2. bar., r. 23. 2. 1922, Vrbanj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 10. 6. 1943.
- RADAI TOMISLAV, borac 3. . 1. bat.
- RADAJI -KRALJ (Tome) ANTUCA, borac 2. bat., r. 1921, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- RADALJ (Ante) JOZO, intendant 3. bat., r. 31. 8. 1917, Vlaka, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 18. 2. 1943, lan KPJ od septembra 1942, NOP-u pristupio 1941.
- RADALJAC (Joze) IVAN-Škarić, borac 3. . 5. bat. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943, do 27. 11. 1943), r. 20. 11. 1923, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 2. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio januara 1942.

- RADALJAC (Mije) IVAN, desetar u 3. . 5. bat. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 20. 12. 1943), r. 1917, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od po etka septembra 1943.
- RADEN EVIC SMILJANA, borac 3. bat.
- RADETI -LON AR (Mitra) RUŽA, bolničarka . . 4. bat., r. 26. 4. 1927, Šibenik, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- RADI (Josipa) ANTE, zamjenik komandira prate e ete 3. bat., r. 8. 6. 1911, Bogomolje, Hvar, radnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943.
- RADI (Petra) BORIS, vodni delegat u 3. . 4. bat., r. 1922, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943.
- RADI (Franje) IVAN, borac 1. . 2. bat., r. 25. 1. 1910, Sumartin, Bra , zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- RADI (Ante) JOZIP, vodnik voda u 3. . 4. bat., r. 18. 10. 1912, Višnjica, Vrgorac, zemljoradnik u NOB od 1944, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- RADI (Jure) JURE, vodnik voda prate e ete 2. bat., r. 1920, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik u NOB od 11. 11. 1943, lan KPJ s prekidom od marta 1940. do kraja 1941. i neprekidno od aprila 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- RADI -NIZI (Nikole) MARIJA, bolni arka saniteta brigade, r. 1927, Kljenak, Vrgorac, doma ica, u NOB od februara 1944, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od po etka 1945.
- RADI (Ivana) PETAR-Krmejon, borac 3. . 4. bat., r. 24. 10. 1922, Pu iš e, Bra , zemljoradnik u NOB od 15. 2. 1943.
- RADI (Nikole) SVETIN, borac, r. 1913, Vrisne, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- RADI (Bože) VICKO, borac 3. . 3. bat., r. 1926, Okrug Gornji, Trogir, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od marta 1943.
- RADI I (Petra) MILAN, komandir 2. . 2. bat., r. 19. 5. 1919, Pitve, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943.
- RADIŠI (Jakova) IVAN, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 4. 2. 1914, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943.
- RADIŠI (Nikole) LJUBO, borac, r. 15. 7. 1922, Vis, pekar, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- RADIŠI (Mladena) MARKO, borac, r. 25. 4. 1921, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943.
- RADIŠI (Rade) MATE, borac 3. . 4. bat., r. 1920, Vis, zemljoradnik, u NOB od 19. 9. 1943.
- RADIŠI (Ante) RADOSLAV, borac, prate e ete brigade, r. 3. 1. 1922, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18.9. 1943, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- RADMAN (Antona) IVO, borac - kurir Štaba brigade, r. 7. 4. 1926, Maslinica, Split, ribar, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1943, lan KPJ od aprila 1944.
- RADNI (Ante) IVAN, borac, Sitno, Split, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- RADNI (Ivana) PETAR, borac, r. Sitno, Split, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- RADNI (Nikole) PETAR, borac 3. . 2. bat., r. 7. 8. 1914, Vrlika, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- RADOJKOVI (Petra) AUGUSTIN, borac prate e ete brigade, r. 9. 3. 1905, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 8. 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- RADONI (Stipe) DOMINIK, borac, r. 17. 10. 1909, Podgora, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 2. 2.1942, lan KPJ od septembra 1944, NOP-u pristupio oktobra 1941.
- RADOSLAVI (Marjana) ANTE, borac prate e ete 5. bat., r. 10.4. 1914, Žužeca, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.'
- RADOŠ (Mate) IVAN, zamjenik komandira 3. . 3. bat., r. 22. 6. 1908, Zapadna Plina Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 2. 1943, NOP-u pristupio maja 1942.
- RADOŠEVU (Mate) ŠTIPAN, borac 2. . 2. bat., r. 7. 1. 1900, Dugopolje, Split, zemljoradnik, u NOB od 10. 1. 1944.
- RADOVAN (Ivana) DOME, intendant 1. bat., r. 15. 1. 1918, Lumbarda, Korula, kamenoklesar, u NOB od 8. 2. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- RADOVAN (Ivana) IVAN, borac, r. 27. 11. 1923, Lumbarda, Korula, kamenoklesar, u NOB od septembra 1943.
- RADOVANCI (Vida) STJEPAN, vodnik voda u 3. . 1. bat. r. 3. 7. 1917, Bogomolje Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.

- RADOVANOVI (Josipa) ANTE, borac - ekonom 2. . 3. bat., r. 27. 7. 1922, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, lan SKOJ-a od marta 1942, lan KPJ od oktobra 1944.
- RADOVANOVI (Paška) CVJETAN, borac intendanture brigade, r. 1909, Lastovo, postolar, u NOB od 4. 4. 1944.
- RADOVANOVI (Josipa) IVAN, vodnik voda u 2. . 4. bat., r. 1919, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, lan SKOJ-a od po etka 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- RADOVANOVI -GREGO (Matija) IVICA, etna bolni arka 1. . 3. bat., r. 4. 10. 1924, Blato, Kor ula, doma ica, u NOB od 1.5. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943.
- RADOVANOVI (Ivana) JERKO, borac 2. . 1. bat., r. 1. 7. 1924, Pupnat, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943.
- RADOVANOVI (Ivana) VJEKOSLAV, vodni delegat 2. . 2. bat., r. 1922, Smokvica, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- RADOV I (Stipe) ANTE, borac - sekretar SKOJ-a u 1. . 2. bat., r. 10. 2. 1923, Kaprije, Šibenik, mornar, u NOB od 1. 5. 1944, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od aprila 1944.
- RADOVI -OSTOJI (Nikole) ANICA, zamjenik komandira 3. . 1. bat., r. 11. 6. 1925, Proložaz Donji, Imotski, doma ica, u NOB od 6. 1. 1943, lan SKOJ-a od februara 1943, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupila juna 1942.
- RADOVI (Boška) LUKA, borac 3. . 2. bat., r. 1910, Nebriževac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 21. L. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- RADOVIC NEDJELJKO, borac, r. Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- RADOVNIKOVI (Ante) NADA, borac - zamjenik sekretara SKOJ-a u 1. . 2. bat., r. 28. 5. 1927, Split, ak, u NOB od 7. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941.
- RADULJ (Miroslava) MARIN, borac 1. . 2. bat., r. 12. 7. 1925, Blato, otok Mljet, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- RADUN-MILETI (Josipa) MARIJA, bolnarka u 2. bat., r. 29. 4. 1924, Split, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1941, lan KPJ od 1943.
- RAJCI (Jure) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 5. 9. 1911, Radoši, Split, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.
- RAI (Mije) IVAN, borac 2. bat., r. 1911, Proložac Gornji, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.
- RAJI (Sime) MILE, borac 2. bat., r. 1912, Veluši, Drniš, radnik, u NOB od 8. 11. 1944.
- RAJKOVI (Rade) MI O, desetar u 2. . 2. bat., r. 4. 11. 1920, Opuzen, Metković, radnik, u NOB od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941.
- RAK (Krske) ANTE, vodnik voda u 2. . 4. bat., r. 18. 5. 1928, Rakovo Selo, Šibenik, u NOB od 16. 6. 1942, lan SKOJ-a od decembra 1942, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- RAK (Nikole) ANTE, borac - kurir u 4. bat., r. Dubrava, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- RAK (Nikole) DRAGO, borac 4. bat., r. Dubrava, Šibenik, zemljoradnik u NOB od jeseni 1944.
- RAKAMARI (Martina) IVAN, vodni delegat u 2. . 3. bat., r. 16. 6. 1922, Pag, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od marta 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- RAKI (Ante) IVANAC, vodnik voda u 3. . 4. bat., r. 26. 12. 1910, Višnjica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- RAKI (Tome) MARINKO, borac 3. . 1. bat., r. 30. 1. 1925, Višnjica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- RAKI (Marka) NEDJELJKO, borac, 2. . 1. bat., r. 15. 5. 1926, Višnjica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- RAKO (Štipana) MATE, politkomesar 2. . 1. bat., r. 1924, Šumet, Imotski, ak srednje tehničke škole, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ od septembra 1943.
- RAKO (Šimuna) MILAN, politkomesar 4. bat., r. 1. 4. 1922, Šumet, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ od oktobra 1943.
- RAKO NEDJELJKO, borac 3. bat.
- RAKO (Marijana) SLAVKO, borac 1. bat., r. 18. 3. 1922, Šumet, Imotski, ak srednje tehničke škole, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ od novembra 1943.
- RALJEVI (Sreka) SVETKO, vodnik voda u 2. . 1. bat., r. 12. 2. 1922, Sali, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1944, NOP-u pristupio maja 1943.

- RAMI (Jozef) ANDRIJA, borac 1. . 4. bat., r. 1923, Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- RAMOSA (Krsti) SLAVKO, borac, r. 17. 9. 1926, Murter, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944, NOP-u pristupio novembra 1942.
- RAMOV (Ivo) VATROSLAV, borac - sekretar SKOJ-a ete u 3. bat., r. 7.9.1925., Zaglav, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od po etka 1945, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- RAN I (Andrije) IVO, borac - kurir, r. 8. 9. 1923, Brbinj, Zadar, brodograditelj, u NOB od 6. 4. 1944, lan SKOJ-a, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- RAOS (Mate) IVAN, borac, 2. bat., r. 1916, Donja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1943.
- RAOS (Jure) JAKOV, komandant 3. bat., r. 15. 10. 1921, Makarska, stolarski radnik, u NOB od 1. 5. 1942, lan SKOJ-a od aprila 1941, lan KPJ od septembra 1942.
- RAOS (Štipana) JOSIP-JOZO, vodnik voda u 4. bat., r. 24. 3. 1924, Medovdolac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, lan SKOJ-a od aprila 1943.
- RAOS (Mate) JURE, vodnik voda prate e ete 4. bat., r. Medovdolac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 8. 3. 1943, lan KPJ od aprila 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- RAOS (Mate) ZVONKO, zamjenik politkomesara brigade, r. 19. 4. 1919, Vrgorac, tehnici crta , u NOB od marta 1942, lan SKOJ-a od septembra 1941, lan KPJ od decembra 1941 (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- RAPI (Ante) PAŠKO, borac, r. 7. 5. 1909, Ljubotivica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944.
- RAPO (Ivana) ANTE, borac 2. bat., r. Pregrade, Banja Luka, u NOB od jeseni 1944.
- RASTO I (Duje) ANTE, borac, r. 4. 3. 1912, Nova Sela, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 17. 2. 1944.
- RASTO I (Luke) IVAN, borac, r. 10. 2. 1908, Nova Sela, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1943.
- RASTO I (Mije) JURE zv. Rus, borac, r. 7. 9. 1911, Nova Sela, Metkovi , radnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- RAŠETINA (Marka) LUKA, borac 2. . 3. bat., r. 12. 2. 1922, Podgradina, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 5. 10. 1944.
- RAŠI (Tome) DUŠAN, borac 2. . 2. bat r 28. 11. 1911, Buli , Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 22. 10. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- RAŠI (Petra) IVAN, borac 1. . 4. bat., r. 1928, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1945.
- RAŠI (Jozef) STANKO, borac, r. 1911, Vitića, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- RAŠI (Marka) ŠTIPAN, borac 1. . 4. bat., r. 1927, Dolina, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1945.
- RATOVI (Stjepana) ANTE, vodni delegat u 3. . 2. bat., r. 12. 6. 1921, Sestrunj, Zadar, mornar, u NOB od 10. 9. 1943, lan KPJ.
- RAVLI (Mate) ANTE- i in, vodnik voda u prate oj eti brigade, r. 1915, Kozica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1942, lan KPJ od 1943.
- RAVLI (Ivana) JOSIP, zamjenik komandira 2. . 2. bat., r. 3. 10. 1924, Kozica, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 20. 2. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942, lan KPJ od aprila 1944.
- RAVLI (Jakova) KATA, bolni arka u 2. bat., r. 1919, Kozica, Vrgorac, domaćica, u NOB od po etka 1943, lan SKJ-a od 1943, NOP-u pristupila 1942.
- RAZNATOVI (Marka) PETAR-Pura, politkomesar 2. bat., r. 1920, Rijeka Crnojevića, trgovacka akademija, u NOB od 1941, lan SKOJ-a prije rata, lan KPJ (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- REBERNIK (Mate) SLAVKO, borac 2. bat. r. 6. 10. 1910. Varaždin, ptt. službenik, u NOB od 9. 10. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- REJA (Jožef) FRANC, borac prate e ete 5. bat., r. 23. 7. 1921, Kozara, Nova Gorica, u NOB od 1. 10. 1943.
- RENAR (Jožefa) ALOJZ, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 19. 6. 1916, Lože Ajdovščina, delavac, u NOB od 14. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- REPANI (Ivana) ŠIMUN, vodnik voda u prate oj eti 3. bat., r. 11. 5. 1920, Podhumlje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 17. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- REPIŠA HASAN, borac 1. . 2. bat.

- RESTOVI -ŠEGOTA (Jurja) LUCIJA-- CETI, bolni arka prate e ete prigade, r. 22. 11. 1926, Nerežiš e, Bra , doma i ca, u NOB od 1. 6. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, NOP-u pristupila krajem 1942.
- REŠETAR (ANTE) VINKO, vodni delegat u 1. . 3. bat., 3. 8. 9. 1925, Um ani, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1. 2. 1944, lan SKOJ-a od marta 1943, lan KPJ od marta 1945, NOP-u pristupio maja 1942.
- RIBAROVI (Mate) IVAN, borac - ekonom 2. . 3. bat., r. 1910, Bast, Makarska, mornar, u NOB od 3. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- RIBAROVI (Ivana) MARINKO, zamjenik komandira prate e ete 1. bat., r. 24. 6. 1921, Bast, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1942, lan KPJ od oktobra 1942, NOP-u pristupio maja 1942.
- RIBAROVI -JOZIPOVI (Marijana) VERONIKA, bolni arka 1. . 2. bat., r. 20. 9. 1926, Bast, Makarska, doma ica, u NOB od 10. 6. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupila po etkom 1942.
- RJAVEC (Franca) FRANC, desetar u 5. bat., r. 16. 12. 1919, Vojsko, Idrija, u NOB od 14. 3. 1944.
- ROGI (Ivana) IVAN, komandir ete za vezu brigade, r. 24. 5. 1921, Lukovo, Senj, pomorac-ribar, u NOB od 19. 9. 1944.
- ROGINI STJEPAN, borac. U NOB od jeseni 1944.
- ROGLI (Petra) IVAN, vodnik voda u prate oj eti brigade, r. 1923, Župa, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ROGOMENTI (Ive) FRANE, borac 1. . 1. bat., r. 20.10.1913, Ugljan Zadar, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ROGULJ (Jadre) IVAN, borac 3. . 2. bat., r. 3. 5. 1920, Prapatnica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 11.9. 1943, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- ROI (Jurja) DANILO, zamj. ref. saniteta 2. bat., r. 3. 6. 1923, Rijeka, stud, med, u NOB od 13.9.1943. (u brigadi se nalazio od 2. 10. 1943, do kraja 1943).
- ROI (Mate) LUKA, borac - kurir 2. . 3. bat., r. 23. 9. 1926, Dol, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 28. 3. 1944, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- ROJC JAKOB, borac 2. . 5. bat., r. Gažon, Koper, u NOB od po etka 1944.
- ROJE (Vicka) MIRKO, desetar u 2. . 2. bat., r. 10. 4. 1925, Split, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1944, lan KPJ od decembra 1944.
- ROJE-MARASOVI (Ivana) TONKA, bolni arka prate e ete brigade r. 12. 6. 1923, Split, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943, NOP-u pristupila oktobra 1941.
- ROKI (Sre ka) ANDRO, borac - kurir 2. . 2. bat., r. 5. 12. 1926, Vis, ak, u NOB od 3. 10. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- ROKI (Miha) MIHO, borac, prate e ete brigade, r. 14. 11. 1911, Vis, mehani ar, u NOB od 18. 9. 1943.
- ROKI (Nikole) PROSPER, borac, r. 5. 12. 1917, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- ROMAC (Filipa) IVAN, politkomesar brigade od novembra 1943. do marta 1944, r. 1922, Glavice, Sinj, ak gimnazije, u NOB od 1941, lan SKOJ-a od 1940, lan KPJ od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941»).
- ROM EVI (Miloša) MILAN, komandir 1. . 3. bat., r. 28. 7. 1908, Krstinja, Vojni , u itelj, u NOB od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- ROMI DUŠAN, borac, r. 1909, Rumin, Sinj, zemljoradnik, u NOB od maja 1944.
- RON EVI (Mate) JOZO, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 19. 3. 1921, Staševica, Kardejjevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1942, lan SKOJ-a od polovine 1942, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- ROSI (Marina) ANTE, zamjenik komandanta 4. bat., r. 5. 2. 1913, Split, službenik, u NOB od 1.9.1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio februara 1942.
- ROSO (Martina) ANTE, borac, r. 1922, Ri ice, Imotski, zidar, u NOB od 1. 5.1942.
- ROSO (Ivana) MARINKO, borac 3. . 4. bat., r. 1928, Dolina, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od februara 1945.
- ROŠINI (Ivana) ANTE, borac 1. bat. r. Zabla e, Šibenik, ak, u NOB od 8.9-1943.
- ROZI (Mate) MATO, bolni ar u 2. . 2. bat., r. 29. 8. 1924, Ponikve, Dubrovnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- ROZI MILENA, bolni arka 1. . 3. bat.
- RUBEŠA (Jakova) MILIVOJ, komandir 2. . 3. bat., r. 11. 11. 1919, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 6. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od januara 1944, NOP-u pristupio 1942.
- RUBINI (Jakova) JAKOV, zamjenik politkomesara prate e ete 2. bat., r. 1915, Vršnik, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1943, lan KPJ od 1938. (nosilac »Partizanske spomenice 1941»),

- RUDAN (Franje) ANTE, zamjenik komandira prateće 2. bat., r. 13. 6. 1919, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- RUDAN (Tome) PETAR, zamjenik komandira 3. . 2. bat., r. 11. 11. 1921, Bogomolje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od aprila 1944.
- RUDAN (Huseina) SIJA, bolni arka u izvaja kom vodu brigade, r. 2. 5. 1927, Mostar, ak, u NOB od 15. 2. 1945, lan SKOJ-a od 1942.
- RUDEŠ JOŽE, borac 5. bat., r. 21. 3. 1921, Kobjeglava, Sežana, u NOB od 14. 1. 1944.
- RUDI (Ivana) ANTE, borac, 3. . 2. bat., r. 23. 2. 1919, Kaštel Novi, Split, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- RUDIĆ JURE, vodnik voda u 2. . 5. bat.
- RUDOLF (Stefana) LUDVIK, borac - kurir Štaba 5. bat., r. 26. 7. 1922, Crni Vrh, Idrija, kmečki delavac, u NOB od 18. 1. 1944, lan KPJ od septembra 1944, NOP-u pristupio decembra 1943.
- RUPNIK FRANC, borac 2. . 5. bat., r. 8. 7. 1918, Crni Vrh, Slovenska Bistrica, u NOB od 1. 1. 1944.
- RUSKOVIĆ (Iva) ANTE-Ti o, borac, r. 1904, Pijavičino, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 1941, lan KPJ od 1930.
- RUSO GEVARDO, borac 2. . 5. bat., u brigadi stupio jula 1944. Porijeklom Talijan.
- RUŠEV (Ante) IVO, borac 3. . 1. bat., r. 3. 5. 1926, Preko, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 1. 2. 1944.
- RUŠT (Ivana) MIRKO, borac, 5. bat., r. 9. 4. 1918, Col, Ajdovščina, vozač, u NOB od 13. 3. 1944.
- RUTAR VLADIMIR, borac 5. bat., r. 11. 7. 1920, Vrle, Tolmin, u NOB od 13. 3. 1944.
- RUŽIĆ (Ante) JOSIP, vodni delegat u 1. . 6. bat., r. 11. 2. 1923, Split, vodoinstalater, u NOB od 5. 2. 1942, lan SKOJ od kraja 1941, lan KPJ po etkom 1943.
- RUŽICANIN (Grge) IVAN, borac intendanture brigade, r. 13. 2. 1918, Umahi, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1. 4. 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- SABLIĆ (Ilije) PETAR, komandir 2. . 3. bat., r. 27. 3. 1911, Vis, radnik u NOB od 15. 10. 1943, lan KPJ od 1944.
- SALACAN (Luke) IVO, vodnik voda, r. 8. 9. 1919, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 20. 3. 1943.
- SALACAN (Ivana) JURE, vodnik voda, r. 8. 5. 1914, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 23. 5. 1944.
- SALACAN (Ivana) PETAR, borac 2. . 3. bat., r. 1918, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1944.
- SALE I (Ivana) ANTE, vodni delegat u 3. . 2. bat., r. 6. 1. 1921, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1944, lan KPJ od jula 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- SALECIĆ (Jerka) IVAN, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 30. 12. 1921, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- SALE I (Josipa) JOSIP, borac intendanture brigade, r. 1926, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od marta 1945, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- SALE I (Antuna) PETAR, vodni delegat 2. radnog voda 3. bat., r. 1919, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan KPJ-e od januara 1944, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- SALE I (Josipa) RAJKO, borac 1. . 2. bat., r. 1926, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- SAMAC (Ivana) MATE, borac 1. bat., r. 1912, Brištanje, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 6. 11. 1944.
- SAN IN PETAR, borac 2. . 5. bat., r. 1918, Beka, Koper, u NOB od po etku 1944.
- SANKOVIĆ (Stevana) JOVAN, borac, r. 1908, Kula Atlagi, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944, NOP-u pristupio juna 1944.
- SANKOVIĆ (Ante) ŠIME, borac intendanture brigade, r. 18. 1. 1922, Ražanac, Zadar, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- SANSEGOVIĆ (Jurja) IVAN, borac 2. . 4. bat., r. 16. 3. 1912, Dol, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- SARDELIĆ-Tetinkalo (Ivana) ANTUN, borac 2. bat., r. Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- SARDELIĆ-ŠEPAROVIĆ (Marije) FRANKA, etna bolni arka, r. 15. 8. 1927, Blato, Korula, domaćica u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od decembra 1944.

- SARDELI (Marka) IVAN, borac, r. 14. 1. 1922, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- SARDELI -KRALJEVI (Marina) IVAN, borac, r. 1908, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- SARDELI -VLATKO (Franka) JAKA, bolni arka u Brigadnom previjalištu, r. 18. 7. 1911, Blato, Korula, doma ica, u NOB od 24. 4. 1944, NOP-u pristupila 1943.
- SARDELI -VILOVI (Jure) MARA, vodni delegat voda za vezu 3. bat., r. 27. 11. 1922, Blato, Korula, doma ica, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od oktobra 1944.
- SARDELI -Alesa (Petra) PETAR, borac 2. bat., r. 1922, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- SARI KUZMA, borac 3. . 1. bat.
- SAVA (Ante) SLAVKO, borac 3. . 2. bat., r. 17. 1. 1925, Ugljan, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 6. 7. 1943.
- SAVI (Bože) BRANKO, desetar u 3. . 3. bat., r. 24. 1. 1924, Banjevci, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943.
- SAVOVI BOŠKO, zamjenik politkomesara prate e te 3. bat., r. u rnoj Gori. U brigadu stupio jula 1944, lan KPJ.
- SEDEJ (Franca) SILVESTER, desetar prate e te 5. bat., r. 26. 11. 1921, Šebrelje, Idrija, kme ni delavac, u NOB od 14. 3. 1944, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- SEDLAR (Jakova) NIKOLA, desetar u 2. . 3. bat. r. 19. 12. 1920, Ramljane, Split, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, lan SKOJ-a od februara 1945, NOP-u pristupio augusta 1942.
- SEDMAK IVAN, borac 2. . 5. bat., r. 1907, Jurše, Postojna, u NOB od po etka 1944.
- SEFI BAJRO, borac 2. . 3. bat.
- SEFI (Asima) ZIJAH, borac u 1. . 4. bat., r. 11. 3. 1925, Mostar, ak, u NOB od 16. 2. 1945.
- SEKULO (Joze) NIKOLA, borac 2. . 2. bat., r. 27. 2. 1923, Maranovi, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, NOP-u pristupio maja 1943.
- SEKULOVİ (Nikole) MILAN, vodnik voda u 4. bat., r. 25. 2. 1914, Proložac Donji, Imotski, zidar, u NOB od 1. 1. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio avgusta 1942.
- SELESTRIN (Frane) ANTON-TONI, vodni delegat u prate oj eti 3. bat., r. 29. 12. 1924, Kukljica, Zadar, stolar, u NOB od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od aprila 1945, NOP-u pristupio 1942.
- SELJAK (Ivana) KARLO, borac 4. bat. r. Idrija, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944.
- SENTE (Filipa) ANTE, vodnik voda u 1. . 2. bat., r. 29. 9. 1919, Metkovi, zemljoradnik, u NOB od 20. 3. 1944, lan SKOJ-a od po etka 1945.
- SESAR VITOMIR, borac, r. 1926, Mostar, u NOB od 14. 2. 1945.
- SEŠJAK (Pera) FRANKO-UTO, borac 2. . 2. bat., r. 8. 9. 1923, Maranovi, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ od po etko maja 1945.
- SEŠJAK (Marina) STJEPAN, referent saniteta 2. bat., r. 6. 7. 1924, Maranovi, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943.
- SEVER ALBERT, borac 5. bat., r. 22. 1. 1924, Crni Kal, Koper, u NOB od 1. 1. 1944.
- SI ENICA (Ivana) TOMA, borac, r. 1916, Ričice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1942.
- SILI (Ibrahim) HASEL, borac, 3. . 2. bat., r. 1925, Mostar, pekar, u NOB od 14. 2. 1945.
- SILI (Mata) MIJANTO, borac 3. . 2. bat., r. 5. 7. 1917, Rađe, Korula, mornar, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943. U borbi za Vrgorac 12. 10. 1943, zarobljen od ustaša i nalazio se u logoru u Njema koj do kraja rata 1945.
- SIMATOVI (Antuna) VLAHO, vodni delegat u 2. . 2. bat. r. 4. 10. 1924, Vela Luka, Korula, ak, u NOB od 14. 9. 1943, lan SKOJ-a od kraja 1942.
- SIM I ANDREJ, zamjenik komandira 1. . 5. bat., r. 19. 9. 1920, Belsko, Postojna, u NOB od 14. 1. 1944.
- SIM I IVAN, desetar u 2. . 5. bat., u NOB od 1. 1. 1944, u brigadu stupio jula 1944, živi Šapjane Opatija.
- SIM I LJUBOMIR, vodni delegat u 2. . 5. bat., r. 1919, Škalinca, Rijeka, u NOB od po etka 1944.
- SIM I SILVESTAR, borac 2. . 5. bat., u brigadu stupio jula 1944.
- SIMIC DRAGO, borac-mitraljezac u 4. bat.
- SIM I -SRŠEN (Bože) MARIJA, bolni arka u 2. . 5. bat., r. 1923, Rava, Veli Iž, Zadar, doma ica, u NOB od 16. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 15. 5. 1945.
- SIMŠI (Franca) MIROSLAV, borac - referent naoružanja u intendanturi brigade, r. 13. 4. 1924, Vodrejan, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 27. 12. 1943, lan SKOJ-a od maja 1944, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.

- SIN I (Ivana) FRANJO, borac 3. bat., r. 12. 3. 1911, Mikoli, Buzet, zemljoradnik, u NOB od 4. 1. 1244, NOP-u pristupio 1943.
- SINOBAD (Ivana) MILKA-BEBA, sekretar SKOJ-a u 1. . 3. bat. r. 15. 11. 1924, Drniš, kroja ica, u NOB od 11.4.1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ-od aprila 1944, NOP-u pristupila 1941.
- SINOVI I (Ivana) IVAN, borac saniteta brigade, r. 19. 3. 1916, Mirce, Bra, u NOB od 7. 9. 1943, lan KPJ od marta 1944.
- SINOV I (Ante) STIPE, borac 2. . 1. bat., r. 28. 3. 1926, Donje Selo, otok Šolta, Split, zemljoradnik, u NOB od 23. 3. 1944, lan SKOJ-a od juna 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- SIRIŠ EVI (Mirka) VICKO, borac 1. bat., Split,
- SIROTI (Jakova) ANTUN, borac 1. . 3. bat., r. 27. 12. 1923, Jermanija, Buzet, zemljoradnik, u NOB od 11. 12. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- SIROVICA (Josipa) NENAD, borac - kurir 2. . 2. bat., r. 1. 12. 1919, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1943.
- SIVI (Marinka) IVAN, intendant 6. bat., r. 6. 8. 1913, Šibenik, kova, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio februara 1942.
- SKANDO (Ahmeta) IBRAHIM, borac 2. . 3. bat., r. 7. 6. 1926, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945, NOP-u pristupio jula 1943.
- SKELIN (Paške) JAKOV, borac - kurir Štaba 4. bat., r. 23. 9. 1922, Sitno, Split, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- SKOKANDI (Antuna) PETAR, vodnik voda, r. 8. 4. 1922, Žrnovo, Korula, brodograditelj, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od septembra 1944.
- SKOKANDI (Stjepana) PETAR, vodnik voda, r. 10. 5. 1926, Žrnovo, Korula, kleštar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od januara 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- SKORIN (Jure) ANTE, zamjenik komandira 1. . 2. bat., r. 13. 10. 1921, Primošten, Šibenik, bravar, u NOB od 10. 10. 1942, lan KPJ od 1943.
- SKORJANEĆ (Alojza) VIKTOR, borac 1. bat., r. Škverje, Nova Gorica, u NOB od 1944.
- SKUTARI (Luke) MARIJAN, vodni delegat radnog voda pri štabu bataljona, r. 8. 12. 1916, Ždrelac, Biograd n/m, radnik, u NOB od 7.9.1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio iula 1942.
- SLADE (Frane) STJEPO, borac 3. . 1. bat., r. 1914, Mali Ston, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 18. 10. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- SLAVE (Jože) ONEZI-ANDREI, borac 3. . 5. bat., r. 16. 2. 1920, Dekani, Kopar, zemljoradnik, u NOB od 4. 1. 1944, lan SKOJ-a od maja 1944, NOP-u pristupio 1943.
- SLAVICA MILICA, bolni arka saniteta brigade.
- SLIŠKOVI (Ivana) DRAGAN, desetar u prateoj eti 2. bat., r. 25.4.1923, Sinj, travac, u NOB od 14. 11. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- SMAJI (Alije) MEHEMED, desetar u 3. . 2. bat., r. 10. 6. 1923, Tojši i, Kalesije, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944.
- SMIRCI (Josipa) SVETKO-ŠANTO, vodnik voda u prateoj eti 4. bat., r. 21. 5. 1911, Ugljan, Zadar, zidar, u NOB od 2. 5. 1944, NOP-u pristupio septembar 1942.
- SMOTLAK (Antona) STANISLAV, borac 5. bat. r. 14. 10.1921, Ma kovlje Dolina, delavac, u NOB od 20. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- SOBAN (Andrije) JOŽEF, borac 1. bat., r. Nabrežno, Trst, Italija, u NOB od po etka 1944.
- SO IVICA (Jakova) MILE, komandir vozarske ete brigade, r. 1902, Proložac Donji, Imotski, radnik, u NOB od 18. 12. 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio februara 1942.
- SOKOL (Marka) ANTE, borac 1. . 2. bat., r. 1923, Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 28. 2. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- SOKOL (Mate) MATE, desetar u 1. . 4. bat., r. 1920, Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 28. 2. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- SORIC (Paška) VAZMO, borac 3. . 1. bat., r. 12. 11. 1923, Veli Iz, Zadar, ribar, u NOB od 2. 4. 1943.
- SPAHIJA- U A (Jure) ANKA, bolni arka u 3. . 3. bat., r. 10. 11. 1924, Danilo Gornje, Šibenik, domaćica, u NOB od 15. 5. 1944. lan SKOJ-a od 1943.

- SPAHIJA- U A (Jure) ANKA, bolni arka u 3. . 3. bat., r. 10. 11. 1924, Danilo Gornje, Šibenik, doma ica, u NOB od 15. 5. 1944, lan SKOJ-a od 1943.
- SPAHIJA-MIKI (Paške) MARIJA, bolni arka 3. . 4. bat., r. 23. 2. 1928, Danilo Gornje, Šibenik, doma ica, u NOB od 25. 4. 1944, lan SKOJ-a od augusta 1943, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupila oktobra 1942.
- SPAJI KOVE, borac 2. bat.
- SPETI IVAN, desetar u 2. . 5. bat.
- ŠPIKA STEVAN, borac 2. bat.
- SRDAREVI (Petra) MATE, borac - kurir inžinjerijske ete brigade, r. 19. 9. 1926. Neori , Split, radnik, u NOB od 17. 5. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944, NOP-u pristupio januara 1943.
- SRDELI (Luke) VELJKO, vodni delegat u 1. bat., r. 5. 9. 1925, Split, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942. lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio maja 1942.
- SRHOJ (Jure) PETAR, zamjenik politkomesara 1. . 3. bat., r. 29. 6. 1924, Gornja Vru ica, Dubrovnik, ak, u NOB od 16. 10. 1942, lan KPJ od 1943, lan SKOJ-a od novembra 1941.
- SKRLI IVAN, borac 2. bat.
- SRŠEN (Ivana) DRAGI, borac - bolni ar u 1. bat., r. 1917, Blace, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 19. 7. 1944.
- SRŠEN (Vicka) URO, borac 2. . 3. bat., r. 18. 11. 1923, Govedari, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1943, lan KPJ decembra 1944, NOP-u pristupio maja 1942.
- SRŠEN (Nikole) IVO, borac, r. 1909 Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944.
- SRŠEN (Mate) MIRKO, borac, r. 1925, Opuzen, Metkovi , ak, u NOB od 1944.
- SRŠEN (Ivana) NIKOLA, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 1.7. 1913, Govedari, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pistupio u prvoj polovini 1943.
- SRŠEN (Luke) NIKOLA, zamjenik komandira 2. . 1. bat., r. 10. 12. 1922, Trn, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 14. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944.
- SRŠEN (Marina) PERO-CAR, borac - bolni ar u 2. . 1. bat., r. 12. 5. 1913, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio maja 1943.
- SRŠEN (Nikole) PETAR, borac 3. . 2. bat., r. 18. 10. 1923, Soline, otok Mljet, Dubrovnik, radnik, u NOB od 9.9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od oktobra 1944.
- SRZENTI (Ante) ANTE, borac 3. . 3. bat., r. 1917, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio krajem 1942.
- SRZENTI (Ante) IVO, vodni delegat u 3. . 4. bat, r. 1919, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan KPJ od 1944, lan SKOJ-a od po etka 1942, NOP-u pristupio 1941.
- SRZENTIC-MARI (Petra) MIROSLAVA, etna bolni arka u 2. . 2. bat., r. 23. 5. 1915, Gdinj, Hvar, doma ica, u NOB od 15. 7. 1943, NOP-u pristupila jula 1942.
- STAGLI I (Luke) IRO, borac 3. . 3. bat., r. 25. 3. 1919, Pašman, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 23. 4. 1944, lan SKOJ-a od jula 1943.
- STAJI BOZO, borac, r. 1927, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- STAN I (Šime) JERKO, borac, r. 5. 6. 1906, Sumartin, Bra , zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- STAN I (Mije) STJEPAN, borac, r. 6. 3. 1915, Sumartin, Bra , zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943.
- STAN I (Marina) TADIJA, politkomesar 1. . 2. bat., r. 10. 12. 1918, Dol, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio januara 1943.
- STANI (Nikole) JOVO, borac prate e ete 1. bat., r. 27. 8. 1921, Crnogorci, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 21. 1. 1943, lan KPJ od juna 1943, NOP-u pri stupio 1942.
- STANI (Mate) MATO, borac 3. . 2. bat., r. 13. 10. 1920, Bazik, Bosanski Samac, zemljoradnik, u NOB od 11. 11. 1944.
- STANI (Josipa) VINKO, obavještajni oficir 3. batt., r. 20. 5. 1924, Ugljan, Zadar, mornar trg. mornarice, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943, lan KPJ od januara 1944, NOP-u pri stupio po etkom 1943.
- STANI I (Nikole) JOZO, borac 2. . 3. bat., r. 26. 2. 1911, Bast, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 25. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- STANI I (Joze) MIRKO, borac intendanture brigade, r. 1921, Donja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NÖB od aprila 1944, lan SKOJ-a od po etka 1945, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- STANIŠI (Petra) MARKO, borac 2. . 2. bat., r. 2. 2. 1920, Pupnat, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio marta 1943.

- STANIŠI (Nikole) MATE, borac 1. . 3. bat., r. 30. 3. 1917, Pupnat, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- STANIŠI (Ilije) TOMAS, borac 1. . 4. bat., r. 17. 10. 1917, Pelev Brijeg, Titograd, radnik, u NOB od jula 1941. (u brigadi se nalazio od oktobra 1944, do maja 1945).
- STANOJVEVI (Nikole) IVAN, borac 2. bat., r. 20. 7. 1925, Komiža, Vis, ribar, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio, • po etkom 1943.
- STEGI (Roka) PAVE, borac 2. . 3. bat., r. 11. 2. 1922, Tijesno, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- STIPAN I (Ljube) FRANE, borac 3. . 3. bat., r. 8. 11. 1926, Opuzen, Metković, zemljoradnik, u NOB od 8. 5. 1945.
- STIPANI (Frane) FRANKO, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 22. 6. 1924, Ugljen, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- STIPANI (Krske) DINKO, borac prateće brigade, r. 28. 11. 1920, Ugljan, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1943, lan KPJ od aprila 1945.
- STIP I (Josipa) FRANE, borac, r. 1908, Trogir, postolar, u NOB od 29. 10. 1944.
- STIPETI (Stjepana) MARKO, vodni delegat prateće 3. bat., r. 2. 11. 1921, Nova Sela, Sinj, radnik, u NOB od 19. 3. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1944.
- STIPETI (Mije) MIKO, borac 3. . 2. bat., r. 6. 4. 1925, Žeica, Ogulin zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.
- STIPICA DANTE, borac, r. 27. 9. 1921, Split, u itelj, u NOB od 14. 11. 1944.
- STIPI (Pavia) DANKO, komandir prateće 2. bat., r. 29. 9. 1922, Gradac, Kardešljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od 1944,
- STIPI (Ivana) PAVAO, bolni ar satniteda bataljona, r. 1909, Gradac, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan KPJ od aprila 1945, NOP-u pristupio 1941.
- STOJANOVI (Mile) URO, borac 1. . 2. bat., r. 5. 2. 1918, Lukar, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 2. 11. 1944.
- STOPOVAL (Miluna) ZRINKO, borac 4. bat., r. Jaštel, Piran, u NOB od 1944.
- STOŠI (Šime) DUŠAN, borac 1. . 2. bat., r. 1. 11. 1923, Šibenik, ak, u NOB od 28. 11. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944.
- STRAŽI I (Antuna) IVO, vodnik voda u 1. . 2. bat., r. 12. 12. 1912, Govedari, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od marta 1944.
- STRAZI I (Stjepana) JOZO, vodni delegat, r. 4. 4. 1908, Babino Polje, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od maja 1943, NOP-u pristupio aprila 1941.
- STRI EVI (Marka) BOZO, borac 2. bat. r. 24. 12. 1906, Sutina, Split, radnik, u NOB od 25. 11. 1944.
- STRI EVI (Štipana) JURE, borac, r. 27. 11. 1912, Sutina, Split, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944, NOP-u pristupio septembra 1942.
- STRIKI IVAN, borac, r. Bisko, Sinj, zemljoradnik, u NOB od maja 1944.
- STUDE (Ivana) OSKAR, borac 2. bat., r. 29. 7. 1922, Split, službenik, u NOB od oktobra 1944, NOP-u pristupio juna 1944.
- STUDIN (Jerka) ANTE, borac, r. 1905, Kašte Novi, Split, kovač, u NOB od 15. 11. 1944.
- STUPALO (Ante) MATE, borac, 3. . 4. bat., r. 17. 9. 1924, Neori, Split, zemljoradnik, u NOB od 22. 5. 1944, lan SKOJ-a od marta 1945.
- STURM (Ivana) IVAN, borac 3. bat., r. Kotorit, Nova Gorica, u NOB od 1944.
- SUBOTI (Luke) MARKO, borac 3. . 2. bat., r. 1920, Otiški, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 18. 2. 1945.
- SU I IVO, borac 2. . 2. bat.,
- SULI ALBIN, borac, 5. bat., r. 12. 2. 1924, Oševljak Nova Gorica, u NOB od po etka 1944.
- SULI (Tome) ZDENKA, bolni arka u 1. . 2. bat., r. 29. 3. 1928, Stari Grad, Hvar, domaćica, u NOB od novembra 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- SULI I (Josipa) RIGOBERTO, borac, r. 1913, Blato, Korula, radnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- SUMI (Luke) PETAR, borac intendanture brigade, r. 27. 6. 1911, Podgora, Makarska, radnik, u NOB od 5. 5. 1942, lan KPJ od jula 1944, NOP-u pristupio novembra 1941.
- SUMI (Mate) VJEKOSLAV, borac, r. 15. 3. 1923, Podgora, Makarska, mehaničar, u NOB od 10. 11. 1942, lan SKOJ-a od novembra 1941, lan KPJ od marta 1944.
- ŠUNKO (Filipa) MILAN, borac 1. . 1. bat., r. 1926, Stari Grad, Hvar, radnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a 1943, NOP-u pristupio februara 1942.
- SUNJ (Bože) DUNJEN, borac 3. . 2. bat., r. 1910, Radiški, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1945.
- SUPI I ANTE, borac 2. . 2. bat.

- SUPICI (Josipa) DINKO, borac 3. . 2. bat., r. 11. 12. 1927, Silba, Zadar, ribar, u NOB od 24. 4. 1944, lan SKOJ-a od aprila 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- SUPI I (Ante) IVO, borac 2. . 2. bat., r. 4. 4. 1922, Silba, Zadar, u NOB od 19. 4. 1944, NOP-u pristupio januara 1944.
- SUPI I (Ante) PASKO, borac 3. . 2. bat., r. 13.4. 1925, Silba, Zadar, u NOB od 19. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1943.
- SURA (Karla) MIRANDA, bolni arka u 3. . 2. bat., r. 12. 11. 1922, Rijeka, doma ica, u NOB od 8. 1. 1945.
- SURJAN-Glad (Antuna) IVAN, borac, 2. . 2. bat., r. 12.9.1920, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943.
- SUŠAK (Ilije) NEDJELJKO, vodnik voda u 3. . 4. bat., r. 20. 6. 1923, Dicmo, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 6. 5. 1943, lan SKOJ-a od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- SUTLOVI (Mate) RADOSLAV, vodni delegat u 1. . 3. bat., r. 17. 2. 1927, Zdrelac, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 7. 7. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, lan KPJ od 1. maja 1945, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- SUTON (Ivana) ŠTIPAN, borac - kurir 1. . 3. bat., r. 12. 8. 1926, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- SUVIN (Šlezinger) LAVOSLAV dr MIROSLAV, referent saniteta brigade, r. 30. 5. 1899, Zagreb, liječnik stomatolog, u NOB od 28. 9. 1943. U brigadi bio do 20. 11. 1943.
- SVAGUŠA (Ivana) VICKO, zamjenik politkomesara 2. . 3. bat., r. 4. 6. 1922, Zagvozd, Imotski, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od juna 1944, NOP-u pristupio decembar 1942.
- SVILAN (Marina) NIKOLA, borac, r. 1915, Žedno, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- SVILI I (Mate) ANTE, borac 3. . 1. bat., r. 10. 1. 1915, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18.9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- SVILI I (Pavia) ANTE, borac 1. . 4. bat., r. 26. 2. 1913, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18.9. 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- SVILI I (Jurja) JURAN, borac, 2. . 3. bat., r. 24. 6. 1916, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943.
- SVILI I (Josipa) JOSIP, vodni delegat u 3. . 4. bat., r. 14. 5. 1923, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943.
- SVILI I (Vicka) NIKOLA, vodnik voda u 3. . 2. bat., r. 30. 9. 1915, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan KPJ po etkom 1945, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- SVILI I (Andrije) PETAR, borac ete za vezu brigade, r. 27. 11. 1907, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943.
- SVILI I (Ante) PETAR, borac prate ete 4. bat., r. 4. 1. 1913, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- SVILI I (Ante) SIMUN, borac 2. . 1. bat., r. 31. 8. 1919, Žena Glava, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od polovine 1942.
- SVILI I (Blaža) VICKO, borac, r. 3. 3. 1913, Podšipje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- SVRDLIN (Vase) JOVICA, politkomesar inžinjerske ete brigade, r. 1925, Crnogorci, Imotski, ak, u NOB od septembra 1943, lan KPJ od 1942.
- SVRDLIN (Spire) LUKA, borac, prate ete, r. 1927, Crnogorci, Imotski, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- SVRDLIN-PUTNIK (Nikole) MILICA, etna bolni arka u 1. bat., r. 1922, Crnogorci, Imotski, doma ica, u NOB od januara 1943, lan SKOJ-a, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupila 1942.
- ŠABI-JELI (Ante) KATICA, bolni arka brigadnog previjališta, r. 19. 6. 1922. Makar, Makarska, doma ica, u NOB od 19. 6. 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupila 1941.
- ŠAI-DŽIDI (Vladimira) KOVILJKA, bolni arka u 3. . 2. bat., r. 25. 2. 1927, Mostar, ak, u NOB od 15. 2. 1945, lan SKOJ-a od 1942.
- ŠAIN (Jakova) IVAN, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 1. 2. 1910, Pupnat, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio septembar 1942.
- ŠAIN (Jose) RUDOLFO, borac prate ete brigade, r. 19. 8. 1912, Tribunj, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 12. 4. 1944, NOP-u pristupio u prvoj polovini 1943.
- ŠALE (Antuna) ANTUN, vodnik voda, r. 4. 5. 1921, Zrново, Korula, klesar, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od jula 1943, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupio juna 1942.

- ŠALE (Antuna) IVAN, borac 2. . 3. bat., r. 3. 7. 1924, Žrnovo, Korula, pekar, u NOB od 1. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1942, NOP-u pristupio juna 1942.
- ŠALE (Marina) NIKOLA, desetar u 2. . 2. bat., r. 25. 8. 1919, Žrnovo, Korula, brodograditelj, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- ŠALE (Antuna) PETAR, vodni delegat u 1. . 3. bat., r. 9. 7. 1924, Žrnovo, Korula, klesar, u NOB od 15.5. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- ŠANTI (Antuna) JAKOV, borac intendanture 3. bat., r. 1909, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- ŠANTI (Nikole) JERKO, borac, 1. . 1. bat., r. 3. 3. 1911, Postira, Brač, radnik, u NOB od 29. 9. 1944, NOP-u pristupio septembra 1942.
- ŠANTI (Antuna) JOZO, borac 3. bat., r. 1906, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- ŠANTI -CARATAN (Krista) TONKA, borac 4. bat., r. 1923, Lastovo, domaćica, u NOB od 15. 3. 1944, lan SKOJ-a po etkom 1944, NOP-u pristupila septembra 1943.
- ŠARI (Marka) ANTUN, zamjenik politkomesara 4. bat., r. 28. 5. 1922, Dubrovnik, ak, u NOB od 15. 7. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1943, lan KPJ od decembra 1943.
- ŠARI (Ante) ILIJA, borac 1. . 3. bat., r. 1920, Raštane Donje, Biograd n/m, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943.
- ŠARI (Jure) JOSIP, zamjenik komandira 2. . 1. bat., r. 11. 12. 1913, Solin, Split, radnik-brijač, u NOB od 4. 9. 1943, lan KPJ od 1943.
- ŠARI (Ivana) JURE, borac 1. bat., r. 16. 8. 1922, Grabovac, Omiš, zemljoradnik, u NOB od februara 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ŠARI LENKA, bolničarka saniteta brigade.
- ŠARI (Pavia) MATE, desetar u 2. . 2. bat., r. 1921, Brist, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15.9. 1943, lan SKOJ-a od januara 1943, lan KPJ od oktobra 1944.
- ŠARI (Ivana) MIRKO, borac 3. bat., r. Stankovci, Benkovac, zemljoradnik.
- ŠARI (Andrije) ŠIMUN, borac 4. bat., Šibenik.
- ŠARI (Kriste) ZVONE, borac 1. . 3. bat., r. 1909, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- SATARA (Balda) IVOSLAV, sekretar Štaba brigade, r. 11. 4. 1920, Janjina, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od jula 1944.
- ŠIRKOVIĆ (Ivana) IVAN, borac - kurir 1. . 4. bat., r. 13. 1. 1926, Vis, ribar, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942.
- ŠERER (Ante) MARKO, borac prateće 4. bat., r. 27. 3. 1914, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943.
- ŠEGEDIN DINKO-BUTO, borac, rodom Žrnovo, Korula.
- ŠEGEDIN-CURA (Jerka) MARA, bolničarka, r. 20. 8. 1920, Žrnovo, Korula, domaćica, u NOB od januara 1944, NOP-u pristupila juna 1942.
- ŠEGOTA (Blaža) MILAN, borac izvijač u kog odelenja 2. bat., r. 15. 9. 1924, Jablanac, Senj, radnik, u NOB od 15. 9. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944.
- ŠEGULJA (Frane) CVIJETKO, borac 3. bat., r. Sveti Jakov, Mali Lošinj.
- ŠEGVIĆ-LUŠIĆ (Zvonka) ZEINA, bolničarka u 3. . 3. bat., r. 4. 4. 1927, Split, ak, u NOB od 7. 3. 1944, lan SKOJ-a od jula 1943, NOP-u pristupila po etkom 1943.
- ŠEKER DRAGO, borac, 4. bat.
- ŠEMAN (Ivana) DRAGO, desetar u 3. . 1. bat., r. 10. 9. 1924, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944, lan KPJ od oktobra 1944.
- ŠEMAN (Tome) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 17. 11. 1922, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1943, lan KPJ od aprila 1944.
- ŠEMAN (Vicka) VICKO, borac 3. . 1. bat., r. 8. 2. 1923, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od po etka 1944.
- ŠEMAN (Antuna) VICKO, borac - kurir 1. . 2. bat., r. 1921, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- ŠEPAROVIĆ (Kate) ANTE, borac 1. . 3. bat., r. 25. 6. 1923, Blato, Korula, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ŠEPAROVIĆ Rušpulo (Ivana) ANTUN, borac 2. bat., r. 1922, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- ŠEPAROVIĆ Mažin (Franka) BOZIDAR-Dare, desetar kurira pri štabu brigade, r. 1926, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od druge polovine 1942, lan SKOJ-a od po etka 1942, lan KPJ od 1944.

- ŠEPAROVI (Hinka) HRVOJE, zamjenik politkomesara 1. . 3. bat., r. 2. 7. 1925, Vela Luka, Korula, aktrg. akademije, u NOB od 15.9. 1943, lan SKOJ-a od jeseni 1942, lan KPJ od oktobra 1943, NOP-u pristupio maja 1942.
- ŠEPAROVI (Antuna) IVAN, borac, 2. . 2. bat., r. 1925, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio januara 1943.
- SEPAROVI -Markota (Ivana) IVAN, borac -kurir 1. . 2. bat., r. 1923, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od po etka 1945
- ŠEPAROVI -Burina (Antuna) PETAR, politkomesar pratecete 4. bat., r. 12. 7. 1923, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ.
- ŠEPAROVI -Dole (Antuna) TOMISLAV, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 13. 2. 1925, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 12. 9. 1943, NOP-u pristupio novembra 1942.
- ŠEREMET (Mahe) AHMET, komandant 1. bat., r. 12. 12. 1916, Livno, stolarski radnik, u NOB od 2. 7. 1942, lan KPJ od septembra 1943, NOP-u pristupio 1941.
- ŠERI (Ante) BOZO, borac, r. 8. 2. 1910, Trolokve, Split, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ŠERI -ARANZA (Stjepana) VINKA, vodni delegat u eti 4. bat., r. 27. 11. 1923, Kaštel Stari, Split, radnica, u NOB od novembra 1943, lan SKOJ od novembra 1941, lan KPJ od 1942.
- ŠERKA (Andrije) ANTE, borac, r. 1906, Sumartin, Brač, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- ŠERKA (Mate) PAVE, borac, r. 26. 3. 1912, Sumartin, Brač, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- ŠERVENTI (Dinka) ANTE, borac, r. 1909, Sumartin, Brač, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- ŠESNI (Frane) IVO, desetar u pratecete 1. bat., r. 22. 1. 1927, Gornji Humac, Brač, u enik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ od aprila 1944.
- ŠESTANOVİ (Antuna) STJEPAN-Kristi, borac, r. 3. 7. 1924, Lumbarda, Korula, kamenoklesar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- ŠEŠEU-STEPI (Ante) ANA, bolni arka, saniteta brigade, r. 16.2. 1926, Podgradina, Metković, u NOB od 23. 8. 1944, lan SKOJ-a od 1944, lan KPJ od po etka 1945, NOP-u pristupila 1943.
- ŠEŠEU (Ante) JOZO, borac 3. . 3. bat., r. 7.3. 1921, Podgradina, Metković, radnik, u NOB od 2. 8. 1943.
- ŠEŠELJ (Andrije) JURE-Glavari, borac 3. bat., r. 19. 7. 1923, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 16. 6. 1944.
- ŠEŠEU (Andrije) NIKOLA, vodnik voda u 1. . 4. bat., r. 10. 5. 1925, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944.
- ŠEŠELJA (Fabijana) FRANJO, desetar u 3. . 1. bat., r. 2. 12. 1925, Zaglav, Zadar, ribar, u NOB od 4. 4. 1944, lan KPJ od novembra 1944, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- ŠETKA (Josipa) ANTE, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 4. 3. 1915, Desne, Metković, zemljoradnik, u NOB od 2. 9. 1943, lan KPJ od augusta 1944.
- ŠEVO (Joze) IVAN, borac, r. 1925, Seget Donji, Trogir, ribar, u NOB od 9. 9. 1943.
- ŠIKI (Josipa) ANTE, vodni delegat u 1. . 1. bat., r. 1. 1. 1922, Murter, Šibenik, mornar, u NOB od 25. 8. 1944, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupio krajem 1942.
- ŠIKI (Marka) VJEN ESLAV, vodnik voda, r. 3. 12. 1919, Murter, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- ŠILJEG (Mate) BOŠKO vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 20. 5. 1924, Podgradina Metković, zemljoradnik, u NOB od 2. 8. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1944.
- ŠILJEG (Pavia) IVAN, borac, 1. bat., r. 1913, Nova Sela, Metković, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.
- ŠILJEG (Šime) MATE, borac 2. . 3. bat., r. 1927, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan KPJ od oktobra 1944.
- ŠILJEG (Ante) LUKA, borac 1. bat., r. 1925, NOVA Sela, Metković, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.
- ŠIMAC (Mate) BLAŽ, borac 3. . 2. bat., r. 26. 1. 1912, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ŠIMAC (Franje) FRANJO, borac ete za vezu brigade, r. 26. 11. 1925, Bribir, Crikvenica, vježbenik PTT, u NOB od 29. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od po etka 1945. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).

- ŠIMAC (Marka) LUKA, borac, r. 1926, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
- ŠIMI (Blaža) JOZO, borac 3. bat., r. Klis, Split.
- ŠIMI (Mate) KARMELO, borac 2. . 2. bat., r. 29. 7. 1913, Igrane, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- ŠIMOVI (Nikole) PETAR, borac 1. . 1. bat., r. 7. 7. 1912, Opuzen, Metkovi, radnik, u NOB od 1. 1. 1944.
- ŠIMUNEC (Vjekoslava) IVAN, borac 3. . 3. bat., r. 11. 11. 1924, Gornje Plavnice, Bjelovar, zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- ŠUNOVI (Mate) VLADO, borac - kurir Štaba 1. bat., r. 20. 4. 1925, Slivno, Imotski, radnik, u NOB od 15. 10. 1944, lan SKOJ-a po etkom 1945.
- ŠINDIK-ODOVI (Luke) MARA, bolni arka prate eete brigade, r. 15. 9. 1923, Nebrižavac, Imotski, domaćica, u NOB od 21. 1. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupila 1942.
- ŠIŠETA (Sime) ANTE, politkomesar prate eete 2. bat., r. 17. 12. 1926, Banj, Biograd n/m, ak, u NOB od 10. 4. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od marta 1944.
- ŠIŠIRAK- ISI FATIMA, borac, r. Mostar, u NOB od 14. 2. 1945.
- ŠKARICA-PERKOVI (Mirke) KSENIJA, omladinski rukovodilac brigade, r. 22. 9. 1921, Šibenik, u enica u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od kraja 1940, lan KPJ od decembra 1943.
- ŠKARO (ure) MARKO, borac, r. 15. 11. 1909, Radoši, Split, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1943.
- ŠKOKI (Jakova) BOZO, borac 1. bat., r. 1924, Primorski Dolac, Split, službenik, u NOB od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- ŠKOKI (Mate) JOSIP, borac, r. 1906, Primorski Dolac, Split, zidari, u NOB od početka 1942, NOP-u pristupio 1941.
- ŠKOPLJANAC (Jure) NIKOLA, borac, r. 4. 12. 1916, Radoši, Split, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1943.
- ŠKOVRLJ (Marka) BRANKO, komandant 5. bat., r. 7. 10. 1915, Vranjic, Split, službenik, u NOB od 10. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio jula 1941.
- ŠKRABALO (Ante) NIKO, borac, r. 14. 5. 1923, Dubrovnik, student, u NOB od 20. 7. 1944, NOP-u pristupio juna 1944.
- ŠKRABI (Ante) IVO, borac prate eete 2. bat., r. 1923, Donja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1943, lan KPJ od 1944.
- ŠKRLJ (Antuna) ANTUN, desetar u 1. . 1. bat., r. 2. 7. 1910, Lupoglav, Pazin, u NOB od 4. 1. 1944, lan KPJ od 15. 5. 1945, NOP-u pristupio jula 1943.
- ŠKRLJ DRAGO, borac, 5. bat. U brigadu stupio jula 1944. Živi u Lupoglav, Pazin.
- ŠKRLJ FRANC, komandir 2. . 5. bat., r. 27. 5. 1915, Povir, Sežana, u NOB od 14. 1. 1944.
- ŠKRMETA (Petra) DINKO, borac 1. . 1. bat., r. 8. 11. 1925, Bobovišće, Brač, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od 1944.
- ŠKRPACA (Jakova) ANTE, borac 3. bat., r. 1. 7. 1922, Novo Selo, Brač, radnik, u NOB od 18. 2. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- ŠKROBO (Ante) IVAN, vodnik voda u 3. . 5. bat (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943 do 27. 11. 1943), r. 1. 10. 1921, Radisi, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan KPJ, NOP-u pristupio 1941.
- ŠKAR A (Ferdinanda) PETER, borac 5. bat., r. 26. 6. 1920, Kanomlja, Idrija, kmet delavac, u NOB od 14. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- ŠLoser JOŽE, komandir 3. . 5. bat., r. 1. 10. 1922, Sabonje, Ilirska Bistrica, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- ŠODA (Ivana) ANTE, borac 1. . 1. bat., r. 20. 8. 1910, Bristivica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 18. 11. 1944, NOP-u pristupio avgusta 1942.
- ŠOLAJA (Josipa) ANTE, borac 2. bat., r. Prijedor, u NOB od jeseni 1944.
- ŠOLI (Petra) JURE, borac, r. 19. 6. 1906, Sutina, Split, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- ŠORLI VIKTOR, borac, 5. bat., r. 1910, Kovinica, Tolmin, u NOB od po etka 1944.
- ŠOŠI (Jure) LUKA, borac prate eete 2. bat., r. 1910, Gornja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- ŠOŠI (Tome) ZDENKO, borac 1. . 2. bat., r. 1921, Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan KPJ po etkom 1945.

- ŠPALETA (Nikole) NEDO, borac 1. . 4. bat., r. 1. 3. 1925, Kuna, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ od maja 1944.
- ŠPANJOL (Petra) SLAVKO, borac 2. . 3. bat., r. 19. 1. 1926, Brbinj, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 4. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1943.
- SPAR IVAN, borac 3. bat.
- SPAR (Šime) MILKO, borac 3. . 1. bat., r. 2. 1. 1922, Sutomišica, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 20. 5. 1944.
- ŠPARAVALO (Riste) DUŠKO, borac, r. Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945.
- ŠPERAC (Marina) PETAR, zamjenik politkomesara 3. . 2. bat., r. 10. 5. 1927, Split, ak, u NOB od 6. 3. 1943, lan SKOJ-a od polovinom 1943, lan KPJ od januara 1944, NOP-u pristupio maja 1942.
- ŠPIKA (Jure) JERKO, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 4. 11. 1924, Seget Gornji, Trogir, kovač, u NOB od 17. 6. 1943, lan SKOJ-a od jula 1942, lan KPJ od januara 1945.
- ŠPIKA (Marina) VICENCO, borac 2. . 4. bat., r. 1. 3. 1924, Seget Donji, Trogir, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944, lan SKOJ-a od po etka 1942, lan KPJ od kraja 1944.
- ŠTAMBUK (Vjencislava) ALBERT, politkomesar 1. . 5. bat., r. 30. 12. 1924, Selca, Brač, kaménoklesar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1942, lan KPJ od novembra 1943.
- ŠTAMBUK (Petra) ANTE, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 2. 4. 1925, Hvar, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio juna 1942.
- ŠTAMBUK-GAMULIN (Spire) BOSILJKA, vodna bolniarka 2. . 5. bat., r. 26. 12. 1928, Bogomolje, Hvar, domaćica, u NOB od 5. 6. 1944, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupila 1943.
- ŠTAMBUK-VIDEOŠEVIĆ ESTERA, borac 4. bat., r. 6. 5. 1923, Split, radnica, u NOB od 7. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od februara 1945.
- ŠTAMBUK (Ante) JURICA, borac, prateče 4. bat., r. 4. 2. 1926, Split, ak, u NOB od oktobra 1944.
- ŠTEDRI NIKOLA, vodnik voda u 2. . 1. bat.,
- ŠTEFANEK (Franje) JOSIP, borac 3. . 2. bat., r. 20. 10. 1915, Laz Bistrica, Donja Stubica, pekar, u NOB od 26. 11. 1944.
- STOKA VAC VINKO, borac 2. . 5. bat., u brigadu stupio jula 1944.
- ŠTOKELJ JOŽEF, komandir 3. . 5. bat., r. 9. 3. 1918, Veliko Zabije, Ajdovščina, u NOB od 19. 7. 1944.
- ŠTRBE (Ivana) NIKOLA, borac, r. 15. 12. 1927, Topola, Dubrovnik, radnik, u NOB od 15. 4. 1945, lan SKOJ-a od 1943.
- ŠTRBIC (Tome) BRANKO, borac, r. 1926, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1943, lan SKOJ-a od 1943.
- ŠTRBIC (Joze) IVAN, borac - bolni ar u 2. . 3. bat., r. 6. 1. 1926, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944.
- ŠTRBIC (Marka) IVAN, desetar u 3. . 2. bat., r. 1920, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943., lan KPJ od 1944.
- ŠTRBIĆ (Ante) MATE, zamjenik komandira 2. . 2. bat., r. 1922, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1943, lan KPJ od aprila 1944.
- ŠTRBIĆ (Tome) MATE, desetar u prateće 2. bat., r. 1923, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 6. 11. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1943, lan KPJ od 1944.
- ŠTUCIN (Terezije) STANKO, borac 1. . 5. bat., r. 11. 12. 1905, Pula, radnik, u NOB od 23. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- ŠTURM (Ivana) IVAN, borac 3. bat., r. 22. 9. 1911, Sturmi, Kobarić, Tolmin, u NOB od po etka 1944.
- ŠUBIĆ (Ante) FRANJO, borac 3. . 2. bat., r. 20. 3. 1917, Ciglena, Bjelovar, krojač, u NOB od 26. 11. 1944.
- ŠU UR (Ante) ANTE, politkomesar 2. bat., r. 1920, Zmijavci, Imotski, student, u NOB od 1. 6. 1942, lan KPJ od 1940. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- ŠU UR ANTE, borac, - kurir u 1. bat.
- ŠU UR (Mije) MARIJAN, borac 2. . 1. bat., r. 1923, Krstatice Imotski, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- ŠUJKA (Ive) NENAD, borac 3. bat., r. 11. 11. 1926, Žabljak, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944.
- ŠULEGOV Cvetko, borac 2. . 5. bat., u brigadu stupio jula 1944.
- ŠUMAN (Ante) DAVID, borac, prateče 1. bat., r. 16. 2. 1917, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944.
- ŠUMAN (Mate) DRAGI, borac voda za vezu 3. bat., r. 17. 11. 1925, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 6. 1944, lan SKOJ-a od januara 1943.

- ŠUMAN (Ante) MARKO, desetar u 3. . 1. bat., r. 22. 10. 1921, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944, lan SKOJ-a od januara 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ŠUMAN (Marka) MARKO, desetar u 2. . 3. bat., r. 14. 4. 1909, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ŠUNDRICA (Ivana) IVO, desetar u 1. . 4. bat., r. 28. 11. 1914, Oskorušno, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- ŠUNJI (Ante) DINKO, borac, 1. . 3. bat., r. 22. 2. 1926, Rogotin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 18.4. 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- ŠUNJI (Ante) IVAN, borac, r. 2. 4. 1917, Zapadna Phna, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
- ŠUNJI (Mate) IVAN, borac, r. 31. 1. 1924, Rogotin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 12. 12. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ŠUNJI (Josipa) UUBOMIR, borac, r. 24. 4. 1921, Rogotin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ŠUNJI (Jure) MILE, vodnik voda radnog 2. bat., r. 3. 9. 1910, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ŠURJAK (Ivana) ŠIME, borac - kurir Štaba brigade, r. 10. 10. 1924, Dol, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1944, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio decembra 1942.
- ŠUSTI (Josipa) ANTE, borac, r. 17. 1. 1907, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 13. 11. 1944.
- ŠUSTI MIJO, borac 4. bat. r. Primorski Dolac, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- ŠUSTI (Martina) PETAR, borac, r. 17. 6. 1906, Primorski Dolac, Split, radnik, u NOB od 20. 9. 1943.
- ŠUSTER ANTON, zamjenik komandira 2. . 5. bat., r. 28. 2. 1919, Nobokra ine, Ilirska Bistrica, u NOB od januara 1944.
- ŠUSTER KAREL, borac 2. . 5. bat., r. 24. 1. 1921, Rupa, Ilirska Bistrica, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- ŠUTI (Ambroza) ANTUN, borac, r. 1911, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944.
- ŠUI -ME USI (Josipa) LENKA, bolničarka 3. . 3. bat., r. 17.10.1926, Split, domaćica, u NOB od 10. 10. 1944.
- ŠUTI (Bepa) NIKOLA, borac 2. bat., r. 11. 2.1925, Lisac, Dubrovnik, zemljoradnik u NOB od 5. 10. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ŠUZBERI (Mate) ANTE, borac 3. bat., r. 2. 2. 1911, Sestrunj, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 8. 4. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ŠVAGELJ (Alojzija) ZORO, komandir 3. . 5. bat., r. 17. 1. 1920, Stanje, Sežana, zemljoradnik, u NOB od 3. 3. 1944, lan KPJ od jula 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- ŠVERKO (Jakova) PETAR, borac 1. bat., r. 19. 8. 1921, Propo e, Buzet, zemljoradnik, u NOB od 14. 3. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- TABAİN (Nikole) VELJKO, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 17. 12. 1921, Vela Luka, Korula, student, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- TADI (Cvitka) ANTE, desetar u 3. . 3. bat., r. 4. 1. 1922, Le evica, Split, radnik, u NOB od 20. 10. 1944. lan KPJ od novembra 1944.
- TALAJI (Tome) ANTE, borac 2. . 2. bat., r. 3. 9. 1911, Nova Sela, Metković, radnik, u NOB od 26. 10. 1944.
- TALAJI (Jerka) JURE, politkomesar 1. bat., r. 21. 8. 1913, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, lan KPJ od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- TALAJI (Mate) MATE, borac 2. . 2. bat., r. 29. 3. 1910, Nova Sela, Metković, radnik, u NOB od 26. 10. 1944, NOP-u pristupio 1943.
- TALIJAN I (Mate) STIPE, borac 2. bat., r. 18. 1. 1911, Igrane, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio jula 1942.
- TAMBROVIĆ (Ruže) TONKO, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 1926, Zavojanje, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 3. 1. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- TASLAK (Joze) JURE, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 1920, Dragovije, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1944.
- TASLAK (Mate) JURE, zamjenik komandira prateće 4. bat., r. 8. 4. 1920, Vid, Metković, zemljoradnik, u NOB od februara 1944, lan KPJ, NOP-u pristupio krajem 1943.
- TASLAK (Ivana) MARIJAN, borac 1. . 2. bat., r. 1911, Dragovija, Metković, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.
- TASLIDA AZIM, borac 1. . 3. bat., r. Ljubuški, lan SKOJ-a od septembra 1943.
- TASLI A-DIZDAREVIĆ (Hasana) IBA, borac, r. 1922, Ljubuški, domaćica, u NOB od 14. 2. 1945.

- TASOVAC-Parica (Jurja) JURAJ, borac 4. bat., r. 14. 11. 1921, Cara, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- TATKOVIC (Kuzme) ANTE, borac 2. . 4. bat., r. 17. 11. 1921, Blato, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- TATKOVIC (Kuzme) KUZMA, borac, r. 1919, Blato, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- TAVAR (Petra) CIRIL, borac 3. . 2. bat., r. 3. 2. 1920, Cernem, Idrija, zemljoradnik, u NOB od 23. 1. 1944.
- TAVRA (Jure) KARLO, apotekar brigadnog previjališta, r. 8. 10. 1919, Makarska, službenik, u NOB od 8. 10. 1943.
- TEDESCHI (Svetozara) SVETOZAR, vodnik voda u 3. . 1. bat., r. 3. 1. 1913, Korula, trgovac, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- TERZIJA-NINKOVIC (Krsne) ANA, etna bolni arka u 1. bat., r. 10. 6. 1923, Nebrževac, Imotski, doma ica, u NOB od 3. 2. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupila 1942.
- TKALI (Ivana) MIRKO, borac 3. . 4. bat., r. 9. 4. 1928, Lišane, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 30. 10. 1944.
- TOCIGL (Duje) BENITO, borac 3. . 4. bat., r. 20. 9. 1922, Split, student, u NOB od 14. 11. 1944.
- TODORI (Ante) IVAN, borac, r. 4. 5. 1926, Zmijavci, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944.
- TOIK (Ivana) IVAN, borac 1. . 2. bat., r. 30. 3. 1921, Vrh, Krk, mašinobravar, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- TOLENTINO ROZINA, bolni arka, r. 3. 6. 1925, Trst, Italija, doma ica, u NOB od 7. 3. 1944.
- TOMAS-Fele (Jerka) JERKO, borac, r. 1911, Blato, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- TOMAS (Marina) MARIN, borac, r. 1914, Blato, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- TOMAS (Marina) NEDO, borac, r. 1919, Blato, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- TOMAS (Frane) MIHO, borac. 4. bat., r. Ston, Dubrovnik.
- TOMASEVIC (Ivana) AUGUSTIN, vodni delegat u 2. . 2. bat., r. 27. 8. 1924, Bačina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 6. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1940, lan KPJ od juna 1943.
- TOMASEVI -GUMARIC (Jakova) DANIČA, bolni arka 3. . 3. bat., r. 1922, Bačina, Kardeljevo, doma ica, u NOB od jula 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943.
- TOMAŠEVI (Jakova) LUKA, komandir 2. . 2. bat., r. 20. 6. 1917, Bačina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1941, lan KPJ od juna 1943, (nosilac »Partizanske spomenice 1941»).
- TOMAŠEVI (Mate) MARIN, komandir 3. . 3. bat., r. 25. 12. 1914, Bačina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od januara 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941»).
- TOMAŠEVI -MATIN (Joze) ŠIMA, vodnik sekretar SKOJ-a u 3. . 5. bat., r. 16. 9. 1922, Bačina, Kardeljevo, doma ica, u NOB od 16. 10. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1940, lan KPJ od oktobra 1942. (u brigadi od 16. 11. 1943. do 20. 12. 1943).
- TOMAŠI -JURI (Dinka) DINKA, bolni arka u 1. . 4. bat., r. 1920, Smokvica, Kor ula, doma ica, u NOB od jula 1943, lan SKOJ-a po etkom 1943, lan KPJ od aprila 1945.
- TOMAŠI (Ivana) FRANJO, vodnik voda intendanture brigade, r. 1921, Smokvica, Kor ula, u NOB od 15. 9. 1943, lan KPJ od septembra 1944, NOP-u pristupio avgusta 1943.
- TOMAŠI (Antuna) JERKO, borac intendanture brigade, r. 1905, Smokvica, Kor ula, zemljoradnik u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupio avgusta 1943.
- TOMAŠI (Ivana) KUZMA, borac, 1. . 4. bat., r. 1925, Smokvica, Kor ula, ak, u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- TOMAŠI (Marka) MARIN, politkomesar 1. . 2. bat., r. 2. 8. 1921, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 2. 1943, lan SKOJ-a od avgusta 1942, lan KPJ od marta 1943, NOP-u pristupio januara 1942.
- TOMAŠI (Nikole) NIKOLA, borac intendanture brigade, r. 1909, Smokvica, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- TOMAŠI (Antuna) SLAVKO, desetar u prate oj eti 2. bat., r. 1926, Smokvica, Kor ula, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1943, lan KPJ od avgusta 1944, NOP-u pristupio januara 1943.

- TOMAŠI (Antuna) VICKO, borac, prate-eete 2. bat., r. 1920, Smokvica, Korula, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio januara 1943.
- TOMAŽIN (Franca) DOMINIK, borac - kurir 5. bat., r. 27. 7. 1922, Novi Svet, Logatec, kmetovalec, u NOB od 14. 3. 1944, lan SKOJ-a od septembra 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- TOMELIC (Balda) ANTE, politkomesar 3. . 1. bat., r. 21.7. 1925, Kuna, Dubrovnik, ak, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1943, lan KPJ od novembra 1944.
- TOMI -BRAKUS (Ivana) BRANKA, bolničarka 2. . 4. bat., r. 8. 5. 1925, Split, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- TOMI (Janka) JURAJ, borac 1. . 1. bat., r. 23.1. 1924, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan KPJ po etkom 1945.
- TOMI (Marka) NIKOLA-Tutum, komandir 2. . 4. bat., r. 23. 1. 1918, Nebriževac, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- TOMI (Ilije) MIRKO, zamjenik komandira 2. . 4. bat., r. 1922, Nebriževac, Imotski, student, u NOB od 22. 11. 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- TOMI -Kulin (Antuna) NIKOLA, borac 1. . 3. bat., r. 18. 9. 1920, Cara, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a po etkom 1943, NOP-u pristupio 1942.
- TOMI (Frane) VJEKOSLAV, vodnik voda u 2. . 1. bat., r. 1922, Bišev - Komiža, Vis, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupio februara 1942.
- TOMICI -UROŠEV (Nikole) ANKA, bolničarka, r. 15. 9. 1926, Zagvozd, Imotski, domaćica, u NOB od prve polovine 1943, lan KPJ od po etka 1945.
- TOMICI (Josipa) MIJO, politkomesar 1. . 2. bat., r. 20. 4. 1914, Zagvozd, Imotski, trg. pomočnik, u NOB odi. 9. 1943, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- TOMI I SLAVKO, borac 2. bat.
- TONLJENOVI (Ivana) MILAN, desetar u 4. bat., Sibinj, Crikvenica.
- TONKOVI (Frane) DUŠAN, komandir 2. . 1. bat., r. 2. 11. 1919, Kamenmost, Imotski, radnik, u NOB od 1. 1. 1943, lan KPJ od augusta 1943, NOP-U pristupio maja 1942.
- TOP I (Mate) JURE, borac, r. 1906, Ljubitovica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- TOP I (Nikole) MATE, borac, r. 1908, Ljubitovica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.
- TOPI (Marina) ABRAM, borac 4. bat., r. Rupe, Šibenik, zemljoradnik.
- TOPIC (Ivana) MARIO, vodnik voda, r. 6. 1. 1927, Topi, Makarska, zemljoradnik u NOB od 26. 6. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- TOVARAC (Mate) NIKOLA, vodnik voda, r. 5.12.1916, Luka-Ston, Dubrovnik, ribar, u NOB od 9. 9. 1943.
- TRAVICA (Krsti) MILKO, borac 3. . 1. bat., r. 25. 1. 1923, Mrljane, Biograd n/m, pitomac ratne mornarice stare Jugoslavije, u NOB od 24. 4. 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- TRAVIZI (Franje) MIJO, borac 3. . 4. bat., r. 4. 11. 1913, Vis, stolar, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- TRIPALO (Dragomira) BORIS, borac, 1. . 4. bat., r. 7. 8. 1926, Split, ak, u NOB od 15. 11. 1944.
- TROJKOVI (Ivana) JAKOV, borac radnog voda 2. bat., r. 1909, Lastovo, zemljoradnik, u NOB od 4. 4. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- TRONKAR (Ivana) ANDREJ, borac prate-eete 5. bat., r. 28. 6. 1921, Gornje Čerovo, Nova Gorica, šofer, u NOB od 21. 1.1944, lan SKOJ-a od septembra 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- TROSKOT ŠIME, borac 1. . 4. bat.
- TRUMBI (Marina) BRANKO, borac intendanture brigade, r. 15.10.1923, Split, trgovac, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od kraja 1943, NOP-u pristupio 1941.
- TRUMBI (Tome) BRANKO, borac prate-eete brigade, r. 26. 1. 1924, Split, krojač, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- TRUMBI (Marina) VOJKO, politkomesar 2. . 1. bat., r. 24. 4. 1921, Split, geodet, u NOB od 11. 9. 1943, lan KPJ.
- TRUTANI (Vicka) JURAJ, borac 1. bat., r. 27. 2. 1914, Selca, Brač, zemljoradnik, u NOB od 18. 2.1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- TRUTANI (Petra) NIKICA, borac 1. . 1. bat., r. 14. 3. 1921, Novo Selo, Brač, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1943, lan SKOJ-a od augusta 1942, lan KPJ od januara 1944.
- TUDOR (Petra) MLADEN, borac 2. . 4. bat., r. 27. 9. 1920, Brusje, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 9. 8. 1943, NOP-u pristupio proljeće 1943.

- TULI -BARIŠI IVICA, etna bolni arka, 1. . 2. bat., r. 8. 1. 1925, Blato, Korula, domaćica, u NOB od 2. 7. 1943, lan SKOJ-a.
- TULI (Ante) PETAR, vodnik voda u eti za vezu brigade, r. 25. 5. 1922, Blato, Korula, srednja ekonomska škola, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od septembra 1944.
- TUPEK (Blaža) MARTIN, borac 2. bat., r. 7. 3. 1926, Hrjanec, Zelina, zemljoradnik, u NOB od 14. 2. 1944.
- TURCINOV (Nikole) DRAGUTIN, borac, 3. . 2. bat., r. 2. 7. 1910, Murter, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio novembra 1942.
- TURI (Marka) MARKO-Markan, komandant 4. bat., r. 1908, Krivodol, Imotski, u itelj, u NOB od 1942, lan KPJ od 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941»).
- TURKOVI (Marjana) ANTE, borac, r. 1914, Ljubitovica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944.
- TUTA VAC (Joke) ANTE, borac 3. . 3. bat., r. 22. 8. 1923, Podgradina, Metković, zemljoradnik, u NOB od 1. 1. 1944, lan SKOJ-a od novembra 1944.
- TUTA VAC IVAN, borac 2. . 3. bat.
- TUTA VAC (Stanka) MARKO, vodni delegat u 2. . 3. bat., r. 11. 3. 1913, Glavice, Metković, zemljoradnik, u NOB od 18. 2. 1944, lan KPJ od jula 1944.
- TVRDEIC (Ivana) ANTE, desetar u 1. . 1. bat., r. 5. 9. 1923, Pupant, Korula, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio februara 1943.
- TVRDEIC (Antuna) JAKOV, zamjenik komandira prateće brigade, r. 6. 3. 1923, Zrnovo, Korula, kamenoklesar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1942, lan KPJ od juna 1943.
- U OMI (Jakova) MARKO, borac 3. bat., r. Gunja, Županja.
- UDO VIC STANKO, borac 3. . 1. bat.
- UDO VICI (Jožefa) STANKO, borac 5. bat., u NOB od 1. 1. 1944, u brigadu stupio jula 1944, Živi Bač, Matulje, Rijeka.
- UGLJEŠIĆ MARIJAN, borac 3. bat.
- UGRICA (Dušana) KOŠTA, politkomesar 1. bat., r. 3. 6. 1926, Obrovac, ak, u NOB od 26. 11. 1942, lan SKOJ-a od decembra 1941, lan KPJ od jula 1943.
- UGRINA (Jadre) MARIJAN, borac, r. 1913, Rastovac, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- UJEVI (Marijana) MIRKO-Magin, vodni delegat, u 3. . 3. bat., r. 30. 10. 1909, Krivodol, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 7. 9. 1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio 1942.
- UJEVI (Nikole) IVAN, vodni delegat, u 4. bat., r. 1920, Krivodol, Imotski, zemljoradnik, u NOB od juna 1942, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1941.
- UKI (Ivana) ANTE, borac 2. . 4. bat., r. 13. 9. 1913, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1944, NOP-u pristupio juna 1943.
- UKI (Ivana) LUKA, borac, r. 1910, Primorski Dolac, Split, zemljoradnik, u NOB od 14. 9. 1944.
- UMEK (Jernej) RUDOLF, borac 5. bat., r. 10. 10. 1910, Divača, Sežana, radnik, u NOB od 19. 12. 1943, NOP-u pristupio jula 1943.
- UNKOVI (Vidaka) ALEKSANDAR, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 17. 12. 1925, Račišće, Korula, pomorac, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943, u borbi za Vrgorac 12. 10. 1943, zarobljen od ustaša. U logoru se nalazio do aprila 1944, kada je ponovo stupio u NOVJ.
- UNKOVI (Ivana) JUGOSLAV, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 1920, Račišće, Korula, pomorac, u NOB od 8. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1944.
- UNKOVI (Nikole) JURE, zamjenik politkomesara 1. . 3. bat., r. 21. 12. 1924, Račišće, Korula, srednjoškolac, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od septembra 1942, lan KPJ od jula 1944.
- UNKOVI (Ivana) KOSTO, vodnik voda u 1. . 3. bat., r. 1919, Račišće, Korula, pomorac, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- URLI (Šimuna) ANTE borac prateće 2. bat., r. 3. 1. 1925, Šibenik, ak gimnazije, u NOB od 16. 10. 1944, lan SKOJ-a od 1940.
- URLI (Marijana) MARIJAN, borac 1. . 2. bat., r. 30. 6. 1906, Drašnice, Makarska, ribar, u NOB od 20. 2. 1943, NOP-u pristupio 1941. Za vrijeme borbe za Vrgorac, 12. 10. 1943, bio ranjen i zarobljen.
- URLIC (Ivana) VLADO, komandir, 1. . 3. bat., r. 23. 11. 1911, Drašnice, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- URLI (Ivana) VLADO, borac 3. . 2. bat., r. 23. 11. 1912, Drašnice, Makarska mornar, u NOB od 2. 9. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- URSA (Stjepana) IVAN, borac prateće 1. bat., r. 27. 11. 1914, Donji Rujani, Livno, radnik, u NOB od 10. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.

- URSI (Jure) ANTE, vodni delegat u 3. . 2. bat., r. 1924, Donja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio 1942.
- URSI (Šimuna) MARIN, borac 2. . 2. bat., r. 17. 11. 1910, Donja Brela, Makarska, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, lan SKOJ-a od novembra 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- URSIC (Ante) MIRKO, borac 3. , 5. r. 19. 2. 1920. Donja Brela, Makarska, radnik, u NOB od 10. 6. 1943., lan SKOJ-a od aprila 1942. (u brigadi se nalazio od 19. 11. 1943. do 27. 11. 1943.).
- URSI (Josipa) TON I, borac 1. bat., r. 27. 7. 1926, Selca, Bra , kamenoklesar, u NOB od 25. 10. 1943, lan SKOJ-a od jula 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- USORAC-MUSULIN (Joze) MATE, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 1919, Staševica, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943.
- USTIC (Mihajla) MARKO, borac, u NOB od 15. 11. 1944.
- UTOVAC-JURA I (Andrije) DARINKA, etna bolni arka u 3. . 4. bat. r. 10. 3. 1923, Slivno Ravno, Metkovi , doma i ca, u NOB od 1. 1. 1944, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od februara 1945.
- UTOVAC (Andrije) IVAN, borac - kurir Štaba 1. bat., r. 24.6. 1926, Slivno Ravno, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 12. 1944, lan SKOJ-a od 1942.
- UVODI (Ante) MARIO, borac - kurir 1. . 1. bat., r. 20.9.1927, Split, ak, u NOB od 7. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- UVODI (Ante) NEVEN, borac 1. . 1. bat., r. 13.2. 1921, Split, gra evinski tehni ar, u NOB od 12. 2. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od novembra 1943.
- UVODI STANKO, borac 2. bat.
- UVODI (Ante) VLADIMIR, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 30. 2. 1919, Split, tehni ar, u NOB od 11. 8. 1943, NOP-u pristupio 1941.
- VALEN I (Miha) ŽIVKO, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 5. 5. 1924, Sarajevo, ak, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1942, lan KPJ od novembra 1943.
- VALENTIN (Franje) IVAN, borac 3. . 1. bat., r. 27. 1. 1919, Matulji, Opatija, radnik, u NOB od 1. 9. 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- VANJAKA (Augustina) PERAD, vodni delegat u 1. bat., r. 23. 12. 1922, Trogir, ak trg. akademije, u NOB od 11. 9. 1943, NOP-u pristupio prolje a 1942. (u brigadi se nalazio od 2. 10. 1943, do 11. 11. 1943).
- VARŠEK (Ignaca) ZVONKO, politkomesar 2. . 1. bat., r. 20. 2. 1924, Modruš, Ogulin, stolarski radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1939, lan KPJ od 1943.
- VASJA ALOJZ, borac - kurir 2. . 5. bat., u brigadu stupio jula 1944.
- VATAVUK (Mate) ANTE, borac, 1. . 2. bat., r. 10. 9. 1925, Širitovci, Drniš, pekar, u NOB od 5. 11. 1944, lan SKOJ-a od novembra 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- VATOVEC FRANC, borac, 1. . 5. bat., r. 12. 9. 1910, Kozjane, Sežana, delovec, u NOB od 6. 1.1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- VEDRAMIN (Eduarda) IVAN, borac 3. . 5. bat., r. 29. 6. 1921, Šmartno, Nova Gorica, zemljoradnik, u NOB od 13. 3. 1944, lan KPJ od marta 1945, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- VEI (Ivana) PETAR, borac 3. . 3. bat., r. 1905, Neori , Split, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.
- VEJZOVI (Ornerà) MERSIJA, borac, r. 25. 5.1925, Mostar, doma ica, u NOB od 15. 2. 1945.
- VEKI JOSIP, borac - mitraljezac 3. bat.
- VELENIK TOMAZ, borac 2. . 5. bat., r. 18. 10. 1921, Veleniki, Pore , u NOB od po etka 1944, u brigadu stupio jula 1944.
- VELI ANTE, borac - mitraljezac 4. bat.
- VELIKAC ANTON, borac 5. bat., Benecija, u NOB od januara 1944.
- VELIŠ EK (Ivana) FRANC, desetar u 2. . 5. bat. r. 13. 8. 1920, Šmartno, Nova Gorica, radnik, u NOB od marta 1944.
- VELUŠ EK (Franca) ALOJZ, zamjenik referenta saniteta 4. bat., r. 15. 3.1911, Kocana, Nova Gorica zemljoradnik, u NOB od 13. 3. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- VESI VELIMIR, borac inženjerske ete brigade.
- VERZOTTI (Balda) DRAGO, borac 3. bat., r. 30. 11. 1919, Korula, sudske inovnici, u NOB od 12. 10. 1943.
- VETRIH (Franca) VIKTOR, borac 3. . 5. bat., r. 4. 2. 1913, Gradiška, Tolmin, službenik, u NOB od 27. 10. 1944, NOP-u pristupio marta 1942.
- VEZI -ŠIKI (Pavia) BISERKA, boli arka u 2. . 4. bat., r. 12. 12. 1920, Brist, Kardelevo, doma ica, u NOB od po etka 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od februara 1942.
- VEŽNAVER (Antona) BOŽO, vodni delegat u 3. . 3. bat., r. 25. 12. 1920, Lozari, Buje, zemljoradnik, u NOB od 17. 1. 1944, lan KPJ od oktobra 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.

- VICI (Vice) MILAN, borac, r. 20. 1. 1922, Fumeti, Pula, zemljoradnik, u NOB od 21. 7. 1943.
- VI I ANTON, borac 5. bat., r. 2.1. 1912, Zare ica, Ilirska Bistrica, kmet, u NOB od 26. 5. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- VIDAN (Jozef) MILE, borac-kurir Štaba brigade, r. 1922. Kali, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan KPJ.
- VIDMAR (Franca) STANKO, desetar u 3. bat., r. Ajtovena, Nova Gorica.
- VIDOLIN ANTE, borac 2. . 2. bat.
- VIDOLIN PERO, borac 2. . 2. bat.
- VIDOVI (Jozef) ANTE, vodnik voda u eti za vezu brigade, r. 15. 1. 1922, Dvornice, Šibenik, radnik, u NOB od 1. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1944, lan KPJ od 15. 5. 1945, NOP-u pristupio maja 1942.
- VIDOVI (Mate) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 1912, Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- VIDOVI (Filipa) JOSIP, politkomesar 1. . 6. bat., r. 1908, Sevid, Trogir, ribar, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od februara 1943, NOP-u pristupio januara 1942.
- VIDU I (Ignacija) LUKA, borac 3. . 1. bat., r. 1910, Dragove, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 7. 4. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- VIDU I (Ante) MARIJAN, borac 1. . 1. bat., r. 16. 11. 1921, Dragove, Zadar, ribar, u NOB od 7.4.1944, lan SKOJ-a od 1942.
- VI AK (Balda) NIKO, borac, r. 1924, Gruđe, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944, lan KPJ od aprila 1945, NOP-u pristupio aprila 1944.
- VILI I ZIVAN, borac, ratni dopisnik voda za vezu 1. bat., u NOB od novembra 1944.
- VILOVI (Pavia) DANIJEL, zamjenik politkomesara brigade u formiranju, r. 6. 4. 1919, Brela Donja, Makarska, zidar, u NOB od 27. 1. 1942, lan KPJ od 1939. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«),
- VILOVIC (Pavia) KRSTO, zamjenik komandanta 3. bat., r. 23. 8. 1921, Donja Brela, Makarska, poljopr. tehni ar, u NOB od 23. 8. 1942, lan SKOJ-a od oktobra 1941, lan KPJ od septembra 1942.
- VILJAC (Marjana) IVAN, borac, r. 1904, Ljubitovica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od od aprila 1944.
- VIOLI (Mate) PERO, borac 4. bat., r. 1914, Osojnik, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944.
- VIOLI VJEKO, borac. 1. bat., r. 30. 1. 1905, Kuna, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1943.
- VISEJI ASAN, borac 2. . 2. bat.
- VIŠKOVI (Jure) IRILO, borac vozarske ete brigade, r. 18. 4. 1914, Tu epi, Makarska, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, lan KPJ od po etka 1943, NOP-u pristupio u drugoj polovini 1942.
- VISKOVI (Ivana) DOMINIK, vodnik voda u prate oj eti 1. bat., r. 1908, Gdinj, Hvar, službenik, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio marta 1943.
- VISKOVI (Jere) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 11.4. 1920, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- VISKOVI (Luke) MILIVOJ, vodni delegat u 4. bat., r. 1920, Gdinj, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1944.
- VISKOVI (Jure) ZORISLAV, obavještajni oficir Štaba 3. bat., r. 18. 5. 1923, Kor u la, ak, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- VITALI dr. GUIDO, lije nik brigadnog previjališta, r. oko 1910, Italija, Talijan, u NOB od septembra 1943. (dobrovoljac). U brigadnom previjalištu ostao do kraja rata.
- VITALJI (Blaža) STJEPAN, vodnik voda u 3. bat., r. 18. 8. 1922, Komiža, Vis, ribar, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio polovinom 1943.
- VITEZICA (Marina) JOSIP, borac - brija u 2. bat., r. 1. 5. 1915, Trogir, brija , u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od marta 1945, NOP-u pristupio 1942.
- VIZNER (Hinka) DRAGO, borac 2. . 3. bat., r. 19. 6. 1922, Metkovi , moler, u NOB od 15. 1. 1945, lan SKOJ-a od aprila 1945.
- VLADIMIR (Jozef) BARIŠA, vodnik voda u 3. . 3. bat., r. 11. 4. 1920, Komin, Karde ljevo, zemljoradnik, u NOB od 1.4. 1944, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- VLADISLAVI (Ante) STJEPAN, borac 3. . 3. bat., r. 17. 5. 1911, Dra evo Polje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- VLADISLAVI (Petra) STJEPAN, borac 2. . 1. bat., r. 6. 9. 1923, Mirca, Bra , zemljoradnik, u NOB od 22. 2. 1943.
- VLAH (Ivana) DUŠAN, vodni delegat u prate oj eti 2. bat., r. 28. 8. 1922, Juši i, Opatija, stolar, u NOB od 1. 8. 1943, lan SKOJ-a od maja 1942, lan KPJ od septembra 1944, NOP-u pristupio 1941.

- VLAHOVI (Lovre) TOMO, borac 2. . 4. bat., r. 17. 6. 1924, Opuzen, Metkovi radnik, u NOB od 11. 4. 1944.
- VLAJ EVI (Bože) ANTE, komandir 2. . 2. bat., r. 29. 10. 1918, Glavice, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 1. 2. 1943, lan KPJ od juna 1943, NOP-u pristupio augusta 1942.
- VLAJ EVI (Nikole) JOSIP, vodnik voda u eti za vezu brigade, r. 9. 5. 1915, Mu Gornji, Split, zidar, u NOB od 26. 12. 1942.
- VLAKI (Ante) SERAFIN, komandir 1. . 4. bat., r. 17. 4. 1923, Sutomiš ica, Zadar, ak, u NOB od 12. 9. 1943, lan SKOJ-a od februara 1942, lan KPJ, NOP-u pristupio decembra 1941.
- VLASTELICA (Ivana) STJEPAN, politkomesar 3. . 1. bat., r. 8. 11. 1920, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od oktobra 1943.
- VLASTELICA (Mate) VITOMIR, borac - ekonom 3. . 3. bat., r. 20. 10. 1912, Veprinac, Opatija, radnik, u NOB od 18. 1. 1944. NOP-u pristupio po etkom 1943.
- VLAŠI (Miha) MIHO, borac - kurir Štaba 4. bat., r. 30. 10. 1922, Ston, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 7. 6. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1943, lan KPJ od februara 1944.
- VLAŠI -ZEC (Petra) VICKO, borac prate e ete 2. bat., r. 10. 11. 1919, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- VLATKO Bu i (Vicka) PETAR, borac, r. 1923, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- VODOKAZ (Krsne) DUŠAN, borac 2. . 3. bat., r. 12.10. 1928, Bio i , Drniš, u NOB od 12. 11. 1943.
- VODOKAZ (Nikole) MIRKO, borac 3. . 2. bat., r. 9. 10. 1927, Bio i , Drniš, kroja , u NOB od 28. 10. 1944.
- VODOPI (Miha) MIHO, borac, r. 1910, Kuna, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943.
- VOJKOVI (Jure) LOVRO, borac 3. . 2. bat., r. 2. 3. 1903, Dicmo, Sinj, radnik, u NOB od 1. 12. 1944.
- VOJKOVI (Prošpera) MATE, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 25. 3. 1919, Podstraže, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan KPJ od kraja 1942, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- VOJNOVI (Slavka) CEDO, borac 2. . 2. bat., r. 16. 2. 1925, Duće, Omiš, radnik, u NOB od 1944.
- VOLAREV1C (Marka) ANTE, borac prate e ete brigade, r. 1912, Prud, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944
- VOLAREVI (Jozef) BRUNO, borac radnog voda 3. bat., r. 6. I.U. 1914, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944
- VOLAREVI (Mate) FILIP, borac 2. . 1. bat., r. 1918, Prud, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- VOLAREVI (Jure) JOZO, borac 1. . 1. bat., r. 1919, Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.
- VOLAREVI (Ivana) MATE, borac prate e ete brigade, r. 1914, Prud, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- VOLAREVI (Stipe) MATE, borac prate e ete brigade, r. 1914, Vid, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- VOLAREVI (Nikole) Mirko, borac 3. . 1. bat., r. 1925, Prud, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- VOLAREVI (Ivana) NIKOLA, borac 2. . 3. bat., r. 1922, Prud, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- VOLAREVI (Ante) VLAHO, borac prate e ete brigade, r. 1914, Prud, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.
- VOLK LUDVIK, borac 5. bat., r. 7. 6. 1917, Trnovo, Nova Gorica, u NOB od 13. 3. 1944.
- VONCINA (Karla) KAROL, borac prate e ete 5. bat., r. 15. 8. 1920, Idrija, rudar, u NOB od septembra 1943.
- VOTLAK STANISLAV, borac 5. bat., u brigadu stupio jula 1944. Zivi u Trstu, Italija,
- VRANKOVI (Vladimira) FEDOR, borac 4. bat., r. 20. 12. 1916, Stari Grad, Hvar, poreski inovnik, u NOB od 25. 7. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- VRANJICAN (Ivana) JOSIP, borac - kurir Štaba brigade, r. 7. 9. 1924, Stari Grad, Hvar, zemljoradnik, u NOB od augusta 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- VRDOLJAK, (Marina) VICKO, vodni delegat u 1. . 4. bat., r. 1917, Split, pekar, u NOB od 8. 9. 1943, lan KPJ od januara 1944, NOP-u pristupio 1941.
- VRDOLJAK (Duje) ZVONKO, borac prate e ete brigade, r. 6.2. 1927, Split, postolar, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1942.
- VRDOLJAK (Sjepana) ŽARKO, sekretar Štaba 2. bat., r. 22. 5. 1924, Velika Gorica, ak, u NOB od 11. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od jula 1944.

- VRH (Antona) ANTON, desetar u 5. bat., r. 9. 11. 1922, Šembija, Ilirska Bistrica, delavac, u NOB od 6. 1. 1944, lan SKOJ-a od decembra 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- VRH ANTON, borac, 3. . 5. bat., r. 25. U. 1926, Dol, Zemon, Ilirska Bistrica, kmet, u NOB od 28. 4. 1944, NOP-u pristupio oktobra 1943.
- VRNJAS (Frane) ŽIVKO, desetar, r. 22. 5. 1921, Osobljava Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio oktobra 1942.
- VRSALOVI (Zaharije) ANTE, politkomesar prate eete 1. bat., r. 20. 11. 1913, Povija, Bra, postolar, u NOB od 20. 2. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1941, lan KPJ od jula 1942.
- VRSALOVI (Ivana) JURAJ, borac prate eete brigade, r. 24. 1. 1906, Gornji Humac, Bra, zemljoradnik, u NOB od 9. 2. 1944, lan KPJ od od druge polovine 1944, NOP-u pristupio polovinom 1943.
- VRŽINA (Marijana) ANTE, borac prate eete brigade, r. 26. 8. 1910, Primorski Dolac, Split, radnik, u NOB od 11. 9. 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio februara 1942.
- VU I (Marka) MARKO, borac 1. bat., r. itluk, Knin.
- VU ENOVI (Ivana) IVAN, borac 4. bat., r. Danilov, Šibenik, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- VU ETI (Jakova) JAKOV, komandir 1. . 4. bat., r. 14. 4. 1918, Hvar, bravac, u NOB od 12. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio augusta 1943.
- VU ETI (Nikole) JOSIP, borac, r. 20. 10. 1912, Hvar, broja, u NOB od 9. 9. 1943.
- VU ETI (Stjepana) KRUNOSLAV, borac 2. . 4. bat., r. 20. 3. 1921, Hvar, tokar, u NOB od 16. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- VU ETI (Luke) MARKO, vodnik voda, r. 3. 10. 1924, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1942, lan SKOJ-a od 1942.
- VU ETI (Nikole) NIKOLA, borac, r. 1918, Hvar, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1943.
- VU I (Mate) JANKO, vodnik voda u 2. . 3. bat., r. 6. 4. 1921, Priselei, Karlovac, radnik, u NOB od 10. 10. 1944, lan SKOJ-a od maja 1945.
- VU I (Joze) NIKOLA, borac 3. . 3. bat., r. 1913, Vid, Metkovi zemljoradnik, u NOB od 13. 8. 1944.
- VU KOVI ANTE-Anti, intendant 1. bat., r. Kula Norinska, Metkovi, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio krajem 1941.
- VU KOVI (Vukašina) VOJISLAV, referent saniteta brigade, r. 16. 8. 1918, Metkovi, student medicine, u NOB od 15. 9. 1943, lan KPJ, NOP-u pristupio 1941.
- VUDRI (Mate) JOSIP, desetar u 2. . 2. bat., r. 10. 3. 1911, Prapatnica, Trogir, službenik, u NOB od 18. 10. 1944, lan KPJ od 1943.
- VUINAC (Ante) SLAVKO, borac, r. 17. 8. 1921, Janjina, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- VUJ I (Joze) ANTE, borac 1. . 2. bat., r. 24. 12. 1925, Kljenak, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od februara 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- VUJ I -JOVI (Joze) DANICA, borac, r. Duge Njive, Vrgorac, doma ica, u NOB od 17. 1. 1943, lan SKOJ-a od 1942., lan KPJ od 1944.
- VUJ I (Josipa) MATE, vodnik voda, r. 20. 6. 1924, Orah, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 3. 1. 1943, lan SKOJ-od oktobra 1942, NOP-u pristupio juna 1942.
- VUJ I (Mije) MATE, vodnik voda, r. 1925, Orah, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1. 2. 1943, lan SKOJ-a oktobra 1942, lan KPJ, NOP-u pristupio aprila 1942.
- VUJ I (Mate) MIRKO, borac, r. 1912, Duge Njive, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 17. 1. 1943, lan KPJ od 1942.
- VUJ I (Ive) VLADO, borac, r. 1921, Duge Njive, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan KPJ od 1942, NOP-u pristupio 1941.
- VUKADINOVI (Petra) SVETOZAR, borac 1. bat., r. 18. 8. 1920, Oto ac, trg. pomnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, lan KPJ od augusta 1944.
- VUKASOVI (Josipa) DINKO, borac 3. . 3. bat., r. 4. 8. 1927, Split, ak trg. akademije, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1943, NOP-u pristupio septembra 1942.
- VUKAŠIN (ure) NIKOLA, vodnik voda u 1. . 2. bat., r. 11. 8. 1919, Cavtat, Dubrovnik, mehani ar, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od oktobra 1943.
- VUKELI MILAN, borac 5. bat., r. 1921, Drežnica, Ogulin, u brigadu stupio jula 1944. Živi u Rijeci.
- VUKI IVAN, borac - higijeni ar u brigadnom previjalištu.
- VUKOBAT (Steva) MILIVOJ, borac u izvi a kom vodu brigade, r. 30. 6. 1927, Ljubuški, ak, u NOB od 14. 2. 1945, NOP-u pristupio 1943.

- VUKOJEVI -NIZI (Mate) MACA, borac prate e ete brigade, r. 1915, Kljenak, Vrgorac, doma ica, u NOB od februara 1944, lan SKOJ-a od 1942.
- VUKOTI (Petra) ANTO, vodnik voda, u 1. . 1. bat., r. 12. 9. 1921, Tomisljanovac, Dubrovnik, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1943, lan KPJ od novembra 1943, NOP-u pristupio marta 1943.
- VUKOTI (Salke) MUGDIM, borac ete za vezu brigade, r. 1923, Mostar, ak, u NOB od 14. 2. 1945, lan SKOJ-a novembra 1942.
- VUKOVI (Mate) IVAN, borac, r. 1915, Dragljane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 6. 1. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- VUKOVI (Mate) JAKOV, vodni delegat u 1. bat., r. 1917, Grubine, Imotski, student, u NOB od ljeta 1942, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od 1943, NOP-u pristupio 1941.
- VUKOVI (Sime) JOVO, borac vozarske ete brigade, r. 1903, Glušci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944.
- VUKOVI (Stanka) MARTIN, desetar u 3. . 1. bat., r. 21. 3. 1925, Komin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1944, lan SKOJ-a od oktobra 1942.
- VUKOVI (Nikole) MILE, borac 3. . 2. bat. r. 31. 3. 1919, etina, Knin, zemljoradnik, u NOB od 16. 7. 1944, NOP-u pristupio 1942.
- VUKOVI (Marka) MIRKO, politkomesar 2. bat., r. 1917, Vlaka, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 1941, lan KPJ od 1939. (nosilac »Partizanske spomenice« 1941).
- VUKOVI (Mirka) SIMO, borac 3. . 1. bat., r. 14. 2. 1928, Glušci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944.
- VUKŠA (Mate) IVAN, borac 2. . 1. bat., r. 1906, Lasicama, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1945.
- VUKŠA (Joze) VLAHO, zamjenik politkomesara 3. bat., r. 3. 2. 1919, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1938, lan KPJ od augusta 1942, NOP-u pristupio 1941.
- VUKŠI (Jerka) BLAGO, borac 3. . 4. bat., r. 1928, Otok, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od nevembra 1944.
- VUKŠI (Marina) JOZO, borac inžinijerijske ete brigade, r. 14. 7. 1909, Solin, Split, radnik, u NOB od 10. 2. 1944, NOP-u pristupio januara 1943.
- VULETI (Jozef) JAKOV, borac 3. . 1. bat., r. 27. 7. 1923, Dobranje, Imotski, radnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- VULETIN (Marina) ANTE, borac prate e ete 2. bat., r. 19. 11. 1916, Kaštel Novi, Split, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.
- VULETIN (Marina) FILIP, borac, r. 9. 1. 1910, Kaštel Novi, Split, stolar, u NOB od 11. 11. 1944.
- VULETIN (Antona) PAVAO, borac 2. bat., r. 1914, Kaštel Štafili , Split, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1943, NOP-u pristupio 1942.
- VULIN JAKOV, borac - bombaš u 4. bat
- VULINOVI -MRATINI (Mihajla) DARIJA, bolni arka u 3. bat., r. 14.10. 1927, Šibenik, doma ica, u NOB od 8. 12. 1944
- VUŠKOVI (Josipa) ANTE, borac 2. bat., r. 1929. Split, ak, u NOB od 8. 3. 1944.
- ZAGORAC (Mihajla) MIRKO, borac 3. . 2. bat., r. 8. 11. 1927, Otiši , Sinj, zemljoradnik, u NOB od 14. 1. 1945.
- ZAGORAC (Bože) PETAR, borac 3. bat., Otiri , Gra ac, u NOB od jeseni 1944.
- ZAIM BARJAMOVI EMER, borac 2. bat., Tetovo, Zenica, u NOB od jeseni 1944.
- ZAJMOVI MEHO, borac - mitraljezac u 1. . 4. bat.
- ZANELA (Ante) DAMIR, borac 3. . 1. bat., r. 25. 8. 1925, Split, u NOB od 11. 9. 1943.
- ZANINOVI (Marka) JOSIP, borac 2. . 4. bat., r. 15. 4. 1921, Šibenik, tvorni radnik, u NOB od 28. 7. 1944, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od februara 1945.
- ZANINOVI (Jurja) JURAJ, borac 2. . 2. bat., r. 9. 4. 1925, Velo Grablje, Hvar, ak, u NOB od 20. 9. 1943, lan SKOJ-a od aprila 1941, lan KPJ od maja 1944. (u brigadi se nalazio od 21. 1. 1944, do 20. 3. 1944).
- ZATKOVI (Mate) JOSIP, borac, r. 6. 10. 1912, Vele Mune, Opatija, radnik, u NOB od 4. 1. 1944, NOP-u pristupio petkom 1943.
- ZEC (Grge) IVAN, borac 1. . 1. bat., r. 1922, Biokovsko Selo, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 25. 10.1943, lan KPJ od 1944, NOP-u pristupio juna 1942.
- ZEC (Petra) IVAN, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 1925, Krstatice Imotski, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a od 1942.
- ZEC (Josipa) JURE-Joka i , zamjenik komandira 1. . 1. bat., r. 31. 8. 1925, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 10. 1. 1943., lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1943.
- ZEC (Mate) JURE, vodnik voda u 2. . 1. bat., r. 1919, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942.

- ZEC (Mije) JURE, vodnik voda u 1. . 1.bat., r 14. 4. 1926, Biokovsko Selo, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1943, lan SKOJ-a, NOP-u pristupio juna 1942.
- ZEC (Ante) MARIJAN, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 1925, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- ZEC (Marijana) MATE, vodnik voda u 2. . 1. bat., r. 1924, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od januara 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- ZEC (Mate) MILAN, zamjenik komandira 1. . 4. bat., r. 22.5.1921, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 16. 2. 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942, lan KPJ od septembra 1943.
- ZEC-KURBOLIJA (Mate) NEDA, bolni arka u 1. . 1. bat. r. 1923, Krstatice, Imotski, doma ica, u NOB od juna 1943, lan SKOJ-a od decembra 1942, NOP-u pristupila po etkom 1942.
- ZEC (Nikole) STIPE, zamjenik komandira prate e te 4. bat., r. 1923, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, lan KPJ od po etka 1943, NOP-u pristupio 1941.
- ZEC (Mate) STJEPAN, borac 1. . 1. bat., r. 25. 2. 1925, Krstatice, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 13. 11. 1942, lan SKOJ-a od decembra 1939, lan KPJ od marta 1943.
- ZEHETNER (Karla) EDUARD, borac, r. 3. 5. 1898, Split, limar, u NOB od septembra 1943.
- ZELASCHI (Emilia) ANGELO, borac prate e te 3. bat., r. 3. 2. 1920, Retordido, Pavia, Italija, Talijan, radnik u NOB od kapitulacije Italije - septembra 1943.
- ZELMOVI (Jovana) NIKOLA, borac 2. bat., Civljani, Knin, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
- ZENZEROVIC (K.) JAKOV, vodnik voda, r. 1. 1. 1921, Bratuli i, Barban, Pula, zemljoradnik, u NOB od 3. 6. 1943.
- ZLODRE-BRZICA (Ivana) DANKA, bolniarka 3. . 1. bat., r. 2. 11. 1922, Split, madinskinja, u NOB od 9. 9. 1943, NOP-u pristupila juna 1943.
- ZLODRE (Arne) MARIN, zamjenik intendant 3. bat., r. 9. 3. 1914, Split, trg. pomnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan KPJ od augusta 1944, NOP-u pristupio 1941.
- ZLOJIC (Grge) MATE, borac 3. bat., r. 1921, Otri Seoci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
- ZLOJIC (Ante) NIKOLA, borac, r. 10. 11. 1911, Otri Seoci, Metkovi , zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.
- ZMAJLO IVAN, vodnik voda u 1. . 5. bat., r. 19. 1. 1919, Dolenje, u NOB od 14. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- ZMIJAREVI (Jozef) ANTE, desetar u 3. . 1. bat., r. 28. 3.1920, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944, NOP-u pristupio augusta 1943.
- ZMIJAREVI (Jure) JOZO, desetar u 3. . 1. bat., r. 26. 3.1910, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944, NOP-u pristupio marta 1942.
- ZMIJAREVI (Nikola) JURE, borac prate e te 2. bat., r. 1908, Isto na Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- ZMIJAREVI (Jozef) MILE, borac 1. bat., r. 1926, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od juna 1944, lan SKOJ-a od 1943.
- ZNAOR (Ante) MATE, vodnik voda u 1. . 1. bat., r. 15. 4. 1920, Zmijavci, Imotski, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od marta 1943, lan KPJ od decembra 1943, NOP-u pristupio polovinom 1942.
- ZNAOR (Ante) MIRKO, borac - kurir Štaba 2. bat., r. 18. 5. 1931, Hrš evani, Imotski, ak, u NOB od 3. 3. 1944, lan SKOJ-a decembra 1944, NOP-u pristupio 1943.
- ZOKI (Bare) ANTE, vodnik voda u prateoj eti 2. bat., r. 28. 7. 1920, Kaštel Novi, Split, stolar, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1943, lan KPJ po etkom 1945.
- ZOKI (Bare) FILICIO, borac, r. Kaštel Novi, Split, zemljoradnik, u NOB od 1942, lan KPJ od januara 1945.
- ZOKI (Bare) MARKO, borac, r. 8. 8. 1909, Kaštel Novi, Split, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- ZONJI -JELCI (Ivana) DOBRILA, bolniarka 2. . 2. bat., r. 24. 3. 1929, Kula Norinska, Metkovi , doma ica, u NOB od 1. 9. 1943, lan KPJ od 1944.
- ZONJI (Mije) MATE, borac, r. 1925, Opuzen, Metkovi , ak, u NOB od 1944.
- ZORI I -DEV I (Ante) ANKA, borac vozarske ete, r. 13. li. 1926, Šibenik, kroja ica, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1944.
- ZOROTOVI (Nikola) MIHO, vodni delegat u 1. . 4. bat., r. 16. 4. 1921, Vis, ribar, u NOB od 19. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1943, NOP-u pristupio januara 1943.

- ZOROTOVI (Ante) NIKOLA, borac 3. bat., r. 12. 9. 1918, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943.
- ZOVKO (Ivana) CVITAN, borac 3. . 5. bat. (u brigadi se nlazio od 19.11. 1943 do 27. 1943), r. 13. 8. 1925, Bija a, Ljubuški, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, lan SKOJ-a od marta 1943, lan KPJ od maja 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ZOVKO (Mate) IVAN, borac 2. . 2. bat., r. 3. 5.1928, Zmijavci, Imotski, ak, u NOB od 27. 7. 1943, lan KPJ od 1944.
- ZOVKO ŠCEPO, borac, Mostar, radnik, u NOB od 14. 2. 1945.
- ZRILE (Petra) BRANKO, borac 2. . 2. bat., r. 1.3. 1922, Suknovci, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944, lan SKOJ-a od 1944.
- ZVOKELJ JOZEF, borac 2. . 5. bat., r. 8. 5. 1913, Hruševica, u NOB od 1. 1. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- ZABINJA (Antona) ANTON, borac 3. . 3. bat., r. 11. 2. 1919, Lovre ica, Umag, zemljoradnik, u NOB od 17. 1. 1944, NOP-u pristupio septembra 1943.
- ŽAJA (Josipa) VICKO, zamjenik politkomesara 3. . 3. bat., r. 23. 6. 1911, Vis, zemljoradnik, u NOB od 14. 6. 1943, lan KPJ od jula 1941. (nosilac »Partizanske spomenice 1941«).
- ŽAKNI Ma ak (Franka) AN ELKO, borac, r. 1920, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.
- ZAKNIC (Maksa) ANTE, borac 2. . 3. bat., r. 28. 8. 1925, Pupnat, Korula, postolar, u NOB od 8. 9. 1943, NOP-u pristupio januara 1943.
- ZAKNI Kutli (Franka) MARKO, borac 1. bat., r. 1925, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- ZAKNI (Ivana) PETAR, borac 1. bat., r. 1913, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 1943.
- ŽANETI (Ivana) ANTUN, zamjenik politkomesara 1. . 3. bat., r. 24. 6. 1924, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1943, lan SKOJ-a od 1942, lan KPJ od januara 1945.
- ZANETIC (Jerka) IVAN, vodnik voda u 1. bat., r. 25. 2. 1923, Blato, Korula, ak, u NOB od augusta 1942, lan SKOJ-a od 1941, lan KPJ od 1944.
- ŽANETI Viduli (Franka) PETAR, borac 2. bat., r. 1912, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od decembra 1943, NOP-u pristupio po etkom 1943.
- ŽARKOVI (Filipa) JURE, borac, r. 1922, Ljubitovica, Trogir, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944, NOP-u pristupio 1942.
- ŽARKOVI (Ante) MARKO, borac 1. bat., r. 5. 5. 1912, Poljica, Imotski, radnik, u NOB od polovine 1942.
- ŽDERI (Štipana) MATE, vodnik voda u 3. . 4. bat., r. 8. 11. 1925, Zapadna Plina, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 21. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943, lan KPJ od decembra 1944, NOP-u pristupio decembra 1942.
- ZDERI (Ivana) PETAR, borac 2. . 2. bat., r. 30.12.1920, Rogotin, Kardeljevo, zemljoradnik, u NOB od 7. 7. 1944.
- ŽGAVEC ALOJZ, borac 5. bat., r. 25.2. 1922, Kavk, Ajdovščina, radnik, u NOB od 15. 5. 1944.
- ZIDI (Mate) LJUBO, borac 2. . 2. bat., r. 1924, Zavojane, Vrgorac, zemljoradnik, u NOB od 19. 2. 1943, lan SKOJ-a od marta 1942.
- ŽITKO (Alojza) ALOJZ, borac 5. bat., r. 10. 10. 1910, Hrastje, Postojna, radnik, u NOB od 12. 2. 1944, NOP-u pristupio jula 1943.
- ŽITKO (Petra) BOGORASLAV, zamjenik komandira 1. . 2. bat., r. 24. 12. 1919, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943, lan KPJ.
- ŽITKO (Vicka) IVAN, vodnik voda u 2. . 2. bat., r. 28. 8. 1919, Dražev Polje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943.
- ŽITKO (Vicka) JAKOV, borac 3. bat., r. 2. 8. 1914, Dražev Polje, Vis, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943.
- ŽITKO (Ivana) LUKA, vodni delegat u 1. . 3. bat., r. 2. 2. 1920, Žežeca, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1943, lan SKOJ-a od septembra 1941, lan KPJ od marta 1944.
- ŽITKOVI (Ante) ANTE, borac 3. . 2. bat., r. 28. 1. 1911, Podselje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1943, NOP-u pristupio po etkom 1942.
- ŽITKOVI (Ante) MATE, borac 1. . 1. bat., r. 18. 9. 1921, Podselje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1943.
- ŽITKOVI (Ante) VID, borac 3. bat., r. 28. 12. 1915, Podselje, Vis, zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1943, NOP-u pristupio polovinom 1943.
- ŽIVANOVI (Drago) SLAVKO, borac prateče brigade, r. 1910, Beč, Austrija, u NOB od decembra 1944.
- ZIVKOVI ANTE, desetar u 2. . 6. bat.
- ŽIVKOVI IVAN, politkomesar 2. . 6. bat.
- ŽIVKOVI (Petra) IVAN, vodnik voda u 3. . 5. bat., r. 25. 7. 1921, Zivkovići, Poreč, zemljoradnik, u NOB od 10. 1. 1944, NOP-u pristupio polovinom 1943.

ŽIVKOVI (Nikole) LOVRE, borac 2. . 4. bat., r. 11. 7. 1912, Že evo, Šibenik, pomorac, u NOB od 18. 9. 1943, NOP-u prištupio februara 1942.

ŽIŽAK (Luke) ANTE, borac 2. . 4. bat., r. 1919, Mitlo, Trogir, zemljoradnik, u NOB od 25. 9. 1944.

ŽUANI (Ivana) VINKO, borac prate ēte brigade, r. 19. 10. 1916, Komiža, Vis, radnik, u NOB od 15. 10. 1943.

ŽULJEVI DRAGO, borac 1. . 4. bat.

ŽULJEVI HIMLIJA, borac, r. Mostar, radnik, u NOB od 14. 2. 1945.

ŽULJEVI (Jure) VINKO, borac 1. . 2. bat., r. 18. 5. 1918, Srijane, Omiš, trg. po-mo-nik, u NOB od 18. 10. 1944.

ŽUVELA (Antuna) BUDIMIR, borac - kurir 3. . 3. bat., r. 7. 6. 1925, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od juna 1943.

ŽUVELA KUZMA, borac-kurir saniteta bri-gade, ro-en u Blatu, Korula, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943.

ŽUVELA (Kuzme) MARIN, borac 2. . 2. bat., r. 6. 1. 1924, Vela Luka, Korula, ribar, u NOB od 19. 2. 1943, lan SKOJ-a od juna 1942.

ŽUVELA (Nikole) MARIN, borac prate ēte 4. bat. r. 10. 8. 1921, Vela Luka, Korula, zemljoradnik, u NOB od 23. 1. 1943, lan SKOJ-a od oktobra 1942, lan KPJ od marta 1943.

ŽUVELA (Nikole) STANKO, borac 3. bat., r. 8. 8. 1926, Vela Luka, Korula, stolarski nau-nik, u NOB od 10. 9. 1943, lan SKOJ-a od maja 1943, NOP-u pristupio decembra 1942. (u brigadi se nalazio od 2.10. 1943. do 12.10.1943, kadaje u borbi za Vrgorac ranjen i zarobljen).

ŽUVELA (Marina) TOMISLAV, borac - ku-rir Štaba brigade, r. 1924, Blato, Korula, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, lan SKOJ-a od 1943, NOP-u pri-stupio 1942.

ŽUVELA-Peli (Ivana) VLADE, borac 2. . 2. bat., r. 28. 10. 1923, Vela Luka, Korula, brija, u NOB od 9. 9. 1943, lan SKOJ-a od jula 1944, NOP-u pristupio juna 1942.

ŽUVI DANIJEL, borac 3. . 1. bat., r. 26. 3. 1914, Sali, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 6. 4. 1944.

ŽUVI (Ivana) MARKO, desetar u 3. . 1. bat., r. 12. 3. 1925, Škrip, Bra, zemljoradnik, u NOB od po etka 1944, lan SKOJ-a od 1943., NOP-u pristupio 1942.

ŽUŽEK MARIO, borac 2. . 5. bat., u NOB od 1. 1. 1944, u brigadu stupio jula 1944.

Živi u Begi, Pore.

STATISTI KI PODACI O BRIGADI

KRONOLOŠKI PREGLED BROJNOG STANJA BRIGADE

Na dan formiranja 2. oktobra 1943. - Nisu na eni podaci. Najvjerojatnije je da se brojno stanje kreće oko brojke 650 boraca. Do ove brojke se dolazi ako se počne od pretpostavke daje brojno stanje pojedinačno bataljona iznosilo između 180 i 190 ljudi, što dalje znači: $3 \times 185 = 555$. Ovoj brojki treba dodati brojno stanje: prateće jedinice, kurirske jedinice, tenkovskog voda, pozadinskih dijelova brigade i štaba, iako ukupno brojno stanje može iznositi oko 100 boraca.

Decembar 1943. i januar 1944. na Hvaru. - 1111. Povećanje brojnog stanja brigade uslijedilo je nakon uključivanja u brigadu tri partizanska odreda sa Biokova (Imotski, Makarski, Neretvanski).

Juni 1944. na Visu - 1427. Najveći broj novih boraca pristigao je sa šireg područja Zadra, Biograda i Šibenika.

Juli 1944. na Visu - 1774. Brojno stanje u ovom mjesecu je povećano dolaskom 5. bataljona u brigadni sastav iz Italije.

Krajem septembra 1944. - 1642. Brojno stanje je umanjeno u odnosu na prethodni mjesec najvjerojatnije (nema dokumentiranog obrazloženja) radi gubitaka u poginulima i ranjenima u toku borbi na Pelješcu.

Januar 1945. u Splitu. - 2.459. Tada je popuna izvršena prema proširenoj formaciji i to pretežno sa ljudstvom sa teritorija općine Split i Trogir.

Mart 1945. (neposredno prije pokreta za Liku) - 2.703 (od toga na licu 2.201). Brojno stanje je uvećano najviše od dobrovoljaca, koji su stupili u brigadu u Mostaru, kao i prebjeglim vojnicima iz neprijateljskih formacija. Najpričutnije se može uzeti injenica da je u Mostaru pristupilo oko 200 novih boraca.

Na dan 23. aprila 1945. Istra (neposredno po otpočinjanju Tršćanske operacije) - 2778 boraca.* Toga dana vodi se u rashodu 510 boraca. I ovog puta brojno stanje je uvećano, najvjerojatnije pristupom novih boraca u toku borbe kroz Liku i na Krku.

Na dan 19. maja 1945. u Koruškoj - 2.848 boraca i starješina, dok je u rashodu 743. Ovaj obiman rashod proizlazi iz injenice da se u rashodu pokazuju ranjenici u bolnicama, a nekada i brigadni pozadinski dijelovi koji su zaostajali za pokretom brigade. Povećanje broja i u ovom slučaju rezultat je pristupanje dobrovoljaca iz zarobljenih grupa.

* Istovremeno je dat i broj konja, pa tako toga dana u brigadi ima 241 tegle i 18 jaha ih konja.

PREGLED BORACA PO OP INAMA U DALMACIJI

Redni broj	OP INA	Poginulo boraca		Nestalih boraca	Izišlo iz NOB živih boraca		Ukupno
		2	M		2	M	
1.	BENKOVAC		2	1		21	24
2.	BRA	1	14		8	60	83
3.	BIOGRAD n/m		11			42	53
4.	DRNIŠ		6			35	41
5.	DUBROVNIK	1	28	3	2	136	170
6.	HVAR	3	13		9	136	161
7.	IMOTSKI		9		14	120	143
8.	KARDELJEVO		15		13	130	158
9.	KNIN		1		2	10	13
10.	KORULA	1	53	5	24	270	353
11.	LASTOVO		8		2	35	45
12.	MAKARSKA	1	9		11	84	105
13.	METKOVI		37		5	203	245
14.	OBROVAC		1			1	2
15.	OMIŠ	1	1		5	16	23
16.	SINJ		6	1	1	35	43
17.	SPLIT	3	56	1	34	347	441
18.	ŠIBENIK	1	26		11	79	117
19.	TROGIR		9		2	84	95
20.	VIS	1	50	2	7	138	198
21.	VRGORAC		12		11	67	90
22.	ZADAR		21	2	10	132	165
23.	Nepoznato mjesto rođenja u Dalmaciji		1		13	72	86
Ukupno		13	389	15	184	2253	2.854

PREGLED BORACA PO OP INAMA U ISTRI S RIJEKOM KOJE JE BILO POD ITALIJOM

Redni broj	OP INA	Poginulo boraca		Nesta-lih boraca	Izišlo iz NOB živih boraca		Ukupno
		2	M		2	M	
1.	Buje					2	2
2.	Buzet		1			11	12
3.	Pazin		2			1	3
4.	Pore		1			4	5
5.	Pula		8			9	17
6.	Rijeka		5			2	7
7.	Opatija					9	9
8.	Umag					1	1
Ukupno			17			39	56

PREGLED BORACA PO OP INAMA HRVATSKO PRIMORJE I OSTALIH OP INA SR HRVATSKE

Redni broj	OP INA	Poginulo boraca		Nesta-lih boraca	Izišlo iz NOB živih boraca		Ukupno
		Ž	M		2	M	
1.	Crikvenica		4			6	10
2.	Krk					5	5
3.	Pag		1		1	6	8
4.	Iz ostalih 33 op ine SRH-e		19	7	1	36	63
Ukupno			24	7	2	53	86

PREGLED BORACA PO OP INAMA U SR SLOVENIJI

Redni broj	OP INA	Poginulo boraca		Nestalih boraca	Izišlo iz NOB živih boraca		Ukupno
		2	M		2	M	
1.	Ajdovščina		3			14	17
2.	Idrija		5			15	20
3.	Ilirska Bistrica					11	11
4.	Nova Gorica		7	1		43	51
5.	Postojna		1			9	10
6.	Sežana		6			14	20
7.	Tolmin		4			22	26
8.	Koper					12	12
9.	Nepoznato mjesto rođenja u SRS		8			34	42
10.	Iz ostalih 11 op ina SRS		6			15	21
Ukupno			40	1		189	230

PREGLED BORACA PO OP INAMA U SR BOSNI i HERCEGOVINI

Redni broj	OP INA	Poginulo boraca		Nestalih boraca	Izišlo iz NOB živih boraca		Ukupno
		2	M		2	M	
1.	Bihać		2			6	8
2.	apljina		3		1	7	11
3.	Livno		1		1	3	5
4.	Ljubuški		7		2	46	55
5.	Mostar	4	4	2	11	47	68
6.	Iz ostalih 26 op ina SR BIH-a	1	13	4		28	46
Ukupno		5	30	6	15	137	193

PREGLED BORACA PO SR CRNOJ GORI i SRBIJI

Redni broj	OP INA	Poginulo boraca		Nestalih boraca	Izišlo iz NOB živih boraca		Ukupno
		2	M		2	M	
1.	Crna Gora		3	1		8	12
2.	Srbija		2			4	6
Ukupno:			5	1		12	18

PREGLED BORACA STRANIH DRŽAVLJANA

Redni broj	OP INA	Poginulo boraca		Nestalih boraca	Izišlo iz NOB živih boraca		Ukupno
		2	M		2	M	
1.	Austrija		1				1
2.	Italija		7	1		15	23
3.	SR Njema ka		1				1
4.	SSSR		1			1	2
Ukupno			10	1		16	27

**REKAPITULACIJA
BORACA BRIGADE PO OP INAMA, REGIJAMA, SR I STRANIM DRŽAVAMA**

Redni broj	OP INA	Poginulo boraca		Nestalih boraca	Izišlo iz NOB živih boraca		Ukupno
		2	M		2	M	
1.	Pregled boraca po op inama u Dalmaciji	13	389	15	184	2253	2.854
2.	Pregled boraca po op inama u Istri s Rijekom koje su bile pod Italijom		17			39	56
3.	Pregled boraca po op inama Hrvatsko Primorje i ostalih opina		24	7	2	53	86
4.	Pregled boraca po op inama u SR Sloveniji		40	1		189	230
5.	Pregled boraca po op inama u SR BiH-i	5	30	6	15	137	193
6.	Pregled boraca SR Crne Gore i SR Srbije		5	1		12	18
7.	Pregled boraca stranih državljana		10	1		16	27
Ukupno		18	515	31	201	2699	3.464

Tabele kazuju sastav boraca po op inama, regijama, socijalisti kim republikama i stranim državama. Italac knjige, kada je bude itao, bit će zainteresiran i obradovan, kada vidi odakle su sve bili borci u ovoj brigadi. Dakle, iz ovih prikaza moći će se sagledati sve što nije znao, jer nije imao mogućnost u vrijeme NOB, da je brigada bila sastavljena borcima iz cijele Jugoslavije. Na ovaj način svaki naš borac podsjetiti će se na vrijeme NOB i boraca koji su s njim bili.

**PREGLED STUPANJA U NOB-u, DOBNE STAROSTI,
SOCIJALNE STRUKTURE I POGINULIH BORACA BRIGADE**

Od 2. oktobra 1943. do 15. maja 1945. godine prikupljeni su podaci o borcima brigade 3.464 od kojih je 533 poginulo ili 15,39% i to:

- drugova 3.245, od kojih je 515 poginulo ili 15,87%
- drugarica 219, od kojih je 18 poginulo ili 8,22%

STUPILI U NOV (3.464):

- 1941	39 ili 1,12%
- 1942	214 ili 6,17%
- od 1. 1. 1943. do 8. 9. 1943.	741 ili 20,70%
- od 9. 9. 1943. do 31. 12. 1943.	867 ili 25,02%
- od 1. 1. 1944. do 31. 12. 1944.	1.293 ili 37,32%
- od 1. 1. 1945. do 15. 5. 1945.	165 ili 4,76%
- nepoznato	145 ili 4,18%

DOBNA STAROST (3.464):

- do 15 godina52 ili 1,5%
- od 16 do 18 godina	464 ili 13,39%
- od 19 do 20 godina	541 ili 15,61%
- od 21 do 25 godina	1.116 ili 32,71%
- od 26 do 30 godina	452 ili 13,04%
- preko 30 godina	598 ili 17,26%
- nepoznatih	241 ili 6,57%

SOCIJALNA STRUKTURA (3.464):

- radnika650 ili 18,76%
- zemljoradnika	1.760 ili 50,80%
- studenata - aka	196 ili 5,65%
- službenika	81 ili 2,33%
- domaćica	183 ili 5,28%
- nepoznato	594 ili 17,14

POGINULI (533):

- u 1 i . dalm. udarnoj brigadi	485 ili 90,99%
- borci umrli od bolesti, poginuli nepažnjom rukovremenjem oružja, avionskog bombardiranja otoka Visa i dr. 35 ili 6,57%	
- u drugim jedinicama	13 ili 2,44%

Od ukupnog broja poginulih boraca 533 poginulo je 19 rukovodilaca i to:

- komandanata bataljona2
- zamjenika komandanta bataljona1
- zamjenika politkomesara bataljona1
- komandira eta2
- zamjenika komandira ete3
- politkomesara ete6
- zamjenika politkomesara ete2
- obavještajnih oficira bataljona2

Od ukupnog broja boraca (3.464) u brigadi se borilo 219 drugarica i to:

STUPILE U NOV (220):

- 1942	34 ili 15,52
- od 1. 1. 1943. do 8. 9. 1943.	59 ili 26,94%
- od 9. 9. 1943. do 31. 12. 1943.	61 ili 27,85%
- od 1. 1. 1944. do 31. 12. 1944.	47 ili 21,46%
- od 1. 1. 1945. do 15. 5. 1945.	21 ili 9,59%
- nepoznatih	17 ili 8,76%

DOBNA STAROST (219):

- do 15 godina	8 ili 3,65%
- od 16 do 18 godina	59 ili 26,94%
- od 19 do 20 godina	75 ili 34,25%
- od 21 do 25 godina	50 ili 22,83%
- od 26 do 30 godina	6 ili 2,74%
- preko 30 godina	1 ili 0,46%
- nepoznatih	20 ili 9,43%

SOCIJALNA STRUKTURA (219):

- radnica	12 ili 5,48%
- službenica	1 ili 0,46%
- studenata - aka	11 ili 5,02%
- doma ica	183 ili 83,56%
- nepoznatih	12 ili 5,48%

POGINULIH (18):

- u 11. dalmat. udarnoj brigadi	18 ili 8,22%
---------------------------------------	--------------

Od ukupnog broja boraca brigade 3.464, od toga je bilo:

- lanova KPJ	910
- lanova SKOJ-a	627
- ostalih	1.922
- nosilaca »Partizanske spomenice 1941.«	69
- narodnih heroja Jugoslavije	3
- španskih boraca	1

Od boraca brigade postalo je 8 generala i admirala i to:

- generalmajora	4
- kontraadmirala	1
- viceadmirala	2
- admirala	1

Napomena: broj lanova KPJ i SKOJ-a je prikazan na temelju prispjelih anketnih listova. Jedan veći broj lanova SKOJ-a je tokom NOB primljen u lanstvo KPJ, ali su iskazani samo kao lanovi KPJ. Postoji mogunost da je jedan veći broj boraca kod popune anketnog lista jednostavno ispustio iskazati lanstvo SKOJ-a u NOB. Tako, izgleda da je broj lanova SKOJ-a u odnosu na lanove KPJ bio manji. Međutim, lanova SKOJ-a je bilo znatno više.

NARODNI HEROJI 11. DALMATINSKE BRIGADE

GUVO (Joze) IVAN

Rо enje 2. februara 1910. godine u Caporicama, Sinj. Potje e iz siromašne selja ke porodice. Po završenoj osnovnoj školi radi u raznim tvornicama u Osijeku, Vukovaru, Borovu i Vinkovcima. Bio je aktivan u URSS-ovim sindikatima.

Kapitulacija stare Jugoslavije zatekla ga je u Vukovaru, odakle je uspio pobje i u Dalmaciju. U Sinju se povezao s rukovodstvom NOP-a. Radi na prikupljanju oružja i drugog ratnog materijala. Ve 1941. godine postaje lan KPJ, a 10. februara 1942. godine stupio je u Dinarski partizanski odred.

Kao komandir voda istakao se u napadu na žandarmerijsku stanicu Tijarica, kada je bio ranjen i u rušenju mosta u Trilju. U aprilu 1942. godine sa sedmoricom drugova napao je Talijane kod Ugljana. Tom prilikom likvidirano je 30 vojnika i zapaljeno 5 kamiona. Krajem ovog mjeseca u lokalnoj ofenzivi sa svojim vodom sa ekao je Talijane u zasjedi na putu Hrvace-Ribari . Smionim dejstvom protjerani su Talijani preko Cetine i zaplijenjena su 4 kamiona raznog materijala.

Maja 1942. godine kada su Talijani napali Vješti a goru i opkolili partizanski logor, Guvo se s grupom boraca probio kroz neprijateljski borbeni raspored i s le a napao neprijatelja. U akciji na Ilašu neprimjetno se privukao do mitraljeskog vatrenog položaja i talijanskog vojniku oteo puško-mitraljez.

Formiranjem 1. dalmatinske brigade u Dobrom kod Livna septembra 1942. godine, Ivan je postavljen za komandira ete i u tom svojstvu u estvuje u svim borbama koje je vodila 1. dalmatinska u toku 4. i 5. neprijateljske ofanzive (Jajce, Neretva, Sutjeska). Po dolasku 1. dalmatinske u Dalmaciju u avgustu 1943. godine, Ivan je postavljen najprije za zamjenika komandanta 1. bataljona a zatim za komandanta. U avgustu 1944. godine postavljen je za zamjenika komandanta 1. dalmatinske i ve u septembru preuzeo je dužnost komandanta 11. brigade i vodio istu do kraja rata.

Jvan Guvo

Giivin dolazak uli. brigadu na Visu poklapa se s po etkom ofanzivnih dejstava 8. dalmatinskog korpusa za oslobo enje Dalmacije. I tako je on odmah po prijemu dužnosti krenuo s bataljonima na Kor ulu a zatim na Pelješac.

U napadu na Ston zahvaljuju i njegovoj zamisli ubacivanja 3. bataljona preko Malostonskog zaljeva u neprijateljsku pozadinu, stvorena je zabuna u neprijateljskom rasporedu u Stonu, što je rezultiralo ubrzanim predajom njema kog tvr avskog bataljona, koji je branio utvr eno uporište na širem prostoru Stona. Taj uspjeh uz uspjeh pokazan mjesec dana ranije na Janjini, kada je likvidiran još jedan njema ki bataljon - podigli su autoritet i poštovanje komandanta u bo ra kom i rukovode em sastavu brigade.

Isticao se hrabroš u, odlu noš u komandovanja, a posebno u borbama kod Prozora, Vakufa, Nikši a, na Sutjeci, Zelengori, Kor uli, Stonu, Vukovom klan cu, Drnišu, Kninu, Širokom Brijegu, Mostaru, Biha u, Gospu u, Krku, Trstu i Kruškoj.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«.

Za narodnog heroja proglašen je 24. novembra 1953. godine.

MAREVI (Ivana) STANKO-PRPI

Ro enje 13. maja 1922. godine u Kuli Norinskoj, Metkovi .

Potje e iz siromaše selja ke porodice. Osnovnu školu završio je u rodnom selu. Iako maloljetan, kao radnik na izgradnji pruge Metkovi -Plo e povezao se s naprednim radnicima i u estvovao u štrajkovima organiziranim tokom 1938. godine zbog ega je više puta proganjan i otpuštan s posla. Ubrzo je postao lan SKOJ-a. Aprila 1941. godine povezao se s organizatorima NOP-a u svom mjestu i u estvuje u prikupljanju oružja i vojne opreme. Odmah zatim postaje lan KPJ. Ustaše ga hapse, ali on bježi iz zatvora i maja 1942. godine priklju uje se borcima 1. neretvanske partizanske ete.

U prvim borbama istakao se, a posebno protiv Talijana augusta mjeseca kada je bio i teško ranjen. Nakon ozdravljenja ušao je u sastav 1. proleterske brigade. U njenom sastavu istakao se smjeloš u i borbenoš u, kada je pohvaljen od Štaba brigade i Vrhovnog štaba. Ve u narednoj borbi bio je ranjen i ubrzo obolio od tifusa, pa je postao nesposoban za daljnju borbu. Povratkom na neretvansko podru je koncem 1942. godine po zadatku KK KPH Metkovi formirao je 2. neretvansku etu s kojom je u februaru 1943. godine izvršio napad na neprijateljsko uporište Nova Sela, ubio stražara, a zatim s grupom boraca upao u kasarnu u kojoj se nalazilo oko 50 domobrana i ustaša, od kojih je zarobio 45 i zaplijenio jedan mitraljez, 2 puš komitraljeza, 1 baca , 35 pušaka i ve u koli inu municije. U julu sa svojom etom je napao talijanski parobrod »Arbe« na uš u Neretve i tom prilikom ubio nekoliko vojnika, a 8 je ranjeno. eta je u augustu 1943. prerasla u Neretvanski bataljon i Marevi je postavljen za komandanta. Pod pritiskom jakih

Marevi (Ivana) Stanko-Prpi

njema kih snaga, polovinom novembra glavnina Neretvanskog odreda prebacila se na otok Hvar i ušla u sastav 11. dalmatinske brigade kao 5. bataljon na elu s Marevi em. Nakon toga Marevi se vra a na Biokovo gdje formira novi Neretvanski odred i on postaje komandant. Tako se 7. decembra s udarnom grupom prebacio preko Neretve i uništio njema ki top sa 6 lanova posade. Do kraja godine njegov odred je uništio 6 motornih vozila, jedan brod i izbacio iz stroja 57 neprijateljskih vojnika. Koncem marta je s jednom etom izvršio napad na usatašku posadu u Kominu, kada je ubijeno i ranjeno 5, a zarobljeno 12 ustaša. I u toku majaje izveo uspješne akcije protiv neprijatelja, u kojim je ubijeno 32 vojnika i 2 oficira. U Maloj Neretvi potopio je njema ki brod s više vojnika i oficira i drugi brod s 4 tone materijala. Uništio je vlak s 2 lokomotive i 5 vagona.

Proslavljeni komandant Neretvanskog partizanskog odreda poginuo je 25. maja 1944. godine u borbi s Nijemcima kod sela Pasi ine, op ina Kardeljevo.

Za narodnog heroja proglašen je 20. decembra 1951. godine.

PECOTI (Marka) BOGDAN

Ro enje 21. novembra 1912. godine u Smokvici, Kor ulla, u brojnoj selja - koj porodici. Po završetku osnovne škole, uslijed siromaštva nije mogao da nastavi daljnje školovanje ve se bavio zemljoradnjom i ribarstvom. Zelja za u enjem, privatno je za 4 godine položio 8 razreda gimnazije i maturu. Zatim 1940. godine upisuje se na tehni ki fakultet u Zagrebu. Za vrijeme studija pristupio je naprednim grupama zagreba kih studenata i postao aktivni u esnik student-skog pokreta. Po etkom 1941. godine postaje kandidat za lana KPJ, a po etkom 1942. godine lan KPJ. Kapitulacijom stare Jugoslavije napustio je studije i vratio se u rodno mjesto. Nakon toga je inicijator sastanka studenata na Kor uli u vezi odbijanja ponude talijanskih vlasti za stipendiranje studija u Italiji. Na sastanku je donijet zaklju ak da bi prihvatanje talijanske stipendije zna ilo izdaju svog naroda.

Organizuje i u estvuje u rasturanju prvih antifašisti kih letaka na talijanskom jeziku me u talijanske vojниke. Prvih dana ustanika u estvuje kao terenski radnik u prikupljanju oružja, organiziranju partizanskih grupa i stvaranju prvih organa narodne vlasti. Zbog uo ene njegove aktivnosti i osumnji enosti za u estvovanje u prvim akcijama, uhapšen je u prvoj grupi na Kor uli. Uslijed nedostatka dokaza, okupator ga pušta, nakon ega prelazi u ilegalnost. Ubrzo je postao predsjednik Mjesnog NOO u Smokvici, a 1942. godine lan Kotarskog NOO Kor ulla. Po etkom januara 1943. godine izabran je za lana KK KPH za Kor ulu. Polovinom marta iste godine upu en je na politi ki kurs pri Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju.

Po završetku kursa, krajem aprila postavljen je za zamjenika politi kog komesara Prvog udarnog bataljona Biokovskog partizanskog odreda. Ve u prvim borbama juna i jula 1943. godine protiv talijanskih fašista na Biokovu, pored ve-

Pecoti (Marka) Bogdan

like hrabrosti ispoljio je umješnost u rukovo enju bataljonom. Po etkom augusta iste godine postavljen je za komandanta Biokovskog odreda. S odredom je sredinom augusta izvršio uspješan napad na neprijateljski garnizon u Zadvarju. Nakon dvosatne žestoke borbe zarobljeno je preko 300 domobrana i ustaša me u kojima 8 oficira, a zaplijenjeno je 300 pušaka, 5 mitraljeza, 14 puškomitraljeza i velika koli ina municije.

Septembra 1943. godine postavljenje za komandanta Grupe odreda južne Dalmacije koja je vodila borbe protiv njemačkih nastupaju ih snaga iz Mostara ka obali i oslobođenom Splitu. Po etkom oktobra postavljenje za prvog komandanta novoformirane 11. dalmatinske (Biokovske brigade), a već sredinom oktobra po potrebi premješten je za komandanta 13. južnodalmatinske brigade. U toku oktobra i novembra njegova brigada je vodila teške borbe protiv Nijemaca na Mljetu i Pelješcu.

U borbama protiv njemačkih desanta na Korčulu 22. decembra teško je ranjen i prebaen na lijeđe u Bari - Italija. Nakon ozdravljenja, marta 1944. godine postavljen je za operativnog oficira 26. divizije. Tokom aprila, maja i juna u estvovao je u organiziranju desantnih napada na Mljet, Korčulu, Šoltu i Brač gdje su postignuti izvanredni uspjesi. Kratko vrijeme nalazio se na dužnosti komandanta 4. splitske brigade, a već u prvoj polovini augusta postavljen je za navelnika štaba 9. divizije i s njom u estvovao u borbama za oslobođenje Duvna, Šujice, Posušja i Imotskog. Posebno se istakao kao na elnik Štaba u kninskoj operaciji. Krajem 1944. godine postavljenje za komandanta grada Dubrovnika, na kojoj je dužnosti ostao do po etka februara 1945. godine, kada je postavljen za komandanta 20. divizije.

S divizijom je u estvovao u završnim operacijama za konačno oslobođenje: u oslobođenju Like, južnog Korduna i dijela Gorskog kotara. Posebno se istakao u tržanskoj operaciji, kada je sa svojom divizijom ojačan tenkovskom brigadom, armijskim motoriziranim divizionom ili dalmatinskom udarnom brigadom 26. divizije od 26.-28. aprila izveo uspješan manevr preko Snježnika i oslobođio Knežak, St. Petar (Pivku), Ilirska Bistrica i Postojnu, ime su stvoreni uslovi za prodor jedinica 4. armije prema Trstu. Ojačane divizijske grupe pod njegovom komandom (oko 17.000 boraca) 29. aprila izvršile su brz prodor prema Trstu i već 1. maja, poslije žestokih borbi upale u grad, a 2. maja skršile i posljednji otpor neprijatelja u Trstu. Za postignute izvanredne uspjehe, heroizam i umješno korištenje žive sile i tehničke u ovoj operaciji, divizija je nagrada komandantom pohvaljena od Vrhovnog komandanta.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941.«.

Za narodnog heroja proglašen je 27. novembra 1953.

P R E G L E D
ŠTABOVA I KOMANDI 11. DALMATINSKE BRIGADE

Ovaj pregled sadrži poimeni ni pregled starješina brigade (od Štaba brigade do komandi eta). Naime, prvi dio sadrži poimeni ni pregled starješina Štaba brigade, zatim poimeni ni pregled starješina prištapskih jedinica - ranga eta. Dok, drugi dio sadrži poimeni ni pregled starješina štabova bataljona i komandi eta po funkcijama.*

I dio

PREGLED STARJEŠINA ŠTABA BRIGADE I PRIŠTAPSKIH JEDINICA

Komandanti brigade:

1. Pecoti Bogdan, od 2. oktobra do 14. oktobra 1943.
2. Atlagi Milan, od 14. oktobra 1944. do septembra 1944.
3. Guvo Ivan, od septembra 1944. do kraja rata

Politi ki komesari brigade:

1. Bori Marinko, od 2. oktobra do novembra 1943.
2. Maglica Vinko, od novembra 1943. do 31. januara 1944.
3. Romac Ivan, od 31. januara 1944. do 23. marta 1944.
4. Deak Ante, od 23. marta 1944. do novembra 1944.
5. Marki Grga, od novembra 1944. do kraja rata.

Zamjenici komandanta:

1. Ga e Ivan, od 2. oktobra do maja 1944.
2. Krili Andrija, od decembra 1944. do 26. marta 1945.
3. Antunovi Dominko, od 26. marta 1945. do kraja rata.

Napomena: Poslije Ivana Ga e ukinuta je funkcija zamjenika komandanta brigade sve do decembra 1944.

Zamjenici politi kih komesara:

1. Vilovi Danijel, od 2. oktobra do polovine oktobra 1943.
2. Raos Zvonko, od polovine oktobra 1943. do 28. februara 1944.
3. Matuli Benko, od 28. februara 1944. do januara 1945.
4. Gabri evi Martin, od januara 1945. do 15. februara 1945.
5. Mili i Zorko, od 15. februara 1945. do kraja rata.

Napomena: Vilovi Dane je u pripremi i organiziranju formiranja brigade do dolaska Zvonka Raosa vršio dužnost zamjenika politi kog komesara brigade.

Na elnici Štaba brigade:

1. Paut Georgije- or e, od 2. oktobra do 14. oktobra 1943.
2. Fiuman Vilko, od 14. oktobra 1943. do kraja rata.

* U izradi pregleda u estvovao je ve i broj živih starješina i boraca brigade, za izradu pregleda korišteni su operativni dnevnički Drugog i Trećeg bataljona. Korišten i ratni dnevnik politkomesara brigade Ante Deaka.

Obaveštajni oficiri Štaba:

1. Gali Drago
2. Goi Ivan
3. Bogdani Ante
4. Stani Vinko
5. Mateljak Mate
6. Periša Ljubo

Oficiri OZN-e:

1. Bogdani Ante
2. Božinovi Petar

Zamjenici oficira OZN-e:

1. Božinovi Petar
2. Matkovi Mate

Omladinski rukovodioци:

1. Perasovi Vlado
2. Škarica-Perkovi Ksenija
3. Pavli evi Ivan

Sekretari Štaba brigade:

1. Satara Ivoslav
2. Mratini Ante

Intendant brigade:

1. Ala Dominko

Zamjenici intendanta:

1. Frankovi Ratko
2. Lubina Luka

Referent naoružanja:

1. uli Vojislav

Referenti saniteta brigade:

1. Suvin dr Miroslav (Šlezinger)
2. Vu kovi Vojo, st. med.
3. Petkovi Branko, st. med.

Zamjenici referenta saniteta:

1. Vu kovi Vojo, st. med.
2. Petkovi Branko, st. med.
3. Iv evi Mir e, st. med.
4. Gr i Krunic, st. med.
5. Cvitkovi Dušan, vojni pitomac

Upravnik brigadnog previjališta:

1. Petkovi Branko, st. med.
2. Iv evi Mir e, st. med.
3. Ledi dr Stanko

Politkomesari brigadnih previjališta:

1. Koki Miljenko
2. Insel Melanka
3. Bariši Stjepan

Referenti saniteta prištapskih jedinica:

1. Prvan Stanko
2. Ivan i Jozica

P r a t e a e t a

Komandiri:

1. Odovi Risto
2. Mateljak Mate
3. Kucelin Miljenko
4. Mijo Petar
5. Kucelin Miljenko
6. Keki Marko

Politkomesari:

1. Kamhi Albert
2. Ivaniševi Ante
3. Maškovi Jakov
4. Ivaniševi Ante

Prate a eta je mijenjala naziv tako što je naziv prate e ete bio od formiranja brigade do 28. 2. 1944, a od toga dana do kraja decembra 1944, nosi naziv minobaca ka eta. Od kraja decembra 1944. do kraja rata ponovo naziv prate a eta.

e t a z a v e z u

Komandiri:

1. Muniti Franjo-Špica
2. Milić Luka
3. Rogić Ivan

Politkomesari:

1. Bajalo Mate-Maksim
2. Bogunovi Toma
3. Malada-Planinc Milka

Zamjenici komandira:

1. Patrlj Nedjeljko
2. Milat Ivo
3. Dragojević Ante
4. Rogić Ivan
5. Dorotić Jurko

Zamjenici politkomesara:

1. Brzica Jure
2. Malada-Planinc Milka
3. Dračevac Ivo

Inžinjerijska eta
(od decembra 1944. do kraja rata)

Komandir:

1. Kekić Milan

Politkomesari:

1. Svrđilina Jovica
2. Srhoj Petar

Zamjenik komandira:

1. Matnašević Mate

Zamjenik politkomesara:

1. Gabelić Ante

Vozarska eta
(od sredine ljeta 1944. do kraja rata)

Komandiri:

1. Šoštivica Mile
2. Gudelj Dane-Velega
3. Odović Risto

Politkomesari:

1. Dević Šime
2. Batistić Ante

Podoficerski kurs pri Štabu brigade
(od aprila 1944. do septembra 1944).

Komandir:

1. Banjac Milan

Politkomesar:

1. Svrđilina Jovica

Nastavnici:

1. Kršul Vinko
2. Lovrinović Ivan

II dio

PREGLED SASTAVA ŠTABOVA BATALJONA I KOMANDI ETA

Prvi bataljon

Komandanti bataljona:

1. Patrlj Miljenko
2. Škovrlj Branko
3. Martinić Karlo
4. Šeremet Ahmet

Zamjenici komandanta:

1. Banjac Milan
2. Martinić Karlo
3. Raos Jakov
4. Kekić Marko
5. Jukić Ivan

Politkomesari bataljona:

1. Mustapić Marko
2. Šur Ante
3. Olujić Ante-Toni
4. Talajić Jure
5. Gabrović Martin
6. Ostojić Vojtjeh
7. Ugrica Košta

Zamjenici politkomesara:

1. Bogunović Pero
2. Olujić Ante-Toni
3. Ostojić Vojtjeh

Obavještajni oficiri bataljona:

1. Bauk Marko
2. Jović Aleksandar
3. Mucić Vice (Vicko)

Omladinski rukovodioci bataljona:

1. Matijaševi Mile
2. Varšek Zvonko
3. Jurjevi Roko-Skorin
4. Krile Andrinko
5. Tomeli Ante
6. Herenda Josip
7. Benkovi Luka
8. Marinovi Simplio
9. Krstićevi Nedo
10. Nikoli Mijo

Intendanti bataljona:

1. Lubina Luka
2. Bekavac Marko-Samac
3. Kuculo Vlado
4. Vučovi Ante-Anti
5. Padovan Dome
6. Bojani Vicko

Referenti saniteta:

1. Petkovi Zdenko, st. med.
2. Grči Kruno, st. prava
3. Prvan Stanko
4. Filipovi Mate

1. eta

Komandiri:

1. Drlje Ante
2. Gudelj Marko-Bigi
3. Juki Ivan
4. Jerkovi Petar

Politkomesari:

1. Gudelj Dane-Velega
2. Vukša Vlaho
3. Šari Antun
4. Kasum Tomo
5. Mardešić Ante

Zamjenici komandira:

1. Jaki Ivan-Tica
2. Bajurin Nedjeljko
3. Muci Vice (Vicko)
4. Zec Jure-Joka i

Zamjenici politkomesara:

1. Božinovi Petar
2. Vukša Vlaho
3. Borčić Nikola

2. eta

Komandiri:

1. Tonkovi Dušan
2. Buklijaš Marko
3. Bajurin Nedjeljko
4. Markovi Stjepan
5. Jerkovi Petar
6. Barada Jozo

Politkomesari:

1. Rako Mate
2. Olujić Ante-Toni
3. Trumbić Vojko
4. Šović Krsto
5. Milić Zorko
6. Čelebić Uro

Zamjenici komandira:

7. Dončići Marko
 8. Svrđlin Jovica
 9. Varšek Zvonko
- Zamjenici politkomesara:*
1. Jukić Ivan
 2. Marković Stjepan
 3. Zec Milan
 4. Sršen (Luke) Nikola
 5. Šarić Josip

Zamjenici politkomesara:

1. Varšek Zvonko
2. Romić Stipe
3. Bogdan Pavao

3. eta

Komandiri:

1. Jur evi Mirko
2. Prodan Ivan

Politkomesari:

1. Krstić Luka
2. Divi Jozo
3. Vrsalović Ante
4. Petrašić Ranko
5. Tomelić Ante
6. Vlastelica Stjepan

Zamjenici komandira:

- >• Radović -Ostojić Anica
- \ Prodan Ivan
3. Barada Jozo

4. Bjažević Luka

Zamjenici politkomesara:

1. Felanda Silvester
2. Kristić Luka
3. Pavlićevi Ivan
4. Milić Zorko
5. Vlastelica Stjepan
6. Jurjević Roko-Skorin

Prateća eta

(od februara 1944. do kraja rata)

Komandiri:

1. Odović Risto
2. Mustapić Ante-Iglić
3. Bajurin Nedjeljko

Politkomesari:

1. Petrašić Ranko
2. Matković Mate
3. Vrsalović Ante

Zamjenici komandira:

1. Ribarović Marinko

L 611as m a r

Zamjenici politkomesara:

1. Krstinić Ljubo

Ovaj bataljon je iz sastava Imotskog partizanskog odreda ušao u sastav brigade u formiranju u Kozici 2. oktobra 1943.

Druugi bataljon (od 2. 10. 1943. do 25. 2. 1944)

Komandanti bataljona:

1. Dodig Petar-Pešo
2. Antunović Dominko

Politkomesar bataljona:

1. Vuković Mirko

Zamjenici komandanta:

1. Tabain Koka Antun
2. Krilić Andrija

Zamjenik politkomesara:

1. Milić Jerko

Obavještajni oficiri bataljona:

1. ović Krsto
2. Stanić Vinko

Omladinski rukovodilac bataljona:

1. Despot Jure

Intendant bataljona:

1. Radalj Jozo

Referent saniteta:

1. Despot Ana

1. eta

Komandir:

1. Božić Mirko

Politkomesar:

1. Deletić Jakša

Zamjenik komandira:
1. Maji Mate

Zamjenik politkomesara:
Kamhi Albert

2. eta

Komandiri:

1. Buklijaš Marko
2. Jokovi Mirko
3. Radi i Milan

Politkomesar:

1. Tomaši Marin

Zamjenici komandira:

1. Jokovi Mirko
2. Radi i Milan
3. Raki Ljubo

Zamjenik politkomesara:

1. Kuljiš iro

3. eta

Komandir:

1. Vilovi Krsto

Zamjenici komandira:

1. Dragojevi Šilo Mirko
2. Matuli Ante-Ton i-Gomoja
3. Marinkovi Andrija
4. Begovi Ante

Politkomesari:

1. Elezovi Mate
2. ovi Krsto

Zamjenici politkomesara:

1. Kvesi Sibe
2. Krstini Ljubo

Ovaj bataljon je iz sastava Makarskog partizanskog odreda ušao u sastav brigade u formiranju u Kozici, 2. 10. 1943. Rasformiran je na Visu 25. 2. 1944.

T r e i b a t a l j o n

Komandanti bataljona:

1. Gabri Mile- arkaš
2. Martini Karlo
3. Martinac Mišo
4. Raos Jakov

Zamjenici politkomesara:

1. Bulat Mate
2. Vukša Vlaho
3. Mari Nikola-Bokež

Politkomesari bataljona:

1. Marki Grga
2. Maškovi Jakov
3. Mari Nikola-Bokež
4. Barbari Ljubo

Obaveštajni oficiri bataljona:

1. Mateljak Mate
2. Viskovi Zorislav
3. Padovan Josip
4. Žaneti -Sinkovi Ivan
5. Stani Vinko

Zamjenici komandanta:

1. Krili Andrija
2. Kenjalo- ura Rade
3. Martini Karlo
4. Vilovi Krsto
5. Rosi Ante
6. Vilovi Krsto
7. Krsti evi Ante
8. Kršul Vinko

Omladinski rukovodioci bataljona:

1. Matkovi Mate
2. Milat Dušan
3. Ferenca Ivo
4. Šperac Petar
5. Separovi Hrvoje
6. Fabijanovi -Hajdukovi Marija
7. Žaneti Ante
8. Marinkovi -Cermak Bosiljka
9. Danon-Nui Blanka

Intendami bataljona:

1. Bani evi Ivan
2. Radalj Jozo

Referenti saniteta:

1. Vu kovi Vojo, st. med.
2. Iv evi Mir e, st. med.
3. Sesjak Stjepan
4. Beli -Štok Katica
5. Krstini Sr an, st. med.
6. Frankovi -Baškovi Marija

1. eta

Komandiri:

1. Urli Vlado
2. Kenjalo- uri Rade
3. Rom evi Milan
4. Mateljak Bruno
5. Dragovi Martin
6. Tomaševi Marin
7. Maslov Ivan

Politkomesari:

1. Talaji Jure
2. Petkovi Ante-Raba
3. Ugrica Košta
4. Milat Dušan
5. Prižmi Faustin
6. Cetini Pensa Petar

Zamjenici komandira:

1. Ivaniševi Ivo
2. Krajišnik Nenad
3. Kuštra Jozo
4. Jerkovi (Mij^e) Ivan-Lazari
5. Marinovi - afranko Jukica

Zamjenici politkomesara:

1. Jerkovi Stjepan
2. Milat Dušan
3. Unkovi Jure
4. Srhoj Petar
5. Jon i Ante-Škobalj-Pešo
6. Šeparovi Hrvoje
7. Žaneti Antun

2. eta

Komandiri:

1. Mijo Petar
2. Banjac Uroš
3. Buklijaš Marko
4. Dragovi Martin
5. Rubeša Milivoj
6. Sabli Petar

Politkomesari:

1. Jerkovi Petar
2. Kamhi Albert
3. Tomaševi Marin
4. Caratan Jurko
5. Kralj Vladimir

Zamjenici komandira:

1. Tomaševi Marin
2. Dragovi Martin
3. Dropuli Jure

Zamjenici politkomesara:

1. Garbin Vicko
2. Jerkovi Stjepan
3. Stambuk Albert
4. Srhoj Petar
5. Šeparovi Hrvoje
6. Savovi Boško
7. Svaguša Vice

3. eta

Komandiri:

1. Dugandži Ivan-Šuba
2. Krajišnik Nenad
3. Kenjalo- uri Rade
4. Vilovi Krsto
5. Tomaševi Marin
6. Frankovi Ivo

Politkomesari:

1. Barbari Ljubo
2. Jakiši Mate
3. Barbari Ljubo
4. Dul i Jakov

Zamjenici komandira:

1. Radoš Ivan-Šaran
2. Begovi Ante
3. Rubeša Milivoj
4. Dorotić Jurko
5. Sabli Petar
6. Marinovi - afranko Jukica
7. Jerkovi (Mije) Ivan-Lazari

Zamjenici politkomesara:

1. Žaja Vicko
2. Divi Josip
3. Padovan Ante
4. Štambuk Albert
5. Jon i Ante-Škobalj-Pešo
6. Šeparovi Hrvoje
7. Srhoj Petar
8. Dul i Jakov
9. Štambuk Albert

P r a t e a e t a
(od februara 1944. do kraja rata)

Komandiri:

1. Mateljak Mate
2. Ljubiši Vlaho
3. Maslov Ivan
4. Kučelin Miljenko
5. Dragovi Martin

Politkomesari:

1. Ljubiši Vlaho
2. Ugrica Košta
3. Petkovi Ante-Raba

Zamjenici komandira:

1. Barbari Ljubo
2. Maslov Ivan
3. Frankovi Ivo
4. Dropuli Jure
5. Radić Ante

Zamjenici politkomesara:

1. Dul i Jakov
2. Tomaševi Marin
3. Savovi Boško

Ovaj bataljon je iz sastava Neretvanskog partizanskog odreda, bataljon »Jure Gali« koji je ušao u sastav brigade u formiranju u Kozici, 2. 10. 1943.

e t v r t i b a t a l j o n
(od 19. 11. 1943. do kraja rata)

Komandanti:

1. Turi Marko-Markan
2. Patrlj Miljenko
3. Antunović Dominko
4. Martinac Mišo

Politkomesari bataljona:

1. Vilović Danijel
2. Rako Milan

Zamjenici komandanta:

1. Škovrlj Branko
2. Rosić Ante
3. Vilović Krsto
4. Kršul Vinko
5. Majić Mate
6. Beroš Roko

Zamjenici politkomesara:

1. Deak Ante
2. Rako Milan
3. Batistić Ante
4. Perasović Vlado
5. Popović Milija
6. Šarić Antun
7. Eterović Božo

Obavještajni oficiri bataljona:

1. Pužina Mario
2. Mustapić Stipe
3. Perišić Ljubo
4. Munitić Frane-Špica

Omladinski rukovodioci bataljona:

1. Perkušić Nedjeljko
2. Rimac Vlado
3. Bobić Vjekoslav
4. Letića Nikola
5. Kačić Dinko
6. Božinović Petar
7. Čepić Ante
8. Nikolić Petar
9. Banovac-Zaninović Anka

Intendanti bataljona:

1. Finci Salamon
2. Borić Ivan-Jovo
3. Buratović Kuzma
4. Kuculović Vlado

Referenti saniteta:

1. Lozo-Raos Anka
2. Bio ina Jozo, st. med.

3. Marinkovi - ermak Bosiljka

4. Cvitkovi Dušan, vojni pítomac

5. Pavlina-Bolfeš Marija

1. eta

Komandiri:

1. Odovi Milan-Priša
2. Vučetić Jakov
3. Raos Jakov
4. Papafava Stjepan
5. Beroš Roko
6. Vlaki Serafin

Politkomesari:

1. Miošić Ante
2. Srhoj Ljubo
3. Profaca Marko

Zamjenici komandira:

1. Milić Luka
2. Beroš Roko
3. Vlaki Serafin
4. uli Miro
5. Zec Milan

Zamjenici politkomesara:

1. Antunović Emanuel
2. Letica Nikola
3. Eterović Božo
4. Gizić Nedjeljko

2. eta

Komandiri:

1. Tomić Nikola-Tutum
2. Čagalj Tomo
3. Lončar Ante
4. Krile Ante
5. Buljan Mate
6. Poljak Šime

Politkomesari:

1. Lasić Mate
2. Ivanišević Ante
3. Batistić Ante
4. Božinović Petar
5. Karuza Milan
6. Šuk Blaž
7. Benković Luka

Zamjenici komandira:

1. Tomić Mirko
2. Krile Ante
3. Buljan Mate
4. Munitić Frane-Špica
5. Poljak Šime

Zamjenici politkomesara:

1. Batistić Ante
2. Rako Milan
3. Benković Luka
4. Kačić Dinko
5. Kuljić Štefan
6. Matić Ivan
7. Janjić Nikola

3. eta

Komandiri:

1. Lončar Ante
2. Božić Mirko
3. Milić Luka
4. Papafava Stjepan
5. Munitić Frane-Špica
6. uli Miro

Politkomesari:

1. Rako Milan
2. Mratinić Ante
3. Perišić Ljubo
4. Kuljić Štefan
5. Dragičević Adolf
6. Prlačić Ivan

Zamjenici komandira:

1. Buljan Mate
2. Kadijević Branko
3. Ravlić Mirko
4. Kurtin Rajko

Zamjenici politkomesara:

1. Milić Zrinjko
2. Kuljić Štefan
3. Pavlićević Ivan
4. Gizić Nedjeljko
5. Kačić Dinko

Prata eta
(od aprila 1944. do kraja rata)

Komandiri:

1. Pal ok Nadan
2. Papafava Stjepan
3. Šeremet Ahmet
4. Ravli Mirko

Politkomesari:

1. Gudelj Ljubo
2. Matkovi Mate
3. Srhoj Ljubo
4. Šeparovi Bur ina Petar

Zamjenici komandira:

1. Papafava Stjepan
2. Kurtin Rajko
3. Zec (Nikole) Stipe
4. Taslak (Mate) Jure

Zamjenici politkomesara:

1. Ka i Dinko
2. Pavli evi Ivan
3. Bariši Jure
4. Andreis Vinko

Ovaj bataljon je iz Imotskog partizanskog odreda ušao u sastav brigade Hvaru, 19. 11. 1943.

Peti bataljon
(od 19. 11. 1943. do 25. 2. 1944. kada postaje 2. bat.)

Komandanti bataljona:

1. Marevi -Stanko Prpi
2. Krili Andrija
3. Martinac Mišo
4. Mijo Petar

Politkomesari bataljona:

1. Giljevi Ivan
2. Mustapi Marko
3. Ražnatovi Petar-Pura
4. Gabri evi Martin
5. Kristi Luka
6. Šu ur Ante
7. Deletis Jakša

Zamjenici komandanta:

1. Mijo Petar
2. Gabri Sre ko
3. Mijo Petar
4. Jur evi Mirko

Zamjenici politkomesara:

1. Jaki Ljubo
2. Mili i Jerko
3. Padovan Ante
4. Mili i Zorko
5. Kamhi Albert

Obavještajni oficiri bataljona:

1. Keki Milan
2. Mardeši Marko

Omladinski rukovodioci bataljona:

1. Škarica-Perkovi Ksenija
2. Matas-Toplak Neva
3. Fabijanovi -Hajdukovi Marija
4. Gizdi Ivan
5. Dujmovi Božo

Intendanti bataljona:

1. Praljak Mirko
2. Brali Ivan
3. Mioši Ante

Referenti saniteta:

1. Petkovi Branko, st. med.
2. Fran eski-Rako Neva
3. Alkalaj (M.) Beba-Vasja
4. Krzulovi Juraj
5. Angjelinovi Vuk, st. med.
6. Sesjak Stjepan
7. uli or e, maturant

1. eta

Komandiri:

1. Krsti evi Ante
2. Mijo Petar

3. Mateljak Bruno

4. Maji Mate
5. Marši Nikola

Politkomesari:

1. Dugandžić Ante,
2. Grgić Jurica
3. Tomašić Marin
4. Tomić Mijo
5. Deletić Jakša
6. Mardešić Ante
7. Šišeta Ante
8. Stančić Tade

Zamjenici komandira:

1. Mateljak Bruno
2. Kudračić Aziz-Ziza

3. Skorin Ante
4. Bulog Jugoslav
5. Majić Mate
6. Vlajević Ante
7. Žitko Bogoslav

Zamjenici politkomesara:

1. Grgić Jurica
2. Barišić Stjepan
3. Martinović Petar

2. eta

Komandiri:

1. Tomašević Luka
2. Dulčić Josip-Sibe
3. Vlajević Ante
4. Mijočević Petar
5. Kekić Marko
6. Mateljak Bruno
7. Vlajević Ante

Politkomesari:

1. Giljević Nedo
2. Bizjak Duško
3. Borčić Ivan-Jovo
4. Devčić Šime
5. Pecotić Antušin Franjo

6. Oršulić Miljenko
7. Belamarić Petar

Zamjenici komandira:

1. Kekić Marko
2. Kudračić Aziz-Ziza
3. Radić Milan
4. Ravlić Jozo
5. Štrbić (Ante) Mate
6. Jelašić Stanko
7. Murić Ante

Zamjenici politkomesara:

1. Rubinić Jakov
2. Mardešić Ante
3. Krstić Nedo

3. eta

Komandiri:

1. Bogunović Andrija
2. Kekić Marko
3. Rakić Ljubo
4. Marinković Andrija
5. Primić Pero

Politkomesari:

1. Jakić Mate
2. Borčić Ivan-Jovo
3. Gabrović Martin
4. Devčić Šime
5. Kamhić Albert
6. Blagdan Miro
7. Oršulić Miljenko

Zamjenici komandira:

1. Matutinović Pino
2. Musulin Ante
3. Marinković Andrija
4. Joković Danijel
5. Rudan Petar

Zamjenici politkomesara:

1. Krstić Nedo
2. Petrić Antun-Pjero
3. Devčić Šime
4. Šperac Petar
5. Bubica Janko

P r a t e a e t a
(od februara 1944. do kraja rata)

Komandiri:

- 1. Marši Nikola
- 2. Stipi Danko

Politkomesari:

- 1. Deletis Jakša
- 2. Tomaši Marin
- 3. Cibili Stijepo
- 4. Šišeta Ante

Zamjenici komandira:

- 1. Raki Ljubo
- 2. Stipi Danko
- 3. Rudan Ante

Zamjenici politkomesara:

- 1. Rubini Jakov

Ovaj bataljon je iz Neretvanskog partizanskog odreda, bataljon »Petar Bo-gunovi« ušao u sastav brigade na Hvaru 19. 11. 1943. Rasformiranjem 2. bata-ljona na Visu, 25. 2. 1944. ovaj bataljon dobiva ime po redoslijedu 2. bataljon.

5. e t a 2. b a t a l j o n a

Komandir:

- 1. Mirkovi Dinko

Politkomesar:

- 1. Banina-Dunatov Eva

Zamjenik komandira:

- 1. Poljak Šime

Zamjenik politkomesara:

- 1. Ba ini Ante-Braco

Ova eta je (Lete a eta iz sastava Sjevernodalmatinskog partizanskog od-reda) s Dugog otoka ušla u sastav 2. bataljona kao 5. eta na Visu, 12.3.1944. eta je rasformirana maja 1944.

Š e s t i b a t a l j o n
(od 25. 12. 1943. do 22. 1. 1944)

Komandant bataljona:

- 1. Dul i Josip-Sibe

Politkomesar bataljona:

- 1. Cvitan Josip-Ambroz

Zamjenik komandanta:

- 1. Grubi Aleksandar-Lešo

Zamjenik politkomesara:

- 1. Bizjak Duško

Obavještajni oficir bataljona:

- 1. Mili i Zorko

Omladinski rukovodilac bataljona:

- 1. Bobi Vjekoslav

Intendant bataljona:

- 1. Sivi Ivo

1. e t a

Komandir:

- 1. Doki Milan

Politkomesar:

- 1. Vidovi Josip

Zamjenik komandira:

- 1. Goldštajn Emil

Zamjenik politkomesara:

- 1. Petri Andrija

2. eta

Komandiri:

1. Grubiši Joso
2. Lacmanovi Ratko

Politkomesar:

1. Živkovi Ivan

Zamjenici komandira:

1. Lacmanovi Ratko
2. Skorin Ante

Zamjenik politkomesara:

1. Duževi Vicko

Ovaj bataljon je iz Hvarsko-viškog partizanskog odreda 2. bataljon ušao u sastav brigade na Hvaru 25. 12. 1943. Rasformiran je na Visu 22. 1. 1944.

Peti bataljon (od 19. 7. 1944. do 8. 12. 1944.)

Komandanti bataljona:

1. Milovanovi Živomir
2. Škovrlj Branko
3. Raos Jakov

Politkomesari bataljona:

1. Ivaniševi Ante
2. Namorš Veljko

Zamjenik komandanta:

1. Dolgan Ludvik

Zamjenik politkomesara:

1. Bulat Mate

Omladinski rukovodioci bataljona:

1. Bona in Zdenka
2. Šperac Petar
3. Krstići Nedo

Intendanti bataljona:

1. Buždan Ivan
2. Mahni Joža
3. Prezelj Franc

Referent saniteta:

1. Ivan i Jozica

1. eta

Komandiri:

1. Kači Maksim
2. Bandelj Franc

Politkomesar:

1. Štambuk Albert

Zamjenici komandira:

1. Simić Andrej
2. Bandelj Franc
3. Kosovel Stanko

Zamjenik politkomesara:

1. Antunovi Emanuel

2. eta

Komandir:

1. Škrlj Franc

Politkomesar:

1. Antunovi Emanuel
2. Dragičevi Adolf

Zamjenici komandira:

1. Šušter Anton
2. Piško Zdravko

Zamjenik politkomesara:

1. Stambuk Albert

3. eta

Komandiri:

1. Svagelj Zoro
2. Štokelj Jožef
3. Šloser Jože

Politkomesar:

1. Mati Ivan

Zamjenici komandira:

1. Bratina Emil
2. Fabijan Eugen-Janko

Zamjenik politkomesara:

1. Grgas Mate

P r a t e a e t a

Komandir:

1. Keber Anton

Zamjenici komandira:

1. Peternel Rudolf
2. Prižmi -Mulaco Ivan

Politkomesar:

1. Oreb Milivoj

Zamjenik politkomesara:

1. Kova i Lev

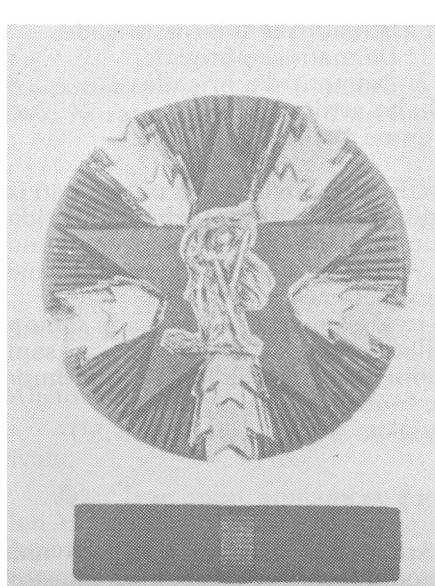
Ovaj bataljon »Prekomorski« je došao iz Italije na Vis i ušao u sastav brigade 19. 7. 1944. Rasformiran je u Drnišu 8. 12. 1944.

ODLIKOVANJA, POHVALE I PRIZNANJA

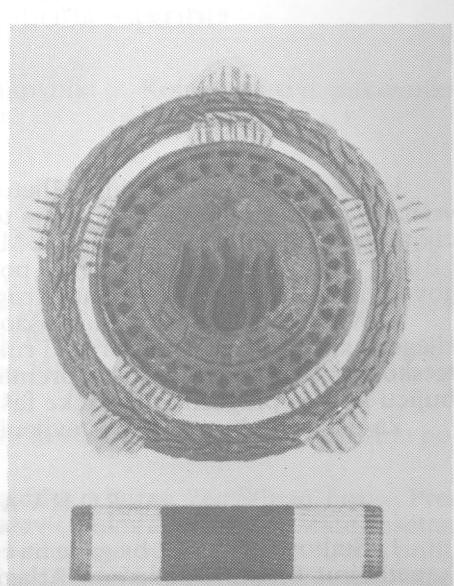
Ovdje isti smo odlikovanja, neke važnije pohvale i priznanja koja je brigada dobila za svoja juna ka djela i podvige u NOB. Posebno isti smo pohvalu koju je 26. diviziji i Mornarici NOVJ u njem je sastavu bila i ova brigada, koju je izrekao vrhovni komandant Maršal Jugoslavije drug Tito za hrabro i herojsko držanje u borbi na Koruli i Mljetu.

ODLIKOVANJA

Za naročite zasluge u borbi protiv neprijatelja, za oslobojenje zemlje, širene bratstva i jedinstva i moralno-političkog jedinstva NOV i naroda, Vrhovni komandant oružanih snaga i Predsjednik SFRJ, Maršal Josip Broz Tito, ukazom broj 176 od 22. decembra 1961. odlikovao je 11. dalmatinsku udarnu brigadu:

Orden zasluge za narod sa zlatnom zvijezdom

Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem

P O H V A L E

Za uspješno izvršenu akciju u borbi s nadmo nim neprijateljem, Nijemcima na Kor uli i Mljetu i juna kog i herojskog držanja svih boraca 26. divizije i u i-jem je sastavu djelovala i ova brigada, vrhovni komandant Maršal Jugoslavije drug Tito, izrekao je pismenu pohvalu:

»BORCIMA, KOMANDIRIMA I POLITKOMESARIMA XXVI DIVIZIJE I MORNARICE KOJI SU SE ISTAKLI PRILIKOM NAPADA NA OTOKE KOR ULU I MLJET, IZRAŽAVAM SVOJU ZAHVALNOST I PRIZNANJE. VIDE I NJIHOVO DRŽANJE I UPORNOST PRIGODOM UNIŠTAVANJA FAŠISTI KIH ZLO INACA KOJI SU TOLIKO ZLO INA PO INILI, PRONIJELI SU JOS JEDAN PUT SLAVU ORUŽJA NOV I POJ U SVIM SAVEZNI KIM ZEMLJAMA. SLAVA PALIM HEROJIMA KOJI SU DALI ŽIVOTE ZA SLOBODU SVOG NARODA.

TITO, MARŠAL JUGOSLAVIJE.«

Depeša Štaba XXVI Divizije NOVJ od 2. 5. 1944.

Istovremeno je Štab XXVI divizije svojom naredbom, koju u cijelosti donosimo, pohvalio jedinice koje su se istakle u napadu.

ŠTAB
XXVI DIVIZIJE NOVJ
26. 04. 1944.

ŠTABOVIMA:

I. Dalmatinske udarne brigade,
II. Dalmatinske brigade,
12. Dalmatinske brigade,
Štabu artiljerije,
Upravi Divizijske bolnice.

U operacijama na otocima Mljetu i Kor uli naša Divizija je u potpunosti izvršila zadatak, nanijevši neprijatelju teške gubitke u živoj sili i tehniči. Likvidacijom neprijateljskog garnizona na Mljetu i uništenjem garnizona u Veloj Luci i Blatu, mi smo zaslužili priznanje i pohvalu Vrhovnog štaba izraženu preko njegovog delegata general-lajtnanta druga Žujovi a-Crnog.

U ovim žestokim borbama došao je do izražaja masovni heroizam, samoprijegor i snalažljivost svih boraca i rukovodilaca, minobaca a, artiljeraca i sanitetskog osoblja. Sviest i mržnja prema ubicama našeg naroda slila se u ogromnu bujicu koja je pregazila njema ke fašisti ke horde.

Za uspješno izvršenje postavljenih zadataka:

P O H V A L J U J E M O

1. Štabove 1, 11. i 12. brigade na elu sa komandantima brigada drugovima, kapetanima Stupar Bogdanom, Atlagi Milanom i Arseni Borkom za majstorsko rukovo enje jedinicama u operacijama na Mljetu i Kor uli. Ovim vam izražavamo puno priznanje i zahvalnost za uspješno izvršenje zadataka jedinica kojima ste vi rukovodili.

2. Štabove bataljona 1. i 11. brigade i štabove 1. i 4. bataljona 12. brigade za uspješno rukovo enje, samoprijegor i hrabrost pokazane u ovim operacijama.

3. Mitraljesce 1. i 11. brigade i 1. i 4. bataljona 12. brigade. Vi ste smrtonosnom vatrom iz vaših mitraljeza pokosili na stotine fašisti kih bandita. Ovim vam odajemo priznanje i zahvalnost za vaše hrabro držanje na Mljetu i Koruli.

4. Borce i rukovodioce 1. i 11. brigade, 1. i 4. bataljona 12. brigade za masovni heroizam i požrtvovanje pokazano u borbama na Mljetu i Koruli. Vašim neodoljivim naletima neprijatelju nijesu pomogli ni snažna utvrda enja ni dobra tehnika. Ovim i daljim pobjedama vi ubrzavate oslobođenje našeg naroda.

5. Minobaca e 1, 11. i 12. brigade kojim ste preciznim gađanjem u mnogočemu doprinijeli u izvođenju ovih pobjeda.

6. Artiljerce baterije brdskih topova kojaje u estvovala u borbama na Koruli, a koji ste svojom preciznom vatrom omoguili likvidaciju najja ih neprijateljskih uporišta.

Posebno pohvaljujemo pukovnika Kevinaika, komandanta artiljerije za veliko požrtvovanje i dobro rukovo enje vatrom artiljerijskih oružja u borbama na Koruli.

7. Sanitetsko osoblje Divizije, 1, 11. i 12. brigade za požrtvovanje i hrabrost pokazane u operacijama na Mljetu i Koruli. Vi nijeste žalili truda i napora da bi ukazali punu pomoć našim ranjenicima.

Ovim pobjedama vi ste dokazali da u sebi nosite veliku ljubav prema svojoj Dalmaciji, svome narodu za koga ste spremni i živote dati. Ovim smo dokazali da Vrhovni štab i Maršal Tito mogu rađati na nas, ali smo dokazati da i možemo još više dati.

SLAVA PALIM HEROJIMA! SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

Politkomesar:
Dule Kora s. r.

Načelnik, p. pukovnik:
Ante Biočić s. r.

Komandant, p. pukovnik:
Božo Božović s. r.

POHVALA

Za uspješno izvedenu akciju i herojsko držanje boraca u borbi s Nijemcima na Mljetu i Koruli Štab 26. divizije, svojom naredbom br. 30 od prvog maja 1944. izrekao je poimeni nu pohvalu boraca po jedinicama.

Izvod poimeni no pohvaljenih boraca 11. brigade u borbi s Nijemcima na Mljetu.

»U 1. bataljonu istakla se cijela 3. i prateće eta. Od pojedinaca zaslužuju poхvalu:

Jaki Ivan, zamj. komandira eta, Muci Jozo, borac, Zec Štipan, borac, Prodan Ante, borac, Mili i Zorko, vodnik, Bjažević Luka, desetar, Zec Mate desetar, Popović Vjeko, desetar, Deli Mara-Rita, vodna bolni arka, ovi Krsto, politkomesar eta, Štedri Nikola, desetar, Barada Jozo, borac, Kunjaši Ivan, borac, Dvornik Vesela, etna bolni arka, Jujnovi Iva, etna bolni arka, Bali Ana, higijeničar bataljona, Šur Ante, kurir, Bogunović Radoslav, kurir, Klobosa Ivo, kurir, Jonjić Ivan, kurir.

U 2. bataljonu istakli su se:

Raki Marko, Maji Mate, Frani evi Mate, Sinkovi Marija, puškomitralski poginula, Caratan Marinko, poginuo, Tuli Ivica, bolni arka, Keki Marko, komandir 3. ete, Musulin Ante, zamj. komandira 3. ete, poginuo, Dropuli Jozo, vodnik voda u 3. . poginuo, Petri Ante, zamj. komesara 3. ete, Skorin Ante, vodnik, Dvornik Lenka, bolni arka, Suli Zdenka, bolni arka, Frankovi Mara, bolni arka, Gabri evi Martin, polit, komesar 3. ete, Cesari Vlado, vodnik, Škarica Ksenija, Praljak Mirko, intendant bataljona.

U minobaca koj eti brigade istakli su se:

Mateljak Mate, komandir ete i Minotti Santino.

U sanitetu istakli su se:

Vu kovi Vojo, referent saniteta brigade, Gr i Kruno, referent saniteta 1. bat., Križanac Slavica, bolni arka, Alkalaj Beba, referent saniteta 2. bat., Iv evi Mir eta, referent saniteta 3. bat., Sesjak Stjepan, zamj. referenta saniteta, Šabi Katica, bolni arka, Grgasovi Margarita, bolni arka, Marinkovi Bosiljka, referent saniteta 4. bat., Banovac Ankica, zamj. ref. saniteta, Petroši Vicko, bolni ar, Lon ar Jela, bolni arka, Zorotovi Nikola, bolni ar, Petkovi Branko, zamjenik ref. saniteta brigade, Fran eski Neva, bolni arka, Filipovi Mate, bolni ar, Matosi Ivan, desetar, Muniti Tonka, bolni arka».

U ovoj naredbi pohvale se odnose na borce prvog i drugog bataljona i sanitet, za borbu na Mljetu, 21-23. IV 1944.

Treći i četvrti bataljon naše brigade bio je pod komandom Štaba Prve dalmatinske brigade u borbi na Koruli 23-24. IV 1944, za koje vjerojatno Štab Prve brigade nije dostavio prijedlog za pohvalu.

Izvod iz izvještaja Štaba 2. brigade (11. dalmatinske brigade), Štabu 26. divizije pod brojem str. pov. 12/44. od 6. VII 1944. o izvođenju borbe na otoku Bra u od 1-4. VI 1944.

Štab brigade je pohvalio rukovodioce i borce za juna ke podvige i herojsko držanje u borbi s Nijemcima na otoku Bra u.

»U ovoj akciji naročito su se istakli hrabroš u i umješnim rukovođenjem u borbi komandant 3. bat. poručnik Mile Gabrić, pomoćnik komesara istog bataljona Mate Bulat, komandant 2. bat. poručnik Andrija Krilić.

Tako er su se istakli od rukovodilaca i boraca slijedeći: komandir prateće 1. bataljona Mustapić Ante, komandir 3. ete 3. bataljoma Tomašević Marin, za hrabro rukovođenje u jurišu. Mijo Petar, pomoćnik, v.d. zamjenika komandanta 2. bataljona, Rakić Ljubo, pomoćnik, komandir 3. ete 2. bataljona, Vlađević Ante, komandir 2. ete 2. bataljona, Gabrić evi Martin, komesar 3. ete 2. bataljona, kao hrabri i dobri rukovodioči. Begović Ante, zamjenik komandira 3. ete 3. bataljona istakao se je hrabroš u prilikom juriša na željane prepreke, Šrđan Petar, vodni delegat u 3. eti 3. bataljona, istakao se u jurišu kao bombaš. Kuštra Jozo, desetar 3. ete 3. bataljona - hrabro je rukovodio svojom desetinom i jurišao ručnim bombama. Radi Ante i Karuza Ante, nišandžija na teškom bacaju iz prateće 3. ete 3. bataljona, što su precizno tukli sa svojim bacaju im, premda ih je tukla neprijateljska artiljerija i uslijed eksplozije došla im je krv na uši, a oni nisu prestali tu i. Družijani Slavko, kurir Štaba 2. bataljona savjesnim vršenjem svoje dužnosti u najopasnijim momentima. Pecotić -Antušin Franjo, vodni delegat iz 2. bataljona kao neustrašivi mitraljezac i jurišao je na neprijateljske bunkere. Franković Marija, Baljko Ljubo, Gavranić Marija, Jakir Tonko, Puljan Mate, Antunović Ante, Bučić Petar, Tomašević Slavko, Srdelić Petar, Srklić Ivan, Magaš Jakov, Cvitanović Mate, Strbić (Ante) Mate, Bubica Janko, Matešić Ivan,

Pavlin Milan, Gracin Mate, Domandži Ivan, Bonkovi Spiro, Cetini Ljubo, Medak Lovre, Primorac Ivan, Vlah Dušan, Mardeši Ante, Ali Mile, Martinovi - Tuta Petar, Jelav i Karlo, Žitko Bogdan, Muri Ante, Brimilo Marin, svi iz 2. bataljona koji su se istakli za vrijeme juriša i neustrašivog držanja pred neprijateljem. Bolni arka Anka Lozo iz 3. 3. bataljona, koja je pod najžeš om vatrom izvlaila ranjene drugove i pokazala primjer junaštva. Muci Jozo, Pridan Ante, mitraljesci. Bolni arka Deli Mara-Rita, Brkuši Karmela, nišandžija na protukol. pušči Doroti Mate i kurir Radman Ivo. Rako Nedjeljko, Baus Milivoj prvi izbili na kotu i oduzeli neprijatelju »šarac«. Muci Vicko, vodnik, Zec Ivan, desetar, Buzoli Vinko, Barada Jozo, mitraljezac i Tomi i Ana, vodna bolni arka, Jovi Aleksandar, Herenda Josip, Šešelja Franjo, Ka an Ante, bombaš, Jujnovi Iva, vodna bolni arka, Bilas Petar, vodnik, Ribarovi Marinko, Šesni Ivan, desetar, Erceg Miljenko, Dadi Stipe, Mekiši Ante, vodna bolni arka Bosni Jakica, Zlodre Marin, kuriri štaba bataljona Jonji Ivan, Bogunovi Radoslav, Hazdovac Baldo, Zec Ivan, Ali Mile, svi iz 1. bataljona koji su se istakli svojom požrtvovnoš u. Ribarevi Drago, kurir pri Štabu brigade, koji se istakao svojom požrtvovnoš u i neumornim radom prenose i stalno izvještaje. Veki Josip, mitraljezac i Še er Marko, pomo nik na teškom baca u. Nobile Jerko, mitraljezac, Sibili i Josip, mitraljezac, Sardeli -Kraljevi Marin, bombaš, Damjanovi Mile, bombaš, Vlaši Petar, bombaš, Trbušovi Nikola, vodnik (poginuo), Vulin Jakov, bombaš, Cucar Vjekoslav, mitraljezac, Veli Ante, mitraljezac, Pe arevi Vicko, mitraljezac, Katica Jelavi , vodni delegat, Simi Drago, mitraljezac, Nižeti Ivan, bombaš, Radovanovi Ivan, vodnik, Ivaniševi Ante, Dra evac Ivo, vodni delegat, An eli Jure, mitraljezac, Marinovi Nikola, nišandžija teškog baca a, Barbari Mate, mitraljezac, Mari Ante, Delaš Jozo, desetar, Jezidžija Duje, Bogdanovi Miho, desetar (poginuo). Boži Mirko, komandir poru nik, Zec Stipe, vodnik, Barbir Mate, Zderi Mate, desetar, Markov Drago, Sokol Mate, Vuj i Mate, desetar, Tatkovi Ante, mitraljezac, Intenta Mel, mitraljezac, Dragi evi Mijo, Raos Jozo, mitraljezac, Buljan Mate, zamjenik komandira, Kuljiš iro, pomo nik komesara ete, Kurtin Rajko, desetar, Mustapi Stipe, Prižmi Dinko, vodnik, Dragi evi Adolf, Vladislavi Ivan, desetar, Dunat Drago, mitraljezac, Pirovi Ivan, mitraljezac, Hajdi Pero, Fain Drago, desetar, Beroš Roko, zamjenik komandira, Antunovi Emanuel, pomo nik komesara.«

(Zbornik NOR-a, tom 5, knjiga 28, dok. 25. str. 97-103)

P O H V A L A

Izvod iz obavijesti Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 31. X 1944, a na osnovu postignutih uspjeha u borbi za oslobo enje otoka, sjajnih uspjeha postignutih u desantnim operacijama duž obale od Slanoga do Splita proglašio 26. diviziju udarnom.

Za izvanrednu hrabrost, prodornost i izdržljivost pohvalio borce, podoficire, oficire i politkomesare 26. divizije, pod komandom pukovnika Bože Božovića i istakao ih za primjer.

U sastavu 26. divizije cijelo vrijeme rata bila je i borila se 11. dalmatinska udarna brigada. U ovim borbama, brigada je samostalno slomila jako utvr eno neprijateljsko uporište Ston.

(Zbornik NOR-a, tom 5, knjiga 34, dok. 116, str. 580-583))

POHVALA

Štab 26. dalmatinska udarne divizije od 31. X 1944.

Izvod iz obavijesti koji govori o izvanrednom, hrabrom i požrtvovnom držanju boraca u borbi za Ston 17-18. X. 1944, glasi:

»U ovim operacijama izvanrednu hrabrost i požrtvovnost pokazali su borci, podoficiri, oficiri, politkomesari 11. dalmatinske udarne brigade, likvidiraju i jako neprijateljsko uporište i vornu ta ku neprijateljske odbrane na južnom sektoru - Ston. Pohvala i priznanje Diviziji tako je i priznanje 11. brigadi za postignute uspjehe.«

(Zbornik NOR-a, tom 5, knjiga 34, dok. 116, str. 580-583)

POHVALA

Izvod iz pohvale Vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita od 10. decembra 1944. VIII korpusu za vo enje teških i uspješnih borbi za oslobo enje Knina.

»U žestokim devetodnevnim borbama, koje su vo ene prilikom oslobo e-ja Knina, uništena je skoro cijela jedna divizija, kojom prilikom je ubijeno preko 3.200, a zarobljeno 2.600 njema kih oficira i vojnika i zaplijenjena cijela spremna i tehnika ove divizije.

Za istrajnost u ovim teškim borbama, za postignute uspjehe i juna ko držanje na bojnom polju pohvalujem borce, podoficire, oficire i komesare VIII korpusa.«

U sastavu VIII korpusa u ovim teškim borbama bila je 26. divizija, u ijemu je sastavu bila 11. dalmatinska udarna brigada koja se borila u teškim borbama za oslobo enje Knina.

(VII Zbornik NOR-a, tom 2, knjiga 1. str. 563)

POHVALA

Izvod iz pohvale Vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita, jedinicama koje su osloboidle Široki Brijeg i Mostar.

»Poslije petnaestodnevnih gor enih borbi sa jakim neprijateljskim snagama u Hercegovini, naše trupe, izvode i snažne ofanzivne operacije, osloboidle su danas, 15. februara 1945. godine, i najuriš zauzele glavni grad Hercegovine Mostar.

U ovim uspjesima i ranijim oslobo enjem Širokog Brijega, sa mnogim uporištima zapadno od Mostara, slomljen je otpor neprijatelja u Hercegovini i oslobo ena je cijela teritorija ove pokrajine.

U toku ovih operacija potu ena je 369. njema ka divizija, 6. ustaški zdrug i 2. gorski ustaški zdrug. U ruke naših trupa pao je veliki ratni plijen.

U ovim borbama naro ito su se istakle naše pješadijske, tenkovske i artiljeirske jedinice pod komandom general-majora Petra Drapšina.«

Izrazio je svoju zahvalnost svim borcima i rukovodicima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobjede.

U sastavu VIII korpusa u ovim borbama bila je 26. divizija u ijemu je sastavu bila 11. brigada, koja je neposredno vodila žestoke borbe za oslobo enje Širokog brijega, prilaza Mostaru i grada Mostara.

(VII Zbornik NOR-a, tom 2, knjiga 1, str. 629)

P O H V A L A

Izvod iz pohvale vrhovnog komandanta Jugoslavenske armije maršala Tita jedinicama IV armije od 22. aprila 1945. za voenje teških i uspješnih borbi u Hrvatskom primorju.

»Poslijе višednevnih ogorenih borbi, pod vrlo teškim terenskim uslovima, trupe IV armije, uz sadejstvo Mornarice zauzele i osloboidle u Hrvatskom Primorju Sušak i druga mjesta. Osim toga izvršila je desant 26. divizija na otok Krk i poslijе žestokih i upornih borbi oslobođila.«

U sastavu 26. divizije bila je 11. dalmatinska udarna brigada, koja je vodila teške i žestoke borbe za grad Krk i oslobođila ga.

(VII Zbornik NOR-a, tom 2, knjiga 1, str. 632)

P O H V A L A

Izvod iz pohvale vrhovnog komandanta Jugoslavenske armije maršala Tita IV armiji i drugim jedinicama od 1. maja 1945. za voenje teških i uspješnih borbi za oslobođenje Trsta i drugih gradova.

»Prvog maja 1945. godine, jedinice naše IV armije i druge jedinice nadiru i neodoljivo na zapad, potpuno su zauzele i oslobođile Trst i izbivši na širokom frontu na rijeku So u.«

Za izvođenje ovih sjajnih pobjeda pohvaljene su jedinice IV armije i druge jedinice. Izrazio je svoju zahvalnost svim borcima rukovodiocima koje su izvođevale ove pobjede.

U borbi za oslobođenje grada Trsta neposredno je vodila žestoke i uspješne borbe 11. dalmatinska udarna brigada.

(Zbornik NOR-a, tom 2, knjiga 1, str. 634.)

P R I Z N A N J A

Glavni štab NOV i PO Hrvatske je naredbom broj: 150/2392 od 17. 6. 1944.

»Za izvanredne zasluge, juna ke podvige u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika i velikih žrtava na Biokovu, Mljetu, Korčuli i Braču, brigada je poohvaljena i proglašena UDARNOM i od tada nosi naziv:

M. dalmatinska UDARNA (2 brigada 26. divizije)«.

(VII Zbornik NOR-a, tom 5, knjiga 28, str. 558).

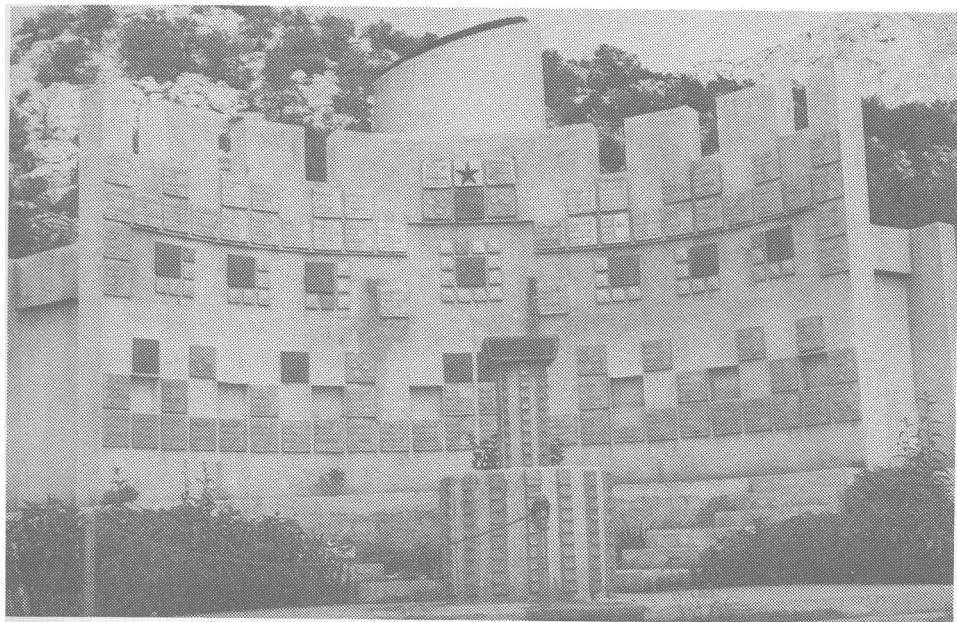
Napomena: svi podaci su uzeti iz Zbornika dokumenata i podataka Vojnoistorijskog instituta a navedeni su samo tom, knjiga i stranica.

SPOMEN OBILJEŽJA O BRIGADI

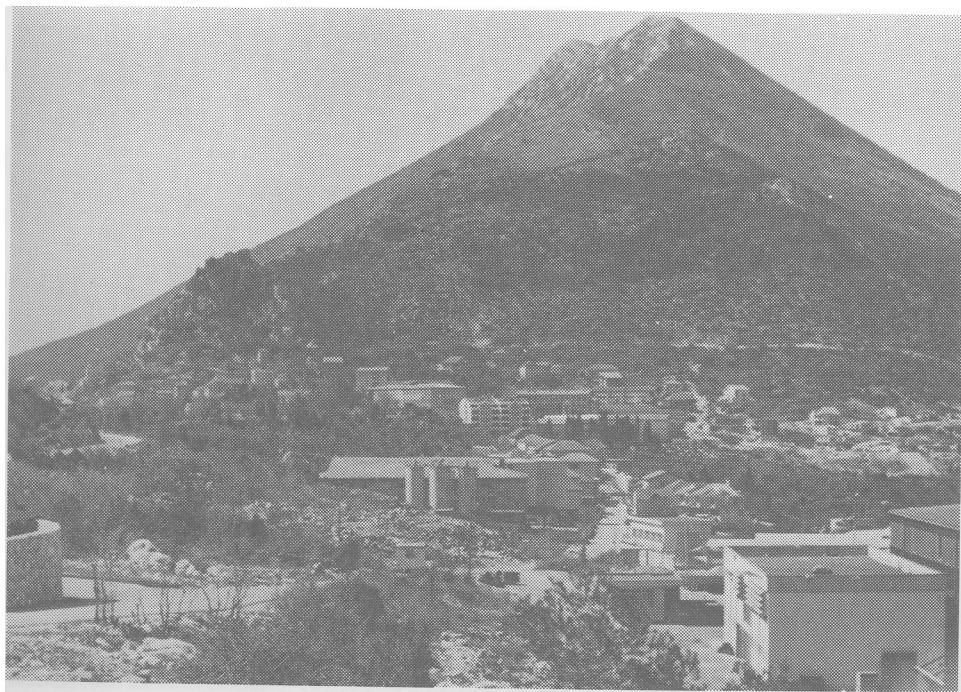
Na obroncima Biokova na kraškom polju u selu Kozici Vrgora ke op ine, gdje su se 2. 10. 1943. po prvi put postrojili bataljoni za smotru i formiranje 11. dalmatinske brigade. Na tom mjestu odakle je 11. dalmatinska udarna brigada krenula na svoj put slave i herojstvaje uz trasu puta na izlazu iz Kozice na velikoj gromadi kamena postavljena spomen-plo a i ispisana slovima slave i herojstva. Ispred spomenika palih boraca iz Kozice, u znak sje anja na formiranje brigade postavljena je spomen esma.

Spomen-po a podignuta u Kozici povodom 40-godišnjice formiranja brigade

*Spomen- esma 11. dalmatinske udarne brigade u
Kozici ispred spomenika palih boraca*

Panorama domocila brigade - Vrgorac

U Vrgorcu je u zgradi Skupštine općine (domicil brigade) otvorena spomen-sala brigade. Na vidnom mjestu je izvješena ratna zastava brigade, dva odličja: Orden zasluge za narod sa zlatnom zvijezdom i Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem.

Spomen-soba brigade

Ratna zastava brigade

U vrijeme obrane otoka Visa gdje je brigada imala svoje sjedište, obilježena su spomen pločama.

U Dračevu polju u kući Vicka Ivićevi (k. br. 11) bio je smješten štab jedne od brigada, koje su imale zadatak da rade na utvrđivanju i obrani otoka.

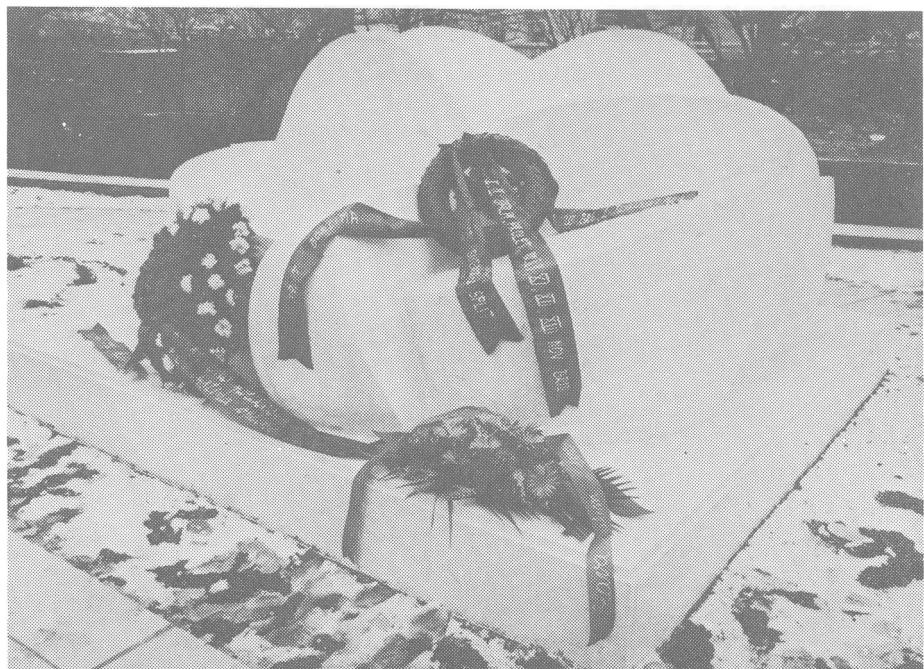
GODINE 1944 OVDJE SE NALAZIO ŠTAB
XI DALMATINSKE UDARNE BRIGADE

I u jednokatnici Vida Barzić (k. br. 18) pružala se pomoč ranjenim borcima:

GODINE 1944 OVDJE SE NALAZILO
PREVIJALIŠTE
XI DALMATINSKE UDARNE BRIGADE

U zaseoku Karuza u Marinje Zemlje na kući Ivana Žitka pakta Ante (k. br. 59) postavljeno je spomen obilježje:

GODINE 1944 OVDJE SE NALAZIO
ŠTAB I BATALJONA
XI DALMATINSKE UDARNE BRIGADE

Spomenik podignut palim borcima VIII dalmatinskog udarnog korpusa za oslobođenje Širokog Brijega (sada Listi) 6. i 7. II 1945. U sastavu ovog korpusa, neposredno za Široki Brijeg borila se i 11. brigada. Spomenik je otkriven 7. II 1986.

Spomen-plo a podignuta u uvali Sutmiholjska na otoku Mljetu u znak sje anja na prvi desant jedinica JRM i 26. divizije NOV], izvršen 21. aprila 1944. godine u kojem desantu je bio 1. i 2. bataljon 11. brigade

Spomen-plo a na groblju u Smokvici na Kor u li uklesanih 13 imena poginulih boraca, govori o herojskom podvigu boraca 4. bataljona, kada su 23. aprila 1944. oslobodili selo Smokvicu.

Spomen-plo a na groblju u Smokvici, Kor u la, poginulih boraca 4. bataljona u borbi s Nijemcima, 23. aprila 1944.

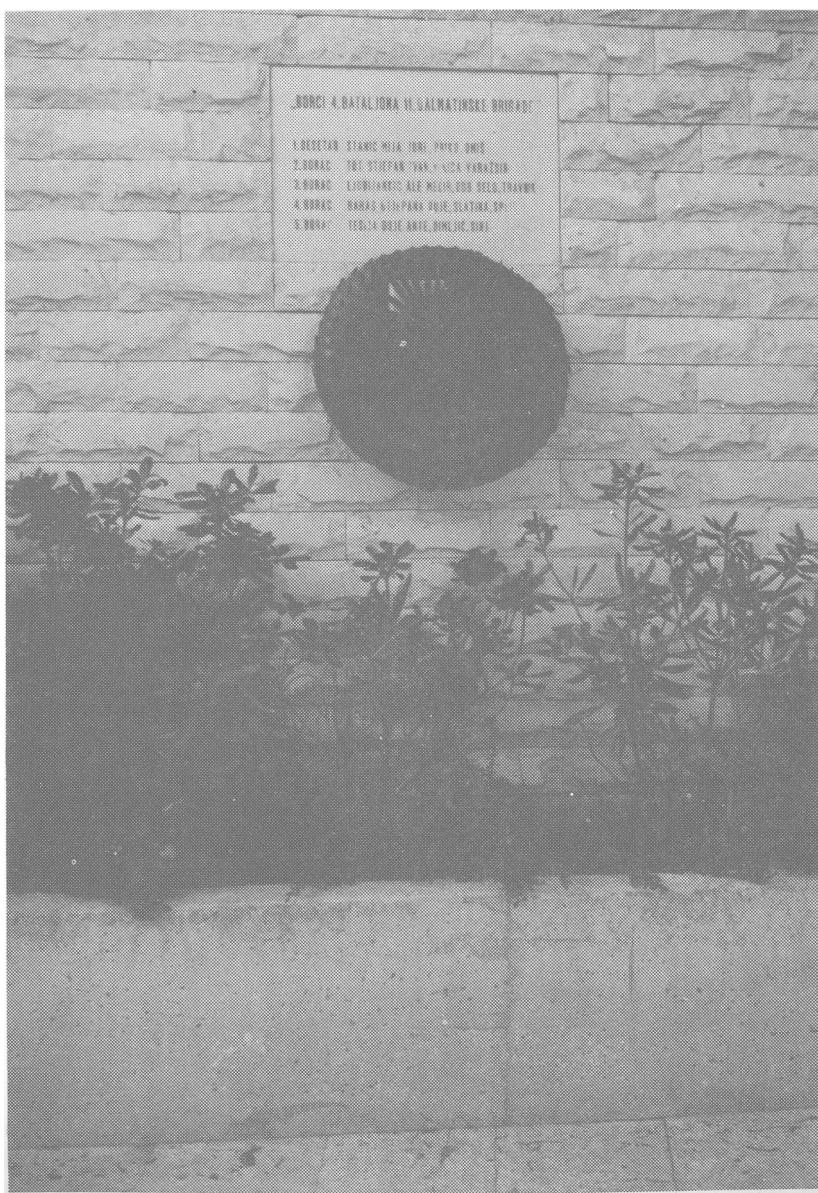

Na ulazu u Krk u Ulici 13. divizije spomen-plo a kazuje daje na tom mjestu 17.4. 1945. u jurišu potiv Nijemaca, na elu svoje desetine herojski poginuo Jure Stani , desetar 3. . 4. bat. 11. brigade.

*Spomen-plo a na ulazu u Krk, u Ulici 13. divizije'gdje je u borbi s Nijemcima
17. aprila 1945. poginuo desetar 3. ete 4. bataljona*

Na groblju Korni - Krk nalazi se spomen-plo a s uklesanim imenima poginulih boraca 4. bataljona. U gradu Krku na groblju, tako er spomen-plo a s uklesanim imenima boraca 4. bataljona, koji su herojski jurišaju i u borbi s Nijemcima položili svoje živote 17. 4. 1945. za oslobo enje grada Krka. Zajedni ka spomen-plo a na groblju Krk simbolizira junaštvo i herojstvo poginulih boraca 4. bataljona, u borbi s Nijemcima za oslobo enje grada Krka.

Spomen-plo a na groblju Krk poginulih boraca 4. bataljona u borbi s Nijemicima, 17. aprila 1945. godine

Zajedni ka spomen-plo a na groblju Krk poginulih sedam boraca 4. bataljona u borbi za Krk, 17. aprila 1945. godine

Na putu od Trsta ka Koruškoj, Vrši pored ceste prema Trenti, spomen-plo-a kaže, da su u ovom kraju na pobedni kom pohodu jedinice Jugoslavenske armije (11. dalmatinske udarne brigade) u maju 1945.

Spomen-plo-a o pohodu boraca 11. brigade u Korušku preko Vrši a, 6. maja 1945. godine

Prijevod teksta:

6. MAJA 1945
JEDINICE JUGOSLAVENSKE ARMije (11. DALMATINSKE UDARNE BRIGADE, 1. TENKOVSKA I ARTILJERIJSKE BRIGADE IV. ARMIJE) PREŠLE SU NA OVOM MJESTU U NAJTEŽIM PRILIKAMA I U NEPREKIDnim BORBAMA S NEPRIJATELJEM, PREKO VRSI A I NASTAVILE SVOJ POBJEDONOSNI POHOD NA KORUŠKO

4. JULI 1980.

Nakon žestokih borbi u Kranjskoj gori 8. i 9. 5. 1945, 11. dalmatinska udarna brigada s borcima Jeseniško-bohinjskog odreda prešle su Korensko sedlo da bi kona no pobijedile njema kog okupatora i doma e izdajice. Pred hotelom »Kompas« u Kranjskoj Gori na spomen-plo-i su uklesanim slovima izraženi zajedni ki osje aji o pobjedonosnoj zajedni koj završnoj borbi.

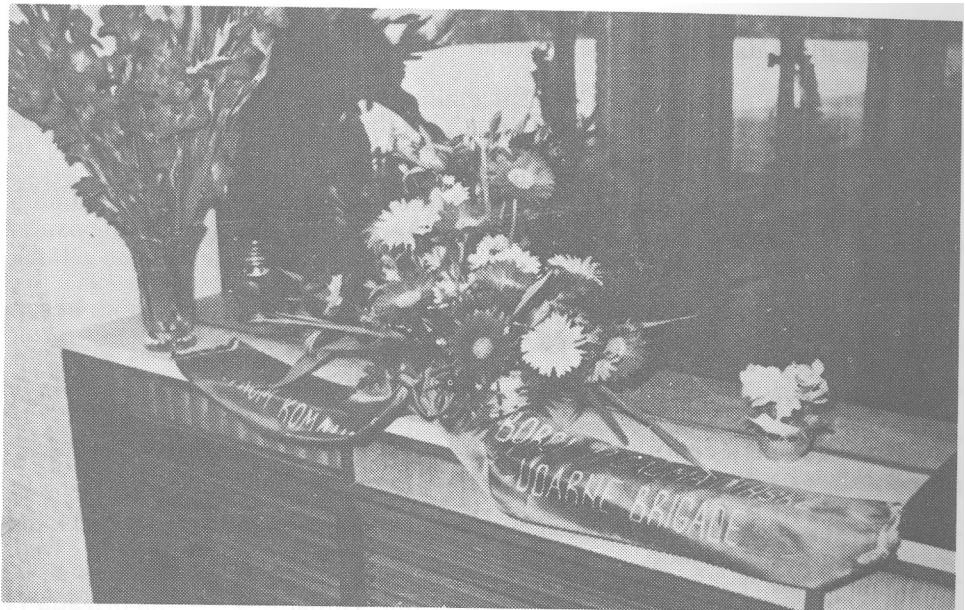
Spomen-plo a o prelazu 11. brigade i Jeseniško-bohinjskog odreda preko Korenskog sedla, podignuta pred hotelom »Kompas«, Kranjska Gora, maja 1977. godine

Prijevod teksta:

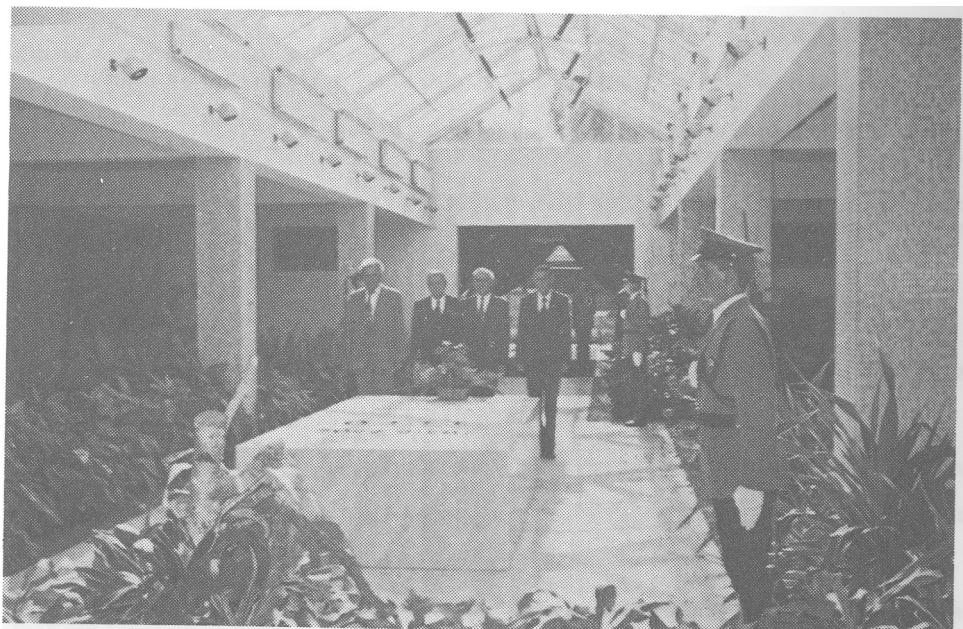
NAKON ETVEROGODIŠNJE OSLOBODILA KE BORBE SLOVENSKOG NARODA PROTIV FAŠIZMA, U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA JNA, JEDINICE NJENE IV. ARMije, 11. DALMATINSKE UDARNE, 1. TENKOVSKIE IN ARTILJERIJSKE BRIGADE, ZAJEDNO S BORCIMA JESENJSKO-BOHINJSKOG ODREDA SU NAKON ŽESTOKIH BORBI U KRAJSKOJ GORI 8. I 9. V. 1945. GODINE PRESLE KORENSKO SEDLO, DA BI KONA NO POBIJEDILE NJEMA KOG OKUPATORA I NJEGOVE POMAGAČE I TAKO DOPRINIKELE POBJEDI NAD FAŠIZMOM.

MAJ 1977

O D B O R
JESENJSKO-BOHINJSKOG ODREDA

Vijenac koji je delegacija 11. dalmatinske udarne brigade položila na grob vrhovnom komandanta druga Tita

Delegacija boraca 11. dalmatinske udarne brigade odaje po ast u Ku i cvije a svom vrhovnom komandantu drugu Titu. S lijeva na desno: Milan Rako, ratni komesar 4. bataljona, Košta Ugnca, ratni komesar 1. bataljona, Ivan Guvo, ratni komandant brigade i Martin Gabri evi , ratni zamjenik politkomesara brigade

U znak sje anja na poginule borce 11. dalmatinske udarne brigade u pojednim mjestima dana su obilježja djeđih vrti, škola, ulica i postava bista:

U Postirama na Braču, 8. 3. 1962. u znak sje anja na svoju sugrađanku Gospodneti Luciju Indu, bolničaru 3. ete 3. bataljona 11. brigade obilježila i dala ime djeđem vrti u »Gospodneti Lucija Indu«.

U Kuli Norinskoj u rodnom mjestu Marevi Stanka-Prpića, komandanta 5. bataljona 11. dalmatinske brigade, narodnog heroja Jugoslavije, nosi ime osnovna škola »Marevi Stanko-Prpić«.

U centru Metkovici u zelenom parku postavljena je bista narodnom heroju Jugoslavije Marevi Stanku-Prpiću.

U Metkovici jedna ulica nosi ime narodnog heroja Jugoslavije Marevi Stanka-Prpića.

U Metkovici u centru grada jedna ulica nosi ime Mile Gabrića, ratnog komandanta 3. bataljona 11. brigade.

U Vrgorcu u domicilu brigade nosi ime: Omladinska radna brigada 11. dalmatinske udarne brigade.

U školi »Duško Mrduljaš« u Splitu nosi ime: Omladinska radna brigada 11. dalmatinske udarne brigade.

IZVORI I LITERATURA

ARHIVSKI DOKUMENTI

- Spisak poginulih boraca XXVI DUD vo en o po etka oktobra 1943. godine do po etka decembra 1944. godine (izvod za 11. DUB).
- Spisak poginulih boraca XXVI DUD u borbi za Široki Brijeg (Listi a) - Mostar, vo en od 6. 2. 1945. godine do 14. 2. 1945. godine (izvod za 11. DUB).
- Spisak poginulih boraca 11. DUB-e u borbi za Biha -Gospo , vo en od 14. 3. 1945. godine do 14. 4. 1945. godine.
- Spisak nestalih boraca 26. divizije vo en od po etka oktobra 1943. do februara 1945. (Izvod za 11. DUB).
- Spisak nestalih boraca 11. DUB u borbi za Biha -Gospo , vo en od 14. 3. 1945. godine do 14. 4. 1945. godine.
- Spisak ranjenih boraca 11. DUB-e u borbi za Široki Brijeg (Lištica)-Mostar, vo en od o. 2. 1945. godine do 14. 2. 1945. godine.
- Spisak boraca 3. ete 2. bataljona, vo en od 1944. godine do kraja marta 1945. godine.
- Spisak boraca 3. ete 1. bataljona, kojeg je vodio politkomesar ete Ranko Petras , od 1. 8. 1944. godine.
- Ratni dnevnik politkomesara brigade Ante Deaka, kojeg je vodio Ijeta 1944. godine.
- Operativni dnevnik 2. bataljona za razdoblje od 19. 11. 1943. do 15. 5. 1945.
- Operativni dnevnik 3. bataljona, za razdoblje od 13. 9. 1944. godine do 15. 5. 1945. godine.
 - Upitnici o borcima 11. DUB-e s podru ja Dalmacije koje su prikupili i sredili op inski odbori SUBNOR-a i pojedinih UBNOR mjesnih zajednica.
 - Upitnici o borcima (van Dalmacije), koje su prikupili op inski odbori SUBNOR-a (44) iz SRH.
 - Upitnici o borcima koje su prikupili op inski odbori SUBNOR-a, (31) iz SR BiH-e.
 - Upitnici o borcima koje su prikupili op inski odbori SUBNOR-a, (6) iz SR Crne Gore.
 - Upitnici o borcima koje su prikupili op inski odbori SUBNOR-a (6) iz SR Srbije.
 - Upitnici Sekcije boraca 11. DUB-e, Beograd, Zagreb, Split i Nova Gorica, za 20 op ina u SR Sloveniji.

PUBLIKACIJE

- XI. dalmatinska udarna - motostrelja ka brigada, izdanje povodom proslave 2-godišnjice osnivanja, 2. oktobra 1945. godine u Skoplju.
- Dalmatinci u Prvoj proleterskoj brigadi, IHRPD - 1982, Split.
- I. Romano, Jevreji u Jugoslaviji u NOB 1941-1945., 1982.
- Nedjeljko Kujundži , Imotska krajina u NOB 1941-1945. SUBNOR i SIZ za kulturu op ine Imotski, 1981.
- Trogirski kraj u Narodnooslobodila koj borbi 1941-1945., izdanje IHRPD, Split, 1984.
- Žrtvama do pobjede i slobode, Šibenik, 1978.
- Žene Hrvatske u NOB, knjiga 2, Zagreb, 1955.
- Marin Zaneti -Pudari , Monografija »U spomen palim Bla anima u NOB i socijalisti koj revoluciji«, 1982.
- Velolu ani poginuli u NOB 1941-1945., SUBNOR Vela Luka, 1974.
- Viški spomenici, urednik Nevenka Bezi -Božani .
- Zbornik NOR-a, tom II, knj. 1, tom V, knj. 28, tom V knj. 34.
- Narodni heroji Jugoslavije, Institut za suvremenu historiju, Beograd, 1945.

S A D R Ž A J

PREDGOVOR	Strana 7
-----------------	-------------

PRVI DIO

Milan Rako

BORBENI PUT BRIGADE

PRVA GLAVA

OSNIVANJE BIOKOVSKЕ BRIGADE	13
Formiranje partizanskih jedinica 1941-1943	13
Vojno-politička situacija na području Biokova u vrijeme kapitulacije Italije	17
Osnivanje Biokovske brigade	22
Borbe brigade na biokovsko-neretvanskom području	33
Napad na Vrgorac	35
Dejstva brigade na Biokovu od 13. X do 17. XI 1943	45
Borbena dejstva brigade od 14. do 23. oktobra 1943	46
Napad na Slivno	47
Napad na Nova Sela	51
Daljnje borbe s Nijencima	54
Zaključak	66

DRUGA GLAVA

BRIGADA NA HVARU	69
Organizacija obrane na Visu	73
Njemačke snage na obali	73
Na Hvaru	74
Veze s Biokovom i upravljanje boraca za formiranje i pojašnjavanje partizanskih odreda na Biokovu	77
Pomeranje jedinica prema istočnom dijelu otoka	78
Osnovne karakteristike sistema obrane	78
Aktivnost neprijatelja i protumjere naše obrane	81
Diverzantski prepadi na obali	81

Planovi neprijatelja na Kor ulu	83
Reorganizacija sistema obrane i orientacija za povla enje na Vis	84
Njema ki planovi za zauzimanje Bra a, Šolte i Hvara	86
Djelovanje brigade na Hvaru do povla enja na Vis.	86

TRE A GLAVA

BRIGADA NA VISU	91
----------------------------------	-----------

Otok Vis ratni garnizon	94
Obuka boraca i starješina	100
Lete a oto ka eta iz sjeverne Dalmacije	100
Pristizanje novih jedinica i organiziranje artiljerije na Visu.	101
Naše pomorske i zra ne snage na Visu	101
Njema ki planovi za zauzimanje Visa	102
Bombardiranje otoka Visa	103
Savezni ke jedinice na Visu.	104
Pripreme za ofenzivna dejstva s Visa	107
Desant 26. divizije na Kor ulu i Mljet	108
Desant na Mljet	110
Desant na otok Kor ulu	118
Razmještaj jedinica 26. divizije na Visu nakon povla enja s Kor ule	128
Oslobo enje Palagruže	132
Pomo brigade u kadrovima Imotskom partizanskom odredu	134
Pomorski desant na Bra	136
Tito na Visu	151
etvrti bataljon u osiguranju Vrhovnog komandanta	151
Brigada postaje udarnom	152
Prepadno-desantna dejstva s Visa na Kor ulu, Mljet i Pelješac	153
Bataljon primorskih Slovenaca i istarskih Hrvata u sastavu Brigade	161

ETVRTA GLAVA

BORBE NA KOR ULI, PELJEŠCU I VUKOVU KLANCU	165
---	------------

Oslobo enje Kor ule i Pelješca	168
Oslobo enje Pelješca	170
Napad na Janjinu	172
Gonjenje neprijatelja kroz isto ni dio Pelješca	176
Oslobo enje Stona i borbe za Vukov klanac	182

PETA GLAVA

BRIGADA U BORBAMA ZA OSLOBO ENJE SPLITA I ŠIBENIKA	205
---	------------

Oslobo enje Omiša, Splita i Trogira	205
Oslobo enje Šibenika i Drniša	210

SESTA GLAVA

KNINSKA OPERACIJA	225
Prodor brigade u Kosovsku dolinu	225
Neprijateljske snage u Kninskoj krajini	228
Snažan otpor Nijemaca na liniji Orli - ulum-Kaldrma	234
Osmi korpus privremeno odustaje od napada na Knin	234
Popuna brigade borcima iz rasformiranih partizanskih odreda ...	237
Krvava Oštra glavica	239
Posljednji juriši	250
Pouke iz bitke za Knin	256

SEDMA GLAVA

BRIGADA U SPLITU	259
Djelovanje brigade u Splitu	260
Vojnostru na obuka	261
Politi ki rad u brigadi	262
Suradnja s narodom i narodnom vlaš u	263
Brigadna omladinska konferencija	263
Kulturno-prosvjetni rad	266
Fiskulturna aktivnost	267

OSMA GLAVA

MOSTARSKA OPERACIJA	269
Pokret brigade prema Hercegovini	270
Borbe za Široki Brijeg	274
Pokret prema Širokom Brijegu	275
Slavlje u Mostaru	304
Brigada kre e u Igrane i Ravne kotare	305

DEVETA GLAVA

BRIGADA U LICKO-PRIMORSKOJ OPERACIJI	311
Odlazak za Liku	311
Napad na Lapac i prodor ka Drenova i	314
Napad na Biha	322
Oslobanje Biha a na lijevoj obali Une	326
Forsiranje Une	330
Biha je slobodan	334
Pokret ka Gospi u	337
Napad na Gospu	338
Gonjenje neprijatelja	^349

DESETA GLAVA

RIJE KO-TRŠ ANSKA OPERACIJA	355
Oslobo enje Krka	355
Napad na Punat	365
Na frontu kod Klane	368
Priprema naših snaga za proboj neprijateljske odbrane i nastupanje prema Trstu	369
Dejstva brigade na pravcu Mašun-Iirska Bistrica-Trst	372
Tre i bataljon u ulozi divizijske rezerve	377
Borba za Trst	380
Prodor u Trst	382
Borbe drugog maja	387

JEDANAESTA GLAVA

OD TRSTA DO CELOVCA	399
Brigada s oja anjima u ulozi motomehaniziranog odreda 4. armije	399
Vojno-politi ka situacija na podru ju zapadnog dijela Slovenije i dijela Koruške	408
Motomehanizirani odred u Kranjskoj Gori i pripreme za prodor u Korušku	410
Djelovanje Koruške grupe	412
Ulazak u Celovec i zauzimanje položaja kod Trdnje Vasi	413
Dolazak naše artiljerije kod Trdnje Vasi	418
Situacija nakon izbijanja Koruške grupe na rijeku Krku	420
Bijeg vojske tzv. NDH s Pavelim, vladom NDH i Ma ekom	421
Djelovanje Kranjske grupe	422
Bitka kod Borovlja	427
Situacija na podru ju Celovca	429
Djelovanje motomehaniziranog odreda na desnoj obali Drave	431
Zaklju ak o djelovanju motomehaniziranog odreda	440

DVANAESTA GLAVA

POLITI KA, KULTURNA I SPORTSKA DJELATNOST - PRISTAPSKE JEDINICE I SANITET BRIGADE	443
Razvoj i aktivnost partijske organizacije	443
Politi ka djelatnost	445
Kulturno-prosvjetna djelatnost	447
Sportska djelatnost	451
Diletantske grpe	452
Prištapske jedinice brigade	454
Jedinice i ustanove materijalno tehni kog i intendantnskog obezbje enja i sanitetskog zbrinjavanja	457
Sanitetska služba	458
- Brigadni sanitet od formiranja brigade do napuštanja Hvara ...	458
- Brigadni sanitet na Visu i u akcijama s Visa	460
- Brigadni sanitet u borbama i predasima od napuštanja Visa do svršetka rata	463

DRUGI DIO

Slavko Družijani

PODACI O BORBENOM SASTAVU BRIGADE

	Stran.
UVODNE NAPOMENE	477
POPIS BORACA JEDANAESTE DALMATINSKE UDARNE BRIGADE ..	479
Poginuli borci	479
Nestali borci	505
Preživjeli borci brigade	507
STATISTI CI PODACI O BRIGADI	601
Kronološki pregled brojnog stanja brigade	601
Pregled stupanja u NOB-u, dobne starosti, socijalne strukture i poginuli borci brigade	606
NARODNI HEROJI 11. DALMATINSKE BRIGADE	609
PREGLED ŠTABOVA I KOMANDI 11. DALMATINSKE BRIGADE	613
Pregled starješina Štaba brigade i prištapskih jedinica	613
Pregled sastava štabova bataljona i komandi eta	615
ODLIKOVANJA POHVALE I PRIZNANJA	627
SPOMEN OBILJEŽJA BRIGADI	635
IZVORI I LITERATURA	647

I z d a v a
INSTITUT ZA HISTORIJU RADNI KOG POKRETA DALMACIJE

Za izdavaju
MIROSLAV CURIN, profesor

T e h n i k i u r e d n i k
ALEKSANDAR STOJKOVI

Tiskano u 3000 primjeraka

TISAK: VOJNA ŠTAMPARIJA - SPLIT

L I S T I S P R A V K E
knjige XI dalmatinske udarne brigade

Stra- na	R e d		S T O J I	T R E B A
	odo- zgo	odo- zdo		
8	—	14	za 3462 borca.	za 3464 borca.
13	11	—	Imotski, Makarska	Imotski, Makarska, Metkovi
16	26	—	15. augusta	15. juna
18	—	13		nepoznati borac, Marinko Bori , Vice Srzi —Gabro i Bogdan Pe- coti .
31	—	18	Pelješcu	Pelješcu
76	—	17	26. divizije,	26. divizije, i Martin Gabri evi zamj. komesara 11. dalmatinske brigade
364	24	—	Jovicu Bulaji a	Jovicu Bulatovi a
366	6	—	Bulaji Jovica	Bulatovi Jovica
380	1	—	Bosa	Rosa
470	13	lijevo	Dobrovi Perica	Dobrovoi Perica
470	14	lijevo	Dul i Danica	Dul i Marica
470	30	lijevo	Gulin Milka	Gulan Milka
470	desno	9	Spajja Marija	Spahija Marija
471	3	lijevo	Simi i Marija	Sin i Marija
487	lijevo	26	Poginula u borbi s Nijemcima uz tekst na koti Pliš, Rijeka 30. 4. 1945.	U borbi s Nijemcima na koti Pliš, Rijeka 30. 4. 1945. teško ranjena i da ne bi pala u ruke Nijemcima izvršila je samoubistvo iz pištolja.
	Jerkovi			IV bat. 7 ukupno 17.
	Rose			
504	u rubrici	IV bat. 9		
	red. br. 3			
504	—	4	487	485
504	—	6	535	533
504	8	—	IV bat. 104	IV bat. 102 Ukupno 485
535	30	desno	Blato, Korula	na Cetini Omiš.
567	19	lijevo	Paškeš Bruno	Pa keš Bruno
587	17	lijevo	Sunovi Vlado	Šimunovi Vlado
587	29	desno	Škar a Peter	Škvar a Peter
589	lijevo	3	Šui -Me usi Lenka	Šuti -Me uši Lenka
607	2	—	220	219
615	10	—	Svrdlina Jovica	Svrdlin Jovica
615	13	lijevo	Srhoj Petar	Gabeli Ante, treba da zamijene mjesta
635	—	1	Spomen-po a	Spomen-plo a

Na stranici 130 u legendi fotografije su data imena i funkcije lanova štaba 11. brigade. itaočima e biti od interesa imena i funkcije ostalih oficira na slici.

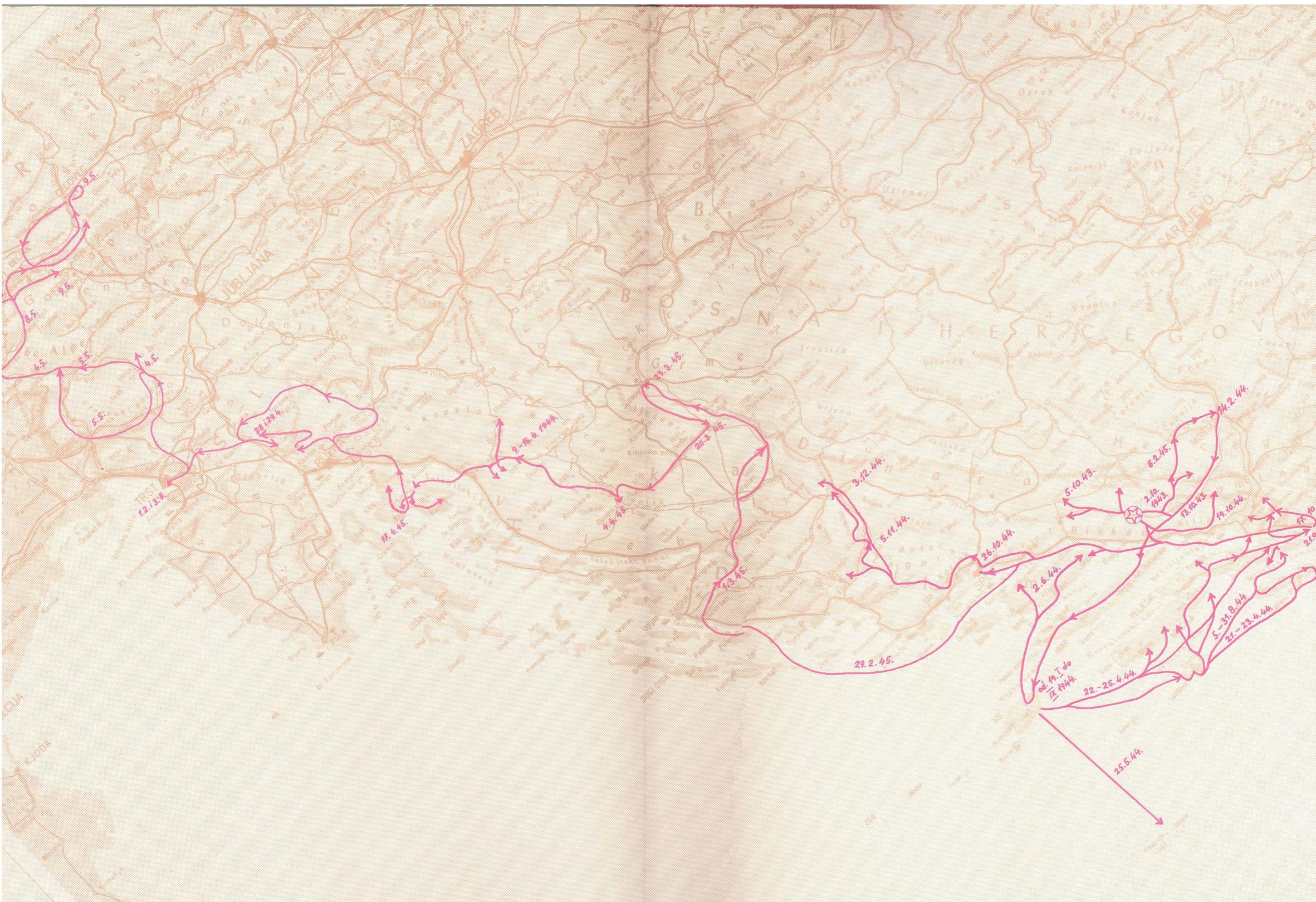
Stoje: Ante Deak polit. komesar 11. brigade, Milan Atlagi komandant i Vilko Fiuman na elnik štaba iste brigade, Andrija Božani , lan štaba 8. korpusa, Božo Božovi , komandant 26. divizije, Borko Arseni , komandant 12. dalmatinske brigade, Marko Gašpi intendant 26. divizije, Vlado etkovi , komandant 8. korpusa, Boško Šiljegovi , politkomesar 8. korpusa, Mirko Novovi , komesar 1. dalmatinske brigade, Ante Bio- i , na elnik štaba 26. divizije, Stane Bobnar, politkomesar 3. Prekomorske brigade, Ljubo Truta, na elnik štaba 1. dalmatinske brigade.

Sjede: Dušan Kora , politkomesar 26. divizije, Benko Matuli , zamjenik komesara 11. brigade, Fabijan Trgo, politkomesar 12. dalmatinske brigade, Valentin Horvati , na elnik štaba 12. dalmatinske brigade, Bogdan Viski , komandant 3. Prekomorske brigade.

Autor nije ustanovio identitet dvojice sa fotografije i to jedan u pozadini iza stoje ih, Boška Šiljegovi a i Vlade etkovi a, te drugi krajnje desni.

Dopuniti spisak živih boraca brigade:

- 1) BALZANI IVAN, borac 2 . 1. bat. zadužen za kult. pros. rad.
- 2) BERVALDI LJUBO, borac 3. bataljona, lan kulturno-prosvjetnog odbora.
- 3) SCIPTIONI MLADEN, borac 3. bataljona, lan kulturno-prosvjetnog odbora.
- 4) VRANKOVI BRANKO, borac, r. Štari Grad, Kvar, advokat, u NOB od jeseni 1944.

BORBENI PUT

XI. dalmatinske udarne brigade

Ratujući po jugoslavenskim bojištima u trajanju od 601 ratnog dana brigada je prešla
dužinu puta 4.219 kilometara od čega: 2.150 km pješke, 627 km na kamionima i 778 milja ne
brodovima.

Borbeno kretanje je započelo datumom prvog zajedničkog postrojavanja 2. oktobra 1943. g. u Kozici
pod legendarnim partizanskim Biokovom i završeno 25. maja 1945. g. u Jesenicama ispod Karavanki.